

JUSTITIE IN DE STEIGERS: GERECHTELIJKE HERVORMINGEN IN BELGIË

DE MOEIZAME WEG NAAR HET GERECHTELIJK WETBOEK

Maarten Vankeersbilck

Promotor: Prof. dr. Dirk Heirbaut

Co-promotor: Prof. dr. Frederik Dhondt

Verhandeling aangeboden tot het behalen van de graad van doctor in de rechten

Academiejaar 2018 – 2019

Voor Steffie en Finn.

Samenvatting

Sinds decennia staat het Justitiepaleis van Brussel weer in de steigers. We zijn zelfs op het punt gekomen waarop de oorspronkelijke steigers, bedoeld voor de renovatie, vervangen moesten worden. De renovatiewerken raken nooit voltooid en de stutstellingen zijn een deel van het gebouw geworden. Ondertussen vallen stukken uit de plafonds naar beneden en kampen de kelders met vochtproblemen. Ligt dit aan de kwaliteit van het oorspronkelijke bouwwerk? Of had een renovatie al veel eerder moeten plaatsvinden? Het vormt in elk geval een mooie metafoor voor de geschiedenis van het gerechtelijk recht in België. Dit proefschrift biedt een algemeen overzicht van de evolutie van het gerechtelijk recht in België van het einde van de 18de eeuw tot vandaag, identificeert de menselijke factoren die deze evolutie sturen of stuurden en analyseert de hervormingen (of het gebrek daaraan) in het licht van een strijd tussen verschillende belangengroepen.

Summary

For decades, the Brussels' Palace of Justice has been wrapped in scaffolds. We have even reached the point where the original scaffolding, intended for the renovation of the building, has had to be replaced due to wear and tear. The renovation project is never completed and the scaffolding has become part of the building. Meanwhile, pieces are coming down from the ceiling and the cellars are struggling with a humidity problem. Is this due to the quality of the original structure? Or should a renovation have taken place much earlier? In any case, it is a metaphor befitting the history of judicial law in Belgium. This dissertation provides a general overview of the evolution of judicial law in Belgium from the end of the 18th century onwards up to today, identifies the human factors that drive or drove this evolution and analyzes the reforms (or lack thereof) in light of a struggle between different interest groups.

Dankwoord

Een doctoraatsproefschrift neerleggen ter verdediging is de Rubicon oversteken. Alea iacta est. Er is geen weg terug. Hét moment dus om even achterom te kijken en een aantal mensen in de bloemetjes te zetten. Helemaal bovenaan de lijst staat Dirk Heirbaut. Hij bood me de kans en schonk me het vertrouwen om deze uitdaging aan te gaan. Want een doctoraat schrijven is geen sprint maar een marathon. Ik heb de eer en het genoegen gehad om deze marathon te mogen lopen onder de vleugels van het Gentse Instituut voor Rechtsgeschiedenis. Binnen België hét referentiepunt voor de 19de en 20ste eeuw, met een rijke traditie in contextuele rechtsgeschiedenis en onderzoek naar juridische beroepen. Voor mijn proefschrift *the place to be*. Zelden verlaten medewerkers (of bezoekers) deze onderzoeksgroep zonder haar lof te zingen. Dat heeft veel te maken met wat professoren Heirbaut en Martyn hier hebben neergezet. Ze schiepen de voorwaarden waarbinnen (jonge) onderzoekers zich volledig kunnen ontwikkelen en in alle vrijheid en enthousiasme hun onderzoek kunnen voeren. De aanstekelijke dynamiek die zo ontstaat, wordt belichaamd door Sebastiaan en mijn academische peetvader Bruno. Altijd paraat om me bij te staan met raad en daad. Geen moeite te veel en geen inspanning te groot. Ik wil ook mijn waardering uitdrukken voor een aantal anderen die ik doorheen de jaren tot mijn collega's mocht rekenen: mijn compagnon de route Stefan, Matthias, Amélie, Marlies en Elisabeth. Jarenlang boden zij een luisterend oor voor mijn monologen tijdens de lunchpauze maar soms werden ook debatten gevoerd op het scherpst van de snee. Karin verdient een bijzondere vermelding. Zijn Dirk en Georges de 'vaders' van het Instituut, dan is zij de moeder(kloek). Tot slot moet ik ook de leden van mijn DBC bedanken en in het bijzonder mijn co-promotor Frederik Dhondt voor hun meticuleuze aantekeningen en immer constructieve opmerkingen die de kwaliteit enkel maar ten goede konden komen.

INHOUDSTAFEL

INHOUDSTAFEL	1
INLEIDING	8
1. Probleemstelling	10
2. Status Quaestionis	16
3. Methodologie en bronnen	17
HOOFDSTUK I	29
DE ERFENIS VAN DE VORIGE REGIMES (1786 – 1830)	29
1.1. De Franse overheersing (1794 – 1815)	29
1.1.1 De Franse Revolutie en de hervorming van het (ge)recht	31
1.1.2 De Napoleontische restauratie	37
1.2. De hervormingen van verlicht despoot Jozef II in de Oostenrijkse Nederlanden	47
1.3. Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815 – 1830)	61
1.4. Waarom slaagde Frankrijk, waar Jozef II en Willem I faalden?	67
1.5. Tussenconclusie	72
HOOFDSTUK II	78
HET FALEN VAN VISIONAIRE WETGEVING	78
2.1. (Grond)wettelijk kader en prioriteiten	78
2.2. Gerechtelijke organisatie	84
2.2.1. Wet van 4 augustus 1832: Loi organique de l'ordre judiciaire	84
2.2.1.1. Ontwerpen Barthélemy	85
2.2.1.2. Ontwerp Raikem	86
2.2.2. Wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869	87
2.3. Bevoegdheid: naar een kaderwet bevoegdheid.	93
2.3.1. Wet van 25 maart 1841.	93
2.3.2. Wet van 25 maart 1876.	104
2.4. Een Belgische codificatie van de burgerlijke rechtspleging?	110

2.4.1. Commissie de Longé	111
2.4.2. Grondplan ontwerp Allard	115
2.4.3. Eenheid in procedure	117
2.4.4. Partijautonomie	121
2.4.5. Deformalisering	123
2.4.6. Parlementaire behandeling	127
2.5. Tussenconclusie	130
HOOFDSTUK III	135
DE BESCHEIDEN SUCCESSEN VAN POINTILLISTISCHE WETGEVING	135
3.1. Gerechtelijk personeel : <i>Il n'y a que le provisoire qui dure</i>	136
3.1.1. Het gerecht na de Belgische onafhankelijkheid	137
3.1.2. De alleenzettelende rechter	140
3.1.2.1. Voorgeschiedenis	140
3.1.2.2. Wet van 25 oktober 1919 tot tijdelijke wijziging van de gerechtelijke organisatie en van de procedure voor de hoven en rechtbanken.	143
3.1.3. Grendelwet van 1926	148
3.1.4. Kwaliteit	153
3.2. Bevoegdheid : « l'ultime espoir du plaideur qui défend une mauvaise cause »?	160
3.2.1. Vrederechter	161
3.2.1.1. Bevoegdheid ratione summae	161
3.2.1.2. Bijzondere bevoegdheid	170
3.2.1.3. Bevoegdheid van de vrederechter in zaken van koophandel.	176
3.2.1.4. [Landbouwraden]	178
3.2.1.5. [Arbitragetribunalen]	178
3.2.2. Rechtbank van eerste aanleg: volheid van bevoegdheid?	180
3.2.3. Rechtbank van koophandel	185
3.2.3.1. Betwistingen met betrekking tot de uitbating van de Belgische spoorwegen	187
3.2.3.2. [Rechtbank van koophandel optioneel]	189
3.2.3.3. Bevoegdheid in kort geding	189
3.3.4. Een beginsel van dubbele aanleg?	190
3.3. Procedure	193
3.3.1. [Facultatief maken van delen van de burgerlijke rechtspleging: wetsvoorstellen Limpens]	193
3.3.2. Nieuwe en bijzondere procedures	196
3.3.2.1. Huurwetten	197
3.3.2.1.1. <i>Wet van 5 oktober 1833 op de uitzetting van landbouwers en huurders</i>	197
3.3.2.1.2. <i>Impact WO I</i>	198
3.3.2.2. Onteigening voor openbaar nut	199
3.3.2.3. Wetten van 15 augustus 1854 op het beslag op onroerende goederen en renten	201
3.3.2.4. Summiere procedure voor geringe vorderingen en een nieuwe procedure m.b.t. alimentatiegelden	203
3.3.3. Veralgemenen van de korte rechtspleging	204
3.3.4. Beslag, kort geding en rechtspleging op verzoekschrift	207

3.3.4.1. [Beslag]	207
3.3.4.2. [Kort geding en procedure op verzoekschrift]	209
3.3.5. Programmawet voor de burgerlijke rechtspleging: eenmaking van de procedure?	214
3.3.6.1. Echtscheidingen	225
3.4. Rechtspraak: Cassatie als conservatieve kracht?	229
3.4.1. [Parères législatifs]	234
3.5. Oplossingen in <i>desuetudo</i> en <i>legal practice</i>?	235
3.5.1. Desuetudo	235
3.5.1.1. Afschaffen verplichte voorafgaande verzoeningspoging	235
3.5.1.2. Schriftelijke behandeling	238
3.5.2. Legal Practice	240
3.5.2.1. Reglementen van inwendige orde van rechtbanken en hoven	240
3.6. Technische hulpmiddelen?	246
3.7. [Extraparlementaire initiatieven]	247
3.7.1. [Het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat]	248
3.7.2. [Wetsvoorstel Jonge Balie Luik]	254
3.8. Lessen uit Congo?	257
3.9. Tussenconclusie	264
HOOFDSTUK IV	269
HET GERECHTELIJK WETBOEK (1958 – 1967)	269
4.1. Gerechtelijke organisatie	271
4.2. Bevoegdheid	276
4.3. Procedure: eenheid van rechtspleging	279
4.3.1. Behoud van de accusatoire rechtspleging (met correcties) of een omslag naar een meer inquisitoir model?	281
4.3.2. Deformalisering	289
4.3.2.1. Bewarende en uitvoerende maatregelen	289
4.3.2.2. Bewijs	290
4.3.2.3. Nietigheidsleer	293
4.3.2.4. Verstek en hoger beroep	294
4.3.2.5. Procedure voor inleiding en behandeling van de vordering op eenzijdig (niet tegensprekelijk) verzoekschrift en schriftelijke behandeling.	295
4.3.2.6. Deformalisering als gevolg van het afschaffen van de pleitbezorgers?	297
4.4. Tussenconclusie	298
4.5. Epiloog	303

HOOFDSTUK V	310
EXTERNE RECHTSGESCHIEDENIS	310
5.1. Periode 1886 – 1914: parlementaire inertie	312
5.1.1. Extraparlementaire initiatieven	314
5.1.1.1. Magistratuur : Commission chargée d'étudier les moyens propres à accélérer la marche de la justice.	314
5.1.1.2. Advocatuur : Les lenteurs de la justice	317
5.2. Interbellum	322
5.2.1. Nieuwe speler: Bestendige Raad voor Wetgeving (1911 – 1946)	323
5.2.1.1. Samenstelling	326
5.2.1.2. Oude wijn in nieuwe zakken?	327
5.2.1.3. Werkzaamheden	327
5.2.2. Economische crisis(sen) post 1930: regeringen nemen de touwtjes in handen.	328
5.2.2.1. Techniek van besluitwetten; economische motieven ter legitimatie van een buitenkans	328
5.2.2.1.1. <i>Theunis II: KB nrs. 63 en 65 van 13 januari 1935 en KB nr. 92 van 6 februari 1935.</i>	332
5.2.2.1.2. <i>Van Zeeland I: KB nr. 300 van 30 maart 1936: een programmawet voor het burgerlijk procesrecht.</i>	334
5.2.2.2. Bijkomende katalysatoren	336
5.2.2.2.1. <i>Crisis van de advocatuur?</i>	336
5.2.2.2.2. <i>De gerechtskosten: access to justice?</i>	341
5.2.3. Crisis van de parlementaire democratie: toevlucht tot private initiatieven	347
5.2.3.1. Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat (SHS)	348
5.2.3.2. Commissie Marcq	352
5.2.3.3. Centrum Lippens	353
5.2.3.4. Erfenis SHS	357
5.3. Aanloop naar het Gerechtelijk Wetboek (1945 – 1958)	358
5.3.1. Het gerechtelijk recht en de hervormingsgeest van politiek en samenleving	359
5.3.2. Commissies	360
5.3.2.1. Commissie Dijon: territoriale indeling vrederechten (1945 -1946)	362
5.3.2.2. Commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbepalingen op de rechterlijke inrichting (1948 -)	362
5.3.2.3. Commissie voor de studie van de vraagstukken in zake het optreden van de pleitbezorgers in de burgerlijke rechtspleging, eventueel tot de tarifiering van hun rechten en uitgaven (1948).	366
5.3.2.4. Commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering (1952-1956)	366
5.4. Gerechtelijk Wetboek : Le secret de la méthode est dans l'homme	367
5.4.1. Parlementaire behandeling: een huzarenstuk	369
5.5. Ministers van Justitie	371
5.6. Parlement	375
5.6.1. Werking van het Parlement	375
5.6.2. Profiel van de parlementairen	382
5.7. Extraparlementaire netwerken	384

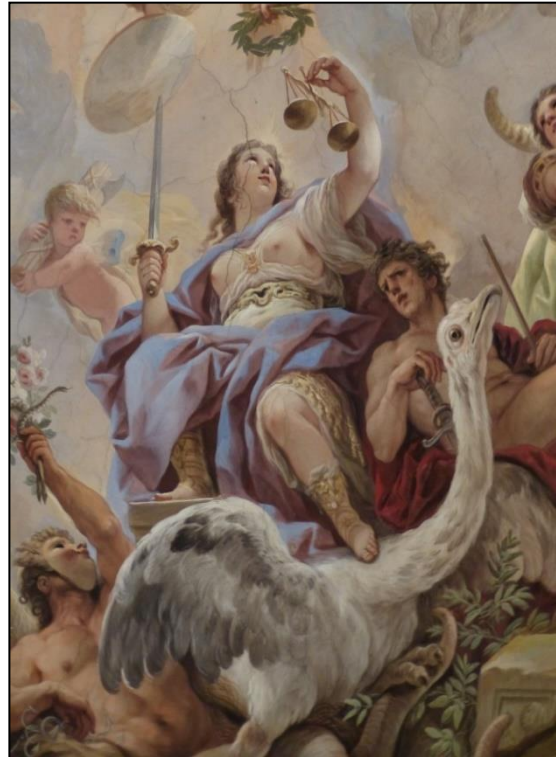
5.7.1. Magistraten	384
5.7.2. Advocatuur	386
5.7.3. Notariaat	388
5.7.4. Pleitbezorgers en deurwaarders	390
5.8. Tussenconclusie	392
HOOFDSTUK VI	397
DE LANGE DOODSTRIJD VAN DE PLEITBEZORGERS	397
6.1. Inleiding	398
6.2. Voorgeschiedenis	399
6.3. Albéric Allard en de hervorming van het wetboek van burgerlijke rechtspleging	403
6.4. Wet 10 januari 1891	411
6.5. Interbellum	413
6.6. Aanloop Gerechtelijk Wetboek	418
6.7. Pleitbezorgers en het Gerechtelijk Wetboek	421
6.7.1. Wat na het Gerechtelijk Wetboek?	425
6.7.2. Pleitbezorgers na 1 januari 1969.	427
6.8. Conclusie	428
HOOFDSTUK VII	430
HET GERECHTELIJK WETBOEK EN DE EMANCIPATIE VAN HET SOCIAAL RECHT IN BELGIË	430
7.1. Situatieschets aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek	431
7.2. Wetsvoorstellen tot oprichting of hervorming van de arbeidsgerechten	436
7.2.1. Christendemocraten	438
7.2.2. Liberalen	439
7.2.3. Socialisten	442
7.2.4. Tussenconclusie	443
7.2.5. Analyse	443
7.2.5.1. Organisatie van de arbeidsgerechten	443
7.2.5.1.1. <i>Pariteit</i>	443
7.2.5.1.2. <i>Beroepsmagistraten als voorzitter</i>	444
7.2.5.1.3. <i>Benoeming voorzitter en lekenrechters</i>	447
7.2.5.1.4. <i>Institutionele autonomie van het sociaal recht?</i>	448
7.2.5.2. Bevoegdheid	450

7.2.5.2.1. <i>Bevoegdheid ratione materiae</i>	450
7.2.5.2.2. <i>Bevoegdheid ratione loci</i>	451
7.2.5.3. Procedure voor de arbeidsgerechten	452
7.3. Charles Van Reepinghen en Louis Major: een confrontatie tussen de burgermaatschappij en de wereld van de arbeid	452
7.3.1. Parlementaire behandeling	452
7.3.2. Resultaat	455
7.4. Tussenconclusie	458
BESLUIT	463
1. Interne rechtsgeschiedenis	463
1.1. Bevoegdheid	465
1.2. Gerechtelijke organisatie	466
1.3. Procedure	469
1.4. Oplossingen vanuit de praktijk	471
1.5. Gerechtelijk Wetboek	472
2. Externe contextuele rechtsgeschiedenis	474
2.1. Methode	474
2.2. Buitenparlementaire netwerken	480
3. Inhoudelijke implicaties	481
4. Tot slot : enkele bespiegelingen	482
BIJLAGEN	487
I. Reglementen van inwendige orde 1832 – 1970.	487
<i>II. Enquête FAB 1905.</i>	489
<i>III. Samenstelling SHS</i>	495
<i>IV. Samenstelling Centrum Lippens</i>	498
<i>V. Werkgroepen Gerechtelijk Wetboek</i>	499
<i>VI. Onderzoek Parlement</i>	507
<i>VII. Commissies Parlement</i>	509
VIII. Bevraging hoven en rechtbanken over behoud of afschaffing pleitbezorgers.	513
X. Pleitbezorgers en het Gerechtelijk Wetboek.	515
BIBLIOGRAFIE	518

1. Archieven	518
2. Bijdragen	518
3. Boeken	539
4. Wetgeving	549
5. Rechtspraak	559
6. Parlement	560
6.1. Parlementaire voorbereiding	560
6.2. Parlementaire Handelingen	569
7. Overige	571
7.1. Mercurialen en openingsredes	571
7.2. Omzendbrieven	572
7.3. Rest	573

Inleiding

1. Het woord ‘procedure’ is afgeleid van het Latijnse *procedere* of vooruitgaan. Dat lijkt haaks te staan op de trage rechtsgang die het gerechtelijk apparaat wel eens verweten wordt. Op het einde van het ancien régime riep men al om een snellere, eenvoudiger en goedkopere procedure. De Franse wetgever leek daar tijdens de Franse Revolutie gehoor aan te geven¹ en dat was ook het doel van Napoleons *Code de procédure civile* (CPC)². Wanneer Charles Van Reepinghen door minister van Justitie Pierre Harmel werd aangesteld als Koninklijk Commissaris, luidde die opdracht niet anders³. Het beeld van een traag of weinig efficiënt gerecht lijkt tijdloos. Zo werd van de struisvogel beweerd dat hij zelfs ijzer kon verteren, zolang hij maar genoeg tijd kreeg. In de rechtsiconografie staat de struisvogel dan ook voor geduld als deugd van Justitia. De associatie van het gerecht met een struisvogel is ondertussen verdwenen, maar die met geduld niet.

Detail uit een fresco van Luca Giordano dat het plafond siert van de Galleria Riccardiana in het Palazzo de Medici in Firenze (1683 – 1685). Foto door Stefan Huygebaert.

2. Een krachtig beeld is ook dat van het Brusselse Justitiepaleis in de steigers. Na een doorgestoken wedstrijd haalde *skieven architect* Poelaert de opdracht binnen om een tempel te bouwen voor het Belgische recht. Dat gebeurde op hetzelfde moment waarop het gerechtelijk recht en het strafprocesrecht werden herzien. Van de herziening van de CPC kwam uiteindelijk niets in huis. Sinds decennia staat het Justitiepaleis weer in de steigers. We zijn zelfs op het punt gekomen waarop de oorspronkelijke steigers, bedoeld voor de renovatie, vervangen moesten worden. De renovatiewerken raken nooit voltooid en de stutstellingen zijn een deel van het gebouw geworden. Ondertussen vallen stukken uit de plafonds naar beneden en kampen

¹ Art. 20, titel II, Décret de 16/24 août 1790: “*Le code de la procédure civile sera incessamment réformé, de manière qu’elle soit rendue plus simple, plus expéditive et moins coûteuse.*” Zoals ik verder nog meermaals zal opmerken is dit een regelmatig terugkerende topos. Van de Franse Revolutie over het Gerechtelijk Wetboek (zie noot 3) tot het Justitieplan van minister van Justitie Koen Geens.

² “*Tout a été prévu pour rendre la procédure plus simple, plus courte et moins dispendieuse ; toute formalité inutile a été abolie, et toute procédure superflue supprimée.*” *Théorie-pratique du Code de procédure civile et du code civil.* J.B TREILHARD, ‘Exposé des Motifs des Livres I et II de la première partie du projet de Code de Procédure civile’, 29 in X., *Exposé des motifs des lois composant le Code de procédure civile, présentés au Corps Législatif, par les Orateurs du Conseil d’Etat*, 1807, E. Gide, Parijs, 1807, zitting van 4 april 1806.

³ Zie memorie van toelichting bij KB van 17 oktober 1958 (*Pasin.* 1958, 1077) : “*Depuis plusieurs années, les représentants de la Nation se sont fait l’écho, dans les deux Chambres législatives, des vœux unanimes de l’opinion publique en faveur d’une justice plus simple, plus rapide et moins coûteuse.*”

de kelders met vochtproblemen. Ligt dit aan de kwaliteit van het oorspronkelijke bouwwerk? Of had een renovatie al veel eerder moeten plaatsvinden?

3. Laten we beginnen met een blik op het oorspronkelijke bouwwerk. Wat recht en instellingen betreft, is België als het ware een kolonie van Frankrijk⁴. Het onderscheidt zich van veel andere kolonies doordat het vlak naast het moederland ligt en doordat de onafhankelijkheid nog steeds op vele punten onbestaande is⁵. België is zelfs trouwer aan de oorspronkelijke instellingen dan Frankrijk zelf. Denk bijvoorbeeld aan de vrederechter, een Franse creatie die in België ingevoerd werd en ondertussen in Frankrijk zelf al in 1958 afgeschaft werd⁶. Tegenover die verknochtheid aan Frankrijk staat dat uit de Nederlandse periode maar weinig bleef hangen⁷. Pas na de Tweede Wereldoorlog ontstond in België enige aandacht voor vreemd recht dat niet uit Frankrijk kwam⁸, toch bleef ook het Gerechtelijk Wetboek uit 1967 slaafs in de Franse mal⁹. Dit gebrek aan hervorming zou terug te brengen zijn tot de dominantie van de *law practitioner* in België. Het is moeilijk om grote wetgevers te vinden in België en in haar verleden zijn er niet veel grote rechtenprofessoren. Rechters, advocaten, pleitbezorgers en notarissen daarentegen zijn de *leading personalities* van het Belgische recht. Zij waren het die nog vóór 1795 doordrongen waren van het Franse recht en cultuur en ook na de Belgische onafhankelijkheid de voorkeur bleven geven aan goedkopere Franse boeken. Zij waren het die niet hielden van onpraktische academici en actieve ministers van Justitie. Hun pragmatische houding zou de geschiedenis van het Belgisch recht verder kneden¹⁰.

⁴ Met het oog op de recente ontwikkelingen in Frankrijk (hervorming van het verbintenissenrecht zie o.a. S. JANSEN, 'De hervorming van het Franse verbintenissenrecht: Le nouveau de la grande dame' in *Contracteren* XVII(4), 2015, 96 – 10) en België (K. GEENS, *De sprong naar het recht voor morgen. Hercodificatie van de basiswetgeving* op <https://www.koengeens.be/policy/hercodificatie>, geraadpleegd op 11 april 2019) lijkt deze bewering echter naar de toekomst toe steeds minder op te gaan. Zie ook D. HEIRBAUT en A. JOUSTEN, 'L'avant-projet belge de responsabilité extracontractuelle', s.l., s.a.

⁵ D. HEIRBAUT, 'De Franse overheersing in België' in *Pro Memoria* 2011, 13 – 31 (14). (Hierna verkort als 'D. HEIRBAUT, 'De Franse overheersing in België'); D. HEIRBAUT, 'L'émancipation tardive d'une pupille de la nation française. L'histoire du droit belge aux 19ième et 20ième siècles' in A. WIJFFELS (ed.), *Le Code civil entre ius commune et droit civil européen*, Brussel, 2005, 611 – 642 en ook F. STEVENS, 'Der Code civil in Belgien seit 1804. Ein fester Halt' in W. SCHUBERT en M. SCHMOECKEL, *200 Jahre Code civil. Die napoleontische Kodifikation in Deutschland und Europa*, Keulen, 2005, 207 - 224.

⁶ Soms wel geheel andere context, de vrederechter nu is een benoemde jurist terwijl de revolutionaire vrederechter een verkozen niet-professionaal was.

⁷ D. HEIRBAUT, E. BERGER, H. LEUWERS en X. ROUSSEAU, 'La justice avant la Belgique: tentatives autrichiennes, influences françaises et expériences néerlandaises' in M. DE KOSTER, D. HEIRBAUT en X. ROUSSEAU, (eds.), *Tweehonderd jaar justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie, Deux siècles de justice. Encyclopédie historique de la justice belge*, Brugge, Die Keure, 2015, 26 – 50.

⁸ G. MARTYN, 'In search of foreign influences other than French, in nineteenth-century Belgian court decisions' in S. DAUCHY, W.H. BRYSON en M. MIROW (ed.) *Ratio dicendi. Guiding principles of judicial decisions. 2. Foreign law*, Berlijn, 2010, 155 – 167 en D. HEIRBAUT en M.E. STORME, 'De Belgische rechtstraditie: van een lang zoeken naar onafhankelijkheid naar een verlangen naar afhankelijkheid?' in *TPR* 2008, 979 – 1041.

⁹ D. HEIRBAUT, 'Efficiency: the Holy Grail of Belgian justice? Civil procedure in Belgium (1806 – 2008)' in A. UZELAC en C. H. VAN RHEE, *Access to justice and the Judiciary. Towards new European standards of affordability, quality and efficiency of civil adjudication*, Antwerpen-Oxford, Intersentia, 2009, 89 – 117.

¹⁰ D. HEIRBAUT en J.-F. GERKENS, 'In the shadow of France, Legal acculturation and legal transplants in the Southern Netherlands/Belgium' in J. SANCHEZ CORDERO, *Legal culture and legal transplants*, Isaidat Law Review, 2010 (2011), I/2, 38 p. (21).

1. Probleemstelling

4. Dit proefschrift vangt aan tegen deze algemene achtergrond van het Belgische recht. De bedoeling is een algemeen overzicht te geven van de evolutie van het gerechtelijk recht in België, de menselijke factoren te identificeren die deze evolutie sturen en de hervormingen (of het gebrek daaraan) te analyseren in het licht van een strijd tussen verschillende belangengroepen. Daarbij stellen zich verschillende kleinere vragen. Waarom bleef of blijft de Franse erfenis zo lang bewaard en daarmee samenhangend, waarom slaagde Jozef II niet in een gelijkaardig opzet een aantal jaren voor, of de Nederlanders na de Franse bezetting? Hoe ontwikkelde het gerechtelijk recht zich verder in een Belgische context? Wat waren de alternatieven bij gebrek aan een algemene hervorming? Wie besliste wat wel of niet kon, in welke mate is het gerechtelijk recht het resultaat van een krachtmeting tussen verschillende juridische beroepen of zelfs andere belangengroepen? Het antwoord op deze vragen zou op zijn beurt kunnen verklaren waarom de huidige situatie niet optimaal is voor de burgers als klanten van het gerecht, maar toch de gewenste uitkomst is voor bepaalde groepen.

5. Om deze vragen te beantwoorden ontwikkelen we een dubbele benadering. Enerzijds onderzoekt een interne rechtsgeschiedenis hoe de rechtsregels op zich veranderd zijn (Hoofdstuk II, III en IV), anderzijds probeert een externe, contextuele, rechtsgeschiedenis die evolutie te verklaren (Hoofdstuk V, VI en VII). Beide grote delen worden voorafgegaan door een inleidend hoofdstuk (Hoofdstuk I) dat de voorgeschiedenis schetst en de bakens uiteenzet voor de Belgische periode. Het gerechtelijk recht omvat de gerechtelijke organisatie, de bevoegdheid en de rechtspleging zelf. Omdat deze zaken als communicerende vaten werken, behandelen we het geheel ervan. Centraal in deze benadering staat het doel van de burgerlijke rechtspleging: de realisatie van de materiële aanspraken van de partijen. Daartoe moet immers efficiëntie verzoend worden met de rechten van de partijen. Dat is een moeilijke evenwichtsoefening, te meer omdat die ‘rechten van de partijen’ een begrip is dat doorheen de tijd aan verandering onderhevig is.

6. De benadering die voor de externe contextuele rechtsgeschiedenis wordt ontwikkeld in dit proefschrift is methodologisch schatplichtig aan de *Interessenjurisprudenz*¹¹. Deze term werd voor het eerst gebruikt door Philipp Heck¹² en was een reactie op de conceptuele benadering van het recht van de Duitse *Historikerschule* die samen met de Franse exegetische school de 19de -eeuwse Europese rechtswetenschap domineerde. Vanaf het midden van de 19de eeuw gaat deze stroming in navolging van o.a. Puchta een deductief systeem van juridische concepten ontwikkelen. Op die basis zal in Duitsland de *Begriffsjurisprudenz* ontstaan met als

¹¹ Zie hierover o.a. M. BUERGISSEN en J.-F. PERRIN, *Interessenjurisprudenz: statut et interprétation de la loi dans l'histoire du mouvement*, Genève, CETEL, 1988 geraadpleegd op <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:4981>; R. TITRIGA, ‘The jurisprudence of Interests’ (Interessenjurisprudenz) from Germany: History, Accomplishments, Evaluation, *IJLLD*, 2013/3(1), 55 – 78. Het is in dit proefschrift echter geenszins de bedoeling om een analyse te geven van de *Interessenjurisprudenz*.

¹² P. HECK, ‘Interessenjurisprudenz und Gesetztreue’, *Deutsche Juristenzeitung* 1905/10, 1140 – 1142.

pleitbezorger o.a. Rudolf von Jhering¹³. Hierin werden uit een rechtssysteem abstracte juridische concepten gedistilleerd. Deze ‘essentie’ moest op haar beurt de bouwblokken opleveren voor nieuwe rechtsregels. Fundamenteel in deze benadering is dat deze abstracte concepten op zich staan, los van externe elementen. Niettegenstaande de onbetwistbare verdienste van de *Begriffsjurisprudenz* in de verwetenschappelijking van het recht komt ze op het einde van de 19de/begin 20ste eeuw in Duitsland onder druk te staan. Het was wederom Rudolf von Jhering (1818 – 1892), in een eerste fase nochtans zelf beïnvloed door het denken van Savigny en Puchta, die in een latere fase van zijn carrière (naar het einde van de 19de eeuw toe) een eerder teleologische benadering ontwikkelde¹⁴. De benadering die hier wordt ontwikkeld is die van recht als hulpmiddel van de macht. In die zin beschermt het recht bepaalde belangen¹⁵. Dit basisidee werkt Heck verder uit in zijn *Interessenjurisprudenz* dat zich afzet tegen de overdreven systematiek van de *Begriffsjurisprudenz* en meer aandacht vraagt voor externe elementen. Recht is hier niet zozeer een abstract systeem maar een resultaat van een strijd tussen verschillende belangengroepen. Heck gebruikt het concept ‘belang’ als causaal elementen van een rechtsregel. Daarbij wordt de notie ‘doel’ van een regel onderscheiden van het belang van degenen waarvoor de regel de oplossing is. Het basisidee is dus dat een regel niet het product is van één enkel doel, maar de resultante of vector van een conflict van belangen. Met andere woorden, een rechtsregel regelt niet enkel de verhouding van belangen maar is er zelf de resultante van. De beste manier om de normatieve wil van de wetgever hierin na te gaan is een historische interpretatie. Niet enkel de regel zelf maar ook de omstandigheden en motieven die leidden tot de regel zijn dan relevant. Dit onderzoek vertrekt dan bijvoorbeeld van voorbereidende werkzaamheden, werk van commissies... maar evengoed van elementen die niet expliciet genoemd worden in deze stukken.

7. Het is bij dit alles niet de bedoeling onszelf te verliezen in filosofische reflecties over de materie, noch om een veredelde cumulatieve editie van de CPC of artikelsgewijze commentaar af te leveren. Omdat er zoveel Belgisch materiaal is, werd ook beslist om geen algemene vergelijking met het buitenland te maken¹⁶, wat niet weg neemt dat hier een daar wel

¹³ R. VON JHERING, *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1862 – 1865, 2 dln.

¹⁴ R. VON JHERING, *Der Zweck im Recht* in het Engels vertaald als R. VON JEHRING, *Law as means to an end*, Boston, The Boston Book Company, 1913, 483 p.

¹⁵ Zie hierover o.a. M. REIMANN, ‘Nineteenth Century German Legal Science’, *BCL Rev.* 1990/4, XXXI, 837 – 897.

¹⁶ De parallellen met Frankrijk zijn er nochtans. Zeker wat betreft de timing van de hervorming(spo)ging(en) en de gevolgde werkwijze. Zowel Frankrijk als België vertrokken vanuit dezelfde basis (CPC, bevoegdheid, gerechtelijke organisatie...). In het midden van de 19de eeuw werd een commissie aangesteld (Frankrijk in 1862, België in 1866) om een herziening van de CPC voor te bereiden maar zonder veel resultaat. Tot aan het interbellum veranderde maar bitter weinig aan het wetboek. Oplossingen werden wél gevonden in de praktijk. In het interbellum ontstond een nieuwe dynamiek met o.a. een voorstel tot herziening van de CPC vanuit de advocatuur. In de schoot van de in 1929 opgerichte Association Nationale des Avocats werd een commissie hiertoe ingericht met als resultaat een *Avant-projet d’un Code de procédure civile* vergezeld door een verslag van de hand van haar oprichter Appleton. Ook in België positioneerde de advocatuur zich vanaf het interbellum steeds nadrukkelijker als gesprekspartner voor een herziening van de CPC. Toch blijven zowel in Frankrijk als in België in deze periode vooral de ingrepen door de wetgever aan de hand van volmachtenwetten (in Frankrijk bijvoorbeeld de *juge de la mise en état* in België het KB nr. 300 van 30 maart 1936) bij. In beide landen lijkt de Tweede Wereldoorlog deze nieuwe dynamiek enkel te onderbreken. In 1954 werd in Frankrijk een nieuwe commissie ingericht om de CPC te

een opmerking in die zin wordt gemaakt wanneer het buitenland een rol speelt binnen intern Belgische debatten. De belangrijke uitzondering hierop is de 19de -eeuwse kritiek in Frankrijk op de CPC¹⁷. Deze blijft voor ons proefschrift immers relevant. Enerzijds omdat ze bij gebrek aan ingrijpend optreden door de wetgever de basis vormde voor zowel Allards hervorming als Van Reepinghens Gerechtelijk Wetboek. Anderzijds omdat ze ook inzicht verschaft in de werking van het gerecht en de problemen waarmee het kampte.

8. De keuze om niet over te gaan tot een algemene vergelijking met het buitenland werd ook ingegeven door andere overweging: het beschikbare materiaal in enerzijds het verslag van Allard en anderzijds het verslag van Van Reepinghen. Een kort *prima facie*-onderzoek verduidelijkt de problematiek.

9. Albéric Allard ging bij de redactie van zijn ontwerp heel systematisch te werk. Elk artikel verwijst naar zijn inspiratiebron(nen) of naar het overeenkomstige oude artikel uit de Franse wetgeving wanneer de bepaling werd overgenomen. Op die manier werd een catalogus van *best practices* aangelegd. Als basis voor zijn vergelijkend materiaal nam Allard enerzijds de landen waar de CPC werd ingevoerd *by force* of *by influence*¹⁸ en anderzijds een aantal een aantal *lone rangers* die hem om een bijzondere reden interesseerden. Deze aanpak moet onvermijdelijk gekaderd worden in de bloei die rechtsvergelijking in deze periode (laatste decennia 19de eeuw) kende¹⁹.

hervormen. Haar voorstel kon op weinig bijval rekenen bij de advocatuur die reageerde met haar eigen tegenvoorstel (1956). In België werd in 1958 Charles Van Reepinghen aangesteld wiens werk uiteindelijk zal leiden tot het Gerechtelijk Wetboek. In tegenstelling tot in België zullen de hervormingen in Frankrijk uiteindelijk niet via het Parlement doorgevoerd worden maar aan de hand van *ordonnances* door de uitvoerende macht (zie randnr. 788). Voor een kort overzicht van de ontwikkelingen in Frankrijk tijdens het in dit proefschrift behandelde tijdsbestek zie A. WIJFFELS, 'The Code de procedure civile (1806) in France, Belgium and the Netherlands' in C.H. VAN RHEE, D. HEIRBAUT en M. STORME (ed.) *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years. The civil procedure tradition in France and abroad/Le bicentenaire du Code de procedure civile (1806). La tradition de la procedure civile en France et à l'étranger/De Code de procedure civile (1806) na 200 jaar. De traditie van het Frans civiel procesrecht in vergelijkend perspectief*, Kluwer, Mechelen, 2008, 5 – 73 (21 – 42).

¹⁷ Bijzonder interessant zijn de traktaten van Bordeaux (R. BORDEAUX, *Philosophie de la Procédure Civile. Mémoire sur la réformation de la Justice*, I, Evreux, Imprimerie de Auguste Hérissey, 1857, 615 p.) en Chardon (O.-J. CHARDON, *Réformes désirables et faciles dans les lois sur la procédure civile*, Auxerre, Guillaume-Maillefer, 1837, 93 p.) omdat ze naast een analyse van de wetgeving, bedoeld zijn om concrete voorstellen te doen om bepaalde zaken te wijzigen. Bij Chardon gaat het eigenlijk om de schriftelijke uitwerking van een stenografie van zijn lessenreeksen, wat bijzonder vlot leest. Bij Boncenne (P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, Poitiers, Saurin Frères Imprimeurs, 1837, vol. 1, 644 p.), Boitard (J.-E. BOITARD, *Leçons de procédure civile*, Parijs, 1885, Librairie Cotillon, 14e ed., 2 dln.), Bonnier (E. BONNIER, *Éléments de procédure civile*, Paris, Librairie de Plon frères, 1853, 568 p.), Regnard (E. REGNARD, *De l'organisation judiciaire et de la procédure civile en France*, Paris, A. Durand, 1855, 591 p.),... gaat het om werken rond de burgerlijke rechtspleging waar hier en daar kanttekeningen worden bij gemaakt.

¹⁸ Voor een kort algemeen overzicht van deze landen, zie C.H. VAN RHEE, 'The influence of the French Code de Procédure Civile (1806) in 19th Century Europe' in L. CADIET & G. CANIVET (eds.), *De la Commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France*, Paris, LexisNexis/Litec, 2006, 383 p. (129 – 165).

¹⁹ M. KOSKENNIEMI en V. KARI, 'A More Elevated Patriotism: The Emergence of International and Comparative Law (Nineteenth Century)' in H. PIHLAJAMÄKI, D. DUBBER en M. GODFREY (eds.), *The Oxford Handbook of European Legal History*, Oxford, Oxford University Press, 2018, 1216 p. (974 – 999).

10. In de eerste groep kan een onderscheid gemaakt worden tussen enerzijds de landen waar de CPC door Napoleon (en zijn legers) werd ingevoerd en anderzijds de landen die op een later tijdstip beïnvloed werden. Allard had geen verknochtheid aan de CPC, *un code imposé par conquête et occupation*. Wat Allard wél interessant vond, waren de Franse kolonies en overzeese gebieden zoals Algerije, Martinique en Guadeloupe. Daar kon Frankrijk een aantal hervormingen doorvoeren waar het intern niet in slaagde (bijvoorbeeld het afschaffen van de pleitbezorgers). In Europa en in het bijzonder in de landen waar de CPC werd ingevoerd keek Allard o.a. naar het wetboek van het Zwitserse kanton Genève (1819) dat toen al populair was (veel had te maken met het briljante verslag van Bellot)²⁰ en het Italiaanse wetboek van 1865. Terwijl de aandacht voor Genève voor de hand lag, was dat helemaal niet het geval voor de Italiaanse codificatie. Het wetboek was immers niet meer dan een verbeterde versie van de CPC en bleef op dezelfde leest geschoeid²¹. Italië was echter een interessante casus want 1° de eenmaking van Italië betekende nieuwe wetboeken ter vervanging van regionale codificaties en 2° deze regionale codificaties (van belang voor Allard waren vooral het Parmezaanse wetboek van 1821 en de Sardijnse wetboeken van 1854 en 1859) waren op hun beurt ingevoerd ter vervanging van de CPC.

11. In de groep landen die beïnvloed werden door de CPC zien we Roemenië, dat na de revolutie van 1821 een meer westerse koers koos en zich o.a. richtte op Frankrijk en het Franse en Geneefse wetboek van 1865 kopieerde²². In Griekenland incorporeerde von Maurer²³ Franse en Duitse elementen in het wetboek van 1834²⁴. Spanje was een bijzonder geval. Hoewel ze vasthielden aan hun laatmiddeleeuwse romanocanonieke systeem was er wel wat Franse invloed wat de beoordeling van bewijs betreft²⁵.

12. Bij de *lone rangers* zijn Louisiana en New York de meest opvallende. In 1825 kreeg Louisiana een nieuw wetboek, gepubliceerd in het Frans én in het Engels. In de nasleep van anti-Britse en pro-Franse gemoederen (lang na de Louisiana purchase) en onder invloed van migranten uit niet-Engelstalige landen, moest het Engelse common law systeem de duimen leggen voor codificatie naar het Franse model. Het resultaat, de Louisiana Code of Practice, was een wetboek dat inhoudelijk het midden hield tussen beide systemen en daarmee een

²⁰ R.C. VAN CAENEGEM, 'History of European Civil Procedure' in *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. XCI, Civil Procedure, Hfst. 2, Tübingen-The Hague-Paris-New York, 1973, 95 (hierna verkort als R.C. VAN CAENEGEM, History of European Civil Procedure). Pierre François Bellot (°Genève, 1 april 1776 - †Genève, 17 maart 1836) was een Zwitsers jurist en politicus. Naast een carrière als advocaat en pleitbezorger was hij ook academisch actief als professor burgerlijk en burgerlijk procesrecht. De Geneefse Code de procédure civile (1819) was zijn pennenvrucht. A. VON MOOS, 'Pierre François Bellot' in M. STOLLEIS (ed.), *Juristen: Ein biographisches Lexikon. Van der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, (2de editie) 2001, Verlag C.H. Beck, München, 719 pp. (76).

²¹ M. CAPPELLETTI, *Civil Procedure in Italy*, Springer, 2013, 451 p. (40 – 41).

²² R.C. VAN CAENEGEM, History of European Civil Procedure, 100.

²³ Nadat Otto I, zelf de zoon van Koning Ludwig I van Beieren, op de troon van Griekenland terecht kwam, werd een kroonraad ingesteld om te regeren tijdens dienst minderjarigheid. Georg Ludwig von Maurer, die tot dan in de Rijksraad van Beieren zetelde, was lid van deze kroonraad en de drijvende kracht achter de hervormingen van de wetgeving in Griekenland.

²⁴ R.C. VAN CAENEGEM, History of European Civil Procedure, 100.

²⁵ Het ging o.a. over de gedeeltelijke introductie van vrije beoordeling van bewijs en de mondeling en publieke aard van de bewijsprocedure zelf. *Ibid.*, 102.

buitenbeentje was in de Verenigde Staten²⁶. De New Yorkse Field Code uit 1848, vernoemd naar zijn auteur David Dudley Field, voorzag één wijze van procederen in alle zaken, of de zaak nu het nu ging om common law of equity²⁷. Het belang hiervan voor Allard, die weg wou van de veelheid aan procedures, is snel duidelijk. In Canada tot slot bleef het Parijse gewoonterecht tot lang na de Engelse verovering van kracht. Wanneer het tot een codificatie kwam in 1866 vormden Louisiana en Frankrijk een inspiratiebron²⁸.

13. Het opzet van Van Reepinghen verschilde van dat van Allard. Allard wilde afstappen van het oude systeem en een nieuw systeem van de grond af aan terug opbouwen terwijl Van Reepinghen koos voor de ‘beredeneerde verbetering van het stelsel dat in zwang is en niet in het aannemen van vernunftige theorieën die misschien verleidelijk zijn, maar die door hun nieuwhed onaanvaardbaar worden in een aangelegenheid waar vooral de ervaring gezag moet hebben’²⁹. Deze zienswijze vertaalt zich o.a. in een verknochtheid aan het Belgische recht (al dan niet zoals het op dat moment werd toegepast) en een beroep op de hervormingen (of pogingen tot) uit het interbellum. Het feit dat Van Reepinghen bij de meeste van deze zaken zelf betrokken was, is natuurlijk niet onbelangrijk. Als professor aan de Faculté internationale de droit comparé in Straatsburg en als vaste klant van tal van internationale colloquia was Van Reepinghen wel een zekere mate van rechtsvergelijking aan zijn stand verplicht.

14. Als we naar Van Reepinghens inspiratie kijken, dan zien we dat zijn focus lag op de net opgerichte EG (België, Nederland, Luxemburg, Frankrijk, Italië en Duitsland). Vooral België zelf en Frankrijk springen eruit. Voor andere lidstaten van de EG deed Van Reepinghen een inspanning om de voornaamste experts te contacteren en standaardwerken te verzamelen. Als we buiten het referentiekader van de EG kijken, dan zien we dat Van Reepinghen ook ‘socialistische systemen’ bestudeerde zoals Polen en de USSR. Deze konden hem echter niet overtuigen zowel door de algemene sfeer geschapen door de koude oorlog als de actievere rol die de rechter daar speelde. Tot slot is er ook nog een kleine restgroep landen. Deze gaan vaak terug tot persoonlijke relaties. In Portugal ontmoette hij een professor die voorzitter was van de internationale unie van advocaten, in Spanje gaf Van Reepinghen gastlessen en uit Zwitserland kende hij Jean Graven via conferenties. Er speelt ook wel wat toeval mee. Bijvoorbeeld in het geval van Canada. Rechter Pratte, die gelast was met de herziening van het Canadese gerechtelijk wetboek reisde toevallig door België op zijn reis door Europa. Dat liet hem toe eerstehands informatie uit te wisselen met Van Reepinghen. Input over Zweden of de VS tot slot kreeg Van Reepinghen via zijn werkzaamheden in Straatsburg.

²⁶ *Ibid.*, 108 en S. HERMAN, ‘The Louisiana Code of Practice (1825): A Civilian Essai Among Anglo-American Sources’ in *Electronic Journal of Comparative Law* XII/I, Mei 2008 geraadpleegd op <https://www.ejcl.org/121/art121-12.pdf>

²⁷ *Ibid.*, 108 – 109.

²⁸ *Ibid.*, 91 – 92.

²⁹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 158.

15. Het valt op dat, in tegenstelling tot Allard die per artikel aangaf waar hij de mosterd haalde, Van Reepinghen vooral naar het buitenland verwijst om een aantal stellingen (die hem nauw aan het hart lijken te liggen) te onderbouwen³⁰. Dit is wat Masferrer aanhaalde in zijn onderzoek naar het Spaanse Burgerlijk Wetboek. Soms wordt de invloed van het buitenland op een eigen codificatie overschat. In de plaats van inspiratie of invloed worden buitenlandse verwijzingen dan aangehaald om de eigen stelling te onderbouwen³¹. Voor zowel Allard als Van Reepinghen kan ook gewezen worden op de beperkingen van een onderzoek op basis van expliciete verwijzingen. Zaken waarnaar niet expliciet verwezen wordt, kunnen immers ook waardevol zijn. Kleins *Zivilprozessordnung* was bijvoorbeeld populair in de 20ste eeuw maar werd door Van Reepinghen nagenoeg volledig genegeerd³². Omgekeerd kan de auteur er ook voor kiezen niet expliciet naar een bepaalde bron te verwijzen. Van Reepinghen verwijst bijvoorbeeld nergens naar Motulsky terwijl Fettweis³³ wel onmiskenbaar diens invloed ontwaarde in het Gerechtelijk Wetboek. Het is duidelijk dat dergelijke analyse een diepgaand onderzoek vergt dat buiten het bestek van dit proefschrift valt.

16. Chronologisch is het voor de hand liggende startpunt van dit proefschrift de Franse annexatie in 1795. Als we even abstractie maken van de verschillende mechanismen waardoor ons oude recht toch nog kon spelen, is dit het jaar 0 van ons recht en gerecht. Het oude gewoonterecht, dat verschilde van streek tot streek en van dorp tot dorp, werd vervangen door grote systematiserende wetboeken. Zij zullen de bakens uitzetten voor de komende anderhalve eeuw (en in sommige gevallen zelfs langer). Toch kon ik niet voorbij aan de hervormingspoging van Jozef II luttele jaren voor de Franse bezetting. Een aantal parallellen kunnen immers getrokken worden met de Franse erfenis en dan stelt zich onmiddellijk de vraag waarom de ene succesvol was waar de ander slechts een decennium eerder faalde. Langs de andere kant van de

³⁰ Zie bijvoorbeeld CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 52 – 56 (samenstelling en behoud rechtbank van koophandel); *ibid.* 95 – 97 (examen magistratuur); *ibid.* 100 (stage magistratuur) *ibid.* 165 e.v. (afschaffen van pleitbezorgers).

³¹ A. MASFERRER, ‘Was the French Civil Code ‘the Model’ of the Spanish One? An approach to the Uniqueness of the Spanish Civil Code’ in *Glossae, European Journal of Legal History* XV (2018), 100 – 124.

³² C.H. VAN RHEE, ‘Introduction’ in C.H. VAN RHEE (ed.), *European Traditions in Civil Procedure*, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2005, 345 p. (11 – 12). De enige verwijzing is een kleine rechtsvergelijking met Nederland en Oostenrijk. Het ging om de *Klageänderung*: de mogelijkheid om de oorspronkelijke vordering in de loop van het geding te wijzigen of uit te breiden. Zie CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 194. Met wat goede wil wordt wel zijdelings nog verwezen naar Klein. Wanneer Van Reepinghen naar Marokko kijkt, is dat voor exact dezelfde reden als waarom Allard naar Algerije keek. In Marokko experimenteerde Frankrijk met de introductie van zijn wetboek met elementen ontleend aan de Oostenrijkse *Zivilprozessordnung*. Kleins *Zivilprozessordnung* uit 1895 kwam voor Allard daarentegen te laat. Op het moment van Allards ontwerp hield Oostenrijk nog vast aan haar Jozefijnse codificatie, die een gemoderniseerde en gecodificeerde versie was van de oude geleerde procedure (zie *infra*). Dit was het tegengestelde van wat Allard voor ogen had. Dit is overigens ook de reden waarom Allard de Venetiaanse provincies in zijn studie van Italië links liet liggen. Ook zij vielen toen nog onder dit wetboek. Een aandachtige lezer zou dan kunnen opmerken: waarom werd dan niet gekeken naar de hervorming van Frederik de Grote? In het eerste boek van het *Corpus Iuris Fredericianum*, ‘*Von der Prozeß-Ordnung*’ (1781), en later in de *Allgemeine Gerichtsordnung* (1793) werd immers al een inquisitoir systeem geschetst voor burgerlijke zaken. Dit moet echter o.a. geplaatst worden tegen de achtergrond van het Pruisische ambtenarenapparaat. De hervorming was bovendien niet bijster succesvol met als gevolg dat ze een halve eeuw later al grotendeels teruggedraaid werd. R.C. VAN CAENEGEM, *History of European Civil Procedure*, 88 en 92.

³³ A. FETTWEIS, *Éléments de la procédure civile*, 39, 43, 49 en vooral 54 en later A. FETTWEIS, *Manuel*, 60 – 71 en 74. In het geval van Frankrijk, op dat moment zelf bezig met een hervorming van het gerechtelijk recht, waren Van Reepinghens bronnen nochtans zeer uitgebreid, zowel in geconsulteerde werken als in contacten met magistraten, academici, overheidsvertegenwoordigers, ...

tijdslijn vormt het Gerechtelijk Wetboek, als ‘Belgische’ opvolger van de *Code de procédure civile* en tal van andere Franse wetten, het eindpunt van dit proefschrift. Een kleine blik op de periode na het Gerechtelijk Wetboek tot slot, zet de zaken in een scherper perspectief.

2. Status Quaestionis

17. Het domein van het gerechtelijk recht bleef lange tijd onontgonnen terrein en het onderzoek ervan vaak een doorslagge van een positiefrechtelijke benadering. Historisch onderzoek richtte zich meestal op het strafprocesrecht. Het burgerlijk procesrecht werd stiefmoederlijk behandeld. Een en ander heeft natuurlijk ook te maken met de ontwikkeling van het procesrecht in België als een autonome wetenschap³⁴, een fenomeen dat pas begon in de tweede helft van de 20ste eeuw. Tekenend is de anekdote dat wanneer Marcel Storme René Dekkers in 1964 opvolgde op de leerstoel burgerlijk procesrecht van de Gentse rechtenfaculteit, de bibliotheek procesrecht uit één schap bestond met daarin negen delen van Garsonnet en Cézar-Bru³⁵.

18. De bestaande literatuur kan onderverdeeld worden in drie groepen³⁶. Ten eerste zijn er de historische uitweidingen van professoren burgerlijk (proces-) recht. In hun handboeken gaan ze soms in op de voorgeschiedenis van een bepaling of kritieken op de burgerlijke rechtspleging of gerechtelijke organisatie³⁷. Ten tweede zijn er (vaak kleinere) publicaties naar aanleiding van een bepaalde hervorming³⁸. Tot slot zijn er de gelegenheidspublicaties die zich richten op

³⁴ M. STORME, *Ik die bij de sterren sliep en 't haar der ruimten droeg: de metabletica van het procesrecht*, Gent, Mys en Breesch, 1995, 112 p. (5). Zie ook R. DE CORTE, ‘Hoe autonoom is het procesrecht? Studie van enkele raakvlakken tussen materieel en gerechtelijk recht’, *TPR* 1980, 1 e.v.

³⁵ M. STORME, ‘Moeders mooiste zorgenkind: Het procesrecht in het laatste derde van de XXste eeuw’, *TPR* 2001, 239 – 259. Ik merk terloops op dat deze werken op dat moment weinig van hun relevantie verloren hadden.

³⁶ Voor een meer algemeen overzicht, zie K. VELLE, ‘Juridische beroepen in België (19de – 20ste eeuw). Inleiding’, *BTNG* 1998/1-2, 7 – 30 en X. ROUSSEAU, ‘L’histoire de la justice en Belgique: état des recherches d’un domaine en gestation’, *BTNG* 1998/1-2, 247 – 277.

³⁷ Zie voor België vooral TH. BORMANS, *Commentaire législatif et doctrinal du code de procédure civile belge*, Brussel, Larcier, 1884, 2 dln.; G. BELTJENS, *Code de procédure civile d’après 1) les principes juridiques, 2) la doctrine des auteurs belges et français reproduite ou analysée, 3) les décisions des tribunaux et des cours de Belgique et de France*, Brussel, Bruylant, 1908, 2 dln.; A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, Brussel, Bruylant, 1944, 2 dln.; L. VAN BAUWEL, *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*, Brussel, Standaard, 1934 – 1940, 6 dln. R. VAN LENNEP, *Belgisch burgerlijk procesrecht*, Antwerpen, Standaard, 10 dln. 1953 en later A. FETTWEIS, *Manuel de procédure civile*, Luik, 1985, 769 p.. Ook Franse handboeken bleven belangrijk. Zie vooral J.-G. LOCRÉ, *Esprit du code de procédure civile, ou Conférence du Code de procédure avec les discussions du Conseil, les observations du tribunal, les exposés de motifs, les discours, des orateurs du tribunal, les dispositions des autres Codes*, etc., Parijs, P. Didot l’ainé, 1816, 5 dln.; E. GARSONNET & C. CÉZAR-BRU, *Traité théorique et pratique de procédure (organisation judiciaire, compétence et procédure en matière civile et commerciale)*, Parijs, L. Larose, 1898 – 1904, 8 dln en E. GLASSON, A. TISSIER en R. MOREL, *Traité théorique et pratique d’organisation judiciaire, de compétence et de procédure civile*, Parijs, Sirey, 1925 – 1936, 5 dln.. Daarnaast zijn er ook nog reeksen zoals Dalloz, *Pandectes belges*...

³⁸ Zie bijvoorbeeld E. CLOES, *Lois sur la compétence civile*, Luik, Spée-Zelis 1846, 364 p.; P. DE PAEPE, *Études sur la compétence civile*, Brussel, Bruylant, 1890, 2 dln; A. BONTEMPS, *Traité de la compétence en matière civile ou commentaire doctrinal, législatif et de jurisprudence de la loi du 25 mars 1876*, Luik, Grandmont-Donders, 1885, 3 dln.

specifieke rechtbanken³⁹, lokale gerechten, specifieke domeinen⁴⁰ of over specifieke juridische beroepen. Een mooi voorbeeld daarvan zijn de publicaties naar aanleiding van de verschillende jubilea van balies; de oudste balies van het land konden de afgelopen jaren hun 200-jarige bestaan vieren⁴¹.

19. In globo ontbreekt het aan algemeen rechtshistorisch onderzoek dat verder gaat dan onmiddellijk nut voor juristen of de analyse van een specifieke situatie⁴².

3. Methodologie en bronnen

20. Een beperkt aantal hervormingen kwamen al aan bod in de literatuur, zoals bijvoorbeeld de studie van professor Jean-Pierre Nandrin, die eerder al uitgebreid de wet op de gerechtelijke organisatie van 4 augustus 1832 bestudeerde⁴³. In dergelijke gevallen beperk ik mij dan ook vooral tot de bestaande literatuur. Voor de meerderheid van de besproken hervormingen (en pogingen tot) is dit echter niet zo. Het onderzoek van deze materie stoot zo onmiddellijk al op een eerste heuristisch probleem. In werken over de politieke geschiedenis van België is het tevergeefs speuren naar een verwijzing naar gerechtelijke hervormingen. Dat geldt zowel voor (auto-) biografieën van politici⁴⁴ als voor algemene werken. Ook de programma's waarmee politieke partijen naar de kiezer trokken noch de regeerverklaringen achteraf⁴⁵, spraken

³⁹ Zie bijvoorbeeld tal van publicaties over de vredegerichten.

⁴⁰ Zie bijvoorbeeld Gilissen over de repressie na de Tweede Wereldoorlog (J. GILISSEN, 'Étude sur la répression de l'incivismisme' in *RDPC* 1950 – 1951, 513 – 628).

⁴¹ Zie bijvoorbeeld B. COPPEIN en J. DE BROUWER, *Histoire du barreau de Bruxelles, 1811 – 2011, Geschiedenis van de balie van Brussel*, Bruylant, 2011, 239 p. of evengoed tal van publicaties van Fred Stevens over het notariaat (bijvoorbeeld F. STEVENS, 'Belgique. La Loi de Ventôse en Belgique' in *Conseil Supérieur du Notariat. Institut International d'Histoire du Notariat, Destin d'une loi. Loi du 25 Ventôse An XI. Statut du Notariat*, 2003, 187 – 199).

⁴² Een beknopt overzicht kan gevonden worden in D. HEIRBAUT, 'Efficiency: The Holy Grail of Belgian Justice? Civil Procedure in Belgium (1806 – 2008)' in A. UZELAC & C.H. VAN RHEE (eds.), *Access to justice and judiciary: towards new European standards of affordability, quality and efficiency of civil adjudication*, Antwerpen, Intersentia, 89 – 117 en G. DAHLMANN, 'Belgien' in H. COING (ed.), *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, Volume III: Das 19. Jahrhundert, Part 2, Gesetzgebung zum allgemeinen Privatrecht und zum Verfahrensrecht, Munich, C. H. Beck, 1982, 2581 – 2601. Wat een interne rechtsgeschiedenis van bevoegdheid en gerechtelijke organisatie betreft, vermelden we nog M.-A. PIERSON, *De l'organisation et de la compétence*, Brussel, Larcier, 1954, 372 p. uit de reeks *Les Nouvelles. Corpus iuris Belgici*.

⁴³ J.-P. NANDRIN, *Hommes, Normes et politique, le pouvoir judiciaire en Belgique aux premiers temps de l'indépendance (1832-1848)*, UCL, 1995, 4 dln.

⁴⁴ Zie bijvoorbeeld Prosper Poulet (L. MOYERSON, *Prosper Poulet en de politiek van zijn tijd*, Brugge, De Kinkhoren, 1946, 534 p.). Niettegenstaande een aantal spraakmakende wetsvoorstellen (zie randnrs.

298 e.v. en 303 e.v.) werd zijn rol, voor wat het gerechtelijk recht betreft, vooral gereduceerd tot de Wet op het gebruik der talen in gerechtszaken (1935). De hele zaak had natuurlijk meer te maken met de taalstijd dan met de hervorming van de burgerlijke rechtspleging. De autobiografie van Piet Vermeylen, minister van Justitie tijdens (een deel van) de parlementaire behandeling van het Gerechtelijk Wetboek, is de spreekwoordelijke uitzondering op de regel. Zie P. VERMEYLEN, *Een gulzig leven*, Kritak, Leuven, 1984, 260 p. Zie in dezelfde zin ook noot 64 over Albert Lilar.

⁴⁵ Minister van Justitie Vermeylen in een antwoord op kritiek geuit door de *Journal des Tribunaux* die stelde dat het verachtelijk was dat er niet gesproken werd over het ministerie van Justitie in de verklaring van de regering noch over de ontwerpen die de minister van Justitie in petto kon hebben: "Vous comprenez que dans la déclaration gouvernementale il était essentiellement question des grands axes de la politique du gouvernement et qu'on y

hierover. De reden hiervoor is vrij eenvoudig; hervormingen van het gerechtelijk recht gaven zelden aanleiding tot grote ideologische tegenstellingen terwijl die wel de politieke geschiedenis beheersten⁴⁶. Meer dan de politiek, ligt het spanningsveld tussen de verschillende juridische beroepen. Een voorbeeld daarvan is het uittekenen van hervormingen door (hoge) magistraten⁴⁷ terwijl advocaten in het Parlement, een aanzienlijke groep, erover moeten stemmen. Tegenover deze spelers staat dat de Belgische bevolking (als allesbehalve “klant” van het gerecht) traditioneel weinig interesse had voor het recht. Hervormingen slaagden er niet in de passies te doen oplaaien⁴⁸. Gebeurde dat wel, dan ging het vaak om straf- en strafprocesrecht. Zo bleef het burgerlijk procesrecht bij gebrek aan interesse het bijna exclusieve jachtterrein van juristen⁴⁹.

21. Willen we dus meer te weten komen over de geschiedenis van het gerechtelijk recht, dan moeten we dieper graven en waar beter te beginnen als bij de wetgever zelf, het Parlement? De archieven van het Parlement zijn over het algemeen vlot toegankelijk. Bijna alle voorbereidende werken (wetsontwerpen, -voorstellen en hun verslagen) zijn gedigitaliseerd. Hetzelfde geldt voor de werkzaamheden in plenaire zitting in de parlementaire handelingen⁵⁰. Aan de hand van de jaarlijkse inhoudstafels werd een databank aangelegd van wetsontwerpen en –voorstellen in de Kamer en Senaat, die het vertrekpunt was voor ons proefschrift. Daarbij werden zowel de oorspronkelijke wetsontwerpen en –voorstellen opgenomen, als de verslagen en amendementen⁵¹. De inhoudstafels van het Parlement delen de materie van het gerechtelijk recht op in *Code de procédure civile*/Wetboek van burgerlijke rechtspleging, gerechtelijke

parlait peu de la Justice, parce que, très heureusement, ce domaine échappe en grande partie aux préoccupations purement politiques – et je m’en flatte personnellement. Il est probable que l’initiative et le dynamisme du ministre de la justice peuvent s’exprimer d’une manière un peu plus libre peut-être que dans d’autres sphères gouvernementales.”. Parl. Hand. Kamer, zitting van 16 mei 1961, 116.

⁴⁶ Het CRISP vatte het zo samen “*L’opinion publique a tendance à ne retenir comme décisions politiques ou actes législatifs d’une époque que les seuls facteurs qui ont fait l’objet de polémiques ou de débats passionnels. Pourtant, dans un même temps où l’opinion est mobilisée par des questions à contenu passionnel, des réformes – parfois importants et de portée considérable – sont opérées dans d’autres domaines, sans qu’elles soient enregistrées au moment même dans les milieux autres que les cercles directement intéressés.*” CRISP, Centre de recherche et d’information socio-politiques, 9 juli 1965 “Un bilan législatif 1961-1965 du département de la justice”, *Parl. St. Kamer* 1964 - 1965, nr. 290 en M. STORME, ‘Slotrede’ in P. LEMMENS en M. STORME (red.), *Vertrouwen in het gerecht*, Diegem, Kluwer, 1995, 124.

⁴⁷ Met uitzondering van de eerste twee decennia van het prille België zetelen magistraten niet in het Parlement. Zie E. WITTE, ‘Het Belgische ambtenarenparlement (1830 - 1848)’ in *RBPH*, 1981, 828 – 882 (hierna verkort als E. WITTE, Het Belgische ambtenarenparlement).

⁴⁸ CRISP, ‘Un bilan législatif 1961 – 1965 du département de la justice’, Centre de recherche et d’information socio-politiques. *Courrier hebdomadaire*, 9 juli 1965, 2

⁴⁹ D. HEIRBAUT, *Civiel beleid*, 69.

⁵⁰ Ook de vroegste stukken van het Nationaal Congres (1830 – 1831) en de Kamer (1831 – 1848) zijn gedigitaliseerd op <https://unionisme.be/> en dankzij het Project van Google, Google Plenum (<http://dighum.ua.ac.be/plenum/advsearch.py>), werd tekstherkenning toegepast op deze stukken (1844 – 1999) waardoor ze (naast de inhoudstafels per jaar van de Kamer zelf) ook op trefwoorden of combinaties van trefwoorden doorzoekbaar zijn.

⁵¹ Deze databank werd opgemaakt voor de periode 1831 – 1995 voor de Kamer en 1834 – 1970 voor de Senaat en telt ± 4000 afzonderlijke stukken. Ook de gepubliceerde omzendbrieven werden doorgenomen voor de periode 1795 – 1970. Deze periode komt overeen met de door ons bestudeerde periode in dit proefschrift maar is ook eenvoudigweg het bereik van hun digitalisering op <http://www.digithemis.be/index.php/ressources/legislation#circulaires>.

organisatie, bevoegdheid en doorgaans worden juridische beroepen (gerechtsdeurwaarders, notarissen, advocaten, pleitbezorgers) als afzonderlijke categorie opgenomen. Is dat niet het geval, dan worden ze vermeld onder gerechtelijke organisatie. Magistraten daartegen worden stevast onder gerechtelijke organisatie vermeld. Uiteraard beperkt de wetgever zijn optreden niet enkel tot wetten die onder deze categorieën vallen. Zo kunnen in afzonderlijke wetten, die een specifieke materie regelen, bepalingen worden opgenomen met betrekking tot bevoegdheid of de rechtspleging. Het is onmogelijk om dit op te maken aan de hand van de inhoudstafels. Voor deze zaken werd vooral een beroep gedaan op vermeldingen in juridische tijdschriften of handboeken.

22. Het werk binnen de commissies in het Parlement nagaan is moeilijker. Voor elk wetgevend initiatief dat door een commissie werd behandeld, werd door de verslaggever een verslag opgemaakt dat werd gepubliceerd als een parlementair stuk. De discussie over dit verslag zelf werd vervolgens gepubliceerd in de handelingen van de plenaire vergaderingen. Commissiehandelingen of integrale verslagen ervan werden/worden zelden opgemaakt. Uitzonderlijk zijn er notulen van de commissievergaderingen. Dit zijn geen officiële stukken maar slechts niet-openbare voorbereidingen voor het verslag dat op zijn beurt wél gepubliceerd wordt⁵².

23. Een klassieke benadering die zou kunnen vertrekken vanuit de naamstemming voor de respectievelijke wetsontwerpen en –voorstellen is niet mogelijk. De vaststelling indachtig dat niet de grote ideologische tegenstellingen maar eerder de achtergrond en connecties van het individu van belang zijn, lijkt nochtans deze aanpak te verkiezen. Ze wordt bemoeilijkt door een aantal praktische problemen. Lang niet voor alle wetsontwerpen en –voorstellen vond er naamstemming plaats. Veel van de wetsontwerpen/wetsvoorstellen die relevant zijn voor dit proefschrift vervielen immers door de ontbinding van het Parlement. Wat bovendien met voorstellen die het Parlement niet gehaald hebben?

24. Dit houdt verband met een tweede probleem. De wetgevende arbeid omtrent deze materie beperkte zich niet tot het Parlement (plenaire vergadering, commissie van Justitie, middenafdeling). Belangrijk in dit hele verhaal is ook de evolutie die het ministerie van Justitie zelf doormaakte⁵³. Voor het voorbereidende werk van de wetsontwerpen was het departement

⁵² Voor het Gerechtelijk Wetboek zijn er bijvoorbeeld naast het verslag van Charles Van Reepinghen, dat het wetsontwerp vergezelde, ook de uitgebreide verslagen van De Baeck (Senaat) en Hermans (Kamer). Dit was de samenvatting (soms integrale weergave van) verslagen opgesteld door subcommissies voor bepaalde delen van het Gerechtelijk Wetboek en de debatten daarover.

⁵³ De fundamentelementen van het ministerie van Justitie gaan terug tot haar Napoleontische organisatie. Het Voorlopig Bewind (27 september 1830 – 26 februari 1831) was samengesteld uit administrateurs-generaal die in een centraal comité zitting hadden en elk het beheer voerden over een gespecialiseerd comité. Die comités waren Justitie (onder Alexandre Gendebien, die later de eerste minister van Justitie zal worden), Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken, Openbare Veiligheid, Financiën en Oorlog. In 1831 waren de bureaus binnen deze comités het hoogste administratieve niveau. Het ministerie van Justitie was samengesteld uit drie bureaus. Het eerste bureau hield zich bezig met wetgeving, communicatie met de procureurs-generaal, aanvragen tot naturalisatie en de burgerlijke stand. Het tweede bureau met het personeel van de Rechterlijke Orde en van het Notariaat en het derde bureau met de boekhouding (begroting van het ministerie, gerechtskosten...). Tussen 1832 en 1846 ontstonden de afdelingen en in 1846 de besturen. In 1890 werd ‘bestuur’ dan vervangen door ‘algemeen bestuur’. Het Bestuur Openbare

afhankelijk van een heel beperkt aantal personen. Zij stonden niet enkel in voor wat het gerechtelijk recht aanbelangde maar ook voor advies aan andere departementen. Doorheen haar geschiedenis werden daarom verschillende adviesorganen ingesteld; buitenparlementaire commissies, een koninklijk commissaris... Een verdienstelijke opsomming van adviesorganen bij het Ministerie van Justitie vinden we terug bij Eddy Put⁵⁴. Tussen 1831 en 1988 (eindpunt van de studie van Put) werden 140 adviesorganen ingesteld om het Ministerie van Justitie bij te staan. Put hanteerde daarbij een brede interpretatie van ‘adviesorgaan’, zo werden ook examencommissies en syndicale overlegorganen opgenomen. Toch toont de lijst grote hiaten, althans op zijn minst voor wat het gerechtelijk recht betreft. Dat heeft te maken met het feit dat buitenparlementaire commissies niet noodzakelijk bekend gemaakt moesten worden. Dat gebeurde doorgaans wel omdat ze ingesteld werden door een koninklijk⁵⁵ of ministerieel besluit en aldus werden gepubliceerd, maar dit was niet altijd het geval. De lacunes in Puts studie werden in dit proefschrift dus aangevuld op basis van andere bronnen. Enerzijds zijn dit juridische tijdschriften die over de werkzaamheden van een commissie berichten, anderzijds werd soms melding gemaakt van het bestaan of functioneren van een commissie in de parlementaire handelingen of verslagen bij de justitiebegrotingen⁵⁶. Die vermelding was op haar beurt dan weer de aanleiding voor verder onderzoek.

25. Naast initiatieven die uitgingen van het Ministerie van Justitie waren er ook een aantal private initiatieven die een grote weerslag hadden op het gerechtelijk recht of verder inzicht verschaffen in de standpunten van onderscheiden *stakeholders*. Wat die private initiatieven betreft, zijn we doorgaans aangewezen op de persoonlijke archieven van vooraanstaande betrokkenen. Daar stelt zich het probleem dat de zaken die voor ons proefschrift relevant zijn, tamelijk recent zijn (rond de Tweede Wereldoorlog) en archieven niet noodzakelijk bekend of bijgehouden zijn. Vaak zijn er valabele alternatieven. Wat het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat betreft, leverde de publicatie van de werkzaamheden (in de vorm van voorontwerpen van wet) stof tot vergelijking op. Een aantal daarvan werden na de Tweede Wereldoorlog ook in de vorm van wetsontwerp of – voorstel ingediend in het Parlement. In contrast daarmee staan dan weer de werkzaamheden van het Centrum Lippens die niet werden gepubliceerd en waarvan een deel van het archief verloren is gegaan.

Veiligheid, dat aanvankelijk onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken viel, werd in 1832 bij het ministerie van Justitie gevoegd. Kort daarna werden ook de strafinrichtingen (en het bestuur Weldadigheidsinstellingen dat hier ook toe behoorde) van datzelfde ministerie overgedragen aan het Ministerie van Justitie. In 1833 verhuisde het Belgisch Staatsblad en vanaf 1840 ook aangelegenheden inzake erediensten. Vanaf 1925 zijn er vijf belangrijke onderafdelingen die de blauwdruk vormen van de organisatie de volgende eeuw: 1° Erediensten, giften, legaten en stichtingen; 2° Strafinrichtingen; 3° Openbare Veiligheid; 4° Jeugdbescherming en 5° Wetgeving. Een volledig overzicht van de organisatiestructuur van het departement Justitie kan men terugvinden in E. PUT, *Het Ministerie van Justitie (1831 – 1988)*, dl. I. *Organisatiestructuur van de centrale administratie en de adviesorganen*, ARA, Brussel, 1990, 174 p. De bevoegdheden van de onderscheiden onderdelen bespreekt dezelfde auteur in E. PUT, *Het Ministerie van Justitie (1831 – 1988)*, dl. II *Overzicht van de bevoegdheden*, ARA, Brussel, 1992, 117 p.

⁵⁴ E. PUT, *Het Ministerie van Justitie (1831 – 1988)*, dl. I. *Organisatiestructuur van de centrale administratie en de adviesorganen*, ARA 1990, 174 p. (142 e.v.).

⁵⁵ In dit geval geeft het verslag aan de Koning vaak al één en ander prijs.

⁵⁶ Zie bijvoorbeeld de Commission chargée d'étudier les moyens propres à accélérer la marche de la justice (randnrs. 493 e.v.) en de Commissie Marcq (randnrs. 564 e.v.).

26. Om inzicht te krijgen in de achtergrond van de individuen die betrokken waren bij de hervorming van het gerechtelijk recht, werd op verschillende manieren te werk gegaan. Voor het Parlement werd een overzicht opgemaakt van de commissie Justitie in de Kamer (1932 – 2000) en Senaat (1850 – 2000). Naar aanleiding van de hervorming van de arbeidsgerechten in het Gerechtelijk Wetboek werd ook de commissie Arbeid, Tewerkstelling en Sociale Voorzorg voor een beperkte periode (1963 – 1967) in kaart gebracht. Dat gebeurde aan de hand van de samenstelling van de commissies (die in het begin van elk parlementair jaar wordt bijgehouden) en algemene werken zoals *Le Parlement belge* (met korte samenvattingen van de achtergrond van de verschillende parlementsleden), de *Biographie Nationale* en de databank ODIS⁵⁷, die informatie en archiefwijzers samenbrengt met een focus op intermediaire structuren in België. In heel het parlementaire verhaal mag tot slot niet vergeten worden dat de dynamiek tussen de verschillende wetgevende vergaderingen niet dezelfde is als vandaag. De Senaat speelde vroeger een grotere rol. De rol van individuen is belangrijker dan vandaag omdat voor de Tweede Wereldoorlog er nog geen sprake is van goed georganiseerde partijen⁵⁸. Dit gebrek aan gedisciplineerde partijstructuren vergroot het belang van andere factoren zoals persoonlijke of professionele netwerken. Om de samenstelling van beroepsverenigingen zoals de *Fédération des notaires de Belgique*, de *Fédération des avoués de Belgique*, de *Fédération des Huissiers de Belgique* en de *Fédération des avocats belges* in kaart te brengen en om een idee te krijgen van de beleidsmakers bij het departement Justitie werd o.a. gewerkt met de *Almanach royal officiel de Belgique*⁵⁹. Wat magistraten betreft werd vooral gewerkt met de databank van het IUAP-project Justice and Populations ‘Prosopographie et répertoire des magistrats belges (1795 – 1960)’.

27. Een andere belangrijke figuur in ons verhaal zijn de ministers van Justitie. Heirbaut stelt dat een cruciaal element voor het overleven van het Franse recht in België de passiviteit van de Belgische ministers van Justitie was⁶⁰. Ontwerpen van nieuwe wetboeken vergaarden stof in de archieven van het departement van Justitie, of werden niet door de minister verdedigd in het Parlement⁶¹. Wat de persoon van de minister van Justitie zelf betrof, lijkt de individuele persoonlijkheid net als hun politieke kleur⁶² ondergeschikt te zijn en wijst Heirbaut op de

⁵⁷ Voor ODIS (ondertussen al de tweede versie) zie www.odis.be.

⁵⁸ H. BALTHAZAR, ‘De ontwikkeling van de participatie voor de Tweede Wereldoorlog’, *Res Publica* 1981, XXIII, 9 – 22 en F. VERLEDEN, *De vertegenwoordiger van de Natie in partijdienst*, 149.

⁵⁹ *Almanach royal officiel de Belgique : annuaire du personnel des institutions publiques de Belgique*, Brussel, Guyot, 1840 – 1939.

⁶⁰ D. HEIRBAUT, *Hebben/hadden onze ministers van justitie een ‘civiel’ beleid?*, Mechelen 2005. En D. HEIRBAUT, ‘Cowardice as a virtue: a history of the policies of the Belgian justice ministers since 1830’ in B. DIESTELKAMP, H. H. VOGEL, N. JÖRN, P. NILSÉN, C. HÄTHEN, *Liber amicorum Kjell Å Modéer*, Lund, Juristförlaget, 2007, 211 – 224. Vaak werd gezegd dat de Belgische ministers van Justitie geen civiel beleid hadden, bijgevolg werd er ook geen onderzoek naar gedaan. Ook het tegenovergestelde werd dus niet onderzocht met als resultaat een cirkelredenering. Toch was er in 1830 wel degelijk de duidelijke wil om een beleid te voeren (D. HEIRBAUT, *Civiel beleid*, 10 – 11). Voor het feit dat dit vervolgens niet verwezenlijkt werd, zoekt Heirbaut verschillende verklaringen van een gebrek aan moed tot de vuistregel: belangrijker worden staat gelijk aan verdwijnen bij Justitie (*Ibid.*, 60).

⁶¹ D. HEIRBAUT, *codificatie, 1700 – 1703*.

⁶² B. DE RUYVER, *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische ministers van justitie E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx*, Antwerpen, Kluwer, 1988, 321. En D. HEIRBAUT, *civiel beleid*, 64 voorbeeld hervorming handelsrecht in tweede helft van de negentiende eeuw.

mentaliteit van de Belgische jurist⁶³ als bron van de ministeriële voorzichtigheid⁶⁴. Het ontlokte Heirbaut de kwalificatie van ministers van Justitie als ‘vakbondsafgevaardigde’ van juridische beroepen. Een en ander had te maken met het feit dat de minister van Justitie later zelf terugkeerde naar de balie en daar terug geconfronteerd zou worden met zijn confraters enerzijds en de magistratuur anderzijds⁶⁵.

28. Over het algemeen is er niet zoveel materiaal te vinden in de archieven van oud-ministers van Justitie. Dat geldt *a fortiori* voor wat de hervorming van de burgerlijke rechtspleging betreft, in tegenstelling tot de hervorming van de staat of meer ideologische discussies zoals het onderwijs⁶⁶. Verschillende zaken zitten dan nog in familiearchieven. Hetzelfde geldt voor parlementairen, als die archieven er al zijn. De archieven van de gerechtelijke instellingen zelf bevatten vooral rechtstechnische dossiers over de wetgeving en het gerechtelijk personeel. De archieven van het secretariaat-generaal van het ministerie van Justitie en de archieven van het parket van het Hof van Cassatie zouden waarschijnlijk nog een meerwaarde kunnen bieden. Omdat het verzamelde materiaal echter al zo omvangrijk was en kon volstaan om dit proefschrift inhoudelijke te stofferen, werd besloten hier niet verder mee aan de slag te gaan. Voor een aantal specifieke commissies of hervormingen zou het voor toekomstige vorsers nochtans wel iets kunnen opleveren.

29. Hier en daar werden wel persoonlijke archieven aangewend om een beter zicht te krijgen op bepaalde hervormingen. Dat had vooral te maken met bijzondere omstandigheden. Ironisch genoeg ging het niet om het archief van een minister van Justitie maar van vakbondsleider en later minister van Arbeid Louis Major (Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht) of de Gentse pleitbezorger René Dubois (Hoofdstuk VI: De lange doodstrijd van de pleitbezorgers). Het archief van de eerste was natuurlijk nauw verbonden met het ABBV/FGTB en werd als dusdanig ook bijgehouden en geïnventariseerd

⁶³ Behoudsgezindheid als handelsmerk voor juristen in België. Zie J. LAENENS, ‘Hommage aan prof. Dr. Marcel Storme. De wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek: een storm in een glas water?’, *RW* 1995 – 1996, 169 – 175 (171), M. VAN HOECKE, ‘Basic features of the legal system’ in H. BOCKEN en W. DE BONDT, *Introduction to Belgian law*, Kluwer Law International, 2001, 464 p. (32) en F. OST en M. VAN HOECKE, ‘La théorie du droit en Belgique (1968 – 1993)’, *RIEJ* 1994/3, 107 – 137 (111).

⁶⁴ D. HEIRBAUT, *Civiel beleid*, 69. Zie minister van Justitie Begerem hierover in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 5 april 1894, 272: “...je crois qu’il n’y a rien de plus dangereux pour un ministre que les bons conseils. En effet, sur un grand nombre de questions, chacun a ses préférences et son idée faite et arrêtée... Si d’une façon plus ou moins catégorique, le ministre répond en laissant entendre qu’il n’est pas loin de partager les vues qui viennent de lui être exposées, soyez-en bien sûr, ses paroles seront interprétées comme une formelle promesse, comme un engagement, et, s’il ne s’empresse de le tenir, cet engagement pèsera sur toute sa carrière ministérielle. Si, au contraire, il se contente de promettre un bienveillant examen, les mieux disposés deviennent des sceptiques: l’incrédulité domine et on ne manqué pas d’entourer ces promesses d’étude et d’examen des réflexions connues au sujet des distributions d’eau bénite de cour!”

⁶⁵ D. HEIRBAUT, *Civiel beleid*, 71.

⁶⁶ H. HAAG, *Les archives personnelles des anciens ministres belges*, Louvain-Paris, 1963, cahier nr. 29 van *CIHC*. Inventaris. Dat mochten we zelf ook vaststellen bij het doornemen van de archiefwijzers van een aantal katholieke (KADOC) en liberale ministers van Justitie (Liberaal Archief). In een aantal gevallen, zoals bijvoorbeeld bij Albert Lilar, namen we het volledige archief door. Hoewel Lilar verschillende keren minister van Justitie was in een voor ons proefschrift interessante periode en ook daarnaast als parlamentslid en advocaat/stafhouder een rol bleef spelen bij de lopende hervormingen, is in zijn persoonlijk archief bitter weinig terug te vinden hierover.

door het AMSAB. Het archief van de tweede werd in 2012 op gelukkige wijze geschonken aan het Rijksarchief door een nabestaande⁶⁷.

30. Zoals eerder vermeld is het gebrek aan hervorming terug te brengen tot de dominantie van de *law practitioner* in België. Belangrijk voor ons verhaal is dus ook hoe zij tegenover het gerechtelijk recht en/of bepaalde hervormingen ervan staan.

31. Verschillende zaken kunnen ons inzicht verschaffen in de standpunten van de magistratuur. Ten eerste is er de aanwezigheid van magistraten in het Parlement tot 1848⁶⁸. Dat betekende dat ze ook (en bij voorkeur) betrokken waren bij wetgevend werk. Anderzijds zijn er de talloze keren waarin de uitvoerende macht (de regering) een beroep deed op de (hogere) magistratuur bij het voorbereiden van wetsontwerpen of het terugkoppelen omtrent een hangend wetsontwerp. Tot slot zijn er nog publicaties van individuele magistraten in tijdschriften⁶⁹ (vooral *La Belgique Judiciaire*) en mercuriales⁷⁰.

32. Mercuriales zijn de openingsreden aan de hoven bij de opening van het nieuwe gerechtelijk jaar. Onder Napoleon werd in België deze Franse traditie ingevoerd⁷¹ en was lange tijd een verplichting; aanvankelijk enkel voor de hoven van beroep maar vanaf 1869 ook voor het Hof van Cassatie⁷². Een globale studie van mercuriales in België bestaat tot nader orde niet⁷³. Een aantal onuitgegeven licentiaatsverhandelingen behandelen de openingsredes van afzonderlijke hoven wel inhoudelijk⁷⁴. Deze openingsredes waren vaak meer dan een academische oefening of louter technisch-juridische uiteenzetting. Ze waren een plaats voor maatschappijkritiek en reflecteerden ook over recht en gerecht. Dat deze verplichting werd opgeheven in 1998 was dan ook het gevolg van de oprichting van de Hoge Raad voor de Justitie

⁶⁷ Dank aan Thijs Lambrecht om het Gentse Instituut voor Rechtsgeschiedenis hiervan op de hoogte te brengen.

⁶⁸ E. WITTE, *Het Belgische ambtenarenparlement*.

⁶⁹ Zie het basiswerk S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht. Geschiedenis van de Belgische juridische tijdschriften*, Brugge, die Keure, 2018, 444 p. (hierna verkort als 'S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*').

⁷⁰ Zie voor de lange 19de eeuw A. HENDRICK, *Des mots de circonstance. Les discours de rentrée de la haute magistrature belge au XIXe siècle*, Bruxelles, onuitgegeven proefschrift, Université Saint-Louis, 2012.

⁷¹ De procureur-generaal moest elk jaar 'un discours sur l'observation des lois et le maintien de la discipline' houden (Art. 101, Décret 30 mars 1808, *Pasin.* 1806 – 1809, 264). Later werd dit uitgebreid naar 'la manière dont la justice aura été rendue dans l'étendue du ressort pendant la précédente année' (art. 34, Décret 6 juillet 1810, *Pasin.* 1810 – 1811, 118) en 'un sujet convenable à la circonstance' (art. 8, Wet 8 april 1810, *Pasin.* 1810 – 1811, 69 – 70).

⁷² Art. 222, Wet GO 1869 voorzag deze verplichting voor de procureurs-generaal bij de hoven van beroep en het Hof van Cassatie. Aanvankelijk was er nog een onderscheid tussen de mercuriale (op de eerste woensdag na de opening van het gerechtelijk jaar) en de openingsrede (bij de opening van het gerechtelijk jaar). Dit artikel fuseerde beide begrippen waardoor vanaf dan de twee begrippen als synoniem voor elkaar gebruikt werden. Art. 351 Ger. W. hernam deze bepaling. Voor een korte geschiedenis zie o.a. B. DELBECKE, 'Gerechtelijke nationale cultuur en haar blinde vlek: de mercuriales en gelegenheidsredes van Charles Faider als procureur-generaal bij het Hof van Cassatie (1871 – 1885)', *TRG* 2007/4, 363 – 394 (363 – 367).

⁷³ Zie evenwel het supra vermelde proefschrift van Aude Hendrick voor de 19de eeuw.

⁷⁴ Voor het Hof van Cassatie zie bijvoorbeeld A. PERSOONS, *131 jaar openingsredevoeringen voor het Hof van Cassatie: verscheurd tussen traditie en vooruitgang. Analyse van de redevoeringen uitgesproken bij de opening van het gerechtelijk jaar aan het Hof van Cassatie 1869 – 2000*, Gent, s.n., 2001, 278 p. Voor het hof van beroep van Brussel zie T. VAN DOORN, *De parketmagistraat in zijn 'ivoren toren': mythe of werkelijkheid? Maatschappijvisie van de parketmagistraten: 110 jaar openingsredevoeringen aan het hof van beroep te Brussel (1869 – 1879)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, UGent, 2007, 254 p.

die o.a. als taak had om adviezen te verstrekken voor een betere werking van Justitie⁷⁵. Omwille van hun signaalfunctie werden ze ook opgenomen in toonaangevende juridische tijdschriften. Dat is in de eerste plaats *La Belgique Judiciaire* (vooral voor de 19de eeuw) maar vanaf 1885 ook *Journal des Tribunaux* en vanaf het interbellum ook Nederlandstalige tijdschriften zoals *Rechtskundig Weekblad*. De mercuriales van het Hof van Cassatie werden gepubliceerd in het *Bulletin des arrêts de la Cour de cassation*, Arresten van het Hof van Verbreking en Arresten van het Hof van Cassatie. De website Digithemis geeft een overzicht van de openingsredes van 1831 tot 2016. Telkens wordt aangegeven wie ze uitspreekt en wat het onderwerp is. Voor de periode van 1831 tot de Eerste Wereldoorlog werden nagenoeg alle mercuriales gedigitaliseerd. De periode erna beperkt zich tot een opsomming van de hoven, auteurs en onderwerpen⁷⁶.

33. Het gebruik van juridische tijdschriften als bron behoeft wat verdere duiding, te meer omdat het paradigma van tijdschrift als ‘spiegel van de maatschappij’ al even verlaten is. Tijdschriften zijn daarentegen geen neutrale bronnen en al zeker geen afspiegeling van de realiteit⁷⁷. Tijdschriften zijn knooppunten in netwerken van verschillende actoren, waaronder auteurs, uitgevers en redactieleden. De redactie selecteert de bijdragen op basis van allerlei criteria die niet altijd neutraal kunnen geïnterpreteerd worden. Op die wijze stuurt de redactie ook de informatie. Daarom spreekt Vandenbogaerde over tijdschriften als vector, een drager, een verspreider van ideeën binnen een specifieke materie.

34. Voor de periode die het absolute leeuwendeel van dit proefschrift vormt, België tussen de onafhankelijkheid (1831) en het Gerechtelijk Wetboek (1967), kunnen we ons eigenlijk beperken tot een aantal tijdschriften. De ware explosie aan rechtstakken en hun respectievelijke *reviews* is immers vooral iets van de tweede helft van de 20ste eeuw. Dit indachtig ging bijzondere aandacht uit naar *La Belgique Judiciaire* (1842 – 1940), *Journal des Tribunaux* (1881 – nu) en het *Rechtskundig Weekblad* (1931 – nu). Samen overspannen ze de periode tussen 1842 en het Gerechtelijk Wetboek.

35. *La Belgique Judiciaire (BJ)* groeide na haar oprichting in 1842 uit tot de *leading lady* onder de Belgische juridische tijdschriften⁷⁸. Ze kan benaderd worden als spreekbuis voor de magistratuur⁷⁹. Dit had o.a. te maken met oververtegenwoordiging van topmagistraten in de redactie van *BJ*. Bovendien werkte de redactionele structuur de overheersing van de magistraten in de hand. De leiding kwam in handen van raadsheren van het Hof van Cassatie en de hoven van beroep en de redactie nam op die manier de gerechtelijke hiërarchie volledig over. De hoofdredacteur was steeds een raadsheer bij het Hof van Cassatie, terwijl de hoofdredacteurs van de deelredacties uit twee leden bestonden; een raadsheer en een advocaat bij het hof van

⁷⁵ Art. 79, 2°, Wet van 22 december 1998 tot wijziging van sommige bepalingen van deel II van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de Hoge Raad voor de Justitie, de benoeming en aanwijzing van magistraten en tot invoering van een evaluatiesysteem (BS van 2 februari 1999, 2922) schaft deze verplichting af.

⁷⁶ Zie <http://www.digithemis.be/index.php/ressources/doctrine/mercuriales/acces>.

⁷⁷ S. VANDENBOGAERDE, “Het aanleren en het gebruik hunner taal behulpzaam zijn.” De rol van tijdschriften bij de Vlaamse identiteitsvorming’, *WT* 2018, ter perse.

⁷⁸ S. VANDENBOGAERDE, *Exegi Monumentum. La Belgique Judiciaire (1842 – 1939)*, *TS* 2012, 47.

⁷⁹ Zie S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*: 67 e.v. over *BJ* in het algemeen en 88 – 90 over *BJ* en de Brusselse balie in het bijzonder. (Hierna verkort als ‘S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*’) en S. VANDENBOGAERDE, *Exegi Monumentum. La Belgique Judiciaire (1842 – 1939)*, *TS* 2012, 46 – 58.

beroep (per rechtsgebied). De Brusselse deelredactie werd vanaf de jaren 1930 geleid door een raadsheer en een advocaat bij het Hof van Cassatie. Zo kwam de macht de facto bijna volledig in handen van de hoogste magistraten⁸⁰. Tot aan het begin van de 20ste eeuw kende *BJ* een grote bloei. Vanaf het einde van de 19de eeuw kreeg ze concurrentie van de *Journal des Tribunaux* en opkomende Nederlandstalige tijdschriften. Tijdens WO II gedaan.

36. Het *Journal des Tribunaux (JT)* ontstond in de schoot van de Brusselse balie en moest een antwoord bieden op de verstarring van de *BJ*. Na het overlijden van Jules Bartels, de eerste redactiesecretaris van de *BJ*, werd hij opgevolgd door zijn stagiair, Alfred Payen. Terwijl de andere stichters-redactieleden zich steeds minder inlieten met het redactionele werk, was de invloed van Alfred Payen net omgekeerd evenredig hiermee en niet iedereen kon dit smaken. Payen werd verweten vervreemd te zijn van de Brusselse balie. Inhoudelijk werd de *BJ* meer en meer een rechtspraakverzameling. De *JT* wilde daarom inspelen op waar de *BJ* volgens haar tekort schoot. Die complementariteit was ook wat Picard, een van de oprichters van de *JT* (en zelf oud-medewerker van de *BJ*) voor ogen had⁸¹. De band met de Brusselse balie in het algemeen en de *Conférence du Jeune Barreau* in het bijzonder bleef een rode draad door haar bestaan. Wanneer in 1886 de *Fédération des avocats belges (FAB)* wordt opgericht kon ook dit initiatief van in het begin rekenen op de steun van de *JT*. Een en ander heeft uiteraard te maken met het feit dat een aantal redactieleden van de *JT* tot de initiatiefnemers behoorden. Twee van de 4 stichters van de *JT* werden zelfs voorzitter van de FAB, Picard zelfs tweemaal. In de loop van de volgende eeuw zullen de FAB en *JT* met elkaar vervlochten zijn. De *JT*, een tijdschrift voor en door de balie, werd de spreekbuis van de FAB⁸². Over de jaarlijkse bijeenkomsten van de FAB werd uitgebreid bericht, de *JT* werd ook ingeschakeld om enquêtes af te nemen die als basis konden dienen voor de werkzaamheden van de FAB...

37. Het *Rechtskundig Weekblad (RW)* werd tot slot opgenomen als Vlaamse tegenhanger van de Brusselse/Belgische *JT*. Belangrijk ook hier is de link met de balie en het verenigingsleven van de advocatuur. Het *RW* was immers geworteld in de Antwerpse balie. Met de figuur van René Victor⁸³ als oprichter was ook hier weer een sterk figuur aanwezig die zich net zoals Picard bij de *JT* zou mengen in de discussies omtrent recht en gerecht⁸⁴.

38. Meer algemeen dienen tot slot ook nog een aantal andere bronnen vermeld om een idee te krijgen over hoe dit gerechtelijk recht nu ook in de praktijk functioneerde.

⁸⁰ S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht* en S. VANDENBOGAERDE, *Exegi Monumentum. La Belgique Judiciaire (1842 – 1939)*, TS 2012, 56.

⁸¹ Over de ontstaansgeschiedenis van de *JT* zie S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*, 110 -124.

⁸² *Ibid.*, 131 e.v.

⁸³ Over René Victor zie J. VERSTRAETE, *René Victor 1897 – 1984. Strijder voor het Vlaamse rechtsleven. Biografie*, Doorbraak, 2018, 900 p.

⁸⁴ *Ibid.*, 201 – 233.

39. Daarom werd doorheen dit proefschrift sporadisch gebruik gemaakt van gerechtelijke statistieken⁸⁵ ter illustratie van bepaalde zaken of net om bepaalde zaken te weerleggen. De gegevens werden in de eerste plaats verzameld op basis van de officiële gepubliceerde statistieken van België⁸⁶. Het was de jonge Belgische regering immers menens om van statistiek een beleidsinstrument te maken voor Justitie⁸⁷. Hoewel de data voor burgerlijke en handelszaken historisch zowel kwantitatief als kwalitatief verbleekt bij wat er te rapen valt voor strafzaken, kunnen ook deze gegevens waardevol zijn om terug te kunnen kijken in de tijd. Daar moeten twee opmerkingen bij gemaakt worden.

40. Een eerste heeft betrekking tot het rechtssociologisch onderzoek dat zich sinds begin jaren 1970 hiermee heeft bezig gehouden (Van Houtte, Langerwerf, Van Loon, Huyse...). Deze studies die vaak geciteerd worden (soms ook in dit proefschrift) gebruikten niet alle aanwezige materiaal. Die keuze is zeker te verantwoorden want heeft te maken met de wijze waarop het statistisch materiaal, zeker voor wat het burgerlijk (proces-) recht betreft, op fragmentarische wijze werd bijgehouden. Bepaalde categorieën worden soms een tijd bijgehouden, dan weer niet. Soms verhuizen bepaalde zaken van de ene naar een andere tabel. Andere keren wordt binnen een bepaalde materie een onderscheid gemaakt (bijvoorbeeld tussen de gewone en korte rechtspleging voor de rechtbank van eerste aanleg), om in een volgende jaargang maar één cijfer te voorzien. Rechtssociologen lijken er dan maar voor gekozen te hebben deze gegevens niet op te nemen in hun studie. Nochtans kunnen ze ons ook één en ander leren, zij het soms voor een beperkte periode of een specifieke materie⁸⁸. Een ander probleem is dat het verzamelde materiaal niet altijd op een juridisch correcte wijze werd geïnterpreteerd. Een onderscheid maken tussen zaken ingeleid op verzoekschrift en zaken ingeleid op dagvaarding houdt historisch gezien helemaal geen steek, al zeker wanneer die gegevens worden doorgetrokken tot na het Gerechtelijk Wetboek (of erger nog, tot na de invoering van het tegensprekelijk verzoekschrift). In dezelfde zin wordt soms vastgesteld dat bijvoorbeeld bij de vrederechter het volume van zaken toeneemt en wordt dit correct gekoppeld aan een wetswijziging maar houdt

⁸⁵ Algemeen zie J. LOUETTE, X. ROUSSEAUX, A. TIXHON en F. VESENTINI, 'Les statistiques judiciaires belges et leurs ancêtres (1794 – 2011)' in M. DE KOSTER, D. HEIRBAUT en X. ROUSSEAUX (eds.), *Tweehonderd jaar justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie, Deux siècles de justice. Encyclopédie historique de la justice belge*, Brugge, die Keure, 2015, 70 – 95.

⁸⁶ Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

⁸⁷ De omzendbrieven die van de minister van Justitie uitgingen net na de onafhankelijkheid getuigen hier toch van. *Rec. Circ.* 493 – 495, omzendbrief van 02/08/1835 nr. 612 voor de rechtbanken van eerste aanleg, van koophandel en hoven van beroep. Minister van Justitie Ernst; wat de onvolmaaktheden ook zijn van de strafrechtelijke statistiek, toch is ze zeer nuttig en laat toe om een beleid te voeren voor een paar zaken. Dus omzendbrief aan de procureurs-generaal van de hoven van beroep met formulier tabellen (uitvoering van art. 80 en 81 règlement 30/03/1808 sur la discipline des cours et tribunaux). Het komt de griffiers van de verschillende jurisdicties toe om de nodige elementen te klasseren voor de redactie van de formulieren onder toezicht van de voorzitters van de rechtbank en de hoofden van het parket. *Rec. Circ.*, 505-506 nr. 618 van 9/08/1835: bijhouden aantal en duur burgerlijke zittingen. *Rec. Circ.* 527 nr. 637 van 26/10/1835 zelfde voor vrederechters. *Rec. Circ.* 31-33 nr. 684 van 14/04/1836 voor Hof van Cassatie.

⁸⁸ Deze gegevens kunnen relevant zijn in het licht van een afzonderlijke wet (of wetsontwerp/-voorstel). Het is belangrijk dat toekomstige vorsers beseffen dat ook hier allerhande interessante gegevens te rapen vallen.

elke verdere analyse hier op. Nochtans is net die analyse relevant voor de werking van het gerecht. De procedure voor de vrederechter was tot het interbellum fundamenteel verschillend van die voor de rechtbank van eerste aanleg. Het volstaat dus niet om gewoon te stellen dat de vrederechter sneller en goedkoper werkt en de rechtbanken van eerste aanleg overbelast waren. Ook de vraag naar het ‘waarom?’ moet gesteld worden.

41. De tweede opmerking betreft een *caveat*. Bij het aanwenden van deze gegevens moet steeds in het achterhoofd gehouden worden dat ondanks sjablonen, elk hof haar eigen statistieken opstelde en zo soms een eigen invulling gaf aan de opgevraagde informatie⁸⁹. Een en ander heeft tot gevolg dat bijna alleen de statistiek met betrekking tot ingeleide zaken echt betrouwbaar is. Per ingeleide zaak moest immers een rolrecht betaald worden. Hoewel alle gepubliceerde statistische gegevens tussen 1835 en 2000 met betrekking tot het burgerlijk recht werden verzameld, werd maar een heel klein deel ervan expliciet gebruikt in dit proefschrift, net omwille van deze bedenkingen. We voelen ons echter gesterkt in het aanwenden van deze gegevens omdat dit ook de gegevens waren waarover de betrokkenen in ons verhaal beschikten. Vaak werd deze persoonlijke databank ook gebruikt om (in de mate van het mogelijke) bepaalde stellingen na te gaan (bijvoorbeeld met betrekking tot de aanvullende eed) of een beter beeld te krijgen van een bepaalde problematiek (bijvoorbeeld de overbelasting van het hof van beroep van Brussel 1870 – 1890).

42. Tot slot willen we nog wijzen op een onderbenutte bron voor de geschiedenis van het (ge-) recht in het algemeen en het gerechtelijk recht in het bijzonder. Terwijl deze zaken de regeerakkoorden of de debatten daarrond niet halen, zijn ze wel prominent aanwezig bij de bespreking van de begroting van het ministerie van Justitie. Dat is voor een stuk het geval in de bespreking ervan in de plenaire vergadering, maar meer nog in het verslag van de Commissie Justitie over de begroting⁹⁰. Terwijl in de eerste decennia van het jonge België die verslagen eerder een boekhoudkundige oefening waren, veranderde dit naar het einde van de 19de eeuw. Meer en meer werd dit de plaats waarin de grieven van leden van de commissie Justitie verzameld werden. Na de Tweede Wereldoorlog werden de verslagen ook opgesteld in de vorm van een vraag en antwoord van commissieleden aan de minister van Justitie. Tot slot werd soms

⁸⁹ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 17 februari 1892, 652: “*Ce sont des statistiques dressées dans chaque cour, suivant des procédés particuliers, sans aucun contrôle par le greffier de la cour, et publiées alors par les parquets dans les rapports annuels sur les travaux des cours.*” En “*.... À Bruxelles on a l’habitude de compter comme arrêts les ordonnances de distribution, les renvois d’une chambre à une autre, les remises de cause! Dans les affaires qui intéressent l’Etat, notamment, il faut, aux termes d’une circulaire de 1888, provoquée par des observations de la cour de comptes, accorder ces remises par arrêts. Ces affaires sont plus nombreuses devant la cour de Bruxelles que devant les autres cours. Pareils arrêts sont-ils comptés dans les statistiques que je combats?*”. Een ander voorbeeld *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 17 februari 1892, 639: “*Dans les affaires qui intéressent l’Etat notamment, il faut, aux termes, d’une circulaire de 1888 provoquée par des observations de la cour des comptes, accorder ces remises par arrêts. Ces affaires sont plus nombreuses devant la cour de Bruxelles que devant les autres cours. Pareils arrêts sont-ils comptés dans les statistiques que je combat? Ce serait déjà une explication de la différence qui existe entre les chiffres de Gand et ceux de Bruxelles.*”

⁹⁰ Verslag uit naam van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het Wetsontwerp houdende de Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1947. *Parl. St.* Senaat 1946 – 1947, nr. 258, 1: “*Il est de tradition que le rapport sur le budget de la Justice constitue une étude de l’orientation actuelle de l’administration de la Justice*”.

een overzicht gegeven van de lopende initiatieven zoals bijvoorbeeld de werkzaamheden van commissies ingesteld om een bepaalde materie te onderzoeken.

Hoofdstuk I

De erfenis van de vorige regimes (1786 – 1830)

43. Onder de Franse bezetting (1794 – 1815) werd in België *tabula rasa* gemaakt met de bestaande gerechtelijke orde en wetten. In de plaats daarvan werd de Franse wetgeving van kracht. Die erfenis vormt de leest waarop de burgerlijke rechtspleging minstens de volgende anderhalve eeuw werd geschoeid. Daarom is het aangewezen om uitgebreid stil te staan bij wat die erfenis nu wel was, als beginpunt en voor een goed begrip van dit proefschrift. Tegenover de blijvende impact van de Franse periode staan het mislukken van een aantal hervormingen door Keizer Jozef II net voor de Franse verovering (hoewel deze nochtans meerdere zaken gemeenschappelijk hadden) en de lethargische houding van het kersverse onafhankelijke België tegenover de ontwikkelingen uit de Hollandse periode. Omdat de breuklijn ligt bij de Franse verovering en vervolgens annexatie, is ook dit hoofdstuk op deze manier opgevat. Na de Franse periode wordt teruggekoppeld naar de hervormingen van Jozef II en het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden om vervolgens na te gaan waarom de Fransen slaagden waar de Oostenrijkers en Nederlanders faalden.

1.1. De Franse overheersing (1794 – 1815)

44. Na een eerste verovering van onze contreien in november 1792, droeg de Nationale Conventie haar vertegenwoordigers in de bezette Oostenrijkse Nederlanden op om de nodige maatregelen te nemen om er het Franse recht in te voeren. De Nederlaag van de Franse legers in Neerwinden in maart 1793 was maar een tijdelijke tegenslag want na de overwinning bij Fleurus op 26 juni 1794 werd de draad gewoon terug opgepikt. Terwijl aanvankelijk een zekere voorzichtigheid gepredikt werd om de publieke opinie niet te zeer te alarmeren -het ging tenslotte om (recent) bezet gebied- verhardde later de toon. Toen de Conventie in oktober 1795 besliste tot de annexatie van België, zetten vertegenwoordigers van de *Conseil de gouvernement provisoire* de Franse wetten op de agenda die ze zo snel mogelijk wilden toepassen. Vanaf dan volgt een periode waarin de Franse wetgeving op progressieve wijze geïntroduceerd werd in

België⁹¹. De toepasselijke teksten werden overgebracht. Magistraten die de revolutionaire geest welgezind waren werden benoemd voor het afdwingen ervan⁹².

45. Het amalgaam van Franse wetten vormde echter geen harmonieus geheel dat men eenvoudigweg kon transponeren naar onze contreien. De Franse Revolutie schafte immers veel teksten en gebruiken uit het ancien régime af, zonder het volledige recht uit die periode af te schaffen⁹³. Daarom werd Merlin de Douai⁹⁴, minister van Justitie onder het Directoire, belast met een onderzoek naar de algemene staat van de Franse wetgeving die enerzijds nog niet gepubliceerd was in de *départements réunis* (België) en die anderzijds vatbaar was om daar haar uitvoering te krijgen. Het resultaat van dat werk wordt soms de *Code Merlin*⁹⁵ genoemd; niet te verwarren met zijn andere werk, *le code des délits et des peines*, van 25 oktober 1795.

⁹¹ F. STEVENS, 'L'introduction de la législation révolutionnaire en Belgique' in M. VOVELLE (ed.), *La Révolution et l'ordre juridique privé. Rationalité ou scandale*, Paris, PUF, 1988, II, 458 – 493 (488), S. DAUCHY, 'Le Comité de législation et la Belgique. De la conquête à la réunion in Justice et institutions françaises en Belgique (1795 – 1815)', *Actes du colloque tenu à l'université de Lille II, les 1, 2 et 3 juin 1995*, CRHIDI, Ester, 1996, 11 – 30 en H. VAN GOETHEM, 'La Belgique sous l'annexion à la France, 1795 – 1813: l'acceptation des nouvelles institutions judiciaires et du droit français' in S. DAUCHY, J. MONBALLYU en A. WIJFFELS (red.), *Auctoritates. Xenia R.C. Van Caenegem oblata. De auteurs van de rechtsontwikkeling. La formation du droit et ses auteurs. Law making and its authors. Die Auktoren der Rechtsentwicklung, Iuris Scripta Historica*, nr. 13, Brussel 1997, 289 – 300. Kossmann werpt voor de invoering van die wetgeving met bloemen naar de Franse ambtenaar L.G. de Bouteville. E.H. KOSSMANN, *De Lage Landen 1780 – 1980*, 2 dln., Agon, Amsterdam, 1986, 'De Zuidelijke Nederlanden in de Franse tijd', 67 – 78. (Hierna verkort als 'E.H. KOSSMANN, *De Lage landen*'). De nieuwe Franse wetten golden in de Belgische departementen van zodra de aankomst van het desbetreffende nummer van de *Bulletin des lois*, het officiële mededelingenblad, in het departement geregistreerd werd. De oudere wetten vielen niet onder deze maatregelen, daarvoor diende men na te gaan of ze niet door een afzonderlijke regeling ingevoerd waren, wat leidde tot veel onduidelijkheid op het terrein. Zie D. HEIRBAUT, De Franse overheersing in België, 18 en C. COPPENS, 'Eén grote onzekerheid. De invoering van de Franse wetgeving in de Zuidelijke Nederlanden na 1795' in O. MOORMAN VAN KAPPEN en C. COPPENS (ed.), *De Bataafse omwenteling en het recht*, Nijmegen, 1997, 197 – 218.

⁹² J. LOGIE, *Les magistrats des cours et tribunaux en Belgique 1794 – 1814. Essai d'approche politique et sociologique*, thèse de doctorat, Paris, 1995, 455 e.v. Tussen de 50 en 60 % van de magistratuur tijdens de Franse periode oefenden geen dergelijke functie uit onder het ancien régime. Daarnaast was er in tegenstelling tot in Frankrijk geen compensatie voor het verdwijnen van de verkoop van ambten in België. Dat werd door magistraten uit het ancien régime als een groot onrecht beschouwd en ze weigerden mee te werken aan de nieuwe instellingen. De magistraten die dat wel deden waren ofwel de idealen van de revolutie genegen of hadden eenvoudigweg geld nodig. Daar tegenover staat dat er wel een opmerkelijke continuïteit van lokale bestuurders was tussen het ancien régime via de Franse tijd tot de Nederlandse periode. Zie K. SCHAAPVELD, *Bestuur en bestuurders in Nederraas, 1794-1814. Met bijzondere aandacht voor het lokale bestuur in het kanton Wittem/Gulpen*, Verloren, 2017, 398 p.

⁹³ S. SOLEIL, *Le modèle juridique français dans le monde. Une ambition, une expansion, XVIe-XIXe siècle*, IRJS Editions, 2014, 179 – 181. Zie meer algemeen over de verspreiding van het Franse model in Europa *ibid.*, hoofdstuk 6 ("Le grand déploiement des modèles français au XIXe siècle"), 309 – 386.

⁹⁴ Philippe-Antoine Merlin (°Arleux, 30 oktober 1754 - †Parijs, 26 december 1838) was advocaat bij het parlement de Flandre in het noorden van Frankrijk. Betrokken bij de Franse Revolutie zetelt hij in de Constituante en later in de Convention Nationale. Onder het Directoire werd hij minister van Justitie. P. ARABEYRE, J.-L. HALPERIN en J. KRYNEN (eds.), *Dictionnaire historique des juristes français, XIIIe – XXe siècle*, 2015, 827 p. (hierna verkort als 'P. ARABEYRE, J.-L. HALPERIN en J. KRYNEN (eds.), *Dictionnaire historique des juristes français*') (559 – 561).

⁹⁵ De volledige naam is de *Recueil des lois et règlements pour les neufs départements réunis par la loi du neuf vendémiaire an IV* (zie *Recueil des lois et règlements pour les neufs départements réunis*, Parijs, 1797, 2 dln.). Het eerste volume begint met artikels 173 – 179 van de ordonnantie van Villers-Cotterêts van 1539 over de notarissen, gevolgd door teksten onder de huizen van Valois en Bourbons, stukken uit de Code Michau van 1629, grote stukken uit de Ordonnance de procédure civile van 1667, de Ordonnance d'eaux et forêts van 1699, de Ordonnance de commerce van 1673, de Ordonnance de marine van 1681 en een 500-tal pagina's revolutionaire wetgeving, tot en met de wet van 20 september 1792. Het tweede deel omvat de wetgeving uit de periode 1792 – 1797.

Dit werk een codificatie noemen, lijkt een brug te ver. Het was eerder een loutere opsomming van wetten. In twee volumes herneemt Merlin in hun geheel en chronologisch een honderdtal teksten. De verzameling van wetten vormde een tijdelijke oplossing, in afwachting van nieuwe wetboeken die de emanatie van de Republiek moesten vormen⁹⁶. Hierdoor werden in één slag een hele resem Franse wetten van kracht in de Belgische departementen: niet alleen de erfenis van de Franse Revolutie, de Nationale Conventie en het Directoire, maar ook heel wat ordonnances, reglementen en decreten van Franse koningen uit een ver verleden. Het was dus een amalgaam van intermediair recht en honderden jaren Franse geschiedenis. Omdat elk van deze periodes onuitwisbare sporen naliet in onze burgerlijke rechtspleging, staan we verder bij een aantal ontwikkelingen stil.

1.1.1 De Franse Revolutie en de hervorming van het (ge)recht

46. De Franse Revolutie wilde op radicale wijze breken met het ancien régime. Ook het gerechtelijk apparaat, zelf al een tweetal eeuwen het voorwerp van kritiek, werd daarbij geïnterpreteerd⁹⁷. Door de ontwikkeling van de boekdrukkunst kregen bovendien niet alleen praktijkbeoefenaars een stem hierin. In het 16de en 17de eeuwse Frankrijk fileerden komedies, satires en epigrammen de samenleving en ook de juridische wereld werd door de mangel gehaald. Zo was er o.a. Rabelais die geen enkele actor van de rechtsgang ontzag⁹⁸, Racine die,

⁹⁶ Merlin in zijn verslag voor het Directoire: “*Sans doute, le zèle et la sagesse du Corps législatif ne lui permettront pas de différer aussi longtemps la publication des différents codes qui doivent républicaniser toutes nos lois. Mais, en attendant, nous sommes forcés [...] de suivre provisoirement toutes les dispositions des règlements de l’Ancien Régime, qui ont survécu à leurs auteurs [...] désir qui vous anime de faire jouir nos nouveaux concitoyens de tous les avantages de la législation française...*” Recueil, op cit., vol. 1, I-V. Hetzelfde kan gezegd worden van de burgerlijke rechtspleging uit de verzameling wetten, decreten en reglementen uit het ancien régime of een nationale *Code de procédure civile* die later een noodzakelijke voorwaarde en onmisbare component was van de nieuwe staatsstructuur en een reflectie van de nieuwe politieke orde. Zie J. HAUTEBERT en S. SOLEIL (eds.), *La Procédure et la construction de l’Etat en Europe (XVIe-XIXe siècle)*. Recueil des textes présentés et commentés, Presses Universitaires de Rennes, 2011, 161 – 195.

⁹⁷ Zie o.a. CH. LOYSEAU, ‘Garanties des rentes et abus de la justice des villages’ in X. (ed.), *Les oeuvres de maître Charles Loyseau*, 1701, Compagnie des Librairies, Lyon waarin hij pleit voor een staatsjustitie en het afschaffen van particuliere rechtsmachten. M. DE L’HOSPITAL, ‘Traité de la réformation de la justice’ in P.J.S. DUFEY, *Oeuvres inédites de Michel de l’Hospital*, 1825 A. Boulland et c^e, Parijs, 3 dln. De L’Hospital reikte zelfs een aantal oplossingen aan voor de bestaande misbruiken; inzetten op verzoening om dure processen te vermijden, de tussenkomst van pleitbezorgers en advocaten beperken, het veralgemenen van de werkwijze van de rechtbanken van koophandel... Die opvatting werd ook door kanselier d’Aguesseau gedeeld (zie *Observations pour faire rendre la justice gratuitement* in F. MONNIER, *Le Chancelier d’Aguesseau, sa conduite et ses idées politiques*, Paris, 1860, 478). D’Aguesseau wees als voornaamste knelpunten naar de termijnen, wedden, inleiding en de summier zaken. Hij heeft zijn plannen niet kunnen doorzetten en enkel de *Ordonnance sur le faux* uit juli 1737 (bijna integraal in de CPC) en het *Règlement du conseil* van 26 juni 1738 (de basis voor de procedure voor het Hof van Cassatie) haalden het. Treilhard verwijst zelf naar die periode als “[Procédure]...*Que ce mot ne rappelle pas à vos esprits l’idée désastreuse de quelques formes antiques qui trop souvent étouffèrent la justice et ruinèrent les plaideurs.*”. J.-B. TREILHARD, ‘*Exposé des Motifs des Livres I et II de la première partie du projet de Code de Procédure civile*’ in X., *Exposé des motifs des lois composant le Code de procédure civile, présentés au Corps Législatif, par les Orateurs du Conseil d’Etat*, 1807, E. Gide, Parijs, 1807. Zitting van 4 april 1806. (Hierna verkort als “X., *Code de procédure civile*”), 1 – 2.

⁹⁸ F. RABELAIS, *Gargantua et Pantagruel*, dl. II, hoofdstuk 10, 11 en 12 en 105 – 106 in het bijzonder. Rabelais gebruikte de metafoor van een berenjong. Bij haar geboorte is ze onvolmaakt; zonder voeten, handen, vacht, huid

door een volledige rechtsgang te schetsen met inbegrip van alle mogelijke incidenten en rechtsmiddelen, de absurditeit en het formalisme van de rechtspleging aan de kaak stelde⁹⁹, de geestige fabels van Jean de la Fontaine die de inheligheid van advocaten, pleitbezorgers en zelfs magistraten (via de *épices*, zie *infra*) hekelde¹⁰⁰ of zelfs de vader van de Franse taal, Molière¹⁰¹. De zo verfoeide procedure uit het ancien régime werd gekenmerkt door een doorgedreven verschriftelijking, juridisch pluralisme in bevoegdheden en recht en een gebrek aan scheiding der machten¹⁰². Op de vooravond nog van de Franse Revolutie vormden het formalisme van de procedure en de traagheid en kosten die daaruit volgden nog het voorwerp van klachten van de *Tiers État*¹⁰³. Daarvoor werd onder andere verwezen naar de uitzonderingsgerechten en de bevoegdheidsincidenten en beroepsmogelijkheden die daarmee gepaard gingen¹⁰⁴. Het mag niet verbazen dat de derde stand teruggefloten werd door de andere twee standen, waarvan die uitzonderingsgerechten de belichaming waren.

of hoofd. Een ruw en vormeloos stuk vlees. Door het zogen van de moeder wordt ze volmaakt. Een proces wordt volmaakt door het optreden van *les sergents, huissiers, appariteurs, chicaneurs, procureurs, commissaires, avocats, enquêteurs, tabellions, notaires, greffiers et juges pédanés* die zich zogen aan de beurs van de partijen en zo het proces een hoofd, voeten, klauwen een bek, tanden, handen, aders... geven. Het hele verhaal is doorspekt met Latijnse woorden en zinnen die eigenlijk op niets slaan maar het hermetisch taalgebruik van geleerde juristen aan de kaak stelt. In het verhaal moet Pantagruel een zaak beoordelen waarvan hij niets begrepen heeft. Uiteindelijk wordt de zak met procedurestukken verbrand en luistert hij naar de uitleg van de partijen zelf, zonder tussenpersonen, waarmee Rabelais een alternatief voor de formalistische rechtsgang suggereert.

⁹⁹ J. RACINE, *Les Plaideurs*. Het stuk verhaalt o.a. over een dynastie van magistraten, de Dandins, hekelt het deurwaardersambt (in die periode zwaar bekritiseerd), valse akten en de valkuilen van een getuigenverhoor. Eén van de personages heet bovendien Chicaneau, een naam die weinig aan de verbeelding over laat. In de climax van het verhaal, tijdens de 3de akte, klaagt Racine de contestatiezucht van de partijen aan en de waanzin van de burgerlijke rechtspleging zelf. Niet alleen het formalisme maar ook de pleidooien moeten er aan geloven. Die staan bol van verwijzingen en hyperbolen die niet in verhouding staan tot het belang van de zaak. Racine werd overigens geholpen met het juridisch jargon door een raadsheer uit het parlement van Bretagne. De ironie wil ook dat het stuk dateert uit 1669, net na een hervorming van de burgerlijke rechtspleging, en werd opgevoerd in Versailles en Parijs, waarschijnlijk in aanwezigheid van degenen die ze doorvoerde. Racine schrijft voor een stuk de frustratie van zich af, want het stuk is deels autobiografisch. De aanleiding was een lang proces omtrent een stuk van de erfenis van zijn oom.

¹⁰⁰ J. DE LA FONTAINE, *L'huître et les plaideurs*.

¹⁰¹ MOLIÈRE, *Le Misanthrope*, acte V, scène 1 en over het exploit acte IV, scène 4 “*Un papier griffonné d'une telle façon Qu'il faudrait pour le lire être pis qu'un démon.*”

¹⁰² R.C. VAN CAENEGEM, *History of European Civil Procedure*, 89 e.v.

¹⁰³ J.-L. HALPÉRIN, *L'impossible Code civil*, Paris, Coll. *Histoires* 1992, 46 – 47 en A. CRUBAUGH, *Balancing the Scales of Justice. Local Courts and Rural Society in Southwest France, 1750 – 1800*, PSU Press, 2001, 280 p. (44 – 52). De Cahiers de doléances uit 1789 riepen om een hervorming van de burgerlijke en strafrechtsprocedure.

¹⁰⁴ P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, Poitiers, Saurin Frères Imprimeurs, 1837, vol. 1, 644 p. (hierna verkort als ‘P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*’), (142 – 143). In twee edicten werden tal van uitzonderingsgerechten afgeschaft. In de preambule lezen we: “*Nous avons reconnu que, s'il était de notre justice d'accorder à nos sujets la faculté d'avoir, dans la discussion de leurs droits, deux degrés de juridiction, il était aussi de notre bonté de ne pas les forcer d'en reconnaître un plus grand nombre. Nous avons reconnu qu'en matière civile, des contestations peu importantes avaient eu quelquefois cinq à six jugements à subir; qu'il résultait de ces appels multipliés une prolongation inévitable dans les procès, des frais immenses, des déplacements ruineux, et enfin une continuelle affluence de plaideurs, du fond de leurs provinces, dans les villes où résident nos cours, pour y solliciter un jugement définitif. Nous avons cherché dans notre sagesse des moyens de rapprocher les justiciables de leurs juges...*”

47. De Franse Revolutie maakte echter komaf met die oude verhoudingen¹⁰⁵. In het *droit intermédiaire* werden de rechtsmachten uit het ancien régime ingeruild voor een nieuwe gerechtelijke organisatie. Het decreet van 4 augustus 1789 maakte een einde aan de feodale rechtbanken¹⁰⁶ en de verkoop van ambten, terwijl het decreet van 16 – 24 augustus 1790¹⁰⁷ een nieuwe gerechtelijke organisatie invoerde die gebaseerd was op de nieuwe instellingen van de vrederechters en districtsrechtbanken. Hoewel daartoe tal van uitzonderingsgerechten werden afgeschaft, ontsprong de rechtbank van koophandel de dans. Terwijl haar rechtsmacht dan wel verbonden was aan een bepaalde categorie van personen, wat haaks stond op de revolutionaire idealen, strookte haar samenstelling wél volledig met de geest van de Revolutie¹⁰⁸. De rechtbanken van koophandel werden immers bemand door lekenrechters die bovendien verkozen werden.

48. Een vluchtige blik op de structuur van het decreet van 16 – 24 augustus 1790 leert ons nog meer. Helemaal bovenaan is de eerste titel gewijd aan arbitrage¹⁰⁹. Arbitrage was “...le moyen le plus raisonnable de terminer les contestations entre les citoyens...”¹¹⁰. De scheidsrechters zelf waren eenvoudige particulieren die het vertrouwen genoten van hun omgeving, kennisnamen van private belangen en niet volgens de wet maar de billijkheid beslisten. Het resultaat kon dan in een *compromis exécutoire* op eenvoudige beschikking van de voorzitter van de districtsrechtbank vervat liggen. Daartegen was overigens geen beroep mogelijk, tenzij de partijen dat expliciet voorzien hadden¹¹¹. Naast dit facultatief beroep op arbitrage werd er ook een vorm verplicht gesteld in bepaalde zaken zoals familiezaken. Later werd arbitrage zelfs een grondwettelijk recht¹¹². Samen met de vrederechters¹¹³, de *bureaux de paix* en de familierechtbanken¹¹⁴ weerspiegelden ze de wetgevers kijk op de burgerlijke rechtspleging¹¹⁵.

¹⁰⁵ G. JUGNOT, *Histoire de la justice française*, 1998, dl. II, Hfst. I La Justice de la Révolution: la grande réforme judiciaire de 1790 – 1791, 63 – 78

¹⁰⁶ Art. 4, 7 en 10 van het Décret de 4 août 1790 voorzien in de afschaffing van de feodale rechtbanken, verkoop van ambten en andere privileges. Meer algemeen braken de decreten van 1, 4, 6, 7, 8 août 1789 volledig met de feodale samenleving uit het ancien régime. Art. 2, Titel II van het Décret des 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire bevestigde die afschaffing van verkoop van ambten en rechters en de kosteloosheid van de rechtspleging. (Frankrijk keerde later op die stappen terug door art. 91 van de wet van 28 april 1816, een budgetwet.)

¹⁰⁷ Décret des 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire, *Pasin.*, 1ère série, T. I, 310 – 333. (Hierna verkort als ‘Décret 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire’).

¹⁰⁸ E. SELIGMAN, *La justice en France pendant la révolution*. 1901, Paris, Plon-Nourrit et c^{ie}, 2 dln., vol. 1, 301 – 302; Décret 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire, Titel XII. Toch waren er bezwaren tegen gespecialiseerde rechtbanken die ingaan tegen de eenheid van rechtsmacht. Zie J.P. ROYER, *Histoire de la justice en France. De la monarchie absolue à la République*, Presses universitaires de France, 1995, 277.

¹⁰⁹ Décret 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire, Titre I: des arbitres.

¹¹⁰ Art. 1, *ibid.*

¹¹¹ Art. 4, *ibid.*

¹¹² Art. 5, Hoofdstuk V Du pouvoir judiciaire, Constitution du 3 septembre 1791. Geraadpleegd op http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1791_5082.html.

¹¹³ Décret 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire, Titre III Des juges de paix... Een instelling die het feodale Frankrijk niet kende. Voortaan zetelde één vrederechter per kanton, bijgestaan door twee ‘wijze’ bijzitters. Zij namen kennis van alle persoonlijke en roerende vorderingen tot maximaal 100 pond, art 9, titel III, *ibid.*

¹¹⁴ Titel X, Décret des 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire.

¹¹⁵ J.P. ROYER, *Histoire de la justice en France. De la monarchie absolue à la République*, PUF, 1995, 3de ed., “Les procédures conciliatoires”, 264 – 275.

49. Een trap hoger, op het niveau van de districten, oordeelde een minimum van vijf rechters zonder mogelijkheid tot beroep tot 1000 pond over alle zaken die niet expliciet toegewezen werden aan de vrederechters of de rechtbanken van koophandel. Een ambtenaar nam het openbaar ministerie waar bij de districtsrechtbanken als *commissaire du roi*. De rechtbank van koophandel sprak zich uit, waar nodig, in laatste aanleg tot 1000 pond. Deze districtsrechtbanken fungeerden ook als beroepsinstanties ten opzichte van elkaar. Voor de rechtbanken van koophandel gold eenzelfde regeling van circulair beroep¹¹⁶. Eigenlijk lag het voor een stuk in de gedachten om maar één rechtbank in te stellen waarbij dan circulair beroep mogelijk zou zijn, maar de instelling van vrederechters voegde een trap toe aan het systeem. Helemaal bovenaan stond het *Tribunal de cassation*¹¹⁷. De rechtspraak zelf verliep voortaan openbaar¹¹⁸, kosteloos en door verkozen rechters¹¹⁹; vrederechters, bijzitters en rechters in de rechtbank van koophandel voor een termijn van 2 jaar, rechters in de districtsrechtbanken voor 6 jaar. Enkel de *commissaire du roi* werd voor het leven benoemd door de Koning¹²⁰. De rechters zelf werden herleid tot de *bouche de la loi*: “*Les tribunaux ne peuvent prendre, directement ni indirectement, aucune part à l’exercice du pouvoir législatif, ni empêcher l’exécution des décrets du Corps législatifs sanctionnés par le roi. Il leur est défendu de faire des arrêts de règlement.*”¹²¹ Pleitbezorgers kregen voortaan de bevoegdheid om de partijen vóór de rechtbank te vertegenwoordigen¹²² omdat eerder de orde van de advocaten werd opgeheven¹²³. Een bijhorend procesrecht volgens de welke de nieuwe rechtbanken moesten

¹¹⁶ Deze gebrekkige hiërarchisering vloeide voort uit de schrik van de revolutionairen voor een herleving van de oude gewestelijke justitieraden. D. HEIRBAUT, De Franse overheersing in België, 19.

¹¹⁷ Wet van 27 november – 1 december 1790. De rechtbank van cassatie bestond *auprès du corps législatif* en had als opdracht om te oordelen over vragen tot verbreking van uitspraken in laatste aanleg, van verzending van de ene rechtbank naar een andere wegens *suspicion légitime* of omwille van *cause de sûreté générale* voor de rechtsmachtconflicten, *règlement de juges* en verhaal tegen de rechters van een volledige rechtbank. Tegen vonnissen in laatste aanleg van vrederechters was een voorziening in verbreking enkel mogelijk wegens onbevoegdheid of machtsoverschrijding. Het principe van cassatie van beslissingen van rechtbanken en dus controle op de toepassing van wetten door rechtbanken was geen revolutionaire creatie, denk maar aan de *Conseil des parties* uit het ancien régime. Net omdat het Tribunal de cassation *auprès du corps législatif* bestond, past enige nuancering bij haar plaats ‘bovenaan’ de gerechtelijke piramide. In het oorspronkelijke systeem behoorde het Tribunal de cassation niet tot de rechterlijke macht als dusdanig maar verleende het eerder bijstand aan de wetgever aan de hand van het *référé législatif*. Daarbij leidde een derde vraag (na twee eerdere verbrekingen) naar de wetgever, die dan de knoop diende door te hakken.

¹¹⁸ Art. 14, Titel II, Décret des 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire.

¹¹⁹ Art. 2, Hoofdstuk V Du pouvoir judiciaire, Constitution du 3 septembre 1791 (en eerder art. 2, titre I Décret des 16-24 août 1790 sur l’organisation judiciaire) : *les juges rendront gratuitement la justice et seront salariés par l’état*”. Daaronder mag niet begrepen worden dat een procedure volledig gratis werd maar enkel dat de partijen de rechters niet hoefden of mochten betalen. Vroeger bestond immers de gewoonte om aan de rechters speciën/*des épices* (vergoeding) te betalen, een gewoonte die langzamerhand een verplichting was geworden. Ze vond haar oorsprong in het feit dat de rechter zijn ambt kocht en gaf dus aanleiding tot veel misbruiken. Onze Grondwet heeft dit beginsel overgenomen in art. 105 GW 1831 door te stellen dat de wedden van magistraten door de overheid zullen betaald worden. Wat overschiet zijn de griffie-, registratie- en zegelrechten van procesakten, het ereloon van de advocaten en de emolumenten van de pleitbezorgers en de deurwaarders.

¹²⁰ Décret de 8 mai 1790. Het decreet ging immers de Eerste Franse Republiek vooraf (22 september 1792).

¹²¹ Art. 10 en 12, Titel II : Des juges en général, Décret des 16 – 24 août 1790 sur l’organisation judiciaire.

¹²² Décret de 29 janvier – 20 mars 1791. *Décret concernant la suppression des offices ministériels et l’établissement des avoués* in M. LEPEC, *Bulletin annoté des Lois, décrets et ordonnances*, dl. 2 Paris, Paul Dupont, 1834, 15 – 17.

¹²³ Art. 10 Décret 2 – 11 septembre 1790 sur l’organisation judiciaire zie J.B. DUVERGIER, *Collection complète des lois, décrets, ordonnances, règlements*, dl. I, 354 – 355 (355).

functioneren was er nog niet¹²⁴. Toch toonde de wet zich nog ambitieus voor een grotere hervorming en stelde een wetboek ter vervanging van de plethora aan wetten, ordonnances en decreten voor met daarin bovendien een burgerlijke procedure die sneller, eenvoudiger en goedkoper is¹²⁵. In afwachting daarvan bleven echter de bestaande regels in voege¹²⁶.

50. Net zoals de Revolutie radicaliseerde, in naam van de vrijheid, radicaliseerde ook de houding tegenover de oude instellingen en gebruiken van het gerecht. Dit werd het beste geïllustreerd door de Jakobijnse Grondwet van het Jaar I (24 juni 1793). Omdat ze wel afgekondigd werd, maar nooit toegepast, heeft ze enkel een symptomatische waarde. De rechtsgang die hier geschetst werd vormt de absolute pendant van de excessen van de romanocanonieke procedure op het einde van het ancien régime. De grondwet brak volledig met het verleden door de bestaande gerechtelijke organisatie en procedure gewoonweg af te schaffen. Het bestaande kader voor arbitrage werd behouden en uitgebreid. Naast private arbitrage werden voortaan openbare scheidsrechters ingesteld die daartoe verkozen werden. Zij namen kennis van betwistingen die niet definitief beëindigd werden door private arbitrage of vrederechters. Deze laatste waren in wezen ook niet meer dan eenvoudige scheidsrechters. De openbare scheidsrechters beslisten in laatste aanleg op basis van een mondeling verweer of eenvoudige memorie, zonder procedure en zonder kosten. Hun beslissingen werden wel gemotiveerd¹²⁷. Terwijl deze bepalingen nooit in de praktijk omgezet werden, was dat wel het geval voor het decreet van 3 brumaire Jaar II (24 oktober 1793)¹²⁸ dat in de geschiedenis van het Franse procesrecht berucht zou worden. De gerechtelijke organisatie werd dan wel behouden, toch wilde ze tegemoetkomen aan de grieven uit de *cahiers de doléances* net voor de Franse Revolutie. De hakbijl werd bovengehaald om een einde te maken aan het formalisme. Oraliteit en publiciteit moesten de nieuwe procedure kenmerken. Zo werd de dagvaarding

¹²⁴ Wel werden met de Loi de 26 octobre 1790 portant règlement pour la procédure en la justice de paix (*Lois et actes du gouvernement, octobre 1790 – février 1791*, Paris, 1806, t. II, 39 e.v.) (hierna verkort als ‘Loi de 26 octobre 1790 portant règlement pour la procédure en la justice de paix’) en het Décret du 27 novembre – 1 décembre 1790 een procedure voor het *Tribunal de Cassation* ingevoerd. Een poging in het jaar V door Guillemot om alsnog een Code de procédure civile in te voeren draaide op niets uit. Deze laatste was bovendien niet zozeer een verfrissend alternatief maar een vernieuwde en gestroomlijnde versie van het procesrecht zoals bepaald in en ontwikkeld sinds de ordonnantie van 1667 maar had als voordeel dat het was aangepast aan de nieuwe gerechtelijke organisatie. A. WIJFFELS, ‘The Code de procédure civile (1806) in France, Belgium and the Netherlands’ in C.H. VAN RHEE, D. HEIRBAUT en M. STORME (ed.) *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years. The civil procedure tradition in France and abroad/Le bicentenaire du Code de procédure civile (1806). La tradition de la procédure civile en France et à l'étranger/De Code de procédure civile (1806) na 200 jaar. De traditie van het Frans civiel procesrecht in vergelijkend perspectief*, Kluwer, Mechelen, 2008, 5 - 57 (11).

¹²⁵ Art. 19, titel II Décret 16 – 24 août 1790 “*les lois civiles seront revues et réformées par les législatures, et il sera fait un code général de lois simples, claires et appropriées à la constitution.*” Art. 20, titel II van datzelfde decreet: “*le code de la procédure civile sera incessamment réformé, de manière qu’elle soit rendue plus simple, plus expéditive et moins coûteuse.*” Dit is zoals eerder aangegeven een wederkerend topos. O.a. een overschakeling naar het Engelse jury-systeem kwam hier ter sprake maar haalde het niet.

¹²⁶ De wet van 27 maart 1791 draagt de pleitbezorgers o.a. op om de voorschriften van de 17de eeuwse Code Louis te volgen.

¹²⁷ Art. 86 – 95, Constitution de 24 janvier 1793 “De la justice civile”. Geraadpleegd op <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-du-24-juin-1793.5084.html>

¹²⁸ Décret de 3 brumaire an II (24 octobre 1793) Décret qui détermine une nouvelle forme pour l’instruction des affaires devant les tribunaux, et supprime les fonctions d’avoué. J.B. DUVERGHER, *Collection complète des Lois, Décrets, Ordonnances, Réglements, avis du Conseil d’Etat*, dl V, 2de ed., Paris, A guyot et scribe, 1834, 250 – 252.

herleid tot haar meest primaire vorm. Voortaan volstond een eenvoudig exploit *qui énoncera laconiquement l'objet ainsi que les motifs de la demande* samen met de rechtbank, dag en het uur van verschijning¹²⁹. Het gebruik van verzoekschriften/*requêtes* werd afgeschaft voor alle zaken en in alle rechtbanken, met inbegrip van het *tribunal de cassation*, en vervangen door een eenvoudige memorie. Eenzelfde deformalisering vond plaats voor het instellen van een hoger beroep¹³⁰ en de hele papierwinkel tijdens de procedure werd aangepakt¹³¹. Ook de mogelijkheid tot beroep werd aan banden gelegd. Voortaan was er geen beroep meer mogelijk tegen vonnissen alvorens recht te doen, tenzij na het eindvonnis en nieuwe eisen in beroep werden uitgesloten¹³². De procedure verliep mondeling, openbaar en kosteloos¹³³. Met het afschaffen van de pleitbezorgers door diezelfde wet¹³⁴ (na eerder de advocaten, zie *supra*) was de cirkel rond. Het resultaat van de hele omslag was chaos¹³⁵.

51. Vanaf 9 thermidor, Jaar II (27 juli 1794) kwam er een reactie tegen de hele uitspatting. Robbespierre werd naar de guillotine geleid en de Grondwet van 5 fructidor, Jaar III (22 augustus 1795) en de wet van 19 vendémiaire, Jaar IV (11 oktober 1795) voorzagen in het behoud van de vrederechters en rechtbanken van koophandel, terwijl de districtsrechtbanken vervangen werden door departementsrechtbanken¹³⁶, nog steeds met een systeem van circulair beroep. Rechters werden nog steeds verkozen en ook cassatie werd behouden. De gerechtelijke organisatie van het jaar VIII ten slotte voorzag een territoriale onderverdeling van departementen in arrondissementen die kleiner in aantal waren dan de vroegere districten¹³⁷. De nieuwe rechtbanken van eerste aanleg zetelden in de arrondissementen met dezelfde bevoegdheid als de oude districtsrechtbanken¹³⁸.

¹²⁹ Art. 1, *Ibid.*

¹³⁰ Art. 8, *Ibid.*

¹³¹ Art. 4 en 5, *Ibid.*

¹³² Art. 6 en 7, *Ibid.*

¹³³ Art. 8 – 10, *Ibid.*

¹³⁴ Art. 12, *Ibid.*

¹³⁵ Zie E. REGNARD, *De l'organisation judiciaire et de la procédure civile en France*, Paris, A. Durand, 1855, 591 p. (154 – 155), nr. 197 en P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, 14: “*Bientôt l'ignorance aborda les tribunaux avec un insultante familiarité; on y entendit le plus vil langage; les droits les plus clairs y furent sacrifiés. Des gens étrangers à toutes espèces d'études et de préparations, guidés par un méprisable intérêt, accoururent pour fonder leur fortune sur les débris de celles dont une aveugle confiance les rendait dépositaires. Tantôt ils se moquaient des règles que leurs maîtres avaient été obligés de conserver, tantôt ils en faisaient de burlesques applications : toutes les garanties étaient méprisées, violées. Le frein des taxes n'existait plus; jamais la justice ne fut plus chère; jamais la procédure ne fut plus perfide et plus hideuse, que dans cet état de nudité où ils l'avaient mise.*” Zie ook J.-B. TREILHARD, ‘Exposé des motifs’ in X., *Code de procédure civile, servant de supplément au procès-verbal des séances du corps législatif, avril 1806, exposés des motifs par les orateurs du gouvernement*, Paris, Imprimerie ordinaire du corps législatif, 1806. (Hierna verkort als *Code de procédure civile*) 16 – 17. Of recenter: G. CORNU en J. FOYER, *Procédure civile*, Paris, Coll. Thémis, 1ste ed., 1948, 22.

¹³⁶ Dit was vooral een praktische zaak. De gerechtelijke organisatie was op de administratieve gestoeld en bijgevolg wanneer de administratie op basis van de districten werd vervangen door een gecentraliseerde administratie per departement, volgde ook de gerechtelijke organisatie.

¹³⁷ Voor de gerechtelijke instellingen, zie Grondwet van 22 frimaire, jaar VIII en de wet van 27 ventôse Jaar VIII

¹³⁸ G. JUGNOT, *Histoire de la justice française*, dl. III La mise en place des institutions contemporaines: la réforme judiciaire de l'an VIII, 82 – 88 en G. GADEYNE, *De rechtbank van eerste aanleg (en voorlopers): organisatie, taken, bevoegdheid en archiefvorming. Deel I. De rechtbank van eerste aanleg (algemeen) en de burgerlijke rechtbanken (1794 – 1970)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 62 – 67 en 83 – 88.

1.1.2 De Napoleontische restauratie

52. Na de staatsgreep van 18 brumaire, Jaar VIII (9 november 1799) werd Napoleon Bonaparte door de Nationale Conventie tot eerste consul benoemd. Tijdens het consulaat volgde een periode van restauratie. Het kwam de uitvoerende macht terug toe om, met uitzondering van de vrederechters¹³⁹, rechters te benoemen voor het leven¹⁴⁰. De wet van 27 ventôse, Jaar VIII¹⁴¹ (18 maart 1800) voerde het ambt van de pleitbezorger terug in¹⁴². Een besluit van de consul van 18 fructidor van datzelfde jaar droeg ze op om de procedure te volgen van de ordonnantie van 1667 en oudere reglementen, in afwachting van een wet op de vereenvoudiging van de procedure. Die ingreep werd algemeen gewenst als maatregel van algemeen belang¹⁴³. De grootste vernieuwing uit deze periode lag wellicht in de mogelijkheid tot beroep bij de rechtbanken van beroep¹⁴⁴ (later hoven van beroep¹⁴⁵) met een rechtsgebied van verschillende departementen. Door het toevoegen van een nieuw niveau ontstond een hiërarchie met hogere rechtbanken die toezicht uitoefenden op lagere rechtbanken en werd het beginsel van dubbele aanleg ook formeel geïnstitutionaliseerd¹⁴⁶. Voor wat België betreft, vermelden we nog dat Napoleon in 1809 ook de rechtbanken van koophandel en een jaar later de werkrechtshraden¹⁴⁷ invoerde¹⁴⁸.

¹³⁹ Nog steeds verkozen maar nu voor 3 jaar. Vanaf 16 thermidor jaar X kan de eerste consul wel kiezen welke magistraat tussen twee kandidaten, voorgedragen door de wetgevende vergadering/kanton. De Wet 29 ventôse an X (20 maart 1801) schafte de bijzitters van de vrederechter af en gaf hun twee plaatsvervangers.

¹⁴⁰ Art. 68 en 69, Grondwet an VIII. De leden van het Hof van Cassatie worden nu verkozen door de Senaat op een nationale lijst en na an X op voordracht van de eerste consul.

¹⁴¹ Loi du 27 ventôse an VIII (18 mars 1800) sur l'organisation des tribunaux, *Pasin.*, 1ère série, t. X, 151 – 162. (Hierna verkort als 'Loi du 27 ventôse an VIII')

¹⁴² Art. 93 – 95, *ibid.*

¹⁴³ S. DAUCHY. 'La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806' in L. CADIET en G. CANIVET. *1806 - 1976 - 2006. De la commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France*, Paris, France. Litec, 77 – 89, 2006, 1806 - 1976 - 2006. (81) (hierna verkort als 'S. DAUCHY, La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806') en Loi du 27 ventôse an VIII, *exposé des motifs*.

¹⁴⁴ Grondwet 22 frimaire an VIII (30 december 1799); "en matière civile, il y a des tribunaux de première instance et des tribunaux d'appel". Wat België betreft, kreeg de rechtbank van beroep van Brussel een ressort dat grotendeels de voormalige Oostenrijkse gebieden omvatte, terwijl het vroegere prinsbisdom Luik onder de rechtbank van beroep van Luik viel.

¹⁴⁵ Art. 136 Sénatus-consulte van 28 floréal an XII, *Pasin.* 1804 – 1806, 1 – 12.

¹⁴⁶ Zie E.N. PIGEAU, *Exposé des motifs*, 8 in J.-G. LOCRE, *Esprit de code de procédure civile*, 2 dl., Parijs, P. Didot L'ainé, 1816, 5. Een dubbele aanleg is de regel, de uitzondering is er enkel voor zaken van gering belang waarvan de waarde niet opweegt tegen de kosten van de rechtsgang. J. HILAIRE, *Un peu d'histoire, Justices, Justice et double degré de juridiction* in Dalloz, n°4 juill.- dec 1996, 9. Eerder al bepaalde het decreet van 1 mei in haar enige artikel "L'Assemblée nationale décrète qu'il y aura deux degrés de juridiction en matière civile, sauf les exceptions particulières qu'elle pourra déterminer et sans rien préjuger en matière criminelle." J.B. DUVERGIER, *Lois, décrets, ordonnances, réglemens, avis du Conseil-d'État*, t. I, 2ième éd, Parijs, A Guyot et Scribe, 1834, 162.

¹⁴⁷ Voor een stuk de voorloper van de arbeidsrechtbanken, zie randnr. 698.

¹⁴⁸ De rechtbanken van koophandel bestonden al in Frankrijk maar waren nieuw in België. Hetzelfde kan gezegd worden van de werkrechtshraden. Zij bestonden voor de Franse Revolutie maar werden door haar afgeschaft. Napoleon voerde ze vanaf 1806 (en vooral 1810) terug in.

53. Uit de Napoleontische periode onthouden we verder vooral de *Code de procédure civile* uit 1806. Ze was het product van een commissie samengesteld uit Jean-Baptiste Treilhard¹⁴⁹ (voorzitter), Eustache-Nicolas Pigeau¹⁵⁰, Antoine-Jean-Matthieu Séguier¹⁵¹, Thomas Berthereau¹⁵², Try¹⁵³ en ten slotte Fondeur, die griffier was bij de rechtbank van beroep¹⁵⁴. Alle leden van de commissie waren gepokt en gemazeld in de oude procedure. Ook de verdere werkzaamheden in de *Conseil d'État*, het *Tribunat* en het *Corps Législatif* werden grotendeels toevertrouwd aan juridische professionals en waren vooral technisch van aard. De CPC is daarom eerst en vooral een praktisch instrument. Ze was het resultaat van een pragmatische aanpak die gericht was op voorspelbaarheid en dus exhaustiviteit. Het verloop van de verschillende procedures die in verschillende omstandigheden gevolgd moesten worden, werd geschetst samen met alle mogelijke incidenten die zich konden voordoen¹⁵⁵. Die aanpak moest een waarborg vormen tegen de willekeur want willekeur in de procedure leidde gauw tot willekeur in de uitspraak¹⁵⁶. Die drang om alles te regelen valt op een aantal manieren te verklaren. Zo was er ongetwijfeld de invloed van het legisme op de burgerlijke rechtspleging maar ze was ook een uiting van de politieke opvatting over de rechter¹⁵⁷. Daarnaast was ze ook een reactie op de wijze waarop alles tijdens het ancien régime geregeld was. De materie die het voorwerp vormt van de CPC was verspreid over verschillende wetten en reglementen en vaak fragmentarisch of zelfs niet geregeld. Dit zette de deur open voor lokale gebruiken en misbruiken. Bovendien was er de ervaring met de periode onder het decreet van 3 Brumaire, Jaar II die illustreerde wat de gevolgen van een gebrek aan regulering konden zijn.

54. Inhoudelijk was het wetboek een mengeling van *acquis révolutionnaire*, verworvenheden uit de revolutionaire periode en een reactionair traditionalisme. Pigeau, verslaggever voor het

¹⁴⁹ Jean-Baptiste Treilhard (°Brive, 3 januari 1742 - †Parijs, 1 december 1810) was advocaat bij het parlement van Parijs en daarna lid van de Constituante, Conventie en het Directoire. P. LENOËL, 'Treilhard, Jean-Baptiste' in P. ARABEYRE, J.-L. HALPERIN en J. KRYNEN (eds.), *Dictionnaire historique des juristes français*, 749 – 750.

¹⁵⁰ Nicolas-Eustache Pigeau (°Mont-L'Évêque, 16 juli 1750 - † Parijs, 22 december 1818) was advocaat bij het parlement van Parijs maar ook auteur van meerdere werken over de burgerlijke procedure vóór de Franse Revolutie. Hij neemt later ook de stoel voor burgerlijk procesrecht op aan de rechtsfaculteit van Parijs. J.-L. HALPERIN, 'Pigeau Nicolas-Eustache' in P. ARABEYRE, J.-L. HALPERIN en J. KRYNEN (eds.), *Dictionnaire historique des juristes français*, 624.

¹⁵¹ Oud-magistraat van het parlement van Parijs en toenmalig regeringscommissaris bij de rechtbank van de Seine.

¹⁵² Oud-procureur in het Châtelet en voorzitter van de rechtbank van de Seine

¹⁵³ Oud-raadsheer in het Châtelet en substituut regeringscommissaris bij de rechtbank van beroep.

¹⁵⁴ Décret 3 Germinal, An X. Na 2 jaar was het werk van de commissie klaar en werd het voorgelegd aan het Hof van Cassatie en de hoven van beroep. Daarna werd het besproken in de Conseil d'État. Mits een aantal aanpassingen van het tribunaat werd het uiteindelijk gestemd door de wetgevende macht tussen 14 en 29 april 1806.

¹⁵⁵ Zie E.N. PIGEAU, Exposé des motifs, 8. in J.-G. LOCRE, *Esprit de code de procédure civil*, 2 dl., Parijs, P. Didot L'ainé, 1816, 5.

¹⁵⁶ J.-B. TREILHARD op *cit.*, Code de procédure civile, 4.

¹⁵⁷ S. DAUCHY, La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806, 84.

wetboek¹⁵⁸, maakt daar zelf van dat ze *religieusement* alles bewaard hebben wat essentieel is¹⁵⁹. Latere commentatoren spreken van een verbeterde editie van de *Code Louis*¹⁶⁰ of zelfs een kopie ervan¹⁶¹. Hierin zit eigenlijk meteen de kern van de kritiek op het werk vervat; het was *déjà vieilli en naissant*¹⁶². De initiële ontvangst van het ontwerp was nochtans goed, zonder veel fundamentele bezwaren of opmerkingen¹⁶³. Een opvallend dissonant geluid kwam er van het hof van beroep in Brussel. Zij vonden dat het nieuwe wetboek te zwaar berustte op de *Code Louis* en dit dus een gemiste kans was om verdere vereenvoudigingen door te voeren¹⁶⁴. Die vaststelling valt te begrijpen, te meer omdat het formalistische karakter van de *Code Louis* stond tegenover de beloofde vereenvoudiging uit de Franse Revolutie. Gemakkelijkheidshalve wordt daarbij vaak vergeten dat de *Code Louis* (mits een korte onderbreking) ook de hele periode na de Franse Revolutie in voege bleef. Treilhard was zich de woorden van Montesquieu¹⁶⁵ indachtig wanneer hij stelde “*sans doute il faut que les formes soient simples; mais pour*

¹⁵⁸ Pigeau was het werkpaard van de commissie. Hij was de auteur van het traktaat *La procédure civile du Châtelet de Paris et de toutes les juridictions du Royaume*, eds. in 1779 en 1784. Hij gaf vermond als commentaar van de CPC een nieuwe editie uit van zijn traktaat onder de nieuwe titel: *La Procédure des Tribunaux de France*. Die bestond uit het aanpassen van de procedure van het Châtelet de Paris aan de nieuwe gerechtelijke organisatie en regels van de Code Civil. Zie hierover ook S. SOLIMANO ‘Alle origine del Code de procédure civile del 1806: il progetto Pigeau’ in *Studia di storia del diritto*, Milaan, 1999, 2, 729 – 772.

¹⁵⁹ Zie N.-E. PIGEAU, *Exposé des motifs*, 9 in J.-G. LOCRE, *Esprit de code de procédure civile*, 2 dln., Parijs, P. Didot L’ainé, 1816, 5. “*Écartant toute prévention, nous n’avons point hésité à conserver tout ce qui nous a paru sage et utile dans les règlements relatifs à la procédure, notamment dans l’ordonnance de 1667 et nous avons beaucoup conservé.*” Of zijn collega Treilhard in zijn verslag voor de Conseil d’État, zitting 15 germinal jaar XIII: “*Le but de la commission n’avait pas été de créer des dispositions nouvelles; elle s’est fait au contraire, un devoir de maintenir toutes celles qui lui ont paru utiles parmi les dispositions existantes. La procédure devant les tribunaux est empruntée presque en entier de l’ordonnance de 1667.*”

¹⁶⁰ E. GLASSON, *Les sources de la procédure civile française*, Paris, 1882, 7. (Hierna verkort als ‘E. GLASSON, *Les sources de la procédure civile française*’).

¹⁶¹ E. GARSONNET, *Traité théorique et pratique de procédure*, 2e éd., Paris, 1898, (hierna verkort als ‘E. GARSONNET, *Traité théorique et pratique de procédure*’), 241. Dat valt ook af te leiden uit Pigeau’s werk (zie noot 156) en ook Carré’s eerste boek van zijn *Analyse raisonnée et conférences des opinions des commentateurs et des arrêtes des cours, sur le Code de procédure civile* is eenvoudigweg een overzicht van gerechtelijke beslissingen en doctrinale oplossingen onder het regime van de ordonnantie van 1667.

¹⁶² A. TISSIER, ‘Le centenaire du Code de procédure civile et les projets de réforme’ in *Revue trimestrielle de droit civil*, 1906, 625, E. GARSONNET, *Traité Théorique et pratique de procédure civile*, 9 dln, boek II, 23. G. DAHLMANN, ‘Die Gesetzgebung zum Verfahrensrecht, Frankreich’ in H. COING, *Handbuch Privatrechtsgeschichte*, III/2, 2548 – 2549. Halpérin sprak van “une oeuvre assez médiocre”. J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Paris, coll. Droit fondamental, 1996, 35.

¹⁶³ Het ontwerp circuleerde zowel in de hoven van beroep en het Hof van Cassatie, waarvan de opmerkingen werden gepubliceerd, als in verenigingen van notarissen en advocaten die eveneens hun bevindingen kenbaar maakten. Hoewel ze de eis uitdrukten om zowel de regels betreffende de jurisdictie en organisatie van de rechtbanken als een luik algemene beginselen op te nemen in de nieuwe codificatie, onthielden de hogere rechtbanken zich grotendeels van fundamentele kritiek. De opmerkingen gingen eerder over de perceptie van vrederechters door raadsheren in hoven van beroep of het vraagstuk van de pleitbezorgers. S. DAUCHY, *La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806*, 82 – 84.

¹⁶⁴ *Observations de la cour d’appel de Bruxelles sur le projet de code de procédure civile*. Geraadpleegd op http://polib.univ-lille3.fr/documents/B593505406_00000005D.43_TXT.pdf. Het Hof van beroep van Luik daarentegen wijst vooral op problemen met betrekking tot de verplichte voorafgaande verzoeningspoging, de schriftelijke procedure, het verouderde Franse systeem voor verstek, het rekest civiel en onroerend beslag.

¹⁶⁵ MONTESQUIEU, *De l’esprit des loix*, Genève, Barillot & Fils, 1749, 65: “*Si vous examinez les formalités de la justice par rapport à la peine qu’a un citoyen à se faire rendre son bien, vous en trouverez sans doute trop; si vous les regardez dans le rapport qu’elles ont avec la liberté et la sûreté des citoyens, vous en trouverez souvent peu; et vous verrez que les peines, les dépenses, les longueurs, les dangers même de la justice, sont le prix que chaque citoyen donne pour sa liberté.*”

simplifier les formes, gardons-nous bien de les détruire.”¹⁶⁶. En dus werd het algemeen systeem van 1667 uiteindelijk behouden. Omwille van zijn intrinsieke kwaliteit enerzijds en als reactie tegen de brute en weinig succesvolle vernieuwingen van de afgelopen jaren anderzijds.

55. Wie het over de Code de procédure civile heeft, zegt dus steeds op de één of andere wijze *Code Louis*. Genoeg reden dus om hier even bij stil te staan. De *Code Louis*, of de *Ordonnance civile pour la réformation de la justice*¹⁶⁷ is een absoluut monument van het Franse procesrecht. Ze is de kristallisatie van de klassieke Franse procedure die gedurende eeuwen is gerijpt en onder Lodewijk XIV de eerste codificatie van de Franse rechtspleging werd¹⁶⁸. Die klassieke Franse procedure is in grote lijnen ook de vorm die vandaag nog gehanteerd wordt. De verweerder werd op de hoogte gebracht aan de hand van een dagvaarding met daarin een aantal verplichte vermeldingen. Daarna volgt een schriftelijke fase tussen de partijen waarin conclusies worden uitgewisseld. Pas dan wordt de zaak voor de rechter gebracht en volgt een mondelinge fase waarna desgevallend een uitspraak volgt¹⁶⁹.

56. Onder de ‘Roi Soleil’ kende Frankrijk een unificatie in de meerderheid van rechtstakken. Louis XIV liep niet hoog op met de *attitude chicaneuse* van de partijen en ook procureurs, advocaten en magistraten gingen niet vrijuit. Dat blijkt al meteen uit de aanhef van de ordonnantie. Want wat misliep was niet alleen het gevolg van gebrekkige wetgeving, maar had deels te maken met de oude ordonnanties en decreten die ofwel naast zich neergelegd werden of in de loop van de tijd ten prooi vielen aan de kwade trouw van partijen en verschillende interpretaties door de parlementen. De *Code Louis* was dan ook opgevat als een oorlogsmachine tegen de machtige parlementen en om in casu onvolgzame raadsheren aan banden te leggen¹⁷⁰. Voortaan moest er een uniforme stijl voor alle rechtsmachten van het

¹⁶⁶ Code de Procédure Civile 1806, *op. Cit.* noot 12, 163.

¹⁶⁷ F.A. ISAMBERT, *et al. Recueil général des anciennes lois...* Paris, Belin-Leprieur/Verdière, 1821 – 1833, T. 18, 103 – 180. Over de procedure in 1667 zie J. HILAIRE en J. TURLAN, ‘Les mots et la vie. La “pratique” depuis la fin du Moyen Âge’ in *Droit privé et institutions régionales. Études...Jean Yver*, Paris, PUF 1976, 369 – 384 (384 – 387). Over de ordonnantie uit 1667 zie X. GODIN, *Ordonnance civile de 1667*, 47 – 67 in J. HAUTEBERT et S. SOLEIL, *La procédure et la construction de l’Etat en Europe (xvie-xix siècle) Recueil de textes, présentés et commentés*, Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2011. Een uitstekende bibliografie voor alles in verband met de Code zie *ibid.* 58 – 67. Tot slot zijn er de klassieke commentaren P. BORNIER, *Conférences des nouvelles ordonnances de Louis XIV, Roy de France et de Navarre, pour la réformation de la justice, Avec celles des Rois Predecessseurs de sa Majesté, du Droit Ecrit, & des Arrests, enrichies d’annotations et décisions importantes*, Parijs, 1678, 2 dln. M.-A. RODIER, *Questions sur l’ordonnance de 1667 du mois d’avril 1667 relatives aux usages des cours de parlement et principalement de celui de Toulouse*, Toulouse, Antoine Brosses, 1761, 802 p. en E.-N. PIGEAU, *La procédure civile du Châtelet de Paris et de toutes les juridictions de Royaume*.

¹⁶⁸ Ze is in wezen een coördinatie en rationalisatie van de bestaande wetgeving, werd op aanduiden van Colbert door de Franse Conseil d’État opgemaakt en bestond uit 35 titels en 502 artikels die de rechtspleging regelden. Ze sloot aan bij andere grote ordonnanties onder Lodewijk XIV; zonder echt te innoveren, ze hernamen in essentie oude bepalingen, lag hun waarde in de coördinatie, eenmaking en vereenvoudiging ervan. Zie algemeen hierover E. GLASSON, *Les sources de la procédure civile française*, 31 – 32.

¹⁶⁹ Die opdeling volgt ook de rolverdeling tussen procureur en advocaat. Terwijl de eerste instond voor de eerste fase, had de advocaat over het algemeen het monopolie over de pleidooien.

¹⁷⁰ J. KRYNEN, ‘La haute magistrature contre la codification, Autour de l’ordonnance civile (1667)’, in A. ILESIA FERREIROS (ed.), *El dret comú i Catalllunya*, 2005, 175 – 196. Het mag daarom niet verwonderen dat de ordonnantie op de nodige weerstand kon rekenen van de parlementen. R.C. VAN CAENEGEM, *History of European Civil Procedure*, 61, noot 120 en S. DAUCHY, *La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806*, 86.

koninkrijk gehanteerd worden¹⁷¹. De *Code Louis* vormde zo het hoogtepunt in een lange rij koninklijke wetgeving, bedoeld om greep te krijgen op de burgerlijke rechtspleging¹⁷². Al sinds het einde van de 13de eeuw, nog onder de Capetingers, ging de evolutie van het Franse gerechtelijk recht gepaard met de ontwikkeling van de koninklijke macht. Het is net het spanningsveld tussen die koninklijke interventie en haar verhouding met de algemene ontwikkeling van het recht dat relevant is voor ons verhaal.

57. Na de val van het West-Romeinse Rijk verviel Europa in een retrogressieve fase die duurde van de 5de tot de 11de eeuw. Het keizerlijk gezag en de universele wetten van Rome werden vervangen door primitieve koninkrijken en gewoonten. Europa viel terug op lokale en regionale gebruiken, voornamelijk van Germaanse oorsprong. Vanaf de 12de eeuw nam de Westerse beschaving opnieuw een hoge vlucht. Daarin ging economische expansie hand in hand met demografische groei, nieuwe (en grotere) steden, internationale handel en industrie. Het gevolg was een gesofisticeerdere samenleving die op haar beurt nood had aan een complexer rechtssysteem. De aantrekkingskracht van het oude Romeinse recht dat stond voor rede, organisatie en administratieve efficiëntie onder een centraal gezag, ligt voor de hand en zette een proces van *Rückromanisierung* in. De ontwikkeling in de universiteiten van het geleerde middeleeuwse systeem op basis van Justinianus' *Corpus Iuris Civilis* (CIC) verwierf samen met het nauw verwante systeem van het canoniek recht een groot aanzien. Beide geleerde systemen opereerden op een internationaal niveau als *ius commune* of gemeen recht¹⁷³. De Romeinen hadden weliswaar geen aparte wetenschap van het procesrecht opgebouwd, maar op verspreide plaatsen van het CIC ontbrak het niet aan procesrechtelijke normen, termen en definities. Samen met andere kerkelijke regels vormde ze de hoofdmoot van een nieuw systeem, de zogenaamde romanocanonieke procedure, die eeuwenlang de kerkelijke rechtbank beheerste

¹⁷¹ Art. 1: “...*que les Ordonnances sagement établies par les Rois nos Prédécesseurs pour terminer les Procès, étoient négligées ou changées par le temps & la malice des Plaideurs; que même elles étoient observées différemment en plusieurs de nos Cours, ce qui causoit la ruine des Familles par la multiplicité des Procédures, les fraix des Poursuites, & la variété des Jugemens, & qu'il étoit nécessaire d'y pourvoir, & rendre l'expédition des Affaires plus prompte, plus facile & plus Sure, par le retranchement de plusieurs Délais, & Actes inutiles, & par l'établissement d'un Stile uniforme dans toutes nos Cours & Sièges.*” Gesanctioneerd met art. 8: *Déclarons tous Arrêts & Jugemens qui feront donnés contre la disposition de nos Ordonnances, Edits & Déclarations, nuls, & de nul effet & valeur, & les Juges qui les auront rendus responsables des dommages & intérêts des Parties, ainsi qu'il fera par nous avisé.*”

¹⁷² R.C. VAN CAENEGEM, *History of European Civil Procedure*, 15 – 16. Voor Frankrijk zie R. BORDEAUX, *Philosophie de la Procédure Civile. Mémoire sur la réformation de la Justice*, I, Evreux, Imprimerie de Auguste Hérissey, 1857, 615 p. (hierna verkort als ‘R. BORDEAUX, *Philosophie de la Procédure Civile*’). Een meer filosofische benadering vormt MONTESQUIEU, *De l'esprit des lois*, VI/18, *d'origines et développement du droit civil français*, Montesquieu gaat wat dieper in op de oorsprong van het Franse procesrecht en kijkt niet enkel naar de romanocanonieke erfenis maar ook naar de periode daarvoor. Recenter zie E. GLASSON, ‘Les sources de la procédure civile française’, *Rev. Hist.* 1881, 401 – 431, 437 – 516 en G. JUGNOT, *Histoire de la justice française*, 5 – 58. Terwijl de koninklijke ordonnances aanvankelijk slechts een regeling voor een aantal detailpunten of geïsoleerde principes bevatten, zien vanaf het midden van de 15de eeuw meer algemene ordonnances het licht. De ordonnantie van Montil-les-Tours (1453) bijvoorbeeld had als doel de procedure te versnellen en regelt in 125 artikels alles van gerechtelijke praktijk, procedure, advocaten en procureurs tot beginselen van gerechtelijke organisatie, zij het zonder orde of methode. De ordonnances van Villers-Côtterets (1539) en Moulins (1566) betekenden dan weer een uitbreiding van de koninklijke rechtsmacht ten koste van andere wereldlijke en kerkelijke rechtbanken.

¹⁷³ R.C. VAN CAENEGEM, *History of European Civil Procedure*, 3 – 4.

en ook op de wereldlijke rechtbanken een diepe invloed uitoefende. Dit romanocanonieke systeem had natuurlijk duidelijke voordelen, maar Frankrijk ging nooit over tot de volledige adoptie ervan. Het Romeins recht had immers als keizerlijk recht een kwalijke connotatie met het Heilig Roomse Rijk. Bovendien was Noord-Frankrijk, waar de hoofdzetel van de Franse koninklijke macht lag, deel van de *pays du droit coutumier* en had dus een gewoonterechtelijke traditie¹⁷⁴. Concreet voor de burgerlijke rechtspleging betekende dit dat terwijl in deze periode ze algemeen genomen ontwikkelde naar een geschreven en geheime variant met professionele en geleerde elementen, nooit volledig afstand genomen werd van een aantal zaken die traditioneel aan de Germaanse traditie toegeschreven werden zoals oraliteit, publiciteit, partijcontrole...¹⁷⁵. Op die manier ontsnapte de Franse procedure voor een stuk aan de excessen van de romanocanonieke procedure. Daarom was het ook makkelijk om de *Code Louis* aan te passen aan een periode (einde 18de eeuw) waar openbaarheid, oraliteit en partijcontrole gezien werden als waarborgen tegen absolutisme en misbruiken. Vooral voor die partijcontrole, kan een directe lijn getrokken worden naar de *Code Louis*; waar de *Code Louis* het koninklijk wantrouwen tegenover de rechter bevat, voert de CPC het systeem in om hen neutraliteit en zelfs passiviteit op te leggen¹⁷⁶. Als we even abstractie maken van de kritiek die ook de CPC later te beurt viel, waarom dan bleven de klachten aanhouden na de *Code Louis* wanneer de kern voor een aantal ‘vernieuwingen’ al aanwezig was in de 17de eeuw? Een en ander heeft te maken met de toepassing ervan. Een aantal bepalingen werden naast zich neergelegd, anderen werden bewust verkeerdelijk geïnterpreteerd¹⁷⁷. Op die manier bleven ook een aantal misbruiken die de ordonnantie net wilde bestrijden ook nadien voortbestaan¹⁷⁸.

58. Naast het algemene systeem uit de *Code Louis* ontleende men in het bijzonder o.a. de dagvaardingen¹⁷⁹, het onderscheid tussen *affaires sommaires*/korte rechtspleging¹⁸⁰ en *affaires ordinaires*/gewone rechtspleging, de *interrogatoires sur faits et articles*/het verhoor op feiten

¹⁷⁴ Daar tegenover stond het zuiden, dat deel uitmaakte van de *pays de droit écrit*.

¹⁷⁵ Het ontlokte van Caenegem de uitspraak dat het Franse recht daarom Germaanser was dan het Duitse.

¹⁷⁶ Dauchy (S. DAUCHY, *La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806*, 86) wijst er bijvoorbeeld op dat het mondelinge karakter van de burgerlijke rechtspleging uit de Code de procédure civile niet zozeer een innovatie van de verlichting was of een product van de Franse Revolutie. Ze verschilde in wezen niet van de principes uit 1667. Een ander voorbeeld is de rol van de rechter in Frankrijk, die was altijd anders gebleven dan in Engeland of Duitsland waar ze een stuk actiever was. In Frankrijk speelden de rechters in de burgerlijke procedure een passieve rol. De procedure speelde zich voor hen af, maar ze namen er niet direct deel aan. E. GLASSON, *Les sources de la procédure civile française*, 82.

¹⁷⁷ *Ibid.* Het eindeloos uitwisselen van conclusies was een bron van kosten en vertragingen. De Code Louis wilde dat aanpakken (titel V en XIV) door het aantal geschriften te beperken. Een creatieve interpretatie daarvan betekende dat de dupliek, tripliek, ... enkel nog bestonden in naam. Een ander voorbeeld is het niet naleven van de kortere termijnen die in de Code Louis werden gesteld. *Ibid.*, 91.

¹⁷⁸ Zie in die zin *ibid.* Het parlement van Parijs verwierp die manier van werken omdat ze tegengesteld was aan haar gebruiken. Tot het einde van het ancien régime en de afschaffing van de parlementen bleef het verloop daarom schriftelijk en het domein van praktijkbeoefenaars. Dauchy linkt die voorkeur voor het schriftelijke aan de verkoop van ambten en het systeem van de *épices* (zie *supra*) die met de Franse Revolutie verdwenen. Dit verklaart voor een stuk ook waarom de ordonnantie de verwachtingen niet kon inlossen. Zie ook X. GODIN, *Ordonnance civile de 1667*, 54. E. GLASSON, *Les sources de la procédure civile française*, 91. Doorheen dit werk haalt Glasson tal van verbeteringen en vernieuwingen aan uit de Code Louis die door de praktijk naast zich neergelegd werden.

¹⁷⁹ Art. 59 e.v. CPC – Titel II, Code Louis.

¹⁸⁰ Art. 404 e.v. CPC – Titel XVII, Code Louis.

en artikelen¹⁸¹, de *réception de caution*/aanneming van de borg¹⁸², de *liquidation des dommages intérêts*/vereffening der schadevergoeding¹⁸³, *redditions de comptes*/het doen van rekening¹⁸⁴ en *saisie-exécutions*/uitvoerend beslag¹⁸⁵. Het regime van de *Code Louis*, of het ancien régime *tout court* speelde ook nog op een andere manier. Door de afwezigheid van algemene bepalingen en soms definities waren de rechtspraak en rechtsleer genoodzaakt terug te grijpen naar wat onder het vorige regime begrepen werd¹⁸⁶.

59. Uit het intermediaire recht behield men de verplichte voorafgaande verzoeningspoging¹⁸⁷, de instelling van de vrederechter¹⁸⁸, het principe van de dubbele aanleg¹⁸⁹ en de verplichte motivering van uitspraken. In een groter kader kan ook nog verwezen worden naar de gecentraliseerde gerechtelijke organisatie (piramide met onderaan vrederechters, bovenaan het Hof van Cassatie)¹⁹⁰.

60. Is er dan geen innovatie in de *Code de procédure civile*? Die is er zeker, maar die ligt niet in een radicale omslag. Een groot deel van de vernieuwing in de CPC lag in het regelen van zaken die voorheen niet of slechts fragmentarisch geregeld werden. Dat paste ook in het algemene opzet van exhaustiviteit. Dat was bijvoorbeeld het geval voor derdenverzet¹⁹¹,

¹⁸¹ Art. 324 e.v. CPC – Titel X, Code Louis.

¹⁸² Titel I, dl. II CPC – Titel XXVIII, Code Louis.

¹⁸³ Titel II CPC – Titel XXXII, Code Louis

¹⁸⁴ Dl. II, Titel IV CPC – Titel XXIX, Code Louis.

¹⁸⁵ Titel VIII Dl II CPC – Titel XXXIII, Code Louis

¹⁸⁶ Zie in dat opzicht ook de opmerkingen van het Franse Hof van Cassatie. Zij motiveerden de noodzaak voor een voorafgaand theoretisch deel doordat de Belgen *sur plusieurs matières, connaissent des principes opposés à ceux adoptés depuis des siècles par le barreau français*. Zie hierover ook R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 246 en 347. Bordeaux geeft verder in zijn traktaat als voorbeeld hiervan het gebrek aan definiëring van de verschillende aard van vorderingen waardoor de vraag vaak gesteld werd of het nu ging om een *action réelle, personnelle, mixte, immobilière, en garantie, de possessoire, de pétitoire,...* Algemeener stelt datzelfde Hof van Cassatie: “[le code judiciaire]...n’a-t-il que des formes à indiquer, et nulle base à établir? Suffit-il que le Code civil existe, pour que le Code de procédure soit plus qu’une longue série de formes qui conduisent à l’issue d’un procès? Il nous a été impossible de nous décider pour l’affirmative.” In SIREY, *Recueil général des lois et des arrêts...* t. IX, 1 – 2: Observations préliminaires de la Cour de cassation sur le projet de Code de Procédure civile.

¹⁸⁷ Art. 48 – 58 CPC, dl. I Boek II, Titel I ‘*De la conciliation*’. Het toepassingsgebied hiervan werd echter sterk ingeperkt door de uitzonderingen in art. 49 CPC. Die uitzonderingen zullen er later toe leiden dat de verplichte verzoeningspoging systematisch omzeild werd, in onbruik geraakte en uiteindelijk afgeschaft werd.

¹⁸⁸ Art. 1 – 47 CPC 1806, dl. I, Boek I ‘*De la justice de paix*’, behield Titel 3 over de vrederechters uit het decreet van 16 – 24 augustus 1790 op de gerechtelijke organisatie (*Collection des lois depuis 1789 jusqu’au 22 prairial an II*, Paris, 1803, t. II, 304 e.v. (307 – 310) en put rijkelijk uit de wet van 26 oktober 1790 (Loi de 26 octobre 1790 portant règlement pour la procédure en la justice de paix) die de procedure voor de vrederechter regelde. Toch werd de instelling aangepast aan het geheel van de *Code de procédure civile*. Zo werd een bijkomende titel voor bezitsvorderingen toegevoegd, werd het aantal mogelijkheden tot wraking van rechters opgetrokken, werd een lichte formalisering van het getuigenverhoor doorgevoerd en waren uitspraken van de vrederechter behoudens uitzondering (onder 300 frank) enkel uitvoerbaar mits storten van een borgsom.

¹⁸⁹ X., *Code de procédure civile*, 8 – 9.

¹⁹⁰ In wezen het systeem uit de wet van 27 ventôse an VIII.

¹⁹¹ Boek IV, Titel I, dl. II CPC.

verdeling bij omslag¹⁹² en verstek¹⁹³. Vooral wat de tenuitvoerlegging betreft, werden vele zaken niet geregeld en waren daarom het voorwerp van lokale gebruiken en tradities¹⁹⁴.

61. De bestaande procedure werd ook versneld, een toepassing van het *Beschleunigungsprinzip* wat zoveel betekent als het inkorten of versnellen van de procedure. Dat gebeurde onder andere door het inkorten van tal van termijnen¹⁹⁵. Het meest tot de verbeelding sprekend, is waarschijnlijk de termijn voor hoger beroep die van 10 jaar naar 3 maanden werd teruggebracht. Het wetboek voorzag ook in verschillende soorten procedures die naargelang de aard van de zaak aangewend kunnen of moeten worden en zo een versnelling van de rechtsgang kunnen betekenen. Zo was er naast de gewone procedure¹⁹⁶ en een geschreven procedure¹⁹⁷ ook een korte (vereenvoudigde) rechtspleging¹⁹⁸. Ook het behoud van de procedure voor de vredegerichten kan in dit opzicht begrepen worden. Daarnaast werd ook het concept van hoogdringendheid geïncorporeerd in de tekst. In dat geval kan afgeweken worden van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging¹⁹⁹, een mechanisme dat op zichzelf al bedoeld was om lange rechtszaken te vermijden. Het opende ook de mogelijkheid voor de korte rechtspleging²⁰⁰ en een procedure in kort geding²⁰¹. Andere toepassingen van het *Beschleunigungsprinzip* zijn de procedure voor wraking van rechters²⁰², overlegging van de stukken²⁰³ of het bundelen van dilatoire excepties en het opwerpen ervan vóór elk verweer ten gronde²⁰⁴.

¹⁹² Titel XI, dl. II. CPC.

¹⁹³ Boek II, Titel VIII, dl. I CPC.

¹⁹⁴ Dit is zo voor de saisies-arrêts of oppositions (Titel VII, dl. II CPC), saisie des fruits pendans par racine ou de la saisie brandon (titel IX), saisie des rentes particuliers (titel X). De la saisie immobilière, titel XII en daarmee samenhangend titel XIII Des incidens sur la poursuite de saisie immobilière. En De l'ordre, titel XIV. Hetzelfde gold voor boek II dl. II. Het mag niet verwonderen dat voor veel van die zaken de praktijk van het Châtelet de Paris tot inspiratie diende. Zie G. DE REAL, *Exposé des motifs du Livre V de la première partie du projet de Code de procédure civile, Séance du 11 avril*, 95 – 155 in X., *Code de procédure civile...*

¹⁹⁵ Over termijnen zie A. WIJFFELS, 'Undue Delay and the French Code of Civil Procedure (1806)' in C. H. VAN RHEE (ed.) *Within a Reasonable Time: The History of Due and Undue Delay in Civil Litigation*, Berlin, Duncker & Humblot, 2010, 320 e.v.

¹⁹⁶ Art. 71 e.v. CPC.

¹⁹⁷ Art. 95 – 106 CPC.

¹⁹⁸ Art. 404 – 413 CPC.

¹⁹⁹ Art. 48 en meer bepaald art. 49, 2° CPC.

²⁰⁰ Zie Art. 404, Titel XXIV, boek II CPC: "Seront réputés matières sommaires et instruits comme tels, les appels des juges de paix; les demandes pures personnelles, à quelque somme qu'elles puissent monter quand il y titre pourvu qu'il ne soit pas contesté; les demandes formées sans titres, lorsqu'elles n'excèdent pas miles francs; les demandes provisoires ou qui requièrent célérité; les demandes en paiements de loyers et fermages et arrérages de rentes". Art. 405 – 413 CPC regelen de procedure zelf. Treilhard op cit. *Code de procédure civile*, 52: "La nature de ces sortes d'affaires, presque toujours d'une solution facile, a permis ici de supprimer toute forme, toute instruction écrite; elles seront portées à l'audience sur un simple acte. S'il faut entendre des témoins, c'est à l'audience qu'on fera l'enquête, et dans la même simplicité que les enquêtes devant les juges de paix."

²⁰¹ Titel XVI, CPC. In wezen is het de praktijk van het Châtelet de Paris, zoals bevestigd in het edict van 1685 maar in de plaats van een rigide opsomming is er voortaan marge voor de voorzitter van de rechtbank door het beoordelen van de 'hoogdringendheid'.

²⁰² Art. 384 – 396 CPC.

²⁰³ Art. 96 – 105 CPC met zelfs straffen voor de pleitbezorger, art. 106 – 107 CPC.

²⁰⁴ Art. 186 CPC.

62. Ook werden nietigheden, een ware plaag in het verleden, aangepakt. Het toepassen van nietigheden ging in het verleden van sacrale formules tot een volledig vrije appreciatie²⁰⁵. Het systeem uit de *Code de procédure civile* is de voortzetting van dat uit 1667, door in de wet op een nette en precieze manier de nietigheden af te bakenen, gekoppeld aan de verplichting van de rechter om zich hieraan te houden²⁰⁶. De ongemakken van het oude systeem moesten dan getemperd worden door het verminderen van het aantal nietigheden die de niet inachtneming van bepaalde formaliteiten met zich meebracht²⁰⁷. Ook het bewijsrecht werd aangepast en gemoderniseerd²⁰⁸. De strikte theorie van *preuves légales* werd gedeeltelijk verlaten en de *conviction intime* in bepaalde gevallen aanvaard²⁰⁹.

63. Zoomen we na de bespreking uit voorgaande paragrafen even uit, dan staan we ten slotte stil bij een aantal essentiële kenmerken van de *Code de procédure civile*. Dat is eerst en vooral een zeker formalisme, met als voornaamste bedoeling de rol van de rechter in de burgerlijke rechtspleging te reduceren²¹⁰. Dat formalisme vond haar weg naar de *Code de procédure civile* op twee manieren. Enerzijds doordat men verder bouwde op de *Code Louis*, die met hetzelfde oogmerk was opgesteld (zie *supra* en ook de exhaustiviteit van het werk valt hier in te kaderen). Dat was bijvoorbeeld zo bij het getuigenverhoor (geschreven en geheim)²¹¹. Anderzijds was dit een reactie op de revolutionaire periode. Het schoolvoorbeeld hiervan is de evolutie van het onroerend beslag tijdens deze periode²¹². Deze materie werd niet geregeld in de *Code Louis* en kon tijdens het ancien régime regionaal erg verschillen. De wet van 11 Brumaire, Jaar VII (1 november 1798) unificeerde de materie. In de geest van de revolutie werd een eenvoudige procedure voorzien²¹³. Die (negatieve) ervaring had als resultaat dat de *Code de procédure civile* een tragere en complexere (en dus duurere) procedure voorzag²¹⁴.

64. Formalisme moest samen met een mondelinge en openbare procedure eventuele willekeur vermijden en misbruiken bestrijden²¹⁵. Terwijl niet vaak expliciet verwezen werd

²⁰⁵ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile* Hfst. VI Des nullités, 382 – 384.

²⁰⁶ Art. 1029 – 1030 CPC.

²⁰⁷ Zie ook art. 173 CPC.

²⁰⁸ Ook de *Code Civil* regelt met een beperkt aantal regels het bewijs, maar laat de rechter vrij voor beoordeling in andere zaken. Dat is natuurlijk geen absolute vrijheid maar wel een stap in die richting. J. GILISSEN, ‘La Preuve en Europe du XVIe au début du XIXe siècle’ in *Rec. Jean Bodin. XVII*, 755 – 828 (781 – 784 en 827 – 828).

²⁰⁹ Bijvoorbeeld met betrekking tot deskundigen, art. 525 CPC.

²¹⁰ P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, 3 – 4.

²¹¹ We maken hier even abstractie van de variant van het getuigenverhoor in de korte rechtspleging of voor de vrederechter en doelen op het getuigenverhoor in de gewone procedure.

²¹² Titel XXII, dl. I, boek V, CPC.

²¹³ Over de ervaringen hierna zie G. DE REAL, *Exposé des motifs du Livre V de la première partie du projet de Code de procédure civile, Séance du 11 avril*, 133 – 135 in X., *Code de procédure civile...*

²¹⁴ Een klassieke kritiek is het rekwisitoor van procureur-generaal Dupin in *Recueil général des Lois et des arrêts en matière civile, criminelle, administrative et de droit public*, Sirey, 1840, dl. 1, Parijs, 396. Die hele actie-reactie is ook de reden waarom in zowat alle landen waar de CPC werd ingevoerd, een hervorming van deze materie hoog op het verlanglijstje stond. Zowel Frankrijk als België vervangen de volledige titel al in het midden van de 19de eeuw.

²¹⁵ S. DAUCHY, *La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806*, 86 e.v. Dat wantrouwen in de magistratuur uit zich o.a. in Art. 15, al. 2, CPC, verval van instantie door fout van de rechter, en leidde tot een aanzienlijke schadevergoeding.

naar de openbaarheid van de procedure omdat dit zo voor de hand lag²¹⁶, zit de oraliteit onder andere vervat in de procedure voor de vrederechter en de korte rechtspleging maar ook in het veralgemenen van de inleiding ter zitting²¹⁷.

65. De rechter werd ten slotte ook nog op een andere manier aan banden gelegd. Het wetboek hernam de oude opvatting van het burgerlijk proces als een zaak tussen vrije en verantwoordelijke burgers, in het Duits uitgedrukt²¹⁸ in het *Verhandlungsmaxime*²¹⁹ en *Dispositionsmaxime*²²⁰. Dat komt onder meer tot uiting in het initiatief van de meest gereede partij²²¹ en hangt nauw samen met het tegensprekelijk karakter van de procedure²²².

66. Is de tegenhanger van die partijcontrole dan noodzakelijkerwijze een passieve rechter?²²³ Het korte antwoord is ja. Een langer antwoord bevat toch een aantal nuanceringen. In sommige gevallen werd het optreden van de rechter inderdaad gereduceerd tot een mechanische activiteit. Dat was bijvoorbeeld het geval (althans de bedoeling want de geschiedenis zal anders uitwijzen²²⁴) bij nietigheden²²⁵. Anderzijds werd de deur op een kier gezet bij het bewijs. Dat gebeurde o.a. in het belang van waarheidsvinding, toch een finaliteit van de rechtsgang²²⁶. In een aantal andere gevallen speelde de rechter een subsidiaire rol²²⁷.

²¹⁶ Zie *Exposé des motifs* door TREILHARD, in *Code de procédure civile*, 34 (en 36). “*Quant aux audiences, je n’ai pas besoin de dire qu’elles seront nécessairement publiques*”.

²¹⁷ En niet te vergeten in de klassieke Franse procedure zelf waarin na een schriftelijke uitwisseling een mondelinge fase volgt.

²¹⁸ Hoewel in het Frans burgerlijk procerecht niet in deze termen werd gedacht (zie randnrs. 436 en 437), kan de terminologie wel dienstig zijn om bepaalde zaken te duiden.

²¹⁹ De omvang en inhoud van de juridische betwisting wordt ingevuld door de partijen of, omgekeerd, de rechtbank is beperkt tot het overwegen van wat de partijen voorleggen. De partijen controleren de aantijgingen en het bewijs. Een toepassing van het *Verhandlungsmaxime* is een handig instrument om het beginsel van gelijkheid te belichamen. Toch tot de gelijkheid in formele zin, zoals beoogd in de CPC.

²²⁰ Geen partij is in burgerlijke zaken verplicht te vervolgen en de overheid zal het niet in haar plaats doen. Ook de verweerder kiest of en hoe hij verweer voert. De partij heeft volledige controle over zijn substantieve en procedurele rechten en kan die vrij uitoefenen.

²²¹ Voor de vrederechter (Art. 47 CPC), bij het uitwisselen van conclusies voor de lagere rechtbanken (Art. 80 CPC), in de schriftelijke procedure (Art. 97 CPC), bij het schriftonderzoek (art. 199 en 204 CPC), valsheidsprocedure (art. 231 CPC), getuigenverhoor (art. 286 CPC), plaatsbezoek (art. 297 en 299 CPC), deskundigenbewijs (art. 307 en 321 CPC), verdeling bij omslag (art. 658 en 666 CPC), onroerend beslag (art. 719 en 725 CPC), rangregeling (art. 750, 761 en 775 CPC). Zie ook nog art. 859, 966, 981, 1017 CPC.

²²² Treilhard X., *Code de procédure op cit. 7*. Treilhard “*Vous verrez, messieurs, que tous les articles de ce Code se rapportent à un principe bien simple. Le demandeur doit expliquer sa prétention, le défendeur doit répondre. Sans cette double faculté, comment le juge pourrait-il prononcer en connaissance de cause?*” Soms ook letterlijk op, vb. art. 13 en 123 CPC. O.a. uitwisselen conclusies maar ook in de procedure voor de vrederechter aanwezigheid partijen bij plaatsbezoek (art. 41 CPC) verhoor van getuigen (art. 36 CPC), eedaflegging bij de valsheidsprocedure (art. 121 CPC)...

²²³ A. TISSIER, *Le centenaire du Code de procédure civile et les projets de réforme*, Paris, L. Larose et L. Tenin, 1906, 55 p. (47) “*dans notre système français, le juge a un rôle presque toujours passif, soit pour la marche de la procédure, soit pour la réunion des moyens de preuve*”.

²²⁴ Zie randnrs. 452 en 453.

²²⁵ Art. 1029 en 1030 CPC.

²²⁶ Zie bijvoorbeeld de mogelijkheid van de vrederechter om een verhoor te bevelen (Art. 24 CPC), interpellaties tijdens dit verhoor (art. 37 CPC voor de vrederechter, art. 322 CPC voor de rechtbank van eerste aanleg en het hof van beroep). De rechter kan ook ambtshalve het bewijs van feiten bevelen (art. 254 CPC).

²²⁷ Art. 305, al. 1 en art. 316 CPC. Als de partijen bijvoorbeeld niet overeenkomen om een deskundige aan te stellen, of die deskundige weigert zijn benoeming, dan kan de rechter ambtshalve ingrijpen. Een ander voorbeeld

Soms beschikte de rechter over een discretionaire beoordelingsvrijheid²²⁸. Meer algemeen kan ook gewezen worden op de iets grotere vrijheid van de vrederechter²²⁹.

1.2. De hervormingen van verlicht despoot Jozef II in de Oostenrijkse Nederlanden

*“O vous! Qu’avec plaisir, je dévoue la mort,
Enfants infortunés, mais dignes de ce fort;
Qu’un éternel oubli soit seul votre partage,
Que dis-je! Non vivez, afin que d’âge en âge,
La Honte où vous ferez, atteste à nos neveux
Le triomphe des Loix dans des tems malheureux.
Un pouvoir illégal vous a donné la vie;
Des Belges la sierra vous livre à l’infamie.
Puissiez-vous à jamais montrer à l’Univers,
Qu’aux Belges courageux l’on forge en vains des fors.”*²³⁰

67. Hierboven bespraken we de ontwikkelingen in Frankrijk als gevolg van de Franse Revolutie. Een aantal van die veranderingen vonden hun oorsprong in klachten die gegrond waren op de manier waarop de samenleving georganiseerd werd en in de aard van de procedure uit het ancien régime. Een aantal parallellen met de Belgische situatie op het einde van de 18de eeuw kunnen getrokken worden²³¹.

is het feit dat de rechter dan wel de overlegging van de stukken niet kan bevelen, maar op vraag van een partij wel de pleitbezorger kan bestraffen die in gebreke blijft. Hier heeft hij een discretionaire beoordelingsvrijheid (art. 191 CPC).

²²⁸ Bijvoorbeeld bij de beoordeling van ‘hoogdringendheid’ in het geval van een kort geding of korte rechtspleging, bij de toepassing van lijfswang, de ordehandhaving ter zitting en bij het al dan niet bestraffen van griffiers en rechters.

²²⁹ Zie bijvoorbeeld met betrekking tot termijnen, art. 21 en 27 CPC.

²³⁰ M. H*** Avocat à Mons, jettant dans un coin de la Bibliothèque, le 9 mai 1787, le nouveau Règlement judiciaire & toutes les Pièces y relatives, écrivit sur le paquet cette Apostrophe funebre in F.X. DE FELLER, *Recueil des représentations, protestations et réclamations faites, de tous les Ordres de Citoyens, dans les Pays-Bas Catholiques; au sujet des infractions faites à la Constitutions, les Privileges, Coutumes & Usages de La Nation, & des Provinces respectives*. Imprimerie des nations, Luik, 1787, dl. 6, 50.

²³¹ E.H. KOSSMANN, *De Lage landen*, ‘De Oostenrijkse Nederlanden in de jaren 1780’ op 50 e.v.. Kossmann schetst tegenover de (Noord-) Nederlandse situatie het België op het einde van de 18de eeuw. “In aard en uitwerking was de Zuidelijke [Belgische] vooruitgang veeleer verwant aan die van Frankrijk sinds het einde van de zeventiende eeuw. Het was geen vooruitgang die de oude sociale vormen uitholde of brak, maar een ontwikkeling binnen het traditionele kader.” En “... De maatschappij van het Zuiden... traditionele en schijnbaar nog steeds vast gevestigde machten van adel, geestelijkheid en gilden.”. Zie ook E. AERTS, BAELEDE, e.a., (eds.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482/1795)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief 1994, I.

68. Toen Jozef II²³² op 29 november 1780 zijn moeder, Maria Theresia, opvolgde als heerser over de Oostenrijkse Nederlanden, kwam hij poolshoogte nemen van de situatie ter plaatse²³³. Hij trof er een gerechtelijk apparaat aan dat sinds de Bourgondische tijden weinig veranderd was²³⁴. Net zoals in Frankrijk (zie *supra*) werden ook hier het recht en het gerechtelijke apparaat gekenmerkt door juridisch pluralisme; met een verschillend recht (costuymen konden verschillen van steden, kasselrijen en heerlijkheden) en verschillende instellingen afhankelijk van de materie, plaats en hoedanigheid van de persoon. De schepenrechtbanken waren de gewone rechtbank in civiele en criminele zaken. Vaak liet men zich hier bijstaan door een rechtsgeleerde. Verschillende zaken waren echter voorbehouden aan een lappendeken van bijzondere rechtsmachten zoals kerkelijke rechtbanken, jachtrechtbanken...²³⁵. Boven de schepenrechtbanken stonden de 8 raden van Justitie. Vier daarvan waren soeverein omdat ze geen hogere jurisdictie aannamen. In sommige raden (Mechelen, Brabant en Vlaanderen) moesten de raadsheren juristen zijn, terwijl in andere raden men naast juristen (*magistrats de robe longue*) ook raadsheren had die rechtsonkundig mochten zijn maar dan wel van edele afkomst (*conseillers de robe courte, chevaliers de Cour*). Bij de raad waren een advocaat-fiscael en zijn ondergeschikte, een procureur-generaal aangesteld, die als openbaar ministerie optraden en het toezicht hadden op de officieren van Justitie. Ook ontstond er een balie. De raden hadden ook een politieke en bestuurlijke bevoegdheid; zij werden geraadpleegd over de edicten en ordonnanties die moesten uitgevaardigd worden in de provincie en zij mochten

²³² Een mooi relaas van Jozef II's hervormingen in het algemeen en de hervormingspoging in de Zuidelijke Nederlanden in het bijzonder, valt te lezen in F. VENTURI, *The End of the Old Regime in Europe, 1776-1789, Part II. Republican patriotism and the Empires of the east*. Hfst. VIII 'The "Grand Project" of Joseph II: The Revolts of Transylvania, Belgium and Hungary (605 – 763). Over Jozef II, zijn hervormingen en de ideeën van de verlichting, zie H. HASQUIN, *Joseph II. Catholique anticlérical et réformateur impatient*, Brussel, 2007 en L. DHONDT, *Verlichte monarchie, Ancien Régime en revolutie: een institutionele en historische procesanalyse van politiek, instellingen en ideologie in de Habsburgse, de Nederlandse en de Vlaamse politieke ruimte (1700/1755-1790)*, Brussel, 2002, 5 dln. (Hierna verkort als 'L. DHONDT, *Verlichte monarchie*')

²³³ E. HUBERT, *Le voyage de l'empereur Joseph II dans les Pays-Bas*, Brussel, 1900, 91. (hierna verkort als E. HUBERT, *Voyage*)

²³⁴ Over de geschiedenis van het burgerlijk procesrecht in deze periode is weinig geschreven. Samen met het strafprocesrecht werd het in de loop der tijden opgetekend in zogenaamde stijlen en manieren van procederen. Als het om een stijl van een belangrijk rechtscollege ging, werd het soms onder de vorm van een ordonnantie afgekondigd. Noch over het Zuid-Nederlandse procesrecht in het algemeen, noch over stijlen in het bijzonder werd aan de universiteit uitgeweid. (J. VAN DEN BROECK, 'De rechtsleer in de zuidelijke Nederlanden tijdens de 18de eeuw' in *Iuris Scripta Historica XV*, KVAB, Brussel, 107 e.v. (hierna verkort als 'J. VAN DEN BROECK, Rechtsleer')). De belangrijkste teksten die op het burgerlijk procesrecht betrekking hadden, waren de geredigeerde costuymen en het Eeuwig Edict van 1611 (zie R.C. VAN CAENEGEM, 'La preuve dans l'ancien droit belge', in *Rec. Jean Bodin. XVII*, 375 – 430 (428) en G. MARTYN, *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611, zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000. Voor een facsimile van de originele druk zie G. MARTYN (ed.), *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611*, Antwerpen, Berghmans, 1997, 42 [50] p.). Het Eeuwig Edict van Albrecht en Isabella liet dan nog de procedureregeling over aan de Raden in de provincies. Algemeen zie vooral E. DEFACQZ, *Ancien Droit Belgique* en recenter P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Académie Royale de Belgique, Bruxelles 1987. Godding behandelt het privaatrecht thematisch en de bepalingen met betrekking tot procesrecht zijn op die manier ook verdeeld over het hele werk.

²³⁵ Dit systeem hing ook samen met de voorrechten van bepaalde personen waardoor men ontsnapte aan de gewone rechtsmacht. Zie E. DEFACQZ, *Ancien Droit Belgique*, Bruxelles, 1873, I, 20 – 113. Over de rechtsmacht van de schepenrechtbank zie G. DE GHEWIET, *Inst. Au Droit Belge*, I, Titel I, §8 en 3. Zie ook DALLOZ, XXXIV, Organisation judiciaire, nr. 128.

bestuursmaatregelen voorschrijven²³⁶. Bovendien was er, overigens net zoals in Frankrijk²³⁷, geen opperste gerechtshof voor het geheel van de Zuidelijke Nederlanden. Dan komt de Grote Raad van Mechelen misschien nog het dichtst in de buurt²³⁸. Het resultaat van deze verscheidenheid zijn talloze beroepsmogelijkheden²³⁹, onbevoegdheden en bijhorende excepties, ook al omdat de bevoegdheidsregels en termijnen niet vaststonden of verschilden per rechtsmacht. Rechters waren bovendien niet onderworpen aan een scheiding der machten en werden vaak vergoed door de partijen in het geding. De verkoop van ambten bestond nog. De rechtspleging zelf verliep meestal schriftelijk en was het werk van de procureur (pleitbezorger). Het gerecht was bovendien op de meeste plaatsen in handen van particulieren en een bron van inkomsten voor de eigenaars van heerlijkheden (meestal edellieden, abdijen, kapittels, bisdommen en kloosters)²⁴⁰.

69. Jozef II zette meteen een aantal krijtlijnen uit voor zijn hervorming: de burgerlijke rechtspleging moest sneller en de kwaliteit van de magistratuur omhoog²⁴¹. De functies van procureur en advocaat dienden eengemaakt te worden (ten voordele van die laatste) en één wetboek van burgerlijke en strafrechtspleging moest de vroegere verscheidenheid vervangen²⁴². Ook in de Zuidelijke Nederlanden zelf bestond een zeker draagvlak voor een hervorming²⁴³. Die had echter vooral betrekking op de rechtspleging en niet op de gerechtelijke organisatie. Jozef II wilde echter beiden hervormen, het ene was noodzakelijkerwijze verbonden met het

²³⁶ L. VAN BAUWEL, 'Het ontstaan van de Belgische rechterlijke instellingen', *Rechtskundig Tijdschrift*, 1929, 175.

²³⁷ In het Frankrijk onder het ancien régime aanvaardden de cours souveraines ook geen gezag van het Parlement de Paris.

²³⁸ Zie hierover R. VAN RHEE, *Litigation and legislation. Civil procedure at first instance in the Great Council for the Netherlands in Malines (1522 – 1559)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1997. Het is Jozef II die de rechtsmacht van de Grote Raad uitholt. L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 161: de grote raden van Doornik (onder Bergen) en Luxemburg (zelfstandig) worden in 1782 onttrokken aan de Grote Raad om het aantal beroepen te beperken.

²³⁹ Dit wil niet zeggen dat ook hier geen milderende mechanismen waren zoals bijvoorbeeld de hoflating (*rencharge*), een rechtspleging waarbij de eerste rechter, nog vóór hij zijn vonnis velde, de mening vroeg van de rechter in hoger beroep, met als doel een trap jurisdictie uit te schakelen. P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, Tielt, Uitgeverij Veys, 1973, (hierna verkort als P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*), 18.

²⁴⁰ P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, 19: de Staten van Vlaanderen over de afschaffing van dat systeem: "La suppression des justices seigneuriales, outre qu'elle bouleverse entièrement notre constitution, porte atteinte aux droits de propriété des seigneurs... La justice fait partie de leur patrimoine, c'est un bien qui leur appartient comme les autres propriétés."

²⁴¹ Om diezelfde redenen weigerde Jozef II ook om alle magistraten opnieuw te benoemen. Hij wou enkel rekening houden met bekwaamheids- en territoriale criteria en suggereerde hoogstens de voorzitters uit eerste aanleg te zoeken onder de bekwame, werkloos geworden, raadsheren. De medianaten (een soort ambtenkoop) werden vervangen door lijfrenten maar tegelijk maakte de keizer duidelijk dat er nooit nog ambten voor geld mochten worden vergeven. Ook het afschaffen van het stelsel van *épices* past hierin (zie *infra*).

²⁴² Over de hervormingen zie P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, 34 – 35 en G. VAN DIEVOET, 'De hervorming van het burgerlijk procesrecht door Jozef II in de Zuidelijke Nederlanden en de School van het Natuurrecht' in *Derde Colloquium van Nederlandse en Belgische rechtshistorici*, Amsterdam, Centrum voor Rechtsgeschiedenis, UFSIA en NCRD 1979, 41 – 49.

²⁴³ Over de ontevredenheid met de trage burgerlijke rechtspleging in de burgerlijke rechtspleging zie C.H. VAN RHEE, 'Measures to speed up civil litigation in the sixteenth century Low Countries' in C.H. VAN RHEE (ed.), *The law's delay. Essays on undue delay in civil litigation*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 247 – 255 (247), E. DEFACQZ, *Ancien Droit Belgique*, Bruxelles, 1873, dl. II, 326 – 327 en L. VAN BAUWEL, *Handboek van het burgerlijk procesrecht*, dl.1, 1934, NV Standaard Boekhandel, Brussel-Antwerpen-Gent-Leuven, 33 – 52. Voor een verkorte versie van een historisch overzicht.

andere²⁴⁴. Nog relevant is dat de hervorming van de procedure en de rechtspraak gebeurde in het vooruitzicht van nieuwe wetboeken²⁴⁵.

70. Jozef II besloot aanvankelijk tot de oprichting van een commissie, onder het voorzitterschap van Joseph de Crumpipen – die de keizer had geapprecieerd tijdens zijn reis - met als opdracht de rechts- en gerechtelijke hervormingen voor te bereiden met uitzondering van de nieuwe gerechtelijke institutionele structuur. Een uitzondering die niet zonder belang was voor de problemen die zich zouden stellen²⁴⁶. Naast Crumpipen en diens handlanger Leclerc moesten de landvoogden dan maar leden zoeken onder de Geheime Raad ‘zonder vooroordelen of persoonlijke belangen’ en zonder dat ze ‘het enige heil identificeerden met het behoud van het oude’ want ze zouden onder andere de medianaats en gerechtskostenkwesities te regelen krijgen. De leden van de commissie moesten in Jozef II’s ogen juristen zijn, maar leden van de Nederlandse gerechtshoven zouden niet voldoen. De aartshertogen dachten daar duidelijk anders over en deden een beroep op de voorzitters van de Raden van Brabant en Mechelen (Fierlant) bijgestaan door Waepenaert en Tackoen van de Grote Raad en Robiano en Charlier van de Raad van Brabant. Allen hadden natuurlijk uitgesproken belangen bij de hervorming en Jozef II verzette zich tegen de keuze omdat die zowel de voorbereiding van de nieuwe orde als de rechtspleging zou hinderen. Jozef II stapte dus af van het idee van de initieel beoogde (bredere) commissie²⁴⁷. In de plaats kwam een beperkte commissie en een doorgedreven overlegformule. Joseph de Crumpipen (broer van de staatssecretaris en zelf kanselier van Brabant) werd de hoofdverantwoordelijke. Hij mocht een medewerker kiezen (“*un des conseillers de sa compagnie ou quelqu’excellent avocat*”) en dat werd raadsheer Eugène-Jean de Robiano van de Raad van Brabant. Het derde lid werd Goswin de Fierlant, voorzitter van de Grote Raad. Zij werden belast met de directe voorbereiding van de nieuwe gerechtelijke orde en van de nieuwe wet- en procedureboeken. Hun ontwerp werd vervolgens toegestuurd aan de soevereine Raden²⁴⁸. Hun verslagen (en opmerkingen in verband met gewoonten en gebruiken) zouden vervolgens door Crumpipen met elkaar vergeleken worden. Bij verschillen zouden de stemmen geteld worden en bij onbeslistheid zou de Geheime Raad stemmen²⁴⁹. Een dergelijke hervorming was een moeilijke oefening, ook omdat er weinig

²⁴⁴ P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, 30 – 32 en 45. Ergernis was er niet alleen aan de versnippering en de ondoordringbaarheid van het *ius proprium* maar ook aan de relatieve ongenaakbaarheid van het *ius commune* (over de procedure uit het *ius commune* zie K. NÖRR, *Ein geschichtlicher Abriss des kontinentaleuropäischen Zivilprozesses*, Tübingen, 2015). Om dat laatste te kennen moest men immers het Latijn machtig zijn en dat was dus enkel weggelegd voor de kleine elite van universitair gevormden en dus een sociale begrenzing. Zie R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedkundige inleiding tot het privaatrecht*, Gent, Story-Scientia, 1981, 184 p. (77).

²⁴⁵ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 166 en *ibid.* 174 – 175. Zoals in de erflanden liepen de hervormingen van rechtbanken en procedure voorop op de eigenlijke rechtsvorming. Zonder het oude recht (al) te unificeren, kwam het daartoe al voor een goed deel door de unificatie van de interpretatie en rechtsbedeling.

²⁴⁶ *Ibid.*, 157.

²⁴⁷ *Ibid.*, 165.

²⁴⁸ Dat waren de Grote Raad van Mechelen en de Raden van Luxemburg en Henegouwen. De Raad van Brabant was impliciet betrokken door het aandeel van Crumpipen en Robiano bij de hervorming.

²⁴⁹ *Ibid.*, 166.

intellectuele voorbereiding was tijdens de voorgaande decennia²⁵⁰. Het was niet zozeer dat er geen reflectie op verlichtingsidealen was of verspreiding ervan maar het ontbrak de Zuid-Nederlanders aan een echte dynamiek hierin²⁵¹. Bovendien was de Zuid-Nederlandse jurist conservatief; oud recht was goed recht. Gezag kwam vanuit traditie²⁵². In 1783 volgde een

²⁵⁰ J. VAN DEN BROECK, *Rechtsleer*, 6. Alle verschillen tussen het versnipperde recht ten spijt (zie *supra*) kunnen wel een aantal algemene vaststellingen gemaakt worden, bijvoorbeeld inzake rechtsleer. De gelijkenissen tussen de vorstendommen waren op dat vlak groter dan de verschillen. Als er in de Zuidelijke Nederlanden geen rechtseenheid bestond, dan was er wel een gemeenschappelijke rechtssfeer. Dat de rechtsleer in die jaren meer traditiegetrouw dan trendgevoelig was, had iets te maken met het toenmalige intellectuele klimaat. Een behoudsgezinde kerk en bevoorrechte standen gaven daarin de toon aan. Daarnaast droeg de rechtsgeleerdheid ook de stempel van beide Leuvense rechtenfaculteiten. Die stonden in voor de vorming van haast alle juristen en wilden het bestaande zoveel mogelijk bewaren. *Ibid.*, 199 – 202 en P. GODDING, ‘La formation des étudiants en droit à Louvain (fin 16e-début 17e siècle): fait-elle place au droit coutumier et édictal de nos régions’ in *Liber amicorum Jan Buntinx in de oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd*, Leuven, Universitaire pers, 1981, 435. De versnippering van het recht had ook een praktijkgerichte instelling bij juristen tot gevolg. Hun geschriften waren praktisch, traditiegetrouw en toonden een gebrek aan belangstelling voor theoretische en filosofische aangelegenheden. Bovendien werd een groot deel van de rechtsgeleerde productie nooit gedrukt. Die fragmentatie van het recht verkleinde het draagvlak en vergrootte het financieel risico. Studies over geleerd recht en voornamelijk die van canonisten vonden makkelijker een uitgever. *Ibid.*, 11 – 14 en 31. Dit was mede de reden waarom ons gewonterecht internationaal vaak negatief bekeken werd. Zie G. DE GHEWIET, *Institutions du droit Belgique*, Rijsel, 1736, 589 – 591.

²⁵¹ F. VENTURI, *The End of the Old Regime in Europe, 1776-1789, Part II. Republican patriotism and the Empires of the east*, 706. Rechtsgeleerde auteurs publiceerden ondertussen in het Frans en negeerden Duitse literatuur, met als gevolg dat de grote Duitse auteurs van de Verlichting en hun *Vernunftrecht* weinig sympathisanten kenden in de Zuidelijke Nederlanden. J. VAN DEN BROECK, *Rechtsleer*, 21 – 23. *Contra* L. DHONDT *Verlichte monarchie*, IV, 151. Dhondt wijst op zeer fijne en verlichte analyses van advocaten van de gebreken van het oude rechtssysteem. Naar analogie met de Franse Revolutie hadden veel geestelijken, edelen en advocaten heel goed door wat er allemaal fout liep, lasen verlichtingsliteratuur en vertaalden die zelfs. Zie in dat verband L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 151 – 153; de Gentse advocaat Lecat, mede-opsteller van de *Vlaemsche indicateur* (een wetenschappelijk tijdschrift uit de late 18de eeuw, 1779 – 1787) probeerde op eigen houtje de hervorming in de erflanden aan te passen aan de [Zuid-] Nederlandse wetgeving. De Henegouwse advocaat Bourgeois wil een comité van toezicht op de rechtspraak invoeren en rechters verplichten de zaak af te handelen binnen acht dagen na het pleidooi. Advocaat Du Faur daarentegen wou een nationaal wetboek, afschaffing van de procureurs, honoraria afhankelijk van de welstand van de partijen en koninklijke advocaten betaald door de staat om armen toe te laten om te procederen. Diezelfde Du Faur veroordeelt ook het Romeins recht als “*compilation de lois de tout âge et de disputes de sectes opposées*”, “*un chaos que nos plus grands jurisconsultes n’ont pas pu totalement débrouiller.*” Ook de Geraardbergse advocaat Blondel (Geraardsbergen, 11 juli 1782 weergegeven in L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 145) “*sloot zich aan bij de algemene kritiek op de procureurs en hun nefaste invloed op de procedure en de overdaad aan processen. Ze verleidden de onwetende boer tot ruïneuze processen. Hun functie moet afgeschafte worden en het beste bewijs daarvoor heette het feit dat het aantal processen in Henegouwen, waar ze niet bestond, tienmaal lager zou gelegen hebben dan in Vlaanderen.*” Een andere klacht verwijst naar de procedure zelf: “*La peste des procès, le champ vaste et fatal de Thémis, où les procureurs pillent leurs clients aussi impunément, que le soldat vainquer...c’est la manne dont se repaissent ces animaux avides et ravissants, qui, sous prétexte de zèle et de vigilance au bien et à la cause des clients rongent la substance de leurs victimes.*” Brief van 5 augustus 1782 aan Belgiojoso weergegeven in L. DHONDT, *Verlichte Monarchie*, IV, 152. Zie ook nog *ibid.* 151 – 152. In een prikkelende memorie pleit een anoniem persoon voor een fundamentele omslag naar rechtszekerheid en een openbare, mondelinge en tegensprekelijke procedure. De Belgische historiografie wees enerzijds terecht op het belang van deze rekwesten aan Jozef II tijdens diens reis door onze contreien maar overschatte langs de andere kant de impact ervan. L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, 150. Neny’s Geheime Raad speelde op de man en zette de betrokken personen ook weg als onnozelaars. *Ibid.*, 154.

²⁵² R.C. VAN CAENEGEM, *Oud recht, goed recht?*, 162, D. HEIRBAUT, *The Belgian legal tradition: does it exist?*, 19 – 20 en G. DAHLMANN, ‘Verfahrensrecht. Belgien’, in H. COING, *Handbuch*, III/3, 2586 – 2592 (2581 – 2601). Dat gold ook voor de magistraten. L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 164 op *cit.* uit E. HUBERT, *Voyage*, 155: Jozef II: “*Les magistrats belges sont honnêtes, instruits des devoirs de leur état, mais pétris de préjugés et attachés de la manière la plus absolue aux anciennes formes.*” Dat contrasteerde met de opvattingen van Jozef II zelf. Jozef II aan Kaunitz vanuit Cherson (Krim), 25 mei 1787 weergegeven in L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 176:

eerste resultaat met het *Projet d'une nouvelle ordonnance pour l'ordre judiciaire aux Pays-Bas* (sic). De Crumpipen en zijn medewerker de Robiano lieten zich inspireren door nieuwe verlichte inzichten en door het Oostenrijkse voorbeeld terwijl ze zich hoedden voor radicale veranderingen²⁵³. Het voorstel van Crumpipen en de Robiano is er een waarin ze de oude procedure van de Raad van Brabant zoveel mogelijk in overeenstemming wilden brengen met de wensen van de keizer²⁵⁴. In de taal van de Zuid-Nederlandse vorstelijke instellingen zochten ze dezelfde doeleinden te bereiken “*par des voies également courtes mais plus analogues à l'esprit des ordonnances antérieures, aux usages et au génie des peuples*”²⁵⁵. Het werk streefde naar coherentie en volledigheid in 1043 artikelen. Ze probeerden de procesvoering zo bondig mogelijk te houden, vooral in hoofde van de partijen²⁵⁶. Het werk werd vervolgens doorgestuurd naar de Raden, waar de raadplegingsprocedure vervolgens stakte omdat ze de bedoelde adviezen niet *in globo* konden geven. Dat zou te veel tijd vergen. Toch waren Crumpipen en de Robiano ervan overtuigd dat hun ontwerp zou leiden tot een wetboek van burgerlijk procesrecht²⁵⁷. Het werd immers warm onthaald door de Geheime Raad. Een ander struikelblok was dat Crumpipen geen finaal voorstel kon doen inzake de procedure zolang het institutionele probleem niet was opgelost²⁵⁸. Crumpipen wilde ook de Staten raadplegen bij de besluitvorming maar de Geheime Raad wees dit af²⁵⁹. Bovendien verzette Crumpipen zich tegen de afschaffing van de casuele inkomsten, die zo voordelig waren voor zijn collega's in de raden. Een vaste bezoldiging kweekte volgens hem enkel luijaards²⁶⁰.

71. De impasse en de voorstellen uit Brussel dwongen Jozef II tot een radicalere stellingname. In januari 1786 verduidelijkte hij verder zijn plannen. In Brussel zou er een tegenhanger komen van de *Oberste Justizstelle*, als hoogste gerechtelijke instantie voor de Nederlanden. De Raad van Brabant zou daartoe hervormd worden om tegemoet te komen aan

“*Selon la convenance publique, les loix n'ayant aucune valeur par leur ancienneté, mais par le bien qui en résulte. Les circonstances n'étant plus les mêmes et les tems devenant plus éclairés, une bonne Législation doit s'y conformer d'autant plus que les formes dont il s'agit, ne changent rien propriétés, ni à l'ordre des successions, et qu'elles tendent plutôt à faire rendre à chacun une meilleure et une prompte injustice.*”

²⁵³ P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, 45. Dat heeft natuurlijk te maken met de richtlijnen van Jozef II (met de AGO beschikte Jozef II immers over een uitgewerkt systeem ter beheersing van het probleem van de rechtsverstrekking. Dat systeem was gegroeid binnen het referentiekader van de erflanden) maar de Crumpipen was zelf ook geen beeldenstormer. Zie J.L. PETIT, ‘Joseph de Crumpipen (1737 – 1809), Les idées d'un haut fonctionnaire et magistrat des Pays-Bas Autrichiens sur la justice de son temps’, *TRG*, 1986, afl. 54, 127 – 147 (146) (hierna verkort als ‘J.L. PETIT, Joseph de Crumpipen (1737-1809)’), Les idées d'un haut fonctionnaire et magistrat’).

²⁵⁴ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 167.

²⁵⁵ *Ibid.*

²⁵⁶ J. VAN DEN BROECK, *Rechtsleer*, 108 – 112.

²⁵⁷ J. DE CRUMPIPEN & DE ROBIANO, *Observations sur le Projet d'une nouvelle ordonnance*, 6.

²⁵⁸ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 162. Brief van 25 februari 1785. Crumpipen pleitte voor het invoeren van keizerlijke rechtbanken op het platteland (en dus het einde van de heerlijke rechtbanken met alle gevolgen van dien voor de adel). Andere heerlijke rechten werden wel in stand gehouden. In 1785 wil de Crumpipen ook de stedelijke rechtspraak overhevelen naar de koninklijke rechtbanken. In hogere instantie behield hij de bestaande provinciale raden. L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 168.

²⁵⁹ Hier ligt een stuk van de controverse verrat. Terwijl de Geheime Raad de Staten wou buiten houden en de procedure op puur verordenende wijze wilde hervormen is dit voor de opstandelingen een constitutionele zaak en moesten net die Staten hun fiat geven.

²⁶⁰ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 168.

de Blijde Inkomste. Daaronder zouden in Gent (voor beide Vlaamse provincies en Henegouwen), Brussel (voor Brabant en Gelre) en Luxemburg (voor Namen, Luxemburg en Limburg) beroepshoven opgericht worden. Voor eerste aanleg zouden dan naargelang behoefte in alle *Kreitsen* nieuwe rechtbanken ingericht worden en er mocht voortaan geen onderscheid meer zijn in de berechting tussen adellijke en niet-adellijke onderdanen. Crumpipen werd alvast beloond voor zijn inspanningen met het voorzitterschap van de nieuwe hoogste rechtbank. De verdere uitwerking van de rechts- en gerechtelijke hervorming werd toevertrouwd aan Karl Anton von Martini²⁶¹, een koninklijk commissaris *avant la lettre*. Hij had eerder al succes geboekt bij de implementatie van het Oostenrijkse wetboek in Lombardije²⁶².

72. In afwachting van de komst van Martini kreeg de Geheime Raad de opdracht om een verslag op te maken over de uitvoering van de nieuwe richtlijnen. Het voorstel van de Geheime Raad toont verder de tegenstelling tussen Jozef II (hervorming naar nieuwe orde) en zijn Zuid-Nederlandse onderdanen (hervorming binnen de oude orde) aan. De Geheime Raad stelde voor om het hoogste gerechtshof voornamelijk uit leden van de Raad van Brabant samen te stellen en zo te voldoen aan de voorwaarde van Brabantse rechtspraak in hoogste instantie uit de Blijde Inkomste. De Hoge Raad zou samengesteld worden uit negen leden waarvan vijf Brabanders en telkens één uit Mechelen, Vlaanderen, Luxemburg en Henegouwen. Tegelijk hield de Geheime Raad vast aan het onderscheid tussen geprivilegieerden (regime-elite van adel, grote kerkelijke instellingen en hoge ambtenaren) tegenover ‘gewone’ lieden bij de berechting. Ook voor de beroepshoven diende de Raad een afwijkend voorstel in, gebaseerd op de soevereiniteitsrechten van de Raden van Mechelen, Henegouwen, Brabant en Gelre (en dus met uitsluiting van Vlaanderen). Dit ging in tegen de meer rationele indeling die Jozef II aanvankelijk voor ogen had: toegankelijk beroep.

73. In de periode tussen Martini’s aanstelling en zijn komst, rijpte de hervormingsgedachte vooral tussen Jozef II, Kaunitz en Belgiojoso terwijl Martini in een moeilijke positie zat omdat hij de hervormingen in de Nederlanden nagenoeg moest voorbereiden in Milaan en tijdens korte verblijven te Wenen²⁶³. Martini verzette zich tegen het behoud van de oude procedurevormen voor de Raad van Brabant. Voor hem primeerden eenvoud en uniformiteit in het nieuwe systeem²⁶⁴ en zette zich snel aan het werk om de AGO te vertalen naar de Zuidelijke Nederlanden. Het werk van Crumpipen werd vervangen door een eenvoudig wetboek met 39

²⁶¹ Karl Anton von Martini (°Revò, 15 augustus 1726 -†Wenen, 7 augustus 1800), Oostenrijks jurist, professor Romeins recht, natuurrecht en rechtsgeschiedenis te Wenen, hofleraar, rechtsfilosoof en vrijmetselaar, verguisd door priesters en de jezuiten. Nu “*commissaire impérial et royal chargé d’introduire aux Pays-Bas, de concert avec les gouverneurs généraux, le nouvel ordre dans l’administration de la justice sur le pied que l’empereur avait jugé bon d’établir dans les autres États héréditaires.*”.

²⁶² Allgemeine Gerichtsordnung (hierna "AGO") van 5 januari 1781. Algemeen zie M. LOSCHOLDER, *Die österreichische Allgemeine Gerichtsordnung von 1781. Grundlagen-und Kodifikationsgeschichte*, Berlin, Duncker & Humblot, 1978. De versie voor Lombardije was een licht gewijzigde versie van de AGO om te voldoen aan de eisen van magistratuur, advocatuur en het volk.

²⁶³ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 173 – 174.

²⁶⁴ Het plan dat bij de Geheime Raad voorlag, bevatte bijvoorbeeld nog een afzonderlijke rechtspleging voor edelen en niet-edelen. De eersten zouden in eerste aanleg voor een kamer van de beroepshoven verschijnen.

hoofdstukken en slechts 451 artikelen²⁶⁵: het *Règlement de la Procédure civile pour les Pays-Bas Autrichiens*²⁶⁶. Dit werd volledig opgesteld in de geest van zijn Oostenrijkse voorganger en volgde voor een groot stuk hetzelfde grondplan. De meerderheid van de bepalingen werden ook gewoon gekopieerd. De nauwe verwantschap tussen de twee wetboeken zorgt ervoor dat de algemene kritiek erop ook relevant is voor de Belgische casus. Het doel van de AGO was vooral het verbeteren en rationaliseren van de materie, zonder daarom radicaal het aangezicht van de procedure te veranderen²⁶⁷. Daarom was ze, in zoverre ze de traditionele procedure behield, een codificatie van de romanocanonieke procedure. De moderne kenmerken werden dan weer ontleend aan een vergelijking met andere Europese systemen en de ideeën van auteurs van de verlichting²⁶⁸. Het *Règlement* vormde daarom zo geen volledige breuk met het eerder ontwerp, maar leunde veel harder aan bij de AGO die op een aantal punten beantwoordde aan de natuurrechtsschool²⁶⁹.

74. In de geest van het liberalisme staat het *Verhandlung-* en *Dispositionsmaxime* ook hier centraal²⁷⁰. De partijen namen het initiatief²⁷¹ en de rechter was gebonden door de eis *petita partium*. De partijen kozen bovendien niet alleen óf ze overgingen tot een gerechtelijke procedure maar ook of die mondeling dan wel schriftelijk verliep²⁷². Ook bij het bewijs was de rechter gebonden tot hetgeen de partijen zelf aandroegen²⁷³. Daarnaast was ook de verzoenende missie van de magistraat onderworpen aan de wil van de partijen²⁷⁴ en werden met betrekking tot de uitvoering een aantal beperkingen gesteld²⁷⁵. Een toepassing van de *Officialsmaxime* zien

²⁶⁵ Martini wees de meeste drafts af omdat ze te veel regels uit lokale gebruiken haalden, J. GILISSEN, *Introduction historique au droit*, Brussel, Bruylant, 1979, 306 – 307.

²⁶⁶ X., *Règlement de la Procédure civile pour les Pays-Bas Autrichiens*, Gent, Pierre de Goesin & Fils, 1786. (Hierna verkort als ‘RPPBA’) van 3 november 1786. Die moest samen met het *Règlement provisionnel pour la procédure civile* in werking treden op 1 mei 1786.

²⁶⁷ R.C. VAN CAENEGEM, *History of European Civil Procedure*, 96.

²⁶⁸ R.C. VAN CAENEGEM, *Introduction historique au droit privé*, 1988, 145.

²⁶⁹ G. VAN DIEVOET, ‘De hervorming van het burgerlijk procesrecht door Jozef II in de Zuidelijke Nederlanden en de School van het Natuurrecht’ in *Derde colloquium van Nederlandse en Belgische rechtshistorici. Vijf voordrachten gehouden op twee en drie mei 1978 te Antwerpen*, Amsterdam, 1979) (41 – 49) 43 en 46.

²⁷⁰ G. DAHLMANN, ‘Österreich’ in H. COING, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte*, III, 2, München, 1982, 2699 – 2729, A. WIJFFELS, ‘A Phantom Code: The 1830 Code of Civil Procedure for the Kingdom of the Netherlands’ in M. FAURE, J. SMITS, en H. SCHNEIDER, *Towards a European Ius Commune in Legal Education and Research. Proceedings of the conference held at the occasion of the 20th anniversary of the Maastricht Faculty of Law*, Intersentia, Antwerpen-Groningen, 2002, 284 – 300 (hierna verkort als ‘A. WIJFFELS, The 1830 Code of Civil Procedure’) (286) en GIGLIOLA DI RENZO VILLATA, ‘Procédure civile, Autriche – Lombardie autrichienne, XIXe siècle. AGO (Allgemeine Gerichtsordnung, 1781)’ in J. HAUTEBERT en S. SOLEIL, *La procédure et la construction de l’Etat en Europe, XVIe-XIXe siècle, Recueil de textes, présentés, commentés*. 69 – 103.

²⁷¹ § 1 RPPBA: “Le Juge ne procédera que sur une demande ou requête préalable, sauf les cas où il devra faire quelque provision d’office conformément aux lois.”

²⁷² § 15 RPPBA.

²⁷³ § 123 RPPBA. Het bewijsstelsel zelf gaat terug naar de *preuves légales* van het *ius commune* waar de wet de waarde van elk bewijs bepaalt en de rechter volgt. Zie § 105 RPPBA (bewijskracht), § 107 RPPBA (bekentenis), § 108 RPPBA (geschreven bewijs), § 136 e.v. RPPBA (getuigenbewijs), § 187 RPPBA (deskundigenbewijs), § 203 RPPBA, § 212 – 214 RPPBA (eed), § 122 RPPBA (voor rechter). Daarnaast blijft de bewijslast klassiek bij degene die iets beweert. Zie Hfst XI De la preuve en général, § 121 RPPBA.

²⁷⁴ § 283 RPPBA.

²⁷⁵ § 312 RPPBA.

we vooral in de mondelinge procedure²⁷⁶ (een beetje naar analogie met de Franse vrederechters kort daarna). Daarnaast waren praetoriaanse avonturen verboden²⁷⁷. Nauw verwant met het Verhandlungsmaxime is de *audi et alteram partemregel* of het tegensprekelijk karakter van de procedure die veel toepassing kende²⁷⁸.

75. Zonder een radicale breuk met het verleden (want dat was ook niet waar Jozef II op uit was²⁷⁹) zat de verbetering vooral in het feit dat er sprake was van een uniforme procedure²⁸⁰ en de toepassing van het *Beschleunigungsprinzip* of versnellingsprincipe²⁸¹. Dat kon door enerzijds termijnen te verkorten en anderzijds de mogelijkheden tot uitstel of inertie in te perken²⁸².

76. Wat de procedure zelf betrof werd een hiërarchie voorgesteld met drie instanties waarbij beroep steeds mogelijk was, maar een derde en laatste aanleg niet toegestaan werd als de eerste rechter en de rechter in beroep in dezelfde zin gevonnist hadden²⁸³. Hier zat meteen de échte knoop van de hervorming. Men kon de fundamentele instantiegedachte niet omzetten in een procedure binnen de oude gerechtelijke institutionele orde (wat met de heerlijke rechtspraak?). Een hervorming van de procedure zonder een institutionele hervorming was niet mogelijk²⁸⁴.

²⁷⁶ § 21 e.v. RPPBA. Wanneer partijen zonder raadsman verschenen, moest de rechter alles uitklaren, zowel wat de feiten als het bewijs ervan betreft (zij het door getuigen, documenten...).

²⁷⁷ In de inleiding al “*Nous Nous réservons l’interprétation & l’explication dans tous les cas douteux qui pourroient le presenter*” en later: § 451 RPPBA: “*Les Juges procéderont et jugeront d’après la véritable et commune intelligence de la lettre de la présente constitution: en conséquence, il ne leur sera jamais permis, sous prétexte de la différence de la lettre au sens de la Loi, de l’équité prétorienne comme opposée à la rigueur du droit, d’une coutume contraire, ou enfin sous tout autre prétexte quelconque, de s’écarter de la disposition expresse de cette Loi générale...*” Er zou wel een hooggerechtshof komen waar dergelijke vragen aan gesteld konden worden.

²⁷⁸ § 38, 40, 45, 48, 54, 140, 24, 258 en 269. Het getuigenverhoor gebeurde dan wel *in camera* maar het verslag werd gecommuniceerd (179). Verder waren er een aantal uitzonderingen o.a. ten gevolge van hoogdringendheid (v.b. § 202 RPPBA).

²⁷⁹ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV 174 – 175, Jozef II streefde geen bruske open breuk na met de oude rechtsorde. Dat kon hij niet, gegeven de constitutie zelf en haar beperkte wetgevende bevoegdheid. Ook met betrekking tot de voorbereide wetboeken was er steeds sprake van compilatiecommissies en niet van een nieuw rationeel recht maar van rationalisatie van het oude recht in overeenstemming met het natuurrecht.

²⁸⁰ Zie inleiding, dit reglement schaft alle ordonnancies, charters, gebruiken en andere wetten over zaken uit het reglement af.

²⁸¹ Nochtans wordt als techniek om de burgerlijke procedure te versnellen doorgaans gekeken naar in bepaalde belangrijke fases van de procedure het *Offizialsmaxime* of *Untersuchungsmaxime* te introduceren.

²⁸² De termijn voor beroep werd teruggebracht naar 14 dagen + 14 dagen in het geval van ernstige of complexe zaken (discretionair door de rechter te beoordelen op vraag van de partijen) § 268 RPPBA. De rechter mocht geen rekening houden met nieuwe omstandigheden of bewijsmiddelen in de repliek van de eiser tenzij die een antwoord waren op de feiten of excepties van de verweerder. Hetzelfde gold in beroep (§ 47 en 272 RPPBA). Ook hoger beroep werd beperkt; naast de korte termijnen om beroep aan te tekenen, was er geen beroep mogelijk tegen vonnissen alvorens recht te doen (§2 66 RPPBA). Een ander ‘versnellingsmechanisme’ was dat het exploit waarmee beroep werd aangetekend, samen met het antwoord van de tegenpartij aan de hogere rechter werd overgemaakt. Zie § 269 RPPBA.

²⁸³ § 274 RPPBA. Wanneer de eiser geheel in het gelijk gesteld werd, was er geen herziening meer mogelijk van de uitspraak. Wanneer de eiser slechts gedeeltelijk in het gelijk werd gesteld, kon enkel het gewijzigde deel voor herziening in aanmerking komen. De sanctie uit § 275 RPPBA, een boete, had verder een ontradend effect.

²⁸⁴ *Ibid.* Meteen de reden waarom de Crumpipen in 1785 besliste om ook de stedelijke rechtspraak over te hevelen naar de keizerlijke rechtbanken.

77. De rechtsgang werd strak geregeld; in principe werden alle feiten en middelen al uiteengezet in het inleidend exploit. De partijen hadden dan de keuze tussen een geschreven (de regel)²⁸⁵ en een mondelinge rechtspleging (de uitzondering). Daarnaast was de mondelinge procedure ook voorbehouden voor een aantal bagatelzaken²⁸⁶. Wanneer één van de partijen niet akkoord ging met de keuze, gebeurde de rechtspleging steeds schriftelijk²⁸⁷. De mondelinge procedure kon zowel mondeling als schriftelijk ingeleid worden²⁸⁸ en was bedoeld om sneller afgehandeld te worden dan de schriftelijke²⁸⁹.

78. De partijen mochten slechts tweemaal concluderen²⁹⁰. Ze kregen 30 dagen om te antwoorden op de dagvaarding, 45 als de verweerder niet gedomicilieerd was in de stad waar de rechtbank zetelde, 60 buiten de provincie maar binnen de Oostenrijkse Nederlanden en 90 dagen daarbuiten²⁹¹. Antwoorde de verweerder niet binnen de termijn, dan volgde een veroordeling bij verstek waartegen geen verzet mogelijk was (enkel herziening of beroep) en kende de rechter in beginsel de vordering in haar geheel toe²⁹². De termijn voor een tweede conclusie was altijd 14 dagen maar de rechter kon een verlenging van die termijn toestaan²⁹³. Wordt de termijn voor de dupliek van de eiser niet gerespecteerd, dan besliste de rechter gewoon op basis van wat op dat moment voor lag²⁹⁴. De vonnissen moesten slechts het onderwerp van het geding vermelden, ondertekend door de rechter en vergezeld van het dispositief²⁹⁵. In hoger beroep was de uitspraak wél gemotiveerd²⁹⁶. Dat beroep kon aangetekend worden door binnen 14 dagen (verlenging met 14 dagen mogelijk) een grievenschrift neer te leggen op de griffie van de rechtbank die de bestreden beslissing gevelde had²⁹⁷. Daarop maande de rechter de gedaagde aan zijn conclusie binnen de veertien dagen neer te leggen en werd heel het dossier overgemaakt aan de rechter in hoger beroep.

79. Naast de mondelinge of schriftelijke procedure was er ook een regeling in der minne voorzien²⁹⁸. Dat kon in de vorm van een dading of regeling op initiatief van de partijen, zowel

²⁸⁵ Hfst. III, § 34 – 57 RPPBA.

²⁸⁶ Hfst. II, § 18 – 33 RPPBA. Het ging om de 1° gevallen op het platteland, 2° met een waarde van onder 50 Brabantse florijnen, 3° klachten over louter verbale beledigingen en 4° tenuitvoerleggingen ingevolge § 312 RPPBA of wanneer partijen hier uitdrukkelijk en gezamenlijk voor kozen.

²⁸⁷ § 15 RPPBA.

²⁸⁸ § 18 RPPBA.

²⁸⁹ § 20, RPPBA. De rechtsdag mocht nooit later bepaald worden dan de voorschriften voor de schriftelijke procedure.

²⁹⁰ § 2 RPPBA de eiser zijn verzoekschrift en repliek, de verweerder zijn antwoord en dupliek.

²⁹¹ § 35 RPPBA.

²⁹² § 36 RPPBA De verweerder kan wel uitstel vragen (§ 37) maar de rechter heeft daarin een beoordelingsmarge (§ 38). In de mondelinge procedure gold zelfde regeling § 28 – 29 RPPBA.

²⁹³ § 44 en § 51 voor eiser en verweerder.

²⁹⁴ § 52 RPPBA.

²⁹⁵ § 261 RPPBA.

²⁹⁶ § 270 RPPBA.

²⁹⁷ § 266 *juncto* 268 RPPBA.

²⁹⁸ Hfst. XXVI Des compositions à l'amiable RPPBA.

in een vonnis als erbuiten²⁹⁹. De rechter kon ook verzoenend optreden tijdens de procedure, maar steeds met het akkoord van de partijen³⁰⁰.

80. Belangrijke vernieuwingen waren er voor de advocatuur en magistratuur. De verkoop van ambten werd afgeschaft, samen met het ambt van de procureur ten voordele van een samenvoeging met de advocatuur³⁰¹. De prijs die zij betaalden voor hun overleven was de strenge reglementering van hun beroep en activiteiten³⁰². Hun honoraria mochten voortaan enkel vastgelegd worden volgens de werkelijke prestaties en dienden voorgelegd aan de rechtbank. Het was de rechter die ze vaststelde, rekening houdend met het optreden (gedrag!) van de advocaat tijdens de procedure en de vermogenstoestand van de partij³⁰³. Verdedigde de advocaat een manifest onrechtmatige zaak, dan kon de advocaat bestraft worden met een schorsing of geldboete³⁰⁴. De voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg werden voortaan benoemd en bijzitters verkozen door notabelen onder kandidaten die het bewijs van hun rechtskundige kennis leverden³⁰⁵. De gerechtelijke vakantie werd afgeschaft en de emolumenten voor de magistraten verdwenen. In plaats daarvan kregen ze een vaste wedde³⁰⁶.

81. Globaal bekeken valt vooreerst de beperkte omvang van het werk, 451 artikels, op. Dat komt omdat de meerderheid van de regels algemeen waren en allerhande bijzondere procedures geen al te grote plaats innamen in deze codificatie. De keerzijde daarvan was het speelveld die deze aanpak liet aan magistratuur en advocatuur³⁰⁷. Daarnaast waren sommige andere zaken

²⁹⁹ § 282 RPPBA.

³⁰⁰ § 283 RPPBA.

³⁰¹ Dat stond nochtans niet in de sterren geschreven. Door de rol die de procureurs speelden in de oude orde en de geplande codificatie van het recht werd bij de gerechtelijke hervorming door Jozef II aanvankelijk gevreesd dat de advocatuur tot verdwijnen gedoemd was, terwijl uiteindelijk het omgekeerde zou gebeuren. L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 169. Vermelden we nog de corporatistische reflex van de advocaten *Ibid.*, 172 “*De vrees voor de afschaffing van de advocaten in 1787 lag in de logica zelf van een onomstootbare rechtszekerheid waarbij de interpretatie van het recht geïnstitutionaliseerd werd. Hervormingsgezind waren ze zelden en zo ze dat wel waren, dan waren ze niet zonder vrees. Hun algemeen standpunt kwam erop neer dat er maar weinig te verbeteren was aan het rechtssysteem. Hoogstens stonden ze enkele kleinere wijzigingen voor met het oog op het versnellen van de procedure. Waar ze het over eens waren was hun corporatief belang tegenover de procureurs. De hybride institutionele rol van de ancien régime-advocaat maakte dat de theoretische scheiding tussen ‘l’acteur, l’accusé et le juge’ voorzien in 1570 nauwelijks gerespecteerd werd.*”

³⁰² § 424 – 425 RPPBA.

³⁰³ § 439 – 441 RPPBA. Bij de geschreven procedure waren de onkosten afhankelijk van de waarde van het geding. Armen en behoeftigen werden vrijgesteld. De erelonen van advocaten en nu ook procureurs werden berekend volgens een tarief per werkuur en geschreven bladzijde, te vermeerderen of verminderen door de rechter.

³⁰⁴ § 442 – 443 RPPBA.

³⁰⁵ § 444 – 445 RPPBA.

³⁰⁶ § 448 – 449 RPPBA. von Martini en zijn adjunct Jacques-Antoine Le Clercq stelden voor alle oude magistraten opnieuw te benoemen met wedden die minstens de vroegere inkomsten evenaarden maar Jozef II wou als notoir budgettair conservatief niet iedereen herbenoemen. Ook daar viel een besparing te rapen en bovendien kon men zo de slechtere elementen elimineren. P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, 38. Interessant daarbij is vooral dat de Crumpipen zich verzette tegen de afschaffing van de casuele inkomsten die zo interessant waren voor zijn collega's in de Raden. Een vaste bezoldiging kweekte volgens hem enkel luiaards, terwijl de casuele inkomsten de ijverigsten beloonden. Voor de partijen betekenden de gerechtsonkosten een rem op een te gemakkelijk aanleggen en rekken van processen. Met klem verwiep de kanselier iedere gedachte aan een kosteloze rechtspraak zie L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 168.

³⁰⁷ P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, 73. De geplande nieuwe straf- en burgerlijke wetboeken konden (moesten) hieraan verhelpen.

die we associëren met een modern burgerlijk procesrecht, zoals de motiveringsplicht, onduidelijk³⁰⁸, net zoals de openbaarheid van de hele procedure³⁰⁹.

82. Wat de gerechtelijke organisatie betrof, stelde Martini voor om zich te houden aan de drie bestaande soevereine provinciale raden (terwijl in Lombardije nog heerlijke rechtbanken bestonden)³¹⁰. Gent zou daarbij vervangen worden door Bergen. Brussel kreeg de overwegend Vlaamstalige provincies toegewezen, Bergen de Franstalige, Henegouwen, Doornik en Namen en Luxemburg de tweetalige gelijknamige provincie en Limburg. Martini behield ook het onderscheid tussen bevoorrechten en gewone lieden maar deed het een niveau zakken (van hoven naar rechtbanken). Hij stelde ook voor om de zittende raadsheren volgens anciënniteit op te nemen in de nieuwe instellingen. Dat betekende dus dat geen enkel lid van de Raad van Vlaanderen kans maakte op een post in de beter betaalde hoven wat kan verklaren waarom net die Raad het eerst in het verzet ging³¹¹.

83. De voorstellen van de Geheime Raad en Martini waren niet wat Jozef II in gedachten had en hierdoor was hij gedwongen om duidelijker te stellen waar hij naar toe wou. Het reglement had hij ondertussen goedgekeurd en uitgevaardigd³¹². Er kon echter geen sprake zijn van het zomaar overnemen van de oude raadsheren. Jozef II wou enkel rekening houden met bekwaamheids- en territoriale criteria. De meest bekwaame lieden moesten verkozen worden voor de Hoge Raad³¹³, die samengesteld zou worden uit één voorzitter, twee Brabanders, twee Vlamingen, twee Luxemburgers en één Henegouwer³¹⁴. Er zouden slechts twee beroepshoven komen; één in Brussel³¹⁵ voor de Nederlandstalige provincies en Doornik en één in Namen (dat werd uiteindelijk Luxemburg) voor het overige. Onderaan de piramide werd recht gesproken door 63 arrondissementsrechtbanken (rechtbanken van eerste aanleg)³¹⁶. Deze rechtbanken

³⁰⁸ § 261 RPPBA. In principe moest de uitspraak niet gemotiveerd worden. Pas als er beroep aangetekend werd en de zaak overgemaakt aan een hogere instantie, werden ook de motieven bij de uitspraak opgenomen. § 270 RPPBA

³⁰⁹ Zie o.a. § 263 RPPBA.

³¹⁰ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 176.

³¹¹ *Ibid.*, 177. Ook in het voorstel van Martini werden voor het Hof te Brussel enkel Brabanders en leden van de Raad van Mechelen voorgesteld terwijl de hoven van Bergen en Luxemburg vol Henegouwers zaten.

³¹² L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 122. Bijna heimelijk hield hij de publicatie van het *Règlement* echter achter. Op 18 januari erkende hij nog dat het in enkele conclusies in strijd was met de landsrechten maar hij vertikte het om het reglement te publiceren omwille van de geruchten die doorgesijpeld waren rond de nieuwe rechtbanken.

³¹³ Wat men eigenlijk wou, was de Grote Raad van Mechelen en de Raad van Brabant samenvoegen (L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 157). Vandaar dat de *Oberste Justizstelle* eigenlijk Brussel tot gerechtelijke hoofdstad van de Oostenrijkse Nederlanden maakt in de plaats van Mechelen (L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 171).

³¹⁴ *Ibid.*, 179.

³¹⁵ *Ibid.* De Raad voor Beroep te Brussel kwam onder het voorzitterschap van de Fierlant (voorzitter van de Geheime Raad). De helft van de 14 raadsheren kwamen uit de Raad van Brabant, 4 uit de Grote Raad, 2 uit die van Henegouwen en slechts één uit Vlaanderen. *Ibid.*, 199 – 200.

³¹⁶ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 124. Vermeden moet worden dat op die manier de Raad van Vlaanderen gedegradeerd wordt tot “banale rechtbank van Eerste Instantie”. De Geheime Raad stelde in een reactie op Jozefs ontwerp van januari 1786 voor om meerdere beroepshoven in te stellen (Mechelen, Henegouwen, Brabant, Gelre) maar NIET in Vlaanderen. Die keuze hangt samen met de hele discussie rond het soeverein karakter van de Raad van Vlaanderen, geen geschreven constitutie,... Gent vermelden bij de hoven van beroep hierna is dus wél belangrijk. Jozef II wou een toegankelijk beroep. Een rationale spreiding over het grondgebied betekent dan: ook in Gent. De reden daartoe is dan niet omdat de Raad van Vlaanderen een soevereine raad zou zijn, wél omdat een Hof van Beroep zetelt namens de vorst en de onderdanen moet kunnen bedienen. L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 188.

namen voortaan kennis van alle zaken, zonder onderscheid naar de aard of hoedanigheid van de partijen. De medianaten (zie *supra*) werden door lijfrenten vervangen maar tegelijk maakte de keizer duidelijk dat er nooit nog ambten voor geld mochten worden vergeven.

84. Door die demarche van Jozef II werd Martini voorbijgestoken³¹⁷. Omdat door de keizerlijke bevelen de integratiepoging van het oude personeel niet leek te lukken, wou Martini de hervormingen spreiden. Na de bestuurlijke hervorming van een Algemene Regeerraad en de Intendanties zou de gerechtelijke hervorming daarop kunnen steunen en zou de oppositie gemakkelijker te bedwingen zijn geweest. Naarmate Jozef II's bedoelingen inzake gerechtelijke hervorming immers duidelijk werden, begon hij meer en meer de controle over zijn machtsapparaat in de Zuidelijke Nederlanden te verliezen. Daarom was het voor Jozef II zaak te vermijden dat de oppositie de kans kreeg om zich te ontwikkelen. Hij hield vast aan het globale doorvoeren van zowel de gerechtelijke als de administratieve hervorming op 1 mei 1787.

85. Na tegenstand³¹⁸ schortte Joseph Murray de Melgum, de bevelhebber van het leger in de Oostenrijkse Nederlanden, de maatregelen op 28 mei op³¹⁹. De oude rechtbanken werden in ere hersteld en de invoering van de nieuwe procedure geschorst ten voordele van de vroegere 'stijlen'³²⁰. Jozef II wou best wachten tot de geesten rijp waren om in te zien "*combien il serait à désirer que la forme de leur justice soit améliorée et rendue plus prompte*"³²¹. De onlusten vanaf 1787 en de Brabantse omwenteling (1789 – juli 1790), een conservatieve opstand³²² tegen een progressieve hervorming, staken er een stokje voor.

86. De relatie tussen Jozef II en onze contreien zat eigenlijk al scheef sinds de uitbreiding van het *Toleranzpatent* (vrijheid van religie) tot België³²³ en het afschaffen van allerhande orden. Vanaf februari 1784 werd de impact van de gilden danig gekortwiek³²⁴ en uiteindelijk

³¹⁷ L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 178 – 181. Jozef II geef Martini zelfs een veeg uit de pan omdat hij te veel toegaf aan zijn Brusselse contacten (*Ibid.*, 187) en Martini keert gedeprimeerd naar Wenen terug. (*Ibid.*, 197).

³¹⁸ De magistraten durfden zelfs niet te gaan zetelen in het stadhuis in Leuven (L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 162). "*De nieuwe rechtbanken kregen overigens de kans niet te werken – noch zich waar te maken. Alhoewel ze de eerst opgerichte waren, werden ze twee weken later in Vlaanderen al opgeheven en in Brabant na een week. Op grote schaal waren processen in een ijtempo afgesloten vóór de hervorming.*" L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 178. Omgekeerd begreep Jozef II de afwijzing maar niet. R. WARLOMONT, 'Les idées modernes de Joseph II sur l'organisation judiciaire des Pays-Bas autrichiens', *Revue d'Histoire du Droit*, 27 1959, 269 – 289.

³¹⁹ Het oude hertogdom Limburg en Ath zouden de hervorming dan weer gesteund hebben, L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 177.

³²⁰ Déclaration de l'Empereur & Roi, portant surséance au nouveau Règlement de la Procédure Civile, du 28 mai 1787. Vol. 3, 104.

³²¹ Brief van Jozef II aan Murray, 9 september 1787 weergegeven in L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 223.

³²² Al waren binnen de traditieel onderscheiden statisten en Vonckisten zowel verlicht-revolutionaire als traditionalistisch-conservatieve argumenten voorhanden.

³²³ R. CRAHAY, 'Réactions Liégeoises à l'édit de tolérance (1781 – 1782)' in *Livres et lumières au pays de Liège*, 85 e.v. en 707. De eerste hervormingen van Jozef II richtten zich vooral tegen de (te) dominante rol van de katholicke kerk in de maatschappij. Naast religieuze tolerantie voerde hij ook het burgerlijk huwelijk in en schafte de contemplatieve kloosters af terwijl hij tegelijkertijd de grip van de overheid op de kerk vergrootte.

³²⁴ In tegenstelling tot in Frankrijk werd in de Oostenrijkse Nederlanden een concept-edict om de gilden op te heffen, opgesteld in 1786 in navolging van Turgot, nooit in wetgeving omgezet. Zie R. LEDOUX, *La suppression du régime corporatif dans les Pays-Bas autrichiens en 1784. Un projet d'édit. Son auteur et sa chute*, Brussel,

reed de keizer met de hervormingen van 1787 ook tegen de kar van de bestuurders en rechtbanken. Het resultaat was een coalitie van edelen, priesters en juristen³²⁵. Het gevolg was dat er van de hele hervorming niet veel in huis kwam. Hiervoor vallen verschillende redenen aan te halen³²⁶. Zo was er het ongenoegen van de hogere standen, clerus en adel, die hun inkomsten zagen verminderen. De herorganisatie maakte ook een einde aan de louter persoonlijke unie van onze contreien en maakte er in wezen een gecentraliseerde staat van³²⁷. Zaken die de overgang enigszins zouden kunnen verzachten, zoals hoven van beroep op de leest van de oude provincies werden afgewezen omwille van budgettaire overwegingen³²⁸. Het nieuwe systeem van rechtbanken was *destructive de nos Droits les plus évidens & les plus précieux* en de rechters leken eerder op *Centurions d'une troupe de guerre qu'aux Ministres augustes de la Justice*³²⁹. Het betekende meteen ook een breuk met het *ius proprium* dat vooral territoriaal was. Het reglement hield immers op meerdere punten geen rekening met de gewoonten en gebruiken³³⁰. Wat de procedure zelf betreft, werd vooral het geheime karakter (een bedreiging voor de rechten van eigenaars) en het stuk over de tenuitvoerlegging, die voortaan langer en duurder zou worden dan voorheen, gehekelde. De verkorting van de procedure zou zo tenietgedaan worden³³¹.

Hayez, 1912 en F. STEVENS, 'Het coalitieverbod in België (1795 – 1866)' in R. BLANPAIN, *Liber Amicorum Roger Blanpain*, 1998, Brugge, Die Keure, 1998, XVII, 855 p. (395 – 413).

³²⁵ Voor een overzicht van de reacties op Jozef II's plannen in de Zuidelijke Nederlanden, zie F.X. DE FELLER, *Recueil des représentations, protestations et réclamations faites, de tous les Ordres de Citoyens, dans les Pays-Bas Catholiques; au sujet des infractions faites à la Constitutions, les Privileges, Coutumes & Usages de La Nation, & des Provinces respectives*. Imprimerie des nations, Luik, 1787, 6 dln. De combatieve ingesteldheid van de Zuid-Nederlanders blijkt ook uit de citaten en stukken die de grieven vergezelden. Zo werd o.a. de Blijde Intrede, *bis repetita placent*, als bijlage opgenomen. Zie ook L. DHONDT, 'La révolution brabançonne: une négation du modèle social de la Révolution française?' in S. DERUETTE (ed.), *Réfléchir la Révolution française: histoire, historiographie, théories; actes du colloque de Bruxelles des 16, 17 et 18 mai 1990*, Brussel, ULB/Institut de sociologie, 1993, 211 – 222.

³²⁶ P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, 23 e.v.

³²⁷ De Zuidelijke Nederlanden vormden geen staatkundig geheel en de provinciale autonomie stond tegenover het monarchale centralisme die Jozef II predikte. Het gebied omvatte 10 provincies: Brabant, Limburg, Luxemburg, Vlaanderen, Henegouwen, Namen, een deel van Gelre, Mechelen, Doornik en het Doornikse die elk een eigen constitutie hadden en waarin het gewoonterecht kon verschillen van de ene regio tot de andere. Die juridische pluriformiteit werd nog versterkt doordat er in sommige van die provincies enclaves voorkwamen met aparte eigen rechtsregels. De Franse departementen en later arrondissementen hielden meer rekening met de vroegere grenzen van de provincies en hun centra bleven in de hoofdsteden van het ancien régime. Zie E.H. KOSSMANN, *De Lage landen*, 71.

³²⁸ Hetzelfde kan ook gezegd worden van Jozef II's personeels- en weddenprobleem. Zijn vaste principes van verdienste en bekwaamheid botsen met gevestigde belangen.

³²⁹ Remontrances du Conseil Souverain de Hainaut, du 5 février 1787, au sujet du nouveau Règlement, dl. 4, 15. De vereiste van een diploma voor rechters [in het ancien régime] is diametraal tegengesteld aan de contractuele aard van hun aanstelling, belofte en eed.

³³⁰ Voor de Vlamingen, zie: Représentations des Etats de Flandre, à sa Majesté l'Empereur & Roi du 27 juillet 1787, 230 – 238 (234): "*Soumis à des Instructions & à des Codes, qui n'avoient pas la moindre analogie avec nos Loix anciennes, avec nos moeurs & avec notre Commerce; qui en dévoient même l'ignorance la plus profonde, le premier effet de leurs Travaux produisit une flagnation générale dans toutes les affaires du Pays, le second devoit en consommer la ruine.*" Voor de Brabanders zie H.C.N. VANDER NOOT, *Mémoire sur les Droits du Peuples Brabançon & les atteintes y portées au nom de Sa Majesté l'Empereur & Roi, depuis quelques années; présenté à l'Assemblée générale des Etats de ladite Province*. 23 April 1787 129 – 196 (184 – 185) "*...ce Règlement, dont l'exécution est impossible, & qu'on propose pour le bien public, prépare le malheur du Pays...*"

³³¹ Brief van Sola dd. 21 mei 1787 weergegeven in *ibid.*, 135 – 148 (143).

87. Vanaf het begin van de hervormingspoging was het duidelijk dat er een verschil in benadering bestond tussen de keizer en degenen die de hervorming moesten uittekenen. Jozef II wilde een ideale orde, met aanpassing aan lokale noden, en greep daarvoor de bestaande mistoestanden aan. In Brussel had men echter een hervorming binnen de oude orde voor ogen. Toch was Jozef II niet zo radicaal als hij door de oppositie neergezet werd. Het lijkt er vooral op dat de opstandelingen de hele kwestie aangegrepen hebben om er een constitutionele zaak van te maken. De hele hervorming van de instellingen was voor tijdgenoten immers niet los te koppelen van de procedure zelf en in wezen een publiekrechtelijk probleem. Als bijvoorbeeld de Blijde Inkomste werd ingeroepen, ging dat vooral over de brabantiteit van de Raad (geen niet-Brabanders als rechter), de onafzetbaarheid van de magistraten en de instemming van de Staten met elke hervorming. Voor de deputatie van de Staten van Brabant was het bestaan van een soeverein gerechtshof in Brabant essentieel vervat in de Blijde Inkomste. Zonder de oude gewesten op te heffen en te fusioneren (met instemming van de Staten natuurlijk) kon Jozef II dus nooit de Raad van Brabant opdoeken³³². In de hele discussie werd tot slot de soevereiniteit van de Raad van Brabant, Henegouwen... gecontrasteerd met die van de Raad van Vlaanderen³³³ die als eerste in de klappen deelde. Wat de hele hervorming had kunnen redden, de constitutionele verpakking van de voorstellen van de Geheime Raad en Martini, botsten op principiële bezwaren van Jozef II. Het resultaat was dat het nieuwe systeem noch cultureel, noch politiek verankerd was. Het miskennen van particuliere belangen zorgde voor een onmiddellijk legitimiteitsvraagstuk. De hele hervorming werd verwezen naar de vuilnisbelt van de geschiedenis.

1.3. Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815 – 1830)

88. In tegenstelling tot België, dat in 1795 geannexeerd werd door Frankrijk, bleef Nederland tussen 1795 en 1810 opeenvolgend als Bataafse Republiek (1795 – 1801), Bataafs Gemenebest (1801 – 1806) en Koninkrijk Holland (1806 -1810) een vazalstaat van Frankrijk³³⁴. Terwijl in België vanaf 1795 op progressieve wijze de Franse wetgeving ingevoerd werd³³⁵ werd Nederland pas in 1810 ingelijfd bij het Franse Keizerrijk. Nederland ging in deze periode zelf over tot codificatie. De codificatie van het Nederlandse burgerlijk procesrecht kan voor dit tijdsgewricht in twee periodes worden ingedeeld. In een eerste periode, van 1798 tot 1819, werd getracht een burgerlijk procesrecht tot stand te brengen dat, hoewel zeker elementen van Franse

³³² L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V, 122 – 123, 125, 133 en ook 146. Dat Brabantse karakter van het rechtssysteem zat erg diep. Zie bijvoorbeeld de affaire De Hondt (L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, IV, 148) waarbij een handelaar uit Brabant verdacht wordt van oplichting en berecht voor de krijgsraad in Wenen. Dit werd voorgesteld als het aantasten van de exclusieve rechtsmacht van de Brabantse rechtbanken voor Brabantse onderdanen.

³³³ In Brugge werden de hervormingen veel beter ontvangen. L. DHONDT, *Verlichte monarchie*, V 177, noot 31: er werden veel 'vreemdelingen' in de rechtbank benoemd. De Keizer hoefde zich niet aan gelijkaardige bepalingen als de Blijde Inkomste voor Brabant te houden bij de benoemingen.

³³⁴ Nederland bleef in deze periode wel juridisch onafhankelijk, zie B. JACOBS, R. KUBBEN en R. LESAFFER (eds.), *In the Embrace of France: The Law of Nations and Constitutional Law in the French Satellite States of the Revolutionary and Napoleonic Age (1789-1815)*, Nomos, Baden-Baden, 2008, 175 p.

³³⁵ Zie *supra*.

herkomst aanwezig waren, toch een duidelijk ‘Nederlands’ karakter droeg. Vanaf de jaren twintig van de 19de eeuw vond een koerswijziging plaats. Vanaf dit moment liet men zich vooral inspireren door de Franse *Code de procédure civile* van 1806³³⁶.

89. Een eerste codificatie van het Nederlandse burgerlijk procesrecht, *De Algemeene Manier van Procedereen*, dateert uit 1799 en was gebaseerd op de procesrechtelijke regelingen van verschillende gewesten van de Bataafse Republiek. Hoewel het ontwerp gestemd was, werd het nooit ingevoerd. Het was afhankelijk van een nieuwe wet op de rechterlijke organisatie die er nooit gekomen is³³⁷. Een tweede poging werd ondernomen door Joannes Van der Linden. Zijn ontwerp van Burgerlijk Wetboek voorzag in het vierde boek een ontwerp betreffende de burgerlijke rechtspleging. Het weinig vernieuwende ontwerp werd eind 1807 al aan de kant geschoven, toen een commissie ingesteld werd voor het ontwerpen van een procesrechtelijk wetboek voor het Koninkrijk Holland³³⁸. Die commissie leverde een derde ontwerp op, een *Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging in het Koninkrijk Holland* (1809). Ook dit ontwerp werd net zoals in 1799 aangenomen en zelfs afgekondigd, maar door moeilijkheden op het vlak van de rechterlijke organisatie liet de invoering wederom op zich wachten. Uiteindelijk bleef de invoering achterwege door de inlijving bij Frankrijk in juli 1810, waardoor vanaf 1 maart 1811 de Franse *Code de procédure civile* van kracht werd³³⁹.

90. Eenmaal onafhankelijk werden al gauw nieuwe codificatiepogingen ondernomen. Het Franse wetboek was en bleef immers de neerslag van de eeuwenoude praktijk van een vreemde mogendheid³⁴⁰. In 1814 werd een nieuwe poging ondernomen maar het invoeren van het resultaat daarvan, een nieuw Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering (Ontwerp Bijleveld 1814) werd geconfronteerd met een nieuwe realiteit: de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden op 9 juni 1815³⁴¹. Het opzet bleef nochtans hetzelfde³⁴² maar de gewijzigde situatie betekende dat het wetboek moest onderzocht worden door rechtsgeleerden

³³⁶ C.H. VAN RHEE, ‘Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de Lage Landen bij de zee (1798 – ca. 1819). Naar een ‘oudvaderlandse procedure in de traditie van het ius commune?’ in *Pro Memorie: bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der lage landen*, 2003/5.1, 66 – 95 (hierna verkort als ‘C.H. VAN RHEE, Pogingen I’) (66).

³³⁷ *Ibid.*, 70.

³³⁸ *Ibid.*, 86.

³³⁹ C.H. VAN RHEE, ‘Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de Lage Landen bij de zee (1798 – ca. 1819). Naar een ‘oudvaderlandse procedure in de traditie van het ius commune?’ in *Pro Memorie: bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der lage landen*, 2003, 5.2, 264 – 287 (hierna verkort als ‘C.H. VAN RHEE, Pogingen II’) (266 – 267).

³⁴⁰ Zie *supra*.

³⁴¹ Art. LXV, Slotakte Congres van Wenen. O.a. weergegeven in Onder andere weergegeven in X, *Manuel constitutionnel de la Belgique*, Brussel, 1831, 135 e.v. Zie A. ANDRÉ, D. HEIRBAUT, A.W. HERINGA en C.J. ROTTEVEEL MANSVELD, *De Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden van 1815 (200 jaar Grondwet van 1815)*, Die Keure, Brugge, te verschijnen.

³⁴² Art. 163 van de Grondwet van 1815 hernam letterlijk art. 100 van de Grondwet van 1814: “*Er zal worden ingevoerd een algemeen wetboek van burgerlijk regt, van koophandel, van lijfstraffelijk regt, van de zamenstelling der regterlijke magt, en van de manier van procederen.*” Een Commissie van Nationale Wetgeving moest daar voor zorgen. Over de invulling van deze bepaling, zie A. WIJFFELS, ‘Balancing rationality and tradition: the French Code civil and the codification of civil law in the Netherlands, 1798 – 1838’ in R. BEAUTHIER en I. RORIVE (red.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, 2004, 293 e.v.

uit de Zuidelijke Nederlanden³⁴³. Hun opmerkingen, vervat in een slechts tien pagina's tellend verslag, *Observations sur le projet de Code de procédure civile*, hekelden vooral de lacunes en wilde daarom weten of het Romeins recht behouden werd als subsidiair recht³⁴⁴. De opmerkingen werden verwerkt door een nieuwe commissie Noord-Nederlanders (Ontwerp Bijleveld 1819) die waarschijnlijk ergens strandde toen het resultaat ter beraadslaging aan de Raad van State zou zijn voorgelegd. De voornaamste wijzigingen met de eerste versie waren het weren van de vierscharen uit het ontwerp. In de plaats daarvan werd een systeem met kantongerechten, rechtbanken, gerechtshoven en een Hoge Raad aangenomen. Bij de verstekregeling werd op verzoek van de Belgische commissie een bepaling opgenomen voor het geval dat beide partijen niet in rechte verschenen. Aan de toegestane excepties werd de exceptie van verjaring toegevoegd. De categorie van vonnissen die niet aan beroep maar wel aan reformatie onderworpen was, werd uitgebreid met 'vonnissen waarin enkel nopens het bezitregt beslist is, behoudens dat in die gevallen geene cautie zal behoeven gesteld worden.' Ook de bedragen voor de bepaling van de vraag of reformatie al dan niet aangewezen is, werden aangepast. Een belangrijke vernieuwing lag in de titel omtrent cassatie, waar deze keer een uitgebreide regeling voor opgenomen werd. Die bezwaren vallen voor een stuk te begrijpen. In de besproken periode werd gestreefd naar de codificatie van een burgerlijk procesrecht dat nauw aansloot bij de procesrechten, zoals deze tijdens het ancien régime toegepast werden in Nederland³⁴⁵. Aan de andere kant waren een groot deel van de Belgen voorstander van het behoud van de Franse codificaties³⁴⁶. De Belgen waren ondertussen gehecht aan de Franse wetboeken waaraan ze de rechtseenheid te danken hadden die ze voorheen niet kenden. Ze werden niet zoals in Nederland als vreemde wetboeken beschouwd en de jarenlange toepassing ervan zorgde ervoor dat de Belgische rechtsgeleerden goed op de hoogte waren van de Franse wetgeving³⁴⁷. Vergeten we overigens niet dat de CPC pas in 1811 in Nederland ingevoerd werd en voorheen nagedacht werd over een codificatie van het 'Nederlandse' burgerlijk procesrecht.

91. Ondanks deze herzieningen bleven er bezwaren van de Zuid-Nederlanders tegen het Ontwerp Bijleveld 1819 en dus werd in de jaren twintig van de 19de eeuw een nieuwe poging ondernomen. Op 25 oktober 1824 duidde de Tweede Kamer een redactiecommissie aan om de opmerkingen te coördineren over het nieuw *Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering* enerzijds en de gerechtelijke organisatie anderzijds³⁴⁸. Op de vooravond van de onafhankelijkheid waren

³⁴³ KB nr. 19 van 5 september 1815. De commissie die zich inliet met de gerechtelijke organisatie en de burgerlijke rechtspleging bestond uit Procureur-generaal Daniëls, Wantelée en De Brabandere. Twee Nederlanders, Van Gennep en Philipse werden naar Brussel overgeplaatst om de nodige inlichtingen te verstrekken. Zie o.a. J.C. BETH, Ministerie van Justitie [1813-1876], 1933, Nationaal archief, Den Haag. Geraadpleegd op <http://www.archivesportaleurope.net/ead-display/-/ead/pl/aicode/NL-HaNA/type/fa/id/2.09.01/dbid/C123294644>

³⁴⁴ J. GILISSEN, Codifications, 221 – 222. Over Romeins recht als aanvullend recht zie E. DEFACQZ, *Ancien droit Belgique*, dl. 1, 179 – 184. Zie ook *supra* 'de hervormingspoging van verlicht despoot Jozef II' over de verscheidenheid in *ius proprium* en de rol van *ius commune* in de Zuidelijke Nederlanden. De bedenking van de Belgische commissie keert met die vraag terug naar de realiteit van vóór 1795.

³⁴⁵ C.H. VAN RHEE, Pogingen II, 276 – 287.

³⁴⁶ J. GILISSEN, Codifications, 211. Zie ook P. BELLEFROID, 'Het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek van 1838 en Napoleons Code Civil', *RW* 1937 – 1938, 1473 – 1484.

³⁴⁷ D. HEIRBAUT, *Hebben/hadden onze ministers van justitie een 'civiel' beleid?*, Mechelen, 2005, 17 – 18.

³⁴⁸ Zie hierover J. J.F. NOORDZIEK, *Geschiedenis en beraadslagingen, gevoerd in de Kamers der Staten-Generaal, over het ontwerp van Wetboek van Burgerlijke Regtspleging (1827 – 1828)*, La Haye, 1885 (hierna verkort als

het Burgerlijk wetboek, het Wetboek van Koophandel, de organisatie van de rechterlijke macht en de burgerlijke en strafprocedure afgekondigd. Enkel het Strafwetboek bleef achter. Het sluitstuk van de Nederlandse hervormingen was de wet van 16 mei 1829 die de Franse wetboeken afschafte (met uitzondering van het Strafwetboek). Het was de bedoeling dat deze van kracht zouden worden vanaf 1 februari 1831, maar dat was buiten de Belgische Revolutie gerekend³⁴⁹. Op 4 oktober werd de onafhankelijkheid uitgeroepen. Koning Willem zag zich genoodzaakt de invoering van de wetboeken voor onbepaalde tijd op te schorten³⁵⁰. Acht dagen later trok het Belgisch Voorlopig Bewind het invoeringsbesluit van Koning Willem in³⁵¹. Het wetboek van Burgerlijke Rechtspleging uit 1828 verdween in de Belgische nevelen van de geschiedenis³⁵² terwijl het in Nederland, in gewijzigde vorm, werd afgekondigd in 1838³⁵³.

92. Het Wetboek van Burgerlijke Rechtspleging³⁵⁴ was grotendeels gebaseerd op haar voorganger uit 1806³⁵⁵. Het wetboek van 1830 telde maar 745 artikelen waaruit meteen ook de

J.J.F. NOORDZIEK, *Beraadslagingen Wetboek van Burgerlijke Regtspleging*). Hierin zaten 4 Belgen (Nicolai, Raoux, Van Crombrughe en Barthélemy) en 4 Nederlanders.

³⁴⁹ KB 5 juli 1830 voorzag de inwerkingtreding om middernacht, tussen 31 januari en 1 februari 1831, *Journal officiel* 1830, nr. 41.

³⁵⁰ Arrêté du 14 janvier 1831 qui abroge les codes néerlandais et la législation sur l'organisation judiciaire, *Pasin.* 1830 – 1831, 146 – 147.

³⁵¹ Arrêté du gouvernement provisoire du 14 janvier 1831 révoquant l'arrêté du roi des Pays-Bas du 5 juillet 1830, dans *Pasin.*, 3e série, dl. I, 416. Het besluit van Willem I voorzag de introductie van de wet van op de gerechtelijke organisatie op 1 februari 1831 (*Recueil des lois*, 3e série, dl. XX, 348). Zie ook J. GILISSEN, *Codifications*, 210 – 229 en J. VAN DE VOORDE, 'Zijn de Belgen Napoleons trouwste onderdanen? Een onderzoek naar de mogelijke opheffing van de *Code Napoléon* in België en zijn vervanging door het Burgerlijk Wetboek van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden', *Pro Memoria* 2018, 232 – 265. De auteur betoogt hierin dat de invoering van de 'Nederlandse' wetboeken nooit rechtsgeldig werd opgeheven omdat de Tijdelijke Regering op dat moment zijn wetgevende bevoegdheid had afgestaan aan de Volksraad. Wat de inwerkingtreding, geregeld door een KB, betrof, zou men kunnen aannemen dat de Tijdelijke Regering die tijdelijk kon uitstellen, maar niet voor onbepaalde duur. Voor wat het burgerlijk procesrecht betreft maakt de auteur het onderscheid tussen de *wet van 18 april 1827 op de zamenstelling van de Regerlijke magt en het beleid der Justitie* enerzijds en het wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering anderzijds, die beiden door het besluit van 14 januari 1831 getroffen werden. Art. 2 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt immers dat het wetboek van toepassing is op alle rechtsplegingen, behoudens wanneer deze geregeld worden door niet uitdrukkelijk opgeheven wetsbepalingen. Van de Voorde stelt dat wat de gerechtelijke organisatie betreft de wet van 4 augustus 1832 (zie *infra*) en latere wetten over hetzelfde onderwerp de wet van 18 april 1827 minstens stilzwijgend opgeheven hebben, aangezien ze dezelfde materie regelen. Voor het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering kan men echter twijfelen of dat al dan niet opgeheven is.

³⁵² Zie *infra*. Er wordt niet expliciet naar deze versie verwezen. Ook de versie die van kracht wordt in 1838 levert slechts heel sporadisch vergelijkend materiaal op. Het zal in elk geval niet aan Koning Willem hebben gelegen. Hij beval na de Belgische onafhankelijkheid de verkoop van de kopijen die reeds gedrukt waren Zie A. WIJFFELS, *The 1830 Code of Civil Procedure*, 293, noot 29.

³⁵³ KB van 10 april 1838, Staatsblad, 1838, 12. G. DAHLMANN, 'Verfahrensrecht. Niederlande', in H. COING, *Handbuch*, III/3, 2604 – 2605. Zie voor een bespreking de artikels van Koenigswarter en Godefroy in *Revue étrangère et française*, I 430 e.v., 641 e.v. en 902 e.v.

³⁵⁴ Wetten van 29 maart 1828 en 19 mei 1829. Zie X. *Wetboek van burgerlijke regtsvordering, officiële uitgave*, S'Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij, 1830. (Hierna verkort als "WBR")

³⁵⁵ Zie verslag Barthelemy op 6 februari 1828 (J.J.F. NOORDZIEK, *Beraadslagingen Wetboek van Burgerlijke Regtspleging*, 5, noot 20). Tijdens de werkzaamheden waren er wel enkele stemmen die verwezen naar de Duitse wetgeving en de hervormingen in Geneve (1819), meer bepaald Bellots verslag, dat toen in Europa rondging als gezaghebbende kritiek op de (vermeende) tekortkomingen van de *Code de procédure civile*. O.a. de algemene bepalingen komen voor de meerderheid uit de CPC waar ze echter verspreid waren, de procedure voor de kantonrechter komt min of meer overeen met die voor de vrederechter, het algemeen systeem voor het bewijs werd behouden, het Franse systeem voor nietigheden, veel bijzondere procedures waren knip- en plakwerk...

wil van de wetgever tot vereenvoudiging bleek. Het bevatte een deel algemene regels voor alle gewone procedures met daarop specifieke regels voor de kantonrechters (vrederechters), hogere rechtbanken en de verschillende rechtsmiddelen. Een laatste deel van het wetboek houdt zich bezig met bijzondere procedures. Net zoals de *Code de procédure civile* heeft het wetboek uit 1830 aandacht voor termijnen en beperkingen en gaat op die manier een absolute toepassing van een *Verhandlungsmaxime* tegen. De voortgang van de procedure berustte echter nog steeds bij het initiatief van de partijen³⁵⁶ en algemeen werd de *audiatur et alteram pars*-regel doorgetrokken³⁵⁷. De rechter zag er slechts op toe dat de procedure gevolgd werd en stond op bepaalde momenten beperkte afwijkingen toe op vraag van de procespartijen³⁵⁸. Dat gold zowel voor de algemene regels als in de bijzondere procedures. Het *offizialsmaxime* was slechts sporadisch aanwezig³⁵⁹. Dat het Wetboek van Burgerlijke Rechtspleging aanleunde bij zijn voorganger uit 1806 betekent niet dat er geen innovaties waren. Zo werd afgestapt van het Franse systeem voor verstek³⁶⁰, kwaliteiten³⁶¹ en verhoging van termijnen op basis van afstand. Ook de geschreven procedure werd vereenvoudigd³⁶². Er waren ook grote wijzigingen in de procedure voor zaken van koophandel, een gevolg van de afschaffing van de rechtbanken van koophandel. Met een aantal ingrepen kwam men tegemoet aan courante kritieken op de CPC zoals het afschaffen van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging, vereenvoudiging van de rechtspleging voor onroerend beslag³⁶³, het samenvoegen en vereenvoudigen van de valsheidsprocedure en schriftonderzoek³⁶⁴, een mildering van het Franse systeem van nietigheden voor getuigenverhoren en dagvaardingsexploiten³⁶⁵, het aanpakken van een aantal bestaande misbruiken bij deskundigen³⁶⁶ en het invoeren van een nieuw rechtsmiddel; de herziening³⁶⁷.

³⁵⁶ Dat komt bijvoorbeeld tot uiting in de verwijzing naar de meest gerede partij (art. 78, 96, 158, 167, 185, 187, 193, 199, 266, 306, 431, 549, 675 WBR)

³⁵⁷ Met uitzondering van de korte rechtspleging en voorlopige procedures, art. 245 e.v. WBR.

³⁵⁸ Het initiatief van de partijen wordt soms aangenomen, soms expliciet vermeld zoals bijvoorbeeld art. 161 WBR en 189 WBR i.v.m. bewijs.

³⁵⁹ Zie o.a. A. WIJFFELS, *The 1830 Code of Civil Procedure*, 294 – 299. Bijvoorbeeld in de discretionaire bevoegdheid van de rechter om de partijen te verzoenen (art. 19 WBR), het onderzoek en aanleveren van rechtsgronden indien nodig (art. 39 WBR), motivering (art. 49 4° WBR) en een aantal zaken i.v.m. bewijs (art. 79 en 186 WBR).

³⁶⁰ Art. 54 WBR, geen *congé-défaut* meer.

³⁶¹ Art. 50 WBR. Het vonnis wordt voortaan opgemaakt door de rechter, zonder medewerking van de partijen (eigenlijk hun pleitbezorgers). (Cfr. art. 142 – 145 CPC). Kwaliteiten waren een opsomming die deel uitmaakte van het vonnis van de rechtbank of arrest van het hof met daarin de identiteit, burgerlijke staat, woonplaats van de partijen en de hoedanigheid (voogd van een minderjarige, uitvoerder van een testament...) waarin de partijen tussenkwamen in de procedure. Daarnaast bevatten ze ook de opsomming van de feiten, beweringen en middelen van de partijen en de evocatie van incidenten tijdens de gevolgde procedure tot aan de pleitzitting.

³⁶² Art. 139 – 154 WBR.

³⁶³ Art. 425 e.v. WBR.

³⁶⁴ Art. 155 – 177 WBR ‘Van de geschillen over de echtheid of onechtheid van geschriften en het geregeld onderzoek deswege’.

³⁶⁵ Het getuigenverhoor was berucht om zijn nietigheden, in art. 110 WBR “*Buiten het geval dat de getuige den eed...niet heeft afgelegd, zal het nalaten van de eene of andere der formaliteiten... geene nietigheid des verhoors van dien getuige ten gevolge hebben...*” Wat nietigheden in verband met het dagvaardingsexploot betrof, werden die in bepaalde gevallen gedekt.

³⁶⁶ Art. 198 § 1 WBR voorziet bijvoorbeeld een verplichte termijn (door de rechter te bepalen) waarbinnen het verslag moet neergelegd worden door de deskundigen.

³⁶⁷ Art. 299 – 320 WBR.

93. Het wetboek moest een tweeluik vormen met de wet van 10 april 1827 op de gerechtelijke organisatie³⁶⁸. Die stelde de inrichting voorop van kantongerechten, arrondissementsrechtbanken, provinciale hoven, de *crimineele rechtbank* van Amsterdam en de *Hooge Raad*. Onderaan de gerechtelijke piramide sprak de kantonrechter alleen recht. In handelszaken werd hij echter bijgestaan door vier assessoren³⁶⁹. Ook de arrondissementsrechtbank oordeelde in burgerlijke en handelszaken. Voor deze laatste werd zij bijgestaan door twee handelaars of fabrikanten. In burgerlijke zaken zetelden vijf rechters, in handelszaken drie³⁷⁰. Elke provincie beschikte over een provinciaal gerechtshof. De rechters werden levenslang benoemd en namen kennis van beroepen tegen vonnissen van de arrondissementsrechtbank en van de kantongerechten in handelszaken; in eerste aanleg van de geschillen anders dan om zakelijke rechten met de provinciale staten of gedeputeerde staten. In burgerlijke en handelszaken zetelen ze met vijf rechters³⁷¹. De Hooge Raad ten slotte nam kennis van vorderingen tegen de Koning en leden van zijn huis, vorderingen tegen de staat (met uitzondering van belastingzaken) en regeling van rechtsgebied. Zij was tegelijk het prijsgerecht³⁷² en nam kennis van beroep tegen de vonnissen der gerechtshoven³⁷³. De Hoge Raad was ook het Hof van Verbreking³⁷⁴. De bedenkingen hierbij leidden op 10 februari 1829 tot een nieuw ontwerp dat door Barthélemy, Crombrugghe, Doncker en Curtius en Schoonveld ingediend werd doch verworpen³⁷⁵. Met betrekking tot de gerechtelijke organisatie gingen de bezwaren vooral over de zetel van het Hooggerechtshof. Zo konden Brussel en de Brusselse advocaten het maar weinig smaken dat het uiteindelijk Den Haag werd³⁷⁶.

³⁶⁸ Wet van 18 april 1827 op de rechterlijke organisatie (hierna verkort als "Wet RO 1827") *Recueil des lois et actes généraux du gouvernement en vigueur dans le Royaume des Pays-Bas*, 3e série, t. XV, Bruxelles, 1827, 327 – 415.

³⁶⁹ Art. 35 – 37 Wet RO 1827.

³⁷⁰ Art. 61 Wet RO 1827.

³⁷¹ Art. 69 en 98 Wet RO 1827.

³⁷² Het oorlogsrecht laat toe dat vijandelijke oorlogschepen, staatschepen en schepen in openbare dienst worden vernietigd of opgebracht. Gaat het echter om vijandelijke koopvaardischepen en hun lading, dan moet de rechtmatigheid van de 'kaping' nagegaan worden. Dit is de taak van het prijsgerecht.

³⁷³ Art. 89, 93, 94 en 95 Wet RO 1827.

³⁷⁴ Art. 92 en 101 Wet RO 1827.

³⁷⁵ Handelingen van de Tweede Kamer, zitting van 10 februari 1829, 282 – 286. Het ontwerp vond dat de wet van 18 april 1827 te veel personeel voorzag en wou besparen door het aantal rechters te verminderen dat in eerste aanleg werd vereist en wilde een verdere uniformisering en rationalisering van het systeem doorvoeren. Doncker en Curtius van Tienhoven verzetten zich o.a. omwille van 1° een 'verkeerde' regeling van conflicten, 2° het muilkoven van het OM, 3° het afschaffen van beroep in correctionele zaken, 4° het gemis van bepaalde waarborgen in criminele zaken, 5° vermenging van eerste en tweede rechtsgebied bij gerechtshoven en 6° de verkeerde instelling van 18 hoven van beroep. Er werd te veel personeel en te veel verschil voorzien waardoor de eenheid in rechtspraak in het gedrag zou komen.

³⁷⁶ Zie ook J.H.P. BELLEFROID, 'De Wetboeken van 1830', *Rechtskundig Tijdschrift voor België*, 1930, 114 – 118.

1.4. Waarom slaagde Frankrijk, waar Jozef II en Willem I faalden?

94. We hebben *supra* al een aantal redenen uiteengezet waarom Jozef II of Willem I faalden. Belangrijker is de vraag waarom de Fransen, met Napoleon, dan wél slaagden in hun opzet. Er zijn immers ontegensprekelijk een aantal gelijkenissen in de doorgevoerde hervormingen. Liep Jozef II gewoon net iets te ver voor op zijn tijd³⁷⁷ en verschenen de Nederlanders gewoon te laat op het toneel?

95. De Fransen hadden om te beginnen een aantal troeven. Ze konden rekenen op een taalkundige en culturele nabijheid die het associatieproces ten goede kwam³⁷⁸. Wat de taal betreft, kan verwezen worden naar de algemeen stijgende invloed van de Franse taal in de 18de eeuw en de verdere verfransing van de Zuidelijke Nederlanden, voornamelijk onder de Oostenrijkers³⁷⁹. Deze voelden zich ook niet geroepen om hiertegen in te gaan en communiceerden met onze contreien in het Frans³⁸⁰. De taalperikelen onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en de rol van minister van Justitie van Maanen³⁸¹ zijn dan weer genoegzaam bekend. De taalbesluiten hadden immers een diepe nawerking in de Zuidelijke Nederlanden. Nadat eerder het Nederlands als officiële taal in het Zuiden erkend werd – maar nog niet verplicht – probeerde de regering de komende jaren de positie van de taal verder te

³⁷⁷ R. WARLOMONT, 'Les idées modernes de Joseph II sur l'organisation judiciaire dans les Pays-Bas autrichiens', *TRG*, XXVII, 269 – 289 (269): "Joseph II, ce souverain qui n'a eu qu'un tort: celui de devancer son époque. Il n'était venu que dix ans trop tôt."

³⁷⁸ D. HEIRBAUT en J.-F. GERKENS, 'In the shadow of France. Legal acculturation and legal transplants in the Southern Netherlands/Belgium' in J.A. SANCHEZ CORDERO (ed.), *Legal culture and legal transplants. La culture juridique et l'acculturation du droit*, Vol. I, 2012, 609 167 – 193. (Hierna verkort als 'D. HEIRBAUT en J.-F. GERKENS, Legal acculturation and legal transplants in Belgium').

³⁷⁹ R. WILLEMYNS, *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*, Antwerpen, Standaard, 2003, 399 p. (142 – 143). Het traditionele verhaal luidt dat de hertogen van Bourgondië en hun opvolgers het Frans promootten. De realiteit is iets genuanceerder. Toch bleef Frans sterk als de taal van de centrale administratie en de taal van de elite in de Zuidelijke Nederlanden. Terwijl lokale rechtbanken in Duits- of Nederlandstalige gebieden bij hun regionale recht bleven, kwam op de hogere niveaus het Frans op (*Ibid.*, 154 – 157). Ook juridische auteurs schakelden over op het Frans en negeerden de Duitstalige literatuur. Als gevolg daarvan hadden de grote Duitse auteurs van de verlichting en hun recht, het *Vernunftrecht*, weinig sympathisanten in de Zuidelijke Nederlanden.

³⁸⁰ Eén en ander heeft waarschijnlijk ook te maken met het feit dat de Oostenrijkers helemaal niet verknocht waren aan onze contreien. Maria Theresa had liever de Dalmatische kusten gehad dan de Zuidelijke Nederlanden en probeerde ook een aantal keer die gebieden te ruilen. Jozef II liet zich dan weer een aantal keer ontvallen liever over de Beierse gebieden te heersen. Misschien verklaart het gebrek aan overtuiging dat hun verlichtingsidealen in het Duits, maar gecommuniceerd in het Frans, niet doordrongen?

³⁸¹ Cornelius Felix van Maanen (°s-Gravenhage, 9 september 1769 †s-Gravenhage, 14 februari 1846) nam een bijzondere plaats in in het bestuur van het net geboren Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Als minister van Justitie (eerst onder Frans bewind (1807 – 1809), daarna in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815 – 1830) en ten slotte in Nederland (1830 – 1842)) trachtte hij vanuit zijn departement van Justitie vorm te geven aan de hele binnenlandse politiek. Hij was vóór alles jurist; de staat was voor hem slechts grondvlak van het recht. Het was hem vrij onverschillig onder welke soeverein hij diende, wanneer hij maar werken kon aan de hervorming eerst van de voorrevolutionaire verwarring tot de orde van algemene wetboeken en toen van deze Franse codes tot een zuiver nationaal stelsel. Zie E.H. KOSSMANN, *De Lage landen*, 106, C. GERRETSON, 'De grote justicier Cornelis Felix van Maanen', Gerretson de Strijdbare (z.p., z.j.), 73 e.v. en P. BLOK, 'Maanen (Cornelis Felix van)', in *Nieuw Nederlands biografisch woordenboek*, III, Leiden, A.W. Sijthoff, 1914, 803 – 805. Zie ook M.E. VERBURG, *Geschiedenis van het Ministerie van Justitie, deel I (1798-1898)*, Sdu Uitgeverij Koninginnegracht, Den Haag, 1994, 71 e.v.

versterken. Hoewel Den Haag op de hoogte was van de positie van het Nederlands bij Belgische juristen, werd op 15 september 1819 beslist dat vanaf 1 januari 1823 bestuur en rechtspraak enkel het Nederlands mochten hanteren. Fundamentele moeilijkheden deden zich niet voor in de magistratuur want er waren voldoende Nederlandssprekende rechters. Anders lag de situatie bij de advocatuur (Brusselse balie!) waarvan velen, voornamelijk jongeren, onder het Franse bewind opgeleid waren³⁸².

96. Wat de culturele nabijheid betreft, kan gewezen worden op de eeuwenlange penetratie van het Franse recht in België³⁸³ waardoor er niet zo zeer sprake was van een plotse *legal transplant*, dan wel van een *legal transplant* als brutale opvolger van een proces van geleidelijke acculturatie dat sterker werd in de tweede helft van de 18de eeuw. Zo was er eerst in Vlaanderen, daarna in Brabant, de invloed van de middeleeuwse praktijk door *primo* de invloed van de romanocanonieke procedure, die gekend was door geleerde juristen en *secundo* de invloed van de praktijk van het Parlement van Parijs. Dat Parlement, zoals gereorganiseerd door de ordonnantie van Montil-les-Tours in 1454, was het model voor Karel de Stoute's Parlement van Mechelen. Bovendien was in Vlaanderen (met uitzondering van Rijks-Vlaanderen), als Frans leen, beroep bij het Parlement van Parijs vaak voorkomend tot 1521. Dit hield pas op toen in 1526 met het verdrag van Madrid het "voormalige" Franse leen, voortaan zonder suzerain, in de volledige soevereiniteit van de Habsburgse landsheer terechtkwam³⁸⁴. Wat de oude gebruiken betreft, bevonden onze contreien zich bovendien in één groep met Noord-Frankrijk, met name de *pays de droit coutumier*. Zoals eerder al aangegeven³⁸⁵, putte de *Code de procédure civile* ook uit die traditie. Het Napoleontische recht formuleerde de bestaande regels dan wel op een nieuwe manier (maar duidelijker en mits aanpakken van diversiteit en uitzonderingen), toch lag veel nieuw recht in de lijn van de algemene verwachtingen. Het 19de eeuwse Belgisch nationalisme kon dus verzoend worden met een Frans wetboek omdat dat gebaseerd was op Franco-Belgische gebruiken³⁸⁶. Als tegengewicht voor de

³⁸² A. DE JONGHE, *De taalpolitiek van Koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830)*. De genesis der taalbesluiten en hun toepassing, Brussel, 1943, 435 p., 48, 65. *ibid.*, 148 e.v. 66. *ibid.*, 158 e.v. En E.H. KOSSMANN, *De Lage landen*, 110 – 111. De versoepeling in de taalwetten van 1829 en 1830 kwam te laat. Zie over magistratuur, advocatuur en notariaat in deze periode E. WITTE, *Het verloren Koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische organisten tegen de revolutie, 1828 – 1850*, Antwerpen, de bezige bij, 2014, (hierna verkort als "E. WITTE, *Het verloren Koninkrijk*") 65 – 70.

³⁸³ D. HEIRBAUT en J.-F. GERKENS, Legal acculturation and legal transplants in Belgium. Zie ook R.C. VAN CAENEGEM, *History of European Civil Procedure*, 46.

³⁸⁴ De impact van de Habsburgse overheersing op het recht was bovendien beperkt. Recht was en bleef een lokaal en regionaal fenomeen. D. HEIRBAUT, 'The Belgian legal tradition: does it exist?' in H. BOCKEN en W. DE BONDT (ed.), *Introduction to Belgian law*, Brussels, Kluwer, 2001 (2000), 1 – 3.

³⁸⁵ Zie *supra*.

³⁸⁶ Zo vonden rechters, notarissen en juristen manieren om het oude recht te blijven gebruiken. Zie F. STEVENS, 'Histoire du droit et nationalisme en Belgique au XIXe siècle' in J. POUMAREDE (ed.), *Histoire de l'histoire du droit*, Toulouse, Presse de l'université, 2006, 207. Zie in dat opzicht ook *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 3 september 1833 in *MB* nr. 248 van 5 september 1833, 14: Discussion Projet de loi portant le budget la ja justice pour l'exercice 1833. Terwijl het Hof van Beroep van Luik over een mooie bibliotheek beschikte en Gent recent ook nog middelen kreeg, "...Bruxelles n'a pas même les collections de lois indispensables; elle n'a ni Dalloz, ni Sirey, ni Denevers, pas même le Répertoire, ni les questions de droit de Merlin. Elle ne possède que de vieux livres latins et flamands dont elle a hérité du conseil de Brabant."

Franse invloed was er bovendien een quasi-afwezigheid van invloed vanuit Spanje³⁸⁷ en Oostenrijk³⁸⁸. Dit viel niet enkel te herleiden tot een geografisch verschil in nabijheid, maar ook met een gebrek aan wil bij de Spaanse en Oostenrijkse vorsten om het recht uit hun andere gebieden op te leggen. De Franse voorbeelden waren bovendien sterk praktijkgericht en sloten daarom goed aan bij de noden van Belgische juristen³⁸⁹. Zo was er ook invloed via rechtsvergelijking.

97. Met de Franse Revolutie en Napoleon begon dan de langdurige en volledige transplantatie van het Franse recht³⁹⁰. Dit werd mee mogelijk gemaakt door de lange bezettingsperiode door Frankrijk (\pm 20 jaar), terwijl het de Nederlanders nog eens 15 jaar kostte om hun wetboeken afgekondigd te krijgen, op een moment toen het net te laat was. Bovendien hadden Belgische juristen goedkoop toegang tot de Franse wetten, rechtspraak en rechtsleer omdat er tot 1852 geen auteursrechtelijke bescherming was in België voor de Franse auteurs³⁹¹. Tot slot moeten we ook nog wijzen op het pragmatisme van veel rechtspractici. Tijdens de Franse bezetting werden zij doordrongen van het Franse recht en cultuur. Toen België in 1830 onafhankelijk werd, zonder langdurig blootgesteld te zijn geweest aan de wetboeken van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, bewandelden zij verder dit ‘Franse pad’³⁹². Bovendien werd ook de rechtspraktijk volledig verfranst onder de Franse bezetting³⁹³ en werden magistraten benoemd die de bezetter welgezind waren³⁹⁴. Werd de samenstelling van de

³⁸⁷ G. MARTYN, *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611, zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 200, 98.

³⁸⁸ J. VAN DEN BROECK, *Rechtsleer*, 31.

³⁸⁹ P. GODDING, ‘De l’«ancien droit belge» au Code civil de 1804: une rupture?’ in A. WIJFFELS (ed.), *Le Code civil entre ius commune et droit civil européen*, Brussel, 2005, 585 – 610. De rechtsleer in de Zuidelijke Nederlanden was vooral praktijkgericht. Hoe kan dat ook anders in een land waar, zelfs na de officiële redactie en homologatie nog ca. 150 costuymen van toepassing bleven en waar men zowel met het *ius proprium* als met het *ius commune* moest rekening houden. Dit stond haaks op abstracte principes en een sterke filosofische inslag en had een weerslag de houding van Zuid-Nederlanders tegenover het natuurrecht, aandacht voor Duitsland... J. VAN DEN BROECK, *Rechtsleer*, 30.

³⁹⁰ Zie voor het burgerlijk recht bijvoorbeeld S. BOUABDALLAH, *La réception du modèle français en droit civil belge. Exemple d’un transfert de droit*, Bruylant, Brussel, 2014, 386 p.

³⁹¹ H. DOPP, *La contre-çagon des livres français en Belgique, 1815 – 1852*, Leuven, 1932. Voor een overzicht zie C. VERBEKE, *Belgian Law: An Annotated Bibliographic Guide to Reference Materials, 1803-1993* (Bruxelles [Belgische Commissie voor Bibliografie en Bibliologie] 1994), 115 – 135.

³⁹² A. WIJFFELS, *The 1830 Code of Civil Procedure*, 283. In de geesten van de juristen zijn uit de Nederlandse periode enkel de wetten op erfpacht en opstal blijven hangen. Zie D. HEIRBAUT, *De Franse overheersing in België*, 13. Tegen 1830 hadden enkel de oudste juristen nog vage herinneringen aan de oude gebruiken terwijl het Franse recht intussen volledig ingeburgerd was. Zie hierover algemeen M. GLÄSER, *Lehre und Rechtsprechung im französischen Zivilrecht des 19. Jahrhunderts*, Frankfurt, Klostermann, 1996, 13 – 41.

³⁹³ Besluit 2 frimaire an IV (23 november 1795): “L’on plaidera nécessairement en langue française devant les tribunaux des départements réunis à la république par le décret du 9 vendémiaire dernier et les jugements y seront rendus dans la même langue conformément à la loi française.” Vanaf 1795 kwam het Nederlands nog bij hoge uitzondering voor in de geschreven processtukken. D. HEIRBAUT, *De Franse overheersing in België*, 20.

³⁹⁴ Sinds de annexatie op 9 vendémiaire, Jaar IV werden de rechtbanken en hoven voor de helft bemand door personen die voorheen, tijdens het ancien régime, geen dergelijke functie uitoefenden. Afhankelijk van de periode ging het om 50 tot 60 % van de magistratuur. Bovendien weigerden veel magistraten uit het ancien régime nog mee te werken met de bezetter uit onvrede met het gebrek aan compensatie voor het afschaffen van de verkoop dvan ambten. J. LOGIE, *Les magistrats des cours et tribunaux en Belgique 1794-1814. Essai d’approche politique et sociologique*, thèse de doctorat, Paris, 1995, 455 e.v. Zie ook P. VAN HILLE, *Het Hof van Beroep te Brussel en de rechtbanken van Oost- en West-Vlaanderen onder het Frans Bewind, 1800-1814*, Handzame, 1970, 212 p.

magistratuur nog grondig gewijzigd in de Franse periode, dan bleven niettemin meer dan 2/3 van de magistraten die in deze periode benoemd werden in de Zuidelijke Nederlanden ook in functie tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden³⁹⁵. Op die manier ontstond verder een zekere continuïteit over de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden heen.

98. Beauthier wijst daarbij nog op een proces waarbij Belgische rechters de scherpe kantjes afvijlden van de ergste *legal transplants*, door zich te beroepen op de eigen traditie. Hierdoor verlaagde de drempel voor de rest van de wetgeving³⁹⁶.

99. Toch betekenen al deze redenen niet dat er helemaal geen weerstand was tegen de nieuwe Franse instellingen en recht; niet noodzakelijk door hun Franse oorsprong maar omwille van hun revolutionair karakter³⁹⁷. Na de annexatie was ook de algemene publieke opinie anti-Frans³⁹⁸. Terwijl de Belgen aanvankelijk de nieuwe instellingen vermeden, zouden het concordaat van Rome van 1801 en de invoering van de eerder conservatieve Napoleontische wetboeken, die minder aangetast waren door de erfzonden van de Franse Revolutie, doorslaggevende stappen geweest zijn om de Belgen uiteindelijk volledig te verzoenen met de rechtbanken³⁹⁹. Er was dus eerder sprake van een graduele acceptatie van recht en rechtbanken.

³⁹⁵ E. WITTE, *Het verloren Koninkrijk*, 25.

³⁹⁶ R. BEAUTHIER, 'Le «véritable sens» de l'article 2 du code civil. L'ambition du code civil de remplacer l'ancien droit à la lumière de la jurisprudence «Belge» de la première moitié du 19ième siècle' in R. BEAUTHIER en I. RORIVE (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Bruylant, Bruxelles, 2004, 576 p. (217 – 257). Zo ontstaat de schijnbare paradox waarbij door een gebrek aan respect voor het Franse recht, door aanpassingen of het afvlijen van de scherpe kantjes, het geheel toch kon overleven. Dat proces startte al wanneer net na de annexatie de Franse wetgeving op progressieve wijze in onze contreien werd ingevoerd (zie *supra*). Zie nog H. VAN GOETHEM, 'Les justiciables Belges face aux nouvelles institutions judiciaires de 1795-1796' in *Justice & institutions françaises en Belgique (1795/1815). Traditions et innovations auteur de l'annexion*, FUSL/CHRIDI, Ester 1995, 395 p. (362) en H. VAN GOETHEM, *La Belgique sous l'annexion à la France, 1795-1813: l'acceptation des nouvelles institutions judiciaires et du droit français*, 295 – 299 en 'La pratique judiciaire depuis les élections de mars 1797' in S. DAUCHY, J. MONBALLYU en A. WIJFFELS, *Auctoritates Xenia iuris R.C. Van Caenegem oblata*, Brussel, 1997, 289 – 300. Dat werd ironisch genoeg mee mogelijk gemaakt door de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht (in tegenstelling tot onder het ancien régime). Zie E. BERGER, 'Le modèle judiciaire libéral mis à l'épreuve: la surveillance des juges sous le Directoire' in *Annales historiques de la Révolution française*, 2006, 337.

³⁹⁷ P. GODDING, 'De l'«ancien droit belge» au Code civil de 1804: une rupture?', in A. WIJFFELS (ed.), *Le Code civil entre ius commune et droit civil européen*, Brussel, Bruylant, 2005, 603 – 605. Terwijl het in 1795 – 1796 over het algemeen ging om het passief aanvaarden en tolereren zonder meer, nam het wantrouwen in België langzaam toe. De periode 1796 – 1797 plaatste de magistraten tussen twee vuren; enerzijds de Fransen met de weldaden van de revolutie maar gecompromiteerd door hun radicalisme en aan de andere kant de autochtone bevolking die de Fransen niet meer wilden en zich meer en meer tegen de revolutionaire ideologie keerden. Ook uit de verkiezingen van maart – april 1797 bleken, net zoals in Frankrijk, de gematigder kandidaten het te halen. Zie H. VAN GOETHEM, 'Rebelse rechters. De vestiging van de moderne instellingen in België, 1796 – 1797' in J. GIJSSELS, J. VELAERS, *Publiek recht, ruim bekeken, opstellen aangeboden aan prof. J. Gijsseles*, Antwerpen 1994, 305 – 316.

³⁹⁸ H. VAN GOETHEM, 'Les justiciables Belges face aux nouvelles institutions judiciaires de 1795-1796' in *Justice & institutions françaises en Belgique (1795/1815). Traditions et innovations auteur de l'annexion*, FUSL/CHRIDI, Ester 1995. De publieke opinie schommelde nogal tijdens de laatste jaren van de bezetting. Dit hing samen met de wisselende krijgskansen van de Franse legers en de door de oorlog veroorzaakte lasten van conscriptie, rekwisitie en extra belastingen. Zie J. OLCINA, *L'opinion publique en Belgique entre 1812 et 1814. Les Belges face à l'écroulement de l'Empire*, Brussel, Académie royale de Belgique, 2011, 440 p.

³⁹⁹ Denk bijvoorbeeld aan de boerenkrijg in 1798 (of de Klüppelkrieg in de Duitstalige gebieden), een conservatieve opstand tegen het Franse bewind. L. FRANÇOIS, *De Boerenkrijg. Twee eeuwen feiten en fictie*, 70

Als we de vergelijking maken met de situatie onder Jozef II in 1787 dan verschilt die erg van die uit 1795 toen de Zuidelijke Nederlanden geannexeerd werden door Frankrijk. In dit laatste geval gingen zeven jaar van politieke instabiliteit (van opstand tegen de Oostenrijkers, naar Franse bezetting, naar Oostenrijkse herovering en opnieuw naar Franse bezetting) zonder voorgaande hieraan vooraf. Bovendien ging het deze keer om een ander regime in een veroverd gebied. Maar buskruit en bajonet zijn krachtige argumenten⁴⁰⁰. Tegenover die status van veroverd en dus onderworpen gebied stond de nieuwe positie van de Zuidelijke Nederlanden in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Was er onder de Franse bezetter weinig tot geen inspraak mogelijk, dan lagen de kaarten nu anders⁴⁰¹. De Nederlander Tammo Sijpkens⁴⁰² verklaarde het als volgt: “*In het algemeen van karakter wuft, opgeblazen, domperig, onvrij, naäpend, zonder eigen zelfstandigheid, vormde hetzelfde een zonderling contrast met den diep nadenkenden geest, gestemd tot ernst, van den nederlander, die, onslaafsch geboren, de vrijheid en zelfstandigheid ontving bij erfstelling over de hand, van eeuw tot eeuw ... Bij hen onbepaalde aperij van alles wat Fransch is, met voorkeur, om van dat land liever te wezen een uitgelachten aanhangsel, goed om te worden gedrukt, dan zich geschikt naar Nederlansche denkwijze, en om met ons uit te maken een eigen gevoel; spottende met onze wetenschap en beschaving, die de nijd, in vereniging met het Jezuitenspook, aan de baardeloze volksmenners nooit ophield voor te stellen, als verre beneden hen; en de bedrogenen geloofden het eerbieding.*”⁴⁰³

Leuven, Davidsfonds, 1998. Zie ook nog H. VAN GOETHEM, ‘La Belgique sous l’annexion à la France, 1795 – 1813: l’acceptation des nouvelles institutions judiciaires et du droit français’ in S. DAUCHY, J. MONBALLYU en A. WIJFFELS (eds.), *Auctoritates Xenia R.C. van Caenegem oblata*, Brussel, Académie, 1997, 289 – 301. Het ging daarbij vooral om bezwaren omtrent de conscriptie en vervolging van de kerk. Ook het uitblijven van een algemene opstand tijdens de ineensdorting van het Keizerrijk is niet noodzakelijk aan franslievendheid te wijten. P. VERHAEGEN, *La Belgique sous la domination française (1792-1814)*, Hfst. V, La chute de l’Empire, Brussel, 1929, 181 e.v.

⁴⁰⁰ 1 Franse soldaat per 10 inwoners, zie M. RAPPORT, ‘Belgium under French occupation: between collaboration and resistance, July 1794 to October 1795 in *French History* 16, 2002, 53 – 82 (62). D. HEIRBAUT, De Franse overheersing in België, 17.

⁴⁰¹ P. POULLET, *Les institutions françaises de 1795 à 1814. Essai sur les origines des institutions belges contemporaines*, Parijs, Plon, 1907, 975 p. (VI): “*Les institutions françaises imposées par la France à notre pays à la fin du 18e siècle, subirent pendant la période française elle-même et après elle, pendant notre réunion avec la Hollande, des remaniements d’une importance capitale et d’une portée souvent durable. Un trait caractéristique distingue cependant au point de vue de l’évolution des institutions belges contemporaines la période de notre incorporation à la France, et celle qui la suivit. Au cours de la période française nos provinces durent subir un régime d’autorité par la domination étrangère et celle-ci ne se préoccupa d’aucune façon de l’adapter au temperament national, non plus qu’aux vœux et intérêts du peuple belge; mais après 1815, la Belgique ne pouvait plus être traitée dans le nouveau Royaume des Pays-Bas, comme un pays conquis. Le législateur, dans les transformations qu’il fit subir aux institutions, sentit le devoir et eut le souci de s’inspirer des besoins propres des intérêts particuliers et des traditions de nos populations.*”

⁴⁰² E.W.A. HENSSEN, ‘Tammo Sijpkens, een Gronings ‘parketheer’ in *Acht Groningse juristen en hun genootschap*, Wolters-Noordhoff/Forsten Groningen. 1986, 39 – 59.

⁴⁰³ J.C. VOORDUIN, *Geschiedenis en beginselen der Nederlandsche wetboeken volgens de beraadslagingen deswege gehouden bij de Tweede Kamer der Staten generaal*, Utrecht, 1837, I, 366 – 377.

1.5. Tussenconclusie

100. Op het einde van de 18de eeuw zagen moderne wetboeken het licht onder impuls van twee verschillende regimes: de verlichte despoten enerzijds en de Franse Revolutie anderzijds. In het geval van die laatste was het niet de verlichte vorst maar de revolutionaire 3de Stand die brak met het ancien régime. Men kreeg er ironisch genoeg met Napoleon een verlicht despoot voor in de plaats⁴⁰⁴.

101. De algemene kritiek op het geleerde recht uit het ancien régime sproot vooral voort uit het lappendeken van rechtbanken en de rol van de rechter in de ontwikkeling van het recht. De romanocanonieke procedure viel op door een hermetisch taalgebruik en was daarom nagenoeg onbegrijpelijk voor de gewone burger. Ze was geschreven en daarom lang en duur, geheim en bureaucratisch. De algemene tendens van de gevraagde hervormingen tijdens en naar aanleiding van de verlichting hoeft daarom niet te verbazen. In sommige gevallen leidde het vertrouwen in de natuurlijke goedheid van de mens (Rousseau!) sommigen ertoe om elke vorm van gerechtelijke procedure af te schaffen. Die idee zat ook vervat in de Jakobijnse Grondwet van 24 juni 1793 of werd in de praktijk gebracht met de procedure uit het decreet van 3 Brumaire Jaar II. De meerderheid van de hervormingen (of voorstellen daartoe) ging echter zo ver niet.

102. Wat de gerechtelijke organisatie betreft, was het duidelijk dat er een einde moest komen aan het labyrint van rechtbanken, hoven en parlementen waarvan de jurisdicties elkaar onderling overlaptten. Zij moesten op een nationale leest vervangen worden door een rationele en uniforme hiërarchie van rechtbanken; het piramidaal systeem dat ook vandaag nog de dienst uitmaakt. Dat was overigens ook het opzet van Jozef II in de Zuidelijke Nederlanden. Hij ging zelfs een stuk verder en voorzag een eenheidsrechtbank, maar slaagde er niet in om het systeem daadwerkelijk te implementeren. De Fransen daarentegen kozen aanvankelijk ook voor een soort eenheidsrechtbank met een circulair beroep en dus geen rechtbanken of hoven van beroep. Ook de rol van het Hof van Cassatie was niet te vergelijken met zijn rol vandaag. De Franse Revolutie baarde echter ook de vrederechters en ook de rechtbanken van koophandel werden behouden. Napoleon transposeerde deze instellingen, samen met de heringevoerde werkrechtshraden, naar België en zette daarmee *in tempore non suspecto* de krijtlijnen uit voor de toekomst. Want als we nu de vrederechters of arbeidsrechtbanken beschouwen als een integraal deel van de gerechtelijke orde, dan was dat begin 19de eeuw zeker niet in steen gebeiteld⁴⁰⁵.

⁴⁰⁴ We kunnen de parallel trekken naar Willem I die zich gedroeg als een ancien régimevorst; een verlichte absolutist, maar niettemin een absolutist.

⁴⁰⁵ Wat de werkrechtshraden (zie Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht) en de rechtbanken van koophandel (slechts in arrondissementen met voldoende handel en nijverheid) betrof, verraadde hun territoriale spreiding al het één en ander.

103. Ook de rechtspraak moest democratischer. De meest radicale methode daarvoor was het verkiezen van rechters met een tijdelijk mandaat, zonder vereiste kwalificaties zoals een rechtendiploma. Die piste werd onder Napoleon al terug verlaten. In de plaats kwamen professionele rechters, mét een rechtendiploma en aangeduid door de uitvoerende macht. Dit was ook het systeem dat Jozef II voor ogen had. Een andere manier om Justitie te democratiseren was het afschaffen van het beroep van advocaat (en het ambt van de pleitbezorger). Met het nieuwe wetboek in de hand moest de burger immers in staat zijn om de eigen zaak te bepleiten; een experiment dat ook na de Franse Revolutie verdergezet werd maar waar men uiteindelijk op terug kwam. Ook het oude *Verhandlungsmaxime* werd in dat kader bijna unaniem door hervormers bepleit⁴⁰⁶. Als slotstuk van de Restauratie onder Napoleon kwamen echter de oude spelers terug: eerst de pleitbezorgers die opgedragen werden de procedure uit de *Code Louis* en andere reglementen te volgen en daarna de advocatuur⁴⁰⁷. Dit vormde een belangrijk onderdeel voor de continuïteit van het oude regime in een nieuw tijdperk. Ondertussen werden ook rechtsscholen opgericht want, samen met de universiteiten, verdween onder de Franse Revolutie ook de rechtenopleiding⁴⁰⁸.

104. Wat de procedure zelf betreft, drong een codificatie van de materie zich op in het belang van rechtszekerheid en duidelijkheid: kwaliteiten die ontbraken in de gewichtige en obscure volumes over de romanocanonieke procedure⁴⁰⁹. De *Code Louis* vormde hierop een opmerkelijke uitzondering. Om Justitie dichterbij de burger te brengen, moest de procedure openbaar en mondeling worden. Dit moest zowel de lengte als de kost van de procedure ten goede komen. Het excessief theoretische en ingewikkelde systeem van *preuves légales* werd verlaten voor de *conviction intime*. Door haar ontwikkeling (zie *supra*) bleef het Franse procesrecht voor een stuk gespaard van de excessen van de romanocanonieke procedure en stond ze voor bepaalde zaken niet zo ver af van de gevraagde hervormingen als andere stelsels. Daar stond tegenover dat, terwijl de RPDBA dan wel een systematische en comprehensieve codificatie was van het procesrecht en voor een stuk zelfs een modernisering betekende in de geest van de verlichting, ze veel minder dan de CPC een aantal andere verzuchtingen belichaamde. Ondanks tal van vernieuwingen en een mondelinge procedure bleef bijvoorbeeld een geschreven en weinig openbare procedure de regel.

105. Als we de *Code de procédure civile* dan plaatsen tegenover de algemene ontwikkelingen in dezelfde periode, dan valt ze, mede door haar voorgeschiedenis, niet zo zwaar uit de toon. Toch is ze doorheen de geschiedenis het voorwerp geweest van veel kritiek, zowel door

⁴⁰⁶ De notoire uitzondering was Pruisen op het einde van de 18de eeuw. Zie noot 30.

⁴⁰⁷ Allemaal met de overheid die een stevige vinger in de pap te brokken had, zowel voor de pleitbezorgers als de advocaten. Wat de magistratuur betrof; zij mocht dan wel onafzetbaar zijn (met uitzondering van de vrederechters en de verkozen consulaire rechters in de rechtbank van koophandel en de werkrechtersraden), zowel bij de initiële keuze als bij de bevordering had de uitvoerende macht het laatste woord.

⁴⁰⁸ In België kreeg Brussel (en niet Leuven waar traditioneel een rechtenfaculteit was) een *École de droit* omdat daar een hof van beroep zetelde. J. BUNTINX, 'Post-graduate onderwijs in de rechten te Gent', *Archief- en bibliotheekwezen van België*, XLII, 1971, 26 – 33. Er was daarnaast ook een rechtenfaculteit in Dowai om dezelfde reden. Zie F. STEVENS, 'Het rechtsonderwijs in de Zuidelijke Nederlanden in het begin van de 19de eeuw' in *Cahier, Centre de recherches en histoire du droit et des institutions*, 9, 1998, 119 – 133.

⁴⁰⁹ R.C. VAN CAENEGEM, *History of private law*, 131.

binnenlandse als buitenlandse auteurs. Maar hoewel de *Code de procédure civile* sinds haar conceptie inderdaad nooit de uitstraling genoten heeft van bijvoorbeeld de *Code Civil*, lijkt die negatieve perceptie zich vooral versterkt te hebben in de loop van de tijd⁴¹⁰. Wie bijvoorbeeld Albéric Allards evaluatie ervan leest een dikke halve eeuw later (ter gelegenheid van zijn eigen wetboek⁴¹¹) blijft onvermijdelijk achter met de vraag waarom onze voorouders het wetboek (en bij uitbreiding andere Franse wetten) niet bij de eerste gelegenheid aan de kant schoven? We gaven het antwoord al deels in de vorige titel maar de materie kan ook meer algemeen benaderd worden. Bij een terugblik op deze periode en de wel- of onlusten van de *Code de procédure civile* en andere Franse wetten in verband met het burgerlijk procesrecht evalueren, dan is zoals altijd de maatstaf die we hanteren belangrijk. Voor België betekent dit onder andere dat we de vergelijking moeten maken met de situatie tijdens het ancien régime. De Franse overheersing schonk België de grote principes van een moderne gerechtelijke organisatie; de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, een kosteloze rechtspleging, de afschaffing van de verkoop en erfelijkheid van ambten, de openbaarheid van de zitting, een verplichte motivering van de uitspraak en het verdwijnen van alle privileges uit de feodale maatschappij⁴¹². Ze schonk ons ook de huidige gerechtelijke organisatie zelf. Wat het Napoleontische wetboek bovendien betekende voor Frankrijk gold ook en in nog grotere mate voor België: de unificatie van de wetgeving⁴¹³. Het gewoonterecht verschilde immers van streek tot streek en van dorp tot dorp⁴¹⁴. Een ‘coutume généralissime’ zoals die van Parijs was niet voorhanden en grote systematiserende verordeningen zoals die van de Franse Koning Lodewijk XIV, werden in de 18de eeuw niet uitgevaardigd in onze contreien. Algemener betekende dit het einde van de verregaande bestuurlijke en gerechtelijke fragmentatie. Dit verklaart waarschijnlijk deels ook waarom de Belgische wetgever nadien zelden meer terug greep naar oude gebruiken of wetten uit het ancien régime of ouder.

106. Was het daarom allemaal rozengeur en maneschijn? De geschiedenis heeft ons ondertussen geleerd van niet. De *Code de procédure civile* wilde dan wel tegemoetkomen aan de roep op het einde van het ancien régime voor een snellere en goedkopere procedure, toch kan niet genegeerd worden dat deze eis het credo bleef voor elke (poging tot) hervorming van de burgerlijke procedure tijdens de volgende tweehonderd jaar. Een eenvoudige realiteit die ook aangetoond wordt door het feit dat de culturele reflecties op de oude procedure uit het

⁴¹⁰ De werken van Chardon, Boncenne of Bordeaux bijvoorbeeld riepen niet om een algemene hervorming of een fundamentele omslag.

⁴¹¹ A. ALLARD, *Verslag*, 21 e.v. en A. ALLARD, *Examen critique du code de procédure civile du Royaume d'Italie. Etude de législation comparée*, Gent, 1870, Imprimerie I.-S. Van Doosselaere, 2.

⁴¹² Al deze zaken zitten ondertussen in de Grondwet en tal van andere wetten verankerd. Zie *infra*.

⁴¹³ Zie ook O.-J. CHARDON, *Réformes désirables et faciles dans les lois sur la procédure civile*, Auxerre, Guillaume-Maillefer, 1837, 93 p. (1 – 2). (Hierna verkort als O.-J. CHARDON, *Réformes*).

⁴¹⁴ Zie *supra* en D. HEIRBAUT, ‘The Belgian legal tradition: does it exist?’ in H. BOCKEN en W. DE BONDT (ed.), *Introduction to Belgian law*, Brussel, Kluwer, 2001, 1 – 3. Waar Namen en Luxemburg (en Henegouwen met enkele uitzonderingen) wel één algemene coutume hadden gekregen, was dat niet het geval voor Vlaanderen en Brabant. In het geval van Brabant waren de meeste lokale *costuymen* niet eens gehomologeerd hetgeen van aard was het constitutioneel besef levendig te houden in afwezigheid van een vast wettelijk kader. In Vlaanderen beantwoordden ze grosso modo aan de territoriale en administratieve eenheden en waren ze wel gehomologeerd. J. GILISSEN, *Introduction historique au droit. Esquisse d'une histoire universelle du droit. Les sources du droit depuis le XIIIe siècle. Eléments d'une histoire du droit privé*, Brussel, 1979, 263 e.v.

ancien régime de tand des tijds zo goed doorstonden. Veel 19de eeuwse werken over de burgerlijke rechtspleging beroepen zich maar al te graag op deze beelden en ook Daumiers *Les Gens de Justice* uit het midden van de 19de eeuw kan de cartoonisten van vandaag nog inspireren.

107. We mogen ons echter niet enkel blindstaren op de tekortkomingen van de *Code de Procédure civile*. Schiet zij te kort, dan zijn degenen die het wetboek in werking moesten stellen eveneens schuldig. Lodewijk XIV stelde dat al vast voor de koninklijke wetgeving van zijn voorgangers (zie *supra*). Ironisch genoeg was zijn ordonnantie eenzelfde lot beschoren. Dat kon Pigeau met zijn eigen ogen vaststellen⁴¹⁵ en hij was zich er, samen met de andere auteurs van de CPC, van bewust dat ook het welslagen van hun wetboek zou afhangen van degenen die het dag in dag uit moesten gebruiken⁴¹⁶. *Bis repetita placent?* Het was zowel een fundamentele bedenking als een exoneratie voor mogelijke toekomstige problemen. De tijd zal uitwijzen in welke mate die bedenking ook niet geheel onterecht was⁴¹⁷.

108. Tot slot staan we stil bij de wijze waarop de hervormingen tot stand kwamen. De hervormingspoging van Jozef II ving aan met de opdracht van lokale notabele de Crumpipen die een hervorming binnen de oude orde voor ogen had (zowel gerechtelijke organisatie als procedure), de Oostenrijker von Martini voorzag dan weer een nieuwe procedure maar schurkte aan bij de oude gerechtelijke organisatie. De uiteindelijke hervorming beoogde én de procedure én een grondige herziening van de gerechtelijke organisatie waardoor gebroken werd met de oude bestuurlijke indeling. Daardoor kreeg de Keizer af te rekenen met de oude standen die voorrechten en inkomsten verloren zagen gaan. Advocaten overleefden de hervorming ten koste van de pleitbezorgers maar zagen hun honoraria aan banden gelegd en hun beroep streng gereguleerd. Bij veel van de gebruikelijke spelers van het recht en gerecht verdween zo het draagvlak voor de ingrijpende hervorming. Niettegenstaande de gelijkenissen tussen de Franse hervorming en die van Jozef II zorgden uitzonderlijke omstandigheden er een aantal jaren later voor dat de Franse hervorming wel duurzaam werd doorgevoerd in onze streken. Omstandigheden waarop het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden niet (of minder) op kon rekenen. Een hervorming van het gerecht en de burgerlijke rechtspleging ging voor het overige

⁴¹⁵ Zie E.-N. PIGEAU, *La procédure civile du Châtelet de Paris et de toutes les juridictions ordinaires du Royaume, démontrée par Principes et mise en action par des formules*, 1779. In het eerste boek stelt hij dat de klassieke gebreken van de procedure vaak meer te maken hebben met degenen die de regels moeten toepassen dan met de regels zelf.

⁴¹⁶ J.-B. TREILHARD in X., *Code de procédure civile*, 55: “Ne nous dissimulons pas que le succès du Code dépendra beaucoup et de l'autorité à qui son exécution est confiée, et de la conduite des officiers ministériels qui le pratiqueront chaque jour... Mais si le succès du Code peut dépendre de la conduite pure et éclairée des officiers ministériels, il dépendra surtout des tribunaux, témoins assidus de la manière dont la loi est exécutée. – Ne craignons pas de le dire, les abus en cette matière ne peuvent pas s'introduire et se perpétuer sans qu'il y ait de la part des magistrats au moins faiblesse ou négligence; quand la loi est violée, ils sont en quelque sorte complices de l'infraction qu'ils tolèrent, surtout en matière de procédure, parce qu'ils ne peuvent se dissimuler un abus qui se pratique sous leurs yeux, et que la répression est tout entière en leur pouvoir.”

⁴¹⁷ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 104 – 105. In zijn verslag bij het ontwerp van Gerechtelijk wetboek echode Van Reepinghen die woorden en vijftig jaar later kunnen we soms dezelfde vaststelling maken. Zie CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 186.

verloren in een bredere context waarin de Belgische Revolutie de legitimiteit van het Hollandse gezag in twijfel trok.

109. Kortom, de burgerlijke rechtspleging en gerechtelijke organisatie lagen op het einde van het ancien régime onder vuur. In de geest van de verlichting probeerden een aantal revolutionaire voorstellen (die soms in de praktijk werden omgezet) hier een antwoord op te bieden. Ook de codificaties van de Verlichting, inclusief de Franse *Code de procédure civile*, reageerden hierop. De realiteit was er echter geen van een breuk met het verleden maar van een veel grotere continuïteit en uiteindelijk bleef de CPC zeer sterk in het spoor van wat reeds bestond. Dit verklaart mede waarom de kritiek bleef aanhouden. Meer nog, die kritiek nam in de loop der tijden alleen maar toe waardoor ook achteraf de CPC een steeds negatiever beeld kreeg dan in de toenmalige omstandigheden was gerechtvaardigd. Wél werd de basis gelegd voor de wijze waarop het gerecht(-eltijk) recht in de toekomst hervormd zal worden. Jozef II mocht nog ondervinden dat een hervorming van de burgerlijke rechtspleging en de gerechtelijke organisatie een uitgesproken politieke dimensie had. In het kielzog van de Franse Revolutie kwam er echter een gecentraliseerd systeem, een modern gerechtelijk apparaat dat mede door de scheiding der machten los stond (of moest staan) van lokale en persoonlijke belangen. Hierdoor was de weg vrij voor praktijkcoëfenaars en werden hervormingen van het gerechtelijk recht de komende eeuwen meer en meer verschoven van het Parlement naar juridische beroepen⁴¹⁸.

110. Op het einde van deze eerste tussenconclusie rest ons nog een passage over de arbeidsrechtbanken. Hoewel zij vandaag een belangrijk deel uitmaken van het gerechtelijk apparaat, kwamen zij tot hiertoe nog niet ter sprake. Net als de rechtbanken van koophandel erfden we de voorganger van deze instelling, de zogenaamde *conseils des prud'hommes* of werkrechtshraden van Frankrijk. Nadat ze eerder in de Franse Revolutie als uitzonderingsrechtbank afgeschaft werden, bracht Napoleon ze terug in 1806. Kort daarna in 1810 werden in onze contreien twee werkrechtshraden opgericht: in Brugge en in Gent. Lange tijd werden ze echter niet beschouwd als deel uitmakend van de rechterlijke macht. Ze ressorteerden onder de minister van Arbeid en werden noch opgenomen in de Grondwet, noch in de gerechtelijke organisatie of de *Code de procédure civile*. Het verhaal van deze instelling verloopt zo zowel naast als samen met het verhaal dat we in dit proefschrift brengen. In het

⁴¹⁸ A. WIJFFELS, 'The Code de procedure civile (1806) in France, Belgium and the Netherlands' in C.H. VAN RHEE, D. HEIRBAUT en M. STORME (ed.) *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years. The civil procedure tradition in France and abroad/Le bicentenaire du Code de procedure civile (1806). La tradition de la procédure civile en France et à l'étranger/De Code de procedure civile (1806) na 200 jaar. De traditie van het Frans civiel procesrecht in vergelijkend perspectief*, Kluwer, Mechelen, 2008, 7 – 61 (6 – 7): "...in the aftermath of the Revolution, the political representatives of the Nation-State have tended to delegate the formulation and application of civil procedure to professional corporations without political accountability in an increasingly democratic society, has nevertheless for a long time obfuscated the link between civil procedure and the political system. During the 20th century, the formal delegations for issuing statutory rules governing civil procedure to the Executive have also largely eschewed the political debate by keeping up the civil procedure's reputation as a primarily legal-technical area of the law."

belang van de leesbaarheid hebben we de materie behandeld als één hoofdstuk in Hoofdstuk VII: Het gerechtelijk wetboek en de emancipatie van het sociaal recht.

Hoofdstuk II

Het falen van visionaire wetgeving

111. Ook tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en na de Belgische onafhankelijkheid bleef België wat het recht betreft een Franse provincie⁴¹⁹. Tot de (mislukte) hervorming van de CPC in de 2de helft van de 19de eeuw was er zowel onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden als onder België⁴²⁰ intussen niets fundamenteel veranderd. In afwachting van een nieuw wetboek of een allesomvattende hervorming beperkte de Belgische wetgever zich vooral tot het verhelpen van de grootste tekortkomingen.

2.1. (Grond)wettelijk kader en prioriteiten

112. Kort na de Belgische onafhankelijkheid legde de Belgische Grondwet meteen een aantal spelregels vast. De makers van de Grondwet wilden de inrichting van de rechterlijke macht niet toevertrouwen aan de uitvoerende macht, noch toelaten de wetgevende macht er iets aan te veranderen⁴²¹. Daarom werden een aantal verworvenheden uit de Franse Revolutie in de Grondwet gebetonneerd. De collectieve herinnering aan het ancien régime voedde immers de vrees dat bepaalde personen en/of feiten aan de gewone rechtsmacht onttrokken zouden

⁴¹⁹ E. HOLTHÖFER, *Beitrage zur Justizgeschichte der Niederlande, Belgiens und Luxemburgs im 19. Und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1993, 147 (hierna verkort als 'E. HOLTHÖFER, *Beitrage zur Justizgeschichte der Niederlande, Belgiens und Luxemburgs im 19. Und 20. Jahrhundert*') en D. HEIRBAUT, 'L'émancipation tardive d'un pupille de la nation française: l'histoire du droit belge aux 19ième et 20ième siècles' in A. WIJFFELS (ed.), *Le Code civil, entre ius commune et droit privé européen*, Bruxelles, Bruylant, 2005, 611 – 642. Zie algemeen ook D. HEIRBAUT, 'Napoleons trouwste onderdanen, of waarom de Code civil na tweehonderd jaar nog steeds overeind staat in België' in D. HEIRBAUT en G. MARTYN (red.), *Napoleons nalatenschap. Tweehonderd jaar Burgerlijk Wetboek in België*, Mechelen, 2005 en D. HEIRBAUT et M.E. STORME, 'The Belgian legal tradition: from a long quest for legal independence to a longing for independence', in Y.H. LELEU et E. DIRIX, *The Belgian reports at congress Utrecht of the International Academy of Comparative Law*, Bruxelles, 2006, 3 – 43 (6 – 9).

⁴²⁰ Twee wetten van 15 augustus 1854 vervingen de gedwongen tenuitvoerlegging uit de CPC: Titels X (*De la saisie des Rentes constituées sur particuliers*), XII (*De la saisie immobilière*) en XIII (*Des incidens sur la poursuite de saisie immobilière*) van dl. I, boek V, CPC en art. 749 – 751 CPC + Titel IV, dl. II, boek I CPC (*De la surenchère sur vente volontaire*) en titel XIX (*De l'expropriation forcée et des ordres entre les créanciers*), boek III, CC. Daarnaast werden nog een aantal kleine wijzigingen aangebracht met betrekking tot de dagvaarding van personen niet woonachtig in België, (besluit van 1 april 1814, Arrêt du gouverneur général de la Belgique, concernant les assignations à donner aux personnes domiciliées à l'étranger, *Pasin.* 1814, 85). Ook de uitvoering van vonnissen uit het buitenland (besluit van 9 september 1814, Arrêté du prince souverain, concernant les arrêts et jugements rendus en France, et portant qu'ils n'auront aucune exécution en Belgique, *Pasin.* 1814, 256 – 257) en de formele eed en verhoor (besluit van 4 november 1814, Arrêté du prince souverain, qui détermine la formule du serment à prêter devant les tribunaux, *Pasin.* 1814, 346 – 347) ondergingen kleine veranderingen. Ten slotte werden de boetes in beroep en cassatie afgeschaft door de wet van 31 maart 1866 (zie *infra*). Zie Hoofdstuk I: 1.3. Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815 – 1830), randnrs. 91 en 93 voor het afwijzen van de 'Nederlandse' hervormingen.

⁴²¹ Verslag door Raikem in E. HUYTTENS, *Discussions du Congrès national de Belgique, Bruxelles, Société typographique belge*, Adolphe Wahlen et c^{ie}; 1844 (hierna verkort als E. HUYTTENS, *Discussions*), t. V, 95.

worden⁴²². Ook de openbaarheid⁴²³ en kosteloosheid⁴²⁴ van de rechtspraak en de onafzetbaarheid van de rechters⁴²⁵ werden grondwettelijk verankerd. Onmiddellijk valt op dat de grondwetgever zijn eigen logica niet volledig volgde door de rechtbanken van koophandel en militaire rechtbanken op te nemen in de grondwettelijke opsomming van rechtbanken⁴²⁶. Ook de gewone wetgever stoorde zich niet aan dit verbod door de werkrechtersraden te behouden die wederom een klasse van personen (arbeiders en later (lagere) bedienden) onttrokken aan gewone rechtbanken en dit voor feiten die, althans volgens de toen geldende opvatting, van burgerrechtelijke aard waren⁴²⁷. Na de Eerste Wereldoorlog laaide de discussie terug op toen een besluitwet rechtbanken van oorlogsschade inrichtte⁴²⁸. Ook hierna bleef de spanning bestaan tussen de creatie van nieuwe rechtbanken of administratieve commissies en de gewone rechtsmacht⁴²⁹ wanneer bij de ontplooiing van de sociale zekerheid tal van instellingen in het leven geroepen werden⁴³⁰.

113. Door de opsomming van rechtbanken uitdrukkelijk te vermelden in de Grondwet⁴³¹ keerde het Nationaal Congres terug naar de gerechtelijke instellingen die bestonden vóór het Hollandse Regime, meer bepaald die uit de wet van 27 Ventôse jaar VIII⁴³². In het vorige

⁴²² Art. 92 – 94 GW 1831.

⁴²³ Art. 96 – 97 GW 1831.

⁴²⁴ Art. 102 GW 1831. Zie ook noot 117.

⁴²⁵ Art. 100 GW 1831.

⁴²⁶ Art. 105 GW 1831.

⁴²⁷ De wetgever van die tijd wilde de schijn van grondwettigheid redden door te verklaren dat dit feitelijk rechtbanken van koophandel waren. In 1859 kwam diezelfde ongrondwettigheid van de werkrechtersraden weer ter sprake en toen verklaarde men dat ze geen eigenlijke rechtbanken waren maar «*des juridictions établies dans l'intérêt d'une certaine catégorie de personnes comme le sont en certaine matière des arbitres forcés.*». De analogie werd dus gemaakt met de gedwongen scheidsrechtspraak uit het handelsrechtelijke contentieux (ook al werd dit kort daarna in Frankrijk en later in België afgeschaft, zie art. 51 – 64 Code de commerce en G. THIRY, 'De l'interdiction des tribunaux et commissions extra-ordinaires', *BJ* 1887, 1313 – 1343. Zie ook randnr. 697.

⁴²⁸ Besluitwet van 23 oktober 1918 betreffende het recht op herstel van oorlogsschade door de Belgische staat, *BS* 24, 25 en 26 oktober 1918. Het Hof van Cassatie fietste rond de hete brij en oordeelde dat deze rechtbanken geen rechterlijke macht uitoefenden maar dat het administratieve instellingen waren die de vergoeding vaststelden die aan de geteisterden toekwam (*Cass.* 31 mei 1923, *Pas.* 1923, I, 336).

⁴²⁹ E. HOLTHÖFER, *Beitrag zur Justizgeschichte der Niederlande, Belgiens und Luxemburgs im 19. Und 20. Jahrhundert*, 69.

⁴³⁰ Zie ook Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht en in het bijzonder randnr. 705.

⁴³¹ Art. 95 GW 1831 (Hof van Cassatie), art. 104 GW 1831 (drie hoven van beroep), art. 105, §2 (rechtbanken van koophandel), art. 99 GW 1831 (vrederechters en rechtbanken van eerste aanleg, zij het impliciet door te stellen dat ze rechtstreeks door de Koning benoemd worden). Zie nog J. GILISSEN, 'L'Ordre judiciaire en Belgique au début de l'indépendance (1830-32)', *JT* 1983, 565 – 574 en 585 – 596. Dit traditionalisme werd gedeeld door Raikem en de rechterlijke macht. Exposé des motifs suivi du projet de loi d'organisation judiciaire présenté à la Chambre par M. Raikem, ministre de la Justice, séance du 19 septembre 1831, *Parl. St. Kamer 1831 – 1832, Moniteur belge* du 21 septembre 1831 gereproduceerd in J.-P. NANDRIN, *Hommes, Normes et politique, le pouvoir judiciaire en Belgique aux premiers temps de l'indépendance (1832 – 1848)*, t. IV, 759 e.v. (hierna verkort als 'J.-P. NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832 – 1848)*').

⁴³² De wet van 27 ventôse Jaar VIII betekende een rationalisering van de organisatie van rechtbanken en einde aan de wanorde van de revolutie (slecht gedefinieerde jurisdicties, verkiezing rechters...). De basis voor de wet ging terug naar de Grondwet van Jaar VIII, 22 frimaire Jaar VIII (13 december 1799). In 9 artikels werd het idee van een pyramidale organisatie van rechtbanken uiteengezet. De grondwet somde de vrederechters, rechtbanken van eerste aanleg en rechtbanken van beroep op. Bovenaan stond de rechtbank van Cassatie. De Wet van 27 ventôse bevatte 7 titels: Titel I (art. 1 – 5): algemene bepalingen; Titel II (art. 6 – 20): rechtbanken van eerste aanleg; Titel III (art. 21 – 31): rechtbanken van beroep; Titel IV (art. 32 – 39): strafrechtbanken; Titel V (art. 40 – 57):

hoofdstuk gingen we al dieper in op de aanvaarding van die Franse instellingen. Rest ons daarom nog een korte uitweiding over de werkrechtshoven en de rechtbanken van koophandel. Terwijl de aard van de werkrechtshoven (eerder scheidsrechterlijk) en hun geringe belang bij de Belgische onafhankelijkheid (enkel in Brugge en Gent en enkel voor een specifieke materie) hun afwezigheid uit de Grondwet verder verantwoordden, was het behoud van de rechtbanken van koophandel⁴³³ eerder aan een nationalistische manifestatie tegen de Hollandse invloed te wijten dan aan de merites van de gespecialiseerde jurisdictie zelf⁴³⁴. Het grondwettelijke raamwerk voor de gerechtelijke organisatie kon ook buiten de grondwetgevende vergadering op veel bijval rekenen⁴³⁵.

114. Naast het schetsen van het kader waarbinnen de gerechtelijke organisatie georganiseerd moest worden, lijstte de Grondwet ook een aantal noodzakelijke hervormingen op die op hun beurt uitbesteed werden aan de gewone wetgever. Deze mocht dan binnen bepaalde parameters een aantal zaken uitwerken⁴³⁶.

“Art. 139. Het Nationaal Congres verklaart dat de volgende zaken door afzonderlijke wetten, en binnen de kortst mogelijke tijd, dienen te worden geregeld;

*... 6° De rechterlijke inrichting... 11° De herziening van de Wetboeken.”*⁴³⁷

115. Was die ‘herzieningsbepaling’ wat te verwachten viel van een nieuw en onafhankelijk land, naar analogie met de Nederlandse Grondwet van 1814 of met die van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1815 (zie *supra*)⁴³⁸? Was het een voorgenomen ontvoogding uit het regime van de bezetter of eerder een verplicht nummertje? Vast staat dat het ontwerp van de Grondwet door de commissie ingesteld door het Voorlopig Bewind (6 oktober 1830) geen dergelijke bepaling bevatte. In het voorontwerp bevatte artikel 119 enkel een lange lijst van zaken die door de grondwetgever het onderwerp van afzonderlijke wetten moesten uitmaken (met uitzondering van het militair strafwetboek)⁴³⁹. Het toevoegen van de bepaling die de herziening voorschreef, lijkt gedaan te zijn door de middenafdeling van het Congres, op verslag (voorstel?) van Raikem⁴⁴⁰. Er werd niet gespecificeerd welke wetboeken bedoeld werden en

rechtbanken departement van de Seine; Titel VI (art. 58 – 91): rechtbank van cassatie (art. 92 – 97): griffiers en ministeriële ambtenaren.

⁴³³ Zie *supra* wet GO 1827.

⁴³⁴ Zie M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’ in *Les Nouvelles*, 1954, Brussel, Larcier, 58. (hierna verkort als M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’).

⁴³⁵ J.-P. NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832-1848)*, 786 e.v. Het was ook de wens van de hoven van beroep van Brussel en Luik, de meerderheid van de rechtbanken van eerste aanleg, de balies en de meerderheid van de afdelingen en de middenafdeling van de Kamer.

⁴³⁶ J. GILISSEN, ‘De administratieve organisatie van de tijdelijke regering (september 1830-februari 1831)’, *TRG* 1984, 301 – 342.

⁴³⁷ Artikel 139 GW 1831. Dit artikel werd door de wet van 14 juni 1971 van vorige eeuw geschrapt uit de Grondwet (BS 8 juli 1971). Mogen we daar uit afleiden dat de herziening van de Franse wetboeken daarmee naar tevredenheid afgerond werd?

⁴³⁸ België hernam hiermee voor een stuk de bepaling uit de Grondwet van 1815. J. GILISSEN, *Codifications*, 229.

⁴³⁹ Art. 119 voorontwerp Grondwet “*Sont abolis et considérés comme non-avenus: [...] 3° les codes civil, de commerce, de procédure civile et criminelle, et d’organisation judiciaire, décrétés sous l’ancien gouvernement.*”

⁴⁴⁰ Zie W. VAN DEN STEENE, *De Belgische Grondwetscommissie (oktober-november 1830)*, KVAB, Brussel, 1963, 132 p. en E. HUYTTENS, *Discussions*, op *cit.*, t. IV, 49 en *ibid.*, op *cit.*, t. IV, 114, PV van de zitting van 6 januari

ook de voorbereidende werken maken ons niets wijzer daar het artikel zonder discussie goedgekeurd werd⁴⁴¹. Zowel de laattijdige invoeging als de redactie van het artikel verraadden het één en ander⁴⁴².

116. In tegenstelling tot in Nederland of het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden⁴⁴³ stond de herziening van de wetboeken helemaal niet bovenaan de agenda. Een wetsvoorstel uit 1840 van de (unionistische) Oostendse senator Philippe De Ridder om een commissie in te stellen voor de herziening van de wetboeken werd zelfs niet in overweging genomen⁴⁴⁴. Hierna waren er wel een aantal regeringsinitiatieven en werden zelfs extraparlamentaire commissies (o.a. voor het Burgerlijk Wetboek en Wetboek van Koophandel) ingesteld maar niets werd goedgekeurd in het Parlement vóór 1849⁴⁴⁵. Toch was de handhaving van de Franse CPC uiteindelijk slechts een voorlopige maatregel, omdat men er zich bewust van was dat er dringend nood was aan het bijwerken en verbeteren van de wetboeken⁴⁴⁶. Een roep om een radicale omslag bleef echter zowel in België als in Frankrijk⁴⁴⁷ uit tijdens de eerste decennia na de inwerkingtreding. In de plaats daarvan werden de grootste gebreken aangepakt door de wetgever, in afwachting van een meer algemene hervorming.

117. Niet alleen het Nationaal Congres maar ook de wetgever had dus andere prioriteiten dan een herziening van de CPC. Zijn focus lag in de eerste plaats op het instellen van een Hof van Cassatie, het aanpassen van de rechterlijke macht aan de realiteit van het nieuwe België⁴⁴⁸, een

1831, t. II, 484. J. GILISSEN, *Codifications*, 229. Van de Voorde wijst er echter op dat hoewel Raikem een goede kandidaat was voor het auteurschap van deze bepaling, hij niet de enige was. Het ontbreken van de processen-verbaal van de vergaderingen van de afdeling en van de Middenafdeling maakt uitsluitel echter moeilijk. Die stukken zijn alvast nooit gepubliceerd en het is mogelijk dat ze, net zoals de originele Grondwet, verloren zijn gegaan in de brand die het Paleis der Natie trof op 6 december 1883. Ook zonder de brand waren stukken van de Volksraad schaars. De notulen van de plenaire vergadering zouden dan wel bewaard zijn gebleven maar zijn zeer summier. De private archieven van de leden van de Volksraad ten slotte bieden ook geen soelaas. Zie M. MAGITS, *De volksraad en de Belgische grondwet van 7 februari 1831. Een bijdrage tot de ontstaansgeschiedenis van de Belgische konstitutie*, doctoraal proefschrift, VUB, 1977, 1 – 4 en 9 e.v. en J. VAN DE VOORDE, ‘Zijn de Belgen Napoleons trouwste onderdanen? Een onderzoek naar de mogelijke opheffing van de *Code Napoléon* in België en zijn vervanging door het Burgerlijk Wetboek van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden’, *Pro Memorie*, 2018, 232 – 265 (262 – 265).

⁴⁴¹ Zitting van 6 februari 1831, E. HUYTENS, *Discussions*, t. II, 484.

⁴⁴² “Le Congrès national déclare qu’il est nécessaire de pourvoir, par des lois séparées, et dans le plus court délai possible, aux objets suivants: 1° la presse; 2° l’organisation du jury; 3° les finances; 4° l’organisation provinciale et communale; 5° La responsabilité des ministres et autres agents du pouvoir; 6° L’organisation judiciaire; 7° La révision de la liste des pensions; 8° Les mesures propres à prévenir les abus du cumul; 9° La révision de la législation des faillites et des sursis; 10° L’organisation de l’armée, les droits d’avancement et de retraite et le code pénal militaire; 11° La révision des codes.” Zie ook D. HEIRBAUT, *Hebben/hadden onze ministers van justitie een ‘civiel’ beleid?*, Mechelen, Kluwer, 2005, 52.

⁴⁴³ Zie *supra*.

⁴⁴⁴ Wetsvoorstel van 13 februari 1840 in *MB*, 14 februari 1840; J. GILISSEN, *Codifications*, 230.

⁴⁴⁵ *Ibid.*, 229 – 239.

⁴⁴⁶ P. BELLEFROID, ‘Het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek van 1838 en Napoleons Code Civil’, *RW* 1937 – 1938, 1476 – 1477. Zie ook De Foere in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 20 januari 1837 in *MB* nr. 21 van 21 januari 1837.

⁴⁴⁷ Zie ook R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 101 e.v.

⁴⁴⁸ Guillaume Nypels (advocaat, rechter en professor aan de Luikse universiteit) ordende de prioriteiten van het Nationaal Congres, voor wat de gerechtelijke organisatie betreft als volgt; 1° De organisatie van het Hof van Cassatie, 2° afbakening van het rechtsgebied van de drie hoven van beroep; 3° wedden van de leden van de

nieuwe faillissementswet en hypotheekwet⁴⁴⁹ en het hervormen van de lijfswang⁴⁵⁰. Die prioriteiten mogen niet verbazen, althans zeker de eerste twee, voor een nieuwe staat. De creatie van een Hof van Verbreking/Cassatie als ‘*organe d’interprétation de la loi et de régulation de la jurisprudence*’ was zeer belangrijk voor een nieuwe staat als België⁴⁵¹. Dit stond borg voor de eenheid van het land en het gezag van de instellingen en vormde een tweeluik met de

rechterlijke orde (art. 102 GW 1831); wijze van benoeming van magistraten (art. 99 GW 1831); 4° organisatie van de rechtbank van koophandel en wijze van benoeming leden (art. 105, § 2 GW 1831); 5° organisatie en bevoegdheid van militaire rechtbanken (art. 105, §1 GW 1831); 6° regelen van bevoegdheidsconflicten (art. 106 GW 1831); 7° organisatie van de jury (art. 139 GW 1831) en dan, uiteindelijk, 8° de coördinatie of codificatie van allerlei wetgeving op de gerechtelijke organisatie tussen 1790 en 1831. Zie G. NYPELS, ‘Organisation judiciaire’, *BJ* 1869, 1265 – 1271. Zie ook J.-P. NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832 – 1848)*, 48 – 49 en J.J. THONISSEN, *La Belgique sous le règne de Léopold Ier. Etudes d’histoire contemporaine*, t. II, Luik, Valinhtout, 1856, 253 – 256.

⁴⁴⁹ J. FERNELMONT, Discours de rentrée de la Cour d’appel van 15 oktober 1838 over *Des vices de la législation des faillites*. Het meest dringend waren gedeeltelijke hervormingen. Fernelmont zal later ook een commissie ter herziening van de materie voorzitten.

⁴⁵⁰ Eigenlijk een principe uit een ver verleden waarbij een schuldenaar niet enkel zijn goederen maar ook zijn persoon verbond aan de uitvoering van zijn verplichtingen. Het was zo een middel van tenuitvoerlegging die bestond in het gevangenzetten van de schuldenaar om hem tot betaling te dwingen. Zie J. WURTH, ‘Historique de la contrainte par corps’ *BJ* 1868, 1569 – 1581 en F. LAURENT, *De la législation sur la contrainte par corps*, Gent, 1837, 120 p. Die praktijk werd in de loop der tijd meer en meer beperkt. Vooral in burgerlijke zaken was de toepassing ervan beperkt tot een aantal gevallen en werden bepaalde personen zoals vrouwen, minderjarigen,... ervan uitgesloten. In zaken van koophandel daarentegen was de toepassing wijdverspreid (Wet 15 Germinal Jaar VI, Titel II). De wetten van 21 maart 1859 (wijziging, Loi du 21 mars 1859 sur la contrainte par corps, *Pasin.* 1851, 117 – 149) en 27 juli 1871 (art. 1, afschaffing, Loi du 27 juillet 1871 sur la contrainte par corps, *Pasin.* 1871, 166 – 176) stelden een einde aan de toepassing ervan in burgerlijke zaken.

⁴⁵¹ Zoals *supra* aangegeven werd het cassatieberoep in de Hollandse periode ondergebracht bij de hoven van beroep, in afwachting van de oprichting van een nieuw Hooggerechtshof door de wet op de rechterlijke organisatie van 1827.

bepaling op het herbenoemen van het gerechtelijk personeel⁴⁵². De overige prioriteiten werden algemeen gezien als te hervormen⁴⁵³.

118. Naast grondwettelijke beperkingen en de prioriteiten van de wetgever waren er bovendien ook budgettaire beperkingen⁴⁵⁴. De fragiele overheidsfinanciën van de jonge Belgische staat stonden geen hervormingen toe die te zwaar wogen op het budget. Dat had evidente implicaties voor de gerechtelijke organisatie zoals voor het aantal hoven van beroep⁴⁵⁵, de samenstelling van de kamers⁴⁵⁶ en onvermijdelijk ook voor de werklust van de magistraten.

⁴⁵² Hoewel de Grondwet in de onafzetbaarheid van de magistratuur voorzag, gold dit logischerwijs pas vanaf de afkondiging van de Grondwet zelf. Dertig procent van de magistratuur was al weggezuiverd in 1830 en de rest moest op zijn minst herbenoemd worden in 1831. J.-P. NANDRIN, 'Les nominations judiciaires en Belgique en 1832. Une entreprise de légitimation d'un jeune état indépendant' in X. ROUSSEAU en R. LEVY, (red.), *Le pénal dans tous ses états. Justice, états et sociétés en Europe (XII-XXe siècles)*, Brussel, Facultés universitaires Saint-Louis, 1997, 405 – 423 (406 – 411); J.-P., NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832-1848)*, 7 en 257 – 259. Art. 135 GW 1831 bepaalde dat het personeel van de hoven en de rechtbanken in dienst bleef totdat een nieuwe wet iets anders voorzag. Die wet moest gedurende de eerste zitting van de Wetgevende Kamers ingevoerd worden. In art. 136 GW 1831 werd gesteld dat een wet, gedurende dezelfde zitting in te voeren, de wijze zou bepalen waarop de leden van het Hof van Verbreking voor de eerste maal benoemd werden. Het resultaat was de benoemingsgolf van 1832 waarbij een 400-tal magistraten op alle niveau's van de rechterlijke macht benoemd werden. Zie Arrêté royal du 4 octobre 1832 portant nomination des membres des cours et des tribunaux de première instance, *Pasin.* 1832, 516 – 522 en Arrêté royal du 4 octobre 1832 portant nomination des membres de la Cour d'appel de Liège, *Pasin.*, 522 – 523. De uitzondering waren de vrederechters en plaatsvervangende rechters in art. 54 van de wet van 4 augustus 1832: "Avant le 1er janvier 1834, le Roi nommera les juges de paix et les suppléants. Jusqu'à cette nomination, les juges de paix et les suppléants actuels continuerent leurs fonctions.". Heirbaut wijst daarnaast op de opmerkelijke snelheid waarmee dit alles uitgevoerd werd, te meer omdat andere zaken op zich lieten wachten. De verklaring daarvoor ligt voor een stuk in het nieuw op te richten Hof van Cassatie waarvan het mandaat onverenigbaar was met een parlementair mandaat. Door bepaalde personen in het Hof van Cassatie te benoemen, kon men dus politieke tegenstrevers neutraliseren (een algemene onverenigbaarheid met door de Staat bezoldigde ambten kwam er pas in 1848, zie *infra*). D. HEIRBAUT, *Hadden/hebben de Belgische ministers van Justitie een civielrechtelijk beleid?*, Mechelen, Kluwer, 2005, 52 en J.-P. NANDRIN, 'L'acte de fondation des nominations politiques de la magistrature. La Cour de cassation à l'aube de l'indépendance belge', *BTNG* 1998, 153 – 202 (160 – 161).

⁴⁵³ Dat was ook het opzet van de liberale minister van Justitie Van Volxem. Hij stelde daartoe twee commissies aan met een beperkt initiatief (*MB*, 1 januari 1842). De ene hield zich bezig met *Rédaction de projets de loi en matière de droit commercial en s'inspirant de la nouvelle législation française* (het faillissement, de burgerlijke en handelsvennootschap, verzekering en lijfswang), een andere met de herziening van bepaalde delen van de *Code Civil*: de verkoop, de hypotheek, onroerend beslag etc. Zie J. GILISSEN, *Codifications*, 232 – 233.

⁴⁵⁴ P. VAN DER REST, 'Les budgets de 1830 à 1913', *Histoire des finances publiques en Belgique*, t. I, Bruxelles, 1950, 305 – 331 en P. VAN DER REST, 'Les finances de l'Etat et la conjoncture en Belgique de 1830 – 1913', *Bulletin de l'institut des sciences économiques*, 1933, 63 – 109.

⁴⁵⁵ De bestaande hoven van beroep in Brussel en Luik en slechts één nieuw hof van beroep in Gent.

⁴⁵⁶ Raikem voorzag bijvoorbeeld vijf raadsheren in plaats van de latere zeven in burgerlijke zaken voor de hoven van beroep. Onder de wet van Jaar VIII waren zeven raadsheren vereist maar voorheen volstonden vijf raadsheren in burgerlijke zaken terwijl de wet van 1810 vijf raadsheren voorzag voor strafzaken. Deze economische maatregel droeg de goedkeuring van Raikem en de balies van Luik en Brussel waarvan de hoven van beroep op dat moment nog zetelden met 5 raadsheren. Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 9 juni 1832 *BS* nr. 163 van 11 juni 1832. *Projet de loi portant organisation judiciaire, discussion des articles*, 4 – 5. Die benadering strandde op de bedenking dat het arrest dat het oorspronkelijke vonnis verandert op zijn minst gedragen moest worden door een aantal magistraten dat groter is dan het aantal die de eerste uitspraak deden. Als men dus drie rechters in de rechtbank van eerste aanleg aanvaardde als maatstaf, dan moesten in graad van beroep ten minste 7 rechters daarover oordelen, om op zijn minst een meerderheid te hebben die een unanieme uitspraak oversteeg.

2.2. Gerechtelijke organisatie

119. Uit de prioriteiten van de Belgische (grond-) wetgever blijkt meteen het pragmatisme (of eerder een gebrek aan enthousiasme?) net na de onafhankelijkheid. De hoogste prioriteit was de oprichting van een Belgisch Hof van Cassatie. Die verwezenlijking mocht niet gehypothekeerd worden door andere zaken. Het gevolg daarvan was een eerder beperkte wet die veel zaken links liet liggen⁴⁵⁷. Hete hangijzers zoals tucht en de pensionering van magistraten of de onverenigbaarheid van een ambt in de magistratuur met een parlementair mandaat werden uit de weg gegaan⁴⁵⁸. Deze en andere lacunes waren de directe aanleiding voor de wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869⁴⁵⁹ die in 239 artikels veel van die zaken regelde, maar voor het overige niet aan de inhoud van de wet van 1832 raakte⁴⁶⁰. Hoewel beide wetten wijzigingen, aanvullingen en nieuwe bepalingen ondergingen⁴⁶¹, vormden ze de ruggengraat van de Belgische gerechtelijke organisatie tot de afkondiging van het Gerechtelijk Wetboek in 1967⁴⁶².

2.2.1. Wet van 4 augustus 1832: Loi organique de l'ordre judiciaire

120. Dat het om een prioriteit van de wetgever ging en niet noodzakelijk die van de praktijk, blijkt ook uit de voorbereidende werken bij de wet. Het Hof van Beroep van Brussel drong aan om de gerechtelijke organisatie in haar geheel aan te pakken. De balie sloot zich hier bij aan en vroeg om de bestaande wetten af te schaffen en te vervangen door één nieuwe wet⁴⁶³. Maar de wetgever was vastberaden om er snel werk van te maken, en dat moest ook⁴⁶⁴. Een eerste

⁴⁵⁷ Loi organique de l'ordre judiciaire du 4 août 1832, *Pasin.*, 1831 – 1832, 465 – 484 (hierna verkort als 'Wet GO 1832').

⁴⁵⁸ Het hoeft niet te verbazen dat de aanwezigheid van magistraten in het Parlement de bespreking van dergelijke zaken er niet eenvoudiger op maakte.

⁴⁵⁹ Loi du 18 juin 1869 sur l'organisation judiciaire, *Pasin.* 1869, 191 – 251 (hierna verkort als Wet GO 1869).

⁴⁶⁰ De onverenigbaarheid met een parlementair mandaat werd veralgemeend in 1848 (Loi du 26 mai 1848 fixant les incompatibilités entre les fonctionnaires de l'Etat et les membres des chambres Législatives, *Pasin.*, 1848, 223). Het vraagstuk van de pensionering van de magistratuur werd uit de wet op de gerechtelijke organisatie van 1869 getild en geregeld in de wet van 25 juli 1867 (Loi de 25 juillet 1867 relative à la mise à la retraite des magistrats, *Pasin.* 1869, 198 – 199).

⁴⁶¹ Zie bijvoorbeeld *infra* de wet van 25 oktober 1919 die de alleenzettelende rechter invoerde in (sommige) burgerlijke zaken.

⁴⁶² J.-P. NANDRIN, 'Codifier au XIX siècle? Quelques réflexions à partir des sources du droit judiciaire belge' in *Revue interdisciplinaire d'études juridiques*, 1991, nr. 26, 111 – 122, J. GILISSEN, 'L'ordre judiciaire en Belgique au début de l'indépendance (1830 – 1832)', *JT* 1983, 565 – 574. Voor een overzicht zie S. VRIELINCK, *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk): met de officiële uitslagen van de volkstellingen*, Universitaire Pers Leuven, 2000, 2106 p.

⁴⁶³ Rapport de la Section Centrale de la Chambre sur l'organisation judiciaire présenté par Charles Destouvelles le 18 mai 1832, *Parl. St.* Kamer 1831 – 1832, nr. 147.

⁴⁶⁴ Zie *supra* noot 450.

wetsontwerp over de gerechtelijke organisatie, ingediend door minister van Justitie Barthélemy⁴⁶⁵, bleef zonder gevolg maar zijn opvolger, Raikem⁴⁶⁶, had meer succes.

2.2.1.1. Ontwerpen Barthélemy

121. Een eerste poging om de gerechtelijke organisatie aan te pakken dateert van 19 mei 1831 toen minister van Justitie Barthélemy het Nationaal Congres een ontwerp voorlegde, opgebouwd uit 11 artikelen⁴⁶⁷ met als doel de gerechtelijke organisatie in overeenstemming te brengen met de Grondwet⁴⁶⁸. Hiertoe bestond het ontwerp eigenlijk uit twee decreten; één over politieke en persmisdrijven en één over de gerechtelijke organisatie. Het ontwerp voorzag de bepaling van het rechtsgebied en de samenstelling van hoven van beroep en assisen alsook de verloning van magistraten. Het werd niet bestudeerd door het Congres omdat het werd beschouwd als onvolledig. Enkele dagen later, op 24 mei 1831, werd een ontwerp van decreet op de organisatie van het Hof van Cassatie neergelegd dat ook voorzag in een hof van beroep in Gent, een regeling van de rechtsgebieden van de hoven van beroep en hun samenstelling, het aantal rechters en nieuwe loonschalen. Verder werd niets bepaald over de onafhankelijkheid van de magistratuur, meteen één van de redenen waarom ook dit ontwerp niet verder onderzocht

⁴⁶⁵ Antoine Barthélemy (°Brussel, 3 februari 1764 - †Fernelmont, 10 november 1832). Als alumnus van de Leuvense universiteit ging Barthélemy sinds 1787 aan de slag als advocaat bij de Raad van Brabant. In 1794 werd hij schepen van Brussel en in 1821 trad hij toe tot de Staten-Generaal van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Na de onafhankelijkheid maakte hij deel uit van het Nationaal Congres en zetelde hij in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Op 28 maart 1831 wordt hij minister van Justitie. Zie T. JUSTE, 'Les fondateurs de la monarchie belge. Notices Biographiques', Bruxelles, 1876, 53 – 60, J. GENDEBIEN, '«Antoine Barthélemy», 1766 – 1832', *BJ*, 1856, 769 – 778 en J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GÉRARD, *Parlement Belge (1831 – 1894)*, 15 – 16.

⁴⁶⁶ Jean (-Joseph) Raikem (°Luik, 28 april 1787 - †Luik, 24 januari 1875). Na studies aan de universiteit van Brussel begon hij in 1809 aan een carrière aan de balie, waar hij van 1828 tot 1829 stafhouder was. Na de onafhankelijkheid maakte Raikem deel uit van het Nationaal Congres. Hij was minister van Justitie en eerste minister van 24 juli 1831 tot 20 oktober 1832 en van 8 juni 1839 tot november 1842. Tussenin was hij ook voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers van 15 november 1832 tot juni 1839 en van november 1842 tot 26 mei 1848. Na de wet op de onverenigbaarheden stapte Raikem uit de (actieve) politiek en werd hij Procureur-Generaal bij het hof van beroep van Luik, tot de wet van 25 juli 1867 sur la mise à la retraite des magistrats. Na zijn pensioen als magistraat maakte hij nog een korte *comeback* als stafhouder in 1868. Zie A. FRESON, 'Raikem, Jean-Joseph' in *Biographie Nationale de Belgique*, t. XVIII, 1905, 599 – 601, R. WARLOMONT, 'Raikem, Jean-Joseph' in *Biographie Nationale de Belgique*, t. XXXIII, 1965, 617 – 622 en J. CONSTANT, *Le Procureur général Jean-Joseph Raikem. Discours prononcé par M. Jean Constant, Procureur général près la Cour d'appel de Liège à l'audience solennelle de rentrée du 1er septembre 1969 et dont la Cour a ordonné l'impression*, 60 p. De materie was ook niet vreemd aan Raikem. Naast zijn professionele loopbaan was Raikems eerste publicatie een Code de la cour de cassation in 1815.

⁴⁶⁷ Dit voorstel, *Projet d'organisation judiciaire*, is gereproduceerd in E. HUYTENS, *Discussions*, t.V, 201. Zie *supra*, 17 mei en 24 mei, 17 artikels *Projet de décret n° 323 du 24 mai 1831 sur l'Organisation de la Cour de cassation* in E. HUYTENS, *Discussions*, op. *Cit.*, t. V., 239 – 240.

⁴⁶⁸ E. HUYTENS, *Discussions*, 199. Nandrin suggereert ook nog dat Barthélemy Koning Leopold I bij het bestijgen van de troon een aantal organieke wetten wilde presenteren die de macht van het Congres en zijn ministerie geloofwaardig maakten. Die deadline maakte dat er een zekere haast mee gepaard ging en verklaart waarschijnlijk ook de afwezigheid van een verslag. J.-P. NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832-1848)*, 61.

werd⁴⁶⁹. Bovendien speelden ook hier weer budgettaire besognes⁴⁷⁰. De waarde van beide ontwerpen ligt echter in het feit dat ze ook zijn opvolger, Jean-Joseph Raikem inspireerden toen deze zelf zijn ontwerp van wet op de gerechtelijke organisatie neerlegde⁴⁷¹.

2.2.1.2. Ontwerp Raikem

122. Terwijl Barthélemy zich vooral beperkte tot het Hof van Cassatie, zag zijn opvolger, Raikem, het groter. Met 117 artikels was het initiële wetsontwerp⁴⁷² eerder een codificatie⁴⁷³ van de gerechtelijke organisatie⁴⁷⁴ en kwam daarmee ook tegemoet aan de verzuchtingen van de magistratuur en advocatuur. Bepalingen rond de bevoegdheden van de verschillende rechtbanken moesten wachten op een herziening van de wetboeken⁴⁷⁵.

123. Wat het Hof van Cassatie betrof, voorzag het voorstel van Raikem in de oprichting ervan in Brussel, haar samenstelling en de voorwaarde voor de benoeming van de leden, zonder dat het lidmaatschap van deze instelling onverenigbaar was met een electoraal mandaat. Het Hof

⁴⁶⁹ J.-P. NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832-1848)*, 56. Er werd over deze voorstellen niet gerapporteerd en ze werden ook niet behandeld in de plenaire vergadering.

⁴⁷⁰ Hij stelde voor om het personeel van de hoven van beroep te verminderen. Diezelfde budgettaire overwegingen dreven het Nationaal Congres tot de oprichting van 3 hoven van beroep in plaats van 5 zie E. HUYTENS, *Discussions*, t. IV, 256.

⁴⁷¹ Hoewel ze niet in de Wetgevende Vergaderingen zelf werden behandeld, werden ze wel bestudeerd door het Cour Supérieure de Justice de Bruxelles. Raikem kon dit materiaal bestuderen met het eigen ontwerp in zijn achterhoofd. De evaluatie door het Hooggerechtshof van Brussel (29 juli 1831), door een commissie opgericht in haar eigen schoot, was erg negatief. Zij hadden vooral problemen met de nieuwe bevoegdheden van het Hof van Cassatie en praktische bedenkingen met betrekking tot de werklast. Ze pleitten bovendien voor *coordonner et mettre en harmonie toutes parties du système et constituer un ensemble régulier*. Meerdere raadsheren en leden van het Parket-Generaal van het Cour Supérieure de Bruxelles zetelden ook in het Congres. Nandrin vermoedt daarom dat de opmerkingen wel al eerder aan Barthélemy werden gecommuniceerd maar later, voorzien van extra munitie, naar buiten gebracht werden. Zie J.-P., NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832-1848)*, 57 – 59.

⁴⁷² Zie hierover ook J. J. RAIKEM, *Conférence des observations des cours, des tribunaux et du barreau du royaume sur le projet d'organisation judiciaire présenté par M. le Ministre de la justice à la Chambre des Représentants dans la séance du 20 septembre 1831*, Brussel, H. Remy, 1831. Dit is een verslag met de observaties van het gerechtelijk korps en de balies van Brussel en Luik die geraadpleegd werden over het wetsontwerp van de wet op de gerechtelijke organisatie, neergelegd in september 1831. Dit advies werd door de parlementairen, de minister van Justitie en de pers gebruikt als referentie. Verschillende magistraten die hier advies gegeven hebben, zetelden toen tegelijkertijd als parlementair.

⁴⁷³ Raikem zelf sprak van “*par certains aspects ‘codificatrice’*”.

⁴⁷⁴ Ter vergelijking: de uiteindelijke wet telde maar 61 artikels, waarvan de helft gewijd waren aan het Hof van Cassatie. In de 117 artikels werden in volgorde behandeld; de vrederechters (titel I, art. 3 – 9); rechtbanken van eerste aanleg (titel II, art. 10 – 24); rechtbanken van koophandel (titel III, art. 25 – 27); hoven van beroep (titel IV, art. 28 – 38); strafrechtbanken (titel V, art. 39 – 50); de instelling van een Hof van Cassatie (titel VI, art. 51 – 77); de bevoegdheden van het Openbaar Ministerie (titel VII, art. 78 – 83); de griffiers (titel VIII, art. 84 – 85); ministeriële ambten, deurwaarders, pleitbezorgers en advocaten bij het Hof van Cassatie (titel VIII, art. 86 – 91). Een stuk algemene bepalingen (titel IX, art. 92 – 106) regelde de voorwaarden voor de verschillende ambten (leeftijd, onverenigbaarheden, professionele kwalificaties) alsook de tucht en *gestion quotidienne*. Een laatste titel (titel X, art. 107 – 117) regelde de werking van de rechtbanken in afwachting van nieuwe benoemingen.

⁴⁷⁵ Rapport sur l'organisation judiciaire, *MB* 29 september 1831, 1.

zelf werd verdeeld in twee kamers, met uitsluiting van een *chambre de requêtes*⁴⁷⁶. Er werd bepaald naar welke hoven van beroep de ‘verbroken’ zaken gestuurd zouden worden, het *référé législatif* werd behouden en verplicht in een reglement van inwendige orde, net zoals voor andere rechtbanken en hoven. Als criterium voor het Hof van Cassatie gold niet enkel de schending van vormen opgelegd door de wet op straffe van nietigheid, maar ook ook *formes, purement substantielles, retenues et précisées par la jurisprudence*. Het resultaat was een mengeling van gerechtelijke zaken enerzijds en procedurele bepalingen anderzijds.

124. Raikem moest echter inbinden, o.a. door de tijdslimiet die de Grondwet vooropstelde⁴⁷⁷. Binnen de eerste legislatuur moest immers de wijze van benoeming van de leden van het Hof van Cassatie etc. bepaald worden⁴⁷⁸. Het was de middenafdeling die Raikems ontwerp verder reduceerde tot voornamelijk een wet op het Hof van Cassatie⁴⁷⁹.

2.2.2. Wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869

125. Al snel werden de gebreken van de wet op de gerechtelijke organisatie van 1832 duidelijk. De behouden aanpak zorgde er namelijk voor dat heel wat bepalingen nog steeds op coördinatie en herziening wachtten en in tussentijd een amalgaam van teksten uit de Franse Revolutie, het Keizerrijk en het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden van kracht bleven. Ondertussen was België in de greep van de industriële revolutie terwijl het gerechtelijk apparaat gestoeld was op de samenleving van einde 18de eeuw, een probleem dat zich minder liet voelen

⁴⁷⁶ De *chambre des requêtes* maakte traditioneel deel uit van het Hof van Cassatie en had als doel om de voorzieningen voor de burgerlijke kamer van het Hof van Cassatie te filteren. Beantwoordde zo’n voorziening duidelijk niet aan de vereisten, dan werd die verworpen. Was dat wel zo of was er twijfel, dan werd de zaak doorgestuurd.

⁴⁷⁷ Kamerlid Charles Liedts in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 4 juni 1832 geraadpleegd op <https://unionisme.be/ch18320604.htm>. “*En examinant le projet dans ses détails, en comparant les dispositions avec les lois où elles avaient été puisées, elle acquit la preuve que la législation existante sur l’organisation judiciaire, se lie et s’enchaîne si bien qu’il y a toujours du danger à en détacher une partie, sans toucher au reste, qu’en insérant dans le projet des fragments d’articles ou de chapitres d’une loi précédente, qu’en y reproduisant en partie une ancienne disposition, on donnait infailliblement ouverture à des doutes et à des interprétations, sources inépuisables de contestations et procès. En présence donc de cette impossibilité de faire une organisation complète et du péril d’une révision partielle des lois qu’elle embrasse, la section centrale a pensé que le parti le plus sage et le seul qui pût obtenir votre approbation, était de se borner d’abord à satisfaire au vœu des articles 135 et 136 de la constitution qui veulent qu’une loi portée pendant la première session assure l’indépendance de la magistrature et institue la cour de cassation, et, en second lieu, à mettre la législation existante en harmonie avec les principes de notre constitution.*”

⁴⁷⁸ Zie *supra* noot 450.

⁴⁷⁹ J.-P. NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832 – 1848)*, 26. De afdelingen van de Kamer en de middenafdeling hebben het ontwerp bewerkt omdat ze vonden dat er voorlopig geen volledige organisatie moest zijn. De focus lag op het Hof van Cassatie en de samenstelling en benoeming van de leden van de hoven en rechtbanken. Door de snelheid waarmee de hele operatie gepaard moest gaan, bestond het risico dat er fouten inslopen ten gevolge van de gedeeltelijke reproductie van artikelen of hoofdstukken uit oude wetten. De reactie daarop was een tweede voorstel van Raikem, Zie verslag Destouvelles, *Parl. St.* Kamer 1831 – 1832, nr. 147 weergegeven in *ibid.*, T. IV, Annexe II, 783 e.v. en Verslag van Liedts over Raikems eerste voorstel voor de Kamer, gedeeltelijk weergegeven in L. VAN DEN KERCKHOVE, ‘Organisation du pouvoir judiciaire. Examen du projet de loi du 22 avril 1856’, *BJ* 1856, 929 – 956 (930).

in Vlaanderen maar des te meer in Brussel en Wallonië⁴⁸⁰. Op aangeven van minister van Justitie Faider⁴⁸¹ werd in 1853 een extraparlamentaire commissie aangesteld⁴⁸². Deze extraparlamentaire commissie wilde “*réviser, refondre et compléter les dispositions législatives et réglementaires sur l’organisation judiciaire*”⁴⁸³. Dat was in het bijzonder ook nodig omdat verschillende wetten, door uitbreiding van de bevoegdheden van de lagere rechtsmachten, een systeem invoerden dat bestond naast het systeem uit de oude wetgeving⁴⁸⁴. Faider verduidelijkte verder in zijn verslag “*Cette matière comprend non-seulement la composition et la hiérarchie des différents corps de justice, mais aussi les principes sur la compétence et les dispositions sur la discipline judiciaire. À cette matière se rattache encore tout ce qui concerne l’exercice des fonctions, offices et professions judiciaires, les conditions d’aptitude pour les remplir, et enfin la législation sur le droit au traitement et à la mise à la retraite.*”⁴⁸⁵. Het was bovendien de bedoeling om een einde te maken aan het kluwen van wetten die deze afzonderlijke zaken regelden⁴⁸⁶. Het werk zou, complementair aan de wet van 4 augustus 1832, een soort codificatie van de gerechtelijke organisatie moeten vormen. Toch werden de werkrechtshraden, militaire rechtbanken en het Rekenhof niet behandeld omdat enerzijds de materie kort daarvoor geregeld

⁴⁸⁰ Parl. St. Kamer 2 februari 1836 in MB nr. 36 van 5 februari 1836. A. Gendebien: “*En Flandre il ne s’agit guère des questions de mur mitoyen, de fossés, de haies, en un mot des questions plus simples. Dans le Hainaut, au contraire, il y a à juger les questions les plus importantes, les plus difficiles par exemple les questions de charbonnage; veuillez faire attention que telle cause qui ne figure au rôle qu’à un seul numéro, revient souvent 2 ou 3 et 4 fois au rôle*”. Die zaken zijn bovendien “*hérissées de questions de faits; il y a des enquêtes volumineuses, des expertises compliquées, des actes sans fin, des faits contradictoires.*” Wat Brussel betreft “*depuis l’établissement à Bruxelles du chef-lieu du gouvernement, toutes les affaires contentieuses de l’administration, toutes les affaires concernant le gouvernement sont plaidées à Bruxelles; dans tous les contrats élection de domicile est prise à Bruxelles, et les demandes du gouvernement viennent toujours devant le tribunal de Bruxelles et en deuxième degré devant la cour de Bruxelles.*”

⁴⁸¹ Charles Faider (°Triëst, 6 september 1811 - †Brussel, 6 april 1893) was als extraparlamentair in de liberale regering de Brouckère een actief minister van Justitie. Hij was jurist en later magistraat. Zie A. GIRON, ‘Notice sur Charles-Jean-Baptiste-Florian Faider’ in *Biographie Nationale* 1971, XXXVII, 377 – 497. Na zijn stage als advocaat werkte hij kort op het ministerie van binnenlandse zaken. Op 17 februari 1837 ging hij de magistratuur in als substituut-procureur des Konings te Leuven om vervolgens advocaat-generaal bij het hof van beroep van Brussel (13 juli 1844) en het Hof van Cassatie (26 december 1851) te worden. Tussen 31 oktober 1852 en 30 maart 1855 leidde hij het departement van Justitie. Daarna keerde hij terug naar het Hof van Cassatie waar hij procureur-generaal werd op 27 februari 1871, een functie die hij uitoefende tot zijn emeritaat op 15 september 1886. E. HOLTHÖFER, ‘Faider, Charles Jean Baptise Florian’ in M. STOLLEIS (ed.), *Juristen: Ein biographisches Lexikon. Van der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, (2de editie) 2001, Verlag C.H. Beck, Munchen, 719 pp. (205) en ook B. DELBECKE, ‘Gerechtelijke nationale cultuur en haar blinde vlek: de mercuriales en gelegenheidsredes van Charles Faider als procureur-generaal bij het Hof van Cassatie (1871 – 1885)’, *TRG* 2007, 363 – 394.

⁴⁸² KB van 22 januari 1853. *Organisation judiciaire, Institution d’une commission – Nomination des membres de cette commission. Rec. Circ.*, 3ième série, 1852 – 1854, Bruxelles, imprimerie de M. Weissenbruch, imp. Du roi, 301 en *BJ* 1853, 352.

⁴⁸³ Zie KB van 22 januari 1853, Verslag aan de Koning door minister van Justitie Faider. Op passende wijze ging in 1853 ook een commissie aan de slag waarvan de werkzaamheden uiteindelijk uitmondde in het Brusselse Justitiepaleis, als moderne tempel voor het Belgische recht.

⁴⁸⁴ Zie wetten van 25 maart 1841 (*infra*) en de wetten van 15 mei 1838 (art. 26 en 27) en van 1 (Loi sur les tribunaux de police simple et correctionnelle) en 15 mei 1849.

⁴⁸⁵ KB van 22 januari 1853. *Organisation judiciaire, Institution d’une commission – Nomination des membres de cette commission. Rec. Circ.*, 3ième série, 1852 – 1854, Bruxelles, imprimerie de M. Weissenbruch, imp. Du roi, 301.

⁴⁸⁶ Het gaat vooral om de wet van 27 ventôse Jaar VIII, het decreet van 30 maart 1808, de wet van 20 april 1810, de decreten van 6 juli en 18 augustus 1810, verschillende bepalingen verspreid over de wetboeken en wetten en besluiten op beroepen en ambten verbonden aan de gerechtelijke orde. Artikel 497 wetsontwerp GO 1856 schafft dan ook alle wetten en reglementen op de gerechtelijke organisatie af.

werd in een speciale wet⁴⁸⁷ en anderzijds ze van ‘gemengde’ aard waren. Het notariaat werd dan weer niet behandeld omdat het de mening was van de commissie dat dit vreemd was aan de gerechtelijke organisatie.

Commissie herziening gerechtelijke organisatie 1853

Naam	Functie
Mathieu Leclercq	Procureur-generaal Hof van Cassatie
Jean Paquet	Raadsheer Hof van Cassatie
Antoine De Cuyper	Raadsheer Hof van Cassatie
Charles De Bavay	Procureur-generaal hof van beroep Brussel
Jean Kaieman	Raadsheer hof van beroep Brussel
François Baron de Fierlant	Raadsheer hof van beroep Brussel
Guillaume De Longé	Voorzitter rechtbank van eerste aanleg Brussel
Jules Van Bellinghen (Secretaris)	Substituut-procureur rechtbank van eerste aanleg Brussel

126. De commissie ging aan de slag tussen 29 januari 1853 en 10 november 1854. Daarna werd in de schoot van het ministerie van Justitie verder gewerkt om de resultaten door het Parlement te krijgen. Een aantal zaken die op de agenda stonden zoals tucht, verloning⁴⁸⁸ en pensionering waren immers erg delicaat. Een wetsontwerp op de gerechtelijke organisatie botste ook met lokale belangen. Zo had Luik andere noden en stelde kamerlid Lelièvre voor dit te regelen in een afzonderlijke wet⁴⁸⁹. Een normaal onderzoek door de afdelingen en middenafdeling in de Kamer konden niet volstaan om het ontwerp te onderzoeken. De specifieke materie vereiste ook een speciale commissie naar analogie met wat met het wetsontwerp op de hypotheek en gedwongen onteigeningen gebeurde. De leden, gekozen omwille van hun achtergrond en kennis van de materie moesten wel verdeeld worden over de provincies⁴⁹⁰. Ook in 1862 werd opnieuw dezelfde werkwijze gevolgd⁴⁹¹, maar kwam het niet tot een bespreking.

127. Het resultaat van de werkzaamheden werd in een eerste wetsontwerp ingediend door minister van Justitie Nothomb op 23 april 1856⁴⁹² en maar koud onthaald⁴⁹³. In 13 titels⁴⁹⁴ en

⁴⁸⁷ Verslag P.-G. Leclercq in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 15 februari 1853, 1591.

⁴⁸⁸ In zijn troonrede van 1841 beloofde Koning Leopold I al expliciet de verhoging van wedden van de magistratuur (*Discours du Roi, Parl. St.* Kamer 1841 – 1842, nr 1, 2). De Koning was optimistisch; de bevoegdheidswet van 1841 (zie *infra*) kende maar weinig tegenstand, maakte het gerecht goedkoper en laagdrempeliger. De bevoegdheid van de vrederechter werd definitief vastgelegd maar de verloning was niet in overeenstemming met de nieuwe bevoegdheid of sociale noden. Een wetsontwerp uit 1842 haalde het niet (*Projet de loi sur les traitements de l'ordre judiciaire et la mise à la retraite des magistrats, Parl. St.* Kamer 1841 – 1842, nr. 297).

⁴⁸⁹ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 23 april 1856, 1182.

⁴⁹⁰ *Parl. Hand.* Kamer, zittingen van 24 en 28 november 1856.

⁴⁹¹ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 16 mei 1862.

⁴⁹² *Projet de loi sur l'organisation judiciaire, Parl. St.* Kamer, 1855-56, nr. 212. (Hierna verkort als ‘Wetsontwerp GO 1856’) Dit stuk blijft bijzonder waardevol omdat het niet enkel het eigenlijke wetsontwerp en de motivatie bevat, maar ook de processen-verbaal van alle bijeenkomsten van de commissie. Zie hierover L. VAN DEN KERCKHOVE, ‘Organisation du pouvoir judiciaire. Examen du projet de loi du 22 avril 1856’, *BJ* 1856, 929 – 956.

⁴⁹³ D. HEIRBAUT, *Hadden/hebben de Belgische ministers van Justitie een civielrechtelijk beleid?*, Mechelen, Kluwer, 2005, 53.

⁴⁹⁴ Titel I: Voorafgaande bepalingen met drie hoofdstukken die vervolgens de staande en zittende magistratuur behandelen en de onverenigbaarheden; Titel II – IV: vrederechters, rechtbank van eerste aanleg en rechtbank van

497 artikels werden de zaken aangepakt die de wet uit 1832 nog links liet liggen. In tegenstelling tot wat gebruikelijk was, werden de hoven en rechtbanken in eerste instantie niet geconsulteerd. Het werk werd immers door de rechterlijke macht zelf (gezien de samenstelling van de commissie) verricht⁴⁹⁵. Het werk werd gezien als een weloverwogen geheel en Leclercq, voorzitter van de commissie, drong er op aan om het werk zo ook te behandelen. Parlementaire ingrepen (in de vorm van amendementen) konden het evenwicht verstoren van het werk dat gegrond was in traditie en praktijk⁴⁹⁶.

128. Het opzet was wederom niet om te innoveren⁴⁹⁷. Van de weinige innovaties die toch nog in het wetsontwerp slopen, was de meest opvallende het voorzitterschap van de rechtbanken van koophandel dat voortaan zou waargenomen worden door een permanente (in tegenstelling tot de tijdelijke aanstelling van de consulaire rechters) professionele magistraat⁴⁹⁸. Daar waren de commissieleden het unaniem over eens. De lekenrechters die de rechtbanken van koophandel bemanden, waren immers ‘*étrangers à la science du droit*’ en dat was problematisch met een procedure die in de praktijk steeds meer formalisme en nietigheden kende⁴⁹⁹. Tegenover de ingrijpende wijziging in de rechtbanken van koophandel bleven de burgerlijke rechtbanken in samenstelling en bevoegdheid onveranderd. Het misprijzen van de commissie voor de consulaire rechtsmacht uitte zich ook nog in de waarborg ingebouwd in het ontwerp tegen de verwachte weerstand van de rechtbanken van koophandel. Die bepaling stelde dat in het geval de rechtbank van koophandel niet samengesteld kon worden (volgens de nieuwe regels), de rechtbank van eerste aanleg in haar plaats zou optreden⁵⁰⁰. Buigen of barsten dus.

koophandel; Titel V en VI: hoven van beroep en assisen; Titel VII: Hof van Cassatie, 2 hoofdstukken die de samenstelling en bevoegdheid regelen enerzijds en conflicten anderzijds; Titel VIII: Griffiers; Titel IX: algemene bepalingen; Titel X: gerechtelijke tucht; Titel XI advocaten en pleitbezorgers (in twee onderscheiden hoofdstukken); Titel XII: deurwaarders. Wat de rechtsgebieden, het personeel en de classificatie van de rechtbanken van eerste aanleg en de rechtsgebieden van de vrederechter betrof, wilde de commissie wachten tot het ontwerp gestemd was door het parlement.

⁴⁹⁵ Wetsontwerp GO 1856, 2.

⁴⁹⁶ Brief *dd.* 28 november 1854 van Leclercq die het wetsontwerp voor de minister van Justitie vergezelde, weergegeven in L. VAN DEN KERCKHOVE, ‘Organisation du pouvoir judiciaire. Examen du projet de loi du 22 avril 1856’, *BJ* 1856, 932.

⁴⁹⁷ “*Quelle que soit, au surplus, l’étendue du projet de loi, les dispositions qu’il renferme ne tendent, en général, qu’à consacrer ce qui existe ou, parfois, le retour à ce qui a existé, sauf quelques innovations dont l’expérience a démontré le besoin*”. Wetsontwerp GO 1856, 2. Minister van Justitie Nothomb zelf in de memorie van toelichting: “: ... le projet... bien qu’il ait une grande étendue, contient peu d’innovations; il consacre généralement ce qui existe... il constitue moins une oeuvre nouvelle qu’un travail de coordination, en un mot une pure et simple codification.”

⁴⁹⁸ Art. 109, 111, 132 en 145 Wetsontwerp GO 1856, 130 en PV zitting 2 november 1853.

⁴⁹⁹ Zoals reeds eerder aangegeven was het niet de bedoeling om bijkomende nietigheden in te voeren. Met de CPC werd het aantal bepalingen die gesanctioneerd werden met nietigheid beperkt. Daar stond tegenover dat rechters ze wel automatisch moesten toepassen wanneer ze ingeroepen werden. De praktijk, zoals trouwens later Van Reepinghen opgemerkt heeft, legde zich hier niet bij neer en reageerde hierop door de creatie van een nieuwe categorie: ‘substantiële nietigheden’ (CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 207). Hoe de praktijk geëvolueerd is, zou een zeer interessant onderwerp zijn voor een bijkomende studie waarvoor in dit doctoraat over de wetgeving geen ruimte is.

⁵⁰⁰ Art. 106 en PV zitting van 16 november 1853, Wetsontwerp GO 1856, 133 – 134.

129. Een andere innovatie was het afschaffen van het *référé législatif*⁵⁰¹ (als bevestiging van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht). In dezelfde zin voorzag de commissie ook nog dat het OM voortaan aan hetzelfde disciplinaire toezicht onderworpen werd als de overige magistraten en bijgevolg onttrokken werd aan de uitvoerende macht⁵⁰². Daarnaast probeerde het wetsontwerp ook de grote diversiteit in reglementen van inwendige orde aan te pakken⁵⁰³. Voortaan zou de regering de reglementen goedkeuren bij KB, na advies van het gerechtelijk korps⁵⁰⁴. Op die manier hoopte men de lokaliteit ervan te bestrijden. Als praktische oplossing voor de toegenomen instroom aan zaken kon voortaan ambtshalve een tijdelijke kamer ingesteld worden voor de dienst van de rechtbanken van eerste aanleg⁵⁰⁵. Voor het overige viel nog een professionalisering op: vrederechters dienden voortaan jurist te zijn⁵⁰⁶, net als griffiers⁵⁰⁷. Ook de ‘nieuwe’ voorzitter van de rechtbank van koophandel paste in dit plaatje⁵⁰⁸. Terwijl de laatste twee zaken het niet haalden, werd de voorwaarde van een diploma in de rechten voor de vrederechter wél geformaliseerd⁵⁰⁹. Voor pleitbezorgers en advocaten veranderde niet zo veel.

130. Dat de commissie niet hoog op liep met uitzonderingsrechtbanken (want dat waren de vredegerichten en de rechtbank van koophandel) blijkt ook uit de bevoegdheden. Een uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechter met beslag onder derden en beslag tot terugvordering haalde het niet⁵¹⁰. Hetzelfde gold voor een aantal andere nieuwe bevoegdheden. De vrederechter zou zo immers zijn hoofdkarakter, dat van verzoener, verliezen⁵¹¹. De bevoegdheid was zo vooral gestoeld op de bevoegdheidswet van 1841⁵¹². Het wetsontwerp voorzag wel expliciet een (voorwaardelijke) volheid van bevoegdheid voor de rechtbank van eerste aanleg ten nadele van de vredegerichten en rechtbanken van koophandel⁵¹³.

⁵⁰¹ Zie art. 25 Wet GO 1832. Voortaan had het Hof van Cassatie *le pouvoir de mettre fin aux débats judiciaires, en ce qui concerne les points de droit* (uitdrukking uit Exposé des motifs), zie art. 215 en 216 Wetsontwerp GO 1856.

⁵⁰² Zie PV zitting van 15 februari 1854, Wetsontwerp GO 1856, 147.

⁵⁰³ Die waren stuk voor stuk interpretaties van o.a. het decreet van 30 maart 1808 op de ordehandhaving ter zitting, aangepast aan specifieke lokale noden. Zie randnrs. 348 en 349.

⁵⁰⁴ Wetsontwerp GO 1856, 155. PV zitting van 15 februari 1854.

⁵⁰⁵ Art. 25 Wetsontwerp GO 1856.

⁵⁰⁶ Art. 9. Wetsontwerp GO 1856. Al was dit *de facto* al zo, zie *infra*.

⁵⁰⁷ Wetsontwerp GO 1856, 150.

⁵⁰⁸ Wat die laatste betreft, ging het eigenlijk nog verder en werd ook een einde gesteld aan de oplossing voor een tekort van rechters in de rechtbank van koophandel: de lottrekking aan de hand van de lijst van handelaren. *Ibid.*, 133.

⁵⁰⁹ Art. 46 Wetsontwerp GO 1856 en art.3 Wet GO 1869.

⁵¹⁰ *Ibid.*, 116. PV zitting van 25 juli 1853.

⁵¹¹ *Ibid.*, 120.

⁵¹² Art. 51 Wetsontwerp GO 1856 behield de bevoegdheid *ratione summae* en het bedrag in laatste aanleg voor de vrederechter en in art. 52 tot 62 *ibid.* werden de bijzondere bevoegdheden van de vrederechter uit Bevoegdheidswet 1841 overgenomen. Zie *infra*.

⁵¹³ Art. 74 Wetsontwerp GO 1856. “*Les tribunaux de première instance connaissent de toutes les affaires personnelles, réelles et mixtes en toutes matières. Ils ne doivent se dessaisir des affaires commerciales, ainsi que des affaires attribuées aux juges de paix, autres que celles prévues par les art. 57 et 59 que lorsque le renvoi est demandé par l’une des parties.*” Het ging om een reeks bijzondere bevoegdheden van de vrederechter i.v.m. waterwegen, beplanting..., waarin steeds beroep mogelijk was. Cfr. Art. 9 Bevoegdheidswet 1841.

131. De commissie Justitie in de Kamer stelde nog voor om de vrederechter binnen zijn algemene bevoegdheid (onder 200 frank) ook bevoegd te maken voor zaken van koophandel⁵¹⁴. Het argument: de veroordeling tot lijfswang was ondertussen niet meer relevant⁵¹⁵. Tegenstanders zagen daar echter een middel in om de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel uit te hollen (bij gebrek aan een grondwetsherziening) en uiteindelijk af te schaffen. Uiteindelijk werd het vraagstuk verschoven naar een herziening van de CPC⁵¹⁶. Toen het wetsontwerp op 16 mei 1862 immers voor een tweede keer ingediend werd,⁵¹⁷ werden om het wetsontwerp door het Parlement te kunnen sluizen de bevoegdheid van hoven en rechtbanken in het algemeen, *matières des conflits et de l'interprétation des lois attribuées à la cour suprême en particulier* eruit gelaten. Het wetsontwerp bleef wederom zonder gevolg. Een gewijzigd ontwerp ten slotte werd door minister van Justitie Tesch in 1864 ingediend⁵¹⁸. Bij die laatste behandeling vroeg de commissie Justitie de Kamer om de behandeling van titels III tot V van het ontwerp onbeperkt uit te stellen, of ten minste tot een volgende sessie. Die titels bevatten de bepalingen met betrekking tot onverenigbaarheden, uitoefening van het beroep, dienst van de zittingen, inwendige orde en de duur van de zittingen (titel III), bepalingen met betrekking tot advocaten en pleitbezorgers (titel IV) en deurwaarders (titel V). De reden daarvoor was de extraparlamentaire commissie die de regering ondertussen opgericht had, de zogenaamde commissie de Longé voor de herziening van de Code de procédure civile, en waarvan het werk dus in belangrijke mate impact had op magistraten, advocaten deurwaarders en pleitbezorgers⁵¹⁹.

132. De oorspronkelijke opdracht werd daarom opgesplitst in een ontwerp voor de gerechtelijke organisatie die later de wet van 18 juni 1869 zal worden, een ontwerp met betrekking tot de pensionering van magistraten (later de wet van 25 juli 1867) en een deel dat uiteindelijk (een stukje van) de opdracht van de commissie de Longé⁵²⁰ zal worden. Tegelijk werden een aantal zaken onbeperkt *on hold* gezet⁵²¹. Van de oorspronkelijke 497 artikelen van het commissieontwerp overleefden er minder dan de helft in de nieuwe wet op de gerechtelijke organisatie van 1869. Het is duidelijk dat de wet GO 1869 op zich weinig vernieuwend was. Ze was eerder een coördinatie van de bestaande wetgeving in één tekst. Een aantal van de weinige vernieuwingen sneuvelden dan nog in het Parlement. Ze (en dan vooral het oorspronkelijke wetsontwerp) was wel een statement van de rechterlijke macht⁵²². Weg met het

⁵¹⁴ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 16 maart, 651 – 661.

⁵¹⁵ Loi du 21 mars 1859 sur l'exercice de contrainte par corps, *Pasin.* 1859, 117 – 147.

⁵¹⁶ Exposé des motifs, Loi du 18 juin 1869, *Pasin.* 1869, 198.

⁵¹⁷ Organisation judiciaire, *Parl. St. Kamer* 1861 – 1862, nr. 133.

⁵¹⁸ Organisation judiciaire, *Parl. St. Kamer* 1864 – 1865, nr. 20. Derde keer en goede keer, ingediend door minister van Justitie Tesch.

⁵¹⁹ Organisation judiciaire. (Chapitres XII et XIII du Titre II, et Titres III, IV et V). Rapport fait, au nom de la Commission, par M. Orts, *Parl. St. Kamer* 1866 – 1867, nr. 93, 4 en *Pasin.* 1869, 199.

⁵²⁰ Zie *infra*.

⁵²¹ Voor bijvoorbeeld de advocatuur, het statuut van griffiers en deurwaarders, ... is het wachten tot de jaren '50 & 60 van de volgende eeuw.

⁵²² Würth vatte het zo samen "... la magistrature reçoit enfin une position digne de sa haute mission et digne du pays; ...[qu'] elle puisse se recruter parmi tous les talents; ...[que] son personnel soit mis en rapport avec ce qu'exige l'administration d'une bonne et prompte justice; ...[que] la discipline judiciaire soit organisée de manière à sauvegarder la dignité de la magistrature sans porter atteinte à l'indépendance du juge; ...une retraite

référé législatif, eenzelfde disciplinair toezicht voor het OM⁵²³ en een professionalisering van de uitzonderingsrechtbanken, in combinatie met de voorkeur voor de rechtbanken van het gemeen recht. Daartegenover stond dat het wetsontwerp van de commissie de bestaande regeling overnam voor de opruststelling van magistraten, hoewel die door de wetgever als niet afdoende beschouwd werd⁵²⁴. De wetgever nam daarom de bepalingen uit een wetsontwerp uit 1848⁵²⁵ over in wat oorspronkelijk deel moest uitmaken van de wet GO 1869, maar uiteindelijk de wet uit 1867 werd op de opruststelling van magistraten⁵²⁶.

2.3. Bevoegdheid: naar een kaderwet bevoegdheid.

2.3.1. Wet van 25 maart 1841.

133. Samen met de wet op de gerechtelijke organisatie van 4 augustus 1832 was de bevoegdheidswet van 25 maart 1841⁵²⁷ het eerste grote optreden van de Belgische wetgever

honorable...aux membres de l'ordre judiciaire... 'De l'organisation des Tribunaux de Commerce. Discours prononcé par M. Würth, procureur général, à l'audience de rentrée de la cour d'appel de Gand, du 18 octobre 1860', *BJ* 1860, 97 – 111.

⁵²³ Art. 343 Wetsontwerp GO 1856. Terzelfdertijd voorzag het wetsontwerp ook in de mogelijkheid tot kantonale substituten om ook op dit niveau het OM waar te nemen, Art. 153 Wetsontwerp GO 1856.

⁵²⁴ Een regeling voor opruststelling werd een eerste keer besproken in het Parlement in 1842 (Projet de loi sur les traitements des membres de l'ordre judiciaire et la mise à la retraite des magistrats, *Parl. St. Kamer* 1841 – 1842 nr. 297 en Rapport fait par M. De Lehay, au nom de la section centrale chargée d'examiner le projet de loi sur les traitements des membres de l'ordre judiciaire et la mise à la retraite des magistrats, *Parl. St. Kamer* 1842 – 1843 nr. 23) en uiteindelijk weggestemd, omwille van het wettelijk vermoeden van incapaciteit van de magistraat als die 70 jaar werd. Los daarvan was het ook moeilijk om een uniforme leeftijdsgrens te bepalen. 70 jaar werd bijvoorbeeld arbitrair gevonden en problematisch voor de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. In de plaats kwam het systeem van de wet van 20 mei 1845 die het gerechtelijk korps de mogelijkheid gaf om hun leden te dwingen tot pensionering aan de hand van een gerechtelijke uitspraak, als ze in de onmogelijkheid waren te beantwoorden aan de noodwendigheden van hun taak. Ook in 1848 kwam een leeftijd van 70 ter sprake voor een verplichte opruststelling (en niet ten gevolge van een gerechtelijke uitspraak) (*Réduction du personnel des cours et tribunaux*, *Parl. St. Kamer* 1848 – 1849, nr. 60 en *Parl. Hand. Kamer*, zitting van 25 april 1849, 1210). Deze keer werd het argument van ongrondwettelijkheid opgeworpen (onafzetbaarheid van de leden van de rechterlijke macht, art. 100 GW 1831). In de praktijk hanteerden rechtbanken de leeftijd van 70, 72 of 75 jaar, afhankelijk van de ene of andere rechtbank en het Hof van Cassatie. De procedure was wel tegensprekelijk en op conclusies van het OM.

⁵²⁵ Zie *supra*.

⁵²⁶ Loi de 25 juillet 1867 relative à la mise à la retraite des magistrats, *Pasin.* 1869, 198 – 199. Het uitlichten van dit deel uit de wet op de gerechtelijke organisatie gebeurde op vraag van de liberalen. Het leverde hen immers een strategisch voordeel op want nu konden ze sneller doorgaan met het benoemen van (liberale) magistraten in een politieke context die hen minder en minder gunstig gezind werd. Bovendien zou de volledige wet op de gerechtelijke organisatie zo niet gegijzeld kunnen worden door grondwettelijke bezwaren omtrent de onafzetbaarheid van magistraten. Zie ook F. MULLER, 'L'inamovibilité des magistrats du siège en Belgique: un principe constitutionnel malmené (1845-1847)' in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en A. WIJFFELS (eds.), *Histoire du droit et de la justice. Une nouvelle génération de recherches. Justice- en rechtsgeschiedenis. Een nieuwe onderzoeksgeneratie*, Louvain-la-Neuve, Presses universitaires de Louvain, 2010, 697 p. (471 – 482).

⁵²⁷ Loi du 25 mars 1841 sur la compétence en matière civile, *Pasin.* 1841, 67 – 105; J.-J.-R. CLOES, *Loi sur la compétence en matière civile, commentée par ses motifs combinés avec la jurisprudence et la doctrine des auteurs*, Liège, Chez Spée Zelis, 1846, 364 p. (hierna verkort als 'J.-J.-R. CLOES, *Loi sur la compétence en matière civile*'); Rapport fait par M. Liedts, au nom de la commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence en

voor het gerechtelijk recht. Let wel, deze wetten hadden betrekking op de gerechtelijke organisatie en bevoegdheid, twee zaken die voorheen ook in afzonderlijke wetten geregeld werden. Aan de wetboeken, en in het bijzonder de CPC, werd vooralsnog niet geraakt. Net zoals bij de wet op de gerechtelijke organisatie van 1832 was het ook met de wet op de bevoegdheid van 1841 niet de bedoeling om de volledige wetgeving op de bevoegdheid in het burgerrechtelijk contentieux te herzien⁵²⁸, maar slechts om enkele wijzigingen aan te brengen die de rechtsgang moesten versnellen⁵²⁹. De aanleiding daarvoor was een toenemende gerechtelijke achterstand die het gevolg was van enerzijds de ontwikkeling die België sinds de Franse periode (industrialisering!) doormaakte en anderzijds de impact van inflatie. De bevoegdheden *ratione summae* werden immers in absolute cijfers geregeld, zonder een bijkomende bepaling tot indexering⁵³⁰. Tot voor de bevoegdheidswet van 1841 was de bevoegdheid *ratione summae* van de vrederechten en de rechtbanken van eerste aanleg niet meer gewijzigd sinds de Franse Revolutie terwijl de waarde van het geld in die periode gehalveerd werd⁵³¹. Dat had enerzijds tot gevolg dat zaken nu voor de rechtbanken van eerste aanleg en vervolgens (in beroep) voor de hoven van beroep voorkwamen, terwijl ze oorspronkelijk bij de vrederechten thuishoorden. Voor zaken van geringe waarde moest nu een langere en meer formalistische (en dus duurdere) procedure doorlopen worden. Hierdoor dekte de vordering in bepaalde gevallen de kosten niet. Anderzijds ontstond zo *de facto* een onbeperkte mogelijkheid om in beroep te gaan. De groep zaken die normaal gezien in eerste en meteen laatste aanleg behandeld werden omwille van hun geringe waarde slonk zo steeds meer.

134. Er moest dus een snellere en goedkopere behandeling van (bepaalde) zaken komen enerzijds en anderzijds maatregelen om de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep te ontlasten⁵³². Het initiële wetsontwerp werd neergelegd door minister van Justitie Antoine

matière civile, *Parl. St. Kamer wetsontwerp 15 oktober 1835; Parl. St. Kamer 1838 – 1839, nr. 79* en Rapport fait par M. De Haussy, au nom de la Commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence Civile, Senaat, 1840 – 1841, nr. 14.

⁵²⁸ Rapport fait par M. De Haussy, au nom de la Commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence Civile, *Parl. St. Senaat 1840-1841, nr. 14, 1.*

⁵²⁹ Rapport fait par M. Liedts, au nom de la commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence en matière civile, *Parl. St. Kamer 1838 – 1839, nr. 79.*

⁵³⁰ De keuze daarvoor was bewust. Zie bijvoorbeeld art. 9, titel 3, Décret 16 – 24 août 1790 dat expliciet toestond aan toekomstige wetgevers om het bedrag voor de bevoegdheid van de vrederechter aan te passen aan de noden van de tijd.

⁵³¹ Zie hierover L.-J. DELWARDE, *Observations sur le projet de loi sur la compétence en matière civile, présenté aux chambres belges, comparé avec le projet de loi adopté en France par le chambre des députés*, Antwerpen, J. Jouan, 1838, observation préliminaire, 3 en 4 en vooral Hoofdstuk III: 3.2.2.1 Bevoegdheid *ratione summae*.

⁵³² Projet de loi sur la compétence en matière civile, *Parl. St. Kamer 1835 – 1836, nr. 44, 2.* (hierna: wetsontwerp Bevoegdheid 1835). De hervormingen uit de Bevoegdheidswet 1841 doen o.a. denken aan de recente Potpourri I-hervorming van minister van Justitie Geens (zie randnr. 479). Beiden zetten in op de herwaardering van de eerste aanleg en het ontmoedigen van hoger beroep. Hoger beroep tegen vonnissen alvorens recht te doen wordt uitgesloten tenzij de rechter anders bepaalt (art. 1050 Ger. W. zoals gewijzigd door art. 31 PP I) / Een vonnis waarmee de vrederechter zich bevoegd verklaart, geniet voortaan het présomption du bien jugé en hoger beroep hiertegen is maar mogelijk samen met een ander vonnis (tussen- of eindvonnis) (art. 10 Bevoegdheidswet 1841). De uitvoerbaarheid van eindvonnissen wordt de regel. Hoger beroep zal dus geen schorsende werking meer hebben behoudens wettelijke uitzonderingen (art. 1397 – 1400 Ger. W. zoals gewijzigd door art. 41 – 46 PP I) / Uitbreiding van de gevallen waarin de rechtbank de voorlopige tenuitvoerlegging van hun vonnissen kan bevelen (art. 2 Bevoegdheidswet 1841). Invordering van onbetwiste geldschulden (art. 1394/20 – 1394/27 Ger. W. zoals gewijzigd door art. 32 e.v. PP I) / Uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechter met een aantal zaken op

Ernst⁵³³ in 1835. De omstandigheden waarin het tot stand kwam, werden hierboven al behandeld, maar minstens even belangrijk was minister van Justitie Antoine Ernst zelf. Na zijn aantreden op het departement Justitie maakte hij er snel werk van om betrouwbare statistieken over burgerlijke en handelszaken te verzamelen om er een beleidsinstrument van te maken⁵³⁴. Zijn wetsontwerp voorzag meteen een verdriedubbeling van de bevoegdheid *ratione summae*⁵³⁵. De Kamer van volksvertegenwoordigers daarentegen was best tevreden met een verdubbeling. Een verdubbeling betekende eigenlijk een terugkeer naar de oorspronkelijke bedoeling van de wetgever als we de monetaire depreciatie in rekening nemen⁵³⁶. Daartegenover stond dat een verdriedubbeling wél de logica van de oorspronkelijke wetgever

voorwaarde dat deze niet betwist werden (art. 7 en 9 Bevoegdheidswet 1841). De parallel met de veralgemening van de alleenzetelende rechter/raadsheer uit Potpourri I (art/ 78, 91 en 92 Ger. W. zoals gewijzigd door art. 56 – 58 PP I en art. 109bis Ger. W. zoals gewijzigd door art. 63 PP I) en de Bevoegdheidswet 1841 zit in het sterk uitbreiden (zowel *ratione summae* als *ratione materiae*) van de bevoegdheid van de vrederechter, op dat moment de enige alleenzetelende rechter (art. 7 – 9 Bevoegdheidswet 1841). Tot slot werd ook gesleuteld aan de bevoegdheid *ratione summae* ten voordele van de lagere rechtbanken en in het bijzonder de vrederechter (Art. 27 en 28 Wet van 25 mei 2018 tot vermindering en herverdeling van de werklast binnen de rechterlijke orde, BS 30 mei 2018, 45045. Zie randnr. 226 / Art. 1 Bevoegdheidswet 1841 (vrederechter) en art. 14/21 Bevoegdheidswet 1841 (bedrag in laatste aanleg rechtbank van eerste aanleg en rechtbank van koophandel).

⁵³³ Antoine-Nicolas-Joseph Ernst (Aubel, 20 maart 1796, †Boppart sur le Rhin, 10 juli 1841) was een liberaal politicus. Na zijn rechtenstudies aan de Ecole de Droit in Brussel (1816) werd hij advocaat aan de balie van Luik. Van 1822 tot 1833 was hij hoogleraar (in 1831 – 1832 zelfs rector) van de Luikse universiteit. Van 1839 tot zijn overlijden was hij hoogleraar aan de universiteit van Leuven. Tussen 1833 en 1839 zetelde hij in de Kamer en tussen 1834 en 1839 was hij minister van Justitie in de unionistische regering-de Theux. A. LE ROY 'Ernst, Antoine-Nicolas-Joseph' in *Biographie Nationale* VI, 1878, 651 – 661 en J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF GÉRARD, *Parlement belge (1831 – 1894)*, 300 – 301.

⁵³⁴ Over statistiek in het algemeen en strafrechtelijke statistieken in het bijzonder, zie A. TIXHON, 'Contrôler la justice, construire l'état et surveiller le crime au XIX siècle. Naissance et développement de la statistique judiciaire en Belgique (1795 – 1901)' *BTNG* 1999, 976 – 981; X. ROUSSEAU en A. TIXHON, 'Les statistiques judiciaires belges (1830-2000)' in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU, en K. VELLE (eds.), *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*, Brugge, Die Keure, 2004, 444 p. (163 – 164). Voor de inspanningen van minister van Justitie Ernst om statistische gegevens te verzamelen en standardiseren, zie o.a. Omzendbrief nr. 612 van 2 augustus 1835, *Rec. Circ.* 1835, 493 – 495 voor de rechtbanken van eerste aanleg, rechtbanken van koophandel en hoven van beroep. Ook het aantal en de duur van de burgerlijke zittingen moesten bijgehouden worden Omzendbrief nr. 619 van 22 augustus 1835 *ibid.*, 505 – 506. Voor de vrederechters zie Omzendbrief nr. 637 van 26 oktober 1835, *ibid.*, 527 en voor het Hof van Cassatie Omzendbrief nr. 684 van 14 april 1836, *Rec. Circ.* 1836, 31 – 33. In principe had het OM bij de hoven en rechtbanken wel al een opdracht om gegevens omtrent de werking van burgerlijke justitie door te spelen aan de minister van Justitie (Art. 80 en 81 Décret du 30 mars 1808 contenant règlement pour la police et la discipline des cours et tribunaux), maar die weinig gedetailleerde gegevens (bovendien noch gecoördineerd of gepubliceerd) hadden enkel tot doel de minister toe te laten toezicht te houden het gerechtelijk korps. Zie *Compte de l'administration de la justice civile en Belgique pendant les années 1832 – 1833 à 1835 – 1836 présenté au Roi par le ministre de la Justice*, Bruxelles, imprimerie du Moniteur Belge, 1837, V-VI. Ernst was zich er van bewust dat de statistiek voor niet-strafrechtelijke zaken nooit de vergelijking ermee kon doorstaan. Daar waren de categorieën gekalkt op de strafwet, iets wat niet zomaar mogelijk was voor burgerlijke zaken. Over de geschiedenis van overheidsstatistiek in het algemeen zie N. BRACKE, *Een monument voor het land. Overheidsstatistiek in België, 1795 – 1870*, Gent, Academia Press, 2008, XI + 467 p.

⁵³⁵ Art. 1, 7 en 12 van het wetsontwerp Bevoegdheid 1835 verdriedubbelen het bedrag tot waar de vrederechter, de rechtbank van eerste aanleg en de rechtbank van koophandel zetelen in laatste aanleg. Voor de vrederechter betekende dit 150 frank in laatste aanleg en 300 frank in eerste aanleg (in tegenstelling tot Bevoegdheidswet 1841 100 en 200 frank).

⁵³⁶ J.-J. RAIKEM, *Mercuriale prononcée par le procureur général Jean-Joseph Raikem à la cour d'appel de Liège le 15 octobre 1841 [les nouvelles règles de compétence sur le premier et sur le dernier ressort introduites par la loi du 25 mars 1841]*, 2 (hierna verkort als J.-J. RAIKEM, *mercuriale compétence 1841*) geraadpleegd op <http://www.just-his.be/eprints/952/>.

uit 1790 volgde als we kijken naar het getuigenbewijs⁵³⁷ of de uitvoerbaarheid bij voorraad⁵³⁸. Een verdubbeling en *a fortiori* een verdriedubbeling betekende de verhuis naar de vredegerichten en een beperking van de appellabiliteit van heel wat zaken.

135. Op die manier was een verdriedubbeling eerder een uitdrukkelijke keuze om het takenpakket van de vrederechter uit te breiden, terwijl een verdubbeling een terugkeer naar het verleden betekende. Hoewel die verdubbeling of verdriedubbeling ook betrekking had op de rechtbanken van eerste aanleg was vooral de figuur van de vrederechter het mikpunt van de controverse. Er was een zekere terughoudendheid om ‘belangrijke’ zaken door een rechter te laten behandelen die bij zijn afwezigheid vervangen werd door bijzitters die geen kennis hadden van het recht of de rechtspraktijk. Een rechter die bovendien alleen zetelde⁵³⁹ en zelfs geen jurist hoefde te zijn⁵⁴⁰, al leken de opeenvolgende Belgische ministers van Justitie dit wel als maatstaf te gebruiken bij hun benoemingen⁵⁴¹. Bovendien vreesde men dat meer zaken voor de vrederechter zouden leiden tot meer betwistingen van de uitspraak door de partijen⁵⁴². Tegenover de collegialiteit (en voor een stuk anonimiteit) van de drie rechters in de rechtbank van eerste aanleg stond de enkele figuur van de vrederechter. Alleen en lager in de pikorde zou dit voor de partijen de drempel verlagen om de uitspraak te betwisten. Daarnaast kon ook een aanzuigeffect ontstaan voor de vredegerichten zelf, een soort doorgeslagen democratisering

⁵³⁷ Zeker hierover valt één en ander te zeggen. Zonder de harmonisering van de bevoegdheidsregels met die voor het getuigenverhoor, spraken de rechtbanken van eerste aanleg zich in beroep uit op basis van het proces-verbaal van het getuigenverhoor van de vrederechter. Het was nochtans de vrederechter die de getuigen zelf had gehoord en dus de aangewezen persoon was om de zaak te beslechten *car souvent le geste, la manière de s'exprimer des témoins éclairent mieux les faits que ne peut le faire une déposition consignée sur le papier*. Raikem, op *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 6 mei 1840, 7. Meer algemeen sloot die afbakening ook aan bij de mondelinge aard van de rechtsgang voor de vrederechter. Zie vnl. art. 9 en 13 CPC.

⁵³⁸ Het bedrag uit 1790 werd vastgelegd onder invloed van de ordonnantie uit 1667 (die toen nog in voege was, zie *supra*) en die het getuigenbewijs slechts toestond tot 100 frank. Dergelijke bepaling lijkt het mondelinge karakter van de procedure voor de vrederechter te bevestigen. De vrederechter was zo bevoegd tot 100 frank, waarvoor geen schriftelijk bewijs vereist was. In art. 1341 van de Code Civil/BW werd dat 150 frank. Het bedrag van 300 frank volgde dan weer art. 17 CPC waar volgens vonnissen van de vrederechter uitvoerbaar zijn bij voorraad en storten van een borgsom tot 300 frank.

⁵³⁹ Aanvankelijk zetelde de vrederechter niet alleen, maar stonden twee bijzitters hem bij (wet van 24 augustus 1791). Allen werden rechtstreeks verkozen door de kiezers van het kanton. Vanaf 1801 (wet van 29 ventôse an IX) werd hij echter een alleenzettelende rechter (met een plaatsvervangende rechter in geval van zijn afwezigheid). Sinds 1802 werd hij niet meer verkozen maar benoemd voor 10 jaar (in tegenstelling tot andere rechters). De vrederechter werd dan door de eerste Consul benoemd uit een door de *assemblée du canton* voorgedragen lijst van twee kandidaten (Senatus consultus van 16 thermidor an X). Later berustte die benoemingstaak bij de Keizer en uiteindelijk de Koning. K. VELLE, *Het vredegericht en de politierechtbank (1795 – 1995): organisatie, bevoegdheden en archiefvorming*, 1995 Brussel, Algemeen Rijksarchief, 342 p. (76 – 79) (hierna verkort als K. VELLE, *Het vredegericht en de politierechtbank (1795 – 1995)*).

⁵⁴⁰ De wet van 16 Ventôse Jaar II (7 maart 1803) vergde voor de benoeming tot rechter de ouderdom van 25 jaar en de wet van 22 Ventôse 2 Germinal Jaar XII (13 maart 1804) (loi relative aux écoles de droit) het diploma van licentiaat in de rechtswetenschap. Die laatste vereiste gold echter niet voor vrederechters. Tot het midden van de 19de eeuw diende de vrederechter dus niet over enige rechtskennis te beschikken. Die voorwaarde werd pas formeel ingevoerd met de wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869. Zie *supra*.

⁵⁴¹ J.-P. NANDRIN, ‘De l’homme “de bien” au juge professionnel ou l’histoire ambivalente d’un désenchantement?’ in G. BENOÎT, F. LIEVENS, en L. LOUSBERG (eds.), *Bevoegdheden van de vrederechters en politierechters: eeuwfeestboek uitgegeven ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het Koninklijk Verbond van Vrederechters en Politierechters van België, 1862 – 1992*, Brugge, Die Keure, 1992, 442 p. (34).

⁵⁴² Waar voorheen weinig beroep en weinig hervormde vonnissen waren zou dit nu leiden tot twee processen in plaats van één. Volgens Raikem sprak de statistiek dit tegen, J.-J. RAIKEM, *mercuriale compétence 1841*, 4.

van het gerecht⁵⁴³. Om gelijkaardige redenen sneuvelde ook de bevoegdheid in zaken van koophandel⁵⁴⁴. Niettegenstaande de gelijkenissen in procedure en het praktische voordeel van dichtst bijzijnde rechter wilde men een alleenzetelende rechter niet de mogelijkheid geven om lijfswang uit te spreken, die mogelijk was voor elke veroordeling in deze materie⁵⁴⁵. Bovendien stelde zich de vraag of de rechtbank van eerste aanleg, dan wel de rechtbank van koophandel als beroepsinstantie zou moeten optreden. Naast deze meer organisatorische bedenkingen betekende de verhuis van de rechtbank van eerste aanleg naar de vrederechter ook de verhuis naar een procedure die niet dezelfde waarborgen bood. We mogen hierbij ook niet vergeten dat, spijts een grote tevredenheid over de werking van de instelling⁵⁴⁶, de vredegerechten zich nog niet in dezelfde *state of grace* van rond de eeuwwisseling bevonden⁵⁴⁷. Bovendien was de vrederechter een nieuwe instelling in onze contreien⁵⁴⁸.

136. Met een amendement werd nog gepoogd een verdriedubbeling te bekomen (naar analogie met het wetsontwerp uit 1835) maar voor minister van Justitie Leclercq⁵⁴⁹ (in tegenstelling tot zijn voorganger Ernst) was dit allemaal te radicaal: “*quand on veut changer, il*

⁵⁴³ Die verwachte vermenigvuldiging van zaken voor de vrederechter (door het verschuiven en het aanzuigeffect) liet een oud spook opdoemen: *Ibid.* en minister van Justitie Leclercq in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 2 mei 1840, 2 in *MB* nr. 123 geraadpleegd op <https://unionisme.be/ch18400501.htm2>; “*un proverbe dit que le plaideur peut maudire son juge pendant vingt-quatre heures; et il use largement de cette permission; mais en userait bien plus largement s’il savait quel juge l’a condamné.*” Zie in dezelfde zin Wetsontwerp 1835, 3 “*Joignez à cela qu’un des principaux avantages de la loi de 1790 a été de déblayer les justices-de-paix de ces praticiens et avocats ignorans qui pullulaient autrefois à la campagne, et qu’on court risque de les faire revivre en leur donnant pour pâture un trop grand nombre de cause.*”

⁵⁴⁴ Zie Rapport fait par M. Liedts, au nom de la commission chargée de l’examen du projet de loi sur la Compétence en matière civile, *Parl. St.* Kamer 1838 – 1839, nr. 79 en Rapport fait par M. De Haussy, au nom de la Commission chargée de l’examen du projet de loi sur la Compétence Civile, *Parl. St.* Senaat 1840 – 1841, nr. 14. De bevoegdheid in zaken van koophandel werd geopperd als antwoord op de ongemakken van grote afstanden voor kleine sommen. Deze bevoegdheid in zaken van koophandel werd tweemaal weggestemd. Een eerste keer als amendement bij art. 1 Wetsontwerp 1835 (door commissie Senaat) en een tweede keer als bijkomend artikel bij Hoofdstuk I (Article additionnel proposé par Mr. Dumon Dumortier, au Titre premier du projet de loi relatif à la compétence civile, *Parl. St.* Senaat 1840 – 1841, nr. 37). Na hevig verzet van minister van Justitie Leclercq (zie *Parl. Hand.* Senaat, zittingen van 18 en 25 februari 1841) werd het idee afgevoerd.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, 3.

⁵⁴⁶ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Hfst I Des justices de paix, 391 e.v. en in het bijzonder 393. Er waren weinig klachten over de instelling van de vrederechters in het midden van de 19de eeuw. De procedure verliep snel, eenvoudig en goedkoop.

⁵⁴⁷ Zie Hoofdstuk III: 3.2.1. Vrederechter.

⁵⁴⁸ De instelling van de vrederechter was de voortzetting van de vredemaekers, peysmaekers, peisierders, paiseurs, faiseurs de paix en justices of the peace die in grote delen van West-Europa al sinds de middeleeuwen actief waren. Ze hadden vooral het beëindigen van de voortdurende familietwisten en het voorkomen van de verstoring van de openbare orde als taak. Zie K. VELLE, *Het vredegerecht en de politierechtbank (1795 – 1995)*, 74 – 75 en voor de voorgangers van de vrederechter C. M. TEN RAA, *De oorsprong van de kantonrechter*, Deventer, Kluwer, 1970, 431 p.

⁵⁴⁹ Mathieu Leclercq (°Herve 30 januari 1796 - †Sint-Joost-ten-Node, 15 maart 1889). Na zijn rechtenstudies in de Ecole de Droit in Brussel (1817) werd hij advocaat. In 1825 trad hij de magistratuur in als raadsheer bij het Hof van Beroep van Luik. Na de oprichting van het Hof van Cassatie in 1832 werd hij er raadsheer. In 1836 werd hij procureur-generaal bij het Hof van Cassatie, een functie die hij uitoefende tot februari 1871. Op 30 augustus 1831 werd Leclercq verkozen in de Kamer van volksvertegenwoordigers, maar na zijn benoeming in het Hof van Cassatie nam hij ontslag. Tussen 1839 en 1841 zetelde hij nog in de Kamer als plaatsvervanger. Tussen april 1840 en 13 april 1841 was Leclercq minister van Justitie in de homogeen liberale regering-Lebeau. Zie E. DAUBRESSE, ‘Mathieu Leclercq’ in *Biographie nationale*, XXX, 1958 – 1959, 502 – 507 en J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 382 – 383.

*faut changer peu à peu...*⁵⁵⁰. Daarmee was ook meteen de toon gezet voor de rest van de behandeling van het wetsontwerp. Wat de vrederechter betreft, wilde men vooral trouw blijven aan het oorspronkelijke doel van de wetgever⁵⁵¹, namelijk die van verzoener. Een te uitgebreid (of belangrijk) takenpakket zou er voor zorgen dat de rol van verzoener eerder bijkomstig werd en de vrederechter integendeel rechter boven alles zou worden⁵⁵². De uiteindelijke bevoegdheidswet uit 1841 hield het daarom op een verdubbeling van de bevoegdheid *ratione summae*⁵⁵³ en men bleef vasthouden aan vaste limieten; de toekomstige wetgever kon immers altijd nog ingrijpen.

137. Het oorspronkelijke wetsontwerp brak dus, in tegenstelling tot de uiteindelijke wet, met het verleden voor wat betreft de algemene bevoegdheid van de vrederechter. Iets gelijkaardigs gebeurde met de bijzondere bevoegdheid van de vrederechter. De vrederechter, als uitzonderingsrechter, nam traditioneel geen kennis van beslagen en de tenuitvoerlegging van zijn uitspraken⁵⁵⁴. Het wetsontwerp uit 1835 voorzag echter dat hij mocht kennisnemen van pandbeslag/*saisie-gagerie*⁵⁵⁵, beslag tegen buitengezetenen/*saisie-foraine*⁵⁵⁶ en beslag onder derden/*saisie-arrêt*⁵⁵⁷ als die eisen gemotiveerd werden door oorzaken die binnen hun

⁵⁵⁰ Wetsontwerp, 3. Driehonderd frank was immers een aanzienlijk deel van het roerend fortuin van de werkende klasse, zeker te lande. Er bestond ook de vrees dat dit *praticiens en avocats ignorans* naar het platteland zou doen trekken, zoals vroeger.

⁵⁵¹ Voorheen art. 9, titel III, Wet 16- 24 augustus. Naast deze contentieuze rechtsmacht beschikte de vrederechter ook over een willige rechtsmacht. Oorspronkelijk was dat enkel het optreden als voorzitter van familieraden, zegelleggingen en ontzegelingen maar in de loop van de 19de eeuw werd die bevoegdheid voortdurend uitgebreid. Enerzijds door de invoering van de *Code Civil*, *Code de Procédure civile* en *Code de Commerce*, anderzijds via talrijke wetten die de tussenkomst van de vrederechter bepalen in verband met het familierecht, de sector van de geesteshygiëne, de notariële praktijk, akten van bekendheid en beëdigingen. Zie G. FRANSSEN, S. DELRUE EN F. VAN LOON, *Procesvoering voor het vredegerecht in Vlaanderen (1796 – 1990)*, Leuven, Acco, 1998, 148 p. (21 – 26) en K. VELLE, *Het vredegerecht en de politierechtbank (1795 – 1995)*, 75 – 76. Zie ook *infra* Hoofdstuk III.

⁵⁵² Verslag, 2. Bovendien moest men nog geschikte kandidaten vinden. “*On ne doit pas oublier en effet que cette justice élémentaire et presque domestique a été instituée pour prévenir les procès plutôt que pour les juges; qu’élever outre mesure le dernier ressort, c’est vouloir que la qualité de conciliateurs ne soit qu’accessoire et qu’ils deviennent juges avant tout; c’est exiger que le Gouvernement, dont le choix est fort restreint pour beaucoup de cantons ruraux, s’attache à placer partout des hommes de lois, plutôt que des hommes de paix, des jurisconsultes plutôt que des médiateurs.*”

⁵⁵³ Vrederechter (art. 1 Bevoegdheidswet 1841), rechtbanken van eerste aanleg (art. 14 Bevoegdheidswet 1841) en rechtbank van koophandel (art. 21 Bevoegdheidswet 1841).

⁵⁵⁴ De vrederechter was en bleef een uitzonderingsgerecht. Zie G.L.J. CARRÉ, *Traité des lois de l’organisation et de la compétence des juridictions civiles*, Paris, P. Dupont et Caillaux, 1833, t. II, 518 p. (400). Dit zat ook al vevat in art. 4 wet 24 augustus 1790 “*Les juges de district connaîtront en 1ère instance de toutes les actions mobilières, réelles et mixtes en toutes matières, excepté seulement de celles qui ont été déclarées de la compétence des juges de paix...*” Om diezelfde redenen waren naast de tenuitvoerlegging van zijn vonnissen ook vorderingen en geschillen met betrekking tot echtscheiding of hoedanigheid aan zijn bevoegdheid onttrokken alsook onroerende vorderingen en ook de beperkte bevoegdheid *ratione summae* kadert hier in. Ook de mogelijkheid tot cassatie was beperkt voor uitspraken van de vredegerechten: enkel in geval van onbevoegdheid en overschrijding van rechtsmacht (art. 77 wet ventôse an VIII, zie ook ALLARD, *Verslag*, 45).

⁵⁵⁵ Art. 819 e.v. CPC.

⁵⁵⁶ Art. 822 e.v. CPC. Dit artikel liet beslag onder buitengezetenen al toe door de vrederechter (in principe in de eerste plaats door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg). Dit werd nu uitgebreid naar vorderingen tot geldigverklaring en lichterling als de oorzaak van het beslag binnen de bevoegdheid viel (anders werd dit behandeld door de rechtbank van eerste aanleg (art. 608 CPC)).

⁵⁵⁷ Art. 557 CPC.

bevoegdheid vielen⁵⁵⁸. Die nieuwe bevoegdheid was niet meer dan een toepassing van het principe *accessorium sequitur principale* daar die beslagen niet meer dan accessoir waren aan de hoofdeis. Het leek dan ook logisch dat die voor de rechter gebracht werden die kennis nam van de hoofdvordering. Het moest tegelijk ook een antwoord zijn op bestaande misbruiken die van het gebrek van deze bevoegdheid gebruik maakten om de zaak voor de rechtbank van eerste aanleg te brengen⁵⁵⁹. Een uitbreiding van de bevoegdheid inzake beslag lag echter moeilijk, vooral wat het beslag onder derden betrof. Terwijl in de toenmalige stand van de wetgeving pandbeslag en beslag tegen buitengezeten een bewarend beslag waren, kon beslag onder derden zowel bewarend als uitvoerend zijn⁵⁶⁰. Bovendien was in het geval van beslag onder derden de waarde soms onbepaald waardoor voor een onbeduidende schuld beslag gelegd kon worden op alle inkomsten van een groot fortuin⁵⁶¹. In het geval van pandbeslag of beslag onder buitengezeten ging het daarentegen om de beperkte waarde van objecten die een huis sieren of de roerende goederen die een buitenlandse schuldenaar meedroeg als hij door de gemeente van de schuldeiser passeerde. Ten slotte stelde zich de vraag naar de haalbaarheid van de procedure voor een beslag onder derden voor de vrederechter, die geconfronteerd zou worden met moeilijke vraagstukken die aanleiding gaven tot de talrijke excepties die de derde beslagene tegengeworpen werden⁵⁶². De meeste obstakels die een uitvoering voor de vrederechter verantwoordden, werden opgelost door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg zetelend in kort geding⁵⁶³. Die procedure was ‘even snel en goedkoper’ dan degene waarmee men ze wou vervangen. Bovendien, was er sowieso al een verzachting in de CPC. De uitspraken van de vrederechter onder 300 frank waren immers uitvoerbaar bij voorraad⁵⁶⁴. De bevoegdheid voor de vrederechter voor pandbeslag haalde het dus niet. De andere wel, want hoewel de rechtspraak en rechtsleer akkoord waren om de vrederechter te beschouwen als een uitzonderingsrechter, waren er ook elementen die in hun voordeel pleitten. Hun situatie was immers niet meer dezelfde als die tijdens hun creatie. Bovendien verreed dit als economische maatregel ook uitstel door de behandeling door een hogere rechtbank.

⁵⁵⁸ In het oorspronkelijke wetsontwerp is hier een afzonderlijk artikel aan gewijd (Art. 2, 7° Wetsontwerp bevoegdheid 1835). Een gelijkaardige bepaling was al opgenomen in art. 1 van de wet van 5 oktober 1833, zonder veel problemen. Zie L.-J. DELWARDE, *Observations sur le projet de loi sur la compétence en matière civile, présenté aux chambres belges, comparé avec le projet de loi adopté en France par le chambre des députés*, Antwerpen, J. Jouan, 1838, 13, § 11.

⁵⁵⁹ “...rien ne serait plus facile en effet que de former opposition entre les mains d'un tiers, pour sûreté de la dette, et de proter ainsi devant les tribunaux de première instance les affaires que la loi attribue aux juges-de-paix.”

⁵⁶⁰ Art. 558 *juncto* art. 567 CPC wijst expliciet de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg aan hiervoor en lijkt zo een uitzonderingsrechter uit te sluiten. De al dan niet bewarende of uitvoerende aard van het beslag was daarmee bepalend in de afweging om het al dan niet toe te staan aan de uitzonderingsrechter.

⁵⁶¹ Het kantonement werd in België pas ingevoerd in 1936. Voorheen was de beslaanbaarheid van goederen, behoudens een beperkte opsomming van zaken, onbepaald. Zie randnrs. 300 en 302.

⁵⁶² Wetsontwerp 1835, 6 – 7. De commissie stelde voor om de vrederechters te ontheffen van kennis van tegenvorderingen en verdeling bij omslag als de som waarvoor derdenverzet uitgeoefend was het cijfer van de gewone bevoegdheid van de vrederechter te boven ging. Art. 2 § 7 wetsontwerp 1835.

⁵⁶³ Art. 806 CPC.

⁵⁶⁴ Art. 17 CPC voorzag dat de vonnissen van de vrederechter tot 300 frank uitvoerbaar waren bij voorraad *nonobstant appel et sans qu'il soit besoin de fournir caution*.

138. De vrederechter kreeg ook een aantal nieuwe bijzondere bevoegdheden, al bleven die vooral in de geest en op de leest van 1790⁵⁶⁵. Die voorzag naast een algemene bevoegdheid *ratione summae*⁵⁶⁶ een parallel systeem waarin de vrederechter in laatste aanleg bevoegd was voor een bedrag dat overeen kwam met zijn algemene bevoegdheid in laatste aanleg, maar in eerste aanleg ongeacht de waarde⁵⁶⁷. De bevoegdheidswet van 1841 nam deze opsomming over⁵⁶⁸ met een aantal kleine uitbreidingen. Dat waren bijvoorbeeld afpalingen/*actions en bornage*⁵⁶⁹, afstand van hagen en bomen⁵⁷⁰, werken aan en bouw van de gemene muur wanneer die niet betwist werd...⁵⁷¹. Dat waren zaken die nauw aansloten bij de bevoegdheid van de vrederechters uit 1790 en gemotiveerd werden door de nabijheid van de vrederechter, die zich ter plaatse van de toestand kon vergewissen. De bijzonderheid van deze bepalingen zat in de voorwaarde van niet betwisting want in dat geval waren de kosten van de rechtsgang voor de rechtbank van eerste aanleg vaak groter dan de waarde van de eis zelf⁵⁷². De bevoegdheid van de vrederechter werd ook uitgebreid tot alle bezitsvorderingen, al was in dit geval steeds beroep mogelijk, ongeacht het bedrag⁵⁷³. Ook wat huur betrof, genoot de vrederechter historisch bepaalde bevoegdheden. Later kwam daar nog bij dat ze de mogelijkheid kregen om de uithuiszetting van huurders te bevelen, binnen de limieten van hun algemene bevoegdheid⁵⁷⁴. De trage en dure procedure voor de rechtbank van eerste aanleg om achterstallige huur te bekomen of een uithuiszetting te bevelen speelde immers in de kaart van huurders te kwader trouw. De bevoegdheidswet van 1841 nam de wijzigingen uit deze afzonderlijke wet over⁵⁷⁵. Het inzetten op bijzondere bevoegdheden van de vrederechter was een pragmatische oplossing. Daarbij konden zaken verhuizen naar een eenvoudiger procedure maar vergulde de waarborg van een dubbele aanleg de pil.

139. Naast het aanpassen van de (algemene) bevoegdheid van de rechtbanken aan de monetaire realiteit en het uitbreiden van het takenpakket van de vrederechter met een aantal bijzondere bevoegdheden wilde men ook beroepen tegen gerechtelijke uitspraken ontmoedigen. Een verhoging van het bedrag in laatste aanleg (anders dan die aanpassing aan de inflatie) was echter uitgesloten. Uitzonderingen op het beginsel van een dubbele aanleg moesten omzichtig gebruikt worden en men moest op zoek naar andere oplossingen. Dat gebeurde enerzijds door de appellabiliteit van bepaalde uitspraken aan te pakken. Uit de praktijk bleek de noodzaak van

⁵⁶⁵ Zie randnrs. 234 en 235.

⁵⁶⁶ Algemene bevoegdheid... met uitsluiting van bepaalde zaken zoals onroerende vorderingen, vorderingen betreffende staat...

⁵⁶⁷ Art. 10, Titel III, Loi du 16 – 24 août 1790.

⁵⁶⁸ Opsomming in art. 7 en 9 Bevoegdheidswet 1841.

⁵⁶⁹ Voorheen bij de rechtbank van eerste aanleg, zie G.L.J. CARRÉ, *Traité*, t. II, 354 en 355.

⁵⁷⁰ Vorderingen uit art. 671 en 672 BW. Zie J.L. DELWARDE, *Observations*, 5.

⁵⁷¹ Art. 9 Bevoegdheidswet 1841.

⁵⁷² De vrederechter nam zo kennis van alle betwistingen uit art. 645 en 669 e.v. CC in tegenstelling tot het regime van 1790.

⁵⁷³ Art. 9 Bevoegdheidswet 1841.

⁵⁷⁴ Art. 1 Wet van 5 oktober 1833.

⁵⁷⁵ Art. 2, 8° Wetsontwerp bevoegdheid 1835. En art. 2 – 5 Bevoegdheidswet 1841. Uiteindelijk geen grote innovatie in huur en ook de wet van 5 oktober 1833 werd niet afgeschaft. De rechter in kort geding bleef zo bevoegd als het bedrag de gewone bevoegdheid van de vrederechter te boven ging. J.-J.-R. CLOES, *Loi sur la competence en matière civile*, 44 – 46 en 59.

een wijziging aan het recht voor partijen om beroep aan te tekenen tegen vonnissen van de vrederechter over een afwijzen van bevoegdheid⁵⁷⁶. Zo schorste elk beroep tegen een dergelijk vonnis het onderzoek van de zaak ten gronde. De rechter in beroep moest dan eerst beslissen over de bevoegdheid. De partijen hernamen vervolgens de zaak voor de vrederechter indien diens bevoegdheid erkend werd. Het misbruik laat zich makkelijk raden. Men beriep zich op de exceptie van onbevoegdheid voor de meest belachelijke zaken en dwong zo de tegenpartij om te volgen voor de beroepsrechter. De oplossing van de commissie was het aannemen van de *présomption du bien jugé* in het voordeel van een vonnis waarmee de vrederechter zich bevoegd verklaarde en het verbod van hoger beroep tot het moment van een ander vonnis, zij het een interlocutoir of eindvonnis ten gronde⁵⁷⁷.

140. Het oorspronkelijke wetsontwerp voorzag ook nog dat de boete voor roekeloos beroep/*fol appel* verhoogd werd⁵⁷⁸ en een vorm van rechtsplegingsvergoeding ingesteld werd ten laste van de appellant die afstand deed van zijn vordering of de zaak verloor, naar analogie met wat bestond voor het Hof van Cassatie⁵⁷⁹. Die bepaling haalde het echter niet.

141. Andere maatregelen om hoger beroep zijdelings te ontmoedigen haalden het wel. Een voorbeeld daarvan was de uitbreiding van de gevallen waarin de rechtbank de voorlopige tenuitvoerlegging van hun vonnissen kon bevelen⁵⁸⁰. Het is eigenlijk een veralgemening en verbetering van de bepaling uit art. 135 CPC waarin het *maxime provision est due au titre* vervat zat en dat rechters verplichtte om hun vonnissen uitvoerbaar bij voorraad te verklaren zonder borgstelling, telkens een partij zich beriep op een authentieke titel, een erkende belofte of een voorgaande veroordeling. De oorspronkelijke bepaling miste vaak haar doel, want de rechter kon de voorlopige tenuitvoerlegging niet uitspreken als die niet door de partij gevraagd werd terwijl het nu ambtshalve mogelijk werd. Het tweede deel van de bepaling ‘*dans tous les autres cas*’ zorgde er voor dat de rechter bovendien niet meer beperkt was tot de opsomming uit art. 135 waarvan de nomenclatuur in de praktijk onvolledig bleek⁵⁸¹. Door deze vaak weinig betwistbare zaken uitvoerbaar te laten verklaren moest zo bij de tegenpartij het *incentive* weggenomen worden om beroep aan te tekenen met als doel de uitvoering te beletten⁵⁸².

⁵⁷⁶ Art. 9 Wetsontwerp 1835 en art. 10 Bevoegdheidswet 1841.

⁵⁷⁷ De appellabiliteit van dergelijke vonnissen uit art. 453 en 454 CPC werd door de rechtspraak al uitgebreid naar de vrederechters. De nieuwe bepaling moest voorkomen dat het betwisten van de bevoegdheid onmiddellijk een verzending naar een hogere rechtbank met zich meebracht. Beroep kon dus nog samen met een tussen- of eindvonnis maar niet enkel tegen een vonnis over de bevoegdheid. Art. 23 commissie, art. 17 regering.

⁵⁷⁸ Art. 13, lid 1 wetsontwerp bevoegdheid 1835. Zie Art. 471 CPC. Later afgeschaft in België, zie *infra*.

⁵⁷⁹ Art. 13, 2de en 3de lid wetsontwerp bevoegdheid 1835. “*indépendamment de l’amende et sans préjudice, s’il y a lieu, aux dépens et dommages-intérêts, l’appelant qui succombe ou se désiste de son appel sera condamné à une indemnité au profit de chacune des parties intimées.*” Art.12 wetsontwerp 1841 wilde misbruik van laatste aanleg vermijden door aan elke eis toe te voegen “*de tous dommages et intérêts déjà soufferts et à souffrir, et à libeller sur état*”. De eiser moest motiveren hoeveel, de magistraat weigerde de zitting als dit niet gedaan was (art. 5 wetsontwerp 1835).

⁵⁸⁰ Art. 9 wetsontwerp 1835 en Art. 20 bevoegdheidswet 1841.

⁵⁸¹ Zie A.O., ‘Procédure civile. Depuis la loi du 25 mars 1841, l’exécution provisoire des jugements peut toujours être demandée pour la première fois à la cour saisie de l’appel’, *BJ* 1843, 1225 – 1227.

⁵⁸² J.L. DELWARDE, *Observations*, 50 en motivering Ernst wetsontwerp 1835.

142. Tot slot nog een aantal praktische zaken tot versnelling van de procedure. De termijn om beroep aan te tekenen tegen uitspraken van de vrederechter werd ingekort⁵⁸³ en voor onroerende goederen werd rekening gehouden met de toenmalige verkoopprijzen; 75 frank inkomsten stond gelijk met 2.000 frank waarde van het onroerend goed⁵⁸⁴. Voortaan wilde men de inkomsten van een goed bepalen op basis van de grondbelasting. Die inkomsten kwamen, zeker sinds het instellen van het kadaster, over het algemeen overeen met de reële inkomsten van het goed⁵⁸⁵.

143. Zoals aangegeven haalden een aantal voorstellen uit het oorspronkelijke wetsontwerp uit 1835 of vanuit de commissie Justitie het niet. Toch blijven ze interessant om een beeld te krijgen van hoe de wetgever de situatie inschatte *medio* 19de eeuw. We bespraken hoe de bevoegdheid werd aangepast aan de inflatie en een aantal zaken naar de snellere en goedkopere procedure voor de vrederechter doorgeschoven werden. Dit beleid werd enerzijds ingegeven door de crisis waardoor er geen geld voorhanden was om in te zetten op een verhoging van personeel. Anderzijds was men ook niet overtuigd van het structureel of permanent karakter van de gerechtelijke achterstand, wat op haar beurt een structurele verhoging van het personeel uitsloot⁵⁸⁶. De toegenomen last voor de vrederechters moest opgevangen worden door het opdrijven van het aantal zittingen per week⁵⁸⁷. Daarnaast werd voorzien in de mogelijkheid van tijdelijke kamers⁵⁸⁸. Die bepaling stootte op grondwettelijke bezwaren⁵⁸⁹ en bovendien stelde zich de vraag of het aangewezen was om een advocaat en een permanente rechter samen te voegen. Moest die eerste dan verboden worden zijn beroep uit te oefenen wanneer hij plaatsvervangend rechter werd? Het resultaat daarvan zou zijn dat men de zwakste leden van de balie zou aantrekken. Vooraanstaande leden van de balie zouden hun cliënteel geen jaar of

⁵⁸³ Art. 11 Bevoegdheidswet 1841. Van 3 maanden naar 40 dagen binnen het kanton.

⁵⁸⁴ Het wetsontwerp voorzag wel niet de situatie waarin de inkomsten van het onroerend goed onbepaald bleven, zij het in rente, zij het in huurprijs.

⁵⁸⁵ Als er geen andere oplossing was, kon de eiser zich nog steeds beroepen op art. 14 Bevoegdheidswet 1841. De commissie durfde echter geen waardering eisen in het inleidend exploitatiedocument omdat dit op indirecte wijze een nietigheid invoeren zou zijn. Het volstond dat de waardering gebeurde in de conclusies. Art. 15 – 18 Bevoegdheidswet 1841: op straffe van schrapen van de rol.

⁵⁸⁶ Wetsontwerp 1835, 4: “*Nous sommes donc fondés à croire que l’arriéré qui existe dans plusieurs tribunaux viendra à s’épuiser; si toutefois l’encombrement des affaires tenait à des causes permanentes, le gouvernement n’hésiterait pas à proposer une augmentation de personnel; mais il est possible que le nombre des procès augmente par suite de causes passagères: il serait peu rationnel, alors, d’imposer à l’état des charges qui continuerait à subsister lorsque ces causes auraient disparu*”.

⁵⁸⁷ Zie artikel 23 Bevoegdheidswet 1841. De wet van 1790 legde de vrederechters 3 zittingen per week op, maar gold niet voor vrederechters te lande. De CPC daarentegen voorzag ten minste 2 zittingen per week (art. 8 CPC). Voor dichtbevolkte gebieden volstond dit soms niet. Daarnaast regelde geen enkele wet het aantal zittingen voor de rechtbank van eerste aanleg. Hoewel daar heel wat argumenten tegen waren (blanco zittingen of *audiences blanches*), betekende dit wel dat heel wat van die rechtbanken niet noodzakelijk een gepaste werklast kenden. Voortaan kon de regering, op advies van de hoven van beroep, het aantal burgerlijke zittingen van de kamers van de rechtbanken van eerste aanleg en van de vredegerechten vastleggen.

⁵⁸⁸ Art. 10 Wetsontwerp 1835. De achterstand kon nagegaan worden door de controle van de rollen in iedere rechtbank en hof per semester. Indien de achterstand opliep tot meer dan honderd zaken na drie maanden stelde de Koning, op advies van het bevoegde hof van beroep, een nieuwe tijdelijke kamer in die dan vier keer per week diende te zetelen en samengesteld werd uit vastbenoemde rechters, aangevuld met plaatsvervangende rechters.

⁵⁸⁹ Art. 100 GW 1831 sprak over rechters en niet over plaatsvervangende rechters. Idem voor art. 103 GW 1831.

zes maanden laten staan voor de bescheiden wedde als rechter. De bepaling werd verworpen⁵⁹⁰. Ook een laatste bepaling werd ten slotte zonder veel genade weggestemd in het Parlement. Om een einde te maken aan (te) langgerekte pleidooien mochten de partijen voortaan maar één pleiter aanstellen voor het pleidooi of de repliek, al belette niets dat de partijen zich lieten bijstaan in raad door meerdere advocaten. Bovendien kreeg geen enkele partij méér dan twee keren het spreekrecht, tenzij het hof of de rechtbank zelf verdere verduidelijkingen vroeg. In dat geval gingen de debatten verder op de punten waarvan de discussie niet volstond⁵⁹¹.

144. Het wetsontwerp van 1835 werd doorgezonden naar een speciale commissie op vraag van de minister van Justitie Ernst, maar werd nooit gestemd⁵⁹². De uiteindelijke wet op de bevoegdheid van 1841 vijlde een aantal scherpe kantjes (pandbeslag, verdriedubbeling van bevoegdheid *ratione summae*, beperkingen aan pleidooi advocaten) van het wetsontwerp van 1835 af en kreeg bovendien nog een duwtje in de rug door de troonrede van Koning Leopold I in 1838 die een snellere en goedkopere rechtspleging voorhield. Het uiteindelijke credo was ook hier eerder weer *tene quod bene*⁵⁹³, want terwijl het wetsontwerp uit 1835 nog probeerde te innoveren, was de wet van 1841 veeleer gegrond in de bestaande traditie⁵⁹⁴. In grote lijnen werd de bevoegdheid van de vrederechter en de rechtbank van eerste aanleg aangepast aan de bestaande realiteit door zo weinig mogelijk te raken aan de bestaande teksten. Maar hoewel de wet geen algemene bevoegdheid voor de vrederechter voorzag, bleven uitvoering (beslag!)⁵⁹⁵ en een aantal vorderingen, waaronder onroerende, uitgesloten⁵⁹⁶ en werd het takenpakket van de vrederechter wel uitgebreid. De reden daarvoor was vooral dat bepaalde materie het

⁵⁹⁰ Even werd er nog aan gedacht om het bestaande personeel van het beperkt aantal rechtbanken die hiervoor in aanmerking kwamen te verhogen en vervolgens te laten uitdoven door opruistelling, overlijden,... Dit was een oplossing conform de Grondwet maar was om budgettaire redenen onmogelijk.

⁵⁹¹ Art. 14 – 15 Wetsontwerp 1835.

⁵⁹² Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 12 november 1835 in *MB* 13 november 1835. Die commissie bestond uit Fallon (voorzitter), Coppieters, Du Bus sr., De Behr, Demonceau, Vanderbelen en Liedts (verslaggever). Zie Rapport fait par M. Liedts, au nom de la commissions chargé de l'examen du projet de loi sur la Compétence en matière civile, *Parl. St.* Kamer 1838 – 1839, nr. 79.

⁵⁹³ Zie Minister van Justitie Leclercq op zitting Kamer 1 mei 1840, *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 2 mei 1840 in *MB* nr. 123 geraadpleegd op <https://unionisme.be/ch18400501.htm> “...il s'agit, non pas d'étendre ou de modifier, dans ses dispositions essentielles, la législation en vigueur, mais simplement de les ramener à leur esprit primitif, soit en ramenant les valeurs dans les points où elles doivent être ramenées, car la valeur monétaire est changée depuis 40 ans, soit en ajoutant quelques dispositions dont l'expérience a établi la nécessité, pour empêcher qu'on n'élude les lois sur la compétence.”

⁵⁹⁴ De wet volgde voor een groot stuk de krijtlijnen van het Décret de 16 – 24 août 1790 en maakte bijvoorbeeld nog het onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke, roerende en onroerende vorderingen voor wat de bevoegdheid betreft.

⁵⁹⁵ Art. 6 Bevoegdheidswet 1841. Vrederechters konden enkel kennis nemen van geldigverklaring of lichte van pandbeslag en beslag tegen buitengezetenen wanneer de oorzaak van het beslag binnen hun bevoegdheid viel.

⁵⁹⁶ Ook onbepaalde vorderingen werden expliciet uitgesloten, art. 8 Bevoegdheidswet 1841. De waardebepaling moest gebeuren in het exploit of ten minste in de conclusies op straffe van onontvankelijkheid. De waarde werd steeds bepaald als het ging om een som geld of een object dat waardebaar was naar de mercurialen (een regelmatig verschijnend verslag van de prijzen van goederen genoteerd op de markt). Maar als het ging om een roerend object dat niet waardebaar was naar de mercurialen, hadden de rechtsonderhorigen twee aanleggen te doorlopen voor een object van geringe waarde. Best geplaatst daarvoor was de eiser zelf in zijn exploit of ten minste in zijn conclusies. De verweerder moest niet klagen want als die waardering belachelijk bleek, was er nog steeds beroep en als het lager was, deed hij er zijn profijt bij want als hij verloor moest hij maar die waarde betalen. Het was niet mogelijk om de verweerder de mogelijkheid te geven om de waardebepaling te betwisten, anders kreeg men telkens eerst een proces over de waarde van het voorwerp, vóór de betwisting ten gronde.

slachtoffer werd van de logge procedure voor de rechtbank van eerste aanleg. Het verschuiven van de rechtbank naar eerste aanleg betekende ook het verschuiven van de meer formalistische gewone procedure naar eenvoudiger en goedkopere procedure voor de vrederechter. Daarnaast werden ook nog een aantal gerichte maatregelen genomen om beroep tegen gerechtelijke uitspraken te ontmoedigen. De bevoegdheidswet van 1841 betekende ten slotte niet dat de deur voor een grotere hervorming helemaal gesloten was, maar een integrale herziening leek eerder vast te houden aan de algemene herziening van de wetboeken⁵⁹⁷. De wet zou, minstens voor een stuk, het gewenste effect hebben⁵⁹⁸.

2.3.2. Wet van 25 maart 1876.

145. De commissie uit 1853 die de gerechtelijke organisatie moest herzien⁵⁹⁹ behandelde aanvankelijk ook de bevoegdheid van de rechtbanken⁶⁰⁰. Die onderging het algemene opzet van het werk en was niet veel meer dan het verzamelen van verschillende bepalingen die al van kracht waren, in de eerste plaats die uit de bevoegdheidswet van 1841, behoudens enkele detailwijzigingen. Toen het wetsontwerp terug naar de bureaus van het departement Justitie verdween in 1856, werd beslist dat de materie beter bij de *Code de procédure civile* en de *Code d'instruction criminelle* paste. Toen in 1866 een commissie aan de slag ging met de herziening van de *Code de procédure civile* was er in de persoon van Guillaume de Longé een bepaalde continuïteit. Hij zetelde in de commissie uit 1853 en was de voorzitter van de commissie voor de herziening van het burgerlijk procesrecht. Terwijl van de hele onderneming niet zoveel in huis kwam, werd het stukje over de bevoegdheid in burgerlijke en handelszaken wel gestemd en afgekondigd als wet: de wet van 25 maart 1876⁶⁰¹.

146. Net zoals de commissie uit 1853 liep ook de commissie uit 1866 niet zo hoog op met uitzonderingsrechtbanken, want dat waren de vrederechter en de rechtbank van koophandel. Albéric Allard⁶⁰², verslaggever van deze commissie, wilde om die reden ook de hele titel over bevoegdheid anders opvatten: eerst een hoofdstuk over de rechtsmacht van het gemeen recht en pas daarna de bijzondere rechtsmachten. Hij zag zich echter genoodzaakt om de opsomming

⁵⁹⁷ In Frankrijk werd deze materie op een meer volledige wijze aangepakt met de wetten van 11 april 1838 (rechtbank van eerste aanleg), 25 mei 1838 (vrederechten) en 3 maart 1840 (rechtbank van koophandel). Vooral de eerste twee leverden inspiratie voor de Belgische wetgever. Zie SIREY, t. XXXVIII, dl. II, 188 e.v. en 279 e.v. en *ibid.* t. XL, dl. II, 142 e.v.

⁵⁹⁸ J. D'ANETHAN, 'La Justice Civile en Belgique', *BJ* 1845, 53 – 62. Verdere inspanningen waren wel nodig en daarvoor werd gekeken naar de magistratuur.

⁵⁹⁹ Zie *supra* 2.2.2. Wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869.

⁶⁰⁰ Zie bepalingen verspreid over Wetsontwerp GO 1856.

⁶⁰¹ Loi du 25 mars 1876 contenant le titre 1er du livre préliminaire, *Pasin.* 1876, 121 e.v.. Over deze wet zie P. DE PAEPE, *Etudes sur la compétence civile*, 2 dln., Brussel, Bruylant, 1889. Polydore de Paepe, die het standaardwerk schreef over bevoegdheidswet van 1876 was ook een goede vriend van Allard en samen met diens broer aanwezig bij zijn sterfbed. De Paepe prees de briljante dialectiek van het verslag van Allard en het antwoord dat het ontwerp bood op het werk van de wetgever uit 1806, dat ten prooi gevallen was aan de hebzucht van de praktijk en de fiscus.

⁶⁰² Zie *infra*.

uit de wet op de gerechtelijke organisatie (piramidaal) van 1869 te volgen daar die kort daarvoor, los van het werk van de commissie de Longé, was afgekondigd en de krijtlijnen van de gerechtelijke organisatie uiteenzette⁶⁰³. Daarin werd een speciale rechtsmacht in speciale zaken behouden omwille van *hautes considérations d'intérêt général*⁶⁰⁴. Het voortbestaan van de rechtbanken van koophandel lag nochtans in die tijd onder vuur en ook Allard was voorstander van hun afschaffing⁶⁰⁵. Maar zo lang ze bestonden (hun bestaan was immers grondwettelijk vastgelegd, een riedeltje dat anderhalve eeuw zal meegaan en doet denken aan het hof van assisen vandaag), moesten ze bevoegd blijven voor alle zaken van koophandel, ongeacht hun waarde. Een al dan niet beperkte rechtsmacht voor de vrederechters in deze materie was uitgesloten⁶⁰⁶. Er waren dus wel een aantal beperkingen, maar voorts lag de weg open voor een volledige herziening van de materie. Zowel de commissie de Longé (Ontwerp Allard) als het Parlement waren nu, in tegenstelling tot in 1841, gewonnen voor een volledige herziening, in de plaats van enkel maar opsmukken⁶⁰⁷.

147. De grootste verdienste van de wet van 1876 waren de bepalingen met betrekking tot de vrederechter⁶⁰⁸. Daar vond vooral een rationalisatie plaats. Voortaan verhuisden alle vorderingen onder de 300 frank, of die nu persoonlijk of zakelijk, roerend of onroerend⁶⁰⁹ waren naar de vrederechter. Voorheen vielen onroerende vorderingen niet onder de bevoegdheid van de vrederechter. In het tijdperk waarin die regels opgesteld werden, werd immers meer waarde gehecht aan onroerende dan aan roerende goederen. Bijgevolg werd deze ‘belangrijkere’ materie afgeschermd van de vrederechter⁶¹⁰. Het ontwerp van Allard voorzag dat de bevoegdheid tot 300 frank ook meteen het bedrag in laatste aanleg zou zijn. Dit had een praktisch nut, want voorheen was het mogelijk dat voor een vordering van 199 frank twee procedures mogelijk waren (vrederechter en rechtbank van eerste aanleg) terwijl een vordering van 201 frank rechtstreeks voor de rechtbank van eerste aanleg verscheen, zonder mogelijkheid tot beroep. De grens van 300 frank zou niet meer zijn dan een aanpassing aan de inflatie⁶¹¹.

⁶⁰³ A. ALLARD, *Verslag*, 116.

⁶⁰⁴ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 oktober 1853, 104 en *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 16 maart 1867, 651 – 661.

⁶⁰⁵ Zie *supra* over hun behoud in de Belgische Grondwet van 1831, de bevoegdheidswet van 1841, het wetsontwerp van 2 december 1848 (bleef in de koelkast) en de wet op de gerechtelijke organisatie van 1869.

⁶⁰⁶ A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 15. Later werd in een amendement alsnog geprobeerd om het in het ontwerp in te voegen, zie Révision du code de procédure civile. Livre préliminaire, *Parl. St.* Kamer 1874 – 1875, nr. 14.

⁶⁰⁷ Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi contenant le Titre 1er du Livre préliminaire du Code de procédure civile, *Parl. St.* Senaat, 1875 – 1876, nr. 5. Uit de herziening van de Code de commerce werd boek IV ook weggelaten.

⁶⁰⁸ Art. 2 – 6 Bevoegdheidswet 1876. Het algemeen principe zit vervat in artikel 2. Herwerking van Loi 16 – 24 août 1790 tit. III art. 9 en 10, Loi 5 octobre 1833 en 25 mars 1841.

⁶⁰⁹ Art. 2. *Ibid.*

⁶¹⁰ A. ALLARD, *Verslag*, 117 “*Aujourd’hui, les actions immobilières échappent à la compétence du juge de paix. Cette exclusion est le résultat d’un préjugé qui a été fortement combattu par les auteurs. Dans le siècle où nous vivons, la fortune mobilière est au moins aussi importante et mérite la même protection que la fortune immobilière. Dans les campagnes, la division de la propriété foncière a fait naître une foule de contestations peu graves pour lesquelles nul n’est plus apte à statuer que le juge de paix de la situation.*”. Een deel van de reden van deze bepaling was ook het vereenvoudigen van schadevergoedingen voor onteigeningen voor openbaar nut. A. ALLARD, *Verslag*, 117.

⁶¹¹ A. ALLARD, *Verslag*, 118. Cfr. Discussie bevoegdheid *ratione summae* in de Bevoegdheidswet 1841.

Hierdoor werd de bevoegdheid van de vrederechter verder vereenvoudigd. Voortaan waren er slechts twee soorten zaken voor de vrederechter: een algemene categorie waarin de vrederechter altijd en in laatste aanleg kennis nam van zaken, en een tweede categorie waarin de vrederechter wel kennis nam van de zaken, maar steeds in eerste aanleg⁶¹². Bepaalde zaken bleven echter uitgesloten voor de vrederechter⁶¹³. Voor het overige werd grotendeels de opsomming van de bevoegdheidswet 1841 gevolgd en uitgebreid. Met betrekking tot huur had de wetgever sinds 1841 al verschillende keren aangegeven de uitzetting van kleine huurders te willen herbekijken⁶¹⁴. Daarbij werd o.a. gedacht aan het herbekijken van tarieven en misschien het vrijstellen van zaken van griffie-, zegel- en registratierechten, allemaal bedoeld om de procedure goedkoper te maken. In de bevoegdheidswet van 1876 werd de hele materie gewoon naar de vrederechter verhuisd. Terwijl dat aanvankelijk wel interessant was omdat het bedrag in laatste aanleg op 300 frank werd gesteld, was de impact van deze wijziging een stuk kleiner nadat het Parlement de aanleggrens in laatste aanleg op 100 frank behield. Een algemene bevoegdheid van de vrederechter voor koopvernietigende gebreken was wel nieuw⁶¹⁵. Andere lacunes werden verder opgevuld⁶¹⁶. Daarbij moest vaak de keuze gemaakt worden tussen het gemeen recht (rechtbank van eerste aanleg dus) of de vrederechter. De meerderheid van de commissie koos voor de vrederechter.

148. Daar tegenover stond wel dat de mogelijkheden tot beslag door de vrederechter teruggeschroefd werden in vergelijking met de Bevoegdheidswet 1841⁶¹⁷. Er werd één uitzondering op het beginsel behouden: pandbeslag, want dat was voor alles een bewarende maatregel⁶¹⁸. Men wilde immers trouw blijven aan de logica van 1790 en 1841. Dit betekende in de eerste plaats rekening houden met inflatie⁶¹⁹. Art. 2 vermeldde ook expliciet burgerlijke vorderingen, net om zaken van koophandel uit te sluiten. Daarmee werd (voorlopig) een einde

⁶¹² Art. 3, Huur (n° 1 – 4), Huur van diensten (n° 5) (incl. betwistingen tussen handelaren en hun medewerkers. De Belgische rechtspraak was geen fan van een bevoegdheid voor de rechtbank van koophandel in deze materie), bepaalde categoriën schade (n° 6 – 8), verplichtingen tussen burens (n° 9) en bezitsvorderingen (n°10) Bevoegdheidswet 1876.

⁶¹³ Art. 6 (cfr. Art. 6 § 3 Bevoegdheidswet 1841) Bevoegdheidswet 1876 ‘Les juges de paix ne connaissent pas de l’exécution de leurs jugements, sauf ce qui est dit de la saisie-gagerie, à l’article 3, n° 1 ci-dessus. Art. 3 n° 1 “Ils connaissent, en dernier ressort, jusqu’à la valeur de 100 francs et en premier ressort, à quelque valeur que la demande puisse s’élever, 1° ... des demandes en validité ou en mainlevée de saisie-gagerie, pourvu que le prix annuel de la location n’excède pas 300 francs. Art. 6 voegde nog toe dat in geval van pandbeslag verzet van derden de vrederechter zich onbevoegd verklaarde. Vrederechters bleven ook onbevoegd voor onbepaalde vorderingen en vragen omtrent de staat van personen (art. 37 en 55 Bevoegdheidswet 1876).

⁶¹⁴ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 13 februari 1854, 715, zitting van 21 februari 1854, 807 en zitting van 21 december 1855, 299 – 300 en zitting van 16 februari 1856, 335.

⁶¹⁵ Art. 3, 7° Bevoegdheidswet 1876. Art. 4 wet 28 januari 1850 (Loi de 28 janvier 1850 sur les vices rédhibitoires, *Pasin.* 1850, 25 – 27) gaf de vrederechter al de bevoegdheid om deskundigen aan te duiden in dit geval.

⁶¹⁶ Art. 3, n° 9 Bevoegdheidswet 1876. Betwistingen over erfdiensbaarheden in verband met ligplaats zoals afpaling en die ingesteld door de wet. Dit zat voor een stuk al in Bevoegdheidswet 1841 (art. 7, n° 1 en art. 9 § 2 en 3) maar was onvolledig.

⁶¹⁷ Nochtans werd in de commissie voor de hervorming van de gerechtelijke organisatie uit 1853 ook nog voorgesteld om beslag onder derden en beslag tot terugvordering toe te voegen aan de bevoegdheid van de vrederechter, maar dit werd uiteindelijk verworpen, Wetsontwerp GO 1856, 93.

⁶¹⁸ Art. 6 Bevoegdheidswet 1876.

⁶¹⁹ A. ALLARD, *Verslag*, 35. De vrees voor een uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechters deed denken aan de *agents d’affaires* die voorheen het platteland teisterden. De vereenvoudigde procedure voor de rechtbanken van eerste aanleg en de vergrote mobiliteit moesten dit verhinderen.

gesteld aan de discussie⁶²⁰. Ook de bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg werd aan de inflatie aangepast⁶²¹. Indien er twijfel was tussen de rechtbanken van het gemeen recht of de vrederechter/rechtbank van koophandel moest een voorrangregeling gevolgd worden ten voordele van het gemeen recht⁶²². Hoewel de vrederechters en rechtbanken van koophandel⁶²³ ook in Allards ontwerp een uitzonderingsrechtbank bleven, werden hen om praktische redenen wel bevoegdheden toegekend die ze in het verleden nooit genoten. Uitzonderingsrechters die bevoegd waren om te oordelen over de hoofdeis mochten ook kennis nemen van de onderzoeksmaatregelen die er het gevolg van waren⁶²⁴. Die vage bepaling werd door het Parlement herschreven, waardoor een aantal traditionele uitzonderingen toch opnieuw in de wettekst vermeld werden.

149. Met betrekking tot de rechtbank van eerste aanleg bestond controverse rond haar al dan niet volheid van bevoegdheid. De meerderheid van de rechtsleer was van mening dat die er niet was en die interpretatie was volgens Allard ook de enige juiste in de toenmalige stand van de wetgeving⁶²⁵. Ook de commissie uit 1853 voor de nieuwe wet op de gerechtelijke organisatie voorzag de volheid van bevoegdheid voor de rechtbanken van eerste aanleg⁶²⁶, maar het Parlement schrapte de zaken die niet strikt tot de gerechtelijke organisatie behoorden⁶²⁷. In het oorspronkelijke ontwerp van Allard werd de onbevoegdheid gedekt als de verweerder die niet opwierp in zijn eerste conclusies⁶²⁸. Die bepaling sneuvelde in het Parlement, dat vervolgens in

⁶²⁰ Het voorstel werd nog gedaan om, mits instemming van de partijen een zaak onder 300 frank voor de vrederechter te kunnen brengen. Allard was sowieso radicaal tegen, net als minister van Justitie Bara en het voorstel haalde het niet. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 16 maart, 658.

⁶²¹ Art. 7 – 9 Bevoegdheidswet 1876.

⁶²² Art. 3 Bevoegdheidswet 1876 voor de vredegerichten en art. 13 Bevoegdheidswet 1876 voor de rechtbank van koophandel. Art. 12 Wetsontwerp Allard bepaalde “*Si la contestation a pour objet un acte qui n’est commercial qu’à l’égard de l’une des parties seulement, le tribunal de commerce ne pourra en connaître*”. In het uiteindelijke art. 13 Bevoegdheidswet 1876 werd dat “*Si la contestation a pour objet un acte qui n’est pas commercial à l’égard de tous les parties, la compétence se détermine par la nature de l’engagement du défendeur*.” Wederom een beperking door het Parlement.

⁶²³ Art. 14 Bevoegdheidswet 1876 (cfr. Art. 442 CPC) m.b.t. uitvoering van vonnissen.

⁶²⁴ Art. 38 Wetsontwerp Allard “*Le juge compétent pour statuer sur la demande principale connaîtra de tous les incidents et devoirs d’instruction auxquels donne lieu cette demande. Toutefois, les juges de paix et les tribunaux de commerce ne pourront connaître des inscriptions en faux*.” Dat was eerder zo onder de CPC (art. 14 vrederechters, art. 427 rechtbank van koophandel). Het bleef uitgesloten dat deze gerechten dergelijke procedure zouden voeren omdat het voor hen moeilijk zou zijn om stukken ter vergelijking te vinden en de eer van de betrokken personen in zo’n betwistingen niet lichtzitting bij één persoon te leggen want daar was schadevergoeding en zelfs een boete aan verbonden. De strafrechtelijke component maakte het ook moeilijk om deze procedure te voeren voor een gerecht zonder OM (zie ook Wetsontwerp bevoegdheid 1835). Ontwerp Allard, § LII 38 § 1. Allard schafte daardoor andere uitzonderingen zoals betwistingen omtrent hoedanigheid (betwistingen omtrent staat was in een ander artikel voorbehouden aan de rechtbank van eerste aanleg) en schriftonderzoek af. Het Parlement voegde de uitzonderingen van betwisting van staat en hoedanigheid (expliciet) terug in. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 18 november 1874, 44 e.v. en *ibid.* zitting van 26 november 1874, 76.

⁶²⁵ A. ALLARD, *Verslag*, 38.

⁶²⁶ Art. 74 Wetsontwerp GO 1856 en A. ALLARD, *Verslag*, 42. De redactie van dit artikel liet de eiser echter toe zich te bedenken en de bevoegdheid alsnog af te wijzen wanneer de rechtbank gevat was.

⁶²⁷ Zie *supra*.

⁶²⁸ In art. 7 (art. 8 in de gestemde wet) Voorafgaand boek, Titel I Wetsontwerp Allard § 1 “*Les tribunaux de première instance connaissent de toutes matières, à l’exception de celles qui sont attribuées aux juges de paix, aux tribunaux de commerce et aux conseils de prud’hommes*”. Daarmee nam hij de redactie van de wet van 16 – 24 augustus 1790 over (Titel IV, art. 4. met toevoeging van de dan nog afgeschafte conseils de prud’hommes). En §2 “*Néanmoins quant à ces matières, leur incompétence sera couverte si le défendeur n’a pas élevé de déclinatoire*

1870 werd ontbonden. De commissie Justitie van de volgende legislatuur stelde in een amendement een nieuwe redactie van het art. 8, 2de lid voor “*Néanmoins, quant à ces matières, le défendeur qui n’aura pas élevé le déclinatoire [de compétence] dans ses premières conclusions, sera déchu du droit d’opposer l’exception d’incompétence*”. Dit werd aangenomen in de Kamer⁶²⁹ maar weggestemd in de Senaat. De extraparlamentaire commissie en de minister van Justitie keurden dit af; “*Il ne peut appartenir aux parties de modifier à leur gré les règles de la compétence, ni aux magistrats de se faire le complice de leur violation...les règles de compétence sont d’ordre public*”. Minister van Justitie de Lantsheere⁶³⁰ verplaatste de discussie vervolgens naar de discussie over titel IV, boek I, Hfst 1; exceptions déclinatoires. Aangezien dit uiteindelijk niet werd besproken, kwam er dus geen beslissing in het Parlement. De laatste woorden waren voor Kamervoorzitter Hubert Dolez⁶³¹: “*...en attendant, la jurisprudence décidera*”⁶³². Het niet beslechten van die discussie bevatte de kiemen voor de bevoegdheidsproblematiek van de volgende eeuw⁶³³.

150. Andere innovaties van de wet waren het volledig isoleren van de hoofdeis van de tegenvordering⁶³⁴. Dat was eerder ook al het geval voor de vrederechter⁶³⁵ terwijl er voor het overige enkel het stilzwijgen van de Belgische wet was. De tegenvordering was immers een wettelijke *prorogation* van rechtsmacht en werd aangewend om processen te verlengen⁶³⁶. In

dans ses premières conclusions; et lorsqu’il s’agit d’une des actions énumérées en l’art. 3, le jugement sera en dernier ressort.”

⁶²⁹ Parl. Hand. Kamer, zitting van 18 november 1874, 30.

⁶³⁰ Théophile de Lantsheere (°Asse, 4 november 1833, †Brussel, 21 november 1918). De katholiek Théophile de Lantsheere was dr. in de rechten (Leuven 1857) en dr. in de politieke en administratieve wetenschappen (Leuven 1858). Van 7 december 1871 tot 19 juni 1878 was hij minister van Justitie. Hij was advocaat aan de Brusselse balie (1858 tot 1905) en werd er ook stafhouder (1887 – 1888). P. VAN MOLLE, *Het Belgisch parlement (1894 – 1969)*, 85 en P. KAUCH, ‘Théophile de Lantsheere, septième gouverneur de la Banque Nationale de Belgique 1833 – 1918’ in *Biographie nationale* XXXII, 14 p.

⁶³¹ Hubert Dolez, (°Bergen, 16 maart 1808 – †Brussel, 17 maart 1880). De liberaal Hubert Dolez, afkomstig uit een dynastie van advocaten/stafhouders in Bergen, was dr. in de rechten (Luik, 1829), advocaat aan de balie van Bergen (1829 – 1836) en advocaat (1836 – 1880) en stafhouder (1853) bij het Hof van Cassatie. Hij zetelde verschillende keren als plaatsvervanger in de kamer tussen 1836 en 1880. Hij was ook de stagemeeester van Albéric Allard. J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 270 en R. WELLENS, ‘Hubert-Joseph Dolez’ in *Biographie nationale*, XXXV, 190 – 192.

⁶³² Parl. Hand. Senaat, zitting van 21 december 1875, 55.

⁶³³ Partijen konden de onbevoegdheid *ratione materiae* in elke stand van het geding opwerpen en magistraten waren gehouden zich vervolgens ambtshalve onbevoegd te verklaren. De loutere onbevoegdheid volstond, zonder dat daarvoor enig belang vereist was (art. 170 CPC). Zie vooral *infra* Hoofdstuk III: 3.2.2.1. Volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg.

⁶³⁴ A. ALLARD, *Verslag*, 52. Art. 13 Wetsontwerp Allard.

⁶³⁵ Zie wet art. 8, § 3 wet 1838 en art. 22, § 2 Bevoegdheidswet 1841.

⁶³⁶ A. ALLARD, *Verslag*, 167 “*Actuellement, il suffit au défendeur pour se ménager le droit d’appel, d’imaginer une demande reconventionnelle sans le moindre fondement... Averties de l’inanité des demandes en dommages-intérêts basées sur l’action principale, les parties éludent facilement la loi par un autre moyen, en simulant par exemple, une demande en compensation...*” Verslaggever Thonissen in dezelfde zin “*Au lieu de produire une demande reconventionnelle en dommages-intérêts, le défendeur récalcitrant invente une demande en compensation, et il arrive de la sorte à se ménager avec la même facilité le recours éventuel au juge supérieur.*” En verder “*Il est incontestable que le régime actuel fait surgir sans cesse, devant tous les tribunaux du pays, une multitude de demandes reconventionnelles dérisoires et futiles, qui n’ont d’autre but que de procurer aux débiteurs de mauvaise foi le moyen d’éluder les prescriptions les plus formelles des lois de compétence.*” D’Anethan in de Senaat: “*Une demande reconventionnelle exagérée enlève à la partie demanderesse le droit d’obtenir un jugement en dernier ressort et l’oblige à subir les lenteur et les frais de l’appel.*” Oorzaak daarvan: de invloed van de

de uiteindelijke wet stapte men hier nog van af⁶³⁷. Hetzelfde gold voor de uitbreiding van de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg zetelend in kort geding⁶³⁸. Terwijl Allard voor hem een belangrijke rol voorzag bij de uitvoering van vonnissen, arresten en andere uitvoerbare titels, hield het Parlement vast aan de bestaande restrictieve interpretatie van de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg in kort geding⁶³⁹.

151. De wet van 25 maart 1876 kende op theoretisch vlak geen grote kritiek maar wel vanuit de praktijk⁶⁴⁰. Daar werd o.a. haar strengheid gehegeld⁶⁴¹. De Bevoegdheidswet volgde dan wel voor een stuk de traditie van de Belgische rechtspraak, die zich altijd strenger toonde qua bevoegdheid dan de Franse⁶⁴², maar het gelijkschakelen van tal van bepalingen (en dus het verdwijnen van een aantal bijzondere regels) kon niet altijd op veel clementie rekenen. Voor De Paepe, die ook lid was van de commissie de Longé, was de negatieve perceptie van de wet van 25 maart 1876 het gevolg van de vele vernieuwingen, in tegenstelling tot haar voorganger uit 1841. De gewoonten van de praktijk werden overhoop gehaald en daarom werden niet alleen de wet, maar ook haar voornaamste auteur, Albéric Allard met *amertume* aangevallen⁶⁴³. Dat gebeurde o.a. bij monde van Edmond Picard⁶⁴⁴. Dat oordeel lijkt nogal streng, te meer omdat een aantal bepalingen grondig door het Parlement gewijzigd werden (volheid van bevoegdheid, tegenvordering, bedrag in laatste aanleg voor de vrederechter).

tegenvordering op de hoofdvordering voor het uitoefenen van het recht op beroep. De rechtspraak liet immers toe dat, hoewel de waarde van de oorspronkelijke vordering (in laatste conclusies) in het algemeen de graad van rechtsmacht bepaalde, men die eis moest cumuleren met de eis tot schadevergoeding of de wedereis die ze tegengeworpen werd. J.-J.-R. CLOES, *Loi sur la compétence en matière civile*, 293 – 294.

⁶³⁷ Art. 37 Bevoegdheidswet 1876.

⁶³⁸ Art. 11 Bevoegdheidswet 1876 “*Le président du tribunal de première instance statue provisoirement par voie de référé: 1° sur les demandes en expulsion contre les locataires (uit wet 5 oktober 1833), soit pour cause d’expiration de bail, soit pour défaut de paiement de loyers, 2° sur toutes les autres cas dont il reconnaît l’urgence en 3° sur les difficultés relatives à l’exécution des jugements ou arrêts et autres titres exécutoires.* Onder meer op voorspraak van Thonissen werd 3° afgeschaft omdat het kort geding de uitzondering moest blijven. Men moest zijn toevlucht maar nemen tot dagvaarden op ingekorte termijn.

⁶³⁹ Zie randnr. 310 voor een parallel met het interbellum.

⁶⁴⁰ ‘Conférence du jeune barreau d’Anvers. Séance solennelle de rentrée du 10 novembre 1879. De l’institution d’un conseil d’Etat en Belgique. Discours de Albert Van Zuylen’ *BJ* 1880, 162 – 193 (162) en Zie E. PICARD, ‘Expropriation pour cause d’utilité public. Compétence du juge de paix. Examen de la doctrine de M. Gislain’, *BJ* 1878, 1 – 5 (3) en M. GISLAIN ‘Expropriation pour cause d’utilité publique. Compétence du juge de paix. – Questions diverses.’, *BJ* 1877, 1441 – 1448 (1441) en A.B., ‘Expropriation pour cause d’utilité publique. Le juge de paix peut-il être compétent en cette matière?’, *BJ* 1878, 833 – 835 (834).

⁶⁴¹ M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’, 129 – 130.

⁶⁴² P. DE PAEPE, *Etudes sur la compétence civile*, VIII

⁶⁴³ *Ibid.*, III.

⁶⁴⁴ E. PICARD, ‘Expropriation pour cause d’utilité public. Compétence du juge de paix. Examen de la doctrine de M. Gislain’, *BJ* 1878, 1 – 5. En X., ‘Procédure civile, De l’appel en matière d’expropriation pour cause d’utilité publique’, *BJ* 1886, 625 – 649 (648).

2.4. Een Belgische codificatie van de burgerlijke rechtspleging?

152. De Grondwet drukte dan wel zwart op wit de wens uit om de wetboeken te hervormen maar het ministerie van Justitie richtte zich in haar eerste decennium vooral op de faillissementswetgeving. Het militair strafwetboek, nochtans expliciet aangehaald in de Grondwet, stond er nog steeds. Langzaam werd de grondwettelijke bepaling wel opgepikt⁶⁴⁵. Het was kamerlid Savart-Martel⁶⁴⁶ die, in zijn hoedanigheid van verslaggever bij een aantal begrotingen van het ministerie van Justitie, de kat de bel aan bond⁶⁴⁷. Naast een algemene codificatiebeweging in België⁶⁴⁸ was er een stijgende gerechtelijke achterstand ten gevolge van onder andere de ontwikkeling van de industrie, koolmijnen, onteigeningen (nieuwe kanalen, en (spoor-)wegen)⁶⁴⁹. Dit was voor het gerechtelijk recht een katalysator en een reden om over te gaan tot meer dan een loutere coördinatie en/of rationalisatie van de bestaande wetgeving. Want terwijl het voor het Burgerlijk Wetboek kon volstaan dat de wetgever een aantal twistpunten beslechtte, was de CPC daarentegen geen stuiver waard⁶⁵⁰. Bij de bespreking van de begroting van Justitie in de Kamer werd opvallend gewezen op “*les vices et les abus de la législation que la conquête française nous a léguée en se retirant; législation écrite sous l’influence impériale, par des hommes qui en cherchèrent plutôt les principes dans l’histoire du passé que dans les besoins de l’avenir.*” Dit ging ook niet onopgemerkt voorbij in juridische kringen⁶⁵¹. Tot dan toe was de begroting van Justitie wel wat meer *sec* en de verslagen niet uitgebreid. Vanaf het midden van de 19de eeuw werd het meer en meer de plaats om de werking van het gerecht te bespreken. Verschillende verslaggevers maakten er de stand van zaken op en gaven hun eigen visie over wat moest gebeuren. Voor Savart-Martel was het bijvoorbeeld duidelijk dat het

⁶⁴⁵ Zie o.a. de tussenkomenst van Pierre-Théodore Verhaegen, *Projet de loi portant le budget de la justice pour l’exercice 1840. Parl. Hand.* Kamer, zitting van 21 december 1839 geraadpleegd op <https://unionisme.be/ch18391221.htm>. “*Le temps est venu de s’occuper activement de doter le pays de bonnes lois.*”. Zie ook vanuit de rechtsleer het eerste editoriaal van *La Belgique Judiciaire* X., *BJ* 1842, 1 – 6.

⁶⁴⁶ Auguste, Savart, Philippe (savart-martel) (°Troyes-lez-Aube, (FR) 9 september 1779 – †Doornik, 3 december 1846), Advocaat (1806 – 1846) en pleitbezorger in Doornik (1806 – 1846), plaatsvervangend (1819 – 1829) en daarna rechter in rechtbank van eerste aanleg van Doornik (1830 – 1834). Zie J.-L. DE PAEPE & C. RAINDFORF - GÉRARD., *Parlement Belge (1831 – 1894)*, 500.

⁶⁴⁷ Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 4 februari 1846 en *BJ* 1846, 363 – 366. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 12 februari 1846, 640.

⁶⁴⁸ Algemeen zie J. GILISSEN, *Codifications*, 239 – 259, D. HEIRBAUT, ‘Codificatie in België en Nederland: een voorbeeld van hoe het (niet) moet? Een onderzoek naar de factoren van het succes en het falen van de pogingen tot codificatie van het civielrecht in België en Nederland’, *TPR* XLIII 2006 (2007), 1683 – 1745, E. HOLTHÖFER, ‘Belgien’ in H. COING, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, dl. 3 *Das 19. Jahrhundert*, München, 1982, 2 vol. 2842 p. (1069 – 1165). Voor de burgerlijke rechtspleging in het bijzonder zie G. DAHLMANN in *ibid.* (2581 – 2601).

⁶⁴⁹ Zie *supra*, Bevoegdheidswet 1841 die de rechtbanken van eerste aanleg en de hoven van beroep wilde ontlasten. Een voorbeeld van die situatie was de rechtbank van eerste aanleg van Charleroi, die nog altijd in dezelfde samenstelling als 40 jaar daarvoor zetelde, zonder een afzonderlijke rechtbank van koophandel, ondanks de industriële ontwikkeling de voorbije decennia.

⁶⁵⁰ “*Quant à moi, dont le devoir fut de l’observer depuis sa naissance, donc pendant une pratique de trente-sept ans, j’assisterais de bon coeur à ses funérailles.*” Savart-Martel, zelf oud magistraat, brak een lans voor de magistratuur. De echte oorzaak van de achterstand was het overdreven formalisme van een ‘vreemd’ wetboek, ten koste van de schuldeisers; vormen zonder enig nut, nietigheden zonder de vereiste van een belang. Meerdere ordebepalingen waren niet meer dan een gremium die rechtbanken verschillend toepasten.

⁶⁵¹ Zie ‘*Revue législative, discussion générale du budget de la justice*’, *BJ* 1843, 113 – 127.

overhevelen van een aantal kleinere zaken naar de vredegerichten maar een antwoord was op een deel van het probleem. Belangrijker waren een hervorming van het getuigenverhoor en de nietigheidsleer. Ook het aantal en de duur van de zittingen van de rechtbanken en hoven werden wel eens gehekelde, tot ontsteltenis van de magistraten die toen nog in het Parlement konden zetelen⁶⁵².

2.4.1. Commissie de Longé

153. Terwijl de coördinatie van de wetteksten nog een belangrijke rol speelde in de opdracht uit 1853⁶⁵³ werden de zaken nu iets scherper gesteld: “*Les formalités compliquées auxquelles la procédure devant les tribunaux est assujettie sous le régime actuel on fait naitre des réclamations légitimes. Il importe d’introduire dans cette partie de la législation des simplifications que donnent aux justiciables la garantie d’une justice plus prompte, plus facile et moins coûteuse*”. Op het moment waarop de commissie de Longé aan de slag ging, stond er bovendien ook een nieuw strafwetboek in de steigers en het Parlement boog zich over een herziening van het wetboek van koophandel. Ook de parlementaire vooruitgang in de behandeling van het wetsontwerp over gerechtelijke organisatie stemde tot optimisme⁶⁵⁴. Naar het voorbeeld van de wet op de gerechtelijke organisatie stelde minister van Justitie Jules Bara⁶⁵⁵ een commissie in, samengesteld uit magistraten⁶⁵⁶.

⁶⁵² O.a. de katholieke Jean-Baptiste Van den Eynde (op dat moment raadsheer en later kamervoorzitter voor het Hof van Beroep van Brussel) en de liberaal Stanislas Fleussu (op dat moment raadsheer bij het Hof van Beroep van Luik). “...maintenant, parce qu’on n’a plus d’influence sur la magistrature, on se met au-dessus d’elle, on la subjugué; s’un pareil état des choses vous accommode, pour moi, je protest contre une doctrine qui ne peut avoir pour effet de déconsidérer la magistrature.” Zie Hoofdstuk V: 5.6.1. Werking van het Parlement en 5.6.2. Profiel van de parlementairen.

⁶⁵³ Zie *supra*.

⁶⁵⁴ Zie ook de opmerkingen van minister van Justitie Bara in zijn verslag aan de Koning bij dit KB: *Pasin*. 1865-1866, dl.1, 237.

⁶⁵⁵ Jules Bara (°Doornik, 23 augustus 1835 – †Sint-Joost-ten-Node, 26 juni 1900). Bara studeerde rechten aan de ULB, was advocaat (1857 – 1900) en stafhouder (1875 en 1886) bij het hof van beroep van Brussel. Hij trok omwille van zijn retorische kwaliteiten de aandacht van de liberale partij in Doornik en zetelde vanaf 1862 in de Kamer. In november 1865 werd hij op 30-jarige leeftijd minister van Justitie en volgde daarmee partijgenoot Tesch op. Tijdens zijn eerste termijn als minister van Justitie (1865 – 1870) legde hij een nieuw strafwetboek, een nieuw militair strafwetboek en meerdere hoofdstukken van het wetboek van koophandel neer. Ook de gerechtelijke organisatie werd onder zijn bewind met de wet van 18 juni 1869 in een definitieve plooi gelegd. J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831-1894)*, 14 en R. DUMOULIN, ‘Bara (Jules-Marcel-Lamoral)’ in *Biographie nationale*, dl. XXX, 1959, Brussel, Académie, 128 – 138.

⁶⁵⁶ Zie KB van 23 juli 1866, *BS* 1 augustus 1866 en *Rec. Circ.* 479 – 480, 3e série, Bruxelles, 1867.

Samenstelling Commissie de Longé

Naam	Functie
Guillaume de Longé ⁶⁵⁷	Raadsheer HvC
Eugène Vanden Peereboom ⁶⁵⁸	Raadsheer HvC
Polydore De Paepe ⁶⁵⁹	Substituut-Procureur-Generaal HvB Gent
Alexandre Lelièvre ⁶⁶⁰	Voorzitter RBEA Gent
Michel Girardin ⁶⁶¹	Raadsheer HvB Brussel
Jean L'Hoest-Lonhienne ⁶⁶²	Raadsheer HvB Luik
Albéric Allard	Onderzoeksrechter Verviers

154. De commissie werd gedomineerd door rechters met een uitgesproken liberale stempel. Die unilaterale samenstelling van de commissie, met dus enkel magistraten, was waarschijnlijk ook de reden waarom de magistratuur in eerste instantie (pas in 1877) niet geraadpleegd werd. Net als bij de wet op de gerechtelijke organisatie ging men er van uit dat de samenstelling van de commissie de input van de magistratuur waarborgde.

⁶⁵⁷ Guillaume De Longé (°Brussel, 20 augustus 1815 - †Oostende, 19 augustus 1890) was advocaat (1835 – 1844) en trok daarna de magistratuur in als plaatsvervangend rechter in de rechtbank van eerste aanleg van Brussel, om daar vervolgens alle rangen te doorlopen tot voorzitter. In 1862 maakt hij de overstap als raadsheer van het Hof van Cassatie om zijn carrière af te sluiten als eerste voorzitter ervan (1879 – 1890).

⁶⁵⁸ Eugène Vanden Peereboom (°Kortrijk, 8 juni 1816 – †Kortrijk, 14 oktober 1887) was eerst aan de slag bij het parket van het hof van beroep van Gent (1838 – 1840), vervolgens bij het ministerie van Justitie (1840 – 1842) waar hij *chef de bureau* werd (1842 – 1843). Als substituut-procureur des Konings bij de rechtbank van eerste aanleg van Brugge (1843 – 1848) en Gent (1848 – 1852) trok hij de magistratuur in. In 1852 (– 1857) werd hij substituut-procureur-generaal bij het hof van beroep van Brussel en vervolgens advocaat-generaal (1857 – 1864). In 1864 (– 1879) werd hij raadsheer bij het Hof van Cassatie en vervolgens als opvolger van de Longé kamervoorzitter (1879 – 1887). Liberaal en familie van de latere katholieke premier Jules Vanden Peereboom.

⁶⁵⁹ Polydore De Paepe (°Gent, 12 april 1824 – †Gent, 15 januari 1907). Begonnen als substituut-procureur des Konings in Hasselt (1852 – 1857), Turnhout (1857 – 1858), Brugge (1859) en Gent (1859 – 1861). Daarna substituut-procureur-generaal bij het hof van beroep van Gent (1861 – 1867), advocaat-generaal (1867 – 1879) en procureur-generaal hof van beroep Gent (1879 – 1880). Sloot zijn carrière af als raadsheer bij het Hof van Cassatie (1881 – 1899). Liberaal.

⁶⁶⁰ Alexandre Lelièvre (°Namen, 12 juni 1807 – †Namen, 20 juli 1882). Startte als advocaat maar trok kort daarna de magistratuur in als substituut-procureur des Konings in Namen (1830 – 1833). Vervolgens werd hij rechter (1833 – 1838) en voorzitter (1838 – 1868) van de rechtbank van eerste aanleg van Gent. Nog later werd hij raadsheer (1868), kamervoorzitter (1868 – 1870) en tot slot eerste voorzitter hof van beroep van Gent (1870 – 1879).

⁶⁶¹ Michel Girardin (°Brussel, 4 januari 1815 – †Brussel, 24 december 1875) startte als advocaat (1833 – 1853) werd vervolgens plaatsvervangend vrederechter in Brussel (1843 – 1848) en plaatsvervangend (1847 – 1853) rechter (1853 – 1857) bij de rechtbank van eerste aanleg van Brussel. Daarna werd hij raadsheer (1858 – 1867) en kamervoorzitter (1867 – 1870) bij het hof van beroep van Brussel om vervolgens zijn carrière te eindigen als raadsheer bij het Hof van Cassatie (1870 – 1875).

⁶⁶² Jean Lhoest (°Luik, 18 oktober 1806 – †1869, België), Startte als advocaat aan de balie van Luik (1830 – 1858) en trok daarna de magistratuur in als vicevoorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Luik (1858 – 1866) en raadsheer bij het hof van beroep van Luik (1866 – 1869).

155. Een tweede opmerkelijke aanwezigheid was die van Albéric Allard⁶⁶³. Als onderzoeksrechter uit Verviers stak hij schril af tussen de andere leden van de commissie, die behoorden tot de top van de magistratuur. Hij werd geboren in een Doornikse bourgeoisiefamilie met een traditie in het beoefenen van het recht. Oom Benjamin Allard was advocaat, net als andere familieleden Adolphe en Napoléon Allard. Vader Romain (Jules, César) was pleitbezorger op het ogenblik van Albéric's geboorte, maar werkte later als controleur voor het ministerie van openbare werken. Via Henri Julien Allard⁶⁶⁴ hadden de Allards ook een link met het liberale milieu. Na zijn vaders aanstelling bij het ministerie van openbare werken, verhuisde de familie naar Brussel.

Albéric Allard (1834 – 1872)

156. Na blijk gegeven te hebben van academische uitmuntendheid⁶⁶⁵ ging Allard aan de slag als stagiair bij de Brusselse balie onder de vleugels van Dolez. Na 8 jaar advocatuur maakte hij de stap naar de magistratuur. Hij werd eerst benoemd als rechter in de rechtbank van eerste aanleg van Verviers (30/12/1863) en daarna als onderzoeksrechter in diezelfde rechtbank (11/9/1865). Allard bleef ondertussen ook publiceren in verschillende juridische tijdschriften⁶⁶⁶. Het is echter Allards verhandeling over het strafprocesrecht van het zestiende eeuwse Frankrijk (*Histoire de l'instruction criminelle au XVIe siècle*), waarmee hij de Bordinprijs⁶⁶⁷ won van de *Académie des sciences morales et politiques* (30/6/1866), die hem definitief op de kaart plaatst⁶⁶⁸. Het leverde hem een benoeming op tot hoogleraar burgerlijk

⁶⁶³ Albéric Allard (°Doornik, 23 maart 1834 – †Gent, 24 november 1872). Zie H. DE PAGE, 'Allard (Albéric Louis Romain)', in *Biographie nationale*, XXX, Brussel, Académie, 1959, 32 – 35 en L. MONTIGNY, 'Alb. Allard' in *LMI*, 394 – 395.

⁶⁶⁴ Henri Allard (°Doornik, 12 juni 1809 – †Doornik, 17 november 1882) zetelde voor de liberalen in de Kamer tussen 26 juli 1848 en 13 juni 1882. Zie J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF - GÉRARD, *Parlement belge (1831 – 1894)*, 3 – 4 en M.A. ARNOULD, 'Allard (Henri Julien)' in *Biographie Nationale*, XXIX, 51 – 55.

⁶⁶⁵ Allard beëindigde zijn studies aan de Brusselse universiteit telkens met grootste onderscheiding (8/9/1855 *docteur en droit* en 6/7/1858 *docteur agrégé*), won een reisbeurzenwedstrijd en trok vervolgens naar Parijs om zich verder te specialiseren in burgerlijk en strafrecht.

⁶⁶⁶ O.a. in *La Belgique Judiciaire*, *Journal de procédure* en *Moniteur du Notariat*.

⁶⁶⁷ De Bordinprijs werd ingevoerd door Charles-Laurent Bordin, een notaris uit Parijs die in zijn testamnt een bepaalde som geld naliet ten gunste van de Académie française met als bedoeling dat elk van de vijf Académies jaarlijks een prijs konden uitreiken.

⁶⁶⁸ Zie ook *La Meuse* van 24 juli 1866, 2 'Faits divers'. Tijdens de feestelijkheden naar aanleiding van het bezoek van Koning Leopold II werd Albéric Allard door minister van Justitie Bara voorgesteld aan de Koning van wie hij hartelijke felicitaties kreeg.

recht (en later burgerlijk procesrecht) aan de Gentse universiteit⁶⁶⁹. Kort daarvoor was hij al aangesteld in de commissie de Longé.

157. Naast Allards verdiensten op zich valt misschien nog een meer directe link te ontwaren voor zijn aanstelling in de commissie de Longé. Hoewel er een klein leeftijdsverschil was (1 à 2 jaar), is het niet geheel onlogisch dat Jules Bara en Albéric Allard elkaar kenden sinds hun jeugd. Beiden zaten op het Koninklijk Atheneum van Doornik (Allard maakt later de overstap naar Bergen), doorliepen de rechtenopleiding van de Brusselse universiteit (Allard in 1855, Bara in 1857), behaalden daar hun aggregaat (Allard in 1858 en Bara in 1859) om uiteindelijk les te geven aan dezelfde universiteit (Allard in 1859 – 1860 en Bara vanaf 1860). Bovendien speelde Bara natuurlijk ook een rol bij de Doornikse liberalen, waar de Allards geworteld waren.

158. Albéric Allard was ook een vrijdenker⁶⁷⁰ en provocateur eerste klasse. Zijn cassante stijl deed soms denken aan François Laurent, zijn latere collega. Die laatste schreef over Allard: "*M. Allard possédait toutes les qualités du jurisconsulte, la finesse de l'esprit et la logique. Si nous osions lui faire une reproche, nous dirions qu'il avait les défauts de ses qualités. Sa logique était trop impérieuse, et sa finesse menaçait de dégénérer en scolastique...*"⁶⁷¹. De heren vertoonden meer dan één gelijkenis. Spijtig genoeg was hun werk ook hetzelfde lot beschoren: beide werken werden nooit wet⁶⁷². Zijn vriend Polydore De Paepe stelde het zo "*Il est vrai que les qualités supérieurs de M. Allard (l'esprit synthétique et la logique imperturbable) portaient à dédaigner les difficultés de détail, avec lesquelles, faute d'une longue pratique, il n'avait pas été suffisamment aux prises.*" Maar omringd door eminente magistraten, "*rompus aux affaires, ils tempéraient ce qu'il y avait de trop absolu dans ses déductions juridiques, ils l'empêchaient de s'égarer dans des innovations aventureuses.*"⁶⁷³. Ook met die andere grote naam uit het burgerlijk procesrecht, Charles Van Reepinghen, had Allard iets gemeen. Hij overleed op 24 november 1872 en zag dus nooit zijn ontwerp (of toch een klein deeltje ervan) wet worden

⁶⁶⁹ KB van 15 oktober 1866. Allard was tussen 1867 en 1870 ook secretaris van de faculteitsraad Rechten, waar hij tot zijn dood een constante was, samen met Haus en Laurent. In het academiejaar 1870 – 1871 werd hij zelfs decaan tussen deze monumenten van de Gentse rechtenfaculteit. Momenteel ontbreekt in de *hall of fame* van decanen van de faculteit rechten van de Gentse universiteit enkel een foto van Allard tussen Laurent en Haus. Het zou mooi zijn om eindelijk dit ontbrekende jaartal in te vullen en de stamboom te vervolledigen. Vanaf 12 februari 1867 gaf Allard, als vervanger van Laurent (de titularis), *le droit civil moderne*. Vanaf het academiejaar 1867 – 1868 kwam daar ook procesrecht bij en deelde hij samen met Laurent de cursus *Droit civil moderne* doorheen de opleiding rechten en notariaat. Vanaf januari 1868 waren de rollen omgekeerd en nam Allard het vak volledig over van Laurent. Zie hierover ook L. VANDERSTEENE, *De geschiedenis van de rechtsfaculteit van de universiteit Gent. Van haar ontstaan tot aan de Tweede Wereldoorlog (1817 – 1940)*. Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, dl. XXXIII, Gent, 2009, 253 p. (71 – 73).

⁶⁷⁰ De priesters die hem het laatste sacrament wilden toedienen stuurde hij allemaal wandelen en in een tijd van hoogoplopende spanningen tussen liberalen en katholieken over de zogenaamde 'kerkhovenkwestie' liet hij een burgerlijke begrafenis regelen. Die was meteen de aanleiding voor twee (bescheiden) incidenten zie hierover *ibid.*, 72 – 73.

⁶⁷¹ F. LAURENT, 'Procédure civile. De la compétence des tribunaux belges relativement aux étrangers', *BJ* 1878, 737 – 748.

⁶⁷² Met uitzondering van de Bevoegdheidswet 1876 voor wat Allard betreft.

⁶⁷³ P. DE PAEPE, *Etudes sur la compétence civile*, IV- V.

2.4.2. Grondplan ontwerp Allard

159. Drie jaar en vijftien bijeenkomsten⁶⁷⁴ van de commissie later werd het ontwerp⁶⁷⁵ voorgesteld aan het Parlement. Op de zitting van de Kamer van 16 december 1869 legde minister van Justitie Bara een wetsontwerp neer dat het eerste deel van de CPC wijzigde⁶⁷⁶.

160. Een onderzoek van het grondplan leert ons een aantal zaken. Het ontwerp bestond uit drie boeken en een voorafgaand boek. Deze zouden aangevuld worden met een vierde en vijfde boek (boek IV: *De l'exécution des jugements et actes* en boek V: *Procédures diverses*)⁶⁷⁷ en zo de materie behandelen uit de CPC en wetten op de bevoegdheid. Het overlijden van Allard in 1872 en de koude ontvangst van de eerste delen stond dit in de weg⁶⁷⁸. In het voorafgaande boek werden naast bevoegdheid⁶⁷⁹ ook de middelen om een proces te voorkomen of stop te zetten opgenomen⁶⁸⁰: het compromis (Hfst. I) en de verzoening (Hfst. II)⁶⁸¹. In tegenstelling tot in de CPC ving Allard zijn werk net aan met deze materie: een waarschuwing aan de partijen en het in de praktijk brengen van het oude adagium *mauvais accommodement vaut mieux que bon procès*⁶⁸².

161. Ook de rest van het grondplan weerspiegelde de algemene filosofie. Boek I regelde de procedure terwijl Boek II afwijkingen voorzag voor de procedures voor de vredegerichten, de rechtbanken van koophandel en zaken in kort geding⁶⁸³. Die afwijkingen waren het gevolg van

⁶⁷⁴ A. ALLARD, *Verslag*, 83. 4 keer in 1866, 12 keer in 1867, 33 keer in 1868 en 16 keer in 1869.

⁶⁷⁵ Voor de volledige tekst (ontwerp en verslag), zie *Projet de loi. Révision du code de procédure civile* (livre préliminaire et livres I, II et III, *Parl. St. Kamer 1869 – 1870* nr. 37 (hierna verkort als 'A. ALLARD, *Verslag*'). Dit ontwerp bevat het voorafgaand boek (later de wet van 25 maart 1876) en boek I, II en III. Zie ook A. ALLARD, *Révision du Code de procédure civile. Rapport fait au nom de la commission et exposant les motifs du projet*, Brussel, Moniteur Belge, 1869. Ook gepubliceerd in E. CLOES, *Commentaire du Code de procédure civile, tiré des travaux préparatoires et des discussions aux Chambres*, Luik, Grandmont-Donders, 1880.

⁶⁷⁶ Dat was de gebruikelijke manier van werken. Het wetboek werd opgesplitst in afzonderlijke wetsontwerpen die één voor één gestemd werden om uiteindelijk samengevoegd te worden door een laatste wetsontwerp.

⁶⁷⁷ Het ging dus om de gedwongen tenuitvoerlegging en procedures zoals beslag, echtscheiding...

⁶⁷⁸ Voor een tip van de sluier over Allards opvattingen blijft Allards analyse van het nieuwe Italiaanse wetboek voor Burgerlijke rechtspleging (1865) nuttig. Opgevat als academische oefening na Allards aanstelling als professor burgerlijk procesrecht aan de Gentse universiteit en geschreven op hetzelfde moment als de werkzaamheden van de commissie de Longé, zijn veel stukken knip- en plakwerk uit het verslag bij zijn ontwerp. Daarnaast ging Allard af en toe in op discussies in de schoot van de commissie de Longé, gaf desgevallend zijn afwijkende mening en liet zijn licht schijnen over de nog niet afgewerkte boeken IV en V. Zie A. ALLARD, 'Examen critique qu code de procédure civile Royaume d'Italie', *Revue de Droit international et de législation comparée*, 1870 of A. ALLARD, *Examen critique de la procédure do Royaume d'Italie*, Gent, Hoste, 1870, 86 e.v. (hierna verkort als 'A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*') O.a. lijfswang moest verdwijnen want is *barbare, inutile et anti-juridique*. Hij sprak zich ook uit tegen de mogelijkheid tot cumul van sporen van tenuitvoerlegging. Daarnaast dacht hij aan een grotere rol voor de rechter in het te gelde maken van de beslagen goederen ten koste van de deurwaarders en de afgeschafte pleitbezorgers.

⁶⁷⁹ Later Bevoegdheidswet 1876, zie *supra*.

⁶⁸⁰ Voorafgaand boek – Titel II: *Des moyens de prévenir ou d'éteindre les procès*.

⁶⁸¹ Naast de dading die geregeld werd in het BW (Boek III, Titel XV).

⁶⁸² A. ALLARD, *Verslag*, 178 en A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 5 – 6.

⁶⁸³ Art. 2 Titel I, Boek II, Vredegerichten liet partijen bijvoorbeeld toe zich in elke stand van het geding, in onderlinge overeenstemming, te ontdoen van de inachtneming van wettelijke formaliteiten. Een eenvoudige melding op het zittingsblad en de controle van de vrederechter volstonden. De rechtbank van koophandel (Titel II)

overwegingen in verband met snelheid en kostprijs van de betrokken procedures. Allard wilde dit tweede boek overigens nog aanvullen met speciale procedureregels, ook weer in de vorm van afwijkingen, voor de werkrechtshraden en Belgische consuls in niet-christelijke landen⁶⁸⁴. Ook de rechtsgang voor deze instanties moest afgesteld worden op de ‘gewone’ procedure. Hier stonden een aantal praktische bezwaren in de weg, o.a. het feit dat recente wetten⁶⁸⁵ zowel de organisatie als bevoegdheid en procedure regelden. Diezelfde bedenking werd ook gemaakt bij het regelen van de bevoegdheid in het voorafgaand boek. Daarmee leek het omgekeerde te gebeuren als bij de CPC. De werkrechtshraden werden terug ingesteld in 1806, hetzelfde jaar waarin CPC afgekondigd werd, maar pas definitief geregeld in 1809 en 1810. Het gevolg van het niet opnemen van deze instellingen was dat deze (ondanks hun karakteristieke eigenschappen) voor een stuk op de oude leest bleven werken. Bij de werkrechtshraden werden de *théorie de reproches*⁶⁸⁶ en het verzet⁶⁸⁷ behouden, net als bij de consuls⁶⁸⁸. Dit waren net zaken die Allard wilde afschaffen⁶⁸⁹. Het was alvast Allards hoop dat na de afkondiging en inwerkingtreding van het nieuwe wetboek, deze wetten eenvoudig aangepast konden worden aan de grote principes die zijn werk beheersten. Allard was overigens voorstander van het afschaffen van de werkrechtshraden ten voordele van de rechtbanken van het gemeen recht. Maar omdat de wetgever, zoals hoger aangegeven, nog maar pas zijn wil te kennen gegeven had om ze te behouden (nieuwe organieke wet), leek dit uitgesloten. De rechtbanken van koophandel waren dan weer grondwettelijk verankerd⁶⁹⁰. Het derde boek ten slotte regelde de gewone (enkel beroep) en buitengewone rechtsmiddelen tegen rechters en hun uitspraken.

162. Het geheel was beduidend kleiner dan de vorige regeling, want de 484 artikelen regelden zowel de bevoegdheid als de procedure, in 1/3de van de oorspronkelijke bepalingen⁶⁹¹. Dit was mogelijk omdat de hele procedure vanop de grond terug opgebouwd werd. Allard had immers geen enkele verknochtheid aan de Franse CPC, *un code imposé par conquête et occupation*⁶⁹². Een wetboek dat bovendien, net zoals het te snel opgedoekte regime van de *Convention Nationale*, de filosofie van de 18de eeuw miskende⁶⁹³. In de plaats daarvan kwam een “*culte au fisc et aux praticiens*”⁶⁹⁴. Een hervorming moest de misbruiken uit de praktijk aanpakken, de

werd dan weer vrijgesteld van toepassing valsheidsprocedure omwille van de strafrechterlijke component hiervan en de afwezigheid van een OM. In het geval van kort geding (Titel III) voorziet art. 6 de uitvoering van de beschikking op de minuut. De procedure in kort geding moest dunder worden om ze minder aantrekkelijk te maken.

⁶⁸⁴ A. ALLARD, *Verslag*, 273.

⁶⁸⁵ Loi du 7 février 1859 loi organique des conseils des Prud’hommes (*Pasin.* 1859, 53 e.v.) en Loi du 31 décembre 1851 sur les consulats et la juridiction consulaire (*Pasin.* 1851, 469 – 489).

⁶⁸⁶ Een systeem van wrakingen van getuigen uit het ancien régime.

⁶⁸⁷ Art. 65 en art. 75 – 76 Loi du 7 février 1859 loi organique des conseils des Prud’hommes.

⁶⁸⁸ Art. 40 en art. 57 – 58 (verstek) en Loi du 31 décembre 1851 sur les consulats et la juridiction consulaire.

⁶⁸⁹ Zie *infra*.

⁶⁹⁰ A. ALLARD, *Examen de la procédure d’Italie*, 16.

⁶⁹¹ Het verving art. 1 – 544, 806 – 811 en 1003 – 1042 CPC, 55 artikels in verband met bevoegdheid en 42 artikels met betrekking tot de procedure voor het Hof van Cassatie.

⁶⁹² A. ALLARD, *Examen de la procédure d’Italie*, 2.

⁶⁹³ Wanneer Allard stelde dat er te weinig rekening gehouden werd met de 18de eeuwse filosofie, doelde hij o.a. op het geschreven en geheime karakter van tal van procedures; de geschreven procedure zelf, het verhoor op feiten en artikelen, de gewone procedure voor de rechtbanken van eerste aanleg, de procedure voor onroerend beslag,...

⁶⁹⁴ A. ALLARD, *Examen de la procédure d’Italie*, 2.

termijnen verkorten, de procedure versnellen en openbaarheid bij de bewijsvoering introduceren⁶⁹⁵. Daarbij begon Allard van de grond af aan. Hij vertrok niet vanuit een lijst problemen en/of misbruiken en hun oplossing maar vanuit de vraag ‘hoe beslecht het gerecht op de meest efficiënte manier een betwisting die haar door burgers wordt voorgelegd’. Daarvoor vertrok hij onder andere van een uitgebreide studie van landen waar de destijds de CPC ook werd geïntroduceerd maar ondertussen vervangen was⁶⁹⁶.

163. Het nieuwe wetboek begon dan wel met een voorafgaande titel over de bevoegdheid, toch lag het zwaartepunt helemaal niet hier: “...*toutes ces modifications aux lois de compétence sont peu utiles dans la pratique...Ce n’est pas à la compétence, c’est à la procédure qu’il faut porter une main hardie, si l’on veut obtenir sécurité, simplicité, économie. Malheureusement, on a souvent reculé devant cette réforme, cause des intérêts engagés dans les questions*”. Een nieuwe uitbreiding van de bevoegdheid van vrederechters om zo de rechtbank van eerste aanleg te ontlasten en pleitbezorgers te omzeilen in plaats van de kost en traagheid van de procedure zelf aan te pakken, was de oplossing niet⁶⁹⁷. Allard voegde de daad bij het woord. De basis van de hele hervorming was een radicale omslag in de ‘gewone’ procedure en het afschaffen van de pleitbezorgers⁶⁹⁸.

2.4.3. Eenheid in procedure

164. Onder het regime van de Napoleontische *Code de procédure civile* bestond er nog een grote verscheidenheid aan procedures, elk met hun eigen kenmerken en elk het product van verschillende tijdsgewrichten. Die verscheidenheid aan procedures en formaliteiten waren bovendien de *bread and butter* van de pleitbezorgers⁶⁹⁹. In Allards ontwerp werden ze vervangen door één procedure (zij het met daarop ‘correcties’, ingegeven door de aard van de rechtsmacht⁷⁰⁰). De basis voor deze procedure was de procedure voor de vrederechter⁷⁰¹, de korte rechtspleging/*procédure sommaire* voor de rechtbank van eerste aanleg⁷⁰² en de procedure voor de rechtbank van koophandel⁷⁰³. Allard was sowieso de procedure voor de vrederechter, een product van de Franse Revolutie, genegen; deze was *parfait* terwijl de gewone procedure voor de burgerlijke rechtbanken *détestable* was⁷⁰⁴. Wat de korte rechtspleging betrof, die was in de CPC (en daarvoor nóg meer in de *Code Louis*) de uitzondering, eerder dan de

⁶⁹⁵ *Ibid.*, 3.

⁶⁹⁶ A. ALLARD, *Verslag*, 91 – 92.

⁶⁹⁷ *Ibid.*, 17.

⁶⁹⁸ A. ALLARD, *Verslag*, 93.

⁶⁹⁹ De formalistische en ingewikkelde procedure voor onroerend beslag (zie vooral randnrs. 286 e.v.) was hier een treffend voorbeeld van. De hervorming daarvan, een tiental jaar voorheen, betekende al een aanslag op de inkomsten van pleitbezorgers.

⁷⁰⁰ Allard pleitte immers helemaal niet voor uniforme termijnen of formaliteiten voor alle jurisdicties, maar de leest moet dezelfde zijn. A. ALLARD, *Examen de la procédure d’Italie*, 30.

⁷⁰¹ Art. 1 – 47 (Boek I) CPC.

⁷⁰² Art. 404 – 414 CPC.

⁷⁰³ Art. 415 – 442 CPC. A. ALLARD, *Verslag*, 89.

⁷⁰⁴ A. ALLARD, *Verslag*, 87 – 88.

regel. Toch maakte de wetgever er steeds vaker gebruik van⁷⁰⁵. Het onderscheid tussen een korte rechtspleging/*procédure sommaire* en de gewone procedure/*procédure ordinaire*⁷⁰⁶ verwaterde zo verder⁷⁰⁷. Ook voor Allard was het duidelijk. Ofwel schoot de korte rechtspleging te kort en bood ze (te) weinig rechtszekerheid; in dat geval liet de wetgever ze beter vallen. Ofwel bood ze net wél voldoende waarborgen en kon ze evengoed veralgemeend worden⁷⁰⁸. Er bestond in elk geval een consensus dat de procedure gestript moest worden en bepaalde formaliteiten en nuttige vormen en waarborgen voorbehouden moesten blijven voor zwaarwichtige zaken. In één beweging werd ook de geschreven procedure⁷⁰⁹, die in onbruik gevallen was, afgeschaft⁷¹⁰. Hoewel de korte rechtspleging en de procedure voor de vredegerichten en rechtbanken van koophandel uit verschillende tijdperken kwamen, hadden ze allemaal gemeen dat ze minder formalistisch waren en met méér openbaarheid en mondeling karakter. Daarmee pasten ze in een meer algemene evolutie sinds het einde van het ancien régime⁷¹¹. Geheel in lijn met de aanpak (zie *supra* o.a. Allards teleurstelling over het niet opnemen van de werkrechtsciraden), gold het nieuwe wetboek voortaan voor alle zaken, in het bijzonder ook voor fiscale zaken. Zij kenden voorheen een ander regime zowel wat de bevoegdheid als de procedure betrof⁷¹². Eenheid in procedure ging zo ook gepaard met een aanzienlijke vereenvoudiging⁷¹³. Voor de reglementen van inwendige orde van de rechtbanken

⁷⁰⁵ Dat gebeurde door de vaste formule “*La cause sera jugée comme en matière sommaire*” in te voegen in o.a. de wetten van 24 mei 1854 (art. 13); wet 15 augustus 1854, (art. 15, 32 § 2, 55 § 2 en 107). De wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869 herhaalde het onderscheid tussen *ordinaires* en *sommaires* niet meer (art. 81 en 217). Daar tegenover stond dat de Bevoegdheidswet 1841 er niet voor koos om het aantal korte rechtsplegingen uit te breiden. De korte rechtspleging bestond ook al voor de CPC, maar werd daar uitgebreid met o.a. hoogdringendheid. Die evolutie zet zich ook door na de CPC, zie Hoofdstuk III: 3.2.2.2. Veralgemenen van de korte rechtspleging.

⁷⁰⁶ Titel I, XXIII, Boek II, CPC.

⁷⁰⁷ Tegen het begin van de 20ste eeuw was de verhouding ongeveer 50/50 bij de nieuwe zaken voor de rechtbank van eerste aanleg.

⁷⁰⁸ A. ALLARD, *Verslag*, 88.

⁷⁰⁹ Art. 95 – 114 CPC.

⁷¹⁰ A. ALLARD, *Examen de la procédure d’Italie*, 31 (noot 1) *Op cit.* “*Quelque chose de véritablement monstrueux: l’instruction par écrit proprement dite (tit. VI). Le législateur y déployait un luxe inouï d’interminables écritures, requêtes, productions, actes de dépôt, significations.*” En A. ALLARD, *Verslag*, 66.

⁷¹¹ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Boek IV Hfst. VI en E. REGNARD, *De l’organisation judiciaire et de la procédure civile en France*, nrs. 365 – 367.

⁷¹² A. ALLARD, *Verslag*, 145 – 146. De ironie wil dat net deze procedure, een tiental jaren later aangepast werd bij gebrek aan een algemene hervorming (zie *infra*). De wet van 21 februari 1870 schafte kort hierna art. 65 van de wet van 22 frimaire an VII (12 december 1798) af. Die voorzag voor registratierechten een speciale procedure (gevoerd door de administratie) die afweek van de gewone regels. Zo nam de rechtbank van eerste aanleg kennis van alle zaken, ongeacht de som, was beroep uitgesloten en stond enkel cassatie open als (buitengewoon) rechtsmiddel. Nadien breidden verschillende wetten dit systeem nog verder uit; de wet van 21 ventôse an VII, wet van 3 januari 1827 sur les droits d’hypothèque, wetten van 27 décembre 1817 en 17 décembre 1851 sur les droits de succession et de mutation par décès, 13 brumaire an VII en 21 mars 1839 sur le recouvrement des droits de timbre et des amendes y relatives en nog andere wetten bepalen dat in geval van *contravention* volgens de procedure uit wet 22 frimaire an VII te werk wordt gegaan. De wet van 21 februari 1870 bepaalde dan wel dat alle fiscale zaken volgens de gewone regels verliepen wat betreft procedure en rechtsgebied (zonder weerstand daartegen in het Parlement), een bevoegdheid voor de vrederechter werd toch uitgesloten, zelfs binnen hun (beperkte) bevoegdheid *ratione summae*.

⁷¹³ Bijvoorbeeld ook door het eenvormig maken van de regels (en uitbreiding van de mogelijkheid tot) op de voorlopige tenuitvoerlegging. Zie art. 19 – 25, Boek III, Hfst. II, Ontwerp Allard. De Belgische wetgever had ondertussen in tal van wetten van rechtswege voorlopige tenuitvoerlegging voorzien. Een voorbeeld van hoe de wetgever met kleine ingrepen de procedure probeerde te versnellen. Zie bijvoorbeeld art. 17 van de wet van 17 april 1835, art. 465 van de wet van 18 april 1851 en de werkrechtsciraden en consulaire jurisdicties in 31 december 118

werd een gelijkaardige operatie ter standaardisering ondernomen. Een aantal bepalingen uit het decreet van 30 maart 1808 werden hernomen⁷¹⁴. Maar terwijl details konden afhangen van de diverse rechtbanken, moesten een aantal algemene regels voortaan de individuele reglementen domineren.

165. In de nieuwe procedure verschenen partijen zelf of via een advocaat voor de rechter. Door het afschaffen van de pleitbezorgers waren advocaten voortaan de enigen die partijen nog mochten vertegenwoordigen⁷¹⁵. De dagvaarding bevatte, op straffe van nietigheid, ook kort gemotiveerde conclusies⁷¹⁶. Daarna verschenen de partijen voor de rechter en zetten ze beknopt het voorwerp van de vordering uiteen, waarna de rechter besliste of een voorafgaande inleiding noodzakelijk was of niet. De rechtbank regelde zelf de termijn waarin de partijen hun middelen, conclusies en stukken moesten communiceren. De rechtbank bepaalde ook de dag waarop ze opnieuw moesten verschijnen⁷¹⁷. Van de rigide termijnen uit de CPC (die in de praktijk toch niet werden nageleefd) werd afgestapt. Voortaan oordeelde de magistraat soeverein hierover, afhankelijk van de complexiteit van de zaak. Wat vooral moest aangepakt worden was het uitstel en het gemak waarmee het toegekend werd. Dat hield in dat voorzitters voortaan strenger moesten zijn en kwade trouw harder aanpakken, en dat de balie meer toewijding moest tonen bij de voorbereiding van de zaak⁷¹⁸. Dat kon onder andere door een verplichte vervanging van de verhinderde advocaat⁷¹⁹, het weigeren van laattijdige conclusies⁷²⁰ en de beperking van de mogelijkheid tot bijkomende conclusies⁷²¹. Boetes voor misbruik waren niet nodig, de sanctie uit het gemeen recht (art. 1382 BW) volstond⁷²². De eiser moest voortaan samen met zijn

1851, art. 53 – 63 en art. 77 wet van 7 november 1851. De mogelijkheid tot voorlopige tenuitvoerlegging bleef enkel uitgesloten voor echtscheiding, scheiding van tafel en bed, verzet tegen en nietigheid van het huwelijk (art. 22).

⁷¹⁴ A. ALLARD, *Verslag*, 201 – 202. Allard herneemt art. 34, 55, 58, 59, 61, 62, 63, 66, 71 in gewijzigde vorm. Het Tribunaat wou art. 85 e.v. CPC al laten voorafgaan door een aantal bepalingen van orde, classificatie en afroepen van zaken ter zitting, maar de Conseil d'État oordeelde dat dit reglementaire bepalingen waren en dus niet in de CPC thuishoorden.

⁷¹⁵ Art. 5, Boek I, Titel II, Ontwerp Allard. Art. 16 *ibid.* liet wel iedereen met een rechtendiploma toe om te pleiten in zaken voor zijn naasten, zelfs als ze in hun functies niet meer toegelaten werden het beroep van advocaat uit te oefenen. Deze uitzondering was er dus in de eerste plaats voor magistraten.

⁷¹⁶ Art. 2, Boek I, Hfst. II Des assignations. De CPC (art. 61, n°3) voorzag al dat in de dagvaarding het voorwerp van de eis en de samenvatting van de middelen moest opgenomen worden. Allard breidde dit uit tot feiten, *elements de droit*...

⁷¹⁷ Art. 7 – 12 en 14bis Ontwerp Allard.

⁷¹⁸ A. ALLARD, *Verslag*, 207.

⁷¹⁹ Art. 12, Boek I, Titel II Ontwerp Allard.

⁷²⁰ Art. 11, Boek I, Titel II *ibid.*. Toch moet gezegd dat ook de CPC en het decreet van 30 maart 1808 (art. 28, 29 49 en 70) dit ook voorzagen.

⁷²¹ Art. 14bis *ibid.*

⁷²² Men wilde aanvankelijk erkenning van het recht van elke partij die zijn proces wint om, zij het een vaste vergoeding, zij het een emolument te krijgen voor zijn verschijning in rechte en de pleidooien. Dat zat eigenlijk ook al vervat in het wetsontwerp op de bevoegdheid uit 1835. Daarmee hoopte men partijen te kwader trouw te ontmoedigen. De gerechtelijke boete (art. 471 CPC) was immers net afgeschaft (wet 31 van maart 1866, zie *infra*). Het voorstel strandde op de bestaande mogelijkheid van art. 1382 BW en het probleem dat dit tot tarificatie van het ereloon van de balie zou leiden, wat haaks stond op de traditie. In het verleden was er natuurlijk de mogelijkheid de tegenpartij te laten veroordelen tot het betalen van de kosten van de pleitbezorger, maar die werden door Allard net afgeschaft. De commissie voorzag wel een vergoeding voor de geïntimeerde wanneer de appelant verloor of afstand deed van de vordering (Hfst. II). Zie Titel IX, Hfst. I, Des dépens. Ook de emolumenten voor de griffiers moesten verdwijnen. In de plaats moest een vaste vergoeding komen, in overeenstemming met hun functies. Zie

conclusies een summiere uiteenzetting van de procedureakten geven en de verweerder kon ze herzien indien nodig.

166. De nieuwe procedure moest ook de beginselen van openbaarheid en mondeling karakter huldigen. Wat het bewijs betrof, was daarvoor een omslag nodig. Wat het getuigenverhoor betrof, voorzag de CPC twee mogelijkheden om de partijen te verhoren⁷²³. Enerzijds was er het verhoor op feiten en artikelen/*interrogatoire sur faits et articles*⁷²⁴. Dit verhoor, een overblijfsel uit het ancien régime, kon in elke stand van het geding gevraagd worden door één van de partijen, maar niet ambtshalve door de rechtbank bevolen worden. De rechtbank kon wel beslissen om het al dan niet toe te staan. Van tegensprekelijkheid was hier helemaal geen sprake: de ondervraagde partij kon zich niet verzetten tegen het verzoek en kon de beslissing niet betwisten door verzet of beroep. De ondervraagde partij kreeg op voorhand de feiten waarover hij ondervraagd zou worden. Het verhoor vond plaats *in camera* en zonder aanwezigheid van de tegenpartij⁷²⁵. Daarnaast bestond ook nog het gewone verhoor, waarbij een onderscheid gemaakt werd tussen de *enquête ordinaire*⁷²⁶ die geschreven en geheim verliep voor een rechter-commissaris en de *enquête sommaire*⁷²⁷ die eenvoudiger en mondeling verliep en openbaar ter zitting. Deze laatste had veel voorstanders⁷²⁸ en het is duidelijk welke de voorkeur genoot van Allard⁷²⁹. De volledigheid gebiedt ons aan te geven dat er nog een derde mogelijkheid was, zij het eerder zijdelings: de persoonlijke verschijning/*comparution personnelle*. Art. 119 CPC bepaalde niet meer dan “*Si le jugement ordonne la comparution des parties, il indiquera le jour de la comparution*”. Vanuit deze bepaling werd door de praktijk een parallel systeem van verhoor ontwikkeld. Het artikel regelde immers verder niets. Het werd zowel ambtshalve als op vraag van partijen bevolen. Het verhoor was openbaar, of ten minste tegensprekelijk. Een hervorming van het getuigenverhoor⁷³⁰ kon voorts het best op de leest van het strafprocesrecht. In plaats van afzonderlijke zittingen met getuigen per partij, zou er maar één zitting meer zijn waarop beide partijen getuigen konden verhoren die hun zaak konden helpen⁷³¹. Ook het systeem met de rechter-commissarissen moest er aan geloven⁷³². Verzending naar die commissarissen was een ‘stijl’ geworden, terwijl Allard geen moeilijkheden zag voor de rechtbank om de stukken zelf te beoordelen. Op die manier kon de rechter zich een beter

ook R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 173 – 176. Een veroordeling in de kosten was voortaan wel ambtshalve mogelijk (art. 1).

⁷²³ Zie ook randnrs. 318 – 320.

⁷²⁴ Art. 324 – 336 CPC, dl. I, boek II, titel XV De l’interrogatoire sur faits et articles. Zie A. WIJFFELS, ‘Party interrogation as evidence. France’ in C.H. VAN RHEE (ed.), *European Traditions in Civil Procedure*, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2005, 345p. (235 – 243). En over de geschiedenis ervan P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, Paris, Videcoq en Poitiers, Saurin frères, 1837 – 1839, vol. IV 510 e.v.

⁷²⁵ Rechters konden wel uit eigen beweging bijkomende vragen stellen, art. 333 CPC.

⁷²⁶ Art. 252 – 294 CPC.

⁷²⁷ Art. 29, 34 – 40, 132 en 407 – 415 CPC.

⁷²⁸ P. BONCENNE, *Introduction*, Hfst IV en *Théorie de la procédure civile*, T. IV, 205 – 206 en 215, R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 542 – 548,...

⁷²⁹ Dit is eigenlijk meer verwant met het strafprocesrecht, maar evengoed de rechtbanken van koophandel (art. 432 CPC) en vredegerichten (art. 29, 34 – 40 CPC) en genoot de voorkeur van A. ALLARD, *Examen de la procédure d’Italie*, 62 – 63.

⁷³⁰ Hfst. IV Ontwerp Allard.

⁷³¹ Art. 236 Wb. Sv.

⁷³² Art. 260, 261 en 269 CPC.

beeld vormen. Weg dus met het systeem uit de CPC, bezwaard door de *théorie des reproches*, het voorlezen van lange PV's en 57 artikels waarvan de meerderheid met nietigheid gesanctioneerd werd. In de plaats van een akte van een pleitbezorger moesten partijen de zaken voortaan publiekelijk uitleggen, in aanwezigheid van de tegenpartij en met vragen van de voorzitter van de rechtbank.

167. Iets gelijkaardig gebeurde met het schriftonderzoek/*vérification des écritures* en de valsheidsprocedure/*faux incident civil*. De *vérification des écritures*⁷³³ werd behouden maar sterk vereenvoudigd. In de plaats van *in camera* en door een rechter-commissaris, verhuisde voortaan zoveel mogelijk naar openbare zitting, in aanwezigheid van de voltallige rechtbank. De rechter kreeg voortaan ook de vrijheid om de boete vast te stellen; een vast bedrag was soms te zwaar voor armen en te licht voor rijken⁷³⁴. Hetzelfde verhaal voor de tegenhanger van deze procedure, de *faux incident civil*⁷³⁵. Deze procedure volgde immers de leest van de andere maar met omgekeerde rollen⁷³⁶.

168. Wat de eed betrof, die werd vooral behouden omdat anders de bewijstheorie uit het BW herzien moest worden, terwijl de commissie daar geen mandaat voor had⁷³⁷.

2.4.4. Partijautonomie

169. Het is duidelijk dat die nieuwe procedure de rechtsgang in een strakker keurslijf dwong. Misbruiken ten gevolge van die vrijheid van de partijen lagen aan de grondslag van Allards analyse. Zo werd de *clause compromissoire* verboden⁷³⁸ want die was een manier voor partijen om hun (eigenlijk scheids-) rechter te kiezen. Ook de verschijning en verdediging van de partijen verliep voortaan volgens nieuwe spelregels. Er werden oplossingen gezocht om misbruiken zoals eindeloze verdagingen van de zaak en de lange duur van pleidooien aan te pakken. De repliek in het bijzonder werd enkel nog toegestaan bij wijze van uitzondering⁷³⁹.

⁷³³ Hfst. VII. Het beginsel zit vervat in art. 77 en 78 Ontwerp Allard.

⁷³⁴ Art. 91 *Ibid.*

⁷³⁵ In de CPC nog in drie fases, elk beëindigd door een vonnis: 1° toelating van een *inscription en faux*; 2° toelating middelen *de faux* en 3° definitief vonnis op foute akte.

⁷³⁶ Voortaan eindigde de procedure na de eerste (art. 95) of tweede fase (art. 98). Zie ook de vereenvoudiging in art. 83 – 84 Ontwerp Allard.

⁷³⁷ Vooral de verwijzing naar God stond ter discussie. A. ALLARD, *Verslag*, 237 – 237. “*Que ceux qui veulent combattre l'athéisme agissent par la persuasion; qu'ils écriront ou qu'ils parlent: l'oeuvre profitera à la morale universelle. Mais qu'ils se gardent de toute contrainte: car, l'histoire l'atteste, ni persécution, ni injustice n'ont jamais prévalu contre le droit imprescriptible de manifester ses opinions. Si donc une pareille loi existe, il est digne de notre pays de l'abroger et d'arborer ainsi franchement le drapeau de tolérance.*”

⁷³⁸ Zie Allard over de geldigheid (of het gebrek ervan) van de *clause compromissoire* A. ALLARD, ‘Procédure civile. De la clause compromissoire’, *BJ* 1864, 1169 – 1177. O.a. verzekeringsbedrijven namen het op in hun polissen waardoor de verzekeringsnemer later voor privé-rechters verscheen die vaak de belangen dienden van het bedrijf.

⁷³⁹ Art. 19 Ontwerp Allard: *Quand les juges trouveront qu'une cause est suffisamment éclaircie, le président fera cesser les plaidoiries.* Art. 20 Ontwerp Allard *aucune des parties n'obtiendra plus d'une fois la parole, à moins que le tribunal ne demande des éclaircissements ultérieurs.*” Het eerste artikel was eigenlijk gewoon het herhalen

Een ander voorbeeld van deze aanpak was het afschaffen van het systeem van de kwaliteiten. Dit hing natuurlijk voor een stuk samen met de rol van de pleitbezorgers bij het opstellen ervan⁷⁴⁰. In het nieuwe systeem kwamen het vonnis en de redactie ervan enkel de rechter toe⁷⁴¹.

170. Een ander voorbeeld van het beperken van de partijautonomie en een grotere toepassing van het *Offizielsmaxime* situeert zich bij het bewijs. Wat de bewijsmiddelen in het algemeen betreft, voorzag Allard een grotere rol voor de rechter⁷⁴², naar het voorbeeld van het (moderne) strafprocesrecht en een aantal vereenvoudigingen/rationalisaties. Voortaan kon de rechtbank ambtshalve alle onderzoeksmaatregelen bevelen⁷⁴³. Dit stond haaks op de *théorie des preuves légales* uit het ancien régime, waarvan de *théorie des reproches* in de CPC nog een overblijfsel was. Die werd dan ook verlaten⁷⁴⁴. Voortaan moest iedereen maar kunnen getuigen terwijl de rechter oordeelde over de waarde daarvan⁷⁴⁵. Ook het deskundigenbewijs⁷⁴⁶ en het plaatsbezoek⁷⁴⁷ werden op dezelfde leest gestoeld. Naast het bewijs speelt de rechter voortaan ook een grotere rol bij de *liquidation des fruits et dommages-intérêts*/vereffening van inkomsten en schadevergoeding⁷⁴⁸...Terwijl stemmen opgingen om het advies van het OM⁷⁴⁹ af te

van de regel die al bestond en opgenomen was in het reglement van de rechtbanken en het tweede bevat het in beginsel afschaffen van de repliek.

⁷⁴⁰ Art. 142 – 145 CPC. De pleitbezorgers stelden een summiere uiteenzetting van de feiten van de procedure op, die vervolgens dienden voor de uitgifte van het vonnis. Dit werd fel bekritiseerd in de rechtsleer. Zie R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 492 e.v., P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, t. II, 438 en J.-E. BOITARD, *Leçons de procédure civile*, t. I, les 18.

⁷⁴¹ Art. 14 Ontwerp Allard ging terug naar het systeem uit art. 15, Titel V, 16 – 24 augustus 1790. Dat was ook al zo bij de vrederechter, in kort geding en bij handels- en registratiezaken.

⁷⁴² De rol van de rechter bij de bewijsvoering was te beperkt. A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 58.

⁷⁴³ Art. 1.

⁷⁴⁴ Zie E. BONNIER, *Éléments de procédure civile*, Paris, Librairie de Plon frères, 1853, 568 p., nrs. 616 en 617 en A. ALLARD, *Verslag*, 79. Allard volgt de woorden van Voltaire “*Je pencherais à croire que tout homme, quel qu’il soit, peut être reçu à témoigner. L’imbécillité, la parenté, la domesticité, l’infamie même, n’empêchent pas qu’on ait pu bien voir et bien entendre. C’est au juge à peser la valeur du témoignage.*” De Franse wetgever nam te weinig afstand de *preuves légales* waarvan dit een overblijfsel is. A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 59.

⁷⁴⁵ A. ALLARD, *Verslag*, 244, noot 1.

⁷⁴⁶ Hfst. V. Basis art. 54 Ontwerp Allard. De CPC vereiste unanimititeit tussen de partijen om 3 deskundigen aan te duiden. In de praktijk duiden zowel de eiser, de verweerder als de rechtbank iemand aan. Voortaan werden één of drie deskundigen door de rechtbank aangeduid. Hun advies was niet meer geheim en rechters konden deskundigen laten verschijnen om hun verslagen mondeling toe te lichten (Art. 60 en 67 Ontwerp Allard). Voor een goed begrip stelde Allard expliciet dat de rechter het advies van de deskundige niet moest volgen (Art. 68 Ontwerp Allard).

⁷⁴⁷ Hfst. VI Ontwerp Allard, Plaatsbezoek. Art. 72 stond de rechter, afgevaardigd door de rechtbank, toe alle onderzoeksmaatregelen te bevelen ter plaatse en in verband met het plaatsbezoek. Dit was het veralgemenen van wat art. 9 wet 17 april 1835 sur l’expropriation pour cause d’utilité publique al in tal van zaken voorzag (zie *infra*).

⁷⁴⁸ Boek I, Titel IX, Hfst. III Ontwerp Allard.

⁷⁴⁹ Art. 83 CPC. La Belgique Judiciaire voerde tussen 1843 en (logischerwijze) de invoering van de alleenzettelende rechter (zie *supra*) in 1919 campagne voor die afschaffing. Soms was er daardoor een leuke interactie met het Parlement. Zie bijvoorbeeld ‘Eloge de M. le conseiller Stas – Du ministère public près la cour de cassation. Discours prononcé par M. Faider, procureur-général sur l’audience solennelle d’installation de MM Lenaerts, conseiller et Mélot, avocat-général de 21 juillet 1877’, *BJ* 1877, 993 – 1001. Die opvatting werd hevig bestreden en sprekers zoals stafhouder Dolez en Guillery vonden dat in plaats van afgeschaft, het net moest uitgebreid worden tot alle zaken. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 15 december 1876 en 13 maart 1877 en *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 22 maart 1877 *contra* Billaut *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 18 januari 1888. Een wetsvoorstel van Lejeune werd in 1898 in de Senaat zelfs aangenomen maar ging in de Kamer ten onder na o.a. kritiek door Mesdach de ter Kiele, procureur-generaal bij het Hof van Cassatie in zijn openingsrede.

schaffen in burgerlijke zaken, omdat dit haaks zou staan op het tegensprekelijk karakter van het debat⁷⁵⁰ of een inbreuk zou uitmaken op de scheiding der machten⁷⁵¹, zag Allard er net een waarborg in voor een goede rechtsgang *que les causes communicables sont mieux instruites, mieux jugées que les autres; que l'intérêt public est plus ou moins en évidence dans ces causes, qu'elles méritent qu'on s'y attache avec plus de soin*⁷⁵².

2.4.5. Deformalisering

171. Een van de grote problemen met de werking van de rechtbanken van eerste aanleg (in de gewone procedure) waren de massa aan verzoekschriften, beschikkingen, PV's, uitgiften, betekeningen...⁷⁵³. Om het vermenigvuldigen van geschriften en uitgiften tegen te gaan, werd het verloop van het proces onderworpen aan het beginsel van openbaarheid en constante controle door de rechters⁷⁵⁴. De formaliteiten verbonden aan allerhande exploitatie werden verminderd en de termijnen waar mogelijk eengemaakt en ingekort⁷⁵⁵.

172. Een deformalisering was ook het gevolg van het afschaffen van de pleitbezorgers. Tussenkomen die overbodig geacht werden, werden afgeschaft, andere vervangen door een efficiënter systeem. Vooral bij het inleiden van de zaak werd de taak die pleitbezorgers

⁷⁵⁰ M. GISLAIN, 'Du ministère public dans les affaires civiles', *BJ* 1867, 337 – 344 (337) "*Le débat cesse d'être contradictoire, dit-on, il est inégal, si le ministère public a le dernier la parole; c'est un adversaire qu'on n'a pas le droit de combattre, et d'autant plus redoutable que son avis a un poids immense dans la balance.*"

⁷⁵¹ Agenten van de overheid mochten niet tussenkomen in burgerrechtelijke geschillen. Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 15 december 1876: Sainctellete (afschaffen) en Pirmez (beperken).

⁷⁵² A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 236. Allard herwerkte art. 88 van het decreet van 30 maart 1808; na de conclusies van het OM mogen de partijen om geen enkele reden het spreekrecht krijgen. Het was hen wel toegestaan om ter plaatse aan de voorzitter eenvoudige nota's over te leggen die feiten opsommen waarvan men stelde dat de conclusies onvolledig of niet exact zijn. Zie Laurent, Charles (1889) *Mercuriale prononcée par le premier avocat général Charles Laurent à la cour d'appel de Bruxelles le 1er octobre 1889 sur la suppression des avis du Ministère public en matière civile*. Ve Ferdinand Larcier, Bruxelles. <http://www.just-his.be/eprints/330/> : "*Remarquons d'abord que le ministère public n'est l'adversaire ni de 'lune ni de l'autre partie: il est en réalité le premier juge de l'affaire, et son jugement, formulé en dehors des passions des plaideurs, est l'expressoin sereine de la loi et du droit.*" *Ibid.*, 2 pleitte voor een nieuw middel om te kunnen antwoorden zodat de zaak tegensprekelijk bleef.

⁷⁵³ Voor Allard een kostenpost ten voordele van deurwaarders en pleitbezorgers en ten nadele van de rechtszoekende.

⁷⁵⁴ A. ALLARD, *Verslag*, 191 en 193.

⁷⁵⁵ Allard stelde een regeling voor waarbij de termijn voor eerste aanleg 90 dagen bleef; koophandel werd herleid van 3 maanden naar 40 dagen. Een vrederechter moest het doen met 30 dagen. Het verschil in termijnen werd gemotiveerd door de snelheid die de zaken onder de bijhorende rechtsmachten vereisten. Ook de duur van de dag werd uniform (van 8 tot 20 uur) in plaats van verschillend per seizoen (Art. 8, Boek I Ontwerp Allard) en wettelijke feestdagen in de zin van art. 63 CPC bestonden niet meer ten gevolge van de grondwettelijke scheiding van kerk en staat. Ook het Franse systeem met vermeerdering per afstand ging op de schop (Art. 25 Ontwerp Allard), het werd voortaan uniform voor het hele koninkrijk. In Frankrijk werden eerder al met de wet van 5 mei 1862 stappen ondernomen om de termijnen aan te passen aan nieuwe ontwikkelingen in reizen en communicatie. De Belgische wet van 17 april 1835 op oenteigeningen voor openbaar nut (art. 2) deed dat ook al en in de wet van 15 augustus 1854 werd de afstand al naar 5 in plaats van 3 myriameter gebracht voor een extra dag (zie *infra*).

vervulden als tussenpersoon tussen rechter en de partijen (advocaten)⁷⁵⁶ gecentraliseerd in de griffie. Voortaan moest op de griffie van elke rechtbank een algemene rol bijgehouden worden, op volgorde van de dagvaardingen⁷⁵⁷. Op vaste dag en bij de opening van de zitting riep de deurwaarder de zaken af in volgorde van de algemene rol⁷⁵⁸. Op dezelfde zitting verdeelde de voorzitter de zaken tussen de kamers van de rechtbank⁷⁵⁹. Daar werd ze op de bijzondere rol geplaatst. Zaken werden afgeroepen op de volgende zitting na de verdeling, zonder dat daarvoor sommering nodig was⁷⁶⁰. Andere vereenvoudigingen die samenhangen met het verdwijnen van de pleitbezorgers waren onder andere de *redditions de comptes*/het doen van rekening⁷⁶¹.

173. Ook het compromis werd behouden⁷⁶² en vereenvoudigd. De vereiste hoedanigheid van de partijen en het voorwerp van het compromis werden voortaan gelijkgesteld met wat gold voor de dading⁷⁶³. Daarnaast was voortaan een oneven aantal scheidsrechters verplicht⁷⁶⁴. Belangrijker was dat elk compromis over toekomstige betwistingen, de zogenaamde *clause compromissoire* voortaan verboden was⁷⁶⁵. Dit stond haaks op de beginselen van het ontwerp. Wanneer de vrijwilligheid verdween (*in casu* door afspraken te maken over mogelijke toekomstige betwistingen) moest de rechtsmacht van het gemeen recht maar volstaan (de gedwongen scheidsrechtspraak was onderhand ook al geschrapt uit de CdC⁷⁶⁶). In dat opzicht waren scheidsrechters ook vrijgesteld van elke vorm van procedure. Als men scrupuleus formaliteiten en andere rechtsregels wilde respecteren, moest maar een beroep gedaan worden op de rechtbanken van het gemeen recht. Om die reden werd ook elk rechtsmiddel (mits een paar uitzonderingen, art. 15 e.v.) uitgesloten⁷⁶⁷. Beroep tegen een scheidsrechterlijke uitspraak zorgde er voor dat enkel de eerste aanleg vervangen werd door scheidsrechters. In het Franse systeem voor scheidsrechtspraak stonden immers allerhande middelen open tegen de scheidsrechterlijke uitspraak: beroep, herroeping, cassatie... De oplossing was dus een systeem waarbij uitspraak gedaan werd volgens de billijkheid, waartegen geen beroep mogelijk was⁷⁶⁸. Ofwel legden partijen zich neer bij het oordeel van de scheidsrechter, ofwel opteerden ze voor een gerechtelijke procedure. Anders was een scheidsgerecht gewoon weer een uitzonderingsgerecht⁷⁶⁹.

⁷⁵⁶ Het systeem van de *requêtes de défenses* uit art. 77 e.v. CPC werd afgeschaft, net als het gebruik van *avenirs*/oproeping om te pleiten en *sommations d'audience*/aanmaning voor de terechtzitting. Dit systeem gaf pleitbezorgers de controle over de inleiding van de zaak. A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 52 – 53.

⁷⁵⁷ Art. 1, Boek I, Titel II, Hfst. I Ontwerp Allard.

⁷⁵⁸ Art. 2, *Ibid.*

⁷⁵⁹ Art. 3, *Ibid.*

⁷⁶⁰ Art. 4, *Ibid.*

⁷⁶¹ Art. 527 – 541 CPC. Lange procedure uit de Code Louis overgenomen. Hfst. V Ontwerp Allard.

⁷⁶² Op de leest van de vereenvoudigde versie uit art. 52 – 62 Code de commerce.

⁷⁶³ Art. 1, §1, Voorafgaand Boek, Titel I Ontwerp Allard.

⁷⁶⁴ Art. 4, *Ibid.*

⁷⁶⁵ Art. 1, §2, *Ibid.*

⁷⁶⁶ Art. 51 Code de commerce afgeschaft door de wet van 18 mei 1873 (Loi de 18 mai 1873 contenant le titre IX, livre Ier du code de commerce, relatif aux sociétés, *Pasin.* 1873, 150 – 166).

⁷⁶⁷ Art. 8 Voorafgaand boek, Titel I Ontwerp Allard.

⁷⁶⁸ A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 8 – 9.

⁷⁶⁹ In dezelfde zin ook afschaffen art. 429 § 1 CPC, misbruik door verzending naar scheidsrechters.

174. De verplichte voorafgaande verzoening⁷⁷⁰ daarentegen werd, als typisch voorbeeld van een bastaardcreatie uit de CPC⁷⁷¹, afgeschaft. De idee dat werd uitgewerkt na de Franse Revolutie werd vervolgens weer in een keurslijf van formaliteiten gegoten. In de praktijk werd zo enkel maar een overbodige trap toegevoegd aan de rechtspleging die niet alleen repercussies had voor haar snelheid, maar ook op haar kost (redactie en betekening van een duur en lang PV⁷⁷²). Het resultaat was dat dit in de praktijk vaak omzeild werd⁷⁷³. Op de afschaffing waren er 2 uitzonderingen. De eerste uitzondering draaide rond zaken die onder de bevoegdheid van de vrederechter vielen⁷⁷⁴ en de tweede in zaken tussen echtgenoten of naaste verwanten⁷⁷⁵. Daarnaast werd ook het bestaande gebruik waarin rechtbanken in alle graden inspanningen leverden om de partijen te verzoenen, geregulariseerd en veralgemeend⁷⁷⁶. Nieuw was wel de verplichting voor de gevatte rechter om vanaf de eerste zitting de zaak te onderzoeken om na te gaan of verzoening mogelijk en wenselijk was⁷⁷⁷.

175. De CPC had ook een voorkeur voor het gebruik van een rechter-commissaris. Daar werd in Allards wetsontwerp van afgestapt⁷⁷⁸. Afstand van geding werd vereenvoudigd⁷⁷⁹, net zoals *réceptions de caution*/aanneming van de borg⁷⁸⁰ en *demandes en garantie*/eis tot vrijwaring⁷⁸¹. De nietigheidsleer uit de CPC werd versoepeld⁷⁸². De ‘moderne’ rechtspraak reageerde tegen de striktheid van de CPC door de introductie van substantiële nietigheden bij dagvaardingsexploiten⁷⁸³ en de bevoegdheid van het Hof van Cassatie⁷⁸⁴. In Allards ontwerp werd de sanctie van nietigheid in beduidend minder gevallen voorzien⁷⁸⁵. Voor de rest gold eigenlijk *pas de nullité sans grief*. De rechter sprak ze uit als de onregelmatigheid nadeel berokkende aan de andere partij⁷⁸⁶.

⁷⁷⁰ Voorafgaand boek, Titel II: De la conciliation Ontwerp Allard.

⁷⁷¹ Art. 48 – 58 CPC.

⁷⁷² Art. 54 en 65 CPC.

⁷⁷³ Door o.a. hoogdringendheid in te roepen of zelfs gewoon de boete te betalen. Zie randnr. 344.

⁷⁷⁴ Art. 18, Ontwerp Allard.

⁷⁷⁵ Art. 19, Ontwerp Allard. Allard was zelf een groot voorstander van de verplichte verzoeningspoging tussen echtgenoten of familieleden, A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 5.

⁷⁷⁶ Art. 20 – 25, Ontwerp Allard.

⁷⁷⁷ Art. 28, Ontwerp Allard. In het systeem van Allard had de rechter op dit moment al een summiere uiteenzetting van de zaak gehoord. Eigenlijk doelde Allard vooral op slecht onderbouwde aantijgingen. Daar kon de rechter een partij ontmoedigen of richting een dading bewegen als de materie er zich toe leende.

⁷⁷⁸ Zie *supra* bij bewijs.

⁷⁷⁹ Art. 31 – 34, Boek I, Titel V, Hfst. VII Ontwerp Allard.

⁷⁸⁰ Hfst. IV Ontwerp Allard cfr. art. 517 – 522 CPC. Gemodeleerd op de principes voor de rechtbank van koophandel (art. 440 – 441 CPC).

⁷⁸¹ Hfst II Ontwerp Allard cfr. art. 175 – 185 CPC. Gebaseerd op de procedure voor de vrederechter (art. 32 en 33 CPC).

⁷⁸² Art. 1031 CPC: enkel nietigheid als formeel voorzien door de wet. In CPC al 93 keer als sanctie voorzien; 24 daarvan bij onroerend beslag (op 44 artikels) en daarnaast vooral bij het getuigenverhoor. Art. 6 Titel IV, Hfst. II, Ontwerp Allard: nietigheden gedekt door elke exceptie of verweer ten gronde.

⁷⁸³ A. ALLARD, *Verslag*, 191. Het gaat om art 61, 64, 65 en 70 CPC.

⁷⁸⁴ Art. 17 Wet GO 1832.

⁷⁸⁵ Enkel bij voorafgaande titel, titel II, art. 1, 2, 15 – 17, Boek I, Titel I, art. 21 – 22, 29, 30; Titel IV art. 6 en 7 en Titel 8 art. 1, Ontwerp Allard.

⁷⁸⁶ Een lid van de commissie stelde zelfs voor om elke vraag omtrent nietigheid discretionair door de rechtbank te laten beoordelen.

176. Allards wetsontwerp legde de rechtsmiddelen tegen een gerechtelijke uitspraak aan banden. Dat gebeurde enerzijds in het voorafgaande boek over de bevoegdheid met een aanleggrens in eerste en laatste aanleg voor de vrederechter van 300 frank⁷⁸⁷ en het onderbrengen van bezitsvorderingen onder de algemene regeling voor bijzondere bevoegdheden (dus niet altijd meer appellabel)⁷⁸⁸. Allard hernam ook de beperking voor voorzieningen in cassatie tegen uitspraken van de vrederechter in laatste aanleg gedaan⁷⁸⁹. Het Parlement daarentegen schraptte de uitzondering en bracht de vrederechter onder het algemeen regime. Dat was nodig omdat de vrederechter aanvankelijk geen belangrijke zaken behandelde (dat ligt vandaag anders door de uitbreiding van hun bevoegdheid)⁷⁹⁰. Ook het verhoogde bedrag in laatste aanleg voor de vrederechter werd door het Parlement teruggefloten. In het algemeen verdween nog het onderscheid tussen voorbereidende en interlocutoire vonnissen. Dat onderscheid was sowieso maar nuttig voor de appellabiliteit en dit ontwerp schafte elk beroep hiertegen af vóór de definitieve uitspraak. Partijen konden bovendien afzien van hun recht op beroep⁷⁹¹ en incidenteel beroep werd ingeperkt⁷⁹². Allard mocht dan wel beweren dat het beginsel van een dubbele aanleg gehuldigd bleef in het ontwerp, toch werden hiermee een aantal belangrijke beperkingen ingevoerd⁷⁹³. De procedure zelf verliep net zoals in eerste aanleg⁷⁹⁴. Ten slotte wat nog betreft de gewone rechtsmiddelen werden verzet⁷⁹⁵ en derdenverzet⁷⁹⁶ afgeschaft. Bij de buitengewone rechtsmiddelen werd *requête civile*/herroeping van het gewijsde afgeschaft. In de plaats kwam herziening. Herziening was slechts mogelijk voor uitspraken in laatste aanleg. Het gewone rechtsmiddel van beroep moest anders maar volstaan⁷⁹⁷. Ook evocatie verdween, want dat onttrok partijen aan hun natuurlijke rechter. De

⁷⁸⁷ Art. 2, Voorafgaand boek, Titel I, Ontwerp Allard.

⁷⁸⁸ Onder het systeem uit 1841 (Art. 9 Bevoegdheidswet 1841) was de vrederechter ook bevoegd, maar was in dit geval beroep steeds mogelijk. Allard past de algemene regeling nu toe. Art. 3, 12° Bevoegdheidswet 1876.

⁷⁸⁹ Art. 20, lid 2 Ontwerp Allard “*Néanmoins, les jugements rendus en dernier ressort par les juges de paix, quand la valeur du litige n’excède pas cent francs, ne pourront être attaqués que pour excès de pouvoir, absence de publicité ou défaut de motifs.*” Cfr. Art. 77 Loi 25 ventôse an VIII en art. 16 Wet GO 1832.

⁷⁹⁰ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 november 1874, 37.

⁷⁹¹ Art. 2 § 1 Boek III, Titel I Beroep, Ontwerp Allard. Overgenomen uit art. 6, Titel IV, Décret 16 – 24 août 1790.

⁷⁹² Art. 17, om misbruik te beperken enkel binnen 10 dagen na eerste beroep. Cfr. art. 443 § 3 CPC in elke stand geding.

⁷⁹³ Over Allards neiging om de dubbele aanleg te beperken zie E. PICARD, ‘Procédure civile, De l’appel en matière d’expropriation pour cause d’utilité publique’, *BJ* 1886, 626.

⁷⁹⁴ Art. 26, Boek III, Hfst. III Ontwerp Allard. Een verslag door een rechter in beroep (zoals in straf- en kieszaken en cassatie) haalde het niet. A. ALLARD, *Examen de la procédure d’Italie*, 99 – 100.

⁷⁹⁵ Boek I, Titel III Ontwerp Allard, A. ALLARD, *Verslag*, 208 – 210 en A. ALLARD, *Examen de la procédure d’Italie*, 58, en 84. Art. 150 CPC was in onbruik gevallen. Rechters onderzochten de grond van de zaak niet meer in dit geval, want er kwam hoe dan ook een tweede proces. Vooral *congé-défaut* (verstek van de eiser) was onbegrijpelijk en moest verdwijnen. Wat verstek van de verweerder betrof, werd de *réassignation* veralgemeend. Dat zat eigenlijk ook al in art. 3 Loi du 17 avril 1835 sur l’expropriation pour cause d’utilité publique en voor een stuk ook in art. 153 CPC in verband met *défaut-jonction*. Meer algemeen sloot de wetgever ook een aantal keren verzet uit om de rechtspleging te versnellen: Art. 36 § 5, Loi de 15 avril 1854, art. 56 loi de 7 février 1859 en art. 27 Loi du 5 mai 1869.

⁷⁹⁶ A. ALLARD, *Verslag*, 280 – 281. “*Un véritable tiers, n’a jamais besoin d’attaquer un jugement qui lui est étranger. Et si, comme cela peut arriver, l’exécution de ce jugement est de nature à préjudicier à ses droits, d’autres voies lui sont ouvertes pour éviter le dommage qui va lui être cause...*”

⁷⁹⁷ Boek III, Titel II De la révision des jugements. Wetsontwerp Allard. *Requête civile* werd afgeschaft en in de plaats kwam herziening, op de fundamenten van art. 480 – 501 CPC (enkel intrekking, hier vervanging).

regelgeving op wraking van rechters werd eengemaakt⁷⁹⁸. Inzake de procedure voor het Hof van Cassatie veranderde er niet zo veel, behalve dan dat de procedure (eindelijk) opgenomen werd in het wetboek en er vrije concurrentie kwam in plaats van een monopolie voor de advocaten bij het Hof van Cassatie, een gevolg van de afschaffing van de pleitbezorgers⁷⁹⁹.

2.4.6. Parlementaire behandeling

177. Het ontwerp van Allard werd een eerste keer behandeld tijdens de regering Frère-Orban I (3 januari 1868 – 16 juni 1870)⁸⁰⁰. Net zoals voorheen werd een speciale commissie samengesteld om het wetsontwerp te onderzoeken, in plaats van het gebruikelijke systeem van de middenafdeling. Met speciale commissie werd eigenlijk bedoeld dat kamerleden met een bepaalde expertise (advocaten, professoren) aangewezen werden, zoals eerder het geval was voor het wetsontwerp op de gerechtelijke organisatie, de hypotheekwet... Het resultaat was een commissie die volledig uit advocaten bestond, in tegenstelling tot magistraten die het wetsontwerp opgesteld hadden⁸⁰¹.

178. Allard had van de afschaffing van het ambt van pleitbezorger een *conditio sine qua non* gemaakt voor de hele hervorming. Bijgevolg ving ook Thonissen⁸⁰² zijn studie aan met deze vraag⁸⁰³. De discussie ging van start op 17 juni 1869⁸⁰⁴. Ondertussen zorgde de tegenkanting van een aantal liberale senatoren tegen de plannen van Bara er voor dat die op 1 mei 1869 zijn ontslag aanbood. Die antipathie zou het roekeloos maken voor hem om nieuwe wetsontwerpen in te dienen in de Senaat⁸⁰⁵. Frère-Orban slaagde erin om Bara te overtuigen om op post te blijven, maar in oktober 1869 drong Bara andermaal aan op zijn ontslag. Weer lag zijn slechte verstandhouding met de Senaat aan de grondslag. In 1870 kwam een einde aan de homogeen-liberale regeringen Rogier II en Frère-Orban I waarin Bara telkens minister van Justitie geweest

⁷⁹⁸ Art. 19 Bevoegdheidswet 1876. Alle gevallen voortaan naar het Hof van Cassatie. Einde aan de verschillen uit art. 363 CPC in het belang van eenheid van rechtspraak in deze zaak.

⁷⁹⁹ A. ALLARD, *Verslag*, 320.

⁸⁰⁰ Ontwerp Allard.

⁸⁰¹ Voor de samenstelling van de commissie, zie Hoofdstuk V: 5.6.1. Werking van het Parlement.

⁸⁰² Joseph Thonissen (°Hasselt, 10 januari 1816 – †Leuven, 17 augustus 1891) was een katholiek politicus. Na studies aan de Rijksuniversiteit Luik (doctor in de rechten 1838) en de École de droit de Paris (1838 – 1840) begon hij zijn loopbaan als procureur aan de rechtbank van eerste aanleg van Hasselt waar hij een jaar later substituut-procureur des Konings werd. In 1848 (tot 1884) werd hij benoemd tot hoogleraar strafrecht aan de faculteit rechten van de KU Leuven. Van 1860 tot aan zijn dood in 1891 was hij advocaat aan de balie van Leuven waar hij uiteindelijk stafhouder werd (1877 – 1878 en 1884 – 1885). In dezelfde periode (8 augustus 1863 – 10 juni 1890) zetelde hij als volksvertegenwoordiger in de Kamer. Zie o.a. J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GÉRARD, *Parlement Belge (1831 – 1894)*, 536 – 537, J. NEUTELAERS, *Thonissen J.J. als politicus 1816-1891*, licentiaatsverhandeling KU Leuven, 1975 en T.J. LAMY ‘Notice sur la vie et les travaux de Jean-Joseph Thonissen’ in *Biographie nationale*, 1892, T. XXV, 376 – 477. Thonissen zal herhaaldelijk optreden als verslaggever over het wetsontwerp.

⁸⁰³ Projet de loi, révision du code de procédure civile, Livres I, II et III, *Parl. St. Kamer 1876 – 1877*, nr. 15, en Révision du Code de Procédure civile, Livres I, II et III. Rapport fait par M. Thonissen sur les titres Ier et II, Livre Ier, Procédure ordinaire en première instance, *Parl. St. Kamer 1876 – 1877*, nr. 89.

⁸⁰⁴ De datum klopt maar de online publicatie van het verloop van de debatten ontbreekt.

⁸⁰⁵ Zie R. DUMOULIN, ‘Bara (Jules-Marcel-Lamoraald)’ in *Biographie nationale*, dl. XXX, 1959, Brussel, Académie, 133 – 134.

was (sinds 1865). Het Parlement werd ontbonden. Zo kwam ook een einde aan de parlementaire behandeling van het ontwerp. Na de verkiezingen van 1870 kwamen de katholieken terug aan de macht (regeringen d'Anethan en Malou I). Met uitzondering van de regering Frère-Orban II (18 juni 1878 – 10 juni 1884) zal dit ook zo blijven tot na de Eerste Wereldoorlog.

179. Na het verval van Allards ontwerp en het aantreden van de nieuwe katholieke regering, interpelleerden de liberale volksvertegenwoordigers Bara en Dupont de katholieke minister van Justitie Cornesse hierover op 22 april 1871⁸⁰⁶. Bara pleitte er voor om het oorspronkelijke ontwerp terug neer te leggen in het Parlement en dus geen gewijzigde versie door het ministerie van Justitie. Minister van Justitie Cornesse wilde de zaak echter eerst zelf bestuderen. Zijn opvolger, de Lantsheere, legde op 14 januari 1873 de voorafgaande titel neer⁸⁰⁷, die in november 1874 besproken en unaniem aangenomen werd door de Kamer en later de Senaat⁸⁰⁸. Toen de Lantsheere op 28 november 1876 een wetsontwerp neerlegde met daarin de eerste drie titels van het wetboek kon dat op een stuk meer weerstand rekenen⁸⁰⁹. In tegenstelling tot het stuk over de bevoegdheid dat ondertussen de wet van 25 maart 1876 werd, moest nu weer nagedacht worden over het behoud of de afschaffing van de pleitbezorgers. Het ontwerp overleefde de cruciale stemming niet en hier strandde het ontwerp van Allard eigenlijk definitief⁸¹⁰. Dat er weerstand zou komen tegen Allards plannen was voorspelbaar. Dat pleitbezorgers heftig zouden reageren eveneens⁸¹¹. Daarnaast waren ook de magistratuur en advocatuur verdeeld over hun afschaffing. In het geval van de advocatuur werd de rest van het ontwerp ook bestudeerd vanuit de impact ervan op de advocatuur⁸¹². Zij bogen zich over vijf vraagstukken: 1° pleitbezorgers; 2° replieken; 3° verdaging; 4° pleitmonopolie en 5° taalgebruik. Naast het vraagstuk van de pleitbezorgers, dat begrijpelijkerwijze de hoofdmoot van de studie in beslag nam, werden vooral het strakke keurslijf van de replieken en conclusies gehekel⁸¹³ en de bepalingen met betrekking tot de verdaging van de zaak (eigenlijk een gevolg van het afschaffen van de pleitbezorgers). Het slechts uitzonderlijk toekennen van verdaging⁸¹⁴ en de verplichting voor de verhinderde advocaat om zich te laten vervangen⁸¹⁵, waren het product van de buitensporige reglementering die het ontwerp van Allard kenmerkte en een

⁸⁰⁶ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 22 april 1871, 1046.

⁸⁰⁷ Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire, *Parl. St.* Kamer 1872 – 1873, nr. 81.

⁸⁰⁸ Rapport de M. Thonissen (sur le chap. 1er, titre, 1er), du 13 mars 1873, *Parl. St.* Kamer 1872 - 1873 nr. 138, Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire, Titre premier. De la compétence en matière contentieuse. Chapitre II, De la compétence territoriale. Rapport fait au nom de la commission par M. Dupont, *Parl. St.* Kamer 1872 - 1873, nr. 224; Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire. Titre II, Chapitre Ier, Du compromis. Rapport fait, au nom de la commission par M. Jacobs, *Parl. St.* Kamer, 1872 - 1873, nr. 139; Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire. Titre II. Chapitre II, De la conciliation. Rapport fait au nom de la commission par M. Drubbel, *Parl. St.* Kamer, 1872 – 1873, nr. 225.

⁸⁰⁹ Révision du Code de procédure civile (Livres I – III.), *Parl. St.* Kamer 1876 – 1877 nr. 15.

⁸¹⁰ Zie Hoofdstuk VI: De lange doodstrijd van de pleitbezorgers.

⁸¹¹ *Ibid.*

⁸¹² CONFÉRENCE DU JEUNE BARREAU DE BRUXELLES, *Projet de révision du Code de procédure civile. Rapports de la commission*, Bruxelles, Alliance typographique M.-J. Poot et Compagnie, 1871, 46 p.. De commissie bestond uit Charles Graux (voorzitter), Pergameni (secretaries), Ernest Allard, Van de Cruysse, Descampe, Delocht en Convert.

⁸¹³ Art. 19 en 20, Boek II, Hfst. II Ontwerp Allard moesten afgeschaft worden.

⁸¹⁴ Art. 10 Boek I, Titel II Ontwerp Allard.

⁸¹⁵ Art. 12 Boek I, Titel II Ontwerp Allard.

mesure de defiance vis-à-vis du barreau et de la magistrature. Voorheen was de verplichte aanwezigheid van de advocaat bij afroepen van de zaak in geen enkele wettekst neergeschreven. De CPC liet dat over aan het gezond verstand van de advocaat terwijl de discretionaire macht van de voorzitter van de rechtbank volstond om misbruiken te vermijden. Het herhaaldelijk uitstellen van bepaalde zaken werd door Allard verkeerdelijk gezien als misbruik en bovendien plaatste hij de verantwoordelijkheid bij de advocaat die zonder legitieme reden uitstel vroeg aan een rechtbank die het op haar beurt te gemakkelijk toekende. Door de regeling in het ontwerp werden zowel de balie als de magistratuur aan handen en voeten gebonden, terwijl de echte oorzaak lag bij de vele zaken die opgeroepen werden in één en dezelfde zitting, bovendien soms tegelijk voor verschillende rechtsmachten. Terwijl de eerste oorzaak het gevolg was van een gebrekkige gerechtelijke organisatie, viel de tweede niet te vermijden. De verplichting voor een advocaat om zich te laten vervangen door een confrater schond niet alleen het vertrouwen van de cliënt, maar bovendien kende die de zaak niet en gaf de regeling aanleiding tot een hele reeks formaliteiten die op hun beurt de deur openzetten voor processen en misbruik. Voor de advocatuur was het duidelijk. De oplossing was een correcte toepassing van het oude systeem: de rechter beslist zelf over de legitimiteit van het gevraagde uitstel en de voorzitter bepaalt het reglement van inwendige orde. Het pleitmonopolie voor de advocatuur was weinig verrassend dan wel weer een goede zaak.

180. In de regering Frère-Orban II (18 juni 1878 – 10 juni 1884) werd Bara opnieuw minister van Justitie. Ondanks François Laurents opdracht in 1883 om het Burgerlijk Wetboek te herzien, lag Bara's focus in deze periode op de schoolstrijd, wedden van priesters... en minder op zijn codificaties. In de katholieke regering Beernaert (26 oktober 1884 – 26 maart 1894) diende minister van Justitie Lejeune het werk een derde maal in⁸¹⁶. Het ontwerp werd een vierde en laatste maal ingediend door de katholieke regering De Burlet (26 maart 1894 – 25 februari 1896). Minister van Justitie Begerem legde een wetsontwerp neer met betrekking tot de eerste drie boeken van Allards ontwerp, vergezeld van Allards verslag⁸¹⁷. Begerem was zelf van mening dat de CPC volledig verouderd was. De dure procedure was bovendien het gevolg van het behouden van de pleitbezorgers in burgerlijke zaken. Zelf zou hij ze zonder veel spijt afschaffen. Het herzien van wetboeken bleek (zeker op dat moment!) echter erg moeilijk. Bepaalde wetgevende maatregelen konden misschien een aantal anomalieën verhelpen of misbruiken voorkomen. Het optimisme uit de jaren 1860 was helemaal weg.

181. Hoewel het wetboek er als dusdanig nooit kwam, werd een deeltje ervan wel wet. Naast dit deel over de bevoegdheid, dat uiteindelijk de wet van 25 maart 1876 werd, raakten ook de

⁸¹⁶ Code de procédure civile. (Livres I à III et Dispositions générales), *Parl. St.* Kamer 1892-93, nr. 81. Naar aanleiding hiervan onderzocht de balie het afschaffen of behoud van de pleitbezorgers opnieuw in 1894 en besloot tot afschaffing. De commissie bestond uit Alexander Braun (dan stafhouder van de balie van Brussel), Alexander Meersman, Eugène Robert, Alfred Moreau en Karel Dejongh. Ook dit ontwerp werd niet tijdig behandeld en verviel.

⁸¹⁷ Zie *Projet de loi comprenant les livres I à III du Code de procédure civile Parl. St.* Kamer. 1894 – 1895, nr. 10 en *Projet de loi portant une disposition additionnelle au titre II, livre préliminaire du Code de procédure civile, Parl. St.* Kamer 1895 – 1896, nr. 84. Deze twee pogingen hadden geen nieuw onderzoek (en bijhorende verslagen) tot gevolg. In de plaats daarvan bleven ze hangende tot de ontbinding van het Parlement om vervolgens te vervallen.

titels over arbitrage en verzoening gestemd door de Kamer (de rest van het voorafgaande boek). Deze laatste twee werden echter nooit afgekondigd. De vrees bestond dat ze deel uitmaakten van het groter geheel en om die reden aanleiding konden geven tot tegenstellingen/problemen. De materie van de bevoegdheid daarentegen was een wet op zichzelf, die voorheen ook bestond buiten de CPC om⁸¹⁸. De commissie Justitie in de Senaat was voorstander (net als de Kamer) maar kon rekenen op hevig verzet door verschillende leden van diezelfde Senaat⁸¹⁹. Het probleem was art. 1, § 2 “*Il est interdit de faire un compromis sur des contestations futures*”. Die bepaling impliceerde de afschaffing van de *clause compromissoire*. Ondertussen was het gebruik hiervan algemeen ingeburgerd in de handel en stootte die bepaling op hevig verzet vooral vanuit Antwerpen (handel!), waar het gebruik van toevlucht nemen tot arbitrale kamers zich veralgemeend had sinds 1876⁸²⁰.

2.5. Tussenconclusie

182. Montesquieu mocht dan wel wijzen op het belang van traditie voor wetgeving⁸²¹, de Belgische wetgever gaf geen blijk van brandende ambitie of wil tot ontvoogding uit de Franse erfenis. Integendeel, de grondwet kalkte de gerechtelijke organisatie op de Franse fundamenteen. De wetten op de gerechtelijke organisatie van 1832 en 1869 waren grotendeels een coördinatie van de bestaande wetgeving. De weinige vernieuwingen die er waren, zoals een beroepsmagistraat om de rechtbanken van koophandel voor te zetelen, sneuvelden vóór de finale stemming. Dit gold ook voor de bevoegdheid en in casu de Bevoegdheidswet van 1841. Die volgde grotendeels de logica van de wetten op de gerechtelijke organisatie. Hetzelfde kon ook gezegd worden van veel 19de eeuwse Belgische magistraten. Zij mochten dan wel nationalisten zijn, hun patriotisme beperkte zich vooral tot *des réminiscences du passé glorieux de l'ancien droit*⁸²². Het verzamelen en ordenen van oude wetten en gewoonten inspireerden geen nieuwe wetgeving in het procesrecht.

⁸¹⁸ De Lantsheere in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 9 mei 1902, 313 - 314 “*On avait encore, dans ces temps lointains, le droit de croire qu’il était possible dans la Chambre de reviser un code et l’on ne s’imaginait pas qu’il fût absolument indispensable de promulguer deux titres d’un code, dès le lendemain du vote, de crainte, si l’on aventurait à attendre le vote des titres suivants, de ne plus trouver jamais l’occasion de les promulguer... J’ai vécu dans cette illusion. On a voté les titres relatifs à la conciliation et à l’arbitrage, mais comme les Chambres étaient saisies en même temps du Code de procédure tout entier, j’ai craint que les deux premières titres ayant une corrélation plus ou moins étroite avec les suivants, une mise en vigueur isolée ne fit naître des antinomies.*” Daartegenover stond: *c’était une loi complète par elle-même et qui avait jusque-là existé d’une manière distincte en dehors du Code de procédure civile.*”

⁸¹⁹ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 17 november 1896.

⁸²⁰ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 9 mei 1902, 313. Tussen 1876 en 1895 werden jaarlijks 1326 zaken door arbitrale kamers afgehandeld.

⁸²¹ MONTESQUIEU, *De l’Esprit des lois*, Boek I, Hfst. III.: “*Les lois doivent être tellement propres au peuple pour lequel elles sont faites, que c’est un très grand hasard si celles d’une nation peuvent convenir à une autre.*”

⁸²² F. STEVENS, ‘Histoire du droit et nationalisme en Belgique au XIXe siècle’ in J. POUMAREDE (ed.), *Histoire de l’histoire du droit*, Toulouse, Presses de l’Université de Toulouse 1, 2006, 203 – 215 en A. HENDRICK, *Des mots de circonstance. Les discours de rentrée de la haute magistrature belge au XIXe siècle*, Bruxelles, onuitgegeven proefschrift, Université Saint-Louis, 2012. Ook de mercurialen van de Belgische magistratuur lezen op deze wijze.

183. Het conservatisme van de magistratuur, advocatuur en Parlement had dus veeleer betrekking op het bewaren van de Franse erfenis. Wanneer de wetgever (en in het geval van bovenstaande wetten vaak de magistratuur die mee aan het roer stond) zich soms wat verder waagde, werd die vaak teruggefloten door het Parlement. De meest treffende voorbeelden hiervan waren beperkingen op het algemeen beginsel van een dubbele aanleg (optrekken van het bedrag in laatste aanleg, boetes voor roekeloze beroepen, appellabiliteit van tussenvonnissen...) en de inperking van partijautonomie (inperken pleidooien, verdaging zaak...).

184. Rest ons vooral nog de vraag: was Allards hervorming zo radicaal dat ze zich onmogelijk maakte? Houry, voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Aarlen, wees er op dat, op enkele uitzonderingen na, veel van de afgeschafte formaliteiten betrekking hadden op procedures die in onbruik gevallen waren of maar heel zelden toegepast werden zoals 1° de geschreven procedure, 2° *faux incident civil*/valsheidsprocedure, 3° *désaveu*/ontkenning van proceshandeling, 4° *règlement de juges*/regeling van rechtsgebied 5° *renvoi pour cause de parenté ou d'alliance*/onttrekking wegens bloed- of aanverwantschap, 6° *récusation des magistrats*/wraking, 7° *tierce-opposition*/derdenverzet, 8° *requête civile*/herroeping van het gewijsde en 9° *prise à partie*/verhaal op de rechter⁸²³. Daar kan gerust nog de verplichte voorafgaande verzoening en de rol van pleitbezorgers in de praktijk aan toegevoegd worden. Een groot deel van de hervormingen van Allard lag bovendien in de lijn van de 19de eeuwse kritiek op de CPC: het afschaffen van de verplichte voorafgaande verzoening⁸²⁴, de kwaliteiten⁸²⁵, het hervormen van deskundigenbewijs, de regels voor verval, de geschreven procedure⁸²⁶ en het einde van het onderscheid tussen gewone en de korte rechtspleging⁸²⁷.

185. Wat was dan wel het probleem met Allards ontwerp? Vooreerst was Allards benadering eerder theoretisch dan praktisch. Hij vertrok niet noodzakelijk van het CPC zoals dat in België in de praktijk⁸²⁸ gebracht werd, maar eerder aan de hand van buitenlandse *best practices* zoals gebleken uit de rechtsvergelijking. Dat kader botste met de individuele belangen van socioprofessionele belangengroepen en kon niet altijd op clementie rekenen: “...*le législateur*

⁸²³ Projet de révision du Code de procédure civile. Livre premier. Procédure ordinaire en première instance. Rapport sur les titres I et II fait, au nom de la commission, par M. Thonissen, *Parl. St.* Kamer 1876 – 1877, nr. 89, 32.

⁸²⁴ Chardon wil ze deformaliseren (O.-J. CHARDON, *Réformes*, 4 -6), Boncenne (P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, Hfst. 12 *in fine*) en Boitard (J.E. BOITARD, *Leçons*, vol. 1, 56 e.v.) willen ze afschaffen. Bordeaux (R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 411) was dan weer samen met Carré (CARRÉ, *Lois de la procédure civile*, édit Chauveau, 208) voor het behoud en verbetering. In onze contreien vond Meijer het een aanslag op zowel de rechten van de partijen als op de rede (MEIJER, *Esprit et origine des institutions judiciaire de l'Europe*, t. IV, 365 en t. V, 563).

⁸²⁵ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 101 en 507 e.v. en O.-J. CHARDON, *Réformes*, 7 – 10.

⁸²⁶ O.-J. CHARDON, *Réformes*. Afschaffen van de gedwongen verzoening (nr. 1); vereenvoudiging van de geschreven procedure (nr. 3); vereenvoudiging van de regels van verval (nr. 10); mogelijkheid voor de rechter om één deskundige aan te duiden (nr. 9); aanpakken gerechtelijke belastingen (nr. 34 – 36)

⁸²⁷ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Hfst. 13, 101 e.v.

⁸²⁸ Allard werd o.a. verweten dat noch vordering, betwisting of incident de gebruikelijke of juridische betekenis hadden in zijn ontwerp. E. PICARD, ‘Procédure civile, De l’appel en matière d’expropriation pour cause d’utilité publique’, *BJ* 1886, 650. De Paeppe stelde dan weer dat de kritiek die voortkwam uit de breuk met de routine en veel controverses die bestonden rond de Bevoegdheidswet 1876 zouden verdwijnen na licht ingrijpen van de rechtspraak, P. DE PAEPE, *Études sur la compétence civile*, IV –VI.

a voulu faire une oeuvre scientifique, soumettre inflexiblement la pratique à la rigueur des principes.”⁸²⁹. Het resultaat ervan was niet één of enkele hervormingen die op zich wel *buvable* waren, maar een volledig systeem onderworpen aan dezelfde principes. Bovendien was Allards hervorming ook een omslag naar een inquisitoir systeem. Omdat het nooit tot een grondige bespreking kwam van Allards ontwerp in het Parlement, is het eerder gissen naar hun reactie⁸³⁰. Maar zowel de behandeling van het wetsontwerp op de bevoegdheid van 1835 als de studie van de balie van Brussel naar aanleiding van Allards ontwerp doen vermoeden dat ook de rest van zijn hervorming in het Parlement, waar advocaten de grootste socioprofessionele groep vormden, niet op veel bijval zou kunnen rekenen.

186. Vanuit deze groep, o.a. bij monde van Edmond Picard⁸³¹, kwam dan ook tegenwind kort na de inwerkingtreding van de wet van 25 maart 1876. Al bij al bleef veel kritiek op de rest van Allards ontwerp uit omdat het gewoon niet aan de orde was. Verschillende ministers van Justitie dienden het ontwerp dan wel opnieuw in, maar tot een bespreking kwam het niet. Criticasters hadden met andere woorden niets om zich zorgen over te maken. Zeker naar het einde van de

⁸²⁹ P. DE PAEPE, *Études*, VIII. Zie in diezelfde zin ook F. LAURENT, *Le Droit civil international*, T. IV, 16 “*Notre code de procédure civile a été rédigé par un jurisconsulte consommé, et il est conçu après la rigueur du droit, jusque dans sa forme.*” En *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 4 maart 1875. Kamerlid Guillery verweet Allard een theoretische aanpak, terwijl minister van Justitie de Lantsheere wees op het feit dat de mensen uit de commissie hun leven doorbrachten in de praktijk. Er was maar één theoreticus in de commissie, Albéric Allard, die neergezet werd als professor uit Gent. In werkelijkheid werd die aanstelling voorafgegaan door een carrière in de advocatuur en later magistratuur (zie *supra*).

⁸³⁰ De openingsrede van Janssen voor de Jonge Balie van Brussel in 1879 (CH. JANSSEN, *De la lenteur des procédures, Séance solennelle de rentrée du 8 novembre 1879*, *BJ* 1880, 721 – 744) leek aanvankelijk die weg op te gaan maar ging uiteindelijk niet verder dan een heel beperkte en selectieve lezing van Allards ontwerp, aangevuld met eigen voorstellen. Zo ging deze rede niet uit van het integraal van kracht worden van het ontwerp maar gebruikte ze enkel een aantal passages.

⁸³¹ Zie bijvoorbeeld E. PICARD, ‘*Expropriation pour cause d’utilité publique. Compétence du juge de paix. Examen de la doctrine de M. Gislain*’, *BJ* 1878, 1-5. ‘*M. Allard...montrait qu’il comprenait très imparfaitement la matière de l’expropriation, et qu’il résolvait les questions y relatives avec trop de hâte. Cette remarque, quant à la compétence de rapporteur de la loi, ne nous paraît pas inutile, eu égard à la grande autorité qu’on lui attribue en général, et qui a eu pour conséquence de faire passer déjà dans la loi de 1876 diverses anomalies très graves, dont nos tribunaux ont eu l’occasion de constater le caractère insolite et les conséquences difficilement conciliables avec les nécessités pratiques.*’ Picard verwees in het bijzonder naar het systeem voor de tegenvordering en de tenuitvoerlegging van uitspraken van buitenlandse rechtbanken. Verder ‘*Quant à ce qu’il dit notamment de la suppression des avoués, de la suppression des répliques et de la suppression des oppositions aux jugements par défaut, comme il s’agit de dispositions pas encore votées, nous ne les citeron que pour mémoire. Nous souhaitons que, lors des discussions des parties subséquentes de notre code de procédure, notre législateur se montre à cet égard plus défiante et n’accepte qu’avec réserve les opinions d’un jurisconsulte dont nous ne contestons assurément pas le mérite, mais à qui on ne fait certes pas tort en disant que ses connaissances n’étaient pas universelles; que quoique ayant été avocat, sa pratique professionnelle n’avait jamais été très active, et que pour l’esprit le moins prévenu ses rapports et ses travaux dénotent une nature qui se passionne trop souvent pour demeurer toujours impartiale et absolument scientifique.*’ En X., ‘*Procédure civile. De l’appel en matière d’expropriation pour cause d’utilité publique*’, *BJ* 1886, 625 – 655. Er werd o.a. ook verwezen naar studies van andere leden van de commissie de Longé waarin passages van het beslag ‘bestreden’ zouden worden. Zie *BJ* 1879, 1154. Het ging daarbij o.a. om P. DE PAEPE, ‘*Nouveau Code de procédure civile. Livre préliminaire. – Titre Ier. – Chapitre II. De la compétence territoriale*’, *BJ* 1881, 1041 – 1051 (1048). Om daarin het afvallen van Allard te zien, lijkt ons meerdere bruggen te ver. Het is net De Paepe die tegen die kritiek in ging en stelde dat Allard, die zich door vroegtijdig overlijden niet kon verdedigen, onrecht aangedaan werd. P. DE PAEPE, *Études sur la compétence civile*, IV.

19de eeuw toe leek het voor het Belgische Parlement steeds moeilijker om dergelijke teksten te verwerken en te stemmen⁸³².

187. Terwijl enerzijds Picard het feit hekelde dat de minister(s) van Justitie zich niet uitdrukkelijk schaarde(n) achter Allards ontwerp⁸³³, was een andere kritiek meer algemeen en had betrekking op de toevlucht tot extraparlamentaire commissies (bij gebrek aan een Raad van State) waarin al het werk gedaan werd door de verslaggever of de secretaris⁸³⁴. Het ging tweemaal niet toevallig om een commissie samengesteld uit magistraten. Terwijl de wet GO 1832 nog beperkt was en ingegeven door de snelheid waarmee gehandeld moest worden, waren wetsontwerp GO 1856 en het ontwerp van Allard een stoutmoediger optreden van de magistratuur. Telkens greep het Parlement (waar de magistratuur sinds 1848 niet meer in vertegenwoordigd was) in. Een laatste vaststelling is dat het ontwerp Allard ongewijzigd en zowel door liberale als katholieke regeringen ingediend werd in vol kleriko-liberaal conflict. Dit in tegenstelling tot Laurents ontwerp uit 1884. Het werd opgevolgd door een commissie die van vooraf aan begon⁸³⁵. Dit toont ook aan dat Nandrins stelling, dat bijna alle wetboeken van de 19de eeuw ingezet en voor de meerderheid daarvan gestemd werden onder een liberale legislatuur, niet correct is⁸³⁶. Heirbaut gaf dat eerder al aan en ontwaardde hierin meer een tegenstelling tussen jong en oud, tussen Kamer en Senaat. Zo kon het zijn dat Bara en de ‘jonge garde’ voorstander waren van iets terwijl binnen dezelfde liberale groep Tesch en de ‘oude garde’ tegenwind gaven⁸³⁷. Daar kan nog aan toegevoegd worden dat alles wat te maken had met gerechtelijk recht beschouwd werd als een afzonderlijke categorie, die ook als dusdanig behandeld moest worden door ‘specialisten’. Buiten het Parlement, in extraparlamentaire

⁸³² Zie Hoofdstuk V: 5.1. Periode 1886 – 1914: parlementaire inertie.

⁸³³ “*Le ministre de la justice qui avait saisi les Chambres déclara dans le rapport au roi, accompagnant l’arrêté de présentation du projet, qu’il n’entendait pas s’approprier le travail de la commission extraparlamentaire, et le ministre qui soutien la discussion, fit une déclaration analogue. Aucun des deux ne ratifia expressément ni ce passage du rapport, ni aucun autre.*” E. PICARD, ‘Procédure civile, De l’appel en matière d’expropriation pour cause d’utilité publique’, *BJ* 1886, 648. Het ging *in casu* om een passage over onteigening ten algemene nutte. De auteur doelde waarschijnlijk op het voorbehoud dat Bara maakte “... *me réservant d’y proposer toutes les modifications qui pourront être jugées nécessaires*”. Exposé des motifs bij Ontwerp Allard, 1. Een gelijkaardige kritiek vinden we terug bij Thonissen “*Ce projet a été déposé par l’honorable ministre de la justice. Je croyais, en conséquence, que le gouvernement et la commission parlementaire étaient d’accord...M. le ministre, qui s’était réservé la liberté de ses opinions personnelles a eu soin de me détromper*”, *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 18 juni 1879, 1280.

⁸³⁴ “*Les autres membres ne sont pour ainsi dire là que pour décider les questions de principe, contrôler les thèses juridiques, il est impossible qu’elles ne laissent pas passer quelques assertions hasardées, et il serait aussi injuste de rendre une commission solidaire d’erreurs qui ont pu aisément échapper à son attention, que téméraire de les couvrir de son autorité.*” *Ibid.*, 649. Picard zag zijn these bevestigd in de werkzaamheden van de commissie tot voorbereiding van de wet GO 1869 en viseerde daarom ook Allard, wiens persoonlijke opinie zijn verslag reflecteerde.

⁸³⁵ Een en ander had te maken met de vooruitstrevende inhoud van Laurents voorontwerp met o.a. grotere gelijkberechtiging van man en vrouw en zijn antikatholicisme. Zie D. HEIRBAUT, *Hebben/hadden de ministers van justitie een civiel beleid?*, 22 – 24. Zie over de commissie die hem zou opvolgen V. LEYSEN, ‘De commissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek’, *Rechtskundig tijdschrift* 1941, 156 – 192.

⁸³⁶ Zie J. GILLISSEN, *Codifications*, 239 – 259 en J.-P. NANDRIN, ‘Codifier au XIX siècle? Quelques réflexions à partir des sources du droit judiciaire belge’, *RIEJ* 1991 nr. 26, 111 – 122.

⁸³⁷ D. HEIRBAUT, *Hebben/hadden de ministers van justitie een civiel beleid?*, 39 – 40.

commissies, waren dit hoge magistraten, binnen het Parlement voornamelijk advocaten⁸³⁸. Dit zorgde er voor dat in een tijdsgewricht waarin magistraten het eerste woord kregen, advocaten het laatst lachten.

188. Terwijl de realiteit op het terrein was dat België net zoals op alle andere vlakken volledig in het spoor van Frankrijk en de Napoleontische wetboeken bleef, was dit geen determinisme. De geschiedenis had anders kunnen lopen. Dat dit niet gebeurd is, is in belangrijke mate te wijten aan de machtsstrijd tussen gerechtelijke beroepen onderling. De magistraten met als typevoorbeeld Allard schreven wel de teksten maar slaagden er niet in die te laten goedkeuren door het Parlement waarin zij na 1848 niet meer zetelden en de advocaten de grootste groep vormden. Zoals de toekomst zou aantonen, was de enige manier om succes te boeken de wet te laten schrijven door een advocaat.

⁸³⁸ Hiermee bedoelen we dat afzonderlijke commissies opgericht werden met 'specialisten' en niet overgegaan werd tot het gebruikelijke systeem van de middenafdeling. In dit tijdsgewricht bestonden nog geen 'vaste' commissies. Zie Hoofdstuk V: 5.6.1. Werking van het Parlement en in het bijzonder randnr. 602.

Hoofdstuk III

De bescheiden successen van pointillistische wetgeving

189. De periode na de codificatiebeweging (1849 – 1886) werd gekenmerkt door parlementaire inertie⁸³⁹. Daarom raakten dossiers moeilijk door het Parlement en het vertrouwen in de hoge vergadering zonk dan ook naar een dieptepunt⁸⁴⁰. Zeker naar het einde van de periode 1886 – 1914 gold voor een aantal ministers van Justitie *die Kraft ist schwach, allein die Lust ist gross*⁸⁴¹. Hoewel de wetgever er wel in geslaagd was een aantal wetboeken (al dan niet gedeeltelijk) te herzien, zorgden de mislukte pogingen om het Wetboek van burgerlijke rechtspleging en het Burgerlijk Wetboek te hervormen voor een bittere nasmaak. De idee van een algemene herziening van de bevoegdheidswetten en burgerlijke rechtspleging werd definitief verlaten⁸⁴². Dit veranderde natuurlijk niets aan de bestaande bezwaren en problemen. In de plaats van één grote codificatie van de materie ging de wetgever over tot kleinere ingrepen onder het motto: pakken wat kon⁸⁴³. Doorheen de tijd werden verschillende omschrijvingen aangewend voor dit soort ingrijpen van de wetgever. Vandaag spreekt minister van Justitie Geens over ‘*quick wins*’ terwijl Storme het had over ‘procesnoodrecht’⁸⁴⁴. Een meer algemene en neutrale omschrijving is misschien pointillistische wetgeving. Doorheen dit hoofdstuk worden thematisch (gerechtelijke organisatie, bevoegdheid, procedure en daarbinnen in een verdere onderverdeling) de oplossingen opgelijst die de wetgever aanwendde bij gebrek aan een algemene herziening van het gerechtelijk recht. Daarbij sta ik zowel stil bij wat daadwerkelijk doorgevoerd werd, als bij een aantal interessante pistes die het niet haalden (titels tussen haakjes aangegeven). Elk van de voorbeelden is illustratief voor de ontwikkeling van het gerechtelijk recht in België en/of sluit aan bij de keuzes die in het Gerechtelijk Wetboek (en erna) zullen gemaakt worden. Ik sta hier uitgebreid bij stil net omdat ze de bouwstenen aanleverden voor het Gerechtelijk Wetboek. Op die manier probeer ik aan te geven dat bepaalde zaken niet uit de hemel komen vallen maar eerder schakels zijn in een veel langere ketting. Deze werkwijze heeft wat weg van *thick description* een begrip uit de sociale wetenschappen. Het houdt in dat men bij observatie van menselijk gedrag niet enkel de handeling beschrijft maar ook de context. De ‘foto’ of eenlagige observatie wordt dan aangevuld met verwijzingen naar sociale context, geschiedenis... en creëert zo een meerlagige observatie⁸⁴⁵. Die extra

⁸³⁹ Zie Hoofdstuk V: 5.1. Periode 1886 – 1914: parlementaire inertie.

⁸⁴⁰ Dat was natuurlijk geen exclusief Belgisch probleem.

⁸⁴¹ GOETHE, Mephistopheles in *Faust*, I, 62.

⁸⁴² Ook het katholieke initiatief tot hervorming van het BW leek enkel maar aan te slepen.

⁸⁴³ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 23 augustus 1913, 727: “*Ce n’est qu’à la faveur des opportunités qui peuvent se présenter au cours de nos sessions encombrées de tant de débats stériles qu’il est possible d’assurer parfois, et sauvent de façon fragmentaire, la réalisation d’un progrès d’ordre juridique qui paraît cependant correspondre aux vœux de tous. C’est ainsi que nous avons pu résoudre en ces deux dernières années l’extension de la compétence de juges de paix, la suppression du préliminaire de conciliation... la réorganisation des tribunaux de commerce.*”

⁸⁴⁴ M. STORME, ‘Pleidooi voor een procesnoodrecht’, *TPR* 1980, 504 – 513.

⁸⁴⁵ G. RYLE, ‘The thinking of thoughts: What is “le Penseur” doing?’ in G. RYLE, *Collected Essays 1929 – 1968*, Hutchinson & Co, Londen, 1971, 560 p (480 – 496). C. GEERTZ, ‘Thick Description: Toward an Interpretive

informatie zorgt voor een beter begrip van het te observeren gedrag. Een klassiek voorbeeld hierbij is dat van een knipoog. Zo kan dit begrepen worden als het rap openen en sluiten van een ooglid maar er kan ook meer achter zitten. Het kan bijvoorbeeld een slinkse manier zijn om iets te communiceren. Door een aantal zaken op microniveau in een bredere context te plaatsen, kan op macroniveau een beter begrip ontstaan van een bepaalde ontwikkeling. Toegepast op dit proefschrift kan een beter begrip van een aantal ontwikkelingen die het Gerechtelijk Wetboek voorafgingen, een aantal keuzes die hierin gemaakt werden verklaren.

3.1. Gerechtelijk personeel : *Il n'y a que le provisoire qui dure*

190. De eerste oplossing voor de trage rechtsgang was de meest rudimentaire: kwantiteit. Meer rechters, kamer na nieuwe kamer, plaats op plaats. Een andere oplossing was kwaliteit: *”Une arme démodée en des mains habiles rend encore plus de services qu’un engin perfectionné entre des mains inexpérimentées.”*⁸⁴⁶. Beide mogelijkheden stonden vaak op gespannen voet met elkaar. Terwijl kwantiteit doorgaans de verleidelijke keuze was als de budgettaire toestand van het land het toestond, was de Belgische wetgever vaak gedwongen tot meer creatieve ingrepen zoals bijvoorbeeld zaken laten behandelen door drie raadsheren in de plaats van vijf of een alleenzettelende rechter in de plaats van een kamer samengesteld uit drie rechters. In de geest van gelijkheid zag de Franse Revolutie in kwantiteit (aantal magistraten) nog een waarborg voor een goede rechtsbedeling. Maar geleidelijk verschoof de klemtoon naar kwaliteit. En deze was ook niet budgetneutraal. Er gingen dan ook prompt stemmen op om de weddes van magistraten op te trekken zodat de betere juristen (lees: de grote namen van de balie) aangetrokken zouden kunnen worden. En was de invloed van politiek wel wenselijk op de recrutering van de magistratuur? Moest die toegang niet geobjectiveerd worden, bijvoorbeeld door een examen?

191. Vooral de tijdelijkheid van tal van maatregelen in de gerechtelijke organisatie geeft stof tot nadenken. Dit had een dubbele reden. Enerzijds geloofde de wetgever dat de opgelopen achterstand slechts tijdelijk was (en daarom weggewerkt kon worden). Eenmaal weggewerkt zou die niet meer in zo’n mate toenemen. Anderzijds had de wetgever een zeker vertrouwen in het eigen (toekomstig) ingrijpen. Helaas zou blijken dat deze ambitie vaak niet ingelost werd.

Theory of Culture’ in C. GEERTZ, *The Interpretation of Cultures*, New York, Basic Books, 1973, 3 – 30. 470. We kunnen evengoed de link leggen met de traditie in contextuele rechtsgeschiedenis van het Gentse Instituut voor Rechtsgeschiedenis.

⁸⁴⁶ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 24 april 1912, 265.

3.1.1. Het gerecht na de Belgische onafhankelijkheid

192. Bij de eerste Belgische wet op de gerechtelijke organisatie in 1832 werd een kader vastgelegd, ingegeven door budgettaire beperkingen. Behoudens de ‘nieuwe’ instelling van het Hof van Cassatie werd overal gesnoeid. De keizerlijke hoven in Brussel en Luik telden respectievelijk 40 en 30 leden⁸⁴⁷, samen dus 70. Dit bleef ook zo tijdens de Nederlandse periode toen de hoven ook optraden als cassatierechtbank⁸⁴⁸. Vervolgens werden 2 hoven van beroep er 3 in 1832: Brussel en Luik met 21 raadsheren (met inbegrip van de voorzitter) en Gent met 18 raadsheren (met inbegrip van de voorzitter), samen dus 60. Het nieuwe Hof van Cassatie telde 19 raadsheren, met inbegrip van een eerste voorzitter en twee Kamervoorzitters. Omdat men in 1832 nog niet over voldoende gegevens beschikte om de werklast en dus de wenselijke bezetting te bepalen, was men gedwongen om een voorlopige regeling in te voeren⁸⁴⁹. Die bleek snel niet te voldoen. De wet van 10 februari 1836⁸⁵⁰ voorzag in extra plaatsen, maar met een uitdovende regeling. Na 1842 mochten deze nieuwe plaatsen niet opnieuw ingevuld worden⁸⁵¹. Het was immers de bedoeling om in 1842 de situatie terug te brengen naar die van de wet GO 1832⁸⁵². De termijn waarna de verwezenlijkte vacatures in Brussel, Doornik en Charleroi moesten uitdoven, werd echter eerst verlengd tot 15 oktober 1847⁸⁵³ en dan nog eens tot 15 oktober 1852⁸⁵⁴.

193. Tussendoor sloeg de economische crisis van 1845 – 1847 en het revolutiejaar 1848 opnieuw een gat in de Belgische begroting. Door de gewijzigde bevoegdheden *ratione materiae* (zie *supra* Wet van 25 maart 1841) zag het gerechtelijk landschap er bovendien ook anders uit. Als besparingsmaatregel⁸⁵⁵ werden vacatures in de magistratuur geschrapt en hun aantal aangepast aan het gedaalde aantal zaken. Minister van Justitie De Haussy⁸⁵⁶ verantwoordde dit

⁸⁴⁷ Décret du 6 juillet 1810 contenant règlement sur l’organisation et le service des cours impériales, des cours d’assises et des cours spéciales, *Pasin.* 1810, 114 – 124.

⁸⁴⁸ Arrêté du 9 avril 1814 du gouverneur général de la Belgique (baron de Horst), portant règlement pour remplacer provisoirement dans la Belgique les fonctions de la cour de cassation en ce qui concerne les pourvois en cassation tant en matière civile, qu’en matière criminelle, correctionnelle et de police, *Pasin.* 1814, 95 – 97, Arrêté du 2 novembre 1814 du prince souverain (Guillaume d’Orange-Nassau), interprétatif sur la cour de cassation de Bruxelles, *Pasin.* 1814, 344 en Arrêté royal du 19 juillet 1815 investissant la cour supérieure de Liège des attributions de cour de cassation, *Pasin.* 1815, 276 – 278.

⁸⁴⁹ Art. 43 Wet GO 1832.

⁸⁵⁰ Loi du 10 février 1836 sur l’organisation du personnel de la cour d’appel de Bruxelles et l’ordre de la présentation aux places de conseiller qui deviennent vacante à ladite cour, *Pasin.* 1836, 9 – 10.

⁸⁵¹ Projet de loi concernant l’augmentation de personnel de la Cour d’appel de Bruxelles, *Parl. St. Kamer* 1835 – 1836, nr. 43 en *Parl. Hand.* Kamer 2 februari 1836, *BS* nr. 36, 5 februari 1835 weergegeven op <https://unionisme.be/ch18360202s.htm>.

⁸⁵² *Ibid.*, 23 – 24. Het voorstel was berekend op het aantal magistraten dat tijdelijk nodig zou zijn om de achterstand weg te werken.

⁸⁵³ Loi du 26 septembre 1842, loi qui proroge le terme fixé pour la réduction du personnel de la cour d’appel de Bruxelles et des tribunaux de première instance de Trounay et de Charleroy, *Pasin.* 1842, 475.

⁸⁵⁴ Loi du 2 juin 1848, loi qui proroge le terme fixé pour la réduction du personnel de la cour d’appel de Bruxelles et des tribunaux de première instance de Tournay et de Charleroy, *Pasin.* 1848, 255.

⁸⁵⁵ X., ‘Organisation judiciaire’, *BJ* 1853, 158 – 160.

⁸⁵⁶ François-Philippe De Haussy (°Bergen, 3 juli 1789, †Brussel, 19 oktober 1869). Na studies aan de Académie de Bruxelles (1811) ging de liberaal De Haussy onmiddellijk aan de slag aan de balie van Charleroi, vanaf 1829 is hij advocaat bij het Hoogerechtshof van Brussel en vervolgens bij het Hof van beroep van Brussel (1833 –

simpelweg door te stellen dat “*dans l’ordre judiciaire, comme dans les autres services publics, c’est d’après le travail à accomplir que doit être réglé le chiffre du personnel*”⁸⁵⁷. Dit voornemen gaf aanleiding tot de wet van 21 juni 1849⁸⁵⁸. Deze wilde wederom terugkeren naar de situatie van de wet GO 1832. En net zoals in de vorige regeling moest dit gebeuren door het niet invullen van vacante plaatsen. Hoewel de wijzigingen in het personeelsbestand reeds gedecreteerd werden in 1849 kwam de uiteindelijke vermindering er pas in 1860. De nieuwe staat België drukte immers de scheiding der machten en de onafzetbaarheid van de rechters door. Het moest dus gaan om ‘natuurlijke afvloeiingen’⁸⁵⁹. Daarnaast werd ook voorzien in een systeem van interne mobiliteit op vrijwillige basis, met behoud van 2/3de van de wedde⁸⁶⁰.

194. Dat de wet van 1849 een besparingsmaatregel was die van weinig visie getuigde, tonen de wetten van 15 juni 1853⁸⁶¹, 31 december 1857⁸⁶², 7 maart 1858⁸⁶³ en 10 mei 1861⁸⁶⁴: er werd in de eerste plaats teruggekeerd naar de situatie van vóór de wet van 15 juni 1849. Deze wetten doorkruisten dan ook de ‘natuurlijke afvloeiingen’ uit de wet van 1849. Minister van Justitie

1847). Tussen 1847 en 1850 is hij ook minister van Justitie. J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 143 en R. WELLENS, ‘De Haussy François’ in *Biographie nationale*, XXV, 368 – 370.

⁸⁵⁷ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 14 december 1848, 255, Minister van Justitie Frère Orban. Een gelijkaardige oplossing werd voorzien voor de pleitbezorgers. Hun aantal was bij Koninklijk Besluit (Arrêté du 22 décembre qui fixe le nombre des avoués près les cours d’appel de Bruxelles et de Liège et les tribunaux de première instance, *Pasin.* 1832, 577) vastgelegd maar door het lage aantal zaken was er een overschot. Het voorstel was om hier ook te kiezen voor ‘natuurlijke afvloeiing’ tot hun aantal werd teruggebracht op een ‘correcter’ cijfer.

⁸⁵⁸ Loi du 21 juin 1849 portant la réduction du personnel des cours et de certains tribunaux *Pasin.* 1849, 243 – 245 en Réduction du personnel des cours et tribunaux, *Parl. St.* Kamer 1848 – 1849, nr. 60.

⁸⁵⁹ Reeds in 1842 en in 1848 ondernam de regering hiertoe een poging, maar dit leidde tweemaal tot niets. Zie ook E. WITTE, *Het ambtenarenparlement*, 861 e.v., E. EECKMAN, ‘Cour d’appel de Bruxelles. Situation. – Arrière. Traitement des magistrats.’, *BJ* 1888, 1 – 24 (18) en F. MULLER, ‘L’inamovibilité des magistrats du siège en Belgique: un principe constitutionnel malmené (1845 – 1867)’ in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAUX en A. WIJFFELS (eds.), *Histoire du droit et de la justice / Justitie - en rechts - geschiedenis : Une nouvelle génération de recherches / Een nieuwe onderzoeksgeneratie*, Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2010, 471 – 482.

⁸⁶⁰ Art. 1 Loi de 15 juin 1849 portant réduction du personnel des cours et tribunaux, *Pasin.* 1849, 243 – 245. Als magistraten zich vrijwillig opgaven om zich ter beschikking te stellen van de regering, behielden ze 2/3de van hun wedde, in afwachting tot hun overplaatsing naar een rechtbank waarvan het personeel niet verminderd werd (en een plaats vrijkwam). Aanvaardden ze de nieuwe plaats, dan behielden ze hun oude wedden als de nieuwe betrekking een lagere vergoeding opleverde.

⁸⁶¹ Loi portant augmentation du personnel de la cour d’appel et des tribunaux de première instance de Bruxelles, *Pasin.* 1849, 280. Het wetsontwerp werd ingediend door minister van Justitie Faider en onder meer naar aanleiding van een petitie van pleitbezorgers bij het hof van beroep van Brussel aan de Kamer. Ze gaven ondermeer aan dat de theoretische bezetting niet overeenkwam met de werkelijkheid ten gevolge van overlijdens, ziektes, afstaan van magistraten aan het hof van assisen/Krijgshof. Zie X., ‘Organisation judiciaire’, *BJ* 1853, 158 – 160.

⁸⁶² Loi du 31 décembre 1857 qui augmente le personnel de la cour d’appel de Liège, *Pasin.* 1857, 355 – 356.

⁸⁶³ Loi du 7 mars 1858 qui augmente le personnel des tribunaux de première instance d’Anvers et de Namur, *Pasin.* 1858, 67.

⁸⁶⁴ Loi du 10 mai 1861 portant augmentation du personnel de la cour d’appel de Gand, *Pasin.* 1861, 75. Deze wet maakte de inkrimping door de wet van 1849 ongedaan door twee raadsheren bij te voegen bij het Hof van Beroep van Gent. Zie ook *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 22 januari 1861, 382.

Nothomb⁸⁶⁵ verwees expliciet naar de gerechtelijke achterstand als reden voor deze wetten. Ook de regionale verdeelsleutel van het aantal magistraten diende aangepast te worden⁸⁶⁶.

195. De toename van het aantal ambten tussen midden en einde 19de eeuw waren telkens ingegeven door specifieke noden en daarom maar zelden het resultaat van een grondige werklasmeting of een beleid met visie. Zo bleef het aantal magistraten en gerechtelijk personeel van het hof van beroep van Brussel tussen 1850 en 1875 bijvoorbeeld gelijk, terwijl in dezelfde periode de rechtbanken van eerste aanleg die onder zijn controle vielen (Brussel, Nijvel, Leuven, Antwerpen en Charleroi) belangrijke verhogingen kenden⁸⁶⁷. Dat het probleem nog steeds als tijdelijk en niet structureel beschouwd werd, bleek enerzijds uit het voorstel om een commissie in te stellen die, eens alles zijn veronderstelde normale gang zou gaan, de definitieve aantallen voor iedere rechtbank zou moeten vastleggen en anderzijds uit de voorstellen voor ‘tijdelijke’ kamers, samengesteld uit rechters en plaatsvervangende rechters⁸⁶⁸.

196. Naar het einde van de 19de eeuw toe leek stilaan het besef te groeien dat de problemen structureel waren en dus structurele oplossingen vereisten. Dat kon een stelselmatige verhoging van het aantal magistraten (en gerechtelijk personeel) zijn, aangepast aan de instroom van zaken⁸⁶⁹. Maar was dit wel de plausibele oplossing? “... *le Gouvernement ne se dissimule pas que l’augmentation du personnel judiciaire ne constitue qu’un palliatif. C’est par des mesures générales, par la simplification des règles de procédure par de modifications aux lois de compétence que l’on pourra assurer, d’une manière définitive, une prompt expédition des affaires.*”⁸⁷⁰. Het leek duidelijk dat de oplossing eerder vanuit deze hoek moest komen want andere maatregelen, zoals het verminderen van de duur of het afschaffen van de gerechtelijke vakantie, zouden leiden tot algemeen protest van de gerechtelijke wereld⁸⁷¹. Het is ook in deze

⁸⁶⁵ Jean-Baptiste Nothomb (°Messancy, 3 juli 1805 – †Berlijn, 16 september 1881). Na zijn rechtenstudies aan de Luikse universiteit (1822 – 1826) ging hij aan de slag als advocaat aan de Brusselse balie. Naast andere ministerposten was hij kortstondig minister van Justitie (1842 – 1843). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 441 – 442 en E. DE BORCHGRAVE, ‘Jean-Baptiste Nothomb’ in *Biographie nationale*, XX, 910 – 934.

⁸⁶⁶ Loi du 26 juin 1858: Loi portant modification à l’art. 37 de la loi du 4 août 1832 relative à l’organisation judiciaire, *Pasin.* 1858, 192 – 193 en Loi du 26 juin 1858 qui augmente le personnel des tribunaux de première instance de Bruxelles, Louvain, Charleroi, Termonde, Liège et Dinant et crée un tribunal de commerce à Alost., *Pasin.* 1858, 192.

⁸⁶⁷ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 18 december 1875, 33 – 34.

⁸⁶⁸ Art. 10 Wetsontwerp Bevoegdheid 1835, Art. 88 Wetsontwerp GO 1856, art. 30 Wet GO 1869.

⁸⁶⁹ Loi du 24 août 1887 augmentant le personnel des tribunaux de première instance de Bruxelles, Anvers et Liège, *Pasin.* 1887, 412, Loi du 4 septembre 1891 étendant aux cours d’appel de Bruxelles et de Liège la loi du 3 mai 1889 sur l’usage de la langue flamande en matière répressive, et modifiant la loi d’organisation judiciaire et la loi sur les circonstances atténuantes, *Pasin.* 1891, 384 – 389, Loi du 11 septembre 1895 augmentant de deux conseillers le personnel de la Cour d’appel de Bruxelles, *Pasin.* 1895, 299, Loi du 27 avril 1898 augmentant le personnel des tribunaux de première instance de Bruxelles, Anvers et Charleroi, *Pasin.* 1898, 130, Loi du 9 août 1909 augmentant le personnel des tribunaux de Bruxelles et d’Anvers, *Pasin.* 1909, Loi du 12 août 1911 augmentant le personnel des tribunaux de Charleroi, Mons, Bruges, Anvers, Malines et Termonde, *Pasin.* 1911, 297 – 298.

⁸⁷⁰ X., ‘Droit de procédure : Simplifications’, *JT* 1906, 815.

⁸⁷¹ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 18 december 1875, 34 “...*les vacances judiciaires sont de tradition éternelle dans la magistrature et le barreau, et elles se défendent non pas seulement par l’ancienneté de la tradition, mais par la nécessité de leur origine. La vie judiciaire est, pour les magistrats et pour les membres du barreau, une vie absorbante, qui impose à chacun l’abnégation de ses propres intérêts. Pendant le cours de l’année judiciaire, ni*

periode dat de wetgever een aantal structurele hervormingen probeerde door te voeren. Een aantal zaken verhuisden naar de vrederechter en in onbruik geraakte formaliteiten (zoals de verplichte voorafgaande verzoeningspoging) werden afgeschaft⁸⁷².

3.1.2. De alleenzetelende rechter

197. Alle goede voornemens ten spijt, zag de wetgever zich na de Eerste Wereldoorlog genoodzaakt om opnieuw in te grijpen. De oplossing was opnieuw tijdelijk. Eens de opgebouwde gerechtelijke achterstand aangepakt was, kon teruggekeerd worden naar de orde van de dag.

3.1.2.1. Voorgeschiedenis

198. De gerechtelijke piramide die België erfde van de Fransen vertrok vanuit het revolutionaire ideaal van gelijkheid. Om het inzicht, de onafhankelijkheid en de integriteit van de magistraten te verhogen, volstond het om hun aantal op te drijven. Om deze logica te respecteren moesten uitspraken uit hogere trappen van de gerechtelijke piramide dus gedaan worden door een groter aantal magistraten. Een oneven aantal magistraten moest ten slotte een patstelling vermijden⁸⁷³. Dat was ook het uitgangspunt van de wet GO 1832⁸⁷⁴ en later de wet GO 1869. Toch was de idee van een alleenzetelende rechter helemaal niet nieuw⁸⁷⁵. De

magistrats, ni avocats ne peuvent à songer à leurs intérêts individuels. Les intérêts de la justice pour les unes, les intérêts de leur clientèle pour les autres, réclament la totalité de leur temps; et quand, après des travaux et des luttés de dix mois, magistrats et avocats, ces dernier particulièrement, épuisés de la fatigue, volent arriver l'ouverture des vacances, ils sentent que le législateur a été sage et prévoyant en leur donnant ce moyen et de refaire leurs forces physiques et de veiller aux intérêts de leurs affaires personnelles."

⁸⁷² Zie randnrs. 343 e.v.

⁸⁷³ E. GARSONNET, *Traité théorique et pratique de procédure. Organisation judiciaire, compétence et procédure civile et commerciale*, t. I, Paris, 1882, 67 – 68.

⁸⁷⁴ Alexandre Gendebien opperde wel de mogelijkheid van een alleenzetelende rechter voor alle uitspraken in eerste aanleg. De redenering daartoe was dat het in de rechtbank van eerste aanleg bijna altijd de voorzitter was die het vonnis opstelde. Andere rechters volgden vooral en boden bij die beslissingen dus geen grotere waarborgen voor de partijen. Hij was er zich echter terdege van bewust dat de geesten hiervoor nog niet rijp waren. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 9 juni 1832, *BS* nr. 163 11 juni 1832, *Projet de loi portant organisation judiciaire, discussion des articles*, 8. Geraadpleegd op <https://unionisme.be/ch18320609.htm>. Later, rond de wet GO 1869, stelde Allard dat een alleenzetelende rechter in België moeilijk zou liggen omdat daar geen traditie in was. Een uitzondering kon misschien gemaakt worden voor eenvoudige zaken of zaken van geringe waarde. A. ALLARD, *Examen de la procédure d'Italie*, 15.

⁸⁷⁵ Zie o.a. R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Boek II, Hfst. XXIII *Du juge unique et des garanties qu'apporte le grand nombre des juges*, 282 e.v.. Bordeaux was overigens zelf niet gewonnen voor een alleenzetelende rechter; enkel voor geringe zaken (vrederechter) of in bepaalde materies (onteigeningen etc.), *ibid.* 292 – 293. En J. BENTHAM, «Draught for the organisation of the judicial establishments, compared with that of the national assembly «Of Numbers in Judicature. – Single Judges preferable to many» in J. BOWRING, *The works of Jeremy Bentham*, Edinburgh, William Tait, 1843, vol. 4, 594 p. (325 – 328). Over de alleenzetelende rechter in België in het algemeen, zie J.-P. NANDRIN, 'Le juge unique en Belgique, Quelques jalons historiques d'une révolution tranquille', *RIEJ* 1989 nr. 231, 97 – 113.

Belgische wetgever leek er zich vooral via een omweg aan te wagen. Op die manier fungeerden kies-, en strafzaken in de jaren 1880 en 1890 als proefbuis.

199. Kieszaken waren een aanhoudend zeer. Oorspronkelijk werden betwistingen hierrond in eerste aanleg beoordeeld door het schepencollege en in beroep door de bestendige deputatie van de provincie⁸⁷⁶. Later werd dit de bestendige deputatie in eerste aanleg en in beroep de hoven van beroep⁸⁷⁷. Iedere verkiezing gaf telkens weer aanleiding tot tal van betwistingen (cijnskiesrecht!⁸⁷⁸). Deze zaken werden behandeld door de hoven van beroep en moesten met prioriteit afgehandeld worden. De idee om deze zaken onder te brengen bij de rechtbanken van eerste aanleg werd afgevoerd omdat de rechter te dicht bij de kiezer zou staan en ook het verhuizen van deze materie naar een nieuwe instelling, het *Cour de révision électorale*, kon niet overtuigen⁸⁷⁹. De situatie werd nog moeilijker door het algemeen meervoudig stemrecht (1893) en de complicaties hieraan verbonden⁸⁸⁰. Bovendien organiseerden de verschillende politieke partijen zich steeds beter binnen het kleriko-liberaal conflict van tweede helft 19de eeuw, met nog meer betwistingen tot gevolg. Als compromis (het behoud van de materie bij de hoven van beroep) werden electorale zaken daarom voortaan behandeld door burgerlijke kamers, samengesteld uit drie magistraten in plaats van vijf⁸⁸¹. Die oplossing werd later ook overgenomen voor fiscale⁸⁸², straf-⁸⁸³ en militiezaken⁸⁸⁴. Daarmee werd voor het eerst gebroken met de piramidale structuur⁸⁸⁵ van het Belgische gerecht.

⁸⁷⁶ Loi du 3 mars 1831, Loi électorale pour la formation de la chambre des représentants et du Sénat, *Pasin.* 1831, 231 – 243 en Loi du 1 avril 1843 ayant pour but d’assurer l’exécution régulière et uniforme de la loi électorale du 3 mars 1831, *Pasin.* 1843, 109 – 112.

⁸⁷⁷ Loi du 5 mai 1869 apportant des modifications aux dispositions législatives qui règlent la formation des listes électorales, *Pasin.* 1869, 93 – 133.

⁸⁷⁸ Om te mogen stemmen moest men voldoende belasting of ‘cijns’ betalen. Dit moest naar aanleiding van elke verkiezing opnieuw onderzocht worden.

⁸⁷⁹ Projet de révision du Code électoral, *Parl. St. Kamer*, 1877 – 1878, nr. 90, 6 – 7. De wet van 30 juli 1881 hield vast aan de hoven van beroep. De idee van een fiscale rechtsmacht zal ook later nog terugkomen na de perikelen met de hervormde fiscaliteit in het interbellum. Zie *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 4 maart 1926, 627.

⁸⁸⁰ Het ontlokte graaf Oswald de Kerckhove de Denterghem de uitspraak: schaf het meervoudig stemrecht af. Dat leek er echter niet direct aan te komen. Permanente lijsten voor de duur van een electoraal mandaat dan maar? In plaats van elk jaar dezelfde klachten te onderzoeken, moesten nu enkel de lijsten herzien worden om de vier jaar. Men kon nieuwe kiezers aanbrengen maar klachten werden maar één keer opgelost voor die periode. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 26 juli 1901, 488.

⁸⁸¹ Loi du 14 février 1878 ayant pour objet la division des chambres des cours d’appel en sections pour le jugement des affaires électorales, *Pasin.* 1878, 20 – 23 en 39 en 103 e.v.. Dit was een tijdelijke wet die gold tot 15 oktober 1879, en werd verlengd door Loi du 23 décembre 1882 portant prorogation de la loi fractionnant les cours d’appel pour le jugement des contestations en matière électorale, *Pasin.* 1882, 531 – 532 en vervolgens voor onbepaalde tijd verlengd door Loi du 8 septembre 1891 prorogant la loi relative à la division des cours d’appel en sections, pour le jugement des contestations en matière électorale, *Pasin.* 1891, 395.

⁸⁸² Art. 2bis, nr. 34 van Loi du 30 juillet 1881 modifiant quelques dispositions législatives réglant la compétence des députations permanentes, *Pasin.* 1881, 279 – 321.

⁸⁸³ Art. 2, Loi du 4 septembre 1891 modifiant l’article 84 de la loi du 18 juin 1869 sur l’organisation judiciaire.

⁸⁸⁴ Projet de loi concernant le fractionnement des Cours d’appel et la suppression de l’assistance du ministère public pour le jugement des affaires de milice et de certaines affaires fiscales, *Parl. St. Kamer* 1894 – 1895, nr. 8.

⁸⁸⁵ 1 vrederechter onderaan, kamers samengesteld uit drie rechters in de rechtbanken van eerste aanleg, kamers samengesteld uit vijf raadsheren in de hoven van beroep en kamers samengesteld uit zeven raadsheren in het Hof van Cassatie. Zie voor een pleidooi tot veralgemening van kamers bestaande uit drie raadsheren X., ‘Organisation judiciaire- Le déblaiement des Rôles’, *JT* 1903, 65 – 67 en X., ‘Organisation Judiciaire, trois ou cinq?’, *JT* 1903, 802 – 804.

200. Terwijl het in voorgaande gevallen ging om een verkleinde samenstelling van de kamers van rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep werd ondertussen *de facto* wel een alleenzetelende rechter gecreëerd door de uitbreiding van de bevoegdheden van de vrederechter, waardoor die al lang niet meer de instelling uit 1790 was⁸⁸⁶. Ook de nieuwe kinderrechter zetelde alleen in de rechtbanken van eerste aanleg en de hoven van beroep⁸⁸⁷. Voorstanders van een alleenzetelende rechter voegden daar nog de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg aan toe, zetelend in kort geding. Maar vooral einde 19de eeuw/begin 20ste eeuw leek dit een slecht argument omdat hun bevoegdheid in deze periode vooral restrictief geïnterpreteerd werd⁸⁸⁸.

201. In dezelfde periode werd in Kongo-Vrijstaat de alleenzetelende rechter de regel in zowel de rechtbanken van eerste aanleg als het hof (later hoven) van beroep⁸⁸⁹. Toch leek dit geenszins bedoeld als experiment waarvan de (positieve) ervaringen later in België aangewend konden worden⁸⁹⁰.

202. Dit alles stond uiteraard nog niet gelijk met de formele invoering van de alleenzetelende rechter en dus met de breuk met de klassieke collegialiteit op het niveau van de rechtbanken. Het was Edmond Picard die hier de kat de bel aanbond⁸⁹¹. In zijn verslag voor de FAB in 1887 pleitte hij voor één rechter in eerste aanleg en in hoger beroep en drie in cassatie⁸⁹². Dat voorstel werd door de algemene vergadering als te delicaat bevonden en op de lange baan geschoven⁸⁹³. Negen jaar later werd de zaak opnieuw bestudeerd door de FAB, deze keer met een verslag van Alexandre Braun en Alfred Moreau. Zij wilden de bestaande gebruiken (en dus de klassieke piramide) in ere houden en zagen meer heil in het optrekken van de bevoegdheid van de vrederechters⁸⁹⁴. Toch loont het de moeite te kijken naar wat Picard voor ogen had. Hij droomde van een Justitie waarin de prinsen van de balie op het hoogtepunt van hun carrière naar de magistratuur trokken en daar hun kennis en wijsheid ten dienste stelden van het gerecht⁸⁹⁵. Daarbij werd een ideaalbeeld opgehangen van het systeem uit het Verenigd Koninkrijk dat op

⁸⁸⁶ Zie *infra* en J. DELARUWIÈRE, 'La question du juge unique et du recrutement de la magistrature', *Journal des juges de paix*, 1922, 288 – 298. Delaruwière vat hierin ook de verschillende opvattingen die leefden onder collega-vrederechters samen over de recrutering van de magistratuur.

⁸⁸⁷ Wet van 15 mei 1912 op de kinderbescherming, *Pasin.* 1912, 249 – 435. Net zoals bij de vrederechter beriep men zich hier op het 'vaderlijk' karakter hun optreden.

⁸⁸⁸ Zie randnr. 305.

⁸⁸⁹ Zie Décret du Roi-Souverain du 7 janvier 1886 sur l'organisation judiciaire, la compétence, la procédure, les infractions et les peines in *Bulletin Officiel* 1886, 1 – 18 en Ordonnance du 14 mai 1886 concernant la justice en matière civile et commerciale in *Bulletin Officiel* 1886, 89 – 118. Zie ook *infra*.

⁸⁹⁰ Zie *infra*.

⁸⁹¹ Prins doet hetzelfde voor de rechter in strafzaken zie A. PRINS, *Criminalité et répression*, Merzbach et Falk, Brussel, 1886, 202 p. (98).

⁸⁹² E. PICARD, Rapport sur le juge unique. Rapport présenté à la Fédération des avocats belges lors de la séance du 27 novembre 1887, Bruxelles, 1887. Zie *Pand. b.*, Bruxelles, 1887, IX-L en *JT* 1884, 982.

⁸⁹³ X., 'Compte rendu de la session du 27 novembre 1887 de la Fédération des avocats belges', *JT* 1887, 1445.

⁸⁹⁴ A. BRAUN en A. MOREAU, La reorganization judiciaire, Rapport présenté à la Fédération des avocats belges lors de l'assemblée générale du 30 mai 1896, Bruxelles, 1896, 42. Weergegeven in 'Fédération des avocats belges. Omnia fraterne. Procès-verbal de l'Assemblée générale du Samedi 30 mai 1896', *JT* 1896, 697 – 701 (701).

⁸⁹⁵ Over Picards visie op recht en gerecht zie B. COPPEIN, *Dromen van een nieuwe samenleving. Intellectuele biografie van Edmond Picard*, Larcier, Brussel, 2011, 423 p. (237 – 258).

deze manier zou werken. Sommigen bleven echter hun twijfels hebben: na eeuwen overheersing door vreemde mogendheden leefde een natuurlijke afkeur van gezag. Een alleenzetelende rechter zou dus kwetsbaar zijn en niet vanuit dezelfde autoriteit kunnen handelen als in het Verenigd Koninkrijk⁸⁹⁶. Toch bleef dit het riedeltje van de komende eeuw: minder maar kwaliteitsvollere rechters. Dit kon bereikt worden door de grootste geesten van de balie aan te trekken⁸⁹⁷. Terwijl het idee rijpte bij de advocatuur bleef de magistratuur hier aanvankelijk stil over⁸⁹⁸, al leek de top van de magistratuur hier einde 19de eeuw in elk geval niet warm voor te lopen⁸⁹⁹.

203. De wetgever zag ondertussen in dat het niet mogelijk was om al maar meer zaken door te schuiven naar de vrederechters aan de hand van bijzondere bevoegdheden⁹⁰⁰. Bij het begin van de 20ste eeuw luidden deze (vooral in de steden) al de alarmklok. Bovendien speelden er natuurlijk ook budgettaire overwegingen. Deze gaven vooral na de Eerste Wereldoorlog de doorslag⁹⁰¹.

3.1.2.2. Wet van 25 oktober 1919 tot tijdelijke wijziging van de gerechtelijke organisatie en van de procedure voor de hoven en rechtbanken.

204. Net zoals in vele andere dossiers fungeerde de Eerste Wereldoorlog hier als katalysator. Naast de historisch gegroeide gerechtelijke achterstand kwamen er allerhande zaken bij zoals

⁸⁹⁶ Orban de Xivry in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 20 februari 1908, 414 ‘... *Peut-être ce caractère de nos mœurs est-il dû à ce que pendant de longs siècles notre pays a été soumis à la domination étrangère; peut-être le Belge, longtemps administré par des gouverneurs-généraux qui n’appartenaient pas à notre race, a-t-il, pour ce motif, pris l’habitude de considérer l’autorité comme l’ennemi. J’indique ces explications sans y appuyer, mais la constatation que je fais de cette disposition de notre esprit national ne peut être sérieusement contestée; il importe d’en tenir compte lorsque l’on projette de modifier notre organisation judiciaire. Le public met rarement en doute, aujourd’hui, l’impartialité de ce tribunal composé de trois juges, qui comme je le disais tantôt, représentant souvent des tendances très opposées... Lorsque le prévenu et le public seront en face du juge unique, il n’en sera plus de même, surtout en province, où tout le monde se connaît. Les préférences politiques du magistrat, ses opinions religieuses, ses tendances sociales, seront le point de départ des critiques que l’on fera de son œuvre.*’

⁸⁹⁷ Zie *infra*.

⁸⁹⁸ Toch : E. EECKMAN, ‘Cour d’appel de Bruxelles. Sa situation, Son arriéré’, *BJ* 1886, 1569 – 1586.

⁸⁹⁹ Zie o.a. Mélot, Léon (1897) *Mercuriale prononcée par le 1er avocat général Léon Mélot à la cour de cassation le 1er octobre 1897 sur le juge unique et le recrutement de la magistrature en Belgique*. Émile Bruylant, Bruxelles. Ook in *Pas.* I, 1 – 11 en *BJ* 1897, 1132. Geraadpleegd op: <http://www.just-his.be/eprints/429/>; het was gevaarlijk om zwaarwichtige zaken aan één magistraat toe te vertrouwen. Daarmee samenhangend E. TERLINDEN, ‘L’heure est-elle venue de réduire en matière civile le nombre des juges d’appel?’, *JT* 1913, 17 – 24, 49 – 60, 81 – 92.

⁹⁰⁰ Zie *infra*.

⁹⁰¹ Minister van Justitie Renkin pleitte eerder nog voor een alleenzetelende rechter in strafzaken maar zijn wetsontwerp werd nooit onderzocht door de commissie. *Projet de loi sur le juge unique en matière correctionnelle*, *Parl. St. Kamer* 1907 – 1908, nr. 14. Zie ook Wetsvoorstel wijzigende het wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en toelatende de geschillen in handelszaken beneden 600 frank te verwijzen naar een eenigen rechter, *Parl. St. Kamer* 1911 – 1912, nr. 221. De voorgestelde alleenzetelende rechter in handelszaken was in wezen een scheidsrechter, gebruik makend van art. 414 e.v. CPC. Het bedrag kwam overeen met de bevoegdheid van de vrederechter in laatste aanleg. Deze zetelde ook alleen. Met dit wetsvoorstel probeerde men die logica door te trekken naar handelszaken.

erfenissen, zaken in verband met staat, huurzaken, afwezigheid van partijen en uitstel... Ook de staking van de magistratuur in 1918 deed de zaak niet veel goed⁹⁰².

205. Wat voorheen niet bespreekbaar was, werd nu wet: de wet van 25 oktober 1919⁹⁰³. Voortaan wees de wet een aantal zaken toe⁹⁰⁴ aan een alleenzetelende rechter. Ook partijen konden gezamenlijk tot de behandeling door een alleenzetelende rechter verzoeken. De voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg kreeg de vrijheid om naar de noden van de dienstzaken toe te wijzen aan deze rechters⁹⁰⁵. Dit gold zowel voor strafzaken als burgerlijke zaken als in de rechtbank van koophandel. Daarnaast werd het aantal raadsheren voor de hoven van beroep teruggebracht van vijf naar drie⁹⁰⁶. Omdat het om een breuk ging met de traditie, was de alleenzetelende rechter ook aan een aantal beperkingen onderworpen. Terwijl voorheen

⁹⁰² Toen het Brusselse hof van beroep op 7 februari 1918 zijn injunctierecht gebruikte, waardoor enkele leden van de Raad van Vlaanderen (Pieter Taeck en August Borms) opgepakt werden (wegens ‘activiteiten die een bedreiging vormden voor de Belgische staat’, namelijk het uitroepen van een (politieke) zelfstandige staat Vlaanderen), grepen de Duitsers in. Vier kamervoorzitters van het hof van beroep van Brussel werden opgepakt. Één werd vrijgelaten omwille van gezondheidsredenen maar de overige drie werden naar Duitsland gedeporteerd. De andere raadsheren werden uit hun functies ontheven. Daarop besliste het Hof van Cassatie op 11 februari 1918 om zijn zittingen op te schorten. Dat initiatief kreeg navolging, eerst door Brusselse rechtbank van eerste aanleg en rechtbank van koophandel, daarna door de andere hoven van beroep in Gent en Luik. Ook lagere rechtbanken volgden “*Bientôt on apprît [...] que tous les tribunaux et les justices de paix du pays suivaient, dans leur résolution d’abstention, les magistratures supérieures. La grande généralité suspendit même toute activité, y compris la juridiction gracieuse.*”. Tegen 19 februari was de staking van de Belgische magistratuur compleet. Zie F. PASSELECQ, *La magistrature belge contre le despotisme allemand*, Parijs, Berger-Levrault, 1918, 35 – 84 (61) en M. BOST en A. FRANÇOIS, ‘La grève de la magistrature belge (février – novembre 1918). Un haut fait de la résistance nationale à l’épreuve des archives judiciaires’ in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en A. WIJFFELS (eds.), *Histoire du droit et de la justice. Une nouvelle génération de recherche, Justitie en rechtsgeschiedenis. Een nieuwe onderzoeksgeneratie*, Louvain-la-Neuve, Presses universitaires de Louvain, 2009, 19 – 43. Omdat de staking bleef duren, besliste gouverneur-generaal Von Falkenhausen op 26 maart 1918 om Duitse rechtbanken op te richten om de openbare orde te handhaven (zie D. HEIRBAUT, ‘Enkele themata uit de geschiedenis van de gerechtelijke organisatie’ in C.H. VAN RHEE, D. HEIRBAUT en M. STORME (eds.), *De Code de procédure civile (1806) na 200 jaar. De traditie van het Frans civiel procesrecht in vergelijkend perspectief*, Mechelen, Kluwer, 2008, 165 – 166, A. MEYERS, *La magistrature et l’occupation*, Luik Desoer, 1919, 43 – 44, CH. TERLINDEN, *La magistrature belge sous l’occupation allemande, Souvenirs de guerre août 1914-octobre 1918*, Brussel, Bruylant, 1919, 21 – 23 en 36 – 46.

⁹⁰³ Wet van 25 oktober 1919 tot tijdelijke wijziging van de rechterlijke indeling en van de rechtspleging voor de hoven en rechtbanken, *Pasin.* 1919, 163 – 165 (hierna verkort als ‘Wet van 25 oktober 1919 op de alleenzetelende rechter’). Exposé des motifs in Wetsontwerp tot tijdelijke wijziging van de rechterlijke inrichting en van de rechtspleging voor de Hoven en Rechtbanken, *Parl. St.* Kamer 1918 – 1919, nr. 169. Zie ook G. MARCOTTY, ‘Loi du 25 octobre 1919 modifiant temporairement l’organisation judiciaire et la procédure devant les cours et tribunaux’, *BJ* 1921, 481 – 488.

⁹⁰⁴ Voor burgerlijke zaken waren dit 1° echtscheiding en scheiding van tafel en bed; 2° onderhoudsgelden; 3° vragen om rechtsbijstand; 4° geldigverklaring van beslag; 5° beslissingen van buitenlandse rechters in gevallen van vraag om exequatur; 6° vorderingen op advies van voogden, veilingen en zaken uit art. 882 e.v. CPC. Het ging o.a. om verzet tegen de familieraad, homologatie verkoop goederen van minderjarigen... Daarnaast namen ze ook kennis van alle zaken die de voorzitter van de rechtbank hen toebedeelde, volgens de noden van de rol en kon ook gevraagd worden door de partijen.

⁹⁰⁵ Het wetsontwerp ging eigenlijk nog verder: alle correctionele zaken en alle zaken vatbaar voor beroep (zowel burgerlijke als zaken van koophandel) moesten behandeld worden door een alleenzetelende rechter, steeds met bijstand van het OM. De alleenzetelende rechter moet aangeduid worden op voorspraak van de eerste voorzitter van het hof van beroep van het rechtsgebied en op advies van de procureur-generaal, de voorzitter van de rechtbank zelf en de stafhouder van de orde van advocaten.

⁹⁰⁶ Art. 10, Wet van 25 oktober 1919 op de alleenzetelende rechter. Die vermindering van aantal raadsheren werd in het verleden ook al voorgelegd aan de hoven van beroep. Luik en Gent reageerden positief maar Brussel reageerde ‘ronduit vijandig’. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 6 maart 1914, 1302.

stemmen opgingen om de tussenkomst van het OM in burgerlijke zaken te beperken, moesten alleenzettelende rechters altijd rechtspreken met advies van het OM⁹⁰⁷. De wetgever noemde de wet ook ‘*une loi d’expérience*’. De werking van de wet was beperkt in tijd en zou eindigen op 30 september 1921, tenzij er een hernieuwing zou zijn. Daarmee was ze in de eerste plaats een tijdelijke oplossing, bedoeld om te verhelpen aan een tijdelijk probleem. Eens de gerechtelijke achterstand weggewerkt was, of op zijn minst teruggebracht tot normale proporties, kon men terug overgaan tot de orde van de dag.

206. Minder dan twee jaar later moest de balans opgemaakt worden en beslist of de tijdelijke maatregel al dan niet verlengd zou worden. Voor die gelegenheid won de FAB het advies in van haar leden⁹⁰⁸. Op basis van die antwoorden nam de balie een standpunt in. Er waren maar weinig tegenstanders van dit systeem⁹⁰⁹. Over het algemeen was er een gunstige invloed op de gerechtelijke achterstand en leed de kwaliteit niet al te zeer onder de kwantiteit. Wel gaf de snellere afhandeling van zaken aanleiding tot een aantal praktische problemen. Zo moesten advocaten op meer plaatsen zijn in dezelfde rechtbank tegelijk. Het zwaartepunt van de bezwaren lag bij de macht van de voorzitter van de rechtbank. Die kon zonder ander motief dan een puur praktische regeling (met andere woorden; verhindering, overbelasting van de rol...) onbeperkt de bevoegdheid van de alleenzettelende rechter uitbreiden⁹¹⁰. Over de limitatieve opsomming in het artikel zelf waren voor het overige niet veel opmerkingen. In een aantal gevallen, bijvoorbeeld bij huur, kon het voorvallen dat een zaak door één rechter in eerste aanleg behandeld werd (de vrederechter) en één rechter in beroep (rechter in de rechtbank van eerste aanleg). Dat kon bij de vrederechters op weinig begrip rekenen⁹¹¹. Er waren ook praktische problemen. Door het gebrek aan lokalen moesten alleenzettelende rechters vaak in kleine (bij-) lokaaltjes zetelen. Hierdoor verdween voor een stuk ook de fysieke afstand die er was met de rechters zelf⁹¹². Opvallend was ook dat, hoewel de wet niets bepaalde over de

⁹⁰⁷ Terwijl dit normaal voorbehouden was voor de zaken uit art. 82 CPC.

⁹⁰⁸ A. DESWARTE, ‘Rapport à la Fédération des Avocats sur l’application de la loi modifiant temporairement l’organisation judiciaire et la procédure devant les Cours et Tribunaux’, *JT* 1921, 538 – 542. De bevraging ging over 1° Heeft de wet aanleiding gegeven tot ongemakken of klachten? A. wat betreft de verdeling van de zaken en B. wat betreft de uitspraken zij het in burgerlijke, handels- of strafzaken. 2° Wat is de invloed geweest op het verminderen van de gerechtelijke achterstand en 3° Welke hervormingen van de huidige wet stellen de lezers voor. Bij monde van Deswarte werd dit verslag ook ter kennis gebracht van het Parlement. Zie *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 14 juni 1922, 635. Voor een weergave van de resultaten van deze bevraging zie F. LANDRIEN, ‘Enquête sur le Juge unique. Analyse des réponses au questionnaire de la Fédération des Avocats’, *JT* 1922, 367 – 371.

⁹⁰⁹ *Ibid.*, op 178 antwoorden waren 73 voorstanders van de alleenzettelende rechter, zoals ze was en 103 voorstanders van een alleenzettelende rechter in beperkt aantal gevallen en mits betere recrutering van de magistratuur. De balie zei dus geen neen, in de veronderstelling dat de alleenzettelende rechter ook kwalitatief was. Zie over dit laatste ook M. SAND, ‘Le juge unique en matière civile’, *JT* 1936, 48, J. DES CRESSONNIÈRES, ‘La réforme de l’organisation judiciaire’, *JT* 1922, 413, ...

⁹¹⁰ Zie ook de alleenzettelende rechter en het SHS in randnrs. 363 en 363.

⁹¹¹ Onder vrederechters waren nauwelijks voorstanders voor de alleenzettelende rechter in beroep voor wat betreft huur. Die bevoegdheid had een zeker prestige en vergde een zekere specialisatie, terwijl soms een jongere en minder ervaren magistraat in beroep zou beslissen. Zie A. DELVILLE, ‘Du juge unique ou multiple pour l’appel des affaires de justice de paix’, *Journal des juges de paix*, 1922, 63 – 66 (66) Zie ook C. CAMPIONI, ‘Une réforme judiciaire. Tribunaux d’arrondissement et Justices de paix.’, *Journal des juges de paix*, 1922, 67 – 72.

⁹¹² Vanuit Luik, Charleroi en Brussel kwamen er klachten dat de debatten in de kamer van de alleenzettelende rechter vervelden tot praatjes met een schokkende familiariteit. Dat kon enkel schadelijk zijn voor de perceptie en het prestige van justitie. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 7 juni 1922, 594: “*Dans ces chambres, -anciennes*

verdeling van zaken tussen de alleenzetelende rechter en een gewone kamer bij de rechtbank van koophandel, meerdere rechtbanken toch kamers met alleenzetelende rechters inrichtten⁹¹³.

207. Ook de regering zelf was gematigd positief (over de ervaring)⁹¹⁴. De commissie Justitie in de Kamer daarentegen wilde de alleenzetelende rechter eerder afschaffen in plaats van te verlengen⁹¹⁵. Dat vond ook het hof van beroep van Gent, dat de hele instelling van de alleenzetelende rechter unaniem verwierp. Het mag niet verbazen dat uitgerekend dit ‘rustige’ ressort zich hier tegen uit sprak⁹¹⁶. Budgettaire overwegingen beslisten daar echter anders over. Uiteindelijk werd deze tijdelijke uitzondering een aantal malen verlengd⁹¹⁷. In dezelfde periode werd voorgesteld om de alleenzetelende rechter ook uit te breiden naar de hoven van beroep, zij het enkel voor beroep tegen uitspraken in kort geding, maar dit leek vooralsnog een stap te ver⁹¹⁸. Tegen het Gerechtelijk Wetboek waren in veel rechtbanken de meerderheid van de kamers, kamers met een alleenzetelende rechter.

chambres du conseil – d’ailleurs exigües, attentes aux salles d’audience – le juge siège dans un fauteuil bas, à une petite table devant laquelle viennent se grouper, debout, avocats et avoués, pendant que le public se presse contre les portes et dans les coins. Il n’y a donc pas, dans ces locaux, un recul suffisant pour qu’existe entre le magistrat et les plaideurs et entre ceux-ci et le public la distance respectueuse nécessaire à la solennité de l’audience. Pareil état de choses est aussi nuisible au prestige de la justice qu’à la dignité du barreau. Elle crée entre le siège et la barre trop d’intimité et, en portant atteinte à l’autorité du juge, est de nature à faire dégénérer les plaidoiries en conversations.”

⁹¹³ De wet vermeldde de mogelijkheid voor alleenzetelende rechters in de rechtbanken van koophandel en eerste aanleg maar bevatte enkel een opsomming/regeling voor de rechtbanken van eerste aanleg. Rechtbanken van koophandel leken een algemene bevoegdheid *ratione summae* te hanteren in plaats van een verdeling naar de materie. In Luik was dat bijvoorbeeld het geval voor vorderingen onder 1.500 frank. A. DESWARTE, ‘Rapport à la Fédération des Avocats sur l’application de la loi modifiant temporairement l’organisation judiciaire et la procédure devant les Cours et Tribunaux’, *JT* 1921, 540.

⁹¹⁴ Rapport (Henri Carton de Wiart) de la Commission de la Justice chargée d’examiner le Projet de Loi contenant le Budget du Ministère de la Justice pour l’exercice 1922, *Parl. St.* Senaat 1921 – 1922, nr. 80, 6.

⁹¹⁵ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 28 april 1922, 667 en 690. Niemand was van plan om dat tijdelijke regime definitief te maken. Er waren zelfs veel voorstanders om terug te keren naar het regime van 1869.

⁹¹⁶ Voor een weergave van het verslag van de eerste voorzitter van het Hof van Beroep van Gent de la Kethulle de Ryhove over de alleenzetelende rechter, zie *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 7 juni 1922, 593 of de integrale weergave in ‘Le juge unique à la Cour d’appel de Gand’, *JT* 1922, 193 - 201. De oude gerechtelijke organisatie genoot de voorkeur. Als dan toch de alleenzetelende rechter moest behouden worden, dan enkel mits een aantal verbeteringen en de afschaffing ervan in de rechtbanken van koophandel. Een veralgemening van de alleenzetelende rechter werd resoluut verworpen. In Gent zag men meer heil in een nieuw Hof van Beroep in Antwerpen. Zie in diezelfde zin *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 4 maart 1926, 627. Daar werd voorgesteld om Antwerpen bij het ressort van het Hof van Beroep van Gent te voegen. Senator Deswarte daagde minister van Justitie uit om een wetsontwerp hiervoor neer te leggen en beloofde het vervolgens door te duwen.

⁹¹⁷ Door art. 2 van de wet van 20 juli 1921, art. 2 wet 7 augustus 1924 en art. 1 wet 22 juli 1927 (*Pasin.* 1927, 359). De wet van 18 augustus 1928 (Art. 1, Loi de 18 août 1928 prorogéant les lois temporaires et la loi de surséance à certaines nominations judiciaires, *Pasin.* 1928, 351 – 352) verlengde de termijn tot wanneer de wet tot wijziging van de wetten op de gerechtelijke organisatie, bevoegdheid en procedure van kracht werd. De wet van 7 augustus 1924 stuurde bij en behield echtscheidingen en scheiding van tafel en bed en burgerlijke vorderingen volgend uit een permissiedrijf uitdrukkelijk voor kamers samengesteld uit drie rechters.

⁹¹⁸ Wetsvoorstel tot instelling van den alleensprekende rechter in de Hoven van beroep, *Parl. St.* Kamer 1921 – 1922, nr. 157. Bij wijze van experiment zou aan partijen toegelaten worden om ook andere zaken dan die in kort geding vrijwillig aan te brengen voor de alleenzetelende rechter.

Verhouding kamers samengesteld uit drie rechters – kamers met een alleenzettelende rechter in de RBEA.⁹¹⁹

Rechtbank van eerste aanleg	Totaal aantal kamers	Kamers met alleenzettelende rechter
Antwerpen	11	7
Mechelen	3	2
Turnhout	4	2
Brussel	23	16
Leuven	3	1
Nijvel	4	2
Charleroi	13	7
Bergen	6	4
Doornik	4	2
Brugge	5	2
Kortrijk	4	2
Veurne	2	1
Ieper	2	1
Oudenaarde	4	2
Gent	8	4
Dendermonde	5	2
Hoei	2	1
Luik	9	5
Verviers	6	3
Hasselt	4	2
Tongeren	4	3
Aarlen	3	2
Marche	2	1
Neufchâteau	3	2
Dinant	4	2
Namen	4	2

208. De alleenzettelende rechter stond niet meer ter discussie. Hoewel de tijdelijke wet niet meer expliciet verlengd werd, raakte de situatie geregulariseerd in het Gerechtelijk Wetboek⁹²⁰. Het alsmear groter beroep op de alleenzettelende rechter bereikte haar (voorlopige) hoogtepunt met de wet van 25 juli 1985⁹²¹, niet toevallig in volle economische crisis. Voortaan was de alleenzettelende rechter in eerste aanleg de regel, terwijl enkel een limitatieve opsomming van

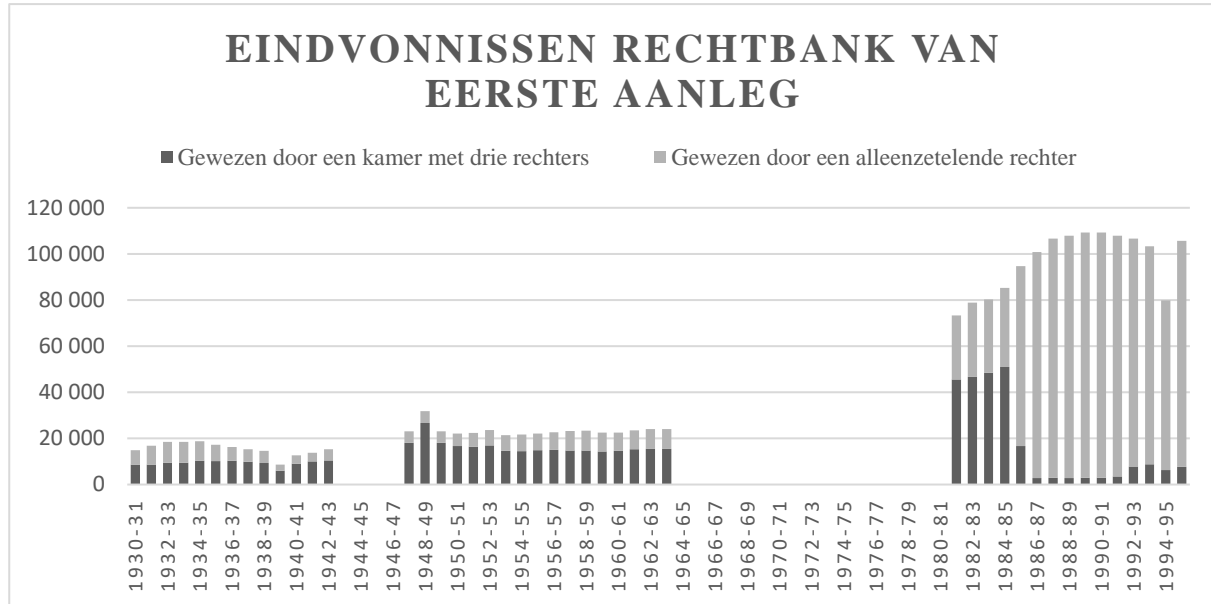
⁹¹⁹ Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1961. Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de heer Jeunehomme, *Parl. St.* Kamer 1960-1961, nr. 4-VII/2, 26.

⁹²⁰ Art. 78 Ger. W. “De kamers van de rechtbank van eerste aanleg bestaan uit één of uit drie rechters.”

⁹²¹ Wet van 25 juli 1985 tot wijziging van artikels 91 en 92 van het Gerechtelijk wetboek, *BS* 14 augustus 1985, 11703 – 11704. Zie hierover M. STORME, ‘De unus iudex in België gewogen’, *TPR* 1986, 777 – 788 en Ontwerp van wet tot instelling van kamers met één raadsheer in de hoven van beroep. Verslag namens de commissie justitie uitgebracht door de heer Van Rompaey, *Parl. St.* Senaat 1984 – 1985 nr. 910/2, 8 – 10. Eerder al schafte de wet van 4 mei 1984 tot wijziging van art. 765 Ger. W. de verplichte communicatie naar het OM van alle zaken voor de alleenzettelende rechter af.

zaken nog toegekend werd aan een kamer samengesteld uit drie rechters. Tegelijk deed de alleenzettelende raadsheer ook zijn intrede in de hoven van beroep, maar hier als uitzondering, niet als regel⁹²².

Verhouding eindvonnissen rechtbank van eerste aanleg (1930 – 1995⁹²³).

3.1.3. Grendelwet van 1926

209. De (tijdelijke) alleenzettelende rechter uit 1919 moest een antwoord bieden op de bestaande en nieuwe gerechtelijke achterstand in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog. Eenmaal de naoorlogse situatie genormaliseerd zou zijn, kon het aantal magistraten en gerechtelijk personeel echter structureel verminderd worden en hun wedden verhoogd⁹²⁴. Net zoals in de 19de eeuw wilde de regering terugkeren naar de personeelsformaties uit de wet op de gerechtelijke organisatie; deze keer die van 1869. Het probleem hierbij was dat wanneer het tijdelijk regime van de wet van 25 oktober 1919 zou verdwijnen, het personeel van hoven en rechtbanken net in aanzienlijke mate verhoogd zou moeten worden. Om die vermindering van het personeel te verzoenen met de exponentiële toename van het aantal zaken (en hun complexiteit) sinds 1869, moest dit gepaard gaan met de uitbreiding van de bevoegdheid van

⁹²² Wet van 19 juli 1985 met betrekking tot de inrichting van beroepskamers met één raadsheer in de hoven van beroep, *BS* 15 augustus 1985, 11777 – 11779.

⁹²³ Gegevens uit X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X., *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel. Het gaat om ‘zaken beëindigd door een uitspraak’ waar het onderscheid wordt gemaakt tussen ‘gewezen door een kamer met drie rechters’ en ‘gewezen door een alleenzettelende rechter’ voor de rechtbank van eerste aanleg.

⁹²⁴ Zie ook toelichting minister van Justitie Hymans. Wetsontwerp tot vermindering van personeel van hoven en rechtbanken, *Parl. St. Senaat* 1925 – 1926, nr. 8

de vrederechter⁹²⁵, het optrekken van de bevoegdheid *ratione summae* en het bedrag in laatste aanleg⁹²⁶ en het uitbreiden van de korte rechtspleging⁹²⁷. De alleenzetelende rechter werd behouden maar ervaring werd een belangrijk criterium⁹²⁸ en het aantal raadsheren in elke kamer van de hoven van beroep⁹²⁹ en het Hof van Cassatie werd verminderd⁹³⁰.

210. Het oorspronkelijke wetsontwerp was het werk van de Raad voor Wetgeving⁹³¹ en ging uit van twee zaken; een vermindering van het aantal magistraten en gerechtelijk personeel van hoven en rechtbanken enerzijds en anderzijds een hogere werklast voor leden van het gerecht en een aangepaste (hogere) verloning⁹³². De weinig aantrekkelijke verloning voor rechters bemoeilijkte de recruitering. Succesvolle advocaten gaven de voorkeur aan hun advocatenkabinet terwijl de magistratuur vooral telgen van gegoede komaf lokte (jong en met voldoende eigen middelen)⁹³³. De verhoging van de wedden van magistraten was het eerste van de ontwerpen en werd afzonderlijk gestemd. Bleef over: de reductie van het aantal magistraten. De conclusie van de Raad voor Wetgeving was dat magistraten (over het algemeen) maar 65% belast werden⁹³⁴. Dat moest natuurlijk 100% worden. De innovatie was dat de magistraat voortaan al zijn tijd kon besteden aan het rechterlijk werk, *dien men normaal kan vergen van iemand die door geestesarbeid in zijn levensonderhoud voorziet*. Voor rechters in burgerlijke zaken betekende dit o.a. vier zittingen van drie uur per week, uitsluitend voor pleidooien en niet geschreven onderzoeken. Verwacht werd ook dat het aantal gedingen tot herstel van oorlogsschade stilaan zou uitdoven en dat fiscale zaken (o.a. het gevolg van tal van nieuwe

⁹²⁵ De vrederechter zou voortaan niet enkel uitspraak mogen doen over de geldigverklaring van het pandbeslag maar ook de machtiging daartoe verlenen (art. 35). Daarnaast zou de vrederechter bevoegd worden tot 2.500 frank in eerste aanleg en 400 frank in laatste aanleg (art. 36). Art. *2bis* Bevoegdheidswet 1876 werd uitgebreid met naast onderhoudsvorderingen ook pacht en huishuur, bezitsvorderingen, schade aan velden, vruchten, ... In laatste aanleg tot 400 frank. In eerste aanleg tot 10.000 frank (art. 37). Art. 38 Bevoegdheidswet 1876 werd dan weer aangepast naar 400 frank in laatste aanleg en een nomenclatuur van zaken waarin de vrederechter altijd in eerste aanleg uitspraak deed zoals de verkoop van zaden en meststoffen, zaken die tot de werkrechtersraden behoren... (art. 38). Wetsontwerp betreffende de herziening van de rechterlijke inrichting en van de rechtspleging, *Parl. St. Kamer* 1922 – 1923, nr. 79. Zie ook Hoofdstuk II: Het falen van visionaire wetgeving voor Bevoegdheidswet 1841 en 1876.

⁹²⁶ De bevoegdheid voor de rechtbank van eerste aanleg en rechtbank van koophandel om in laatste aanleg uitspraak te doen werd opgetrokken naar 10.000 frank (art. 41, *ibid.*).

⁹²⁷ Voortaan mogelijk tot 4.000 frank (art. 34, *ibid.*).

⁹²⁸ Art. 7 *ibid.*. Voortaan was 10 jaar praktijkervaring vereist om als alleenzetelende rechter benoemd te worden.

⁹²⁹ Dat was al het geval in verschillende afzonderlijke wetten (zie *supra*) en de wet van 25 oktober breidde die regeling uit tot alle zaken in de hoven van beroep. Die laatste wet was echter tijdelijk. Dit ontwerp wilde de maatregel permanent maken.

⁹³⁰ Wetsontwerp betreffende de herziening van de rechterlijke inrichting en van de rechtspleging, *Parl. St. Kamer* 1922 – 1923, nr. 79, 2 – 3.

⁹³¹ Zie Hoofdstuk V: 5.2.1. Nieuwe speler: Bestendige Raad voor Wetgeving (1911 – 1946).

⁹³² Voor een reproductie van het voorontwerp en bijhorende commentaar zie Rapport de la Commission de la Justice chargée de l'examen du Projet de Loi portant réduction du personnel des Cours et Tribunaux, *Parl. St. Senaat* 1926 – 1927, nr. 13, bijlage II. Die verloning werd uiteindelijk herzien in 1954, maar de bijhorende reductie in personeel werd nooit gerealiseerd.

⁹³³ *Ibid.*, 1.

⁹³⁴ *Ibid.*, Het Bestendig Comité van de Raad voor Wetgeving was daarbij niet over een nacht ijs gegaan, getuige daarvan het 142 pagina's tellende verslag.

fiscale wetten⁹³⁵) opgelost zouden worden door interpretatie van het Hof van Cassatie⁹³⁶. Omwille van die redenen kon de vermindering van het aantal magistraten op bijval rekenen. Maar de vermindering van het aantal vrederechters werd te radicaal geacht o.a. omdat de gebruikte statistiek geen rekening zou houden met andere bezigheden van de vrederechter (willige rechtsmacht)⁹³⁷. Het aantal vrederechters zou teruggebracht worden van 229 naar 112⁹³⁸. Ter compensatie daarvan werd de vrederechter voortaan een rondreizende magistraat⁹³⁹. De vrederechter (met uitgebreid kanton) zou zich dan op vaste dagen samen met zijn griffier naar de hoofdplaats van de opgeheven vredegerechten moeten begeven om er partijen ter bemiddeling te horen en terechtzittingen voor burgerlijke en politiezaken te houden⁹⁴⁰. Een herorganisatie van de vredegerechten werd nochtans al lang gevraagd⁹⁴¹. Het wetsontwerp sneed overal: 3 raadsheren minder in het Hof van Cassatie, 30 raadsheren minder in de hoven van beroep en 54 rechters minder in de rechtbanken van eerste aanleg naast een reductie tot 117 vrederechters⁹⁴².

211. Voor de rechtbanken van eerste aanleg werd de algemene regel behouden: 3 rechters per kamer. Op vraag van de partijen (met uitzondering van een beroep tegen uitspraken van de vrederechter) kon de zaak wel verwezen worden naar een alleenzettelende rechter. Voor deze rechtbanken waren er grote verschillen in werklust. Om tegemoet te komen aan de belangen van pleitbezorgers en advocaten werden er geen afgeschaft, enkel het aantal rechters werd verminderd⁹⁴³. Ook moest afgestapt worden van het idee dat kamers van éénzelfde Hof of rechtbank zich als zelfstandig en onderling onafhankelijk beschouwden en bijgevolg iedere

⁹³⁵ D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, het economisch en het fiscaal recht in België*, Gent, Academia press, 2013, 159.

⁹³⁶ Rapport de la Commission de la Justice chargée de l'examen du Projet de Loi portant réduction du personnel des Cours et Tribunaux, *Parl. St. Senaat 1926 – 1927*, nr. 13, 5.

⁹³⁷ Bespreking budget justitie in *Parl. Hand. Senaat*, zitting van 4 maart 1926, 627.

⁹³⁸ Rapport de la Commission de la Justice chargée de l'examen du Projet de Loi portant réduction du personnel des Cours et Tribunaux, *Parl. St. Senaat 1926 – 1927*, nr. 13, 9. Ook het aantal griffiers werd met 55 gereduceerd tot 166.

⁹³⁹ Art. 10, *ibid.*

⁹⁴⁰ Art. 16, *ibid.*

⁹⁴¹ L. HENNEBICQ, 'Aux amis du palais', *JT 1927*, 126 - 127. Voor Brussel zou het bijvoorbeeld makkelijker zijn om zich naar het centrale justitiepaleis te begeven dan naar de verspreide lokalen in de Brusselse agglomeraties.

⁹⁴² Rapport de la Commission de la Justice chargée de l'examen du Projet de Loi portant réduction du personnel des Cours et Tribunaux, *Parl. St. Senaat 1926 – 1927*, nr. 13, 16. Dat moest gebeuren door uitdoving. Daarnaast werd ook gepleit voor het gelijkschakelen van de pensioenleeftijd en werd ook het examen voor de magistratuur opnieuw op tafel gelegd. (*Ibid.*, 18). Het aantal vrederechters uit de Grendelwet in combinatie met de uitbreiding van hun bevoegdheden werd al snel gezien als onrealistisch. Een nieuw wetsontwerp werd ingediend (Wetsontwerp waarbij het grondgebied van het Rijk in rechterlijke gebieden wordt ingedeeld, *Parl. St. Senaat 1938 – 1939*, nr. 50) maar dit werd nooit gestemd en verviel uiteindelijk. Ook na de Tweede Wereldoorlog probeerde men de kantons van de vredegerechten eindelijk te hertekenen en tegelijk in te gaan tegen sterke vermindering van het aantal vrederechters dat door de Grendelwet van 1926 werd beoogd. Zie Ontwerp van wet waarbij het grondgebied van het Rijk in rechterlijke gebieden wordt ingedeeld en de tabel van het personeel der vredegerechten en politierechtbanken wordt vastgesteld, *Parl. St. Senaat 1947 – 1948*, nr. 463. Dit was het resultaat van de Commissie Dijon. Zie Hoofdstuk V: 5.3.2.1. Commissie Dijon: territoriale indeling vredegerechten (1945 – 1946). Ook deze keer bleef het succes uit en was het wachten tot het Gerechtelijk Wetboek.

⁹⁴³ *Ibid.*, 8.

kamer zich verplicht zag met haar eigen magistraten in de eventuele afweziging te voorzien⁹⁴⁴. Voor de rechtbanken van koophandel waren er geen wijzigingen⁹⁴⁵.

212. Het was de bedoeling dat tot het in werking treden van de wet op de vermindering van het personeel van hoven en rechtbanken (ten laatste op 1 augustus 1927) er geen andere plaatsen vacant verklaard werden dan deze waarvan het behoud voorzien werd in het wetsontwerp⁹⁴⁶. De Grendelwet van 1926 onderging echter het lot van al haar voorgangers. De toepassing ervan werd telkens uitgesteld als gevolg van de realiteit⁹⁴⁷. Ook na het Gerechtelijk Wetboek bleek al snel de ontoereikendheid van de effectieve kaders van de magistratuur in bepaalde rechtbanken en in het algemeen het aantal griffiers en personeel van griffies en parketten⁹⁴⁸. De moeilijkheid om objectieve criteria te kiezen voor het vastleggen van personeelsformaties van hoven en rechtbanken bleek een constante. Kort na het Gerechtelijk Wetboek werd daarom een commissie ingesteld tot ‘vaststelling van de inzake personeelsformaties van hoven en rechtbanken in acht te nemen criteria’⁹⁴⁹. Ook toen stelde zich meer algemeen de vraag: gaan we opnieuw voor een vermeerdering van het gerechtelijk personeel of de uitbreiding (in

⁹⁴⁴ *Ibid.*, 5 – 6. Nochtans was dat volgens de Wet GO 1869 (en zelfs daarvoor) perfect mogelijk. Een raadsheer kon vervangen worden door een raadsheer uit een andere kamer (Art. 203, al. 1 Wet GO 1869 en art. 30 Décret 30 mars 1808). Bij de rechtbank van eerste aanleg of van koophandel door een plaatsvervanger (Art. 7, al.2, 57, al. 2 en 203, al. 2 Wet GO 1869 en art. 49 Décret 30 mars 1808 [RBEA]) of zelfs een advocaat (oudste ingeschreven op het tableau) of pleitbezorger die dr. in de rechten is (Art. 203, al. 3 Wet GO 1869, art. 49, al. 2 Décret 30 mars 1808 en art. 35, al. 3 Décret 14 décembre 1810). Voor de volledigheid: een vrederechter kon zich ook laten vervangen en de enige vereiste daarvoor was een leeftijdsvereiste, de vervanger moest ten minste 25 jaar oud zijn (art. 4 Wet GO 1869). Later werd daar wel de voorwaarde van een rechtendiploma aan toegevoegd (art. 2 KB nr. 209 van 14 november 1935).

⁹⁴⁵ *Ibid.*, 13. Wel lag het vraagstuk van de referendaris nog steeds op tafel. Voor Charleroi werd voorgesteld op een rechtbank van koophandel in te richten maar zowel de magistratuur als advocatuur waren tegen omdat ze er van oudsher geen traditie in hadden.

⁹⁴⁶ Loi du 20 juillet 1926 de surséance à certaines nominations judiciaires, *Pasin.* 1926, 725.

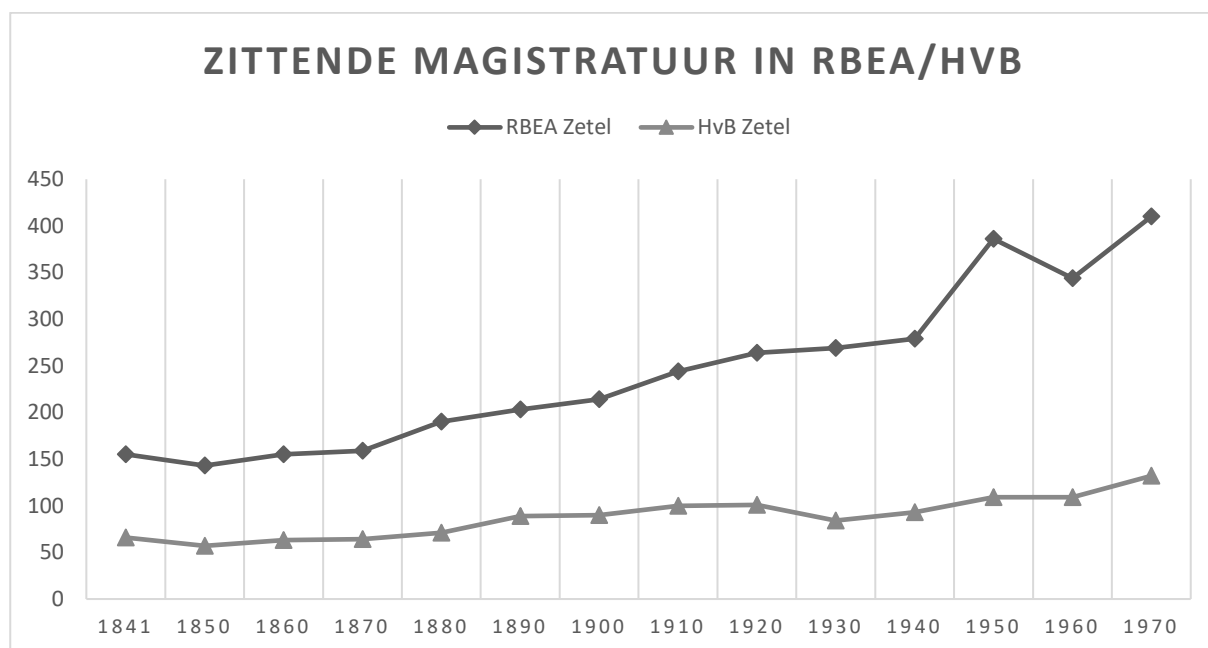
⁹⁴⁷ Wet 12 april 1927, wet 18 augustus 1928, wet 29 maart 1929, wet 2 juli 1930, wet 7 december 1934, KB nr. 201 24 augustus 1935, KB nr. 259 24 maart 1936, wet 12 mei 1937, wet 14 april 1938, besluitwet 6 november 1939, besluitwet 9 mei 1940, besluitwet 17 januari 1945, besluitwet 31 januari 1945, besluitwet 20 september 1945, besluitwet 10 december 1945, besluitwet 12 februari 1946, besluitwet 8 juni 1946, wet 14 augustus 1947, wet 21 februari 1948, wet 1 juni 1949, wet 31 maart 1951, wet 14 juli 1951, wet 15 en 21 december 1951, wet 15 februari 1958, wet 28, 29, 30, 31 juli 1952, wet 3 april 1953 en wet 25 februari 1954.

⁹⁴⁸ Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1974. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Rombaut, *Parl. St.* Senaat 1973 – 1974, nr. 82, 15 en de Wet van 10 november 1970 tot wijziging van de wet van 3 april 1953 betreffende de rechterlijke inrichting met het oog op de tijdelijke instandhouding van de personeelsformaties van het Hof van Cassatie, van de hoven van beroep en van de rechtbanken van eerste aanleg, *Pasin.* 1970, dl. 2, 1669 – 1670 en wet van 20 juli 1971 tot vaststelling van de personeelsformatie van de vrederechten, *Pasin.* 1971, dl. 2, 1376 – 1378.

⁹⁴⁹ De ‘Commissie belast met de vaststelling van de inzake personeelsformatie der magistraten in acht te nemen criteria werd geïnstalleerd op 17 december 1975. Omdat dit een interne commissie was, werd geen oprichtingsbesluit gepubliceerd (E. PUT, *Het Ministerie van Justitie*, 171). Begin 1980 rondde de commissie haar werkzaamheden af. Zie Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1980. Ontwerp van wet houdende aanpassing van de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1979. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Verbist, *Parl. St.* Senaat, 1979 – 1980, nr. 5-VI/2, 43. Eerder werd al eens een officieuze commissie samengesteld uit advocaten-generaal en vertegenwoordigers van het departement Justitie om de criteria tot herziening van de kaders van de magistratuur vast te stellen. De aanleiding daarvoor was dat ook de de wet van 3 april 1953, die met een tijdelijk kader voor de magistratuur een oplossing moest bieden, soms onvoldoende bleek. Wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1953. Verslag namens de commissie voor de justitie, uitgebracht door de heer Tahon, *Parl. St.* Kamer 1955 – 1956, nr. 4-VII/3, 27.

rechtbanken van eerste aanleg) of de invoering (hoven van beroep) van de alleenzettelende raadsheer?⁹⁵⁰ Door de economische crisis(sen) in deze periode was vooral de tweede mogelijkheid aantrekkelijk⁹⁵¹, hoewel de vraag om meer gerechtelijk personeel als legitiem beschouwd werd⁹⁵². Een algemeen overzicht van het aantal (zittende) magistraten illustreert verder het beleid. Wanneer het economisch goed gaat, is de eenvoudigste oplossing om het hoofd te bieden aan een groter volume zaken, het verhogen van het aantal magistraten. Wanneer het minder gaat, wordt gekeken richting het schuiven met bevoegdheden en ingrepen in de rechtspleging.

Zittende magistratuur in de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep⁹⁵³

⁹⁵⁰ E. VEROUGSTRAETE, 'à propos du conseiller unique', *JT* 1975, 32 en 556 en *JT* 1975, 631. Zie ook wetsvoorstel van E. Cooreman, Voorstel van wet tot instelling van kamers van beroep met één raadsheer, *Parl. St.* Senaat 1975 – 1976, nr. 763/1.

⁹⁵¹ De wet 28 juni 1984 tot wijziging van wet 3 april 1953 op de gerechtelijke organisatie (*Pasin.* 1984, 1199 – 1201) verhoogde het aantal magistraten van de hoven van beroep en hun parketten om een nieuwe kamer in elk van de rechtsgebieden te kunnen instellen. De keuze voor de hoven van beroep was omdat hier de nood het hoogst was en er geen budgettaire ruimte was voor een algemene verhoging.

⁹⁵² In tijden van economische crisis wordt de overheid altijd wat creatiever. Met de inzet van gepensioneerde rechters (art. 383bis, § 2 Ger. W.) werd bijvoorbeeld een nieuw spoor geopend in de jaren 1980. Wet van 17 juli 1984 houdende bepaalde maatregelen van aard tot vermindering van de gerechtelijke achterstand, *Pasin.* 1984, dl. II, 1362 – 1368 (Zie recent nog Potpourri I in randnr. 479). Dezelfde wet (art. 5) voegt aan art. 321 Ger. W. ook de mogelijkheid toe om de zetel van het hof van beroep aan te vullen met een advocaat die ten minste 15 jaar op het tableau ingeschreven is. Voorheen bestonden deze enkel bij de rechtbanken van eerste aanleg, rechtbanken van koophandel en de vrederechters. Diezelfde wet verlaagde de leeftijdsgrens voor het emeritaat van magistraten naar 70 jaar voor het Hof van Cassatie (voorheen 75) en 67 voor de overige rechtscolleges (voorheen 70 jaar en 72 jaar in de hoven van beroep). Zie hierover J. LAENENS, 'De rechterlijke macht in beweging', *RW* 1984 – 1985, 2537 – 2548.

⁹⁵³ Gegevens uit J. VAN HOUTTE en E. LANGERWERF, *Sociografische gegevens voor een studie van het gerechtelijk systeem*, Kluwer, Antwerpen, 1977, 96 p. (28 en 32) Tabel II.2.2. Aantal rechters bij de rechtbanken van eerste aanleg per gerechtelijk arrondissement en tabel II.2.6. Evolutie van de magistraten bij de Hoven van Beroep. Ook het aantal leden van het OM vertoont een gelijkaardige curve.

3.1.4. Kwaliteit

213. Vanaf het einde van de 19de eeuw hamerde de balie steeds harder op een (eventueel) minder talrijke magistratuur maar van een hoger niveau. Dat een aantal vooraanstaande leden van de balie zichzelf al zagen zetelen, was daar waarschijnlijk niet vreemd aan⁹⁵⁴. Opvallender was dat al vanaf de tweede helft van de 19de eeuw geopperd werd om een vergelijkend examen in te voeren voor de recrutering van de magistratuur⁹⁵⁵. Rond de eeuwwisseling werden de politieke benoemingen ook steeds meer geassocieerd met de gebrekkige werking van het gerecht⁹⁵⁶. Nochtans kende België maar weinig epuraties in de rechterlijke macht ten gevolge van een regimewissel⁹⁵⁷. Maar het is niet omdat er van epuratie weinig of geen sprake was, dat politieke kleur en regimewissels helemaal niet speelden. Tijdens het kleriko-liberaal conflict benoemde (en bevorderde) minister van Justitie Bara bijna uitsluitend liberale magistraten terwijl in de periode van 1884 – 1914, onder de katholieke eenheidsregeringen, een compensatie plaats vond. Wanneer gesproken werd over politieke benoemingen ging het daarom in wezen lang om het evenwicht tussen katholieken en liberalen⁹⁵⁸. Pas vanaf begin 20ste eeuw (en vooral

⁹⁵⁴ Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 8 november 1844, 71 ; “*Le barreau devrait être la pépinière de la magistrature; la profession d’avocat devrait en être le séminaire; cependant, je ne pense point, comme l’honorable ministre de la Justice, que la loi nouvelle puisse avoir aucune influence sur l’état actuel des choses. La faute n’en est point au barreau, ni à l’insuffisance des traitements, mais au gouvernement même qui n’encourage aucunement la candidature de ceux qui ont fait leurs preuves d’aptitude, de ceux qui joignent la science à l’expérience, de ceux que le public même voudrait appeler à la magistrature*” en E. PICARD, ‘La magistrature belge’, *JT* 1913, 610.

⁹⁵⁵ F. DE DOBBELEER, ‘De l’introduction des concours dans l’ordre judiciaire’ *BJ* 1846, 145 – 148 en P. HEUSE, ‘Recrutement de la magistrature par le concours. Conférence du jeune barreau de Liège. Séance solennelle de rentrée du 26 octobre 1878’ *BJ* 1879, 97 – 110. Ook stafhouder Clochereux van Luik trad hem bij zie *BJ* 1879, 433 – 437. Zie ook G. PERGAMENI, ‘Du recrutement de la Magistrature par concours.’, *BJ* 1879, 433 – 437.

⁹⁵⁶ Zie ook C. ROUSSEL, ‘Pour une meilleure justice’ en ‘Les lenteurs de Thémis’ in *Le petit bleu du matin* van 7 december 1911 en 10 september 1912. Zie zeker ook C. ROUSSEL, *La Justice Belge au début du XXème siècle*, Fr. Vander Vinnen, Brussel, 1909, 378 p. Net voor de Eerste Wereldoorlog gaat advocaat-generaal Paul Leclercq in op dit beeld. P. LECLERCQ, ‘Du pouvoir judiciaire. Discours prononcé par M. Paul Leclercq, avocat-général à l’occasion de l’audience solennelle de rentrée du cours d’appel de Bruxelles, 2 octobre 1911’, *BJ* 1911, 1137 – 1155. Hij vernauwde het tot het standpunt van de minder gegoede klassen in de samenleving, dat negatief was. De oppositie voedde dit beeld door de onpartijdigheid en eerlijkheid van de magistratuur in twijfel te trekken (Leclercq behoorde als katholiek dan ook tot het regerende kamp). De directe aanleiding waren een aantal spraakmakende processen uit die tijd waarvan de oppositie beweerde dat er geen arrest geveld werd maar een politieke dienst geleverd werd. Zie X. ‘Incident’ in *La Chronique* van 20 augustus 1911. Minister van Justitie de Lantsheere, (*Parl. Hand.* Senaat, zitting van 6 mei 1910, 496) wees ook de advocatuur met de vinger. Zij verleidden de massa hierbij met populistische retoriek. “*La masse, ..., est très sensible à l’éloquence. La cause que le grand orateur défend lui paraît juste. Elle ne vous comprend pas, quand, après avoir fait disparaître la splendeur du verbe et reconnu la pauvreté de la preuve, vous décidez que cette cause est injuste.*” (*Ibid.*, 1143)

⁹⁵⁷ J.-P. NANDRIN, ‘La cour de cassation Belge de 1832 et le pouvoir judiciaire. Héritage de la période française?’ in CRHIDI, *Justice et institutions françaises en Belgique (1795-1815): traditions et innovations autour de l’annexion*, ESTER, Hellemmes, 1996, 395 p. (278, noot 9). Er komen maar twee momenten voor de geest in dat kader: het KB van 4 oktober 1832 (onder het unionisme) en de wet van 25 juli 1867 op de opruiming van de magistratuur. Zeker wat die laatste betreft kon men moeilijk spreken van een epuratie (zie *supra*), X. ROUSSEAU en J.-P. NANDRIN, ‘Le personnel judiciaire en Belgique à travers les révolutions (1780 – 1832). Quelques hypothèses de recherches et premier résultats’, in *Anciens Pays et Assemblées d’états, t. XCVI, Le personnel politique dans la transition de l’ancien régime au nouveau régime en Belgique*, Kortrijk, 1993, 13 – 69.

⁹⁵⁸ Van den Heuvel gaf een kort overzicht van de benoemingen vanaf het begin van het kleriko-liberaal conflict tot het begin van de 20ste eeuw ter verdediging van zijn eigen benoemingspolitiek in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 9 mei 1902, 316 en *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 28 april 1904, 399. Onder de eerste passage van Bara als minister van Justitie (1863 – 1870) werden 372 benoemingen en promoties gedaan van effectieve rechters of leden

na 1918) mengden de socialisten vergeefs zich in de debatten⁹⁵⁹. Zij wilden hun nieuwe status ook weerspiegeld zien in de vorm van een vertegenwoordiging in de magistratuur. Dit paste in een bredere analyse waarin magistraten een afzonderlijke conservatieve kaste vormden, samengesteld uit leden van de bourgeoisie terwijl de gerechtelijke wereld gesloten bleef voor de werkende klasse⁹⁶⁰. Zo kwam er een bijkomende dimensie aan het traditionele verwijt dat vaak jonge en/of weinig capabele juristen⁹⁶¹ benoemd werden omwille van politieke motieven⁹⁶². Het aanhalen van ‘jonge’ (naast een kwalitatieve component) was ook van belang. Lagere wedden konden meer gevestigde namen uit de juridische wereld niet lokken⁹⁶³. In combinatie met de onafzetbaarheid/levenslange benoeming waren dit gewichtige beslissingen. Vooral vanaf het interbellum werd de magistratuur steeds vaker een twijfelachtige kwaliteit verweten⁹⁶⁴.

van het parket. Daarvan waren 334 liberalen en 38 katholieken of mensen buiten de partij. Een verhouding van 90/10 dus. Na een passage van de Lantsheere volgde een tweede termijn voor Bara (1878 – 1884). Daarin waren bijna alle benoemingen liberalen. Van den Heuvel noemt de periode 1884 – 1890, waarin bijna enkel katholieken benoemd werden, daarom een periode van noodzakelijke compensaties. Tussen 1899 en 1902 lag de verhouding op 2/3^{den} katholieken en 1/3de liberalen. Over Bara en benoemingen in de magistratuur, zie ook *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 29 maart 1870, 653 e.v. Via de IUAP-databank (zie *infra* noot 958) voor magistraten kan men eenvoudig de carrières van de Belgische magistraten volgen tot in het interbellum. De politieke kleur van de magistraten in deze databank werd afgeleid uit enerzijds de benoemende ministers van Justitie en anderzijds de voordrager (provincie en Senaat). Dergelijke voorstelling klopt niet altijd. Soms moest er bijvoorbeeld een magistraat van een andere kleur gepromoveerd worden om plaats te maken voor één van de eigen mensen.

⁹⁵⁹ Zonder veel resultaat want ook tijdens het interbellum werd de overgrote meerderheid van de benoemingen verdeeld tussen de liberalen en de katholieken.

⁹⁶⁰ Zie bijvoorbeeld Royer, Coc en Daens in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 6 april 1910, 983 – 984 of later Chot in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 19 februari 1952, 488 e.v. Een conservatieve magistratuur werd zo o.a. verweten van vernieuwende sociale wetten niet toe te passen. Zie hierover ook Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk wetboek en de emancipatie van het sociaal recht. Vandaag wordt steeds meer onderzoek gevoerd naar het beeld van de Belgische magistratuur (en haar samenstelling) in historisch perspectief. Zie o.a. K. VELLE, ‘Het beeld van de magistratuur van de *Belle Époque* tot na de Eerste Wereldoorlog. Casus : Raymond de Ryckere (1862-1928)’ in F. DAELEMANS et al. (Eds.), *Image et imagination. Recueil d’articles offert à André Vanrie à l’occasion de son septantième anniversaire*, Algemeen Rijksarchief, Brussel, 2010 dl. II, 483 – 518, E. SCHANDEVYL, ‘Walter Ganshof van der Meersch, een topmagistraat in zijn professionele en maatschappelijke context. – Een kijk op het Belgisch gerecht in de twintigste eeuw’, *BEG-CHTP*, 2011, 97 e.v. (hierna verkort als ‘E. SCHANDEVYL, Walter Ganshof van der Meersch’) en het IUAP-project Justice & Society dat onder andere een prosopografische databank samenstelde van de Belgische magistratuur tot de Eerste Wereldoorlog op <http://tethys.sipr.ucl.ac.be:8080/Prosopographie/>. Voor een antwoord op deze ‘verwijten’ zie M. STORME, ‘De achterkant van het gerecht’, *RW* 1972 – 1973, 449 – 462 (452 – 456) en vooral G. STÉVIGNY, ‘«Themis» op de helling. Rede uitgesproken door de eerste advocaat-generaal G. Stévigny op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Gent op 1 september 1977’, *RW* 1977 – 1978, 609 - 658. De hele discussie doet ergens denken aan Roosevelt met zijn *Judicial Procedures Reform Bill* (1937) die extra rechters wilde toevoegen aan het Hooggerechtshof. Door het invullen van deze nieuwe plaatsen met ‘progressieve’ rechters kon de New Deal, dat eerder door datzelfde Hooggerechtshof als ongrondwettelijk weggezet werd misschien toch doorgaan.

⁹⁶¹ ‘Discours de H. Levy Morelle lors de son installation comme Premier président de la Cour d’appel de Bruxelles’, *BJ* 1919, 645 en L. SOENENS, ‘Questions d’organisation judiciaire. Discours prononcé par m. l’avocat-général Soenens à l’audience solennelle de rentrée de la Cour d’appel de Gand le 1er octobre 1921’, *BJ* 1922, 33 – 48.

⁹⁶² A. CALLIER, ‘La crise de la magistrature’, *BJ* 1919, 1329; de crisis binnen de magistratuur was in belangrijke mate te wijten aan partijpolitieke benoemingen.

⁹⁶³ Zie *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 6 mei 1910, 488. Ook de bestaande magistratuur begon zich steeds meer te roeren omdat hun wedden niet of niet in dezelfde mate verhoogd werden als die van andere ambtenaren. De wet van 15 november 1918 bracht enkel het evenwicht terug tussen de magistratuur en andere ambtenaren. De wedden bleven te laag.

⁹⁶⁴ Zo zou het volstaan voor soms jonge advocaten die pas twee jaar afgestudeerd waren om zich te bekennen tot (of wisselen van) één of andere politieke partij om onmiddellijk benoemd te worden, ten nadele van soms meer

214. Het probleem van de lage wedden van de magistratuur ging een heel stuk terug in de tijd. Na de Belgische onafhankelijkheid werden de wedden van vooral de raadsheren in de hoven van beroep en in mindere mate die van de rechters van rechtbanken van eerste aanleg van eerste klasse gevoelig verlaagd⁹⁶⁵. Vrederechters zagen in diezelfde periode hun wedden iets trager toenemen dan de rechters in de rechtbanken van eerste aanleg, maar dit had waarschijnlijk ook te maken met het bestaan van emolumenten. De onverenigbaarheid van o.a. een parlementair mandaat met een aanstelling in de magistratuur verminderde verder haar aantrekkelijkheid⁹⁶⁶. In de vijftig jaar na de Franse tijd was er slechts één verhoging voor de magistratuur⁹⁶⁷. In 1863 vond nogmaals een verhoging plaats met 25 %⁹⁶⁸. De Wet GO 1869 behield de vergoeding voor magistraten en griffiers uit de wet van 19 mei 1863. In 1899 werd bovenop de bestaande verloning een periodieke verhoging voorzien *a rato* van anciënniteit⁹⁶⁹. Voor de vrederechters (en griffiers) was er ondertussen een verhoging ter compensatie van het afschaffen van de emolumenten⁹⁷⁰, maar de rest van de magistratuur moest het doen met de wedden zoals vastgelegd in 1863. Het gevolg daarvan was een zekere spanning tussen vrederechters en de rest van de magistratuur⁹⁷¹. Voor deze laatste was het in eerste instantie wachten tot na de Eerste Wereldoorlog toen het voor de regering zaak was om iedereen in de rechterlijke macht te lijmen⁹⁷². Gelijkaardige voorstellen werden ook al net voor 1914 gedaan, maar de vooroorlogse financiële situatie was wel een stuk beter. Nu werd een substantiële verhoging van de wedden gekoppeld aan een inkrimping van het gerechtelijk personeel. Ondertussen deed de alleenzettelende rechter zijn intrede. Het succes van deze maatregel enerzijds en de controverse rond de figuur van de alleenzettelende rechter anderzijds had tot

ervaren leden van de balie. Orban verweet bijvoorbeeld de voorgangers van de socialist Eugène Soudan. Zie *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 20 december 1939, 146 – 147. De crisis versterkte bovendien de minder kwalitatieve instroom voor de magistratuur. Succesvolle advocaten (met een gevestigd cliënteel) konden immers overeind blijven. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 24 maart 1935, 1061. Dat was ook de conclusie van de FAB. Het verslag hiervan werd bij monde van Deswarte overgemaakt aan het Parlement *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 7 juni 1922, 594.

⁹⁶⁵ Kregen de raadsheren bij wet van 30 januari 1811 nog 20.000/15.000 frank, werd dit onder de Nederlandse periode al 14.000/12.000 frank en onder België 9.000 frank. Loi de 4 août 1832 qui fixe les traitements des membres de l'ordre judiciaire, *Pasin.* 1832, 484 – 485. De nieuwe staat vroeg opofferingen aan iedereen. Zie in dat verband de uitgebreide tussenkomst van Pierre-Théodore Verhaegen die aangaf dat magistraten veel slechter af waren wat hun wedden betreft dan voor 1830. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 21 december 1839 geraadpleegd op <https://unionisme.be/ch18391221.htm>.

⁹⁶⁶ Loi du 26 mai 1848 fixant les incompatibilités entre les fonctionnaires de l'Etat et les membres des chambres Législatives, *Pasin.* 1848, 223.

⁹⁶⁷ Loi du 20 mai 1845 sur les traitements de l'ordre judiciaire, *Pasin.* 1845, 288 – 304. Projet de loi sur les traitements de l'ordre judiciaire et la mise à la retraite des magistrats, *Parl. St.* Kamer 1841 – 1842 nr. 297.

⁹⁶⁸ Loi du 19 mai 1863 fixant les traitements des membres de l'ordre judiciaire, *Pasin.* 1863, 241 – 242 en Dupont in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 24 maart 1892, 361 e.v.. Dupont was ook de eerste op 20 maart 1878 om de vergoeding voor magistraten aan te klagen. In 1880 – 1881 ook onderzocht en 11 jaar later unaniem advies verhoogen. Projet de loi sur les traitements de l'ordre judiciaire, *Parl. St.* Kamer 1862 – 1863, nr. 14.

⁹⁶⁹ Loi du 21 juillet 1899 portant augmentation des traitements de la magistrature, *Pasin.* 1899, 220 – 233.

⁹⁷⁰ Loi du 25 novembre 1889 portant réorganisation des traitements des juges de paix et des greffiers et suppression de leurs émoluments, et établissant des droits de greffe au profit de l'État, *Pasin.* 1889, 565 – 585.

⁹⁷¹ Zie A. POULLET, 'Traitements judiciaires. Rapport général de la commission instituée le 8 septembre 1919', *BJ* 1920, 113 – 125.

⁹⁷² Zie Wet van 12 mei 1919 betreffende de verhoging van de wedden van de leden van de rechterlijke macht, *Pasin.* 1919, 212 en Wet van 31 juli 1920 houdende verhoging van de wedden van de leden van de rechterlijke macht, *Pasin.* 1920, 289 – 292. De wedden werden retroactief tot 1915 verhoogd.

gevolg dat men het ambt terug (geldelijk) wilde opwaarderen. Meteen lag ook weer het idee van een examen voor de magistratuur op tafel.

215. Er moest dus iets ondernomen worden om enerzijds het aanzien van de magistratuur te verhogen en anderzijds haar kwaliteit. Een studie door de FAB⁹⁷³ leidde tot een wetsontwerp, neergelegd door minister van Justitie Lejeune⁹⁷⁴. Dat ontwerp richtte een bekwaamheidsexamen in met een schriftelijke en een mondelinge proef, maar verviel in 1899 door de ontbinding van de kamers. In de geest van de tijd (en onder een regering van technocraten⁹⁷⁵) werd in 1936 een toelatingsexamen ingesteld voor de magistratuur⁹⁷⁶. Dit zorgde voor beroering bij zowel de magistratuur als de advocatuur. Het examen zou niet representatief zijn voor de vereisten van het ambt en werd beschouwd als een vernedering voor vooraanstaande leden van de balie⁹⁷⁷. Het besluit bleef van kracht maar werd nooit toegepast. Als antwoord op de openstaande vraag was er de oplossing van SHS⁹⁷⁸ om het vorige systeem van benoemingen te behouden, maar met de verplichting voor de minister van Justitie om advies in te winnen bij de ‘meest bevoegde persoonlijkheden’. Dat waren de eerste voorzitter en de procureur-generaal van het hof van beroep en, als de kandidaat advocaat (of gewezen advocaat) was, diens stafhouder. Daarnaast werden de leeftijdsvereisten verhoogd en was er praktijk- of wetenschappelijke ervaring nodig. Samen met de recrutering moest ook de bezoldiging herzien worden. Deze moest omhoog en evenredig zijn met het belang van de taak van de magistraten voor de maatschappij⁹⁷⁹. Een van de speerpunten van de hervorming van SHS was namelijk het herstel van de status van de magistratuur die door de uitzonderingsrechtbanken (in deze context de rechtbank van koophandel en de werkrechtshraden) en het systeem van de alleenzettelende rechter aangetast was⁹⁸⁰.

216. Kort na de Tweede Wereldoorlog werd een wetsontwerp ingediend tot instelling van een stage voor de magistratuur⁹⁸¹. Ook dit werd met veel voorbehoud onthaald en verviel

⁹⁷³ A. BRAUN, ‘La reorganization judiciaire’, *JT* 1896, 642 – 659 (645 – 651).

⁹⁷⁴ Proposition de Loi modifiant la Loi du 18 juin 1869 sur l’organisation judiciaire, *Parl. St.* Senaat, 1897 – 1898, nr. 5 en Rapport de la Commission de la Justice, chargée d’examiner la proposition de Loi modifiant la Loi du 18 juin 1869 sur l’organisation judiciaire, *ibid.*, 49.

⁹⁷⁵ Zie Hoofdstuk V: 5.2.2 Economische crisis(sen) post 1930: regeringen nemen de touwtjes in handen.

⁹⁷⁶ KB 20 oktober 1936 in gevolge de volmachtenwetten van 7 december 1934 verlengd en aangevuld door die van 15 en 30 maart 1935. Alle middelen waren goed om deze onrechtvaardigheid te bestrijden en de wettigheid van het KB zelf werd in twijfel getrokken.

⁹⁷⁷ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 18 november 1936, 35; H. JACOB ‘De voorwaarden tot benoeming in de magistratuur. – Het koninklijk besluit van 20 oktober 1936’, *RW* 1936 – 1937, 273 – 278.

⁹⁷⁸ Zie *infra* en Hoofdstuk V: 5.2.1. Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat (SHS).

⁹⁷⁹ De voorstellen spraken van een verhoging van de basiswedde met 50%. Die bezoldiging was van belang, want die moest hoog genoeg zijn om de meest vooraanstaande advocaten toe te laten een ambt in de magistratuur te ambiëren.

⁹⁸⁰ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. I, 1 – 36.

⁹⁸¹ Wetsontwerp tot instelling van een stage voor de magistratuur, *Parl. St.* Senaat 1947 – 1948, nr. 449. Wat de stage betreft, is het de moeite om eens door de IUAP-databank voor de magistratuur te struinen. Die stelt o.a. op basis van de publicaties in het Belgisch Staatsblad profielen samen van magistraten met daarin hun carrière. Hoewel deze lang niet altijd volledig zijn, stootten wij regelmatig op carrières die begonnen als ‘attaché bij het parket’. Dit werd beschouwd als een informele vorm van stage in tegenstelling tot de stage die in dit wetsontwerp als formele voorwaarde zou ingevoerd worden. Zie in die zin ook Minister van Justitie Carton de Wiart in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 24 april 1912, 265.

uiteindelijk⁹⁸². In een later voorontwerp van 15 september 1951, naar aanleiding van de herziening van het statuut van de magistratuur, was de instelling van een stage wel overgenomen maar de adviezen daarover door de magistratuur waren zeer verdeeld⁹⁸³. Toen in de jaren 1950 het statuut van de magistratuur opnieuw onderzocht werd, vatte Albert Lilar het probleem van partijpolitieke benoemingen goed samen “...de kwestie der benoemingen in de magistratuur [is] een van de meeste kiese zaken waarmee de minister van justitie zich bezig te houden heeft. Wanneer men daar theoretisch over spreekt, is iedereen het eens om te zeggen dat die benoemingen buiten alle partijpolitiek moeten blijven. Maar in de praktijk, mijnheer de minister, gaat het altijd zo gemakkelijk niet. Wanneer men daar tracht benoemingen te doen buiten alle partijpolitieke overwegingen, krijgt men last met zijn vrienden.”⁹⁸⁴.

217. Dat er een draagvlak bestond om de politieke inmenging in de benoemingen van de magistratuur in te perken mag duidelijk zijn⁹⁸⁵. Ook Van Reepinghen voorzag een verplichte stage in zijn ontwerp⁹⁸⁶. Maar de commissie Justitie van de Senaat was na een lange discussie van mening dat de tekst geen voldoening schonk⁹⁸⁷. In 1971 werd wel de Wet van 8 april 1971 tot organisatie van een gerechtelijke stage⁹⁸⁸ uitgevaardigd. Die voorzag in toegang tot de magistratuur via (gerechtelijke) stage maar had maar een zeer beperkte draagwijdte. De benoeming bleef het voorrecht van de minister van Justitie en het ging enkel om plaatsen bij het parket van de rechtbank van eerste aanleg, het arbeidsauditoraat en het militair auditoraat. De idee om een bezoldigde stage in te voeren, werd bovendien ingegeven door enerzijds de concurrentie met de privésector en anderzijds de nood aan nieuwe magistraten (o.a. door de net opgerichte arbeidsauditoraten)⁹⁸⁹.

⁹⁸² Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1953, *Parl. St.* Senaat, nr. 290, 35.

⁹⁸³ *Ibid.*

⁹⁸⁴ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 19 februari 1952, 499 e.v.

⁹⁸⁵ Zie aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek bijvoorbeeld A. FETTWEIS, ‘Le recrutement et la fonction des magistrats’, *JT* 1960, 221 – 223. J. EECKHOUT, ‘Pour une politique de nominations contre les nominations politiques’, *JT* 1960, 560 en *ibid.*, ‘Pour un conseil de la magistrature’, *JT*, 1960, 597.

⁹⁸⁶ Art. 285, Ontwerp 1963 en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 94. “Om voor de eerste maal tot werkend magistraat benoemd te worden, moest men ten minste drie jaar stage doorgemaakt hebben en, na afloop daarvan, van zijn bekwaamheid hebben doen blijken op de wijze die de Koning bepaalde. Zij die gedurende ten minste vijf jaar een ambt uitgeoefend hadden als lid van de Raad van State of het recht onderwezen hadden aan een Belgische universiteit werden vrijgesteld van de stage”. (Van Reepinghen zou aan beide voorwaarden voldaan hebben)

⁹⁸⁷ Verslaggever De Baeck voegde daar wel aan toe dat de commissies Justitie van de Kamer en Senaat vonden dat, gezien het belang van de aangelegenheid en indien de stage niet gehandhaafd kon worden, er een ander middel diende aangewend te worden om de Koning de mogelijkheid te geven te oordelen over de verdiensten van de kandidaten die hem voorgedragen werden.

⁹⁸⁸ Wet van 8 april 1971 tot organisatie van een gerechtelijke stage, *BS* 28 april 1971, 5455.

⁹⁸⁹ Zie C. DE BUSSCHERE, ‘Kroniek. Wet van 8 april 1971 tot organisatie van een gerechtelijke stage’, *Jura. Falc.* 1971 – 1972/2, 46 – 63. Het lijkt zo vooral de formele en bezoldigde vorm van wat al in de praktijk bestond. Zie noot 139 en X. DE RIEMAECKER en G. LONDERS, ‘Toegang tot de magistratuur en de loopbaan binnen de magistratuur’ in X. DE RIEMAECKER *et al.*, *Statuut en deontologie van de magistraat*, Die Keure, Brugge, 2000, 59 – 114 (64).

218. Vanuit de magistratuur trok Ganshof van der Meersch aan de kar⁹⁹⁰. Maar ondanks van der Meersch's afkeuring voor de invloed van de politiek, stelde hij wel dat de impact ervan op de kwaliteit van de magistratuur beperkt was. Zijn tussenkomst bracht de problematiek van politieke benoemingen terug op de voorgrond, wat de liberale minister van Justitie Herman Vanderpoorten (1973 – 1977) en zijn voorganger de socialist Piet Vermeulen (1961 – 1965) ertoe brachten het door hen gevoerde beleid te rechtvaardigen. De eerste deed dat in de pers, de andere in een persoonlijk schrijven aan van der Meersch⁹⁹¹. In de politiek bleef ondertussen de overtuiging bestaan dat een zeker politiek en ideologisch evenwicht noodzakelijk was voor de integriteit van de rechtsmacht in een pluralistische samenleving⁹⁹². Uiteindelijk legden de liberalen in de Kamer een wetsvoorstel neer waarin bepaald werd dat de aanwerving van magistraten voorafgegaan moest worden door een examenproef. En op vraag van de regering werd door minister van Justitie Vanderpoorten in 1974 een speciale werkgroep ingericht, voorgezeten door Ernest Krings, ondertussen advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie⁹⁹³. In 1976 legde de Commissie Krings⁹⁹⁴ haar verslag neer over de opleiding en aanwerving van magistraten. Hierin werd de recrutering verdedigd vanuit twee hoeken: enerzijds uit de balie, anderzijds langs een veralgemeende vorm van gerechtelijke stage. Ook de leeftijdsgrens als

⁹⁹⁰ W. GANSHOF VAN DER MEERSCH, *Réflexions sur l'art de juger et l'exercice de la fonction judiciaire*. Discours prononcé à l'audience solennelle du 3 septembre 1973 de la Cour de Cassation, Brussel, 1973. "la Belgique est l'un des très rares pays d'Europe où la nomination du magistrat est abandonnée, sous la seule réserve des conditions de l'âge, de diplôme et d'une brève pratique du barreau, à la volonté de l'exécutif qui contrôle l'ouverture de la carrière judiciaire sans que celle-ci soit soumise à des critères objectifs de formation et de valeur" gereproduceerd in *JT* 1973, 509 en in W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, 'Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt', *RW* 1973 – 1974, 113. Zie ook Procureur-Generaal Matthijs ook in die zin 'De toekomst van de magistratuur op een keerpunt', *RW* 1970 – 1971, 97 e.v. en 145 e.v.. Ondertussen werd in 1969 ook een Nationale Commissie voor de Magistratuur opgericht maar deze leek aanvankelijk niet echt van de grond te komen. L. HUYSE, L. VAN OUYTRIVE, C. FYNAUT, L. DUPONT, en T. PETERS, 'Justitiebeleid in de jaren zeventig', *Res Publica* 1979, XXI, 344 – 369.

⁹⁹¹ E. SCHANDEVYL, Walter Ganshof van der Meersch, 126. Vooral het dispuut met Vanderpoorten dat gedeeltelijk ook de wedden van de magistraten betrof, draaide uit op een patstelling tussen de rechterlijke en de uitvoerende macht, met de volgende kernvraag: wie had in deze het recht om te spreken en de plicht om te zwijgen? Wiens woord woog zwaarder door: dat van de minister van Justitie, of dat van de procureur-generaal bij Cassatie? Zie ook Interview met minister van Justitie Vanderpoorten in *Het Laatste Nieuws* van 4 september 1973 en X. 'O, mores', *JT* 1973, 526.

⁹⁹² M. STORME, 'De achterkant van het gerecht. Kanttekeningen bij een openingsrede', *RW* 1973 – 1974, 449 – 462. Het algemene aanvoelen vanaf de jaren 1970 was dat de politieke benoemingen in de magistratuur nog nooit zo erg waren geweest, terwijl dat natuurlijk niet zo was. Zie *supra* en I. GHIJS, *Zwartboek justitie: van halve waarheden en hele leugens*, Antwerpen, Icarus, 1997, 26 en L. HUYSE, *De kleur van het recht*, Leuven, Kritik 1989, 33.

⁹⁹³ E. SCHANDEVYL, Walter Ganshof van der Meersch, 129. De scheidingslijn tussen gerecht en politiek wordt zo vanaf 1967 versterkt tegen de achtergrond van een nationale en internationale beweging van depolitisering van benoemingen. *Ibid.*, 131.

⁹⁹⁴ Werkgroep tot onderzoek van de problemen in verband met de opleiding, de recrutering, de bevordering en de permanente vorming van de magistraten en van alle andere desbetreffende kwesties. E. Krings (A.-G. HvC en voorzitter van de werkgroep), A. Meêus (Raadsheer HvC en ondervoorzitter van de werkgroep), Legros (Raadsheer HvC), A. Glesener (P.-G. HvB Luik), A. Drion (Eerste voorzitter arbeidshof Luik), F. Van Parys (eerste voorzitter HvB Gent), J. Gilissen (Auditeur-G. militair gerechtshof), G. Kiekens (voorzitter RBEA Mechelen), F. Sabbe (voorzitter Rb. Kh. Gent), Van Hoeylandt (PdK RBEA Antwerpen), J. Piret (PdK RBEA Brussel), R. Fontaine (Auditeur arbeidsauditoraat Luik) R. Horion (voorzitter Koninklijke Vrederechtersbond), H. Nelissen-Grade (deken van de nationale orde van Belgische advocaten) en R. Huenens (Subst. PdK RBEA Brussel). Zie hierover E. KRINGS, *De Opleiding en de Recrutering van Magistraten*, Ministerie van Justitie, 1976, 130 p. samengevat in E. KRINGS, 'Vorming en selectie van magistraten', *RW* 1975 – 1976, 1465 – 1486.

benoemingsvoorwaarde voor magistraten moest afgeschaft worden⁹⁹⁵. Ondanks verschillende voorstellen⁹⁹⁶ leek de politiek evenwel niet happig om de knoop door te hakken⁹⁹⁷.

219. Vanaf 1 oktober 1984 werd daarom een experiment ingericht in de 4 gerechtelijke arrondissementen Antwerpen, Charleroi, Luik en Gent. Het ging om de benoemingen tot rechter in de rechtbanken van koophandel, eerste aanleg, arbeidsrechtbanken, vrederechter, politierechters, substituten van procureur des Konings en arbeidsauditeur. Die zouden nu verlopen volgens een systeem met voorafgaand gemeenschappelijk advies. Voor elke benoeming in de magistratuur ontving de minister van de betrokken korpsoversten en de stafhouder het gemeenschappelijk en met redenen omkleed advies over de geschiktheid van de kandidaten (niet gerangschikt). Werd een door dit college afgewezen benoeming toch voorgelegd aan de Koning, dan moest een met redenen omkleed advies van de Minister meegedeeld worden. Dit viel slechts tweemaal voor. De positieve ervaring leidde tot een wetsvoorstel in die richting in de Senaat⁹⁹⁸ en kon op gunstig advies rekenen van de magistratuur. Minister van Justitie Gol was er echter tegen gekant om het systeem bij wet verplicht te maken. Hij vreesde misbruik waarbij bepaalde colleges maar één kandidaat zouden voordragen. Hij wilde bovendien het politiek criterium niet volledig uitsluiten omdat ten slotte de samenstelling van de hoven en rechtbanken een reflectie moest zijn van de maatschappij. De bevindingen van de Commissie Krings, de ervaringen in Antwerpen, Charleroi, Gent en Luik en het standpunt van minister van Justitie Gol werden gekristaliseerd in de wet van 18 juli 1991 met betrekking tot de opleiding en werving van magistraten⁹⁹⁹. Voor het eerst werd de toegang tot de magistratuur afhankelijk gesteld van een vergelijkend toegangsexamen/beroepsbekwaamheidsexamen en er werd geïnvesteerd in de gerechtelijke stage. De minister van Justitie bleef echter het laatste woord behouden. Met de oprichting van

⁹⁹⁵ Begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1977. Verslag namens de commissie voor de Justitie door de heer Bourgeois, *Parl. St. Kamer* 1976 – 1977, nr. 4-VI/3, 22.

⁹⁹⁶ Wetsvoorstel betreffende de werving van magistraten, *Parl. St. Kamer* 1973 – 1974, nr. 734/1 (beroepsexamen), Wetsvoorstel betreffende de benoemingsvoorwaarden in de rechterlijke macht, *Parl. St. Kamer* 1974 – 1975, nr. 378/1 (advies korpsoversten als benoemingsvoorwaarde), Voorstel van wet betreffende de instelling van een Hoge Raad voor de magistratuur, de organisatie van de gerechtelijke stage en de benoeming van de magistraten, *Parl. St., Senaat* 1979 – 1980, nr. 485/1 (systeem Hoge Raad voor de magistratuur voor organisatie van de stage, voortgezette opleiding magistraten en benoemingsprocedure). Voorstel van wet betreffende de oprichting van een Nationaal Centrum voor de Magistratuur en betreffende de benoeming van de magistraten, *Parl. St. Senaat* 1986 – 1987, nr. 385 en opnieuw Voorstel van wet betreffende de oprichting van een Nationaal Centrum voor de Magistratuur en betreffende de benoeming van de magistraten, *Parl. St. Senaat BZ* 1988, nr. 229 (Nationaal Centrum voor de magistratuur), Wetsvoorstel betreffende de oprichting van een nationaal centrum voor de magistratuur, de inrichting van de gerechtelijke stage en de benoemingen van de magistraten, *Parl. St. Kamer* 1986 – 1987, nr. 984/1 en opnieuw Wetsvoorstel betreffende de oprichting van een nationaal centrum voor de magistratuur, de inrichting van de gerechtelijke stage en de benoemingen van de magistraten, *Parl. St. Kamer BZ* 1988 Kamer nr. 67/1 (Nationaal Centrum voor de magistratuur). Tot slot Voorstel van wet tot wijziging van de artikelen 187, 189, 190, 191, 192, 193 en 194 van het Gerechtelijk Wetboek betreffende de benoemingsvoorwaarden van de magistraten, *Parl. St. Senaat* 1985 – 1986, nr. 101.

⁹⁹⁷ X. DE RIEMAECKER en G. LONDERS, 'Toegang tot de magistratuur en de loopbaan binnen de magistratuur' in X. DE RIEMAECKER *et al.*, *Statuut en deontologie van de magistraat*, Die Keure, Brugge, 2000, 59 – 114 (64).

⁹⁹⁸ Ontwerp van wet houdende de begroting van het ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1986 en 1987 verslag door Van Rompaey, *Parl. St. Senaat* 1985 – 1986, nr. 5-VI/2, 9.

⁹⁹⁹ Wet van 18 juli 1991 tot wijziging van de voorschriften van het Gerechtelijk Wetboek die betrekking hebben op de opleiding en werving van magistraten, *BS* 26 juli 1991, 16500. Zie J. SOHIER, 'Les nouvelles règles du Code judiciaire relatives au recrutement des magistrats', *JT* 1991, 705 – 707.

de Hoge Raad voor de Justitie in 1998 kwam een einde aan het systeem van politieke benoemingen¹⁰⁰⁰.

3.2. Bevoegdheid : « l'ultime espoir du plaideur qui défend une mauvaise cause »?¹⁰⁰¹

220. Net zoals de gerechtelijke organisatie werd ook de bevoegdheid vooral geregeld in afzonderlijke wetten¹⁰⁰². Daarom lag de drempel hier een stuk lager om in te grijpen dan wijzigingen aan te brengen in de procedure. Daar gold nog meer dan elders: alles vormt één systeem. Daarom was het schuiven met bevoegdheden een geliefkoosde aanpak van de Belgische wetgever. Zo ontlastte men bepaalde rechtbanken en kon in sommige gevallen een oplossing geboden worden voor de gebreken van een bepaalde procedure. Daar kwam nog bij dat de wetgever regelmatig willens nillens moest ingrijpen omdat de aanleggrenzen vast en niet geïndexeerd waren¹⁰⁰³. Na de oliecrisis van 1973 – 1974 werd een voorstel tot automatische indexering afgeschoten¹⁰⁰⁴. Sindsdien zag de wetgever zich verschillende keren weer genoodzaakt om in te grijpen.

¹⁰⁰⁰ Wet van 22 december 1998 tot wijziging van sommige bepalingen van deel II van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de Hoge Raad voor de Justitie, de benoeming en aanwijzing van magistraten en tot invoering van een evaluatiesysteem. *BS* 2 februari 1999, 2922. Deze wet regelde een nieuwe benoemingsprocedure voor de magistratuur (art. 259ter Ger.W.), een gerechtelijke stage (art. 259octies Ger.W.) en een periodieke evaluatie van magistraten (art. 259nonies tot undecies Ger.W.) Over het octopusakkoord zie F. DELPEREE, 'Octopus, genèse et réalisations' in X. (ed.), *Une justice en crise: premières réponses*, Brussel, Bruylant, 89 e.v., C. MATRAY, 'Le conseil supérieur de la justice: de quelques perplexités' in *ibid.*, 153 e.v. en M. VERDUSSEN, 'L'origine et la légitimité du Conseil supérieur de la justice' in M. VERDUSSEN (ed.), *Le Conseil supérieur de la justice*, Brussel, Bruylant, 1999, 15 – 26, K. KLOECK, 'De Hoge raad voor de justitie – een jaar ver. Hoop doet leven', *Panopticon* 2002, 44 – 68 en M. STORME en P. TAELEMAN (ed.), *De eerste vier jaar Hoge Raad voor de Justitie: een kritische terugblik*, Brugge, Die Keure, 184 p.. Over depolitisering van de benoemingen in de magistratuur in het algemeen zie X. DE RIEMAECKER en G. LONDERS, 'Toegang tot de magistratuur en de loopbaan binnen de magistratuur' in X. DE RIEMAECKER *et al.*, *Statuut en deontologie van de magistraat*, Die Keure, Brugge, 2000, 59 – 114 (62 – 67). Een studie van het Europese netwerk van Hoge Raden voor de Justitie die de onafhankelijkheid van onze rechters moest doorlichten meldde nochtans dat bijna een kwart van de rechters (23 procent) aangaf dat benoemingen gebeurden op basis van andere criteria dan kennis en ervaring terwijl 21 procent twijfelde en 45 procent dit stellig ontkende. Zie hierover EUROPEAN NETWORK OF COUNCILS FOR THE JUDICIARY (ENCJ), *Data ENCJ Survey on the Independence of Judges 2016 – 2017*, 66 p. (15 e.v. en 33 e.v.) geraadpleegd op https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/independence/encj_survey_2016_2017.pdf.

¹⁰⁰¹ H. DE PAGE, *Les actions complexes: étude sur la compétence: sens et portée de la règle Continentia causae dividi non debet*, Bruylant, Brussel, 1930, 45 p. (38).

¹⁰⁰² Al werden er natuurlijk wel bepalingen verspreid in de *CPC* met betrekking tot bevoegdheid.

¹⁰⁰³ Zie ook noot 528.

¹⁰⁰⁴ Begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1977. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Bourgeois. *Parl. St. Kamer* 1976 – 1977, nr. 4-VI/3, 30.

3.2.1. Vrederechter

221. De vrederechter¹⁰⁰⁵ werd lange tijd beschouwd als een uitzonderingsrechter. Bevoegdheden werden maar met mondjesmaat aan hem toegekend¹⁰⁰⁶. Vooral vanaf einde 19de eeuw/begin 20ste eeuw veranderde dit beeld. Dat dit dan gebeurde, had te maken met twee zaken. Enerzijds waren vrederechters al lang niet meer verkozen, ongeschoolde mannen maar vast benoemde professionele magistraten. Anderzijds bood de vrederechter een uitweg uit de impasse van de herziening van de CPC. Het verhuizen van een bepaalde materie naar de vrederechter betekende immers dat een volledig andere procedure van toepassing werd. Naast een meer mondelinge, snellere procedure kenden vrederechters ook geen OM bij burgerlijke zaken (iets wat in die tijd ter discussie stond¹⁰⁰⁷) en geen pleitbezorgers¹⁰⁰⁸. De vredegerichten genoten bovendien sinds hun conceptie kort na de Franse Revolutie een goede reputatie¹⁰⁰⁹. De zaken werden snel afgehandeld, op een niveau dat dicht bij de burgers stond.

222. Het verhuizen van zaken naar de vrederechter kon op twee manieren: enerzijds door zijn bevoegdheid *ratione summae* (en eventueel het bedrag van de laatste aanleg voor de vrederechter) te verhogen, anderzijds door het toekennen van bijzondere bevoegdheden. Deze operatie ontlastte zowel de rechtbanken van eerste aanleg als de hoven van beroep, de twee instanties die telkens in de problemen kwamen. Een andere oplossing waren de door de Duitse bezetter opgerichte arbitragetribunalen. Ook voor de vredegerichten zelf werd tijdens het interbellum en in de geest van het corporatisme dat toen welig tierde een alternatief voorgesteld: de landbouwraden.

3.2.1.1. Bevoegdheid *ratione summae*

223. Aanvankelijk beschikte de vrederechter niet over een algemene bevoegdheid in burgerlijke zaken. Als uitzonderingsrechter waren een aantal zaken aan hem onttrokken, zoals onroerende vorderingen, vorderingen betreffende de staat van personen of betwistingen in

¹⁰⁰⁵ Voor een algemeen overzicht zie M.-A. PIERSON, 'De l'organisation judiciaire et de la compétence', Titel II, Hfst. 1 La justice de paix, 137 – 175.

¹⁰⁰⁶ Zie bijvoorbeeld Bevoegdheidswet 1841 en Bevoegdheidswet 1876 in Hoofdstuk II: het falen van visionaire wetgeving.

¹⁰⁰⁷ Zie *ibid.*

¹⁰⁰⁸ Art. 9 CPC.

¹⁰⁰⁹ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Boek II, Hfst. 5, 143 e.v.. Op de vrederechters had Bordeaux weinig tot niets aan te merken. De instelling zelf was excellent, enkel op de keuze van de mensen die ze bemanden, rustte een smet. In de oorspronkelijke conceptie waren vrederechters geen praktijkbeoefenaars of mensen van het recht. Men had notabelen van het platteland voor ogen die uit hun positie enige ervaring moesten hebben met geschillen te lande. Uit hun vooraanstaande positie kon verzoenende invloed geput worden. Territoriaal werden kleine kantons op maat van de instelling ingesteld. De bevoegdheid werd later in de 18de eeuw uitgebreid en nieuwe exclusieve bevoegdheden in bepaalde materies werden voorzien. Gezond verstand en praktische ervaring werd zo vaak onvoldoende geacht voor de positie. Een juridisering deed haar intrede, samen met de vloek van politieke benoemingen.

verband met hoedanigheid en valsheid in geschrifte¹⁰¹⁰, vorderingen waarvan de waarde niet in geld uitgedrukt kon worden, gemengde of complexe vorderingen die slechts gedeeltelijk binnen zijn bevoegdheid vielen en de tenuitvoerlegging van zijn vonnissen¹⁰¹¹. Om diezelfde reden was ook zijn bevoegdheid *ratione summae* aanvankelijk erg beperkt. Enkel zaken van geringe waarde mochten door hem behandeld worden: zaken onder 50 frank in laatste aanleg en zaken onder 100 frank in eerste aanleg. Ook de bevoegdheidswet van 1841 was op dezelfde leest geschoeid. Door de economische ontwikkelingen sinds einde 18de eeuw was een verdubbeling van beide bedragen gewenst. Daarmee bleef men trouw aan het opzet van de oorspronkelijke wetgever. Zaken die voorheen bij voorkeur door de vrederechter behandeld werden, kwamen nu immers voor de rechtbanken van eerste aanleg (en vervolgens voor de hoven van beroep). Met de bevoegdheidswet uit 1876 werd de bevoegdheid *ratione summae* van de vrederechter op 300 frank gesteld. Dat was wederom een aanpassing aan de inflatie. Belangrijker was dat Allard in zijn wetsontwerp aanvankelijk voorzien had dat die 300 frank meteen ook het bedrag van de laatste aanleg voor de vrederechter zou zijn. Met andere woorden; met uitzondering van een aantal bijzondere bevoegdheden¹⁰¹², waar de vrederechter wel kon oordelen over bedragen boven 300 frank maar dan steeds in eerste aanleg, waren de uitspraken van de vrederechters niet vatbaar voor beroep. Dit ging voor het Parlement veel te ver en werd beschouwd als een onaanvaardbare inperking van het beginsel van een dubbele aanleg. Een en ander had ook te maken met de uitgebreide rechtsmacht van de vrederechter in vergelijking met zijn inrichting in 1790. Naast een uitbreiding in bijzondere bevoegdheden (Bevoegdheidswet 1841 en 1876 en een aantal afzonderlijke wetten), maakte de bevoegdheidswet van 1876 komaf met het onderscheid tussen roerende en onroerende vorderingen, voor wat de bevoegdheid betrof¹⁰¹³. De uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechter *ratione summae* tussen 1790 en 1876 leek zo vooral ingegeven te zijn door een aanpassing aan de sociaaleconomische realiteit, eerder dan een voorkeur voor de vrederechter. Dat stond in scherp contrast met de steeds toenemende bijzondere bevoegdheden. Het behoud van het bedrag van de laatste aanleg voor de vrederechter op 100 frank daarentegen leek de tegenhanger hiervan. Want de bijzondere bevoegdheden volgden deze grens voor de appellabiliteit van de uitspraken. Terwijl het begin van de 20ste eeuw grossierde in nieuwe bijzondere bevoegdheden voor de vrederechter, bleef het bedrag van de laatste aanleg voor de vrederechter op 100 frank¹⁰¹⁴. Zo bleef de grens gelijk tussen 1841 en 1928 terwijl de bevoegdheid *ratione summae* (in absolute cijfers) maal 12 ging. Lange tijd bleef ook het bedrag van de laatste aanleg voor de rechtbank van koophandel en de rechtbank van

¹⁰¹⁰ In dit geval ook omwille van de afwezigheid van een OM bij de vrederechter en de strafrechtelijke aard van de procedure.

¹⁰¹¹ Zie R. VAN LENNEP, *Belgisch burgerlijk procesrecht*, dl. VIII, Antwerpen, Standaard, 1934, nr. 59; M.-A. PIERSON, *Les Nouvelles*, 165 e.v.. In dit laatste geval was er natuurlijk wel art. 17 CPC, de uitspraken van de vrederechter onder 300 frank waren uitvoerbaar bij voorraad niettegenstaande beroep en zonder storten van een borgsom. In ander zaken kon de vrederechter de voorlopige tenuitvoerlegging bevelen maar mét een borgsom. Later kwam daar ook nog pandbeslag (Art. 6 wet 1876) bij. De *ratio legis* daarvan was dat deze voor alles een bewarende maatregel was en dus geen probleem hoefde te vormen. Het beslag op buitengezetenen uit de bevoegdheidswet 1841 werd door de bevoegdheidswet 1876 weer afgeschaft. Zie Hoofdstuk II: 2.3.1 Wet van 25 maart 1841 en 2.3.2. Wet van 25 maart 1876.

¹⁰¹² Zie vooral de opsomming in art. 3 Bevoegdheidswet 1876.

¹⁰¹³ Art. 38 wet 25 maart 1876 gewijzigd door art. 1 wet 15 september 1928 en KB 13 januari 1935.

¹⁰¹⁴ Een aantal wetsontwerpen, ingegeven door economische overwegingen, probeerde daar wel aan te verhelpen maar werden telkens door het Parlement teruggefloten.

eerste aanleg gelijk; tussen 1841 en 1928 van 2.000 naar 2.500 frank. In de praktijk zorgde dit ervoor dat een eis soms wat verlaagd werd om alsnog naar de vrederechter te kunnen trekken in plaats van naar de rechtbank van eerste aanleg¹⁰¹⁵. De redenering was nu ook weer dezelfde: het verhogen van het bedrag in laatste aanleg was een inbreuk op het beginsel van de dubbele aanleg¹⁰¹⁶. Ook het drastisch optrekken van de bevoegdheid van de vrederechter in eerste aanleg, een maatregel waar de regering veel van verwachtte om de hoven van beroep te ontlasten, bleef erg moeilijk. Hoewel de wet op de bevoegdheid van 1925 die van 600 frank naar 2.500 frank optrok, was er aanvankelijk sprake van 10.000 frank¹⁰¹⁷. Vooral na WO I was er wel het besef dat er meer moest gebeuren (o.a. onder impuls van de Raad voor Wetgeving¹⁰¹⁸), maar de parlementaire machine stokte en men moest zijn toevlucht nemen tot een beperkter wetgevend optreden. Uit de grotere hervorming werden de stukken over bevoegdheid (en gerechtelijke organisatie) gelicht om dan het voorwerp uit te maken van een

¹⁰¹⁵ Niet in de plaats van de rechtbank van koophandel. Niet omdat er geen kritiek was op de procedure, maar omdat vrederechters slechts een (algemene) bevoegdheid in handelszaken verwierven in 1935.

¹⁰¹⁶ In 1911 voorzag het wetsontwerp bijvoorbeeld 600 frank in eerste aanleg en 300 frank in laatste aanleg, met andere woorden een verhoging met factor 3 (tegenover 2 in eerste aanleg). Zie Ontwerp van wet tot uitbreiding van de bevoegdheid der vrederechters, *Parl. St. Kamer* 1910 – 1911, nr. 181 en 217 (verslag) en *Parl. Hand. Kamer*, zittingen van 13, 14 en 19 juli 1911, 1873 – 1892, 1918 en 2041 – 2044. De Senaat hield echter vast aan 100 frank zie Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi étendant la compétence des juges de paix, *Parl. St. Senaat* 1910 – 1911, nr. 122 en *Parl. Hand. Senaat*, zitting van 3 augustus 1911, 562 – 565. Ook in 1928 volgde dezelfde discussie. Zie Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid, *Parl. St. Kamer* 1927 – 1928, nr. 125, 22. “*Het Recht en de rechtspraak die het Recht voorbereidt of het maakt, worden niet in geldwaarden geschat. Eene ware rechtspraak kan trouwens niet bestaan, indien zij geen controle heeft in beroep. Voor de vorming zelf van het recht is het dus van belang dat het recht van beroep in ruime mate worde behouden.*” De hele zaak had zelfs een klein conflict tussen de commissie en Alexandre Braun (toen voorzitter van de commissie Justitie van de Senaat) tot gevolg, die in de *JT* zijn gal spuilde (Brief van A. BRAUN, *JT* 1927, 659 – 660). De commissie daarentegen vond dat ook de advocatuur *mea culpa* moest slaan.

¹⁰¹⁷ Rapport (Henri Carton) de la Commission de la Justice chargée d'examiner le Projet de Loi contenant le Budget du Ministère de la Justice pour l'exercice 1922, *Parl. St. Senaat* 1921-22, nr. 80, 7-8. Ook minister van Justitie Masson liet zich 10.000 frank ontvallen.

¹⁰¹⁸ Zie Hoofdstuk V: 5.2.1. Nieuwe speler: Bestendige Raad voor Wetgeving (1911 – 1946).

afzonderlijke wet. In afwachting van de hervormingen uit de jaren 1930 was dat bijvoorbeeld het geval met de wet op de bevoegdheid uit 1925¹⁰¹⁹, 1928¹⁰²⁰ en 1932¹⁰²¹.

224. Ook na de muntdevaluatie van 1926 moest de wetgever wel ingrijpen en moest bovendien een verhoging van het bedrag in laatste aanleg voor de vrederechter bespreekbaar worden. Vrederechters konden voortaan in laatste aanleg uitspraak doen tot 400 frank en ook voor de rechtbanken van eerste aanleg en rechtbanken van koophandel werd het bedrag verdubbeld. De eerste grote (zelfs grootste) uitbreiding van de bevoegdheid *ratione summae* kwam er ten gevolge van een volmachtenwet. Na de economische crisis kreeg de regering bijzondere machten om het land weer op het spoor te zetten¹⁰²². Het koninklijk besluit¹⁰²³ dat hier het gevolg van was, moest niet via het Parlement en was dus niet gebonden door de traditionele bezwaren. Dit kon natuurlijk niet iedereen smaken¹⁰²⁴. De drastische verhoging van de bevoegdheid *ratione summae* (en vooral het bedrag van de laatste aanleg) in 1935 moet ook samen gezien worden met de vereenvoudigde procedure die in datzelfde jaar ingevoerd werd voor uitspraken van de vrederechter in laatste aanleg¹⁰²⁵. De grote ingreep in het interbellum ten spijt¹⁰²⁶ moest de wetgever kort na de Tweede Wereldoorlog opnieuw ingrijpen¹⁰²⁷.

¹⁰¹⁹ Zie Wetsontwerp tot verlenging van de tijdelijke wetten op de gerechtelijke organisatie en procedure, *Parl. St. Kamer* 1923 – 1924, nr. 303 en 363 (verslag). Dit ontwerp stond o.a. in het teken van de verlenging van de alleenzetelende rechter die in 1919 ingevoerd werd en nog steeds ter discussie stond. Een amendement van de regering verplaatste de materie naar een afzonderlijke wet ‘Loi relative à la compétence en matière civile et commerciale’. Dit werd aangenomen door de Kamer (*Parl. Hand. Kamer*, zitting van 23 juli 1924) en vervolgens naar de Senaat gestuurd (Wetsontwerp met betrekking tot de bevoegdheid in burgerlijke en handelszaken, *Parl. St. Senaat* 1923 – 1924, nr. 243) en gestemd als wet.

¹⁰²⁰ Zie Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting, de bevoegdheid en de rechtspleging, *Parl. St. Senaat* 1925 – 1926, nr. 238. Een aantal zaken daaruit waren dringend en konden niet wachten: het reglement van inwendige orde van hoven, rechtbanken en griffies en de bevoegdheid in burgerlijke en handelszaken. Op vraag van de regering werd een deel uit het ontwerp (art. 24 – 37, 34, 40, 41, 53 – 57 en 82) het voorwerp van een afzonderlijk wetsontwerp. Het werd unaniem door de Senaat (*Parl. Hand. Senaat*, zitting van 6 juli 1927, 862) gestemd maar stootte in de Kamer op tegenstand omwille van de bepalingen met betrekking tot de bevoegdheid in laatste aanleg. Het deel over de gerechtelijke organisatie werd gestemd in de Kamer (*Parl. Hand. Kamer*, zitting van 14 juli 1927, 2314) en Senaat (*Parl. Hand. Senaat* Zitting van 19 juli 1927, 1008). De rest van de bepalingen (art. 8 – 14 uit het ontwerp *Parl. St. Kamer* 1926 – 1927, nr. 318 en 1927 – 1928 nr. 125 (verslag) werden als afzonderlijk wetsontwerp bijgestuurd en gestemd. *Parl. Hand. Kamer*, zitting van 13 juni 1928, 1308 e.v.) en *Parl. St. Senaat* 1927 – 1928, nr. 160 en 171 (verslag) en *Parl. Hand. Senaat*, zitting van 12 september 1928, 1180. Het verzet had vooral te maken met het de alleenzetelende rechter.

¹⁰²¹ Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting, de bevoegdheid en de rechtspleging, *Parl. St. Senaat* 1925 – 1926, nr. 238. De ontkoppeling werd voorgesteld door de commissie Justitie van de Senaat (Verslag uit naam van de Commissie voor de Justitie, belast met het onderzoek van het Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting, de bevoegdheid en de rechtsvordering *Parl. St. Senaat* 1926 – 1927, nr. 156 en Verslag uit naam van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting, de bevoegdheid en de rechtspleging, *Parl. St. Senaat* 1930 – 1931, nr. 94).

¹⁰²² Zie hierover uitgebreid in Hoofdstuk V: 5.2.2. Economische crisis(sen) post 1930: regeringen nemen de touwtjes in handen en in het bijzonder 5.2.2.1. Techniek van besluitwetten; economische motieven ter legitimatie van een buitenkans.

¹⁰²³ *Ibid.*, het voorstel maakte deel uit van een reeks KB's om de werking van het gerecht aan te pakken.

¹⁰²⁴ R. VICTOR, ‘De nieuwe regeling van procedure’, *RW* 1935, 754 – 758.

¹⁰²⁵ KB. Nr. 65 van 13 januari 1935 Arrêté royal instituant une procédure rapide en justice de paix lorsque le montant de la demande principale n'excède pas le taux du dernier ressort, *Pasin.* 1935, 32 – 33. Zie *infra*.

¹⁰²⁶ Zie *infra* o.a. 3.3.2. Programmawet voor de burgerlijke rechtspleging: eenmaking van de procedure?

¹⁰²⁷ Art. 2 Wet van 20 maart 1948 tot wijziging van sommige bedragen in burgerlijke en handelszaken in *BS* 26 maart 1948, 2448.

225. Het systeem uit het Gerechtelijk Wetboek kwam neer op het openstellen van hoger beroep in alle gevallen, enkele zeldzame uitzonderingen niet te na gesproken. Dat kon onder andere door een uniform bedrag van de laatste aanleg: 3.500 frank¹⁰²⁸. Ook na de eerste oliecrisis, en daarna ook middenin de tweede van de jaren 1970, stuurde de wetgever bij¹⁰²⁹. Enerzijds werd de bevoegdheid van de vrederechter verdubbeld om tegemoet te komen aan de inflatie. Anderzijds werd de aanleggrens voor uitspraken in laatste aanleg fors opgetrokken naar 15.000 frank of maal 4. Omdat begin jaren 1990 de gerechtelijke achterstand steeds onrustwekkender proporties begon aan te nemen, werd dit recept herhaald, zij het op steroïden. Uitspraken van de vrederechter onder 50.000 frank waren voortaan niet vatbaar voor beroep. Voor de rechtbank van koophandel en de rechtbank van eerste aanleg werd de grens gelijkgesteld met de bevoegdheid van de vrederechter in eerste aanleg: 75.000 frank. In vergelijking met vandaag werden die grenzen uiteraard opgetrokken, zij het dat het bedrag van de laatste aanleg voor de vrederechters iets sterker werd verhoogd dan dat van de rechtbank van eerste aanleg en de rechtbanken van koophandel.

226. De wet van 25 mei 2018¹⁰³⁰ doet denken aan de wet op de bevoegdheid van 1925, waar ook heel uitdrukkelijk een keuze gemaakt werd om een groter aantal zaken toe te wijzen aan de vrederechter door het optrekken de bevoegdheid *ratione summae*¹⁰³¹. De wet van 25 mei 2018 doet eigenlijk nog straffer: terwijl de bevoegdheid van de vrederechters *ratione summae* verhoogt, blijft het bedrag van de laatste aanleg voor voor de rechtbanken van koophandel en rechtbanken van eerste aanleg ongemoeid. Daarmee wordt voor het eerst gebroken met het systeem sinds 1992 (maar dat eigenlijk ook al bestond in 1925) waar het bedrag van de laatste aanleg voor de rechtbank van eerste aanleg en rechtbank van koophandel gekoppeld was aan de bevoegdheid *ratione summae* van de vrederechter. Dat ook het bedrag van de laatste aanleg voor de vrederechter opgetrokken wordt van 1.860 € naar 2.000 € lijkt verwaarloosbaar¹⁰³².

227. Volledigheidshalve geven we nog aan dat sinds de Wet van 26 maart 2014 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek en de wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransacties met het oog op de toekenning van bevoegdheid aan

¹⁰²⁸ Art. 617 Ger. W. en noot 1848.

¹⁰²⁹ Zie Wet van 29 november 1979, *Pasin.* 1979, dl. 3, 1284 (hierna verkort als Bevoegdheidswet 1979). Wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, *Pasin.* 1992, dl. 2, 1619 – 1627 (hierna verkort als Wet gerechtelijke achterstand 1992). Zie ook Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 573, 590, 1338 en 617 van het Gerechtelijk Wetboek. *Parl. St.* Kamer BZ 1979 nr. 121.

¹⁰³⁰ Wet van 25 mei 2018 tot vermindering en herverdeling van de werklust binnen de rechterlijke orde, *BS* 30 mei 2018, 45045 (hierna verkort als Wet van 25 mei 2018 tot vermindering en herverdeling van de werklust binnen de rechterlijke orde).

¹⁰³¹ Wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, van het Burgerlijk Wetboek en van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik van talen in gerechtszaken. *Parl. St.* Kamer 2017 – 2018, nr. 54 2827/1.

¹⁰³² Art. 617, eerste lid Ger. W.

de natuurlijke rechter in diverse materies¹⁰³³ het bedrag van het geschil niet meer doorslaggevend is bij het bepalen van de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel¹⁰³⁴.

Wet	Bedrag laatste aanleg vrederechter	Algemene bevoegdheid vrederechter	Bedrag laatste aanleg RBEA	Bedrag laatste aanleg RB Kh
Wet 16 – 24 augustus 1790	50 POND ¹⁰³⁵	100 POND ¹⁰³⁶	1.000 POND ¹⁰³⁷	1.000 POND ¹⁰³⁸
Wet 25 maart 1841	100 BEF ¹⁰³⁹	200 BEF ¹⁰⁴⁰	2.000 BEF ¹⁰⁴¹	2.000 BEF ¹⁰⁴²
Wet 25 maart 1876	100 BEF ¹⁰⁴³	300 BEF ¹⁰⁴⁴	2.500 BEF ¹⁰⁴⁵	2.500 BEF ¹⁰⁴⁶
Wet 12 augustus 1911	100 BEF ¹⁰⁴⁷	600 BEF	2.500 BEF	2.500 BEF
Wet 11 februari 1925	100 BEF ¹⁰⁴⁸	2.500 BEF	2.500 BEF	2.500 BEF
Wet 15 september 1928	400 BEF ¹⁰⁴⁹	2.500 BEF ¹⁰⁵⁰	5.000 BEF ¹⁰⁵¹	5.000 BEF ¹⁰⁵²
KB nr. 63 13 januari 1935	1.000 BEF ¹⁰⁵³	5.000 BEF ¹⁰⁵⁴	12.500 BEF ¹⁰⁵⁵	12.500 BEF ¹⁰⁵⁶
Wet 20 maart 1948 ¹⁰⁵⁷	2.000 BEF	10.000 BEF	25.000 BEF	25.000 BEF

¹⁰³³ Wet van 26 maart 2014 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek en de wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransacties met het oog op de toekenning van bevoegdheid aan de natuurlijke rechter in diverse materies, *BS* 22 mei 2014, 40635 – 40637.

¹⁰³⁴ De rechtbank van koophandel is voortaan bevoegd voor geschillen tussen ondernemers, zonder ondergrens voor de waarde van het geschil. Het gewijzigde artikel 573 Ger. W. stelt dat de eiser die geen onderneming is de mogelijkheid heeft zijn vordering voor te leggen aan de rechtbank van koophandel, op voorwaarde dat de vordering betrekking heeft op een economische activiteit van de verweerder.

¹⁰³⁵ Art. 9, Titel III Des juges de paix Loi 16 – 24 août 1790.

¹⁰³⁶ *Ibid.*

¹⁰³⁷ Art. 5, Titel IV Des juges de première instance Loi 16 – 24 août 1790.

¹⁰³⁸ Art. 4, Titel XII Des juges en matière de commerce, Loi 16 – 24 août 1790.

¹⁰³⁹ Art. 1, Bevoegdheidswet 1841.

¹⁰⁴⁰ *Ibid.*

¹⁰⁴¹ Art. 14, *Ibid.*

¹⁰⁴² Art. 21, *Ibid.*

¹⁰⁴³ Art. 2, Bevoegdheidswet 1876.

¹⁰⁴⁴ *Ibid.*

¹⁰⁴⁵ Art. 16, Bevoegdheidswet 1876.

¹⁰⁴⁶ *Ibid.*

¹⁰⁴⁷ Art. 1 Loi du 12 août 1911, Loi étendant la compétence des juges de paix, *Pasin.* 1911, 300 – 306.

¹⁰⁴⁸ Art. 1 Loi de 11 février 1925, Loi relative à la compétence en matière civile, *Pasin.* 1925, 19 – 24.

¹⁰⁴⁹ Art. 1 Wet van 15 september 1928 tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid, *Pasin.* 1928, 373 – 376.

¹⁰⁵⁰ *Ibid.*

¹⁰⁵¹ Art. 6, *ibid.*

¹⁰⁵² *Ibid.*

¹⁰⁵³ Art. 1 KB nr. 63 de 13 janvier 1935 Arrêté royal relatif à la compétence et au ressort en matière civile et commerciale et à l'appel des jugements des juges de paix, *Pasin.* 1935, 21 – 32.

¹⁰⁵⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵⁵ Art. 5, *ibid.*. De regering wilde aanvankelijk zelfs tot 20.000 frank gaan. Zie Wetsontwerp betreffende de bevoegdheid en den aanleg in burgerlijke zaken en in handelszaken, *Parl. St.* Kamer 1933 – 1934, nr. 239.

¹⁰⁵⁶ *Ibid.*

¹⁰⁵⁷ Art. 2 Wet van 20 maart 1948 tot wijziging van sommige bedragen in burgerlijke en handelszaken, *Pasin.* 1948, 171.

Gerechtelijk Wetboek	3.500 BEF ¹⁰⁵⁸	25.000 BEF ¹⁰⁵⁹	3.500 BEF ¹⁰⁶⁰	3.500 BEF ¹⁰⁶¹
Wet 29 november 1979	15.000 BEF	50.000 BEF ¹⁰⁶²	15.000 BEF ¹⁰⁶³	15.000 BEF
Wet 3 augustus 1992	50.000/1.240 EUR	75.000/1.860 EUR ¹⁰⁶⁴	75.000/1.860 EUR ¹⁰⁶⁵	75.000/1.860 EUR
Wet 30 juli 2013	1.860 EUR	2.500 EUR ¹⁰⁶⁶	2.500 EUR ¹⁰⁶⁷	2.500 EUR
Wet 25 mei 2018	2.000 EUR ¹⁰⁶⁸	5.000 EUR ¹⁰⁶⁹	2.500 EUR	2.500 EUR

228. Een lezing van de bevoegdheid *ratione summae* in absolute cijfers doorheen de tijd maakt het mogelijk om de verhoudingen uit de verschillende wetten op de bevoegdheid met elkaar te vergelijken. Als we de verschillende bedragen indexeren naar vandaag, kunnen we bovendien ook de vergelijking maken tussen de huidige regeling en die uit het verleden. Hier komt echter wat rekenwerk bij kijken.

229. Voor het omzetten van de aanleggrenzen van 1790 tot vandaag werd de waarde van de Franse *livre tournois* via een consumptieprijnsindex (CPI) omgezet naar oude Franse franken in 1913 en vervolgens geïndexeerd naar euro's in 2017¹⁰⁷⁰.

	Bedrag laatste aanleg vrederechter	Algemene bevoegdheid vrederechter	Bedrag laatste aanleg RBEA	Bedrag laatste aanleg RB Kh
Wet 16 – 24 augustus 1790	614 EUR	1.230 EUR	12.301 EUR	12.301 EUR

¹⁰⁵⁸ Art. 617, eerste lid Ger. W.

¹⁰⁵⁹ Art. 590, eerste lid Ger. W.

¹⁰⁶⁰ Art. 617, eerste lid Ger. W.

¹⁰⁶¹ *Ibid.*

¹⁰⁶² Art. 2. Bevoegdheidswet 1979.

¹⁰⁶³ Art. 4. Bevoegdheidswet 1979.

¹⁰⁶⁴ Art. 7 Wet gerechtelijke achterstand 1992.

¹⁰⁶⁵ Art. 8 Wet gerechtelijke achterstand 1992.

¹⁰⁶⁶ Art. 132 Wet van 30 juli 2013 betreffende de invoering van een familie- en jeugdrechtbank, *BS* 27 september 2013, 68429.

¹⁰⁶⁷ Art. 136, *Ibid.*

¹⁰⁶⁸ Art. 28, Wet van 25 mei 2018 tot vermindering en herverdeling van de werklust binnen de rechterlijke orde.

¹⁰⁶⁹ Art. 27, *ibid.*

¹⁰⁷⁰ Het omzetten van 1790 naar 1913 werd gedaan aan de hand van een CPI voor Parijs (Tabel 4) in R. C. ALLEN, 'The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War', in *Explorations in Economic History* 2001/38, 411 - 447 (426), volgens de volgende berekening: bedrag uit 1790* [5.70 (CPI Parijs 1900-1913)/1.43 (CPI Parijs 1750-1799)]. De berekening tussen haakjes geeft de evolutie weer tegenover de waarde van een bedrag in Straatsburg in 1754. De evolutie van dit bedrag is het vertrekpunt van Allen's tabel. Concreet in ons geval betekent dit dat een bedrag in Parijs in de periode 1900 – 1913 5.7 maal de waarde heeft van datzelfde bedrag in 1754 in Straatsburg. Omdat ons vertrekpunt echter een bedrag in Parijs is in 1790 moet ook het verschil tussen deze twee bedragen in rekening worden gebracht. Die verhouding voor de periode 1750 – 1799 is 1.43. Het bekomen bedrag in oude Franse franken in 1913 werd daarna omgezet naar Euro via de tool van het Nationaal Instituut voor Statistiek van Frankrijk (INSEE) op <https://www.insee.fr/fr/information/2417794>.

230. De berekening voor de periode tussen 1841 en 1911 ligt wat moeilijker. Daarom geven we hier de verschillende mogelijkheden weer. De eerste wijze van berekening volgt de evolutie van het nominaal loon van een ongeschoolde arbeider. De tweede berekening werd gemaakt op basis van Scholliers' cost of living-index. De derde en laatste berekening werd gedaan aan de hand van Segers consumptiedeflator en zou de meest de evenwichtige benadering zijn¹⁰⁷¹.

1. Aan de hand van het (nominale) loon van een ongeschoolde arbeider

	Bedrag laatste aanleg vrederechter	Algemene bevoegdheid vrederechter	Bedrag laatste aanleg RBEA	Bedrag laatste aanleg RB Kh
Wet 25 maart 1841	1.300 EUR	2.594 EUR	25.953 EUR	25.953 EUR
Wet 25 maart 1876	743 EUR	2.222 EUR	18.538 EUR	18.538 EUR
Wet 12 augustus 1911	617 EUR	3.702 EUR	15.417 EUR	15.417 EUR

2. Aan de hand van Scholliers cost of living-index

	Bedrag laatste aanleg vrederechter	Algemene bevoegdheid vrederechter	Bedrag laatste aanleg RBEA	Bedrag laatste aanleg RB Kh
Wet 25 maart 1841	809 EUR	1.617 EUR	16.196 EUR	16.196 EUR
Wet 25 maart 1876	605 EUR	1.815 EUR	15.130 EUR	15.130 EUR
Wet 12 augustus 1911	551 EUR	3.318 EUR	13.824 EUR	1.3824 EUR

3. Aan de hand van Segers' consumptiedeflator

	Bedrag laatste aanleg vrederechter	Algemene bevoegdheid vrederechter	Bedrag laatste aanleg RBEA	Bedrag laatste aanleg RB Kh
Wet 25 maart 1841	869 EUR	1.737 EUR	17.376 EUR	17.376 EUR
Wet 25 maart 1876	563 EUR	1.613 EUR	14.148 EUR	14.148 EUR
Wet 12 augustus 1911	605 EUR	3.666 EUR	15.124 EUR	15.124 EUR

231. Voor de periode 1920 tot vandaag kan een eenvoudige berekening gemaakt worden aan de hand van de officiële consumptieprijsindex¹⁰⁷².

¹⁰⁷¹ Segers stelde een index op voor de periode van 1830 tot 1913. Daarom werden de bedragen eerst geïndexeerd naar hun waarde in 1913 en vervolgens volgens de consumptieprijsindex net zoals de overige bedragen geïndexeerd naar 2017. In het geval van 100 frank in 1841 bijvoorbeeld, geldt de volgende berekening: $100 \cdot 104 (= \text{verhouding } 1913 \text{ tegenover } 1910) / 48$ (de verhouding tussen 1841 en 1910). Erna volgt net zoals voorheen $\text{Bedrag } 1913 \cdot 105.08 / 0.435$ (verhouding 2013 met 1914). Ondanks het feit dat beide tabellen net niet aansluiten (1913/1914) benadert deze berekening het best de huidige waarde. De dataset die hier gebruikt werd kan men terugvinden in Y. SEGERS, *Economische groei en levensstandaard. De ontwikkeling van de particuliere voedselconsumptie en het voedselverbruik in België 1800 – 1913*, 2003, Leuven, Universitaire pers, 631 p., Tabel 66 (622 – 623). Ook de evolutie van het nominale loon van de ongeschoolde arbeiders en de dataset van Scholliers werden uit dezelfde tabel geplukt.

¹⁰⁷² De cijfers werden bekomen door de verschillende bedragen te vermenigvuldigen met de consumptieprijsindex 2017 en vervolgens te delen door hun verhouding met de consumptieprijsindex van 2013, die als basis werd gebruikt voor de tabellen. In het geval van 2.500 frank in 1925 bijvoorbeeld, geldt de volgende berekening: $2.500 \text{ frank} \cdot 105,08 (= \text{verhouding } 2017 \text{ tegenover } 2013) / 2.25$ (de verhouding tussen 1925 en 2013). Voor de gebruikte gegevens zie de consumptieprijsindex via STATBEL, het Belgische statistiekenbureau <https://statbel.fgov.be/nl/open-data/consumptieprijsindex-en-gezondheidsindex>. De eerste consumptieprijsindex dateert van 1919 en werd ingevoerd door Joseph Wauters, minister van Arbeid, Industrie en Ravitaillering. Ze 168

	Bedrag laatste aanleg vrederechter	Algemene bevoegdheid vrederechter	Bedrag laatste aanleg RBEA	Bedrag laatste aanleg RB Kh
Wet 11 februari 1925	116 EUR	2.894 EUR	2.894 EUR	2.894 EUR
Wet 15 september 1928	292 EUR	1.824 EUR	3.648 EUR	3.648 EUR
KB nr. 63 13 januari 1935	914 EUR	4.570 EUR	11.546 EUR	11.546 EUR
Wet 20 maart 1948	418 EUR	2.092 EUR	4.983 EUR	4.983 EUR
Gerechtelijk Wetboek	517 EUR	3.690 EUR	517 EUR	517 EUR
Wet 29 november 1979	1.053 EUR	3.510 EUR	1.053 EUR	1.053 EUR
Wet 3 augustus 1992	1.996 EUR	2.994 EUR	2.994 EUR	2.994 EUR
Wet 30 juli 2013	1.948 EUR	2.618 EUR	2.618 EUR	2.618 EUR
Wetsontwerp Geens	2.000 EUR	5.000 EUR	2.751 EUR	2.751 EUR

232. Historisch gezien lag de appellabiliteit van beslissingen voor de rechtbank van eerste aanleg en rechtbank van koophandel een heel stuk lager dan vandaag (of sinds het Gerechtelijk Wetboek) het geval is. Tot de Eerste Wereldoorlog schommelde het bedrag voor een uitspraak in laatste aanleg hier rond de 12.000 – 15.000 euro. De inflatie en muntdevaluatie die volgden na de Grote Oorlog brachten dit bedrag een heel stuk terug, naar 3.000 – 3.500 euro. Het antwoord daarop was het sterk optrekken van dit bedrag tot 11.500 euro met het KB nr. 63 van 13 januari 1935. Een dergelijk hoog bedrag zou nadien nooit meer gehaald worden. Het Gerechtelijk Wetboek betekende zelfs een radicale breuk met het verleden en een historisch laag bedrag. Dat was een bewuste keuze maar betekende dat nooit eerder in de anderhalve eeuw die het Gerechtelijk Wetboek vooraf gingen, zoveel zaken voor hoger beroep (voor wat de waarde betrof) in aanmerking kwamen.

233. Een andere belangrijke vaststelling, als we naar de absolute cijfers kijken, is de schroom om het bedrag in laatste aanleg voor de vrederechter op te trekken. Tussen 1841 en 1928 bleef dit bedrag hetzelfde terwijl de bevoegdheid *ratione summae* wel omhoog ging van 200 naar 2.500 frank en tal van bijzondere bevoegdheden aan deze rechter werden toegewezen. Omdat bij de parlementaire voorbereiding wel regelmatig hogere bedragen rond gingen, lijkt het er vooral op dat bij het steeds uitgebreider takenpakket van de vrederechter een doorgedreven toepassing van het beginsel van dubbele aanleg als waarborg gold. De aarzeling om het bedrag in laatste aanleg voor de vrederechter te verhogen, mag ergens wel verbazen. In deze periode deden de werkrechtshraden nochtans al uitspraak in laatste aanleg tot 200¹⁰⁷³, 400¹⁰⁷⁴ en 500 frank¹⁰⁷⁵ terwijl ze destijds min of meer op gelijke hoogte startten met de vrederechters¹⁰⁷⁶. De verklaring daarvoor is waarschijnlijk dat de uitbreiding van de bevoegdheid van de

bevatte slechts een klein aantal goederen en in tegenstelling tot de huidige index wogen ze allemaal even zwaar door in de berekening. Een volledig accurate weergave is dit dus niet, maar ze is de *next best thing* [...].

¹⁰⁷³ Art. 47, Loi de 7 février 1859, Loi organique des conseils de prud'hommes, *Pasin.* 1859, 43 – 60.

¹⁰⁷⁴ Art. 46, Loi de 15 mai 1910, Loi organique des conseils de prud'hommes, *Pasin.* 1910, 347 – 376.

¹⁰⁷⁵ Art. 45, Loi de 9 juillet 1926, Loi organique des conseils de prud'hommes, *Pasin.* 1926, 506 – 525. In dit geval bestond ook de mogelijkheid voor het verzoeningsbureau van de werkrechtshraad om een uitspraak in rechte te doen tot 200 frank zonder mogelijkheid tot beroep, maar met de bijstand van de rechtskundig bijzitter (Art. 54, *ibid.*).

¹⁰⁷⁶ 60 frank, Art. 6 Loi de 18 mars 1806. Création d'un conseil de prud'hommes à Lyon (geraadpleegd op <http://larhra.ish-lyon.cnrs.fr/cdeprudhomme2/loi18mars1806.htm>) Art. 2 van het Décret de 3 août 1810 trok dit al op naar 100 frank voor uitspraken in laatste aanleg geweest. De wet van 1842 behield die grens (Loi du 9 avril 1842 sur les conseils de prud'hommes, *Pasin.* 1842, 111 – 122).

werkrechtersraden een stuk gezapiger was (geen explosie van bijzondere bevoegdheden zoals bij de vrederechter) dan het steeds uitgebreider takenpakket van de vrederechter¹⁰⁷⁷.

3.2.1.2. Bijzondere bevoegdheid

234. Tegenover de aanpassing van de bevoegdheid *ratione summae*, die vaak een aanpassing was aan de inflatie (dat is althans toch telkens de motivatie, al laat bovenstaande tabel een ander licht over de zaak schijnen), liet het toekennen van nieuwe bijzondere bevoegdheden de wetgever toe om gericht te werken. Enerzijds om praktische redenen, omdat de vrederechter nu eenmaal de meest aangewezen rechter was voor een bepaalde materie of de kost van de rechtsgang voor de rechtbank van eerste aanleg niet in verhouding stond tot het voorwerp van bepaalde vorderingen. Anderzijds kon men zo de soms drukke stedelijke vredegerechten¹⁰⁷⁸ (vooral vanaf einde 19de, begin 20ste eeuw) ontzien door de instelling typische plattelandszaken toe te wijzen.

235. Al vanaf het begin werden de vrederechters een aantal zaken toegewezen waar ze ongeacht de waarde uitspraak deden, maar dan steeds in eerste aanleg. Dat waren vooral zaken verbonden met het platteland¹⁰⁷⁹. De vrederechter dus als bucolische rechter. De wet op de bevoegdheid uit 1841 nam de regeling uit 1790 enerzijds over¹⁰⁸⁰. Anderzijds voegde ze nog twee categorieën van zaken toe. De bevoegdheid van de vrederechter inzake huur werd sterk uitgebreid¹⁰⁸¹. Daar tegenover stond dat ze gekoppeld bleef aan de algemene bevoegdheid van de vrederechter (100/200 frank)¹⁰⁸². Een derde categorie waren zaken waarvan de vrederechter kon kennis nemen, maar waarbij altijd hoger beroep mogelijk was¹⁰⁸³.

¹⁰⁷⁷ Zie Hoofdstuk VII: 7.1. Situatieschets aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek en zie *infra* 3.2.1.2. Bijzondere bevoegdheid.

¹⁰⁷⁸ Die kregen algemeen een grotere instroom van zaken te verwerken, maar hun werkzaamheden werden ook gehinderd door o.a. de tijd die verloren ging met het inspecteren van kieslijsten, ... Een situatie die aanhield tot de hervorming van de kieswet in het interbellum (Kieswetboek 1932).

¹⁰⁷⁹ Zie art. 10, Titel III Loi de 16 – 24 août 1790. Het ging om 1° Vorderingen voor schade door zowel mensen als dieren aan velden, vruchten en gewassen; 2° Afpalingen, diefstal van land, bomen, hagen, sloten en andere hekken gepleegd gedurende het jaar, ondernemingen op waterlopen die gebruikt werden voor het drenken van weiden, gepleegd in hetzelfde jaar, en alle andere bezitsvorderingen; 3° Verhuurreparaties aan huizen en boerderijen; 4° Vergoeding geclaimd door de boer of huurder voor het niet-genot, waarbij het recht op compensatie niet betwist werd en de schade die door de eigenaar aangevoerd werd; 5° Betaling van het loon van arbeiders, het loon van bedienden en de uitvoering van de respectieve verbintenissen van de meesters en hun dienaren of werklieden; 6° Vorderingen voor verbale beledigingen, vechtpartijen en aanrandingen, waarvoor de partijen zichzelf niet strafrechtelijk dienden. Daarnaast was de vrederechter nog bevoegd voor zegellegging en –lichting, en speelde hij een rol in de voogdij en emancipatie van minderjarigen (art. 11).

¹⁰⁸⁰ Art. 7 Bevoegdheidswet 1841. Hij kreeg voortaan wel een bevoegdheid in pandbeslag en beslag tegen buitengezetenen (art. 6).

¹⁰⁸¹ Dit was o.a. het gevolg van het opnemen van de huurwet van 1833 (zie *infra*) in een algemene bevoegdheidswet.

¹⁰⁸² Art. 2 – 5 Bevoegdheidswet 1841.

¹⁰⁸³ Art. 9 Bevoegdheidswet 1841. Het ging om ondernemingen op waterlopen voor de irrigatie van eigendommen en tot beweging van fabrieken en molens, begaan tijdens het jaar en *complaintes*/klacht of eigenlijke bezitsvordering, *réintégrandes*/reïntegranda... en andere bezitsvorderingen gebaseerd op feiten uit het voorgaande jaar. Vorderingen met betrekking tot constructies en werken uit art. 674 BW als de eigendom of de mede-eigendom

236. Allard reduceerde die drie categorieën naar twee in zijn ontwerp. Enerzijds was de vrederechter bevoegd voor alle burgerlijke vorderingen onder 300 frank¹⁰⁸⁴. Dat was meteen ook het bedrag van de laatste aanleg voor de vrederechter. Anderzijds was er een reeks bijzondere bevoegdheden waar de vrederechter steeds bevoegd was, ongeacht het bedrag, maar waarvan uitspraken boven 300 frank steeds appellabel waren¹⁰⁸⁵. Door een forse verhoging van het bedrag zowel in eerste als laatste aanleg enerzijds en door het onderbrengen van de categorie waartegen altijd beroep mogelijk was onder de gewone regels, breidde dit ontwerp de bevoegdheid van de vrederechter uit, hoewel die in grote lijnen op zich wel de leest van 1841 volgde¹⁰⁸⁶. In de uiteindelijke wet op de bevoegdheid van 1876 werd Allard teruggesloten. Het bedrag in laatste aanleg werd behouden op 100 frank en gold dus ook voor de bijzondere bevoegdheden¹⁰⁸⁷. Hoewel de bevoegdheid in eerste aanleg onbeperkt bleef, moest de vrederechter zich in de uiteindelijke wet onbevoegd verklaren in een aantal gevallen vanaf 300 frank, bijvoorbeeld als er betwisting was, een categorie die door het Parlement werd toegevoegd¹⁰⁸⁸.

237. Naast algemene wetten op de bevoegdheid in burgerlijke en handelszaken kenden tal van wetten bijkomende bevoegdheden toe aan de vrederechter. Vooral tussen 1900 en de Eerste Wereldoorlog kon deze oplossing op veel bijval rekenen. Terwijl het Parlement niet in staat leek om de procedure zelf te hervormen, voorzagen tal van afzonderlijke wetten een uitbreiding van het terrein van de vredegerichten: de wet op de leerplicht¹⁰⁸⁹, de wet op de zondagsrust¹⁰⁹⁰, de arbeidsongevallenwet¹⁰⁹¹, de wet op de kleine legaten¹⁰⁹², de wet op het spaargeld van de

van de muur niet betwist werd en vorderingen met betrekking tot afpaling, de wettelijk voorgeschreven afstand, bijzondere voorschriften en het gebruik van plaatsen voor betwistingen van bomen en heggen, als het onroerend goed niet betwist werd.

¹⁰⁸⁴ Art. 2, Voorafgaand boek, Titel I, Hoofdstuk I Ontwerp Allard.

¹⁰⁸⁵ Art. 3, *ibid.*

¹⁰⁸⁶ Bijvoorbeeld in huurzaken was er wel aan aanzienlijke uitbreiding. In de plaats van de algemene bevoegdheid gold hierin 300 frank/onbeperkt (art. 3, 1°). Net als de nieuwe bevoegdheid voor koopvernietigende gebreken bij het ruilen of verkopen van dieren (art. 3, 7°). De Loi 28 janvier 1850 maakte eerder de vrederechter bevoegd om in dit geval de deskundigen aan te duiden om desgevallend het bestaan van koopvernietigend gebrek te bevestigen en er PV van op te maken. Zie M.-A. PIERSON, 'De l'organisation judiciaire et de la compétence', nrs. 461 – 463. Een evolutie die wat lijkt op die in huurzaken (zie bijvoorbeeld wet 5 oktober 1833).

¹⁰⁸⁷ Art. 2 en 3, Bevoegdheidswet 1876.

¹⁰⁸⁸ Art. 7, Bevoegdheidswet 1876. Het ging om de gevallen uit art. 3, 1°-4°, 9-11° als de eigendom, erfdienstbaarheid of gemene muur betwist werden.

¹⁰⁸⁹ Wet van 19 mei 1914 op het lager onderwijs, *Pasin.* 1914, 151 – 256. Art. 3, lid 9 wet 21 december 1896 en gewijzigd bij KB 13 januari 1935 mits de aankoper geen daad van koophandel heeft gesteld.

¹⁰⁹⁰ Wet van 17 juli 1905 op de zondagsrust in handels- en nijverheidsondernemingen, *Pasin.* 1905, 277 – 288.

¹⁰⁹¹ Wet van 24 december 1903 op de vergoeding van schade ten gevolge van arbeidsongevallen, *Pasin.* 1903, 286 – 324.

¹⁰⁹² Art. 5, Wet van 16 mei 1900 tot erfregeling van de kleine nalatenschappen, *Pasin.* 1900, 275 – 293. In verschillende zaken met betrekking tot die materie nam de vrederechter hier een beslissing in laatste aanleg, zonder dat verzet of beroep dus mogelijk was. De wet gaf zelf een limitatieve opsomming van zaken die hiervoor in aanmerking kwamen in art. 2 – 4. Het ging om alle geschillen betreffende de overname of schatting van kleine nalatenschappen. De wet van 20 december 1961 op de kleine nalatenschappen (art. 10) was een compromis. Verzet en beroep bleven uitgesloten maar enkel voor werkelijk kleine erfenissen (onder 2.000 frank kadastraal inkomen).

getrouwde vrouwen¹⁰⁹³, de arbeidsovereenkomstwet¹⁰⁹⁴, de wet op de mijnen¹⁰⁹⁵, de huurwet¹⁰⁹⁶, de erfdiensbaarheid van opruiming van struikgewas langs de spoorwegen¹⁰⁹⁷... De wetgever bediende zich hiervan vlot tot de invoering van het Gerechtelijk Wetboek. We bekijken een aantal zaken in detail.

238. Een voorbeeld van het toewijzen van ‘landelijke problemen’ aan vrederechters was de wet op de uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechters voor betwistingen in verband met de verkoop van zaden, meststoffen en veevoeder¹⁰⁹⁸. Terwijl dit eigenlijk een zaak betrof die binnen de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel of, bij gebrek daaraan, bij de rechtbank van aanleg viel, hield het praktisch steek om de materie bij de vrederechter onder te brengen. Voorheen moest men zich steeds verplaatsen naar de hoofdplaats van een arrondissement, een beroep doen op een advocaat, alle formaliteiten en een relatief complexe procedure doorlopen om pas maanden later een uitspraak te krijgen. Het belang van deze bevoegdheid lag natuurlijk in de opening die ze creëerde voor de vrederechter naar een bredere bevoegdheid in handelszaken. Een ander voorbeeld van die tegemoetkoming aan ‘landelijke’ problemen¹⁰⁹⁹ was de bijzondere rechtspleging voor de vergoeding van schade aangericht door konijnen¹¹⁰⁰.

¹⁰⁹³ Wet van 10 februari 1900 betreffende de spaarpenningen van de gehuwde vrouw en den minderjarige, *Pasin.* 1900, 41 – 55 (zie art. 23*bis* en 23*quater* wet 16 maart 1865 gewijzigd door deze wet en de wet van 29 juli 1923. Zie voor het spaargeld van vrouwen en minderjarigen ook art. 3 wet 20 februari 1900 en KB 13 januari 1935.

¹⁰⁹⁴ Wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst, *Pasin.* 1900, 76 – 130. De vrederechter nam historisch gezien sowieso al kennis van betwistingen (naar aanleiding van dienstverhuringscontracten) tussen werkgevers en werknemers, knechten, meiden en hun werkgevers en landbouwwerklieden en hun bazen. Met het heroprichten van de werkrechtshraden na 1806 bleven ze bevoegd als er geen werkrechtshraad was.

¹⁰⁹⁵ Wet van 5 juni 1911 tot aanvulling en wijziging der wetten van 21 april 1810 en 2 mei 1837 op de mijnen, groeven en graverijen, *Pasin.* 1911, 105 – 181. Zie Wet van 21 april 1810 op de mijnen, groeven en graverijen, *Pasin.* 1810, 83 – 92 en de Wet van 2 mei 1837 op de mijnen, *Pasin.* 1837, 134 – 142.

¹⁰⁹⁶ Huurwet. De bevoegdheid volgt uit de wetten van 25 maart 1876 *juncto* 26 december 1891 *juncto* 12 augustus 1911.

¹⁰⁹⁷ Art. 4 van de wet van 14 februari 1935 voerde bijvoorbeeld een erfdiensbaarheid van opruiming van struikgewas op de langs de spoorwegen gelegen gronden in.

¹⁰⁹⁸ Art. 1, Wet van 21 december 1896 houdende de uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechters tot betwistingen over de verkoop van zaden, meststoffen en veevoerders, *Pasin.* 1897, 1 – 17. *Projet de loi portant extension de la compétence des juges de paix aux contestations relatives aux ventes de semences d’engrais et de substances destinées à la nourriture des animaux*, *Parl. St.* Kamer 1895 – 1896, nr. 199. Verkoop van zaden, meststoffen en veevoerders, mits de koper geen daad van koophandel verricht had, M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’, nrs. 471 – 474. Het ontstaan van de Boerenbond (1890) was hier waarschijnlijk niet vreemd aan. Zie L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen. De Belgische Boerenbond 1890 – 1990*, 1990 Universitaire Pers Leuven, Leuven, 391 p.

¹⁰⁹⁹ Zie Veldwetboek 7 oktober 1886. Bijvoorbeeld geschillen in verband met vergoeding van de eigenaar wegens uitgraving en in verband met bespoeling en drooglegging (art. 8 en 21).

¹¹⁰⁰ Wet van 4 april 1900 last art. 7*bis* in de jachtwet (wet 28 februari 1882) in. Die voorzag een bijzondere rechtspleging voor de vergoeding van schade, aangericht door de konijnen onder 150 frank, later 500 frank (Art. 12 KB nr. 63 1935). Zie P. SERVAIS, *De la responsabilité des dégâts causés par le gibier*, Bruxelles, 1932, 165. Er werd een afzonderlijke procedure voor deze materie ingevoerd. Zie A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, nrs 1392 – 1394 (703 – 704). De procedure begon met een mondeling of geschreven verzoekschrift voor de vrederechter. Indien dit mondeling gebeurde, werd door de vrederechter een PV hiervan opgemaakt. Binnen de acht dagen werd dan een deskundige aangesteld en via een aangetekende brief of een geregistreerd telegram werd de inhoud van het verzoek, de dag en het uur van het plaatsbezoek en het deskundigenonderzoek meegedeeld aan de partijen. De vrederechter ging dan samen met de deskundige ter plaatse. Indien beroep mogelijk was, dan werd een PV opgesteld van de verklaring van de deskundige. Partijen lieten ter plaatse hun middelen kennen en

239. Een belangrijke uitbreiding van de bevoegdheden van de vrederechter kwam er ook door een reeks sociale wetten (sociaal recht *sensu lato*)¹¹⁰¹: gezinsvergoedingen¹¹⁰², arbeidsongevallen¹¹⁰³, ouderdomspensioenen van werknemers, bedienden¹¹⁰⁴ en zelfstandigen¹¹⁰⁵. Ook voor een aantal zaken uit het sociale zekerheidscontentieux lag de bevoegdheid soms in de eerste plaats bij de werkrechtensraad (als het al niet ging om een scheidsrechterlijke of administratieve commissie) maar gold dat bij gebrek aan werkrechtensraad de vrederechter bevoegd was. Daarnaast was de vrederechter ook al bevoegd voor onderhoudsvorderingen¹¹⁰⁶, voor de bijdrage van echtgenoten in de kosten van het huishouden¹¹⁰⁷ en hij speelde een steeds belangrijker rol bij het toestaan van het optreden in rechte van een getrouwde vrouw als ze die toestemming niet kreeg van haar man. Dit gebeurde aanvankelijk naar aanleiding van de arbeidsovereenkomst en verloning maar werd later uitgebreid¹¹⁰⁸.

onmiddellijke inning van de door de deskundige vastgestelde schade was mogelijk. Indien de verweerder niet toestemde, werd de zaak op de volgende zitting, binnen de acht dagen, behandeld en afgerond.

¹¹⁰¹ Zie ook Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht.

¹¹⁰² Het ging om geschillen tussen compensatiekassen en personen aan wie gezinsvergoedingen verschuldigd waren. Dat kon via scheidsrechterlijke commissies (art. 4, Wet 4 augustus 1930 houdende veralgemening der gezinsvergoedingen ten gunste van de loontrekkende arbeiders) of via een verzoeningscommissie (art. 10 *ibid.*). Was er geen van beiden of leverde de verzoening niets op dan werd de zaak behandeld door de werkrechtensraad of bij gebrek daaraan door de vrederechter. Zie later art. 8 wet 10 juni 1937 en art. 117 – 119, KB 19 december 1939.

¹¹⁰³ De beroepsziektenwet van 24 juli 1927 betreffende schadeloosstelling inzake beroepsziekten (art. 27), Wet van 24 december 1903 op de vergoeding van schade ten gevolge van arbeidsongevallen (art. 24, lid 1), Wet van 30 december 1929 op het herstel van de ongevallen overkomen aan zeelieden, indien de belanghebbende erkend werd als burgerlijk oorlogsslachtoffer (art. 31), Wet van 18 juni 1930 tot herziening van de wet van 10 maart 1925 op de verzekering tegen de geldelijke gevolgen van ouderdom en vroegtijdige dood der bedienden. De vrederechter was ook bevoegd voor geschillen omtrent de verzekering van het risico als deze geschillen ontstaan waren ter gelegenheid van de vergoeding van een ongeval. In eerste aanleg onbepaald, in laatste aanleg tot 400 frank. Sinds KB 13 januari 1935 (art. 1) en KB nr. 305 31 maart 1936 tot 1.000 frank in laatste aanleg + andere zaken.

¹¹⁰⁴ Art. 21, Wet van 18 juni 1930 op het bediendenpensioen, *Pasin.* 1930, 267 – 374.

¹¹⁰⁵ Art. 21, Wet van 30 juni 1956 op het zelfstandigenpensioen, *Pasin.* 1956, 443 – 452.

¹¹⁰⁶ Art. 2*bis* Bevoegdheidswet 1876. Die bevoegdheid viel weg als de uitkering tot onderhoud verband hield met een vordering tot echtscheiding of een vordering tot scheiding van tafel en bed. Daarnaast ook geschillen betreffende het toekennen van onderhoudsgeld uit art. 205 – 207, 212, 337 en 351 BW, art. 27 wet 18 juni 1850 en 28 december 1873 tenzij deze betwistingen verband hielden met een geding tot echtscheiding of scheiding van tafel en bed. KB nr. 63 13 januari 1935 art. 2 en De wet van 10 februari 1953 tot wijziging van de absolute en van de territoriale bevoegdheid inzake levensonderhoud, *Pasin.* 1953, 76 (uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechter tot alle geschillen in zake onderhoudsplicht, tenzij de vordering verband houdt met een echtscheiding of scheiding van tafel en bed).

¹¹⁰⁷ Art. 218 en 219 BW. Als één van de echtgenoten zich niet hield aan zijn of haar verplichtingen om naar vermogen bij te dragen in de behoeften van het huishouden, kon de andere echtgenoot zich door de vrederechter van de laatste echtelijke woonplaats laten machtigen om, bij uitsluiting van de andere, de inkomsten, schuldvorderingen en opbrengsten van diens arbeid in ontvangst te nemen onder voorwerpen en tot beloop van de door de vrederechter te bepalen bedrag. Het vonnis was steeds vatbaar voor beroep, ongeacht het bedrag. Zie later art. 214b BW en 21 c BW wet 20 juli 1932 houdende wijziging van de bepalingen van hoofdstuk VI, titel V van boek I van het Burgerlijk Wetboek: de wederzijdse rechten en plichten van echtgenoten. *Pasin.* 1932, 253 – 413.

¹¹⁰⁸ Art. 4 wet 1911 voert art. 3*bis* in Bevoegdheidswet 1876 in. Daarmee veralgemeende deze bepaling wat door art. 41 Wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst al werd toegekend aan de vrederechter in verband met betwistingen rond werk, arbeid en loon. Zie ook art. 65 wet op de werkrechtensraden van 1910. Iets gelijkaardig gold voor de niet-ontvoogde minderjarige. De niet-ontvoogde minderjarige mocht slechts een arbeidsovereenkomst sluiten met toestemming van zijn vader of voogd. Als dit werd geweigerd, kon die toestemming door de vrederechter verleend worden (art. 24 wet 10 maart 1903 en art. 25 wet 7 augustus 1922). De werkgever kon dan op een geldige wijze loon uitkeren aan de minderjarige, tenzij de vader of voogd zich

240. De alternatieven ontwikkeld in de mijnwet¹¹⁰⁹ verdienen ook afzonderlijk belicht te worden. De vrederechter nam kennis van de vorderingen tot vergoeding van de schade door de mijnen veroorzaakt als de eiser en de concessiehouder akkoord waren over de vaststelling en de verdeling van de aansprakelijkheid. In eerste en laatste aanleg liep dit op tot 1.000 frank en in eerste aanleg tot 2.500 frank. Ging de eis bovendien 2.500 frank niet te boven, dan deden de burgerlijke rechtbanken uitspraak zoals in de korte rechtspleging. Moest er tot een onderzoek door deskundigen worden overgegaan, dan kon de rechter slechts één deskundige aanwijzen, en in zijn beslissing bepaalde hij binnen welke termijn het verslag overgelegd moest worden¹¹¹⁰. Later werd dit 15.000 frank in laatste aanleg en 40.000 frank in eerste aanleg¹¹¹¹, tot zelfs respectievelijk 60.000 en 200.000 frank¹¹¹². Als de concessiehouder het beginsel dat hij aansprakelijk was ontkende, was de vrederechter bevoegd volgens de gewone bevoegdheid¹¹¹³. De opeenvolgende mijnwetten voorzagen dus een systeem waarbij de materie, nochtans verbonden met grote belangen, ondergebracht werd bij de vrederechter of volgens de korte rechtspleging behandeld werden door de rechtbank van eerste aanleg. Bovendien werd het deskundigenbewijs hervormd voor deze materie.

241. Ook in andere materie voorzagen de wetgever soms afwijkende bepalingen. Zo was in bepaalde zaken het vonnis steeds vatbaar voor beroep, ongeacht het bedrag¹¹¹⁴ of mocht de vrederechter tijdelijk naar billijkheid pacht- en huurkwesties beslechten, ten gevolge van tijdelijke wetten tijdens het interbellum¹¹¹⁵. Omdat de wetgever optrad als het hem uitkwam op

daartegen verzette. De vrederechter oordeelde over dit verzet en kon zelfs toelating geven om over het loon te beschikken (art. 35 Wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst). Recht op werk en vergoeding voor getrouwde vrouwen en minderjarigen in art. 29 Wet van 10 maart op de arbeidsovereenkomst. De getrouwde vrouw had toestemming van de echtgenoot nodig om te mogen werken. Bij gebrek daaraan kon de vrederechter die verlenen. Die evolutie werd kracht bijgezet door de rechtspleging inzake machtiging van de gehuwde vrouw en inzake scheiding van goederen die verder vereenvoudigd werd door de wet van 8 januari 1957 en bekroond met de wet van 30 april 1958 betreffende de wederzijds rechten en plichten van de echtnoten, die de martiale macht afschafte waardoor de gehuwde vrouw voortaan volledig handelingsbekwaam werd (zie in die zin ook de wet van 20 juli 1932 op de rechten van de getrouwde vrouw). Voorheen verliepen deze zaken via de rechtbank van eerste aanleg (Art. 861 – 864 CPC).

¹¹⁰⁹ Zie art. 59 van de wetten van 21 april 1810, 2 mei 1837 (1.000 en 2.500 frank) en 5 juni 1911 (2.500 en 10.000 frank) op de mijnen, graverijen en groeven, gecoördineerd door het KB van 15 september 1919 (8.000 en 20.000 frank), Wet van 19 juli 1935 tot wijziging der bevoegdheid van de vrederechter en de rechtbank van eerste aanleg voor vorderingen met betrekking tot herstel van schade veroorzaakt door werken uitgevoerd in de mijnen (gewijzigd door wet 29 mei 1949). Vrederechter in laatste aanleg tot 60.000 frank en in eerste aanleg tot 200.000 frank.

¹¹¹⁰ Zie Ontwerp van wet tot aanvulling en wijziging der wetten van 21 april 1810 en van 2 mei 1837 op de mijnen, graverijen en groeven, *Parl. St. Kamer*, 1907 – 1908, nr. 115, art. 17, *ibid.*, *Parl. St. Senaat* 1910 – 1911, nr. 36 en art. 17 Mijnewet 1911.

¹¹¹¹ Art. 59 wet 15 september 1919 gewijzigd door de wet van 15 september 1928 en 19 juli 1935.

¹¹¹² Zie noot 1107.

¹¹¹³ Art. 2 Mijnewet. In 1911 zou dit dan betekenen dat de vrederechter slechts bevoegd zou zijn tot 600 frank (of 100 frank in eerste en laatste aanleg).

¹¹¹⁴ Zie bijvoorbeeld de Wet tot erfregeling van de kleine nalatenschappen van 16 mei 1900 en de wet van 20 juli 1932.

¹¹¹⁵ De tijdelijke wetten op huur en pacht gaven een bijzondere bevoegdheid aan de vrederechter. De wet van 10 augustus 1933 op de vermindering van de pachtprizen (van toepassing tot 1 januari 1938) gaf de vrederechter de bevoegdheid om naar billijkheid (art. 2) de geschillen waarop deze wet van toepassing was te oordelen. In laatste aanleg tot 1.000 frank en in eerste aanleg onbepaald. Voor huurovereenkomsten zie KB van 31 oktober 1934 betreffende huurovereenkomsten, verlengd tot 1 januari 1937 (KB 10 december 1935).

deze manier¹¹¹⁶, werd dit een lappendeken van bevoegdheden. Het ging om verschillende bedragen¹¹¹⁷, afhankelijk van de materie¹¹¹⁸ en in sommige gevallen zonder beroepsmogelijkheid. Sommige van die bevoegdheden waren zelfs tijdelijk. Het uitbreiden van de bevoegdheden van deze instellingen betekende ook dat de instelling zelf moest herbekeken worden. De vrederechter werd immers oorspronkelijk ingevoerd om kleine betwistingen van geringe waarde¹¹¹⁹ af te handelen in zo'n kort mogelijke termijn en ook de rechtspleging was daarop afgestemd. Concreet betekende dit kortere termijnen in dagvaarding¹¹²⁰, om beroep in te stellen, voor verval van instantie...¹¹²¹ Aanvankelijk was een voorziening in cassatie ook niet mogelijk tegen uitspraken van de vrederechter¹¹²². Gezien de geringe belangen in het spel was dit ook niet nodig.

242. Het Gerechtelijk Wetboek maakte een einde aan die wanorde. Van Reepinghen overschouwde de over de jaren heen gecumuleerde bevoegdheden van de vrederechters en goot

¹¹¹⁶ In geval van onteigening voor het openbaar nut bijvoorbeeld. Net als de opgeheven Besluitwet van 3 februari 1947 kende de wet van 26 juni 1947 de vrederechter de bevoegdheid toe om een provisionele en een voorlopige vergoeding te bepalen in geval van onteigening voor openbaar nut en bij hoogdringendheid. Herziening kon gevraagd worden aan de rechtbank van eerste aanleg.

¹¹¹⁷ Die bedragen werden vaak ook asymmetrisch verhoogd. Zie bijvoorbeeld voor onderhoudsgeld Wet 12 augustus 1911 art. 2 voegt art *2bis* in Bevoegdheidswet 1876 onderhoudsgelden onder 600 frank/jaar volgend uit art 205 – 207 BW en art 212 en 214 BW als de vordering niet volgde uit een echtscheiding of scheiding van tafel en bed. Art. 2 Wet 11 februari 1925 naar 2.500 frank. KB nr. 63 13 januari 1935 Art. 1 naar algemene regeling 1.000 frank in laatste aanleg en 5.000 frank in eerste aanleg.

¹¹¹⁸ Of zelfs binnen één materie. In geval van militaire of burgerlijke opeisingen was de vrederechter bevoegd om de betwistingen in verband met de toegekende vergoeding te beslechten. In eerste aanleg zonder beperking en in laatste aanleg tot 2.000 of 2.500 frank, naargelang het ging om een militaire of een burgerlijke opeising. De wet van 14 augustus 1887 op de logering van marcherende en ingekwartierde troepen en de militaire prestaties (*BS* 1887, 2501 – 2502) voorzag dat de vergoeding voor de opeising van een paard enkel voor de vrederechter gevorderd kon worden. Militaire opeisingen hadden in principe hun eigen scheidsrechterlijke commissie (art. 20 wet 12 mei 1927) maar daar kon van afgezien worden. Bevoegdheid in art. 16 *ibid.*. Zie later art. 15, 16, 18, 19, 20 en 21 wet 12 maart 1947 en art. 44 reglement op burgerlijke opeisingen, 1 februari 1938.

¹¹¹⁹ De bevoegdheid inzake mijnschade was ondertussen zeer hoog en bij arbeidsongevallen zelfs onbeperkt. Dat stond haaks op hoe de vrederechter oorspronkelijk geconcipieerd werd.

¹¹²⁰ Art. 1 KB nr. 300 van 30 maart 1936 plaatste de regels voor dagvaarding voor de vrederechter onder het regime van de rechtbank van eerste aanleg.

¹¹²¹ Zo voorzag art. 15 CPC bijvoorbeeld dat in het geval een tussenvonnissen geveld werd, de zaak onherroepelijk gewezen moest worden binnen de termijn van 4 maanden na de dag van het tussenvonnissen. Na deze termijn was de aanleg van rechtswege vervallen. Het vonnis, dat over de feitelijke toedracht van de zaak gewezen zou worden, was vatbaar voor hoger beroep, zelfs in zaken waarvan de vrederechter in laatste aanleg kennis nam, en werd teniet gedaan op vordering van de belanghebbende partij. De rechter was dan voor schadevergoeding aansprakelijk, indien de aanleg door zijn schuld vervallen was. Dat verval was bovendien van openbare orde (Cass. 15 maart 1894, *Pas.* 1894, I, 149).

¹¹²² Ook Allard hernam die bepaling in zijn ontwerp. Art. 20, lid 2 Ontwerp Allard “*Néanmoins, les jugements rendus en dernier ressort par les juges de paix, quand la valeur du litige n’excède pas cent francs, ne pourront être attaqués que pour excès de pouvoir, absence de publicité ou défaut de motifs.*” Cfr. Art. 77 Loi 25 ventôse an VIII en art. 16 Wet GO 1832. Het Parlement vond echter dat de nieuwe rol van de vrederechter niet meer verzoenbaar was met deze uitzondering en schraptte de bepaling uit de Bevoegdheidswet 1876 waardoor de vrederechter hiervoor onder de algemene regeling viel. Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 november 1874, 37. Zie hierover ook V. VAN HERREWEGHE, *De vrederechter en cassatie: de verhouding tussen de wetsongebonden laagste en de wetsbewakende hoogste rechter, 1790-1813*, Gent 1993, Mys en Breesch, 181 p.

ze in een beperkt aantal artikels¹¹²³. Een aantal bevoegdheden verhuisden naar de arbeidsrechtbanken, de overgebleven bevoegdheden bleven min of meer gelijk.

3.2.1.3. Bevoegdheid van de vrederechter in zaken van koophandel.

243. Een algemene bevoegdheid voor de vrederechter in zaken van koophandel stond in het verleden al een aantal keren op de agenda van de wetgevende vergaderingen. In 1841¹¹²⁴, 1848¹¹²⁵ en 1867 werd dit in de Kamer voorgesteld maar weggestemd of onontvankelijk verklaard (want niet grondwettelijk). Bij de bespreking van de Bevoegdheidswet van 1876 werd het idee wederom een aantal keren voorgelegd in de vorm van amendementen¹¹²⁶. In de Kamer werd één daarvan zelfs gestemd¹¹²⁷, maar de Senaat verzette zich daartegen¹¹²⁸. Voor Allard en zijn mede-commissieleden was het nochtans duidelijk: een bevoegdheid in handelszaken hoorde niet thuis bij de vrederechter¹¹²⁹.

244. Rond de eeuwwisseling werd een nieuwe poging ondernomen. De opening was gemaakt door de wet van 1891 op de verkoop van zaden, meststoffen en voeding voor dieren¹¹³⁰. Het voorstel strandde op het bezwaar dat de rechtbank van koophandel, in wezen een uitzonderingsgerecht bestaande uit niet-juristen, hierdoor de beroepsrechter zou worden voor een rechtbank waar wél een jurist zetelde¹¹³¹. De vrees bestond ook dat dit de deur zou openzetten voor nieuwe discussies rond bevoegdheden en het (voor bepaalde kleine zaken) een beroepsmogelijkheid opende waar voorheen slechts één aanleg was. De volledige rechtsgang werd zo complexer en niet eenvoudiger. Als tegenargument gold dat de procedure voor de rechtbank van koophandel niet de traagste of duurste (geen verplicht beroep op een pleitbezorger) was en zodoende geen grote nadelen had tegenover de vredegerichten. Tegelijk

¹¹²³ Art. 591 *juncto* 617 Ger. W. en noot 1848.

¹¹²⁴ Zie randnr. 135.

¹¹²⁵ *Projet de loi sur la compétence des juges de paix en matière civile et commerciale*, *Parl. St.* Kamer 1848 – 1849, nr. 58.

¹¹²⁶ *Révision du code de procédure civile. Livre préliminaire*, *Parl. St.* Kamer 1874 – 1875, nr. 14. Een amendement van Victor Jacobs stelde een bevoegdheid voor tot 200 frank. Een amendement van de liberalen Jottrand, Bockstael en Defuisseaux van 100 frank. De speciale commissie onder leiding van het katholieke kamerlid Thonissen en de regering Malou-I wilden daar zelfs 300 frank van maken terwijl het faillissement volledig zou verhuizen naar de rechtbank van koophandel. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 18 november 1874, 21 – 22.

¹¹²⁷ *Ibid.*, 26.

¹¹²⁸ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 21 december 1875, 52.

¹¹²⁹ Art.2 Bevoegdheidswet 1876 neemt expliciet *actions civiles* op, bij uitsluiting van handelszaken. A. ALLARD, *Verslag*, 34.

¹¹³⁰ Zie *supra* en *Proposition de loi étendant la compétence des juges de paix en matière commerciale*, *Parl. St.* Kamer 1899 – 1900, nr. 66 en *Proposition de loi modifiant certaines dispositions de la loi du 25 mars 1876 sur la compétence des juges de paix*, *Parl. St.* Kamer, 1900 – 1901, nr. 211 en *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 29 juli 1901, 491. Twee wetten voerden vervolgens art. 3, 9° wet 1876 in. De wet van 12 december 1896 concernant la falsification des engrais et des substances destinées à l'alimentation des animaux de la ferme en de andere wet concernant des disputes relatives aux ventes de semences d'engrais et de substances destinées à la nourriture des animaux.

¹¹³¹ Ook formeel sinds de wet GO 1869.

werd vaak een beroep gedaan op een advocaat voor de rechtsvragen die de betwistingen met zich meebrachten. Het overhevelen van een bevoegdheid naar de vrederegerechten betekende in wezen een vorm van decentralisatie van de materie en dus ook van de balie¹¹³².

245. Een wetsvoorstel uit 1912 benaderde het probleem vanuit een interessante hoek¹¹³³. Terwijl normaal alle handelszaken voor de rechtbank van koophandel kwamen, waar ze behandeld werden door de hele rechtbank¹¹³⁴, waren verschillende rechtbanken door de grote hoeveelheid zaken genoodzaakt zich te beroepen op een bijzondere rechtspleging op basis van art. 429 van de *CPC*¹¹³⁵. Ze verwezen hierbij geschillen beneden 100 frank naar een alleenzettelende rechter ten einde ze bij te leggen. Als de partijen er dan niet uit geraakten, werden die zaken noodzakelijkerwijze verwezen naar de terechtzitting en bleef de belasting voor de respectievelijke rechtbanken. Omdat een uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechters tot handelszaken nog steeds controversieel was¹¹³⁶, besloot de indiener van het wetsvoorstel verder te werken op de leest van de oplossing in de praktijk. Misschien kon dit de weg plaveien? Partijen zouden op uitdrukkelijk verzoek, op het zittingsblad opgetekend, hun zaak kunnen laten behandelen door een rechter-scheidsrechter. De aangestelde rechter-scheidsrechter zou worden bijgestaan door de referendaris of een toegevoegde referendaris (bij gebrek daaraan kon de rechtbank zich richten tot een advocaat voor die rol). De rechtspleging uit art. 414 *CPC* (de gewone rechtspleging voor handelszaken) zou van toepassing zijn en de bevoegdheid voor deze instelling werd naar analogie met de vrederechter op 600 frank geplaatst. In wezen was dit dus een uitbreiding en een veralgemening van een bestaande oplossing in de praktijk.

246. De economische crisis tijdens het interbellum zorgde uiteindelijk voor een doorbraak. De vrederegerechten waren voortaan bevoegd om zaken van koophandel onder 1.000 frank te berechten¹¹³⁷. Belangrijk was dat dit een bevoegdheid was om uitspraak te doen in eerste en laatste aanleg. Zo was er geen beroepsrechter in deze zaken en kon ook de discussie over de aangewezen beroepsinstantie vermeden worden. Een beroep tegen een uitspraak door een beroepsmagistraat (vrederechter) bij lekenrechters (rechtbank van koophandel) was ondenkbaar. De procedure voor de vrederechter was niet alleen eenvoudiger maar ook goedkoper¹¹³⁸. De achterliggende idee bij de bevoegdheid van de vrederechter voor handelszaken was altijd dezelfde. De rechtbank van koophandel kon dan misschien wel niet afgeschaft worden, niets belette de wetgever zaken toe te wijzen aan de vrederechter, waar o.a. het getuigenverhoor eenvoudiger was. Zo hoopte men de rechtspleging te bespoedigen en de

¹¹³² *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 21 maart 1912, 1215.

¹¹³³ Wetsvoorstel wijzigende het wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en toelatende de geschillen in handelszaken beneden de 600 frank te verwijzen naar een eenigen rechter. *Parl. St.* Kamer 1911 – 1912, nr. 221.

¹¹³⁴ Art. 12 wet 25 maart 1876.

¹¹³⁵ Het ging eigenlijk om een scheidsrechterlijk alternatief voor een aantal zaken. Art. 429 *CPC* voorzag eigenlijk enkel “*S’il y a lieu à renvoyer les parties devant des arbitres pour l’examen de comptes, pièces et registres, il sera nommé un ou trois arbitres pour entendre les parties, et les concilier si faire se peut, sinon donner leur avis.*”.

¹¹³⁶ De ‘consulaire autoriteiten’ bleven zich verzetten tegen elke overdracht van bevoegdheid in handelszaken. Minister van Justitie van den Heuvel in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 26 juli 1901, 491.

¹¹³⁷ Art. 1, al. 2 KB nr. 63 van 13 januari 1935.

¹¹³⁸ A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, 240, noot 1.

kosten te verminderen waar het de eiser meestal te doen was om een uitvoerbare titel te bekomen en minder om een geschil op te lossen¹¹³⁹. Ze stelde ook een einde aan de controverserond koopvernietigende gebreken¹¹⁴⁰. Kritiek bleef wederom niet uit, enerzijds omwille van de soms bijzondere materie zelf (wisselbrieven, maritiem recht...) en anderzijds omwille van de praktische gevolgen voor de advocatuur. Advocaten zouden voortaan gedwongen worden tot ‘lange en lastige verplaatsingen’ naar allerlei kantongerechten¹¹⁴¹.

3.2.1.4. [Landbouwraden]

247. Een alternatief voor de bovenstaande praktijk was de idee om de bevoegdheid van de vrederechter in landbouwzaken terug te schroeven. Bij geschillen die volgden uit pachtovereenkomsten tussen werknemers en werkgevers op het platteland zouden (naar Pruisisch voorbeeld en zoals in Frankrijk op een bepaald moment ook ter sprake kwam, landbouwraden ingericht worden; *conseils d'arbitrage et de justice agricole*. Het was een vraag die al herhaaldelijk gesteld werd door verschillende landbouwcongressen, syndicaten en landbouworganisaties¹¹⁴² maar de idee haalde nooit de meet. In het interbellum en in volle geest van het corporatisme werd nog een poging ondernomen op de leest van de wet op de werkrechtshouders van 1926: verkozen rechters, gelijke vertegenwoordiging van groepen met tegenstrijdige belangen, bijstand van een rechtskundig bijzitter en van een technicus, een bijna kosteloze rechtspleging en indien mogelijk verzoening in de plaats van een vonnis.¹¹⁴³ Maar dit idee haalde het niet¹¹⁴⁴. Dit idee zou nog een laatste maal geopperd worden naar aanleiding van de parlementaire behandeling van het Gerechdelijk Wetboek. Senator Lindemans stelde voor om een landelijk assessor te voorzien bij de vrederechters. Deze zouden dan optreden in geschillen rond land- en tuinbouw. Het voorstel genoot echter weinig bijval¹¹⁴⁵.

3.2.1.5. [Arbitragetribunalen]

248. Tijdens de Eerste Wereldoorlog richtte de Duitse bezetter arbitragetribunalen op¹¹⁴⁶. Dit gebeurde onder twee vormen. Enerzijds werd er een scheidsgerecht ingericht dat bevoegd was

¹¹³⁹ Verslag aan de Koning bij KB 13 januari 1935 weergegeven in *RW* 1934 – 1935, 643.

¹¹⁴⁰ Art. 3, 8° Bevoegdheidswet 1876 gewijzigd door KB nr. 63 van 1935. De bevoegdheid kwam oorspronkelijk uit 1790 en werd behouden in 1841 en 1876. De controverserond ontstond toen de verweerder handelaar was. Cassatie stelde daarover dat de rechter geen kennis kon nemen van schade veroorzaakt door een bezigheid waarvan de oorzaak commercieel was. Cass. 15 december 1921, *Pas.* 1922, I, 102.

¹¹⁴¹ R. VICTOR, ‘De nieuwe regeling van procedure’, *RW* 1935, 754 – 758. Victor zag meer heil in een nieuwe procedure voor de rechtbanken van koophandel.

¹¹⁴² *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 7 juni 1899, 1452.

¹¹⁴³ Wetsvoorstel tot inrichting van Pachtrechtshouders, *Parl. St.* Senaat, 1935 – 1936, nr. 135.

¹¹⁴⁴ Zie Hoofdstuk V: Externe rechtsgeschiedenis over corporatisme en de gerechtelijke organisatie.

¹¹⁴⁵ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 21 juni 1967, 18.

¹¹⁴⁶ Zie *Pand. b.* CXVI, ‘Tribunaux d'arbitrage sous l'occupation’, 170 – 194.

om te oordelen over de schade geleden tijdens de Duitse inval in augustus 1914¹¹⁴⁷. Deze scheidsgerechten werden ingesteld per provincie¹¹⁴⁸ en bestonden uit een voorzitter en twee bijzitters, naast plaatsvervangers. De voorzitter en diens plaatsvervanger werden benoemd door de Gouverneur-generaal in België, de ene bijzitter en diens plaatsvervanger door de Bestendige Afvaardiging, de andere bijzitter en diens plaatsvervanger door de *Zivilverwaltung* van de provincie. Zowel de voorzitter als diens plaatsvervanger moesten ‘de bekwaamheid voor het rechterambt’ bezitten¹¹⁴⁹. Het scheidsgerecht regelde zelf zijn werking en kon getuigen en deskundigen onder eed ondervragen of hun ondervraging onder eed bevelen¹¹⁵⁰. Kort daarna werden ook scheidsgerechten ingericht voor huurzaken¹¹⁵¹. Deze scheidsgerechten werden ingericht in gemeenten met meer dan 20.000 inwoners. In kleinere gemeenten bleven de vrederechten bevoegd. Voortaan verhuisde de hele materie van huur naar deze scheidsgerechten en vrederechten, ongeacht het bedrag¹¹⁵². Het scheidsgerecht bestond uit de vrederechter van het kanton (of diens plaatsvervanger) als voorzitter en een verhuurder en huurder als bijzitters¹¹⁵³. De zittingen waren openbaar¹¹⁵⁴ en het scheidsgerecht waar het goed gelegen was, was bevoegd¹¹⁵⁵. De procedure werd ingeleid met een dagvaarding¹¹⁵⁶ en partijen verschenen persoonlijk. Advocaten waren niet toegestaan¹¹⁵⁷. De procedure was kosteloos¹¹⁵⁸ en de mogelijkheid tot hoger beroep werd ingeperkt. Vonnissen van vrederechters en scheidsgerechten onder 1.000 frank (normaal 100 frank) waren niet vatbaar voor beroep. Indien het bedrag hoger was, verliep de procedure voor de rechtbank van eerste aanleg volgens de CPC¹¹⁵⁹ en ook de verstekregeling uit de CPC werd behouden¹¹⁶⁰.

¹¹⁴⁷ Verordening van 3 februari 1915 betreffende wijziging van het Dekreet van 10den Vendémiaire van het jaar IV (2den October 1795) over de verantwoordelijkheid der gemeenten voor diefstallen, plunderingen en gewelddaden, *Wet- en verordeningsblad voor de bezette streken van België*, 9 februari 1915, 131 – 133.

¹¹⁴⁸ Art. 1, *ibid.*

¹¹⁴⁹ Art. 2, *ibid.*

¹¹⁵⁰ Art. 3, *ibid.*

¹¹⁵¹ Verordening van 10 februari 1915 betreffende het oprichten van scheidsgerechten voor huuraangelegenheden, *Wet- en verordeningsblad voor de bezette streken van België*, 13 februari 1916, 162 – 165 en zie ook E. PICARD (ed.), *Pand. b.*, CXVI, v^o tribunaux d’arbitrage sous l’occupation, Brussel, Larcier, 1923, 179 – 180, nr. 1 – 3 en Verordening van 27 maart 1915 betreffend verklaring van artikel 1 der verordening van 10 februari 1915 over de oprichting van scheidsgerechten voor huuraangelegenheden, *Wet- en verordeningsblad voor de bezette streken van België*, 29 maart 1915, 348.

¹¹⁵² Art. 1, *ibid.*. De wetten van 25 maart 1876 – 12 augustus 1911 op de bevoegdheid en de wet van 26 december 1891 op de bevoegdheid in kort geding werden gewijzigd voor deze nieuwe, exclusieve bevoegdheid.

¹¹⁵³ Art. 2, *ibid.*

¹¹⁵⁴ Art. 9, *ibid.*

¹¹⁵⁵ Art. 10, *ibid.*

¹¹⁵⁶ Art. 12, *ibid.*

¹¹⁵⁷ Art. 13, *ibid.*

¹¹⁵⁸ Art. 19, *ibid.*

¹¹⁵⁹ Art. 11, *ibid.*

¹¹⁶⁰ Art. 14, *ibid.*

249. Hoewel het Hof van Cassatie stelde dat de instelling niet rechtsgeldig was en ze geen bevoegdheid had om recht te spreken¹¹⁶¹, was minister van Justitie Emile Vandervelde wel geïnteresseerd in het resultaat ervan¹¹⁶².

3.2.2. Rechtbank van eerste aanleg: volheid van bevoegdheid?

*“Les questions de compétence sont une des grandes plaies du droit. Elles constituent dans l’ensemble de la législation, un département hermétiquement clos, sans rapport aucun avec le réel, où le formalisme règne en maître absolu. La sagacité des juristes purs y trouve une pâture opulente, inépuisable, au grand dam de la justice et de l’intérêt social. Dans ce dédale inextricable, les praticiens du droit ne s’y retrouvent guère mieux que les justiciables. En telle sorte que les difficultés de compétence constituent l’ultime espoir du plaideur qui défend une mauvaise cause.”*¹¹⁶³

250. Tijdens het ancien régime genoten overheidsrechters volheid van bevoegdheid op burgerlijk vlak. Daarnaast bestonden echter ook uitzonderingsrechtbanken die bepaalde categorieën aan dit systeem onttrokken¹¹⁶⁴. De Franse Revolutie wou daarom radicaal breken met dit systeem. De rechtbanken uit het ancien régime werden afgeschaft en in de plaats kwam een districtsrechtbank (later arrondissementsrechtbank en rechtbank van eerste aanleg) die alle burgerlijke zaken voor haar rekening nam, zowel zakelijk als persoonlijk en gemengd. Ondanks het feit dat dit de eigenlijke rechtbank moest zijn, was er ondertussen de nieuwe instelling van de vrederechters, hadden de rechtbanken van koophandel de Franse Revolutie overleefd en werden later de werkrechtersraden terug ingesteld en moest hier mee rekening gehouden worden¹¹⁶⁵. De rechtbank van eerste aanleg was voor burgerlijke zaken zo de gewone rechtbank in die zin dat de wetgever het niet nodig vond om op formele wijze de zaken vast te leggen waarvan zij kennis kon nemen, zoals wel gebeurde voor de rechtbanken van koophandel, de vrederechter en de werkrechtersraad. Het was ook de enige rechtbank die kennis nam van problemen met betrekking tot de tenuitvoerlegging van vonnissen. De uitzonderingen voor de uitzonderingsrechtbanken werden ook behouden onder het regime van de CPC. Nochtans stelde het Franse Hof van Cassatie bij zijn commentaar op de CPC voor om de rechtbanken van eerste aanleg kennis te laten nemen van alle zaken die normaal aan de uitzonderingsgerechten (in dit

¹¹⁶¹ Cass. 16 oktober 1919, *Pas.* 1919, I, 225 – 226. Zie in die zin ook B. COPPEIN en J. DE BROUWER, *Gescheidenis van de balie van Brussel*, 136. De tuchtraad van de Brusselse balie verbood alle Brusselse advocaten om op welke wijze dan ook hun medewerking hieraan te verlenen.

¹¹⁶² Bij omzendbrief van 3 april 1916 werd opgedragen om de statistiek van deze instellingen bij te houden. Zie omzendbrief van 21 augustus 1919 *Rec. Circ.* 1919, 1920, 1921, 127 – 128 en omzendbrief van 21 december 1919 *ibid.*, 216 – 218. Zogezegd “...permettre de me rendre compte de la perturbation que les mesures prises pas l’envahisseur ont amenées dans le domaine de l’activité judiciaire” (127). De grote problemen met huurzaken na de Eerste Wereldoorlog (en tal van wetgevende ingrepen) doen echter vermoeden dat de nieuwsgierigheid wel verder ging dan het opmeten van de ravage door de bezetter aangericht.

¹¹⁶³ H. DE PAGE, *Les actions complexes*, Bruxelles, 1930, 38.

¹¹⁶⁴ M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’, 128.

¹¹⁶⁵ Art. 4, titel IV van het decreet van 16 – 24 augustus 1790 dat de bevoegdheid van de districtsrechtbank regelde: “Les juges de district connaîtront en première instance de toutes les affaires personnelles, réelles et mixtes, en toute matière, excepté seulement celles qui ont été déclarées ci-dessus être de la compétence des juges de paix, les affaires de commerce, dans les districts où il y aura des tribunaux de commerce, et le contentieux de la police municipale.”

kader waren dit de vrederechter en de rechtbank van koophandel) toekwamen telkens wanneer de verweerder de exceptie van onbevoegdheid niet opwierp¹¹⁶⁶. Het voorstel werd door de auteurs van de CPC niet gevolgd. In het Nederlandse ontwerp uit 1827 werd dit wel voorzien, maar de Belgische revolutie verhinderde dat dit werd afgekondigd¹¹⁶⁷.

251. Ook de commissie van 1853 voor de gerechtelijke organisatie voorzag deze volheid van bevoegdheid¹¹⁶⁸. Net zoals het Franse Hof van Cassatie een halve eeuw eerder was ook hier de keuze ingegeven door een uitgesproken voorkeur voor de rechtbanken van het gemeen recht en een afkeer van vooral de rechtbank van koophandel. De rol van gebruiken en haar samenstelling (leken) kon bij de commissie op weinig begrip rekenen. Uiteindelijk sneden de minister van Justitie en het Parlement die bepalingen uit het ontwerp die niet strikt tot de gerechtelijke organisatie behoorden¹¹⁶⁹.

252. Terwijl in Frankrijk bij stilzwijgen van de wet een constante rechtspraak ontwikkeld werd die de volheid van bevoegdheid erkende (de rechtsleer bleef verdeeld), was de evolutie in België een stuk anders¹¹⁷⁰. Onder het regime van de wet op de bevoegdheid van 1841 (en daarvoor de Franse wetten op bevoegdheid) kende de stelling dat de rechtbank van eerste aanleg een volheid van bevoegdheid genoot talrijke voorstanders in rechtspraak en rechtsleer¹¹⁷¹. Zo ontwikkelde ook het Hof van Cassatie vóór de wet van 1876 een vaste rechtspraak ten voordele van de volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg¹¹⁷².

¹¹⁶⁶ *Recueil général des Lois et des Arrêts*, Sirey, 1er partie, 1809, 1 e.v.

¹¹⁶⁷ Zie randnrs. 91 en 93.

¹¹⁶⁸ Art. 74 Wetsontwerp GO 1856 “*Les tribunaux de première instance connaissent de toutes affaires personnelles, réelles et mixtes en toutes matières. Ils ne doivent se dessaisir des affaires commerciales, ainsi que des affaires attribuées aux juges de paix, autres que celles prévues par les articles 57 et 59, que lorsque le renvoi est demandé par l’une des parties.*”

¹¹⁶⁹ Zie Hoofdstuk II: 2.2.2. Wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869. In dit kader werden twee amendementen voorgesteld op het ontwerp GO 1869 Het ene wilde de rechtbank van koophandel inrichten als kamer van de rechtbank van eerste aanleg (door Thonissen en Lelièvre: *Organisation judiciaire*, *Parl. St. Kamer* 1866 – 1867, nr. 105), een ander om een ‘burgerlijk’ magistraat als voorzitter aan te stellen (door Victor Jacobs: *Organisation judiciaire*, *Parl. St. Kamer* 1866 – 1867, nr. 110). Beide voorstellen werden weggestemd (*Parl. Hand. Kamer*, zittingen van 27 februari, 1 en 2 maart 1867, 548 e.v.).

¹¹⁷⁰ M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’, 131 – 132.

¹¹⁷¹ E. CLOES, *La loi sur la compétence*, Luik, 1846, 213.

¹¹⁷² Cass. 1 januari 1835, *Pas.* I, 114 “*Attendu que les lois qui ont déterminé les attributions des juges ordinaires n’ont pas interdit aux tribunaux de première instance de connaître des matières qui sont de la compétence des tribunaux de commerce lorsqu’aucune des parties n’a demandé le renvoi*” en Cass. 26 november 1874, *Pas.* 1875, I, 31. In Frankrijk waren er op gelijkaardige wijze een serie arresten sinds Cass. Fr. 10 juli 1816. Chauveau vatte de gangbare opinie in België en Frankrijk tussen 1806 en 1841 samen als “*La Cour de Paris à jugé, par arrêt du 21 avril 1809, qu’un tribunal civil avait pu connaître des contestations élevées relativement à des effets de commerce, si les parties avaient procédé volontairement devant lui, bien qu’il y eût un tribunal dans la même ville. Elle a considéré qu’un tribunal civil n’est pas dans une impuissance absolue de connaître des matières de commerce, puisque ces sortes d’affaires sont portées devant lui quand il n’y a pas de tribunal de commerce dans la ville où il siège. En pareille espèce, l’incompétence n’est pas radicale, parce qu’en effet, comme l’a parfaitement démontré Henrion de Pansey, dans son excellent «Traité de l’Ordre judiciaire», les tribunaux civils ont la plénitude de la juridiction, et ne sont qu’accidentellement, et par exception, incompétents pour juges les causes qui auraient été places dans les attributions de tribunaux extraordinaires, qui n’ont été créés que pour l’intérêt des parties, afin qu’elles fussent jugées plus promptement et avec moins de frais, et non par des raisons d’ordre public qui puissent interdire à celles-ci de renoncer à cet avantage.*” Zie C.L.J CARRE en A. CHAUVEAU, *Lois de*

253. Bij zijn ontwerp probeerde Allard deze rechtspraak te codificeren en hij volgde de suggestie van het Franse Hof van Cassatie op¹¹⁷³. De parlementaire commissie verwierp de tekst en het Parlement werd in 1870 ontbonden¹¹⁷⁴. De commissie Justitie in de nieuwe legislatuur stelde in een amendement een nieuwe redactie voor die een stilzwijgende verlenging van rechtsmacht inhield¹¹⁷⁵. Een deel van de redenering daartoe was dat buitengewone rechtbanken enkel opgericht werden in het belang van particulieren. Zij konden bijgevolg afzien van hun rechtsmacht. Daarnaast deed de rechtbank van eerste aanleg al uitspraken in handelszaken als er geen rechtbank van koophandel was, net zoals de vrederechter als er geen werkrechtsheraad was. “*Deze oplossing is gansch empirisch; zij uit zich niet voor de volle rechtsmacht; doch om kosten te sparen en tijdverlies te vermijden en de kwade trouw in de rechtspleging zoveel mogelijk te vermijden, past zij het oude beginsel toe dat de terugkeer tot de gewone rechtsmacht altijd voordelig is*”¹¹⁷⁶. Dit werd aangenomen in de Kamer¹¹⁷⁷ maar weggestemd in de Senaat¹¹⁷⁸. De reden daarvoor was dat deze bepaling (lid 2) niet thuishoorde in de titel bevoegdheid. Minister van Justitie de Lantsheere verplaatste de discussie vervolgens naar de discussie over titel IV, boek I, Hoofdstuk 1; exceptions déclinatoires. Er kwam dus geen beslissing in het Parlement¹¹⁷⁹. De laatste woorden waren voor kamervoorzitter Dolez: “*...en attendant, la jurisprudence décidera*”¹¹⁸⁰.

254. En de rechtspraak, die besliste! Het Hof van Cassatie draaide 180° en interpreteerde art. 8 Bevoegdheidswet 1876 als de afschaffing van die volheid van bevoegdheid¹¹⁸¹. Het verwijt dat Allard en de zijnen gemaakt werd, was dat hij een wetenschappelijk werk wilde maken waarbij de praktijk ondergeschikt was aan de strengheid van bepaalde principes¹¹⁸². Wat de

la procédure civile, 3de editie, Brussel, Meline, Cans et Compagnie, 1846, dl. II 759 p. (148 – 149, noot 1). *Contra* J.E. BOITARD, *Commentaire*, I, 455, P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, I, 322.

¹¹⁷³ Art. 7 § 1 Voorafgaand boek, Titel I, Wetsontwerp Allard “*Les tribunaux de première instance connaissent de toutes matières, à l’exception de celles qui sont attribuées aux juges de paix, au tribunaux de commerce et aux conseils de prud’hommes*” en art. 7 § 2 “*Néanmoins quant à ces matières, leur incompétence sera couverte si le défendeur n’a pas élevé de déclinatoire dans ses premières conclusions ; et lorsqu’il s’agit d’une des actions énumérées en l’art. 3, le jugement sera en dernier ressort.*”

¹¹⁷⁴ Zie Thonissen in de Kamer in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 15 februari 1870, 407.

¹¹⁷⁵ “*Néanmoins, quand à ces matières, le défendeur qui n’aura pas élevé le déclinatoire dans ses premières conclusions, sera déchu du droit d’opposer l’exception d’incompétence*”. Die toenadering was er om een einde te maken aan de erge misbruiken die zich in de praktijk voorgedaan hebben. In de plaats van een ‘onbetwistbaar beginsel’ kwam er een praktisch belang. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 21 januari 1873, 306.

¹¹⁷⁶ E. CLOES, *Lois sur la Compétence*, 214 en DOLLEZ, *De la compétence des tribunaux de commerce*, II, 374 - 375.

¹¹⁷⁷ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 18 november 1874. Die nieuwe redactie werd ook voorgelegd aan de extraparlamentaire commissie die tegen deze discretionaire macht was. Als er geen volheid van bevoegdheid was, dan absoluut verbieden. (Verslag opgesteld door P. De Paepe maar niet gepubliceerd, zie P. DE PAEPE, *Études sur la compétence civile*, 12, noot 2).

¹¹⁷⁸ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 5 mei 1875, 768 “*Il ne peut appartenir aux parties de modifier à leur gré les règles de la compétence, ni aux magistrats de se faire le complice de leur violation...les règles de compétence sont d’ordre public*”.

¹¹⁷⁹ De betrokken passage zal zelfs nooit voorgelegd worden aan het Parlement.

¹¹⁸⁰ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 21 december 1875, 55.

¹¹⁸¹ Cass. 12 mei 1888, *Pas.* I, 234 en *BJ* 1888, 1069. Hoewel de rechtbank van eerste aanleg de gewone rechtsmacht of de *tribunal ordinaire* is, heeft ze geen volle rechtsmacht omdat ze van ambtswege onbevoegd is voor zaken van andere rechtbanken. Zie ook P. DE PAEPE, *Étude de la compétence civile*, 18 – 19.

¹¹⁸² Zie randnr. 185 en 186.

bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg betrof, leek dit toch een streng oordeel omdat het Parlement hier zeker schuld trof. Desalniettemin was de strenge Bevoegdheidswet van 1876 de oorzaak voor heel wat heibel in de volgende decennia. Het citaat dat deze titel inluit, dateert immers uit het interbellum. In het midden van de 19de eeuw waren bevoegdheidsconflicten nog niet de gesel die ze later werden. Toen ging het eerder om attributieconflicten met de overheid rond de al dan niet administratieve aard van zaken¹¹⁸³. De grote boosdoener was het feit dat de regels met betrekking tot de bevoegdheid *ratione materiae* van openbare orde waren¹¹⁸⁴. Terwijl de wet enerzijds verbood aan de partijen om daarvan af te wijken¹¹⁸⁵ mochten hoven en rechtbanken zich ook niet inlaten met zaken buiten hun bevoegdheid¹¹⁸⁶. De rechtspraak paste dit strikt toe. Het gevolg daarvan was dat de exceptie op elk moment¹¹⁸⁷ en door elke partij¹¹⁸⁸ opgeworpen kon worden. De rechter moest bovendien ambtshalve zijn bevoegdheid nagaan en zich desgevallend onbevoegd verklaren¹¹⁸⁹.

255. Na de Eerste Wereldoorlog probeerde de wetgever hieraan te verhelpen¹¹⁹⁰. De oplossing werd gezocht in het verval van het openbare-orde karakter van de exceptie. De gedaagde moest ze bovendien nu zelf opwerpen. Wanneer die dit niet *in limine litis* deed, werd de rechtbank definitief gevat. De langverwachte oplossing moest er komen met de wet van 15 maart 1932¹¹⁹¹ tot wijziging der rechterlijke inrichting en der bevoegdheid. Die voerde een

¹¹⁸³ J.-J. RAIKEM, *Mercuriale prononcée par le procureur général Jean-Joseph Raikem à la cour d'appel de Liège le 16 octobre 1843* [sur les conflits]. H. Dessain, Liège. Geraadpleegd op <http://www.just-his.be/eprints/954/> : “Dans les temps où la distinction des pouvoirs n’était pas aussi nettement tracée qu’elle l’a été depuis, il ne se présentait guère que des conflits de juridiction. Les anciennes lois avaient établi des règles pour parvenir à les décider. Le législateur moderne, profitant de l’œuvre de ses devanciers, a, par de sages dispositions, donné aux justiciables les moyens d’obtenir leur renvoi devant le juge que la loi leur assigne, et de faire cesser les collisions qui s’élèvent entre les diverses autorités judiciaires.”

¹¹⁸⁴ Art. 37 Bevoegdheidswet 1876. In tegenstelling tot de regels voor territoriale bevoegdheid die niet van openbare orde waren. Partijen mochten er uitdrukkelijk of stilzwijgend van afwijken en rechters hoevden zich niet ambtshalve onbevoegd te verklaren. Enkel de verweerder mocht op voorwaarde dat ze dat *in limine litis* en dus voor elk verweer ten gronde opwierpen (art. 168 – 169 CPC). De territoriale onbevoegdheid mocht bovendien niet voor de eerste maal worden opgeworpen in beroep of voor het Hof van Cassatie. Cass. 2 februari 1872, *Pas.* I, 91.

¹¹⁸⁵ Art. 1 Bevoegdheidswet 1876. Hierdoor verdween ook de mogelijkheid om zaken boven hun bevoegdheid toe te wijzen aan de vrederechter. Beslissing van 31 januari 1812 in *Rec. Circ.* 1812, 85 “...les juges de paix peuvent excéder leur compétence ordinaire, quand les parties le requièrent, et qu’on ne peut pas les considérer comme de simples arbitres. Il faut laisser aux tribunaux le soin de décider les contestations qui pourraient s’élever sur ce point de compétence.”

¹¹⁸⁶ Cass. 14 juni 1883, *Pas.* 1883, I, 277. De wetgever doelde met art. 1 niet op de clause compromissoire of het compromis, Cass. 17 februari 1888, *Pas.* 1888, I, 100.

¹¹⁸⁷ Art. 170 CPC en Cass. 5 juni 1884, *Pas.* I, 27, Cass. 1 juli 1886, *Pas.* I, 286 en Cass. 29 januari 1925, *Pas.* I, 122. Zelfs voor de eerste maal in cassatie, Cass. 1886, *Pas.* 1886, I, 225 en 13 juni 1907, *Pas.* I, 291 en Cass. 26 januari 1926, *Pas.* 1926, I, 196.

¹¹⁸⁸ Cass. 25 juni 1925, *Pas.* I, 307.

¹¹⁸⁹ Art. 1030 CPC en Cass. 16 september 1848, *Pas.* I, 490 en Cass. 26 januari 1926, *Pas.* I, 196. Bovendien verwees de rechtbank die haar onbevoegdheid erkende de zaak niet door naar de bevoegde jurisdictie. Ze stelde enkel haar onbevoegdheid vast en liet het dan aan de partijen om de zaak voor een andere rechter te brengen (art. 168 CPC).

¹¹⁹⁰ Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 8, 37, 38 en 50 der wet van 25 Maart 1876 inhoudende den Eersten Titel van het Voorafgaande Boek van het Wetboek van burgerlijke rechtspleging, *Parl. St. Kamer*, 1921 – 1922, nr. 97 en *Parl. St. Kamer* 1923 – 1924, nr. 120 (verslag) Het voorontwerp was het werk van raadsheer Smits en werd door de commissie voor de herziening van de rechterlijke organisatiewetten goedgekeurd.

¹¹⁹¹ Wet van 15 maart 1932 tot wijziging van de wetten op de gerechtelijke organisatie en bevoegdheid, *Pasin.* 1932, 39 – 87.

voorwaardelijke¹¹⁹² volheid van bevoegdheid in voor de rechtbank van eerste aanleg. Deze wet paste het rigide art. 8 Bevoegdheidswet 1876¹¹⁹³ aan en schafte in één beweging art. 170 CPC af¹¹⁹⁴. Voortaan moest de rechtbank zich niet langer ambtshalve onbevoegd verklaren, maar enkel op vraag van de verweerder die de exceptie moest opwerpen voor alle andere excepties met uitzondering van exceptie *cautio judicatum solvi*¹¹⁹⁵ en van erfgenamen¹¹⁹⁶, wat zoveel wil zeggen als dat de exceptie nu ook *in limine litis* opgeworpen moest worden¹¹⁹⁷. De onbevoegdheid *ratione materiae* bleef wel nog van openbare orde voor de vrederechter, de werkrechtshoofden en de rechtbank van koophandel¹¹⁹⁸. O.a. dit leidde er toe dat de hoop om hiermee alle problemen op te lossen later ongegrond bleek¹¹⁹⁹.

256. In dezelfde geest ('versterken rechtbank van eerste aanleg') bracht de wet van 1932 ook grondige wijzigingen inzake tegenvorderingen¹²⁰⁰. Voortaan was de rechtbank van eerste aanleg bevoegd voor de tegenvordering, ongeacht de aard en het bedrag ervan. Voor de overige rechtbanken bleef gelden dat ze pas kennis konden nemen van de tegenvordering als die binnen haar bevoegdheid viel en voortkwam uit de overeenkomst of uit het feit dat aan de oorspronkelijke vordering ten grondslag lag¹²⁰¹. Wat evocatie betrof, werd een uitzondering op de beperkte devolutieve werking ingevoerd ten voordele van de rechtbank van eerste aanleg¹²⁰². Ook gemengde vorderingen en gevallen van aanhangigheid/*litispendance*¹²⁰³ en

¹¹⁹² Het was eerder een uitbreiding van bevoegdheid want de impliciete toestemming van de gedaagde is nog steeds nodig, daar die de onbevoegdheid kan inroepen.

¹¹⁹³ "Les tribunaux de première instance connaissent de toutes matières. Ils ne peuvent se dessaisir des litiges dévolus aux juges de paix, aux tribunaux de commerce et aux conseils de prud'hommes, sauf lorsque la partie défenderesse le demande."

¹¹⁹⁴ Art. 170 bepaalde dat in het geval de rechtbank onbevoegd was *ratione materiae*, verzending gevraagd kon worden in elke stand van het geding en indien dit niet gevraagd werd, was de rechtbank gehouden om het ambtshalve te doen.

¹¹⁹⁵ Art. 166 CPC. De verweerder kon weigeren ten gronde te pleiten zolang de vreemdeling op grond van de *exceptio cautio judicatum solvi* geen borgsom gestort had. In werkelijkheid was de praktische betekenis van deze borgstelling zeer beperkt, daar zij niet gevorderd kon worden in zaken van koophandel of als de vreemdeling voldoende onroerende goederen in België bezat. Tal van internationale verdragen stelden in de loop van de tijd de meeste vreemdelingen hiervan vrij. Zie Verdrag van Den Haag 17 juli 1905 (wet van 20 april 1907) Engels-Belgisch verdrag van 4 november 1932 (wet van 25 april 1934). M. STORME, *De beginselen der rechterlijke organisatie, der bevoegdheid en der burgerlijke rechtspleging*, Gent, RUG 1963, 145 p. (hierna verkort als "M. STORME, *Beginselen*") (35).

¹¹⁹⁶ Art. 174 CPC.

¹¹⁹⁷ De regeling voor de onbevoegdheid *ratione personae* en *loci* of de relatieve onbevoegdheid was niet van openbare orde en werd niet aangepast. Ze moest niet door de rechter ambtshalve opgeworpen worden. De gedaagde mocht dat doen, maar dan wel *in limine litis* (art. 168 CPC) en dus voor alle debat ten gronde, met uitzondering van de excepties uit art. 166 en 174 CPC (zie *supra*).

¹¹⁹⁸ Cass. 16 september 1948, *Pas.* 1948, I, 490.

¹¹⁹⁹ L. VAN BAUWEL, *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*, dl. II, 9 en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 3.

¹²⁰⁰ Art. 37, § 1 1ste en 2de lid Bevoegdheidswet 1876 zoals gewijzigd door art. 8 van de Wet van 15 maart 1932. Dit gold niet als ze zetelde in graad van beroep of als consulaire rechtsmacht. M. STORME, *Beginselen*, 97.

¹²⁰¹ Art. 50 Bevoegdheidswet 1876.

¹²⁰² Art. 473 CPC zoals gewijzigd door art. 13 van de Wet van 15 maart 1932. Dat stond een uitzondering toe waarbij "le tribunal de première instance, siégeant en degré d'appel, statue au fond lorsqu'il estime que le litige était de sa compétence."

¹²⁰³ Er was aanhangigheid wanneer twee eisen, die dezelfde oorzaak en hetzelfde voorwerp hadden en dezelfde partijen in dezelfde hoedanigheid tegenover elkaar stelden, voor twee verschillende rechtbanken aanhangig waren. Voor dezelfde rechtsmacht golden interne regels: art. 61 en 63 Décret 30 mars 1808 en de wet van 25 oktober 1919.

verknochtheid/*connexité*¹²⁰⁴ tussen twee rechtsvorderingen werden in het voordeel beslecht van de rechtbank van eerste aanleg¹²⁰⁵. De wet van 1932 voorzag een samenvoeging onder voorwaarden¹²⁰⁶. Die regel was niet van openbare orde en kon dus niet ambtshalve door de rechter opgeworpen worden, maar gebeurde door het opwerpen van de exceptie van aanhangigheid of verknochtheid door de partijen¹²⁰⁷. In het geval van ondeelbare vorderingen oordeelde de rechtspraak al dat deze voor de burgerlijke rechtbank gebracht moesten worden en dat de rechtbank van koophandel zich desgevallend onbevoegd moest verklaren¹²⁰⁸. Moeilijker was het als tussen buitengewone rechtbanken, bijvoorbeeld de rechtbank van koophandel en de vrederechter, gekozen moest worden¹²⁰⁹. Ook hier voerde de wet van 1932 voortaan een rangorde in¹²¹⁰. Omgekeerd waren tegenvorderingen wegens tergend en roekeloos geding voortaan mogelijk voor de rechtbank van koophandel¹²¹¹.

3.2.3. Rechtbank van koophandel

257. België erfde de rechtbanken van koophandel van de Fransen¹²¹². Daar bestonden ze ook al vóór de Franse Revolutie. De wet van 16 – 24 augustus 1790 voegde enkel een nieuwe bevoegdheid inzake zeevaart toe. De Code de Commerce van 1807 richtte verder hun werking in en na de Belgische onafhankelijkheid werden ze behouden in de Grondwet¹²¹³. Hun bestaan bleef echter (vooral in de 19de eeuw) ter discussie staan¹²¹⁴. Tegenstanders wezen op het feit dat België geen historische verbondenheid had met de instelling¹²¹⁵. Deze idee stond ook haaks op

¹²⁰⁴ Er was verknochtheid tussen twee rechtsvorderingen als er een zulkdanig verband bestond tussen twee eisen dat een vonnis in de ene zaak noodzakelijkerwijze invloed moest uitoefenen op de uitspraak in de andere zaak. P. DE PAEPE, I, 260 e.v. GLASSON, TISSIER en MOREL, I, nr. 278 M.-A. PIERSON, 'De l'organisation judiciaire et de la compétence', nr. 1032 en *RPDB* Exceptions et fins de non-recevoir, nr. 114 e.v.

¹²⁰⁵ Art. 37, *37bis*, *37ter* en 38 Bevoegdheidswet 1876 zoals gewijzigd door art. 9 en 10 van de Wet van 15 maart 1932.

¹²⁰⁶ Verknochte zaken die, afzonderlijk, voor verschillende rechtbanken gebracht moesten worden, konden sinds de wet van 1932 (gewijzigd art. *37ter* Bevoegdheidswet 1876) voor één van deze rechtbanken gebracht worden mits de wettelijke rangorde van art. *37bis* gerespecteerd wordt.

¹²⁰⁷ Cass. 13 mei 1937 *Pas.* 1937, I, 145.

¹²⁰⁸ Art. 37 ter ingevoerd zelfde oplossing. Cass. 13 april 1893 *Pas.* 1893, I, 167, Cass. 12 mei 1888, *Pas.* 1888, I, 234.

¹²⁰⁹ H. DE PAGE, *Les actions complexes*, 19.

¹²¹⁰ Art. *37bis* Bevoegdheidswet 1876. Het Hof van Cassatie had eerder al geoordeeld dat de ene buitengewone rechtbank boven de andere kon verkozen worden. Cass. 26 februari 1891, *Pas.* I, 78.

¹²¹¹ Art. 37 Bevoegdheidswet 1876 zoals gewijzigd door art. 8 van de Wet van 15 maart 1932.

¹²¹² Voor een algemeen overzicht van de geschiedenis van de rechtbanken van koophandel in België zie G. MARTYN, 'De rechtbanken van koophandel in België', *Pro Memorie* 2008, 203 – 216.

¹²¹³ Zie randnr. 113. Nederland hield de lijn aan van de hervormingen uit de jaren 1820' en in 1838 werden de rechtbanken van koophandel afgeschaft.

¹²¹⁴ L. LOSSEAU, 'La question de l'organisation et de la composition des tribunaux consulaires en Belgique', *BJ* 1893, 1089 – 1102. Het was de bedoeling van de auteur om een overzicht te geven van de verschillende standpunten over de rechtbanken van koophandel aan de hand van een aantal vragen, zoals de grondwettelijkheid, gewenste wijzigingen, keuzevrijheid rechtsonderhorigen tussen de gewone rechtsmacht en de consulaire... Naar alle waarschijnlijkheid is de auteur daar nooit toe gekomen. De bijdrage levert wel een mooi overzicht op van de discussies in de 19de eeuw over het voortbestaan van de rechtbank van koophandel.

¹²¹⁵ 'De l'organisation des Tribunaux de Commerce. Discours prononcé par M. Würth, procureur général, à l'audience de rentrée de la cour d'appel de Gand, du 18 octobre 1860', *BJ* 1860, 97 – 111 (98). Würth stelde nog

de gelijkheid van burgers, want een bepaalde categorie werd zo onttrokken aan het gemeen recht; een vaststelling die versterkt werd door de territoriale spreiding van de rechtbanken van koophandel. Ook het argument dat professionele magistraten de gebruiken uit de handel niet kenden of niet konden kennen, sneed weinig hout. Iedere keer de gerechtelijke organisatie onder de loep werd genomen, stond hun voortbestaan ter discussie maar hun verankering in de Grondwet kon hen telkens redden.

258. Het probleem dat in de praktijk rees was dat de bevoegdheid¹²¹⁶ van de rechtbanken van koophandel bepaald werd door de aard van de verbintenis en niet door de hoedanigheid van de personen¹²¹⁷. Zo werden rechtbanken van koophandel overladen met gedingen waarin de verweerder, die geen handelaar was, enkel zijn toevlucht genomen had tot vormen of technieken die eigen waren aan het handelsrecht, zoals bijvoorbeeld de ondertekening van een orderbriefje of een wisselbrief¹²¹⁸. Rechtbanken moesten vaak beslissen of het hoofddoel van de handeling van burgerlijke aard was en de bijzaak dus de hoofdzaak moest volgen. Deze kwesties gaven aanleiding tot talrijke bevoegdheidsconflicten en waren de aanleiding van de discussies rond de volheid van bevoegdheid van de arrondissementsrechtbank in Van Reepinghens oorspronkelijke ontwerp.

259. Naast problemen met bevoegdheid was er ook het vraagstuk van organisatie. Naar aanleiding van de wet op de gerechtelijke organisatie uit 1869 werd voorgesteld om de rechtbanken van koophandel te laten voorzitten door een professionele magistraat, voor het

voor om, als ze toch behouden werden, de rechtbanken van koophandel te laten voorzitten door een beroepsmagistraat en ook hier een OM in te richten.

¹²¹⁶ Naast hun gewone bevoegdheid (zie *supra*) beschikten de rechtbanken van koophandel nog over een resem bijzondere bevoegdheden met betrekking tot; brievenpost (Wet 30 mei 1879 gewijzigd bij wet 1 mei 1890 en 30 juni 1930), het handelsregister (ingesteld door de Wet van 9 maart 1929, gewijzigd bij wet 30 mei 1934), het loodswezen, vervoer door staatsschepen (Wet 28 november 1928), Een aantal zaken bleven uitgesloten van hun bevoegdheid zoals vorderingen met overlijden of lichamelijke schade (Wet van 27 maart 1891, *Pasin.* 1891, 170) en gemengde vorderingen, uitvindingsbrevetten (Wet 24 mei 1854), auteursrechten (Art. 36 Wet 22 maart 1886 en besluit nr. 91 van 29 januari 1935 schaffen art. 14 en 19 wet 18 maart 1806 af) en de tenuitvoerlegging van hun vonnissen (art. 14 Bevoegdheidswet 1876).

¹²¹⁷ Art. 2, eerste lid Wb. Kh. spreekt van waren en goederen. Goederen duidde op de roerende goederen, lichamelijk en onlichamelijk en sloot de onroerende goederen uit. Alles wat onroerend was, droeg per definitie een burgerrechtelijk karakter. Die betwisting eindigde maar met de (art. 2 *in fine*) wet van 3 juli 1956 tot wijziging van titel I van boek I van het Wetboek van Koophandel, de wet van 9 juli 1926 op de werkrechtshraden en art. 2 van de wet van 25 maart 1876 houdende titel I van het voorafgaand boek van het wetboek van burgerlijke rechtsvordering (*Pasin.* 1956 532 – 533) die art. 2 Wb. Kh. wijzigde en voortaan bepaalde dat elke roerende of onroerende verbintenis van kooplieden een daad van koophandel was. Alleen dus de aankoop van roerende goederen kon een handelsdaad zijn en de aankoop van onroerende goederen, ook om ze terug te verkopen, was nooit een handelsdaad. Het zou zelfs geen handelsdaad zijn als de aankoop van onroerende goederen gedaan werd voor de uitbating van een handel of nijverheid (HvB Luik, 4 april 1933, *Pas.* 1933, II, 180). De landbouw was de uitbating van onroerende goederen. Deze uitbating nam dan ook het karakter van handelsuitbating niet aan en de verkoop van dieren, en vruchten, het bijkomende van de uitbating was evenals deze van burgerlijke aard. Ook de mijnen, ertsgroeven en steengroeven waren onroerende goederen en alles met betrekking tot de uitbating bleef van burgerlijke aard. M. STORME, *Beginselen*, 79 en M.-A. PIERSON, 'De l'organisation judiciaire et de la compétence', nr. 642 e.v.

¹²¹⁸ Zie voor 'handelsdaden' art. 12, 1° Bevoegdheidswet 1876 zoals gewijzigd door KB nr. 63 van 13 januari 1935. Zie CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 51 en M.-A. PIERSON, 'De l'organisation judiciaire et de la compétence', nrs. 1405 e.v.

leven benoemd (in tegenstelling tot de tijdelijk (toen nog) verkozen consulaire rechters)¹²¹⁹. Hoewel het dan zo ver niet kwam, de griffier moest voortaan wel een rechtendiploma behaald hebben¹²²⁰, verdween deze idee van de beroepsmagistraat als voorzitter nooit meer uit het debat. Het werd herhaaldelijk op tafel gelegd door o.a. de advocatuur¹²²¹ en in het Parlement¹²²². Anderen zagen hierin geen oplossing: enkel het afschaffen van de rechtbank van koophandel kon soelaas brengen voor de bevoegdheidsproblematiek¹²²³.

3.2.3.1. Betwistingen met betrekking tot de uitbating van de Belgische spoorwegen¹²²⁴

260. Het had wat voeten in de aarde¹²²⁵ maar uiteindelijk werden betwistingen rond de uitbating van de Belgische spoorwegen ondergebracht bij de rechtbanken van koophandel. De

¹²¹⁹ Art. 109 en 111, Wetsontwerp GO 1856. Dit wetsvoorstel lokte heftige reacties uit bij de rechtbank van koophandel van Antwerpen. De voorzitter en ondervoorzitter van de rechtbank van koophandel hadden zich immers beiden kandidaat gesteld voor de verkiezingen. Daarop richtte een groep Antwerpse advocaten op 17 februari 1859 een petitie aan de Kamer. Zij riepen op tot de afschaffing. Deze advocaten klaagden over de systematische vervanging door vermeende gebruiken van onwrikbare wetenschappelijke beginselen, twijfelden aan de Justitie zelf en stelden dat het behoud van de consulaire rechtsmacht onze handelsrelaties bedreigde omdat er geen rechtszekerheid of bescherming was. Zie voor een reproductie van deze klachten ‘Pétition du Barreau d’Anvers adressée à la Chambre des Représentants et déposée dans sa séance du 15 mars 1859’ *BJ* 1860, 111 – 112. “*Devant les tribunaux civils, modèles d’ordre et de dignité, l’impartialité des juges n’est pas mise en doute; et les principes de la loi sont, pour ainsi dire, nécessairement respectés par des hommes qui, faisant profession d’étudier la loi, ont encore l’inappréciable avantage de vivre en dehors et au-dessus de la sphère où se meuvent les intérêts des plaideurs.*” “...recourir à de prétendus usages locaux, souvent variables, récents, clandestins, dépourvus de toutes les conditions qui peuvent leur donner autorité. – et d’appliquer ces usages, non seulement pour suppléer au silence et à l’obscurité de la loi, mais pour la faire fléchir, pour corriger et remplacer, au gré du juge, l’oeuvre même du législateur, fruit de tant de siècles, résumé de l’expérience de tant de siècles.” Het gaat om petitie nr. 12689 van 17 februari 1859 door Blondel, Delvaux en andere leden van de Antwerpse balie, petitie nr. 12742/12744 van 23 maart 1859 met daarin observaties over de voormelde petitie door de kamer van koophandel van Antwerpen samen met observaties van een groot aantal handelaars en petitie nr. 12770 van 31 maart 1859 met daarin het antwoord van meerdere Antwerpse advocaten op de observaties uit de vorige petitities. Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 14 maart 1860, 871.

¹²²⁰ Art. 65 Wet GO 1869. De wet van 11 mei 1910 sprak niet langer van griffier maar van referendaris.

¹²²¹ FAB 1932 in *Omnia fraterne* maart 1933, L. HENNEBICQ, ‘Une réforme des tribunaux consulaires’, *JT* 1936, 547. Het gerucht deed de ronde dat de minister van Justitie een studie had besteld voor een radicale hervorming van de rechtbank van koophandel: de referendaris als voorzitter. L. FRANCK, *Droit commercial*, dl. I, Brussel, Edmond Picard, 1931. Zie ook CH. VAN REEPINGHEN, ‘La retraite de M. le Président Payralbe’, *JT* 1936, 465 – 467 (466) en SHS, *De hervorming van de burgerlijke rechtspleging*, 1937, 437 e.v.

¹²²² Wetsvoorstel betreffende het Statuut der Referendarissen bij de Rechtbanken van Koophandel, *Parl. St.* Senaat 1936 – 1937, nr. 104 en Wetsvoorstel betreffende het Voorzitterschap in de Rechtbanken van Koophandel, *Parl. St.* Kamer 1952 – 1953, nr. 159.

¹²²³ L. HENNEBICQ, ‘Les juridictions exorbitantes’, *JT* 1932, 89 – 90 en M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’, nr. 20. *Contra* R. HENRION, ‘L’unité de juridiction’, *JT* 1959, 233 e.v.

¹²²⁴ Juridiction en matière de contestations relatives aux expéditions sur les chemins de fer de l’Etat, *Parl. St.* Kamer 1848 – 1849, nr. 323.

¹²²⁵ Juridiction en matière de contestations relatives aux expéditions sur les chemins de fer de l’Etat, *Parl. St.* Kamer 1848 – 1849, nr. 327 (verslag) en Rapport de la Commission chargée d’examiner le Projet de loi qui attribue aux tribunaux de Commerce la connaissance des contestations relatives aux expéditions sur les chemins de fer de l’Etat, *Parl. St.* Senaat 1848 – 1849 nr. 151.

wetgever kwam daarmee tegemoet aan een wens van de Belgische handel¹²²⁶. Terwijl de Belgische overheid een aantal waarborgen verloor door de consulaire rechtsmacht te aanvaarden, was er wel een economisch voordeel in snelheid en gerechtskosten, de toelaatbaarheid van bewijzen van alle aard voor haar verweer.... De aanleiding voor dit wetsontwerp was de uniforme rechtspraak¹²²⁷ van het Hof van Cassatie en de Belgische hoven van beroep die stelde dat de rechtbanken van koophandel onbevoegd waren om betwistingen tussen de Staat en particulieren, handelaars of niet, te beoordelen als die verband hielden met transporten uitgevoerd door de spoorwegen van de Staat¹²²⁸. Hoewel men in het wetsontwerp wel akkoord ging met die interpretatie, die ook degene was die de wet voor ogen hield, werd toch gekozen om de bevoegdheid voor deze zaken onder te brengen bij de consulaire rechtsmacht. Dit alles in het belang van de handel en de uitbating van de nationale spoorwegen. De consulaire rechtsmacht kon immers een snellere afhandeling tegen een lagere kostprijs aanbieden omdat er geen nood was aan tussenkomst van pleitbezorgers en de betekening van tal van procedurele akten voor deze rechtsmacht. Ze wekte bovendien het vertrouwen op om door gelijken beoordeeld te worden. Bovendien hield het ook waarborgen in, want op hun betwistingen met de staat werden de gebruiken uit de handel en de beginselen van het handelsrecht toegepast. Aan de keerzijde zorgde het wegvallen van de tussenkomst van pleitbezorgers in deze zaken ook voor het verdwijnen van bepaalde waarborgen. Daarnaast leverde de ongebreidelde toelaatbaarheid van het getuigenbewijs ook een gevaar op tegenover het administratieve karakter die de rechtspraak voorheen toekende aan de uitbating van de spoorwegen door de staat. Die verhoogde immers de bewijskracht van registers, geschriften en akten die uitgingen van de administratie. Er heerste bovendien een zeker wantrouwen tegenover de lekenrechters, die eerder geneigd zouden zijn de kant van handelaars te kiezen en men vreesde dat een goedkopere procedure tot meer zaken zou leiden. De procedure voor de rechtbanken van koophandel was dus van toepassing, mits een aantal kleine wijzigingen. Door de aard van de materie volstond de gebruikelijke termijn voor dagvaarding in handelszaken¹²²⁹ niet en werd aangepast naar 8 dagen.

¹²²⁶ Die wens werd in 1848 uitgedrukt door afgevaardigden van de Kamer van koophandel die samen kwamen in Brussel naar aanleiding van het nieuwe tarief voor het transport van goederen.

¹²²⁷ Die rechtspraak is gebaseerd op artikel 632 van de *Code de Commerce*: “*La loi répute actes de commerce-tout achat de denrées et marchandises pour les revendre, soit en nature, soit après les avoir travaillées et mises en œuvre; ou même pour en louer simplement l’usage; - toute entreprise de manufactures, de commission, de transport par terre ou par eau; -toute entreprise de fournitures, d’agences, bureaux d’affaires, établissements de ventes à l’encan, de spectacles publics;-toute opération de change, banque et courtage;-toutes les opérations de banques publiques;- toutes obligations entre négociants, marchands et banquiers;-entre toutes personnes les lettres de change, ou remises d’argent faites de place en place.*” RS en réputant actes de commerce toute entreprise de transport par terre ou par eau, n’a eu pour objet que les entreprises de cette nature qui se feraient dans des vues de commerce, de trafic ou de spéculation, et qu’il ne saurait, en conséquence, être appliqué à des transports n’ayant aucun caractère commercial, uniquement faits dans des vues d’intérêt général et d’utilité publique, par une administration de l’Etat. “ Juridiction en matière de contestations relatives aux expéditions sur les chemins de fer de l’Etat, *Parl. St. Kamer* 1848 – 1849, nr. 323, 1.

¹²²⁸ Juridiction en matière de contestations relatives aux expéditions sur les chemins de fer de l’Etat, *Parl. St. Kamer* 1848 – 1849, nr. 323.

¹²²⁹ Art. 416 CPC. Ten minste één dag.

3.2.3.2. [Rechtbank van koophandel optioneel]

261. Rekening houdend met de grondwettelijke verankering van de rechtbanken van koophandel werd de idee naar voor geschoven om de consulaire rechtsmacht facultatief te maken¹²³⁰. In het voorgestelde systeem kon de rechtbank van koophandel slechts gevat worden met instemming van beide partijen, zoals dat al gebeurde voor scheidsrechters of arbitrale kamers¹²³¹. Als de eiser de burgerlijke rechtbank koos, was er geen probleem. Hij dagvaardde de verweerder voor de burgerlijke rechtbank en daarmee was alles gezegd. Koos hij echter voor de rechtbank van koophandel, dan dagvaardde die de tegenstander daar voor een bepaalde dag en voegde daaraan toe dat als de verweerder koos voor de burgerlijke rechtbank, hij meteen gedagvaard werd door hetzelfde exploit voor een latere dag. Als de verweerder verscheen voor de rechtbank van koophandel en haar rechtsmacht aanvaardde, dan was deze definitief gevat. Als die niet aanvaard werd, dan werd de zaak doorgestuurd door een eenvoudige vermelding op het exploit, zij het naar de vrederechter, zij het naar de burgerlijke rechtbank.

3.2.3.3. Bevoegdheid in kort geding

262. Een procedure in kort geding kon aanvankelijk enkel voor de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg¹²³² en dus bij uitsluiting van de rechtbank van koophandel, de vrederechter of de werkrechtensraad. Zaken die niet tot de bevoegdheid behoorden van de rechtbank van eerste aanleg (en later rechtbank van koophandel¹²³³) konden bijgevolg niet in kort geding behandeld worden. De wet op de bevoegdheid van 1876 bracht hierin geen oplossing. Toen voorheen een ruime interpretatie van de rechtspraak van de bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg nog enig soelaas kon bieden, was dat na 1876 niet meer het geval¹²³⁴. Het resultaat daarvan was enerzijds dat bepaalde zaken voor de rechtbank van eerste aanleg verschenen die er niet thuishoorden en anderzijds een ongelijkheid in rechtsgebieden die enkel beschikten over een rechtbank van eerste aanleg en andere die zowel een rechtbank van koophandel als een rechtbank van eerste aanleg telden. Het Hof van Cassatie sprak zich in negatieve zin uit over de vraag of de rechtbank van eerste aanleg kennis kon nemen van zaken van koophandel in kort geding en riep in datzelfde arrest om de tussenkomst van de wetgever voor een oplossing¹²³⁵. Het Parlement gaf daar gehoor aan¹²³⁶. In de wet van 26 december

¹²³⁰ Een voorstel van het katholieke kamerlid Loslever (*Parl. Hand.* Kamer, zitting van 8 februari 1889, 472 e.v.). Hij herhaalde dit idee een aantal jaren later en minister van Justitie Lejeune gaf aan het idee te bestuderen (*Parl. Hand.* Kamer, zitting van 4 mei 1893, 1300). Er kwam echter nooit een vervolg op.

¹²³¹ Zie de procedure uit art. 429 CPC.

¹²³² Art. 54 - 57, keizerlijk decreet van 30 maart 1808 contenant règlement pour la police et la discipline des cours et tribunaux (later in art. 11 wet 1876 gewijzigd door wet 26 december 1891 en art. 806 – 811 CPC).

¹²³³ Zie *infra*.

¹²³⁴ Zie *supra* over de volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg voor en na de Bevoegdheidswet 1876.

¹²³⁵ Cass. 23 oktober 1890 in *JT*, 1242. Zie ervoor ook TH. BORMANS, 'Droit commercial. De la compétence du juge des référés en matière commerciale', *JT* 1889, 705 – 711.

¹²³⁶ Projet de loi instituant la juridiction des référés en matière commerciale, *Parl. St.* Kamer 1890 – 1891, nr. 189.

1891¹²³⁷ werd aan de voorzitter van de rechtbank van koophandel een zelfde bevoegdheid gegeven als de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg in dringende zaken. De wet ging zelfs iets verder door een einde te maken aan een bestaande controverse: ze sloot uitdrukkelijk de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg uit voor eisen tot uitzetting van huurders als die binnen de jurisdictie van de vrederechter vielen. In dezelfde wet werd ook de mogelijkheid voor de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg afgeschaft om de zaak in kort geding naar de zitting te verwijzen¹²³⁸. Die zou te vaak gebruikt worden door de voorzitters om zich van hun verantwoordelijkheid te ontdoen¹²³⁹. De ironie van de hele operatie was natuurlijk dat de wetgeving in handelszaken er net was om een eenvoudige en snellere procedure te creëren terwijl voor die trage, dure, burgerlijke zaken wél een speciale procedure werd voorzien voor dringende gevallen, zonder equivalent voor zaken van koophandel¹²⁴⁰.

263. Daar kwam bij dat zowel de rechtspraak als rechtsleer een restrictieve interpretatie hanteerden van het begrip ‘hoogdringendheid’¹²⁴¹. Pas sinds het begin van de 20ste eeuw aanvaardde de rechtspraak dat het kort geding de hoofdvordering vooraf kon gaan¹²⁴². Ook de hervormingen in het interbellum leken verzachtende maatregelen te bevatten. Met de wet van 1932 was de onbevoegdheid *ratione materiae* niet meer van openbare orde voor de rechtbank van eerste aanleg. Zo kon deze optreden, tenzij de verweerder er zich tegen verzette¹²⁴³.

3.3.4. Een beginsel van dubbele aanleg?

264. In een vorige titel¹²⁴⁴ zagen we al dat de Belgische wetgever heel terughoudend was om het bedrag van de laatste aanleg op te trekken. Dit was niet enkel zo voor de vrederechter, waar dit vooral gemotiveerd werd als tegenhanger voor het steeds uitgebreider takenpakket, maar ook voor de rechtbanken van eerste aanleg en rechtbanken van koophandel¹²⁴⁵. Sommige auteurs stelden daarom dat de dubbele aanleg een beginsel van de Belgische burgerlijke

¹²³⁷ Wet van 26 december 1891 betreffende de oprichting van het kort geding in handelsaangelegenheden in *BS*, 31 december 1891, 3829. Zie art. 1, 1° Le président du tribunal de première instance statue provisoirement par voie de référé: 1° Sur les demandes en expulsion contre les locataires, soit pour cause d’expropriation de bail, soit pour défaut de paiement de loyer, lorsque ces demandes ne rentrent pas dans la juridiction des juges de paix.

¹²³⁸ Art. 4 Wet 26 december 1891. Het ging om art. 60 en 66 Decreet 30 maart 1808; Zie Cass. 23 oktober 1890 in *JT*, 1242.

¹²³⁹ Zie in die zin ook A. ALLARD, *Verslag*, 142. En het verslag van Thonissen bij de herziening van het voorafgaande wetboek van de *CPC* in *Parl. St.* Kamer 1869 – 1870, nr. 134, 33.

¹²⁴⁰ Er waren wel een aantal mogelijkheden maar die werden niet zo vaak toegepast. Het ging om specifieke zaken waarin de voorzitter van de rechtbank van koophandel termijnen kon inkorten en bepaalde dringende of bewarende maatregelen kon treffen (zie bijvoorbeeld art. 13 Loi du 18 novembre 1862 portant institution du système des warrants *Pasin.* 1862, 467 – 477).

¹²⁴¹ M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’, 178 en zie *infra*.

¹²⁴² *Ibid.*

¹²⁴³ A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, 2 dln. dl. I, 3de uitgave, Brussel, 1945, nr. 603, 321 – 331.

¹²⁴⁴ Zie randnr. 233.

¹²⁴⁵ We maken hierbij even abstractie van de grote sprong in 1935. Die kwam er niet toevallig als een gevolg van de bijzondere machten voor de regering ten gevolge van de economische crisis. Het sterk optrekken van de aanleggrenzen sloot misschien ergens wel aan bij tal van wetsontwerpen uit het voorgaande decennium, maar vormde een schril contrast bij wat de wetgever uiteindelijk goedkeurde en afkondigde.

rechtspleging was¹²⁴⁶. Voor een uitgebreide dubbele aanleg pleitte natuurlijk de notie dat menselijke kennis feilbaar is. Zeker in een systeem met alleenzetelende rechters (vrederechter en rechtbank van eerste aanleg) leek het een garantie tegen willekeur. Het optreden van hogere rechtsmachten was bovendien dienstig voor de eenheid van de rechtspraak.

265. In het vorige hoofdstuk zagen we al dat Allard op de korrel genomen werd omwille van zijn ‘neiging om de appellabiliteit van uitspraken te beperken’¹²⁴⁷. Hij werd dan ook teruggefloten. In diezelfde periode schafte de wetgever de *amende civile* af¹²⁴⁸. Deze erfenis uit het tijdperk van de *Code Louis* werd in de CPC overgenomen (en verhoogd!)¹²⁴⁹. Deze boete voor partijen die hun zaak verloren, werd beschouwd als een obstakel voor de legitieme uitoefening van hun rechten. De boete werd geïnd ten voordele van de schatkist en was niet proportioneel aan de waarde van het geding of het fortuin van de partij. Die som moest bovendien op voorhand in bewaring gegeven worden voor een voorziening in cassatie tegen beslissingen in laatste aanleg¹²⁵⁰.

266. Ook de termijn waarbinnen beroep aangetekend kon worden, werkte de idee van een beginsel van dubbele aanleg in de hand: drie maanden na de betekening aan de persoon of woonplaats¹²⁵¹. De uitzonderingen waren één maand voor de vrederechter¹²⁵², 15 dagen voor uitspraken van de werkrechtersraad¹²⁵³, kort geding¹²⁵⁴ en tal van bijzondere termijnen ingevolge speciale wetten.

¹²⁴⁶ Niet alleen in België trouwens. R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile* 294 e.v.. Des deux degrés de juridiction et du droit d’appel; J. BENTHAM, ‘Des cours d’appel’ in E. DUMONT, *De l’organisation judiciaire et de la codification. Extraits de divers ouvrages de Jérémie Bentham*, Parijs, Librairie de Hector Bossange, 1828 480 p. (198 – 224) en P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, T. 1, Hfst 15 : De l’appel et de son origine en France, 397 – 450.

¹²⁴⁷ Zie in die zin ook nog X., ‘Appel en matière civile. Deux degrés.’ *BJ* 1895, 513 – 519 (518).

¹²⁴⁸ Loi du 31 mars 1866 portant abolition de l’amende en matière civile dans le cas de rejet du pourvoi en cassation ou en appel de la tierce opposition et de la requête civile, *Pasin.* 1866, 140 – 141. Cf. Rapport de la Commission de la Justice, chargée d’examiner le Projet de Loi portant abolition de l’amende en matière civile, en cas de rejet de pourvoi ou d’appel, *Parl. St.* Senaat 1865 – 1866, nr. 80 en *ibid. Parl. St.* Kamer, 1865 – 1866, nr. 85. Als de wetgever dit bovendien deed voor cassatie, moest hij dit ook doen voor beroep of andere rechtsmiddelen tegen vonnissen en arresten zoals derdenverzet en rekwesst civiel of een beroep tegen een scheidsrechterlijke uitspraak (art. 1 Loi du 31 mars 1866).

¹²⁴⁹ Boete voor *fol appel*, art. 471 CPC. Dit was één van de zaken die mee afhankelijk was van de herziening van de CPC maar stond al lang op de agenda. Bovendien werd in straf- en tuchtzaken een gelijkaardige wet gestemd. In het gewijzigde CPC kon dan nog voorzien worden dat het HvC bijvoorbeeld de eiser die verloor veroordeelde tot een schadevergoeding (zie *infra*).

¹²⁵⁰ Eerder al werden de boetes voor een voorziening in cassatie inzake octrooien, belastingen, de kieswet, burgerwacht en militie afgeschaft. Sinds 1849 gebeurde hetzelfde voor cassatie tegen arresten van het militair hof. Net daarvoor was hetzelfde gebeurd in straf- en tuchtzaken (Loi du 10 février 1866 qui apporte des modifications au code d’instruction criminelle et à la loi du 8 mai 1848 sur la garde civique, *Pasin.* 1866, 59 – 61).

¹²⁵¹ Art. 443 CPC.

¹²⁵² Art. 16 CPC.

¹²⁵³ Art. 85 wet van 9 juli 1926 op de werkrechtersraden.

¹²⁵⁴ Art. 809 CPC.

267. Onder het systeem van de CPC moest bovendien een onderscheid gemaakt worden tussen *preparatoire*/voorbereidende vonnissen en *interlocutoire*/tussenvonnissen¹²⁵⁵. In het geval van die eerste kon men enkel hoger beroep instellen samen met het vonnis ten gronde¹²⁵⁶. Ook ging onder het regime van de CPC de devolutieve werking nooit verder dan hetgeen geoordeeld was door de rechter in de eerste instantie: *tantum devolutum, quantum judicatum*¹²⁵⁷. Beroep gericht tegen een incident of een beslissing alvorens recht te doen, had dus maar een beperkte devolutieve werking¹²⁵⁸. De rechter in tweede aanleg ging enkel dit punt na en daarna ging het proces verder voor de lagere rechtsmacht. Evocatie was een mogelijkheid maar facultatief en enkel binnen de voorwaarden van art. 473 CPC¹²⁵⁹. Vonnissen over bevoegdheid¹²⁶⁰ of geschillen die niet voor waardering vatbaar waren¹²⁶¹, waren ook steeds voor beroep vatbaar. In tegenstelling tot voor de vrederechter¹²⁶² konden partijen niet overeenkomen om een geschil aan de rechtbank van eerste aanleg of hof van beroep te onderwerpen zonder dat het in eerste aanleg voor de door de wet aangeduide rechtbank behandeld zou zijn¹²⁶³. Daar kwam nog bovenop dat de bevoegdheid en het beloop van laatste aanleg bepaald werden door de aard en het bedrag van de eis¹²⁶⁴ en dus ongeacht wat de rechter toekende¹²⁶⁵. Niet enkel het bedrag van de eis in het begin maar ook uit de verschillende besluiten van de eiser in de loop van het geding waren van tel, want de eiser kon in de loop van het geding zijn eis wijzigen. Het was de eis zoals die voorkwam in de laatste besluiten die het bedrag bepaalde¹²⁶⁶.

268. Die houding van de wetgever leek slechts heel voorzichtig te veranderen. Eerst door in tal van bijzondere wetten in een bepaalde materie en voor bepaalde vonnissen de mogelijkheid

¹²⁵⁵ Art. 452 CPC. Dit was één van de zaken die ook Van Reepinghen hekelde. Zie CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 27 – 28: “Om na te gaan of een vonnis een tussenvonnis dan wel een voorbereidend vonnis was, moest ‘nagegaan worden hoe de rechter zich uitgedrukt heeft toen hij zijn beslissing opstelde. Had hij blijk gegeven van zijn opvatting over de gegrondheid van de vordering, dan kon het vonnis niet gehouden worden voor voorbereidend en was de regel van art. 451 CPC volgens de welke beroep slechts mogelijk is vanaf de dag van de betekening van het eindvonnis er niet op van toepassing. Dit gissen naar de bedoeling op grond van de schijn is meer dan eens conjectureel geweest: het prestige van het gerecht heeft niets te winnen bij dergelijke discussies die een bron van onzekerheden en kosten zijn.” Zie hierover ook Cass. 11 juni 1931, *Pas.* 1931, I, 189.

¹²⁵⁶ Art. 31 CPC en art. 451 *juncto* 452 CPC.

¹²⁵⁷ Art. 473 CPC.

¹²⁵⁸ A. FETTWEIS, *Manuel*, 416.

¹²⁵⁹ Volledigheidshalve moet er wel gewezen worden op art 473 CPC zoals gewijzigd door art. 15 Wet 15 maart 1932. Dat stond een uitzondering toe waarbij “*le tribunal de première instance, siégeant en degré d’appel, statue au fond lorsqu’il estime que le litige était de sa compétence.*”

¹²⁶⁰ Art. 38, lid 3 Bevoegdheidswet 1876 en art. 425 (rechtbank van koophandel) en 454 (rechtbank van eerste aanleg) CPC.

¹²⁶¹ Art. 36 Bevoegdheidswet 1876. Dat was het geval bij geschillen van staat en bekwaamheid en andere hoofdvorderingen die niet in geld geschat konden worden (Cass. 4 februari 1909, *Pas.* 1909, I, 128), als het OM van ambtswege optrad in burgerlijke zaken (art. 46 wet 20 april 1810 op de rechterlijke organisatie)

¹²⁶² Art. 7 CPC. Ook bij scheidsrechterlijke gedingen kunnen partijen voor en na het compromis van hoger beroep afzien (art. 1010 CPC).

¹²⁶³ Cass. 29 januari 1926, *Pas.* 1926, I, 196.

¹²⁶⁴ Art. 21 bevoegdheidswet 1876.

¹²⁶⁵ De meerderheid van de rechtspraak stelde dat de aanleg vastgesteld moest worden door de gevraagde som, hoe overdreven die ook mocht zijn. *RPDB*, T. II, 445.

¹²⁶⁶ Cass. 2 juli 1896, *Pas.* 1896, I, 231.

tot beroep uit te sluiten¹²⁶⁷ en, naar het einde van het interbellum toe, door een meer algemeen ingrijpen. Het KB nr. 63 van 13 januari 1935¹²⁶⁸ sloot de mogelijkheid uit om verzet aan te tekenen tegen vonnissen alvorens recht te doen en tussenvonnissen. De verwachting, of althans de hoop, was dat deze procedure een experiment kon vormen en misschien in de toekomst tot voorbeeld kon dienen voor een grotere, algemene hervorming¹²⁶⁹. In de werkrechtshraden werd, voor wat hoger beroep betreft, het onderscheid tussen voorbereidende en tussenvonnissen al eerder afgeschaft. Hoger beroep was er enkel samen met het eindvonnis mogelijk¹²⁷⁰.

3.3. Procedure

269. Aanvankelijk werd nog gewacht op Allards ontwerp, maar al snel kwam de ontzuivering. Terwijl de drempel een stuk lager lag om in te grijpen in de bevoegdheid en gerechtelijke organisatie, zag de wetgever zich soms toch verplicht om op te treden in de procedure zelf. Zelden ging het daarbij om algemene ingrepen. Ook hier verkoos de wetgever om op te treden door in afzonderlijke wetten die een bepaalde materie regelden afwijkingen op het gemeen recht te voorzien.

3.3.1. [Facultatief maken van delen van de burgerlijke rechtspleging: wetsvoorstellen Limpens]

270. Een eerste mogelijke oplossing voor de bekritiseerde rechtspleging, kon liggen in het ‘optioneel’ maken van (delen) ervan. Honoré Limpens¹²⁷¹ wilde een omslag maken naar een *pacte judiciaire*, een samenwerkingsmaxime: *Quod tibi non nocet et alteri potest facile concedendum*. Limpens was al jaren een vaste aanwezige in de commissie Justitie en trad in die hoedanigheid ook een aantal keren op als verslaggever bij het budget voor Justitie. Daarbij kon hij telkens zijn grieven (en die van de commissie) meegeven aan de minister van Justitie¹²⁷². Door de lange lijdensweg van het Ontwerp Allard maakte hij zich geen illusies meer dat dit in

¹²⁶⁷ Zie bijvoorbeeld art. 7, 8, 22, 38, 40, 74, 80 en 83 Loi de 15 août sur la saisie immobilière, sommige vonnissen inzake faillissement (art. 465 Wb. Kh.). Hetzelfde gebeurde ook in tal van wetten die de vrederechter een bijzondere bevoegdheid toekenden of een afzonderlijke procedure voor een bepaalde materie instelden. Verspreid doorheen dit hoofdstuk zijn tal van voorbeelden terug te vinden in de voetnoten.

¹²⁶⁸ Zie *infra*.

¹²⁶⁹ Verslag aan de Koning, *Pasin.* 1935, t. I, 33 : “D’aucuns souhaiteront sans doute voir étendre le champ d’application des réformes contenues dans le présent arrêté. Celui-ci doit, dans l’esprit de ses auteurs, constituer avec une amélioration sensible du régime des petits procès qui doivent se faire en peu de temps et à peu de frais, une expérience intéressante don’t le législateur pourra éventuellement s’inspirer dans l’avenir.”

¹²⁷⁰ Art. 45 wet van 9 juli 1926 op de werkrechtshraden.

¹²⁷¹ Honoré Limpens (°Massemen, 25 december 1838 – †Waasmunster, 13 mei 1908), Katholieke partij. Doctor in de rechten (KU Leuven 1862) en advocaat aan de balie van Dendermonde. P. VAN MOLLE, *Het Belgisch parlement (1894 – 1969)*, 226.

¹²⁷² Zie o.a. *Parl. Hand.* Senaat, zitting 24 mei 1893, 383 en *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 5 april 1894, 262 – 265 (o.a. alleenzetelende rechter etc).

de nabije toekomst geheel of gedeeltelijk nog van kracht zou worden. Daarom beoogden zijn voorstellen¹²⁷³ geen zwaar gesleutel aan het bestaande wetgevende kader, maar zochten ze oplossingen in de procesvoeringscultuur.

271. Centraal stond de gedachte van vrijheid. Er werden geen wetsbepalingen afgeschaft, noch nieuwe formaliteiten verplicht. Daarentegen wilde Limpens de voorafgaande verzoeningspoging en beroep op een pleitbezorger voor de rechtbank van eerste aanleg facultatief maken. De huidige regeling liet te veel over aan de kwader trouw door allerlei valkuilen in de vorm van excepties, middelen van onbevoegdheid... In tweede instantie wilde Limpens een aantal zaken behandelen die niet door de regering (lees: Allard) behandeld werden. De bedoeling was het grootste kwaad aan te pakken en het voorstel richtte zich daarom niet op de werkrechtersraden, rechters in administratieve zaken, het Hof van Cassatie of speciale rechtsmachten, allemaal instellingen die toen ‘naar behoren functioneerden’.

272. Limpens wetsvoorstellen wilden “...*d’épargner ultérieurement des discussions longues et oiseuses sur des probabilités, sur l’utilité ou l’inutilité de certaines formalités ou institutions. Ce que la pratique aura supprimé méritera de l’être*”. Met die nutteloze formaliteiten doelde Limpens op de verplichte voorafgaande verzoeningspoging, het ambt van de pleitbezorgers, de dubbele aanleg en een aantal uitwassen van de bevoegdheidsproblematiek.

273. Wat de verplichte verzoeningspoging betrof, was het niet zozeer de verzoening zelf die het probleem was, dan wel de wijze waarop ze georganiseerd werd. Ze vond plaats in een eerste fase van het geding, op het moment waarop de partijen net naar de rechtbank trokken om een dispuut te beslechten en de spanningen opliepen. Bovendien waren de raadslieden van de partijen op dat ogenblik vaak nog niet voorbereid. In de praktijk verwerd die fase ondertussen tot een formaliteit¹²⁷⁴. Zo werd telkenmale gebruik gemaakt van hoogdringendheid om niet via de verzoeningsfase te moeten gaan¹²⁷⁵. In zijn wetsvoorstel liet Limpens de partijen zelf oordelen over de hoogdringendheid en het nut ervan terwijl de rechter de verzoening steeds kon voorstellen¹²⁷⁶. De procedure zonder pleitbezorger verliep dan zoals in handelszaken. Saintelette amendeerde dit voorstel succesvol met een afschaffing *tout court*¹²⁷⁷. Op die manier werd de wet in overeenstemming gebracht met de praktijk.

274. Ook de verplichting voor elke magistraat (of dat nu voor de debatten, uitspraak of erna was) om de partijen bij zich te roepen in de raadkamer met het oog op verzoening leek op praktische bezwaren te stuiten. In de praktijk deden de magistraten dat als ze openingen zagen om het te laten slagen en zelfs dan mislukte het vaak. Het experiment werd eerder gevoerd door

¹²⁷³ Proposition de Loi simplifiant la procedure devant les Tribunaux, *Parl. St.* Senaat, 1894 – 1895, nr. 22, *Parl. St.* Senaat 1897 – 1898, nr. 52 (Verslag) en Proposition de Loi simplifiant la procedure devant les tribunaux, *Parl. St.* Senaat 1898 – 1899, nr. 34.

¹²⁷⁴ Zie *infra*.

¹²⁷⁵ Rapport de la Commission de la Justice, chargée d’examiner la proposition de Loi simplifiant la procédure devant les Tribunaux, déposée par Monsieur Limpens, *Parl. St.* Senaat 1894 – 1895, nr.36, 1.

¹²⁷⁶ *Ibid.* 7, art. 1.

¹²⁷⁷ Proposition de loi simplifiant la procédure devant les tribunaux, déposée par M. Limpens, *Parl. St.* Senaat 1894 – 1895, nr. 44. Amendement van de liberale senator H. Saintelette.

Adolphe Schollaert, toen nog in de hoedanigheid van vicevoorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel. De verzoeningspoging werd verplicht voor de kamer die hij voorzat. Dit resulteerde in merkbare ongemakken voor zowel de zetel als de balie door vertraging van procedures, die zo erg bleken, dat men ervan moest afstappen¹²⁷⁸.

275. Het ambt van de pleitbezorger bestond niet bij de vrederechter en de rechtbanken van koophandel, terwijl een beroep op hen verplicht was bij de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep. Omdat het nut (en de kost) ervan ter discussie stond, stelde Limpens voor om hun tussenkomst facultatief te maken¹²⁷⁹. Dan kon de praktijk daarna uitwijzen of ze daadwerkelijk onmisbaar waren of niet¹²⁸⁰. Het facultatief maken van een beroep op een pleitbezorger had wel de verdienste dat ze het standpunt van de regering (afschaffing) verzoende met diegene die ze wilden behouden (zoals bijvoorbeeld Picard)¹²⁸¹.

276. Een opmerkelijke innovatie was de mogelijkheid van de partijen om de rechter in eerste aanleg over te slaan en zich onmiddellijk te richten tot de definitieve rechter. Met die definitieve rechter bedoelde Limpens de rechter in beroep¹²⁸².

277. Een laatste voorgestelde hervorming richtte zich op de excepties van onbevoegdheid, zowel op het gebruik ervan als de perceptie van de materie bij het grote publiek. De oplossing was tweeledig. Zowel de bevoegdheidsexcepties *ratione materiae* als *personae* en *loci* dienden opgeworpen te worden vóór elke andere exceptie of verweer en vergezeld van een motivering die de bevoegde rechter aanwees¹²⁸³. Het aanvaarden van de aangewezen rechter door de tegenpartij sloot het incident dan. De rechter die dan expliciet of door stilzwijgen van de andere partij aangeduid werd, kon zich nog ambtshalve onbevoegd verklaren als de waarde van de zaak zijn bevoegdheid te boven ging of het onroerend goed zich buiten zijn rechtsgebied bevond¹²⁸⁴. De verzending zij het omwille van onbevoegdheid, zij het omdat de partijen afzagen van hun eerste aanleg, kon verlopen volgens een eenvoudige vermelding door de griffier op het origineel van het exploit en de kopij¹²⁸⁵. Als algemene regel kwamen de kosten voor bevoegdheidsvragen ten laste van degene die de rechtszaak definitief verloor. De uitzonderingen op deze regel (ten gevolge van kwader trouw of een ernstige fout) moesten gemotiveerd zijn¹²⁸⁶.

¹²⁷⁸ Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner la proposition de loi simplifiant la procédure devant les tribunaux, *Parl. St.* Senaat 1897 – 1898, nr. 52, 2.

¹²⁷⁹ *Ibid.*

¹²⁸⁰ Dat is wat er uiteindelijk ook gebeurt. Zie Hoofdstuk VI: De lange doodstrijd van de pleitbezorgers.

¹²⁸¹ Nouvelle proposition de loi modifiant celle déposée le 12 février 1895 et amendée par M. Sainctelette le 20 mars suivant, ayant pour objet de simplifier la procédure devant les tribunaux. *Parl. St.* Senaat 1895 – 1896, nr. 12, 2.

¹²⁸² *Ibid.*

¹²⁸³ Dat zal pas ingevoerd worden met het Gerechtelijk Wetboek, zie randnr. 428.

¹²⁸⁴ *Ibid.*, art. 2.

¹²⁸⁵ *Ibid.*, art. 3.

¹²⁸⁶ *Ibid.*, art. 4.

278. Wat door Limpens voorgesteld werd als eenvoudige ingrepen, werd in elk geval niet zo gezien door minister van Justitie Begerem. Ze hoorden eerder thuis in een grote hervorming en die was nu niet aan de orde¹²⁸⁷.

3.3.2. Nieuwe en bijzondere procedures

279. Een alternatief voor de bekritiseerde procedure uit het gemeen recht waren nieuwe procedures¹²⁸⁸. Die waren vaak geïnspireerd op de snellere procedures uit de CPC, zeker die elementen die bijval genoten (bijvoorbeeld de wetten van 15 augustus 1854 op het beslag op onroerende goederen en renten). In sommige gevallen werd een volledige nieuwe procedure geschetst (zoals bijvoorbeeld de summiere procedure voor geringe vorderingen en een nieuwe procedure m.b.t. alimentatiegelden), in andere kreeg de rechter in afwijking van het gemeen recht een grotere rol bij het bewijs, werden de rechtsmiddelen die openstonden tegen een bepaalde uitspraak beperkt of de mogelijkheden vergroot tot voorlopige tenuitvoerlegging. Een aantal zaken kwam eerder al aan bod bij de bijzondere bevoegdheden van de vrederechter¹²⁸⁹.

¹²⁸⁷ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 5 april 1894. “*L’honorable sénateur de Termonde n’a pas hésité a faire table rase de toute cette organisation, en nous faisant part de ses vues personnelles, vues qui, sous certains rapports, ne manquent pas d’originalité. Ainsi, non seulement il marque ses préférences pour le juge unique, mais encore il préconise les jugements uniques par la suppression de tout recours quelconque. Il aimerait bien aussi le juge itinérant, et il ne serait pas loin d’admettre le juge qui se réforme lui-même et qui, certainement ne manquerait pas d’un certain succès le jour où on l’exhiberait.*”

¹²⁸⁸ Hoewel tal van bijzondere wetten door afwijkingen op het gemeen recht een oplossing moesten bieden voor de trage rechtsgang was deze techniek niet exclusief (maar toch vooral) voorbehouden voor de burgerlijke rechtspleging. Dat bewijst o.a. de Wet Franck (Wet van 25 oktober 1919 betreffende het in pand geven van de handelszaak, het disconto en het in pand geven van de factuur, alsmede de aanvaarding en de keuring van de rechtstreeks voor het verbruik gedane leveringen, *Pasin.* 1919, 167 – 168. Zie ook Proposition de loi sur le crédit professionnel en faveur de la petite bourgeoisie commerçante et industrielle. *Parl. St.* Kamer 1913 – 1914, nr. 28. De bevoegdheid voor de voorzitter van de rechtbank van koophandel kreeg hier nipt de voorkeur op de vrederechter.). Deze wet wilde de middenstand in handel en nijverheid helpen door hun toegang tot krediet te verbeteren (o.a. door het instellen van het pand der handelszaak), een vereenvoudigde procedure voor onderzoek door deskundigen aan de hand van een verzoekschrift, oproeping van partijen per brief (dat was eerder ook al gedaan in de wet op het vervoercontract en de wet op de zeevaart) en een vereenvoudigde rechtspleging voor het invorderen van facturen. Het invorderen van facturen onder 500 frank kon voortaan via de voorzitter van de rechtbank van koophandel. Die leverde een cédule/handschrift af waarin bevolen werd om te verschijnen op een bepaalde datum. De griffie trad op als tussenpersoon voor het bewijs en maakte ook de uitspraak over met een aangetekende brief (art. 21 – 25). Die manier van werken werd verkozen boven een beroep op de vrederechter. Het lage bedrag dat in aanmerking kwam voor deze procedure zorgde ervoor dat ze maar weinig gebruikt werd (*Parl. Hand.* Senaat, zitting van 20 april 1932, 886. De parallel met de summiere rechtspleging om betaling te bevelen is snel gemaakt.).

¹²⁸⁹ Zie bijvoorbeeld het uitsluiten van verzet en beroep bij kleine erfenissen (art. 2 Wet van 16 mei 1900 tot erfregeling van de kleine nalatenschappen en art. 10 van de wet van 20 december op de kleine nalatenschappen), de procedure uit de jachtwet (Art. 7bis wet van 4 april 1900 tot wijziging van de wet van 28 februari 1882) en de (vereenvoudigde) procedure voor de vrouw om in rechte te kunnen optreden want vrouwen werden maar rechtsbekwaam met de wet van 30 april 1958. Art. 4 van de wet van 12 augustus 1911 voorzag dat de vrederechter toestemming kon verlenen aan de vrouw om in rechte op te treden, als die toestemming er niet was door de man. In de (oude) procedure uit art. 861 CPC moest de man opgeroepen worden bij verzoekschrift voor de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, om toestemming te krijgen deze te dagvaarden, waarna overgegaan kon worden tot de dagvaarding zelf voor een kamer. Voortaan kon dit door een eenvoudige verwittiging. Dezelfde vereenvoudiging werd ook ingevoerd in de wet op het arbeidscontract. Zie art. 32 wet van 7 augustus 1922 op het

Op hun beurt (zoals bijvoorbeeld de wet van 5 oktober 1833 op de uitzetting van landbouwers en huurders of de wet van 17 april 1835 op de onteigening voor openbaar nut) konden deze wetten inspiratie opleveren voor ingrepen méér dan een eeuw later door de wetgever (KB nr. 300 van 30 maart 1936 of zelfs het Gerechtelijk Wetboek).

3.3.2.1. Huurwetten

280. Een van de meest in het oog springende voorbeelden was het optreden van de wetgever op het vlak van de huur. Die behoorde traditioneel tot het takenpakket van de vrederechter maar hij moest deze bevoegdheid delen met de rechtbank van eerste aanleg. Bovendien werd de vrederechter als uitzonderingsrechter uitgesloten van de kennisname van de tenuitvoerlegging en waren de gedingvoerende partijen hier altijd aangewezen op de rechtbank van eerste aanleg.

3.3.2.1.1. Wet van 5 oktober 1833 op de uitzetting van landbouwers en huurders

281. Met de wet van 5 oktober 1833 op de uitzetting van landbouwers en huurders¹²⁹⁰ voerde de wetgever een procedure in die afweek van het gemeen recht. De bedoeling was te ontsnappen aan de zware (gewone) rechtspleging voor de rechtbank van eerste aanleg. Zo waren vrederechters voortaan bevoegd voor de geldigverklaring van het pandbeslag en konden ze een uithuiszetting bevelen¹²⁹¹. De procedure verliep op verzoekschrift en was uitvoerbaar bij voorraad niettegenstaande beroep en zonder borgstelling¹²⁹². Een voorafgaande verzoeningspoging was niet meer verplicht¹²⁹³. Omdat de vrederechter toen nog geen exclusieve bevoegdheid had in huurzaken bleef ook de rechtbank van eerste aanleg in bepaalde gevallen bevoegd. Ook daar werd in een oplossing voorzien om niet de gewone rechtspleging te moeten volgen. Als de vrederechter niet bevoegd was, werd de zaak in kort geding behandeld door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg¹²⁹⁴. De rechten van de verdediging probeerde de wetgever te vrijwaren door het volledig voorrecht van *pro deo* toe te kennen aan alle procedurele akten die huurders hierbij konden stellen¹²⁹⁵. Het verzet was vrijgesteld van zegelrecht en de deurwaarder was verplicht hier te werken zonder dat hij een salaris kon eisen.

arbeidscontract voor de werkrechtshouders, vrederechters en rechtbanken van koophandel. *Pasin.* 1922, 323 – 354.

¹²⁹⁰ Loi du 5 octobre 1833 relative à l'expulsion des fermiers et locataires *Pasin.* 1833, 247 – 250.

¹²⁹¹ Art. 1, *ibid.*

¹²⁹² *Ibid.*

¹²⁹³ Art. 3, *ibid.*

¹²⁹⁴ Art. 2, *ibid.* Bedoeling hiervan was de tussenkomst van een advocaat of pleitbezorger te vermijden. Partijen konden dan in persoon voor de rechter in kort geding verschijnen die dan een dubbele missie had van rechter en verzoener. Zie verslag Liedts weergegeven in *Pasin.* 1833, 250.

¹²⁹⁵ Art. 6 en 7, *ibid.*

Het proces-verbaal van de uitzetting en de kopijen ervan waren vrijgesteld van dezelfde belastingen.

282. Het doel van de wet was de procedure voor betaling van achterstallige huurgelden en uitzetting van huurders te vereenvoudigen om zo misbruiken te voorkomen¹²⁹⁶. Huizen die verhuurd werden aan hogere prijzen waren over het algemeen aangekleed met meubels die bij beslag en verkoop voldoende konden opleveren om de kosten van de procedure en verschuldigde bedragen te dekken. Dat was niet altijd het geval bij huizen die aan een lagere prijs verhuurd werden. Een goedkopere procedure kon hier dus soelaas bieden.

3.2.2.1.2. Impact WO I

283. De Eerste Wereldoorlog leidde ook tot heel wat juridische geschillen: zo bijvoorbeeld de talrijke huurgeschillen die hun oorsprong vonden in de oorlog zelf en/of de naoorlogse huurwetten. Een wetsontwerp opgesteld door een juridische studiegroep binnen het Instituut Solvay¹²⁹⁷ moest witte rook brengen, maar begin 1919 verergerde de toestand enkel maar. De oplossingen die naar voren geschoven werden, zorgden ervoor dat zowel huurders als verhuurders elkaar vonden in een coalitie tegen de wet¹²⁹⁸. De algemene principes waren: wie kan, moet betalen en *actori incumbit probatio* (de ene dus het bestaan van de huur, de andere het gebrek aan middelen). Vooral bij arbeiders werd het problematisch om die huur nog te kunnen innen¹²⁹⁹. Ondertussen waren tal van huizen vernield (en had de huurder geen of een verminderd genot van de zaak) en werden ook geen nieuwe huizen gebouwd tijdens de oorlogsjaren. Het resultaat was abnormaal hoge huurprijzen aan de ene kant, terwijl huurders niet (meer) konden voldoen aan hun verplichtingen aan de andere kant. De wet van 30 april 1919¹³⁰⁰ wilde die situatie oplossen door toe te staan dat huurders zich geheel of gedeeltelijk van hun verplichtingen ontdeden tijdens de oorlog¹³⁰¹. De wetgever probeerde de situatie te

¹²⁹⁶ De wet sprak van voordelen voor huurders en eigenaars. Als een eigenaar geen lange en dure rechtsgang te wachten stond om eventueel zijn achterstallige huurgelden te innen, dan moest dat wel een positieve weerslag hebben op de huurprijs zelf.

¹²⁹⁷ Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de loi sur les loyers, *Parl. St.* Senaat 1918 – 1919, nr. 46. Zie nr. 5, 29, 40, 43, 49, 51, 54, 55, 65, 68, 77 in de Kamer en nr. 40 in de Senaat. Het Solvay Instituut voor Sociologie was één van de wetenschappelijke instituten die aan het begin 20ste eeuw door Ernest Solvay werden opgericht met als doel wetenschappelijk onderzoek te stimuleren.

¹²⁹⁸ *Ibid.*, 2.

¹²⁹⁹ Zie hierover S. VANDENBOGAERDE, 'Justice ou liberté?' De impact van de Eerste Wereldoorlog op het Belgische privaatrecht', *TPR* 2018, ter perse.

¹³⁰⁰ 'Huishuurwet', *Pasin.* 1919, 147 – 183. Zie hierover R. BACHARACH en L. NAMECHE, 'La loi sur les loyers du 30 avril 1919', *Tijdschrift voor de vrederechters*, 137 – 261.

¹³⁰¹ Een gelijkaardige regeling werd ingevoerd voor pachtprijzen. Een benadeelde partij kon dan de herziening ervan vragen naar billijkheid. Tijdelijke wet van 10 augustus 1933 betreffende de vermindering van zekere pachtprijzen (*Pasin.* 1933, 273 – 275), verlengd met de Wet van 15 januari 1938 houdende de verlenging van de tijdelijke wet van 10 augustus betreffende de vermindering van zekere pachtprijzen, *Pasin.* 1938, 6 – 7 en Wet van 15 januari 1939, *Pasin.* 1939, 3 – 4.

stabiliseren en te vermijden dat tal van huurders op straat zouden gezet worden¹³⁰². Er werd een alternatief aangeboden voor het gemeen recht, maar deze wet van 14 augustus 1920¹³⁰³ was tijdelijk en liep af op 1 januari 1923. De vraag stelde zich opnieuw: verlengen (met correcties) of een terugkeer naar het regime van het gemeen recht? De wet van 23 februari 1923 koos voor het afzonderlijk regime¹³⁰⁴. Die legde de burgerrechtelijke bewijsregeling volledig naast zich neer¹³⁰⁵. Kennisgeving van uitvoering van de bepalingen van deze wet kon door een aangetekende brief per post¹³⁰⁶. Anderzijds werd de bevoegdheid van de vrederechter in deze zaken aanzienlijk uitgebreid: door aanvankelijk de vrederechter in laatste aanleg bevoegd te maken tot 2.500 frank - ter vergelijking: de algemene bevoegdheid van de vrederechter in laatste aanleg was toen 100 frank - en in eerste aanleg ongeacht het bedrag¹³⁰⁷. Kort daarna werd de volledige materie een exclusieve bevoegdheid van de vrederechter¹³⁰⁸.

3.3.2.2. Onteigening voor openbaar nut

284. De basis voor deze materie was de wet van 8 maart 1810¹³⁰⁹. De ontplooiing van het Belgische spoorwegennet vanaf 1834 was de gelegenheid om dit te herzien. De wet van 1835 moest, in afwachting van een oplossing op de lange termijn, verhelpen aan de grootste ongemakken¹³¹⁰. Hierbij moest de keuze gemaakt worden tussen het behoud van het systeem uit 1810 (voorlopige schadeloosstelling door betaling en consignatie voor de inbezitneming) ofwel een procedure om de definitieve schadeloosstelling sneller te laten verlopen. De wetgever koos voor de laatste optie. Zo werden partijen verplicht om hun middelen en excepties te

¹³⁰² Wet van 25 augustus 1919 tot voorkoming van onredelijke opdrijving der huurprijzen en van de gedwongen ontruiming van woningen, behalve om gewichtige redenen, *Pasin.* 1919, 361 – 373.

¹³⁰³ Deze wet bepaalde dat een vordering tot achterstallige huishuur uit de periode van 4 juni 1914 tot 28 juni 1919 niet meer ingesteld kon worden na 1 januari 1921 (tenzij de eis haar oorsprong vond in het niet naleven van een tussen de partijen gesloten overeenkomst). Wet van 14 augustus 1920 wijzigende en aanvullende de wetten van 30 april en 25 augustus 1919 op de huishuur, *Pasin.* 1920, 333 – 388. Zie ook nog; Wet van 15 juni 1922 houdende tijdelijke schorsing van bepaalde vorderingen en tenuitvoerleggingen inzake pacht, *Pasin.* 1922, 153; Wet van 21 april 1921 tot wijziging van de pachtwetgeving in de verwoeste gewesten, *Pasin.* 1921, 189 – 190 en Wet van 24 november 1922 tot verleging van de wetten van: 1° 14 augustus 1920 op de huishuur en 2° Wet van 15 juni 1922 houdende tijdelijke schorsing van bepaalde vorderingen en tenuitvoerleggingen inzake pacht, *Pasin.* 1922, 495.

¹³⁰⁴ Wet van 23 februari 1920 houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1920 op de huur, *Pasin.* 1923, 1 – 85.

¹³⁰⁵ Art. 8 en 23, *ibid.*, zelfs met getuigen en vermoedens, ongeacht de waarde van het geding.

¹³⁰⁶ Art. 22 *ibid.*

¹³⁰⁷ Art. 8, Wet van 16 april 1920 waarbij zekere rechtsvorderingen en tenuitvoerleggingen in huurzaken tijdelijk geschorst werden, *Pasin.* 1920, 116 – 118.

¹³⁰⁸ Art. 2, KB van 13 januari 1935.

¹³⁰⁹ Deze liet de vraag over het algemeen nut, de aanduiding van de uit te voeren werken en de toepassing van plannen op particulier eigendom toe aan administratieve overheid. Het recht om de onteigening te bevelen en de schadevergoeding te bepalen viel bij de rechtbanken. Titel I en II van die wet bevestigden die administratieve machten. De gerechtelijke procedure zit in titels III en IV. Loi de 8 mars 1810 Loi sur les expropriations pour cause d'utilité publique, *Pasin.* 1810, 46 – 51.

¹³¹⁰ Loi de 17 avril 1835 sur l'expropriation pour cause d'utilité publique, *Pasin.* 1835, 190 – 198. Projet de loi tendant à remplacer les titres III et IV de la loi du 8 mars 1810 sur les expropriations pour cause d'utilité publique, *Parl. St. Kamer*, 1834 – 1835, nr. 114 en verslag nr. 129, 2.

presenteren bij het begin van de aanleg, op de dag vastgelegd voor de verschijning¹³¹¹. Die *acte de diligence* werd gecompenseerd door een verdubbeling van de gewone termijn voor dagvaarding¹³¹². Beroep kon, maar de uitspraak in eerste aanleg werd voorlopig ten uitvoer gelegd. De termijn om beroep aan te tekenen werd verkort tot 15 dagen na de uitspraak¹³¹³. Wat verzet betreft, werd voorzien in een herdagvaarding als de verweerder geen pleitbezorger aangesteld had¹³¹⁴. En de procedure werd geacht op tegenspraak te zijn verlopen als de verweerder geen pleitbezorger aangesteld had op de dagvaarding uit art. 2 of 3 of de partij niet opdaagde op de zitting of tijdens de onderzoeksverrichtingen¹³¹⁵. Een andere verbetering was dat één van de leden van de rechtbank zich ter plaatste begaf om de werkelijke staat van de zaak vast te stellen, de deskundige(n) te sturen in hun werkzaamheden en zelf inlichtingen in te winnen¹³¹⁶. De hoop was dat deze rechter-commissaris zijn invloed dan kon aanwenden om vaker een minnelijke schikking te vinden. De bepalingen uit de CPC over het deskundigenonderzoek en het verhoor waren expliciet niet van toepassing op deze materie omdat deze zouden botsen met de vereiste snelheid¹³¹⁷.

285. Ook later werd er verder gesleuteld aan deze rechtspleging¹³¹⁸. De aanpassingen uit het interbellum gingen niet om een volledige omwerking van de rechtspleging, maar om een gedeeltelijke en beperkte hervorming om de rechtspleging te versnellen wanneer er ontegensprekelijke hoogdringendheid bestond¹³¹⁹. Voorheen was het de rechtbank die, op verslag van een deskundige en na pleidooien van de partijen (die op hun beurt tot een nieuw deskundigenonderzoek aanleiding konden geven) de vergoeding bepaalde voor de betrokkenen. In de nieuwe wet was het voortaan de rechter-commissaris die de vergoeding bepaalde (op verslag van deskundigen) en de inbezitneming oorloofde mits voorafgaandelijke inbewaargeving van de vergoeding. De belanghebbenden konden de zaak hervatten volgens de gewone rechtspleging. Maar de onteigenende partij zou dan al in het bezit zijn van het onteigenen goed. De wet van 3 februari 1947 hernam de procedure uit de wet van 3 januari 1934 met een aantal kleine wijzigingen¹³²⁰, ingegeven door de economische omstandigheden en

¹³¹¹ Art. 4, *ibid.*. De rechtbank besliste bovendien met één vonnis over alles op de zitting zelf of ten laatste op de volgende zitting.

¹³¹² De termijn voor de dagvaarding was 15 dagen en men stapte af van het systeem van verhoging op basis van afstand. *Ibid.*, art. 2. Analogie met de verplaatsing van de bevoegdheid voor betwistingen naar aanleiding van transport over de Belgische spoorwegen. Zie *supra*.

¹³¹³ Art. 6, *ibid.*

¹³¹⁴ Art. 3, *ibid.*

¹³¹⁵ Art. 15, *ibid.*

¹³¹⁶ Art. 7, *ibid.*. Zie ook art. 9 *in fine* uitdrukkelijke bepaling dat het verslag van de deskundigen de rechter niet bond maar enkel de waarde van een inlichting had.

¹³¹⁷ Art. 10, *ibid.*

¹³¹⁸ Loi du 10 octobre 1913 apportant des modifications à la loi hypothécaire et à la loi sur l'expropriation forcée et réglant à nouveau l'organisation de la conservation des hypothèques, *Pasin.* 1913, 780 – 783. Zie ook Wet van 10 mei 1926 tot instelling van eene rechtspleging bij dringende omstandigheden inzake onteigening ten algemeenen nutte, *Pasin.* 1926, 313 – 314 en Wetsontwerp tot instelling van eene rechtspleging bij dringende omstandigheden inzake onteigening ten algemeenen nutte, 1924 – 1925, nr. 217.

¹³¹⁹ Wet van 3 januari 1934 met betrekking tot de inbezitneming van onroerende goederen in het belang van de defensieve organisatie van het land, *Pasin.* 1934, 6 – 7.

¹³²⁰ Besluitwet van 3 februari 1947 met betrekking tot de procedure in hoogdringendheid inzake onteigening voor openbaar nut, *Pasin.* 1947, 76 – 78.

de wederopbouw van het land¹³²¹. Deze procedure verschilde niet essentieel in formaliteiten van de gewone of dringende procedure. De innovatie lag vooral in de bevoegde rechtsmacht. Voortaan kreeg de vrederechter de bevoegdheid om een provisionele en voorlopige vergoeding te bepalen in het geval van onteigening ten openbare nutte en mits hoogdringendheid¹³²². Herziening kon gevraagd worden aan de rechtbank van eerste aanleg¹³²³.

3.3.2.3. Wetten van 15 augustus 1854 op het beslag op onroerende goederen en renten

286. Een van de allereerste wijzigingen aan de CPC was de wet van 12 april 1816 op de verkoop van goederen van minderjarigen¹³²⁴. Het scrupuleus toepassen van het systeem uit de CPC¹³²⁵ leidde tot lange en dure processen¹³²⁶. De hele rechtspleging werd vervangen¹³²⁷ en in de plaats kwam een eenvoudiger procedure op verzoekschrift met verkoop via een aangeduide notaris¹³²⁸. Samen met de wet van 15 augustus 1854 op het onroerend beslag¹³²⁹ en de wet van 15 augustus 1854 op het beslag op renten van particulieren¹³³⁰ vormden ze de voornaamste aanpassingen aan het Napoleontische wetboek in de 19de eeuw¹³³¹.

287. De regeling voor onroerend beslag was een typisch voorbeeld van een conservatieve reactie op de Franse Revolutie. Tijdens het Frankrijk van het ancien régime verschilde de regelgeving voor onroerend beslag (o.a. omwille van het grote belang ervan) erg van streek tot streek. De wet van 11 brumaire an VII (11 november 1798) voerde een uniform regime dat in de lijn lag van andere hervormingen toen: sneller, minder formalistisch... Snel werd die regeling verweten dat ze het eigendomsrecht onvoldoende beschermde en als reactie daarop verviel de CPC in de tegengestelde excessen¹³³². De wetgever introduceerde een ingewikkelde manier van procederen met trage en kostelijke formaliteiten¹³³³.

¹³²¹ *Ibid.*, Verslag aan de Regent.

¹³²² De vrederechter stelde ook de deskundige aan, kennisgeving verliep via aangetekende brief en zijn vonnis was niet vatbaar voor enig rechtsmiddel. *Ibid.*, art. 4 en 5. De schadevergoeding werd definitief 3 maanden na de kennisgeving als geen partij de herziening ervan voor de rechtbank van eerste aanleg vroeg. *Ibid.*, art. 9.

¹³²³ Dat principe werd ook nog gehuldigd in art. 16 van de Wet van 26 juli 1962 betreffende de rechtspleging bij hoogdringende omstandigheden inzake onteigening ten algemenen nutte, *BS* 31 juli 1962, 6414.

¹³²⁴ Loi de 12 avril 1816, Loi qui détermine les formalités à observer dorénavant à l'égard de la vente des immeubles appartenant à des mineurs, à des successions acceptées sous bénéfice d'inventaire, *Pasin.* 1816, 95 – 100.

¹³²⁵ Art. 953 e.v. en 972 e.v. (De la vente des biens immeubles) CPC.

¹³²⁶ *Ibid.*, Exposé des motifs.

¹³²⁷ Art. 1, *ibid.*, schafte alle bestaande formaliteiten met betrekking tot deze materie af.

¹³²⁸ Art. 2, *ibid.*, §2, 3 en 4.

¹³²⁹ Loi du 15 août 1854 sur la saisie immobilière, *Pasin.* 1854, 257 – 305.

¹³³⁰ Loi du 15 août 1854 sur la saisie des rentes constituées sur particuliers, *Pasin.* 1854, 305 – 317.

¹³³¹ Het beslag op renten (art. 635 – 655 CPC) en het onroerend beslag (art. 673 – 717 CPC).

¹³³² Het is bijvoorbeeld tekenend dat in Chardons overzicht van mogelijke hervormingen van de burgerlijke rechtspleging deze materie het leeuwendeel vormde. O.-J. CHARDON, *Réformes*, 21 e.v.

¹³³³ Zie verslag 15 maart 1850 commissie belast met onderzoek wetsontwerp hervorming hypothecair systeem. P. 70. Zie ook de klassieke kritiek in procureur-generaal Dupins rekvisitoor van 18 mei 1840 voor het Franse Hof van Cassatie, o.a. naar aanleiding van de geldigheid van het beding van dadelijke uitwinning (X., *Réquisitoires, plaidoyers et discours de rentrée prononcés par M. Dupin*, Thorel, Parijs, 1842, dl. VI, 218 – 237 (236 – 237)):

288. De Belgische wetgever wilde de kosten voor een onroerend beslag naar beneden halen: om hypothecair krediet aan te moedigen in het belang van de sociale welvaart en tegelijk om onroerende goederen naar hun echte waarde brengen. Nog onder de Franse bezetting waren de wetten die een kadaster moesten invoeren immers al afgekondigd. Maar het in kaart brengen en waarderen van alle individuele eigendommen en het oplijsten van hun eigenaars nam enkele decennia in beslag. In 1834 werd het eerste kadaster in België bekrachtigd met uitzondering van de provincies Limburg en Luxemburg. Daar werd het veldwerk pas in 1844 afgerond door de uitblijvende vrede met Nederland.

289. De wet van 15 augustus 1854 voerde eigenlijk een tweesporenbeleid. Enerzijds werd de rechtspleging voor onroerend beslag vereenvoudigd. Anderzijds werd de mogelijkheid van dadelijke uitwinning toegevoegd.

290. Wat die eerste optie betrof, hernam de wet van 15 augustus 1854 op het onroerend beslag wel heel wat bepalingen uit de CPC. Maar om de procedure te versnellen, werden hier en daar kortere procedures voorzien of werd voor bepaalde stappen de korte rechtspleging opgelegd¹³³⁴. Die versnelling van de rechtspleging kon onder andere door te voorzien dat in het geval de waarde van het onroerend goed voldoende was, er geen voorafgaande verzoening nodig was en de rest via de korte rechtspleging afgehandeld kon worden zonder dat verzet of hoger beroep mogelijk waren¹³³⁵. Ook tegen bepaalde beschikkingen van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg was voortaan geen rechtsmiddel mogelijk¹³³⁶. Nietigheden werden dan weer opgesomd, met als expliciete bedoeling deze niet over te laten aan de discretionaire beoordeling door de rechter¹³³⁷. Middelen van nietigheid en verval tegen de procedure voor geldigverklaring van het beslag moesten op straffe van verval voor de sluiting van de debatten

“Le Code de procédure civile n’est point à la hauteur du Code civil. Ses rédacteurs ont trop cédé à la double influence du fisc et des praticiens qui trop souvent ont combiné leurs efforts pour empêcher d’utiles améliorations qui eussent simplifié les procédures et diminué les frais. On ne nous a guère donné que l’ancienne procédure du Châtelet, dans un ordre plus méthodique et plus complet. En particulier, la saisie immobilière est un fléau pour le débiteur et pour les créanciers. Je ne veux point en décrire moi-même toutes les misères; j’aime mieux, en finissant, laisser parler le savant rapporteur de la Chambre des Pairs, à qui personne ne contestera de posséder supérieurement tout ce qui tient à notre législation hypothécaire. L’argent, dit M. Persil, coûte toujours plus cher à la propriété et à l’industrie. La raison de cette différence, nuisible à la propriété, tient à ce que, au moyen de l’imperfection de nos lois sur le prêt, l’hypothèque et l’expropriation, les garanties que présente la propriété immobilière sont chanceuses, presque plus apparentes que réelles. Le prêteur reçoit une hypothèque; mais l’irrégularité d’un bordereau peut la lui enlever ou lui faire subir un procès. S’il évite ce danger, c’est plus souvent pour tomber dans celui plus redoutable d’un privilège ou d’une hypothèque occulte. Enfin, après avoir triomphé de ces inconvénients toujours imminents, il ne reste plus au créancier non payé qu’à faire réaliser l’hypothèque par la vente du gage: alors commencent les inextricables embarras de la procédure, compliquée, dangereuse, puisque, en cas de nullité, les frais restent à sa charge, et qui, réunis aux vicissitudes de l’ordre et de la distribution du prix après l’adjudication, ne font qu’éloigner d’une manière indéfinie le terme du remboursement. Triste destinée des capitalistes, qu’on ne saurait blâmer de chercher une autre direction au placement de leurs capitaux. Pour avoir voulu entourer la propriété de trop de garanties, on a tari la source destinée à la vivifier, à l’aider, à l’enrichir.”

¹³³⁴ Zie *supra* de veralgemening van de korte rechtspleging.

¹³³⁵ Art. 15 Loi du 15 août 1854 sur la saisie immobilière.

¹³³⁶ Art. 40 *ibid.*

¹³³⁷ O.a. art. 52 *ibid.*

hierover ingeroepen worden¹³³⁸. De grootste vernieuwing was waarschijnlijk de tweede optie: het formeel voorzien van de mogelijkheid van dadelijke uitwinning¹³³⁹. Hierdoor moesten de pleitbezorgers (oude procedure) de duimen leggen voor de notarissen (beding van dadelijke uitwinning)¹³⁴⁰.

291. Voor beslag op renten (dat veel bepalingen ontleende aan de nieuwe procedure voor onroerend beslag) werden dezelfde oplossingen aangewend. Tegen het vonnis was geen verzet mogelijk en de mogelijkheid tot beroep was beperkt¹³⁴¹. In een aantal gevallen werd ook hier de toevlucht genomen tot de korte rechtspleging¹³⁴².

3.3.2.4. Summiere procedure voor geringe vorderingen en een nieuwe procedure m.b.t. alimentatiegelden

292. De summiere procedure voor geringe vorderingen werd ingesteld door het KB nr. 65 van 13 januari 1935 tot instelling van een snelle procedure voor de vrederechter als het bedrag van de hoofdeis het bedrag van de algemene bevoegdheid in eerste en laatste aanleg niet overschreed¹³⁴³. Deze nieuwe procedure moest een oplossing bieden voor de trage rechtsgang en de hoge kosten van de geijkte procedure voor zaken van geringe waarde¹³⁴⁴. De nieuwe summiere procedure moest in het algemeen gelden voor alle zaken waarin de vrederechter in laatste aanleg besliste. Hoewel het traditionele takenpakket van de deurwaarder intact bleef, voorzag het besluit wel een alternatieve mogelijkheid waarbij alle exploiten per post verstuurd werden en ook de griffier instond voor het betekenen van het vonnis. De griffier stond daarnaast

¹³³⁸ Art. 66, *ibid.*

¹³³⁹ Art. 90 – 92, *ibid.*. Ook voor de wet van 15 augustus 1854 bestond het beding van dadelijke uitwinning. Het ontstond in de notariële praktijk als alternatief voor de omslachtige rechtspleging van onroerend beslag. Het ging hier om een clause waarbij de schuldenaar aan zijn bevoorrechte of hypothecaire schuldeiser het recht verleende om, in geval van niet uitvoering van zijn verbintenis, het in pand gegeven onroerend goed te verkopen in de vorm van een vrijwillige en openbare verkoop. Voor een overzicht van de verschillende bewerkingen in een procedure voor dadelijke uitwinning, zie J. DE VROE, ‘Hervorming van het gerechtelijk wetboek. De dadelijke uitwinning in ongenade?’, *RW* 1964 – 1965, 741 – 744 (743). Cfr. het verbod op dadelijke uitwinning in art. 1626 Ger. W.

¹³⁴⁰ Exact dezelfde discussie deed zich ook voor in Frankrijk in de eerste helft van de 19de eeuw. Zie R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 561 – 572 (566).

¹³⁴¹ Art. 19, Wet 1854 beslag op renten.

¹³⁴² Art. 9, Wet 1854 beslag op renten.

¹³⁴³ KB nr. 65 van 13 januari 1935 tot instelling van een snelle procedure voor de vrederechter als het bedrag van de hoofdeis het bedrag van de bevoegdheid in laatste aanleg niet overschreed, *Pasin.* 1935, t. I, 32 – 33. En KB 13 februari 1935 betreffende de uitvoering van een snelle rechtspleging in de vredegerechten als het bedrag van de hoofdeis het cijfer van de hoogste aanleg niet overschreed en van een vereenvoudigde rechtspleging in zake de uitkeringen tot onderhoud die tot de bevoegdheid van de vrederechter behoorden. Zie ook A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, nrs. 1382 – 1387 (698 – 702).

¹³⁴⁴ Verslag aan de Koning, *Pasin.* 1935, t. I, 32 – 33 : “*De toutes parts des plaintes s’élèvent contre la lenteur de la procédure en justice et l’on déplore que les frais des instances judiciaires soient trop élevés et même, pour les affaires d’un intérêt minime, prohibitifs. Pratiquement nombre de plaidiers dignes d’intérêt n’osent plus aborder le prétoire. Ils reculent devant les difficultés et les risques. ... Le créancier de sommes modiques doit pouvoir, sans frais appréciables, engager une action et recevoir, sans longues formalités et attente, un titre exécutoire.*” Deze wet schafte overigens de Wet Franck (waarvan het bedrag dat hiervoor in aanmerking kwam met de wet van 2 januari 1926 nog werd verhoogd) af.

ook in voor het oproepen van de partijen voor verschijning, verwittigen van het vaststellen van zaken... Ook de tussenkomst van een pleitbezorger in zaken van beroep tegen vonnissen van vrederechters werd voortaan facultatief. Zowel de deurwaarders¹³⁴⁵ als de pleitbezorgers keken de veranderingen met lede ogen aan¹³⁴⁶.

293. Het KB nr. 92 van 6 februari 1935 voerde een nieuwe, vereenvoudigde procedure in voor vorderingen met betrekking tot alimentatiegelden voor de vrederechter¹³⁴⁷. Als iemand voortaan een vordering tot toekenning, verhoging, vermindering of intrekking van een uitkering tot onderhoud wilde instellen, kreeg hij de keuze tussen de gewone rechtspleging (Boek I, Titel I CPC, de gebruikelijke procedure voor de vredegerichten) of de nieuwe, verkorte, procedure¹³⁴⁸.

3.3.3. Veralgemenen van de korte rechtspleging

294. De korte rechtspleging was een uitgesproken voorbeeld van een snellere procedure die veel bijval genoot en werd aangewend om andere procedures te versnellen. Naar het einde van het interbellum toe ontstond zo het idee om deze rechtspleging te veralgemenen.

295. De CPC behield het onderscheid tussen de gewone en de korte rechtspleging uit de *Code Louis*¹³⁴⁹ voor de rechtbank van eerste aanleg. De korte rechtspleging was bedoeld voor bepaalde, eenvoudige en dringende zaken maar partijen waren in principe niet vrij om de ene of de andere procedure te gebruiken¹³⁵⁰. De gewone rechtspleging was de regel en de korte rechtspleging mocht maar aangewend worden in de gevallen die de wet toeliet. De korte rechtspleging was een meer mondelinge en openbare procedure en ontdaan van veel van het formalisme van haar 'gewone' tegenhanger¹³⁵¹.

¹³⁴⁵ J. FONTAINE, 'Chronique des huissiers. Questions de compétence à propos de l'arrêté royal du 13 janvier 1935', *JT* 1935, 263 – 266 en CUSTOS, 'Chronique des Huissiers. Vite et...Mal. À propos de l'Arrêté Royal du 13 janvier 1935', *JT* 1935, 369 – 372.

¹³⁴⁶ Zie Hoofdstuk VI: 6.5. Interbellum.

¹³⁴⁷ KB nr. 92 van 6 februari 1935 Arrêté Royal instituant une procédure simplifiée en matière de pension alimentaire de la compétence du juge de paix, et remplaçant l'article 17 du Code de procédure civile par une disposition nouvelle, *Pasin.* 1935, dl. I, 112 – 113 en A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, nrs. 1388 – 1397 (702 – 703).

¹³⁴⁸ Art. 5 Besluit, zie hierover: 'Een eerste breede bres die geschoten wordt in de vermolmde schans van onze archaïeke proceduur.' R. VICTOR, 'De nieuwe regeling van proceduur', *RW* 1934 – 1935, 754 – 758.

¹³⁴⁹ Zie randnr. 58.

¹³⁵⁰ Art. 404 CPC bevatte een opsomming van zaken die voor een korte rechtspleging in aanmerking kwamen. Het ging om 1° beroepen tegen uitspraken van de vrederechter 2° puur persoonlijke vorderingen ongeacht het bedrag met niet betwiste titel, 3° provisionele vorderingen of die snelheid vereisen 4° achterstallige huur en renten... en 5° vorderingen zonder titel maar onder 1.000 frank.

¹³⁵¹ Art. 405 – 406 CPC. Een summier getuigenverhoor was bijvoorbeeld mogelijk, zonder PV ervan als de zaak niet vatbaar was voor beroep (art. 407 – 408 en 410 CPC) of mét indien beroep wel mogelijk was (art. 411 CPC). Het getuigenverhoor kon plaatsvinden openbaar en voor de rechtbank in tegenstelling tot *in camera* en voor een rechter-commissaris, wat gebruikelijk was.

296. Het opnemen van ‘hoogdringendheid’ door de CPC aan de oude bepaling uit de *Code Louis* gaf het artikel wel een zekere flexibiliteit. Gedurende de 19de eeuw breidde de wetgever het toepassingsgebied van deze procedure gestaag uit door de standaardformule, ‘*la cause sera jugée comme en matière sommaire*’, op te nemen in nieuwe wetten¹³⁵². In het interbellum deed de wetgever serieuze inspanningen om de korte rechtspleging uit te breiden. Niet meer aan de hand van het klassieke recept, maar door het optrekken van het bedrag waarvoor zaken voor een korte rechtspleging in aanmerking kwamen. Een verklaring waarom dit niet eerder gebeurde kan misschien gevonden worden in het feit dat pleitbezorgers mochten pleiten in deze korte rechtspleging.

297. Tussen de invoering van de CPC (1806 – 1807) en WO I was dit bedrag immers gelijk gebleven: 1.000 frank. Al snel werd nu voorgesteld om daar 4.000¹³⁵³ of zelfs 10.000¹³⁵⁴ van te maken. Uiteindelijk werd het 5.000 frank¹³⁵⁵ in 1928 en in 1935, om gelijke tred te houden met de gewone bevoegdheid in laatste aanleg van de rechtbank van eerste aanleg, 12.500 frank¹³⁵⁶. Aangezien de wetgever uit 1806 de lat zelf op 1.000 frank had gelegd, viel, rekening houdend met de inflatie, hier wel iets voor te zeggen. Kort hierna schafte de wetgever echter het onderscheid tussen de gewone rechtspleging/*procédure ordinaire* en de korte rechtspleging/*procédure sommaire* af¹³⁵⁷. Dat was het gevolg van een algemene vereenvoudiging van de procedure¹³⁵⁸.

¹³⁵² Zie bijvoorbeeld Art. 1, Loi relatif au droit d’appel en matière fiscale de 21 février 1871. Dit was meteen een uitgesproken voorbeeld want voorheen verliep de materie volgens een geschreven procedure (art. 65 wet 22 frimaire jaar II). Zie ook art. 13, Loi du 24 mai 1854 sur les brevets d’invention, art. 15, 32, 55, 93 en 107, Loi du 15 août 1854 sur la saisie immobilière (*Pasin.* 1854, 257 – 305), art. 9, Loi du 15 août sur les saisies des rentes constituées sur particuliers (*Pasin.* 1854, 305 -317), art. 36 Loi du 22 mars 1886 sur le droit d’auteur, *Pasin.* 1886, 98 – 179 en ook betwistingen uit de mijnwetten die niet door de vrederechter behandeld werden, volgden de korte rechtspleging (zie *supra*). Cfr. na het Gerechtelijk Wetboek ‘zoals in kort geding’ Zie J. VAN COMPERNOLLE en M. STORME (eds.), *Le développement des procédures comme en référé. De ontwikkeling van de procedures zoals in kort geding*, Antwerpen, Kluwer, 1994, 220 p. en in het bijzonder de bijdrage van J. VAN COMPERNOLLE, ‘La rançon d’un succès: le développement des procédures ‘comme en référé’ – Conclusions générales’, 207 e.v.

¹³⁵³ Art. 34, Wetsontwerp betreffende de herziening van de rechterlijke inrichting en van de rechtspleging, *Parl. St.* Kamer 1922 – 1923, nr. 79.

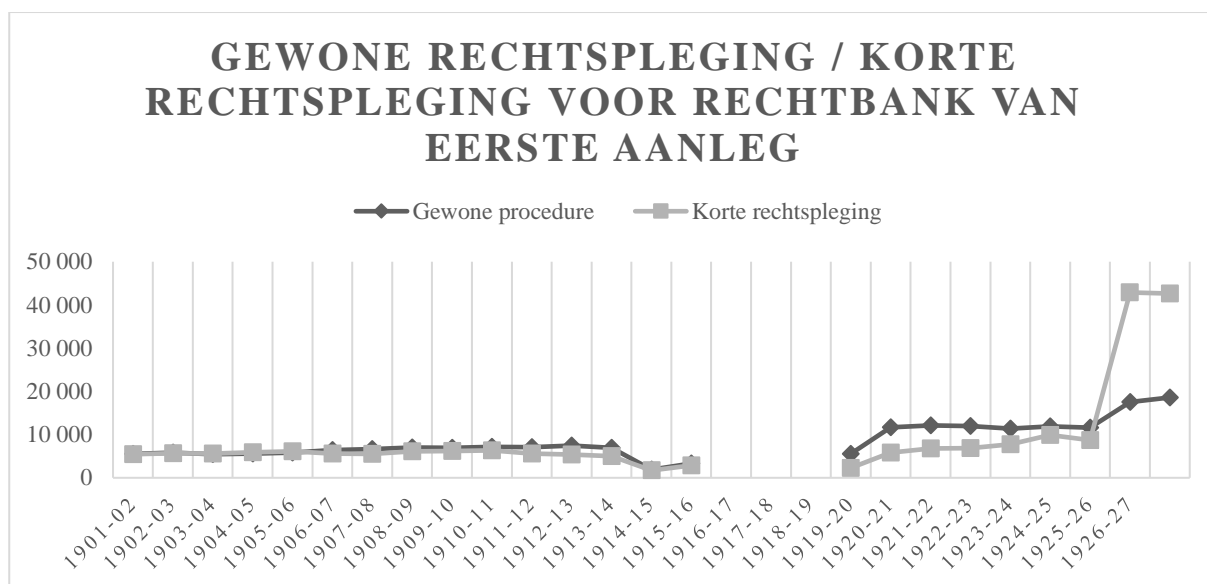
¹³⁵⁴ Art. 54, Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting, de bevoegdheid en de rechtspleging, *Parl. St.* Senaat, 1925 – 1926, nr. 238 en art. 10, Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid. Artikelen 8 tot 14 afgescheiden van het wetsontwerp dat door den Senaat werd overgemaakt (nr. 211), *Parl. St.* Kamer 1927 – 1928, nr. 125 (Verslag).

¹³⁵⁵ Art. 8, Wet van 15 september 1928 tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid, *Pasin.* 1928, 373 – 376.

¹³⁵⁶ Art. 10, KB nr. 63 13 januari 1935.

¹³⁵⁷ Dat onderscheid lag sowieso al lang onder vuur, zie bijvoorbeeld R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Hfst. VI, 434 – 435. De la distinction des affaires en sommaires et ordinaires. Het werd ook aangehaald als voorbeeld van het al te slaafs volgen van de *Code Louis* door de *CPC*.

¹³⁵⁸ KB nr. 300 van 30 maart 1936 schafte titel XXIV (art. 404 – 413 *CPC*) betreffende zaken van korte behandeling af. In het Verslag aan de Koning: “Het onderscheid tussen beiden is bijna zonder praktisch belang geworden.” Het doel van het KB was immers de vereenvoudiging van de rechtspleging en het behouden van nuttige zaken uit de korte behandeling. Zie *infra*.

298. De gerechtelijke statistiek (althans de gepubliceerde) laat maar toe een blik te werpen op de verhoudingen tussen 1901 en 1927. Toch kunnen we uit deze beperkte periode een aantal zaken leren. We zien we dat de verhouding tussen de gewone en korte rechtspleging ongeveer 50/50 was. Waarschijnlijk speelde het aanwenden van de korte rechtspleging door tal van afzonderlijke wetten en/of het invoeren van hoogdringendheid een rol, waardoor de korte rechtspleging niet verder terug viel ten gevolge van de inflatie. Die gevolgen waren wel te zien na WO I toen meer zaken richting de gewone procedure verhuisden. Vanaf hier speelden waarschijnlijk twee zaken een rol. Enerzijds de muntdevaluatie van 1926¹³⁶⁰ en anderzijds het optreden van de wetgever in 1928 (5.000 frank) en 1935 (12.500 frank). Als we dit laatste bedrag indexeren naar vandaag (zie tabel bij bevoegdheid *ratione summae*), rekening houdend met de overige toepassingsgevallen zoals puur persoonlijke vorderingen met niet betwiste titels, hoogdringendheid... kan moeilijk naast de impact van deze maatregelen gekeken worden.

¹³⁵⁹ De gegevens werden verzameld op basis van de nieuwe zaken ingeleid op dagvaarding voor de rechtbanken van eerste aanleg in X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

¹³⁶⁰ KB 25 oktober 1926. De waarde van de Belgische frank werd op een zevende van zijn vooroorlogse waarde gesteld. Verslag aan de Koning “*De frank zal zijn rol behouden in 's lands economie. Hij zal morgen zijn wat hij gisteren was, ten opzichte van handelszaken en van de uitvoering van contracten. Zij die gisteren in franken betaalden, zullen morgen in franken betalen*”. Zie hierover X., ‘Un franc égale-t-il un franc?’, *JT* 1927, 145 – 149. Deze bijdrage gaat o.a. in op de gevolgen van de herwaardering op 1/3de in de rechtspraak van het Hof van Cassatie.

3.3.4. Beslag, kort geding en rechtspleging op verzoekschrift

299. Een overzicht met enkel pointillistische ingrepen van de wetgever zou oneer aandoen aan de arbeid van individuele parlementsleden. Eerder vermeldden we al de demarche van Limpens¹³⁶¹ maar het is Prosper Poulet die hier de kroon spant. Net zoals de wetsvoorstellen van Limpens werd zijn wetsvoorstel nooit wet maar kan het ons wel een en ander leren over de bestaande verhoudingen en opvattingen binnen de burgerlijke rechtspleging. Poullets voorstel is bovendien interessant omdat het een mooie illustratie is van de dynamiek tussen het (individuele) Parlement(slid) en de Raad voor Wetgeving en het een inspiratiebron zal vormen voor latere ontwikkelingen.

3.3.4.1. [Beslag]

300. In de loop van het interbellum werd gepoogd het beslag te hervormen. Aanleiding hiervoor was een wetsvoorstel door het katholieke kamerlid Prosper Poulet¹³⁶². Dit wetsvoorstel dat zowel de rechtspleging op verzoekschrift als het beslag betrof, werd onderzocht en herwerkt tot twee afzonderlijke wetsontwerpen door de bestendige commissie van de Raad voor Wetgeving en ingediend door minister van Justitie Janson¹³⁶³. Ze vervielen op 8 maart 1928 door de ontbinding van de Kamers maar werden in de jaren 1930 opnieuw ingediend¹³⁶⁴.

301. In de toenmalige stand van de wetgeving waren er als bewarend beslag¹³⁶⁵; 1° het pandbeslag/*saisie-gagerie*¹³⁶⁶, 2° het beslag tegen buitengezetenen/*saisie-foraine*¹³⁶⁷, 3° het conservatoir beslag in handelszaken¹³⁶⁸, het beslag tot terugvordering/*saisie-revindication*¹³⁶⁹ en het bewarend beslag op schepen en boten¹³⁷⁰. Anderzijds was er beslag als middel tot gedwongen tenuitvoerlegging¹³⁷¹ uitvoerend beslag/*saisie-exécution*¹³⁷², beslag op wortel- en takvaste vruchten/*saisie-brandon* of *saisie des fruits pendants par racines*¹³⁷³, beslag op

¹³⁶¹ Zie 3.3.1. [Facultatief maken van delen van de burgerlijke rechtspleging: wetsvoorstellen Limpens].

¹³⁶² Wetsvoorstel betreffende de rechtspleging op verzoekschrift en in zake van beslag, *Parl. St. Kamer*, 1926-1927, nr. 233.

¹³⁶³ Wetsontwerp op de machten van de voorzitters van de rechtbanken, *Parl. St. Kamer*, 1927 – 1928, nr. 140 en Wetsontwerp op het conservatoir beslag en de gedwongen tenuitvoerlegging, *Parl. St. Kamer*, 1927-1928, nr. 141.

¹³⁶⁴ Wetsontwerp betreffende het conservatoir beslag en de gedwongen tenuitvoerlegging, *Parl. St. Kamer*, 1933 – 1934, nr. 95.

¹³⁶⁵ A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, Bruxelles, 1945, Bruylant, dl. II 3de ed., nr. 1552 (771).

¹³⁶⁶ Art. 819 e.v. CPC.

¹³⁶⁷ Art. 822 e.v. CPC.

¹³⁶⁸ Art. 417 CPC, art. 63 wet 10 juli 1877 op de wisselbrief en wet 4 september 1908 op inbeslagneming van schepen.

¹³⁶⁹ Art. 826 e.v. CPC.

¹³⁷⁰ Art. 1 tot 10 wet 4 september 1908.

¹³⁷¹ A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, Bruxelles, 1945, Bruylant, dl. II 3de ed., nr. 1555 (772).

¹³⁷² Art. 583 e.v. CPC.

¹³⁷³ Art. 626 CPC.

onroerende goederen¹³⁷⁴, beslag op renten/*saisie des rentes (constituées sur particuliers)*¹³⁷⁵ en uitvoerend beslag op schepen en boten¹³⁷⁶. Beslag onder derden/*saisie-arrêt*¹³⁷⁷ behoorde tot beide categorieën¹³⁷⁸.

302. Het doel van het wetsontwerp¹³⁷⁹ was 1° bewarend beslag, dat voorheen enkel in handelszaken bestond¹³⁸⁰, mogelijk maken in burgerlijke zaken¹³⁸¹, 2° het beslag zelf vereenvoudigen en 3° een einde maken aan de misbruiken die voortspuiten uit de inbeslagnemingen onder derden en de pandbeslagen gedaan zonder uitvoerbare titel, noch rechterlijk verlof. Een laatste doelstelling was om sommige moeilijkheden bij het onderzoek door deskundigen en de sekwesters te regelen.

303. Het feit dat er zoveel soorten bewarend beslag waren, was een bron van moeilijkheden. Zo was er onzekerheid over de aard van het gedane beslag, waren verschillende regels van toepassing...¹³⁸². Die verscheidenheid van rechtshandelingen om bewarend beslag te leggen was historisch wel te verklaren maar niet meer verzoenbaar met de moderne maatschappij¹³⁸³. Al deze bewarende beslagen hadden immers hetzelfde doel: de roerende goederen, die het pand vormden van de schuldeiser, in sekwester te stellen, tot de rechtbank over de eisen van de partij uitspraak gedaan had. Dit wetsontwerp wilde deze vormen vervangen door één bewarend beslag, dat op dezelfde wijze gebeurde, wat ook de aard van de in beslag genomen roerende goederen was en in welke handen die zich ook bevonden. Beslag onder derden werd voortaan enkel nog een uitvoerende maatregel. Daarnaast werd ook nagedacht over de mogelijkheid voor de beslagene om de gevolgen van het beslag te beperken tot het bedrag dat er de oorzaak van

¹³⁷⁴ Zie wet 15 augustus 1854. Vereenvoudiging procedure uit CPC 1808. Positieve effecten, zie statistiek volgende jaren.

¹³⁷⁵ Speciale procedure uit wet 15 augustus 1854. Art. 636 CPC.

¹³⁷⁶ Art. 11 – 22 Wet 4 september 1908.

¹³⁷⁷ Art. 557 e.v. CPC.

¹³⁷⁸ GARSONNET & CÉSAR BRU, *Traité de procédure*, 3e uitgave, deel IV, nr. 37. Bij aanvang had het een bewarend karakter maar kon nadien omgezet worden in uitvoerend beslag.

¹³⁷⁹ Wetsontwerp betreffende het conservatoir beslag en de gedwongen tenuitvoerlegging, *Parl. St. Kamer*, 1927 – 1928, nr. 141.

¹³⁸⁰ Art. 417 CPC. Conservatoir beslag voor burgerlijke zaken was een oude eis, zie vb. Ontwerp van wet op de inbeslagneming en op het opbod bij vrijwillige vervreemding van zee- en binnenschepen. Verslag namens de commissie uitgebracht door den heer Paul Segers, *Parl. St. Kamer*, 1907 – 1908, nr. 179. De wet van 4 september 1908 breidde het bewarend beslag uit tot zee- en binnenschepen terwijl dit ontwerp de mogelijkheid wilde uitbreiden in burgerlijke zaken tot alle roerende goederen van de schuldenaar.

¹³⁸¹ Men was gedwongen zijn toevlucht te nemen tot 1° De *Actio Pauliana* (Art. 1167 BW). Het probleem hierbij was natuurlijk dat als je een pauliaanse vordering wil richten tegen degenen waarmee de schuldenaar ten bezwarende titel gehandeld hebben, dat alleen maar kan als de kwade trouw in hoofde van de medecontractanten van de schuldenaar bewezen kan worden. Dat was niet altijd eenvoudig. 2° Beslag onder derden, maar dit veronderstelde dat men de kans had te vernemen dat een derde persoon geld verschuldigd was aan uw schuldenaar, wat niet makkelijk na te gaan was. 3° Pandbeslag, maar dit gold alleen voor wat de verhoudingen tussen eigenaar en huurder betrof en voor de uitvoering van het huurcontract en dan was er tot slot nog 4° Het aanstellen van een gerechtelijk bewaarder (art. 1961 BW) een moeilijke procedure die zelden haar doel bereikte. Zie over deze problematiek *Parl. Hand. Senaat*, zitting van 29 maart 1938, 1075.

¹³⁸² Een vaak geciteerd werk met kritiek hierop is bijvoorbeeld CH. LEURQUIN, *Études sur la saisie-arrêt*, Larcier, Brussel, 1891, 547 p.

¹³⁸³ Wetsontwerp betreffende het conservatoir beslag en de gedwongen tenuitvoerlegging, *Parl. St. Kamer*, 1927 – 1928, nr. 141, 4.

was¹³⁸⁴. Het wetsontwerp voorzag een bewarend beslag, enkel in spoedeisende gevallen¹³⁸⁵, onder de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg of koophandel¹³⁸⁶. Uitzonderlijk kon de vrederechter optreden¹³⁸⁷. Het wetsontwerp raakte voor het overige niet aan de vorm van uitvoerende beslagen¹³⁸⁸. Daarnaast wilde men het kantonnement invoeren. Interessant daarbij is dat het wetsvoorstel van Pouillet de invoering ervan voorzag naar Frans voorbeeld (wet van 17 juli 1907). Daar was het recht om te kantonneren afhankelijk van het rechterlijk verlot. De Bestendige commissie plaatste dit recht echter bij de beslagen schuldenaar, die het kon uitoefenen zonder rechterlijke toestemming. De bedoeling daarvan was de tussenkomst van het gerecht te beperken tot de gevallen waarin betwisting was van de uitoefening van dat recht.

304. De vraag om hervorming werd nog opnieuw gesteld aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek¹³⁸⁹, maar pas beslecht in deze laatste.

3.3.4.2. [Kort geding en procedure op verzoekschrift]

305. Zowel in het kort geding als in een procedure op verzoekschrift werd een alternatief gezien voor de traagheid en het dure formalisme van de gewone rechtspleging voor de rechtbanken van eerste aanleg. Het kort geding was mogelijk 1° op grond van een bijzondere wettekst, ongeacht of er onverwijlde spoed bestond, 2° wanneer zich moeilijkheden voordeden bij de tenuitvoerlegging van een uitspraak en 3° bij onverwijlde spoed¹³⁹⁰. Die meer algemene regeling werd meer en meer doorkruist door de wetgever die in bepaalde gevallen een procedure op verzoekschrift voorzag. Om die reden kwamen beiden procedures een aantal keren samen ter sprake in wetsvoorstellen en – ontwerpen. Voor een goed begrip staan we hier even bij stil.

¹³⁸⁴ Art. 3, *ibid.*

¹³⁸⁵ Art. 819 CPC.

¹³⁸⁶ Art. 820 CPC.

¹³⁸⁷ Herhaling van het pandbeslag uit art. 1 wet 5 oktober 1833.

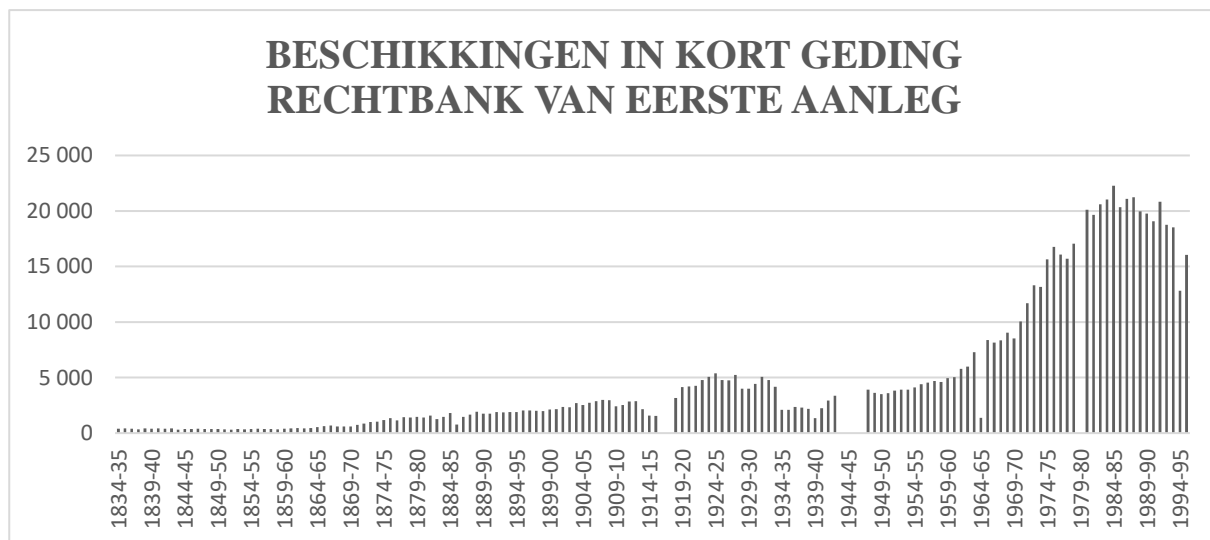
¹³⁸⁸ Beslag op onroerende goederen/*saisie-immobilière*, gedwongen onteigening/*expropriation forcée*, uitvoerend beslag op roerende goederen/*saisie-exécution* en verdeling bij omslag/*distribution par contribution* (Art. 656 e.v. CPC. Als de opbrengst van de verkoop van de beslagen goederen niet volstond om de schuldeisers te voldoen waren de beslagene en de schuldeiser gehouden om binnen de maand verdeling bij omslag overeen te komen.).

¹³⁸⁹ Wetsvoorstel betreffende conservatoir beslag in burgerlijke zaken, *Parl. St.* Senaat 1958 – 1959, nr. 94. Het voorzag het invoegen van een art. 582*bis* CPC: “In spoedeisende gevallen kon de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg toestaan dat voor burgerlijke schuldvorderingen op de onroerende of roerende goederen van de schuldenaar bewarend beslag wordt gelegd. Hij kan, naargelang van de omstandigheden, de eiser tot borgstelling verplichten. Het verzoekschrift wordt, tegen ontvangbewijs, ter griffie van de burgerlijke rechtbank neergelegd. Indien de voorzitter het inwilligt, is elke vervreemding, elke vestiging van zakelijke rechten en elke inpandgeving nietig, te rekenen van de neerlegging van het verzoekschrift.”

¹³⁹⁰ R. VAN LENNEP, *Procesrecht*, dl. I, 453.

306. Enerzijds was er het kort geding¹³⁹¹. Een rechtspleging op dagvaarding ingericht door art. 806 – 811 CPC en art. 11 en 12*bis* van de Bevoegdheidswet van 1876, bedoeld om in dringende gevallen een voorziening bij voorraad te verkrijgen. De uitspraken waren slechts voorlopige uitspraken¹³⁹², zonder afbreuk te doen aan de zaak zelf¹³⁹³. *De lege lata* was ook nog vereist dat de vordering onder de bevoegdheid viel van de rechtbank van eerste aanleg of rechtbank van koophandel (na 1891, zie *supra*) die zich over het kort geding boog. De voorzitter van de rechtbank kon geen uitspraak doen in zaken die ressorteerden onder de vredegerichten en werkrechtshraden¹³⁹⁴. Langzaam werd het toepassingsgebied van de rechtspleging in kort geding uitgebreid. Hoewel de voorzitter van de rechtbank in principe geen uitspraak ten gronde kon doen, kenden een aantal wetten hem toch die bevoegdheid toe: vordering tot bekomen van uitstel van betaling, het kantonement, lijkverbranding, regeling van kleine nalatenschappen... Ook ‘dringendheid’ evolueerde van ‘wanneer de minste vertraging een onherstelbare schade kon veroorzaken’¹³⁹⁵, naar ‘wanneer de gewone rechtspleging niet bij machte was het geschil tijdig op te lossen’¹³⁹⁶. Toch lijkt het er op dat de Belgische rechtspraak zelf terughoudend omging met deze bevoegdheid.

Beschikkingen in kort geding door de rechtbank van eerste aanleg (1834 – 1995).¹³⁹⁷

¹³⁹¹ Voor een historisch overzicht zie J.P.A.N. CAROLI, *Het kort geding: voor den president der arrondissementsrechtbank (référé)*, 's-Gravenhage, Belinfante, 1906, 444 p. en E.M. MEIJERS en J. TH. VERMEULEN, *Het kort geding*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1967, 252 p., in het bijzonder 1 – 34 over de ontwikkeling van het kort geding in Frankrijk tot aan de CPC.

¹³⁹² Cass. 15 november 1923, *Pas.* 1924, I, 28.

¹³⁹³ Art. 809, eerste lid CPC en art. 36 KB nr. 300 van 30 maart 1936. Zie ook A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, 267 – 268.

¹³⁹⁴ Hier past enige nuance bij. Voor 1876 kon opgeworpen worden dat de rechtbank van eerste aanleg volheid van bevoegdheid genoot en na 1932 werd een voorwaardelijke volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg ingevoerd (zie *supra*).

¹³⁹⁵ A. ALLARD, *Verslag*, 142. Nr. XXIII, hernam de woorden van de opstellers van CPC.

¹³⁹⁶ Bovendien werd hoogdringendheid ook vermoed te bestaan in alle gevallen waarin de wet uitdrukkelijk de rechter in kort geding aanwees om kennis te nemen van de rechtsvorderingen die ingediend werden gedurende sommige rechtsplegingen. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 141.

¹³⁹⁷ Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920

307. Het gebruik van een eenzijdig verzoekschrift werd in België in de toenmalige stand van rechtspraak en rechtsleer maar toegelaten in de gevallen die uitdrukkelijk voorzien waren door de wet¹³⁹⁸. Het verzoekschrift is “de akte waardoor men zich rechtstreeks wendt tot een autoriteit, behorende hetzij tot de rechterlijke, hetzij tot de administratieve macht, met het doel een akte te bekomen, die onder haar bevoegdheid viel”¹³⁹⁹. De CPC bevatte geen algemene bepalingen over deze eenzijdige verzoekschriften¹⁴⁰⁰. Zonder algemene regeling werd elke toepassing ervan eigenlijk afzonderlijk geregeld. Soms werden verzoekschriften gebruikt om een onderscheid te maken tussen de willige rechtspleging (ingeleid met een verzoekschrift) tegenover de contentieuze rechtspleging (ingeleid met een dagvaarding). Dat onderscheid had dan ook haar weerslag op de toegestane rechtsmiddelen. Toch lijkt dit onderscheid mank te lopen. Ook voor het Gerechtelijk Wetboek werden verzoekschriften door de wetgever aangewend als modaliteit van rechtsingang¹⁴⁰¹. Het moge duidelijk zijn dat het ontbreken van teksten tot regeling van de rechtspleging en tot inrichting van de rechtsmiddelen leidde tot talrijke betwistingen en zo ook tot rechterlijke uitspraken die verschilden van de ene rechtbank tot de andere.

308. In het interbellum gingen er stemmen op om het gebruik van verzoekschriften uit te breiden¹⁴⁰². Ook de wetgever liet zich soms verleiden in een aantal afzonderlijke wetten¹⁴⁰³, evenwel nooit op algemene wijze.

en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

¹³⁹⁸ Cass. 16 februari 1928, *Pas.* 1928, I, 77 : “*Sauf disposition particulière, tout est contradictoire en justice. La procédure unilatérale ou «sur requête», serait être exercée que dans les cas prévus par les lois.*”. Ook bij de werkrechtshraden werd het geding ingeleid met een dagvaarding (art. 57 wet 9 juli 1926). Die vaststelling was vooral interessant als we zien dat in het sociale zekerheidscontentieux (grote ontwikkeling vanaf het interbellum) het verzoekschrift opgang maakte. Van verzoekschriften op tegenspraak was nog geen sprake. Het ging per definitie dus om een eenzijdig verzoekschrift.

¹³⁹⁹ *Pand b.* LXXXVII, ‘Requête (en général)’, 290 – 292.

¹⁴⁰⁰ Art. 54 Décret 30 mars 1808 contenant règlement pour la police et la discipline des cours et tribunaux voorzag naast de afzonderlijk opgesomde gevallen in de CPC en later afzonderlijke wetten ook dat de voorzitter van de burgerlijke rechtbank bevoegd was voor “*toutes requêtes à fin d'arrêt ou de revendication de meubles ou marchandises, ou autres mesures d'urgence*”. Zie ook art. 1040 CPC.

¹⁴⁰¹ In de CPC bijvoorbeeld bij verzet tegen een vonnis bij verstek gewezen door de burgerlijke rechtbank (art. 160 CPC), voor de tussenkomst voor de burgerlijke rechtbank (art. 339 CPC) en voor het derdenverzet als incidentele vordering (art. 475 CPC). Algemeen zie ook H. DE PAGE, *Traité Élémentaire de Droit Civil Belge*, d. III, nr. 945.

¹⁴⁰² J. GILSON, ‘Une réforme indispensable en procédure’, *JT* 1927, 377 – 386. Gilson was zelf voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel. “*het lijdt geen twijfel dat de algemeenmaking van het bevel op verzoekschrift zich opdringt, niet alleen voor al de niet betwistbare zaken, waarbij de gevraagde maatregel op geen enkel recht inbreuk maakt, maar nog voor de uiterst dringende gevallen waarbij de weg van het kortgeding ondoelmatig zou zijn.*”.

¹⁴⁰³ Doorheen dit hoofdstuk zijn tal van voorbeelden te vinden. Enerzijds het gebruik van een eenzijdig verzoekschrift om de procedure in te leiden (bijvoorbeeld art. 2 Wet van 12 april 1816 op de verkoop van goederen van minderjarigen, art. 1, Loi de 5 octobre 1833 relative à l'expulsion des fermiers et locataires, art. 7bis Jachtwet, een groot deel van het sociale zekeheidscontentieux...). Verzoekschriften werden ook aangewend voor andere zaken zoals de machtiging om inkomsten van de andere echtgenoot te ontvangen (art. 218 BW), het aanstellen van deskundigen bij uitvinderebrevetten (art. 6 Loi du 24 mai 1854 sur les brevets d'invention) en auteursrechten (art. 29, Loi du 22 mars 1886 sur le droit d'auteur)...

309. Een wetsvoorstel uit de jaren 1920 probeerde daar verandering in te brengen¹⁴⁰⁴. Het wetsvoorstel beoogde een veralgemening van de rechtspleging op eenzijdig verzoekschrift. Elke belanghebbende zou bij de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg/koophandel een verzoekschrift kunnen indienen voor het bekomen van daden van beheer, onderzoek, uitvoering of andere, zolang die geen inbreuk zouden plegen op de rechten van de niet opgeroepen partij en mits de gevallen zouden behoren tot de bevoegdheid in burgerlijke zaken van de rechtbanken van eerste aanleg of tot die van burgerlijke scheidsrechters¹⁴⁰⁵. Een rechtspleging op verzoekschrift zou ook mogelijk worden in kort geding wanneer omwille van hoogdringendheid een dagvaarding ondoelmatig zou zijn. Zo kon men op een goedkopere manier eenvoudige onderzoeksmaatregelen bekomen die de rechten van de partijen onaangetast lieten zoals een onderzoek door deskundigen, vaststellingen door de deurwaarder en vervanging van verhinderde rechters, deurwaarders of deskundigen. Een onderzoek door deskundigen over de grond van de zaak kon bijvoorbeeld pas maanden na de inleiding van het geding verkregen worden. Men nam dan zijn toevlucht tot de rechtspleging in kort geding (op dagvaarding) om de aanduiding te bekomen van een deskundige met beperkte opdracht.

310. De tegenhanger van de uitbreiding van de rechtspleging op verzoekschrift was de mogelijkheid voor een belanghebbende om zich in elke stand van het geding te verzetten tegen een bevel waardoor zijn rechten beperkt werden en dat verleend werd zonder dat hij, noch degenen die hij vertegenwoordigde, opgeroepen werden. Het verzet volgt de rechtspleging in kort geding en wordt behandeld door dezelfde magistraat die de oorspronkelijke beschikking verleende¹⁴⁰⁶.

311. Dit wetsvoorstel werd in januari 1928 overgemaakt aan de Bestendige Commissie van de Raad voor Wetgeving die het vervolgens herwerkte tot een wetsontwerp¹⁴⁰⁷. In plaats van een veralgemening van de rechtspleging op eenzijdig verzoekschrift, koos het wetsontwerp voor een uitbreiding van de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank in kort geding. In de plaats van een algemene bevoegdheid werd gekozen voor het limitatief opsommen van de nieuwe bevoegdheden van de voorzitter die zetelde in kort geding: het aanstellen van een sekwester voor in beslag genomen roerende goederen, een deskundigenonderzoek gelasten, getuigen horen in een hangend geding... Het ontwerp voorzag tegelijkertijd in de mogelijkheid om dezelfde maatregelen te nemen op eenzijdig verzoekschrift maar enkel wanneer het alarmeren van de partij door een dagvaarding de gelaste maatregel nutteloos maakte of de doeltreffendheid ervan in het gedrang bracht. De voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg kon in beperkend opgesomde gevallen op eenvoudig verzoekschrift maatregelen van bewarende aard nemen. Daarmee volgde het wetsontwerp de traditie. Het wetsvoorstel van

¹⁴⁰⁴ Wetsvoorstel betreffende de rechtspleging op verzoekschrift en in zake van beslag, *Parl. St. Kamer* 1926 – 1927, nr. 233.

¹⁴⁰⁵ Art. 1, *Ibid.*. Het ontwerp vermeldde die bevoegdheid in burgerlijke zaken waarschijnlijk expliciet omwille van de wet van 1896 en het feit dat de volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg maar in 1932 formeel werd ingevoerd.

¹⁴⁰⁶ *Ibid.*, art. 2.

¹⁴⁰⁷ Wetsontwerp betreffende de bevoegdheden van de voorzitters der rechtbanken, *Parl. St. Kamer*, 1927 – 1928, nr. 140.

Pouillet werd verweten “...streckt tot niet meer of niet minder dan tot het afschaffen van het merendeel van de waarborgen die, in de loop der tijden, langzamerhand werden ingevoerd om de rechten der pleiters te vrijwaren.” en “...de burgerlijke rechtsvordering verschillende eeuwen doen achteruitgaan door, boven de macht van de wet, de willekeur van de rechter te verkiezen”¹⁴⁰⁸. Het wetsontwerp voorzag net zoals het wetsvoorstel van Pouillet in een regeling voor de rechtspleging op verzoekschrift met o.a. de mogelijkheid tot verzet (in tegenstelling tot vroeger: geen rechtsmiddelen) bij wijze van kort geding voor de rechter die het bevelschrift op verzoekschrift heeft verleend. Die kon de beschikking vervolgens intrekken of herzien. Het wetsontwerp werd verschillende keren ingediend maar verviel telkens¹⁴⁰⁹.

312. Na de Tweede Wereldoorlog hernam een wetsontwerp een voorstel van SHS om onder bepaalde voorwaarden reeds voor de inleiding van de procedure door een dagvaarding getuigenverhoren *ad futurum* toe te laten (die optie bestond in het ancien régime, maar werd niet behouden door de vele misbruiken)¹⁴¹⁰. Later bereidde de commissie voor de hervorming van burgerlijke rechtsvordering in de jaren 1950 een wetsontwerp voor dat na aanzienlijke amendering door de Raad van State neergelegd werd in het Parlement¹⁴¹¹. Het wetsontwerp kan beschouwd worden als een codificatie van de rechtspleging op eenzijdig verzoekschrift¹⁴¹² en verruimde de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg en stelde deze laatste in alle aangelegenheden, bij bevelschrift in kort geding of op verzoek, ter voorbereiding of bewaring alle vaststelling of deskundigenonderzoek kon gelasten, aan deskundigen de opdracht kon geven schade vast te stellen, er de oorzaken van op te zoeken en er een schatting van te doen, alle maatregelen te gelasten die nodig waren om de rechten te beschermen van al wie daarin niet voorzien kon worden, met inbegrip van de verkoop van afgestane of achtergelaten meubelen. Gelijkaardige bevoegdheden waren er voor de voorzitter van de rechtbank van koophandel in aangelegenheden die onder dit gerecht ressorteerden. Het Parlement wilde het werk van de commissie niet afwachten en deed zijn eigen voorstel¹⁴¹³. Om de onzekerheid weg te nemen, wilde dit voorstel de bevoegdheid om dringende maatregelen te nemen concentreren in één enkele rechtsmacht: de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg. Die oplossing was gegrond in traditie en goedkoop, want er was bijvoorbeeld geen

¹⁴⁰⁸ *Ibid.*, 4 – 5. Zie ook Hoofdstuk II en Allards plannen met de rechter in kort geding. Deze voortoonden gelijkenissen met het wetsvoorstel van Pouillet en werd bij wet door het Parlement teruggefloten.

¹⁴⁰⁹ Wetsontwerp betreffende de bevoegdheden van de voorzitters der rechtbanken, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 96. Dit werd besproken in de commissie Justitie van de Kamer maar verviel. Het werd opnieuw ingediend met Wetsontwerp betreffende de bevoegdheden van de voorzitters der rechtbanken, *Parl. St., Kamer*, 1935-1936, nr. 229 en Wetsontwerp betreffende de bevoegdheden van de voorzitters der rechtbanken, *Parl. St. Kamer* 1936-1937, nr. 308.

¹⁴¹⁰ Zie Wetsontwerp betreffende de machten van de Rechter in kort geding, *Parl. St. Senaat* 1948 – 1949, nr. 82 en SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. I, 180 e.v.. Dit sloot ook aan bij het besluti van de commissie justitie van de Kamer in 1938 (*Parl. St. Kamer* 1938 – 1939, nr. 190).

¹⁴¹¹ Wetsontwerp betreffende de rechtspleging in kort geding en op verzoekschrift tot wijziging: 1° van het voorafgaande boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering; 2° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St. Kamer*, 1955 – 1956, nr. 566/1.

¹⁴¹² Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1958. Verslag namens de commissie voor de justitie, uitgebracht door de heer Tahon, *Parl. St. Kamer* 1957 – 1958, nr. 4-VII/2, 10 – 11.

¹⁴¹³ Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 11 van de wet van 25 maart 1876 betreffende de bevoegdheid van de rechter in kortgeding, *Parl. St. Kamer*, 1956 – 1957, nr. 661/1.

tussenkomst van een pleitbezorger vereist in deze procedure¹⁴¹⁴. De Jonge Balie van Luik deed, bij monde van het wetsvoorstel van Merlot, Herbiet en Jeunehomme, ook een duit in het zakje¹⁴¹⁵. Zij voorzagen de verruiming van de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg tot voorlopige beslissingen en in kort geding tot alle aangelegenheden in de gevallen waarin hij de dringendheid erkende¹⁴¹⁶. Het voorstel breidde de bevoegdheid uit tot de macht om sekwesters aan te stellen en getuigen te laten horen met het oog op een toekomstige betwisting¹⁴¹⁷, vaststellingen en deskundigenonderzoeken te gelasten om de schade op te zoeken¹⁴¹⁸ onverminderd het recht, op verzoek in dringende gevallen alle maatregelen te nemen die nodig waren tot vrijwaring van de rechten van hen die daarin niet konden voorzien¹⁴¹⁹.

3.3.5. Programmawet voor de burgerlijke rechtspleging: eenmaking van de procedure?

313. Hoewel de wetgever gezien de complexiteit van zo'n operatie geen volledige herziening van de CPC voor ogen had, werden met het KB nr. 300 van 30 maart 1936¹⁴²⁰ 140 bepalingen van de rechtspleging in burgerlijke en handelszaken gewijzigd, 40 teksten opgeheven en 18 nieuwe bepalingen ingevoegd in de CPC. De hervorming was vooral geïnspireerd op het ontwerp van het Bestendig Comité van de Raad voor Wetgeving over de termijnen en betekeningen, het verslag daarover van de commissie justitie van de Kamer¹⁴²¹ en de

¹⁴¹⁴ Het nieuwe artikel 11 Bevoegdheidswet 1876 moest luiden: “*De voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg doet voorlopig in kort geding uitspraak in alle gevallen waarvan hij het spoedeisend karakter erkent, op voorwaarde dat zij niet door ene bijzondere bepaling aan de rechtspraak in kort geding worden onttrokken.*” In het wetsontwerp dat dit wetsvoorstel vooraf ging werd art. 11 niet gewijzigd. Het doel was hier vooral de bepalingen in overeenstemming te brengen met de ingevoerde hervormingen zoals de wet van 26 december 1891 die de rechtbank van koophandel de bevoegdheid gaf om op te treden in kort geding en het KB nr. 63 van 13 januari 1935 waarbij alle geschillen betreffende huurcontracten aan de vrederechter toevertrouwd werden. Zeker wat betreft huur had de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, zetelend in kort geding vroeger een belangrijke bevoegdheid voor de vordering tot ontruiming tegen huurders, hetzij wegens afloop van de huurovereenkomst, hetzij wegens wanbetaling van de huur als deze vorderingen niet in de bevoegdheid van de vrederechters vielen. De rechtspraak nam wel aan dat dit geen volledige opsomming was van alle gevallen maar dat de bevoegdheid van de voorzitter sowieso bestond in alle gevallen van dringende aard. Een aantal zaken waren wel uitgesloten omdat ze voorbehouden waren voor de vrederechter. Dat duurde tot de uitbreiding van de bevoegdheid van vrederechters in huurzaken.

¹⁴¹⁵ Wetsvoorstel houdende hervorming van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St. Kamer*, 1958-1959, nr. 114/1. Zie *infra*.

¹⁴¹⁶ In zoverre die hem niet onttrokken worden door een bijzondere bepaling. *Ibid.*, art. 10.

¹⁴¹⁷ *Ibid.*, art. 11.

¹⁴¹⁸ *Ibid.*, art. 12.

¹⁴¹⁹ *Ibid.*, art. 13.

¹⁴²⁰ KB nr. 300 van 30 maart 1936 tot wijziging van verschillende bepalingen betreffende de rechtsvordering in burgerlijke zaken en in handelszaken, *Pasin.* 1936, 214 – 239 (hierna verkort als KB nr. 300 van 30 maart 1936). Het ging om de volmachtenwet van 7 december 1934, verlengd en vervolledigd door die van 15 en 30 maart 1935. Het ging daarbij om “*l'exagération actuelle des frais de justice et, malgré les restrictions qui en sont la conséquence, au point de vue des actions dont les tribunaux peuvent être saisis, l'encombrement des rôles devant les tribunaux de première instance qu'en appel.*”

¹⁴²¹ Zie Wetsontwerp tot tijdelijke wijziging van de rechterlijke inrichting en van de rechtspleging voor de Hoven en Rechtbanken, *Parl. St. Kamer* 1918 – 1919, nr. 169 en verslag door Sinzot (*ibid.*, *Parl. St. Kamer* 1923 – 1924, 214

werkzaamheden van de commissie *en vue de chercher les moyens propres à supprimer les formalités surannées et à remédier aux inconvénients les plus certains de notre procédure* ingesteld door de minister van Justitie¹⁴²². Op het eerste gezicht leek dit een soort programmawet voor de burgerlijke rechtspleging met een potpourri van bepalingen die verschillende facetten van de burgerlijke rechtspleging wijzigden. Die term deed de wet misschien te weinig eer aan want er zat een groter idee achter: de eenmaking van de burgerlijke rechtspleging. Dit moest gebeuren door het veralgemenen van een aantal zaken uit de gewone procedure (voor de rechtbank van eerste aanleg) en ging gepaard met het vereenvoudigen ervan, vaak geïnspireerd op de korte rechtspleging of op de procedure voor de vredegerichten en rechtbanken van koophandel. In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten (en Allard ook voorstelde) ging het niet om de veralgemening van de korte rechtspleging of die van de vredegerichten. In de plaats daarvan werd de korte rechtspleging voor de rechtbank van eerste aanleg afgeschaft en de gewone procedure daarom vereenvoudigd en uitgebreid naar de vredegerichten en rechtbanken van koophandel. Kortom, de wet was eigenlijk al een tussenstap naar het latere Gerechtelijk Wetboek.

314. Alvorens tal van bepalingen uit de gewone procedure voor de rechtbank van eerste aanleg van toepassing gemaakt werden op de rechtspleging voor de andere rechtbanken, werd de procedure eerst vereenvoudigd en ontdaan van een aantal formaliteiten. Dat was in de eerste plaats het geval voor de bepalingen met betrekking tot de dagvaarding¹⁴²³. De nieuwe rechtsgang voor de rechtbank van eerste aanleg hernam ook elementen uit andere procedures. Zoals uit de korte rechtspleging de wijze van inleiden van een zaak¹⁴²⁴ en het getuigenverhoor¹⁴²⁵. Dit had onder andere te maken met het inperken van de tussenkomst van pleitbezorgers¹⁴²⁶. Voortaan was het mogelijk om (op algemene wijze) zaken op de rol te zetten zonder tussenkomst van pleitbezorgers. Concreet betekende dit het uitwisselen van conclusies en zaken op de pleitrol plaatsen, zoals vandaag min of meer het geval is.

315. Het KB nr. 300 van 30 maart 1936 wilde ook een einde maken aan het misbruik van verstek/verzet¹⁴²⁷. Het Franse systeem van verzet was immers een oud zeer¹⁴²⁸. In dit systeem kon de gedaagde op twee manieren verstek laten gaan. Ofwel door binnen de termijn van de dagvaarding geen pleitbezorger aan te stellen (*défaut faute de comparâtre*)¹⁴²⁹, ofwel als de

nr. 120). De tekst werd opnieuw voorgelegd aan het Bestendig Comité van de Raad voor Wetgeving en de herziene versie ingediend in een nieuw wetsontwerp wederom als antwoord op het eindigen van de tijdelijke wet van 25 oktober 1919. Zie Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting, de bevoegdheid en de rechtspleging, *Parl. St. Senaat* 1925 – 1926, nr. 238. Een aantal zaken werden ondertussen al (gedeeltelijk) verwezenlijkt met de wet van 15 maart 1932 (volheid van bevoegdheid, samenhang en verknochtheid...). Zie *supra*.

¹⁴²² KB nr. 300 van 30 maart 1936, Verslag aan de Koning, 214 e.v.

¹⁴²³ Art. 68, 69 1°, 4° en 6°, 70, 72 en 73 CPC werden afgeschaft en vervangen.

¹⁴²⁴ Art. 81*bis* CPC.

¹⁴²⁵ Art. 255 en 294*bis* CPC.

¹⁴²⁶ Art. 76 – 78 en 82*bis* CPC werden afgeschaft en vervangen.

¹⁴²⁷ Art. 153, 155, 156, 157, 159 CPC werden afgeschaft en vervangen.

¹⁴²⁸ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 517 e.v. Hfst. XVII Des jugements par défaut et des oppositions en GARSONNET & CESAR-BRU, *Traité de procédure civile*, 3de éd., VI, nrs. 215 – 217.

¹⁴²⁹ Art. 149 CPC, men ‘verscheen’ immers aan de hand van een pleitbezorger.

pleitbezorger op de gestelde dag geen conclusies nam (*défaut faute de conclure*)¹⁴³⁰. Dit systeem gold voor burgerlijke rechtbanken¹⁴³¹ maar bestond niet bij het vredegericht en de werkrechtsheraad (want geen pleitbezorgers daar). In het geval van verstek kon wat door de eiser gevorderd werd, toegewezen worden als dit rechtmatig en gegrond voorkwam¹⁴³². In de praktijk viel die bepaling in onbruik en werden de besluiten van de eiser altijd toegewezen, tenzij deze klaarblijkelijk ongegrond waren¹⁴³³. Daarbij kwam dat de regeling uit de CPC aanleiding gaf tot flagrante misbruiken en vaak te kwader trouw aangewend werd als een verdragingsmanoeuvre¹⁴³⁴. Voor de verweerder kwam dit heel goed uit want het dwong de eiser om een vonnis bij verstek te vragen, het te betekenen en zelfs uit te voeren. De procedure was lang en duur want de eiser moest de registratierechten voorschieten bij de uitvoering van het vonnis, net als de kosten van de uitvoering. Bij vonnissen bij verstek tegen een partij zonder pleitbezorger moest het verstekvonnis binnen een jaar uitgevoerd worden; anders werd het voor niet gewezen gehouden¹⁴³⁵.

316. Om deze praktijken te verhinderen, werd voorzien in een procedure die toeliet om te herdagvaarden in het geval er meerdere gedagvaarden waren waarvan één of meer verstek gaf (*défaut-jonction*)¹⁴³⁶. Hetzelfde gold als er geen conclusie genomen werd door de pleitbezorger¹⁴³⁷. Hoewel verstekvonnissen wegens nalatigheid om te concluderen dus niet afgeschafte werden, was er nu wel de mogelijkheid om dit te voorkomen. Als de door de verweerder aangestelde pleitbezorger geen conclusie neerlegde, kon de eiser de zaak verder laten gaan. Het enige wat hiertoe moest gebeuren, was dat de tegenpartij de andere partij of hun pleitbezorger aanmaande te concluderen. Gebeurde dit niet, dan kon de eiser na 15 dagen een uitspraak vorderen die geacht werd op tegenspraak te zijn geweest. Ook de termijn om verzet

¹⁴³⁰ In dit geval kon de eiser hem aanmanen te besluiten. Na 15 dagen kon dan een uitspraak gevraagd worden die geacht werd op tegenspraak te zijn geweest. Art. 152*bis* CPC. Dikwijls nam een te kwader trouw zijnde schuldenaar geen besluiten, liet verstek gaan om dan verzet aan te tekenen en zo tijd te winnen voor de betaling van zijn schuld.

¹⁴³¹ Hoewel daar geen duidelijke tekst rond bestond, nam men in de rechtspraak na lange betwistingen aan dat men ook voor de rechtbanken van koophandel, waar geen pleitbezorgers optraden, op twee manieren verstek kon laten gaan. De eiser kon niet verschijnen op de dag gesteld in de dagvaarding of hij kon op de eerste terechtzitting verschijnen zijn maar afwezig blijven op latere terechtzittingen waarop de zaak werd behandeld. Cass. 13 december 1877, *Pas.* 1878, I, 26.

¹⁴³² Art. 150 (rechtbank van eerste aanleg), art. 434 (rechtbank van koophandel), art. 19 (vrederechter) CPC en art. 81 wet 9 juli 1926 (werkrechtsheraaden).

¹⁴³³ L. VAN BAUWEL, *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*, 341 en A. LE PAIGE, 'Over verstekvonnissen. Hervormingen die zich opdringen', *RW* 1935 – 1936, 993 – 1002.

¹⁴³⁴ *Ibid.* en A. DE BERSAQUES, 'Abus de l'opposition', *BJ* 1933, 354 – 356.

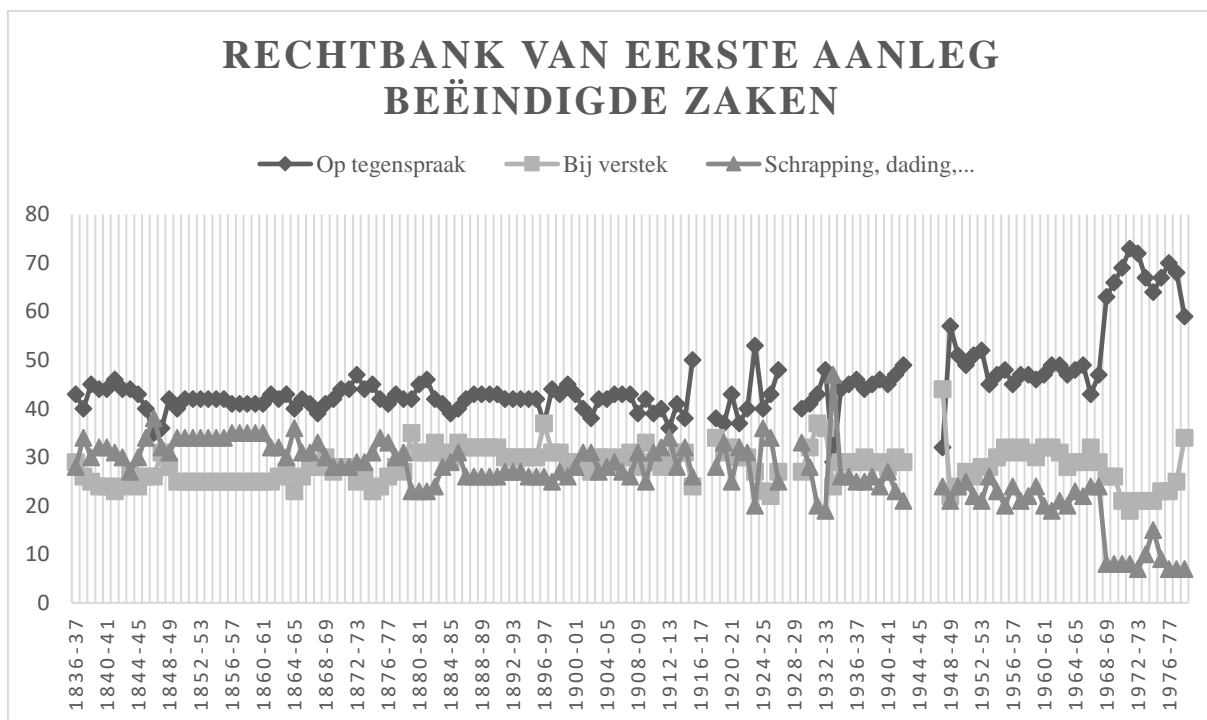
¹⁴³⁵ Art. 156 CPC. Die regel werd wel door de rechtspraak getemperd; begin van uitvoering volstond. Voor de vrederechter of de werkrechtsheraad was er geen gelijkaardige bepaling. L. VAN BAUWEL, *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*, 346.

¹⁴³⁶ Art. 153 CPC gewijzigd door KB nr. 300 van 30 maart 1936 cfr. Albéric Allards voorstel en art. 3 en 15 Loi de 17 avril 1835 sur l'expropriation pour cause d'utilité publique.

¹⁴³⁷ Art. 152*bis* CPC.

aan te tekenen werd gelijkgesteld voor partijen met en zonder een pleitbezorger¹⁴³⁸. Die regeling werd uitgebreid naar de vrederechten en de rechtbanken van koophandel¹⁴³⁹.

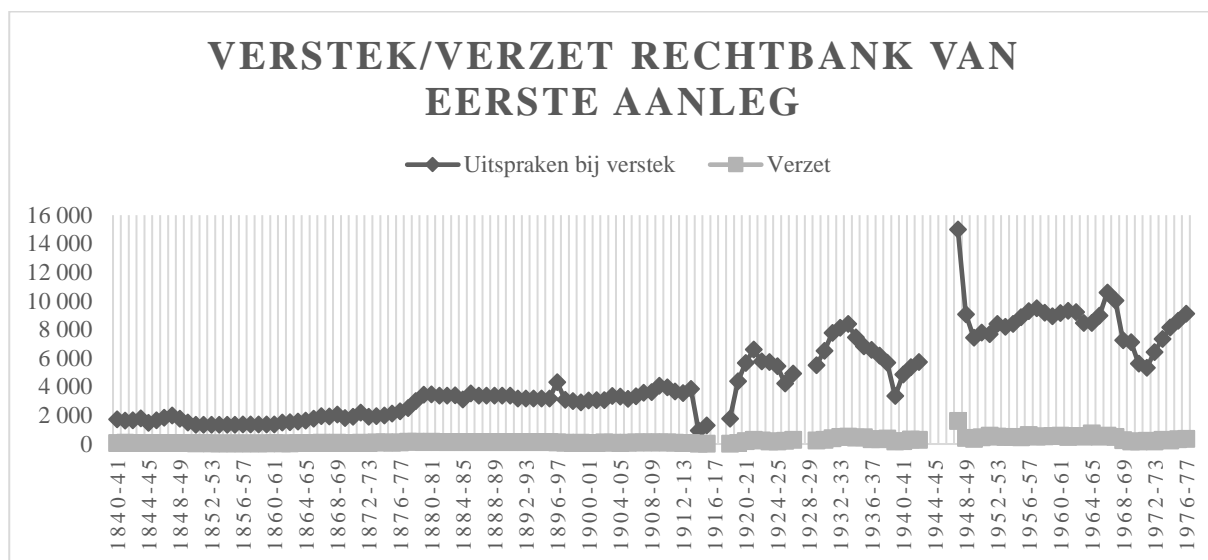
Eindvonnissen door de rechtbank van eerste aanleg (1836 – 1977).¹⁴⁴⁰

¹⁴³⁸ Art. 157 – 158 CPC. In beide gevallen 15 dagen terwijl in het laatste geval verzet mogelijk was tot de uitvoering van het vonnis.

¹⁴³⁹ Art. 153 KB voert art. 19bis en 434bis CPC in.

¹⁴⁴⁰ Gegevens op basis van door eindvonnis afgehandelde zaken voor de rechtbanken van eerste aanleg in Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

317. Ook de nietigheidsleer uit de CPC werd versoepeld. Dit systeem werd beheerst door twee beginselen. Vooreerst: *pas de nullité sans texte*¹⁴⁴²: de rechter kon dus geen initiatief nemen om een handeling nietig te verklaren als dit niet formeel door de wet gesteld was; daarnaast en bij toepassing van het beginsel van het automatisme van de sanctie had de rechter geen enkele beoordelingsmacht ten aanzien van die sancties en was hij ertoe verplicht ze uit te spreken als de wet ze gesteld had¹⁴⁴³. Dit automatisme was uiteraard niet goed voor een efficiënte rechtsbedeling maar had een historische verklaring. De idee van de auteurs van de CPC was om het aantal nietigheden (in vergelijking met voorheen) te beperken, maar diegene die behouden werden, moesten automatisch toegepast worden. De wetgever liet echter na een aantal belangrijke onregelmatigheden te sanctioneren en de rechtspraak gaf de rechter een zekere beoordelingsmacht en versoepelde onrechtstreeks het systeem van de nietigheden. Het resultaat van dit pretoriaans ingrijpen was enerzijds uitbreidend door het gebied van de nietigheden te verruimen en anderzijds ook beperkend door hun effectieve toepassing te begrenzen¹⁴⁴⁴.

318. De uitwerking van de *theorie van de substantiële formaliteiten* en die van de niet-bestaande handelingen leidde er inderdaad toe dat aan de rechter de macht tot beoordeling en toezicht teruggegeven werd die de CPC hem scheen te willen onthouden. Het resultaat was dat

¹⁴⁴¹ Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

¹⁴⁴² Art. 1030 CPC. Daarentegen voorzag art. 1030, lid 2 CPC dat in de gevallen de wet de nietigheid niet bepaald had, de ministeriële ambtenaar wegens verzuim of overtreding veroordeeld kon worden tot een geldboete. Deze sanctie moest een extra waarborg vormen maar bleef evenwel dode letter.

¹⁴⁴³ Art. 1029 CPC.

¹⁴⁴⁴ Bijvoorbeeld door als bijkomstig beschouwde onregelmatigheden te weigeren de nietigheid uit te spreken als de eisende partij gemakkelijk de nalatigheid ongedaan had kunnen maken of de fout herstellen van de bestreden handeling en er bijgevolg geen schade door had geleden. Het is die beperkende strekking die wettelijk bevestigd werd door KB nr. 300 van 30 maart 1936. Zie hierover CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 207 – 208.

er gevallen van nietigheid in het leven geroepen werden, buiten degene die uitdrukkelijk door de wet werden vermeld. In die redenering richtte art. 1030 CPC zich enkel op de *forme extérieure* van procedurele akten¹⁴⁴⁵. Het KB nr. 300 van 30 maart 1936 hervormde art. 173 en 1029 CPC en in de geest van deformalisering werd de macht van de rechter uitgebreid door het bewijs van een nadeel als voorwaarde. Daarmee werd het oude adagium ‘*pas de nullité sans grief*’ terug geïntroduceerd¹⁴⁴⁶ om de rechtsgang te versnellen en misbruiken te voorkomen door nietigheid die puur om dilatoire redenen ingeroepen werden te vermijden. Voortaan kon geen nietigheid van exploit of akte worden toegestaan tenzij bewezen was dat zij de belangen van de betrokken partij schaadde¹⁴⁴⁷. Bovendien was elke nietigheid van exploit van rechtsingang gedekt als zij niet voor elk verweer of exceptie, andere dan degene voorzien bij art. 166 en 174 CPC en de exceptie van onbevoegdheid opgeworpen werd. Elke nietigheid van de andere akten van rechtspleging was gedekt als ze niet voor het debat ten gronde werden opgeworpen. Al de middelen van nietigheid tegen een akte van rechtspleging moesten bovendien gezamenlijk opgeworpen worden¹⁴⁴⁸. Behoudens de gevallen uit art. 166 en 174 CPC kon de rechter voortaan de rechtsmiddelen en excepties steeds bij de hoofdzaak voegen en aan de partijen bevelen alle dienstige conclusies te nemen¹⁴⁴⁹. Het nieuwe artikel 173 (voorwaarde van nadeel) was natuurlijk niet te verzoenen met de automatische toepassing van de nietigheden (art. 1029 CPC). De rechtspraak¹⁴⁵⁰ loste dit op door te stellen dat de twee teksten een verschillend toepassingsgebied hadden: de kleine onregelmatigheden met betrekking tot de uitwendige vorm waren enkel nietig als de partij die de annulatie vroeg een nadeel aantoonde. Terwijl nietigheid uit een substantiële formaliteit geen nadeel vereiste¹⁴⁵¹.

319. Voor het eerst, Allard even buiten beschouwing genomen, werd ook het bewijs hervormd. Helemaal bovenaan de lijst prijkte het getuigenverhoor¹⁴⁵². Ondanks het keurslijf van art. 1341 e.v. BW kwam het getuigenbewijs veel voor. Het werd bijna uitsluitend bevolen tijdens een geding. Maar aanvaard mag worden dat ook een getuigenverhoor *ad futurum* naar Belgisch recht mogelijk was vóór het Gerechtelijk Wetboek¹⁴⁵³. Het Franse en het Belgische recht worden beheerst door het beginsel dat het schriftelijk bewijs voorrang heeft. Slechts in een bepaald aantal aangelegenheden wordt bewijs door getuigen toegelaten. Het gevolg was dat de auteurs van de CPC niet veel aandacht schonken aan de materie. Het getuigenverhoor werd

¹⁴⁴⁵ A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, nr. 980 en A. FETTWEIS, *Manuel*, 82.

¹⁴⁴⁶ De wet van 15 maart 1932 verving art. 172 CPC en Art. 13 KB nr. 300 1936 nieuw artikel 173 CPC “*Aucune nullité d’exploit ou d’acte de procédure ne pourra être admise que s’il est justifié qu’elle nuit aux intérêts de la partie adverse.*”

¹⁴⁴⁷ Zie zeker ook randnrs. 452 en 453.

¹⁴⁴⁸ Artikel 173 CPC zoals gewijzigd door art. 10 KB nr. 300 van 30 maart 1936.

¹⁴⁴⁹ Art. 192bis CPC, ingevoerd door art. 11 KB nr. 300 van 30 maart 1936. “*In de gevallen uit artikel 166 en 174 kan de rechtbank altijd de excepties en bezwaren samenvoegen met de hoofdeis en de partijen opleggen om te concluderen op alle zaken. Het doel daarvan is de procedure versnellen en verdragingsmanoeuvres aanpakken.*”

¹⁴⁵⁰ Cassatie oordeelde nochtans dat met het KB nr. 300 van 30 maart 1936 er een eind kwam aan het stelsel van art. 1029 CPC, zie Cass. 27 januari 1938, *Pas.* 1939, I, 23.

¹⁴⁵¹ A. FETTWEIS, *Manuel*, 83. Bij twijfel gold dan: geldigheid. Cass. 26 april 1928, *Pas.* 1928, I, 143 met advies P-G P. Leclercq.

¹⁴⁵² Art. 255, 256, 260 – 263, 268, 269, 277, 278 en 290 CPC werden afgeschaft en vervangen.

¹⁴⁵³ M. STORME, ‘Het bewijs ad futurum’, *TPR* 1964, 43 e.v. en M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’, 180. *Contra* R. VAN LENNEP, *Het Kortgeding*, Antwerpen, Standaard, 1951, 656 p. (94).

gemodelleerd naar het vroegere recht: een formalistische procedure volgens het enquête-stelsel die *in camera* gevoerd werd voor een rechter-commissaris die de getuigenissen opnam in een PV, op basis waarvan de rechtbank uitspraak deed. De hele procedure stond in het teken van wantrouwen tegenover het getuigenbewijs; bijvoorbeeld het systeem van wraking en de uitsluiting van sommige getuigenissen¹⁴⁵⁴. Dit was de gebruikelijke procedure voor de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep¹⁴⁵⁵. Daarnaast bestond ook een vereenvoudigde versie van het getuigenverhoor, een getuigenverhoor ter zitting¹⁴⁵⁶, in de korte rechtspleging maar die was logischerwijze enkel mogelijk voor zaken die daarvoor in aanmerking kwamen. Andere rechtsmachten kenden een vereenvoudigde versie van het getuigenverhoor: de rechtbank van koophandel¹⁴⁵⁷, de vrederechter¹⁴⁵⁸ en zelfs de werkrechtsheraad¹⁴⁵⁹.

320. Tot slot was er ook het verhoor op feiten en vraagpunten/*Interrogatoire sur faits et articles*¹⁴⁶⁰. Iedere partij kon, om een bekentenis te bekomen, zijn tegenpartij over alle zaken en in elke stand van het geding ondervragen over de feiten die ze aanhaalde. Die feiten moesten ‘relevant’ en ‘beslissend’ zijn¹⁴⁶¹. Dergelijke ondervraging kon via een verzoek van de pleitbezorger en de antwoorden werden uitgesproken in publieke zitting¹⁴⁶². In de praktijk werd dit ook soms gevraagd tijdens de debatten¹⁴⁶³. Hoewel ook hier al lang de roep om hervorming bestond, werd er maar weinig veranderd doorheen de eeuwen¹⁴⁶⁴.

Een overzicht van het getuigenverhoor voor de rechtbank van eerste aanleg tussen 1834 en 1919 geeft een impressie van de verhoudingen.

¹⁴⁵⁴ Zie R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Hfst. XXII Des enquêtes, 542 en ook P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, t. 4, 395 e.v. en J.-E. BOITARD, *Leçons*, 507 e.v.. Zij vroegen de afschaffing van de *enquête ordinaire*/gewoon getuigenverhoor. Deze geheime vorm van verhoor uit de gewone procedure was immers iets vreemd. Het was een uitzondering op het beginsel van eenvoud en openbaarheid in het algemeen bij verhoor zowel in strafzaken als in burgerlijke zaken (korte rechtspleging, koophandel, vrederechter).

¹⁴⁵⁵ Art. 252 – 294 CPC. Zie ook Hoofdstuk II en de mogelijkheden die uit art. 119 CPC uit de praktijk groeiden in verband met getuigenverhoor.

¹⁴⁵⁶ Art. 405, 407, 410 en 411 CPC.

¹⁴⁵⁷ Art. 432 CPC verwees naar de wijze waarop het in de korte rechtspleging verliep.

¹⁴⁵⁸ Art. 34 – 40 CPC.

¹⁴⁵⁹ Art. 66, Wet op de werkrechtsheraaden van 9 juli 1926.

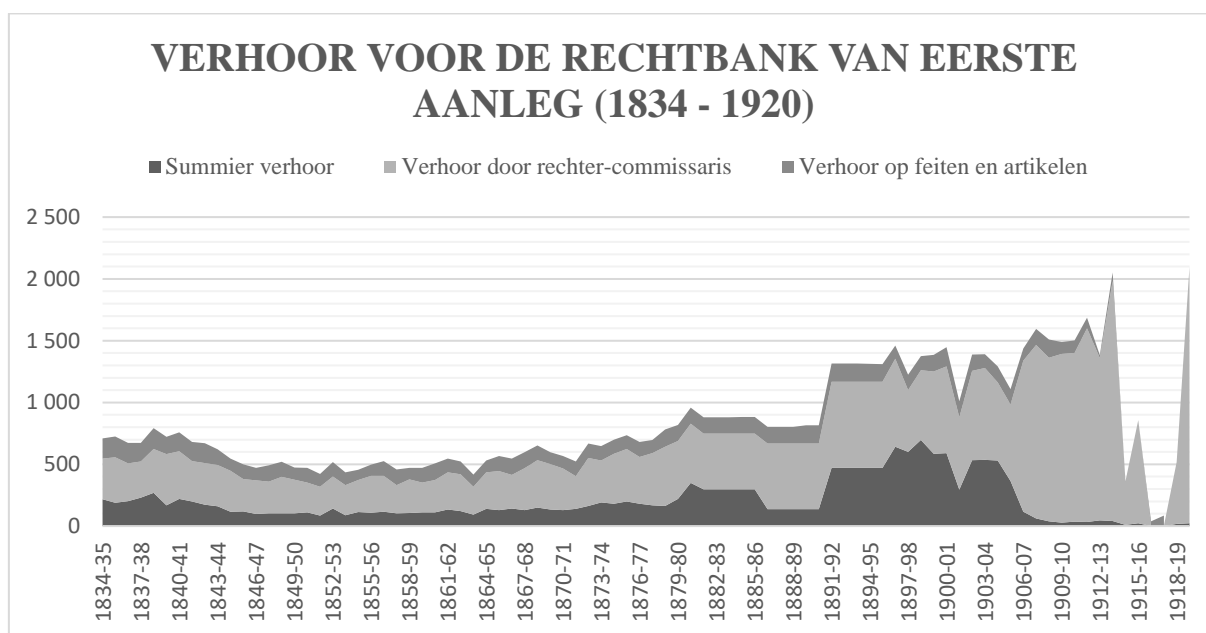
¹⁴⁶⁰ Art. 324 – 326 CPC.

¹⁴⁶¹ Art. 324 CPC.

¹⁴⁶² Art. 325 CPC. Gewijzigd door KB 1936.

¹⁴⁶³ L. VAN BAUWEL, *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*, 535 – 537.

¹⁴⁶⁴ Zie R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Hfst. XXI De l’interrogatoire sur faits et articles, 537 e.v.

321. Het nieuwe systeem voor getuigenverhoor liet de rechter voortaan (formeel) toe om getuigen te horen ter zitting in de gewone procedure¹⁴⁶⁶. Deze nieuwe mogelijkheid van verhoor zonder rechter-commissaris en PV van het verhoor bestond naast de oude mogelijkheden. De vrees bestond immers dat een veralgemening hiervan tot overlast voor de rechtbanken zou leiden (1 rechter-commissaris tegenover een voltallige rechtbank). De rechtbank kreeg de mogelijkheid om het soort getuigenverhoor te bepalen, afhankelijk van de omstandigheden¹⁴⁶⁷. Daarnaast werden een aantal formaliteiten uit het gewone getuigenverhoor geschrapt¹⁴⁶⁸. Getuigen mochten zich voortaan ook op uitnodiging van partijen vrijwillig presenteren ter zitting¹⁴⁶⁹ (dit bestond al in de korte rechtspleging), maar aan de wrakingen werd niets veranderd¹⁴⁷⁰. De rechter kon voortaan ook getuigen met elkaar confronteren¹⁴⁷¹ en de termijn om het getuigenverhoor af te handelen werd van acht dagen op één maand gebracht¹⁴⁷². In lijn

¹⁴⁶⁵ Gegevens op basis van de vonnissen alvorens recht te doen voor de rechtbanken van eerste aanleg in Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

¹⁴⁶⁶ Art. 294bis CPC ingevoerd door art. 15 KB nr. 300 van 30 maart 1936.

¹⁴⁶⁷ Art. 204bis CPC.

¹⁴⁶⁸ Art. 257 – 259 CPC en afschaffen nietigheid uit art. 260 CPC (in verband met dagvaarding van getuigen...).

¹⁴⁶⁹ Art. 260 CPC ingevoerd door art. 14 KB nr. 300 van 30 maart 1936.

¹⁴⁷⁰ Samen met de afwezigheid van een verplichting om in het vonnis dat het getuigenverhoor beval de termijn binnen hetwelk het verhoor en het tegenverhoor respectievelijk zouden plaatsvinden, was het behoud van het systeem van wrakingen nog steeds de grootste doorn in het oog. In de praktijk bleek dat sommige advocaten, om het einde van het getuigenverhoor te vertragen, het openen van het tegenverhoor uitstelden ofwel steeds nieuwe getuigen bleven opgeven. Men wilde aan die wederrechterlijke verlenging van het getuigenverhoor een einde stellen. De CPC bevatte ook geen enkele bepaling tot regeling van het beroep op indirecte getuigen of van de opname in het PV van getuigenissen *per relationem*. Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering inzake het getuigenverhoor, *Parl. St. Kamer*, 1955-1956, nr. 565/1.

¹⁴⁷¹ Art. 37 en art. 262, derde alinea CPC.

¹⁴⁷² Art. 278 CPC. De ratio legis hiervan was dat een meer realistisch tijdsbestek talrijke vonnissen tot verlenging van het getuigenverhoor kon vermijden.

met het algemene opzet was het tot slot wenselijk (doch niet verplicht) om in het vonnis de dag, het uur en de plaats van het verhoor aan te geven¹⁴⁷³. Ook het verhoor op feiten en artikelen werd vereenvoudigd en voortaan beval het vonnis de dag, plaats en het uur van het verhoor¹⁴⁷⁴.

322. Net zoals het getuigenverhoor onderging ook het deskundigenbewijs een vereenvoudiging en deformalisering¹⁴⁷⁵. Onder het oude regime¹⁴⁷⁶ mocht de rechter enkel met het akkoord van de partijen drie deskundigen aanduiden¹⁴⁷⁷. Voortaan kon de rechter zelf kiezen tussen één of drie deskundigen. Ook het afleggen van de deskundigeneed kon eenvoudiger. Voorheen moest die voor de rechtbank afgelegd worden, alvorens de deskundige aan de slag kon gaan. Nu volstond een eed geschreven onderaan het verslag¹⁴⁷⁸. Was het deskundigenverslag bovendien niet duidelijk, dan kon de rechter de deskundige horen ter zitting, in plaats van een nieuw deskundigenverslag te moeten bevelen¹⁴⁷⁹. De traagheid waarmee deskundigen hun opdrachten uitvoerden (o.a. door er te veel te aanvaarden) en het gebrek aan effectieve sancties bleef echter bestaan¹⁴⁸⁰.

323. Het KB wilde de duur van gedingen verkorten door de rechtplegingstermijnen in te korten¹⁴⁸¹ en een deformalisering door het uniformiseren van de termijnen. Die termijnen werden immers vastgelegd in een ander tijdperk, met een andere mobiliteit. Zo werden de

¹⁴⁷³ Art. 255 CPC. Zie ook verhoor op feiten en artikelen. Iets gelijkaardig werd ook gedaan bij het schriftonderzoek.

¹⁴⁷⁴ Art. 325 en 327 CPC.

¹⁴⁷⁵ Art. 303 – 305, 308, 309, 315, 316, 317, 319, 322 CPC werden afgeschaft en vervangen.

¹⁴⁷⁶ Art. 303 CPC.

¹⁴⁷⁷ Art. 303 CPC legde aan de hoven en rechtbanken, die een onderzoek door deskundigen bevelen, de verplichting op een college van drie deskundigen aan te stellen. Opdat de rechter gemachtigd zou zijn om slechts één deskundige aan te stellen, was het nodig dat de partijen daarin toestemden ofwel dat een bijzondere wetsbepaling daarin voorzag. Dit was één van de zaken die de gerechtskosten de lucht in jaagde. In de praktijk maakten partijen er vaak misbruik van. Dat kon door vast te houden aan het college van drie deskundigen (die natuurlijk allen vergoed moesten worden) om de tegenpartij te ontmoedigen, uit vrees voor kosten. Dat kwam eerder al ter sprake, zie Wetsvoorstel tot wijziging van de artikelen 303 ev van titel XIV, boek II, 1ste gedeelte van het Wetboek van Burgerlijke rechtspleging, *Parl. St. Kamer* 1904 – 1905, nr. 103bis. Daarnaast kon een deskundige ook aangesteld worden zonder tussenkomst van de rechter (*expertise amiable*). Deze deskundigen waren dan niet gebonden door de pleegvormen door de wet voorgeschreven. De aanstelling was een contract *sui generis*.

¹⁴⁷⁸ Art. 317 CPC.

¹⁴⁷⁹ Art. 322, al. 2 CPC. Dit systeem werd overgenomen uit de wet op dringende onteigeningen. Zie *supra* 3.3.2.2. Onteigening voor openbaar nut.

¹⁴⁸⁰ Zie mercuriale van Hayoit de Termicourt geciteerd in *Parl. Hand. Kamer*, zitting van 29 maart 1949, 7. Waarom nam het KB nr. 300 van 30 maart 1936 geen voorbeeld aan de wet van 19 juli 1935 op het herstel van mijnschade? Daar kon de rechter uitstel toestaan voor neerlegging van het verslag van de deskundige. Als de deskundige zijn verslag voor het overige niet binnen de bepaalde termijn ingediend had, dan werd hij vervangen op het verzoek van de meest gereede partij, onverminderd de schadevergoeding die partijen mochten bekomen tegen deskundigen, om de door hen aanvaarde taak niet vervuld te hebben. De staten van deskundigen werden begroot door de rechter. De Termicourt stelde voor om deze regeling te veralgemenen.

¹⁴⁸¹ Wetsontwerp betreffende de termijnen en beteekeningen in burgerlijke, handelsaken en strafzaken, *Parl. St. Kamer*, 1927 – 1928, nr. 298, Wetsontwerp betreffende de termijnen en beteekeningen in burgerlijke, handelsaken en strafzaken en *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 98. Wetsontwerp betreffende de termijnen en beteekeningen in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken. Het is de aangepaste versie van Wetsontwerp betreffende de termijnen en beteekeningen in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken, *Parl. St. Kamer* 1928 – 1929, nr. 265.

termijnen van de dagvaarding herzien voor zowel het binnenland als het buitenland¹⁴⁸². Voor het binnenland was de termijn van acht dagen voortaan niet meer vatbaar voor wettelijke verlenging uit hoofde van afstand¹⁴⁸³. De termijn voor het verschijnen op dagvaarding voor het vrederecht werd van ten minste één dag naar drie dagen gebracht¹⁴⁸⁴, net als voor de rechtbank van koophandel¹⁴⁸⁵. De termijn voor hoger beroep tegen vonnissen van de vrederechters werd van 40 dagen naar één maand teruggebracht¹⁴⁸⁶, terwijl die voor vonnissen van de rechtbank van eerste aanleg en rechtbanken van koophandel op twee maanden teruggebracht werd¹⁴⁸⁷. Voor de zaken in kort geding werd een termijn van twee dagen ingesteld terwijl in de vorige wetgeving geen enkele termijn van dagvaarding bepaald werd¹⁴⁸⁸. Voortaan was er ook geen verschil meer tussen de seizoenen¹⁴⁸⁹.

324. Ook de rechtspleging voor de vrederechter werd op een aantal punten veranderd¹⁴⁹⁰. De bepalingen die de *citation* voor de vrederechter regelden, werden in overeenstemming gebracht met de modaliteiten voor de dagvaarding bij de rechtbank van eerste aanleg¹⁴⁹¹. Dit betekende langere termijnen¹⁴⁹², bijkomende formaliteiten... Dat was een gevolg van het toegenomen belang van de vrederechter sinds de Franse Revolutie¹⁴⁹³. In een langere termijn tussen de dagvaarding en verschijning werd dan een waarborg gezien als tegengewicht voor het verschuiven van een bepaalde materie naar deze lagere rechter. Die gedachte in het achterhoofd konden partijen voortaan ook formeel voor de vrederechter verschijnen na geschreven conclusies¹⁴⁹⁴. Ook de nieuwe verstekregeling voor de rechtbank van eerste aanleg werd van

¹⁴⁸² Vooral de bepalingen met betrekking tot Corsica, Elba en Capraia (art. 73, 1° CPC) waren een door in het oog. Zij kregen een afzonderlijke regeling in vergelijking met de rest van Europa.

¹⁴⁸³ In het verleden gold een verlenging van termijnen *a rato* van drie myriameter per dag voor de in België te betekenen akten (art. 1033 CPC). 1 myriameter is 10.000 meter. Een afstand van 30 kilometer per dag was een aanzienlijke afstand in een samenleving waarin mensen zich hoogstens te paard verplaatsten maar niet een stuk minder na de spoorwegen, auto... Ook het Ontwerp van Allard pleitte voor gelijkvormige termijnen voor heel België. Dat was iets dat al eerder ingevoerd werd met art. 2 van de wet van 17 april 1835 op de onteigening ten algemene nutte.

¹⁴⁸⁴ Art. 5 CPC.

¹⁴⁸⁵ Art. 416 CPC.

¹⁴⁸⁶ Art. 11 Bevoegdheidswet 1841.

¹⁴⁸⁷ Art. 443 CPC en art. 645 Wb. Kh.

¹⁴⁸⁸ Art. 807 CPC.

¹⁴⁸⁹ Het oude art. 1037 CPC voorzag dat geen betekening of tenuitvoerlegging gedaan mocht worden van 10 oktober tot 31 maart, vóór 6 uur 's morgens en na 6 uur 's avonds en van 1 april tot 30 september vóór 4 uur 's morgens en na 9 uur 's avonds.

¹⁴⁹⁰ Art. 4, 5, 9, 16, 20, 37, 42, 43, 43bis, 49 en 54 CPC werden afgeschaft en vervangen o.a. ten gevolge van de hervorming van het getuigenverhoor en deskundigen en het afschaffen van verval van instantie en het van toepassing maken van een aantal bepalingen uit de procedure voor de rechtbank van eerste aanleg hierop.

¹⁴⁹¹ Hoewel *citation* gewoon dagvaarding betekende, was het terminologisch onderscheid met *assignation* op zijn minst tot het KB nr. 300 van 30 maart 1936 wel relevant. Ze was immers niet onderworpen aan dezelfde voorwaarden als de assignation waarvan verder in de CPC sprake was.

¹⁴⁹² Nieuw art. 5 CPC stelde langere termijnen in tussen de dagvaarding en het verschijnen voor de vrederechter en een nieuwe algemene bepaling (art. 1032bis CPC) verhoogde die termijnen ten gevolge van afstand.

¹⁴⁹³ Eerder al werden ook de regels met betrekking tot verval van instantie voor de rechtbank van eerste aanleg (art. 398, 399 en 401 CPC) van toepassing verklaard op de rechtspleging voor de vrederechter. Zie art. 18 van de Wet van 15 maart 1932.

¹⁴⁹⁴ Art. 9 CPC bepaalde nog “...elles comparaitront en personne ou par leurs fondés de pouvoir, sans qu’elles puissent faire signifier aucune défense.” De nieuwe regeling zat voor een stuk al impliciet vervat in het KB van 24 december 1935, dat de kwaliteiten afschafte. Voortaan dus geen verplichting tot betekening van geschreven

toepassing gemaakt voor de vrederechter¹⁴⁹⁵. Tot slot werd art. 49 §1 CPC nog gewijzigd. Terwijl in 1932 voorzien werd dat zowel de dagvaarding, verzet, kennisgeving als bevelen voorafgaand aan de uitvoering door de vrederechter betekend moesten worden via een aangetekende brief door de deurwaarder van het vredegerecht, was dit voortaan enkel nog het geval voor de dagvaarding, het verzet en de kennisgeving maar nu door iedere deurwaarder van het kanton en niet enkel deze van het vredegerecht. De deurwaarder had voortaan ook de keuze tussen de normale wijze van betekening¹⁴⁹⁶ en de aangetekende brief¹⁴⁹⁷. De minister van Justitie drong wel nog aan op een amendement waarin werd voorgesteld dat als de deurwaarder voor de normale wijze van betekening/kennisgeving koos en het bedrag van de vordering de aanleggrens voor uitspraken in laatste aanleg niet te boven ging, er een vermindering zou moeten zijn van hun emolumenten¹⁴⁹⁸. Ook de mogelijkheid voor de griffier om de uitgifte van het vonnis te betekenen, werd afgeschaft¹⁴⁹⁹.

325. Voor de rechtbanken van koophandel werd voortaan de procedure voor de rechtbank van eerste aanleg van toepassing, behoudens uitdrukkelijke afwijking¹⁵⁰⁰.

326. Met de economische crisis kwam ook het probleem met het verouderde beslagrecht terug op de voorgrond. In het kader van de humanisering van het beslagrecht werd enerzijds de lijst zaken die in beslag genomen konden worden uitgebreid¹⁵⁰¹ en anderzijds de mogelijkheid voor de beslagene om de gevolgen van het beslag te beperken tot het bedrag van de oorzaak

conclusies, maar ook geen verbod meer. Niets stond natuurlijk de vrederechter in de weg om bij het vellen van zijn oordeel rekening te houden met documenten van of gebruikt door de partijen (Cass. 4 december 1902, *Pas.* 1902 I, 49). Omgekeerd belette ook niets de partijen om een geschreven verweer of pleitnota aan de tegenpartij te overhandigen (Cass. 11 april 1878, *Pas.* 1878, I 205). Ook voor de rechtbank van koophandel werden gewoonlijk geschreven besluiten gewisseld, hoewel ze niet door de wet vereist waren. L. VAN BAUWEL, *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*, 171.

¹⁴⁹⁵ Art. 19bis CPC.

¹⁴⁹⁶ Art. 4 CPC.

¹⁴⁹⁷ Art. 49 § 4 CPC.

¹⁴⁹⁸ Verslag aan de Koning bij KB nr. 300 van 30 maart 1936 op *Pasin.* 1936, 216.

¹⁴⁹⁹ Art. 52 CPC.

¹⁵⁰⁰ Nieuw art. 414 CPC ingevoerd door art. 20 KB nr. 300 van 30 maart 1936. “Behoudens de afwijkingen die uit de navolgende artikelen voortspuiten, geschiedt de rechtspleging voor de rechtbanken van koophandel overeenkomstig de bepalingen van de titels II, V, IX, §§ 1 tot 5, X, XII, XIII, XIV, XV, XVII, XIX, XX, XXI en XXIII van Boek II van het eerste deel van de CPC.”

¹⁵⁰¹ Nieuw artikel 592 en 593 CPC. Die wijziging leunde aan bij het Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 592 van het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering, *Parl. St.* Kamer 1934 – 1935, nr. 90. Dit wetsvoorstel voorzag o.a. in een art. 592bis CPC waarin gesteld werd dat de beslagene mits machtiging van de voorzitter van de rechtbank of de door hem gelaste rechter voor zichzelf en zijn gezin kledij kan bekomen, linnen, meubels en een aantal andere noodzakelijke voorwerpen. Dat verzoek kon via de voorzitter van de rechtbank, die besliste zonder formaliteiten en zonder kosten door eenvoudige vermelding op het PV. De beperkte uitzonderingen uit het oude artikel 592 CPC waren vooral heel praktisch; een aantal zaken om om zijn beroep te blijven uitoefenen en een koe, drie schapen of twee geiten (te kiezen door de beslagene), met inbegrip van hun voeder, om niet te verhongeren. Cfr. Wet van 14 januari 1993 tot wijziging van titel I, voorafgaande regels en titel III, gedwongen tenuitvoerlegging van deel V van het Gerechtelijk Wetboek inzake het bewarend beslag en de middelen tot gedwongen tenuitvoerlegging en tot wijziging van artikel 476 van de wet van 18 april 1851 betreffende het faillissement, de bankbreuk en uitstel van betalingen, *Pasin.* 1993, dl. 1, 157 – 160 en de Wet van 30 juni 1994 tot invoering van een artikel 1412bis in het Gerechtelijk Wetboek, *BS* 21 juli 1994, 19108.

ervan ingevoerd: het kantonnement¹⁵⁰². Tot slot werden ook de aanstelling van een gerechtelijk bewaarder en het verval van instantie afgeschaft¹⁵⁰³.

327. De wil tot deformalisering van de rechtspleging door de wetgever bleek uit tal van zaken: het afschaffen van verlenging van termijnen per afstand in het binnenland, de eenmaking van tal van termijnen, het toevoegen van de vereiste van belang aan de nietigheidsleer en het dekken van nietigheden, het schrappen van tal van nietigheden in het getuigenverhoor, het vereenvoudigen van het deskundigenonderzoek, het afschaffen van verval... Eerder had de wetgever ook al de kwaliteiten afgeschaft¹⁵⁰⁴. De hele hervorming werd, op een aantal kritieken na¹⁵⁰⁵, goed ontvangen¹⁵⁰⁶. De grootste kritiek was waarschijnlijk dat te weinig geraakt werd aan het bewijs in burgerlijke zaken¹⁵⁰⁷.

3.3.6.1. Echtscheidingen

328. Omdat de Napoleontische echtscheidingsprocedure¹⁵⁰⁸ steeds zwaarder begon te wegen op de rechtbanken groeide bij de wetgever de wil om deze te hervormen. Napoleon liep niet hoog op met echtscheidingen: stabiliteit op het niveau van kleinere eenheden (het gezin) zorgt voor stabiliteit op een hoger niveau (het Franse Keizerrijk). Het Burgerlijk Wetboek¹⁵⁰⁹ liet de echtscheiding maar uitzonderlijk toe als noodzaak en alle bepalingen opgesteld waren om de rechtsgang ervan zo lang mogelijk uit te spinnen, met herhaaldelijke pogingen tot verzoening

¹⁵⁰² Art. 553, 554 en 554bis CPC. Zie ook randnr. 302.

¹⁵⁰³ Art. 49 KB nr. 300 van 30 maart 1936: Art. 15 (vrederechter), 397 (rechtbank van eerste aanleg) en 469 (rechtbank van koophandel) CPC. De oorspronkelijke regeling in de CPC (art. 397 – 401 CPC) voorzag in verval van instantie nadat een zaak gedurende drie jaar niet voortgezet werd. Het verval deed echter de rechtsvordering zelf niet teniet. De eis kon gewoon terug ingesteld worden, tenzij ondertussen de verjaring al ingetreden was. Zie eerder al Wetsvoorstel tot intrekking van artikel 15 van het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering, *Parl. St. Kamer*, 1926 – 1927, nr. 56.

¹⁵⁰⁴ Zie KB 24 december 1935 houdende de afschaffing der kwaliteiten.

¹⁵⁰⁵ *Contra* Van Dievoet. De herziening door het KB nr. 300 van 30 maart 1936 volstond niet en ook de voorstellen van SHS (kort daarna (zie *infra*) waren ondoelmatig. Wat nodig was, was een volledige herziening waarin men uitging van nieuwe grondbeginselen. Dat zou overigens erg moeilijk zijn want een lange traditie werkt in op de geest van de rechters en advocaten in Latijnse landen. E. VAN DIEVOET, *Kort begrip van de Burgerlijke Rechtsvordering, cursus*, Leuven, 102.

¹⁵⁰⁶ R. VICTOR, 'Hervorming van de procedure. Het onderzoek der burgerlijke zaken', *RW* 1936 – 1937, 849 – 858. "Er waait in de laatste tijd een wind van hervorming in de rechterlijke middens."

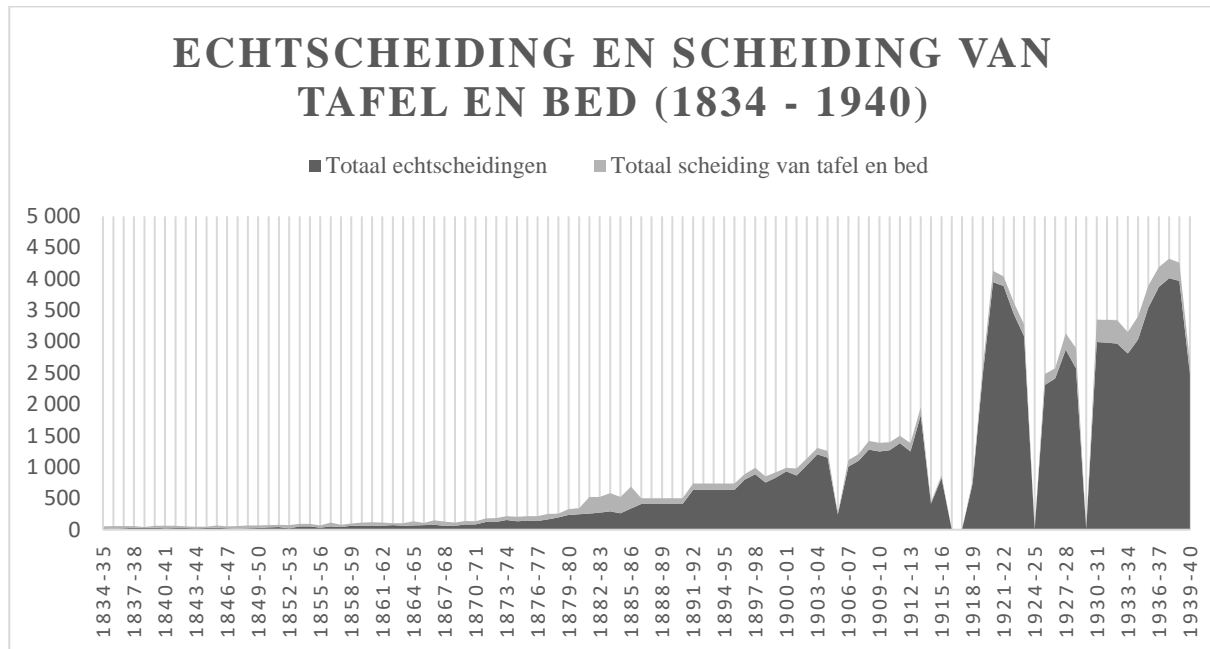
¹⁵⁰⁷ *Ibid.* (855 – 856). Hoewel Victor de hele hervorming toejuichte, pleitte hij voor een actievere rol voor de rechtbank bij het onderzoek en het inleiden van de zaak. Zo'n rechter-verslaggever bestond al inzake echtscheiding. In een veralgemening hiervan kon de macht van die verslaggever groter of kleiner zijn naarmate men in meerdere of mindere mate het stelsel van de alleenzettelende rechter toepaste. De rechter-verslaggever zou voorbereidende maatregelen mogen treffen, akkoorden van partijen decreteren en trancheren welke zaken hoogdringend zijn of een gemakkelijke snelle afhandeling kunnen krijgen. Daarnaast pleitte hij ook voor het aanleggen van een dossier ter griffie van alle stukken.

¹⁵⁰⁸ Procedure echtscheiding ≠ scheiding van tafel en bed die grotendeels het gemeen recht volgde.

¹⁵⁰⁹ J.-L. HALPÉRIN, *L'impossible Code civil*, Parijs, Puf, 1992, 276. Het maatschappelijk belang van deze materie was meteen ook de reden waarom deze procedure opgenomen werd in het Burgerlijk Wetboek en niet in de CPC (art. 881 CPC verwees naar het BW).

en de mogelijkheid voor de partijen om zich alsnog te bedenken¹⁵¹⁰. De pleegvormen en het bewijs werden gezien als waarborg tegen het misbruik van de procedure¹⁵¹¹. Ironisch genoeg werden, wat toen gold als de gebreken van die procedure, bij haar conceptie net beschouwd als haar sterkte. Een blik op de statistische gegevens volstaat om die bezorgdheid te begrijpen.

Verhouding echtscheiding en scheiding van tafel en bed (1834 – 1940)¹⁵¹².

329. Op het einde van de 19de eeuw wilde minister van Justitie Lejeune het getuigenverhoor bij echtscheidingen hervormen¹⁵¹³. De reden hiervoor was niet het faciliteren van toekomstige echtscheidingen. De verhoren waren vaak een bron van schandalen (want openbaar) en namen veel tijd in (want voor de voltallige rechtbank). Die manier van werken stond eigenlijk haaks

¹⁵¹⁰ Lange tijd was de onoplosbaarheid van het huwelijk uit het canoniek recht één van de grote principes uit het Franse publieke recht. De wet van 20 – 25 september 1791 stond als pendant hiervan op de breedst mogelijke manier de echtscheiding toe toe *sur simple allégation d'incompatibilité d'humeur ou de caractère, ou après un acte déposé au greffe de la municipalité constatant que six parents et amis n'avaient pu concilier les époux, et dans le délai d'un mois au moins et de six mois au plus tard de la date de cet acte*. De schandalen en misbruiken ten gevolge hiervan maakten dat die wet verdween onder het consulaat en keizerrijk. Zie J.-L. HALPÉRIN, *L'impossible Code civil*, Parijs, PUF, 1992, 103. Met het BW werd in 1804 de echtscheiding beperkt tot ernstige oorzaken en de procedure werd langer en complexer gemaakt. In Frankrijk werd met de wet van 8 mei 1816 een nieuw regime ingevoerd dat de echtscheiding afschafte en het voorstel om ze terug in te voeren werd pas na hevig verzet terug aanvaard op 27 juli 1884.

¹⁵¹¹ “*Les formes, les épreuves dont le divorce serait environné, pourront en prévenir l'abus. Espérons, ajoutait-il, que le nombre des époux divorcés ne sera pas grand...*” J.-B. TREILHARD, ‘Exposé des motifs du titre VI, livre Ier, du code civil, du divorce’ in X., *Motifs et discours prononcés lors de la publication du Code Civil, par les divers orateurs du Conseil d'État et du tribunal*, Paris, Firmin Didot Frères, 1838, dl. I, 881 p., 133 – 142 (136). Zie in dit verband ook zeker C. MEULDERS en K. MATTHIJS, ‘On ne se jouera pas du divorce. Echtscheiding in de negentiende eeuw in het licht van de echtscheidingspraktijk te Brugge, 1865 – 1914’, *BTNG*, XXVI, 1996, 65 – 103.

¹⁵¹² De gegevens zijn de uitspraken ten gronde inzake echtscheiding en scheiding van tafel en bed in Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

¹⁵¹³ Enquêtes en matière sommaire, *Parl. St. Kamer*, 1891 – 1892, nr. 133 en *ibid.* 1892 – 1893, nr. 212 (Verslag).

op het verhoor uit de CPC: *in camera* en voor een rechter-commissaris. Lejeune's voorstel was een beknopt verhoor *in camera* door een rechter-commissaris¹⁵¹⁴. Verschillende parlamentsleden vroegen hem om deze maatregel uit te breiden naar andere materies¹⁵¹⁵. Dat was ook zijn voornemen¹⁵¹⁶. Een vereenvoudiging van de echtscheidingsprocedure had echter ook sociale implicaties¹⁵¹⁷. Een speciale commissie, samengesteld om het wetsontwerp te onderzoeken, was unaniem in haar mening dat een hervorming van de procedure voor echtscheiding samen moest gebeuren met een volledige herziening van de CPC. Op dat moment was de lijdensweg van Allards wetsontwerp nog niet ten einde en het werd de volgende jaren nog enkele keren ingediend¹⁵¹⁸. Het wetsontwerp verviel maar werd later opnieuw ingediend door Bara en Picard¹⁵¹⁹. Maar ook hun voorstel deelde hetzelfde lot¹⁵²⁰.

330. In 1903 werd een nieuw wetsontwerp voorgelegd¹⁵²¹ met daarin twee grote wijzigingen. In plaats van een openbaar verhoor kwam er een verhoor door een rechter-commissaris. Na een eerste verschijning voor de eerste voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, en bij gebrek aan verzoening, volgde een proefperiode van 6 maanden vooraleer de procedure hervat kon worden. De Senaat, afgeschrikt door een onrustwekkende verhoging van het aantal vragen tot echtscheiding en de verspreiding ervan onder de werkende klasse, was vastbesloten om de hervorming van het verhoor te koppelen aan maatregelen om ondoordachte echtscheidingen te voorkomen. Dit was de reden voor de tweede wijziging: een afkoelingsperiode. Tijdens die periode kon dan beslist worden over de voorlopige voogdij over de kinderen, de voorlopige verblijfplaats van de echtgenoten en de onderhoudsvergoedingen. De voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg moest een grotere macht toegewezen krijgen. Hij besliste voortaan over alle vorderingen tijdens de duur van de afkoelingsperiode. De beschikking die deze termijn inkortte, was net als beschikkingen over provisoire vorderingen niet vatbaar voor beroep. De onderliggende redenering was dat de voorzitter de zaak het beste kende en kon inschatten of een verzoening kansen op slagen had. De voorlopige aard van de maatregelen verantwoordde de afwezigheid van een beroepsmogelijkheid. De *demandes provisoires* verliepen via dagvaarding en dit bleef zo voor de voorzitter. Bovendien kreeg de rechter de mogelijkheid om de getuigen te confronteren, iets was hij voordien niet kon doen en geïnspireerd was op wat gangbaar was in strafzaken.

¹⁵¹⁴ Die manier van werken kwam voort uit Loi de 27 mars 1891 sur la compétence exclusive des tribunaux civils pour les contestations relatives à la réparation d'un dommage causé par la mort d'une personne, par une lésion corporelle ou une maladie.

¹⁵¹⁵ De liberale senator J. Audent vroeg bijvoorbeeld om de maatregel uit te breiden naar handelszaken, in zaken vatbaar voor beroep, waarvan PV's bijgehouden werden door de griffier. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 24 maart 1892, 374.

¹⁵¹⁶ Enquêtes en matière sommaire, *Parl. St.* Kamer 1891 – 1892, nr. 133 voerde de mogelijkheid in art. 407 in voor een verhoor voor een juge commis. Die bepaling zou dus ook gelden voor de rechtbank van koophandel.

¹⁵¹⁷ De commissie voor de herziening van het Burgerlijk Wetboek was van mening dat de CPC instond voor alle formaliteiten van echtscheiding en hield zich afzijdig. *Ibid.*, 384.

¹⁵¹⁸ Zie Hoofdstuk II : 2.4.6. Parlementaire behandeling.

¹⁵¹⁹ Proposition de loi simplifiant la procédure en divorce en permettant les enquêtes devant un seul juge en chambre du Conseil, *Parl. St.* Senaat, 1897 – 1898, nr. 53 en nr. 56 (verslag).

¹⁵²⁰ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 24 januari 1899.

¹⁵²¹ Projet de loi modifiant la procédure en matière de divorce, *Parl. St.* Kamer, 1903 – 1904, nr. 84 en *ibid.* nr. 118 (verslag).

331. De wet van 11 februari 1905 wijzigde het getuigenverhoor: niet meer voor de rechtbank maar zoals in gewone zaken voor een aangestelde rechter. Na de verschijning in verzoening volgde een schorsingstermijn van zes maanden. De tegenhanger van de wijzigingen voor echtscheidingen moest een vereenvoudiging van het huwelijk zelf zijn, meer bepaald met betrekking tot de akten van eerbied¹⁵²².

332. De wet van 14 december 1935 schafte de bijzondere rechtspleging voor de echtscheiding af en maakte de gewone procedure van toepassing. Ook dit verliep niet zonder slag of stoot. Het oorspronkelijke wetsontwerp dateerde van 17 januari 1923¹⁵²³ en was het werk van de Raad voor Wetgeving. Ook hier duurde het 11 jaar vooraleer het wetsontwerp tot bespreking in de Kamer kwam. Ondertussen ging de technische kant wat verloren en was het debat verworpen tot een discussie over de (on)wenselijkheid van een echtscheiding zelf. Het resultaat waren tal van praktische moeilijkheden¹⁵²⁴ met bijsturen tot gevolg: het KB van 7 februari 1936¹⁵²⁵. Beide wetten wilden de echtscheidingsprocedure zoveel mogelijk terugbrengen tot het gemeen recht. Wat in 1905 voor het getuigenverhoor gedaan werd, moest op grotere schaal gebeuren voor heel de rechtspleging. De tweedeling met vooraf een voorafgaandelijke verzoeningspoging werd behouden. Maar vanaf de dagvaarding ten gronde werden alle bijzondere zaken voor de echtscheiding afgeschaft¹⁵²⁶ en werden ze behandeld zoals de overige burgerlijke vorderingen. Op die manier werden de echtscheiding en de scheiding van tafel en bed ook op dezelfde leest geplaatst¹⁵²⁷. Dit had o.a. ook tot gevolg dat terwijl vroeger geen verzet mogelijk was tegen vonnissen bij verstek in deze materie, dit nu wel, bij wege van algemene regel, mogelijk was. Hetzelfde gold voor tegenvorderingen¹⁵²⁸.

¹⁵²² In de commissie arbeid werd het probleem van huwelijken in de arbeidersklasse opgeworpen. Te ingewikkelde formaliteiten zorgden voor een groot aantal illegitieme betrekkingen en kinderen. Het ging daarbij om de nodige papieren voor het huwelijk en voornamelijk de akten van eerbied die vereist waren in het geval de ouders er niet mee instemden. “*Messieurs, j’ai eu l’honneur d’exercer, pendant vingt-sept ans, les fonctions notariales. Eh bien, dans le cours de ma carrière, j’ai pu constater que les actes respectueux n’ont d’autre résultat que d’exaspérer les parents et d’aigrir encore d’avantage les rapports entre parents et enfants. Jamais, en vingt-sept ans, je n’ai obtenu de consentement volontaire par l’acte respectueux.*” *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 15 februari 1887, 147.

¹⁵²³ *Projet de loi modifiant la procédure en matière de divorce et de séparation de corps (Titre VI du Livre Ier du Code civil.) Parl. St.* Senaat 1922 – 1923, nr. 51.

¹⁵²⁴ R. VICTOR, ‘Beschouwingen over de nieuwe procedure in zake echtscheiding’, *RW* 1936, 897 – 938 (900 – 901). Zie ook A. PIÉRARD, ‘Étude sur la loi du 14 décembre 1935 modifiant la procédure en matière de divorce et de séparation de corps’, *BJ* 1936, 162 – 209 en A. PIÉRARD, ‘Étude sur l’arrêté royal du 7 février 1936 modifiant la procédure en matière de divorce et de séparation de corps’, *BJ* 1936, 225 – 244.

¹⁵²⁵ De oude procedure voorzag de aanstelling van een rechter-verslaggever: dossiers moesten dus noodzakelijkerwijze op voorhand aan de rechtbank meegedeeld zijn opdat de verslaggever ze zou kunnen inzien. Dit werd afgeschaft met de wet van 14 december 1935 maar terug ingevoerd door KB 7 februari 1936: nieuw art. 241, al. 5.

¹⁵²⁶ Art. 241 – 251 en 253 – 257 BW. In de vroegere procedure was bijvoorbeeld verplichte aanwezigheid voor de aanlegger bij alle verrichtingen van de rechtspleging, zowel bij de voorafgaandelijke formaliteiten (eerste verschijning in raadkamer, dan verzenden naar publieke zitting met voorafgaandelijk debat over de gronden van niet ontvankelijkheid met bijhorend vonnis...) als bij de procedure ten gronde.

¹⁵²⁷ Art. 879 CPC werd aangevuld om de nieuwe regels voor de echtscheiding ook van toepassing te maken op de scheiding van tafel en bed. Dit had weinig impact want deze materie viel sowieso al onder het gemeen recht.

¹⁵²⁸ Niet geheel onbelangrijk in een stelsel van echtscheiding ‘met schuld’.

3.4. Rechtspraak: Cassatie als conservatieve kracht?

333. Hoewel de rechter lang werd voorgehouden dat hij geen andere taak had dan de wet op het bijzonder geval toe te passen, heeft de rechtspraak zich op geen enkel ogenblik, noch in het begin van de 19de eeuw, noch nadien tot die zuivere toepassing beperkt. Dat gold *a fortiori* voor de lagere rechters waar het ‘wettenrecht’ een kleinere rol speelde omwille van de aard van de zaak of geringe belangen¹⁵²⁹. Tot die conclusie kwam Van Dievoet in zijn studie naar de Belgisch rechtspraak¹⁵³⁰. Zo kwamen eerder in dit hoofdstuk al de substantiële nietigheden en de procedure op verzoekschrift en in kort geding ter sprake en later het accordandum, het in onbruik geraken van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging... De grote ergernis in de 19de/begin 20ste eeuw was het terughoudende optreden van het Hof van Cassatie¹⁵³¹. Daar kwam pas echt verandering in vanaf het interbellum, o.a. onder impuls van procureur-generaal Paul Leclercq en na de Tweede Wereldoorlog met o.a. de machten van de rechter bij bewijsvoering, het aanpakken van administratieve commissies voor het sociale zekerheidscontentieux¹⁵³², de ontwikkeling van algemene rechtsbeginselen...

334. Doordrongen van de scheiding der machten beschouwden de wetgevers van de Franse Revolutie de rechter als nederige dienaar van het recht. Alle initiatief en invloed op de vorming van het recht waren uit den boze; de wet interpreteren was niet hun taak. In de woorden van de

¹⁵²⁹ Denk bijvoorbeeld aan de beperking voor een voorziening in cassatie voor uitspraken door de vrederechter tot 1876. Zie *supra*. Dat is geen onbelangrijke vaststelling omdat de meeste sociale vraagstukken een regeling vonden buiten het juridisch terrein of verwezen werden naar uitzonderingsrechtbanken: de werkrechtersraad, vrederechter, tal van administratieve commissies... E. VAN DIEVOET, *Het burgerlijk recht in België en in Nederland van 1800 tot 1940: de rechtsbronnen*, Antwerpen, De Sikkell, 1943, 539 p. (346 – 347) (hierna verkort als “E. VAN DIEVOET, *Burgerlijk recht*”).

¹⁵³⁰ Een grondige studie over de Belgische rechtspraak bestaat niet, laat staan met betrekking tot het gerechtelijk recht. Daarom blijft dit werk van Van Dievoet nuttig. Hij trachtte voor het burgerlijk recht een aantal grote lijnen uiteen te zetten tussen de Franse periode en het einde van het interbellum en bestudeerde een duizendtal gepubliceerde beslissingen uit 4 periodes: 1814 tot 1830, 1856 tot 1860, 1886 tot 1890 en 1931 tot 1935. Terwijl in de eerste periode het wetboek als grondslag gebruikt wordt, werd het wel aangevuld met vroegere doctrine en niet zelden Romeinse wetten en spreuken. Ook in de 2de helft van de 19de eeuw bleef de rechtspraak vrij immuun voor exegetische rechtsleer (*Ibid.*, 318 en 338 – 339). Pragmatisme overheerste (*ibid.* 295 e.v. en vooral 387). Gepubliceerde beslissingen van de rechtspraak (zeker in de 19de en het grootste deel van de 20ste eeuw) kunnen een vertekend beeld opleveren. De hoven van beroep en het Hof van Cassatie zijn immers niet zonder meer als ‘het’ gerecht te beschouwen. In het kader van de besproken vaststelling echter, lijkt het weinig waarschijnlijk dat vrederechters een volledig tegengestelde evolutie zouden volgen. Over het (beperkt) beroep op Romeins Recht in de 19de eeuw als subsidiair recht zie G. MARCOURS, *De visie van de Belgische 19de eeuwse rechtspraak op de subsidiaire rol van het oude Romeinse recht. Een verkennend onderzoek* in ‘Houd voet bij stuk.’ Xenia iuris historiae G. van Dievoet oblata, Leuven 1990, 253 – 289. Pour la petite histoire kunnen we nog op praktische problemen wijzen. Zo moesten na de Belgische onafhankelijkheid bijkomende middelen vrijgemaakt worden om de bibliotheek van het Brusselse hof van beroep ten langten leste te actualiseren: “*Bruxelles n’a pas même les collections de lois indispensables; elle n’a ni Dalloz, ni Sirey, ni Denevers, pas même le Répertoire, ni les Questions de droit de Merlin. Elle ne possède que de vieux livres latins et flamands don’t elle a hérité du conseil de Brabant.*” Minister van justitie Lebeau bij de bespreking van de begroting van justitie in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 3 september 1833 in *MB* nr. 248 van 5 september 1833 geraadpleegd op <https://unionisme.be/ch18330903.htm>.

¹⁵³¹ E. VAN DIEVOET, *Burgerlijk recht*, 341 en 378 e.v.

¹⁵³² Zie o.a. Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht.

‘immer genuanceerde Robespierre¹⁵³³’ “*Le mot de jurisprudence des tribunaux... doit être effacé de notre langue. Dans un État, qui a une constitution, une législation, la jurisprudence des tribunaux n’est autre chose que la loi...*”¹⁵³⁴. In het decreet van 16 – 24 augustus 1790 had het *Corps législatif* zichzelf het recht voorbehouden om de wet te interpreteren¹⁵³⁵ terwijl rechters voortaan verplicht werden hun vonnissen en arresten met redenen te omkleden¹⁵³⁶. Dit was een verplichting die voorheen niet bestond in Frankrijk¹⁵³⁷. Toen kort daarna het *Tribunal de cassation* in leven geroepen werd door de Constituante¹⁵³⁸ was dat als emanatie van de wetgevende macht. Zijn taak was om *tout jugement qui contiendra une contravention expresse au texte de la loi* te vernietigen¹⁵³⁹. In de Franse Grondwet van het jaar VIII werd de rechterlijke macht zelfs als een tak van de uitvoerende macht beschouwd¹⁵⁴⁰.

335. In de Franse tijd maakte België ook kennis met het Hof van Cassatie¹⁵⁴¹. De Grondwetgever wilde vervolgens in 1831 een nieuw systeem invoeren met bevestiging van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. De *garantie administrative* verdween¹⁵⁴² en door geen *Conseil d’État* (zoals in Frankrijk) in te richten, garandeerde ze de primauteit van het rechterlijk gezag¹⁵⁴³. Daarnaast werd het Hof van Cassatie ook bevoegd om zich uit te spreken

¹⁵³³ Al plaatst Hervé Leuwers in een recente biografie van Robespierre kanttekeningen bij deze eigenschap. Robespierre zou niet altijd zo ongenuanceerd geweest zijn en een aantal van zijn citaten kon makkelijk uit zijn context gehaald zijn. O.a. zijn achtergrond als advocaat zou dit moeten onderbouwen. Zie H. LEUWERS, *Robespierre*, Parijs, Fayard, 2014, 458 p.

¹⁵³⁴ *Réimpression de l’ancien moniteur. Seule histoire authentique et inaltérée de la Révolution Française depuis la réunion des Etats-généraux jusqu’au consulat*, Paris, Plon Frères, 1847, T. VI, 411. Assemblée Const. 18 Nov 1790.

¹⁵³⁵ Art. 12, Titel II, Décret de 16 – 24 août 1790 cfr. art. 6 Ger. W.

¹⁵³⁶ Art. 15, Titel V, *ibid.*

¹⁵³⁷ E. GARSONNET en CH. CEZAR-BRU, *Traité de procédure civ. Et comm.*, 3de druk, III, 1913, nr. 656, 325 – 326. Voor België zie G. MARTYN, ‘The Judge and the Formal Sources of Law in the Low Countries (19th-20th Centuries) : From ‘Slave’ to ‘Master’ in H. BRYSEN en S. DAUCHY (eds.), *Ratio decidendi. Guiding Principles of Judicial Decisions*, Vol. 1, Duncker & Humblot, 2006, 201 – 223.

¹⁵³⁸ Loi de 27 novembre – 1 décembre 1790. Het was geen voortzetting van de Conseil de Roi/Conseil des Parties en paste in het revolutionnaire wantrouwen tegenover de vroegere rechtspraak. R.C. VAN CAENEGEM, *Judges, Legislators and professors*, Cambridge, 1987, 205 p. (152 – 153).

¹⁵³⁹ Art. 1 en 3, al. 3 *ibid.*

¹⁵⁴⁰ Zie bijvoorbeeld art. 78 en 80 van het Senatus-Consultus van 16 thermidor an X (16 november 1801) dat toestond dat de minister van Justitie met als titel ‘Grand juge’ het Hof van Cassatie en hoven van beroep kon voorzitten, wanneer de regering dat aangewezen achtte. Raikem gaf in zijn verslag aan de Belgische grondwetgevers aan drie machten te willen onderscheiden. Net zoals in de Franse Grondwet van 1791 en die van het jaar III en dus niet zoals in de Franse Grondwet van het jaar VIII. HUYTTENS: *Discussions du congrès national de Belgique*, t. IV, 68.

¹⁵⁴¹ Jozef II voorzag ook een hoogste gerechtshof, maar die kwam enkel tussen in het geval uitspraken verschilden in de eerste twee instanties. Jozef II’s plannen werden echter nooit doorgevoerd (zie randnrs. 71 en 85). R. JANSSENS, ‘Het Hof van Cassatie van België. Enkele hoofdmomenten van zijn ontwikkeling’, *TRG*, 1977, 95 – 116. Zie over de oorsprong van het Franse en Belgische Hof van Cassatie nog C. SCHEYVEN, *Traité pratique des pourvois en cassation, de l’organisation et des attributions diverses de la Cour suprême*, Brussel, 1866, 5 – 30. Zie ook L. CORNIL, *Het Hof van verbreking; oorsprong en aard*, Brussel, 1948, 9 en 10. *Mercuriale* van 15 september 1948 (L. CORNIL, ‘La Cour de cassation. Origine et caractère’, *JT* 1948, 453 – 461) en R. BEAUTHIER, ‘La lente conquête d’une suprématie. L’exemple de l’organe de cassation de l’Ancien Régime au XIXe siècle, 7 – 99’ in *Revue de droit de l’ULB*, vol. 20 1999/2, Bruylant, Bruxelles.

¹⁵⁴² Art. 107 GW 1831 : “*les cours et tribunaux n’appliqueront les arrêtés et règlements généraux, provinciaux et locaux qu’autant qu’ils seront conformes aux lois.*”

¹⁵⁴³ Net omdat er (tot 1946) geen Raad van State was in België, bouwde het Belgische Hof van Cassatie uiteindelijk een veel groter gezag en prestige op dan haar Franse evenknie. De Raad van State werd in het Parlement overigens

over attributieconflicten. Ook de onverenigbaarheid van een nationaal mandaat met een functie bij het Hof van Cassatie paste in dat kader. De bedoeling daarvan was o.a. om te vermijden dat ministers beoordeeld zouden worden door degene die hun tegenstrevers waren in het Parlement¹⁵⁴⁴. Ten slotte vermelden we ook nog het behoud van het *référé législatif*¹⁵⁴⁵, waarbij de rechter verduidelijking vraagt aan de wetgever.

336. Ondanks het afstappen van de strikte Jacobijnse opvatting, o.a. door het afschaffen van het *référé législatif*, bleef het Hof van Cassatie terughoudend in zijn optreden¹⁵⁴⁶. Klassieke voorbeelden waren bijvoorbeeld de vraagstukken van grondwettelijkheidscontrole¹⁵⁴⁷ of overheidsaansprakelijkheid¹⁵⁴⁸. Pas vanaf het interbellum¹⁵⁴⁹ (en vooral na WO II) ontdeed het Hof van Cassatie zich aan het carcan van zuivere wettigheidscontrole door vonnissen en arresten eveneens te toetsen aan algemene rechtsbeginselen¹⁵⁵⁰.

337. In dezelfde zin kan misschien verwezen worden naar een besluit van 5 ventôse Jaar X dat het Hof van Cassatie gelastte om o.a. middelen aan te dragen om misbruik te voorkomen in de rechtsbedeling of discipline in de rechtbanken, zowel ten aanzien van de rechters als ministeriële ambtenaren. Dit besluit werd echter nooit uitgevoerd¹⁵⁵¹. Een andere bepaling liet het Hof van Cassatie toe om elk jaar een deputatie af te vaardigen bij de regering en de punten aan te geven waarvan de ervaring hen leerde dat er gebreken of lacunes waren in de

nooit gezien als een rechtsmacht voor het administratief contentieux maar als een Comité Permanent de Législation, wat in 1946 de afdeling wetgeving van de Raad van State werd. F. MULLER, *La Cour de cassation à l'aune des rapports entre pouvoirs*, Brugge, 2011, 492 p. De geschiedenis van het Hof van Cassatie maar ook de ontstaansgeschiedenis van de Belgische Raad van State komen hier aan bod. Zie ook J.P. NANDRIN, 'La cour de cassation belge de 1832 et le pouvoir judiciaire. Héritage de la période française?' in *Justice et institutions françaises en Belgique 1795 – 1815* 275 – 293 (277) (hierna verkort als 'J.P. NANDRIN, La cour de cassation').

¹⁵⁴⁴ De Kamer van volksvertegenwoordigers heeft het recht ministers in beschuldiging te stellen voor het Hof van Cassatie, Art. 90 GW 1831.

¹⁵⁴⁵ Zie J.L. HALPERIN, *Le tribunal de cassation et les pouvoirs sous la révolution (1790-1799)*, Paris, LGDJ, 1987 en J.L. HUFTEAU, *Le référé législatif et les pouvoirs du juge dans le silence de la loi*, Paris, 1965, 126 – 131.

¹⁵⁴⁶ J.-P. NANDRIN, *La cour de cassation*, 287 e.v.. Nandrin spreekt van l'automutilation de la Cour de cassation.

¹⁵⁴⁷ Zonder uitdrukkelijke regeling in de Grondwet oordeelde het Hof van Cassatie al in 1849 dat dit niet zo was (Cass. 3 juli 1849, *Pas.* 1849, I, 443). Dat bleef ook lang daarna de vaste zienswijze van het Hof van Cassatie (Cass. 20 november 1962, *Pas.* 1963, I, 362 en Cass. 21 oktober 1966, *Pas.* 1967, I, 240). Vanaf Jaren 1970 zie conclusie procureur generaal Ganshof van der Meersch RW 1974 – 1975, 79 e.v.

¹⁵⁴⁸ Cass. 5 november 1920, *Pas.* 1920, I, 193 en meer bepaald ook het advies van procureur-generaal Leclercq. Zie meer algemeen ook de mercuriale van Leclercq van 1 oktober 1925 «Propos constitutionnels» in J. FAURÈS en J. DE MEYER, *La pensée juridique du Procureur Général P. Leclercq*, 2 dln. (T. I), Brussel, Bruylant, 1953, 151. Het Hof van Cassatie was volgens hem een agent de pouvoir judiciaire auprès du pouvoir législatif. *Contra* mercuriale van L. CORNIL, 'La Cour de cassation. Origine et caractère', *JT* 1948, 453 – 461 (457 e.v.). Zie F. MÜLLER, *La Cour de cassation à l'aune des rapports entre pouvoirs*, Brugge, 2011, dl. III, Hoofdstuk II : La complexification des rapports entre pouvoirs : la Cour de cassation et les prémices d'une extension de la fonction juridictionnelle (1918 -1936), 292 e.v.

¹⁵⁴⁹ Onder invloed o.a. van Procureur-Generaal Paul Leclercq, die in deze periode de rechtspraak van het Hof van Cassatie beheerste, E. VAN DIEVOET, *Burgerlijk recht*, 340.

¹⁵⁵⁰ R. SOETAERT, 'Algemene Rechtsbeginselen in Cassatie' in M. VAN HOECKE, *Algemene Rechtsbeginselen*, Kluwer, 1991, 83 – 94.

¹⁵⁵¹ *Ibid.*, 107.

wetgeving¹⁵⁵². Die bepaling werd echter niet overgenomen in de wet GO 1832. Bij gebrek daaraan formuleerde de regering die taak dan maar aan de hand van een omzendbrief¹⁵⁵³.

338. Matthias Storme voegt daar nog aan toe dat als het Hof de beperkte historische betekenis te buiten gaat (geen uitspraak doen bij wege van algemene en als regel geldende beschikking) dit berust op een keuze van het Hof van Cassatie voor een welbepaalde rechtsopvatting, een keuze die niet noodzakelijk is en dus de verantwoordelijkheid van het Hof zelf is¹⁵⁵⁴. Hij hekelt daarbij de formele in plaats van inhoudelijke motivering¹⁵⁵⁵ en het bijna stelselmatig op beperkende wijze uitleggen van het wetgevend ingrijpen om zo de rechtstraditie, de traditionele regels en beginselen van ons recht, zoveel mogelijk onaangeroerd te laten¹⁵⁵⁶. Dat gebeurt door 1° nieuwe regels in beginsel te beschouwen als ofwel niet bedoeld als afwijking van het voorheen geldende recht, ofwel als slechts een uitzondering hier op; 2° het toepassingsgebied van regels die als dusdanig beschouwd worden te beperken tot gevallen die ofwel uitdrukkelijk en bijzonderlijk onder de bewoordingen van de wet vallen ofwel bijzonderlijk door de wetgever zijn beoogd¹⁵⁵⁷.

¹⁵⁵² Art. 86 Loi 27 ventôse an VIII. Het ging om een verslag van zaken die hen werden voorgelegd en door wetgevend optreden opgelost konden worden. Dit artikel bleef in heel de Franse periode (en daarna nog in Frankrijk) in onbruik. Zie G. DESAPONAY, *Manuel de la Cour de Cassation*, Parijs, Alex-Gobelet, 1832, 20.

¹⁵⁵³ “L’art. 86 de la loi du 27 ventôse an VIII portait que chaque année la Cour de cassation enverrait au gouvernement une députation pour lui indiquer les points sur lesquels l’expérience lui aurait fait connaître les vices ou l’insuffisance de la législation. Cette disposition, que n’a point reproduite la loi du 4 août 1832, faisait concourir à l’amélioration des lois le corps judiciaire particulièrement appelé à en fixer le sens. Pour combler, autant que possible, cette lacune, je viens vous prier, M. le procureur-général, de vouloir bien, à l’expiration de chaque année judiciaire, m’adresser un rapport sur les affaires à l’occasion desquelles on aurait reconnu l’insuffisance ou les défauts de la législation en vigueur.” Omzendbrief nr. 1804 van 28 oktober 1846 uitgaande van de minister van Justitie aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep en het Hof van Cassatie, *Rec. Circ.* 1842 – 1846, 649 – 650.

¹⁵⁵⁴ M. E. STORME, ‘Bedenkingen bij de door het Hof van Cassatie in het privaatrecht gehanteerde wijze van rechtsvinding en rechtsopvatting. Tegelijk een bijdrage tot de studie van een onderschatte rechtsbron: de traditie’, *TPR* 1995, 971 – 1048 (974 – 975).

¹⁵⁵⁵ *Ibid.*, 979 en B. BOUCKAERT, *Hoe gemotiveerd is Cassatie? Pleidooi voor een waarachtig precedentenhof en een hernieuwde motiveringscultuur*. Thorbeckecollege 21, Story-Scientia Gent, 1997, 60 p. (2).

¹⁵⁵⁶ Zie bijvoorbeeld de dwangsom. Het Hof van Cassatie verklaarde de praktijk van dwangsommen onwettig en bracht zo eenheid in een weifelende rechtspraak. (Cass. 24 januari 1924, *Pas.* 1924, 159 en L. VAN BAUWEL, *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*, 259 e.v.). De wetgever moest maar ingrijpen maar ondertussen bleef een oplossing voor de hoven en rechtbanken wel uit. Een ander voorbeeld is de gerechtelijke hypotheek (art. 2123 BW). Deze werd afgeschaft door de hypothecaire wet van 16 december 1851. Rechtbanken wendden echter een zijdelingse manier aan om tot hetzelfde resultaat te komen: een waarborg door de rechtbank voor de schuldeiser om de uitvoering van het vonnis te verzekeren in de vorm van een hypotheek, pand, borg, ... De rechtbank legde dan aan de schuldenaar op om binnen de gestelde termijn en op straffe van schadevergoeding een hypotheek te vestigen ten voordele van de schuldeiser. Dit was dan een bedongen hypotheek en geen gerechtelijke, vermits ze niet van kracht werd door het vonnis zelf. Ook deze praktijk werd door Cassatie als onwettig bestempeld. Cass. 10 maart 1932, *Pas.* 1932 I, 98 met advies van PG Leclercq : “*attendu qu’il [le juge civil] ne peut pas plus garantir la créance dont il reconnaît l’existence par une mesure de sûreté; que ce serait transformer une créance chirographaire en une créance privilégiée ou hypothécaire, alors qu’il suit l’art 8 de la loi hypothécaire du 16 décembre 1851 les biens du débiteur sont le gage commun de ses créanciers, à moins qu’il n’y ait entre les créanciers des causes légitimes de préférence.*”

¹⁵⁵⁷ *Ibid.*, 989 – 990. Zie voor deze gevallen, alsook die bedoeld in de vorige noot ook een aantal opmerkelijke uitspraken van het Hof van Cassatie na het invoeren van het Gerechtelijk Wetboek verspreid over noten in Hoofdstuk IV: 4.4. Tussenconclusie.

339. Een gevolg daarvan is o.a. dat analogieredeneringen vermeden worden¹⁵⁵⁸ en systematisering door het Hof van Cassatie beperkt blijft tot het toepassingsgebied van de traditie en zelden leidt tot het wegrekenen van traditionele uitzonderingsregels, ‘die niet zelden als overblijfselen van vroegere tijden eeuwenlang meegesleept worden’¹⁵⁵⁹.

340. Naast deze algemene beschouwingen moeten we ook rekening houden met het beperkt aantal burgerlijke zaken die doorheen de tijd door het Hof van Cassatie behandeld werden. Dit komt voor een stuk door het beleid van het Hof van Cassatie zelf, dat een groot gewicht toekende aan de vormen van de rechtspleging, met als gevolg allerlei zaken die de toegang moeilijker maakten of zelfs versperden¹⁵⁶⁰.

Burgerlijke zaken voor het Hof van Cassatie (1832 – 1940).¹⁵⁶¹

¹⁵⁵⁸ *Ibid.*, 994. Storme illustreert dit voorbeeld met de telefax in het procesrecht. In de plaats van uit het herhaaldelijk opnemen in nieuwe wetten van de telefax af te leiden dat de wetgever beweegt richting een aanpassing aan de technologie, wordt een a contrarioredenering gevolgd: enkel in de bijzondere gevallen vermeld.

¹⁵⁵⁹ *Ibid.*, 1004. De uitzondering op de regel waarin de wijze van redenering en rechtsvorming door het Hof van Cassatie wel sterk afwijkt van de rest betreft vooral de regels die gelden in de cassatieprocedure zelf. Daar is ze wel openlijk rechtsvormend. *Ibid.*, 1029 – 1030.

¹⁵⁶⁰ E. VAN DIEVOET, *Burgerlijk recht*, 340. Zie in dat kader Cass. 14 december 1922, *Pas.* 1923, I, 110. Bij arrest van 21 december 1922 werd een beroep in cassatie onontvankelijk verklaard op grond dat de aan de verweerder betekende akte niet vermeldde dat de oorspronkelijke akte door de advocaat bij het Hof getekend was, een vermelding die niet meer of toch niet meer algemeen geschiedde. Dertien andere voorzieningen bevonden zich in dezelfde situatie en volgden zijn lot. Het Hof van Cassatie wendde zich in dit uitzonderlijke geval met een delegatie tot de minister van Justitie om een interpretatieve wet (Wet van 7 juli 1923).

¹⁵⁶¹ De gegevens betreffen de beëindigde zaken voor het Hof van Cassatie uit Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

3.4.1. [Parères législatifs]

341. Dit terughoudend optreden van het Hof van Cassatie kon niet bij iedereen op veel begrip rekenen en dus werden er oplossingen gezocht. Een daarvan kwam van Louis Regnard, op dat moment rechter in de rechtbank van eerste aanleg van Brussel en later raadsheer in het hof van beroep van Brussel¹⁵⁶². Hij vroeg het Parlement om, op geregelde tijdstippen, duidelijkheid te verschaffen over een aantal rechtsvragen. Een aantal daarvan kwam immers keer op keer terug, met verschillende antwoorden door de verschillende hoven van beroep of zelfs tussen de kamers van éénzelfde hof. De onduidelijkheid zorgde ervoor dat deze rechtsvragen een waar voorproces begonnen te vormen, telkens opnieuw. Het Parlement had hierin, als wetgever, een rol te spelen. De bedoeling was dat het Parlement ieder jaar een aantal eenvoudige vragen zou beslechten die tijdens het jaar of een langere periode aanleiding gaven tot uiteenlopende beslissingen. Die vraagstukken zouden door de rechterlijke macht zelf geselecteerd en voorgelegd worden. Een speciale commissie (eventueel bijgestaan door een Raad voor Wetgeving¹⁵⁶³) bracht dan verslag uit met daarin welke argumenten tot de tegenstrijdige beslissingen geleid hadden. Het Parlement hakte vervolgens de knoop door. Regnard maakte het onderscheid met interpretatieve wetten omdat deze *parères législatifs* zich beperkten tot eenvoudige vragen en op specifieke punten doelen die gemakkelijk ontdaan konden worden van alle feitelijke elementen. Het antwoord moest telkens een aantal woorden, één zin, zijn en geen wetten bestaande uit meerdere artikels. Het gevolg moest een snellere justitie zijn, met meer prestige ook, want het systeem had te lijden onder de verschillende, soms tegenstrijdige, uitspraken. Natuurlijk was deze oplossing niet zaligmakend. Nieuwe wetten roepen nieuwe rechtsvragen op. Sommige zaken werden ook ingewikkelder. Daarom moesten politieke of religieuze vraagstukken (kerkhoven, kerkfabrieken, onderwijs...¹⁵⁶⁴) vermeden worden.

342. Het was de commissie Justitie van de Senaat zelf die deze bijdrage van Regnard 20 jaar later onder het stof haalde¹⁵⁶⁵. Typerend was dat vooral exact dezelfde voorbeelden aangehaald werden. Ook in de afgelopen twee decennia werd hier niets ondernomen. Die (rijklijk beargumenteerde) voorbeelden van Regnard hadden vooral betrekking op de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel, het kort geding, de tegenvordering, samenhang, aanhangigheid... Voor een aantal zaken was er een verbetering tijdens het interbellum maar over het algemeen bleven Regnards rechtsvragen relevant, op zijn minst tot aan het Gerechtelijk Wetboek¹⁵⁶⁶.

¹⁵⁶² L. REGNARD, “Les parères législatifs”, *BJ* 1891, 513 – 522.

¹⁵⁶³ De Raad voor Wetgeving, waarvan in dit proefschrift regelmatig sprake is, bestond nog niet op het moment dat Regnard zijn voorstel deed.

¹⁵⁶⁴ Niet verwonderlijk dat Regnard net deze voorbeelden aanhaalde. Zijn bijdrage werd kort na de eerste schoolstrijd (1878 – 1884) en de kerkhovenkwestie geschreven.

¹⁵⁶⁵ Rapport de la Commission de la justice, chargée d’examiner le Projet de loi contenant le Budget du Ministère de la Justice pour l’exercice 1910, *Parl. St.* Senaat 1909 – 1910, nr. 57. Verslag door de katholieke senator Paul Berryer. Minister van Justitie Vandenpeereboom ging zelfs akkoord en verbond zich er toe dit op te nemen in zijn programma. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 8 mei 1910, 489.

¹⁵⁶⁶ Zie o.a. de noodzaak om een deel algemene beginselen op te nemen in het Gerechtelijk Wetboek en de ontwikkelingen in het interbellum *supra*.

3.5. Oplossingen in *desuetudo* en *legal practice*?

“*Eh bien, messieurs, aujourd’hui, devant les tribunaux de première instance, le Code de procédure civile est singulièrement modifié dans la pratique. On ne connaît plus les instructions par écrit et, en fait, on a déjà réalisé en grande partie les réformes qui sont indiquées dans le projet de la commission spéciale du gouvernement et de la commission de la Chambre.*”¹⁵⁶⁷

343. Het bovenstaande citaat verwees naar de plannen van Allard¹⁵⁶⁸ maar bleef even waar na het strandden van het ontwerp. Tal van handboeken of bijdragen in tijdschriften verwijzen naar de ene of andere bepaling die in de praktijk in onbruik geraakt was of lacunes die door de hoven en rechtbanken zelf ingevuld werden. Het bestek van dit proefschrift laat niet toe om deze zaken ten gronde te behandelen. Eerder dan een fragmentaire lijst van afzonderlijke bepalingen te geven, werden een aantal zaken verwerkt in de voetnoten verspreid over dit werk. Een aantal andere, grotere rechtsfiguren, behandelen we hieronder afzonderlijk.

3.5.1. Desuetudo

3.5.1.1. Afschaffen verplichte voorafgaande verzoeningspoging

344. Een klassiek voorbeeld van desuetudo was het systematisch vermijden van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging. De wetgever volgde de praktijk en schafte ze begin 20ste eeuw af¹⁵⁶⁹.

345. Aanvankelijk was deze innovatie uit de Franse Revolutie bedoeld om lange en dure processen te vermijden. De idee werd behouden in de CPC maar aan tal van formaliteiten onderworpen. Het gevolg hiervan was dat deze verplichting in de praktijk vaak door de partijen (en hun mandatarissen) naast zich neergelegd werd. Ook de rechtbanken zelf gingen niet vrijuit. Niet alle rechtbanken spraken een boete uit als partijen niet verschenen waren voor het *bureau de paix*/verzoeningsbureau¹⁵⁷⁰ en kenden veel te gemakkelijk de uitzondering wegens hoogdringendheid toe¹⁵⁷¹. Het gevolg was dat het vaak een formaliteit was als partijen voor het

¹⁵⁶⁷ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 juni 1879, 1293.

¹⁵⁶⁸ Zie Hoofdstuk II: Het falen van visionaire wetgeving en in het bijzonder 2.5. Tussenconclusie.

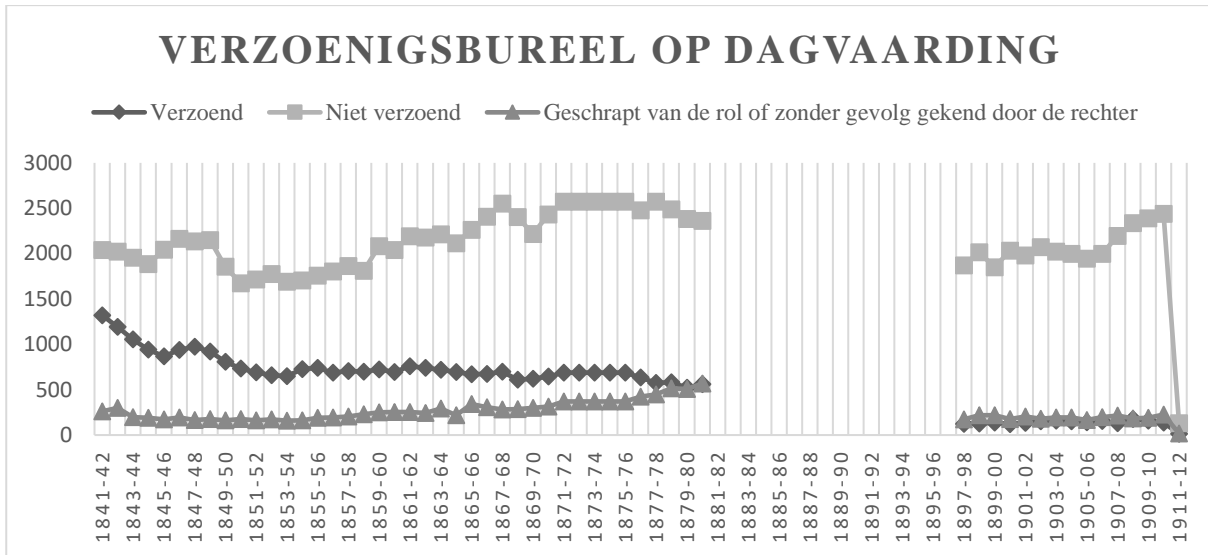
¹⁵⁶⁹ Wet van 12 augustus 1911 tot afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging. *Pasin.* 1911, 298 – 300.

¹⁵⁷⁰ Zie omzendbrief nr. 1496 van 22 juli 1844 door minister van Justitie d’Anethan aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep (*Rec. Circ.* 1842-1846, 278 – 279 : Exécution de l’art. 56 du Code de procédure civile qui prononce une amende de 10 francs contre la partie qui n’a pas comparu devant le bureau de conciliation). En nogmaals in 1845, Omzendbrief 1677 van 8 november 1845 van minister van Justitie d’Anethan aan de eerste voorzitters van de hoven van beroep (*Rec. Circ.* 1842-46, 507).

¹⁵⁷¹ Zie omzendbrief van 11 november 1843 (*Rec. Circ.*, 507 – 508). Er werd een opmerkelijke verhoging vastgesteld van het aantal burgerlijke zaken die direct voor de rechtbank van eerste aanleg gebracht werden zonder voorafgaandelijke verzoeningspoging. Dat kwam omdat voorzitters of de rechters die hen vervingen te

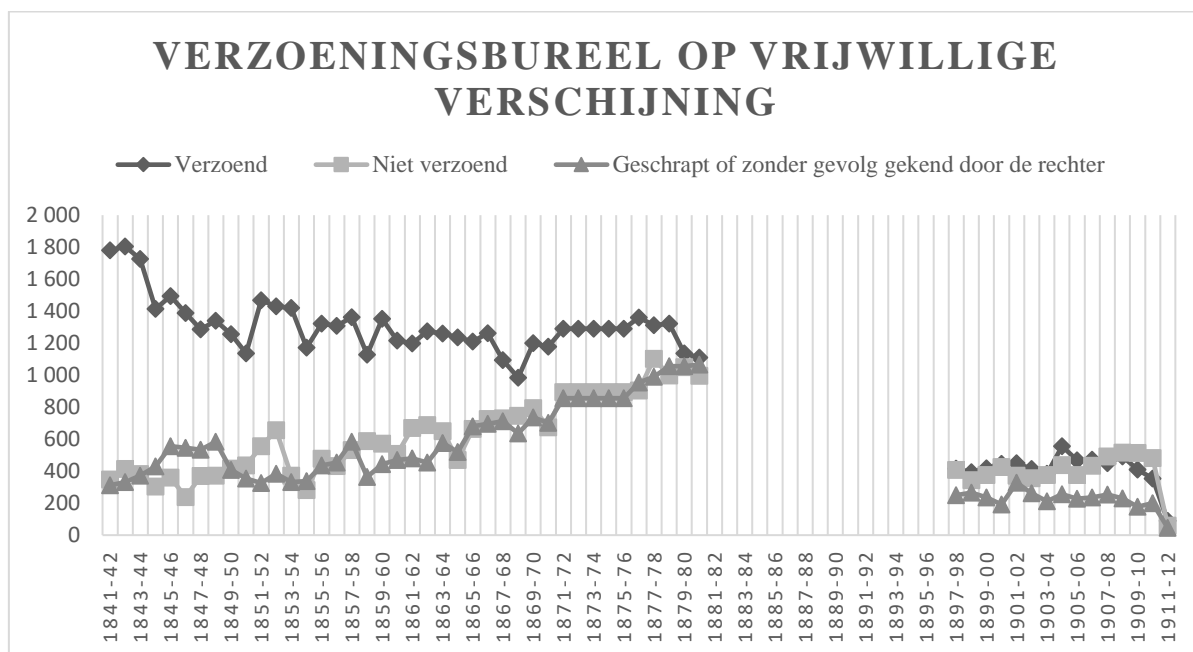
verzoeningsbureel verschenen, om de boete te vermijden. De statistiek verraadt al een groot verschil tussen een vrijwillige verschijning of een dagvaarding. Onderstaande grafieken geven een idee van de werking van deze figuur.

Verzoeningsbureel op dagvaarding (1841 – 1912)¹⁵⁷²

gemakkelijk de vrijstelling ervan toestonden omwille van hoogdringendheid (art. 72 CPC). Op die manier werd de uitzondering de regel en magistraten miskenden zo de belangen van de partijen en de bedoeling van de wetgever. D'Anethan riep de magistraten op om hun discretionaire bevoegdheid om dit toe te staan zo beperkt mogelijk te gebruiken.

¹⁵⁷² Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

Een vergelijking met het totaal aantal zaken geeft verder de richting aan van het succes of het gebrek daaraan.

346. Al in de eerste kritieken op de CPC in het begin en midden van de 19de eeuw werd deze formaliteit gehekeld. Naar het einde van de 19de eeuw toe waren er meer en meer voorstanders voor haar afschaffing¹⁵⁷⁴. De verplichte poging tot verzoening werd uiteindelijk dan wel afgeschaft voor de rechtbanken van eerste aanleg¹⁵⁷⁵, in sommige gevallen bleef ze gehandhaafd¹⁵⁷⁶. Voorts gold voor de vrederechter een speciale regeling¹⁵⁷⁷, voor de rechtbank van koophandel was niets uitdrukkelijk bepaald¹⁵⁷⁸ en voor de werkrechtvaard bleef een oproeping in verzoening verplicht¹⁵⁷⁹.

347. Wat ADR onder het regime van de CPC voor het overige betreft, denken we vooral aan het *accordandum* uit de praktijk¹⁵⁸⁰. Van scheidsrechtspraak¹⁵⁸¹ bestaan er geen statistieken

¹⁵⁷³ *Ibid.*

¹⁵⁷⁴ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 24 maart 1892, 374.

¹⁵⁷⁵ Art. 48 – 58 CPC.

¹⁵⁷⁶ Art. 239 BW en art. 2 wet 29 juni 1929 op de bijstand.

¹⁵⁷⁷ Art. 13 Bevoegdheidswet 1841.

¹⁵⁷⁸ Behalve misschien art. 429 CPC met de scheidsrechter-verslaggever.

¹⁵⁷⁹ Art. 1, 52, 54 en 55 van de wet van 9 juli 1926.

¹⁵⁸⁰ Art. 992 Ger. W. waarbij persoonlijke verschijning bevolen werd en gebruikt om incidenteel, in de loop van de rechtspleging, een verzoeningspoging te ondernemen, stemde overeen met het oud gebruik van het *accordandum*. L. VAN BAUWEL, *Handboek van burgerlijk procesrecht*, 223.

¹⁵⁸¹ Onder de Franse Revolutie kende ze een grote bloei en werd gunstig onthaald door de Constituante en de Nationale Conventie. Het ging daarbij om een systeem van vrijwillige en verplichte scheidsrechtspraak door openbare scheidsmannen die door de volksvergaderingen gekozen werden en in laatste aanleg en zonder kosten uitspraak deden (GW 1793 art. 85 e.v.). Dat regime was slechts van korte duur. Bij redactie van de CPC werd het behoud van een arbitrageprocedure betwist maar vrijwillige arbitrage toch gehandhaafd. Waarschijnlijk als reactie op de vorige periode kende de CPC een voorbehoud bij arbitrage. De artikels stonden helemaal achteraan de CPC,

maar het zou verbazen als die wijdverspreid zouden zijn in de burgerlijke rechtspleging¹⁵⁸². De regeling voor scheidsrechtspraak uit CPC¹⁵⁸³ was niet vrij van kritiek en ondertussen schafte de wet op de vennootschappen de gedwongen scheidsrechterlijke uitspraak voor geschillen tussen vennoten af¹⁵⁸⁴. In het oog van de storm stond de *clause compromissoire*, vaak opgenomen in verzekeringscontracten, dienst- en koopcontracten¹⁵⁸⁵. De regeling bleef volledig op de leest van de CPC. Ook op het moment dat het Gerechtelijk Wetboek afgekondigd werd, was er nog geen nieuwe regeling. De materie maakte het voorwerp uit van internationale onderhandelingen en werd daarom voorlopig buiten beschouwing gelaten¹⁵⁸⁶.

3.5.1.2. Schriftelijke behandeling

348. De schriftelijke rechtspleging¹⁵⁸⁷ raakte heel snel in onbruik¹⁵⁸⁸. Omdat de Belgische gerechtelijke statistiek maar teruggaat tot 1834 – 1835 is het gissen of ze ooit wel succesvol was of althans meer gebruikt werd. In een weergave van de periode van 1834 – 1919 valt haar aandeel nauwelijks te bespeuren naast het totale aantal zaken.

met tal van beperkende bepalingen. Alle rechtsmiddelen stonden overigens open tegen de scheidsrechterlijke uitspraak.

¹⁵⁸² Een indicatie zou het aantal uitvoerbaarverklaring van scheidsrechterlijke uitspraken kunnen zijn door de rechtbank van eerste aanleg. Tussen 1840 en 1896 werden deze opgenomen in de gerechtelijke statistiek. Hun aantal schommelde tussen een tiental tot veertig per jaar. In het begin van de 20ste eeuw probeerde de Brusselse balie het tekort aan gerechtelijk personeel op te vangen door arbitrale kamers in te stellen, methodisch samengesteld en regelmatig zetelend, maar de verwachtingen konden niet ingelost worden. Budget van het Ministerie van Justitie voor het jaar 1903. Verslag uit naam van de middenafdeling door de heer Van der Linden, *Parl. St. Kamer* 1902 – 1903, nr. 158, 13.

¹⁵⁸³ Art. 1003 – 1028 CPC.

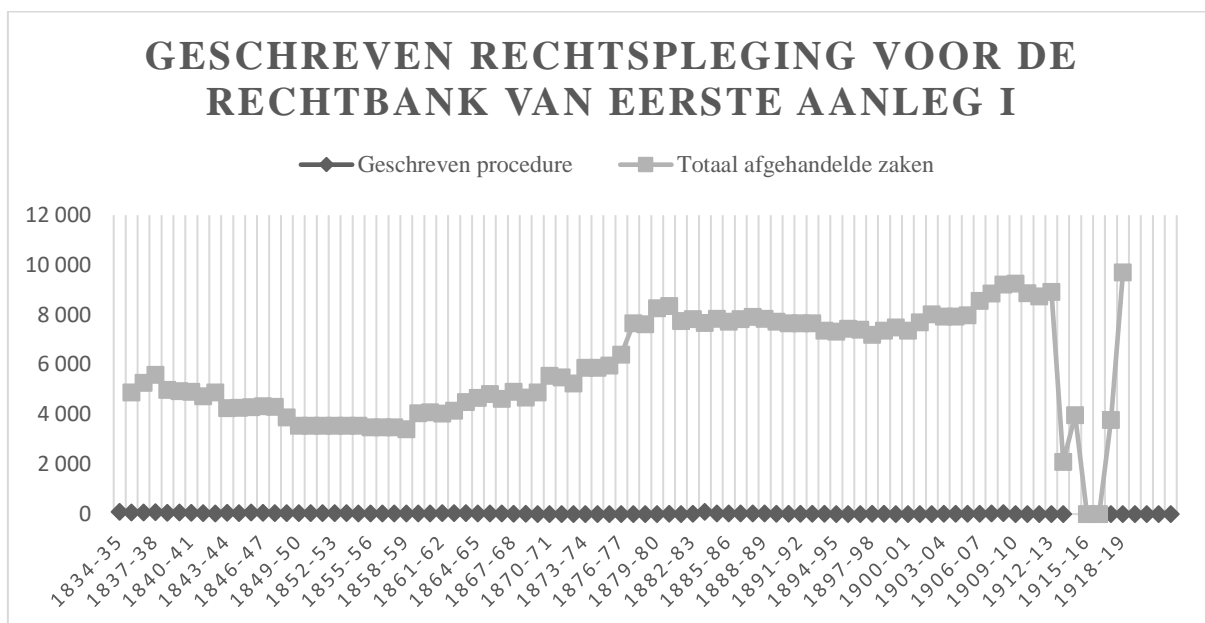
¹⁵⁸⁴ Art. 51 Code de commerce 1807 afgeschaft door wet 18 mei 1873. Die afschaffing volgt ook uit art. 12, al. 2 Bevoegdheidswet 1876.

¹⁵⁸⁵ De CPC zei hier niets over. Zie ook randnrs. 169, 173 en 181 over de *clause compromissoire* en Allards ontwerp. In Frankrijk werd dit beding dan ook als onwettig gezien P.J. DURAND, *Le droit des obligations*, nrs. 941, 9-11, 16 – 27. < Belgïë Cass. 8 juni 1849, *Pas.* 1850, I, 81, Cass., 17 januari 1888, *Pas.* 1888, I, 100. De deelnemende staten van de Volkenbond ondertekenden op 24 september 1923 het protocol van Genève. Dit protocol huldigde het beginsel dat het compromis en het compromisoir beding geldig waren als het ging om een scheidsrechterlijke overeenkomst tussen partijen die aan de rechtsmacht van verschillende contracterende staten onderworpen waren, welke ook de plaats van de arbitrage. België heeft gebruik gemaakt van het recht dat de ondertekenende mogendheden bedongen hadden om het alleen toe te passen op contracten die volgens hun nationaal recht als handelscontracten beschouwd werden.

¹⁵⁸⁶ Er waren wel pogingen om de materie aan te pakken zie SHS, *Hervorming van de burgerlijke rechtspleging*, dl. 2, 309 e.v. en Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering inzake arbitrage, *Parl. St. Kamer* 1955 – 1956, nr. 567/1, Vooral ten gevolge van een aanzienlijke ontwikkeling van scheidsrechtspraak in handelszaken. Er moest uitgemaakt worden wie een compromis mocht aangaan en welke zaken hiervoor in aanmerking kwamen (oplossing Bevoegdheidswet 1876, een gelijkstelling met de dading werd voorgesteld), de CPC bepaalde ook niets over de bekwaamheid van de scheidsmannen, ...

¹⁵⁸⁷ Art. 93 e.v. CPC.

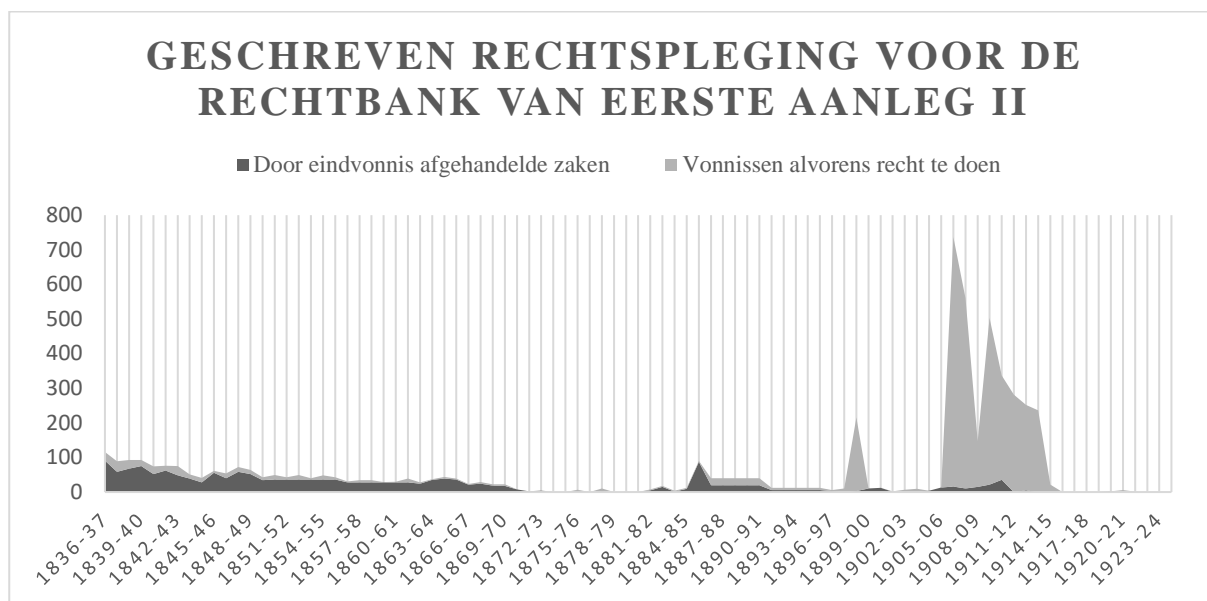
¹⁵⁸⁸ Zie ook M. STORME, *Beginselen*, 114, A. ALLARD, *Verslag*, 66, L. VAN BAUWEL, *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*, 200. en R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Hfst. X Instructions par écrit, 465.

349. Wanneer we zowel de eindvonnissen op schriftelijke rechtspleging als de vonnissen alvorens recht te doen op schriftelijke rechtspleging naderbij bekijken, valt op dat voor beiden hun aandeel in het totale aantal vonnissen verwaarloosbaar is. De grote uitzondering is het decennium voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog. Hier volgt tussen de 6 en 15 % van alle vonnissen alvorens recht te doen op een schriftelijke rechtspleging. Dit is exclusief toe te schrijven aan de rechtbank van eerste aanleg van Brussel, die in deze periode klaarblijkelijk een beleid voerde waarin pleidooien voor vonnissen alvorens recht te doen vermeden werden en de schriftelijke behandeling ervan verplicht werd gesteld¹⁵⁹⁰.

¹⁵⁸⁹ Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

¹⁵⁹⁰ Die wijze van behandeling kon in tegenstelling tot de schriftelijke rechtspleging vandaag opgelegd worden door de rechtbank (art. 95 CPC). Zie ook randnr. 458. Dit doet denken aan het Mechels experiment inzake de schriftelijke behandeling. Zie hierover D. LINDEMANS, 'De behandeling en de berechting van de vordering' in H. GEINGER (ed.), *De vereenvoudiging en versnelling van het burgerlijk proces*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 89 – 90, nrs. 26 en 27 en M. STORME, 'Pleidooi voor een procesnoodrecht', *TPR* 1980, 504 – 513 (510) en Hoofdstuk IV: 4.5. Epiloog.

3.5.2. Legal Practice

3.5.2.1. Reglementen van inwendige orde van rechtbanken en hoven¹⁵⁹²

350. De reglementen van inwendige orde werden bewust buiten de CPC gelaten door haar auteurs. Want hoewel voortaan de rechtspleging in heel Frankrijk uniform moest zijn, mochten deze verschillen naar de noden van de rechtbanken. Hierdoor kon een zekere flexibiliteit aan de dag gelegd worden¹⁵⁹³. De rechtbanken van eerste aanleg werden wel verplicht om hun zittingen bij te houden in het *registre des pointes*¹⁵⁹⁴, maar er was geen verplichting rond het aantal. Voor de vrederechter werd wel wettelijk het aantal zittingen per week vastgelegd. Daar ging het immers om een lagere rechter, een uitzonderingsrechter en niet noodzakelijk een

¹⁵⁹¹ Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

¹⁵⁹² Voor deze titel onderzochten we enkel de reglementen van de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep. Een vluchtige blik op de reglementen van de rechtbanken van koophandel (die wij ondertussen ook tegenkwamen maar niet in dezelfde mate bestudeerden), doet vermoeden dat ook hier gelijkaardige vaststellingen kunnen gemaakt worden. Zie in dat verband ook 'Enquête sur les modifications à introduire dans le règlement du Tribunal de commerce de Bruxelles', *JT* 1904, 605. Voor een overzicht van reglementen van de rechtbanken van eerste aanleg en de hoven van beroep, zie bijlage I.

¹⁵⁹³ Zie Pigeau's *exposé des motifs*, 1 e.v. in LOCRÉ, *Esprit de code de procédure civile*, 2 dln., Parijs, P. Didot L'ainé, 1816, 5. De Franse minister van Justitie, André-Joseph Abrial stelde wel het reglement van de rechtbank van eerste aanleg van Parijs voor als model. Omzendbrief van minister van Justitie Abrial aan de rechtbanken van eerste aanleg van 10 mei 1802 in *Rec. Circ.* 1802, 401 – 402.

¹⁵⁹⁴ Art. 11, Décret 30 mars 1808.

jurist¹⁵⁹⁵. Omdat het aantal zittingen, de dagen en de duurtijd geregeld werden door de reglementen van inwendige orde had de overheid daar aanvankelijk niet veel vat op. Met de Bevoegdheidswet van 1841¹⁵⁹⁶ werd een poging hiertoe ondernomen. Toch werd de eerstvolgende jaren van deze mogelijkheid geen gebruik gemaakt. Pas met het KB van 25 maart 1846 werden de formaliteiten rond het bijhouden van de zittingen vereenvoudigd, moest de vrederechter voortaan ook zijn zittingen bijhouden en werd de duur ervan op ten minste 3 uur gebracht¹⁵⁹⁷. Toen het ministerie van Justitie in 1849 een vermindering van het personeel wilde doordrukken, moest dit ook gepaard gaan met veranderingen in de werking van het gerecht¹⁵⁹⁸. Voortaan zou de regering, op advies van het desbetreffende hof van beroep, het aantal en de duur van de zittingen van elke kamer van de rechtbank van eerste aanleg en rechtbank van koophandel kunnen vastleggen, net zoals bij de vredegerechten¹⁵⁹⁹. Andere maatregelen waren de verplichting voor rechters om ofwel na het sluiten van de debatten onmiddellijk een uitspraak te doen, ofwel op een zitting binnen de maand na het sluiten van de debatten. Indien dit niet mogelijk was, diende de oorzaak genoteerd te worden in het vonnissenregister¹⁶⁰⁰. Met de Wet GO 1869 ging men nog een stap verder om de lokaliteit van reglementen van inwendige orde aan te pakken, het optreden van de Koning (op advies van de hoven van rechtbanken) bij het vaststellen van het aantal zittingen en de duur ervan werd uitgebreid tot alle gerechten¹⁶⁰¹. Voortaan kwam ook het volledige reglement van inwendige orde in het vizier. Het ging daarbij ook om de inschrijving op de rol, de verdeling en vaststelling van zaken, pleidooien, tussenkomst OM, ...

351. De reglementen van inwendige orde van de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep waren variaties op het decreet van 30 maart 1808¹⁶⁰², aangevuld met een *capita selecta* van bepalingen uit Napoleontische decreten die het ambt van de pleitbezorger of het statuut van

¹⁵⁹⁵ Art. 8 CPC sprak van ten minste twee zittingen per week.

¹⁵⁹⁶ Art. 23, Bevoegdheidswet 1841. Deze bepaling liet de regering toe om, op advies van de hoven van beroep voor de rechtbanken van eerste aanleg en de vrederechters het aantal burgerlijke zittingen vast te leggen.

¹⁵⁹⁷ Art. 10 KB 25 maart 1846.

¹⁵⁹⁸ Zie *supra*.

¹⁵⁹⁹ Wet van 21 juni 1849 : Loi portant la réduction du personnel des cours et de certains tribunaux *Pasin.* 1849, 243, artikel 2.

¹⁶⁰⁰ *Ibid.*, artikel 3.

¹⁶⁰¹ Art. 208 Wet GO 1869 voor vredegerechten, rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep en art. 209 Wet GO 1869 voor het Hof van Cassatie. De griffies daarentegen waren alle dagen open, behalve op zon- en feestdagen, op de uren vastgesteld door de hoven van beroep, rechtbanken van eerste aanleg en vredegerechten. (Art. 160 Wet GO 1869). Zie ook wet 25 oktober 1919, art. 1, I en X.

¹⁶⁰² Décret du 30 mars 1808 contenant règlement pour la police et la discipline des cours et tribunaux *Pasin.* 1e séries, t. XIV, 255 – 265.

de advocatuur¹⁶⁰³ regelden, bepalingen uit de CPC¹⁶⁰⁴ en zelfgecreëerde procedurele regels¹⁶⁰⁵. Een lezing van deze reglementen werpt een licht op de problemen waarmee bepaalde rechtbanken geconfronteerd werden¹⁶⁰⁶. Het mag niet verbazen dat de reglementen van de grootste rechtbanken, en vooral die van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel, de meest uitgebreide waren en de grootste creativiteit aan de dag legden. Kleinere rechtbanken beperkten zich doorgaans tot een selectie bepalingen uit de vigerende wetgeving.

352. Ik illustreer met een aantal voorbeelden. Soms betrof het praktische bepalingen zoals het uithangen aan elke zittingszaal in welke zaken die dag uitspraak gedaan werd of waarin het OM advies gaf. Soms betrof het de verplichting om enkel zaken die in staat van wijzen waren, in te schrijven op de pleitrol (en wederom uit te hangen aan de zittingszaal en griffie)¹⁶⁰⁷ of het expliciet stellen dat de kamervoorzitter er op toezag dat op elke pleitrol voldoende zaken stonden om 3 uur te wijden aan pleidooien en verhoren¹⁶⁰⁸. In Brussel en Luik was het verboden om gewone of summiere zaken te pleiten vooraleer de pleitbezorgers de conclusies bij de griffier ter zitting neergelegd hadden¹⁶⁰⁹. In Hoei moest dit ten minste 3 dagen voor de zitting¹⁶¹⁰. In Namen vond men het noodzakelijk om te vereisen dat de conclusies waarop de rechtbank besliste summier gemotiveerd werden¹⁶¹¹. In Luik moest onmiddellijk na het sluiten van de debatten of het rekwistor van het OM een datum voor de uitspraak meegegeven worden¹⁶¹². Sommige rechtbanken behielden verdeling bij omslag, homologaties van

¹⁶⁰³ Bijvoorbeeld art. 37 décret 14 décembre 1810 ‘*Les avocats s’abstiendront de tous discours inutiles et superflus...*’ Vaak in combinatie met art. 84 Décret 30 mars 1808: de voorzitter van de rechtbank kon de pleidooien stoppen wanneer de zaak voldoende duidelijk was.

¹⁶⁰⁴ Bijvoorbeeld Reglement van inwendige orde van de rechtbank van eerste aanleg van Luik, KB 25 oktober 1912 in *Rec. Circ.* 1912, 319 e.v.. Art. 46: Bij uitspraken in de korte rechtspleging moesten de gerechtskosten geregeld worden in het vonnis zelf (art. 545 CPC) of art. 35: na het horen van het OM konden partijen *sur-le-champ* met een briefje bepaalde zaken rechtzetten (art. 111 CPC). Deze bepalingen vinden we in geen andere reglementen van inwendige orde terug.

¹⁶⁰⁵ Een voorbeeld hiervan is het bepalen wanneer een zaak in staat van wijzen was. Noch de CPC, noch het decreet van 30 maart 1808 sprak zich hierover uit. De rechtbank van eerste aanleg van Brussel besliste dan maar dat een gewone zaak (gewone rechtspleging) in staat van wijzen was als de pleitbezorger van de meest gereede partij de formaliteiten uit titel 3, boek II CPC kon bewijzen (verweer – uitwisselen van conclusies- en het aanstellen van pleitbezorgers) (art. 23) terwijl bij de korte rechtspleging een zaak in staat van wijzen was als de twee partijen of de meest gereede partij *par bordereaux* de overlegging van de stukken kon aantonen waarvan ze gebruik maakte en de conclusies zelf (art. 24). Reglement van inwendige orde van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel, KB 15 december 1885 in *Rec. Circ.* 1885, 281 e.v.

¹⁶⁰⁶ Zie ter vergelijking het reglement van de ‘rechtbank van beroep’ van Brussel van 28 juli 1800 in *Rec. Circ.* 1800, 102 – 105. Dit was zeer beperkt en betrof voornamelijk de indeling in kamers en de uren van de zitting. Zie eveneens de omzendbrief van minister van Justitie Abrial van 26 april 1800 aan de rechtbanken van eerste aanleg en beroep en aan de commissarissen van de regering daarbij in *Rec. Circ.* 1800, 68 - 69. Hierin werd de rechtbanken opgedragen om een reglement van inwendige orde op te stellen volgens een aantal instructies. De eerste reglementen, zoals dat van Brussel, sloten hier nauw bij aan en bevatten geen andere bepalingen.

¹⁶⁰⁷ Art. 22, *ibid.*

¹⁶⁰⁸ Art. 21, *ibid.*. De bedoeling was het vermijden van *audiences blanches*.

¹⁶⁰⁹ Art. 25 *ibid.* en art. 31 KB 25 oktober 1912 Rechtbank van eerste aanleg van Luik in *Rec. Circ.* 1912, 319 e.v.. Daarmee ging men eigenlijk in tegen de bepalingen uit de CPC. Zie noot hieronder.

¹⁶¹⁰ Hoei KB 24 januari 1877 in *Rec. Circ.* 1877, 361 e.v.. Hiermee herneemt Hoei eigenlijk enkel art. 70 Décret 30 mars 1808.

¹⁶¹¹ Art. 28 KB 27 januari 1887, Namen, *Rec. Circ.* 1887, 10 e.v.

¹⁶¹² Art. 9 KB 25 oktober 1912 Rechtbank van eerste aanleg van Luik.

familieraden voor aan bepaalde kamers of dicteerden een regeling voor de kwaliteiten¹⁶¹³. In uitzonderlijke omstandigheden werd een vaste dag om te pleiten toegekend¹⁶¹⁴.

353. Bij gebrek aan wetgevende actie en het ongenoegen van de burger indachtig¹⁶¹⁵, probeerden opeenvolgende ministers van Justitie rond de eeuwwisseling de interne werking van de hoven en rechtbanken bij te sturen aan de hand van omzendbrieven met het oog op een snellere procesvoering. Daarbij gingen stemmen op om de regeling uit Brussel te veralgemenen¹⁶¹⁶. Maar hoewel de overheid ondertussen kon ingrijpen in de reglementen van inwendige orde, wilden noch de middenafdeling, noch de minister van Justitie Lejeune dwang gebruiken. Misschien kon de minister van Justitie de reglementen van inwendige orde uit Brussel signaleren aan de korpschefs, die ze beetje bij beetje konden introduceren als een vorm van *best practices*¹⁶¹⁷? Het ging specifiek over het gebruik van de tijd voor zittingen. Daarbij gold het hof van beroep van Brussel als voorbeeld. Raadsheren kwamen in de namiddag, doorgaans om 14 uur samen om te beraadslagen, het advies van het OM te horen en arresten te lezen. Op die manier werd de zitting optimaal voor pleidooien gebruikt¹⁶¹⁸.

354. Begerem, Lejeune's opvolger, voegde de daad bij het woord. Op 27 juni 1894 richtte hij een omzendbrief aan de eerste voorzitters en procureurs-generaal van de hoven van beroep die van toepassing was vanaf het begin van het nieuwe gerechtelijk jaar (dus 1894 – 1895)¹⁶¹⁹. Begerem stelde een wetgevend optreden in het vooruitzicht, dat onder andere zou bestaan uit het (her-) indienen van Allards werkzaamheden¹⁶²⁰ (zie *supra*). Maar in afwachting daarvan moest deze omzendbrief met enkele praktische maatregelen, gericht aan de magistratuur, soelaas brengen. Ze bestond uit een aantal richtlijnen met een algemene draagwijdte. Het ging om 1° Het volledig gebruik van de uren van de zitting. Zittingen dienden aan te vangen op het aangegeven uur en niet zonder reden vroegtijdig te worden beëindigd. Het moest een algemene regel worden om de diverse werkzaamheden van de raadkamer niet af te handelen voor de openbare zitting. Het was beter deze uit te stellen tot erna of zelfs een andere dag. 2° De rolregeling gebeurde door de voorzitter buiten de tijd voorzien voor de publieke zitting. Dit was het systeem dat gehanteerd werd door het hof van beroep van Brussel, met goede resultaten als

¹⁶¹³ Art. 2 en 8 Verviers KB 24 september 1876, *Rec. Circ.* 1876, 256 e.v.

¹⁶¹⁴ Art. 19 KB 24 januari 1877 Hoi. Deze bepaling was waarschijnlijk een aanpassing van art. 66 Décret 30 mars 1808 dat eigenlijk betrekking had op het verdagen van een zaak.

¹⁶¹⁵ In de verschillende omzendbrieven werd niet enkel verwezen naar ongenoegen van juridische beroepen als advocaten of de magistratuur, maar in het bijzonder naar het lekenpubliek. “*Le public profane comprend déjà difficilement les délais que la procédure impose. Il s’accommode moins encore des retards injustifiables. Il confond les uns et les autres au détriment du prestige de l’autorité judiciaire, alors que, plus jamais, ce pouvoir doit apparaître, aux yeux des masses, comme tutélaire.*” Omzendbrief van 27 juni 1894 van minister van Justitie Begerem aan de eerste voorzitters en procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1894, 680 – 683.

¹⁶¹⁶ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 16 februari 1892, 635.

¹⁶¹⁷ Budget du ministère de la justice pour l’exercice 1893. Rapport fait, au nom de la section centrale, par M. Eeman, *Parl. St.* Kamer 1892 – 1893, nr. 50, 4.

¹⁶¹⁸ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 6 maart 1914, 1303 – 1304.

¹⁶¹⁹ Omzendbrief van 27 juni 1894 van minister van justitie Begerem aan de eerste voorzitters en procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1894, 680 – 683 en V. BEGEREM, ‘De la marche plus rapide à imprimer à la justice civile’, *BJ* 1894, 1233 – 1235.

¹⁶²⁰ Zie Hoofdstuk II: 2.4.6. Parlementaire behandeling.

gevolg. Het bespaarde advocaten nutteloze verplaatsingen en magistraten *audiences blanches*/blanco zittingen. Op deze manier werd het grootste deel van de publieke zitting voorbehouden voor de pleidooien. De minister raadde aan dat men zich informeerde over hoe men in Brussel werkte, en die werkwijze overnam¹⁶²¹. 3° Het aantal en de duur van de zittingen moest omhoog. 4° Het aantal uitstellen dat toegekend werd, moest omlaag. Hoewel dit soms verdedigbaar was (zoals ten gevolge van een tekort aan personeel bij de magistratuur of verhindering van advocaten), was het vaak het gevolg van gemakzucht en vergetelheid maar soms ook van misbruik en berekening. De procedure zelf moest daarvoor niet gewijzigd worden. Magistratuur en balie moesten samenwerken. 5° Het advies van het OM moest sneller volgen op het sluiten van de debatten. In de regel zou dat 8 dagen moeten zijn, een gewoonte die al bestond in verschillende zetels en de minister wilde uitbreiden naar overal.

355. Verschillende opeenvolgende ministers van Justitie bleven op dezelfde nagel kloppen. Zo ook minister van Justitie Carton de Wiart¹⁶²² die het belang benadrukte van een goede procesvoeringscultuur. Hij verweet daarbij kwade trouw aan een aantal pleiters en riep de magistratuur op om op te treden tegen misbruiken tijdens pleidooien en bewijs door deskundigen. Zittingen moesten op tijd aanvangen, conclusies moesten neergelegd zijn voor de pleidooien. In bepaalde rechtbanken werden op tijd en stond en op een zichtbare plaats de *rôle des affaires* opgehangen die de dag zelf en de eerstvolgende zittingen gepleit werden, met daarbij een aanduiding van de volgorde waarin de zaken voorkwamen. Zowel in straf- als in burgerlijke zaken strekte dit systeem tot aanbeveling. Misschien kon dit in de belangrijkste rechtbanken aangevuld worden met een periodieke omzendbrief? Om het rendement van de uren zitting omhoog te krijgen was het wenselijk om als algemene regel vonnissen en arresten op het einde van de zitting, voor te lezen in plaats van in het begin en vertragingen zoveel mogelijk verhinderd werden bij het bewijs door deskundigen en misbruik van pleidooien¹⁶²³.

356. Ook met het nieuwe reglement voor de rechtbank van eerste aanleg van Brussel uit 1927, niet toevallig op initiatief van haar voorzitter Gilson¹⁶²⁴, werd reclame gemaakt¹⁶²⁵. Dat voorzag

¹⁶²¹ Er werd bijvoorbeeld verwezen naar het kordate optreden van de kamervoorzitters van het Hof van Beroep van Brussel. Hoewel dit geen afbreuk mocht doen aan de hoffelijkheid die de magistratuur de balie verschuldigd was, werden buitengewone resultaten bereikt door het inkorten van pleidooien en het verlengen van zittingen met 15 à 20 minuten waardoor soms een verdaging vermeden kon worden. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 6 maart 1914, 1302 – 1303. Een halve eeuw eerder was Brussel nog gekend voor de te lange pleidooien *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 1 december 1864, 112 – 113.

¹⁶²² Henry Carton de Wiart (°Brussel, 31 januari 1869 – †Brussel, 6 mei 1951). De katholiek Henry Carton de Wiart was dr. in de rechten (ULB 1890) en advocaat aan de balie van Brussel. In zijn rijke politieke carrière was hij verschillende malen minister, waaronder tweemaal minister van Justitie (1911 – 1918 en 1950). Y. SCHMITZ, ‘Carton de Wiart (Henry-Victor-Marie-Ghislain, comte)’ in *Biographie nationale*, XLIV, Brussel, Académie, 1985, 163 – 179 en P. VAN MOLLE, *Het Belgisch parlement (1894 – 1969)*, 38 – 39.

¹⁶²³ *Rec. Circ. Just.* 1912, 28 september 1911, 91 – 92, Cours et tribunaux : Procédure mesure à prendre en vue d’obvier aux lenteurs judiciaires. Bruxelles’; Minister van Justitie Carton de Wiart zag onder meer een oplossing in de strakke leiding van de zittingen, het afficheren van de pleitrol van de zaken op de dag zelf en de zittingen die het kortst bij waren, ...

¹⁶²⁴ Gilson was overigens een interessant figuur, hij pleitte ook voor een hervorming van het kort geding. J. GILSON, ‘Une réforme indispensable en procédure’, *JT* 1927, 377 – 386.

¹⁶²⁵ Zie KB van 1 september 1927 in *BS* 5 – 6 september 1927, errata *BS* oktober 1927. Arrête royal déterminant le nombre de chambres des Cours d’appel et tribunaux de première instance et de commerce, leurs attributions, 244

dat de duur van de burgerlijke zittingen 3 uur bedroeg en dat die exclusief moesten voorbehouden zijn voor de rolregeling en de pleidooien. Speciale zittingen moesten daarentegen voorzien worden voor het rekwisitor van het OM, het uitspreken van vonnissen, afroepen van zaken...¹⁶²⁶. Kort daarop wijzigde men het reglement opnieuw¹⁶²⁷. Voortaan werd gesproken over een duur van 4 uur, waarvan de eerste drie voorbehouden waren aan de rolregeling en de pleidooien ten gronde en het 4de uur voorbehouden was voor pleidooien en *matière provisoire et préparatoire*, het rekwisitor van het OM, de uitspraak, afroepen van zaken...¹⁶²⁸. Die aanpassing hernam het in ongebruik gevallen art. 24 van het keizerlijk decreet van 30 maart 1808 terug op¹⁶²⁹. In 1931 werd de regeling behouden maar de pleidooien in *provisoire* en *préparatoire* zaken werden overgedragen naar de eerste kamer¹⁶³⁰.

357. Alle goede voornemens ten spijt bleef het optreden van de wetgever beperkt tot het optrekken van het aantal zittingen en de indeling ervan. De rest bleef het domein van de rechtbanken en hoven. Bovenop de inhoudelijke verschillen tussen de reglementen van inwendige orde van verschillende rechtbanken en hoven werd het niet toepassen van hun reglementen als één van de oorzaken gezien van de gerechtelijke achterstand. Dit gold voor zowel Vlaanderen als voor Wallonië¹⁶³¹. Er waren wel initiatieven door korpschefs met medewerking van de balie maar die waren steeds geïsoleerd¹⁶³².

358. Ook na de Tweede Wereldoorlog ging men op hetzelfde elan door. Dat ging van het oplaten van een ballonnetje¹⁶³³ tot opnieuw hameren op het oordeelkundig gebruik van de tijd

nombre et durée des audiences, nombre des présidents, conseillers, vice-présidents et juges attachés à chaque chambre, portant règlement d'ordre de service dans chacune de ces juridictions et fixant jours et heures d'ouverture de leurs greffes. Voor een samenvatting, zie M.-A. PIERSON, 'De l'organisation judiciaire et de la compétence', nrs. 601 en 602 (186 – 187). Dat was mogelijk door de wet van 22 juli 1927 tot wijziging van de wetten op de gerechtelijke organisatie, *Pasin.* 1927, 358. Art. 1 Het aantal en de duur van de gewone zittingen van de vrederechter en politierechtbank werden bepaald door de Koning op advies van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van het arrondissement en de procureur des Konings. Art. 2 Het aantal kamers van de rechtbank van eerste aanleg en hun toewijzingen, het aantal en de duur van de zittingen, net als het aantal rechters per kamer werd door KB bepaald op advies van de eerste voorzitter van het Hof van Beroep en de procureur-generaal. Art. 3 Rechtbank van koophandel, op advies van de voorzitter, eerste voorzitter hof van beroep en procureur-generaal. Art. 4. Hoven van beroep eerste voorzitter hof van beroep en PG. Art. 5. Reglementen door KB, uitgehangen aan griffies. Art. 6 Griffies open op dagen/uren bij KB bepaald.

¹⁶²⁶ *Ibid.*, art. 5.

¹⁶²⁷ KB van 28 januari 1929 tot wijziging van art. 1 tot 5, 9, 10, 17, 19 en 22 van het reglement van inwendige orde van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel, *Pasin.* 1929, 17.

¹⁶²⁸ *Ibid.*, art. 5.

¹⁶²⁹ Art. 24 van het keizerlijk decreet van 30 maart 1808 liet toe om met het oog op een snelle afhandeling één uur van elke zitting te gebruiken voor het afhandelen van summieze zaken. In het licht van art. 404 CPC waren die *demandes provisoires* summieze zaken. M.-A. PIERSON, 'De l'organisation judiciaire et de la compétence', 186.

¹⁶³⁰ Art. 2 en 5 KB 18 juni 1931.

¹⁶³¹ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 20 december 1939, 144 e.v. Wederom werd opgeroepen tot ingrijpen door de minister van Justitie.

¹⁶³² *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 14 februari 1952, 473.

¹⁶³³ Omzendbrief dd. 27 oktober 1945 van minister van Justitie Grégoire aan de eerste-voorzitters van de Hoven van Beroep van Brussel, Gent en Luik en de procureurs-generaal bij de Hoven van Beroep van Brussel, Gent en Luik. Conferenties belegd door de kamervoorzitters met de pleitbezorgers met het oog op de rolregeling. *Rec. Circ.* 1945 213 – 214. Iedere kamervoorzitter zou éénmaal per week of per twee weken op een vaste datum een conferentie met de pleitbezorgers moeten beleggen waarbij hij op officiële wijze de rol zal regelen voor die periode. De pleitbezorgers treden daarbij op als verbinding met de partijen en hun advocaten. Zaken waarin de

van de zittingen en het naleven van de reglementen van inwendige orde (met inbegrip van de rechtbanken van koophandel en de vredegerichten)¹⁶³⁴. De procureurs des Konings' werden verzocht magistraten te signaleren die hun terechtzittingen niet op tijd zouden beginnen, terwijl de procureurs-generaal zich bereid verklaarden sancties te nemen. Wanneer het ministerie van Justitie bijzondere gevallen aangewezen werd, werd een dossier aangelegd. Telkens wanneer op achterstand of nalatigheden werd gewezen, werden aan de rechterlijke overheden inlichtingen gevraagd en in gebeurlijk geval de vereiste maatregelen genomen door tussenkomst van de parketten¹⁶³⁵.

359. Op de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek kwam ook Van Reepinghen tot deze conclusies. Het gebrek aan helderheid van deze bepalingen verklaarde volgens Van Reepinghen de praktijken waartoe de uitwerking van tal van reglementen aanleiding gegeven had. Deze bevatten soms bepalingen over de rechtspleging die ingegeven waren door, of soms zelfs letterlijk afgeschreven waren uit de CPC, andere verwarden bepalingen rond de dienstorde met voorschriften van inwendig beheer. Sommige teksten kwamen op het gebied van de wettelijke regels als zij strenge voorwaarden stelden voor de neerlegging van besluiten. Er was nood aan een herziening van alle reglementen van onze rechtbanken "...*het reglement is geen wetboek van rechtspleging voor de pleiters, noch een korte deontologie voor magistraten*"¹⁶³⁶. Het verschil in reglementen *donnent ainsi à la procédure une couleur locale, qui surprend et dérouté maints plaideurs*¹⁶³⁷.

3.6. Technische hulpmiddelen?

360. Het is van alle tijden. In het begin van de 20ste eeuw werd gepleit om dactylografie toe te staan voor griffiers en ministeriële ambtenaren. Want door de vele slecht geschreven namen

debatten de aanvankelijk voorziene duur overschrijden, zouden dan naar buitengewone zittingen verwezen worden tot voortzetting. Dit vergt een inspanning van de pleitbezorgers, maar zo zouden zij hun honoraria verantwoorden die al te vaak volgen op het slechts ondertekenen van de door de advocaten opgestelde conclusies.

¹⁶³⁴ Dit kon bereikt worden door 1° op de zittingsrollen enkel zaken te schrijven die echt klaar waren om te worden gepleit 2° betere communicatie tussen advocaat (pleitbezorgers) en kamervoorzitter omtrent belet en 3° beter overleg tussen de kamers van de rechtbank zodat zaken sneller verzonden konden worden van overbelaste naar minder belaste kamers. *Rec. Circ.* 21 september 1945, 165 – 167. Achterstaande gerechtszaken. Openingsuren en duur der terechtzittingen. – rolregeling. Bijkomende terechtzittingen. Minister van Justitie Grégoire gaf ook nog mee dat hij alle voorstellen voor een betere inrichting van de rechtsbedeling en wijzigingen voor hoven en rechtbanken wou aanhoren.

¹⁶³⁵ Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1949. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Lambotte, *Parl. St. Kamer*, 1948 – 1949, nr. 260.

¹⁶³⁶ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 78 en in dezelfde zin A. ALLARD, *Verslag*, 64. 'Het is dan ook gepast dat er overgegaan wordt tot een herziening van alle reglementen van onze rechtbanken en dat er de inhoud van wordt bepaald. Enkel de bepalingen die betrekking hebben op de werking van iedere rechtbank, waarvan het publiek kennis dient te hebben opdat de goede gang ervan zou worden gewaarborgd, moeten erin voorkomen. Het reglement is geen wetboek van rechtspleging voor de pleiters, noch een korte deontologie voor de magistraten. Zie ook art. 88 Ger. W. Een schril contrast met de CPC dat deze zaken expliciet niet wou regelen. Zie *supra*.

¹⁶³⁷ *Ibid.*, 4.

was het soms onmogelijk om zaken af te roepen¹⁶³⁸. Het gebrek aan een algemeen beleid of zelfs visie leidde er toe dat er op lokale basis projecten opgezet werden. Bij de griffie van de rechtbank van eerste aanleg van Dendermonde bijvoorbeeld was het gebruik van een schrijfmachine ingeburgerd en ieder personeelslid moest dactylograaf zijn. Daarnaast werd ook het gebruik van gedrukte formules en fiches per zaak, door de griffie bijgehouden op een individuele rol, veralgemeend. Misschien kon dit een model zijn voor andere rechtbanken¹⁶³⁹?

361. Toen het statuut van de griffiers begin jaren 1950 herbekeken werd, werd ook de discussie hervat over de griffiewerkzaamheden. Het moest met de technische vooruitgang toch mogelijk zijn om de griffie van elke rechtbank van eerste aanleg uit te rusten met een fotokopietoestel? Ondertussen moesten griffies ‘uit de provincie’ zich behelpen en zich wenden tot de fotokopiedienst in Brussel¹⁶⁴⁰ en ook de manier waarop dit georganiseerd werd, kon op weinig begrip rekenen¹⁶⁴¹. Alles voor het ontwikkelen van films werd voor heel het land gecentraliseerd in Brussel¹⁶⁴². De aanwezigheid van een fotokopiemachine, schrijfmachine of carbonpapier alleen volstonden niet, maar moesten ook gebruikt worden. Dat vergde natuurlijk een omslag in mentaliteit¹⁶⁴³. En werd het niet tijd om opnamen in steno of op band toe te staan om discussie over getuigenissen achteraf te vermijden?¹⁶⁴⁴. Later werden dit dan dicteerapparaten en nog later de heilige graal: de informatisering van Justitie.

3.7. [Extraparlementaire initiatieven]

362. Naast het fragmentarische optreden van de wetgever en tal van wetsontwerpen en – voorstellen die telkens betrekking hadden op één specifieke rechtspleging of enkel wijzigingen in bevoegdheid of gerechtelijke organisatie beoogden, werden buiten het Parlement meer ambitieuze voorstellen gedaan voor een meer algemene hervorming van het gerechtelijk recht. De meest in het oog springende zijn de voorstellen van het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat en het ontwerp van de Jonge Balie van Luik. Omwille van hun waarde bij de redactie van het Gerechtelijk Wetboek vatten we beiden kort samen.

¹⁶³⁸ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 9 mei 1906, 318.

¹⁶³⁹ M. PASSELECQ, ‘La réforme des Greffes’, *JT* 1936, 97 – 100. Zie eerder al X., ‘Réforme de la Procédure. Le Journal des tribunaux à Termonde’, *JT* 1932, 99 – 100.

¹⁶⁴⁰ Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1954, *Parl. St.* Senaat 1953 – 1954 nr. 41.

¹⁶⁴¹ “*Le système de photocopie est organisé de la façon suivante: tous les matins, un bataillon de photographes quitte le département de la Justice, à Bruxelles, et se rend dans toutes les directions afin de photographier les dossiers préparés dans les greffes. (sourires). C’est ainsi que régulièrement à Charleroi, comme à Bruges, à Gand et à Liège, nous voyons arriver vers 9 heures et demie ce photographe du département de la Justice. Après avoir photographié les documents qui lui sont présentés, le photographe met les pellicules dans sa...*”

¹⁶⁴² *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 21 februari 1967, 773.

¹⁶⁴³ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 3 juni 1950, 1045.

¹⁶⁴⁴ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 22 maart 1955, 1027.

3.7.1. [Het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat]

363. Wanneer we de door het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat (SHS)¹⁶⁴⁵ voorgestelde hervorming van het gerechtelijk privaatrecht inhoudelijk onder de loep nemen, is het belangrijk dat we in het achterhoofd houden dat het bij helemaal niet ging om wat per se wenselijk was, maar om wat haalbaar werd geacht¹⁶⁴⁶.

364. Eén van de speerpunten was het herstel van de status van de magistraat¹⁶⁴⁷. Die was door de uitzonderingsrechtbanken en het systeem van de alleenzetelende rechter aangetast. De lekenrechtspraak moest daarvoor onder handen worden genomen. De voorzitters van de buitengewone rechtbanken (rechtbank van koophandel, krijgsraad en werkrechtshoofden) moesten noodgedwongen beroepsmagistraten zijn¹⁶⁴⁸. Vanuit theoretisch oogpunt werd één rechtbank, samengesteld uit beroepsrechters verkozen. Op die manier kon men bevoegdheidsconflicten voorkomen. Omdat dat praktisch niet haalbaar leek (gevestigde belangen en grondwettelijke bezwaren) werd dan maar gekozen voor een tussenoplossing die rekening hield met tradities en gebruiken: het voorzitterschap van deze rechtbanken moest toegewezen worden aan beroepsrechters. Voor de rechtbank van koophandel¹⁶⁴⁹ zou dit dan een beroepsrechter als voorzitter zijn, bijgestaan door twee rechter-kooplieden, waarbij de voorzitter zou benoemd worden onder de (onder-) voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg van het rechtsgebied van het hof van beroep waarin de rechtbank van koophandel gelegen is. In het ‘verbinden’ van deze rechtbanken door gemeenschappelijke

¹⁶⁴⁵ Zie Hoofdstuk V: 5.2.3.1. Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat (SHS).

¹⁶⁴⁶ “*Wie in een wereld van abstracte wetenschap leeft, zal waarschijnlijk niet met de voorgestelde hervormingen gediend zijn. Het ware voorzeker meer spectaculair geweest, geheel af te breken met onze grondwettelijke organisatie en met de van kracht zijnde wetten, om het recht van den Romeinschen pretor of het gerecht van den heiligen Lodewijk, onder een eik te kleeden naar onze tijd en naar ons klimaat. Het doel van het Studiecentrum was echter niet een ideaal procesrecht uit te vinden, dat waarschijnlijk bestemd zou zijn om een eervolle maar te rustige – een eeuwig rustige – plaats in te nemen in de rechtskundige bibliotheken.*” TH. VAN PUYVELDE, ‘De hervorming van de rechtspleging’, *RW* 1938 – 1939, 1106 – 1120 (1106). Zie als uitgesproken voorbeelden van deze benadering *supra* het voorzitterschap van de uitzonderingsgerechten de alleenzetelende rechter en de leiding van het geding.

¹⁶⁴⁷ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, I. Recruteering en bezoldiging der magistratuur, 1 – 33 (memorie van toelichting) en 33 – 38 (voorontwerp).

¹⁶⁴⁸ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, III. Het Voorzitterschap van de buitengewone Rechtbanken. Voor de rechtbanken van koophandel zie 52 – 55 (memorie van toelichting) en 56 – 61 (voorontwerp), art. 35 en 36 en voor de werkrechtshoofden: 66 – 68 (memorie van toelichting) en 68 – 71 (voorontwerp), art. 25 en 26. Wat de rechtbanken van koophandel betrof, sloot SHS zich in de eerste plaats aan bij het toen hangende wetsvoorstel (Wetsvoorstel tot wijziging van de samenstelling van de rechtbanken van koophandel, *Parl. St.* Senaat 1936 – 1937, nr. 104) dat hoofdzakelijk voorstelde om de rechtbanken van koophandel onder het voorzitterschap van de referendarissen te plaatsen.

¹⁶⁴⁹ Zie hierover onder andere de nota van J. de Necker (referendaris bij de handelsrechtbank van Kortrijk) bij de memorie van toelichting, verschenen in de *Jurisprudence commerciale des Flandres*. Daarin haalt De Necker onder meer aan dat grote handelsnaties als Engeland, Japan en de Verenigde Staten van Amerika geen handelsrechtbanken kennen. Hetzelfde gold voor Nederland. In Duitsland, waar men in vele rechtbanken het lekenelement heeft ingevoegd (bijvoorbeeld de politierechtbank), werkten de handelsrechtbanken met een jurist als voorzitter en kooplieden als bijzitters. Hij achtte een grote hervorming van de handelsrechtbank ook mogelijk aangezien de Grondwet handelsrechtbanken instelde op de plaatsten die door de wet aangeduid werden, maar als de wet er geen aanduidt... Wat de werkrechtshoofden betrof, was de ongrondwettelijkheid ervan opgelost door te verklaren dat ze feitelijk rechtbanken van koophandel waren. Tot de wet van 1926 was het beroep tegen vonnissen van de werkrechtshoofden dan ook bij de handelsrechtbanken.

beroepsmagistraten werd een oplossing gezien voor de bevoegdheidsconflicten. Terwijl de werkrechteraden van beroep al werden voorgezeten door twee beroepsrechters moesten ook de werkrechtshaden zelf worden voorgezet door een beroepsrechter¹⁶⁵⁰ en de rechtskundig bijzitter/beroepsmagistraat-voorzitter in voorontwerp SHS moest toegevoegd worden aan het verzoeningsbureau¹⁶⁵¹. In het algemeen werd een examen als toegang tot de magistratuur al afgeserveerd¹⁶⁵² maar de benoemingswijze kon deels gedepolitiseerd worden door een systeem van voordracht. Het sterk optrekken van de wedden moest verder de juiste personen aantrekken.

365. Opvallend ook waren de opvattingen over de alleenzetelende rechter¹⁶⁵³. De toepassing hiervan werd ‘op overdreven wijze’ uitgebreid en verankerde zich als een vaste instelling. De grootste kritiek hierop waren de jonge rechters die soms alleen zetelden en de voordelen van de onpersoonlijkheid van een rechtscollege. Hoewel men eigenlijk wilde terugkeren naar de situatie van vóór 1919, beschouwde men deze zaak als een *fait accompli*. Budgettaire en praktische redenen (een steeds groter aantal zaken) verzetten zich tegen een terugkeer naar het oude systeem¹⁶⁵⁴. Wel was het zo dat de kamers samengesteld uit drie rechters terug de regel moesten worden in eerste aanleg, en de alleenzetelende rechter de uitzondering. Wanneer dit bovendien noodzakelijk was, moest het gaan om ervaren magistraten die zich uitspraken in eenvoudige zaken waartegen hoger beroep mogelijk was. Er werd een onderscheid gemaakt tussen drie soorten zaken. Eerst zijn er de zaken die uitsluitend door een kamer van drie rechters konden behandeld worden: echtscheidingen en scheiding van tafel en bed, met inbegrip van de daaruit volgende vorderingen tot uitkering voor levensonderhoud, de burgerlijke vorderingen uit een drukpersmisdrijf, de zaken waarvan de rechtbank in hoogste aanleg kennis neemt en het beroep tegen vonnissen die in eerste aanleg door de vrederechter zijn geweest. Daarnaast zijn er de zaken die normalerwijze door drie rechters behandeld moesten worden, tenzij de voorzitter van de rechtbank anders besloot. Dat zijn de rechtsplegingen op verzoek (met uitzondering van zaken die betrekking hebben op echtscheiding of scheiding van tafel en bed), rechtsvorderingen die betrekking hebben op de middelen van uitvoering en de tussengeschillen en betwistingen eraan verbonden en de vorderingen tot uitkering van levensonderhoud (uitgenomen deze die voortspuiten uit de echtscheiding of scheiding van tafel en bed). Voor alle andere zaken is één rechter voldoende. De aanlegger kan dan wel verlangen dat zijn zaak door een kamer van drie rechters behandeld wordt maar moet dit dan uitdrukkelijk verklaren in gedinginleidende akte. De verweerder mocht hetzelfde doen in zijn akte van aanstelling van pleitbezorger¹⁶⁵⁵. De

¹⁶⁵⁰ CENTRE D'ÉTUDES POUR LA RÉFORME DE L'ÉTAT, *Réforme de la procédure*, dl. 3, Boek VI. Procédure devant le conseil de prud'hommes. LIX L'organisation des conseils de prud'hommes et la procédure devant ces juridictions. 345 – 368 (memorie van toelichting) en 369 – 371 (voorontwerp). Tijdens de voorbereidende werkzaamheden van de wet van 9 juli 1926 op de werkrechtershaden werd dit ook al naar voor geschoven. Zie *Parl. St.* Senaat 1923 – 1924, nrs. 67 – 72.

¹⁶⁵¹ Samen met het toevoegen van een juridisch element aan het verzoeningsbureau werd ook de bevoegdheid opgetrokken tot 500 frank (van 200 frank) en werd het PV van verzoening uitvoerbaar verklaard. *Ibid.*, art. 4.

¹⁶⁵² Zie supra noot 136.

¹⁶⁵³ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, II. De Enkele Rechter in burgerlijke zaken, 39 – 51 (memorie van toelichting), 51 -52 (voorontwerp).

¹⁶⁵⁴ Th. VAN PUYVELDE, ‘hervormingen op gerechtelijk gebied’, *RW* 1937 – 1938, 238.

¹⁶⁵⁵ Art. 1, SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, II. De Enkele Rechter in burgerlijke zaken, 51 – 52.

tegenhanger voor het alsnog behoud van de alleenzetelende rechter was een uitbreiding van het advies het OM¹⁶⁵⁶.

366. Wat de procedure¹⁶⁵⁷ betrof, beoogde men een aantal wijzigingen maar geen globale hervorming. De nadruk lag vooral op het onderzoek in burgerlijke zaken en handelszaken. Daarvoor bestudeerde men onder andere de meest recente buitenlandse wetgeving om vervolgens tot de conclusie te komen dat geen enkel daarvan integraal in België geïmplementeerd kon worden¹⁶⁵⁸. De mogelijkheid tot een inquisitoir stelsel, waarbij de leiding van het proces aan de rechter werd toevertrouwd werd wel onderzocht maar “*na deze studie kwam zij echter tot het besluit dat, indien men praktisch werk wenschte te verrichten, het verkieslijk was het raam van het bestaande procesrecht te behouden en daarbinnen ingrijpende hervormingen te verwezenlijken*”¹⁶⁵⁹. Men bleef dus bij de accusatoire procedure maar versterkte de rol van de rechter wel bij de inleiding en het in staat stellen van de zaak. De commissie stelde een afgezwakte vorm voor waarbij de partijen de zaak zelf voorbereidden maar een rechter de ontwikkeling en inleiding in de gaten hield en kennis nam van het dossier vóór de pleidooien¹⁶⁶⁰. Dat moest onder andere gebeuren door een dossier van de rechtbank dat ter griffie werd bijgehouden en alle stukken van de procedure moest bevatten¹⁶⁶¹. Eenmaal het dossier neergelegd werd bij de griffie, konden alle nieuwe elementen dan uit de debatten worden geweerd. Daarna nam een ‘kamer van inleiding’ de zaak over en verdeelde deze onder de verschillende kamers van de rechtbank. Deze kamer kon echter ook onmiddellijk uitspraak doen op eenvoudige conclusies in zaken waarin één van de partijen niet verscheen of zaken die tot geen debatten aanleiding gaven¹⁶⁶². Eenmaal de zaak ingeleid, waakte de kamervoorzitter over de termijnen en kon hij op verzoek van de partijen bewarende maatregelen bevelen. Daarnaast was de mogelijkheid voorzien om in elke stand van het geding de partijen samen te roepen in de raadkamer om ‘*een vereniging te beproeven*’¹⁶⁶³. Het PV van deze minnelijke schikking had dan dezelfde kracht als een vonnis en de uitgifte ervan werd voorzien van een

¹⁶⁵⁶ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, XV. De Mededeling aan het Openbaar Ministerie, 239 -251 en 251 – 252. Over de verschillende standpunten over de tussenkomst van het OM in burgerlijke zaken zie de openingsrede van 15 september 1936 van Hayoit de Termicourt als procureur-generaal van het Hof van Beroep van Brussel op R. HAYOIT DE TERMICOURT, ‘Propos sur le ministère public’, *RDP* 1936, 961 – 1011.

¹⁶⁵⁷ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. 1, XIV Het Onderzoek in burgerlijke zaken en zaken van koophandel, 201 – 224 en 224 – 238.

¹⁶⁵⁸ Zie bijvoorbeeld *supra* voor de ontwikkelingen in Frankrijk. De implementatie in België zou bij de Balies op weerstand stuiten en bovendien vereisten dat het aantal rechters zou omhoog gaan.

¹⁶⁵⁹ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. 1, 228.

¹⁶⁶⁰ Art. 4, SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. 1, XIV Het Onderzoek in burgerlijke zaken en zaken van koophandel, 225 – 231.

¹⁶⁶¹ Art. 16, *Ibid.*, 235 – 237. Voor elke op de rol ingeschreven zaak moest een dossier aangelegd worden dat de zaak volgde voor al de rechtscolleges die ervan kennis moesten nemen. Dit bestond uit een origineel van het exploit tot inleiding, de conclusies van de partijen, de door de griffier gelijkkluidend verklaarde afschriften van opgemaakte processen verbaal en de beslissingen in de zaak getroffen met inbegrip van originelen en verslagen. TH. VAN PUYVELDE, ‘De hervorming van de rechtspleging’, *RW* 1938 – 1939, 1110 – 1111. Voór het KB nr. 224 van 24 december 1935 bevatte de uitgifte van het vonnis buiten de gronden en het beschikkend gedeelte een kort overzicht van de gang van het geding en een beknopte mededeling van de verschillende processtukken. Deze werden ‘kwaliteiten’ genoemd. Het dossier van de rechtspleging moest dit ten dele vervangen.

¹⁶⁶² *Ibid.*, 1111.

¹⁶⁶³ Art. 15, SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. 1, XIV Het Onderzoek in burgerlijke zaken en zaken van koophandel, 235.

uitvoeringsformule¹⁶⁶⁴. Omdat de termijnen om conclusies uit te wisselen te kort waren in de CPC werden ze verhoogd (tot één maand voor eiser/verweerder)¹⁶⁶⁵.

367. Het SHS stelde ook een regeling voor het kort geding¹⁶⁶⁶ en voor de procedure op verzoekschrift voor¹⁶⁶⁷. Wat verstek¹⁶⁶⁸ betrof, werd de termijn verhoogd om misbruiken te voorkomen en de nietigheden werden teruggebracht tot de ware toedracht van KB nr. 300 van 30 maart 1936¹⁶⁶⁹.

368. Bij het deskundigenonderzoek¹⁶⁷⁰ werden tal van bestaande uitzonderingen geschrapt ten voordele van de nieuwe algemene regel¹⁶⁷¹. Ook het getuigenverhoor onderging een facelift, termijnen werden eengemaakt, getuigenverhoren *ad futurum* expliciet voorzien¹⁶⁷² net als de mogelijkheid tot optekenen van een getuigenverhoor in steno¹⁶⁷³, afschaffen *theorie des reproches*¹⁶⁷⁴...

369. Eenmaking was er ook bij de procedure voor de vredegerichten¹⁶⁷⁵ richting die van voor de rechtbank van eerste aanleg¹⁶⁷⁶. Daarbij werd verder gegaan op het KB nr. 300 van 30 maart 1936 waar de procedure voor de rechtbank van eerste aanleg ook werd uitgebreid (na eerst vereenvoudigd te zijn) naar de vredegerichten, en niet omgekeerd. Omgekeerd werd de procedure voor de werkrechtshraden¹⁶⁷⁷, behoudens uitdrukkelijke afwijkingen, afgestemd op de vredegerichten.

¹⁶⁶⁴ Art. 7, *Ibid.*, 232.

¹⁶⁶⁵ Art. 4, *Ibid.*, 225 – 231.

¹⁶⁶⁶ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. 1, XIII. De Bevoegdheid van den Rechter in kort geding, 196 – 199 (memorie van toelichting) en 199 – 200 (voorontwerp). Dit voorontwerp herneemt vooral *Parl. St.* Kamer 1936 – 1937, nr. 308 en *ibid.* 1937 – 1938, nr. 190.

¹⁶⁶⁷ *Ibid.*, XXIII. De Beslissingen op Verzoekschrift, 332 – 377 (memorie van toelichting) en 377 – 383 (voorontwerp).

¹⁶⁶⁸ *Ibid.*, XVI. Vonnissen bij verstek, 253 – 255 (memorie van toelichting) en 255 (voorontwerp).

¹⁶⁶⁹ *Ibid.*, XVII. De Nietigheden. Rechtzetting van den tekst van artikel 173, 256 – 257 (memorie van toelichting) en 257 (voorontwerp). Herformuleren van art. 173 CPC met betrekking tot belang.

¹⁶⁷⁰ *Ibid.*, XIX Het Deskundigen-onderzoek, 275 – 285, 289-291 (memorie van toelichting) en 285 – 289, 291 – 293 (voorontwerpen).

¹⁶⁷¹ Art. 2 – 8, *Ibid.*, 291 – 293. Zie bijvoorbeeld de in Hoofdstuk III vermelde wetten op de uitvinderbrevetten van 24 mei 1854 (art. 7) wet op de auteursrechten van 22 maart 1866 (art. 30), wet op onteigening ten algemene nutte van 17 april 1835 (*9ter*), mijnwetten, ...

¹⁶⁷² Art. 16, *Ibid.*, XVIII. Het Getuigenverhoor, 258 – 269 (memorie van toelichting) en 269 – 274 (voorontwerp).

¹⁶⁷³ Art. 7, *Ibid.*

¹⁶⁷⁴ Art. 11, *Ibid.*

¹⁶⁷⁵ *Ibid.*, XXI. De Wijze van procederen vóór het Vredegerecht, 317 – 323 (memorie van toelichting) en 323 – 325 (voorontwerp).

¹⁶⁷⁶ In de procedure voor de vredegerichten waren een aantal lacunes. In de praktijk werd dan boek II van de CPC toegepast die de procedure voor de rechtbank van eerste aanleg regelde. Om de onzekerheid op te lossen bepaalde SHS uitdrukkelijk welke zaken uit boek II van toepassing waren voor de vredegerichten. Zie vooral art. 1, *Ibid.*

¹⁶⁷⁷ Art. 59 – 90, Wet van 9 juli 1926 op de werkrechtshraden. CERÉ, *Réforme de la procédure*, dl. 3, LIX. L'organisation des conseils de prud'hommes et la procédure devant ces juridictions, 345 – 366 (350 – 351.)

370. Het deel over de tenuitvoerlegging en de bewarende beslagen leverden de directe inspiratie op voor het *Gerechtigd Wetboek*¹⁶⁷⁸. Wat het uitvoerend beslag betrof, werd een herziening van KB nr. 300 van 30 maart 1936 voorgehouden waarin men een aantal overbodige formaliteiten afschafte¹⁶⁷⁹. De belangrijkste innovatie was het aanleggen van een «dossier van beslag» op de griffie en het instellen van een «rechter der tenuitvoerleggingen». Deze beslagrechter *avant la lettre* had tot opdracht ‘met meer spoed dan onder de toepassing van het Wetboek van 1806 mogelijk is, de moeilijkheden die zich in den loop van de executie voordoen, op te lossen’¹⁶⁸⁰. Verder werd verdeling bij omslag, die volledig in onbruik geraakt was door de complexiteit en bijhorende kosten, geschrapt. In de plaats daarvan werd eerst gepoogd de partijen te verzoenen via de deurwaarder die de verkoop deed en bij gebrek aan akkoord verhuisde de zaak automatisch naar de rechter der tenuitvoerleggingen (≠ partijautonomie). Het beslag op onroerende goederen werd vereenvoudigd en de dadelijke uitwinning behouden en uitgebreid¹⁶⁸¹.

371. Tot slot werd ook voorzien in een nieuwe regeling voor scheidsrechtspraak ter vervanging van de bestofte bepalingen uit 1806¹⁶⁸².

372. De griffies stonden dan weer voor een modernisering; het ging onder meer over de *moderne regelen van organisatie* (logische en functionele schikking van lokalen met meubilair, gepast bureau en classeermeubelen) en het was ‘aanbevolen (*schrijf*)machines te gebruiken.’¹⁶⁸³. Ook waren er wijzigingen wat betrof berichten van deskundigen, processen-verbaal van getuigenverhoor, het handelsregister en werd voorzien in een vereenvoudigde en snelle heffingswijze van de rechten op de gerechtelijke akten. De bedoeling was een centralisatie van de procedure via de griffies, o.a. door het dossier van rechtspleging. Die

¹⁶⁷⁸ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. 2., XXVII. Het Conservatoir Beslag op roerend goed, 76 – 95. Het voorontwerp volgt eigenlijk het Wetsontwerp betreffende het conservatoir beslag en de gedwongen tenuitvoerlegging, *Parl. St.* Kamer 1933 – 1934, nr. 95 onder bepaald voorbehoud. Het bewarend beslag op onroerende goederen (*Ibid.*, XXVIII. Het Conservatoir Beslag op onroerende goederen, 96 – 123 (memorie van toelichting) en 124 – 131 (voorontwerp).) volgt dan weer vooral de wet van 4 september 1908 betreffende het beslag op zee- en binnenschepen en het voorgenoemde wetsontwerp op bewarend beslag in roerende zaken.

¹⁶⁷⁹ Zie SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. 2., XXIV Beslag onder derden, 7 – 15 (memorie van toelichting) en 15 – 18 (voorontwerp); *Ibid.*, XXV. Het Executoriaal Beslag, het Beslag op vruchten te velde en de Verdeeling na omslag, 19 – 31 (memorie van toelichting) en 31 – 44 (voorontwerp). De aanpassingen in het beslag op vruchten te velde is vooral gericht op het nieuwe dossier van beslag en de rechter der tenuitvoerleggingen.

¹⁶⁸⁰ Vroeger verliep dit via een kort geding (art. 807 CPC). In het voorontwerp van SHS kan de procedure gestart worden door een verklaring van de beslagen partij aan de beslagleggende deurwaarder of door dagvaarding. De tussenkomst van een pleitbezorger is niet langer verplicht.

¹⁶⁸¹ *Ibid.*, XXVI. Het Beslag op onroerend goed, de Dadelijke Uitwinning en de Prijsverhoging op vrijwillige vervreemding, 45 – 65 (memorie van toelichting) en 65 – 75 (voorontwerp).

¹⁶⁸² *Ibid.*, XXXVII De Arbitrage, 309 – 353 (memorie van toelichting) en 353 – 362 (voorontwerp). Zie in dit kader het Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering inzake Arbitrage, *Parl. St.* Kamer 1955 – 1956, nr. 567/1.

¹⁶⁸³ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, V. De Inrichting van de Griffies, 92 – 102. De voorstellen gaan tot in het detail. Zo was het o.a. aangewezen de versiering van de muren van de lokalen eenvoudig te houden, in lichte en zachte tinten....

nieuwe rol betekende dat ook het statuut van het personeel van de griffies moest herwerkt worden¹⁶⁸⁴.

373. Wat de bevoegdheid betrof, werden vooral de regels uit de Bevoegdheidswet van 1876 met betrekking tot de bepaling van bevoegdheid en rechtsgebied (art. 22 – 35) herzien en vereenvoudigd¹⁶⁸⁵. Daarnaast werd gepleit voor een echte volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg en in een nieuwe regeling voor bevoegdheidsconflicten voorzien. In het geval de rechtbank van eerste aanleg zich onbevoegd verklaarde, moest ze aanduiden welke rechtbank dan wel kennis moest nemen van de zaak. Die beschikking over de bevoegdheid was dan bindend voor de aangewezen rechter. Beroep hiertegen was maar ontvankelijk samen met hoger beroep omtrent het geschil zelf en enkel als de waarde van de vordering de bevoegdheid in laatste aanleg te boven ging¹⁶⁸⁶.

374. Het doel van dit alles was de procedure ontdoen van haar *broussailles* en ze te versnellen. Dat was moeilijk want er was bijvoorbeeld geen akkoord over de afschaffing van de pleitbezorgers¹⁶⁸⁷. De voorgestelde hervormingen zetten natuurlijk wel de deur verder open voor de afschaffing van de pleitbezorgers. Dat kwam enerzijds door hun tussenkomst te beperken bij de tenuitvoerlegging en de vereenvoudiging van de procedure en anderzijds door de voorgestelde inleiding van de zaak. In plaats van *in abstracto* de rechtbank van eerste aanleg aan te duiden in de dagvaarding, zonder enige vermelding van kamer en/of dag (de pleitbezorger loste dit op), moest dit voortaan aangegeven worden in de dagvaarding. Aan de andere kanten moesten de reglementen van inwendige orde van de rechtbanken en –hoven op die manier gewijzigd worden dat nieuwe zaken op dezelfde dag en hetzelfde uur voor hetzelfde lokaal werden opgeroepen.

375. De voorstellen van het SHS behandelen eigenlijk bijna de volledige inhoud van het Gerechtelijk Wetboek (met inbegrip van de bijzondere procedures) en gaan verder op de weg naar eenmaking, ingeslagen door het KB nr. 300 van 30 maart 1936.

¹⁶⁸⁴ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, VIII Statuut van het Personeel der Griffies, 117 – 125 (memorie van toelichting) en 125 – 137 (voorontwerp) en IX. Statuut van het Personeel van de Parketten, 138 – 140 (memorie van toelichting) en 140 – 148 (ontwerp KB). Dit zal later voor een groot stuk de wet van 1957 worden.

¹⁶⁸⁵ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, X. Wijzen om de Bevoegdheid en den Aanleg te bepalen, 149 – 158 (memorie van toelichting) en 158 – 160 (voorontwerp).

¹⁶⁸⁶ Art. 6, SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, XII De Bevoegdheid van de Rechtbanken van koophandel, 177 – 193 (memorie van toelichting) en 193 – 195 (voorontwerp). Dit is eigenlijk het systeem van de werkrechtcraden (art. 86, Wet 9 juli 1926 op de werkrechtcraden).

¹⁶⁸⁷ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, IV. Het Ambt van Pleitbezorger, 73 – 81 (behoud) en 81 – 91 (afschaffing).

3.7.2. [Wetsvoorstel Jonge Balie Luik]

376. Bij het uitblijven van algemene hervorming besloot ook de Jonge balie van Luik om zelf een poging te wagen. Het resultaat van hun werkzaamheden werd ingediend in de vorm van een wetsvoorstel¹⁶⁸⁸ en kon ook Van Reepinghen inspireren¹⁶⁸⁹.

377. Het ontwerp voorzag één wetboek met daarin alle bepalingen betreffende bevoegdheid en de rechtspleging. Voor de gerechtelijke organisatie werden geen wijzigingen opgesteld. Toch werd voorgesteld om ook de werkrechtshraden in dit geheel te integreren. In 9 titels werd alles behandeld; I. Bevoegdheid in betwiste zaken; II. Algemene bepalingen; III. Bij dagvaarding ingestelde eisen en onderzoek van de zaken ten gevolge daarvan (= de gewone rechtspleging, met uitsluiting van de tenuitvoerlegging van vonnissen); IV. Kort geding; V. Eisen ingesteld bij verzoekschrift (vrijwillige rechtspraak); VI. Buitengewone rechtsmiddelen; VII. Scheidsgerecht (op dagvaarding, verzoekschrift en compromis); VIII. Tenuitvoerlegging van vonnissen en IX. Diverse rechtsplegingen (eis tot afgifte of verbetering van een akte, rekening en vereffening, opbod bij vrijwillige vervreemding, bijzondere voorschriften inzake eisen tot scheiding van tafel en bed, echtscheiding, voorschriften betreffende beslissingen van familieraden, rechtspleging inzake ontzetting, eis tot inbezitstelling van goederen van een afwezige en rechtsplegingen betreffende het opvallen van een nalatenschap).

378. Titel I, de bevoegdheid in betwiste zaken (art. 1 – 57) hield slechts weinig wijzigingen in met de wet van 25 maart 1876. De bevoegdheid van vredegerichten in eerste aanleg werd van 10.000 frank naar 25.000 frank gebracht en het bedrag in laatste aanleg van 2.000 frank naar 5.000 frank¹⁶⁹⁰. Daarbij ging het om een aanpassing aan de inflatie. Hetzelfde gold voor de rechtbank van eerste aanleg, rechtbank van koophandel en kort geding waar het bedrag voor uitspraken in laatste aanleg van 25.000 naar 50.000 frank werd verhoogd¹⁶⁹¹. Wat het kort geding betrof, kon het wetsontwerp daarover aanhangig in de Kamer integraal overgenomen worden¹⁶⁹². Dagvaarding genoot de voorkeur boven het verzoekschrift hier. De bevoegdheid in kort geding van de voorzitter van de rechtbank van koophandel verhuist voortaan naar de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg. Hiermee wou men bevoegdheidsproblemen oplossen en de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg de magistraat maken die bovenaan

¹⁶⁸⁸ Wetsvoorstel houdende hervorming van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St. Kamer* 1958 – 1959, nr. 114: “*De ondergetekenden nemen het ontwerp van de Luikse Jonge Balie over in de vorm van een wetsvoorstel, waarmede zij niets anders beogen dan een bijdrage te leveren tot de studie van dit belangrijke vraagstuk en tevens te wijze op de noodzaak dat die kwestie, na zoveel vruchteloze pogingen, haar beslag moet krijgen.*” Het wetsvoorstel werd ingediend door Merlot, Herbiet en Jeunehomme, zelf leden van de Luikse balie en betrokken bij de redactie van het voorstel. (Hierna verkort als ‘Wetsontwerp Jonge Balie Luik’)

¹⁶⁸⁹ Zie randnr. 412.

¹⁶⁹⁰ Art. 2. (Algemene bevoegdheid) en art. 3 (bijzondere bevoegdheid), Wetsontwerp Jonge Balie Luik.

¹⁶⁹¹ Art. 18, Wetsontwerp Jonge Balie Luik. Voorheen was er geen begrenzing voor de appellabiliteit van beslissingen in kort geding.

¹⁶⁹² Wetsontwerp betreffende de rechtspleging in kort geding en op verzoekschrift tot wijziging: 1° van het voorafgaande boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering; 2° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St. Kamer*, 1955- 1956, nr. 566/1.

de piramide stond van burgerlijke rechtbank, rechtbank van koophandel, werkrechtsheraad en vredegerecht.

379. Deel II, Algemene bepalingen (art. 58 – 71) stelt vooral dat de procedure voortaan dezelfde is voor de hoven van beroep, rechtbank van eerste aanleg, rechtbank van koophandel, werkrechtsheraad en vredegerecht¹⁶⁹³. Administratieve rechtshachten werden hier niet vermeld maar impliciet doelde men hier wel op.

380. Deel III betrof de op dagvaarding ingestelde eisen en het onderzoek ervan (art. 72 – 200). Het gebruik van een verzoekschrift om de procedure in te leiden moest het onderspit delven voor de dagvaarding. In de Franse tekst hanteert het ontwerp ook de term ‘citation’ waarmee ze doet uitschijnen dat de eengemaakte procedure verwant was met de rechtshpling voor de vredegerechten¹⁶⁹⁴. Het ontwerp voorziet ook de gerechtsbrief (hier gerechtsstuk in het Nederlands)¹⁶⁹⁵ en hierdoor een grotere rol voor de griffies. De partijen verschijnen in persoon of door een advocaat, zoals gebruikelijk was voor de vredegerechten en rechtbank van koophandel. Het ontwerp neemt ook het systeem van korte debatten van voor de vredegerechten over maar hoewel de zaak op de inleidende of eerstvolgende zitting kan worden bepleit, bepaalde de tekst toch dat daartoe wordt beslist op verzoek van de raadslieden van beide of van één van beide partijen¹⁶⁹⁶. In geval van verwijzing naar de rol moet de rechtbank er zich van gewisssen dat beide partijen door een advocaat zijn vertegenwoordigd. Anders moet de zaak verdaagd worden zodat partijen een raadsman kunnen aannemen. Er is geen specifieke regeling voor de rol van advocaat voor de rechtbank. Men verwijst naar degene die hij nu al speelt voor het vredegerecht, rechtbank van koophandel en de werkrechtsheraad; het vertegenwoordigen van de partij, voorleggen van conclusies en pleiten. Het ontwerp voorziet niet in een monopolie om in rechte te verschijnen maar wel in een monopolie om te pleiten¹⁶⁹⁷. Dat moest een einde maken aan de ‘zielige vertoning’ waarin een particulier tegen een advocaat pleitte, of twee particulieren tegen elkaar. De rechtbank heeft de soevereine bevoegdheid om alsnog te beslissen dat de partijen in rechte verschijnen en de tussenkomst van het OM in burgerlijke zaken wordt beperkt.

381. Wat de vonnissen, hun betekening, het instellen van hoger beroep en de procedure hiervoor (art. 88 – 130) betrof, werd het bestaande kader overgenomen. Een nieuwigheid bij betekening was dat vonnissen waarbij een verrichting werd bevolen waaraan partijen moeten deelnemen (plaatsbezoek, deskundigenonderzoek, getuigenverhoor en persoonlijke verschijning) niet meer bij deurwaardersexploot moeten betekend worden. De griffier neemt die rol over met het ‘gerechtsstuk’¹⁶⁹⁸.

¹⁶⁹³ Art. 58, Wetsontwerp Jonge Balie Luik.

¹⁶⁹⁴ *Ibid.*, 7.

¹⁶⁹⁵ Art. 71, Wetsontwerp Jonge Balie Luik.

¹⁶⁹⁶ Art. 83 §2, *Ibid.*

¹⁶⁹⁷ Art. 83 en art. 84, *Ibid.*

¹⁶⁹⁸ Art. 110, *Ibid.*

382. De termijnen voor hoger beroep (2 maanden) en verzet (15 dagen) werden behouden (art. 111 – 117). De tussenkomst van pleitbezorgers bij de hoven van beroep werd behouden om praktische redenen (art. 122 – 130).

383. Wat de excepties betrof (art. 131 – 145) moet de exceptie van onbevoegdheid die opgeworpen wordt door één van de partijen door de behandelende magistraat voorgelegd worden aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, die zonder mogelijkheid tot hoger beroep uitspraak doet¹⁶⁹⁹. Op die manier hoopte men een snelle oplossing te creëren door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg het monopolie te geven van excepties van onbevoegdheid. De onbevoegdheid *ratione materiae* en *loci* moeten opgeworpen worden *in limine litis*¹⁷⁰⁰. De partij die de onbevoegdheid opwerpt, moest dit motiveren in zijn verzoekschrift gericht aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg. Wat nietigheden betrof, werd de oplossing van SHS overgenomen¹⁷⁰¹.

384. Bij het bewijs (art. 146 – 187) moest de rechter in uitzonderlijke gevallen een zeker recht van initiatief hebben. Men had vertrouwen in de magistratuur om omzichtig met deze bevoegdheid om te gaan maar voorzag een aantal beperkingen. Er werd o.a. voorzien in de mogelijkheid om partijen te bevelen een stuk over te leggen waardoor het geschil in een ander daglicht werd gesteld en de mogelijkheid voor de rechtbank om de partijen te ondervragen over het voorwerp van het geschil¹⁷⁰². De verplichte aanwezigheid van advocaten in deze gevallen moest de rechten van de verdediging vrijwaren. De voor- en nadelen werden gewogen en men koos voor de politiek van het minste kwaad.

385. Het getuigenverhoor (art. 147 – 154) werd gemoderniseerd door gebruik te maken van de aangetekende brief voor de betekening van het vonnis, de mededeling van getuigen aan de tegenpartij en de oproeping van getuigen ter terechtzitting¹⁷⁰³. Getuigen moesten voortaan in beginsel verhoord worden door de rechtbank zelf en niet meer door een rechter-commissaris¹⁷⁰⁴. Wanneer daar toch gebruik van wordt gemaakt, moest dit opgenomen worden door de rechtbank erkende stenografen en in elk geval niet op kosten van de partijen. Het deskundigenbewijs (art. 159 – 176) moest hervormd worden zodat partijen gewapend waren tegen een deskundige die zonder verantwoording talmde met het indienen van zijn verslag. De keuze van deskundigen bleef in beginsel bij de partijen, de rechter komt pas tussen als partijen het niet eens waren. Het vonnis die de deskundige aanstelde, moest ook de termijn voor het indienen van diens verslag bepalen¹⁷⁰⁵. Wanneer de deskundige zich niet aan deze termijn hield, was de rechter verplicht diens honoraria met de helft te verminderen¹⁷⁰⁶. Voor plaatsbezoek (art. 177 – 178) en verhoor op feiten en vraagpunten (art. 179 – 187) veranderde weinig.

¹⁶⁹⁹ Art. 131 *juncto* 133, *Ibid.*

¹⁷⁰⁰ Art. 131, *Ibid.*

¹⁷⁰¹ SHS, *Hervorming van de burgerlijke rechtspleging*, dl. 1, 256.

¹⁷⁰² Art. 146, Wetsontwerp Jonge Balie Luik.

¹⁷⁰³ Ook uit SHS, *Hervorming van de burgerlijke rechtspleging*, dl. 1, 265 – 267.

¹⁷⁰⁴ *Ibid.*, 262.

¹⁷⁰⁵ Art. 159, Wetsontwerp Jonge Balie Luik.

¹⁷⁰⁶ Art. 170, *Ibid.*

386. De hervorming van het kort geding (art. 201 – 206) had vooral haar nieuwigheid in de bevoegdheid (zie *supra*). De regeling voor eisen op verzoekschrift (art. 207 – 216) werd overgenomen uit een hangend wetsontwerp¹⁷⁰⁷. Voor het overige waren geen essentiële wijzigingen aan derdenverzet, herziening, verhaal op de rechter (art. 239 – 264).

387. Tot slot waren er een aantal rationalisering, een vereenvoudiging van de tenuitvoerlegging van voorbereidende en interlocutoire uitspraken en werd het scheidsgerecht hervormd. Voortaan moest in elk scheidsgerecht een jurist zetelen¹⁷⁰⁸ en kon een scheidsman een partij wiens rechten in het gedrang kwam, verplichten een advocaat te nemen op straffe van bij verstek veroordeeld te worden¹⁷⁰⁹. De beroepsmogelijkheden tegen een scheidsrechterlijke uitspraak werden aan banden gelegd.

3.8. Lessen uit Congo?

388. Eerder in dit hoofdstuk verwezen we al naar de veralgemeende toepassing van de alleenzetelende rechter in Congo¹⁷¹⁰. Die aanpak was vooral pragmatisch: er waren immers slechts een beperkt aantal kolonials die in aanmerking kwamen voor het ambt van magistraat. Ook andere koloniale machten botsten op praktische problemen in verafgelegen kolonies. Het gerechtelijk apparaat in het moederland functioneerde immers (al dan niet naar wens) met behulp van tal van actoren die in de kolonies niet voorhanden waren¹⁷¹¹. De eerste die in zo'n geval sneuvelden waren doorgaans de pleitbezorgers. In de Franse kolonies van Algerije, Martinique, Guadeloupe... maakte hun tussenkomst geen deel meer uit van de rechtsgang, terwijl Frankrijk er zelf hardnekkig aan vasthield. Hetzelfde gold voor België en Congo. Procedureel experimenteerde Frankrijk in Tunesië en Marokko o.a. met een meer actieve rechter naar Duits (1877) of Oostenrijks (1895) model¹⁷¹², met o.a. vereenvoudiging van dagvaarding, bewijs.... Ook voor de Belgische casus ligt nog heel wat studiewerk op de plank. Het weinige onderzoek dat in het verleden gedaan werd, bleef vaak beperkt tot de administratieve en gerechtelijke organisatie (en wie ze bemande!) of leek zich enkel vast te

¹⁷⁰⁷ Wetsontwerp betreffende de rechtspleging in kort geding en op verzoekschrift tot wijziging: 1° van het voorafgaande boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering; 2° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St. Kamer*, 1955- 1956, nr. 566/1.

¹⁷⁰⁸ Art. 252, Wetsontwerp Jonge Balie Luik.

¹⁷⁰⁹ Art. 258, *Ibid.*

¹⁷¹⁰ Zie randnr. 201.

¹⁷¹¹ We mogen niet vergeten dat het gerechtelijk apparaat in Congo lange tijd een zeer beperkte organisatie kende. Dat uitte zich in een zeer beperkt aantal rechtbanken en rechters. In 1924: 24 rechters, tot 1945: 36 rechters. Pas na WO II was er een grote toename. B. PIRET, *La justice coloniale en procès. Organisation et pratique judiciaire, le tribunal de district de Stanleyville (1935-1955), these de doctorat inédite*, Université Saint-Louis – Bruxelles, 2016, 476 p. (237). (Hierna verkort als "B. PIRET, *La justice coloniale*")

¹⁷¹² R. DESIRY, 'Le rôle du juge dans le déroulement de l'instance civile', *Dalloz*, 1956 *Chronique XXVII*, 145-152.

bijten in het strafrecht¹⁷¹³. Ook hier was de burgerlijke rechtspleging het lelijke eendje. Een korte verkenning dringt zich daarom op.

389. De casus Congo lijkt in het bijzonder interessant omdat zowel tijdens Congo-Vrijstaat (1885 – 1908)¹⁷¹⁴ als Belgisch-Congo (1908 – 1960)¹⁷¹⁵ de burgerlijke rechtspleging bij decreet geregeld werd. Een aantal hindernissen in België (parlementaire inertie, belangengroepen...¹⁷¹⁶) speelden hier niet of veel minder. Wil dit dan zeggen dat we hier een ongeremd ideaalbeeld te zien kregen? Het feit dat de Belgische wetgever niet noodzakelijk wilde experimenteren en zich vooral leek te laten leiden door pragmatisme doen vermoeden van niet.

390. Na de verwerving van Congo door Leopold II in 1885 (Congo-Vrijstaat) werd al snel een regeling ingevoerd voor het strafrechtelijke contentieux¹⁷¹⁷. Rechtbanken van eerste aanleg (toen nog aan te duiden op welke locaties) en een Hof van Beroep in Boma moesten instaan voor het afdwingen van de wetgeving¹⁷¹⁸. Zowel bij de rechtbank van eerste aanleg als in het hof van beroep werd recht gesproken door een alleenzettelende rechter/raadsheer¹⁷¹⁹. Een paar maanden later kwam er een zelfde voorlopige regeling voor burgerlijke zaken en zaken van koophandel¹⁷²⁰. Naar analogie met wat eerder voor het strafrechtelijke luik gebeurde, bestond ook deze wet uit een deel gerechtelijke organisatie en bevoegdheid en een soort verkorte versie van de CPC. Dit werd aangevuld met een decreet¹⁷²¹ dat een aantal voorlopige beginselen vastlegde voor burgerlijke zaken en zaken van koophandel; 1° Als de materie niet geregeld werd door een decreet, besluit of ordonnantie die reeds afgekondigd was, werden de betwistingen die onder de bevoegdheid van de Congolese rechtbanken vielen beoordeeld volgens de lokale gebruiken, algemene rechtsbeginselen en billijkheid¹⁷²² en 2° als de betwisting de toepassing inhield van een lokale gewoonte, mocht de rechter advies inwinnen bij één of meerdere inboorlingen, gekozen uit de meest capabele notabelen¹⁷²³.

¹⁷¹³ B. PIRET, *La justice coloniale*, 37. Piret stelt dat dergelijke transfers uitzonderlijk zijn en de Belgische kolonie maar zelden als laboratorium of experiment diende voor latere hervormingen in België. Over het belang hiervan zie T. DUVE (ed.), *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*, 2014/Vol. 1, Max Planck Institute for European Legal History, Frankfurt am Main, 2014, 568 p.

¹⁷¹⁴ Décret du 7 janvier 1886 in *Bulletin Officiel de l'État indépendant du Congo*, 1886, 1 – 5. De administrateur-generaal regelt justitie bij decreet.

¹⁷¹⁵ Art. 17 Loi du 18 octobre sur le gouvernement du Congo belge ('La Charte coloniale'), *Pasin.* 1908, 829 – 890.

¹⁷¹⁶ Zie Hoofdstuk V: Externe rechtsgeschiedenis.

¹⁷¹⁷ Décret du Roi-Souverain du 7 janvier 1886 sur l'organisation judiciaire, la competence, la procedure, les infractions et les peines in *Bulletin Officiel* 1886, 1 – 18.

¹⁷¹⁸ Art. 1, *Ibid.*

¹⁷¹⁹ Art. 2, *Ibid.*. Vanaf 1896 waren de hoven van beroep samengesteld uit een voorzitter en twee raadsheren. Art. 2 Décret du 21 avril 1896 in *Bulletin Officiel*, 1896, 104.

¹⁷²⁰ Ordonnance du 14 mai 1886 concernant la justice en matière civile et commerciale in *Bulletin Officiel* 1886, 89 – 118. (Hierna verkort als "Ordonnance 1886").

¹⁷²¹ Décret du 14 mai 1886 in *Bulletin Officiel*, 189 – 190.

¹⁷²² Art. 1, *Ibid.*

¹⁷²³ Art. 2, *Ibid.*

391. In slechts 114 artikelen werd enerzijds een procedure geschetst die in principe de volledige CPC verving en anderzijds alle wetten op bevoegdheid in burgerlijke zaken en zaken van koophandel. Zonder vredegerichten en rechtbanken van koophandel was er slechts de rechtbank van eerste aanleg (en in beroep het hof van beroep¹⁷²⁴) die volheid van bevoegdheid genoot¹⁷²⁵. Bij die eenvoud valt één kanttekening te maken. De rechtbank van eerste aanleg was bevoegd voor betwistingen in burgerlijke en handelszaken waarbij een niet-inboorling, de Staat of een openbare dienst partij was¹⁷²⁶. Als beide partijen echter inboorlingen waren, werd de betwisting volgens de lokale gewoonten beoordeeld door lokale stamhoofden¹⁷²⁷. Op uitdrukkelijke vraag van beide partijen kon de rechtbank wel zaken tussen inboorlingen behandelen, maar die werden dan beslecht volgens de lokale gebruiken¹⁷²⁸.

392. Het is evident dat de eenvoud van het gerechtelijk apparaat niet noopte tot een afzonderlijke procedure voor de verschillende rechtbanken. Opvallender was dat het onderscheid tussen de korte rechtspleging/*procédure sommaire* en de gewone rechtspleging/*procédure ordinaire*, die normaal gold voor de rechtbanken van eerste aanleg, niet behouden werd. Ook de schriftelijke procedure viel nergens te bespeuren. In de plaats daarvan werd een nieuwe procedure gemodelleerd op die voor de vredegerichten¹⁷²⁹. Dit betekende een procedure die én meer openbaar én meer mondeling was. Dat had ook tot gevolg dat persoonlijke verschijning als wijze van inleiding van het geding veralgemeend werd¹⁷³⁰. Het eenvoudige gerechtelijk apparaat maakte het ook mogelijk om alle termijnen in de burgerlijke rechtspleging één te maken¹⁷³¹. Om deze procedure te kunnen veralgemenen, moesten wel een aantal aanpassingen gedaan worden. Vredegerichten waren bedoeld als de uitzondering, naast het gewone systeem. Om die redenen waren ze dus ook beperkt in hun bevoegdheid¹⁷³². Het hoofdstuk scheidsrechtspraak daarentegen werd bijna integraal¹⁷³³ overgenomen, hoewel dat ook niet helemaal vrij was van kritiek¹⁷³⁴.

393. De nieuwe procedure zonder pleitbezorgers zorgde er o.a. voor dat de procedure een stuk minder formalistisch was dan in België en er een alternatief moest komen ter vervanging

¹⁷²⁴ *Ibid.*

¹⁷²⁵ Een volheid van bevoegdheid zoals die in Frankrijk gold of in België vóór 1876 (zie *supra*). A. GOHR, *De l'organisation judiciaire et de la compétence en matière civile et commerciale au Congo*, Liège, H. Vaillant, 1910, 47.

¹⁷²⁶ Art. 1, Ordonnance 1886.

¹⁷²⁷ Art. 4, *Ibid.*

¹⁷²⁸ Décret 11 janvier 1898 in *Bulletin Officiel* 1898, 37.

¹⁷²⁹ Hoofdstuk I, Titel II Ordonnance 1866 sprak o.a. van *citations* in de plaats van het neutralere *assignments*.

¹⁷³⁰ Art. 15, Ordonnance 1886.

¹⁷³¹ Art. 12, *ibid.*. Voor dagvaarding werd de termijn voor de rechtbank van eerste aanleg genomen (8 dagen) en de termijn om hoger beroep aan te tekenen werd teruggebracht to 1 maand. Uiteraard werd de verhoging per afstand behouden. Terwijl dit voor een klein land als België en met moderne transportatiemogelijkheden nog weinig steek hield, was de situatie in Congo natuurlijk volledig anders.

¹⁷³² Zie *supra*. Zo namen vrederechters o.a. geen kennis van de uitvoering van hun vonnissen. Toegegeven, art. 17 CPC voorzag dat vonnissen van de vrederechter uitvoerbaar waren bij voorraad onder 300 frank, maar voor de rest lag de mogelijkheid om de tenuitvoerlegging te bevelen bij voorraad aan banden. Cfr. art. 21 ordonnance 1886.

¹⁷³³ Art. 58 – 73, *ibid.*

¹⁷³⁴ Zie *supra*.

van het systeem van kwaliteiten¹⁷³⁵. In de nieuwe procedure verliep alles tegensprekelijk¹⁷³⁶ en zaken werden ter plaatse of op de eerste zitting beslecht. Ook de mogelijkheden tot voorlopige tenuitvoerlegging waren uitgebreider dan in CPC¹⁷³⁷ en een aantal praktische zaken werden aangepakt zoals de afkondigingsformule van de uitspraak die niet meer die van de GW van 28 floréal jaar XII van het Franse Keizerrijk was¹⁷³⁸.

394. Wat bewijsmiddelen betreft, was er een regeling voor de eed, het getuigenverhoor, het plaatsbezoek en deskundigen. Er werd geen onderscheid meer gemaakt tussen een verhoor op feiten en artikelen en een verhoor afzonderlijk maar in aanwezigheid van de partijen¹⁷³⁹. De nieuwe vorm was een hybride vorm, ergens tussen wat gebeurde voor de vrederechter en de persoonlijke verschijning¹⁷⁴⁰. Weg dus met de rechter-commissarissen uit de CPC, weg met tal van voorgaande formaliteiten (o.a. verbonden aan de figuur van de pleitbezorger). Voortaan werd echter wel van alles een PV opgesteld (in tegenstelling tot bij de vrederechter: enkel als vatbaar voor beroep)¹⁷⁴¹. Wanneer een getuigenverhoor bevolen werd, moest (in tegenstelling tot ‘mocht’ in het verleden) de rechter het uur, de dag en plaats ervan in het vonnis aangeven¹⁷⁴². Met betrekking tot deskundigen werd de procedure vereenvoudigd en de rollen omgekeerd. Voortaan werden 1 of 3 deskundigen aangeduid door de rechter, tenzij de partijen gezamenlijk iets anders overeenkwamen¹⁷⁴³.

395. De grove borstel werd boven gehaald voor de rechtsmiddelen. Geen herroeping van het gewijsde, geen derdenverzet, geen verval, geen verhaal op de rechter of wraking. Ook een voorziening in cassatie was oorspronkelijk niet mogelijk. Wat overbleef waren verzet en beroep. De beroepsregeling uit de CPC werd overgenomen¹⁷⁴⁴ en de termijn ingekort¹⁷⁴⁵. Voortaan waren alle zaken vatbaar voor beroep (in tegenstelling tot in België). Verstek en verzet werden vereenvoudigd o.a. door de afwezigheid van pleitbezorgers.

396. Tot slot waren er nog twee opvallende hervormingen. In de Congolese procedure was geen plaats meer voor de verplichte voorafgaande verzoening (in België pas een kleine 30 jaar later afgeschaft). Enkel in het geval er onder de partijen één of meerdere Congolezen waren, kon de rechter een verzoeningspoging ondernemen op de leest van lokale gebruiken. Het niet naleven van deze formaliteit kon bovendien in geen geval tot nietigheid van de procedure leiden¹⁷⁴⁶. De grootste veranderingen vonden plaats voor het roerend beslag. Dat werd helemaal

¹⁷³⁵ Art. 23, *ibid.*

¹⁷³⁶ Art. 19, Ordonnance 1886.

¹⁷³⁷ Art. 21, *Ibid.*

¹⁷³⁸ Art. 140 – 141 geraadpleegd op <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-l-an-xii-empire-28-floreale-an-xii.5090.html> . cfr. art. 24.

¹⁷³⁹ Art. 35, *ibid.*

¹⁷⁴⁰ Zie art. 119 CPC en randnr. 166.

¹⁷⁴¹ Art. 35 – 42, *ibid.*

¹⁷⁴² Art. 30, *ibid.*

¹⁷⁴³ Art. 45, *ibid.*

¹⁷⁴⁴ Art. 49 – 57, *ibid.*

¹⁷⁴⁵ Art. 49, *ibid.* van 3 maanden naar 1 maand.

¹⁷⁴⁶ Art. 16, *ibid.*

hervormd. Dit was deels het gevolg van de afwezigheid van een aantal klassieke actoren van de rechtsgang: de pleitbezorgers en in mindere mate deurwaarders. Maar de regeling voor een bewarend beslag in burgerlijke zaken kwam tegemoet aan de kritiek op haar Belgische tegenhanger¹⁷⁴⁷.

397. Voor burgerlijke en handelszaken was er dus een gerechtelijke piramide voor niet-inboorlingen, bestaande uit rechtbanken van eerste aanleg (onderaan) en een hof van beroep (bovenaan). In 1889 werd daar een hooggerechtshof aan toegevoegd¹⁷⁴⁸. Dit hof was een hybride hof dat soms zetelde als cassatierechtbank, soms als hof van beroep en soms als Raad van State. Het systeem dat hier door de wetten uit 1886 opgebouwd werd, behelsde zo een regeling voor vooral niet inboorlingen. Een jaar later werd ook gedacht aan de inboorlingen. Hier lag vooral de nadruk op de opdeling strafzaken enerzijds en burgerlijke en zaken van koophandel anderzijds. Terwijl voor deze laatste de zaken tussen niet-inboorlingen aan henzelf overgelaten werden, werd er wel opgetreden in strafzaken¹⁷⁴⁹. Wat oorspronkelijk als voorlopige regeling ingevoerd werd in 1886 bleef uiteindelijk in voege tot de onafhankelijkheid van Congo in 1960.

398. Toch betekende dit niet dat er niets gebeurde in deze periode. Begin 20ste eeuw werd de onbeperkte appellabiliteit van uitspraken aan banden gelegd (onder 200 frank)¹⁷⁵⁰. Daarmee liep Congo voor op België (tot 1928 100 frank). Daarnaast werd er voor zaken van geringe waarde (onder 100 frank¹⁷⁵¹) een korte rechtspleging in het leven geroepen. Ambtenaren van het OM met een rechtendiploma mochten op summiere wijze en zonder bijstand van een griffier de functie van rechter waarnemen overal waar er geen rechtbank van eerste aanleg of bevoegde territoriale rechtbank (voor strafzaken) was¹⁷⁵². In het interbellum was er bovendien een breuklijn: Congo werd geïntegreerd in de Belgische structuren. In de plaats van een *État indépendant* werd ze een *colonie à part entière*; het startschot voor een grotere tussenkomst van de wetgever. Dat gebeurde o.a. door de nieuwe bevoegdheid voor het Belgische Hof van Cassatie¹⁷⁵³. Het KB van 1923¹⁷⁵⁴ behield de 6 bestaande rechtbanken van eerste aanleg (Boma,

¹⁷⁴⁷ Zie randnr. 302.

¹⁷⁴⁸ Décret du 16 avril 1889 concernant le Conseil supérieur in *Bulletin Officiel*, 1887, 161-162 en Décret du 8 octobre 1890 concernant le Conseil supérieur in *Bulletin Officiel* 1890, 154-156.

¹⁷⁴⁹ Décret du 6 mai 1887 concernant le ressort du tribunal de première instance du Bas-Congo et institution des juges territoriaux dans le Haut-Congo in *Bulletin Officiel* 1887, 86.

¹⁷⁵⁰ Art. 4, Décret du 3 juin 1906 concernant l'organisation de la justice in *Bulletin Officiel*, 1906, 256 – 259. (256-257).

¹⁷⁵¹ Voor strafzaken ging het om zaken onder 200 frank + nomenclatuur.

¹⁷⁵² *Ibid.* art. 3 en 6.

¹⁷⁵³ Wet van 15 april 1924 houdende uitbreiding tot Belgisch Kongo van de rechtsmacht van het Hof van Cassatie en tot wijziging van artikel 29 van de wet op de regering van Belgisch Kongo, *Pasin.* 1924, 211. De bevoegdheid van het Hof van Cassatie werd uitgebreid met de taak van de Hoogere Raad voor Congo. Dat sommige bepalingen identiek waren in zowel de Congolese als de Belgische burgerlijke rechtspleging betekende niet dat alle rechtsleer daarvoor noodzakelijkerwijze inwisselbaar was. Zie bijvoorbeeld Zie bijvoorbeeld F. DE MÛELENAERE, 'Le droit de compromettre du Congo belge' in X., *Bulletijn der zittingen van het Koninklijk Belgisch koloniaal instituut*, 1939-2, Bruxelles. Terwijl de mogelijkheid van een 'clause compromissoire' in België ter discussie bleef staan, was die gewoon normaal in Kongo (art. 58 Ordonnance 1886).

¹⁷⁵⁴ Arrêté royal du 11 juillet 1923 concernant l'organisation judiciaire in *Bulletin Officiel* 1923, 619 – 621.

Leopoldstad [Kinshasa], Coquilhatstad [Mbandaka], Buta¹⁷⁵⁵, Stanleystad [Kisangani] en Elisabethstad [Lubumbashi]¹⁷⁵⁶, maar de rechtbanken van beroep werden hoven van beroep (ondertussen twee: één in Boma en één in Elisabethstad)¹⁷⁵⁷. Beroep kon voortaan in burgerlijke zaken en zaken van koophandel boven 1.500 frank of niet vatbaar voor waardering¹⁷⁵⁸.

399. Na de herorganisatie van de ‘Europese’ rechtbanken volgde die van de inheemse¹⁷⁵⁹. In 1926 werd ook beslist om de inboorlingen aan het systeem toe te voegen. Terwijl voorheen die zaken uitbesteed werden aan stamhoofden en volgens lokale gebruiken verliepen, werden een aantal nieuwe instellingen ingevoerd: het *tribunal de chefferie*, *tribunal de secteur*, *tribunal de centre* en *tribunal de territoire*. Het tribunal de chefferie werd voorgesteld als de erfgenaam van de indigene rechtspraak, met dit verschil dat de koloniale wetgever voortaan de gebiedsomschrijving, samenstelling en procedure bepaalde. De andere rechtbanken bestonden hier parallel mee, met dezelfde bevoegdheden¹⁷⁶⁰ maar op een andere (overlappende) territoriale leest. Het tribunal de territoire kreeg wel bijkomende bevoegdheden en kon o.a. zaken evoceren, schorsen en herzien. Boven deze instellingen kwam een *tribunal de parquet*. Hoewel de koloniale wetgever dan wel kon optreden binnen de procedure, bleef ze wel nog volgens de gewoonte oordelen en kon ze dus verschillen tussen de rechtbanken. De koloniale wetgever introduceerde wel zaken zoals motivering, openbaarheid van zitting, tegensprekelijkheid en het beginsel dat de kosten gedragen werden door de verliezende partij.

¹⁷⁵⁵ Omwille van economische ontwikkeling van Uele naar Buta.

¹⁷⁵⁶ Art. 2, *ibid.*

¹⁷⁵⁷ Art. 3, *ibid.*

¹⁷⁵⁸ Art. 99 Décret du 9 juillet 1923 in *Bulletin Officiel* 1923, 566 – 616 (604).

¹⁷⁵⁹ Decreet houdende wijziging van het decreet van 15 april 1926 op de inheemse rechtsmachten in *Bulletin Officiel* 1938, 243 – 254 en KB van 13 mei 1938 Inheemse rechtsmachten in *Bulletin Officiel* 1938, 471 – 499.

¹⁷⁶⁰ Decreet van 15 april 1926 op de inheemse rechtsmachten in *Bulletin Officiel* 1926, 448 – 468.

Bijlage. Concordantietabel burgerlijke rechtspleging Congo/CPC

PROCEDURE CONGO	CPC	PROCEDURE CONGO	CPC
Titre I. Des tribunaux		Chapitre X. De l'arbitrage	
Art. 1		Art. 58	Art.1003
Art. 2		Art. 59	Art. 1005
Art. 3	Art. 83	Art. 60	Art. 1006
Art. 4		Art. 61	Art. 1007
Art. 5		Art. 62	Art. 1009
Art. 6		Art. 63	Art. 1010
Titre II. De la procédure devant les tribunaux		Art. 64	Art. 1012
Chapitre I. Des citations		Art. 65	Art. 1016 § 2
Art. 7	Art. 1	Art. 66	Art. 1017
Art. 8	Art. 2 en 4	Art. 67	Art. 1018
Art. 11		Art. 68	Art. 1019
Art. 12	Art. 5 § 1 en 2	Art. 69	Art. 1020
Art. 13		Art. 70	Art. 1021 <i>in fine</i>
Art. 14	Art. 6	Art. 71	Art. 1022
Art. 15	Art. 7	Art. 72	Art. 1023
Chapitre II. De la conciliation		Art. 73	Art. 1024
Art. 16		TITRE III. Des saisie mobilières	
Chapitre III. Des audiences et de la comparution des parties		Chapitre I. De la saisie-arrêt Art. 557 - 581	
Art. 17	Art. 9	Art. 74	
Art. 18		Art. 75	Art. 559 § 2
Art. 19	Art. 13	Art. 76	
Art. 20	Art. 18	Art. 77	
Art. 21	Art. 135	Art. 78	
Art. 22	Art. 130 en 131	Art. 79	
Art. 23	Art. 141	Art. 80	
Art. 24	Art. 146	Art. 81	
Chapitre IV. Des jugements par défaut et des oppositions à ces jugements		Art. 82	
Art. 25	Art. 19	Art. 83	
Art. 26	Art. 20	Art. 84	
Art. 27	Art. 21	Art. 85	
Art. 28	Art. 22	Chapitre II. De la saisie-exécution Art. 583 - 625	
Chapitre V. Des jugements qui ne sont pas définitifs et de leur exécution		Art. 86	Art. 583
Art. 29	Art. 28	Art. 87	Art. 585
Art. 30	Art. 29	Art. 88	
Art. 31	Art. 30	Art. 89	
Art. 32	Art. 120	Art. 90	Art. 594
Art. 33	Art. 121	Art. 91	
Chapitre VI. De la mise en cause des garants		Art. 92	
Art. 34	Art. 32 en 33	Art. 93	
Chapitre VII. Des enquêtes		Art. 94	
Art. 35	Art. 34	Art. 95	Art. 592
Art. 36	Art. 35	Art. 96	Art. 600
Art. 37	Art. 36	Art. 97	
Art. 38		Art. 98	
Art. 39	Art. 263-264	Art. 99	
Art. 40	Art. 265	Art. 100	
Art. 41	Art. 266	Art. 101	
Art. 42		Art. 102	
Chapitre VIII. Des visites des lieux et des expertises		Chapitre III. De la saisie conservatoire	
Art. 43	Art. 41	Art. 103	
Art. 44	Art. 42	Art. 104	
Art. 45	Art. 303-305	Art. 105	
Art. 46		Titre IV. Des frais de justice en matière civile et commerciale	
Art. 47	Art. 317	Art. 106	
Art. 48	Art. 429	Art. 107	
Chapitre IX. De l'appel et de l'instruction sur appel		Art. 108	
Art. 49	Art. 443	Art. 109	
Art. 50	Art. 451	Art. 110	
Art. 51	Art. 452		
Art. 52	Art. 456		
Art. 53	Art. 457		
Art. 54	Art. 458		
Art. 55	Art. 459		
Art. 56	Art. 464		
Art. 57	Art. 470		

400. In deze concordantietabel werd telkens het corresponderende artikel uit de CPC weergegeven. De vakken in het lichtgrijs werden overgenomen uit de procedure voor de vredegerichten. Het vak in het donkergrijs verwijst naar de procedure voor de rechtbank van koophandel. Met uitzondering van een aantal gewijzigde bepalingen uit de rechtspleging voor de vredegerichten werden de bepalingen tekstueel overgenomen uit de CPC. De bepalingen uit

de Congolese rechtspleging zonder tegenhanger, waren de nieuwe bepalingen met betrekking tot beslag.

3.9. Tussenconclusie

401. Het verhaal van al die verschillende oplossingen voor het uitblijven van een algemene hervorming van de burgerlijke rechtspleging is een verhaal van communicerende vaten. Zeker tot in het interbellum veranderde er niet veel aan de CPC en dus de burgerlijke rechtspleging in het algemeen. De wetgever richtte zich vooral op wetten die de gerechtelijke organisatie en bevoegdheid regelden. Deze zaken waren eenvoudiger aan te pakken, want geregeld in afzonderlijke wetten en geen ‘geheel’ zoals de burgerlijke rechtspleging. Ondertussen werden in de praktijk oplossingen gezocht, maar vaak zonder het lichtbaken van het Hof van Cassatie. Het is duidelijk dat de wetgever een uitbreiding van het aantal magistraten en gerechtelijk personeel verkoos wanneer dit budgettair mogelijk was. Helaas waren de perioden waarin het manna uit de hemel viel eerder schaars. Opvallend is ook dat keer op keer werd uitgegaan van de tijdelijkheid van de problematiek. Een (tijdelijke) verhoging van gerechtelijk personeel of het tijdelijk invoeren van een alleenzettelende rechter moest de gerechtelijke achterstand wegwerken. Ondertussen zouden andere maatregelen (bevoegdheid, procedure), of zelfs enkel de gewijzigde (verbeterde) sociaaleconomische omstandigheden deze zaken in de toekomst verhinderen. Telkens weer werd deze zienswijze van de wetgever door de werkelijkheid achterhaald. Tijdelijke maatregelen zoals de alleenzettelende rechter waren ook helemaal niet onschuldig. Ze voedden het debat over de kwaliteit en recrutering van de magistratuur en hypothekeerden tegelijk ook het debat over een meer inquisitoire procedure.

402. Qua bevoegdheid valt moeilijk naast de voorkeur van de wetgever voor de vrederechter te kijken. De eenvoud, toegankelijkheid en lagere kost (o.a. geen pleitbezorgers) van die procedure lonkten als alternatief voor de zware formalistische rechtspleging voor de rechtbank van eerste aanleg. De wetgever omzeilde die niet enkel door zaken naar de vrederechter te verplaatsen, maar ook door de uitbreiding van het toepassingsgebied van de korte rechtspleging voor deze rechtbanken of zelfs het instellen van nieuwe procedures in bepaalde aangelegenheden.

403. Tegenover de voorliefde voor de vrederechter¹⁷⁶¹, leek niet iedereen overtuigd over de rechtbank van koophandel. Deze had echter twee zaken die in haar voordeel pleitten: een vermelding in de grondwet (en dus niet zomaar af te schaffen) en het simpele feit dat de procedure niet die voor de rechtbanken van eerste aanleg was¹⁷⁶². Eigenlijk was er geen of

¹⁷⁶¹ Al was niet iedereen het hier mee eens. Sommigen vreesden dat door de sterke uitbreiding van de bevoegdheden, de vrederechters in de toekomst de gewone rechtbank zou worden en de rechtbank van eerste aanleg het uitzonderingsgerecht. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 17 juni 1954, 185.

¹⁷⁶² Hierbij past ook enige nuance. De Wet Franck (afzonderlijke procedure voor niet betwiste kleine schuldvorderingen), de nood aan een bevoegdheid in kort geding voor de rechtbank van koophandel en het beroep op scheidsrechterlijke oplossingen (art. 429 CPC enerzijds en scheidsrechtspraak op basis van een compromissoir

weinig animo om zaken naar de rechtbank van koophandel te verschuiven¹⁷⁶³. Het feit dat de voorzitter van de rechtbank van koophandel een bevoegdheid in kort geding verwierf, had bijvoorbeeld niets te maken met de opwaardering van die instelling, maar alles met het carcan van art. 8 Bevoegdheidswet 1876 en art. 170 CPC. Bij de nieuwe bevoegdheid voor de vrederechters in handelszaken werd er ook voor gezorgd dat de rechtbank van koophandel niet zou optreden als beroepsinstelling. Voor de werkrechtersraden gold in grote lijnen dat ze *quantité négligeable* waren. De werkrechtersraden vielen immers niet te vergelijken met de arbeidsrechtbanken van vandaag. Belangrijke delen van hun bevoegdheid werden immers uitgeoefend door de vredegerichten, de rechtbanken van eerste aanleg en de rechtbanken van koophandel. Daar kwam nog eens bovenop dat de ontplooiing van de sociale zekerheid toevertrouwd werd aan administratieve en scheidsrechterlijke commissies.

404. Dat er na het falen van Allard weinig gebeurde op het vlak van de procedure betekende dan weer geenszins dat er ondertussen niets gebeurde. Maar enkel de meest dringende zaken (en *quick wins*) werden aangepakt, zoals bijvoorbeeld het onroerend beslag. De lijfswang werd in burgerlijke zaken een uitzondering¹⁷⁶⁴. In tal van afzonderlijke wetten voorzag de wetgever afwijkingen op het gemeen recht zoals beperking van rechtsmiddelen die openstonden tegen bepaalde beslissingen, andere termijnen, een andere regeling voor verstek of zelfs het inleiden van de procedure door een verzoekschrift. Andere zaken volgden de praktijk zoals de wet van 12 augustus 1911 op de afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging. Maar even goed het omgekeerde gebeurde. Terwijl er in de praktijk een oplossing was rond de volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg was het ingrijpen van de wetgever (de redactie van art. 8 Bevoegdheidswet 1876 in combinatie met art. 170 CPC) de aanleiding voor heel wat problemen. Er was ook nog de wet van 25 februari 1925 op de rechtspleging voor het Hof van Cassatie¹⁷⁶⁵ en ook de gerechtelijke bijstand en kostenloze rechtspleging¹⁷⁶⁶ werd in dezelfde periode aangepakt. Maar grensverleggend kunnen we dit moeilijk noemen aangezien deze wetten geen fundamentele wijzigingen in de behandelde materie inhielden. Een en ander had ook te maken met de onwil van het Parlement. Uit tal van ontwerpen, voorbereid door de Raad voor Wetgeving werden procedurele bepalingen geschrappt, om uiteindelijk de stukken

beding anderzijds) doen alvast vermoeden dat ook de procedure voor de rechtbank van koophandel niet zaligmakend was. Nochtans was net de rechtspleging voor de rechtbank van koophandel zelf één van de argumenten van de voorstanders van de instelling. Dat dit met enige zin voor overdrijving gebeurde, was een doorn in het oog van Charles Van Reepinghen, die zich geroepen voelde om dit beeld wat bij te sturen. Zie Hoofdstuk IV: Het Gerechtelijk Wetboek. Zie ook X., 'Au Tribunal de Commerce de Bruxelles. Réformes et suggestions', *JT* 1931, 693 – 694 en J. FONTEYNE, 'L'abus des oppositions devant le tribunal de commerce', *JT* 1932, 52. Een aantal van deze zaken werd al aangepakt met het KB nr. 300 van 30 maart 1936.

¹⁷⁶³ In bepaalde gevallen werd enige bevoegdheid voor de rechtbank van koophandel zelfs expliciet uitgesloten (zie *supra*, art. 36 Auteurswet 1886, onroerende goederen...). Uitzonderingen zijn o.a. betwistingen in verband met vervoer over spoorwegen en de Wet Franck. Zie *supra*. Zonder haar grondwettelijke verankering, zou de rechtbank van koophandel de 19de eeuw niet eens overleefd hebben. Later zal ze overleven bij de gratie van de nieuwe arbeidsrechtbanken.

¹⁷⁶⁴ Art. 780 – 805 CPC en de Loi du 21 mars 1859 sur la contrainte par corps, *Pasin.* 1851, 117 – 149 en Loi du 27 juillet 1871 sur la contrainte par corps, *Pasin.* 1871, 166 – 176.

¹⁷⁶⁵ Wett van 25 februari 1925 houdende de procedure in cassatie voor burgerlijke zaken, *Pasin.* 1925, 33 – 35 en de wet van 20 juni 1953 tot wijziging van de rechtspleging in verbreking, *BS* 5 september 1953, 5410.

¹⁷⁶⁶ Wet van 22 juni 1929 op de rechtbijstand en de kosteloze rechtspleging, *Pasin.* 1929, 500 – 533.

met betrekking tot bevoegdheid en gerechtelijke organisatie af te kondigen als afzonderlijke wetten.

405. In het interbellum kwam hier voorzichtig verandering in. Eerst met de wet van 15 maart 1932 die enerzijds een relatieve volheid van bevoegdheid inhield voor de rechtbank van eerste aanleg en anderzijds tal van soorten ‘aantrekking’ (aanhangigheid, samenhang) tussen vorderingen in het voordeel van de rechtbank van eerste aanleg beslechtte. Een duidelijke keuze. Maar de belangrijkste ingreep was waarschijnlijk het KB nr. 300 van 30 maart 1936. Die wilde de burgerlijke rechtspleging uniformiseren en deformaliseren¹⁷⁶⁷. De termijnen om te verschijnen en de wijze van dagvaarding werden ééngemaakt. In het geval van verstek was herdaging mogelijk, het getuigenverhoor (persoonlijke verschijning) en deskundigenonderzoek werden vereenvoudigd en in de nietigheidsleer deed het principe van *pas de nullité sans grief* terug haar intrede. Opvallend was dat bij het uniformiseren van de procedure deze voor de rechtbank van eerste aanleg (in vereenvoudigde vorm) veralgemeend werd in plaats van die voor de vrederechter (of rechtbank van koophandel). Dat gebeurde net omwille van het toegenomen belang van de vrederechter tegen het interbellum in vergelijking met de oorspronkelijke instelling in 1790¹⁷⁶⁸.

406. Brussel was altijd een geval apart. Dat kwam enerzijds doordat op het niveau van het hof van beroep Brussel met Antwerpen en Henegouwen (de industrialisering van België in gedachten) een immens rechtsgebied had. Anderzijds omwille van Brussel als standplaats van de regering¹⁷⁶⁹. Alle betwistingen met de administratie en staat werden gepleit in Brussel en in veel contracten werd Brussel als woonplaats gekozen. In eerste instantie verschenen deze zaken voor de rechtbank van eerste aanleg van Brussel en in hoger beroep voor het hof van beroep van Brussel¹⁷⁷⁰. Pas met de tijdelijke wet van 25 oktober 1919 werd bepaald dat rechtsvorderingen tegen de staat gebracht moesten worden voor de rechter van de plaats waar de verbintenis, het onderwerp van de vordering, uitgevoerd moest uitgevoerd¹⁷⁷¹. De rechtsvorderingen tegen andere publiekrechtelijke rechtspersonen moesten gebracht worden voor de rechter van de plaats waar het bestuur gevestigd was. Voor de provincie was dit de rechtbank in de provinciehoofdplaats. Voor fiscale zaken gold echter dat de rechter in wiens rechtsgebied het kanton gelegen was waar de inning moest gebeuren, bevoegd was. Die grote werklast leidde ook tot creatieve oplossingen, bijvoorbeeld bij de werking van de rechtbanken zelf (al dan niet in de reglementen van inwendige orde)¹⁷⁷². Het grote aantal zaken die de

¹⁷⁶⁷ Zie in dezelfde geest ook het onderbrengen van de echtscheiding in de rechtspleging uit het gemeen recht.

¹⁷⁶⁸ De procedure voor de vrederechter uit 1790 (en ook de bijgestuurde versie uit de CPC) kende kortere termijnen, minder formalisme bij het bewijs (in de rechtspleging de waarborg tegen rechterlijke willekeur),...

¹⁷⁶⁹ Zie hierover o.a. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 14 juli 1897, 788 e.v.

¹⁷⁷⁰ Art. 40 Bevoegdheidswet 1876. Rechtsvorderingen tegen de staat moesten gebracht worden voor de rechter van de plaats waar de zetel van het bestuur gevestigd was.

¹⁷⁷¹ Eenzelfde probleem was er met processen inzake verzekeringsovereenkomsten. Ook dit werd aangepakt. Voortaan waren de rechtbanken van de woonplaats van de verzekerde bevoegd. Invoering van art 43bis in bevoegdheidswet 1876 door Art. 1 Wet van 20 april 1920 (Wet van 20 april 1920 tot wijziging, inzake verzekeringsovereenkomsten, van de wet van 25 maart 1876 op de bevoegdheid, *Pasin.* 1920, 124 – 127).

¹⁷⁷² Denk bijvoorbeeld ook aan het aanwenden van de schriftelijke rechtsplegingen om maatregelen alvorens recht te doen, te bekomen. Zie *supra*.

rechtbank van eerste aanleg en het hof van beroep van Brussel te verwerken kregen, noopten tot creatieve ingrepen in het beleid en een aantal experimenten. Op verschillende momenten werd het Brusselse model wel naar voren geschoven, maar finaal werd nagelaten dit op dwingende wijze in te voeren. Dat gebeurde door de minister van Justitie aan de hand van omzendbrieven maar werd evengoed bepleit in de rechtsleer¹⁷⁷³.

407. Ook uit Congo kunnen we een aantal zaken leren. In een eerste fase, Congo-Vrijstaat, werd Congo als een soort privé-kolonie door Leopold II bestuurd, pas daarna (Belgisch-Congo) werd het een volwaardige kolonie van België. Beide periodes hebben echter gemeen dat dat uitvoerende macht een vrijheid genoot die ze in België niet kende. De gaf geenszins de ideale justitie aan, zoals die door de overheid werd beoogd want pragmatisme dicteerde tal van bepalingen. Wat voor Congo kon, was niet noodzakelijk goed voor België. Zonder hier te spreken van een experiment¹⁷⁷⁴, en het latere optreden van de wetgever in België indachtig, kunnen we wel één en ander leren over wat de overheid als wenselijk zag voor de burgerlijke rechtspleging. Zo werd de persoonlijke verschijning veralgemeend als wijze van inleiding van het geding, werd de voorlopige tenuitvoerlegging eengemaakt en de mogelijkheden uitgebreid, werd de redactie van een vonnis zonder kwaliteiten voorzien, moest de rechter in zijn vonnis dat een getuigenverhoor beval de dag, het uur en de plaats ervan aangeven, werden de termijnen eengemaakt en verkort en genoot de rechtbank van eerste aanleg volheid van bevoegdheid. Een aantal zaken hiervan werden verwezenlijkt in het interbellum, voor een aantal andere zaken was het wachten op het Gerechtelijk Wetboek.

408. In heel deze periode waren het vooral de pleitbezorgers die het grootste slachtoffer waren van de ontwikkelingen. Hun tussenkomst werd uitgesloten door het verhuizen van tal van materies richting de vrederechter (en in mindere mate de rechtbank van koophandel), het facultatief maken van hun tussenkomst in menig rechtspleging en het uitbreiden van de korte rechtspleging. Ook de deurwaarders hadden reden tot bezorgdheid. Vooral vanaf het interbellum zag de wetgever een oplossing voor de hoge gerechtskosten in het gebruik van (aangetekende) brieven voor tal van zaken, waarvoor voorheen de deurwaarders

¹⁷⁷³ Zie bijvoorbeeld X. ‘Expertises et mesures provisoires devant le Tribunal de première instance de Bruxelles’, *JT* 1931, 113 – 116. “*Sans entrer dans la discussion doctrinale relative au jugement des matières provisoires, il nous paraît d’une utilité pratique incontestable pour les plaideurs et spécialement pour les avocats, de les renseigner sur le point de savoir comment on peut obtenir actuellement au tribunal de première instance de Bruxelles, dans de nombreux cas, une décision rapide, satisfaisante, peu coûteuse et appelée souvent à devenir définitive.*” Zie ook CH. VAN REEPINGHEN, ‘La Chronique judiciaire. Expertises.’, *JT* 1955, 200 – 201. Hierin pleit hij om de Brusselse aanpak van het deskundigenbewijs te veralgemenen. Dat was o.a. het systeem waarin op de griffie een register werd bijgehouden waarin alle uitspraken worden opgeschreven waarin een deskundigenonderzoek bevolen werd. Elke 3 of 6 maanden werd de lijst dan doorgenomen om verslagen op te sporen die te laat waren en maatregelen te nemen om de deskundige die vertraging te laten verantwoorden. Zie hierover ook *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 9 februari 1956, 594.

¹⁷⁷⁴ In geen van de wetten, wetsontwerpen en –voorstellen die in dit proefschrift werden behandeld, noch in de documentatie die niet werd opgenomen of verder verwerkt, vonden wij een verwijzing naar de Congolese ervaring terug. Ook Charles Van Reepinghen verwijst in zijn verslag naar alles en iedereen, maar niet naar Congo.

tussenkwamen. Dat gebeurde in afzonderlijke wetten maar ook op algemene wijze voor de rechtspleging voor de vrederechter¹⁷⁷⁵.

409. Terugblikkend kan dus gesteld worden dat kleinere maatregelen deze periode domineerden maar dat ze uiteindelijk net door hun beperktheid de fundamentele problemen niet oplosten. Net daardoor rijpten de geesten en ontstond het besef dat een algehele hervorming nodig was. Dat die er toen nog niet kwam, is in belangrijke mate te wijten aan de Tweede Wereldoorlog waardoor het land met andere zorgen af te rekenen kreeg. Bijgevolg was het wachten op het einde van de oorlog en het daaropvolgende herstel voor de grote hervorming die zou komen. Een iets was ondertussen wel duidelijk geworden: dat de advocatuur voor een algemene hervorming wou gaan, meer nog, dat enkel op die manier een succesvolle hervorming mogelijk was.

¹⁷⁷⁵ Vanaf 1849 was het voor het OM mogelijk om de lokale politie en de gevangenisdirecteurs te belasten met taken die traditioneel tot de deurwaardersbevoegdheid gerekend werden. Sinds de wet op de wisselprotesten van 10 juli 1877 moesten deurwaarders ook dit monopolie delen met de postdiensten (*Pasin.* 1877 175 – 193). Het zijn echter vooral de KB's, genomen in gevolge volmachtenwetten, midden jaren 1930 waardoor de knipperlichten bij de deurwaarders aangingen. X. LESAGE, *De Duerwaerder. Geschiedenis van het gerechtsdeurwaardersambt*, Pelckmans, Kapellen, 1993, 353 p.. Zie ook Hoofdstuk V: 5.2.2.2. De gerechtskosten: access to justice?

Hoofdstuk IV

Het Gerechtelijk Wetboek (1958 – 1967)

410. Dat Charles Van Reepinghen¹⁷⁷⁶ in 1958 werd aangezocht om het gerechtelijk recht te hervormen, stond in de sterren geschreven. Hij had zich de afgelopen twee decennia ontpopt tot de centrale figuur in het hervormingsstreven¹⁷⁷⁷. Het aanstellen van Ernest Krings¹⁷⁷⁸ als adjunct-Koninklijk Commissaris weerspiegelde perfect waar het bij deze hervorming om te doen was. De hervorming moest slagen en dat betekende realisme en evenwichtigheid. Van Reepinghen was een Franstalige katholiek, gepokt en gemazeld aan de balie en professor aan de Katholieke Universiteit Leuven. De jongere Krings was een Vlaamse liberaal, magistraat en professor aan de VUB.

411. Van Reepinghen kon snel uit de startblokken schieten. Enerzijds bleven de 19de eeuwse kritieken op de CPC door een gebrek aan ingrijpende hervormingen relevant¹⁷⁷⁹ omdat de wetgever er vooral voor gekozen had om in te grijpen in de gerechtelijke organisatie en bevoegdheid¹⁷⁸⁰. In dat opzicht was Van Reepinghens analyse van Allards ontwerp interessant¹⁷⁸¹. Hier werden al een aantal krijtlijnen duidelijk van het toekomstige Gerechtelijk

¹⁷⁷⁶ Charles Van Reepinghen (°Frasnez-lez-Buissenal, 27 januari 1903, †Ukkel, 8 februari 1966) studeerde rechten aan de FUSL en ULB en ging daarna onmiddellijk aan de slag aan de Brusselse balie. Tijdens zijn loopbaan aan de balie was hij zowel lid als voorzitter (1940 – 1945) van de Jonge Balie van Brussel. Kort na de oprichting van de Raad van State werd hij ook bijzitter bij de afdeling wetgeving (1953). Het jaar daarop werd hij stafhouder bij de Brusselse balie nadat hij voorheen jarenlang zowel lid als secretaris geweest was van de Orde van Advocaten. Na zijn stafhouderschap werd hem gevraagd om de cursussen gerechtelijke organisatie, burgerlijk procesrecht, gerechtelijk recht van de Europese gemeenschappen en bescherming van de rechten van de mens te geven aan de KUL, een gevolg van zijn passage in SHS. Vanaf 1960 was hij ook professor aan de internationale rechtenfaculteit van rechtsvergelijking in Straatsburg. Zie o.a. E. KRINGS, ‘Van Reepinghen, Charles, Laurent, Marie’ in *Nouvelle Biographie nationale*, Vol. IX, Brussel, Académie, 2007, 377 – 381.

¹⁷⁷⁷ Zie Hoofdstuk V: Externe rechtsgeschiedenis.

¹⁷⁷⁸ Ernest Krings (°Mol, 29 september 1920, †Evere 1 juli 2017). Geboren in een Antwerpse magistratenfamilie startte Ernest Krings na zijn studies aan de ULB als advocaat aan de balie onder stagemeeester Léon Gyselynck. In 1946 werd hij benoemd tot substituut-procureur des Konings in Antwerpen, op voorstel van de pas aangetreden (Antwerpse) minister van Justitie Lilar (KB 13 december 1946). In 1956, wederom op voorstel van minister van Justitie Lilar werd hij benoemd tot substituut-procureur-generaal bij het hof van beroep van Brussel (KB 12 juni 1956) en vervolgens advocaat-generaal (KB 7 juli 1964). In deze periode was hij ook even kabinetschef van minister van Justitie Lilar (september 1960 – april 1961). In 1964 werd hij op de jonge leeftijd van 44 jaar en op voorstel van minister van Justitie Vermeylen (KB 4 november 1964) benoemd tot advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie. Daar werd hij in 1982 eerste advocaat-generaal (KB 5 mei 1982) en ten slotte procureur-generaal (KB 30 december 1982). Zie G. BAETEMAN, ‘Een leven in dienst van het recht en van het gerecht’ in E. KRINGS, *Liber Amicorum E. Krings*, Brussel, Story-scientia, 1991 1156 p. (XXXVII – XLV).

¹⁷⁷⁹ Van Reepinghen kon bijna integraal de door Allard een eeuw eerder geciteerde auteurs aanhalen, zonder dat ze veel van hun relevantie verloren hadden. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 3. Denk aan Bordeaux, Chardon, Boitard, Boncenne...

¹⁷⁸⁰ Zie randnr. 400. De wetgever trad wel op in tal van afzonderlijke wetten maar die lieten het algemeen systeem uit de CPC voor het overige ongemoeid.

¹⁷⁸¹ CH. VAN REEPINGHEN, ‘La réforme de la procédure civile. Rapport du M. Charles Van Reepinghen (du Barreau de Bruxelles)’, *JT* 1935, 452 – 458 (454). Van Reepinghen bestudeerde voor zijn analyse van de burgerlijke rechtspleging enerzijds Allards ontwerp en anderzijds Jean Appletons voorontwerp voor een nieuwe Franse Code

Wetboek: een volledige herziening van de CPC was noodzakelijk, net als de afschaffing van de pleitbezorgers. Het probleem van verdagingen van de zaak moest intern opgelost worden met de balie en niet door een strikte regeling. Verstek moest beperkt behouden worden, de formaliteiten van het schriftonderzoek en verhoor vereenvoudigd en de rechter in kort geding behouden en versterkt. Tot slot hekelde Van Reepinghen de beperkingen op het hoger beroep door de KB's van 13 januari 1935¹⁷⁸². Hier tegenover stond wel dat van een aantal kenmerkende zaken uit het Gerechtelijk Wetboek, zoals de beslagrechter en de arrondissementsrechtbank, nog geen sprake was.

412. Anderzijds was er heel veel materiaal voorhanden om aan de slag te gaan. De dynamiek die in het interbellum zowel door de wetgever als door private initiatieven op gang gebracht werd, had tal van wetsontwerpen en -voorstellen en tal van publicaties in de rechtsleer opgeleverd. Met het KB nr. 300 van 30 maart 1936 werd al een stap gezet richting het Gerechtelijk Wetboek¹⁷⁸³. Daarnaast vermelden we nog de werken van het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat¹⁷⁸⁴ en van tal van commissies net voor en na de Tweede Wereldoorlog die zich met het gerechtelijk recht bezig hadden gehouden¹⁷⁸⁵. Tot op de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek brachten individuen¹⁷⁸⁶ of organisaties ideeën of zelfs complete blauwdrukken aan voor een gerechtelijke hervorming¹⁷⁸⁷.

de procédure civile (J. APPLETON, *Avant-projet d'un Code de procédure civile*, Parijs, Dalloz, 1934, 67 p.). Zie ook Van Reepinghens voorwoord in J.H. ZWENDELAAR, CH. VAN REEPINGHEN en G. LERMUSIAUX, *Formulaire annoté de procédure civile*, 1935, Larcier, Brussel. Hierin zwoor hij de *lézardes* van de CPC af en wenste hij een hervorming.

¹⁷⁸² Zie randnrs. 232 en 233. Van Reepinghen doelde hiermee waarschijnlijk op het sterk optrekken het bedrag in laatste aanleg enerzijds en de beperkte appellabiliteit van maatregelen alvorens recht te doen anderzijds.

¹⁷⁸³ CH. VAN REEPINGHEN (ed.), *Le nouveau code de procédure civile précédé de la Loi sur la compétence et suivi de l'arrêté royal du 30 mars 1936, sur les délais, ainsi que des dispositions légales sur la procédure en divorce. Texte coord. Et annot. Par Charles Van Reepinghen*, Bruxelles, Larcier, 1936.

¹⁷⁸⁴ Een aantal van de ontwerpen van SHS werden overgenomen door de naoorlogse commissies, ingediend in het Parlement en uiteindelijk zelfs overgenomen in het Gerechtelijk Wetboek. Zie bijvoorbeeld *Parl. St. Kamer* 1955 - 1956 nr. 565 (bewijs) en 566 (kort geding). Een ander voorbeeld was *Parl. St. Kamer*, nr. 567 (scheidsgerechten). Deze haalde het niet omdat de regeling voor scheidingsrecht op dat moment het voorwerp uitmaakte van internationale onderhandelingen en daarom uit het Gerechtelijk Wetboek gelaten werd. Bij elk van deze wetsontwerpen was Charles Van Reepinghen betrokken bij het SHS. Hij was vervolgens bijzitter van de kamer van de Raad van State die haar advies hierover gaf. Dat leverde atypische kleurrijke en historische besprekingen op die doen vermoeden dat vooral Van Reepinghen zelf de pen mocht vasthouden. Van Reepinghen was ten slotte ook degene die de cirkel rond maakte door ze op te nemen in het Gerechtelijk Wetboek.

¹⁷⁸⁵ Zie vooral Hoofdstuk V: 5.3.2. Commissies.

¹⁷⁸⁶ Zie bijvoorbeeld Van Lennep die een kader schetst aan de hand van de uitstraling van het Franse procesrecht, het Nederlandse wetboek van 1838, België, de Italiaanse codex van 1865, de Duitse *Zivilprozessordnung* van 1877, de Spaanse regeling van 1881, Kleins wetboek in Oostenrijk in 1895 en Mussolini's codificatie in 1942. Zie R. VAN LENNEP, 'Schets van een gerechtelijke hervorming', *RW* 1959 - 1960, 905 - 920. Van Lennep stelt een extreme vorm van eenheidsrechtbank voor; een arrondissementsrechtbank met alle vreedegerechten van het arrondissement als kamers. Daar boven komt een provincierechtbank (eventueel met handels- en sociale kamers) en de hoven van beroep. Het doel was centralisatie en specialisatie.

¹⁷⁸⁷ Wetsvoorstel houdende hervorming van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St. Kamer* 1958 - 1959, nr. 114. Dit was het ontwerp opgesteld door de Jonge Balie van Luik die door een aantal Luikse advocaten (en oud-) leden van die Jonge Balie in het parlement ingediend werd in de vorm van een wetsvoorstel. Zie Hoofdstuk III: 3.7.2 [Wetsvoorstel Jonge Balie Luik].

4.1. Gerechtelijke organisatie

413. De gerechtelijke organisatie bleef in grote lijnen dezelfde, afgezien van een aantal verbeteringen en *retouches*. Het had nochtans anders kunnen verlopen. De rechtbanken van koophandel of de werkrechtsheraad hadden afgeschaft kunnen worden ten voordele van de rechtbank van eerste aanleg¹⁷⁸⁸. Terwijl de vrederechters (ondertussen professionele beroepsmagistraten) en de werkrechtsheraaden (slechts beperkte bevoegdheden en zeer lokaal) meestal buiten schot bleven, kwam bij iedere hervorming de afschaffing van de rechtbank van koophandel wel eens ter sprake. Telkens overleefde die omdat hij grondwettelijk verankerd was en omwille van het belang van gebruiken. Van Reepinghen zelf zag daar geen rol meer voor weggelegd in de tweede helft van de 20ste eeuw¹⁷⁸⁹. Daarnaast kon een eenvormige en soms dwingende wet geleidelijk de plaats innemen die nog aan het gebruik werd overgelaten. Dat was eigenlijk ook Van Reepinghens hoop voor de werkrechtsheraaden¹⁷⁹⁰. Vooral omwille van die werkrechtsheraaden was een afschaffing van deze uitzonderingsgerechten eigenlijk politiek niet bespreekbaar¹⁷⁹¹. Het voorgestelde alternatief was een arrondissementsrechtbank die zou

¹⁷⁸⁸ Daar was nochtans veel animo voor bij de magistratuur en de advocatuur. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 19 februari 1952. Zonder twijfel waren magistraten en advocaten gewonnen voor deze idee, maar het was niet politiek verwezenlijkbaar op dat moment. De idee van eenheid van rechtsmacht was verbonden aan een fundamentele discussie tussen twee strekkingen. De ene stond voor de afschaffing van de uitzonderingsgerechten (werkrechtsheraaden en rechtbanken van koophandel). De andere strekking werd voornamelijk verdedigd door de belanghebbenden van deze uitzonderingsrechtbanken, o.a. de werknemersorganisaties die de autonomie van de werkrechtsheraaden wilden behouden en zelfs uitbreiden. Zie hierover Verslag Hermans, *Parl. St. Kamer* 1965 – 1966, nr. 49, 2. Afschaffing zie Vergadering FAB in Namen 1932: afschaffen. Zie ook Van Reepinghen in die zin in CH. VAN REEPINGHEN, 'La retraite de M. le Président Payralbe', *JT* 1936, 465 – 467 (466).

¹⁷⁸⁹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 50 e.v. "Heden ten dage is men van het atomisch kapitalisme, of het kapitalisme van de kleine eenheden, overgegaan naar het kapitalisme van de grote eenheden en, van de mededinging naar het monopolie door de concentratie, de integratie en de verstandhouding onder de ondernemingen. De economie is zeer geïndustrialiseerd; de Staat treedt op om te stimuleren, te controleren, te leiden. De vrijheid van de handel en de industrie is ten zeerste gereguleerd; de enge kaders van de oude nationale souvereiniteiten ontbinden zich, een internationale geleide economie heeft tot strekking de binnenlandse economieën te commanderen. In een dergelijke wereld spelen de gebruiken noodzakelijk slechts een beperkte rol." Van Reepinghen was overigens snoeihard voor de 'vermeende efficiëntie en appreciatie' voor de rechtbanken van koophandel: *ibid.*, 53 noot 50: "Moet het gezegd worden dat men, in het licht van deze adviezen, enigszins onthutst wordt door de lectuur van sommige verslagen of opvattingen die ver staan van de objectieve werkelijkheid en waarin wordt gezegd dat de voorstellen die door de vertegenwoordigers van de grote Belgische partijen werden ondertekend en die strekken tot structuurhervormingen in de rechtbank van koophandel, zouden blijken geven van «een louter ergerniswekkende aard ten opzichte van de consulaire magistratuur die steeds uitstekende diensten aan het land bewezen heeft en ze nog bewijst». Deze woorden zijn niet altijd redelijk. Men kan evenmin blijven stilstaan bij deze opmerking volgens dewelke de statistieken uitwijzen dat de rechtbanken van koophandel zeer in de gunst staan van de rechtvragers, daar het buiten het scheidsgerecht, de wet is en niet de wil van de eiser die de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel bepaalt. De opmerking, die men kon lezen in het orgaan van een kamer van koophandel dat er «buiten de betrekkelijk weinig talrijke teksten die de rechten en verplichtingen van de verscheidene overeenkomsten bepalen, een waarlijk empirische wetgeving ontstaat waarvan enkel de handelaar uiteindelijk kennis bezit (Kamer van koophandel en nijverheid Luik, september 1959, p. 208) brengt de lezer in het rijk der hersenschimmen waar de menselijke gerechtigheid overigens wel onzeker zou zijn."

¹⁷⁹⁰ Zie *infra*. "Al kan de empirische kennis van de beroepspraktijk nog enig belang hebben op zeer gespecialiseerde en homogene gebieden, dan moet men toch erkennen dat zij over het algemeen weinig nuttig wordt om gedingen te berechten die soms zo kies zijn, waarbij aanzienlijke belangen op het spel staan, waarvan thans rechters-handelaars kennis nemen; voor die taak is de kennis van de wetten, de instellingen en de rechtspraak, kortom, van de juridische techniek, zeker nuttiger".

¹⁷⁹¹ Zie Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht.

fungeren als een soort eenheidsrechtbank en niet zoals het orgaan dat we vandaag kennen¹⁷⁹². Deze moest een einde maken aan de bevoegdheidsconflicten en zou zowel de rechtbank van eerste aanleg, de rechtbanken van koophandel, de werkrechtshraden en tal van administratieve commissies, belast met het contentieux van de sociale zekerheid, vervangen. De oude instellingen zouden vertaald worden in de afdelingen van de arrondissementsrechtbank; 1° burgerlijke en strafzaken (= de rechtbanken van eerste aanleg van voorheen¹⁷⁹³), 2° handelszaken (= rechtbanken van koophandel) en 3° sociale zaken. Die laatste omvatte niet enkel het contentieux van de werkrechtshraden, maar ook dat van de sociale zekerheid. Elke kamer bestond in principe uit beroepsmagistraten. Terwijl voor zaken van koophandel een beroepsrechter en twee consulaire bijzitters voorzien waren, was dat voor sociale zaken een beroepsrechter en twee bijzitters in sociale zaken (één vertegenwoordiger van de werkgevers, één van de werknemers). Zo wilde men eenheid in de rechtsmacht bereiken, maar met respect voor traditie: paritaire vertegenwoordiging bij de sociale afdeling en consulaire rechters bij handelszaken. Bevoegdheidsconflicten zouden dan opgelost worden op eenvoudig verzoekschrift door de voorzitter van de arrondissementsrechtbank.

414. De arrondissementsrechtbank, zoals ze opgevat werd in het oorspronkelijk voorstel, betekende ook een verre gaande rationalisatie van het gerechtelijk apparaat. Want kenmerkend voor uitzonderingsgerechten (rechtbank van koophandel, werkrechtshraad en administratieve commissies) was de organische spreiding ervan. Ze werden immers niet opgericht om territoriaal het hele land te dekken. Integendeel: ze werden telkens opgericht als gevolg van een specifieke nood. De rechtbanken van koophandel werden opgericht in steden die een drukke handel kenden. De werkrechtshraden volgden voor een groot stuk de industriële ontwikkeling van België: eerst in Brugge en Gent met de textielnijverheid en later op de steenkoolas in Wallonië. De nieuwe organisatie, op de leest van de gerechtelijke arrondissementen van de rechtbanken van eerste aanleg (en hun hoofdplaatsen) betekende ook dat sommige steden hun rechtbank van koophandel verloren. Want in tegenstelling tot de hertekening van de kantons van de vrederechter¹⁷⁹⁴, waagde Van Reepinghen zich niet aan nieuwe gerechtelijke

¹⁷⁹² E. KRINGS, 'L'économie générale de la réforme judiciaire, sa mise en application et ses problèmes' in *Le Code judiciaire*, 1969, 14.

¹⁷⁹³ De rechtbank van eerste aanleg bestaat hier dan uit een burgerlijke, straf- en jeugdrechtbank (voorheen de kinderrechtbank). Daarmee anticipeerde men op de bepalingen van de Jeugdbeschermingswet van 8 april 1965.

¹⁷⁹⁴ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 44. De indeling in gerechtelijke kantons, bepaald door de Franse bezetter, bleef lang ongewijzigd. Een wetsontwerp (wetsontwerp van 22 februari 1834, zie <https://unionisme.be/ch18340222.htm>) om dit na de onafhankelijkheid aan te pakken bleef zonder gevolg. Naar aanleiding van de Bevoegdheidswet 1841 werd de materie weer ter studie voorgelegd. De kantonale gebiedsomschrijvingen waren immers bijzonder complex omdat ze verbonden waren met het verkiezingsstelsel van de provincies. In het interbellum ondernam de katholieke politicus Paul Tschoffen een poging waarin het aantal vredegerechten teruggebracht zou worden van 229 naar 112, door samenvoeging of hergroepering met reizende vrederechters als compensatie (zie wetsontwerp tot vermindering van personeel van de rechtbanken in randnr. 210 - 212). In 1938 werd het vraagstuk opnieuw bekeken. Het kiesprobleem was ondertussen opgelost omdat er geen link meer was tussen de kantons van de vredegerechten en de kieskantons (Kieswetboek van 1932). Het aantal vredegerechten werd teruggebracht tot 171. Een later wetsontwerp van de katholieke voorman J. Pholien beoogde er 147. Dat zou niet door hergroepering gebeuren maar door een algemene geografische herindeling. Met de dreiging van de oorlog verviel echter ook dit wetsontwerp. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 52. Met het Gerechtelijk Wetboek werden de kantons opnieuw ingedeeld. De bedoeling was kantons van 50.000 inwoners maar dit cijfer werd enerzijds niet gehaald in landelijke gebieden en anderzijds overschreden in stedelijke

arrondissementen¹⁷⁹⁵. Het mag niet verbazen dat dit één van de grote twistpunten was bij de parlementaire behandeling¹⁷⁹⁶.

415. Lokale en socioprofessionele belangen¹⁷⁹⁷ zorgden ervoor dat de onderscheiden rechtbanken behouden werden in het uiteindelijke wetboek (al werd het contentieux van het sociaal recht geconcentreerd in de nieuwe arbeidsrechtbanken en –hoven) met daarboven een arrondissementsrechtbank samengesteld uit de voorzitters van de betrokken rechtbanken en met het regelen van bevoegdheidsconflicten als voornaamste bevoegdheid¹⁷⁹⁸.

416. Daarnaast regulariseerde het Gerechtelijk Wetboek de alleenzettelende rechter¹⁷⁹⁹ uit de voorlopige wet van 1919, terwijl collegialiteit verplicht bleef in de gevallen door de wet bepaald. Dit was vooral een pragmatische ingreep. Een terugkeer naar het systeem met kamers, samengesteld uit drie rechters voor alle zaken, was budgettair niet haalbaar.

417. Voor de magistratuur bepleitte Van Reepinghen een professionalisering¹⁸⁰⁰. Dit betekende ook het inperken van de lekenrechters. Naast hun bestaan zelf was ook de manier waarop zij benoemd werden een doorn in het oog: zij werden aangeduid door verkiezingen¹⁸⁰¹. Dat was één van de argumenten waarmee men de rechtbanken van koophandel in de 19de eeuw probeerde af te voeren. De werkrechtshraden van hun kant bleven omwille van hun bijzondere positie aanvankelijk onder de radar. Toch waren het net de verkiezingen bij die werkrechtshraden die na de Eerste Wereldoorlog op veel onbegrip konden rekenen. Daar verliepen ze namelijk als politieke verkiezingen: syndicalisten van alle kleur stelden hun kandidaten voor en voerden een kiesstrijd¹⁸⁰². In het Gerechtelijk Wetboek werd de organisatie van de arbeidsrechtbanken en de rechtbanken van koophandel op dezelfde leest geschoeid. Aan het hoofd kwam een professionele jurist (wat *de facto* deels al zo was¹⁸⁰³ terwijl de referendaris

gebieden. Kantons die te weinig bevolkt waren, werden afgeschaft maar als compensatie werd wel nog gebruik gemaakt van een *petit juge de paix*. Voor de dienstverlening bleef men in dat geval wel gelieerd met het naburige kanton. In plaats van 4 klassen vrederechters waren er voortaan nog 2: de eerste klasse was als de zetel in een hoofdplaats van de provincie gevestigd was of waar een kanton ten minste 50.000 mensen telde, de overige waren tweede klasse.

¹⁷⁹⁵ *Ibid.*, 44 – 45. Een hertekening van de arrondissementen was niet aan de orde om geen onderwerpen voor onenigheid in het leven te roepen die het geheel van de hervorming konden vertragen.

¹⁷⁹⁶ Zie bijvoorbeeld Sint-Niklaas en Aalst voor de rechtbank van koophandel en Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht voor de werkrechtshraden.

¹⁷⁹⁷ Zie Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht.

¹⁷⁹⁸ Omdat ook dit snel moest gaan, was geen verzet of beroep mogelijk tegen die uitspraak. Enkel de procureur-generaal kon er tegenin gaan wegens schending van wet of overschrijding van rechtsmacht, een idee dat Van Reepinghen ontleende aan het voorstel van de Jonge Balie Luik, art. 131 e.v.

¹⁷⁹⁹ Art. 78 Ger. W.

¹⁸⁰⁰ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 90 – 104.

¹⁸⁰¹ Hoewel dat aanvankelijk ook het geval was voor vrederechters werd die piste al vroeg in de 19de eeuw verlaten.

¹⁸⁰² CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 127.

¹⁸⁰³ Zie in die zin ook verslaggever De Baeck, 1767; “*Het gaat om een omvorming die geen ander doel en geen andere uitwerking heeft dan dat zij juridisch de toestand bestendigt die in feite reeds bestond. De jurist, de referendaris van wie men zich gedurende jaren heeft afgevraagd of hij een griffier ofwel een magistraat was, en die in feite in de meeste handelsrechtbanken van België de rol vervulde van de voorzitter en van degene die de vonnissen opstelde, zal nu officieel die rol toebedeeld krijgen*” en Ansiaux: “*Nous avons maintenu le principe*

wettelijk het ambt van de griffier waarnam¹⁸⁰⁴). Aan zijn zijde zetelden twee lekenrechters die op die manier een meerderheid uitmaakten en afgevaardigd waren uit verschillende belangenorganisaties¹⁸⁰⁵. Van Reepinghen onderzocht aanvankelijk nog de mogelijkheid waarin een (professionele) sociale rechter alleen zou zetelen, dus zonder bijzitters, mits het akkoord van de partijen maar dit bleek al snel geen geloofwaardige piste¹⁸⁰⁶.

418. Ook de ‘beroepsmagistratuur’ werd aan die professionalisering onderworpen. Een van de zaken die hiervoor moesten zorgen, was het voorzien van een stage voor de magistratuur. De politiek was echter nog niet klaar om de weg op te gaan van depolitisering van politieke benoemingen en schrapte die bepaling¹⁸⁰⁷. Langs de andere kant opende Van Reepinghen ook de weg naar specialisering¹⁸⁰⁸.

419. Het statuut van de griffiers werd kort voor het Gerechtelijk Wetboek geregeld¹⁸⁰⁹. Het werd dan ook bijna integraal overgenomen, maar aangepast aan een aantal vernieuwingen zoals het dossier van de rechtspleging, de nieuwe instelling van de griffier van de rollen... Onder andere door het afschaffen van de pleitbezorgers werd hun takenpakket echter serieus

essntie des tribunaux de commerce, qui seront toujours composé d'une majorité de commercants présidés par un magistrat de carrière.”

¹⁸⁰⁴ Dat was een oude eis. P.M. ORBAN, ‘Het statuut der referendarissen bij de rechtbank van koophandel’, *RW* 1936 – 1937, 449 - 452. Dit artikel kwam er eigenlijk in het kader van de vernieuwing van de mandaten van de rechters bij de rechtbank van koophandel die er aan kwam in 1937. Orban riep op om de samenstelling te wijzigen. De grondwettelijke grond voor de inrichting van de rechtbanken van koophandel (art. 105 Grondwet) verzette zich tegen de afschaffing. Maar er waren ook andere oplossingen. Zoals het voorzitterschap toe te wijzen aan een «bestendig element», de referendaris. Dit was voor een groot stuk de schijn aanpassen aan de werkelijkheid want de referendaris vervulde die rol informeel toch al.

¹⁸⁰⁵ Ook dit systeem bestond eigenlijk, al werd er zelden gebruik van gemaakt. De vrederechter kon zich in bepaalde gevallen laten bijstaan door bijzitters (art. 24 van de wet van 28 september 1931 op de arbeidsongevallen en art. 31 van de wet van 30 december 1929 op de arbeidsongevallen overkomen aan zeelieden).

¹⁸⁰⁶ Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1960. Verslag namens de commissie voor de justitie door de heer Custers, *Parl. St. Senaat* 1959 – 1960, nr. 149, 27.

¹⁸⁰⁷ Art. 285 Ontwerp Ger. W. “*Om voor de eerste maal tot werkend magistratuur te worden benoemd, moet men ten minste drie jaar stage hebben doorgemaakt en, na afloop daarvan, van zijn bekwaamheid hebben doen blijken op de wijze die de Koning bepaalt. De stage stelt, voor zolang zij duurt, de kandidaat vrij van de voorwaarden van beroepsuitoefening die in artikelen 189 en 192 zijn gesteld. Zij die gedurende ten minste vijf jaar een ambt hebben uitgeoefend als lid van de Raad van State of het recht hebben onderwezen aan een Belgische universiteit zijn van de stage vrijgesteld.*” Deze bepaling werd geschrapt door de Senaat. Zie ook randnr. 217.

¹⁸⁰⁸ Er kwam een einde aan de verplichting uit art. 194 Wet GO 1869 volgens de welke een rolbeurt van magistraten ingesteld werd zodat ze elk hunner opvolgelijk de dienst van al de kamers aanneemt. Vroeger leefde immers de overtuiging dat een goede magistraat een generalist moest zijn, in die zin dat hij zowel het strafrecht als het burgerlijk recht moest beheersen. Alles wat dan geen strafrecht was, viel onder de noemer burgerlijk recht. Uiteraard dateert die benadering van voor het ontstaan van tal van afzonderlijke rechtstakken (zoals het sociaal recht) en de explosie aan wetgeving van begin 20ste eeuw tot vandaag. Van Reepinghen stelde dat het wenselijk was dat de magistraten die gespecialiseerd waren in burgerlijke zaken verbonden bleven aan de burgerlijke kamers en degene die een grondiger strafrechtelijke en criminologische vorming hadden zich wijdden aan correctionele zaken. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 110. Art. 193 e.v. Wet GO 1869 en art. 4 wet 22 februari 1908 voorzagen dat de eerste voorzitter jaarlijks de verdeling op die manier deed dat elke kamer om de drie jaar vernieuwd werd en elk lid alle kamers eens deed. Zie ook A. FETTWEIS, ‘Le recrutement et la formation des magistrats’, *JT* 1960, 221. Een ander voorbeeld van specialisering was het voorzien van een openbaar ministerie voor de arbeidsrechtbanken en –hoven.

¹⁸⁰⁹ Zie Wet van 20 december 1957 houdende herziening van het statuut van de griffiers van de Rechterlijke Macht en van het personeel van de griffies van de hoven en rechtbanken. *BS* 30 december 1957, 9484.

uitgebreid¹⁸¹⁰. Daar mocht niet alleen een grotere financiële vergoeding tegenover staan¹⁸¹¹, de kaders zouden ook sterk uitgebreid moeten worden voor de geslaagde invoering van het nieuwe wetboek.

420. Iets gelijkaardigs gebeurde voor de deurwaarders. Het Gerechtelijk Wetboek hernam de wet van 5 juli 1963 op het statuut van de deurwaarder zonder wijzigingen ten gronde. De tussenkomst van de deurwaarders werd echter wel beperkt door het Gerechtelijk Wetboek. Voor bepaalde rechtshandelingen werd het deurwaardersexploot vervangen door de gerechtsbrief en er werd ook een procedure van bevel van betaling ingevoerd waartegen veel protest was¹⁸¹². Een verhoogd tarief en vermindering van hun aantal moest de veranderingen zoveel mogelijk uitvlakken.

421. De advocatuur onderging grotere wijzigingen. Honderdvijftig jaar lang was de basis van hun statuut het decreet van 14 december 1810 en een aantal bepalingen verspreid over andere wetten. De nieuwe regeling in het Gerechtelijk Wetboek¹⁸¹³ moest de advocatuur beschermen tegen de buitenwereld. Voortaan was enkel de orde de baas en heerste ze over de inschrijving op het tableau en de lijst van stagiairs. Vooral de tuchtregeling werd goed onthaald. De advocaat werd voortaan ook in graad van beroep beoordeeld door zijn *peers* in tegenstelling tot voorheen door magistraten van de hoven van beroep. Ook kwam er een nationale orde van advocaten die de officieuze FAB moest vervangen¹⁸¹⁴. Een nieuwe reglementering van het beroep was ook nodig want er was al langer sprake van de crisis van de balie¹⁸¹⁵. Tot slot nam de advocatuur door het afschaffen van de pleitbezorgers een aantal van hun taken over: het instellen van een geding, inschrijving op de rol, mededeling der besluiten, vragen tot uitstel en vaststelling... Het grootste strijdpunt tijdens het Gerechtelijk Wetboek was het beoogde pleitmonopolie voor de advocatuur¹⁸¹⁶.

¹⁸¹⁰ R. HAYOIT DE TERMICOURT, 'Considérations sur le projet de Code judiciaire', *JT* 1966, 497 – 508 (505). "Ensuite de la suppression du ministère des avoués et des limites mises à l'intervention des huissiers de justice... Le Code judiciaire impose aux greffiers et au personnel des greffes de lourdes tâches. D'où la nécessité d'accroître l'effectif de certains greffes et de moderniser les méthodes de travail. Il faut insister, la réforme judiciaire sera un échec si le personnel des greffes est insuffisant et si l'équipement n'est pas adéquat."

¹⁸¹¹ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 27 juni 1967, 1716. Verslaggever voor de Senaat Carlos De Baeck (CVP) ontving van de Nationale Unie der griffiers van de rechtbanken een scherpe brief. Zij konden niet akkoord gaan met de weddeschalen in het Gerechtelijk Wetboek. Hen werd echter gevraagd om geen wijzigingen te vragen zodat het ontwerp geen verdere vertraging zou oplopen. Een zelfde discussie werd gevoerd rond de wedden van magistraten. Zie verslag Hermans *Parl. St. Kamer*, 1965 – 1966, nr. 59/49, 64.

¹⁸¹² C. DE BAECK, 'Algemene inleiding tot het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek' in *Weekeind gerechtelijke hervorming*, 15.

¹⁸¹³ Art. 428 – 508 Ger. W.

¹⁸¹⁴ Dit werd voor een stuk gemodelleerd op wat al bestond voor geneesheren, apothekers, architecten, bedrijfsrevisoren, ...

¹⁸¹⁵ Zie hierover uitgebreid Hoofdstuk V: 5.2.2.1. Crisis van de advocatuur?

¹⁸¹⁶ Zie M. DUBRU, 'De gevaarlijke leemten van het wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat' *RW* 1954 – 1955, 1185 – 1202, P. POLLET, 'Verslag van de buitengewone vergadering van het Verbond der Belgische Advocaten over het pleitmonopolie van de advocaat', *RW* 1956 – 1957, 1128 – 1133 en *JT* 1957, 1127 e.v.. R. VICTOR, 'De gerechtelijke hervorming en de balie', *RW* 1964, 1633 – 1650. P. POLLET, 'In de rand van de gerechtelijke hervorming: het pleitmonopolie van de advocaat; waarborg van een goede rechtsbedeling',

4.2. Bevoegdheid

422. Ook wat de bevoegdheid betreft waren er over het algemeen weinig grote veranderingen. De grootste uitzondering hierop waren de vrederechter en de werkrechtshoven. Betwistingen in verband met sociaal recht verhuisden naar de nieuw op te richten arbeidsrechtbanken die voortaan ook bevoegd waren voor betwistingen in verband met maatschappelijke zekerheden, voorheen verspreid over tal van administratieve commissies. Tot slot kwam er ook een nieuwe oplossing voor bevoegdheidsincidenten.

423. De vrederechter was voortaan bevoegd om uitspraken te doen over alle vorderingen tot 25.000 frank (10.000 frank voorheen)¹⁸¹⁷. Daarmee kwam een einde aan de anomalie dat zaken tussen 10.000 en 25.000 frank niet vatbaar waren voor hoger beroep en werd de vrederechter ook formeel de algemene rechter voor kleinere zaken. De wet van 12 juli 1960 ontlaste de griffier al van het laten registreren van een vonnis onder 25.000 frank¹⁸¹⁸. De wetgever had dus waarschijnlijk sowieso het voornemen om de bevoegdheid van de vrederechter in die zin uit te breiden. Daarnaast behield de vrederechter ook zijn historische bevoegdheden¹⁸¹⁹. Behoudens uitzonderingen¹⁸²⁰ waren alle (definitieve) uitspraken van de vrederechter, rechtbank van eerste aanleg, koophandel en arbeidsrechtbank boven 3.500 frank vatbaar voor beroep¹⁸²¹. Een van de redenen om hoger beroep uit te breiden¹⁸²² was dat de situatie op het moment van het Gerechtelijk Wetboek redelijk stabiel leek zodat men geneigd was om de regels rond de aanleg zeer ruim te houden¹⁸²³. De resultaten van dat optimisme kennen we ondertussen. Een toename

RW 1964, 1755. P. POLLET, 'Het pleitmonopolie van de advocaat en het Gerechtelijk Wetboek van 10 oktober 1967', RW 1968 – 1969, 475 – 477.

¹⁸¹⁷ Art. 590 Ger. W. De bevoegdheid *ratione summae* moest sowieso omhoog: CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 61 – 63. Voor het Gerechtelijk Wetboek was de vrederechter slechts bevoegd voor handelszaken onder 2.000 frank terwijl zijn algemene bevoegdheid *ratione summae* tot 10.000 frank ging.

¹⁸¹⁸ Wet van 12 juli 1960 tot wijziging van het Wetboek der registratie-, hypotheek- en griffierechten en van het Wetboek de zegelrechten met betrekking tot de gerechtelijke akten. *Pasin.* 1960, 872 – 876.

¹⁸¹⁹ Art. 591/593/601 Ger. W. Arbeidsgeschillen en geschillen van sociaal recht werden de vrederechters wel ontnomen. Later werden ook verkeersgedingen geconcentreerd in handen van de politierechtbank (Wet van 11 juli 1994 betreffende de politierechtbanken en houdende een aantal bepalingen betreffende de versnelling en modernisering van de strafrechtspleging in BS 21 juli 1994, 19117). Een van de weinige bepalingen van de bestaande wetgeving die niet werd overgenomen was Art. 22 wet 9 juli 1957 in verband met de verkoop op afbetaling want die gaf de vrederechter een algemene bevoegdheid ongeacht het bedrag (Wet van 9 juli 1957 tot regeling van de verkoop op afbetaling en van zijn financiering, BS 26 juli 1957, 5312).

¹⁸²⁰ Bepaalde zaken van sociale zekerheid zijn bijvoorbeeld altijd vatbaar voor hoger beroep, onafhankelijk van de waarde van de vordering.

¹⁸²¹ Art. 616 Ger. W. bevestigt onder vorm van een algemeen beginsel de dubbele graad van rechtsmacht. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 152. Ondertussen wees het Hof van Cassatie het bestaan van de regel van dubbele aanleg als een algemeen rechtsbeginsel al van de hand, net als het EHRM. K. BROECKX, *Het recht op hoger beroep en het beginsel van de dubbele aanleg in het civiele geding*, Maklu, Antwerpen, 1995, 541 p. (419 e.v.).

¹⁸²² Art. 1050 Ger. W. en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 247.

¹⁸²³ E. KRINGS, "Kritische kanttekeningen bij een verjaardag", Rede uitgesproken door de procureur-generaal E. Krings op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 1 september 1987, RW 1987 – 1988, 169 – 189 (179).

van ingestelde beroepen werd al snel gesignaleerd¹⁸²⁴. Om die redenen pleitte Krings in 1988 al voor een aanpassing van de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek op het hoger beroep en wellicht ook andere rechtsmiddelen¹⁸²⁵.

424. Ook binnen de arrondissementsrechtbank (in het oorspronkelijke ontwerp) en uiteindelijk als afzonderlijke entiteit behield de rechtbank van eerste aanleg haar voorwaardelijke volheid van bevoegdheid. Het mechanisme van de volheid van bevoegdheid werd hernomen uit de wet van 1932¹⁸²⁶. Als een zaak die normaal onder de bevoegdheid van een uitzonderingsrechter viel voor de rechtbank van eerste aanleg gebracht werd, kon die zich niet *ex officio* onbevoegd verklaren. De verweerder moet dit *in limine litis* opwerpen¹⁸²⁷. Daarnaast beschikt de rechtbank van eerste aanleg ook over een aantal toegewezen bevoegdheden (zoals echtscheiding...) maar dit kwam *grosso modo* overeen met de vroegere situatie.

425. De nieuwe arbeidsrechtbanken namen niet enkel de bevoegdheid van de oude werkrechtbanken over, maar waren voortaan ook bevoegd voor arbeidsongevallen, beroepsziekten en de sociale zekerheidsbijdragen die voorheen onder de bevoegdheid van de vrederegerechten vielen. Daarnaast werden ook pensioen, ziekte, invaliditeit, werkloosheid, vakantie en een hele hoop andere zaken die voorheen onder tal van administratieve commissies vielen overgeheveld. Dit betekende in wezen een centralisatie van sociale zaken¹⁸²⁸.

426. De bevoegdheid van het Hof van Cassatie bleef onveranderd maar er werd een derde kamer, de sociale kamer, toegevoegd.

427. Ook de rechtbank van koophandel behield haar historisch opgebouwde bevoegdheden¹⁸²⁹. Voor haar algemene bevoegdheid gold niet langer een zakelijke of objectieve bevoegdheid¹⁸³⁰ maar opnieuw een persoonlijke bevoegdheid¹⁸³¹. De rechtbank van koophandel was voortaan bevoegd voor ‘geschillen die de wet als daden van koopmanschap aanmerkt maar op voorwaarde dat de betrokken partijen de hoedanigheid van handelaar hebben’¹⁸³². Hierop waren twee uitzonderingen: enerzijds een historische, namelijk

¹⁸²⁴ E. VEROUGSTRAETE, ‘Een jaar toepassing van het Gerechtelijk Wetboek in het Hof van Beroep van Gent (burgerlijke kamers)’ *RW* 1969 – 1970, 1 en voor de periode 1965 – 1980 zie E. LANGERWERF en F. VAN LOON, ‘Het hoger beroep als rechtsmiddel – Enkele statistische gegevens’, *RW* 1986 – 1987, 417 – 436.

¹⁸²⁵ E. KRINGS, ‘Kritische kanttekeningen bij een verjaardag’, Rede uitgesproken door de procureur-generaal E. Krings op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 1 september 1987, *RW* 1987 – 1988, 169 – 189 (179).

¹⁸²⁶ Art. 568, al. 2 Ger. W.

¹⁸²⁷ Art. 854 Ger. W.

¹⁸²⁸ Zie Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht.

¹⁸²⁹ Wisselbrieven, faillissementen, handelsregister... Zie art. 574 Ger. W.

¹⁸³⁰ Van Reepinghen vond het systeem uit art. 12, 1° Bevoegdheidswet 1876 onverdedigbaar. De Senaat was gevoelig voor protesten van de zakenwereld en wilde niet te veel zaken weg verhuizen van de rechtbank van koophandel.

¹⁸³¹ A. FETTWEIS, *Manuel*, 49.

¹⁸³² Art. 573, 1° Ger. W.. Zie Verslag De Baeck, 98 en A. FETTWEIS, *Manuel*, 36 – 37.

wisselbrieven¹⁸³³ en anderzijds een uitzondering toegevoegd door de Senaat: ‘een partij die de hoedanigheid van koopman niet bezit maar in verband met een daad van koopmanschap een geding instelt tegen een koopman, kan het handelsgerecht verkiezen’¹⁸³⁴. Nog een belangrijke wijziging was dat de rechtbank van koophandel voortaan optrad als appèlrechter tegen uitspraken van de vrederechter in handelszaken. In het verleden was dit nooit het geval omdat men wilde vermijden dat lekenrechters een uitspraak van een beroepsmagistraat hervormden. Ook dit was een ingreep van het Parlement¹⁸³⁵. Deze twee aanpassingen door de Senaat stonden haaks op wat Van Reepinghen voor ogen had. Die wilde de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel net beperken.

428. Tot slot, bevoegdheid werd lange tijd in één adem genoemd met bevoegdheidsincidenten. In de nieuwe regeling¹⁸³⁶ waren er voortaan twee mogelijkheden: 1° verzending naar de arrondissementsrechtbank¹⁸³⁷ en 2° de partij volhardt in haar keuze voor de eerste rechter. In dit geval moest de rechter zelf uitspraak doen over zijn bevoegdheid¹⁸³⁸. Daarnaast probeerde het Gerechtelijk Wetboek deze incidenten zoveel mogelijk vooraan in de procedure te plaatsen. De onbevoegdheidsexceptie moest in de eerste conclusie opgeworpen worden, tenzij ze van openbare orde¹⁸³⁹ was en de partij die de bevoegdheid afwees, moest tegelijk de volgens hen bevoegde rechter aanduiden¹⁸⁴⁰. Na de oplossing was de rechter naar wie de zaak verwezen werd, gebonden door de toewijzing¹⁸⁴¹. Dit betekende een hele verbetering met het regime van de CPC. Daar stuurde de rechtbank die haar onbevoegdheid erkende de zaak niet door naar de rechtmatige rechtsmacht. Ze stelde enkel haar onbevoegdheid vast en liet het dan over aan de partijen om de zaak voor de (volgens hen) bevoegde rechter te brengen¹⁸⁴².

¹⁸³³ Art. 573, 2° Ger. W.

¹⁸³⁴ Art. 573, 3° Ger. W.

¹⁸³⁵ Art. 577, 2de lid Ger. W. Verslag De Baeck, 99. In het oorspronkelijke ontwerp was de tussenkomst van de rechtbank van koophandel tegen uitspraken van de vrederechter niet verplicht maar facultatief!

¹⁸³⁶ Art. 639 – 642 Ger. W.

¹⁸³⁷ Art. 639, 1° en 640 Ger. W. De verzending moet gevraagd worden voor het sluiten van de debatten en gebeurt door eenvoudige vermelding op het zittingsblad. Daarna wordt het dossier van de rechtspleging overgezonden naar de arrondissementsrechtbank en de zaak ambtshalve en kosteloos op de rol van dit rechtscollege gebracht. De arrondissementsrechtbank doet uitspraak en verwijst door naar de bevoegde rechter (art. 660 Ger. W.). Het geding wordt dan verder gezet in de staat waarin het zich het laatst bevond. Tegen deze uitspraak is geen hoger beroep, noch verzet mogelijk, enkel een voorziening in cassatie door de procureur-generaal bij het hof van beroep (art. 642 Ger. W.). Die oplossing werd ingegeven door het ontwerp van de Jonge Balie van Luik (art. 131 e.v.) A. FETTWEIS, ‘Les institutions et la compétence’ in *Le code judiciaire*, Larcier, Bruxelles, 1969, 49 – 72 (66).

¹⁸³⁸ Art. 639, 3° Ger. W.

¹⁸³⁹ Art. 854 Ger. W.

¹⁸⁴⁰ Art. 855 Ger. W.

¹⁸⁴¹ Art. 660 Ger. W.

¹⁸⁴² Art. 168 CPC. L. VAN BAUWEL, *Handboek van het burgerlijk procesrecht*, 502. Een onbevoegdheid *ratione loci* raakte behoudens uitzondering niet aan de openbare orde. Zij moest voor elke andere exceptie of verweer opgeworpen worden (met uitzondering van die uit art. 166 en 174 CPC). Als dat niet gebeurde, werd de verweerder geacht de debatten voor de gevatte rechtbank te aanvaarden. Een onbevoegdheid *ratione materiae* was van openbare orde en kon bijgevolg in elke stand van het geding opgeworpen worden, zelfs voor de eerste maal voor het Hof van Cassatie (Zie randnr. 254). De uitzondering op de regel was de rechtbank van aanleg die sinds de wet van 15 maart 1932 kennis kon nemen van alle zaken van uitzonderingsrechters (rechtbank van koophandel,

4.3. Procedure: eenheid van rechtspleging

429. Naast de eenheid in wetgeving en eenheid in rechtsmacht was eenheid van rechtspleging ook sinds lang een verzuchting van de rechtspractici. Zo waren er verschillen in de rechtspleging en middelen van tenuitvoerlegging tussen burgerlijke en handelszaken, verschillende termijnen (ook tussen burgerlijke gerechten onderling), ... Daar bovenop kwam nog eens het volledige contentieux van wat later de arbeidsrechtbank werd en dat zich naast deze instellingen ontwikkeld had. Het Gerechtelijk Wetboek voorzag één procedure voor alle rechtsplegingen, in tegenstelling tot die historische diversiteit. Die ging niet enkel om de verschillen in procedure voor de vrederechter, rechtbank van koophandel, gewone/korte rechtspleging voor de rechtbank van eerste aanleg, werkrechtshraden en tal van verschillende procedures voor administratieve commissies. Het ging ook om het decennialang wetgevend optreden waarbij in wetten die een afzonderlijke materie regelden (bijvoorbeeld huur) procedurele regels (afwijkingen van wat het ‘gemeen recht’ zou moeten zijn) opgenomen werden om de kost en de traagheid van het alternatief te vermijden; een kwalijke gewoonte die vandaag nog bestaat. Het streven naar eenheid in rechtspleging werd uitgedrukt in artikel 2 dat bepaalde dat de regels van het Gerechtelijk Wetboek van toepassing zijn op alle rechtsplegingen. Daarnaast werd ook een summiere rechtspleging om de betaling te bevelen¹⁸⁴³ en aldus een snelle recuperatie te bekomen van kleine vorderingen waarvan de schuld niet betwist werd, ingelast. Een hoofdstuk over scheidsrechtspraak had natuurlijk ook haar plaats moeten hebben in het Gerechtelijk Wetboek. Maar dit was het voorwerp van internationale onderhandelingen op het moment van haar conceptie¹⁸⁴⁴.

430. De weg naar eenmaking van de rechtspleging was al ingezet in het interbellum¹⁸⁴⁵ met o.a. de gelijkenschakeling van de procedure voor de rechtbanken van koophandel met die voor de rechtbank van eerste aanleg¹⁸⁴⁶. De vraag was alweer of eerder in de richting gekeken moest worden van een vereenvoudigde procedure voor de rechtbanken van eerste aanleg (zoals in het interbellum) of in de richting van die van voor de vredegerechten. Met het Gerechtelijk Wetboek was het eigenlijk de bedoeling om ook de rechtspleging voor de arbeidsrechtbanken hieraan te onderwerpen. Maar allerhande afwijkingen ten voordele van het sociaal recht en verbonden met wat gebruikelijk was voor de werkrechtshraden en administratieve commissies werden toegestaan. In dit opzicht moet wel vermeld worden dat het oorspronkelijke

vrederechter en werkrechtshraad) op zijn minst toch als de gedagvaarde partij dit bezwaar niet *in limine litis* opwierp.

¹⁸⁴³ Art. 1338 – 1344 Ger. W.

¹⁸⁴⁴ Charles Van Reepinghen was hier wel bij betrokken, CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 15. Het resultaat werd ingevoerd met de wet van 4 juli 1972 (Wet van 4 juli 1972 tot goedkeuring van de Europese Overeenkomst houdende een eenvormige wet inzake arbitrage, ondertekend te Straatsburg op 20 januari 1966 en tot invoering in het Gerechtelijk Wetboek van een zesde deel betreffende arbitrage, BS 8 augustus 1972, 8717). Zie o.a. J. LINSMEAU en J. VAN GELER, ‘La nouvelle loi sur l’arbitrage volontaire’, *JT* 1973, 205 – 219 en A. BOEHLE, ‘Arbitrage. Een analyse van de wet’, *TPR* 1973, 1 – 79.

¹⁸⁴⁵ Zie Hoofdstuk III en de hervormingen door KB nr. 300 van 30 maart 1936.

¹⁸⁴⁶ Art. 414 zoals gewijzigd door art. 20 kb nr 300 1936 “*Sauf les dérogations résultant des articles ci-après, la procédure devant les tribunaux de commerce se fait conformément aux dispositions des titres II, V, VII, IX, §§ 1er à 5, X, XII, XIII, XIV, XV, XVII, XIX, XX, XXI et XXIII du Livre II de la première partie du présent code.*”

wetsontwerp van Van Reepinghen minder afwijkingen voorzag dan het uiteindelijke Gerechtelijk Wetboek¹⁸⁴⁷. Los van een aantal inherente voordelen van de procedure voor de vredegerichten was de afwezigheid van pleitbezorgers in de rechtspleging een grote reden om deze als basis te nemen. Maar om te stellen dat de procedure voor de vredegerichten veralgemeend zou worden, was een aantal bruggen te ver. Wat er bijvoorbeeld wel overgenomen werd, was de mogelijkheid tot vrijwillige verschijning en de korte debatten¹⁸⁴⁸. Ook de procedure voor wraking was ingegeven door die voor de vrederechters¹⁸⁴⁹.

431. In het kader van de uniformisering van de rechtspleging werd voorzien in een deel algemene beginselen vooraan in het Gerechtelijk Wetboek (en niet achteraan zoals in de CPC¹⁸⁵⁰)¹⁸⁵¹. Het beknopte deel die de CPC bij wege van algemene bepalingen voorzag, had tal van discussies in de rechtsleer en rechtspraak tot gevolg en dit moest nu beslecht worden¹⁸⁵². Hier werd vaak een oplossing uit de praktijk overgenomen of een controversale beslecht, zonder

¹⁸⁴⁷ Zie bijvoorbeeld art. 704 Ontwerp Ger. W. (inleiding bij dagvaarding) vs. Art. 704 Ger. W. (inleiding bij verzoekschrift). De logica van Van Reepinghens voorstel was natuurlijk dat zaken voor de werkrechtshraden door een dagvaarding werden ingeleid en bijgevolg gerust in het algemeen systeem pasten. Dat komt o.a. omdat de werkrechtshraden ondanks hun ontwikkelingen op de napoleontische leest gestoeld waren en dagvaarding dus de enige manier was om de rechtspleging in te leiden. Daarbij vergat Van Reepinghen gemakshalve dat de wetgever na Napoleon steeds meer zijn toevlucht nam tot het verzoekschrift. Zo ook in het sociale zekerheidscontentieux. Een ander voorbeeld is de appellabiliteit van uitspraken. In art. 617 Ontwerp Ger. W. vielen uitspraken van de arbeidsrechtbank gewoon onder de algemene regel (uitspraken onder 3.500 frank worden geacht in laatste aanleg te zijn geweest) maar in art. 617 Ger. W. werd voorzien dat uitspraken van de arbeidsrechtbank steeds vatbaar zijn voor hoger beroep.

¹⁸⁴⁸ Art. 7 CPC/art. 706 Ger. W. en art. 13 CPC/art. 735 Ger. W. Bij de vrederechter was het mogelijk om onmiddellijk uitspraak te doen op de eerste zitting als, de zaak zich daartoe leende. De marge die de vrederechter had bij de beoordeling was echter veel breder dan in het Gerechtelijk Wetboek. Onder de CPC beslist de vrederechter of er onmiddellijk uitspraak gedaan kon worden of een nieuwe zitting nodig was. Zie ook de afgeschafte procedure voor korte rechtspleging (art. 405 CPC). In dit geval was die mogelijkheid enkel beperkt tot de opsomming uit art. 404 CPC. Hier speelde waarschijnlijk vaak de beoordeling van 'hoogdringendheid'. Onder het Gerechtelijk Wetboek beslisten de partijen (gezamenlijk verzoek of geen partij die er om verzoekt). Enkel in het geval slechts één partij er om verzocht, had de rechter een beoordelingsmarge. Art. 735 Ger. W. verdeelde de zaken in twee soorten: 1° zaken die enkel korte debatten nodig hebben en in staat van wijzen zijn worden afzonderlijk gehouden om onmiddellijk na afroepen te beslissen of verzonden te worden naar één van de eerstvolgende zittingen (art. 735, al. 2 Ger. W.) 2° complexere zaken die onderzoeksmaatregelen vergen worden naar de rol verwezen (art. 735, al. 3 Ger. W.) Daar blijven ze tot de meest gereede partij fixatie op de zittingsrol in de aangewezen kamer vraagt (art. 714, al 2 en 750, al 2 Ger. W.). Zie hierover Verslag De Baeck *Parl. St. Senaat*, 1964 – 1965, 127.

¹⁸⁴⁹ Art. 836 – 847 Ger. W. Cfr. art. 45 – 47 CPC.

¹⁸⁵⁰ Art. 1029 – 1042 CPC. Dit deel was eigenlijk een ophijsting van een aantal algemene bepalingen, geen algemene beginselen, en hield zich ook niet bezig met definities van bepaalde begrippen.

¹⁸⁵¹ Opgebouwd uit acht hoofdstukken: I. Voorafgaande bepalingen; II. De voorwaarden van de rechtsvordering; III. Vonnissen en arresten; IV. Het rechterlijk gewijsde; V. De aanhangigheid en de samenhang; VI. De onsplitsbaarheid; VII. De betekening en de kennisgeving; VIII. Termijnen.

¹⁸⁵² Zie o.a. ook Hoofdstuk III: 3.4.1. [Parères législatifs]. Zo ontbraken een aantal concepten die later het voorwerp uitmaakten van veel discussie zoals een definitie en afbakening van het gezag van gewijsde, een algemene theorie van nietigheden, een definitie van rechtsvorderingen.... G. WIEDERKEHR, 'Les exposés des motifs du code de procédure civile de 1806' in, L. CADIET en G. CANIVET (éds.) *De la commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France*, op. cit. 91. "Ce qui, dans une vision quelque peu anachronique, peut paraître étrange, c'est l'absence quasi totale des concepts qui constituent aujourd'hui les murs de soutènement de la procédure." Uit het werk van Bordeaux blijkt vooral een wantrouwen in het vermogen van zowel pleitbezorgers, advocaten als magistraten om die rechtsvragen op te lossen. R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 252 en 462. Zie *ibid.*, 347 over het ontbreken van een theorie van rechtsvorderingen.

radicale vernieuwingen. Toch schoot ook het Gerechtelijk Wetboek hier te kort. Zo was er bijvoorbeeld, net als in de CPC, geen algemene theorie van rechtsvordering¹⁸⁵³. Wel werd een definitie van onsplitsbaarheid (restrictief) gegeven ter vervanging van pretoriaanse oplossingen¹⁸⁵⁴. Het oude onderscheid tussen een tussenvonniss (interlocutoire) en voorbereidend vonnis (préparatoire)¹⁸⁵⁵ werd opgeheven. In de plaats daarvan beperkte het Gerechtelijk Wetboek zich er toe te stellen dat een vonnis een voorafgaande maatregel kon bevelen alvorens recht te doen op de vordering. Voor samenhang¹⁸⁵⁶ en aanhangigheid werd de brede invulling ervan uit de praktijk overgenomen¹⁸⁵⁷.

432. Ook bij de termijnen werd gestreefd naar een grotere uniformiteit bij de rechtsmiddelen, dagvaarding, ... De termijnen werden ingekort en veranderingen naar afstand binnen België verdwenen. Tot slot werd een algemene rechtspleging voorzien voor minnelijke schikking, net als voor de verbetering en uitlegging van vonnissen¹⁸⁵⁸.

4.3.1. Behoud van de accusatoire rechtspleging (met correcties) of een omslag naar een meer inquisitoir model?

“De leiding van het geding door de partijen is een postulaat van ons gerechtelijk recht en de practici van dit land zijn eraan gehecht ... In de accusatoire rechtspleging komt het burgerlijk geding voort uit de wil van de partijen. De eiser leidt het in op de gronden die hij heeft gekozen. Hij ziet ervan af, behalve bij uitzondering, zonder verlof van de rechter, aan wie het overigens verboden is het voorwerp of de oorzaak van de vordering te veranderen. Heeft hij zich vergist in de termen van de betwisting, dan staat het niet aan de rechter hem er andere te suggereren; hij kan geen uitspraak doen over minder noch over meer dan hem gevraagd wordt, noch op andere gronden; het geding is buiten hem om vastgesteld. Zonder twijfel kan hij, eenmaal de vordering ingeleid, niet vrij nalaten ze te berechten en enig initiatief is aan zijn oordeel overgelaten. Hij zal ambtshalve een vordering die niet strookt met de openbare orde niet toelaten en hij zal ook, zelfs als de ene partij ze niet inroept, het verval van recht of de nietigheid

¹⁸⁵³ Zie evenwel CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 21 e.v. Fettweis ontwaarde hier (en in de Belgische rechtspraak hierover na het Gerechtelijk Wetboek) echter onmiskenbaar de invloed van Motulsky (zie H. MOTULSKY, ‘Le droit subjectif et l’action en justice’, *Arch. Philo. Du droit*, 1964, 215 – 230), hoewel Van Reepinghen hier zelf met geen woord over rept. A. FETTWEIS, *Éléments de la procédure civile*, 39, 43, 49 en vooral 54 en later A. FETTWEIS, *Manuel*, 60 – 71 en 74.

¹⁸⁵⁴ Art. 31 Ger. W. en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 31.

¹⁸⁵⁵ Zie randnr. 267.

¹⁸⁵⁶ A. FETTWEIS, *Éléments de la procédure civile*, dl. I, 61 – 63 noot 118. Cfr. art. 37bis en 37ter van de wet op de bevoegdheid 1876 zoals gewijzigd door art. 9 van de wet van 15 maart 1932. Die vermeed eigenlijk een definitie. De verslaggever van de commissie justitie in de Kamer stelde dat twee eisen verknocht waren ‘*lorsqu’elles sont liées de manière tellement intime que le jugement de l’une doit nécessairement exercer une influence sur le jugement de l’autre.*’ Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting en de bevoegdheid. Verslag namens de commissie voor de Justitie en de burgerlijke en strafrechtelijke wetgeving, door den heer Sinzot. *Parl. St. Kamer* 1931 – 1932, nr. 142, 36. Vertrekkende van die definitie liet men toe dat de bepaling op een brede manier geïnterpreteerd kon worden, dat deze bepalingen ingeroepen konden worden van zodra twee afzonderlijke eisen voldoende afhankelijk waren. Met die definitie was het de bedoeling dat de rechter een voldoende grote beoordelingsmarge had voor ‘opportuïteiten’. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 31.

¹⁸⁵⁷ A. FETTWEIS, *Éléments de la procédure civile*, 14.

¹⁸⁵⁸ Art. 793 e.v. Ger. W.

vaststellen die voortvloeien uit de regels of substantiële formaliteiten die er verband mee houden. Aldus bijvoorbeeld de laattijdigheid van een beroep, daar het niet in de macht ligt van de particulieren de termijn van de rechtsmiddelen te wijzigen."¹⁸⁵⁹

433. Een van de eerste vragen bij het hervormen van de procedure was: koos men voor het behoud van de bestaande accusatoire rechtspleging (met correcties) of ging men meer de inquisitoire weg op?

434. Voor een goed begrip past hier een kleine historische uitwijding. Als we de terminologie om de verhoudingen tussen partijen en rechter uit te drukken op de historische tijdslijn van ons proefschrift plaatsen, dan ziet die er als volgt uit; Ten tijde van de CPC was sprake van de 'neutraliteit' van de rechter. Die neutraliteit betekende dan eigenlijk niets meer dan de passiviteit van de rechter en werd gezien als waarborg voor onpartijdigheid. Ten tijde van het Gerechtelijk Wetboek luidde het dat de 'partijen meester van het geding' waren. Hierdoor wordt iets meer nuance aan de dag gelegd, in die zin dat deze uitdrukking beter de verhoudingen weergeeft. Later, tegen de achtergrond van burgerlijk procesrecht als autonome rechtstak en haar verwetenschappelijking werd die terminologie verder verfijnd¹⁸⁶⁰. Hoewel die evolutie natuurlijk toe te juichen is¹⁸⁶¹, is deze terminologie niet altijd dienstig voor ons proefschrift omdat gewoon niet in die termen gedacht werd.

¹⁸⁵⁹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 157 – 158 en meer algemeen 157 – 163. Ter vergelijking de afbakening van het begrip door Allemeersch: Een accusatoire rechtspleging geeft de leiding van het proces volledig in handen van de partijen. Zij hebben de exclusieve verantwoordelijkheid voor de inleiding (en eventuele vervroegde beëindiging) van het geding, de omvang en grondslag van het geschil (procespartijen, voorwerp van de eis, feiten, rechtsregels), de bewijsvoering en de ingereedheidbrenging. De rechter is passief ("lijdelijk") en dient zich te beperken tot een scheidsrechtersrol. Hij neemt geen enkel initiatief uit eigen beweging. Zijn opdracht beslaat enkel het beoordelen van het bewijs en het beslechten van het geschil, overeenkomstig de feitelijke en juridische middelen die de partijen aangebracht hebben. In een inquisitoire rechtspleging daarentegen neemt de rechter de leiding. Hij onderzoekt de feiten, laat bewijs verzamelen, organiseert de procedure en neemt vervolgens een beslissing naar eigen inzichten, zonder zich te moeten houden aan de grenzen van het geschil, zoals de partijen die getrokken hebben. De rechter heeft zelfs zeggenschap over de inleiding en de beëindiging van het geding. B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 671 p. (hierna verkort als B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*) (3). Over de verhouding tussen de rechter en partijen in het algemeen zie het proefschrift van B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces* maar ook E. KRINGS, 'Het ambt van de rechter bij de leiding van het rechtsgeding', *RW* 1983 – 1984, 387 e.v. en E. KRINGS, 'L'office du juge. Évolution – révolution ou tradition', *JT* 1993, 17 e.v.

¹⁸⁶⁰ Zie hierover B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 7 – 8. In de Duitse rechtsleer wordt het onderscheid gemaakt tussen het *Dispositionsmaxime* (het beginsel dat stelt dat partijen zelf beschikken over hun rechten met inbegrip van de daaraan verbonden rechtsvorderingen en dus zelf kunnen bepalen hoe zij die wilden uitoefenen of handhaven) en het *Offizialsmaxime* waarbij de rechter ambtshalve de omvang en inhoud van de betwisting kan bepalen. Langs de andere kant maakt men het onderscheid tussen het *Verhandlungsmaxime* waarbij partijen de zeggenschap hebben over de feitelijke beweringen en het bewijs en het *Untersuchungsmaxime* waarbij de rechter ambtshalve de juiste toedracht van het geschil mag nagaan.

¹⁸⁶¹ Termen zoals 'lijdelijkheid' (of passiviteit) worden soms als een vergaarbak gebruikt. Daarbij dekt het woord niet altijd de door de auteur bedoelde lading. P.C. KOP, 'De dynamiek van de lijdelijkheid van de rechter', *BW-krant jaarboek 1994*, 113 – 124. Kop verwijst zowel naar de neiging om legisme automatisch te koppelen aan de lijdelijkheid van de rechter, als naar het publieke debat rond een 'actieve' of een 'passieve rechter'. Zie in dat verband ook J.M.J. CHORUS, *De lijdelijkheid van de rechter. Historie van een begrip*, Deventer, Kluwer, 1987, 29 p.

435. We illustreren kort met een voorbeeld. Krings maakt een onderscheid tussen de zeggenschap van de rechter over de grond van de zaak en de zeggenschap over de procedurele behandeling ervan. Deze laatste heeft volgens hem niets te maken met het onderscheid accusatoire/inquisitoire rechtspleging. De procedure is pas inquisitoir als de rechter ambtshalve de vordering inleidt of ambtshalve feitelijke middelen aanvoert¹⁸⁶². Toegepast op het Gerechtelijk Wetboek en *a fortiori* daarvoor is dit niet meer dan *Hineininterpretierung*. De procedure was accusatoir en elke wijziging aan de prerogatieven van de partijen (of dat nu ging om de omvang en grondslag van het geschil, de bewijsvoering of de ingereedheidbrenging) was per definitie een inquisitoire ingreep. In afwezigheid van een echte procesrechtswetenschap, was vooral de vertaling hiervan in de praktijk van belang. Bij gebrek aan statistische gevens is het moeilijk om dit op een systematische en sluitende wijze te benaderen maar dat hoeft ons er niet van te weerhouden een observatie mee te delen.

436. Een rechter die op voorhand beschikte over de stukken en conclusies van de partijen of de onmogelijkheid om nieuwe conclusies te nemen ter zitting werd gezien als een schending van de neutraliteit van de rechter. Idealiter verschenen de partijen voor een rechter die geheel onbevangen (en ongeïnformeerd) naar de pleidooien van de advocaten luisterde. Omgekeerd stippen we ook de houding van de magistratuur zelf aan. Een partij die hoogdringendheid inriep als reden voor de korte rechtspleging of om de verplichte verzoeningspoging te omzeilen, werd zelden iets in de weg gelegd¹⁸⁶³. Pleidooien werden bijna nooit ingekort¹⁸⁶⁴ en verdaging van de zaak bijna altijd toegestaan. Het zijn klachten die ook de anderhalve eeuw voorafgaand aan het Gerechtelijk Wetboek regelmatig terugkwamen. Aan de basis lijkt de diepgewortelde overtuiging te liggen waarbij magistraten dit domein volledig beschouwen als dat van de gedingvoerende partijen, wars van elke proceseconomische of sociale overweging. De vraag die voor ons proefschrift onder meer relevant is, is of de stap van ‘neutraliteit’ naar ‘meesterschap van de partijen over het geding’ semantisch is of een reflectie van de veranderde positie van de rechter. We komen hier op terug in ons besluit.

437. Een eeuw geleden had Allard al de kaart van een meer inquisitoire procedure getrokken, al werd dit ontwerp nooit realiteit. Andere voorbeelden die in België nauwlettend gevolgd werden, waren de Franse ontwikkelingen in het interbellum en einde de jaren 1950 toen de rechter een grotere rol toebedeeld kreeg bij de (in)-leiding van het geding¹⁸⁶⁵. De geciteerde

¹⁸⁶² *Ibid.*, 8; E. KRINGS, ‘L’office du juge. Évolution – révolution ou tradition’, *JT* 1993, 17 en E. KRINGS, ‘Het ambt van de rechter bij de leiding van het rechtsgeding’, *RW* 1983 – 1984, 339.

¹⁸⁶³ Zie randnrs. 295, 297 en 344. Anderzijds werd ‘hoogdringendheid’ in het geval van een kort geding wel restrictief geïnterpreteerd. Dat hoeft uiteraard de voorgaande bewering niet tegen te spreken. Een al te uitgebreide toepassing van het kort geding kon ook een aanfluiting uitmaken van de rechten van de partijen. Zie randnr. 305.

¹⁸⁶⁴ Dat moest de advocaat in kwestie maar zelf beoordelen. Magistraten grepen (hoewel ze daartoe de mogelijkheid hadden) zelden in.

¹⁸⁶⁵ Décret du 30 octobre 1935 en Décret du 22 décembre 1958. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 160. ‘Sommigen hebben in... de instelling van een burgerlijk onderzoeksrechter, een voorspel gezien van een «laakbaar gerechtelijk dirigisme». Het was te vroeg om de resultaten van die laatste hervorming in ogenschouw te nemen. Toch kon Van Reepinghen niet geloven dat het tot een verandering van gewoonten zou leiden. CH. VAN REEPINGHEN, “Le rôle du juge dans le procès civil” in *Revue de législation et droit comparé*, 1962, 391 e.v. Dan was La Belgique Judiciaire een stuk enthousiaster “...il est un certain nombre d’innovatoins qui présentent un réel

woorden van Van Reepinghen lieten geen twijfel bestaan over de bedoeling van het Gerechtelijk Wetboek. De procedure was accusatoir en zou ook zo blijven. Er was slechts ruimte voor een aantal correcties. Belangrijk hierbij was dat deze niet noodzakelijk ingegeven werden door een fundamenteel andere kijk op recht en gerecht, maar dat proceseconomie een belangrijke drijfveer was.

438. Het is in dat kader belangrijk dat Van Reepinghen de inschatting van ‘passiviteit’ van de rechter, tot dan nog op de leest geschoeid van het Napoleontisch wetboek, overdreven vond¹⁸⁶⁶. Zo kon de rechter ook onder dit regime een rol spelen bij het bewijs: bij de (aanvullende) eed¹⁸⁶⁷, het plaatsbezoek¹⁸⁶⁸, het bewijs door deskundigen¹⁸⁶⁹, het ambtshalve verhoor¹⁸⁷⁰ en de persoonlijke verschijning¹⁸⁷¹. Hij kon het bewijs bevelen van feiten die hem doorslaggevend leken (als de wet dit niet verbood)¹⁸⁷², de rechter die het verhoor hield, kon getuigen de nodige verduidelijkingen vragen¹⁸⁷³ en ze zelfs ambtshalve confronteren¹⁸⁷⁴. Voor de vrederechter werd het ook mogelijk om indien nodig de echtgenoten en zelfs derden te bevelen inlichtingen, boeken en stukken over te leggen om de inkomsten van de partijen te bepalen¹⁸⁷⁵.

439. Ook in de verzoening speelde de rechter een bepaalde rol. De verplichte voorafgaande verzoening was dan wel afgeschafte, maar bleef wel behouden voor de echtscheiding¹⁸⁷⁶, de huur van boerderijen¹⁸⁷⁷, gezinsbijslagen¹⁸⁷⁸ en de verhuur van werk en diensten¹⁸⁷⁹. In alle gevallen anders dan in gevallen waarin er gevaar was in de woonst en in gevallen waarin de verweerder woonachtig was buiten het kanton, kon de vrederechter de deurwaarders verbieden

intérêt et nous paraissent mériter d’attirer l’attention des lecteurs de la B.J.” X., ‘La réforme de la procédure civile en France’, *BJ* 1936, 123 – 125.

¹⁸⁶⁶ CH. VAN REEPINGHEN, ‘Le rôle du juge dans le procès-civil’, *Rev. De dr. International et de dr. Comparé*, 1962, 191 e.v. (199): “...il est souhaitable que la partie demeure juge, en principe de son intérêt.... L’y contraindre serait peut-être conforme aux inspirations d’un dirigisme politique ou sociale autoritaire; ce ne serait point compatible avec un régime de liberté. C’est pourquoi l’élargissement d’une enquête, la convocation d’office des témoins, des préquisitions domiciliaires, seraient des procédés normalement condamnables.” En CH. VAN REEPINGHEN, ‘La charge de la preuve en matière civile’, *JT* 1957, 745 e.v. (vooral 754). Zie in dezelfde zin M. STORME, *De bewijslast in het Belgisch privaatrecht*, Story-Scientia Gent, 196, 475 p. (261 e.v.).

¹⁸⁶⁷ De rechter kon partijen een eed laten afleggen om een beslissing te maken over de zaak of om het bedrag van de veroordeling te bepalen. Art. 1366 en 1369 BW, indien het anders niet mogelijk was om de waarde vast te stellen. In de praktijk werd dit echter maar zelden toegepast. Voor alle rechtbanken van eerste aanleg samen ging het om gemiddeld een twintigtal per jaar over het bedrag van de vordering en evenveel over elke andere zaak.

¹⁸⁶⁸ Art. 295 CPC.

¹⁸⁶⁹ Art. 322 CPC.

¹⁸⁷⁰ Art. 154 CPC.

¹⁸⁷¹ Art. 119 CPC.

¹⁸⁷² Art. 254 CPC.

¹⁸⁷³ Art. 273 CPC.

¹⁸⁷⁴ Art. 262 CPC.

¹⁸⁷⁵ Wet van 30 april 1958 op de wederzijdse rechten en plichten van echtgenoten, *BS* 10 mei 1958, 3719 (art. 218 BW).

¹⁸⁷⁶ Art. 239 BW.

¹⁸⁷⁷ Art. 19 Wet van 7 juillet 1951 tot wijziging van de wetgeving op de huur van boerderijen, *Pasin.* 1951, 593 – 600.

¹⁸⁷⁸ Organiek KB van 22 december 1938 bedoeld bij de wet van 10 juni 1937 houdende uitbreiding van de kinderbijslagen tot de werkgevers en tot de niet-loontrekkende arbeiders, *Pasin.* 1938, 393 – 448.

¹⁸⁷⁹ Art. 55 Wet op de werkrechtscraden van 9 juli 1926.

dagvaardingen af te geven vooraleer de partijen voor hem geroepen waren¹⁸⁸⁰. Rechters konden pleidooien beëindigen als de zaak voldoende duidelijk was¹⁸⁸¹ en door bepaalde observaties te maken kon de rechter ten slotte het debat sturen en een goede invloed uitoefenen op de afwikkeling¹⁸⁸².

440. Van Reepinghen kon, vermeende passiviteit of niet, wel de richting vaststellen waarin de burgerlijke rechtspleging de afgelopen decennia bewoog. In 1938 hekelde het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat al de uitwassen van de accusatoire rechtspleging¹⁸⁸³. Ook in de procedure voor de afdeling bestuursrechtspraak van de kersverse Raad van State zag hij een argument¹⁸⁸⁴. Het debat over een inquisitoire procedure waar de rechter de touwtjes in handen had, was in België volgens Van Reepinghen echter sterk beïnvloed door de instelling van de alleenzetelende rechter¹⁸⁸⁵.

441. Van Reepinghen koos uiteindelijk voor een ‘beredeneerde verbetering van het stelsel dat in zwang is en niet in het aannemen van vernunftige theorieën die misschien verleidelijk zijn, maar die door hun nieuwhed onaanvaardbaar worden in een aangelegenheid waar vooral de ervaring gezag moet hebben’¹⁸⁸⁶.

442. Het gevolg van deze benadering en ook het feit dat Van Reepinghen geen fundamentele omslag voor ogen had, zorgde er voor dat een beginselmatige benadering van de verhouding tussen rechter en partijen volledig ontbrak in het Gerechtelijk Wetboek¹⁸⁸⁷. Het Gerechtelijk Wetboek was vooral opgesteld door het oplijsten van (specifieke) problemen en de zoektocht naar oplossingen hiervoor. Het was ook een bewuste keuze om doorheen het hele wetboek

¹⁸⁸⁰ Art. 13 Bevoegdheidswet 1841.

¹⁸⁸¹ Art. 34 Décret 30 mars 1808.

¹⁸⁸² CH. VAN REEPINGHEN, ‘Le rôle du juge dans le procès-civil’, *RDIDC*, 1962, 191 e.v. (194). Een accusatoire rechtspleging impliceerde niet dat de rechter zwijgend en onbewogen was. Zie in diezelfde zin E. KRINGS, ‘Het ambt van de rechter bij de leiding van het rechtsgeding’, *RW* 1983 – 1984, 337 – 364 (351 en 362). De aandachtige lezer zal begrijpen dat deze vaststelling voor Van Reepinghen een andere betekenis had dan voor Krings.

¹⁸⁸³ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 198 en SHS, *De hervorming van de rechtspleging*, dl. I, 186. Het SHS pleitte daarmee helemaal niet voor een volledige omslag maar enkel voor meer actieve tussenkomst door de rechter (*Ibid.*, 201 – 202). Zie randnr. 365.

¹⁸⁸⁴ Art. 12 en 13, Besluit van de Regent van 23 augustus 1946 tot bepaling van de rechtspleging voor de Raad van State. De raadsheer die het verslag opstelde kon aan de partijen alle nuttige inlichtingen en documenten vragen. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 161 en 198.

¹⁸⁸⁵ *Ibid.*, 196.

¹⁸⁸⁶ *Ibid.*, 158. Van Reepinghen citeerde hiermee Bordeaux (R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, 37) maar ging nogal kort door de bocht met zijn interpretatie. Bordeaux had het eerder over hoe hervormingen zouden moeten werken, zoals Edmund Burke. Net als Burke keerde Bordeaux zich af van de radicale aard van bepaalde zaken uit de Franse Revolutie en hij haalde daarbij ook de ‘lichte geesten’ door de mangel die een oplossing zagen in alles weggoeien. Zie ook J. DAL, ‘Le commissariat royal à la réforme judiciaire. Une interview de M. le ministre de la justice’, *JT* 1958, 602. Senator Dua (CVP) probeerde Van Reepinghen nog op andere gedachten te brengen en pleitte voor een geleide procedure naar het voorbeeld van Nederland en Duitsland. Hij vroeg de socialistische minister van Justitie Vermeylen om dit met Van Reepinghen te bespreken. Vermeylen had echter vertrouwen in het systeem van Van Reepinghen waarbij dagvaardingen om voor de kamer te verschijnen door de advocaten en magistraten geregeld werden met toedoen van de griffie. De griffie zal er dan over waken dat alleen zaken worden opgeroepen die gereed zijn, zodat er alleszins geen tijd meer verloren zal gaan voor de rechtbanken. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 29 november 1961, 154.

¹⁸⁸⁷ B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 17.

radicale vernieuwingen te mijden. Een voorbeeld hiervan kunnen we terugvinden bij het bewijs. Zonder een hervorming ten gronde te bepleiten, vond Van Reepinghen wél dat de rechter onvoldoende gewapend was in een aantal gevallen en een aantal zaken nodig waren om medewerking te verplichten¹⁸⁸⁸.

443. Enerzijds werd in art. 871 Ger. W. het beginsel van verplichte medewerking van partijen aan de bewijsvoering voorzien. Anderzijds mocht de rechter actief optreden en in bepaalde omstandigheden een partij of derde die houder was van een stuk de overlegging bevelen¹⁸⁸⁹. Deze procedure was eigenlijk niet veel meer dan het bevestigen van een bestaande praktijk¹⁸⁹⁰. Ze ging terug tot de rechtsvordering *ad exhibendum* uit het Romeins recht, die de CPC niet haalde. De Belgische rechtspraak zorgde er echter voor dat ze overleefde¹⁸⁹¹. Nochtans waren er ook tegenstanders in de rechtsleer en rechtspraak. Zij beriepen zich op *nemo tenetur edere contra se*¹⁸⁹² en de bewijslast uit art. 1315 BW. Deze bezwaren werden echter systematisch weerlegd in de jaren die voorafgingen aan het Gerechtelijk Wetboek¹⁸⁹³. In de rechtsleer maakte de opvatting dat medewerking van partijen in een moderne rechtspleging wenselijk was opgang¹⁸⁹⁴. Particuliere belangen moesten afgewogen worden tegen het collectief belang, zijnde de ontdekking van de waarheid¹⁸⁹⁵. Ook de rechtspraak bewoog in die richting¹⁸⁹⁶. De wetgever leek die weg al ingeslagen te zijn¹⁸⁹⁷ en het zou verkeerd zijn te beweren dat de CPC

¹⁸⁸⁸ CH. VAN REEPINGHEN, *Le Preuve judiciaire en droit belge*, Avilla, été 1965. Document geschonken door Bernard Van Reepinghen aan Centre Van Reepinghen, Association internationale de droit comparé, Faculté internationale pour l'enseignement du droit comparé, nr. 489.

¹⁸⁸⁹ Art. 877 – 882 Ger. W.

¹⁸⁹⁰ S. STIJNS, 'De overlegging van stukken in het Gerechtelijk Wetboek', *Jura. Falc.* 1984 – 1985, 199 – 222.

¹⁸⁹¹ J.J. DAIGRE, *La production forcée de pièces dans le procès civile*, Paris, PUF, 1979, 64 en 139 e.v.. In de *Pandectes Belges* waren tussen 1816 en 1868 een tiental voorbeelden te vinden die deze tendens bevestigden. Zie *Pand. Belg.* V° Action ad exhibendum, V, Brussel, Larcier, 1881, nrs. 14 – 24.

¹⁸⁹² Voor een historische en rechtsvergelijkende bijdrage hierover zie A. KOHL, *Procès civile et sincérité*, Nijhoff, La Haye, 1971, 191. Zie ook E. GARSONNET en CH. CÉZAR-BRU, *Traité théorique et pratique de procédure civile et commerciale*, dl. II, vol. I, Parijs, Sirey, 1912, 382

¹⁸⁹³ A. KOHL, *Proces civile et sincérité*, 15 en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 273. In het geval van *nemo tenetur edere contra se* valt nog op te merken dat dit nergens in de wet vastgelegd is.

¹⁸⁹⁴ G. STÉVIGNY, 'La charge de la preuve en matière civile', *JT* 1957, 745 e.v. en dan vooral 754 nr. 76 en noot 186. Vertaald in G. STÉVIGNY, 'De bewijslast in het burgerlijk proces', *RW* 1957 – 1958, 129 – 166.

¹⁸⁹⁵ M. STORME, 'L'action ad exhibendum en droit belge', *JT*, 1965, 310 en R. DEKKERS, 'De la collaboration des plaideurs dans l'administration de la preuve', *RCJB*, 1959, 154 en 149.

¹⁸⁹⁶ *Ibid.*, 150 en opsomming uitspraken bij M. STORME, 109 noot 8. Die evolutie werd bekroond met een arrest van het Hof van Cassatie van 20 juni 1961 (Cass. 20 juni 1961, *Pas.* 1961, I, 1157 en *JT* 1961, 609 met noot van Van Reepinghen en noot E. HEILPOR, 'Du rôle du ministère public et des pouvoirs du juge dans l'administration de la preuve en matière civile' *RCJB* 1965, 38) waarin het Hof van Cassatie de macht van de rechter erkende om, zelfs ambtshalve, de partijen te gelasten stukken over te leggen die zij bezitten en die voor de oplossing van het geschil noodzakelijk waren. Zie ook P. LECLERCQ, 'L'action d'office du ministère public en matière civile' in FAURÈS en DE MEYER, *La pensée du procureur général Leclercq*, dl. II, 1953, 334.

¹⁸⁹⁷ Art. 20 – 24 Wb. Kh. voorzag de overlegging van de gehele boekhouding van een handelaar en in de openlegging ervan om eruit te putten voor wat de betwisting aanging (L. FRÉDÉRICQ, *Handboek van Belgisch handelsrecht*, Brussel, Bruylant, 1962, 824 p., nr. 131). De wet van 30 april 1958 die art. 218 BW wijzigde, liet de vrederechter ook al toe aan de echtgenoten en zelfs derden de mededeling van inlichtingen of zelfs de overlegging van boeken of stukken waaruit de inkomsten van partijen gelden te bevelen. Ook de *ratio legis* van het gewijzigde art. 119 CPC (persoonlijke verschijning van de partijen) door art. 7 KB nr. 300 van 1936 was dat de rechter over alle middelen moet beschikken om de waarheid te vinden.

hierin volledig afzijdig bleef¹⁸⁹⁸. De procedure die formeel voorzien werd in het Gerechtelijk Wetboek was uiteindelijk een weergave van de voorwaarden en grenzen die reeds voor 1967 gesteld waren¹⁸⁹⁹. Van Reepinghen liet het echter niet na nog te waarschuwen voor een ‘onstuimige ijver’ bij de bewijsgaring door de rechter¹⁹⁰⁰.

444. Ook bij het getuigenbewijs, het bewijs door deskundigen... voorzag Van Reepinghen grotere mogelijkheden voor de rechter¹⁹⁰¹. Een aantal van die bepalingen gingen terug tot mogelijkheden die rechters vroeger ook al hadden maar gewoon niet aanwendden. In een aantal andere gevallen bleven er klassieke beperkingen, zoals bijvoorbeeld bij het getuigenbewijs. Het verhoor van andere getuigen dan zij die aangegeven waren, werd in beginsel niet aanvaard. De rechter kon slechts afwijken op verzoek van de partijen en mits voorwaarden¹⁹⁰². Veelzeggend was dat Van Reepinghen vond dat de neutraliteit van de rechter niet enkel een ergeriswekkend aspect was, maar aan de partijen ook waarborgen bood als een pand van zekerheid in de rechtsverhoudingen¹⁹⁰³.

445. De grotere machten van de rechter bij het bewijs waren zo verspreid over tal van bepalingen en toonden zich maar weinig coherent. Ondanks de veranderingen wijst Allemeersch er terecht op dat het processysteem in het Gerechtelijk Wetboek niet ontwikkeld was met een waarheidsplicht in het achterhoofd¹⁹⁰⁴. Er werd nagelaten om een transparant systeem uit te bouwen dat richtlijnen verschaft over hoe en onder welke voorwaarden de rechter zich in de bewijsvoering moet engageren¹⁹⁰⁵.

¹⁸⁹⁸ Art. 199 – 206 CPC voorzag al in de mogelijkheid tot medewerking van derden om stukken over te leggen bij het schriftonderzoek.

¹⁸⁹⁹ S. STUNS, ‘De overlegging van stukken in het Gerechtelijk Wetboek’, *Jura. Falc.* 1984 – 1985, 204 noot 28. Van Reepinghen stelde het zelf zo ‘De verplichting tot medewerking aan de bewijsvoering moet echter worden onderworpen aan sommige voorwaarden om niet in een inquisitierecht te vervallen (opportuïteitstoets). De rechter zal bijzonder waakzaam zijn wat dit betreft en iedere vordering tot medewerking of overlegging van stukken afwijzen die niet precies en beslissend is.’ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 211 – 212. Zie bijvoorbeeld ook het ter ziele gegane verhoor op feiten en artikelen. Dat kon enkel voor feiten die ‘relevant’ en ‘beslissend’ waren (art. 324 CPC).

¹⁹⁰⁰ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 162. “*Hier moet men zich zowel wachten voor een overdreven reserve en een wantrouwen die verbonden zijn aan het fetichisme van de formules als voor onstuimige ijver. Men kan de tussenkomst van de rechter verantwoorden door de verplichting van de partijen om loyaal aan het gerechtelijk debat mede te werken, wat een teken is van hun goede trouw. Maar, onder voorbehoud van de initiatieven die het openbaar ministerie en de rechter kunnen nemen in het belang van de openbare orde, is het wenselijk dat de partij, in beginsel, oordeelt over haar eigen belang. Redenen ingegeven door welvoegelijkheid of opportuïteit, kunnen haar er gewettigd van onthouden alle middelen van haar recht uit te putten, alsook van de rechtspleging die tot de erkenning ervan zou leiden. Haar ertoe verplichten zou misschien overeenstemmen met de opvattingen van politiek of sociaal autoritair dirigisme, niet echter met een stelsel van vrijheid. Daarom zouden de uitbreiding van een getuigenverhoor, de ambtshalve oproeping van getuigen, huiszoeken, werkwijzen uitmaken die normaal te veroordelen zijn.*”

¹⁹⁰¹ Zie *supra*.

¹⁹⁰² Art. 940 Ger. W.

¹⁹⁰³ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 160 – 161.

¹⁹⁰⁴ B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 372.

¹⁹⁰⁵ *Ibid.* 402. Meer algemeen kan ook gewezen worden op de gemiste kans uit art. 876 Ger. W. “De rechtbank berecht het aanhangige geschil volgens de bewijsregels die van toepassing zijn op de aard van het geschil”. Van Reepinghen wilde zich hier niet aan wagen maar liet de weg open voor de toekomst. J. LIMPENS, ‘De l’unification du droit civil et du droit commercial’, *JT* 1953, 353.

446. Ook buiten het bewijs zien we gelijkaardige zaken. De rechter kreeg in bepaalde gevallen een grotere controle¹⁹⁰⁶. Maar op andere gebieden werd zelfs een stap teruggezet, zo bijvoorbeeld het verbod om ambtshalve de tussenkomst van een derde te bevelen¹⁹⁰⁷ of het afschaffen van de mogelijkheid om ambtshalve schrapping van de rol te bevelen¹⁹⁰⁸. Voor het overige bleef de rol van de rechter ook nog gegrond in de traditie. De rechter mocht noch het voorwerp, noch de oorzaak van de vordering wijzigen en mocht niets toekennen op andere gronden dan de partijen gekozen hadden¹⁹⁰⁹ en ook het ultra petitaverbod werd expliciet herhaald¹⁹¹⁰.

447. Een laatste voorbeeld is de regeling voor het uitwisselen van conclusies. De CPC voorzag erg korte termijnen voor het behandelen van de zaak¹⁹¹¹. Omdat die termijnen zo kort waren, werden ze doorgaans niet in acht genomen¹⁹¹². De oplossing van Van Reepinghen was om in het Gerechtelijk Wetboek langere, ‘meer realistische termijnen’, te voorzien: één maand voor de conclusie vanaf de overlegging van de stukken door de eiser, één maand voor de verweerder om daarop te antwoorden en 15 dagen voor een wederantwoord¹⁹¹³. Op het niet naleven van deze termijn was geen sanctie voorzien¹⁹¹⁴. In diezelfde geest werd ook het nemen

¹⁹⁰⁶ Bijvoorbeeld de mogelijkheid om samenhangende zaken ambtshalve samen te voegen (art. 856 Ger.W.).

¹⁹⁰⁷ Art. 811 Ger. W. “De hoven en rechtbanken kunnen niet ambtshalve bevelen dat een derde in het geding wordt betrokken”. Daarmee gaat Van Reepinghen in tegen de geldende cassatierechtspraak (Cass. 10 juli 1884, *Pas.* 1884, I, 266 en Cass. 21 april 1910, *Pas.* 1910, I, 195) die in art. 466 CPC geen verbod zag. Zie in die zin ook A. BRAAS, *Précis de procédure*, nr. 1231 (637). Deze rechtspraak was wel controversieel en werd niet altijd door lagere rechtbanken gevolgd. Een derde in de rechtspleging voor de eerste maal in hoger beroep betrekken was immers een aanfluiting van de dubbele aanleg. B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 165. De redenering van Van Reepinghen was dat in een accusatoire rechtspleging de rechter zich niet in de plaats van de partijen kon stellen door te bevelen dat een derde in het geding geroepen werd.

¹⁹⁰⁸ In het Gerechtelijk Wetboek was dit aanvankelijk enkel mogelijk met het akkoord van de partijen (art. 730, al. 1 Ger. W.). Er werd wel voorzien dat ‘indien bij de behandeling blijkt dat een zaak abnormaal lang aansleept, de zaak ambtshalve van de zittingsrol kan worden weggelaten (Art. 730, 2de lid Ger. W.) maar nu is dat geen sanctie meer zoals vroeger. Toen werd een partij zo gestraft want gedwongen tot wederinschrijving en dus betaling van een nieuw griffie- en inschrijvingsrecht. Nu kan de zaak gewoon weer op de rol gebracht worden door een verzoek van de meest gereede partij aan de voorzitter van de kamer (art. 730, 4de lid Ger. W.). Zie A. LE PAIGE, ‘Beginselen van de rechtsvordering’ in *Inleiding tot het Gerechtelijk Wetboek*, 97 – 98 (82). Ambtshalve weglating van de algemene rol werd terug ingevoerd met de wet van 25 november 1993 (Wet van 25 november 1993 tot wijziging van het artikel 730 van het Gerechtelijk Wetboek, *BS* 30 november 1993, 25566). Een blik op de reglementen van inwendige orde van de rechtbanken van eerste aanleg, hoven van beroep en zelfs rechtbanken van koophandel leert ons dat deze ambtshalve schrapping van de rol nochtans aangewend werd als beleidsinstrument. Zo voorzagen bepaalde reglementen dat ambtshalve schrapping van de rol volgt op 5 verdagingen van de zaak of wanneer conclusies uitblijven...

¹⁹⁰⁹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 158. Over de aanvulling van de rechtsgronden zie B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 183 e.v.

¹⁹¹⁰ Art. 1138, 2° Ger. W. cfr. Art. 480 CPC.

¹⁹¹¹ De verweerder kreeg vijftien dagen en de eiser vervolgens acht dagen om te antwoorden (art. 77 – 78 CPC). Werden die termijnen niet nageleefd, dan kon de zaak toch ter zitting gebracht worden door de meest gereede partij (art. 79 – 80 CPC).

¹⁹¹² CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 83.

¹⁹¹³ Art. 748 Ger. W.

¹⁹¹⁴ “Men...[heeft] niet gemeend in de eerste graad van jurisdictie aan de partijen op straf van uitsluiting strenge eenvormige termijnen te moeten opleggen om te besluiten. Maar, met voorbehoud voor de noodzakelijkheid van de verdediging en de eerbied ervoor, moet de meest gereede partij in de teksten van het wetboek de mogelijkheid vinden om de passiviteit te overwinnen van een procesvoerende die talmt, bij welke toepassing de rechter een waakzame medewerking zal verlenen.” CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 19. Krings beweert dat de bezorgdheid dat partijen niet meer de tijd zouden krijgen om in de loop van de rechtspleging nog te onderhandelen over een

van nieuwe conclusies op de zitting niet aan banden gelegd¹⁹¹⁵. Wat wel voorzien werd, en dat was een oplossing die wel meer aangewend werd in het Gerechtelijk Wetboek, was de mogelijkheid voor de meest gereede partij om toch door te zetten¹⁹¹⁶. Ook dit was bezwaarlijk een vernieuwing te noemen. Het vroegere artikel 152*bis* CPC voerde die mogelijkheid al in, overigens met een eenvoudiger procedure¹⁹¹⁷.

4.3.2. Deformalisering

448. Een van de grootste kritieken op de CPC was zijn excessief formalisme. Het was één van de grote verdiensten van het Gerechtelijk Wetboek om hieraan tegemoet te komen. Naast een aantal spitsvondigheden (beslagrechter, procedure voor bevoegdheidsincidenten, dossier van de rechtspleging...) gaat het vooral om het invoeren van een ‘uniforme’ rechtspleging¹⁹¹⁸ en de coördinatie van honderden wetteksten¹⁹¹⁹. Dat leidde tot, of moest leiden tot, het Gerechtelijk Wetboek als gemeen recht voor de rechtspleging¹⁹²⁰. In de plaats van tal van afwijkingen in verschillende afzonderlijke wetten en materies moest er nu zoveel mogelijk geuniformiseerd worden. Dat de wetgever zich hier de komende decennia niets van zou aantrekken, kon Van Reepinghen natuurlijk niet voorzien.

4.3.2.1. Bewarende en uitvoerende maatregelen

449. Vooral met betrekking tot bewarende en uitvoerende maatregelen kon hier de loftrompet gestoken worden: de algemene toepassing van bewarende beslagen¹⁹²¹, de vereenvoudiging van evenredige verdeling, rekening en verantwoording¹⁹²², een algemene procedure voor verzegeling¹⁹²³... Belangrijk voor de vereenvoudiging van de materie was ook de instelling van de beslagrechters. Daarmee werden alle middelen van tenuitvoerlegging en bewarende

minnelijke afhandeling van het geschil de motivatie geweest zou zijn om bij het vastleggen van de conclusietermijnen geen sancties te voorzien. E. KRINGS, ‘Considérations critiques pour un anniversaire’, *JT* 1987, 550.

¹⁹¹⁵ Art. 747 Ger. W. “Wanneer de partijen op de zitting nieuwe conclusies nemen, moeten zij die overhandigen aan de rechter, die ze voor gezien tekent. Er wordt melding van gemaakt op het zittingsblad.”

¹⁹¹⁶ Art. 751 Ger. W. voorzag in de mogelijkheid om toch een uitspraak te bekomen dat geacht werd op tegenspraak te zijn geweest.

¹⁹¹⁷ Zie randnrs. 314 – 315.

¹⁹¹⁸ Zie randnrs. 429 – 431.

¹⁹¹⁹ Met het Gerechtelijk Wetboek werden 521 wetten opgeheven. Voor een lijst zie Verslag De Baeck, 269 – 304.

¹⁹²⁰ Art. 2 Ger. W.

¹⁹²¹ Zie randnrs. 300 – 302.

¹⁹²² Zie bijvoorbeeld art. 1358 Ger. W.. Voortaan bepaalde de rechtbank de termijn en trad de griffie op als centrale plaats voor de stukken. Ook dit was een gevolg van het verdwijnen van de pleitbezorgers die voorheen beide taken grotendeels op zich namen.

¹⁹²³ Art. 1148 – 1174 Ger. W. In de CPC was de verzegeling slechts geregeld in het geval van het openvallen van de nalatenschap. A. FETTWEIS, *Manuel*, 123.

maatregelen gecentraliseerd bij de rechtbank van eerste aanleg¹⁹²⁴. Dit paste ook in de beweging naar meer centralisatie in de schoot van de rechtbank van eerste aanleg de voorbije decennia. Daarnaast werd ook de voorlopige tenuitvoerlegging geuniformiseerd¹⁹²⁵ en het kantonement uitgebreid¹⁹²⁶. Ook het beslag op onroerende goederen werd sterk vereenvoudigd. Een ingrijpende hervorming drong zich sowieso op door de rol die de (af te schaffen) pleitbezorgers hierbij speelden. De vereenvoudiging van de rechtspleging van beslag op onroerende goederen maakte volgens Van Reepinghen de dadelijke uitwinning overbodig¹⁹²⁷. Daarmee werd afgestapt van het tweesporensysteem uit de wet van 15 augustus 1854¹⁹²⁸. De beginselen van het onroerend beslag uit de wet van 15 augustus 1854 werden behouden maar de vrederechter werd niet meer betrokken bij de verkoop, de tussenkost van pleitbezorgers verdween en werd verdeeld tussen de notaris¹⁹²⁹ en beslagrechter. De rechtspleging van geldigverklaring¹⁹³⁰ tot slot, werd vervangen door het optreden van de beslagrechter en de vormen van dit toezicht zijn vereenvoudigd.

4.3.2.2. Bewijs

450. Een deformalisering vond ook plaats voor het bewijs. Het verhoor op feiten en artikelen werd afgeschaft¹⁹³¹. In de plaats daarvan werd meer ingezet op persoonlijke verschijning¹⁹³². Het schriftonderzoek volgde niet langer het stelsel uit de CPC waarbij een rechter-commissaris aangesteld werd om het eens te worden over de vergelijkingsstukken¹⁹³³. In de plaats daarvan

¹⁹²⁴ Art. 79, 1398 en 1489 Ger. W.

¹⁹²⁵ Onder de CPC werd dit geregeld in art. 17, 135 – 137, 439, 457 – 459 en 809 CPC en talrijke bijzondere wetten. Soms was een borgstelling vereist (art. 809 CPC); bij andere werd men hiervan uitdrukkelijk vrijgesteld (art. 439). Bij sommige zaken was een voorlopige tenuitvoerlegging verboden (art. 137 CPC); bij een andere enkel mogelijk wanneer een partij er om verzocht (art. 135, lid 2 CPC). De regels verschilden bovendien naargelang het ging om de rechtbank van eerste aanleg, rechtbank van koophandel, vrederechter of werkrechtsherraad. Ook naar voorbereidend, tussen- of eindvonnis werd een onderscheid gemaakt (art. 457 CPC). Die verschillen waren enkel historisch te verantwoorden. E. KRINGS *Weekeind Gerechtelijke hervorming*, 76.

¹⁹²⁶ Ingevoerd door KB nr. 300 van 30 maart 1936, zie art. 553 – 554bis CPC.

¹⁹²⁷ Zie art. 1560 – 1626 Ger. W. en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 341. Het werd zelfs uitdrukkelijk verboden in het Gerechtelijk Wetboek (art. 1626 Ger. W.). *Contra* J. DE VROE, ‘Hervorming van het gerechtelijk wetboek. De dadelijke uitwinning in ongenade?’, *RW* 1964 – 1965, 741 – 744. De Vroe vond de vereenvoudiging uit het Gerechtelijk Wetboek niet ver genoeg gaan en bijgevolg bleef de dadelijke uitwinning zijn voorkeur genieten.

¹⁹²⁸ Zie randnr. 290.

¹⁹²⁹ De notaris maakt de verkoopvoorwaarden op, wat tot meer zekerheid moest leiden dan de vorige procedure waarin de pleitbezorger dit deed en daarvoor soms modellen gebruikte die niet altijd geschikt waren voor het pand. In feite heeft de notaris de procedure in handen en bepaalt de dag van de verkoop. M. STORME, *Beginselen*, 144.

¹⁹³⁰ Onder het stelsel van de wet van 15 augustus 1854 was gerechtelijke uitwinning na beslag op een onroerend goed enkel mogelijk krachtens een uitvoerbare titel, na een bevel en bij middel van rechtspleging van geldigverklaring van de rechtbank.

¹⁹³¹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 19 en 232 (zie ook noot 244). ‘Deze rigide vorm van verhoor ketende alle vrijheid en spontaniteit tussen rechter en partijen, ten koste van de waarheid.’

¹⁹³² Wat eigenlijk neerkwam op het doortrekken van de lijn van art. 20 KB nr. 300 van 30 maart 1936. Art. 992 Ger. W. stelde dat de rechter het ambtshalve kon bevelen en art. 996 Ger. W. dat die beslissing niet vatbaar was voor verzet of hoger beroep.

¹⁹³³ Art. 199 CPC.

werden ze onmiddellijk voorgelegd aan de feitenrechter¹⁹³⁴. Voortaan was een schriftonderzoek ook mogelijk als hoofdvordering¹⁹³⁵, net zoals voor valsheid in geschrifte. Bij het getuigenverhoor verdween het klassieke wrakingsysteem¹⁹³⁶. Ook het oude systeem waarbij het meestal de rechtbank zelf niet was maar de rechter-commissaris die de getuige verhoorde en waarvan dan een PV opgemaakt werd, verdween¹⁹³⁷. Die rechtspleging zelf was ook bijzonder ingewikkeld en doorvlochten van nietigheden¹⁹³⁸. Het verhoor gebeurde nu in beginsel door de rechter(s) die over de grond van het geding uitspraak deed¹⁹³⁹. De rechter die het getuigenverhoor hield, moest zetelen in de debatten waartoe het aanleiding gaf, op straffe van nietigheid¹⁹⁴⁰. Ook de procedure zelf werd vereenvoudigd. Onder de CPC was enkel vrijwillige verschijning op dagvaarding mogelijk, nu kon dit onder eenvoudige oproeping¹⁹⁴¹. Tegen het vonnis waarbij getuigenverhoor toegestaan of bevolen werd, was geen verzet mogelijk¹⁹⁴². De rechter die het getuigenverhoor toestond of beval, moest voortaan in zijn vonnis de plaats, dag en het uur van de zitting waarop het getuigenverhoor gehouden werd, vermelden¹⁹⁴³. De rechter beschikte al over die mogelijkheid onder het regime van de CPC maar maakte daar geen of weinig gebruik van. Nu werd dit wel verplicht gesteld maar zonder sanctie¹⁹⁴⁴. Een belangrijke innovatie was dat ook het tegenverhoor gebeurde op de plaats, de dag en het uur die de rechter ambtshalve, of op verzoek van de belanghebbende partij vaststelde¹⁹⁴⁵. Een meer technologische vernieuwing was de aanwending van snelschrift voor

¹⁹³⁴ Art. 883, lid 2 Ger. W.

¹⁹³⁵ Vroeger was die mogelijkheid betwist.

¹⁹³⁶ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 220 – 223 en 225. Behoud enkele uitzonderingen. De onbekwaamheid tot getuigen en de wraking van getuigen was een systeem van talloze ergernissen. Zie in die zin SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. I, 243 – 245.

¹⁹³⁷ Art. 294bis CPC (zoals gewijzigd door art. 15 KB nr. 300 30 maart 1936) liet de rechtbank wel toe de getuigen te horen ter zitting, maar daar werd slechts bij uitzondering gebruik van gemaakt.

¹⁹³⁸ Al werden door het KB nr. 300 van 30 maart 1936 tal van nietigheden geschrapt. Zie randnrs. 313 (bij dagvaarding) en 320 (getuigenbewijs).

¹⁹³⁹ Art. 918 Ger. W. liet wel toe dat het getuigenverhoor gehouden werd door de drie rechters die het toegestaan hadden ofwel door de rechter die in het vonnis aangewezen werd. Het hof of de rechtbank moest(en) zelf de gevallen beoordelen waarin het belang van het getuigenverhoor de aanwezigheid van alle leden van de kamer rechtvaardigde. De aangewezen rechter oefende dan tot aan de sluiting van het getuigenverhoor alle machten uit en had alle attributies die aan de hele kamer zouden behoren. Hij nam alle beslissingen die de rechtspleging van het getuigenverhoor met zich mee bracht en deed uitspraak over alle incidenten die in de loop ervan rezen. Dit sloot allerhande incidenten uit met verwijzing naar de rechtbank, zoals die plaatsvonden onder het systeem van de CPC. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 222.

¹⁹⁴⁰ Art. 946 Ger. W. Dit leidde in de praktijk tot een aantal problemen. Art. 36 van de wet van 15 juli 1970 (*Pasin.* 1970, 1154 – 1166) maakte er eerder een wens dan een verplichting van en Cassatie stelde dat deze bepaling niet met nietigheid gesanctioneerd werd Cass. 13 september 1974, *Pas.* 1975 I, 45.

¹⁹⁴¹ Art. 923 Ger. W.

¹⁹⁴² Art. 919 Ger. W.

¹⁹⁴³ Art. 917 Ger. W.

¹⁹⁴⁴ Art. 255 CPC, gewijzigd door art. 14 KB nr. 300 van 30 maart 1936. De redactie in het Gerechtelijk Wetboek valt misschien het best te vergelijken met art. 29 CPC (en daarvoor art. 3 titel VI van de Wet van 26 oktober 1790) met betrekking tot getuigenverhoor en bewijs door deskundigen door de vrederechter bevolen.

¹⁹⁴⁵ Art. 921 Ger. W. De *ratio legis* van deze bepaling was wederom niet om de rechter per se een grotere rol te geven. Het was bedoeld om een zekere flexibiliteit te verlenen aan de partijen. Vroeger moest het tegenverhoor gehouden worden binnen de acht dagen, met als gevolg dat velen (telkens opnieuw) uitstel vroegen. Door de rechter een termijn te laten bepalen, wou Van Reepinghen er voor zorgen dat rekening gehouden kon worden met de agenda van de partijen. Zie art. 256 e.v. CPC. Die bepaling werd al afgeschaft door art. 14 KB nr. 300 van 30 maart 1936 en vervangen door de mogelijkheid voor de rechter om de plaats, dag en het uur van het verhoor te bepalen.

het opnemen van verklaringen. De ruime tekst voorzag ook de mogelijkheid tot stenotypie en opname op bandopnemer/magnetofoon¹⁹⁴⁶. Ook rond de kosten werd er een vernieuwing doorgevoerd. Voortaan werd vooraf bij de griffier een provisie gestort die het bedrag was van het getuigengeld en de terugbetaling van de kosten. Vroeger betaalden partijen rechtstreeks aan de getuige zodat het leek alsof de getuige in betaalde dienst van de partij was¹⁹⁴⁷. Tot slot werd ook formeel de mogelijkheid ingevoerd van een getuigenverhoor *ad futurum*¹⁹⁴⁸.

451. Ook het bewijs door deskundigen was al lang het voorwerp van veel kritiek¹⁹⁴⁹. Er werd te vaak een beroep gedaan op deskundigen waardoor de zaak *de facto* onttrokken werd aan de rechter die hun oordeel volgde, onderzoeken door deskundigen duurden te lang, er was te weinig controle en ook de hoge kostprijs werd gelaakt. Er waren wel mogelijkheden om hieraan te verhelpen onder het oude regime maar die misten hun doel¹⁹⁵⁰. Het probleem lag vooral in het effectief toezicht. Het Gerechtelijk Wetboek bepaalde daarom expliciet dat het advies van deskundigen de rechter niet bond¹⁹⁵¹ en ieder verslag onderworpen werd aan tegenspraak van het debat ter zitting. Partijen oordeelden eerst over de aan te stellen deskundige; werden zij het tijdig eens over de keuze, dan bevestigde de rechter hun akkoord¹⁹⁵². Het vonnis waarin het deskundigenonderzoek gelast werd, moest nu de termijn bepalen voor het neerleggen van het verslag¹⁹⁵³. Die termijn kon wel verlengd worden, maar dit moest gevraagd worden door de deskundige bij gemotiveerd geschrift¹⁹⁵⁴. De rechter besliste pas na de partijen en de deskundige gehoord te hebben. Het bewijs door deskundigen was voortaan, net zoals het getuigenbewijs, mogelijk als hoofdvordering¹⁹⁵⁵. Tegenover de grotere controle door de rechter¹⁹⁵⁶ stond wel dat deskundigen nog altijd aangesteld werden door partijen in gezamenlijk overleg¹⁹⁵⁷. Enkel als de partijen daar niet in slaagden, trad de rechter ambtshalve op. Ook de uitbreiding, beperking of wijziging van de opdracht van de deskundige was een gezamenlijke beslissing van

¹⁹⁴⁶ Art. 952 Ger. W. zie ook SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. I, 242 en art. 7 Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering inzake het getuigenverhoor, *Parl. St.* Kamer 1955 – 1956, nr. 565. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 226.

¹⁹⁴⁷ Art. 953 Ger. W.

¹⁹⁴⁸ Art. 584, al. 4 Ger. W. Dit was niet helemaal nieuw. Zie Cass. 12 juni 1919, *Pas.*, I, 156 en de eensluidende besluiten van P. Leclercq, Zie ook CH. VAN REEPINGHEN, ‘L’action préventive en droit belge’, *RDIDC*, 1958, 180, *Pand. belges*, Action ad futurum, nr. 2 en SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. I, 269.

¹⁹⁴⁹ Zie o.a. R. HAYOIT DE TERMICOURT, ‘Propos sur le ministère public’, *JT* 1936, 45 e.v. Hij haalde het deskundigenbewijs aan als één van de grootste oorzaken van de traagheid van het gerecht. En E. DE LE COURT, ‘Considérations sur l’expertise judiciaire’, *JT* 1955, 505 – 510 (510), CH. VAN REEPINGHEN, ‘La Chronique judiciaire. Expertises.’, *JT* 1955, 200 – 201 en SHS, *Hervorming van de burgerlijke rechtspleging*, 255.

¹⁹⁵⁰ Herinnering aan hun plicht door de partijen of dreiging met vermindering van hun erelonen opgenomen in het burgerlijk tarief in art. 155 en 156 Wet GO 1869. Zie ook KB nr. 300 van 30 maart 1936.

¹⁹⁵¹ Art. 986 Ger. W. was eigenlijk de tekstuele overname van art. 325 CPC.

¹⁹⁵² Art. 964 en 977 Ger. W. Art. 991 Ger. W. liet de mogelijkheid open voor een radicalere hervorming. De hoven en rechtbanken mochten lijsten van deskundigen opmaken, overeenkomstig de regels die de Koning bepaalde. Dat gebeurde vroeger eigenlijk ook al, zij het zonder enige criteria. Zie de *Almanach royal officiel de Belgique: annuaire du personnel des institutions publiques de Belgique*. Daar zijn voor Brussel en Luik lijsten terug te vinden van ‘verbonden’ deskundigen. Over kleinere rechtbanken ‘in de provincie’ werd gesteld dat men vaak om het even wie koos, vaak een vriend of kennis van de rechter, soms zonder verstand van zaken.

¹⁹⁵³ Art. 963 Ger. W.

¹⁹⁵⁴ Art. 975 Ger. W.

¹⁹⁵⁵ Art. 962 Ger. W.

¹⁹⁵⁶ Art. 963, 965, al. 2, 969, 972, 975, 977, 981, 984, 987 – 990 Ger. W.

¹⁹⁵⁷ Art. 964, 971 laatste lid en 977, 2de lid Ger.W.

de partijen¹⁹⁵⁸. Deskundigen konden de vervulling van hun opdracht ook uitstellen tot de meest gereede partij op de griffie een voorschot in consignatie gegeven had¹⁹⁵⁹ en ook het op de hoogte stellen van de deskundige gebeurde op verzoek van de meest gereede partij¹⁹⁶⁰.

4.3.2.3. Nietigheidsleer

452. De nietigheidsleer werd in het Gerechtelijk Wetboek verder aangepakt. De veranderingen uit het interbellum (1932¹⁹⁶¹ en 1936¹⁹⁶²) volstonden niet en Van Reepinghen zocht verder naar ‘een evenwicht tussen laksheid en overdreven formalisme’¹⁹⁶³. Hij vond de oplossingen in de rechtspraak en rechtsleer van een bedroevend niveau omdat er geen waardevol criterium was voor het onderscheid tussen grond en vorm, tussen formaliteiten die als intrinsiek beschouwd worden en die welke als extrinsiek aanzien worden, noch voor het onderscheid tussen substantiële en secundaire of bijkomende formaliteiten. Het resultaat was ‘onbetwistbaar subjectivisme’ en een verscheidenheid aan interpretatie en dus ongelijkheid en onzekerheid. Er moest dus een einde komen aan het door de rechtspraak ontwikkelde systeem van substantiële nietigheden en niet-bestaande handelingen.

453. In het Gerechtelijk Wetboek hield Van Reepinghen vast aan het beginsel dat de nietigheid van een proceshandeling maar uitgesproken kan worden als ze formeel door de wet voorzien is¹⁹⁶⁴. Daarnaast is er geen nietigheid zonder afbreuk aan de belangen van de partij die de exceptie inroept¹⁹⁶⁵. Een aantal uitzonderingen ontsnappen, omwille van hun belang, aan de voorwaarde van schade en moeten ambtshalve uitgesproken worden door de rechter¹⁹⁶⁶. Tot slot worden nietigheden gedekt in een bepaalde fase van de procedure¹⁹⁶⁷. Daarmee werd

¹⁹⁵⁸ Art. 974 Ger. W.

¹⁹⁵⁹ Art. 990 Ger. W.

¹⁹⁶⁰ Art. 965 Ger. W.

¹⁹⁶¹ Zie randnr. 256.

¹⁹⁶² Zie randnrs. 316 en 317.

¹⁹⁶³ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 207. “Men zou niet kunnen ontkennen dat het zware offer aan het formalisme, de strakheid van het keurslijf waarin het Napoleontisch Wetboek het stelsel van de sancties had gevat en de pretoriaanse arbeid van de reactie van de rechtspraak, op dit gebied een toestand hebben geschapen waarvan diegenen die het meest doorzicht hadden steeds de tweeslachtigheid, de mogelijkheden die het gaf aan de procedeerlust, de onzekerheid en het instandhouden van geschillen hebben aangeklaagd.”

¹⁹⁶⁴ Art. 860, al. 1 Ger. W. Hier kreeg art. 1030 CPC zijn absolute waarde terug door de aanwending te verbieden van het begrip substantiële formaliteit of van niet-bestaande handeling. CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 207 – 210. Bedoeling was een einde te stellen aan de *case by case* analyse van het substantieel karakter van formaliteiten. Zie ook R. HAYOIT DE TERMICOURT, ‘Considérations sur le projet de Code judiciaire’, *JT* 1966, 500.

¹⁹⁶⁵ Art. 861 Ger. W. Dat was eigenlijk het geven van een algemene draagwijdte aan de bepaling uit KB nr. 300 van 30 maart 1936 door de afwijking te verbieden die de rechtspraak er in aangebracht had ten voordele van de zogenaamd substantiële formaliteiten.

¹⁹⁶⁶ Art. 862, §1 Ger.W. voorziet een limitatieve lijst van 10 uitzonderingen op de algemene regel uit art. 861 Ger. W. Zie CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 202.

¹⁹⁶⁷ Art. 864, (Relatieve nietigheden zijn gedekt wanneer ze niet tegelijk voor enig ander middel worden voorgedragen. Absolute nietigheden (art. 862 §1 Ger. W.) zijn pas gedekt na een vonnis of arrest op tegenspraak gewezen en zonder dat de nietigheid door een partij werd voorgedragen of door een rechter ambtshalve werd uitgesproken) 865 en art. 867 Ger. W. ‘Wanneer de vermelding van een vorm verzuimd is of onregelmatig is

eigenlijk het door de wetgever beoogde systeem uit 1936 bevestigd en verduidelijkt terwijl de mogelijkheden tot dekking van nietigheden werden uitgebreid.

4.3.2.4. Verstek en hoger beroep

454. Het systeem van verstek uit de CPC lag in het verleden herhaaldelijk onder vuur¹⁹⁶⁸. In het Gerechtelijk Wetboek werden verstek en het bijhorende verzet uiteindelijk behouden¹⁹⁶⁹. Een deel van de verantwoording was dat enkel hoger beroep als rechtsmiddel voor overbelasting van de hogere rechtbanken zou zorgen¹⁹⁷⁰ maar daar de grens voor uitspraken in laatste aanleg zeer laag (3.500 frank) geplaatst werd, kunnen bij die motivering toch serieuze bedenkingen gemaakt worden. In het systeem uit het Gerechtelijk Wetboek was er voortaan geen onderscheid meer tussen verstek bij gebrek aan conclusie¹⁹⁷¹ en verstek bij gebrek aan verschijning, net als tussen verstek van de eiser en dat van verweerder. De voornaamste vernieuwing was (echter) dat het vonnis bij verstek voortaan een titel in de vereiste vorm uitmaakte die het de partij, die het bekomen had, mogelijk maakte om het vonnis uit te voeren.

455. Wat het hoger beroep betrof, was een belangrijke ingreep in het Gerechtelijk Wetboek, het uitbreiden van de devolutieve werking van hoger beroep¹⁹⁷², o.a. als inperking op de veralgemening van een dubbele aanleg¹⁹⁷³. Zoals eerder aangegeven, was de devolutieve werking onder het regime van de CPC steeds beperkt tot hetgeen geoordeeld was door de rechter in de eerste graad¹⁹⁷⁴, al bestond nog wel de mogelijkheid tot evocatie. In het Gerechtelijk Wetboek verdween die evocatie en werd de devolutieve werking uitgebreid¹⁹⁷⁵. Qua nieuwe vorderingen in hoger beroep werd ook afgestapt van het strakke stelsel uit de CPC, waarin men geen nieuwe vordering in de plaats mocht stellen van de oorspronkelijke¹⁹⁷⁶. Die onwijzigbaarheid was een manifestatie van excessief formalisme¹⁹⁷⁷. Het debat was beperkt tot

geschied, kan zulks geen nietigheid van de rechtspleging ten gevolge hebben, indien uit de gedingstukken blijkt dat die vorm werkelijk in acht is genomen.

¹⁹⁶⁸ Zie randnrs. 314 – 315.

¹⁹⁶⁹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 243.

¹⁹⁷⁰ Het behoud van dit systeem werd al kort na het Gerechtelijk Wetboek op de korrel genomen. Zie R. DE CORTE, ‘Sancties tegen een onwillige procespartij’, *TPR* 1971, 271.

¹⁹⁷¹ Hiervoor werd een oplossing voorzien in art. 751 Ger. W. Zie *supra*. Die oplossing was eigenlijk niet meer dan een meer omslachtige manier om de oude regeling toe te passen uit art. 152bis CPC.

¹⁹⁷² CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 251 – 255.

¹⁹⁷³ Zie *supra*.

¹⁹⁷⁴ Art. 473 CPC. Zie randnr. 267.

¹⁹⁷⁵ Art. 1068, al. 1 Ger. W. en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 253

¹⁹⁷⁶ Art. 464 CPC: “*Il ne sera formé en cour d’appel aucune nouvelle demande, à moins qu’il s’agisse de compensation, ou que la demande nouvelle ne soit la défense à l’action principale. Pourront aussi les parties demander des intérêts, arrérages, loyers et autres accessoires échus depuis le jugement de première instance, et les dommages et intérêts pour le préjudice souffert depuis ledit jugement.*” CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 197.

¹⁹⁷⁷ G. BELTIJENS, ‘Code de procédure civile’ in *Encyclopédie du droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 1908, 475 en T. BORMANS, *Commentaire législatif & doctrinal du Code de procédure civile belge. Live préliminaire – titre premier: compétence en matière contentieuse*, vol. I, Brussel, Larcier, 1884, 520.

de betwisting zoals die uit de dagvaarding bleek¹⁹⁷⁸. Het Gerechtelijk Wetboek stelde maar weinig beperkingen¹⁹⁷⁹ en is veel ontvankelijker voor nieuwe of incidentele eisen, zelfs in beroep¹⁹⁸⁰. Wijziging was voortaan mogelijk als dat op tegenspraak gebeurde¹⁹⁸¹. Partijen mochten in onderling overleg de vordering wijzigen of uitbreiden als ze geen inbreuk betekende op de bepalingen van openbare orde inzake bevoegdheid. In dezelfde geest werd ook de tegenvordering uitgebreid¹⁹⁸².

4.3.2.5. Procedure voor inleiding en behandeling van de vordering op eenzijdig (niet tegensprekelijk) verzoekschrift en schriftelijke behandeling.

456. De procedure bleef in beginsel tegensprekelijk en dus ingeleid bij dagvaardingsexploot¹⁹⁸³. Het Gerechtelijk Wetboek voorzag wel voor het eerst een rechtspleging op niet tegensprekelijk/eenzijdig verzoekschrift¹⁹⁸⁴, maar enkel voor de gevallen die de wet uitdrukkelijk bepaalde of als de rechtspleging op tegenspraak niet aangewend kon worden omdat er geen tegenstrever was voor de vordering¹⁹⁸⁵. Omdat er geen regeling was onder het regime van de CPC bestonden er in de rechtspraak en rechtsleer verschillende opvattingen over de rechtsmiddelen en middelen tot intrekking waarvoor de beschikkingen op verzoekschrift vatbaar waren en wie ze kon aanwenden. Het verschil tussen een procedure op verzoekschrift en een procedure op dagvaarding werd soms samen beschouwd met het verschil tussen vrijwillige en contentieuze rechtspraak. Beslissingen in de vrijwillige rechtspraak (op verzoekschrift dus) waren dan niet vatbaar voor enig rechtsmiddel omdat ze geen jurisdictioneel karakter vertoonden. Enkel nietigverklaring was een mogelijkheid¹⁹⁸⁶. In het Gerechtelijk

¹⁹⁷⁸ De eiser kon enkel zijn eerste *prétentions* aanvullen met eenvoudige bijkomende eisen. A. BRAAS, *Précis de procédure*, nrs. 874 – 875 en A. FETTWEIS, *Éléments de la procédure civile*, 55. Dit hing eigenlijk samen met de leer van het gerechtelijk contract. Voor een overzicht hiervan aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek, zie J. CERCKEL, ‘Beschouwingen over het gerechtelijk contract. Rede uitgesproken door de Heer J. Cerckel, Advocaat-Generaal bij het Hof van Beroep te Brussel, op de plechtige openingszitting van het Hof op 1 september 1964’ in *RW* 1964 – 1965, 189 – 196.

¹⁹⁷⁹ Vb. art. 854 (voor alle exceptie of verweer) art. 864 (vóór enig ander middel), art. 868 (vóór elk verweer aangaande de zaak zelf...vóór alle andere). De rechter kan de partijen ook gelasten alle rechtsmiddelen tegelijk voor te dragen, maar de bepaling was niet dwingend en bevatte geen sanctie (art. 869 Ger.W.).

¹⁹⁸⁰ Art. 807 Ger. W. *juncto* art. 1042 Ger. W.

¹⁹⁸¹ Art. 807 en 808 Ger. W.

¹⁹⁸² Art. 14, 563 en 810 Ger.W. Zie CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 130 en 198. De verweerder kon enkel een tegenvordering formuleren op voorwaarde dat die een verweer uitmaakte of *un lien de connexité* met de inleidende vordering vertoonde (dat zit bijvoorbeeld niet meer in art. 14 Ger. W.). A. BRAAS, *Précis de procédure*, nrs. 1225 – 1226. De zorg om de dubbele aanleg te verzekeren zorgde voor een nog grotere onwijzigbaarheid in beroep (art. 464 CPC).

¹⁹⁸³ Art. 700 Ger.W.

¹⁹⁸⁴ Art. 1025 – 1034 Ger. W.

¹⁹⁸⁵ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 237.

¹⁹⁸⁶ M. STORME, ‘De procedure op verzoekschrift volgens het nieuw Gerechtelijk Wetboek’ in *Weekeind gerechtelijke hervorming*, 100 – 120 (100 en 112) en SHS, *Hervorming van de burgerlijke rechtspleging*, dl. I, 361. Aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek oordeelde Cassatie wel dat alle vonnissen en bevelschriften op verzoekschrift vatbaar waren voor beroep (Cass. 13 maart 1952, *Pas.* I 1952, 431).

Wetboek werd hieraan verholpen: voortaan was hoger beroep¹⁹⁸⁷, wijziging of intrekking¹⁹⁸⁸ van de beschikking en verzet¹⁹⁸⁹ mogelijk.

457. De gevallen waarin een rechtspleging op verzoekschrift uit het Gerechtelijk Wetboek¹⁹⁹⁰ mogelijk was, volgden enerzijds uit het overnemen van deze mogelijkheid uit tal van afzonderlijke wetten van de wetgever de afgelopen decennia (en een aantal uit de CPC). Anderzijds was het ook een dankbaar middel om de rechtspleging te versnellen (en goedkoper te maken) en om het bewarend beslag en de middelen tot tenuitvoerlegging te hervormen. Op te merken valt dat het telkens enkel ging om een eenzijdig verzoekschrift, ook al was de procedure in sommige gevallen duidelijk tegensprekelijk¹⁹⁹¹. Na het Gerechtelijk Wetboek vermenigvuldigde de wetgever het gebruik van het verzoekschrift en uiteindelijk werd ook een verzoekschrift op tegenspraak ingevoerd¹⁹⁹².

¹⁹⁸⁷ Art. 1031 Ger. W.

¹⁹⁸⁸ Art. 1032 Ger. W.

¹⁹⁸⁹ Art. 1033 Ger. W.

¹⁹⁹⁰ De onderstaande lijst is een reproductie van die uit M. STORME, 'De procedure op verzoekschrift volgens het nieuw Gerechtelijk Wetboek' in *Weekeind gerechtelijke hervorming*, 116 – 119. Openbare verkoop van nieuwe koopwaren (art. 575), Spoedprocedure, in geval van volstreekte noodzakelijkheid, voor de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, van de rechtbank van koophandel of van de arbeidsrechtbank (art. 584), in een aantal gevallen die tot de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg behoren (art. 585), exequatur van scheidsrechterlijke beslissingen of vreemde authentieke akten (art. 586), in een aantal gevallen die tot de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van koophandel behoren (art. 588), in een aantal gevallen die tot de bevoegdheid van de vrederechter behoren (art. 594), exequatur van scheidsrechterlijke uitspraken en homologatieaanvragen voor het hof van beroep (art. 606), regeling van rechtsgebied (art. 646), onttrekking van de zaak aan de rechter (art. 653), gerechtelijke bijstand (art. 675), verkorting van termijn (art. 708), heropening der debatten (art. 773), vrijwillige tussenkomst (art. 813), valsheidsincident voor het Hof van Cassatie (art. 908), getuigenverhoor na hoger beroep (art. 920), vervanging van deskundigen (art. 977), taxatie ereloon deskundigen (art. 988), instellen van hoger beroep (art. 1056, al. 2), verhaal op de rechter (art. 1143), verzegeling (art. 1149), ontzegeling (art. 1168), boedelbeschrijving (art. 1177), verkoop onroerende goederen minderjarigen, afweziggen e.a. (art. 1186 – 1189), verkoping van roerende goederen (art. 1195), minnelijke verdeling (art. 1206), inbezitstelling van de goederen van een afwezige (art. 1226), onbeheerde nalatenschap (art. 1228), homologatie beslissing familieraad (art. 1234), onbekwaamverklaring (art. 1240), echtscheiding (art. 1254), levensonderhoud (art. 1320), summiere rechtspleging om betaling te bevelen (art. 1340), afschrift van ongeregistreerde akte (art. 1374), tweede uitgifte (art. 1377), vergelijking uitgifte met minuut (art. 1382), verbetering akte burgerlijke stand (art. 1383), algemeen principe inzake procedure voor de beslagrechter (art. 1395 *in fine*), toelating bewarend beslag (art. 1417), bewarend beslag op roerend goed (art. 1422), vernieuwing bewarend beslag (art. 1426), bewarend onroerend beslag (art. 1430), vernieuwing bewarend onroerend beslag (art. 1437), bewarend beslag onder derden (art. 1447), vernieuwing bewarend beslag onder derden (art. 1459), beslag tot terugvordering (art. 1464 en 1466), bewarend beslag op schepen (art. 1468), vernieuwing bewarend beslag op schepen (art. 1475), beslag inzake namaak (art. 1481), uitvoerend beslag op roerend goed (art. 1503), publiciteit bij de verkoop (art. 1516), verkoop kunstvoorwerpen (art. 1519), verkoop op een geschikte plaats (art. 1522), aanduiding wisselagent (art. 1523), aanduiding openbare of ministeriële ambtenaar voor verkoop schip (art. 1553), toelating beslag niet-gehypothekeerde goederen (art. 1563), vernieuwing overschrijving bevel (art. 1567), vernieuwing overschrijving onroerend beslag (art. 1569), benoeming notaris (art. 1580), vervanging van notaris (art. 1581), borgstelling adjudicataris (art. 1589), bewarend beslag (art. 1413 en 1419), bewarend beslag op zee- en binnenschepen (art. 1467), aanstelling notaris veiling onroerend goed (art. 1580), samenvoeging beslag (art. 1607), in de plaatsstelling beslag (art. 1609 en 1610), evenredige verdeling (art. 1638) en de aanstelling vereffenaar (art. 1658).

¹⁹⁹¹ M. STORME, 'De procedure op verzoekschrift volgens het nieuw Gerechtelijk Wetboek' in *Weekeind gerechtelijke hervorming*, 119. Bijvoorbeeld echtscheiding (art. 1254 Ger. W.), levensonderhoud (art. 1320 Ger. W.),...

¹⁹⁹² Art. 1034*bis* tot 1034*sexies* Ger.W. ingevoerd door art. 40 wet van 3 augustus 1992.

458. Ook de schriftelijke rechtspleging uit de CPC werd in zekere zin behouden. De schriftelijke behandeling uit het Gerechtelijk Wetboek¹⁹⁹³ was echter een sterk vereenvoudigde versie van die uit de CPC¹⁹⁹⁴. In plaats van opgelegd te zijn door de rechtbank¹⁹⁹⁵ werd de procedure nu opgestart op gemeenschappelijk akkoord van de partijen¹⁹⁹⁶.

4.3.2.6. Deformalisering als gevolg van het afschaffen van de pleitbezorgers?

459. Een deel van de hervorming was natuurlijk ook onvermijdelijk verbonden met het verdwijnen van de pleitbezorgers. Voortaan mochten de partijen voor alle rechtsmachten zelf verschijnen of via een advocaat¹⁹⁹⁷. Het vaststellen van de zaken werd toevertrouwd aan een dienst van de rollen onder leiding van een griffier. Daarnaast werd ook het dossier van de rechtspleging ingevoerd, met daarin alle stukken i.v.m de procedure. Dit kwam eerder al ter sprake naar aanleiding van het afschaffen van de kwaliteiten¹⁹⁹⁸. Deze vernieuwing viel ook samen met een meer algemene ontwikkeling die een grotere rol toebedeelde aan de griffies. Zij waren voortaan de centrale spil hiervoor¹⁹⁹⁹. De griffier werd nu ook verantwoordelijk voor de rollen. Door die taken te concentreren in de schoot van de rechtbank hoopte men er een coördinatieinstrument bij te hebben²⁰⁰⁰. Ook in tal van procedures van beslag en gedwongen tenuitvoerlegging werd vervanging gezocht voor de verdwenen pleitbezorgers door centralisatie van een aantal zaken via de griffies, een grotere rol voor notarissen, ...

460. Een nieuwe wijze van kennisgeving werd ook ingevoerd: de gerechtsbrief²⁰⁰¹. Eigenlijk was ook dit niet meer dan het gevolg van het experiment bij KB nr. 65 dat voor de vrederechters dagvaarding, kennisgeving, verzet en bevelen voorafgaand aan de uitvoering per aangetekende brief voorzag²⁰⁰². Omdat men daar niet helemaal tevreden over was²⁰⁰³, werd bijgestuurd richting gerechtsbrief en dit instrument werd vervolgens veralgemeend. Die veralgemening verving bijgevolg een lange reeks kennisgevingen die voorheen via de pleitbezorger (afgeschaft) of deurwaarder verliepen. Men was zich bewust van de impact hiervan voor de

¹⁹⁹³ Art. 755 – 756 Ger. W.

¹⁹⁹⁴ Art. 93 – 115 CPC. De vereenvoudiging ten spijt, deed de regeling uit art. 756 Ger. W. toch nog denken aan de strakke regeling van de termijnen uit de CPC.

¹⁹⁹⁵ Art. 95 CPC.

¹⁹⁹⁶ Art. 755 Ger. W.

¹⁹⁹⁷ Voor de arbeidsrechtbanken werd de traditie gevolgd en kon vertegenwoordiging door een afgevaardigde van werknemers- of werkgeversfederaties.

¹⁹⁹⁸ Art. 720 – 725 Ger. W.. Zie SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. I, 190 – 195.

¹⁹⁹⁹ Art. 737 Ger. W. bepaalt dat de stukken neergelegd worden ter griffie waar de partijen ze kunnen raadplegen zonder dat ze verplaatst worden. Vanaf de inschrijving van de zaak op de algemene rol legt de griffier het dossier van de rechtspleging aan en legt er ook het dagvaardingsexploot in, in origineel of afschrift. Naargelang de afwikkeling van het geding worden ook nog de kennisgevingen, sommaties, besluiten, PV's van onderzoek, van plaatsopneming, verslagen van deskundigen, adviezen van het OM en een eensluidend verklaard afschrift van alle beslissingen van de rechter, vonnissen alvorens recht te doen of eindvonnissen opgenomen.

²⁰⁰⁰ Art. 749 Ger. W. en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 186.

²⁰⁰¹ Art. 46 Ger. W.

²⁰⁰² Zie randnr. 292.

²⁰⁰³ Zie *ibid.*, KB nr. 300 van 30 maart 1936 dat al licht bijstuurde. Hoofdstuk III: 3.3.2. Programmawet voor de burgerlijke rechtspleging: eenmaking van de procedure?

deurwaarders, maar het was een noodzakelijk instrument voor de modernisering van het gerecht²⁰⁰⁴. De Senaat wilde alles na de inleiding van de zaak bij gerechtsbrief laten verlopen terwijl de Kamer de kennisgeving door de deurwaarder wilde laten bestaan. Uiteindelijk legde de Senaat zich neer bij het standpunt van de Kamer²⁰⁰⁵.

4.4. Tussenconclusie

*“Si le code Van Reepinghen à réalisé une amélioration des lois de la justice, il n’est pas la modernisation poussée espérée à la fin de 1958. Dans leur ensemble, les institutions antérieures, subsistent et, à certains égards, le Code réalise d’avantage une bonne coordination et un rajeunissement du droit écrit qu’un renouvellement des structures et des principes. Il n’y a pas de rupture avec le passé. Les normes fondamentales sont peu modifiées.”*²⁰⁰⁶

461. Met het Gerechtelijk Wetboek dacht men eindelijk vanuit de put terug naar boven te kunnen klauteren, maar in plaats van de ladder bracht Van Reepinghen ongewild de spade mee. Toch lag het Gerechtelijk Wetboek eigenlijk helemaal in de lijn van de verwachte hervormingen. Ondanks zijn tekortkomingen zou dit wetboek het gerecht grote diensten bewezen hebben in de periode vóór 1967. Het was echter ontoereikend om het hoofd te bieden aan de steeds grotere instroom van zaken daarna. Ondanks tal van vereenvoudigingen en een verdienstelijke coördinatie van de bestaande wetgeving gold hier wat ook voor de CPC van toepassing was: het Gerechtelijk Wetboek was *déjà vieux en naissant*. Veel had uiteraard te maken met het mislukken van Allard en het uitblijven van een grote hervorming tijdens de afgelopen anderhalve eeuw. Opdat de gerechtelijke hervorming deze keer wel zou slagen, moesten delicate evenwichten bewaard worden, stakeholders afgekocht en radicale vernieuwingen geschuwd. Het hele wetboek bleef gegrond in traditie en dat betekende meteen ook in het meesterschap van de partijen over het geding²⁰⁰⁷. De bepalingen die de rechter een grotere rol toebedeelde, moeten daarom ook beschouwd worden vanuit de algemene werkwijze bij de totstandkoming van het Gerechtelijk Wetboek. Het was een oplistijng van problemen waarvoor oplossingen gezocht werden. Zo kon het in bepaalde gevallen aangewezen zijn dat een rechter kon ingrijpen zoals bijvoorbeeld bij het samenvoegen van samenhangende

²⁰⁰⁴ C. DE BAECK, ‘Algemene inleiding over het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek’ in *Weekeind gerechtelijke hervorming*, 22: ‘Uw Commissies hebben het zich niet ontveinsd dat het aantal deurwaardersexploten, indien de nieuwe rechtspleging vaak wordt gebruikt, wat te verwachten is, in dezelfde verhouding zal verminderen. Zij was niet ongevoelig voor dit aspect van de zaak maar meende dat dit een ander probleem was dan dat van de totstandkoming van een Gerechtelijk Wetboek dat voldoen aan de eisen van deze tijd.’

²⁰⁰⁵ P. VERMEYLEN, ‘Eerste deel’ in *Inleiding tot het Gerechtelijk Wetboek*, 13. Art. 46 §2 ingevoegd door commissie Justitie van de Kamer liet de eiser toe om de kennisgeving per gerechtsbrief te vervangen door tussenkomen van de deurwaarder. Die bepaling werd onder druk van de deurwaarders ingevoerd. Zie Verslag Hermans *Parl. St. Kamer* 1965 – 1966, nr. 59/49, 15 – 16.

²⁰⁰⁶ A. FETTWEIS, *Introduction au droit judiciaire. Les Institutions*, 8e édition, Liège, 1985, 13.

²⁰⁰⁷ Ook het tegensprekelijk karakter van de procedure werd behouden en zelfs uitgebreid. De vreemde uitzondering was het verdwijnen van de mogelijkheid om te antwoorden op het openbaar ministerie *par remettre sur-le-champ de simples notes énonciatives des faits sur lesquels elles prétendent que l’avis est incomplet ou inexact*. (Art. 87 Décret 30 mars 1808). Historisch gezien was dit een waarborg voor het tegensprekelijk karakter van de procedure maar omdat er slechts zelden van gebruik werd gemaakt, schrapte Van Reepinghen deze bepaling. Zie CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 190.

vorderingen of het overleggen van bewijsstukken. Hierin een samenhangend systeem ontwaren, lijkt een brug te ver. Veeleer waren deze bepalingen ingegeven door proceseconomie. Ook op vele andere plaatsen in het Gerechtelijk Wetboek werd een regeling uit de praktijk overgenomen of een controversie uit de rechtspraak beslecht zonder echt te innoveren²⁰⁰⁸. De vrijheid die aan de partijen werd gelaten, samen met vooral de sterke uitbreiding van de mogelijkheid tot hoger beroep²⁰⁰⁹ creëerden een systeem dat niet robuust genoeg was om met een vermenigvuldiging van de instroom van het aantal zaken om te gaan.

462. Die vaststelling die ongetwijfeld ook gemaakt werd bij de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek was geen beletsel voor de feestelijkheden bij haar afkondiging en inwerkingtreding²⁰¹⁰. Ook Storme, door Huyse de ‘dé Cassandra van dienst’²⁰¹¹ genoemd voor de vele problemen met de werking van het gerecht in de daaropvolgende decennia, was lovend²⁰¹². Hij zou de komende jaren echter de roede niet sparen.

463. Dat met de inwerkingtreding van een nieuw Gerechtelijk Wetboek een aantal problemen te verwachten waren en dat in de loop der maanden of jaren de vraag naar een aantal correcties en/of verbeteringen zouden rijzen, was wel te verwachten²⁰¹³. Ook Van Reepinghen wenste een permanente commissie die de situatie moest opvolgen en bijsturen waar nodig²⁰¹⁴. Toen de regering in 1973 met dat doel de opdracht van Koninklijk Commissaris Ernest Krings wou verlengen, wees die dit af omdat hij het ‘te druk had’ met zijn overige bezigheden als advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie²⁰¹⁵. Het was net in deze periode dat duidelijk begon te worden dat het Gerechtelijk Wetboek op een aantal vlakken te kort schoot en een nieuw ingrijpen van de wetgever in de toekomst nodig zou zijn²⁰¹⁶.

²⁰⁰⁸ Zie tal van voetnoten in deze titel waarin we probeerden aan te geven welke wijzigingen al in één of andere vorm bestonden.

²⁰⁰⁹ Van Reepinghen ging daarmee eigenlijk in tegen een evolutie die net de mogelijkheid om hoger beroep in te stellen aan banden probeerde te leggen. Zie bijvoorbeeld de KB's uit 1935 die enerzijds het interlocutoir beroep aan banden legden en anderzijds het bedrag in laatste aanleg sterk optrok. Beide maatregelen kwamen er natuurlijk in gevolge een volmachtenwet en zouden anders nooit door het Parlement geraakt zijn.

²⁰¹⁰ C. CAMBIER, ‘Le Code Van Reepinghen et l'accélération de l'administration de la Justice’, *JT* 1968, 357.

²⁰¹¹ L. HUYSE en A. VERDOODT, ‘Dertig jaar justitiebeleid. Kroniek van een aangekondigde crisis’, *Panopticon* 1999, 10.

²⁰¹² Zie bijvoorbeeld Storme's analyse van het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek in M. STORME, ‘Het ontwerp van Gerechtelijk wetboek’, *RW* 1963 – 1964, 1841 – 1858.

²⁰¹³ A. VRANCKX, ‘Rede op de plechtige academische zitting in het gerechtshof te Brussel op 25 november 1970’, *RW* 1970 – 1971, 666 en ook Wigny stelde dat het wetsontwerp voor verbetering vatbaar was, maar dit het voorwerp zou moeten uitmaken van latere wetsontwerpen. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 21 juni 1967, 4.

²⁰¹⁴ A. LE PAIGE, ‘Beginselen van de rechtsvordering’ in *Inleiding tot het Gerechtelijk Wetboek*, 97 – 98 (97). Van Reepinghen had gewenst dat een vaste commissie zou worden opgericht die als opdracht zou hebben het Parlement een periodiek rapport voor te leggen over de toepassing van het nieuwe wetboek.

²⁰¹⁵ Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1974. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Rombaut. *Parl. St.* Senaat 1973 – 1974, nr. 82, 11. Daarom werden vraagstukken in verband met het Gerechtelijk Wetboek voortaan onderzocht door het bestuur der wetgeving van het departement Justitie.

²⁰¹⁶ G. STÉVIGNY, ‘«Thémis» op de helling. Rede uitgesproken door de eerste advocaat-generaal G. Stévigny op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Gent op 1 september 1977’, *RW*, 1977 – 1978, 609 – 660; P. DE STEXHE, ‘Bulletin de santé de Thémis’, *JT* 1974, 159 en 160; A. MARÉCHAL in B. VAN REEPINGHEN, ‘Entretien avec M. Maréchal’, *JT* 1976, 70 – 71 (70); H. VANDERPOORTEN, ‘Beschouwingen over advocatuur en magistratuur’, *RW* 1974 – 1975, 641 en E. VEROUGSTRAETE, ‘De contestés à contestataires’, *JT* 1975, 735.

464. De eerste analyses legden meteen de vinger op de wonde. Zo wees Stevigny het behoud van het accusatoir stelsel, dat toeliet aan partijen en hun raadsleden om de evolutie van een rechtsgeding nadelig te beïnvloeden, aan als de voornaamste oorzaak. Fettweis voegde daar aan toe dat het openbaar belang in een punctuele en efficiënte werking van het gerecht in 1967 waarschijnlijk nog onderschat werd²⁰¹⁷. De ontoereikendheid van de kaders en de verouderde organisatie van griffies hielpen de situatie zeker niet²⁰¹⁸, maar het echte probleem zat veel dieper. Net zoals Treilhard anderhalve eeuw eerder²⁰¹⁹ was Van Reepinghen er zich terdege van bewust dat het succes van het Gerechtelijk Wetboek zou staan of vallen met de medewerking van zij waarvoor het bestemd was²⁰²⁰. Hier liep het eigenlijk al meteen mis: een gebrekkige ontvangst van het nieuwe wetboek door de praktijk²⁰²¹.

465. Een uitgesproken voorbeeld hiervan waren bijvoorbeeld de korte debatten²⁰²² en de conclusietermijnen. Van Reepinghen koesterde de naïeve idee dat het toezicht op de termijn voor het uitwisselen van conclusies door de Orde van advocaten zou volstaan²⁰²³. Dat die termijnen ook voorheen niet nageleefd werden, leek van geen tel. De oplossing voor de (te) korte termijnen van voorheen²⁰²⁴ was het opnemen van een langere, meer realistische termijn. Dit moest de praktijk vermijden waarbij conclusies binnen die termijn ingediend werden vaak enkel vormelijk waren. Hier veranderde na het Gerechtelijk Wetboek weinig aan²⁰²⁵. Zowel de termijnen om conclusies als stukken mee te delen of neer te leggen als het bepalen van de

²⁰¹⁷ A. FETTWEIS, *Manuel*, 11 “*Quinze ans d’application du Code judiciaire ont démontré que le libéralisme de la procédure civile belge peut être tenu pour excessif, qu’il est une des causes de l’arriéré judiciaire*”.

²⁰¹⁸ A. FETTWEIS, ‘La modernisation du procès civil et ses difficultés’ in *10 jaar Gerechtelijk Wetboek*, Kluwer, Antwerpen, 1981, 11 – 33 (23).

²⁰¹⁹ Zie noot 414.

²⁰²⁰ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 186: “*Het welslagen zal ook afhangen van de medewerking van leden van hoven en rechtbanken en van de balie. Men heeft bovendien gezegd dat zo een partij blijk geeft van slechte wil, de mogelijkheid bleef bestaan haar verzuim te overwinnen. Maar in het dagelijkse leven gaat het meer om attenties en welwillendheid dan om sancties in rechtspleging of om tucht. Men wil voortaan het betreuenswaardig toneel van zittingen zonder zaken en nutteloze verplaatsingen vermijden. Het geval van heirkracht uitgesloten, moet het mogelijk zijn dat een pleiter tijdig kennis geeft van zijn belet, wanneer op zijn aanwezigheid gerekend wordt. De tijd van de zittingen zal zelf in zijn geheel gebruikt worden voor de pleidooien en niet meer voor gedachtenwisselingen over de staat van de rollen, in aanwezigheid van een college van magistraten wierd waardigheid opbouwender bezigheden vergt.*”

²⁰²¹ A. FETTWEIS, *Manuel*, 12; G. STEVIGNY, ‘«Themis» op de helling’, *RW* 1977 – 1978, 609 – 658; R. RASIR, ‘Faut-il raser les Palais de Justice?’, *JT* 1979, 381; M. STORME, ‘Pleidooi voor een procesnoodrecht’, *TPR* 1980, 504; A. FETTWEIS, ‘L’arriéré judiciaire et le Barreau’, *Omnia Fraterne* 1980, *Congres in Sint-Niklaas dd. 27 september 1980*; A. MARECHAL, ‘Des remèdes à l’encombrement des cours d’appel’, *JT* 1980, 602, A. SERVAIS, ‘Le redressement des lenteurs de la Justice’ *JT* 1977, 741 en M. STORME, ‘Honderdvijftig jaar Belgisch procesrecht’, in SPANOGHE en FEENSTRA, *Honderdvijftig jaar rechtsleven*, 134.

²⁰²² Art. 735 Ger. W. en 1066 Ger. W.. Zie M. STORME, ‘De procedure van korte debatten: één zwaluw kan de lente maken’ in *Het vernieuwd gerechtelijk recht*, 95 – 105 en vervolgens M. STORME, ‘De wiegendood van art. 1066 Ger. W.’, *RW* 1992 – 1993, 1064: “Korte debatten worden meestal gesaboteerd.”

²⁰²³ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 184 – 185. Over Van Reepinghens romantische, zelfs naïeve houding tegenover de advocatuur zie C. CAMBIER, ‘Le Code Van Reepinghen et l’accélération de l’administration de la justice’, *JT* 1968, 362; G. DE LEVAL, ‘La mise en état des causes’ in X. (ed.), *Liber amicorum prof. Em. E. Krings*, Brussel, Story-Scientia, 1991 (511) 525 en G. DE LEVAL, ‘L’accélération de la procédure’, *Ann. Fac. Dr. Liège* 1978, (9) 25.

²⁰²⁴ Art. 78 Ger. W. Zie *supra*.

²⁰²⁵ A. FETTWEIS, *Manuel*, 231; A. KOHL, ‘Simulacre de conclusions, conclusions tardives au fond: un duo interdit’, *JT* 1975, 343, J. EECKHOUT, ‘Conclusions sur une mercurial our mercurial sur des conclusions’, *JT* 1983, 690,

rechtsdag werden overgelaten aan de partijen die daar zelf een overeenstemming over moesten vinden²⁰²⁶. De mogelijkheid om onder bepaalde voorwaarden een vonnis te vorderen dat op tegenspraak geacht werd te zijn gewezen leek in de praktijk niet aan te slaan²⁰²⁷. De hele regeling voor de uitwisseling van conclusies werd aanvankelijk zelfs gunstig onthaald²⁰²⁸, maar de geschiedenis oordeelde daar anders over.

466. Ook de persoonlijke verschijning (art. 706 Ger. W.) werd aanvankelijk op veel enthousiasme onthaald. Partijen zouden overeenkomen om vrijwillig te verschijnen, concluderen en stukken mee te delen en wanneer de zaak in staat is, leggen ze een verklaring van vrijwillige verschijning af en verzoeken ze om een schriftelijke behandeling (art. 755 Ger. W.²⁰²⁹) waarop dan snel een vonnis kon volgen. Dat is er nooit echt van gekomen. De balie wilde niet meewerken en er was onwil van de rechterlijke macht in het kader van de schriftelijke procedure²⁰³⁰. Iets soortgelijks gebeurde met de summiere rechtspleging om betaling te bevelen²⁰³¹. Een laatste voorbeeld van de keuze die de procedure aan de partijen liet, waren de mogelijkheden voor het oplossen van bevoegdheidsincidenten. Enerzijds werd een nieuwe, snelle, regeling ingevoerd voor de arrondissementsrechtbank, anderzijds werd de oude regeling behouden en de keuze overgelaten aan de partijen²⁰³².

²⁰²⁶ Daar waren maar een beperkt aantal uitzonderingen op, zoals art. 730 §2 littera b Ger. W.; de rechter kan een zaak ambtshalve van de zittingsrol weglaten, art. 764 *in fine* Ger. W., rechter kan de zaak ambtshalve meedelen aan het OM, art. 810 Ger. W. de rechter kan de behandeling van de tegenvordering loskoppelen van de berechting van de hoofdvordering, art 856, lid 2 Ger. W. de rechter kan ambtshalve de samenhangende zaak die voor hem aanhangig zijn samenvoegen en art. 857, lid 1 Ger. W. de rechter bepaalt de termijn voor de oproeping tot vrijwaring.

²⁰²⁷ DE LEVAL, CLOTUCHE en KOHL, 'L'article 751 du C.J.- Analyse critique et projet de réforme', *JT* 1977, 1 e.v.. Zie *supra*. Die oplossing is bezwaarlijk nieuw te noemen en bestond al sinds het KB nr. 300 van 30 maart 1936.

²⁰²⁸ R. PHILIPS, 'Le juge dans l'action judiciaire', *Ann. Dr. Louvain* 341 – 347. *Contra* R. VAN LENNEP, *Gerechtigd Wetboek*, deel III, Antwerpen, Standaard, 1969, 917. Hoewel goed bedoeld, wees Van Lennep op de gevaren voor de praktijk. Hij stond met die kritiek grotendeels alleen.

²⁰²⁹ Ook de schriftelijke rechtspleging was moeilijk een succes te noemen. Advocaten bleven opteren voor een mondeling debat en magistraten waren daar medeplichtig aan. J. LAENENS, 'Hommage aan prof. Dr. Marcel Storme. De wet 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtigd Wetboek: een storm in een glas water?', *RW* 1995 – 1996, 169 – 175 (172).

²⁰³⁰ A. FETTWEIS, *Manuel*, 154 – 155. Ondanks afwezigheid van statistieken leek het succes van de persoonlijke verschijning beperkt. Fettweis spreekt zelfs van sabotage.

²⁰³¹ *Ibid.*, 346 – 347. Deze procedure werd weinig gebruikt o.a. door verplichting een beroep te doen op een advocaat, excessieve kosten door gerechtsdeurwaarders, en de restrictieve interpretatie van de vereiste van een geschreven stuk van de schuldenaar. De rechtspraak was opzettelijk restrictief en zelfs vijandig tegenover die procedure A. FETTWEIS, *Éléments de la procédure civile*, 266. Zie ook P. DE STEXHE, 'Bulletin de Santé de thémis' *JT* 1974, 161. Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1978. Ontwerp van wet houdende aanpassing van de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1977. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Lindemans, *Parl. St. Senaat* 1977 – 1978, nr. 5-VI/2, 10.

²⁰³² J. LAENENS, 'De procedure inzake bevoegdheidsincidenten voor de arrondissementsrechtbank', *RW* 1974 – 1975, 1537 – 1580 (1575 – 1577). Van Lennep noemde die keuzemogelijkheid een teken van onmacht: R. VAN LENNEP, *Gerechtigd Wetboek*, II, Bevoegdheid, Antwerpen, 1969, 848.

467. Langs de andere kant aarzelden veel rechters nog om hun bevoegdheden ten volle te benutten en lieten het stuurwiel liever aan de partijen over²⁰³³. Erger nog was het gebruik van oplossingen die correct waren onder de CPC maar niet verenigbaar met de principes van het Gerechtelijk Wetboek²⁰³⁴.

468. Ook de wetgever zelf deed een duit in het zakje en ging na het Gerechtelijk Wetboek ongestoord verder met het opnemen van procedurele bepalingen (afwijkingen) in tal van bijzondere wetten²⁰³⁵. De wetgever ging trouwens ook door op zijn elan van voor het Gerechtelijk Wetboek bij de aangewende oplossingen. De massa wetten en decreten die het

²⁰³³ B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 469. Zie ook A. FETTWEIS, *Introduction au droit judiciaire – les institutions*, Luik, Presses Universitaires de Liège, 1973, 22. Zie bijvoorbeeld het gebrekkige succes van de invoering van een geldboete wegens een tergend en roekeloos hoger beroep. J. LAENENS, ‘Hommage aan prof. Dr. Marcel Storme. De wet 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek: een storm in een glas water?’, *RW* 1995 – 1996, 169 – 175 (172). Dit is op zich iets van alle tijden. Onder het regime van de CPC werd bijvoorbeeld aangenomen dat een veroordeling in de kosten slechts plaats kon hebben op vordering van een partij. De rechter kon hier dus niet ambtshalve over uitspraak doen. Het algemene principe was nochtans dat elke partij die in het ongelijk werd gesteld, veroordeeld werd in de kosten (art. 130 CPC: “*Tout plaideur qui succombe est condamné aux dépens*”). Die kosten waren zegelrechten, registratie- en griffierechten en emolumenten en kosten van deurwaarders en pleitbezorgers. Dit beginsel werd al opgenomen in de Ordonnance civil van 1667 maar het karakter ervan wijzigde sterk. Oorspronkelijk bedoeld als straf, kon zij ambtshalve worden uitgesproken (R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedkundige inleiding tot het privaatrecht*, Gent, Story-Scientia, 1981, 80). In de CPC verviel dit strafrechtelijk karakter en lijkt er een einde te komen aan de ambtshalve uitspreekbaarheid van een dergelijke veroordeling. Indien de rechter die veroordeling ambtshalve uitsprak, statueerde hij “*ultra petita*”. Zie Cass. 29 maart 1855, *Pas.* 1855, I, 227 en *Pand. B.*, v° *Dépens*, 24 en *RPDB*, v° *Tarif civil*, 12. Meer algemeen over de veroordeling in de kosten en de keuzes gemaakt in het Gerechtelijk Wetboek, zie F. MEERSSCHAUT, ‘Draaglast van de gedingkosten’, *Jura Falc.* 1986 – 1987/3, 275 – 296. Hier lijkt in het Gerechtelijk Wetboek wel de goede keuze gemaakt te zijn. Voortaan moet de rechter dit ambtshalve doen (art. 1017 Ger.W.). Hij kan bovendien, buiten een eventuele veroordeling wegens tergend en roekeloos geding om, aan een partij en ten laste van de partij die in het ongelijk gesteld werd, een vergoeding toekennen (art. 1022 Ger. W. Dit zou onder het regime van de CPC gewoon onder het ultra petitaverbod vallen en niet mogelijk zijn). Melden we wel nog dat het getarifeerde ereloon van de pleitbezorger tot de gerechtskosten behoorde die bij de uitspraak ten laste van de verliezende partij konden worden gelegd. Wanneer de advocatuur een deel van de taken van de pleitbezorger zou overnemen, rees dan de vraag of Van Reepinghen van plan was om een deel van het ereloon van de advocaat ten laste van de verliezende partij te leggen. Niet iedereen zou dit kunnen smaken. Er kwam o.a. hevig verzet vanuit de Antwerpse balie. Zie J. VERSTRAETE, *René Victor*, 629 – 631 en 656 – 657. Dat verzet was hoofdzakelijk gebaseerd op het feit dat ‘een dergelijke regel ons [de advocatuur] noodzakelijkerwijze zou leiden tot tarifiering van de honoraria, waartegen de advocatuur in België zich steeds op de meest hardnekkige wijze heeft verzet.’

²⁰³⁴ A. FETTWEIS, *Manuel*, 20 – 21. Zie bijvoorbeeld Cass. 10 april 1978 (*JT* 1958, 509 – 510) dat voor de ontvankelijkheid van de tegeneis in beroep de restricties toepaste van het afgeschafte art. 464 CPC (*Il ne sera formé en cause d’appel, aucune demande nouvelle, à moins qu’il ne s’agisse de compensation, ou que la demande nouvelle ne soit la défense à l’action principale*). Een ander voorbeeld is Cass. 4 mei 1972, *RCJB* 1979 met noot van F. RIGAUX. Bij gebrek aan constitutieve bestanddelen van de vordering in het Gerechtelijk Wetboek greep het Hof van Cassatie terug naar de definitie uit het regime van de CPC. Zie hierover A. FETTWEIS, *Éléments de la procédure civile*, 50 – 51. Het ging natuurlijk niet enkel om de CPC, zie bijvoorbeeld Cass. 21 mei 1981 in *RW* 1982 – 1983, 2243 – 2250 met noot van J. LEMMENS en *ibid.*, 173. Hier paste het Hof van Cassatie het afgeschafte Décret 30 mars 1808 (art. 33, 71 en 72) toe, wat weinig compatibel leek met art. 742 Ger. W.

²⁰³⁵ Daarbij werden niet zelden begrippen gebruikt in een andere betekenis dan in het Gerechtelijk Wetboek (bijvoorbeeld nietigheid of niet-ontvankelijkheid). Dat was niet enkel in het verleden het geval, maar hield eigenlijk nooit op. Ook tijdens de totstandkoming van het Gerechtelijk Wetboek werden in de Jeugdbeschermingswet van 1965 tal van bepalingen opgenomen die niet overeenstemden met het systeem van het Gerechtelijk Wetboek (art. 44 – 62). Zie A. FETTWEIS, ‘La modernisation du procès civil et ses difficultés’ in *10 jaar Gerechtelijk Wetboek*, 59 noot 77 - 80. Meer algemeen zie W. VAN GERVEN, ‘De verkokering van het privaatrecht’, *TPR* 1991, 1021 – 1023.

Gerechtelijk Wetboek wijzigden²⁰³⁶, zochten een oplossing in de recepten uit het verleden: veranderingen in de gerechtelijke organisatie en bevoegdheid. Slechts schoorvoetend werd er structureel ingegrepen in de rechtspleging.

469. In deze studie, die de moeizame weg naar het Gerechtelijk Wetboek tot thema heeft, is het uiteraard niet de bedoeling om het *Nachleben* van het Gerechtelijk Wetboek te behandelen. Wel zal ik hieronder kort een aantal rode lijnen, waaronder de voornaamste kritieken op het Gerechtelijk Wetboek, behandelen. Ik wil de lezer ook waarschuwen voor *Hineinterpretiering* hierbij want bepaalde kritiek moet niet alleen gezien worden maar ook in het licht van de belevenissen van het wetboek later en de ontvangst ervan in de praktijk. Net om dit te vermijden, hou ik dit deel beperkt.

4.5. Epiloog

470. De eerste kritieken in de jaren 1970 waren helemaal geen gratuite aanvallen op het Gerechtelijk Wetboek. Integendeel, ze reikten meteen ook mogelijke oplossingen aan. Vanaf dan begon een lange stoet van bijdragen in de rechtsleer, studiedagen en tal van discussies in het Parlement waarbij, bij gebrek aan ingrijpen van de wetgever²⁰³⁷, steeds maar weer op dezelfde nagel(s) werd geklopt²⁰³⁸.

471. Het ging onder andere om het aanmoedigen van de schriftelijke procedure; de aanbeveling voor advocaten om dossiers enkele dagen voor de rechtzitting in te dienen opdat de behandeling vlotter kan verlopen door een voorbereide rechtbank die gericht vragen kan stellen en inlichtingen kan inwinnen; het verlagen van de leeftijd voor het emeritaat van magistraten (te veel afwezig omwille van gezondheidsproblemen); het op voorhand publiceren van vacatures in de magistratuur zodat sneller tot een benoeming kan worden overgegaan; het gerechtelijk apparaat onderzoeken op productiviteit zoals een modern bedrijf; modernisering van de apparatuur van het gerecht; een grotere rol voor de rechter bij de ‘timing’ van het geding; meer gebruik maken van de mogelijkheid tot verzoening; inperken van de dubbele aanleg; een snelle procedure voor *small claims*; en tot slot het oprichten van een commissie om snel een aantal verbeteringen aan te brengen aan het Gerechtelijk Wetboek²⁰³⁹. Dat laatste voorstel had natuurlijk vooral betrekking op het betrekken van specialisten

²⁰³⁶ In 2001 al meer dan 150 wetten en decreten. J. LAENENS, ‘Justitie aan de beterhand (1964 – 2000)’, *TPR* 2001, 158.

²⁰³⁷ Er waren wel wat kleinere ingrepen, vooral in bevoegdheid en gerechtelijke organisatie. Zie Hoofdstuk III: De bescheiden successen van pointillistische wetgeving. Voegen we nog toe: de wet van 31 januari 1980 houdende goedkeuring van de Benelux-Overeenkomst houdende eenvormige wet betreffende de dwangsom, en van de Bijlage (eenvormige wet betreffende de dwangsom), ondertekend te 's-Gravenhage op 26 november 1973.

²⁰³⁸ Zie voor een overzicht uit de rechtsleer o.a. M. STORME, ‘Pleidooi voor een procesnoodrecht’, *TPR* 1980, 507 – 511.

²⁰³⁹ Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1970. Ontwerp van wet houdende aanpassing van de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1977. Verslag uitgebracht namens de commissie voor de justitie door de heer Lindemans, *Parl. St. Senaat* 1977 – 1978, nr. 5-VI/2, 10 - 11.

(magistraten, advocaten, professoren...) om een aantal juridisch-technische ingrepen door te voeren. De bespreking van de begroting van het departement Justitie was de laatste decennia ondertussen verworpen tot het moment waarop in het Parlement een evaluatie werd gemaakt van het gerechtelijk apparaat. Verschillende verslaggevers maakten zichzelf verdienstelijk door de grieven uit de rechtsleer te signaleren, aangevuld met eigen observaties en statistieken. Terwijl in het verleden de nadruk altijd lag op het strafrechtelijk beleid (gevangeniswezen...), nam de werking van het gerecht en de burgerlijke rechtspleging in het bijzonder een steeds prominentere plaats in. Het wikken en wegen van het Gerechtelijk Wetboek en de aangeleverde oplossingen werden elk jaar opnieuw voorgelegd, maar uiteindelijk gebeurde daar niet veel mee²⁰⁴⁰.

472. Pas in 1984 werd door minister van Justitie Jean Gol de tijd opnieuw rijp geacht voor alweer een nieuwe commissie: de Werkgroep Burgerlijke rechtspleging en achterstand bij het gerecht (Commissie Meeûs)²⁰⁴¹. Het resultaat hiervan waren drie verslagen. Het eerste en het derde verslag betroffen de inleiding en de behandeling van vorderingen in eerste aanleg en hoger beroep, het tweede verslag het getuigenverhoor²⁰⁴². Dat eerste en derde verslag werden in de vorm van een wetsontwerp voorgelegd aan practici, specialisten²⁰⁴³.

473. Tegelijkertijd werd ook een experiment gevoerd, onder impuls van de Raad van Europa. Een aanbeveling van het Comité van ministers van de Raad van Europa²⁰⁴⁴ had tot doel om de regels van de burgerlijke rechtspleging te verbeteren en de doeltreffendheid van het gerecht aan te passen aan de noden van de moderne maatschappij²⁰⁴⁵. Het gevolg hiervan was o.a. een

²⁰⁴⁰ Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1980. Verslag namens de commissie voor de justitie door de heer Verbist, *Parl. St. Senaat* 1979 – 1980, nr. 5-VI/2.

²⁰⁴¹ De Commissie bestond uit emeritus raadsheer van het Hof van Cassatie Meeûs (voorzitter), professoren Albert Fettweis en Marcel Storme, een gewezen voorzitter van de Nationale Orde van advocaten, een kamervoorzitter van het hof van beroep van Gent en een substituut-procureur des Konings van Brussel. Voor het voorontwerp van deze commissie dat de basis vormde voor de wet van 3 augustus 1992 zie SENAAT, *Gerechtelijke achterstand. Handelingen van het colloquium gehouden in de Senaat, 26 mei 1989*, Brussel, Senaat, 1990, 152 e.v. Mijn opzoekingswerk ten spijt, heb ik de ontbrekende namen van de leden van deze commissie niet kunnen vinden.

²⁰⁴² Ontwerp van wet tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, *Parl. St. Senaat* 1990 – 1991, 1198/1.

²⁰⁴³ De eerste voorzitter van het Hof van Cassatie, een emeritus raadsheer, de deken en vice-deken van de nationale orde van advocaten, de voorzitter van de nationale kamer van gerechtsdeurwaarders, hoogleraren burgerlijk procesrecht van het land, de voorzitter van de vereniging van hoofdgriffiers van hoven en rechtbanken en de voorzitter van de koninklijke federatie van hoofdgriffiers van de vredegerichten en politierechtbanken. Zie hierover ook INTERUNIVERSITAIR CENTRUM VOOR GERECHTELIJK RECHT (ed.), *Het vernieuw gerechtelijk recht: eerste commentaar bij de wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het gerechtelijk wetboek*, Antwerpen, Kluwer, 1992, 217 p.. Zie ook het Colloquium van 26 mei 1989 over Gerechtelijk achterstand in de senaat met vertegenwoordigers van de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht die samen debatteren over gerechtelijke achterstand en mogelijke oplossingen. SENAAT, *Gerechtelijke achterstand. Handelingen van het colloquium gehouden in de Senaat, 26 mei 1989*, Brussel, Senaat, 1990, 186 p.

²⁰⁴⁴ Zie Recommendation No. R(84)5 of the committee of ministers to member states on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice. Dd. 28 februari 1984 appendix to Recommendation no. R(84)5 Principles of Civil Procedure Designed to Improve the Functioning of Justice, 167 – 170 geraadpleegd op <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d4591>

²⁰⁴⁵ Wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1986 – 1987 en wetsontwerp houdende aanpassing van de begroting van het Ministerie van Justitie van het begrotingsjaar 1985.

modelproject in verband met een vereenvoudigde procedure voor betwistingen voor de vredegerichten van Marchienne-au-Pont²⁰⁴⁶ in Wallonië en Deinze²⁰⁴⁷ in Vlaanderen. Het project werd volledig gefinancierd door de Europese Gemeenschappen en liep van 1 september 1984 tot 31 augustus 1986. Dit project wilde nagaan hoe men de rechtstoegang voor de consument kon verbeteren en onderzocht 1° judiciële of extrajudiciële procedure? 2° nieuwe rechtbankstructuur en/of procedure introduceren?; 3° wenselijkheid van een procedure specifiek gericht op consumentengeschillen. Het experiment bleef hoofdzakelijk binnen de structuur van het Gerechtelijk Wetboek. Er werd bijvoorbeeld geëxperimenteerd met ‘slapende’ procedures; vrijwillige verschijning (art. 706 Ger. W.); mogelijkheid om een dading op te laten nemen in een akkoordvonniss (art. 1043 Ger. W.); de summiere rechtspleging om betaling te bevelen (art. 1338 – 1344 Ger. W.); de facultatieve minnelijke schikkingsprocedure (art. 731 – 734 Ger. W.) en als ADR o.a. arbitrage (art. 1676 – 1723 Ger. W.)²⁰⁴⁸. De conclusies waren dat er nood was aan een vereenvoudigde rechtspleging voor kleine geschillen in het algemeen en een veralgemeende verzoekschriftprocedure en dat burgers de gerechtelijke boven de buitengerechtelijke oplossingen verkozen. Die laatste vaststelling volgde in de eerste plaats uit het feit dat rechtszoekenden de betekenis en draagwijdte van dergelijke oplossingen niet begrepen²⁰⁴⁹. Ook vanuit de praktijk werden experimenten opgezet; zie bijvoorbeeld Mechelen (experiment inzake schriftelijke behandeling)²⁰⁵⁰ en Gent²⁰⁵¹.

474. Het resultaat van al die vlijt was dat de wetgever zich, na tal van kleinere ingrepen, in 1992 nog eens waagde aan een grotere hervorming. De wet van 3 augustus 1992 had nog steeds de consensuele of minnelijke ingereedheidbrenging als uitgangspunt. Maar diligente partijen beschikten voortaan over de mogelijkheid om de medewerking van de tegenstrever af te dwingen door een beroep op de rechter. Deze kon sinds 1992 eenzijdig termijnen en rechtsdagen vastleggen en de naleving ervan ambtshalve handhaven. Hij kon echter nog niet *ex officio* zelf een conclusiekalender opleggen²⁰⁵². De wet van 3 augustus 1992 bleef zo deels het slachtoffer van dezelfde problemen als het Gerechtelijk Wetboek, want te vrijblijvend. Terwijl ze de mogelijkheid tot ingrijpen in de rechtsgang wel aanreikte, bleef de keuze aan de partijen zonder een sanctie te voorzien. Een ander voorbeeld hiervan was het nieuwe artikel 748 §1 Ger.W. dat voorzag dat als conclusies neergelegd werden na een gezamenlijk verzoek tot rechtsdagbepaling, ze ambtshalve geweerd werden uit de debatten. Die strenge bepaling werd

Verslag namens de commissie justitie uitgebracht door mevrouw Merckx-Van Goey, *Parl. St. Kamer BZ* 1988, nr. 533/2.

²⁰⁴⁶ E. BALATE, ‘Une procédure simplifiée pour les problèmes de consommations : une expérience pilote à Marchienne-au-Pont’, *TBH* 1985, 446 – 457.

²⁰⁴⁷ Zie hierover M. STORME en B. DEMEULENAERE, ‘Het testproject in het vredegericht te Deinze. Een rechtstoegansexperiment’, *RW* 1988 – 1989, 65 – 78.

²⁰⁴⁸ *Ibid.*, 67.

²⁰⁴⁹ *Ibid.*, 76.

²⁰⁵⁰ D. LINDEMANS, ‘De behandeling en de berechting van de vordering’ in H. GEINGER (ed.), *De vereenvoudiging en versnelling van het burgerlijk proces*, Antwerpen, Kluwer, 1984, (77), 89 – 90, nrs. 26 en 27.

²⁰⁵¹ M. STORME, *Pleidooi voor een Gents model ter versnelling van de procedure*, Gent, s.n., 1979, 4 p.

²⁰⁵² J. LAENENS, ‘Hommage aan prof. Dr. Marcel Storme. De wet 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek: een storm in een glas water?’, *RW* 1995 – 1996, 169 – 175 (171). Weigering van de magistratuur om bij onwil van de procespartijen om een gezamenlijk verzoek in te dienen (art. 750 Ger. W.) een rechtsdag te fixeren (art. 742, § 2 Ger. W.).

meteen afgezwakt door te stellen dat die sanctie niet volgde als de andere partij er mee instemde²⁰⁵³. Op die manier werd de lijn tussen het Gerechtelijk Wetboek en 1992 gewoon doorgetrokken²⁰⁵⁴. Tot slot werd ook de nietigheidsléer verder versoepeld met het invoeren van het normdoel in bepaalde gevallen²⁰⁵⁵.

475. De wet had niet het verhoopte resultaat en werd slecht ontvangen door de gerechtelijke wereld²⁰⁵⁶. De aanvankelijke reactie van de balie was zelfs ronduit negatief²⁰⁵⁷. De administratieve overlast van de regeling deed de rechtbanken er eerder voor kiezen om partijen te stimuleren om onderling zelf bindende afspraken te maken, in de vorm van minnelijke conclusiekalenders, en deze te laten acteren door de rechter, doorgaans op de inleidingszitting²⁰⁵⁸.

476. Ook onder minister van Justitie Stefaan De Clerck (1995 – 1998) werden werkgroepen ingesteld die moesten zoeken naar maatregelen om aan de gerechtelijke achterstand te verhelpen. Deze werkgroepen werden samengesteld uit ‘actoren van Justitie’. De filosofie daarachter was het van meet af aan betrekken van de magistratuur, advocatuur, gerechtsdeurwaarders, griffiers en notarissen bij de geplande hervormingen en zo te anticiperen op mogelijke weerstand²⁰⁵⁹.

²⁰⁵³ Art. 747 § 2 laatste lid, art 748 § 1 en art 751 § 1, 4de lid. Sanctie niet toegepast als tegenpartij met neerlegging instemt (art. 748 § 1 Ger. W.). Nadat we eerder wezen op de onwil van de praktijk zou het onkies zijn om hier niet te vermelden dat voor de wet van 1992 in deze een praetoriaanse sanctieregeling ontstond. Zie P. Taelman, ‘Gebruik en misbruik van procesrecht’, *TPR* 1988, 89 – 125 (108 – 112) en M. E. Storme, ‘De goede trouw in het geding’, *TPR* 1990, 353 – 543 (458).

²⁰⁵⁴ J. Englebert, ‘Sanctions et pouvoirs du juge dans la mise en état des causes’, *TBBR* 1997, 281.

²⁰⁵⁵ Art. 867 Ger. W. (zoals gewijzigd door art. 38 Wet 1992). In de plaats van ‘vermelding vorm’ kwam ‘proceshandeling’ en de normdoelvoorwaarde werd ingevoerd. Zie hierover M. Storme, ‘Een kwarteeuw later. Inleidende beschouwingen over de nieuwe wet van 3 augustus 1992’ in *Een vernieuw gerechtelijk recht*, 3 – 20 (12) en eerder R. De Corte ‘Men schiet geen vliegtuig neer omwille van een navigatiefout’ in *Actori incumbit probatio: opstellen aangeboden ter gelegenheid van de eerste promotie rechten aan de Universitaire instelling Antwerpen*, Kluwer, Antwerpen, 1975, 271 p. (45) en A. Fettweis, ‘Requiem pour l’article 867 du Code judiciaire’, *JL* 1983, 113 – 117.

²⁰⁵⁶ E. Krings, ‘Le code judiciaire, quarante ans après...’ in *Mélanges Jacques van Compernelle*, Brussel, Bruylant 2004, 249 – 272 (263) en E. Krings, ‘Travaux du commissaire royal à l’occasion de la réforme judiciaire’ in *Avancées et confins actuels des droits de l’homme aux niveaux international, Européen et national, Mélanges offerts à Silvio Marcus Helmons*, Bruylant, Brussel, 2003, 159 – 173 (173).

²⁰⁵⁷ J. Laenens ‘Hommage aan prof.dr. Marcel Storme. De wet 3 augustus 1992 tot wijziging van het gerechtelijk wetboek een storm in een glas water?’, *RW* 1995 – 1996, 169 -175 (169) “Het balievolk morde. Zijn misnoegdheid kwam tot uiting in beroepen tot vernietiging en vorderingen tot schorsing van een groot aantal bepalingen van de Wet van 3 augustus 1992. Ook de Nationale Orde van Advocaten liet zich niet onbetuigd en vaardigde nieuwe reglementen uit, die echter de nieuwe procesregels (konden) doorkruisen. Het nieuwe artikel 750 Ger. W. werd een gedroomd middel om de procedure te rekken en te blokkeren. De weigering tot medewerking aan een gezamenlijk verzoek tot aanvraag van een rechtsdag werd niet als deontologische fout gezien. Soms werd een gezamenlijk verzoek neergelegd samen met een nieuwe conclusie waarop de tegenpartij niet meer kon antwoorden. Ook de magistratuur ging hier niet vrijuit. Zie E. Krings, ‘Rapport sur l’application de la loi de 3 août 1992 et sur l’arrière judiciaire’ in G. De Leval en C. Panier (red.), *Le nouveau droit judiciaire privé*, Larcier, Brussel, 1994, 8 – 9. M. Storme en P. Taelman (ed.), 10 jaar Wet 3 augustus 1992, 2004 Die Keure, Brugge 184 p.. Zie bijvoorbeeld ook de restrictieve interpretatie van het nieuwe art. 867 in B. De Coninck, ‘Art. 867 Ger. W.’ in *Comm. Ger.*, Mechelen, Kluwer, 6.

²⁰⁵⁸ B. Allemeersch, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 489 e.v.

²⁰⁵⁹ P. De Keyser en O. Van Obberghen, ‘Hervormingen in het gerechtelijk privaatrecht. Interview met prof.dr. Karen Broeckx’, *Jura. Falc.* 1998 – 1999/1, 97 – 110.

477. Eén van deze werkgroepen, was de werkgroep ‘Versnelling van de procedure zonder wijziging van het Gerechtelijk Wetboek’. Onder de verschillende vertegenwoordigers van Justitie in de werkgroep bestond eensgezindheid om maatregelen te nemen met betrekking tot conclusietermijnen²⁰⁶⁰ en de syntheseconclusie. Ondanks de inspanning van haar vertegenwoordiger (Jan Verstraete zetelde in deze werkgroep namens de Nationale Orde van Advocaten) was de weerstand binnen de algemene raad van de Orde zeer groot²⁰⁶¹. Als stafhouder kaartte Verstraete deze principes dan maar zelf aan bij de overige stafhouders van het ressort van het hof van beroep van Antwerpen, de eerste voorzitter van het hof van beroep van Antwerpen en van het arbeidshof en de Procureur-generaal. Op initiatief van de eerste voorzitters werd een akkoordprotocol uitgewerkt met betrekking tot een aantal maatregelen die een efficiënter procesverloop beogen²⁰⁶². Die wijze van consensuele instaatstelling²⁰⁶³ werd ook in Bergen gevolgd²⁰⁶⁴. In het hof van beroep van Brussel werd een kamer van instaatstelling²⁰⁶⁵ ingesteld net als bij de rechtbank van eerste aanleg van Charleroi (hier La première Chambre bis).

478. Vijftien jaar later greep de wetgever opnieuw in. De wet van 26 april 2007 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek wilde, met het oog op het bestrijden van de gerechtelijke achterstand, de rechtspleging versnellen door in te zetten op korte debatten²⁰⁶⁶, het

²⁰⁶⁰ Op de inleidende zitting moesten conclusietermijnen afgesproken worden en de rechtsdag bepaald om de nutteloze tijdrovende, papier- en geldverslindende procedure uit art. 747 e.v. Ger.W. te vermijden. De advocatuur stond dan wel vrij in het aantal conclusies dat zij zou nemen, op een bepaald moment moest een syntheseconclusie volgen. De praktische uitwerking van deze voorstellen kon bogen op een arrest van het Hof van Cassatie (Cass. 8 juni 1995, *Arr. Cass.* 1995, 575) dat stelde dat de regeling van de conclusietermijnen op de inleidende zitting en met vermelding op het zittingsblad dezelfde kracht had als de regeling die door toepassing van art. 747 Ger. W. in een beschikking zou zijn bepaald.

²⁰⁶¹ Verstraete weet dit zelf aan het feit dat vóór augustus 1996 (Dutroux) de advocatuur nog meende dat er haar niets te verwijten viel met betrekking tot de problemen waarin justitie verkeerde.

²⁰⁶² Akkoordprotocol van 4 juni 1997 inhoudende een aantal maatregelen die een efficiënter procesverloop beogen in het Hof van Beroep en het Arbeidshof te Antwerpen. De krachtlijnen waren: 1° Van zodra er meer dan twee conclusies genomen worden, moest een syntheseconclusie opgesteld worden; 2° Op de inleidende zitting regelt de advocatuur de conclusietermijnen waarbij deze geacteerd worden op het zittingsblad; 3° De kamervoorzitter verleent tegelijkertijd een pleitdatum; 4° In elke zaak wordt een magistrat-verslaggever aangesteld om op die manier de contouren van het debat beter te kunnen aflijnen.

²⁰⁶³ Het leidde zelfs tot een wetsvoorstel van kamerlid Viseur, Wetsvoorstel houdende diverse structurele maatregelen teneinde de gerechtelijke achterstand weg te werken in burgerlijke zaken, *Parl. St.* Kamer 1997 – 1998, 1240/1.

²⁰⁶⁴ Ordonnance du 26 juin 1998 contentant l’ordre de service pour l’année judiciaire 1998 – 1999.

²⁰⁶⁵ G. DELVOIE, ‘Conseillers suppléants et résorption de l’arrière judiciaire à la cour d’appel de Bruxelles’, *JT* 1998, 387.

²⁰⁶⁶ Art. 735 Ger. W. bleef bestaan maar werd aangevuld met een opsomming van gevallen waarin de zaken, behoudens akkoord van de partijen (!), in korte debatten behandeld worden. Tegenover de mogelijkheid uit het Gerechtelijk Wetboek (noch definitie, noch opsomming) stond nu een expliciete opsomming van zaken die volgens deze procedure afgehandeld moesten worden. De regeling uit het Gerechtelijk Wetboek is geschoeid op de procedure voor de vrederechter (zie *supra*) terwijl de nieuwe regeling doet denken aan de korte rechtspleging voor de rechtbanken van eerste aanleg.

veralgemenen van de procedurekalender²⁰⁶⁷ en structureren van conclusies²⁰⁶⁸, het sanctioneren van personen die nutteloos en moedwillig de procedure vertraagden door hen te veroordelen tot een boete²⁰⁶⁹, een betere controle op de duur van het beraad van de rechters²⁰⁷⁰ en voorts werd de schriftelijke procedure verder aangemoedigd. In het geval van heropening van de debatten kreeg de rechter een grotere rol bij de controle op het naleven van de termijnen²⁰⁷¹. Een praktische aanpassing was art. 782*bis* Ger. W. dat toeliet uitspraak te doen door de voorzitter van de kamer, zelfs in afwezigheid van andere rechters of het openbaar ministerie

479. Met Koen Geens tot slot, trad een minister van Justitie aan die meteen alles wou hervormen²⁰⁷². Zo ook het burgerlijk procesrecht. Omdat deze hervormingen nog aan de gang zijn, beperken we ons tot een beknopt overzicht. Eerste wapenfeit: Potpourri I, De wet houdende wijziging van het burgerlijk procesrecht en houdende diverse bepalingen inzake Justitie²⁰⁷³. Er werd verder ingezet op de digitalisering van Justitie²⁰⁷⁴, de alleenzettelende rechter als de norm in burgerlijke zaken, het invorderen van onbetwiste geldschulden moest sneller en goedkoper²⁰⁷⁵, het vereenvoudigen van de motiveringsplicht van de rechter door de verplichting tot het structureren van de conclusies van de partijen²⁰⁷⁶, facultatief maken van de adviesverlening van het OM in burgerlijke zaken, inperken verstekvonnissen²⁰⁷⁷, beperking van

²⁰⁶⁷ Voor het in staat stellen van de zaak voorzag het nieuwe art. 747 Ger. W. de veralgemening van het opstellen van een procedurekalender (1992) voor de conclusietermijnen en rechtsdagbepaling. De partijen konden voortaan enkel nog bij akkoord vragen om de zaak naar de rol te verwijzen of naar een bepaalde datum uit te stellen. We merken op dat er wederom geen sancties waren voorzien in art. 747 § 1 en 2 Ger. W.

²⁰⁶⁸ In art. 744, 2de lid Ger.W. werden de vereisten in verband met de inhoud van de conclusie opgenomen. Die moest uitdrukkelijk de eisen van de concluderende partij uiteenzetten alsook de middelen in feite en in rechte waarop iedere eis steunde. Er was echter geen verplichting om de middelen reeds volledig uiteen te zetten in de eerste conclusie en er was ook geen sanctie. Art. 748*bis* Ger. W. voorzag dat de laatste conclusies steeds in de vorm van een syntheseconclusie ingediend werden. Maar er werd niet bepaald wat dit dan moet zijn en er was geen sanctie voorzien.

²⁰⁶⁹ Met art. 780*bis* Ger. W. werd een bepaling ingevoerd om procesrechtmisbruik tegen te gaan: de partij die de rechtspleging aanwendde voor kennelijke verdragende of onrechtmatige doeleinden kon veroordeeld worden tot een geldboete en schadevergoeding.

²⁰⁷⁰ Art. 770, § 1 Ger. W. voorzag nog steeds dat de uitspraak binnen de maand na de sluiting van de debatten moest plaatsvinden en als dit niet mogelijk was, moest daar melding van gemaakt worden op het zittingsblad. Nieuw was wel dat deze onmogelijkheid objectief verantwoord moest kunnen worden tegenover de hiërarchische overheid. Als een beraad langer dan 3 maanden duurde, dan moesten de korpschef en de eerste voorzitter van het hof van beroep of het arbeidshof verwittigd worden (Art. 770, § 3 Ger. W.) en werd de rechter op het matje geroepen over de oorzaken van de vertraging (Art. 770, § 4 Ger. W.).

²⁰⁷¹ Art. 775 Ger. W.

²⁰⁷² Zie Geens' Justitieplan, maart 2015: 'Het justitieplan. Een efficiëntere Justitie voor meer rechtvaardigheid' op https://cdn.nimbu.io/s/1jn2gqe/assets/Plan_justitie_18maart_NL.pdf.

²⁰⁷³ Wet van 19 oktober 2015 houdende wijziging van het burgerlijk procesrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 22 oktober 2015.

²⁰⁷⁴ Zie de mogelijkheid voor alle gerechtelijke instanties, advocaten, gerechtsdeurwaarders en notarissen om op juridisch geldige wijze met elkaar te communiceren (art. 32*ter* Ger. W.. Het KB van 16 juni 2016 lanceerde de e-box).

²⁰⁷⁵ Een buitengerechtelijke procedure die de rechtbank moet overslaan.

²⁰⁷⁶ Sanctie: niet verplicht om te antwoorden op de middelen die niet voldoen aan deze nieuwe vormvoorschriften (maar niets belet de magistraat dit toch te doen).

²⁰⁷⁷ Afschaffen sanctie indien het verstekvonnis niet binnen het jaar betekend is.

de mogelijkheden tot onmiddellijk instellen van hoger beroep²⁰⁷⁸ en in diezelfde geest het schrappen van de schorsende werking van hoger beroep (uitvoerbaarheid bij voorraad in het verleden de uitzondering, nu de regel bij op tegenspraak gewezen eindvonnissen)²⁰⁷⁹ en het verruimen van de mogelijkheden voor magistraten om hun ambt te blijven uitoefenen na hun pensionering. De nietigheidsleer werd herzien vooral door het afschaffen van het onderscheid tussen relatieve (art. 861 Ger. W.) en absolute (art. 862 Ger. W.) nietigheden door het opheffen van die laatste bepaling. Ook de normdoelbepaling (art. 867 Ger. W.) werd opgeheven. Tot slot werd om de instroom van zaken te beperken ook het gezag van gewijsde uitgebreid²⁰⁸⁰. Diezelfde efficiëntie indachtig werd ook bepaald dat de rechter een onderzoeksmaatregel slechts kan bevelen nadat hij eerst de vordering of het rechtsmiddel waarop die betrekking heeft ontvankelijk (of toelaatbaar) verklaarde. Op die manier moesten onderzoeksmaatregelen vermeden worden voor vorderingen die later wegens verjaring of het intreden van een vervaltermijn niet ontvankelijk of niet toelaatbaar worden verklaard²⁰⁸¹.

480. Het bleef niet bij één Potpourri-wet. Potpourri III²⁰⁸² voerde elektronische betekening²⁰⁸³ in en terminologische verbeteringen aan het Gerechtelijk Wetboek, Potpourri IV²⁰⁸⁴ voorzag o.a. in de oprichting van een marktenhof (als sectie van het hof van beroep van Brussel). Potpourri V²⁰⁸⁵ bevat tot slot, naast allerhande correcties, ook een beperking van verzet²⁰⁸⁶ en een hervorming van de gerechtelijke stage²⁰⁸⁷.

²⁰⁷⁸ Voorheen waren beslissingen alvorens recht te doen meteen vatbaar voor hoger beroep (art. 621 Ger. W.) behoudens een reeks bepalingen die een aantal rechtsmiddelen hiertegen uitsluiten. Nu is hoger beroep slechts mogelijk samen met het eindvonnis.

²⁰⁷⁹ Over verstek en hoger beroep in Potpourri I zie P. Taelman en K. Broeckx, 'Rechtsmiddelen na Potpourri I' in B. Allemeersch en P. Taelman (ed.), *De hervorming van de burgerlijke rechtspleging door Potpourri I*, Die Keure, Brugge, 2016, 160 p. (103 – 149).

²⁰⁸⁰ Zie art. 23 Ger. W. toevoeging van 'ongeacht de ingeroepen rechtsgrond'.

²⁰⁸¹ Art. 875*bis* Ger. W., eerste lid.

²⁰⁸² Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 13 mei 2016.

²⁰⁸³ Art. 32*quater*/1 -3 Ger. W.. Ondertussen kwam ook al de e-Deposit (elektronische neerlegging van (proces-) stukken ter griffie en VAJA (databank van vonnissen en arresten) tot stand. Zie P. Taelman, 'Potpourri en de burgerlijke rechtspleging' in W. Vanbiervliet en P. Taelman (ed.) *De Potpourri-wetten: een eerste evaluatie van de waaier aan quick wins, reparaties en grondslagen voor organisatorische vernieuwingen*, Larcier, Brussel 2017, 235 p. (1 – 32), 6.

²⁰⁸⁴ De wet van 25 december 2016 tot wijziging van de rechtspositie van de gedetineerden en van het toezicht op de gevangenen en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 30 december 2016, 91963.

²⁰⁸⁵ Wet van 6 juli 2017 houdende vereenvoudiging, harmonisering, informatisering en modernisering van bepalingen van burgerlijk recht en van burgerlijk procesrecht alsook van het notariaat, en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 24 juli 2017, 75168.

²⁰⁸⁶ Gewijzigd art. 1047 Ger. W. Voortaan is verzet enkel toegelaten wanneer omstandigheden buiten de wil van de verzetdoende partij hebben belet/onmogelijk gemaakt om aanwezig te zijn; in geval van betekening in persoon is het bewijs van overmacht vereist.

²⁰⁸⁷ Voortaan moet een gerechtelijke stagiair(e) alle stageverplichtingen met vrucht voltooien om een getuigschrift te bekomen en benoemd te kunnen worden als magistraat van het OM of van de zetel. Voordien volstond het om enkel de stage te voltooien. Daarnaast wordt de vereiste ervaring om deel te nemen aan het vergelijkend toelatingsexamen tot de gerechtelijke stage verhoogd van één naar twee jaar.

Hoofdstuk V

Externe rechtsgeschiedenis

481. In Hoofdstuk I en II gingen we al wat in op de externe rechtsgeschiedenis van het gerechtelijk recht in België. Na een korte recapitulatie focussen we daarom in dit hoofdstuk vooral op de 20ste eeuw. In het algemeen volgden we tot nog toe voor een groot stuk de krijtlijnen die door Gilissen werden uiteengezet in zijn overzicht van Belgische codificatie(s)(pogingen). De Franse periode (1804 – 1814) schonk ons de Franse *Codes*. Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815 – 1830) werden wel inspanningen geleverd tot codificatie, deze keer mét medewerking van Belgische juristen, maar die werden teniet gedaan door de gebeurtenissen uit 1830²⁰⁸⁸. In een eerste Belgische periode (1830 – 1849) werden vervolgens een aantal pogingen tot herziening van de bestaande codificaties ondernomen, zoals voorgeschreven door de Belgische Grondwet uit 1831, maar zonder resultaat. Een tweede periode (1849 – 1886) leverde een hoop ontwerpen op en een aantal codificaties. In een derde en laatste periode (1886 – 1914) werd het codificatie-idee verlaten door de tanende interesse van de wetgevende macht²⁰⁸⁹. Gilissen plaatste het einde van de codificatieperiode in 1884-86 omdat de *Code du timbre* slechts een eenvoudige coördinatie was en de *Code de procédure pénale militaire* maar heel gedeeltelijk werd gestemd door het Parlement. Symbolischer is waarschijnlijk wanneer de Katholieke regering het ontwerp van François Laurent in 1884 begroef²⁰⁹⁰.

482. Wij kozen als beginpunt voor onze analyse in dit hoofdstuk het definitief begraven van Allards ontwerp op het einde van de 19de eeuw (het werd een laatste keer ingediend in 1896). Dit is ook het moment waarop het Parlement elk geloof in eigen kunnen verloor om nieuwe wetboeken te stemmen²⁰⁹¹. Op dit moment begint de zoektocht naar alternatieven voor een volledige herziening van de CPC pas écht.

483. Kort na de Belgische onafhankelijkheid was het vooral zaak om de gerechtelijke organisatie in overeenstemming te brengen met de Grondwet. Dit resulteerde in de eerste plaats in de instelling van het Hof van Cassatie²⁰⁹².

484. Voor grote hervormingen werd in deze periode stevast gewerkt met extraparlamentaire commissies die de wetsontwerpen voorbereidden²⁰⁹³. Deze commissies werden aangeduid bij

²⁰⁸⁸ Zie randnr. 91.

²⁰⁸⁹ J. GILISSEN, *Codifications*, 205 – 206.

²⁰⁹⁰ Onder de katholieke eenheidsregeringen die na 1884 volgden werd wel een commissie ingesteld om het Burgerlijk Wetboek te hervormen maar tot een (her-) codificatie kwam het nooit. D. HEIRBAUT, 'Een hopeloze zaak. François Laurents ontwerp van burgerlijk wetboek voor België', *Pro Memoria* 2013/15, 261 – 283.

²⁰⁹¹ J. GILISSEN, *Codifications*, 260.

²⁰⁹² Zie Hoofdstuk II: 2.2.1. Wet van 4 augustus 1832: Loi organique de l'ordre judiciaire.

²⁰⁹³ Minister van Justitie Bara week van deze beproefde methode af voor de herziening van de *Code Civil* wanneer hij François Laurent met die taak belaste.

KB, soms door een ministeriële beslissing. Ze telden minstens 3 leden, vaak 5, 6 of 7 en in één geval 20 (commissie voor herziening van de *Code Civil* die Laurent in 1884 opvolgde). In het algemeen maakten juristen de dienst uit; dat waren bijna altijd magistraten van het Hof van Cassatie of de hoven van beroep, soms professoren of ambtenaren, zelden advocaten en heel soms handelaars²⁰⁹⁴. Wanneer in deze periode grote stukken wetgevend werk werden uitbesteed aan extraparlamentaire commissies, mogen we niet vergeten dat het ministerie van Justitie maar in weinig leek op de organisatie die er vandaag is. De afdeling wetgeving draaide in deze periode bijvoorbeeld op 3 juristen die daarmee instonden voor alle ontwerpen en ook andere taken hadden, zoals het verlenen van advies aan andere departementen²⁰⁹⁵. De voor de hand liggende keuze van extraparlamentairen –specialisten viel dan in de eerste plaats op hoge magistraten²⁰⁹⁶. Daarbij ging het geenszins om het ‘betrekken’ van actoren van Justitie, getuige daarvan de eenzijdige samenstelling van deze commissies, maar een beroep doen op expertise in eigen rangen: ‘hoge ambtenaren’. Ook voor de magistratuur leek dit de logica zelf²⁰⁹⁷. De rol van extraparlamentaire commissies moet ook nog met de samenstelling van het Parlement in verband gebracht worden. Nadat in 1832²⁰⁹⁸ al een onverenigbaarheid werd ingevoerd tussen magistraten in het Hof van Cassatie en parlamentsleden werd dit in 1848 uitgebreid tot alle magistraten²⁰⁹⁹. Hierdoor verdween ook de expertise van hoge magistraten uit het parlementair

²⁰⁹⁴ J. GILISSEN, *Codifications*, 274.

²⁰⁹⁵ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 11 december 1866.

²⁰⁹⁶ Ook in wetgeving moet men zich laten leiden door ervaring om de wenselijkheid van wetgevende hervormingen te beoordelen en wie is daarvoor beter dan *les hommes d'étude et de pratique revêtus du noble mandat d'appliquer la loi sous la toge du magistrat*? Niet de rechtsleer maar de magistratuur en hun ervaringen moeten het richtsnoer zijn voor de wetgever. A. DELEBECQUE, *Mercuriale prononcée par le premier avocat général Alphonse Delebecque à la cour d'appel de Bruxelles le 15 octobre 1841 sur l'intervention de la magistrature pour la révision des lois. Des sessions et de la présidence des assises* geraadpleegd op <http://www.justhis.be/eprints/225/>.

²⁰⁹⁷ “Le but de ce grand corps judiciaire n'est pas seulement de faire respecter les lois qui existent, il peut admirablement servir encore à en constater les insuffisances, les imperfections, les contradictions, et à préparer ainsi d'utiles matériaux pour les législateurs futurs. Telle est en partie votre mission, messieurs : la Constitution exige la révision des codes qui nous régissent, pour les mettre en harmonie avec nos besoins, avec nos mœurs et nos institutions nationales, et avec l'esprit de notre époque. Vous serez appelés sans nul doute à y concourir par vos conseils, après y avoir puissamment concouru par vos travaux de chaque jour.” E. DE GERLACHE, *Discours prononcé à l'audience solennelle d'installation de la Cour de cassation du 15 octobre 1832*, in MB nr 289 van 17 oktober 1832 en A. DELEBECQUE, *De l'intervention de la magistrature pour la révision des lois. Des sessions et de la présidence des assises. Manuscrit du discours prononcé à l'audience solennelle de rentrée de la cour d'appel de Bruxelles du 15 octobre 1841*, 6. “Déjà dans plus d'une circonstance, en France comme en Belgique, le gouvernement et les chambres législatives ont compris l'utilité que devaient offrir des observations de cette nature quand une loi importante devait être soumise à la législature, n'en a-t-on pas souvent adressé le projet aux corps judiciaires, en éveillant leur critique, en sollicitant leurs réflexions? ...”

²⁰⁹⁸ Niet iedereen juichte dit toe. Zie E. VANDENPEEREBOOM, *Du gouvernement représentatif en Belgique (1831-1848)*, dl. 1, Bruxelles, 1856, 129 – 133 (133): “Ajoutons-y son regret devant la décision prise d'exclure les membres de la Cour de cassation du Parlement don't «la présence eût apporter, aux discussions, de grandes lumières»”.

²⁰⁹⁹ Loi du 26 mai 1848 fixant les incompatibilités entre les fonctionnaires de l'Etat et les membres des chambres Législatives, *Pasin* 1848, 223. Zie ook M. MAGITS, *De volksraad en de Belgische grondwet van 7 februari 1831. Een bijdrage tot de ontstaansgeschiedenis van de Belgische konstitutie*, doctoraal proefschrift, Brussel, VUB, 1977, 2 dln.. Zie voor de samenvatting van de voornaamste resultaten: M. MAGITS, ‘De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830 – 21 juli 1831)’, *RBHC*, XII, 1981/3, 581 – 606. Zie ook R. HUYSECOM, *Les incompatibilités parlementaires en Belgique de 1830 à 1848*, 405 p. (Mémoire de licence en histoire présenté à l'U.L.B. durant l'année académique 1954 – 1955). In de eerste sessie van de Kamer telde Nandrin 27 magistraten (zowel zittende als staande) op een totaal van 102 volksvertegenwoordigers. J.-P.

halfgrond. Tegenover het wetgevende werk van extraparlamentaire commissies samengesteld uit magistraten, stond de grote aanwezigheid van juristen in het Parlement. Sterker nog, de advocatuur was de grootste socio-professionele groep in het Belgische Parlement²¹⁰⁰.

485. In wat Gilissen de codificatieperiode noemde, waren het een reeks liberale ministers van Justitie die de kar trokken: de Haussy (1847 – 1850), Tesch (1850 – 1852 en 1857 – 1865) en Bara (1865 – 1870 en 1878 – 1884). De katholieke regeringen zetten wel de codificatiewerkzaamheden door de liberalen begonnen verder. Ze speelden bovendien een actieve rol erin, vooral als verslaggevers van de commissies in de Kamer of Senaat (o.a. d'Anethan en Thonissen)²¹⁰¹.

5.1. Periode 1886 – 1914: parlementaire inertie

486. De periode rond de eeuwwisseling werd vooral gekenmerkt door parlementaire inertie. Dit betekende niet dat men buiten het Parlement stil zat en ook bij opeenvolgende ministers van Justitie was de wil om te hervormen er wel²¹⁰². In 1907 bracht minister van Justitie Jules Renkin (1907 – 1908) nog een hommage aan zijn voorganger, Jules Van den Heuvel (1899 – 1907): de ontwerpen waren klaar, nu moest enkel nog nagedacht worden hoe deze het best door het Parlement geleid konden worden²¹⁰³. Zijn opvolger Carton de Wiart op zijn beurt, had zich al lang neergelegd bij de kleine overwinningen die men soms kon boeken; *primum vivere deinde philosophari*²¹⁰⁴.

487. Dat parlementaire onvermogen om nog grote hervormingen te stemmen²¹⁰⁵ werd door sommigen toegeschreven aan het dalende niveau van de parlementairen. De onvrede over de

NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832 – 1848)*, dl. 1, 34 – 46. Els Witte berekende een gemiddelde van 40,6 % ambtenaren in de Kamer voor de periode 1831 – 1847. Gemiddeld de helft daarvan waren magistraten. E. WITTE, 'Het Belgische ambtenarenparlement (1830 - 1848)', *RBPH*, 1981, 828 – 882 (850 – 851).

²¹⁰⁰ Cf. B. QUINTELIER en G. MARTYN, 'De Belgische advocatuur', in *Tweehonderd jaar justitie*, 348 – 349.

²¹⁰¹ Het kranse verslaggevers was sowieso beperkt. Voor de liberalen ging het vaak om Orts, Guillery, Pirmez... in deze periode.

²¹⁰² Zie ook randnr. 189.

²¹⁰³ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 7 augustus 1907, 389.

²¹⁰⁴ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 23 augustus 1913, 727 : "Ce n'est qu'à la faveur des opportunités qui peuvent se présenter au cours de nos sessions encombrés de tant de débats stériles qu'il est possible d'assurer parfois, et souvent de façon fragmentaire, la réalisation d'un progrès d'ordre juridique qui paraît cependant correspondre aux vœux de tous. C'est ainsi que nous avons pu résoudre en ces deux dernières années l'extension de la compétence de juges de paix, la suppression du préliminaire de conciliation... la réorganisation des tribunaux de commerce."

²¹⁰⁵ De redenen waarom codificaties vastliepen in het Parlement waren uiteenlopend; soms ging men niet akkoord met een fundamenteel onderdeel, was de omvang ervan te groot, werd het Parlement tijdens de behandeling ontbonden of ging het zelfs gewoon om onverschilligheid. Voor het slechts gedeeltelijk of niet herzien van bepaalde wetboeken verwijst Gilissen naar het idee zelf van de herziening van de Napoleontische wetboek. Veel parlementairen, veel juristen, waren overtuigd dat een herziening niet nodig was. Dat de wetboeken juist goed waren. Eerder dan het grote codificatiewerk te herhalen verkiezen ze te werken met complementaire wetten of wetten die een aantal artikels of hoofdstukken van een wetboek veranderen. Op die manier kan men de wetboeken aanpassen aan de juridische, economische en sociale evolutie van hun tijd, zonder avontuurlijke ondernemingen

uitbreiding van het stemrecht was daar waarschijnlijk niet vreemd aan. Omgekeerd klonk het ook dat hoewel geschikte mensen in de bevoegde commissies zetelden, hun andere bezigheden aan de balie, magistratuur of professoraat voorgingen op hun wetgevend werk²¹⁰⁶. Daarnaast was in de ogen van Laurent de grote meerderheid in de kamer geen jurist²¹⁰⁷ en werden na 1848 magistraten en ambtenaren (de ‘echte vertegenwoordigers’ van de rechtswetenschap) uitgesloten. Wat overbleef waren een aantal advocaten en professoren van vrije universiteiten wiens tijd al ingenomen was door andere activiteiten²¹⁰⁸.

488. Wat ook de reden moge zijn, er was een onvermogen van het systeem om antwoorden te bieden op bestaande problemen. De onvrede hiermee kende haar hoogtepunt met de crisis van de parlementaire democratie in het interbellum. De eindeloze reeks amendementen tegen de achtergrond van vervallen wetsontwerpen en -voorstellen door ontbinding van het Parlement was gewoon een parlementaire processie van echternach. Begin 20ste eeuw ontstond de roep om parlementaire procedure te hervormen en o.a. het absoluut recht om te amenderen aan banden te leggen²¹⁰⁹. Er waren verschillende oplossingen hiervoor; het hervormen van de parlementaire procedure²¹¹⁰ (wat ook gebeurde, het was immers geen geïsoleerd probleem), pointillistische wetgeving²¹¹¹ maar ook extraparlamentaire oplossingen. Men wist immers min of meer waar men naar toe wilde; het afschaffen waar mogelijk van excepties van onbevoegdheid (vooral door de rechtbank van eerste aanleg een volheid van bevoegdheid toe te kennen), uitbreiding van de korte rechtspleging, uitbreiden van de bevoegdheid van de vrederechter in burgerlijke zaken (en eventueel hier ook handelszaken aan toevoegen), het introduceren van proportionaliteit in het fiscaal regime...²¹¹²

(J. GILISSEN, *Codifications*, 277). In een aantal gevallen behield de minister van Justitie zich het recht voor om amendementen in te dienen in de loop van de bespreking in de Kamer en leek zo afstand te nemen van het voorontwerp (*ibid.*, 275).

²¹⁰⁶ F. LAURENT, ‘De la compétence’, *BJ* 1878, 737 – 748 (738).

²¹⁰⁷ Maar wel de grootste socio-professionele groep. Zie *infra*.

²¹⁰⁸ F. LAURENT, ‘De la compétence’, *BJ* 1878, 737 – 748 (737 – 748).

²¹⁰⁹ Budget du Ministère de la Justice pour l’exercice 1909. Rapport Fait, au nom de la section centrale par monsieur Standaert, *Parl. St. Kamer* 1908 – 1909, nr. 107, 14. “*Une chose est certaine, c’est qu’il ne faut pas escompter ce travail de la Chambre comme elle fonctionne actuellement. Dans une assemble où la maladie de la parole sévit sans remission, on ne saurait songer à une oeuvre de cette envergure. Il faut autre chose et c’est à la découvrir que la Section centrale s’est appliquée.*”

²¹¹⁰ Zie bijvoorbeeld Wetsvoorstel tot wijziging van de parlementaire procedure inzake wetsontwerpen van een bijzonder belang, *Parl. St. Kamer*, 1909 – 1910, nr. 185. De bedoeling was de stemming van een reeks wetsontwerpen van bijzonder belang te versnellen waarvan de noodzaak niet ter discussie stond maar de korte duur van de parlementaire zittingen niet toestond ze te bespreken. De idee erachter was dat de meeste zaken besproken moesten worden door een beperkt aantal leden, die door hun studies of beroep de materie het beste kenden. Waarom een meerderheid in de Kamer vereisen voor een discussie tussen specialisten? Het parlementaire reglement voorzag dat wetsontwerpen werden verslagen door de middenafdelingen of speciale commissies. Zaken van een bijzonder belang konden naar een op te richten bijzondere commissie verstuurd worden. Wat valt daar onder? Niet politieke zaken of financieringswetten. Wel vb. ontwerpen van juridische orde. De commissie zou bestaan uit 20 leden en de verslaggever van de middenafdeling maakt er van rechtswege deel van uit. Iedereen van de Kamer kon deelnemen of amendementen indienen. Zo hoopte men officieuze zittingen te organiseren om de zaken te bediscussiëren en zo zonder veel weerstand te stemmen in plenaire. Zie ook 5.6.1. Werking van het Parlement.

²¹¹¹ Zie Hoofdstuk III: De bescheiden successen van pointillistische wetgeving.

²¹¹² Zie Budget du Ministère de la Justice pour l’exercice 1899. Rapport au nom de la section centrale par monsieur Bilaut, *Parl. St. Kamer*, 1898 – 1899, nr. 63. De jaren daarop waren Braun en Orban de Xivry afwisselend

5.1.1. Extraparlementaire initiatieven

489. Allards ontwerp werd tot vier maal toe door de regering neergelegd op het bureau van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (zie *supra*), waaronder een laatste maal door minister van Justitie Victor Begerem²¹¹³ in 1896. Daarmee viel definitief het doek over het codificatiestreven. Begerems opvolger, Jules Van den Heuvel²¹¹⁴, gooide het over een andere boeg²¹¹⁵ en ging te rade bij de hoofdrolspelers: de advocatuur en magistratuur. Op de jaarlijkse bijeenkomst van de FAB in Charleroi in 1902 riep hij de advocatuur op om mee te denken over mogelijke oplossingen voor het uitblijven van een algemene hervorming van de burgerlijke rechtspleging. Een jaar daarna richtte hij een commissie op om de zaak te onderzoeken. Het resultaat geeft een unieke kijk op de werking van het Belgische gerecht bij het begin van de 20ste eeuw²¹¹⁶.

5.1.1.1. Magistratuur : Commission chargée d'étudier les moyens propres à accélérer la marche de la justice.

490. De gerechtelijke achterstand die sinds het einde van de jaren 1870 werd opgebouwd in de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep, het hof van beroep van Brussel in het bijzonder, vormde in 1903 de rechtstreekse aanleiding voor het oprichten van een extraparlementaire commissie, *le commission chargée d'étudier les moyens propres à accélérer la marche de la justice*. Deze commissie had als taak om de achterstand in verschillende jurisdicties onder de loep te nemen, het hof van beroep van Brussel in het bijzonder, maar ook om aanbevelingen te doen voor de procesvoering in het algemeen. De commissie werd samengesteld uit “leden wiens gezag niet ter discussie stond, waarin verschillende graden van

verslaggever voor het budget van Justitie en zij brachten regelmatig voorstellen aan. Voor een overzicht zie Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi contenant le Budget du Ministère de la Justice pour l'exercice 1910, *Parl. St.* Senaat 1909 – 1910, nr. 57, 2.

²¹¹³ Victor Begerem (°Ieper, 25 februari 1853 - †Gent, 20 december 1934) was minister van Justitie tussen 1894 en 1899. Na studies aan de KU Leuven vestigde hij zich als advocaat in Gent. Hij bleef advocaat tot zijn overlijden en was stafhouder van de Gentse balie tussen 1900 en 1903.

²¹¹⁴ Jules Van den Heuvel (°Gent, 16 november 1854 - †Gent, 22 oktober 1926) was advocaat (balie Gent) en later professor (KU Leuven) en minister van Justitie (1899 – 1907). Zie J. DE CNIJF, *Jules Van den Heuvel*, Gent, Hoste, 1936, 8; L. DE LICHTERVELDE, 'Notice sur Jules Van den Heuvel' in *Biographie Nationale*, 86 – 124. In zijn hoedanigheid van professor aan de KU Leuven nam hij het initiatief om rechtsvergelijking te onderwijzen (*ibid.*, 97). Als minister van Justitie vond hij een dienst rechtsvergelijking op het departement Justitie onmisbaar : “...l'étude des lois étrangères suggère de nouvelles solutions, elle permet d'introduire dans la législation des réformes heureuses, consacrées par l'expérience des nations civilisées.” Vanaf februari 1905 werd dan ook een dienst voor rechtsvergelijking ingericht. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 28 april 1904, 396.

²¹¹⁵ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 9 mei 1902, 314 “On avait encore, dans ce temps lointain [Wetsontwerp Allard], le droit de croire qu'il était possible à la Chambre de reviser un code...J'ai vécu dans cette illusion.”

²¹¹⁶ In datzelfde opzicht kunnen we ook verwijzen naar het werk van de journalist Camille Roussel: C. ROUSSEL, *La justice belge au début du XXième siècle....*

de gerechtelijke organisatie aanwezig zijn zodat niemand van hen kan klagen dat ze niet vertegenwoordigd waren²¹¹⁷.

Commissie ingesteld door KB van 10 juni 1903

Naam	Functie
Paul Van Iseghem (voorzitter)	Raadsheer Hof van Cassatie
Raymond Charles	Raadsheer hof van beroep Brussel
Jean Servais	Advocaat-generaal hof van beroep Brussel
Emile Steyaert	Voorzitter rechtbank van eerste aanleg Gent
Armand Huyttens de Terbecq	Procureur des Konings Luik
Charles Campioni	Vrederechter Brussel
Emile Van Dievoet	Advocaat bij het Hof van Cassatie
Alfred Remy	Directeur-generaal van ministerie van Justitie
C. De Lannoy (Secretaris)	Chef van bureau voor statistiek

491. Terwijl deze commissie door de regering werd voorgesteld als een commissie waarin zowel de magistratuur, de advocatuur en de administratie (ambtenaren!) vertegenwoordigd waren, deelde niet iedereen die mening. Zo kreeg ze een veeg uit de pan in de Senaat door verslaggever Émile Dupont²¹¹⁸ die sprak over “...une commission spéciale, composée presque exclusivement de magistrats...”²¹¹⁹. Ook buiten het Parlement heerste die perceptie, met name bij de FAB die zich koud gepakt voelde na de verklaringen van minister van Justitie Van den Heuvel op hun jaarlijkse bijeenkomst het jaar voordien²¹²⁰.

492. De conclusies van deze commissie vallen samen te vatten als een berisping voor de advocatuur²¹²¹. Een sneller verloop van de rechtsgang kon in de eerste plaats bereikt worden

²¹¹⁷ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 20 juli 1903, 2188.

²¹¹⁸ Émile Dupont (°Luik, 23 juni 1834 - †Luik, 12 november 1912) was zelf zijn hele carrière advocaat aan de Luikse balie, waar hij ook viermaal tot stafhouder verkozen werd (1880, 1889, 1900 en 1906). Zie P. VAN MOLLE, *Het Belgisch Parlement (1894 – 1969)*, 135 – 136.

²¹¹⁹ Zie Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi modifiant la Loi d'organisation judiciaire du 18 juin 1869 et augmentant le personnel de la Cour d'appel de Bruxelles, *Parl. St. Senaat* 1902 – 1903, nr. 95, 1.

²¹²⁰ Die kritiek zal Jules Van den Heuvel overigens nog lang achtervolgen. P. REYNTENS, 'La réforme de la Procédure civile', *JT* 1936, 225 – 230.

²¹²¹ De conclusies van deze commissie werden op aandringen van de FAB door de minister van Justitie vrijgegeven. Ze werden gepubliceerd door de *Journal des Tribunaux* en doorgestuurd naar verschillende juristen in het land. Hun observaties zullen vervolgens ook gepubliceerd worden. Zie X., 'Commission chargée d'étudier les moyens propres à accélérer la marche de la Justice. Projet sur la mise au rôle des causes à plaider', *JT* 1904, 333 – 335 ; X., 'Rapports de la commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. II. Sur la modification de l'article 100 du Code électoral', *JT* 1904, 350 – 351 ; X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. III. Projet de loi étendant la compétence des tribunaux de police', *JT* 1904, 398 – 402. X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. IV. Projet de loi permettant à la Chambre du Conseil de renvoyer certains délits devant un juge unique', *JT* 1904, 414 – 417 ; X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. V. Projet de loi permettant au tribunal de police de juger sans citer l'inculpé à comparaître, les infractions établies par procès verbaux et paraissant ne devoir entraîner qu'une peine pécuniaire', *JT* 1904, 453 – 456 ; X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. VI. Projet de loi concernant l'extension de la compétence des présidents des tribunaux de première instance.', *JT* 1904, 473 – 476 ; X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. VII. Projet sur la procédure devant les tribunaux

door de pleidooien in te korten, in sommige gevallen zelfs af te schaffen, en meer gebruik te maken van de schriftelijke procedure. Rechters moesten de mogelijkheid krijgen om partijen te dwingen het dossier neer te leggen en replieken werden afgevoerd²¹²². Daarnaast werd voorgesteld om pas zaken op de pleitrol in te schrijven die volledig ingeleid waren door overlegging van de stukken en conclusies²¹²³. Dat moest de rechter toelaten om de zaak te beperken tot datgene wat nog besproken moest worden. Ook moest de procedure voor behandeling van electorale zaken eenvoudiger²¹²⁴, de rechtbank van eerste aanleg een volheid van bevoegdheid krijgen²¹²⁵, de voorafgaande verzoening behouden en verbeterd worden (o.a. door het houden van een niet-openbare zitting hiervoor) en werd er een wettelijke basis voor het accordandum voorgesteld. Tot slot werd voorgesteld om een alleenzetelende rechter in te voeren in burgerlijke zaken. Dat zou de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg zijn. De materie die hiervoor in aanmerking kwam, kon de opsomming uit art. 404 CPC (de korte rechtspleging) volgen met dit verschil dat het bedrag van 1.000 frank naar 15.000 frank zou worden opgetrokken.

493. De resultaten van deze werkzaamheden (of toch een deeltje ervan) zullen o.a. leiden tot de wet van 17 augustus 1903²¹²⁶; een heel flauw afkooksel, beperkt tot vooral (alweer) een personeelsverhoging en de samenstelling van een kamer uit ten minste 6 in plaats van 7 raadsheren.

de première instance, *JT* 1904, 486 – 488 ; X., ‘Rapports de la Commission chargée d’élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. VIII. Projet de loi relative au préliminaire de conciliation’, *JT* 1904, 519 – 522. (cfr. Onmiddellijk wederwoord in. X., *Droit de procédure civile. Le préliminaire de conciliation*, *JT* 1904, 596 – 599).

²¹²² X., ‘Commission chargée d’étudier les moyens propres à accélérer la marche de la Justice. Projet sur la mise au rôle des causes à plaider’, *JT* 1904, 333 – 335. Het enige weerwerk tegen deze voorstellen kwam van Van Dievoet. Niet per se omdat hij tegen bepaalde ingrepen was, maar omdat een aantal van de voorstellen thuishoorden in de reglementen van inwendige orde van de rechtbank en niet in de wet.

²¹²³ Al vielen deze zaken onder de reglementen van inwendige orde.

²¹²⁴ Ieder jaar namen die vier tot zes weken in beslag voor het hof van beroep van Brussel. De commissie wilde eigenlijk heel de materie weghalen bij de Hoven van Beroep maar wilde zich niet wagen aan de politieke discussie rond een afzonderlijke rechtbank voor electorale zaken.

²¹²⁵ Art. 1: “Devant le tribunal de première instance, toute exception d’incompétence devra être formée préalablement à toutes autres exceptions et defenses.” Art. 2: “Le tribunal de première instance devant lequel est pendante la demande originaire, connaît des demandes en garantie et des demandes reconventionnelles, alors même qu’elles sortent de sa compétence.” Art. 3: “Les exceptions déclinatoires fondées sur l’incompétence, la litispendance ou la connexité seront jointes au fond, à moins que le tribunal n’en décide autrement. Le jugement statuera sur le déclinatoire et sur le fond par deux dispositions distinctes.” Art. 4: “Le tribunal de première instance ne peut opposer d’office son incompétence.”

²¹²⁶ Wet van 17 augustus 1903 tot wijziging van de wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869 en tot verhoging van het personeel van het Hof van Beroep van Brussel, *Pasin.* 1903, 173 – 177. Zie X., ‘Droit de procédure civile. Le désencombrement des rôles’ waarin een stuk van de studie door Alexander Braun naar aanleiding van het budget van het ministerie van Justitie voor 1904 werd gereproduceerd. De wet van 17 augustus 1903 werkte goed maar de ondervinding leerde dat het kwaad niet enkel zo kon aangepakt worden. Dat zou immers tot een oneindige verhoging van het aantal magistraten leiden. De oplossing lag in een pakket maatregelen met als doel de procedure te vereenvoudigen en te versnellen, zowel in eerste aanleg als in beroep.

494. De eerste reacties op het werk van deze commissie lieten niet lang op zich wachten²¹²⁷. Grotere controle door de rechter, o.a. door het vooraf overleggen van de dagvaarding en conclusies opdat de rechter gericht het debat kon leiden, werd radicaal afgewezen. Een onbevangen rechter was een garantie voor onpartijdigheid. Een radicale oplossing kon het verhogen van het aantal kamers van bepaalde rechtbanken zijn. Maar aangezien budgettaire inspanningen niet aan de orde waren, moest de procedure hervormd worden en een grotere werklast opgelegd aan magistraten samen met een grotere controle op die werkzaamheden. De schriftelijke rechtspleging als alternatief voor mondelinge debatten werd met argusogen bekeken. Indien de advocatuur schuld trof aan de traagheid van het gerecht, moest de minister van Justitie dit maar signaleren aan de tuchtraden.

495. Niet enkel de advocatuur reageerde verbolgen. Een magistraat (die anoniem wenste te blijven) liet weten dat de raadsheer uit het hof van beroep van Brussel werd gekozen uit de minst ervaren leden. Samen met de advocaat-generaal waren beiden weinig op de hoogte van de praktijk van de dienst. De raadsheer van het Hof van Cassatie bracht dan weer heel zijn carrière door in Vlaanderen. Daarnaast was er nog de procureur des Konings van Luik, de voorzitter van de rechtbank van Gent en een vrederechter en twee functionarissen van het ministerie²¹²⁸.

496. Werden goed ontvangen in het Parlement: de vereenvoudiging van de procedure van beroep in electorale zaken wanneer partijen akkoord waren; de verhoging van het bedrag voor uitspraken in laatste aanleg; de uitbreiding van de bevoegdheid van de politierechtbank, vereenvoudiging behandeling onbevoegdheid, aanhangigheid, tegenvordering en radicale afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoening. Andere zaken konden op minder bijval rekenen omdat ze in gingen tegen tradities en de fundamenteën van de gerechtelijke organisatie, bijvoorbeeld de alleenzettelende rechter²¹²⁹.

5.1.1.2. Advocatuur : Les lenteurs de la justice

497. Het feit dat de advocatuur in deze commissie ondervertegenwoordigd was (slechts één advocaat als excuustruus) en bovendien de zondebok bleek, zette kwaad bloed²¹³⁰. Onder meer Picard reageerde als lid van de FAB en na een eerste reactie (congres FAB) richtte hij ook een

²¹²⁷ X., 'Droit de procédure civile. Réformes.', *JT* 1904, 116 – 119 en X., 'Le désencombrement des rôles', *JT* 1904, 148 – 151.

²¹²⁸ X., 'Organisation judiciaire. La Nouvelle Chambre de la Cour d'appel', *JT* 1903, 994 – 997.

²¹²⁹ Bespreking budget justitie, *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 6 april 1905. Vanuit de Antwerpse balie werd een alleenzettelende rechter toegejuicht en opnieuw voorgesteld. Zaken die hiervoor in aanmerking kwamen waren uitspraken bij verstek, veroordelingen van schuldenaars die bekenden, aanduiden van deskundigen, betaling van huur, geleverde goederen en tal van zaken waar in de praktijk geen serieuze debatten zijn en waar men gewoon de conclusies neergelegd door advocaten decreeteerde. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 22 juli 1909, 2076 – 2077.

²¹³⁰ Zie X., 'Les Lenteurs de la Justice. Réponses au Questionnaire de la Fédération des Avocats,' *JT* 1905, 162 – 168.

commissie op, *Les lenteurs de la Justice*²¹³¹, die het probleem moest onderzoeken. Hij gebruikte daarbij ‘zijn’ *Journal des Tribunaux* om het initiatief ruchtbaarheid te geven. Deze commissie kwam op haar beurt tot een andere conclusie, namelijk; het zijn de falende magistratuur en de overheid die de hoofdverantwoordelijken zijn. De bevindingen van deze ‘*Commission spéciale*’ werden ook in de *JT* gepubliceerd²¹³².

498. Op het jaarlijk congres van de FAB in 1904 werd dus een eerste analyse gemaakt²¹³³. De balie moest eerst kijken of ze zelf schuld troffen: de lengte van pleidooien, te veel uitstel en gebrekkig gemotiveerde conclusies waren de meest voorkomende klachten²¹³⁴. Die feitelijke toestand werd wel erkend maar waren voor de inleiding van de zaak eerder te wijten aan onwetendheid of minachting voor de beginselen van de burgerlijke rechtspleging ten gevolge van een gebrekkige theoretische scholing, het wissen van de rol van pleitbezorgers, en de neiging om terug te vallen, in alle soorten zaken, op de vage procedure gebruikt voor de rechtbanken van koophandel. Wat het pleiten zelf betrof, werd verwezen naar de veelvuldige afwezigheid van literaire en oratoire cultuur en tweetaligheid. Maar de echte oorzaak leek een soort professionele misvorming: de onverschilligheid en groeiende gewenning dat die traagheid iets onvermijdelijk was.

499. Vooral het ontwerp tot op de rol plaatsen van zaken om te pleiten²¹³⁵ kon op weinig begrip rekenen: het was geen praktische hervorming maar een inbreuk op de neutraliteit van de rechter en de dualiteit tussen geschreven en gesproken woord. Op deze manier zou het inquisitoriaal beginsel in de burgerlijke rechtspleging geïntroduceerd worden²¹³⁶ terwijl het afschaffen van de replieken indruiste tegen de tegensprekelijkheid van de procedure. De voorgestelde wijzigingen waren bovendien overbodig want de bestaande middelen volstonden: de hoffelijke tussenkomst van de voorzitter. Als iemand zich helemaal niet aan de spelregels

²¹³¹ Deze commissie bestond uit 11 leden; J. Fuerison en L. De Busscher uit Gent, Xavier Neujean en Paul Forgeur uit Luik, Fierens en Angenot uit Antwerpen, Auguste Jottrand uit Bergen, Feldman uit Charleroi, André des Cressonières, Hennebicq en Edmond Picard uit Brussel. Zie X., ‘Les Lenteurs de la Justice. Réponses au Questionnaire de la Fédération des Avocats,’ *JT* 1905, 162 – 168.

²¹³² Zie X., ‘Les Lenteurs de la Justice. Réponses au Questionnaire de la Fédération des Avocats,’ *JT* 1905, 162 – 168 en 258 – 261 en X. “Rapport de la commission spéciale”, *JT*, 1905, 537 – 547.

²¹³³ Zie X., ‘Fédération des Avocats Belges (omnia fraterne). Assemblée générale ordinaire du 23 avril 1904 à Brugge. Remèdes à l’encombrement des rôles et au lenteurs judiciaires. Rapport de J. Fuerison et L. De Busschers met medewerking van Ch. De Poortere, Des Cressonières en Neujean’, *JT* 1904, 502 – 507, 525 – 526 en 622 – 624.

²¹³⁴ *Ibid.*, 502.

²¹³⁵ Zie *supra*.

²¹³⁶ X., ‘Fédération des Avocats Belges (omnia fraterne). Assemblée générale ordinaire du 23 avril 1904 à Brugge. Remèdes à l’encombrement des rôles et au lenteurs judiciaires. Rapport de J. Fuerison et L. De Busschers met medewerking van Ch. De Poortere, Des Cressonières en Neujean’, *JT* 1904, 504. “*Il n’est pas douteux qu’investi du contrôle des écritures préliminaires et de la direction suprême des débats oraux, pouvant refuser la plaidoirie à la partie dont la conclusion ne lui paraît pas suffisante, pouvant interdire la plaidoirie sur les questions qui ne sont pas de son choix, le magistrat serait beaucoup plus exposé à apporter au procès ses tendances, ses convictions, ses informations personnelles. Il ne paraît pas y avoir lieu de donner au magistrat ce rôle d’initiative et d’introduire, en somme, le principe inquisitorial en matière civile. Lors même que l’inactivité ou la prolixité de certains avocats contribuerait parfois à retarder l’oeuvre de la justice, c’est au Barreau à combattre l’abus, à trouver le remède ; il ne peut être dans la subordination de l’avocat, artisan et maître de son dossier, à une direction, une surveillance quelconque de la part du siège.*”

hield, kon men de grootste sanctie toepassen: niet luisteren. Niet alle advocaten zijn immers even goed, maar hetzelfde gold ook voor magistraten.

500. Pleitbezorgers konden dan weer afgeschafd worden door langzaam de procedure te vereenvoudigen en hun tussenkomst in bepaalde zaken facultatief te maken. Ook de exceptie van onbevoegdheid *ratione materiae* moest aan banden worden gelegd. Werd ze niet ingeroepen in eerste aanleg, dan mag ze niet, zelfs ambtshalve, opgeworpen worden in hoger beroep. Tot slot moest de rechtbank bevoegd voor de hoofdvordering ook bevoegd zijn voor de tussenkomst, tegenvordering... ook al vallen die vorderingen buiten haar bevoegdheid²¹³⁷.

501. Niet tevreden met enkel een antwoord op voorstellen van de magistratencommissie, wilde de FAB ook haar eigen voorstellen doen om de burgerlijke rechtspleging te hervormen. Om dit werk grondig aan te vatten, werd besloten een vragenlijst rond te sturen naar de leden van de FAB waarin gepeild werd naar de vertragingen veroorzaakt door onvolkomenheden in de procedure, de organisatie van Justitie, de verdeling van de bevoegdheden tussen de hoven en rechtbanken en de mores van het gerecht²¹³⁸. Uit de antwoorden bleek dat wanneer iedereen binnen het bestaande kader de afspraken zou naleven en mits een betere rekrutering en organisatie van de magistratuur, er al veel opgelost zou zijn²¹³⁹. Dit hing nauw samen met een van de eerste conclusies van de bevraging; dat er enerzijds weinig werd verwacht van wetgevend optreden en anderzijds dat de zeden belangrijker waren dan wetten²¹⁴⁰.

502. Deze bevindingen werden uiteindelijk in 51 voorstellen voor een snellere werking van Justitie gegoten²¹⁴¹. Speerpunten waren onder andere de verhoging van het budget van Justitie

²¹³⁷ CH. DE POORTERE, 'Fédérations des avocats belges. Séance du 23 avril 1904. Rapport sur les remèdes à l'encombrement des rôles et aux lenteurs judiciaires', *JT* 1904, 525 – 526.

²¹³⁸ De reden waarom veel advocaten de termijnen niet respecteerden, was volgens Poplimont bijvoorbeeld dat de onvolkomenheden van de gerechtelijke organisatie zich in gewoontes geïncorporeerd hadden. X., 'FAB. Omnia fraterne. Assemblée générale ordinaire tenue à Liège le samedi 20 mai 1905', *JT*, 1905, 701 – 703. (Hierna verkort als 'Notulen van de algemene vergadering van de FAB van 20 mei 1905')

²¹³⁹ Ook deze animositeit zou niet mogen verbazen. De advocatuur beschuldigde de magistratuur ervan om, onder het mom van gerechtelijke achterstand, de autonomie van de pleitende advocaten te beknotten. X., 'Dialogue des avocats. Paradoxe de l'Écombrement', *JT* 1906, 242 – 246.

²¹⁴⁰ X., 'Les lenteurs de la Justice. L'Enquête de la Fédération', *JT* 1904, 1308 – 1310. Zie vooral 1310: "C'est la première fois qu'on ose scruter les moeurs de la magistrature et en affiche les insuffisances et les défauts. C'est la première fois aussi que les moeurs du Barreau sont l'objet d'investigations aussi détaillées."

²¹⁴¹ De afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoening en het inkorten van de dagvaardingstermijnen (§ 2.); beperken van aantal nietigheden van het exploit (§ 3.); voorzien van een termijn in het vonnis dat het deskundigenonderzoek beval (§ 4.); aanmoedigen van persoonlijke verschijning en plaatsbezoek (§ 5.); breder interpreteren van de voorwaarden voor de korte rechtspleging en het kort geding [hoogdringendheid] (§ 6.); dilatoire excepties samen met de grond pleiten zoals in handelszaken (§ 7.); vereenvoudiging van vereffening en uitvoerend beslag en inkorten van termijn voor hoger beroep (§ 8.); een juge d'instruction werd resoluut afgewezen net zoals een beperking voor pleidooien (§ 9.); verhoor in echtscheiding al door één rechter, uitbreiden (§ 10.). Voor wijzigingen aan de gerechtelijke organisatie was bijna overal wetgevend optreden vereist. Enkel de organisatie van de griffies, kwaliteit boven kwantiteit wanneer het gaat over het verhogen van het aantal kamers (§ 12. en § 12ter.) en het aanpassen van de uren van de zittingen konden (§ 12bis veel werk 'in de provincies') administratief bekomen worden. Daarnaast kon het advies van het OM in burgerlijke zaken afgeschafd worden (§ 15.) en was de alleenzettelende rechter onvermijdelijk (§ 16.). Pleitbezorgers konden afgeschafd worden maar dit zou een grotere hervorming vereisen (§ 17.). Verhoging van de wedden van magistraten (§ 18.). De verslaggevers schrokken ook van het grote aantal mensen die de rechtbank van koophandel wilden afschaffen maar waren wel

(onder meer voor een hogere verloning van de magistratuur, vrederechters!), het splitsen van de politierechtbank van de vredegerichten²¹⁴², het afschaffen van pleitbezorgers, het afschaffen lekenrechtspraak, de verdere uitbreiding van de materiële bevoegdheden van de vredegerichten, het einde van politieke benoemingen in de magistratuur, het daadwerkelijk toepassen van het bestaande wettelijk kader²¹⁴³ en de herziening van art. 100 van het Kieswetboek (nieuwe jurisdictie voor deze zaken)²¹⁴⁴.

503. Vooral de magistratuur moest er aan geloven. Die moest onder meer aan banden worden gelegd door uniforme reglementen en inspectierondes van de overheid die er op toe zagen dat er overal evenveel werd gewerkt²¹⁴⁵. De rechter moest vooraf het dossier *in extenso* bestudeerd hebben (al was de commissie geen voorstander hiervan bij de rechtbank van eerste aanleg) en de nadruk werd gelegd op het belang van mondelinge debatten. De pendant hiervan was dat de advocaat zich een hoffelijke en collegiale houding moest aanmeten, er een overzichtelijk en beknopt dossier moest zijn waar niet steeds nieuwe elementen aan werden toegevoegd, en een realistische werklast nagestreefd werd waarbij hij niet te veel zaken aannam opdat de kwaliteit van zijn werk niet geschaad werd (de tuchtraad van de balies moest hier op toezien). Ook de pleitbezorgers en deurwaarders kregen een berisping, zij het zonder concrete voorstellen.

gewonnen voor beroepsmagistraten erin (§ 19.). Inzetten op arbitrage als alternatief kon maar moest omzichtig gebeuren. Experimenten met officieuze arbitrage in Brussel waren weinig succesvol (§ 20.). Ook het Hof van Cassatie kon hervormd worden door het aantal raadsheren te beperken (§ 21.). Ook wat bevoegdheid betrof, was overal wetgevend optreden nodig. De voorstellen zijn samen te vatten als een pleidooi voor de volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg (§ 24.) en een uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechter (§ 25.). Tot slot kon grote winst geboekt worden op het vlak van de gerechtelijke mores. De rekrutering van de magistratuur moest anders aangepakt worden (§ 29.), de kamervoorzitter moest zijn rol spelen bij het leiden van de debatten en de reglementen van inwendige orde moest eengemaakt worden (§ 31.), het liefst nog op de leest van dat van het hof van beroep van Brussel (§ 30.). Regelmatige inspectierondes in de hoven en rechtbanken moesten dan zorgen dat deze reglementen ook daadwerkelijk werden toegepast (§ 32.). Verdaging mocht enkel toegelaten worden mits goede motivering (§ 33.) en te lange pleidooien waren niet wenselijk. De rechter mocht dan wel tussenkomen, maar enkel zeer omzichtig (§ 34. en 34*bis.*). Het vooraf overleggen van het dossier was niet wenselijk (§ 35.) en het beraad duurde vaak te lang (§ 36.). De uitspraken van de rechters moesten korter (§ 37.). Wat de advocatuur zelf betrof, diende o.a. de stage hervormd te worden. Dat kon door de vereiste van een geschreven verslag waarin de stagemeeester de geschiktheid en kennis van de professionele regels van het beroep van de stagiair bevestigde, voor de inschrijving op het tableau (§ 41. en 42.). Hoewel men vertrouwde op de tuchtraden (§ 50.), liet men ook niet na de magistraten op hun plichten te wijzen want zij lieten advocaten al te vaak begaan (§ 50*bis.*). Wat de pleitbezorgers en deurwaarders tot slot betrof, moest strikter toegezien worden door de advocatuur en magistratuur op het aantal (betaalde) verrichtingen die ze deden (§ 51.).

²¹⁴² Dat gebeurde in 1917 al voor Brussel en later voor Antwerpen.

²¹⁴³ Dit laatste zou eventueel grote hervormingen kunnen uitsparen. Zie bijvoorbeeld ook de opmerkingen van minister van Justitie Van Den Heuvel in Omzendbrief van 11 juli 1904 uitgaande van minister van Justitie Van den Heuvel aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep van Gent en Luik, *Rec. Circ.* 1904, 287.

²¹⁴⁴ Notulen van de algemene vergadering van de FAB van 20 mei 1905, 701 – 703.

²¹⁴⁵ Zo is er onder andere altijd een groot verschil geweest tussen stedelijke en landelijke gebieden. Vaak was er sprake van de landelijke rechters en hun *loisirs*. Een en ander heeft natuurlijk te maken met de industrialisering en toename van de welvaart, waardoor de oude verdeling in kantons helemaal niet meer aangepast was aan de veranderende socio-economische omstandigheden. Zie *supra* de grendelwet van 1926. Toch lijkt er meer aan de hand. In het voorstel voor een beter toezicht van de procureurs-generaal op de toewijding en activiteit van magistraten kan vooral een bijzonder lage dunk van de werkvijver van de magistratuur gelezen worden. X., ‘Quelques mots sur un des remèdes aux lenteurs de la Justice’, *JT* 1905 746 – 749.

504. Het Parlement telde in haar schoot een groot aantal advocaten die op de hoogte waren van wat in de afgelopen nummers van de *JT* gesignaleerd werd. Aan hen appeleerde de *JT*; zij moesten het initiatief nemen. Het voornemen om deze hervormingen neer te leggen in het Parlement in de vorm van wetsontwerpen en/of –voorstellen lijkt er ook te zijn geweest bij individuele parlementsleden maar daar werd meteen aan toegevoegd dat het niet eenvoudig zou worden²¹⁴⁶. De tijd zou hen gelijk geven want de voorstellen van de FAB zouden de komende twee decennia alleen maar stof vergaren.

505. De werkzaamheden van de FAB lijken ook een aantal magistraten geïnspireerd te hebben om zelf (buiten enige extraparlamentaire commissie om) een aantal voorstellen tot hervorming van de burgerlijke rechtspleging te doen. Ook deze bijdragen kregen aanvankelijk enige weerklank in het Parlement. Zo was een bijdrage van de Brusselse rechter Thoumsin²¹⁴⁷. Die wilde de nietigheidssleer wijzigen²¹⁴⁸, de verplichte voorafgaande verzoening afschaffen in alle zaken en de verweerder verplichten al zijn middelen zowel over de vorm als de grond van de zaak te geven in zijn eerste conclusie²¹⁴⁹. Verder moest de rechtbank die zichzelf onbevoegd verklaarde, de zaak voortaan ambtshalve doorverwijzen naar de bevoegde rechter maar bleef mits toestemming van beide partijen gevat. In het voorstel van Thoumsin konden partijen hun zaak onmiddellijk laten behandelen door de beroepsrechter, bleef de tegenvordering met oorzaak in de hoofdvordering bij de gevatte rechter, werd de bevoegdheid van de vrederechter uitgebreid, moest de procedure voor de rechtbank van koophandel/vrederechter ook gevolgd worden in geval van beroep tegen deze uitspraken en tot slot moesten zegel-, griffie- en registratierechten herbekenen worden voor kleine zaken door proportionaliteit in te voeren (in tegenstelling tot de vaste tarieven).

506. Een andere opmerkelijke bijdrage uit de magistratuur²¹⁵⁰ was die van François Silvercruys²¹⁵¹. Hij wees er op dat het personeel verhogen *ad infinitum* niet de oplossing kon zijn. Bovendien; *le nombre est l'ennemi de la selection*. Kwaliteit en het beter inzetten van de middelen (rechters) waren dit wel. De wedden moesten omhoog, desnoods met minder maar

²¹⁴⁶ Begroting van het ministerie van justitie voor het dienstjaar 1905. Verslag uit naam van de middenafdeling door de heer Van der Linden, *Parl. St. Kamer* 1904 – 1905, nr. 148, 6 – 7.

²¹⁴⁷ J. THOUMSIN, 'Réduction des frais de justice et simplification de la procédure', *JT* 1908, 1175 – 1182.

²¹⁴⁸ Hij stelde de afschaffing van de comminatoire aard van alle nietigheden en excepties uit de CPC voort (art. 1029 *juncto* 1030 § 1 CPC). In de plaats daarvan moest een bepaling komen die de rechter toeliet te oordelen of hij gezien de omstandigheden al dan niet de nietigheid uitsprak (Voor minister van Justitie Carton de Wiart ging dit te ver. Het afschaffen van het openbare orde karakter van de onbevoegdheid *ratione materiae* kon volstaan. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 25 april 1912, 280).

²¹⁴⁹ Hij wordt geacht af te zien van degene die hij niet inriep in zijn eerste conclusies. Enkel de rechter kon een partij hiervan vrijstellen.

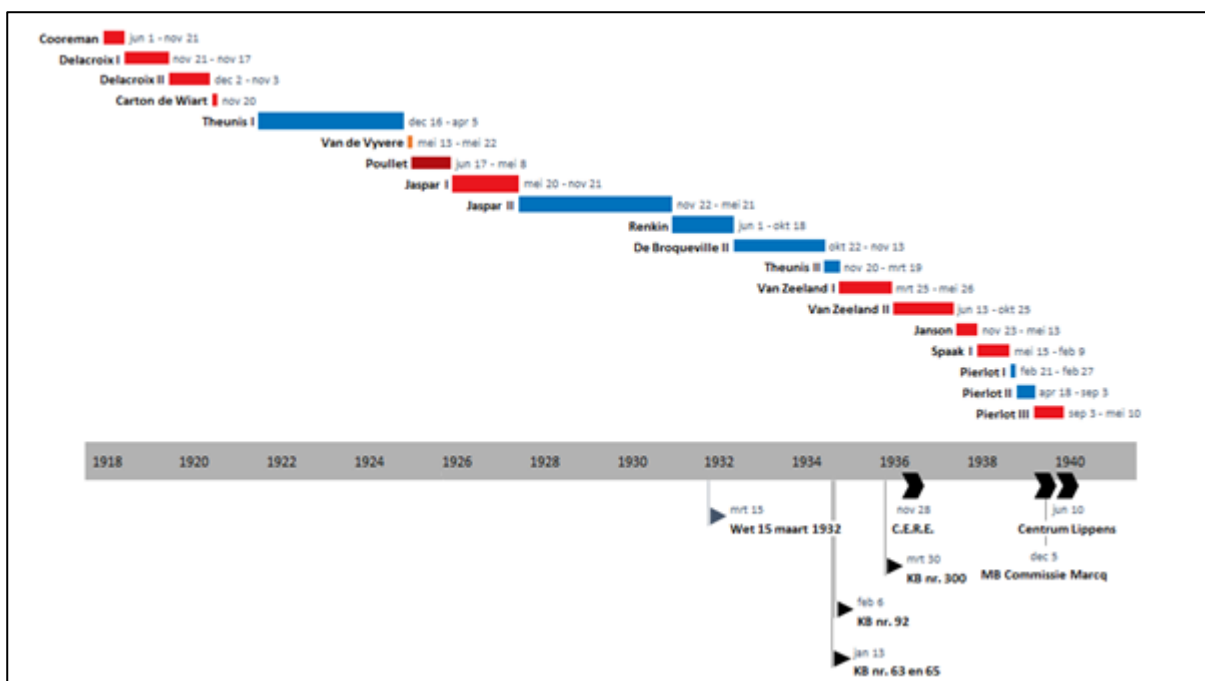
²¹⁵⁰ F. SILVERCRUYS, 'Contribution à l'étude des projets de réorganisation judiciaire', *BJ* 1913, 1169 – 1181.

²¹⁵¹ François Silvercruys (°27 januari 1859 - † 21 juni 1936). Silvercruys is een interessant figuur. Na een korte tijd als advocaat actief te zijn geweest, stapte hij op jonge leeftijd in de magistratuur en doorliep er de rangen van het Openbaar Ministerie. Na een passage als directeur van het ministerie van Justitie, waar hij verantwoordelijk was voor de strafwetgeving, werd hij raadsheer in het hof van beroep van Luik om uiteindelijk als kamervoorzitter van het Hof van Cassatie te fungeren tot zijn emeritaat. Silvercruys was hoofdredacteur van *La Belgique judiciaire* tussen 1930 en 1933. S. VANDENBOGAERDE, 'Exegi Monumentum. La Belgique Judiciaire (1842 – 1939)', *TS* 2012, 46 – 58.

beter betaalde rechters. Tot slot wees hij nog op het gevaar van het extrapoleren van oplossingen voor het hof van broep van Brussel naar het hele gerecht.

5.2. Interbellum

507. Het einde van de homogeen katholieke regeringen van het einde van de 19de en begin van de 20ste eeuw betekende ook (met uitzondering van de PSC/CVP-regeringen begin jaren 1950) het einde van de absolute meerderheden die het land bestuurden. De regeringen moesten nu steunen op coalities van meerdere partijen met verstrekkende gevolgen. De regering was zo voortaan niet langer de uiting van de meerderheidspartij maar een plaats van compromis²¹⁵². Tijdens het Interbellum volgden regeringen elkaar in sneltempo op. Noemenswaardig zijn de regeringsdeelname van de socialisten ten gevolge van het algemeen enkelvoudig stemrecht en de doorbraak van de communisten, Rex en VNV in 1936.

Rood duidt een driepartijenregering aan met de katholieken, liberalen en socialisten (en éénmaal incl. communisten), blauw is katholiek-liberaal, donkerrood is katholieken + socialisten en oranje is homogeen-katholiek.

508. Het interbellum ving aan met een regering van nationale eenheid geleid door Léon Delacroix (Delacroix I: 21 november 1918 – 16 november 1919). Kort daarna volgde een herschikking in het voordeel van de linkerszijde (Delacroix II: 2 december 1919 – 3 november 1920). Beide regeringen hadden gemeenschappelijk dat ze door het Parlement zwalpten, nu eens gered door de ene, dan weer door de andere gelegenheidscoalitie²¹⁵³. Op 23 november

²¹⁵² F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 148.

²¹⁵³ Zie F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, Hfst. III: 1918 – 1936 – Het moeilijke afscheid van de 19de eeuw, 66 – 148.

1920 werd een nieuwe driedelige regering onder de conservatieve katholiek Carton de Wiart (20 november 1920 – 20 november 1921) samengesteld maar reeds op 20 november 1921 vonden nieuwe verkiezingen plaats. De drie regeringen tussen 1918 en 1921 stonden in het teken van het naoorlogse herstel en de herziening van de grondwet. De vereiste tweederde meerderheid voor de grondwetsherziening vergde een brede parlementaire coalitie. Tot de herziening was afgerond, in oktober 1921, genoot een regering van nationale unie de voorkeur van de drie partijen²¹⁵⁴. Eind 1921 kwam er een einde aan de regeringen van nationale unie. De regering-Theunis (Theunis I: 16 december 1921 – 5 april 1925) was een coalitie van katholieken en liberalen en kwam met een beperkt programma naar het Parlement, gericht op de sanering van de overheidsfinanciën²¹⁵⁵.

509. De electorale verhoudingen werden na de parlementsverkiezingen van november 1919 in grote lijnen vastgelegd tot de verkiezingen in 1936. De stabiliteit van de verkiezingsuitslagen vertaalde zich echter niet in stabiele regeringen waarbij bijna elk jaar één of andere regeringscrisis plaatsvond, niet in het minst tegen de achtergrond van de heropbouw, sanering van openbare financiën en de taalkwestie. Zo wisselden regeringen van nationale unie, katholiek-liberale coalities en een kortstondige katholiek-socialistische regering elkaar af²¹⁵⁶.

510. Terwijl de katholieken in elke tussenoorlogse regering zaten, zat de haast even grote socialistische partij maar in de helft van de regeringen. De kleinere liberale partij zat in maar liefst 22 van de 25 regeringen. De twee oppositieperiodes van de liberalen (mei 1925 – mei 1926 en van februari tot april 1939) waren bovendien vrijwillig²¹⁵⁷. Enkel in tijden van crisis werden ook de socialisten aan boord getrokken in coalities van Nationale Unie (1918 – 1921, 1926 – 1927 en 1935 – 1940) waardoor de vis enigszins verdronken werd. Slechts in twee gevallen werd een rooms-rode regering gevormd (1925 – 1936 en 1939) en telkens met weinig succes. In theorie zou ook een paarse coalitie mogelijk zijn geweest maar die werd niet mogelijk geacht omwille van onverenigbare standpunten over financiële, economische, sociale en militaire problemen²¹⁵⁸.

5.2.1. Nieuwe speler: Bestendige Raad voor Wetgeving (1911 – 1946)

511. Het KB van 3 december 1911 richtte de Bestendige Raad voor Wetgeving/*Conseil permanent de la Législation* op, de voorganger van de afdeling wetgeving van de Raad van State²¹⁵⁹. Het idee voor dit orgaan was al lang aan het rijpen. Na de Belgische revolutie

²¹⁵⁴ *Ibid.*, 128.

²¹⁵⁵ C.H. HÖJER, *Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940*, Brussel, CRISP, 1969, 373 p. (122 – 131).

²¹⁵⁶ F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 71.

²¹⁵⁷ *Ibid.*, 115.

²¹⁵⁸ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht*, 79.

²¹⁵⁹ Zie KB van 3 december 1911 tot instelling van een Raad van wetgeving, *Pasin.* 1911, 418. Zie hierover o.a. F. MULLER, 'Henri Velge, l'artisan du Conseil d'État belge (1911 – 1946)', *BTND / RBHC*, XXXVII, 2007, 1- 2, 143 – 174 (146, noot 9); F. MULLER, *La Cour de cassation belge à l'aune des rapports entre pouvoirs*, 274 – 281.

probeerde de Senaat to tweemaal toe om een Raad van State in te richten, maar stootte daarbij telkens op grondwettelijke bezwaren²¹⁶⁰ omwille van een (beperkte) bevoegdheid op het gebied van geschillenbeslechting. Hetzelfde lot was andere pogingen in de 19de eeuw beschoren²¹⁶¹. Naar het einde van de 19de eeuw werd daarom geopperd om een geschillenbeslechtende functie uit de plannen te schrappen. Een en ander had natuurlijk te maken met de toenemende kritiek op de werking van het Parlement. Woeste stelde bijvoorbeeld een Raad voor Wetgeving voor om een einde te maken aan slecht opgestelde wetten²¹⁶². Aan het begin van de 20ste eeuw lijkt eindelijk een breed draagvlak te bestaan²¹⁶³.

512. De uiteindelijke Raad voor Wetgeving had als opdracht advies te geven over belangrijke vraagstukken in verband met de administratie van Justitie, de toepassing of verbetering van wetten en andere zaken waarin ze geraadpleegd werd door de minister van Justitie (zoals bijvoorbeeld vragen in verband met de werking van de rechterlijke macht). Dit alles moest ook het parlementaire werk vereenvoudigen. De raad bestond oorspronkelijk uit 11 leden, benoemd door de minister van Justitie die ook de (vice-) voorzitter zal benoemen²¹⁶⁴. Extra leden konden omwille van bijzondere competenties *ad hoc* toegevoegd worden wanneer de materie dat vereiste. Het secretariaat werd waargenomen door een secretaris en assistent-secretaris die geen beslissende stem in de debatten hadden.

513. Hoewel de werkzaamheden van de Raad niet noemenswaardig zijn voor de Eerste Wereldoorlog, waren in de jaren 1920' de meeste ontwerpen van de regering het resultaat van de Raad. Ook de samenstelling van dit orgaan veranderde na de Eerste Wereldoorlog naar minimum 9 leden en maximum 15. Meerdere secretarissen waren mogelijk mét een stem in de debatten. Bovendien was het niet langer de minister van Justitie maar de Koning die de leden en de (vice-) voorzitter aanduidde. Het zelfde gold voor de secretarissen die bovendien een

²¹⁶⁰ Het ging om de bevoegdheid voor geschillen van bestuur en de onverenigbaarheid met art. 92 en 93 Grondwet 1831. *Parl. Hand.* Senaat, zittingen van 23 – 30 mei 1832 (George Legrand); 15 februari 1834, 13, 23 en 24 maart en 2, 5 en 23 mei 1834 in *Revue de l'administration*, dl. I, 791 en *Parl. Hand.* Senaat, zittingen van 22 en 26 mei 1833 (Charles Rogier). Zie ook E. PICARD in *Pand. b.*, Introduction, dl. 6, 6 en Raymond Janssens, *Mercuriale prononcée par l'avocat général Raymond Janssens à la cour de cassation le 1er octobre 1902 sur l'institution d'un Conseil d'État en Belgique*. Émile Bruylant, Bruxelles, geraadpleegd op http://www.justhis.be/eprints/439/3/1902_C_R.rtf.

²¹⁶¹ Zie X., *BJ* 1842, 1 – 6, (3 – 4): “Chacun voit facilement combien l'absence d'un Conseil d'État élargit en Belgique le domaine de la critique législative ... La législation s'accroît avec un laisser-aller machinal qui ne rend guère lourde la tâche du législateur. Pour façonner les idées en principes destinés à gouverner les hommes et les choses, il y a un art profond auquel on n'est initié que par de longues études et auquel celui qui le cultive doit consacrer tout ce qu'il possède d'ardeur et de forces.” De roep om een Raad van State in *BJ* uit 1842 kwam er ook niet toevallig in een politiek instabiel klimaat. Een ontwerp uit 1848 verviel door ontbinding van het Parlement en ook pogingen van Rogier (1853) en d'Anethan (1855) kenden geen success.

²¹⁶² CH. WOESTE, ‘De la création en Belgique d'un Conseil d'État’, *BJ* 1890, 1438 – 1440.

²¹⁶³ Zie o.a. R. JANSSENS, *De l'institution d'un Conseil d'Etat en Belgique, discours prononcé à l'audience solennelle de rentrée de la Cour de cassation du 1er octobre 1902*, Brussel, Emile Bruylant, 1902, 5 en ‘Le Conseil d'État’, *JT* 1902, 1125 – 1126 : “La magistrature, gardienne de la loi, est d'essence calme et silencieuse. Parfois, en des audiences solennelles, des mercuriales, timidement, en des phrases discrètes, font la leçon au Pouvoir. Et voici qu'aujourd'hui, du siège le plus élevé de la Magistrature suprême, sont tombées, à l'égard du travail législatif, des paroles de blâme et de critique dont les termes mesurés et nets, dans la forme, ne faisaient que renforcer la sévérité du fond.”

²¹⁶⁴ *Ibid.*, art. 2. Carton de Wiart belast met de uitvoering ervan.

onverenigbaarheid kenden met het lidmaatschap van het Parlement. Tot slot werd binnen deze Raad een permanent comité geïnstalleerd dat bestond uit de voorzitter en 6 leden benoemd door de Koning, waaraan de minister van Justitie nog extra leden kon toevoegen, naar analogie met de algemene regeling uit 1911²¹⁶⁵. De Raad voor Wetgeving werd afgeschaft naar aanleiding van de oprichting van de Raad van State²¹⁶⁶.

514. In onderstaande tabel werd de voorzitter van de Raad aangegeven met donkergrijs terwijl de vicevoorzitter in het lichtgrijs werd aangeduid. Verticale lijnen wijzen op de secretaris en arcering op de plaatsvervangende secretaris. De omkaderde stukken tot slot verwijzen naar lidmaatschap van het Bestendig Comité.

²¹⁶⁵ Zie 1922.

²¹⁶⁶ Regentsbesluit van 23 augustus 1948 tot afschaffing van de Raad voor Wetgeving ingesteld bij het Ministerie van justitie, *Pasin.* 1948, 611.

5.2.1.1. Samenstelling

Naam	Functie	1911	1912	1913	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
P. de la Vallée Poussin	(ere-) S-G van het ministerie voor wetenschappen en kunst																								
P. De Pelsmaeker	Professor RUG																								
G. Galopin	Professor Luik																								
E. Hanssens	Professor Brussel																								
F. Holbach	Advocaat HvB Brussel																								
	Vice-voorzitter RBEA Brussel/Erevoorzitter HvB Brussel																								
F. Morelle	Professor KU Leuven																								
A. Nerinx	Advocaat HvC																								
E. Picard	Professor ULB																								
A. Prins	Raadshoer HvC/(ere-) PG HvB Brussel																								
J. Servais	Professor KU Leuven																								
J. Van Biervliet	S-G van het ministerie van justitie																								
A. Ernst de Burnswyck	Kabinetschef minister van Financiën/Professor KU Leuven																								
H. Velge	Advocaat HvB Brussel																								
Ch. De Jongh	Substituut pdK Brussel/pdK/PG HvB Brussel/A-G HvC																								
L. Cornil	Professor Brussel																								
R. Marcq	Onderdirecteur ministerie van Justitie																								
R. payen	Onderdirecteur ministerie van Justitie (vanaf 1934 inspecteur-generaal)																								
V. Godefroid	Professor Brussel																								
M. Vauthier	Eerste A-G HvC PG (1927)																								
P. Leclercq	Ere P-G HvB Gent																								
A. Callier	Raadshoer HvC																								
J. De Haene	Professor KU Leuven																								
L. Dupriez	Advocaat HvC																								
M. Hermans	Advocaat HvC																								
Ch. Resteau	Oud-stafhouder balie Luik																								
M. de Falloise	PdK Brussel																								
R. Hayoit de Termicourt	Advocaat HvB Luik																								
Pepin	Raadshoer HvB Brussel																								
L. Soenens	Professor Brussel																								
H. Speyer	(ere-) Directeur-generaal ministerie van Justitie																								
Poll	Professor Luik																								
M. Dullaert	Vice-voorzitter RBEA Brussel																								
A. Braas																									
H. De Page																									
P. Servais																									

5.2.1.2. Oude wijn in nieuwe zakken?

515. In de plaats van de vroegere (*ad hoc*) extraparlamentaire commissies, kon het wetgevend werk nu uitbesteed worden aan de (permanente) Raad voor Wetgeving. Bekijken we zijn samenstelling²¹⁶⁷ van naderbij, dan valt vooral de continuïteit met het verleden op²¹⁶⁸. Een groot aantal van de leden van de Raad voor Wetgeving zijn magistraten en net zoals in het verleden is er een sterke vertegenwoordiging van de Brusselse magistratuur. Zo tellen we onder de aanwezigen de voorzitter van het hof van beroep van Brussel, de procureur-generaal en de procureurs des Konings. Van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel is de vicevoorzitter aanwezig. Van het Hof van Cassatie zijn er een aantal advocaten, de advocaat-generaal en procureur-generaal. Ook uit Brussel zijn er een aantal professoren van de ULB die ook actief waren aan de Brusselse balie. De rest van de Raad bestond uit een aantal ambtenaren, professoren uit Gent en Luik en de oud-stafhouder van de Luikse balie. Min of meer dezelfde verhoudingen vinden we terug bij het Bestendig Comité van de Raad voor Wetgeving.

5.2.1.3. Werkzaamheden

516. De werkzaamheden van de Raad voor Wetgeving werden in de vorm van wetsontwerpen²¹⁶⁹ neergelegd in het Parlement, telkens vergezeld van een uitgebreid verslag. Aangezien er zowel een constante is in de extraparlamentairen die de wetsontwerpen voorbereiden als in de samenstelling van het Parlement, hoeft het ook niet te verbazen dat de resultaten dezelfde waren.

517. Grote veranderingen in de rechtspleging moesten aanvankelijk niet verwacht worden. Uit de ontwerpen van de Raad voor Wetgeving werden de stukken die de bevoegdheid en

²¹⁶⁷ *Annuaire administratif*, 1912, Bruxelles, Bruylant, 108 a. Onder Minister van Justitie Carton de Wiart, kabinetschef A. Ernst en secr. Velge en Dujardin; *ibid.* 1913, 108 c; *ibid.* 1920, 135 – 136; *ibid.* 1921, 155; *ibid.* 1923, 156; *ibid.* 1924, 157; *ibid.* 1925, 157 – 158; *ibid.* 1926, 167 – 168; *ibid.* 1927, 168 – 169; *ibid.* 1928, 144 – 145; *ibid.* 1929, X.; *ibid.* 1930, 122 – 123; *ibid.* 1931, 123 – 124; *ibid.* 1932, 124; *ibid.* 1933, 127; *ibid.* 1934, 124; *ibid.* 1935, 124; *ibid.* 1936, 125; *ibid.* 1937, 150; *ibid.* 1938, 150; *ibid.* 1939, 194; *ibid.* 1940, 176. De samenstelling uit 1911 is niet opgenomen in de *Annuaire administratif* van dat jaar. Zie hiervoor *Rec. Circ.* 1911. Het ging om “*hommes éclairés et d’une autorité reconnue dans les matières du droit*”. Zie ook *Pasin.* 1911, 418 en E. PUT, *Het Ministerie van Justitie (1831-1988). Deel I: Organisatiestructuur van de centrale administratie en de adviesorganen*, ARA, Brussel, 1990, 174 p. (148).

²¹⁶⁸ Dat was ook het Parlement zelf niet ontgaan: “*Is het echter aan te nemen dat zij uitsluitend werden gekozen in de magistratuur en de balie van Brussel?*”. Begroting van het ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1924. Verslag namens de bijzondere commissie uitgebracht door den heer Poncelet, *Parl. St. Kamer* 1923 – 1924, nr. 324.

²¹⁶⁹ Voor dit proefschrift zie bijvoorbeeld Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 8, 37, 38 en 50 der wet van 25 maart 1876 inhoudende den Eersten Titel van het Voorafgaande Boek van het Wetboek van burgerlijke rechtspleging, *Parl. St. Kamer*, 1922 – 1923, nr. 120; Wetsontwerp betreffende de bevoegdheid en den aanleg in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken, *Parl. St. Kamer*, 1927 – 1928, nr. 298 vervallen door ontbinding van het Parlement en opnieuw ingediend *Parl. St. Kamer*, 1928 – 1929, nr. 265, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 98 (en nr. 239 Verslag door Van Dievoet).

gerechtelijke organisatie betroffen gelicht (en in bepaalde gevallen gestemd en afgekondigd) terwijl veranderingen in de burgerlijke rechtspleging verzandden in het Parlement. Daarbovenop ondergingen deze wetsontwerpen de snelle opvolging van regeringen (en dus ontbindingen van het Parlement). Ook het omgekeerde vond plaats. Bepaalde wetsvoorstellen van individuele parlementsleden werden voorgelegd aan en vervolgens herwerkt door de Raad voor Wetgeving. Het resultaat van deze herwerking was vaak conservatiever dan het wetsvoorstel maar ging soms nog altijd te ver voor het Parlement²¹⁷⁰.

5.2.2. Economische crisis(sen) post 1930: regeringen nemen de touwtjes in handen.

5.2.2.1. Techniek van besluitwetten; economische motieven ter legitimatie van een buitenkans

*“Notre machine parlementaire est trop lente, trop compliquée, peu apte, à des travaux de ce genre, qui devraient être réservés à des spécialistes.”*²¹⁷¹

518. Na de Eerste Wereldoorlog kreeg het Parlement in binnen- en buitenland te horen een weinig effectieve praatarak te zijn²¹⁷². Het Parlement werd oeverloos gepalavar, weinig daadkracht, verdeeldheid, electorale berekening, demagogie... kwalijk genomen²¹⁷³. Tegen deze achtergrond groeide begin de jaren '1930 de overtuiging dat het gerechtelijk recht bij uitstek een zaak van specialisten was. In het verleden werd dit deels verholpen door extraparlamentaire commissies met uitsluitend of overwegend magistraten en ook in de jaren na de Eerste Wereldoorlog kon de Raad voor Wetgeving in die zin wegen op het wetgevende werk. Toch volstond dit niet. De opeenvolgende regeringen slaagden er niet in om ontwerpen die voorbereid waren door de Raad voor Wetgeving door het Parlement te loodsen, waar ze vast

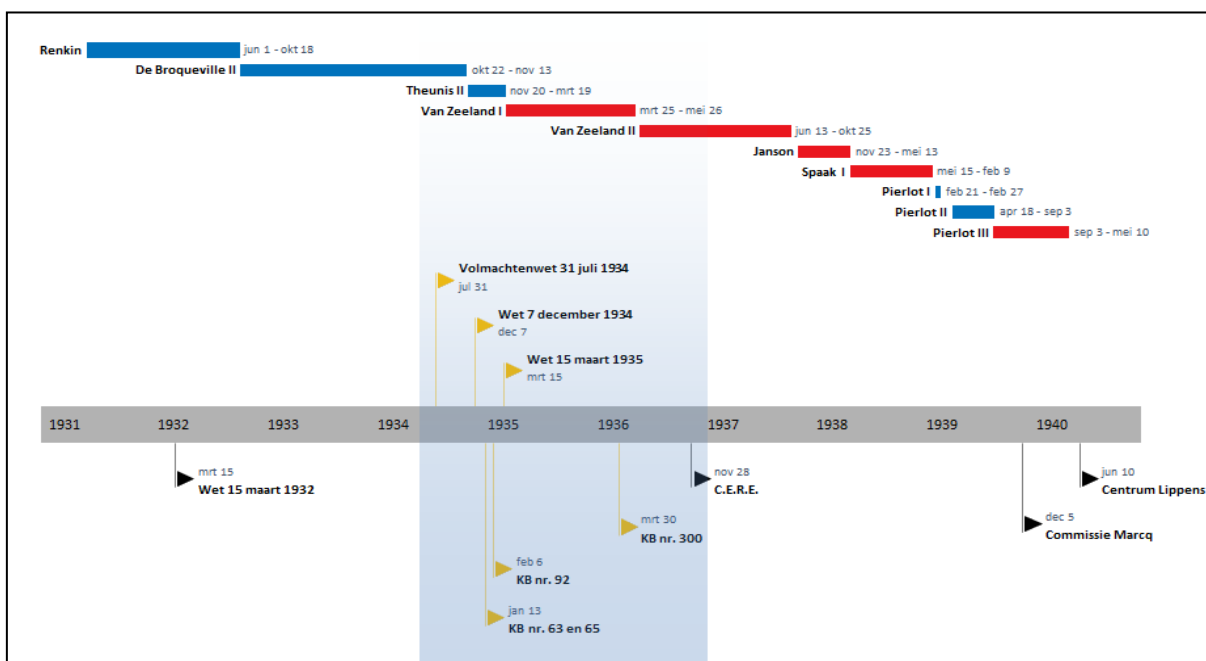
²¹⁷⁰ Zie Hoofdstuk III: 3.3.4.1. [Beslag] en 3.3.3.2. [Kort geding en procedure op verzoekschrift].

²¹⁷¹ Minister van Justitie Bovesse in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 4 december 1934, 87. Of nog *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 6 december 1934, 41 : *“Vous semblez croire que j’ai l’intention de proposer au Roi de modifier complètement le Code de procédure, l’organisation judiciaire et toutes les lois sur la compétence. Vous savez que c’est inexact. Mais je vous rappelle que l’honorable M. Vandervelde, il y a quelque temps, à la Chambre déclarait qu’en cette matière il comprendrait une délégation de pouvoirs...Vous savez bien que ce n’est pas dans une assemblée nombreuse que l’on peut examiner la refonte du Code de procédure; il conviendra quelque jours de créer une commission, de donner délégation au gouvernement et de mettre au point cette chose admirable en soi, mais un peu vieillie, de moderniser nos codes.”* Zie in die zin ook Vandervelde in *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 4 december 1934, 88.

²¹⁷² Zie bijvoorbeeld Kamervoorzitter Brunet die in 1923 al waarschuwde voor toenemende antiparlamentaire stemmingsmakerij (al zou dit in België niet zomaar pakken volgens hem), *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 13 november 1923, 3 en M. BEYEN en R. RÖTTGER, ‘Het streven naar waardigheid’ in E. GERARD, E. WITTE, E. GUBIN en J.-P. NANDRIN (red.), *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers: 1830 – 2002*, Brussel, Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2003, 517 p. (358 – 382) en E. GERARD, ‘Een schadelijke instelling’ in *ibid.*, 497 – 512.

²¹⁷³ *Ibid.*, 504 – 510.

kwamen te zitten in de traag draaiende wielen van de parlementaire machine. De techniek van besluitwetten kon een oplossing bieden.

519. In 1934 vroeg de regering-de Broqueville II (22 oktober 1932 – 13 november 1934)²¹⁷⁴ een vierde maal²¹⁷⁵ om bijzondere machten naar aanleiding van de economische crisis, met het oog op muntstabilisatie en een begrotingsevenwicht. Het eerdere gebruik van volmachtenwetten had gemeen dat ze steeds beperkt waren voor bepaalde doeleinden. Deze keer zag de regering het iets ruimer. Dit was nodig om “*de monetaire en economische grondslagen van het land te verzekeren*” en “*...aan de nationale bedrijvigheid de middelen te verzekeren welke zij noodig heeft om een voldoende graad van evenwicht en welvaart terug te vinden*”²¹⁷⁶. Voor een werk van deze omvang was de normale parlementaire procedure omwille van haar traagheid niet geschikt. Bovendien waren de maatregelen in het pakket allemaal met elkaar verbonden²¹⁷⁷. Het uiteindelijke doel was een sanering van de begroting, verminderen van de lasten voor bedrijven en het uitbreiden van de nationale nijverheid door o.a. te investeren in grote openbare werken, ... Naast deze zaken beoogde de Regering ook een wijziging van de wet van 25 oktober 1919 die o.a. de alleenzetelende rechter invoerde in burgerlijke zaken met het oog op een algemene korte rechtspleging voor betwistingen van geringe waarde. De

²¹⁷⁴ Met Bovesse als minister van Justitie (en ook Van Zeeland als lid van de ministerraad).

²¹⁷⁵ Wet van 31 juli 1934 waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Pasin.* 1934, 302 – 303 ; IV “*Prendre toutes mesures à l’effet de prévenir et de réprimer tous actes de nature à ébranler le crédit public.*”. De regering vroeg en kreeg in 1926 (tandem Jaspar-Francqui) en 1932 (Regering de Broqueville II vroeg om bijzondere machten om een complete budgettaire ontsporing af te wenden) al herhaaldelijk volmachten. E DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIINGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe geschiedenis van België. II (1905 – 1950)*, 1051 – 1054.

²¹⁷⁶ Ontwerp van wet waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herself en de vermindering van de openbare lasten, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 255, 1.

²¹⁷⁷ *Ibid.*, 2.

herziening van de tarieven konden op hun beurt ook aanleiding geven tot het herdenken van de regels betreffende bevoegdheid, burgerlijke rechtspleging en gerechtelijke organisatie²¹⁷⁸.

520. Verschillende parlementsleden vonden, hoewel ze de ernst van de toestand onderschreven, dat deze materie helemaal niet aansloot bij de geest van de volmachtenwet²¹⁷⁹. Een ultiem compromis kwam er op voorstel van minister van Justitie Bovesse. Die wilde de betrokken wetsontwerpen heronderzoeken door *une collaboration parlementaire spéciale*. Daartoe zouden de voorzitters van de commissies Justitie uit de Kamer en Senaat (zonder onderscheid te maken naar partij toe) de leden aanduiden die daartoe het meest geschikt waren. Deze zouden dan samen met de minister van Justitie en leden van zijn departement samenzitten met *un eminent magistrat particulièrement éclairé et actif, don't il n'est pas besoin que je cite le nom et qui m'a déjà promis son concours* om de ontwerpen verder op punt te zetten²¹⁸⁰. Het ging hem in wezen om een technische discussie die door haar aard en complexiteit niet noodzakelijkerwijs aan een parlementair onderzoek moest onderworpen worden, althans volgens Bovesse.

521. De wet van 7 december 1934²¹⁸¹ en, in mindere mate, de wetten 15 en 30 maart 1935²¹⁸² openen de deur naar een hervorming van de burgerlijke rechtspleging. De wet van 7 december 1934 breidde het oorspronkelijke bereik uit tot de bevoegdheid, burgerlijke rechtspleging en de gerechtelijke organisatie²¹⁸³. De reden daarvoor was tweevoudig. Enerzijds was er een noodzaak aan bepaalde hervormingen. Anderzijds waren bij de Kamer een aantal wetsontwerpen aanhangig die tot doel hadden de rechtsbedeling te bespoedigen, de werking van het gerecht te vereenvoudigen en de kosten te verminderen waartoe zaken van een geringer

²¹⁷⁸ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 4 december 1934, 87 e.v.

²¹⁷⁹ Zie o.a. de uithaal van Kamerlid Borginon in *ibid.*, 85 e.v.. Omgekeerd vond René Victor bijvoorbeeld de volmachten voor de regering noodzakelijk om het vertrouwen van de rechtsonderhorige in Justitie te herstellen (René Victor maakte ook niet toevallig deel uit van het Centrum Lippens, zie *infra*). De magistratuur trof volgens hem geen enkel verwijt. Het waren de hoge gerechtskosten en de overbelasting van het gerecht die de oorzaak waren van het verlies van vertrouwen. J. VERSTRAETE, *René Victor 1897 – 1984. Strijder voor het Vlaamse rechtsleven. Biografie*, Doorbraak, 2018, 251. Victor zelf stelde voor om de bevoegdheid van de vrederechter *ratione summae* uit te breiden tot 10.000 frank, het beroep op een pleitbezorger facultatief te maken en de erelonen en kosten van de deurwaarders te verlagen. Daarnaast was een meer realistische bepaling van de rol- en griffierechten en van de registratierechten op het vonnis nodig en mochten ze pas eisbaar zijn bij de uitvoering van het vonnis. Ook het systeem met de alleenzetelende rechter kon uitgebreid worden.

²¹⁸⁰ *Ibid.*

²¹⁸¹ Wet van 7 december 1934 tot verlenging en aanvulling van de bepalingen uit de wet van 31 juli 1934 waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Pasin.* 1934, 444.

²¹⁸² Art. 7, Wet van 30 maart 1935 tot verlenging en aanvulling van de wetten van 31 juli, 7 december 1934 en 15 maart 1935 met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Pasin.* 1935, 245 – 247 ; *Il est ajouté au IV bis de l'article 1er de la même loi un alinéa ainsi conçu: "Modifier et compléter la législation sur l'organisation du notariat et celle sur la discipline de tous officiers publics ou ministériels."*. Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 29 maart 1935, 698 – 699 en *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 30 maart 1935, 333 e.v.

²¹⁸³ Memorie van toelichting, 214 : *"L'exagération actuelle des frais de justice et, malgré les restrictions qui en sont la conséquence, au point de vue des actions dont les tribunaux peuvent être saisis, l'encombrement des rôles, tant devant les tribunaux de première instance qu'en appel."*

belang aanleiding gaven²¹⁸⁴ en de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep te ontlasten²¹⁸⁵. Naast het onderstrepen van het apolitiek karakter van de voorgenomen hervormingen werd gesteld dat een parlementaire behandeling te lang zou duren. Het ging bovendien om ontwerpen die reeds waren onderzocht door de Raad voor Wetgeving (wetsontwerpen voorgesteld door of herwerkte wetsvoorstellen). Deze zaken waren al aanhangig bij de Kamer, soms zelfs met een verslag. Men kon dus snel tot de uitvoering overgaan²¹⁸⁶.

522. Hoewel deze volmachtenbesluiten de algemene principes van het gerechtelijk privaatrecht niet aanvielen²¹⁸⁷, onderging de materie wel (en de burgerlijke rechtspleging in het bijzonder) de grootste wijzigingen sinds de napoleontische periode. De gebeurde vooral met KB's nr. 63 en 65 van 13 januari 1935, KB nr. 92 van 6 februari 1935 en KB nr. 300 van 30 maart 1936. Verdienen ook nog vermelding: KB van 24 december 1935 waarin de kwaliteiten afgeschaft werden, KB van 20 december 1936 dat de voorwaarden voor de benoeming van magistraten vastlegde en de fiscale hervorming van gerechtelijke akten.

523. Dat deze hervormingen er uiteindelijk kwamen onder twee eerste ministers die zelf niet verkozen waren, Georges Theunis²¹⁸⁸ en Paul Van Zeeland²¹⁸⁹, mag niet verbazen en was tekenend voor de tijdsgeest.

²¹⁸⁴ 1. Wetsontwerp betreffende de bevoegdheid en den aanleg in burgerlijke zaken en in handelszaken, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 91 en 239 (Verslag Van Dievoet); 2. Wetsontwerp betreffende het conservatoir beslag en de gedwongen tenuitvoerlegging, *Parl. St. Kamer* 1933 - 1934, nr. 95; 3. Wetsontwerp betreffende de bevoegdheden van de voorzitters der rechtbanken, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 96; 4. Wetsontwerp betreffende de termijnen en betekeningen in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 98; [en 5. Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid en de rechtsvordering in strafzaken, alsmede van artikel 565 van het Wetboek van strafrecht, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 103]. Wetsontwerpen 2, 3 en 4 werden reeds in een vorige legislatuur ingediend maar vervielen door de ontbinding van het Parlement, *Parl. Hand. Kamer*, zitting van 4 december 1934, 87.

²¹⁸⁵ Wetsontwerp tot verlenging en aanvulling van de bepalingen der wet van 31 juli 1934 waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Parl. St. Kamer* 1934 – 1935, nr. 7, 2.

²¹⁸⁶ *Parl. Hand. Kamer*, zitting van 4 december 1934, 87. Ontwerp van wet tot verlenging en aanvulling van de bepalingen der wet van 31 juli 1934 waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Parl. St. Kamer* 1934 – 1935, nr. 13, 3.

²¹⁸⁷ A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, 436.

²¹⁸⁸ B. HENAU, *Paul Van Zeeland en het monetaire, sociaal-economische en Europese beleid van België, 1920 – 1960*, 1995, Brussel, Paleis der Academiën, 325 p. (hierna verkort als B. HENAU, *Paul Van Zeeland*).

²¹⁸⁹ Paul Van Zeeland werd op aansturen van Theunis, die als informateur optrad, door Leopold III benoemd tot formateur. Van Zeeland maakte eerder al deel uit van een regering. In juni 1934 trad hij toe tot de regering- de Broqueville als technocraat maar nam ontslag op 9 november 1934 omdat hij niet langer akkoord was met de gevoerde economische politiek. Ook bij de verkiezingen van 24 mei 1936 kwam hij niet op.

5.2.2.1.1. *Theunis II: KB nrs. 63 en 65 van 13 januari 1935 en KB nr. 92 van 6 februari 1935.*

524. Deze KB's beoogden enerzijds een aanpassing van de bevoegdheidsregels aan de gewijzigde economische situatie (KB nr. 63²¹⁹⁰) en anderzijds een nieuwe summiere procedure voor zaken van geringe waarde (KB nr. 65 voor vorderingen waarvan het bedrag de bevoegdheid van de vrederechter in laatste aanleg niet overschrijdt en KB nr. 92 voor onderhoudsgelden).

525. Het KB nr. 63 was in feite een geamendeerde versie van het oorspronkelijke wetsontwerp²¹⁹¹, op basis van het verslag van Van Dievoet²¹⁹², die optrad als verslaggever voor de commissie *justice et de la législation civile et commerciale* van de Kamer, en hoge verwachtingen had: "*L'exposé des motifs déclare, à juste titre, que cette majoration aura pour effet d'assurer, pour de nombreux litiges, une justice plus rapide et moins coûteuse, et qu'elle permettra de désencombrer les rôles de nombreux tribunaux de première instance et ceux des cours d'appel.*"²¹⁹³. De verwachting, of althans de hoop, was dat deze procedure een experiment kon vormen en misschien in de toekomst tot voorbeeld kon dienen voor een grotere, algemene hervorming²¹⁹⁴.

526. De hervormingswind die door de gangen van de wetstraat blies, ging niet onopgemerkt aan de balie voorbij. Sterker, ze besloten de spreekwoordelijke vooroorlogse draad terug op te nemen²¹⁹⁵. Naast de pogingen vóór WO I probeerde de FAB vooral sinds 1927 terug op het debat te wegen met rapporten van Gheude, Forgeur, Callewaert en Emond. Deze bereikten de Kamer en echoden na in de besprekingen van de justitiebegrotingen. Hier werden niet noodzakelijk nieuwe ideeën of oplossingen aangereikt, maar geput uit de conclusies van de FAB aan het begin van de 20ste eeuw. Daar was immers niet veel mee gedaan²¹⁹⁶.

²¹⁹⁰ Zie KB nr. 63 van 13 januari 1935 met betrekking tot de bevoegdheid en aanleg in burgerlijke en handelszaken en het beroep tegen vonnissen van de vrederechters (hierna KB nr. 63), Verslag aan de Koning, *Pasin.* 1935, t. I, 21 – 31 (21).

²¹⁹¹ Wetsontwerp betreffende de bevoegdheid en den aanleg in burgerlijke zaken en handelszaken, *Parl. St.* Kamer 1934 – 1935, nr. 91. Het werd in die mate geamendeerd dat het verslag van Van Dievoet er als interpretatief document werd aan toegevoegd bij de publicatie. Van Dievoet zal later ook (samen met Piret en Vauthier) het deeltje over de *Compétence en matière civile et commerciale* voor zijn rekening nemen in de *RPDB*.

²¹⁹² Wetsontwerp betreffende de bevoegdheid en den aanleg in burgerlijke zaken en handelszaken. Verslag namens de Commissie voor Justitie door Van Dievoet, *Parl. St.* Kamer 1933 – 1934, nr. 239. Zie R. VICTOR, 'Professor Van Dievoet als Rechtsgeleerde', *RW* 1949 – 1950, 1297 – 1310 (1306).

²¹⁹³ *Ibid.*

²¹⁹⁴ Verslag aan de Koning, *Pasin.* 1935, t. I, 33 : "*D'aucuns souhaiteront sans doute voir étendre le champ d'application des réformes contenues dans le présent arrêté. Celui-ci doit, dans l'esprit de ses auteurs, constituer avec une amélioration sensible du régime des petits procès qui doivent se faire en peu de temps et à peu de frais, une expérience intéressante don't le législateur pourra éventuellement s'inspirer dans l'avenir.*"

²¹⁹⁵ Zie *supra*.

²¹⁹⁶ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 24 januari 1934, 743 e.v.. Geëns naar aanleiding van de bijeenkomst van de FAB in Brugge datzelfde jaar. Zie in die zin ook X., 'A Son Excellence le Grand Juge. Ministre de la Justice.', *JT* 1931, 341 – 344 waarin werd opgeroepen tot de eenmaking van de rechtspleging door het afschaffen van uitzonderingen, samen met tal van andere aanbevelingen. De auteur verwees ook naar de *Journal des Tribunaux* zelf ter inspiratie.

527. In 1935 werd Charles Van Reepinghen aangesteld als verslaggever over de stand en toekomst van het gerechtelijk privaatrecht, naar aanleiding van het VI^{de} congres van de internationale unie van advocaten dat van 5 tot 7 juli 1935 in Brussel plaatsvond²¹⁹⁷. De hervormingen uit de KB's van begin 1935 waren er buiten de advocatuur om gekomen. Dat mocht geen tweede keer gebeuren²¹⁹⁸. Van Reepinghen wikte en woog daartoe een aantal recente hervormingen en schetste de mogelijke klijlijnen voor een toekomstige, grote, hervorming. Hij putte daarvoor o.a. uit Allards ontwerp²¹⁹⁹ en het verslag van Jean Appleton in Frankrijk²²⁰⁰. Van Reepinghen gaf ook nog aan dat zowel de wet op de gerechtelijke organisatie als de werken die haar vooraf gingen, samen met de besprekingen van de wet van 15 maart 1932 en de rapporten van Sinzot en Meyers, voor wat het Parlement betrof, mooi materiaal opleverden om meteen aan de slag te gaan voor een meer complete herziening.

528. Van Reepinghen juichte de wijzigingen in de wet van 15 maart 1932 ten voordele van de rechtbank van eerste aanleg toe (relatieve volheid van bevoegdheid en wijzigingen in samenhang, aanhangigheid en tegenvordering) maar het afschaffen van de uitzonderingsgerechten was nog beter geweest. Dat was ook de wens van de FAB. Bij gebrek aan afschaffing van de rechtbanken van koophandel en werkrechtshraden behield men best de bestaande gerechtelijke organisatie. Bij het steeds maar uitbreiden van de bevoegdheid van de vrederechter plaatste hij een kanttekening²²⁰¹. Deze nieuwe bevoegdheden mochten geen afbreuk doen aan de historische missie van de vrederechter enerzijds en anderzijds was de materiële organisatie van de vredegerechten niet aangepast aan de nieuwe bevoegdheden. Alle excepties van onbevoegdheid tot slot moesten binnen zeer korte termijn beslecht worden.

529. Van Reepinghen besloot dat een volledige herziening van de CPC noodzakelijk was (I) en de pleitbezorgers afgeschafd moesten worden (II). Het probleem met verdagen van de zaak moest intern met de balie opgelost worden en niet door een strenge regeling (IV). Verzet moest

²¹⁹⁷ CH. VAN REEPINGHEN, *La réforme de la procédure civile. Rapport du M. Charles Van Reepinghen (du Barreau de Bruxelles)*, *JT* 1935, 452 – 458.

²¹⁹⁸ X., 'L'ajournement incertain', *JT* 1935, 105 – 108 (108): "On ne peut porter la main sur les principes juridiques qui sont l'oeuvre du temps et de l'expérience, sans faire, au préalable, un acte d'humilité. C'est peut-être cette dernière vertu qui fait le plus défaut aux rédacteurs des arrêts royaux pris en execution des pleins pouvoirs." En X., 'La boîte de Pandore', *JT* 1935, 121 – 124, *LE JOURNAL DE TRIBUNAUX*, "Faux Pas de M. Bovesse". L'arrêté royal du 13 janvier 1935', *JT* 1935, 65 – 68. Vooral de beperking van het hoger beroep (in zaken voor vrederechter of door verhogen grens uitspraken in eerste en laatste aanleg) moest er aan geloven.

²¹⁹⁹ Zie Hoofdstuk II: 2.4.2. Grondplan ontwerp Allard tot 2.4.5. Deformalisering.

²²⁰⁰ Jean-Charles-Joseph Appleton (°Charolles, 31 oktober 1868 - †Lyon, 23 januari 1942) was advocaat tussen 1891 en 1942 aanvankelijk aan de balie van Lyon en na het stoppen van zijn universitaire carrière, aan de balie van Parijs. Hij sticht in 1921 de Association nationale des avocats en ook de rest van zijn carrière staat in het teken van de advocatuur (schrijft o.a. een *Traité de la profession d'avocat* in 1923). Speerpunten van zijn werk zijn de fusie van advocaat en pleitbezorger, de vereniging van advocaten en professionalisering van jonge advocaten en de hervorming van de CPC. In 1929 werkt hij aan het hoofd van een commissie in de schoot van de Nationale vereniging van advocaten een volledig ontwerp van wetboek uit (J. APPLETON, *Avant-projet d'un Code de procédure civile*, Paris, Dalloz, 1934) Zie P. ARABEYRE, J.-L. HALPÉRIN en J. KRYNEN (eds.), *Dictionnaire historique des juristes français, XIIe- Xxe siècle*, Quadrige/PUF, Paris, 2007, C. FILLON, 'L'itinéraire d'un avocat engagé: l'exemple de Jean Appleton' *RSIHPA* 1994/6, 195 – 218 en *Histoire du barreau de Lyon sous la Troisième République*, Lyon, 1995.

²²⁰¹ Zie in die zin ook Verslag uit naam der Commissie van Justitie, belast met het onderzoek van de Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1935, *Parl. St. Senaat*, 1935 – 1936, nr. 49, 12 – 14 en 22.

gebeuren binnen een kortere termijn (V). Een systeem van nietigheden dat alleen steunde op *pas de nullité sans grief* was uitgesloten (VI). Het schriftonderzoek en getuigenverhoor konden eenvoudiger en met minder formaliteiten (VII). Een voorafgaande verzoeningspoging was geen goed idee (VIII). De missie van rechters in kort geding moest behouden en versterkt worden (IX). De arbitraire beperking op het recht op beroep door de KB's van 13 januari 1935 moest worden aangepakt. Beroep aantekenen door middel van een verklaring op de griffie was toe te juichen (X). De tussenkomst van het OM in burgerlijke zaken kon verdwijnen (XI), het uitvoeren van vonnissen was te duur of te ingewikkeld (XII) en registratierechten moesten afgeschaft worden (XIII).

530. Van Reepinghen besloot zijn verslag met een openlijke sollicitatie; “*S’il plaisait à M. le Ministre de la Justice de constituer comme il vient de le faire pour la loi de Défense sociale, une commission chargée de préparer dans un court délai, un projet de revision du Code de 1806, cette initiative qui couronnerait les Travaux de ce Congrès serait favorablement accueillie par tous ceux qui souhaitent des formalités judiciaires plus souples, plus simples en même temps que moins onéreuses et pour tout dire, une amélioration de la justice elle-même.*”²²⁰²

5.2.2.1.2. *Van Zeeland I: KB nr. 300 van 30 maart 1936: een programmawet voor het burgerlijk procesrecht.*

531. De regering ging op Van Reepinghens aanbod in. Het resultaat was het KB nr. 300 van 30 maart 1936 dat het sluitstuk vormde van de hervormingen in het interbellum²²⁰³. Deze hervorming was (wederom) geïnspireerd op het ontwerp van het bestendig comité van de Raad voor Wetgeving over de termijnen en betekeningen²²⁰⁴, het werk van de commissie Justitie door

²²⁰² *Ibid.*, 458.

²²⁰³ Zie Hoofdstuk III: 3.3.5. Programmawet voor de burgerlijke rechtspleging: eenmaking van de procedure? en Van Reepinghen zelf in CH. VAN REEPINGHEN, *Le nouveau code de procédure civile*, Bruxelles, Larcier, 1936, 287 p. en J.H. ZWENDELAAR, *Formulaire annoté de Procédure civile, refondu et mis à jour par Charles Van Reepinghen en Pierre Reyntens* (advocaten bij HvB Brussel) en in samenwerking met G. Lermusiaux, pleitbezorger bij HvB Brussel en R. Bihin, pleitbezorger RBEA Brussel, Larcier, Brussel, 1935. Zie ook P. REYNTENS, ‘La réforme de la Procédure civile’, *JT* 1936, 225 – 230 en ‘La Nouvelle Procédure civile. Circulaire de PG Hayoit de Termicourt’, *JT* 1936, 249 – 260.

²²⁰⁴ Wetsontwerp betreffende de termijnen en betekeningen in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 98.

Soudan²²⁰⁵ in de Kamer²²⁰⁶ en ook het werk van een commissie ingesteld door de minister van Justitie met als opdracht *rechercher les moyens propres à supprimer les formalités surannées et à remédier aux inconvénients les plus certains de notre procédure*²²⁰⁷. Die commissie bestond uit:

Samenstelling Commissie KB 1936

Wie	Beroep
Ernest Daubresse (voorzitter)	Raadsheer HvB Brussel
Maurice Sand	Advocaat HvB Brussel
Jacques Lévy-Morelle	Advocaat HvB Brussel
Henry Botson	Advocaat HvB Brussel
Paul Struye	Advocaat HvB Brussel
Charles Van Reepinghen	Advocaat HvB Brussel
René Bihin	Pleitbezorger RBEA Brussel
Georges Lermusiaux	Pleitbezorger HvB Brussel
Declaire (secretaris)	Jurist Ministerie van Justitie
Louis Wodon²²⁰⁸ (secretaris)	Jurist Ministerie van Justitie

532. Dat de advocatuur zich steeds nadrukkelijker positioneerde als gesprekspartner voor een hervorming van de burgerlijke rechtspleging, ontging ook de andere juridische beroepen niet. Zo riep de Gentse pleitbezorger André Rodenbach op om ook pleitbezorgers en deurwaarders te betrekken. Over KB's van de afgelopen jaren stelde hij dat “*bepaalde innovaties in allerijl en zonder voorafgaand onderzoek door besluitwetten ingehuldigd [waren], [ze] dienen zooniet opgeheven, dan toch gewijzigd.*”²²⁰⁹.

²²⁰⁵ Eugène Soudan (°Renaix, 4 december 1880, † 3 oktober 1960). Na studies rechten in Gent trekt Soudan naar de Brusselse balie, waar hij stage loopt bij stafhouder De Jonghe. Na de Eerste Wereldoorlog (1919) werd Soudan parlementslid en professor aan de ULB, waar hij de ‘burgerlijke procedures’ en ‘juridische organisatie’ doceerde. Hij groeide er uit tot een boegbeeld van de faculteit en werd tweemaal decaan (tussen 1936 – 1939 en 1946 – 1947). Hij hield er ook een levenslange vriendschap met Léon Hennebicq en René Marcq aan over. Hij bleef ook een gerespecteerd figuur aan de Brusselse balie, waarvan hij tussen 1931 en 1933 stafhouder werd. Zie B.J. RISOPOULOS, ‘La bâtonnier Eugène Soudan’, *JT* 1960, 653 – 656.

²²⁰⁶ Wetsontwerp betreffende de termijnen en beteekeningen in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken. Verslag namens de commissie voor de justitie en de burgerlijke en strafrechtelijke wetgeving, *Parl. St. Kamer*, 1933 – 1934, nr. 284.

²²⁰⁷ Verslag aan de Koning, *Pasin.*, 1936, 214.

²²⁰⁸ Wodon, Louis (°Sint-Pieters-Woluwe, 18 april 1868, †Sint-Pieters-Woluwe, 26 december 1946). J. HAESAERT “Wodon, Louis” in *Biographie nationale*, XXX, Brussel, Bruylant, 1958, 829 – 832. Louis Wodon was op dit moment nog steeds kabinetschef van Leopold III. Hij lijkt dus eerder afgevaardigd vanuit het ministerie van Justitie en was er dus zelf niet werkzaam. Waarschijnlijk is dit een voorbode van de rol die de Koning en zijn entourage zouden spelen naar het einde van het interbellum toe. Zie hierover ook K. COOLS, *Louis Wodon (1868 – 1946) jurist-kabinetschef-adviseur van Albert I en Leopold III*, onuitgegeven licentiaatsthesis, KU Leuven, 2005, 197 p.

²²⁰⁹ A. RODENBACH, ‘Over gerechtelijke hervormingen’, *RW* 1936 – 1937, 277 – 286 (278): “*Men kan zich niet genoeg overtuigen van de noodzakelijkheid, wanneer men nieuwigheden in het proceduurrecht wil invoeren, zich niet te laten leiden door louter theoretische beginselen noch door abstracte begrippen, maar integendeel de voorgestelde hervormingen te beschouwen met het oog op de rechtspractijk, de uitoefening en de werkelijke toepassing van het recht. Alle poging tot hervorming van ons Codex van rechtspleging – een meesterwerk onder oogpunt van het overeenbrengen der tegenstrijdige belangen van eischer en verweerder – zou moeten toevertrouwd of minstens ingegeven worden door technici en rechtsbeoefenaars: rechters, pleitbezorgers, griffiers, deurwaarders en advocaten.*”

5.2.2.2. Bijkomende katalysatoren

533. Het doorvoeren van hervormingen van de burgerlijke rechtspleging via besluitwetten doorbrak het klassieke paradigma waarin een hervorming (grotendeels) werd voorbereid door de magistratuur maar in een Parlement gestemd moest worden waarin de advocatuur sterk vertegenwoordigd was. Het gevolg daarvan was dat de advocatuur zich ook in de ‘voorbereidende’ fase sterker wilde laten gelden (bijvoorbeeld bij het KB nr. 300 van 30 maart 1936). Daarnaast speelden ook andere zaken een rol als incentive voor de advocatuur voor hervormingen: de crisis van de advocatuur en de stijgende gerechtskosten.

5.2.2.2.1. Crisis van de advocatuur?

534. Tijdens het interbellum duikt ‘de crisis van de advocatuur’ steeds prominenter op als een groot agendapunt op de bijeenkomsten van de FAB²²¹⁰ maar die ‘crisis’ was eigenlijk al langer bezig. Al vanaf het einde van de 19de eeuw gingen de eerste stemmen op die spraken van een crisis van de advocatuur²²¹¹. De oorzaak hiervan was de sterke toename van het aantal advocaten. Dat gold *a fortiori* voor de Brusselse balie, die al veruit de grootste van het land was. Daar tegenover stond dat het aantal zaken tussen de tweede helft van de 19de eeuw en de Eerste Wereldoorlog maar gestaag steeg. Concreet betekende dit dat er zich voor gevestigde advocaten geen al te grote problemen voordeden. Zij hadden immers hun cliënteel door de jaren kunnen opbouwen. Jonge advocaten daarentegen kwamen steeds moeilijker aan de bak. De evolutie werd nog versterkt door de democratisering van het hoger onderwijs na WO I. Terwijl het beroep van advocaat voor WO I feitelijk in handen was van de burgerij, die over voldoende middelen beschikte om jarenlang te wachten op de rentabiliteit van het beroep, werden hogere studies nu steeds toegankelijker voor kinderen van economisch zwakkere klassen. In de schoot van de Brusselse balie werd een commissie opgericht om een aantal voorstellen te doen. Het ging daarbij om hervormingen van de advocatuur zelf, maar ook om het verhogen van de kwaliteit van de rechtenopleiding en het afschaffen van pleitbezorgers²²¹². De conclusies van de commissie namen de vorm aan van een ontwerp van KB maar bleven in de lade van

²²¹⁰ L. HENNEBICQ, ‘Crise dans l’avocature’, *JT* 1932, 681 – 684, en de verslagen van Gaston Collon en Henry Van Leynseele naar aanleiding van de bijeenkomst van de internationale unie van advocaten in 1935 (zie *supra*): G. COLLON, ‘La crise au barreau’, *JT* 1935, 458 – 462 en H. VAN LEYNSEELE, ‘De Balie en de crisis’, *JT* 1935, 462 – 465 G. LINON, ‘Le problème des agences d’affaires’, *JT* 1937, 448 (algemene vergadering van de FAB te Verviers op 10 juli 1937); G. LINON, ‘Le chômage des intellectuels dans ses rapports avec la profession d’avocat’, (algemene vergadering van de FAB te Oudenaarde op 25 juni 1938), H. BOTSON, ‘Le Barreau au point de vue de l’organisation professionnelle’, *JT* 1939, 389 (algemene vergadering van de FAB te luik op 245 juni 1939).

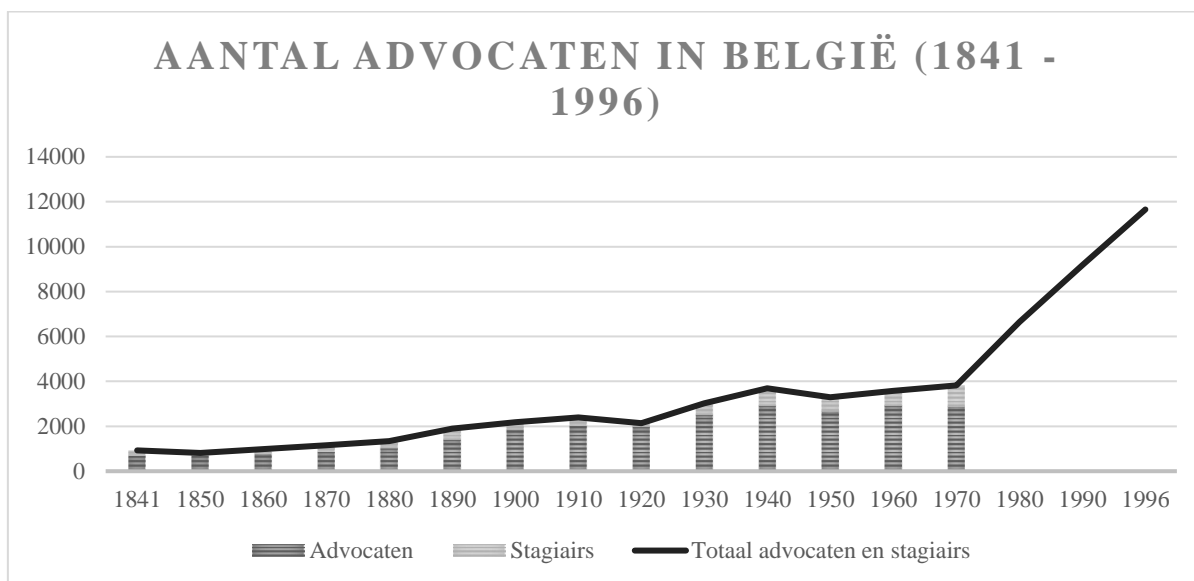
²²¹¹ Algemeen zie B. COPPEIN, *Dromen van een nieuwe samenleving*, 243 – 246 en B. COPPEIN en J. DE BROUWER, *Geschiedenis van de balie van Brussel*, 123 – 130.

²²¹² *Ibid.*, 124 – 125. Er werd o.a. ook een voorstel gedaan om een numerus clausus in te voeren van het aantal advocaten naar gelang het aantal zaken, maar dit werd als onrealistisch en onuitvoerbaar gezien. Ook de discussie omtrent associaties van advocaten (in tegenstelling tot allianties, wat doelde op een stagemester + stagiairs en medewerkers) en het vraagstuk van advocaat-pleitbezorgers werden besproken.

opeenvolgende ministers van Justitie liggen²²¹³. Het Parlement leek immers niet bereid tot een hervorming van het hoger onderwijs of het afschaffen van de pleitbezorgers²²¹⁴. Jonge advocaten trokken als alternatief soms als bestuurder naar nieuwe vennootschappen die nood hadden aan juridisch gevormde specialisten²²¹⁵ of beproefden hun geluk in de magistratuur²²¹⁶.

535. Een korte blik op het aantal advocaten in het algemeen en de grootste balie van het land, Brussel, in het bijzonder, laat toe om de situatie in te schatten.

Aantal advocaten in België²²¹⁷

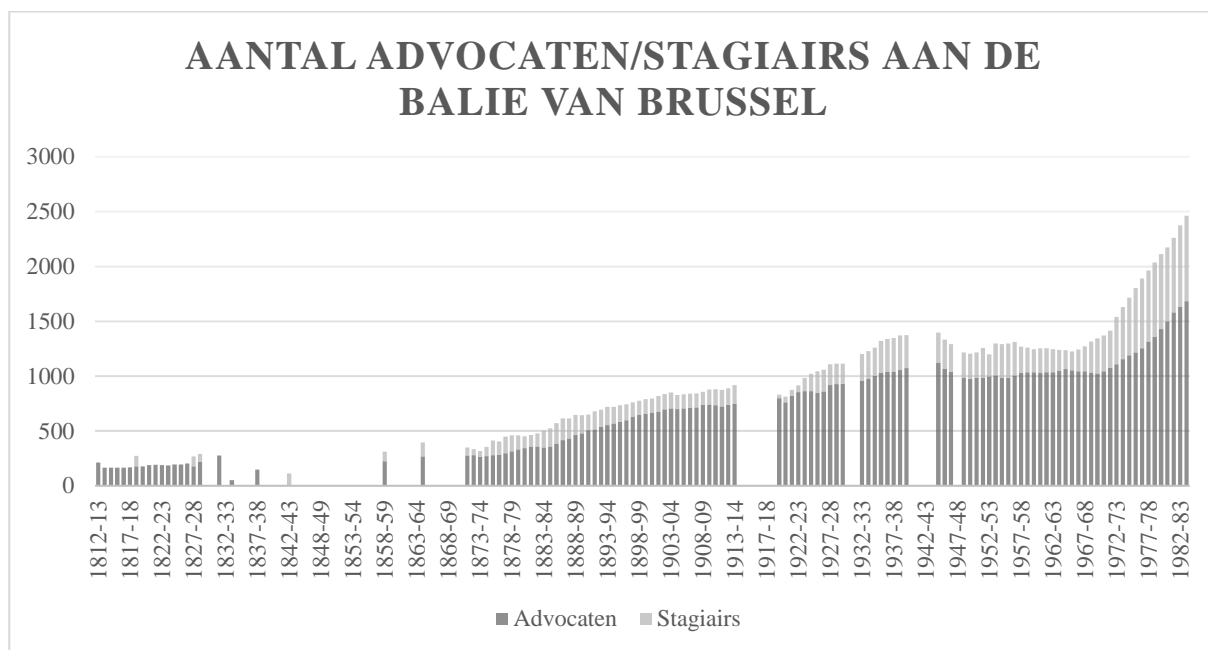
²²¹³ Wel werd met de wet van 30 augustus 1913 (Wet van 30 juli 1913 tot regeling van het dragen van de titel van advocaat, *Pasin.* 1913, 489 – 490) het dragen van de titel van advocaat gereguleerd en strafrechtelijke sancties voorzien voor het ontzettig dragen ervan.

²²¹⁴ *Ibid.*, 128.

²²¹⁵ P. JAMAR, 'La Belgique et le barreau' in *Entretiens sur la Belgique contemporaine*, Brussel, Larcier, 1904, 222 – 223 en P. WAUWERMANS, 'Étude sur le barreau belge', *Bulletin de la Société de législation comparée*, XXVI, 1896 – 1897, 535 – 565 (553).

²²¹⁶ Zie randnrs. 213 en 214.

²²¹⁷ Gegevens uit F. VAN LOON, S. DELRUE en W. VAN WAMBEKE, 'Juridische beroepen in België. Een schets van het rechtssociologisch onderzoeksveld van 1970 tot heden', *BTNG* 1998/1-2, 227 – 246. De gegevens werden verzameld op basis van het Statistisch Jaarboek van België en vanaf 1988 van de Nationale Orde van Advocaten. De aantallen zijn telkens deze op 1 december van het betrokken jaar.

536. Het pessimisme uit het interbellum verdween niet, integendeel, het wordt allomtegenwoordig in de jaren 1950 en 1960. Uit de congressen van de FAB en jaarlijkse openingsredes van de stafhouders kwamen alleen droefgeestige berichten. Aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek (eind jaren 1950, begin jaren 1960) bereikte de malaise een dieptepunt. Dat had vooral te maken met de marktpositie van de hele beroepsgroep (zie *infra*). Terwijl de bevolking met 1.5 miljoen mensen toenam, liep het aantal advocaten tussen 1940 en 1965 van 3700 naar 3470 terug terwijl de vraag om juridische dienstverlening nochtans steeg (verzekeringsmaatschappijen, vakbonden, overheidsdiensten...) ²²¹⁹. Het stagneren (en zelfs terugval) van de beroepsgroep zegt dus ook iets over de aantrekkelijkheid van de advocatuur. Er was zowel een terugval in het aantal studenten rechten als de vaststelling dat steeds minder van deze groep richting balie trokken alwaar er steeds meer afhaakten tijdens de stage.

537. Die evolutie het hoofd bieden, kon enerzijds door een betere bescherming van het beroep. Dat voornemen werd slechts door de Tweede Wereldoorlog onderbroken ²²²⁰. De

²²¹⁸ Gegevens uit J. DE BROUWER en B. COPPEIN, *Geschiedenis van de balie van Brussel*, 230 – 233. Aantal advocaten/stagiairs begin december van het betrokken jaar.

²²¹⁹ L. HUYSE, *Sociologie van het Recht*, 62 – 64.

²²²⁰ Dat gebeurde op verschillende manieren. Enerzijds waren er de voorontwerpen tot regeling van het beroep van advocaat door de FAB zelf. Zie o.a. DEMAY in *JT* 1938, 521, P. DE JARDIN in *JT* 1939, 366 en E. THIEBAULD in *JT* 1939, 399. Anderzijds werden door de FAB's publieke mandatarissen wetsvoorstellen ingediend. Wetsvoorstel tot aanvulling der wet van 18 juni 1869, *Parl. St. Senaat*, BZ 1939, nr. 89 (aanpakken zaakwaarnemers); Wetsvoorstel op de onwettige uitoefening van het beroep van advocaat, *Parl. St. Kamer*, BZ 1939, nr. 79 en Wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat, *Parl. St. Kamer* BZ 1939, nr. 78 en Wetsontwerp tot instelling van Tuchtraden van Beroep, *Parl. St. Senaat* 1938 – 1939, nr. 6 en later Wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat en houdende invoering van tuchtraden van beroep. *Parl. St. Kamer*, 1950 – 1951, nr. 244. Het oorspronkelijke wetsontwerp werd radicaal gewijzigd tijdens de bespreking in de Kamer door een reeks amendementen van de regering (6 februari 1951), die tot doel hadden het ontwerp met een beperkte draagwijdte te veranderen naar een algemene hervorming van alle wetteksten die sinds het keizerlijk decreet van 1810 het beroep van advocaat regelden. De amendementen werden nagenoeg volledig ontleend aan

bedoeling was het aanpakken van mensen die, ten titel van rechtskundige adviseurs, in de plaats traden van advocaten. Dat waren vaak notarissen en soms zelfs pleitbezorgers en deurwaarders. De juridisering van de samenleving bracht ook een andere bedreiging mee voor de advocatuur. ‘Rechtsplegingsagentschappen’ spoorden stelselmatig bepaalde zaken op. Wanneer er een ongeval plaatsvond (arbeidsongeval, verkeersongevallen...) bewerkten ze vooral het slachtoffer door een ‘aanwerver’ naar het slachtoffer of zijn gezin te sturen en een geding voor te stellen tot het bekomen van een schadevergoeding. Vervolgens lieten ze hen een contract ondertekenen met een buitensporige provisie²²²¹. Die evolutie werd in de hand gewerkt door tal van administratieve commissies in het sociale zekerheidscontentieux waar partijen zich vaak lieten vertegenwoordigen door personen die niet tot de balie behoorden²²²². Beroepsverenigingen begonnen juridisch adviseurs in dienst te nemen, die daar een consultatiebureau openden. Die organismen gingen vervolgens de perken van loutere consultatie te buiten en zorgden voor vertegenwoordiging en bijstand, hetzij ter terechtzitting, door op abonnement betaalde advocaten, hetzij ten overstaan van administratieve commissies in het sociale zekerheidscontentieux. Ook terugvorderingskantoren, die werkten met een vast tarief, namen toe in aantal. Reeds vóór 1940 hebben verscheidene Raden van de Orde verzet aangetekend tegen die inbreuken op de vrijheid bij de keuze van een advocaat. In hun beslissingen werd o.m. aan de advocaten het verbod opgelegd om hun medewerking te verlenen bij de vertegenwoordiging en de verdediging van de leden van vakbonden en beroepsverenigingen, indien aan die leden geen volledige vrijheid werd gelaten om zelf de advocaat te kiezen die met de verdediging van hun belangen zou worden belast. Bij latere beslissingen van de Raden van de Orde was het de advocaten ook verboden hun medewerking

een voorontwerp van wet, ingediend door de commissie voor de rechterlijke inrichting en voorbereid door de subcommissie der balies (zie *infra*. Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1956. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Tahon, *Parl. St. Kamer*, 1955 - 1956, nr. 4-VII/3, 27). Er kwam scherpe kritiek van sommige balies (Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1955, *Parl. St. Senaat* 1954 – 1955, nr. 164, 15) want ook zij waren hierover verdeeld. De algemene strekking was de versterking van de onafhankelijkheid van de balie ten opzichte van de uitvoerende en rechterlijke macht. Door de oprichting van tuchtraden van beroep kon de advocaat aan de rechtspraak van de hoven van beroep onttrokken worden. Vooral de vraag of de magistratuur hierin betrokken moest zijn, was felomstreden (Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1954 door de heer Chot, *Parl. St. Senaat*, BZ 1954, nr. 41). De amendementen hadden echter tot gevolg dat het ontwerp in het slop van het Parlement verzeild geraakte. Het onderzoek van de materie werd dan maar opgedragen aan een bijzondere commissie, onder het voorzitterschap van minister van Justitie Soudan. Deze vergaderde echter maar vier of vijfmaal en schortte daarna haar werkzaamheden op wegens de gezondheidstoestand van Soudan zelf en in afwachting van een voorontwerp van het Verbond der advocaten (Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1957. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Tahon, *Parl. St. Senaat*, 1956 – 1957, nr. 4-VII/4, 14 – 15).

²²²¹ Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1939. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door den heer de Laveleye, *Parl. St. Kamer* BZ 1939, nr. 135, 9. Iets gelijkaardig gebeurde na de Tweede Wereldoorlog met de ooglogsschade. Wat vroeger een interessant werkterrein aan advocaten bood, werd nu ingenomen door coöperatieve verenigingen voor oorlogsschade.

²²²² *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 17 juni 1954, 185 – 186 en *ibid.* 177 – 178 : “...parce que la prolifération des unions professionnelles et syndicats de toutes sortes a créé au barreau une concurrence énorme. Toutes les associations professionnelles ont instauré des cabinets de consultations et on assure la défense de leurs membres en justice”

te verlenen aan de juridische consultatiebureau's welke bij sommige ministeries zijn opgericht²²²³.

538. Daarnaast moet ook nog gewezen worden in de scheidsrechtspraak, dat in het handelsrechtelijk contentieux terrein won, en de uitbreiding van de bevoegdheden van de vrederechter²²²⁴. Omdat er ondertussen eigenlijk niets veranderde, was dit ook de situatie aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek: één van enorme concurrentie²²²⁵.

539. Anderzijds kon op de gewijzigde omstandigheden ingespeeld worden door de uitbreiding van het actieterrein van de advocaat. Dat gebeurde in de eerste plaats ten koste van de pleitbezorgers, wiens tussenkomst in tal van zaken facultatief of uitgesloten werd²²²⁶. Maar evengoed werd nieuw jachtterrein gezocht. Zo voorzag de wet van 15 mei 1910 op de werkrechtshouders het recht van de partijen om zich te laten vertegenwoordigen of bijstaan door een advocaat of werd gepoogd om hun aanwezigheid uit te breiden tot zaken waar dat voorheen

²²²³ Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1955, *Parl. St.* Senaat 1954 – 1955, nr. 164, 15 – 17.

²²²⁴ Zie algemeen over 'bedreigingen voor de advocatuur' M. DUBRU, 'De gevaarlijke leemten van het wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat. Verslag uitgebracht door Mr. Marcel Dubru, advocaat bij het Hof van Beroep te Luik, op de algemene vergadering van het Verbond der Belgische Advocaten, gehouden te Gent op 27 maart 1954', *RW* 1954 – 1955, 1185 – 1202 en 1235 – 1252, in het bijzonder 1198 – 1199 en 1202 noot 31. Over de vertegenwoordiging van de partijen voor de vrederechter is niet veel cijfermateriaal voorhanden. Terwijl partijen voor de rechtbank van eerste aanleg verplicht verschenen voor het aanstellen van een pleitbezorger (zie hoofdstuk VI: de lange doodstrijd van de pleitbezorgers) konden partijen voor de vrederechter in persoon, door een advocaat of een andere volmachtdrager verschijnen (art. 9 CPC). Voor een historische inschatting zijn we aangewezen op een aantal rechtshistorische masterscripties die fragmentarisch (zowel in tijd als plaats) de materie bekeken. Ondanks het beperkte materiaal lijkt er wel een rode draad te zijn. De uitbreiding van de bevoegdheden van de vrederechter en de juridisering van het contentieux had tot gevolg dat advocaten steeds meer hun weg naar het vredegerecht vonden. Een thesis over de periode rond WO I spreekt van 50 % van de gevallen voor het vredegerecht van Ledeberg en 20 à 30 % in de jaren erna. W. VAN DAMME, *Sporen van de oorlog, invloed van de Eerste Wereldoorlog op de burgerlijke gedingvoering voor de laagste rechter. Een vergelijking van de activiteiten van het vredegerecht Ledeberg vijf jaren vóór en na de Eerste Wereldoorlog*, Onuitgegeven masterscriptie Ugent, 2009, 171 p. Een andere masterscriptie vond voor de periode rond WO II dat advocaten in de helft van de gevallen optraden voor de eiser en in 1/4de van de gevallen voor de verweerder. P. VAN ROEYEN, *Sporen van de oorlog: invloed van de Tweede Wereldoorlog op de burgerlijke gedingvoering voor de Vrederechter van het kanton Beveren. Analyse van de activiteiten van het Beverse Vredegerecht van 1938 tot 1947*, Onuitgegeven masterscriptie Ugent, 2011, 122 p. Een laatste masterscriptie laat toe een lijn te trekken van voor het Gerechtelijk Wetboek tot vandaag: E. CALLEBAUT, *Evolutie van de rechtspraak van het vredegerecht in de periode 1950 – 2009. Casus Zottegem*, Onuitgegeven masterscriptie, Ugent, 2010, 135 p. (46). In 1950 werd de verwerende partij in 80 % van de gevallen vertegenwoordigd door een advocaat, in 2008 was dit 90 %. Het percentage voor de verweerder lag (zoals te verwachten) een stuk lager. Ter vergelijking, een meer omvangrijke studie (zij het enkel op basis van de vertegenwoordiging op de inleidingszitting) spreekt voor de periode 1971 – 1984 over percentages van 93 tot 95 % voor de vredegerechten, 99 % voor de rechtbank van eerste aanleg, gelijkaardige cijfers voor de rechtbank van koophandel en 70 % voor de arbeidsrechtbank. E. LANGERWERF en F. VAN LOON, *Burgerlijke rechtbanken. Wie, wat, hoe?*, Antwerpen, Kluwer, 1987, 130 p. (65).

²²²⁵ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 17 juni 1954, 178.

²²²⁶ Zie Hoofdstuk VI: de lange doodstrijd van de pleitbezorgers en in het bijzonder 6.5. Interbellum.

niet het geval was²²²⁷. Een andere belangrijke piste bestond in het streven naar een monopolie op juridische dienstverlening²²²⁸.

5.2.2.2.2. *De gerechtskosten: access to justice?*

540. Een andere belangrijke factor waren de gerechtskosten²²²⁹. In de eerste plaats omdat hoge gerechtskosten de drempel voor het gerecht verhogen en minder rechtszaken betekent minder inkomsten voor de advocatuur. Daarnaast begon ook de perceptie over het gerecht als overheidsdienst te veranderen. Terwijl een aantal decennia voorheen (voor het interbellum) het nog klonk dat griffie- en andere fiscale heffingen verhoogd zouden moeten worden en boetes uitgedeeld voor zaken die ongegrond waren om op die manier de drempel om een rechtszaak te starten te verhogen²²³⁰, was die redenering in het interbellum niet meer houdbaar²²³¹. Die kritiek tijdens het interbellum begon eigenlijk al vanaf het einde van de 19de eeuw²²³² maar

²²²⁷ Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 119, 333 en 428 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering, *Parl. St. Kamer*, 1929 – 1930, nr. 290. Het gaat o.a. om de persoonlijke verschijning die door de rechter bevolen wordt in het kader van een getuigenverhoor. Zie ook noot 2229 en de vertegenwoordiging voor de vrederechten.

²²²⁸ Het voorontwerp van de FAB uit 1949 voorzag in art. 5 bijvoorbeeld het verbod “aan elkeen die noch advocaat is, noch ingeschreven op een Tabel of op een lijst van stagiaires, noch notaris, noch professor in een rechtsfaculteit consultaties van juridische aard te verstrekken.” Dit kon op hevig verzet rekenen van o.a. het tijdschrift *La Vie au Bureau*, een tijdschrift voor accountants dat toen een oplage van 36.500 exemplaren kende. M. DUBRU, ‘De gevaarlijke leemten van het wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat. Verslag uitgebracht door Mr. Marcel Dubru, advocaat bij het Hof van Beroep te Luik, op de algemene vergadering van het Verbond der Belgische Advocaten, gehouden te Gent op 27 maart 1954’, *RW* 1954 – 1955, 1195.

²²²⁹ De gerechtskosten bestonden uit 1° de kosten van procedurele akten en voor de uitvoering van de beslissing; 2° zegel-, griffie- en registratierechten; 3° rechten, erelonen en emolumenten voor de pleitbezorgers en deurwaarders; 4° de kosten van onderzoeksdaden (vb. plaatsbezoek, verhoor/getuigengeleden, deskundigen) en 5° de kosten van de akten van gedwongen tenuitvoerlegging. De basis hiervoor bleef lange tijd het Napoleontisch decreet uit 1807 (*Décret du 18 février 1807, Tarif des frais et dépens en matière civile*). En herziening ervan werd voorgenomen samen met de herziening van de CPC (zie de Commissie de Longé) maar omdat het nooit tot die herziening kwam, bleef ook het tarief grotendeels onaangeroerd. De emolumenten voor de vrederechters en griffiers werden afgeschaft door de wet van 25 november 1889. Ook niet inbegrepen was het ereloon van de advocaten. Het pleidooirecht (*droit de plaidoirie*) werd ingevoerd door de wet van 30 maart 1927 maar door de wet van 16 augustus 1930 werd afgeschaft en vervolgens terug ingevoerd in 1953 (KB van 29 september 1953 tot wederinstelling van het pleidooirecht, *Pasin.* 1953, 711 – 712.)

²²³⁰ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 15 februari 1887, 147 – 150.

²²³¹ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 28 november 1933, 116. Door de hoge gerechtskosten zou Justitie ontoegankelijk zijn geworden voor de middenklasse.

²²³² Men ging o.a. op zoek naar maatregelen die de overheid kon nemen om de kosten van bepaalde speciale procedures (in het bijzonder deskundigen en beslag onder derden) aan te pakken. Ook het tarief in burgerlijke zaken (sinds 1807 niet meer aangepast) werd op tafel gelegd, net als de wetten op de zegel-, griffie- en registratierechten. Op dat moment werd Allards ontwerp echter een laatste keer ingediend. De vereenvoudiging die dit ontwerp zou aanbrengen aan de burgerlijke rechtspleging zou ze sowieso goedkoper maken. In elk geval zou een nieuw tarief het nieuwe wetboek moeten afwachten.

zwelde gestaag aan. Het kantelpunt was de economische crisis van de jaren 1930. Deze noopte Justitie tot besparingen²²³³ maar ook tot zoeken van nieuwe inkomsten²²³⁴.

541. Om de gerechtskosten onder controle te houden werd enerzijds gekeken naar de *usual suspects*; de pleitbezorgers en deurwaarders en anderzijds naar de fiscale heffingen. Deurwaarders konden misschien (gedeeltelijk) vervangen worden door aangetekende brieven en telegrammen²²³⁵ en het perverse mechanisme waarbij pleitbezorgers vergoed werden per uitgevoerde handeling moest verdwijnen²²³⁶. Dat de tussenkomst van pleitbezorgers bovendien verbonden was aan vaste tarieven, zorgde er voor dat zaken van geringe waarde disproportioneel zwaar belast werden.

542. Het uitblijven van een herziening van het tarief uit 1807 (voor de deurwaarders tot einde 19de eeuw, voor de pleitbezorgers tot na WO I) had lang een matigend effect op de kost van een procedure. Het verhoogde aantal zaken of het minder aantal deurwaarders/pleitbezorgers²²³⁷ moest het beroep leefbaar houden. Na de Eerste Wereldoorlog was dit niet meer houdbaar en werd overgegaan tot een voorlopige verhoging van 50% van het tarief van pleitbezorgers en deurwaarders²²³⁸. Dat kaderde in een bredere hervorming waarin de Staat zich verder wilde verzekeren van de loyaliteit van het gerecht²²³⁹. Er werd een commissie belast met het

²²³³ *Rec. Circ.* 7 april 1933. Hoven en rechtbanken. Vermindering der uitgaven. Zie ook Omzendbrief van 26 juni 1933 met betrekking tot de onderhoudskosten der gerechtslokalen; Omzendbrief van 18 februari 1935. Hoven en rechtbanken. Personeel. Vermindering der loonen; Omzendbrief van 23 februari 1933, Rechterlijke inrichting; vermindering der uitgaven; Omzendbrief van 15 maart 1933; vermindering der uitgaven en Besluit van 14 augustus 1933 – vermindering van het personeel in de griffies en de parketten. Het ging bovendien om een tweede besparingsronde want in de jaren 1920' werd al gevraagd om in te leveren. Omzendbrief van 16 mei 1919 : Appel au patriotisme des magistrats et fonctionnaires. Zie ook de Grendelwet van 1926 (3.1.3. Grendelwet van 1926). Met alle klachten uit de magistratuur tot gevolg: HvC, hoven van beroep, ... zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 29 november 1928, 73.

²²³⁴ KB nr. 5 van 22 augustus 1934 tot wijziging van de wettelijke bepalingen met betrekking tot registratie-, hypotheek-, zegelrechten en daarmee gelijkgestelde taksen (*Pasin.* 1934, 315 – 320) en KB nr. 8 van 22 augustus 1934 houdende wijzigingen aan het notariaal tarief (*Pasin.* 1934, 323 – 324) hielden een aantal verlagingen in met het oog op het bevorderen van het economisch herstel.

²²³⁵ Zie de hervormingen van KB nr. 65 van 13 januari 1935 tot instelling van een snelle procedure voor de vrederechter als het bedrag van de hoofdeis het bedrag van de algemene bevoegdheid in eerste en laatste aanleg niet overschreed in randnr. 292.

²²³⁶ Verslag van de Commissie voor Justitie, belast met het onderzoek naar het Ontwerp van begroting van het departement justitie voor het jaar 1922, *Parl. St.* Senaat 1921 – 1922 nr. 80, 9 – 10. Zie in dezelfde zin een bijdrage in de *JT* waarin werd gesteld dat de wetteksten die deurwaarders het monopolie van samenroepen van partijen in rechte en het betekenen van sommingen, conclusies en vonnissen toekenden, overblijfselen waren uit een tijd waarin transport en verdeling van brieven slecht of niet georganiseerd waren. De deurwaarder kon vervangen worden door de post. L. LEBEAU, 'Odiosa Restrīgenda', *JT* 1932, 557 – 562 en *JT* 1932, 573 – 575 voor een antwoord van het comité van de federatie van deurwaarders. De redactie van de *JT* haaste zich wel om er aan toe te voegen dat het artikel niet uitging van de redactie en in eigen naam van de auteur was.

²²³⁷ Zie bijvoorbeeld Hoofdstuk VI: 6.2 Voorgeschiedenis voor een vergelijking tussen het wettelijke aantal en het daadwerkelijk aantal benoemde pleitbezorgers.

²²³⁸ KB van 19 januari 1920 houdende een voorlopige verhoging van rechten en emolumenten van pleitbezorgers, deurwaarders en deskundigen, *Pasin.* 1920, 9. KB op basis van de Wet van 16 juni 1919 waarbij aan de regering machtiging wordt verleend om aan de bepalingen betreffende de gerechtskosten in strafzaken, in burgerlijke zaken en in handelszaken, wijzigingen toe te brengen (*Pasin.* 1919, 251 – 252).

²²³⁹ Zie bijvoorbeeld ook de verhoging van de wedden van de magistratuur in 3.1.4. Kwaliteit. De houding van het Belgische gerecht en de Eerste Wereldoorlog wordt voor een stuk behandeld in M. BOST en S. HORVATH, 'Une première crise majeure. L'impact de la Grande Guerre sur la justice belge' in M. DE KOSTER, D. HEIRBAUT en X. 342

onderzoeken van het tarief der gerechtshoven in burgerlijke en handelszaken²²⁴⁰. Zij besloot dat de emolumenten van de pleitbezorgers geen verdere vermindering konden ondergaan. Er werd een andere oplossing voorgesteld: er zou een vast recht moeten komen en een evenredig emolument voor zaken onder 10.000 frank²²⁴¹. Voor het overige zou het verlagen van de gerechtskosten vooral moeten komen van een uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechter, het strenger toezien op de honoraria van deskundigen en het verminderen van fiscale heffingen²²⁴².

543. Fiscale heffingen moesten echter mee het gerechtelijk apparaat financieren. Een verlaging hiervan betekende dat de overheid dit geld elders moest zoeken. Zo'n ingreep stond dus op gespannen voet met de begroting²²⁴³. Bijgevolg was hier niet veel beweegruimte²²⁴⁴.

544. De oplossing werd dus vooral gevonden in het invoeren van de aangetekende brief ter vervanging van de gerechtsdeurwaarder in bepaalde zaken²²⁴⁵, de hervorming van de rechtspleging (zie vooral KB nr. 300 van 30 maart 1936), het uitbreiden van de bevoegdheid van de vrederechter en (vaak daarmee samenhangend) de beperking van de tussenkomst van

ROUSSEAU (eds.), *Tweehonderd jaar Justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie*, die Keure, 2015, 517 – 537. We mogen niet vergeten dat het einde van de Eerste Wereldoorlog volgde kort na de Russische Revolutie. Door het algemeen enkelvoudig stemrecht kwam de gevestigde orde verder onder druk te staan. Het verhogen van de wedden/emolumenten/... van allerhande medewerkers van het gerechtelijk apparaat was zo niet enkel rekening houden met de inflatie maar ook de machthebber die deze pilaar van zijn regime soigneurde. Meer algemeen werd de magistratuur na beide wereldoorlogen beloond voor haar houding tijdens de bezetting. De geciteerde werken zijn enkel een schuchter begin van studie van deze materie. Er ligt nog meer werk op de plank.

²²⁴⁰ Besluit van 5 september 1919 Frais et dépens en matière civile et commerciale. Modifications. Institution d'une commission. *Rec. Circ.* 1919 – 1921, 139 – 140. De commissie bestond uit G. Bara (raadsheer HvB Brussel), G. Beckers (ereingenieur wegen en bruggen), Bennevie, G. (afdelingschef ministerie van Justitie), G. Clerbaut (PB RBEA Brussel), le comte d'Oultrement, Ferd. (Vicevoorzitter RBEA Brussel), J. Henin (Directeur-generaal centrale administratie registratie en domeinen) Lauffer, A. (PB HvB Brussel) Mechelynck, Ed. (raadsheer HvC, voorzitter), Nicolas, E. (deurwaarder HvB Luik).

²²⁴¹ KB van 27 maart 1924 gewijzigd door KB 7 september 1928 en KB van 24 mei 1933 houdende het tarief van gerechtskosten in burgerlijke en handelszaken, Belooningen en uitschotten van de pleitbezorgers, honoraria en uitschotten van de deskundigen, taxen van de partijen, van de getuigen, van de bewaarders van stukken en van de zegelbewaarders en de wijze van vereffening van de gerechtskosten, *Pasin.* 1933, 121 – 127.

²²⁴² Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1932. Verslag namens de commissie uitgebracht door den heer Sinzot, *Parl. St. Kamer*, 1931 – 1932, nr. 13, 14 – 15.

²²⁴³ Zo moest art. 54 CPC zoals gewijzigd door art. 37 KB nr. 300 van 30 maart 1936 de procedure in kleinere zaken goedkoper maken, maar het departement financiën trok hiertegen van leer. Art. 54 CPC zoals gewijzigd door art. 37 KB 30 maart 1936 “*Alle exploiten en alle andere rechtsplegingsakten, inbegrepen de vonnissen, expedities, kopijen en uitreksels, zijn vrijgesteld van het zegelrecht en ontslagen van registratie, onder voorbehoud dat ze registreerbaar blijven, volgens de gewone beginselen, gezegde akten en vonnissen, indien ze titel eener overeenkomst vormen, door zichzelf aan registratierecht in een vastgestelden termijn onderworpen. Er wordt geen ander griffierecht geheven dan een rolrecht van 10 frank bij het inleiden der zaak, alsook desgevallend het gewoon expeditierecht.*” G. EILERS, ‘Verkrachting van artikel 54 wetboek van burgerlijke rechtspleging door het beheer van financiën’, *RW* 1938 – 1939, 328 – 333. Het departement financiën heeft er niets beter op gevonden dan eigenmachtig dit KB ongedaan te maken, voor wat betekenis- en uitvoeringakten betreft. Dit doet heel de wetgeving om een goedkopere procedure in kleine zaken te verwezenlijken te niet.

²²⁴⁴ Het KB nr. 291 van 31 maart 1936 herzag de zegel-, registratie-, en griffierechten. Senator Joris Devos hierover in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 18 november 1936, 38: “...[het KB] is in zijn toepassing zo verderfelijk – ik zou bijna zeggen hatelijk, dat het weldra niet meer mogelijk zal zijn voor zekere rechten bij de rechtbanken bescherming te vragen. De gerechtskosten zijn zo hoog dat sommige ervoor terug deinzen naar de rechtbank te trekken zodat de schuldenaren hun grote genoeg smaken niet te worden verontrust.”

²²⁴⁵ Zie noot 2237.

pleitbezorgers²²⁴⁶. Die laatsten zagen de bui ondertussen al hangen: “...*maar wij willen eerlijk sterven en niet stilaan gewurgd worden; elke karavaan volmachtwetten beteekent voor ons een vermindering van bevoegdheid...Het KB van 13 januari [1935] op de bevoegdheid der vrederechters doet echter de maat vol en maakt voor velen onder ons de toestand onhoudbaar.*”²²⁴⁷

545. Minister van Justitie Janson zal uiteindelijk de erelonen van pleitbezorgers en deskundigen opnieuw met 15% verlagen²²⁴⁸ terwijl registratierechten niet meer verlaagd konden worden omwille van het begrotingsevenwicht. Een nieuwe uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechter bleef aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog wél bespreekbaar²²⁴⁹.

546. De zorg voor de toegankelijkheid van het gerecht was deels een sociale reflex. De intrede van de socialisten in het Parlement was daar niet vreemd aan. Het zijn ook vooral advocaten uit hun rangen die deze problematiek telkens ter sprake brachten in het Parlement. Daar was ook gehoor naar omdat ook de advocatuur er belang bij had. Dat het hier niet enkel om de rechtszoekende te doen was, bewees de aanhoudende kritiek op het pro-Deosysteem²²⁵⁰. Terwijl men de gerechtskosten wou verlagen, bestreed men (ook socialistische advocaten in het Parlement) tegelijk het uitgebreide beroep op het pro-Deosysteem. Dit begrip dekt historisch gezien verschillende ladingen. We maken het onderscheid tussen de kosteloze procedure enerzijds en de kosteloze rechtsbijstand van de advocatuur langs de andere kant.

547. De oorspronkelijke grondslag voor de kosteloze procedure in België gaat terug tot Willem I. Aanhoudende kritiek dat certificaten van onvermogenheid (als voorwaarde voor deze gunst) geen reële weerspiegeling vormden van de financiële situatie van de verzoekers en zo aanleiding gaven tot veel misbruik leidde tot een herziening hiervan in 1889²²⁵¹. De procedure werd vereenvoudigd en het toepassingsgebied ervan uitgebreid tot de rechtbanken van koophandel en de correctionele rechtbanken. Daarnaast werd bepaald dat notarissen, griffiers en alle andere publieke ambtenaren gratis alle noodzakelijke akten en stukken moesten afleveren. In de plaats van een certificaat van onvermogen moest bij het verzoekschrift voortaan

²²⁴⁶ Zie Hoofdstuk VII: 6.5. Interbellum.

²²⁴⁷ J.D.W., ‘Het vraagstuk der pleitbezorgers’, *RW* 1934 – 1935, 812 – 816 (816).

²²⁴⁸ KB van 12 december 1939 relative au droits et débours des huissiers, aux témoins ou divers fonctionnaires, ainsi qu’au salaire des gardiens de saisie, *Pasin.* 1939, 769 – 773.

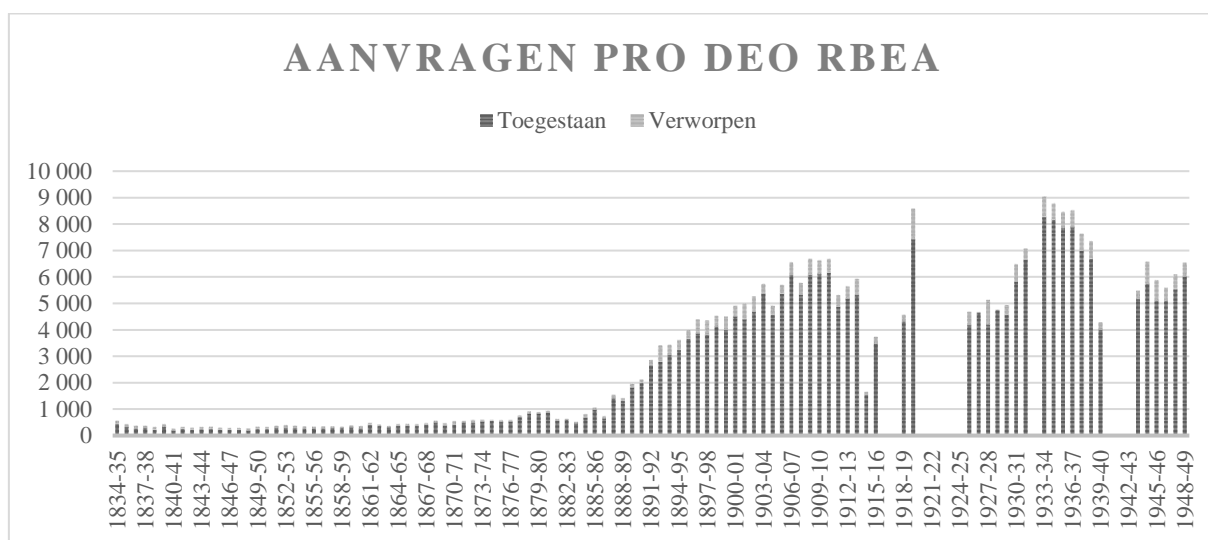
²²⁴⁹ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 30 november 1939, 133. Minister van Justitie Janson vertolkte daarmee de standpunten van de FAB.

²²⁵⁰ Voor een algemeen overzicht van het pro-Deosysteem in België zie B. DEBAENST, ‘Arme pro Deo? Enkele rechtshistorische impressies van het pro-Deosysteem in België’ in G. MARTYN, G. DONKER, S. FABER en D. HEIRBAUT (reds.), *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2009, 249 – 260.

²²⁵¹ Met Loi du 30 juillet 1889 sur l’assistance judiciaire et la procédure gratuite (*Pasin.* 1889, 363 – 396) was er voor het eerst een regeling voor de hele materie. Daarvoor waren de bepalingen met betrekking tot de kosteloze rechtspleging verspreid over verschillende decreten en besluiten (o.a. Arrêté du 5 août 1836 contenant règlement sur la profession d’avocat et sur la discipline du barreau, *Pasin.* 1836, 238 – 239 en Décret du 14 décembre contenant règlement sur l’exercice de la profession d’avocat et la discipline du barreau, *Pasin.* 1810 – 1811, 236 – 240).

zowel een uittreksel van de belastingen als een certificaat van onvermogen gevoegd worden. Deze wijziging deed de kritiek niet verstommen, in tegendeel, al vanaf haar invoering werd de herziening gevraagd van de wet op de kosteloze rechtsbijstand. De oorzaak van het kwaad was de bepaling in de wet die stelde pro deo toe te staan vanaf wanneer de eis niet manifest ongegrond was. Het enige criterium was in de praktijk een negatief certificaat van de ontvanger van belastingen en bepaalde administraties kenden al te gemakkelijk certificaten van behoefte toe. Eens het voordeel van pro deo werd toegekend, kon het maar ingetrokken worden op vraag van de tegenpartij. Die laatste was niet altijd happig om dit te vragen want ze moest de kosten van die procedure voorschieten²²⁵². Het gevolg was een verhoogde instroom van zaken en een aanslag op de schatkist, die opdraaide voor de fiscale heffingen²²⁵³. Ook deurwaarders en pleitbezorgers waren in dit geval verplicht om kosteloos hun medewerking te verlenen in dergelijke zaken terwijl van een pro deovergoeding voor advocaten nog helemaal geen sprake was²²⁵⁴.

Aanvragen pro deo voor de rechtbanken van eerste aanleg (1834 – 1947)²²⁵⁵

548. Vanuit de advocatuur werd geopperd om de mogelijkheden tot verkrijgen van pro deo te beperken en/of een vergoeding voor de optredende advocaat ten laste van de schatkist te voorzien²²⁵⁶. Tekenend is ook weer de rol die de *JT* meent te moeten spelen. Ter gelegenheid van een herziening van de wet op de kosteloze rechtsbijstand (voorbereid door de Raad van Wetgeving) werd ook dit verhaal gespint met suggestieve vragen als *Faut-il dispenser les pro-*

²²⁵² Zie X., 'L'abus du Pro Deo', *JT* 1909, 769 – 774.

²²⁵³ Budget du Ministère de la Justice pour l'exercice 1910. Rapport fait, au nom de la section centrale, par M. Standaert, *Parl. St. Kamer*, 1909 – 1910, nr. 46, 2.

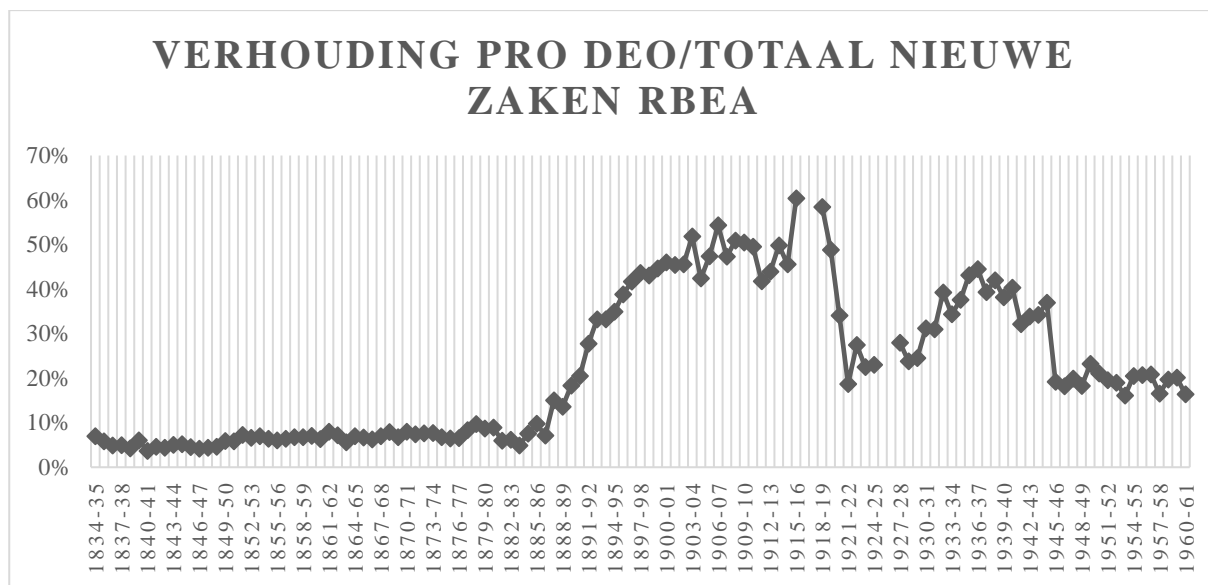
²²⁵⁴ Deze werd pas ingevoerd met de wet van 9 april 1980 houdende een deeloplossing van het probleem van de rechtshulp en ter regeling van de bezoldiging van de advocaten-stagiairs belast met de rechtsbijstand, *BS* 30 april 1980, 5249 (nieuw art. 455 Ger. W.).

²²⁵⁵ Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

²²⁵⁶ Zie o.a. R. VAN DER BURGHT, 'La Justice du Pauvre', *JT* 1921, 189 – 191.

déistes d'avoir recours aux huissiers, qui plaignent, et permettre de les remplacer par les facteurs des postes? En Faut-il dispenser les pro-déistes d'avoir recours aux avoués, qui se plaignent, et permettre à l'avocat de faire fonction d'avoué en matière de pro Deo?²²⁵⁷.

Verhouding toestemmen pro deo/nieuwe zaken RBEA²²⁵⁸

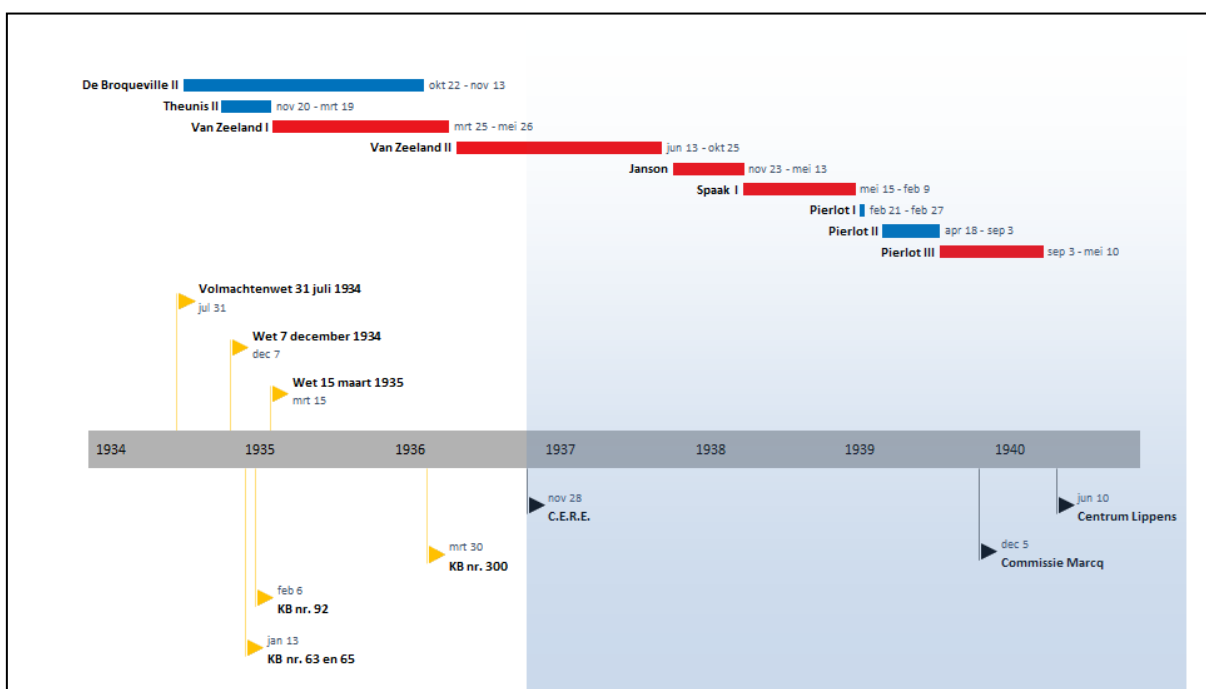
549. Het aandeel van zaken dat verliep met de gunst van pro Deo werd op een bepaald moment onhoudbaar. Voor de rechtbank van eerste aanleg van Brussel zou het gaan om de helft van de burgerlijke zaken. Daar werd de schatkist uiteraard niet vrolijk van en ook pleitbezorgers en deurwaarders hekelden het systeem. De wet van 1929²²⁵⁹ kwam aan hun verzuchtingen tegemoet. Deurwaarders en pleitbezorgers kregen voortaan een bepaalde (zij het beperkte) vergoeding voor diensten die zij voorheen kosteloos moesten verstrekken en de gedeeltelijke kosteloosheid van de procedure was voortaan een mogelijkheid. Ondertussen bleef de advocatuur achter met de verplichting om een pro-deosysteem te organiseren maar zonder enige compensatie.

²²⁵⁷ Andere vragen waren *Faut-il, au lieu du système actuel du tout ou rien, établir une échelle de réduction des frais, selon la nature et le coût du procès et selon la situation du pro-déiste? Fait-il agir de même pour les honoraires de l'avocat?* Zie X. 'Une Enquête. La Loi sur le «Pro Deo» et ses abus', *JT* 1921, 145. De antwoorden zouden verzameld worden en overgemaakt aan de Raad voor Wetgeving. Zie ook G. DELACROIX, 'Les abus du «Pro Deo»', *JT* 1921, 322 – 326 en P. STRUYE, 'Le réforme du pro deo', *JT* 1921, 381 – 383. Een amusante anekdote daarbij is het verhaal van Paul Struye. Als jonge advocaat was hij voorstander van zo'n vergoeding, maar als gevestigde advocaat bij het Hof van Cassatie pleitte hij tegen. Zie daarover senator Albert Chomé in *Parl. Hand. Senaat*, zitting 17 juni 1948, 1392.

²²⁵⁸ Verhouding tussen het aantal ingewilligde verzoeken om de gunst van pro Deo en het aantal nieuwe zaken voor de rechtbanken van eerste aanleg. Zie X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel tot 1897, vervolgens X., *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel tot 1920 en tot slot X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtelijke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel.

²²⁵⁹ Wet van 29 juni 1929 op de rechtbijstand en kosteloze procedure, *Pasin.* 1929, 500 – 532.

5.2.3. Crisis van de parlementaire democratie: toevlucht tot private initiatieven

550. De regering Van Zeeland I werd opgevolgd door de regering Van Zeeland II (13 juni 1936 – 25 oktober 1937). Na de doorbraak van Rex, VNV en de communisten bij de verkiezingen van 24 mei 1936 waren de traditionele partijen immers op elkaar aangewezen. Als antwoord daarop en tegen de achtergrond van de economische crisis, wilde Van Zeeland gauw aan de slag met zijn *gouvernement fort*. De regeerverklaring van de regering Van Zeeland II bevatte een heel luik institutionele hervormingen met o.a. de aankondiging van een Raad van State met een afdeling wetgeving en een afdeling voor geschillen van bestuur²²⁶⁰. Daarnaast voorzag Van Zeeland in de oprichting van sectoriële groeperingen en een overkoepelende Economische Raad die initiatief- en adviesrecht kregen maar waarvoor steeds de regering haar fiat moest geven. Om deze plannen uit te voeren stelde Van Zeeland een systeem van kaderwetten voor, die een afgezwakte versie van de volmachten van de vorige regering moesten vormen. Ook pleitte hij voor aanstellen van koninklijke commissarissen²²⁶¹, die onder

²²⁶⁰ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 24 juni 1936, 28.

²²⁶¹ Zie *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 24 juni 1936, 25 en 29; “Wij meenen daarenboven een gansch nieuwe methode, van tijdelijke aard te moeten gebruiken: de toevlucht tot koninklijke commissarissen. De ondervinding heeft bewezen dat het stelsel der commissies niet beantwoordt aan de vereisten van een snelle actie in ingewikkelde zaken. Wanneer nieuwe wegen dienen gevonden, dan is het te verkiezen de taak op te dragen aan een enkele personaliteit die rechtstreeks en uitsluitend de verantwoordelijkheid draagt om gepaste oplossingen te vinden en aan te bevelen. De koninklijke commissarissen zullen dus aangeduid worden om zich elk afzonderlijk bezig te houden met een belangrijke kwestie welke de bevoegdheid van een bepaald departement te buiten gaat. De commissaris zal door den Koning, op voordracht van de ministerraad, voor een beperkten duur benoemd worden. Zijn taak moet in een kort tijdsbestek vervuld worden. Hij zal over de vereichte middelen tot onderzoek en navorsching beschikken. Onder de taken die wij aan koninklijke commissarissen zouden willen opdragen, zullen wij vermelden: de fiscale vereenvoudiging, de administratieve hervorming, de gezondmaking van de gemeentelijke en provinciale financies in verband met het lot der groote agglomeraties; de urbanisatie; het regime van de feitelijke monopoles; het lot van de streken die vooral onder de crisis lijden; het regime der aanbestedingen, enz.”

rechtstreeks gezag van de eerste minister (zichzelf dus) oplossingen moesten zoeken voor bepaalde specifieke problemen. De uitvoerende macht moest versterkt worden en ook de hervorming van de rechtspleging bleef op de agenda staan²²⁶². Dat al deze zaken aangeven dat Van Zeeland het liefst zo weinig mogelijk door het Parlement gehinderd werd, mag niet verbazen. Ook in zijn regering- Van Zeeland I benutte hij zijn bijzondere machten ten volle en streefde er naar om zoveel mogelijk te verwezenlijken tijdens het parlementair reces²²⁶³. Net zoals in de vorige regering werd door de tripartiete (katholieken, liberalen en socialisten) de oppositie gemarginaliseerd. Deze manier van politiek doen schiep samen met het groeiend antiparlementarisme de voorwaarden voor private initiatieven die een omvorming van de staat beoogden: het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat en het Centrum Lippens.

5.2.3.1. Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat (SHS)

551. Om de verschillende hervormingen die de regering voor ogen had te verwezenlijken, namen Van Zeeland en de familie Solvay²²⁶⁴ het initiatief voor het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat²²⁶⁵. De oprichters zelf waren Eugène Soudan, graaf Louis de Lichtervelde en René Marcq²²⁶⁶ terwijl de sponsoring afhing van de familie Solvay. Het centrum was een private vzw, [un] *organisme privé [qui] ne dépend d'aucun groupement politique, philosophique ou social* die specialisten uit verschillende domeinen verzamelde met als doel *'réunir des hommes de bonne volonté qui chercheront en commun les moyens d'améliorer les institutions de la Belgique'* en *'indiquer des réformes susceptibles d'une exécution immédiate'*²²⁶⁷. Los van partijpolitiek zou dit Studiecentrum een ideaal verlengsstuk van de technocratische regering- Van Zeeland II zijn.

552. Het opzet van het Studiecentrum was een stuk breder dan enkel wat relevant is voor ons proefschrift. Een eerste commissie hield zich bezig met de uitvoerende macht. De tweede met de wetgevende macht en leverde bijvoorbeeld een voorontwerp van wet tot instelling van Raden van bijstand op met als doel om technische medewerking aan het Parlement te verlenen. Een

²²⁶² Zie *ibid.*, 24 en 28.

²²⁶³ B. HENAU, *Paul Van Zeeland*, 164.

²²⁶⁴ F. MULLER, Henri Velge, 157.

²²⁶⁵ De statuten zijn terug te vinden in *BS* 28 november 1936. Zie *Recueil des actes concernant les Associations sans but lucratif, Annexes au Moniteur Belge*, 1936, nr. 1706, 715 – 716.

²²⁶⁶ René Marcq (°Carnières, 16 juni 1882 – †Brussel, 7 december 1947). Na zijn studies aan de Universiteit Brussel [Licentie in de economie (1903) en doctor in de rechten (1904)] en een jaar aan de universiteiten van Berlijn en Parijs trok hij meteen de advocatuur in (1 oktober 1904) onder stagemeeester Eugène Hanssen (advocaat en hoogleraar burgerlijk recht in Brussel, later liberale volksvertegenwoordiger). Marcq had een brede interesse, getuige daarvan o.a. zijn publicaties over de Franse kolonies, Duitsland, Engeland, Italië... daarmee mat hij zich een internationaal profiel aan. Vanaf 1913 werd hij co-hoofdredacteur van *BJ* voor het rechtsgebied van het hof van beroep van Brussel. Hij maakte ook deel uit van de Raad voor Wetgeving (de Bestendige Commissie zelfs). Vanaf 1 februari 1919 werd hij aangesteld als professor aan de ULB. Tussen 1936 en 1938 was hij stafhouder van de balie bij het Hof van Cassatie. Zie L. CORNIL, 'notice sur René Marcq' in *Biographie Nationale*, 111 – 146, R. VICTOR, 'Mr. René Marcq', *RW* 1947 – 1948, 429 – 430, P. ANSIAUX, 'René Marcq', *JT* 1947, 613 – 614 en R. DEKKERS, 'Marcq, René' in *Biographie Nationale*, XXXIII, 473 – 480.

²²⁶⁷ SHS, *Hervorming van de Rechtspleging*, Brussel, 1938, dl. I, VII.

derde commissie bestudeerde de oprichting van een Raad van State en een andere sectie van dezelfde commissie de bedrijfsorganisatie. De vierde commissie stond in voor de organisatie van het persmisdrijf met ontwerpen zoals de inrichting van een Orde van Journalisten, het statuut van periodieke publicaties,... Een vijfde commissie besprak de *Vlaamsche kwestie*. De zesde commissie hield zich met de gemeentelijke en provinciale machten bezig, de zevende commissie met de rechterlijke inrichting²²⁶⁸ en procedure en een achtste commissie tot slot boog zich over de vraagstukken in verband met het kiesrecht. Het resultaat van de werkzaamheden van het Studiecentrum voor wat het gerechtelijk recht betreft, waren een 60-tal voorontwerpen van wet, met evenveel memories van toelichting²²⁶⁹. Een aantal daarvan zijn uiteindelijk wet geworden maar de meeste voorontwerpen hebben de parlementaire procedure niet eens gehaald.

553. Hier ging het deze keer niet om wetsontwerpen voorbereid door de Raad voor Wetgeving en daarna door de regering door of rond (aan de hand van besluitwetten) het Parlement geloodst, maar er was wel een zekere continuïteit. Extraparlamentair werden voorontwerpen van wetten gemaakt, zij het nu als gevolg van een privaat initiatief.

554. Aanvankelijk was het opzet voor de hervorming van de rechterlijke macht eerder bescheiden. In een eerste verslag wordt vooral ingegaan op de rekrutering en bezoldiging van de magistratuur, het voorzitterschap van de buitengewone rechtbanken (rechtbank van koophandel, krijgsraad en werkrechtensraad), de alleenzettelende rechter in burgerlijke zaken en de verjaring van de burgerlijke vordering volgend uit een misdrijf. Deze opdracht werd toevertrouwd aan een commissie die later de centrale afdeling zou vormen tussen verschillende onderafdelingen belast met de hervorming van het gerechtelijk recht.

Samenstelling 7de commissie

Naam	Functie
René Marq	Voorzitter SHS en advocaat HvC/Professor in de rechten ULB
Georges Dor	Advocaat en professor in de rechten aan de universiteit van Luik
Walter Ganshof van der Meersch	PdK RBEA Brussel
Jean P. Haesaert	Rector Universiteit Gent
Maurice Sand	Advocaat
Gaston Schuind	Raadsheer HvB Brussel
Emiel Van Dievoet	Professor in de rechten Universiteit van Leuven
Fernand Van Goethem	Professor in de rechten Universiteit van Leuven

²²⁶⁸ De eerste sectie; ‘rechterlijke organisatie en algemene vraagstukken van burgerlijke rechtspleging’ leverde een aantal voorontwerpen af: 1° de rekrutering en bezoldiging van de magistratuur; 2° het voorzitterschap van de buitengewone rechtbanken; 3° de enkele rechter; 4° wijzigingen in de wetgeving aangaande bevoegdheid en aanleg; 5° de verjaring van de burgerlijke vordering volgende uit een misdrijf. De tweede sectie; ‘tenuitvoerlegging van akten en vonnissen’ leverde ontwerpen af betreffende de tenuitvoerlegging op roerende goederen en door middel van beslag tot bewaring en beslag op onroerend goed. Ook de wettelijke inrichting van het onvermogen te betalen zal ingericht worden. De laatste twee secties hielden zich bezig met de procedures die de tussenkomst van de notaris vergden, de andere met de rechtspleging voor het hof van verbreking.

²²⁶⁹ Zie o.a. TH. VAN PUYVELDE (advocaat bij HvB Brussel en secretaris van SHS) ‘hervormingen op gerechtelijk gebied’, *RW* 1937 – 1938, 225 – 240 en TH. VAN PUYVELDE, ‘De hervorming van de rechtspleging’, *RW* 1938 – 1939, 1105 -1120.

555. Al snel werd duidelijk dat er meer werk op de plank lag en werden 4 subcommissies ingericht: Subcommissie A voor de middelen tot uitvoering (betekenen der akten en vonnissen, beslag, etc.)²²⁷⁰; Subcommissie B voor alle vraagstukken waarbij de tussenkomst van een notaris wordt verwacht (hoofdzakelijk de procedure betreffende de opening der erfenissen en het beslag op onroerend goed)²²⁷¹; Subcommissie C voor de procedure voor het Hof van Cassatie²²⁷² en Subcommissie D voor bijzondere vraagstukken der strafrechtspleging²²⁷³.

556. Aan deze vier subcommissies zullen uiteindelijk nog 5 andere commissies worden toegevoegd: Commissie E. – Procedure voor de vrederechter en werkrechtsherraad; Commissie F. Procedure in handelszaken en scheidsrechtspraak; Commissie G. – Maritieme procedure; Commissie H. De griffie en griffiers en Commissie I. Instruction des affaires civiles. In deze definitieve samenstelling zal de oorspronkelijke 7de commissie de centrale afdeling vormen. Deze afdeling bereidde ook het merendeel voor van de ontwerpen in verband met de gerechtelijke organisatie, bepaalde ontwerpen in verband met de strafrechterlijke procedure en ook het ontwerp dat het verloop van burgerlijke en handelszaken regelde. In tweede instantie werden ook alle ontwerpen doorgenomen die afgeleverd werden door de andere commissies.

557. Binnen het bestek van deze studie is het onhaalbaar om elk van de afzonderlijke subcommissies uitgebreid te bestuderen maar bij wijze van voorbeeld van de patronen die speelden bij de samenstelling van deze commissies gaan we nader in op de notarissen als voorbeeld van hoe het SHS werd opgevat.

Naam	Functie
Jean Baugniet	Advocaat, docent in de rechten ULB
Camille Hauchamps	Notaris en professor in de rechten ULB
Robert Liénard	Advocaat, professor in de rechten Universiteit Leuven
Emile Marchant	Notaris, ere-advocaat
Albert Raucq	Ere-advocaat en kandidaat-notaris
Robert Rens	Docent in de rechten ULB en kandidaat-notaris
Joseph Van de Vorst	Professor in de rechten RUG
Jean Van Houtte	Professor in de rechten universiteiten van Luik en Gent

²²⁷⁰ Deze commissie bestond uit René Bihin (Pleitbezorger RBEA Brussel), Jean Hubrecht (rechter RBEA Brussel), André Le Paige (advocaat en assistent ULB) en Charles Van Reepinghen (advocaat Brussel). Dit komt overeen met Commissie A.- Tenuitvoerlegging van vonnissen met dien verstande dat er nog twee deurwaarders (Custers en Palms) en een hypotheekbewaarder (Genin) werden aan toegevoegd.

²²⁷¹ Deze commissie bestond uit Jean Baugniet (advocaat en docent ULB), Camille Hauchamps (notaris en hoogleraar ULB), Robert Liénard (advocaat en hoogleraar KUL), Emile Marchant (notaris), Albert Raucq (advocaat en kandidaat-notaris), Robert Rens (docent ULB en kandidaat-notaris), Joseph Van der Vorst (hoogleraar RUG) en Jean. Van Houtte (hoogleraar RUG en universiteit Luik). Dit komt overeen met de uiteindelijke Commissie B. – Openvallen van nalatenschap.

²²⁷² Geen samenstelling opgenomen.

²²⁷³ André Lucion (substituut pdK Charleroi), Louis Mineur (onderzoeksrechter Charleroi) en Gaston Schuind (raadsheer HvB Brussel). Dit komt overeen met de uiteindelijke commissie D.- Strafvordering.

558. In de samenstelling van deze commissie spelen twee elementen, deze zijn ook onderling vervlochten: de sterke aanwezigheid van de ULB/Brussel en het netwerk van juridische tijdschriften. De centrale figuur hiervoor was Camille Hauchamps²²⁷⁴. Hij stichtte in 1896 de *Annales du Notariat et de L'Enregistrement* naast het bestaande *Revue Pratique du Notariat belge*. Op het moment van het SHS was de Brusselse advocaat en collega professor aan de ULB Jean Baugniet²²⁷⁵ de secretaris ervan terwijl Joseph Van de Vorst²²⁷⁶ de hoofdredacteur was. Met beiden was Hauchamps goed bevriend en uit deze twee tijdschriften ontstond op 1 oktober 1937 het Tijdschrift voor Notarissen. Albert Raucq was medewerker van de *Annales* en later van het Tijdschrift voor Notarissen²²⁷⁷. Ook Robert Rens werkte mee aan de *Annales* en werd in 1933 assistent bij Hauchamps aan de ULB. Dat assistentschap kwam er onder meer op aandringen van René Marcq en Eugène Soudan, die op zoek waren naar capabele Nederlandstalige docenten met de wet op het gebruik van talen in gerechtszaken (1935) in het vooruitzicht²²⁷⁸. Hoewel verschillende van deze figuren later een rol zullen spelen binnen de FNB (o.a. via het Comité voor Studie en Wetgeving), was dat voor de meesten pas het geval na WO II²²⁷⁹. De link met de juridische tijdschriften lijkt daarom voor te gaan op het lidmaatschap van dit comité. Emile Marchant was dan weer notaris in Ukkel (25 juni 1930 – 7 juni 1972) en was commissaris (27 maart 1935) in het door Hauchamps opgerichte *Assurances du Notariat* (Hauchamps was zowel stichter als eerste voorzitter (1935 – 1938) hiervan) en voorzitter van het eveneens door Hauchamps opgerichte *Mutuelle du Notariat* (Hauchamps was stichter en administrateur hiervan tussen 1931 en 1937). Daarnaast liet Marchant zich al opmerken met een verslag over de besluitwetten van 1934 en 1935 en hun impact op het notariaat²²⁸⁰.

559. Het SHS (zowel in het algemeen als de afdeling die zich bezighield met de rechterlijke macht) bestond uit gevestigde waarden enerzijds en een aantal beloftevolle jonge mensen anderzijds. Het belang van René Marcq hierin kan nauwelijks onderschat worden. Hij vormde de spil van de ULB-aanwezigheid en was ook degene die Van Reepinghen er bij betrok. Hij

²²⁷⁴ Camille Hauchamps (1873 – 1958) studeerde rechten en notariaat aan de ULB. Hij was op 19-jarige leeftijd al kandidaat-notaris en werd in 1913 tot notaris benoemd. Na de Eerste Wereldoorlog begon ook zijn carrière aan de ULB. Daar doceerde hij voornamelijk vakken notariaat. P. MAHILLON, 'Camille Hauchamps', *JT* 1958, 316.

²²⁷⁵ Jean Baugniet (1901 – 1979). Na zijn rechtenopleiding aan de ULB ging Jean Baugniet aan de slag aan de Brusselse balie, waar hij in 1968 stafhouder werd. Hij was medewerker van de *Revue pratique du notariat belge*, werd assistent van Camille Hauchamps en vervolgens professor aan de ULB. E. JAKHIAN, 'Baugniet, Jean' in *Nouvelle biographie nationale*, dl. VIII, 21 – 25.

²²⁷⁶ Joseph Van de Vorst (1871 – 1948) was professor aan de Gentse universiteit. LE COMITÉ DE DIRECTION, 'Joseph Van de Vorst', *RCJB* 1948, 1 – 2; J. VAN HOUTTE, 'Joseph Van de Vorst (1871 – 1948)', in T. LUYCKX (ed.), *Liber memorialis 1913 – 1960. Deel III: faculteit der Rechten*, Gent, Rectoraat, 1960, 77 – 88.

²²⁷⁷ S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*, 237, noot 1265. Nog later zal Albert Raucq de notariële rubriek van de *JT* voor zijn rekening nemen, *ibid.* 292.

²²⁷⁸ F. SCHEELINGS, 'Rens Robert' in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 2583. Robert Rens werd vervolgens ook professor aan de ULB, later VUB.

²²⁷⁹ Camille Hauchamps was de eerste voorzitter van het Comité voor Studie en Wetgeving (1932 – 1937). Op het moment van het SHS waren ook Jean Van Houtte (vanaf 1937) en Joseph Van de Vorst (3 juli 1937 – 25 februari 1948) lid van dit Comité. Baugniet en Rens (ondervoorzitter van het Comité vanaf 22 mei 1948 en ondervoorzitter FNB 1954 – 1957) zullen pas toetreden na WO II.

²²⁸⁰ E. MARCHANT, *Les arrêts-lois de 1934 – 1935 en rapport avec le notariat. Congrès des notaires, Bruxelles, 1935.*

was bovendien geen onbekende in parlementaire kringen²²⁸¹. Tal van oud-leerlingen zetelden in de commissie en de Brusselse gerechtelijke wereld was wederom zwaar vertegenwoordigd. Het opzet was multidisciplinair en dat betekende dat zowel academici als juridische professionals hun medewerking konden verlenen maar toch was het niet zo dat beroepsverenigingen systematisch bij het SHS betrokken werden. Individuen lijken belangrijker dan de organisaties die ze vertegenwoordigen. Noch de leiding van het FAB (advocatuur), FAVB (pleitbezorgers), FHB (deurwaarders), noch die van de FNB (notarissen) waren betrokken bij het SHS. Zo was Camille Hauchamps wel (ere-) secretaris van de FNB maar lijkt zijn betrekking aan de ULB/achtergrond bij een juridisch tijdschrift belangrijker. Voor de FHB is Custers als gewoon lid de enige aanwezige. Van de pleitbezorgers was niemand van het bestuur van de FAVB aanwezig. De aanwezige pleitbezorgers kwamen alle drie uit Brussel (RBEA/HvB). Twee daarvan, Bihin en Lermusiaux hadden eerder al samengewerkt met een aantal andere namen (waaronder Van Reepinghen) bij het KB nr. 300 van 30 maart 1936 en een aantal academische publicaties (zie *supra*).

5.2.3.2. Commissie Marcq

560. Het mag ondertussen duidelijk zijn: in het interbellum was er heel wat te doen rond de hervorming van het gerecht. Zowel in rechtskundige publicaties, de congressen van de FAB, openingsreden van magistraten, SHS... Uit al dit materiaal moest de politiek een volledig en samenhangend modernisatieplan puren²²⁸².

561. Een van de problemen voor het realiseren van bijvoorbeeld de voorontwerpen van SHS, was de snelle opeenvolging van regeringen²²⁸³. Daarom wou Soudan een ontwerp van kaderwet neerleggen, die de minister van Justitie toestond om de CPC en tal van andere wetten die de procedure regelden, te hervormen. Misschien konden daar zelfs de wetten op de bevoegdheid aan toegevoegd worden, maar dan enkel onder de strikte voorwaarden die het Parlement

²²⁸¹ Zo maakte hij deel uit van het *collège de juristes* dat officieus werd opgericht door Emile Brunet om hem bij te staan in zijn taken als voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zie L. CORNIL, 'notice sur René Marcq' in *Biographie Nationale*, 136 en meer algemeen *ibid.*, 112: '*Pendant l'entre-deux-guerres, durant la seconde occupation ennemie et les premières années de renaissance à la vie libre, peu de questions se sont posées dans les sphères judiciaires, dans le monde des grandes affaires – et même dans le domaine politique et gouvernemental, sans que l'on ait eu recours aux avis ...Il a été la conscience d'une génération.*'

²²⁸² Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1939, verslag door de Laveleye, *Parl. St.* Kamer BZ 1939, nr. 135.

²²⁸³ De regering Van Zeeland II viel over een omstreden wetsontwerp omtrent amnestie. Deze regering werd opgevolgd door de regering Janson (23 november 1937 – 13 mei 1938) die in samenstelling en regeerakkoord grotendeels leek op Van Zeeland II. In mei 1938 valt ook deze regering en werd ze opgevolgd door een nieuwe tripartiete (Spaak I: 15 mei 1938 – 9 februari 1939). Deze regering ging nog verder dan Van Zeeland, wou ook een *gouvernement fort* en introduceerde de formule van autoritaire democratie. Het Parlement kon zich beperken tot controle op het beleid. Voor de vorming van de regering werden ook enkel individuele kandidaat-ministers benaderd, geen fracties of partijorganen en Spaak wachtte het fiat van de partijen niet af. Zie F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 187. Begin 1939 valt de regering opnieuw en ook de nieuwe regering (Pierlot I: 21 februari 1939 – 27 februari 1939) hield het maar een week vol. De regering Pierlot II (18 april 1939 – 3 september 1939) was net als haar voorgangers een kort leven beschoren.

daarvoor zou vastleggen. Soudan vroeg Rolin (voorzitter van de commissie Justitie van de Senaat) en Mundeleer (voorzitter van de commissie Justitie van de Kamer) om hiervoor elk drie leden af te vaardigen. Daaraan zou Soudan een aantal professoren en specialisten toevoegen om een commissie op te richten die verder zou werken aan de hervorming van de CPC, de bevoegdheid en de wetten op de gerechtelijke organisatie. Soudan engageerde zich om de voorwaarden hiervoor te scheppen, terwijl hij zichzelf op de achtergrond hield²²⁸⁴. Op vraag van Soudan leidde René Marcq daarop een commissie²²⁸⁵ die de werkzaamheden van het Studiecentrum in een vorm moest gieten die voor de politiek en het brede publiek *buvable* waren, maar de inval van de Duitse troepen op 10 mei 1940 besliste hier anders over²²⁸⁶.

5.2.3.3. Centrum Lippens

562. De hervorming van de staat was in politieke kringen één van de meest besproken thema's uit het interbellum. De parlementaire democratie had voor velen bewezen niet te werken en ondertussen kwam het politiek corporatisme²²⁸⁷ als alternatief naar de voorgrond. Belangrijk voor een goed begrip van dit stuk is dat men dit niet mag vereenzelvigen met extreemrechtse bewegingen want ook bij traditionele partijen had deze vorm invloed²²⁸⁸.

563. Het Centrum Lippens²²⁸⁹ werd vernoemd naar haar oprichter en voorzitter Maurice Lippens²²⁹⁰ en geconcipeerd als de voortzetting van het Studiecentrum voor de Hervorming

²²⁸⁴ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 21 december 1939, 161.

²²⁸⁵ De commissie Marcq werd ingesteld bij MB van 5 december 1939. Soudan was een goede vriend van Marcq en minister op het moment van oprichting van SHS (25 maart 1935 – 26 mei 1936) en nu opnieuw (Pierlot III, 3 september 1939 tot 28 mei 1940).

²²⁸⁶ C. DE BAECK, 'Introduction générale' in *Étude du projet de Code judiciaire. Séminaire organisé à Ligneuville les 4 et 5 mars 1966*, Faculté de droit, Liège, 1966, 13 – 19 (14). Het resultaat ligt vervat in een rapport uit 1939.

²²⁸⁷ Luyten omschrijft politiek corporatisme als 'een politiek systeem dat gebaseerd is op een volksvertegenwoordiging die wordt aangeduid door de belangengroepen'. Corporatisme gold tijdens het interbellum als wonderoplossing en eigenlijk als enige valabel alternatief voor het parlementaire systeem. D. LUYTEN, 'Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944)', deel 1 in *BTNG-RBHC 1992/3-4*, 493 – 559 (hierna verkort als D. LUYTEN, *Politiek Corporatisme*). Coporatisme kon verschillende vormen aannemen en was zeker niet beperkt tot haar politieke vertaling. Over corporatisme in het algemeen, zie D. LUYTEN, *Het Corporatisme*, RUG, Gent, 1994, 167 p.

²²⁸⁸ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVICH, *L'an 40: La Belgique occupée*, Brussel, Crisp, 1971, 518 p. (hierna verkort als J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVICH, *L'an 40*) en D. LUYTEN, *Politiek corporatisme*, 493 – 494.

²²⁸⁹ D. LUYTEN, "Het centrum Lippens: een Belgische Nieuwe Orde in een nazistisch Europa?", *BTFG*, T. 71 fasc. 4, 1993, 875 – 912 (hierna verkort als D. LUYTEN, *Het Centrum Lippens*). Nog over het Centrum Lippens zie J. GOTOVITCH en J. GERARD LIBOIS, *L'an 40. La Belgique occupée*, 204 – 210, J. GERARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *Léopold III. De l'an 40 à l'effacement*, Brussel, 1991, 54 – 55; A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944). De vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk. Deel I/Koningskwestie en bezettingsregime van de kapitulatie tot Berchtesgaden (28 mei – 19 november 1940)*, Antwerpen-Utrecht, 1972, 156 – 159 en M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het beleid van het comité van de secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting*, Brussel, 1975, 51 – 53.

²²⁹⁰ Maurice Lippens (°Gent 21 augustus 1875, †Elsene 12 juli 1956). De liberaal Lippens was jurist en advocaat. Tussen 1925 en 1939 was hij senator (1936 – 1939, gecoöpteerd senator). In dezelfde periode werd hij ook een aantal keren minister (Spoorwegen, PTT, Luchtvaart en Zeewezen; Vervoer en Openbaar onderwijs). L. RANIERI, 'Lippens, Maurice' in *Nouvelle Biographie Nationale*, t. IV, 256 – 260.

van de Staat²²⁹¹. In min of meer dezelfde traditie werden verschillende domeinen aan studie onderworpen en de resultaten werden verwerkt tot rapporten met concrete hervormingsvoorstellen voor de verschillende sectoren van het maatschappelijke leven²²⁹². Ook de werkwijze was gelijkaardig; elk deel van het programma werd toegewezen aan personen die omwille van zijn bijzondere kwalificaties belast werd met het opstellen van een verslag. Dat verslag werd vervolgens besproken in het Uitvoerend Comité als basis voor de discussie. Dat uitvoerend comité bestond uit Lippens (voorzitter), Cornil, Bekaert, Heymans, Leemans en Van Goethem en secretarissen de Starcke en Van Puyvelde²²⁹³. Net zoals SHS was het opzet apolitek²²⁹⁴. Het diende bovendien eerder geheim te gebeuren om de toekomstige Duitse gouverneur niet te dwarsbomen bij de keuze voor beste voorstellen/bijdragen²²⁹⁵. De nadruk lag vooral op de nieuwe staatsstructuur, een hervorming van de grondwet en een nieuwe economische organisatie. De bedoeling daarbij was focussen op een aantal nieuwe zaken, want het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat had al heel wat behandeld. Dat zorgde soms voor problemen; zo diende het werk van het Studiecentrum als basis voor de discussie over de nieuwe grondwet maar moesten aanpassingen gedaan worden want het ging uit van ‘een verouderde notie van parlementaire democratie’²²⁹⁶.

564. Het archief van het Centrum Lippens is onvolledig, veel stukken gingen verloren (of werden vernietigd?). Op basis van de overgebleven stukken proberen we in deze titel nader in te gaan op een aantal van haar leden en op haar visie op het gerechtelijk recht. Een gebeurlijke kleine uitwijding naar bijvoorbeeld de visie van het Centrum Lippens op de samenleving is verder onvermijdelijk voor een goed begrip van deze titel.

565. Op 10 juni 1940 had Lippens een onderhoud met Koning Leopold III waarin hij deze laatste wees op het belang en de complexiteit van een aantal problemen waarmee ze binnenkort zouden geconfronteerd worden, eens het land zich eindelijk kon herorganiseren. Leopold III had ook met Mgr. Van Waeyenbergh een onderhoud over “mogelijke hervormingen” waarbij hij hem namen vroeg van personen die met die wederopbouw zouden belast kunnen worden.

²²⁹¹ Er waren natuurlijk wel verschillen. Terwijl het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat de parlementaire democratie poogde te redden door hervormingsvoorstellen te doen, bood het Centrum Lippens een alternatief aan voor de parlementaire democratie: het politiek corporatisme.

²²⁹² D. LUYTEN, Het Centrum Lippens, 875.

²²⁹³ Archief doos 40/1194, PV van de zitting van 27 augustus 1940. In het eerste comité uit juni 1940 zetelde ook Van Reepinghen.

²²⁹⁴ *Ibid.*, “*Dans la composition de son Comité Exécutif, le Centre d’Études Politiques décide de faire appel à des représentants de toutes les tendances de l’opinion publique puisqu’il veut faire une oeuvre ayant la plus large signification, acceptable pour la grande parti du pays; à aucun prix il ne desire server de tribune pour la défense des idées d’une groupe ou d’une coterie.*” Het is natuurlijk niet omdat men stelt apolitek te zijn, dat dit noodzakelijk zo was. Zie *infra* de samenstelling van het Centrum Lippens.

²²⁹⁵ *Ibid.*

²²⁹⁶ SHS, *De hervorming van den staat*, Brussel, Studiecentrum tot hervorming van de staat, 1937, 711 p. (134). Het Studiecentrum stelde in 1937 al een hervorming voor van de parlementaire democratie. Het Parlement was niet meer in staat haar wetgevende taak naar behoren te doen en was al te erg belast. De oplossing daarvoor was een raad ter ondersteuning. Het verschil met het Centrum Lippens is dat de Koning hier een centrale rol gaat spelen in die wetgevende macht, bijgestaan door een *Conseil du Roi*. Die kon de Koning dan raadplegen en in belangrijke zaken kon die zelf wetten opstellen. Hierbij werd verwezen naar de *Grand conseils* van Lodewijk XIV maar de focus lag enkel op een *Conseil du Gouvernement* en niet op *conseils de justice*. Zie archief doos 47/1194.

De rector van de KUL zelf stelde zich terughoudend op. Van Waeyenbergh beperkte zich er toe om de namen te suggereren van personen die met een “zending” konden belast worden. De eerste groep bestond uit KUL-professoren: F. Baudhuin, F. Collin, Demeure, P. De Smet, C. De Visscher, F. De Visschere, Eyskens, E. Lousse, Abbé Janssens, Van Cauteren, E. Van Dievoet, P. Veldekens, H. Velge, Cracco, Dupriez, Coppens, Van Houtte, R. Vandeputte. Verder ook nog P. Struye²²⁹⁷, P. Wigny, T. Herbert, “sommige (niet gespecificeerde) leden” van het vooroorlogse Studiecentrum, en van Edg. De Bruyne, René Goris en L. Bekaert.²²⁹⁸ De eerste activiteit van het Centrum Lippens ging terug tot juli 1940²²⁹⁹. Lippens zelf vroeg daarnaast de medewerking van het comité van secretarissen-generaal aan zijn studiecentrum maar dit zou afhangen van het Hof. De kabinetschef van de Koning, Fredericq, raadde het comité af om officieel te participeren, wat op de toorn van Lippens kon rekenen²³⁰⁰. Het resultaat was uiteindelijk dat het Centrum Lippens een privaat karakter had, maar gespecialiseerde ambtenaren mochten er aan meewerken²³⁰¹. In december werden de resultaten van het studiewerk per brief aan de Koning overgemaakt²³⁰².

566. Het dossier over de hervorming van de rechterlijke macht was een collectief werkstuk van Hayoit de Termicourt²³⁰³, Cornil, Schuind, Van Reepinghen, Marcq en Janssens de Bisthoven²³⁰⁴. Het verslag over de hervorming van Justitie (nr. 55) werd opgesteld door Cornil en Van Reepinghen²³⁰⁵. Er werden maar weinig hervormingen voorgesteld voor de rechterlijke

²²⁹⁷ A. BAYART, ‘In memoriam. Stafhouder Paul Struye’, *RW* 1973 – 1974, 2180 – 2181; A. BAYART, ‘Paul Struye’, *JT* 1973, 268 – 269.

²²⁹⁸ Brief van Van Waeyenbergh aan L. Fredericq dd. 25 juni 1940, Koninklijk Archief Brussel, *Kabinet Leopold III*, nr. 236. Luyten wijst er op dat een aantal van deze personen uiteindelijk ook betrokken werden bij het Centrum Lippens. Misschien werd een deel van Lippens’ medewerkers door het Hof aangeduid? D. LUYTEN, *Het Centrum Lippens*, 879.

²²⁹⁹ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVICH, *L’an 40*, 207.

²³⁰⁰ Brief van Lippens aan M. L. Gérard, 5 augustus 1940, ARAB, *Papieren M. L. Gérard*, nr. 111.

²³⁰¹ M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het beleid van het comité van de secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting*, Brussel, Paleis der Academiën, 1975, 325 p. (51).

²³⁰² D. LUYTEN, *Het Centrum Lippens*, 877 en GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVICH, *Léopold III*, 57. Een eerste versie is begin september terug te vinden in *Rapport Général*.

²³⁰³ Raoul Hayoit de Termicourt (°Antwerpen, 13 maart 1893 - †Brussel, 26 november 1970). Vader Eugene Hayoit de Termicourt was onderzoeksrechter in Antwerpen en bevriend met advocaat-generaal Jean Servais. Jean Servais die later Procureur-generaal bij het hof van beroep van Brussel werd, zal een belangrijke invloed op Raouls carrière uitoefenen. Hayoit de Termicourt werd kort na het beëindigen van zijn studies aangesteld als substituut (24 maart 1920) en vervolgens eerste substituut-procureur des Konings (8 december 1922) bij de rechtbank van eerste aanleg van Brussel. Jean Servais haalde hem vervolgens naar zijn parket en Hayoit de Termicourt werd op 27 januari 1923 benoemd als substituut-procureur-generaal. Later verving hij Cornil als procureur des Konings bij de rechtbank van eerste aanleg van Brussel (13 november 1928) en wanneer die advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie werd, volgde Hayoit de Termicourt hem ook op als procureur-generaal bij het hof van beroep van Brussel. In dezelfde periode zetelde Hayoit de Termicourt ook in het bestendig comité van de Raad van Wetgeving. Eind 1938 werd Hayoit de Termicourt advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie. Na de Tweede Wereldoorlog werd Cornil procureur-generaal bij het Hof van Cassatie en volgde Hayoit de Termicourt hem op als eerste advocaat-generaal. Op 12 januari 1954 volgde hij Cornil een laatste maal op, deze keer als procureur-generaal bij het Hof van Cassatie. Die functie bleef hij uitoefenen tot zijn emeritaat in 1967. E. KRINGS, ‘Hayoit de Termicourt, Raoul’ in *Biographie Nationale*, t. IV, 209 – 211

²³⁰⁴ D. LUYTEN, *Het Centrum Lippens*, 882.

²³⁰⁵ Archief, doos 48/1194. In navolging van de algemene werkwijze mogen we er ook van uit gaan dat zij de voornaamste auteurs zijn. Van Reepinghen verwijst in zijn verslag bij het Gerechtelijk Wetboek uiteraard niet naar zijn werkzaamheden binnen het Centrum Lippens.

macht. Het ging vooral om een aantal hervormingen die al lang in de pijplijn zaten zoals een beperking van van het aantal zaken waarin de jury zetelde en de wijze waarop voorzitters en kamervoorzitters benoemd werden. Zij werden niet langer verkozen maar benoemd door de Koning, op basis van een lijst met drie kandidaten opgesteld door de procureur-generaal, de stafhouder en de eerste voorzitter²³⁰⁶. Verder dienden uitzonderingsrechtbanken (rechtbank van koophandel en werkrechtensraad) afgeschaft te worden en vervangen door bijzitters-deskundigen voor zaken bij de wet aangeduid. De wet kon ook corporatieve en arbeidsjurisdicties inrichten²³⁰⁷. In het algemeen moest de hervorming van de gerechtelijke organisatie en de burgerlijke rechtspleging de krijtlijnen volgen die uitgezet waren door het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat.

567. De samenstelling van het Centrum Lippens was een weerspiegeling van het vooroorlogse Belgische establishment. Luyten wijst er bovendien op dat de medewerking van Nieuwe Ordebewegingen eigenlijk niet zo relevant was hierbij want het studiewerk werd door anderen verricht. Er waren al niet veel nieuwe orde gezinden aanwezig en hun aandeel in de redactie van de verslagen was bovendien beperkt. Waar wel op gewezen kan worden, is het uitgesproken conservatieve karakter van de medewerkers. De nieuwe ordeadepten uitgezonderd behoorden ze allemaal tot de liberale en katholieke familie, vaak tot de rechtervleugel (Gérard, Lippens) of kwamen ze uit patronale kringen (Bekaert, Velge). Geen spoor van syndicalisten of ACW-ers²³⁰⁸, noch van een middenstandsbeweging of boeren. Luyten maakt verder een onderscheid tussen enerzijds een groep die bestaat uit de toplaag van de politieke en gerechtelijke wereld en anderzijds een groep uit de academische wereld. De eerste groep bestond uit M.L. Gérard, R. Hayoit de Termicourt, Paul Heymans, Lippens zelf, Paul Struye, Gaston Schuind, Léon Cornil, Robert Catteau, Charles De Visscher, Pierre Ansiaux en René Marcq. De laatste drie vormen de link ook met de economische wereld. Marcq en Ansiaux als raadsliden van de Société Générale en De Visscher via zijn rol als rechter bij het Permanent Hof voor Internationale Justitie en zijn adviezen aan Alexandre Galopin als gouverneur van de Société Générale. De tweede groep bestond uit de rector van de KUL Mgr. Van Waeyenbergh, J.P. Haesaert (oud- rector UGent) en professoren: H. Velge, F. Van Goethem, Jean Dabin en Jean Willems²³⁰⁹. Ook ambtenaren leverden een aanzienlijke bijdrage: Robert Houben (later CVP-voorzitter, toen werkzaam op het ministerie van Arbeid), J.C. Snoy et d'Oppuers en René Lefebure²³¹⁰. De medewerking van de ambtenaren was waarschijnlijk het gevolg van de officieuze participatie van het comité van secretarissen-generaal aan het centrum Lippens. Voorbeelden van personen die werden gevraagd omwille van hun speciale competenties waren Louis Camus (werkte in de jaren 1930 het ambtenarenstatuut uit) en Pierre Wigny (als secretaris van het vooroorlogse SHS).

²³⁰⁶ De redenering daartoe was dat in het oude systeem vooral anciënniteit als criterium gold met als gevolg dat vaak oude, uitgebluste magistraten verkozen werden die maar een korte tijd zetelden.

²³⁰⁷ Zie wetsontwerp gehecht aan verslag nr. 48 over corporatieve organisatie.

²³⁰⁸ Zie de UHGA samen met Plan De Man.

²³⁰⁹ D. LUYTEN, Het Centrum Lippens, 879.

²³¹⁰ *Ibid.*, 881.

568. Net zoals bij het SHS heette het opzet hier apolitiek. Dat is voor een stuk zo wanneer we enkel de partijgrenzen in ogenschouw zouden nemen. Belangrijker is dat het Centrum Lippens bestaat uit een bepaalde elite (liberalen en rechtse katholieken) die een bepaalde visie op de samenleving koestert. In dat verband moet aangegeven worden dat veel van de namen uit het SHS ook opduiken in het Centrum Lippens. Kwantitatief valt dit allemaal nog wel mee maar vooral kwalitatief is de constante duidelijk. Voor het gerechtelijk recht is bijvoorbeeld de grote meerderheid van de 7de commissie van het SHS ook aanwezig in het Centrum Lippens. Daarnaast vinden we ook Wigny terug, die optrad als secretaris van het SHS en Van Reepinghen²³¹¹ die in verschillende commissies optrad als verslaggever. Een aantal van de grotere namen tot slot zetelden eerder ook al in de Raad voor Wetgeving zoals Marcq, Cornil, Hayoit de Termicourt.... Wat hier eigenlijk gebeurde was een manifestatie van de oude elite, gericht op het verleden. Een schrill contrast met het sociaal pact dat later tijdens de Tweede Wereldoorlog zou worden uitgetekend en de basis zal vormen voor de welvaartstaat na 1945.

5.2.3.4. Erfenis SHS

569. Een aantal zaken werden in de vorm van wetsontwerpen ingediend in de jaren 1950. Zij waren het resultaat van de Commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering (1952 – 1956)²³¹², die eigenlijk de voorstellen van SHS hernam: getuigenverhoor²³¹³, kort geding en rechtspleging op verzoekschrift²³¹⁴ en arbitrage²³¹⁵. Ook individuele parlementsliden hernamen een aantal ontwerpen in de vorm van wetsvoorstellen. Zo diende senator Carlos De Baeck de voorontwerpen van het SHS op bewarend beslag op onroerende goederen²³¹⁶, kennelijk onvermogen²³¹⁷ en bedriegelijke insolventie²³¹⁸ in dezelfde periode in. Kamerlid De Gryse hernam grotendeels het voorontwerp betreffende het voorzitterschap van de rechtbanken

²³¹¹ Die betrokkenheid bij het Centrum Lippens werd hem niet altijd in dank afgenomen na de oorlog. Zie *Rommelpot* nr. 45 van 8 november 1946, 4: “Door de publicatie van deze enkele citaten en van enkele namen hopen wij de verantwoordelijke instanties overtuigd te hebben, dat het in het belang van de morele en politieke zuiverheid in België is, dat men het volle licht moet laten schijnen... Eens toch wordt de schijnheiligheid ontmaskerd.” Vooral Van Reepinghen werd gekapitteld omdat hij na de oorlog als advocaat van de staat optrad in alle grote collaboratieprocessen (zie regelmatig *Le Soir* in de periode 1945 - 1950 voor de pleidooien van Van Reepinghen, ironisch genoeg valt hier ook de zaak van de staat tegen (de door de Duitse bezetter gedomineerde) *Le Soir* zelf te volgen). De betrokkenheid van die andere verslaggever voor de hervorming van het gerecht, Cornil, werd bedenkelijk onthaald maar bedekt onder de mantel der liefde. Hem werd vooral onvoorzichtigheid verweten. Zie *De Standaard* van 15 september 1947, ‘Bij de heropening van het Gerechtelijk jaar’, 1 en 2.

²³¹² Zie *infra* 5.3.2.4. Commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering (1952 – 1956).

²³¹³ Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering inzake getuigenverhoor, *Parl. St. Kamer* 1955 – 1956, nr. 565/1.

²³¹⁴ Wetsontwerp betreffende de rechtspleging in kort geding en op verzoekschrift tot wijziging: 1° van het voorafgaande boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering; 2° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St. Kamer*, 1955 – 1956, nr. 566/1.

²³¹⁵ Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering inzake arbitrage, *Parl. St. Kamer* 1955 – 1956, nr. 567/1.

²³¹⁶ Wetsvoorstel betreffende het conservatoir beslag op onroerende goederen, *Parl. St. Senaat* 1955 – 1956, nr. 344.

²³¹⁷ Wetsvoorstel betreffende het kennelijk onvermogen, *Parl. St. Senaat* 1955 – 1956, nr. 346.

²³¹⁸ Wetsvoorstel betreffende de bedriegelijke insolventie, *Parl. St. Senaat* 1955 – 1956, nr. 347.

van koophandel van SHS, maar ging niet zover als SHS waar de beroepsmagistraat-voorzitter gekozen werd uit de (onder-) voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg van het rechtsgebied van het hof van beroep waarin de rechtbank van koophandel gelegen was²³¹⁹. De kamercommissie Justitie onderzocht op haar beurt of dit voorstel, dan wel het oorspronkelijke voorontwerp van SHS goedgekeurd moest worden²³²⁰. Uiteindelijk werden (waarschijnlijk o.a. in afwachting van het Gerechtelijk Wetboek) geen van beiden gestemd. Opvallend is nog dat zowel De Baeck (verslaggever voor de Senaat) als De Gryse (voorzitter commissie Justitie Kamer) later een grote rol zullen spelen bij de parlementaire behandeling van het Gerechtelijk Wetboek.

570. Een aantal voorstellen met betrekking tot de magistratuur, het statuut van de griffiers en personeel van de griffies werden wel gestemd en afgekondigd als wet²³²¹. Tegen de jaren 1960 waren een aantal voorstellen tot slot ook verouderd of achterhaald door de feiten, bijvoorbeeld door internationale verdragen of nieuwe politieke, professionele of sociale ontwikkelingen.

571. De belangrijkste erfenis ligt waarschijnlijk in het definitief lanceren van Charles Van Reepinghen als een autoriteit voor het gerechtelijk recht. Zijn grote betrokkenheid verklaart mede zijn uitgebreid netwerk wanneer hij aan de slag gaat als koninklijk commissaris. In zijn verslag bij het Gerechtelijk Wetboek zijn de verwijzingen naar SHS *legio* en grote stukken bijvoorbeeld met betrekking tot beslag en bewijs putten rijkelijk uit het voorbereidende werk van SHS. Niet alleen de continuïteit in de persoon van Charles Van Reepinghen maar ook van andere leden van SHS bij de voorbereiding van het Gerechtelijk Wetboek werkte dit in de hand.

5.3. Aanloop naar het Gerechtelijk Wetboek (1945 – 1958)

572. Na de bevrijding volgde een nieuwe regering van nationale eenheid onder Pierlot V maar vanaf mei 1945 domineerde de ontluikende Koningskwestie tot 1950 de Belgische politiek. Na een aantal homogene regeringen CVP/PSC (1950 – 1954) volgde de paarse coalitie Van Acker IV (23 april 1954 – 26 juni 1958). In deze periode werd genadeloos afgerekend met de CVP-oppositie. Zelfs amendementen waarmee men akkoord kon gaan, moesten weggestemd worden. In vaste commissies blokkeerde de meerderheid de bespreking van CVP-wetsvoorstellen tot de meerderheidspartijen het zelf eens waren geworden en de regering vervolgens een wetsontwerp over hetzelfde onderwerp indiende²³²². De praktijk van

²³¹⁹ Wetsvoorstel betreffende het Voorzitterschap in de Rechtbanken van Koophandel, *Parl. St. Kamer*, 1952 – 1953, nr. 159. A. Degryse, J. Oblin, J. Mertens de Wilmars, L. Collard, H. Deruelles, L. Joris.

²³²⁰ Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1953, *Parl. St. Senaat* 1952 – 1953, nr. 290, 36.

²³²¹ Zie bijvoorbeeld de Wet van 31 juli 1952 tot wijziging van de wet van 18 juni 1869 op de rechterlijke inrichting, wat betreft de wedde van de magistraten, griffiers en bedienden van de hoven en rechtbanken, *BS* 4 augustus 1952, 5589 en de Wet van 20 december 1957 houdende herziening van het statuut van de griffiers van de Rechterlijke Macht en van het personeel van de griffies van de hoven en rechtbanken. *BS* 30 december 1957, 9484.

²³²² F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 228.

meederheidsoverleg werd in deze periode steeds vaker toegepast, waardoor het wetgevende werk werd weggeleid van het Parlement (bijvoorbeeld bij de wetgeving over onderwijs, pensioenen, ziekteverzekering...). Pas na het schoolpact kwam verandering in het naoorlogse politieke krachtveld. Met de onderwijskwestie verdween na de Koningskwestie de tweede grote splijtzwan tussen de linkse partijen en het katholieke kamp. Na 1958 gingen in de arbeidersvleugel van de CVP stemmen op voor het travaillisme of een politieke alliantie met de BSP²³²³. Die kwam er met de regering Lefèvre (25 april 1961 – 28 juli 1965) die werd geplaagd door de taalkwestie, de grote staking tegen de eenheidswet, ... Met de parlamentsverkiezingen van 23 mei 1965 waren de CVP en BSP de grote verliezers. Toch werd de coalitie verder gezet met de regering Harmel (28 juli 1965 – 19 maart 1966), die in februari 1966 viel over de ziekteverzekering²³²⁴. De katholiek-liberale regering Vanden Boeynants I (19 maart 1966 – 17 juni 1968) en vervolgens de roomsrode regering Eyskens V (17 juni 1968 – 20 januari 1972) moesten het Gerechtelijk Wetboek gestemd krijgen en in werking doen treden.

5.3.1. Het gerechtelijk recht en de hervormingsgeest van politiek en samenleving

573. Na de Tweede Wereldoorlog waaide een hervormingswind door de politiek en de samenleving. Zo werd de Raad van State (1946) opgericht, waardoor een einde kwam aan een decennialange discussie met betrekking tot de bevoegdheden van burgerlijke rechtbanken in het administratief contentieux en ook in het straf- en strafprocesrecht stond men niet stil²³²⁵. De sociale welvaartstaat ontplooidde zich in sneltempo. De rol van vakbonden in het beheer ervan nam toe. Politieke partijen richtten studiecentra op om deze vraagstukken te bestuderen. Voor België betekende dit onder andere ook de herinrichting van de staat als antwoord op het communautaire vraagstuk. Voor het gerechtelijk recht betekende dit dat de draad van het interbellum opnieuw werd opgepikt en er pogingen werden ondernomen om een aantal zaken fundamenteel aan te pakken. Deze arbeid ging echter vooral uit van individuele parlamentsleden en ministers van Justitie. Een hervorming van het burgerlijk procesrecht of het gerecht in een bredere zin haalde de partijprogramma's voor de verkiezingen niet; noch de regeringsverklaringen²³²⁶. Die stonden in het teken van federalisering, de schoolstrijd... Ook

²³²³ *Ibid.*, 280 – 281

²³²⁴ In februari 1966 valt de Regering-Harmel over de 'ticket modérateur' die personen die opgenomen worden in het ziekenhuis een som van 30 frank oplegde. De socialistische polyklinische instellingen weigerden die maatregel toe te passen op hun patiënten. De voorzitter van de PSC, Paul Vanden Boeynants, vormde daarom een regering met de liberalen en de socialisten verdwenen naar de oppositie.

²³²⁵ Zie bijvoorbeeld Regentsbesluit 9 november 1946 (*Pasin.* 1946, 925) (aangevuld door KB van 11 maart 1953, *Pasin.* 1953, 141) waarbij een commissie werd ingesteld voor de herziening van het strafrecht en van de rechtspleging in strafzaken) en later KB van 12 juli 1962 tot oprichting van een Koninklijk Commissariaat voor de hervorming van de rechtspleging in strafzaken (*Pasin.* 1962, 852).

²³²⁶ L. HUYSE en A. VERDOODT, 'Dertig jaar justitiebeleid. Kroniek van een aangekondigde crisis', *Panopticon*, 1993, 3 – 19. In de regeringsverklaringen van 1950 tot 1965 is nauwelijks iets terug te vinden over Justitie. Hetzelfde geldt voor de regeerakkoorden vanaf 1968 (vanaf dan was het de gewoonte om ook het regeerakkoord te publiceren). Nochtans werd in deze periode het Gerechtelijk Wetboek gestemd in ingevoerd en stond ook een nieuw wetboek van strafvordering in de steigers. Toch dé twee zaken bij uitstek met een impact op de werking van het gerecht.

de studiecentra van respectievelijke politieke partijen richtten zich hier niet op. Voor de CVP was er bijvoorbeeld CEPESS²³²⁷, voor de liberalen het Centrum Paul Hymans²³²⁸ en voor de Socialisten het Institut Emile Vandervelde (1946)²³²⁹.

574. Dit betekende niet dat de zaken niet telkenmale op de agenda geplaatst werden. Dat gebeurde o.a. bij de bespreking en verslagen van de justitiebegrotingen naar aanleiding van de gerechtelijke achterstand en de traagheid van het gerechtelijk apparaat²³³⁰.

5.3.2. Commissies

575. De regering beschikte sinds de wet van 7 september 1939 over buitengewone machten²³³¹. Na de bevrijding breidden de wetten van 14 december 1944 en 20 maart 1945²³³² de omvang van deze buitengewone machten nog verder uit. Zo kwam tot maart 1947 belangrijke wetgeving, zoals de invoering van de sociale zekerheid eind 1944, buiten het Parlement om tot stand²³³³. In tegenstelling tot in het interbellum wendde de regering die bevoegdheden deze keer niet aan om het gerechtelijk recht te hervormen. Integendeel, om de gerechtelijke inrichting voor het eerst sinds 1869 (grondig) te hervormen, greep ze terug naar de oude formule waar een voorontwerp werd voorbereid door vooral (hoge) magistraten²³³⁴. Andere juridische beroepen werden slechts in ondergeschikte orde betrokken.

576. Verschillende formules werden geprobeerd: een parlementaire commissie, een extraparlamentaire commissie met vertegenwoordigers van juridische beroepen in combinatie met een parlementaire commissie (in de praktijk dus advocaten en de occasionele notaris), een extraparlamentaire commissie zonder meer... Het ministerie van Justitie was duidelijk zoekende en niet iedereen zag dit goed aflopen. Sommigen vonden dat het ministerie van

²³²⁷ Teksten van het Studie en Documentatiecentrum (SDC, vanaf 1960 CEPESS) moesten, weliswaar na het fiat van het nationaal comité, door de fractie als wetsvoorstel worden ingediend. Een voorstel van een parlamentslid moest dan weer eerst het SDC passeren, voor het als wetsvoorstel mocht worden neergelegd. Die werkwijze veranderde pas na 1949 F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 248 e.v.. Voor de ontwerpen van SDC-CEPESS zelf, zie <http://abs.lias.be/Query/detail.aspx?ID=209280>. De materie beslaat allerhande zaken maar laat het gerechtelijk privaatrecht links liggen.

²³²⁸ De liberalen maakten er weinig gebruik van om parlementair gevolg aan de werken van de studiecmissie te geven, *Ibid.*, 228.

²³²⁹ Voor de Tweede Wereldoorlog vonden Emile Vandervelde en Hendrik de Man elkaar al en midden 1933 werd ook al het Bureau d'Études sociales opgericht, onder leiding van De Man.

²³³⁰ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 14 februari 1952, 473 e.v.: “Rituellement, chaque ministre de la justice, après avoir entendu ces doléances, promet son concours pour porter remède à la situation. Nous sommes arrivés à un stade où vraiment pareille promesse ne suffit plus, monsieur le ministre, car la justice tombe de plus en plus en discrédit auprès du justiciable... tant au point de vue civil, qu'au point de vue commercial, et même au point de vue prud'hommal, domaine qui échappe à la compétence du ministre de la justice, la lenteur judiciaire est telle que bien souvent on renonce dès l'abord à soumettre un litige aux tribunaux.”

²³³¹ Wet van 7 september 1939 gevende aan de Koning bijzondere machten, *Pasin.* 1939, 472 – 476.

²³³² Wet van 14 december 1944 tot aanvulling van de wet van 7 september 1944 gevende aan de Koning bijzondere machten (*Pasin.* 1944, 329 – 376) en Wet van 20 maart 1945 gevende aan de Koning voor een beperkte duur bijzondere machten (*Pasin.* 1945, 231 – 232).

²³³³ Zie C. AGESESSER, ‘De Kamer als wetgever’ in E. GERARD, *Geschiedenis van de Belgische Kamer*, 238 – 239.

²³³⁴ Zie *infra* de Commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbepalingen op de rechterlijke inrichting.

Justitie te veel hooi op zijn vork nam of dat bepaalde hervormingen niet nodig waren²³³⁵. Anderen hadden hun bedenkingen bij de samenstelling van die commissies waarbij vooral de ondergeschikte rol van de advocatuur (en de FAB) naar voren werd geschoven²³³⁶ terwijl de socialisten vaststelden dat hun ‘overtuiging’ in geen van de commissies vertegenwoordigd was²³³⁷.

²³³⁵ Kluyskens in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 17 juni 1948, 1398: “Ik kan mij ook niet van de indruk ontdoen dat de heer minister van Justitie een al te stoutmoedige politiek voert op het gebied der hervormingen. Er worden allerlei commissies samengesteld die verschillende materies moesten bestuderen en onderzoeken, materies van burgerlijk recht om de zogenaamde barbaarsheid te doen ophouden die in onze wetgeving ten opzichte van de vrouwen zou bestaan! Laat ons niet overdrijven met die commissies om ons burgerlijk recht, ons handelsrecht en strafrecht te hervormen, commissies ook om de burgerlijke rechtspleging te hervormen, wat reeds in 1936 geschiedde... Op die manier neemt het ministerie van Justitie te veel hooi op zijn vork.”

²³³⁶ Lagae in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 14 februari 1952, 484 e.v.: “Een tweede probleem, is de raadpleging met het oog op de voorbereiding der wetgeving. Ter gelegenheid van de herziening van zekere belangrijke wetten zien wij het departement van justitie speciale commissies inrichten, samengesteld uit gespecialiseerde parlementairen, hoogleraars en magistraten, en belast met het opstellen van een voorontwerp”... “Het heeft mij altijd verwonderd dat het ministerie van justitie voor de meeste in te dienen wetsontwerpen of reeds ingediende wetsvoorstellen, regelmatig de rechterlijke overheden raadpleegt: eerste voorzitters, procureurs-generaal, die dan op hun beurt het advies inwinnen der voorzitters en procureurs des Konings, maar dat niet aan de balie, als dusdanig, enig advies wordt gevraagd, tenzij, en dan nog uitzonderlijk, wanneer het over een ontwerp of voorstel gaat dat specifiek de balie aanbelangt.”... “Soms gebeurt het wel dat een procureur des Konings zich de moeite getroost aan de stafhouder der balie van zijn arrondissement te vragen wat zijn balie er over denkt. Doch, dit is louter toegevendheid en in principe komt de balie niet tussen, zelfs niet door advisering, in de voorbereiding van het wetgevend werk. Het is slechts onrechtstreeks door de rechtsleer en door de rechtspraak, waartoe zij zoveel bijdraagt, dat de balie invloed op de wetgeving kan uitoefenen. Dat komt mij wel als een leemte voor. Het advies der balie zowel als dit der gerechtelijke overheden zou nuttig kunnen ingewonnen worden. De advocaten zijn immers de eersten die bij een goede, klare, duidelijke wetgeving belang hebben, vermits zij de eerste zijn die, vóór de magistraten nog, de wet in hun zaken zullen moeten interpreteren en toepassen. Ik zou de minister van justitie willen vragen te willen onderzoeken hoe de balie en, als hoogste verpersoonlijking der balies, het Verbond der Belgische Advocaten, dat daartoe een studiegcomité zou kunnen inrichten, evenals de magistratuur geraadpleegd zou kunnen worden bij belangrijke wetgevende initiatieven, hetzij van de regering, hetzij van de parlementsleden, in zake burgerlijk recht en strafrecht.”

²³³⁷ Fonteyne beklagt zich bijvoorbeeld over de toegankelijkheid van het gerecht (*Parl. Hand.* Senaat, zitting van 17 juni 1948, 1399) en zoekt een deel van de verklaring voor het gebrek aan beterschap hiervoor in het feit dat ondanks de Roomsrode regeringen Spaak III en IV de socialisten niet aanwezig zijn in de commissies die zich met de werking van het gerecht bezig hielden: “*Il suffit de voir la façon dont-il [Struye] compose les innombrables commissions instituées pour donner leur avis sur toute une série de problèmes relevant de l’administration de la justice. Pas une de ces commissions ne comprend un seul tenant des opinions qui sont miennes.*”. Minister van Justitie Struye weerlegde dit door aan te geven dat Fonteyne wel werd uitgenodigd in twee van die commissies te zetelen maar daar niet op in ging. Er waren bovendien geen communistische juristen te vinden. Ongestoord ging Fonteyne verder door te wijzen op de antidemocratische overtuiging van minister van Justitie Struye bij de samenstelling van het gerechtelijk korps waardoor ook vanuit deze hoek socialisten niet konden wegen op de wetgeving (*Ibid.*, 1400). De aanleiding daarvoor was voor een stuk het feit dat Struye de auteur was van een wetsontwerp dat de verhoging van de minimumleeftijd voor juridische carrières voorzag. Dit zou de minder gefortuneerden uitsluiten van een carrière in de magistratuur.

5.3.2.1. Commissie Dijon: territoriale indeling vrederechten (1945 -1946)

577. Op 18 september 1945²³³⁸ richtte minister van Justitie Grégoire een commissie op om de gerechtelijke kantons te hertekenen. Aanvankelijk ging het vooral om het herwerken van Tschoffens Grendelwet uit 1926²³³⁹ maar later zal het project opgaan in de nieuwe wet op de gerechtelijke organisatie van 1953. Het resultaat van de werkzaamheden was een voorontwerp over de territoriale herziening. Dit werd door minister van Justitie Struye neergelegd in de Senaat²³⁴⁰ en bevatte een geografische indeling op basis van moderne verkeersmiddelen, omvang van bevolking en de bijzondere aard van een aantal kantons. Het was een gematigd en realistisch ontwerp dat verviel door de ontbinding van het Parlement in 1949. Het voorontwerp van minister van Justitie Moyersoën in de Kamer zal het werk van de commissie Dijon grotendeels overnemen. Het zal de basis vormen voor de herziening in het Gerechtelijk Wetboek²³⁴¹.

Naam	Functie
Léon Legrand	Senator
Etienne Orban de Xivry	Senator
Jean Thenaerts	Senator
Pierre Vermeyleen	Senator
Georges Bohy	Volksvertegenwoordiger
Lode Craeybeckx	Volksvertegenwoordiger
Pierre Dijon (voorzitter)	Volksvertegenwoordiger
Alfred Amelot	Volksvertegenwoordiger
Valeer Tahon	Volksvertegenwoordiger
de Bournonville	Kabinetshoofd Ministerie van Oorlogsschade
Van der Meersch	Adjunct-kabinetshoofd Ministerie van Justitie
René Byl	Voorzitter van de vereniging van vrederechters
Meuleman (secretaris)	Jurist ministerie van Justitie
Davreux	Inspecteur der Registratie en Domeinen

5.3.2.2. Commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbepalingen op de rechterlijke inrichting (1948 -)

578. In januari 1948 werd op voordracht van de minister van Justitie Paul Struye een commissie ingesteld met als opdracht de herziening van de wets- en reglementsbepalingen op

²³³⁸ MB van 18 september 1945 tot instelling van een consultatieve commissie voor de herorganisatie van de, BS 18 september 1945, 6751 – 6752.

²³³⁹ Zie 3.1.3. Grendelwet van 1926.

²³⁴⁰ Ontwerp van wet waarbij het grondgebied van het Rijk in rechterlijke gebieden wordt ingedeeld en de tabel van het personeel der vrederechten en politierechtbanken wordt vastgesteld, *Parl. St.* Senaat 1947 – 1948, nr. 463.

²³⁴¹ Zie ook CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 358.

de rechterlijke inrichting²³⁴². Het opzet was grootser dan de vorige wetten op de gerechtelijke organisatie. Het was de bedoeling om de grote verscheidenheid aan teksten (68 wetten, decreten en besluitwetten) met betrekking tot de organisatie van hoven en rechtbanken maar ook magistraten, advocaten, griffiers, pleitbezorgers en deurwaarders te codificeren tot één geheel. Daartoe moesten de besluiten ter uitvoering van deze wetten geordend worden en de nodige verbeteringen aangebracht om de teksten duidelijker en bevattelijker te maken en de toepassing ervan te vergemakkelijken. Belangrijke nuance was dat het niet de bedoeling was om tegelijkertijd een ingrijpende hervorming van deze materie door te voeren²³⁴³. Ook in aanpak verschilde deze onderneming van haar voorgangers²³⁴⁴ door de aanwezigheid van vertegenwoordigers van de verschillende betrokken belangengroepen²³⁴⁵. Ondanks deze verschillen werd ook deze commissie gedomineerd door (hoge) magistraten. Een bijzondere rol was weggelegd voor de voorzitter van de commissie. Die was onvermijdelijk de eerste voorzitter van het Hof van Cassatie, met als plaatsvervanger de procureur-generaal bij datzelfde Hof. Deze mocht de voorzitter van de subcommissies en plaatsvervangende voorzitters aanduiden. Bovendien mocht hij de subcommissies ten alle tijden zelf voorzitten. Het secretariaat ten slotte bestond uit ambtenaren van het bestuur der wetgeving en de hierbij gedetacheerde substituut- procureurs des Konings. De werkzaamheden gingen door in de schoot van het ministerie van Justitie waar iedere maand in voltallige bezetting vergaderd werd met een voortgangsrapport als resultaat. De bedoeling was om binnen één jaar een voorontwerp van wet op de rechterlijke inrichting voor te leggen aan de minister van Justitie. Het besluit voegde er nog aan toe dat de commissie, na het volbrengen van deze taak, ook andere hervormingsproblemen kon behandelen.

579. Later werd beslist om ook referendarissen van de rechtbanken van koophandel toe te voegen²³⁴⁶ en een subcommissie der werkrechtshoven kon ingesteld worden bij een MB dat gezamenlijk door de minister van Justitie en minister van Arbeid en sociale voorzorg genomen kon worden.

²³⁴² Besluit van de Regent van 23 januari 1948 tot oprichting van een commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbevestigingen op de Rechterlijke Inrichting, *Pasin.* 1948, 58 – 59 en Besluit van de Regent van 31 januari 1949 tot wijziging van het Regentsbesluit van 23 januari 1948 tot oprichting van een commissie voor de herziening van de wettelijke en reglementaire bepalingen op de rechterlijke inrichting, *Pasin.* 1949, 63 – 64. Herzien van het uitvoeringsbesluit van 28 februari 1949. Vrederechters P. Byl en G. Van Eecke werden toegelaten tot het emeritaat en de vrederechtsgriffier A. Taeymans mocht de titel dragen van ere-griffier. Vervangingen door minister van Justitie L. Moyersoen: L. Jacques Houssa, vrederechter van het eerste kanton van Luik, O. Mestdagh, vrederechter te Sint-Joost-ten-Noode en L.-J. Fontaine, griffier van het vrederecht te Nijvel.

²³⁴³ Vanaf de coördinatie waren ook suggesties en wensen van leden van de commissies welkom op de diensten der wetgeving die ze ‘met belangstelling zullen aanvaarden’.

²³⁴⁴ Men ging zelfs zo ver als expliciet te breken met het verleden, met oog voor wat toen was misgelopen. “*De commissie van 1853 was samengesteld uit enkele magistraten der hoven. De huidige commissie bestaat uit personen die door de dagelijkse praktijk vertrouwd zijn met en instaan voor de uitvoering van de verschillende bepalingen, die de commissie zal samenordenen*”. Verslag aan de Regent bij Regentsbesluit van 23 januari 1948, *Pasin.* 1948, 59.

²³⁴⁵ Het was de bedoeling dat deze ‘specialisten’ hun kennis ten dienste stelden van de uitvoerende macht die op haar beurt een wetsontwerp zou indienen bij de wetgevende macht.

²³⁴⁶ Regentsbesluit van 5 mei 1948 tot aanvulling van het Regentsbesluit van 23 januari 1948 tot instelling van een commissie voor der herziening van de wettelijke en reglementaire bepalingen op de gerechtelijke organisatie (*Pasin.* 1948, 286 – 287).

580. Naast een eerste, algemene commissie met daarin magistraten, advocaten, pleitbezorgers en griffiers werd een tweede commissie ingesteld; een parlementaire commissie ‘met gemengd karakter’. De parlementaire commissie bestond uit vertegenwoordigers van Kamer en Senaat, met aan het hoofd Albert Lilar²³⁴⁷.

581. Later ging een beperktere commissie verder, onder het voorzitterschap van Janssens de Bisthoven (advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie)²³⁴⁸ voor de coördinatie en het op punt zetten van alle werken. Het resultaat werd gedrukt op initiatief van minister van Justitie Lilar²³⁴⁹. Die werkwijze was geïnspireerd op die van de commissie Dijon. Hoewel de conclusies bekend waren, bleven ze zonder gevolg. Enkel de besluiten van de commissie over de instelling van de balie en de beroepsregelen van de advocaat bereikten het Parlement²³⁵⁰. De rest werd wel in belangrijke mate hernomen door Van Reepinghen later.

582. Wat meteen opvalt aan de samenstelling van deze commissie²³⁵¹, is dat ze niet uitging van individuele kwaliteiten maar van de functies van de betrokkenen.

- Subcommissie der hoven en rechtbanken

Functie
Eerste voorzitter HvC
Procureur-generaal HvC
Eerste voorzitters hoven van beroep
Procureurs-generaal hoven van beroep
Voorzitter RBEA Brussel
Procureur des Konings RBEA Brussel
Voorzitter van de rechtbank van koophandel te Brussel
Referendaris rechtbank van koophandel te Brussel
Vrederechter van het 2 ^{de} kanton Brussel
Vrederechter 1 ^{ste} kanton Schaarbeek
Hoofdgriffier HvC
Hoofdgriffiers hoven van beroep
Hoofdgriffier Militair Gerechtshof
Hoofdgriffier rechtbank van eerste aanleg Brussel

- Subcommissie der militaire rechtscolleges

Functie
Eerste voorzitter HvC
Procureur-generaal HvC

²³⁴⁷ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 17 juni 1948, 1393.

²³⁴⁸ E. KRINGS, ‘Les travaux du commissaire royal à l’occasion de la réforme judiciaire’, in S. M. HELMONS, *Avancées et confins actuels des droits de l’homme aux niveaux international, européen et national: mélanges offerts à Silvio Marcus Helmons*, Brussel, Bruylant, 2003, 159 – 173 (164). Trousse was verslaggever en ook R. Charles en G. Lowies maakten deel uit van deze commissie.

²³⁴⁹ Albert Lilar (°Antwerpen, 21 december 1900 – †Antwerpen, 6 maart 1976). Na studies aan de ULB (1922) ging Lilar aan de slag als advocaat aan de balie van Antwerpen. In 1933 en 1938 werd hij achtereenvolgens secretaris en voorzitter van de Antwerpse Jonge Balie en werd hij assistent vervolgens docent en uiteindelijk hoogleraar (1945) aan de ULB. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij ook stafhouder van de Antwerpse balie, voorzitter van de FAB en lid van het bestuur van de Internationale Unie der Advocaten. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij ook verschillende keren minister van Justitie. H. GAUS (ed.), *Politiek Biografisch Lexicon. Belgische ministers en staatssecretarissen 1960-1980*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1989, 696 – 701.

²³⁵⁰ Wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat en houdende invoering van tuchtraden van beroep, *Parl. St.* Kamer, 1948 – 1949, nr. 247 en 1950 – 1951, nr. 244.

²³⁵¹ *Ibid.*, § 2.

Eerste voorzitter Militair Gerechtshof
Auditeur-Generaal Militair Gerechtshof
Hoofdgriffier Militair Gerechtshof

- Subcommissie der balies

Functie
Stafhouder van de Orde der advocaten HvC
Stafhouder van de Orde der advocaten bij de hoven van beroep

- Subcommissie der pleitbezorgers en deurwaarders

Functie
Voorzitters van de tuchtkamers der pleitbezorgers bij de hoven van
beroep
Syndici der deurwaarders bij de RBEA Brussel, Gent en Luik

583. Minister van Justitie Moyersoen wilde de werkzaamheden van deze commissie, ingesteld door een van zijn voorgangers, indienen in een wetsontwerp op de gerechtelijke organisatie. Hij had een coördinatie van een 60-tal wetten en besluiten voor ogen (o.a. een definitief kader van magistraten en een regeling voor het statuut van de griffier). Het voorontwerp van de wet op de gerechtelijke organisatie ging voor het Parlement echter niet ver genoeg. Er moest een eenheidsrechtbank komen door de uitzonderingsgerechten af te schaffen en een antwoord te bieden op de problematiek van de bevoegdheidconflicten. De socialistische senator Jean Chot²³⁵² wilde het voorontwerp van de wet op de gerechtelijke organisatie zelfs evoceren. Dat voorontwerp werd niet alleen naar parlementairen gestuurd maar ook naar de hoven en rechtbanken voor advies. Hoewel de hervormingen lovenswaardig waren in hun opvatting, zou de praktische toepassing ervan allerhande problemen opleveren. Het werk verraadde, aldus Chot, bij haar auteur een totaal gebrek aan kennis van het functioneren van verschillende rechtbanken. Het was het soort monster dat gebaard werd door statistici. Chot dreigde dan ook om met een groot aantal leden van rechts een ‘heilige alliantie’ te vormen tegen Moyersoen, indien men doorzette. Het enige dat Chot eigenlijk echt zag zitten, was het idee om het aantal magistraten met 30 % terug te brengen. Hoewel dat natuurlijk was ingegeven door budgettaire redenen, hoopte hij dat verder de weg van het Engelse model zou bewandeld worden, dat volgens hem de primauteit van kwaliteit boven kwantiteit inhield²³⁵³.

584. Het wetsontwerp dat minister van Justitie Moyersoen voor ogen had, zal er uiteindelijk nooit komen. In de plaats hiervan kwamen het volgende decennium een reeks afzonderlijke wetten die bepaalde zaken regelden zoals het statuut van het griffiepersoneel (1957), statuut van de deurwaarders (1963), een bescheiden wet op de gerechtelijke organisatie (1953), het herzien van de wedden van de magistratuur.... Andere zaken zouden er misschien ook gekomen

²³⁵² Jean Chot (°Thuin, 24 juni 1906 - †Thuin, 24 november 1991) ging na zijn studies rechten (ULB, 1929) aan de slag als advocaat in Dinant. Tussen 1950 en 1965 zetelde hij als gecoöpteerd senator voor de PSB/BSP. P. VAN MOLLE, *Het Belgisch parlement*, 41.

²³⁵³ *Ibid.*, 488 e.v. Het telkens maar uitbreiden van het aantal magistraten bracht ook de bevorderingsmogelijkheden in de toekomst in gevaar. Hoven en rechtbanken, waaronder het Hof van Cassatie, lieten hun ongerustheid al blijken in brieven die o.a. onder parlamentsleden werden verdeeld (een zelfde verhaal voor het Hof van Beroep van Luik en Gent), *ibid.*, 490.

zijn in de vorm van een afzonderlijke wet, maar werden uiteindelijk behandeld in het Gerechtelijk Wetboek (advocatuur en balie bijvoorbeeld).

5.3.2.3. Commissie voor de studie van de vraagstukken in zake het optreden van de pleitbezorgers in de burgerlijke rechtspleging, eventueel tot de tarifiering van hun rechten en uitgaven (1948).

585. De commissie²³⁵⁴ werd in 1948 ingesteld en pas opgeheven enkele maanden voor Van Reepinghen aangesteld werd als koninklijk commissaris²³⁵⁵. Het verslag dat eenparig, op de stem van de pleitbezorgers na, werd aangenomen stelde de afschaffing van het ambt voor²³⁵⁶, mits schadeloosstelling. De conclusies van deze commissie werden grotendeels overgenomen door het Gerechtelijk Wetboek²³⁵⁷.

Leden	
Ernest Daubresse (voorzitter)	Raadsheer HvC
Paul de Beco	Pleitbezorger HvB Brussel
André de Bersaques	Raadsheer HvB Gent
Louis Hendrickx	Raadsheer HvB Brussel
Paul Martin	Ondervoorzitter RBEA Luik
Jean Mullens	Pleitbezorger RBEA Antwerpen
Georges Lermusiaux	Pleitbezorger HvB Brussel
Albert Lilar	Advocaat
Eugène Reumont	Advocaat
Jean Valentin	Ondervoorzitter RBEA Brussel
Jacques Van der Mersch	Advocaat-pleitbezorger in Ieper
Charles Van Reepinghen (secretaris)	Advocaat
H. Meuleman (adjunct-secretaris)	Advocaat

5.3.2.4. Commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering (1952-1956)

586. Deze commissie onder leiding van de Brusselse magistraat de la Vallée Poussin werd ingesteld door minister van Justitie Pholien met als opdracht de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering in zake deskundig onderzoek, getuigenverhoor, scheidingspraak en op verzoekschrift gewezen beschikkingen²³⁵⁸. Gezien de dringende aard moesten ze op korte

²³⁵⁴ MB van 31 maart 1948 tot instelling van bij het Ministerie van Justitie van een commissie belast met de studie van problemen in verband met de tussenkomst van pleitbezorgers in de burgerlijke rechtspleging en, eventueel, tot de tarificatie van hun rechten en uitgaven, *Pasin.* 1948, 231.

²³⁵⁵ MB van 31 maart 1958 voorzag het einde van de werkzaamheden op 5 juli 1958.

²³⁵⁶ Zie vooral Hoofdstuk VII: 6.6. Aanloop Gerechtelijk Wetboek.

²³⁵⁷ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 168 e.v.

²³⁵⁸ KB van 27 maart 1952 tot instelling bij het Ministerie van Justitie van een commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering inzake deskundig onderzoek, getuigenverhoor, scheidingspraak en op

termijn (tussen 29/03/1952 en 15/09/1952) een voorontwerp maken van; een wet houdende hervorming van de burgerlijke rechtsvordering in zake getuigenverhoor, deskundig onderzoek, scheidsrechtspraak en op verzoekschrift gewezen beschikkingen en een verslag voorstellen tot inkorting en eenmaking van de rechtsplegingstermijnen, alsmede tot vereenvoudiging van de pleegvormen voor de betekening van de gerechtelijke akten. De la vallée poussin werkte op basis van het werk van SHS en de commissie Marcq uit 1939. De wetsontwerpen die volgden waren vooral een doorslag van de ontwerpen van het SHS en het bijhorende advies van de Raad van State werd verzorgd door Charles Van Reepinghen.

5.4. Gerechtelijk Wetboek : Le secret de la méthode est dans l'homme

587. Terwijl het ministerie van Justitie worstelde met de zoektocht naar de juiste formule om bepaalde stukken van het gerechtelijk recht te hervormen, maakte vooral de advocatuur misbaar o.a. omdat dit ook het uitblijven van een betere bescherming van het beroep inhield. Ondertussen diende bijvoorbeeld senator Carlos De Baeck bepaalde voorontwerpen van het SHS in de vorm van een wetsvoorstel in²³⁵⁹, ging de Jonge Balie van Luik over tot haar eigen voorgestelde herziening van het gerechtelijk recht, die vervolgens door (oud-) leden in het Parlement als wetsvoorstel werd ingediend²³⁶⁰ en werden ook de voorontwerpen van het SHS met betrekking tot het getuigenverhoor, onderzoek door deskundigen, scheidsrechtspraak en het kort geding en de rechtspleging op verzoekschrift in het Parlement ingediend²³⁶¹. Voor een volledige herziening van het gerechtelijk recht moest enerzijds de juiste methode voor het voorbereidende werk gekozen worden en anderzijds op welke wijze dit (voor-)ontwerp wet kon worden.

588. De Raad van State-wet liet de eerste minister toe om de afdeling wetgeving te verzoeken zekere wetsontwerpen uit te werken²³⁶², een beetje naar analogie met het Bestendig comité van de Raad voor Wetgeving uit het interbellum, dat wel wat zaken opleverde. Van deze dienst door de Raad van State werd echter weinig gebruik gemaakt. Een van de problemen van deze werkwijze was het uitsluiten van de medewerking van tal van ervaren juristen zoals o.a. de hogere magistratuur²³⁶³.

verzoekschrift gewezen beslissingen, *Pasin.* 1952, 209; Gewijzigd bij KB van 14 september 1952, *Pasin.* 1952, 692. Samenstelling gewijzigd bij KB van 3 januari 1955 tot wijziging van het KB van 27 maart 1952 (*Pasin.* 1955, 1). Zie ook Bijlage V. Werkgroepen Gerechtelijk Wetboek – Commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering (1952 – 1956).

²³⁵⁹ Zie 5.2.3.4. Erfenis SHS.

²³⁶⁰ Zie 3.7.2. [Wetsvoorstel Jonge balie Luik]

²³⁶¹ Zie 5.2.3.4. Erfenis SHS.

²³⁶² Art. 3 Rvst-wet.

²³⁶³ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 3 april 1957, 1187.

589. In 1958 stelde minister van Justitie Pierre Harmel Charles Van Reepinghen aan als Koninklijk Commissaris voor de rechterlijke hervorming²³⁶⁴. De keuze voor een Koninklijk Commissariaat²³⁶⁵, een beproefde techniek uit het interbellum, stond nochtans niet in de sterren geschreven. Kamerlid Lefère stelde voor dat minister van Justitie Lilar mits persoonlijke studie en bijgestaan door een aantal medewerkers zelf een hervorming moest uittekenen²³⁶⁶. Senator Coulonvaux wees er dan weer op dat er in het verleden nog koninklijke commissarissen waren geweest, met goede verslagen, maar er vervolgens niets mee gebeurde²³⁶⁷.

590. Als er echter iemand aangewezen was om deze opdracht tot een goed einde te brengen, was het wel Charles Van Reepinghen. Sinds hij in 1935 solliciteerde naar een stem in de hervorming van de burgerlijke rechtspleging, verdween hij eigenlijk nooit meer van het toneel. Als oudgediende van SHS en hoofdredacteur van de *JT* (Van Reepinghen nam in 1944 de leiding over maar behoorde voorheen al tot de ploeg van voorganger Léon Hennebicq) beschikte hij over een uitstekend netwerk. Het een staat natuurlijk niet los van het ander. Het was René Marcq, die Van Reepinghen betrok bij SHS en die aandrang op het hoofdredacteurschap van de *Journal des Tribunaux*²³⁶⁸. Met de figuur van Van Reepinghen kreeg de advocatuur ook haar wens en stond ze mee aan het roer bij de hervorming van het gerechtelijk recht. Van Reepinghen was immers niet zomaar een advocaat maar dé advocaat; net stafhouder van de grootste balie van het land af (Balie van Brussel, 1954 – 1955) en hoofdredacteur van de *JT*, sinds jaar en dag de spreekbuis van de advocatuur en de FAB²³⁶⁹.

591. De opdracht hield het opstellen van voorontwerpen van wet tot hervorming van de rechterlijke inrichting en van de bevoegdheids- en procedureregels en voorontwerpen van besluit tot uitvoering van die hervormingen in²³⁷⁰ en de opdracht zou eindigen op 31 december 1960. Minister van Justitie Harmel liet wel enige speling ; “*en réalité c’est au Commissaire Royal qu’il appartiendra d’en juger. Les termes de l’arrêté ne doivent pas être pris au pied de lettre.*” Dat wilde zoveel zeggen als dat Van Reepinghen de keuze had tussen één codificatie of

²³⁶⁴ KB van 17 oktober 1958 tot oprichting van een Koninklijk Commissariaat voor de rechterlijke hervorming, *Pasin.* 1958, 1077.

²³⁶⁵ Het Koninklijk Commissariaat bestond uit Charles Van Reepinghen (Koninklijk Commissaris), Ernest Krings (adjunct- en later Koninklijk Commissaris), Nicole Michet en A. Truyens + een secretaresse. Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1959. Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de heer Jeunehomme, *Parl. St.* Kamer 1958 – 1959, 4-VII/4.

²³⁶⁶ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 23 maart 1956, 7.

²³⁶⁷ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 3 juni 1959, 1043.

²³⁶⁸ CH. VAN REEPINGHEN, ‘La mort de Me René Marcq’, *JT* 1947, 623. Van Reepinghen was voor de oorlog al redactiesecretaris maar zal na de oorlog in de voetsporen van Picard en Hennebicq treden en hoofdredacteur worden. Na een vergadering met Robert Henrion en Robert Pirson schoot Van Reepinghen in actie voor de naoorlogse *Journal des Tribunaux*. Van Reepinghens redactiesecretarissen waren Robert Pirson en Cyr Cambier. Zijn goede vriend Jean Dal stond in voor de *chronique judiciaire*. Vanaf 1944 was Van Reepinghen hoofdredacteur van *Journal des Tribunaux*.

²³⁶⁹ Ook Krings wees op de achtergrond van Van Reepinghen als advocaat “...le Code judiciaire traduit aussi les préoccupations constants de l’avocat’ en verder “Au barreau et par le barreau, d’abord.” Zo werden de teksten omtrent de advocatuur opgenomen bij het geheel van gerechtelijke instellingen om het belang van de advocatuur hierin aan te geven, werd het pleitrecht van de advocatuur gegarandeerd, konden een reeks procedures voortaan niet zonder tussenkomst van een advocaat, zoals het eenzijdig verzoekschrift... E. KRINGS, ‘Hommage de monsieur E. Krings’, *JT* 1966 276 – 277 (277).

²³⁷⁰ *Ibid.*, art. 2.

verschillende delen. De ervaring met Allards ontwerp echter indachtig, hadden zowel Harmel als Van Reepinghen zelf een duidelijke voorkeur voor één wetsontwerp²³⁷¹.

5.4.1. Parlementaire behandeling: een huzarenstuk

592. Omwille van de omvang van de hele onderneming (de laatste geslaagde herziening van een wetboek was ondertussen bijna tachtig jaar geleden) en de twijfels omtrent de capaciteit van het Parlement om dit tot een goed einde te brengen²³⁷², wilden een aantal leden van de regering Lefèvre (25 april 1961 – 28 juli 1965)²³⁷³ de behandeling van het Gerechtelijk Wetboek buiten de gewone parlementaire procedure houden. Er werd geoperd om deze materie door middel van bijzondere bevoegdheden te regelen, aan de hand van een kaderwet. Hoewel de crisis van de parlementaire democratie, of op zijn minst haar uitwassen, dan wel bedwongen leek na de Tweede Wereldoorlog, bleven aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek immers nog ernstige twijfels bestaan rond de werking van het Parlement²³⁷⁴. Toch was het minister van Justitie Vermeulen die aandrang op een parlementaire behandeling. De voornaamste reden daarvoor was de behandeling van het wetsvoorstel van Major over de arbeidsgerechten dat op dat moment aanhangig was bij de Kamer²³⁷⁵. Het is dan ook rond dit thema dat de Kamer en Senaat echt samenwerkten. Voor de overige bepalingen was het contact vaak niet zo nauw²³⁷⁶. Omwille van de aanwezigheid van 7 notarissen in de Senaat, werd beslist om het wetsontwerp neer te leggen in de Senaat²³⁷⁷.

593. In een eerste behandeling werd het werk verdeeld over drie subcommissies, samengesteld uit leden van zowel de Kamer als van de Senaat, met dien verstande dat één van de leden in iedere subcommissie en in de werkgroepen belast zou worden met een voorafgaand onderzoek van sommige bepalingen. Hun mondelinge of schriftelijke verslag kon dan als basis

²³⁷¹ Zie J. DAL, 'Le Commissariat royal à la réforme judiciaire. Une interview de M. le Ministre de la Justice', *JT* 1958, 602 – 603.

²³⁷² Zie *supra*.

²³⁷³ Spaak en Pierson vonden zo'n parlementaire behandeling bijvoorbeeld onredelijk.

²³⁷⁴ Een en ander had te maken met de Koningskwestie en Schoolstrijd in de jaren 1950. Léo Collard, op dat moment voorzitter van oppositiepartij BSP/PSB hekelde het verschil in middelen tussen de regering en het Parlement: "*Le gouvernement dispose d'une administration, de spécialistes, de commissions consultatives. Le parlement n'a rien. Le parlement fait ses lois en 1960, comme il les fait en 1860*" (*Parl. Hand.* Kamer, zitting van 22 juni 1960, 17).

²³⁷⁵ Wetsvoorstel tot instelling van arbeidsgerechten, *Parl. St.* Kamer BZ 1961, nr. 125. Zie ook Hoofdstuk VII: Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht.

²³⁷⁶ C. DE BAECK, 'Algemene inleiding tot het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek' in *Weekeind gerechtelijke hervorming*, RUG, 1966, 1 – 25 (24).

²³⁷⁷ "...par une heureuse innovation, aux commissions de la justice et du travail du Sénat – ou le projet avait été déposé notamment en raison de la présence dans cette assemblée de sept notaires – s'étaient joints des députés qui, en pregnant part à ces Travaux préparatoires particulièrement importants, faciliteraient l'examen des textes par la Chambre". P. VERMEULEN, 'La réforme judiciaire', *JT* 1966, 275 – 276 (275). Het belang van deze beslissing blijkt o.a. uit het feit dat het Verslag van senator-notaris Nihoul, voorzitter van de commissie voor bijzondere rechtsplegingen, bewarend beslag en middelen tot tenuitvoerlegging bijna woordelijk werd overgenomen in het verslag van de Senaat.

dienen voor de werkzaamheden van de subcommissies en werkgroepen. De drie subcommissies waren: Subcommissie A voor de algemene beginselen en Burgerlijke Rechtspleging²³⁷⁸ (art. 1 – 57, 661 – 1147 en art. 106 – 181 van de aanvullende bepalingen); Subcommissie B voor de Gerechtelijke Organisatie en Bevoegdheid²³⁷⁹ (art. 58 – 663 en 1 – 105 van de aanvullende bepalingen) en Subcommissie C. Bijzondere Rechtsplegingen – Bewarend beslag en middelen tot tenuitvoerlegging²³⁸⁰ (art. 1148 – 1675 en 182/183 van de aanvullende bepalingen)²³⁸¹.

594. Het moest ook allemaal snel gaan. Het ontwerp werd ingediend op 10 december 1963, de tekst rondgedeeld op 15 maart 1964 en kort daarop volgde de eerste vergadering²³⁸². Minister van Justitie Vermeylen wilde de behandeling van het wetsontwerp al in december 1964 en de stemming ervan vóór de ontbinding van het Parlement in 1965²³⁸³. Er waren zelfs stemmen die voorstelden dat de Kamer het reeds gestemde ontwerp van de Senaat rechtstreeks zou aanvaarden zonder enige wijziging, tegen een verbintennis van de Minister van Justitie om onmiddellijk een wetsontwerp neer te leggen waarbij de nodige technische verbeteringen zouden worden voorzien²³⁸⁴. De voorzitter van de commissie Justitie in de Senaat Rolin verzette zich hier echter tegen en ook de liberalen (toen in de oppositie) weigerden mee te werken²³⁸⁵. Ze zouden zich onthouden bij een stemming omdat ze niet wilden tegenstemmen (maar ook niet voor).

595. Wanneer het ontwerp een tweede maal in de kamer passeerde, werd niet opnieuw gewerkt met subcommissies²³⁸⁶. In de plaats daarvan werd ruim gebruik gemaakt van artikel 20, 3 van het Reglement van orde van de Kamer. Dat stond toe dat schriftelijke opmerkingen konden worden toegezonden aan de Commissie betreffende de ontwerpen of voorwerpen die bij haar aanhangig zijn gemaakt²³⁸⁷. De commissie Justitie van de Kamer nodigde gedurende haar laatste zittingen ook leden van de Senaat uit om deel te nemen aan de werken. Voor de eerste keer werd ook een uitzonderlijke procedure gebruikt; na de stemming van de leden van de commissie van de Kamer (de enige beslissende), werden de leden van de Senaat uitgenodigd om van hun kant ook een stem uit te brengen die dan indicatief zou zijn. Op die manier kon men ook de stemming in de Senaat inschatten. In 1967 werd het ontwerp door de Senaat gejaagd

²³⁷⁸ Senaat: Dua (verslaggever), Houssiaux, Lagae (voorzitter), Lilar en Rolin (plaatsvervangers Delmotte en Orban) en Kamer: Hermans, Pierson, Smedts, Vanderpoorten en Vanderveken – Van de Plas.

²³⁷⁹ Senaat: Camby, Chot (voorzitter), Hambye, Maisse en Van Cauwelaert (plaatsvervanger Dulac) en Kamer: Guilmin.

²³⁸⁰ Senaat: Ligot, Nihoul (voorzitter en verslaggever), Oblin, Renquin, Van Bogaert, Van Hoeylandt en Van Laeys (plaatsvervanger: Vandekerckhove) en Kamer: Charpentier, Cooreman, De Riemaecker-Legot, Hossey, Moyersoën, Robyns en Saint-Remy.

²³⁸¹ Ontwerp van wet houdende het Gerechtelijk wetboek. Verslag namens de commissies voor de Justitie en voor de Tewerkstelling, Arbeid en Sociale Voorzorg uitgebracht door de H. De Baeck, Algemene verslaggever, *Parl. St.* Senaat 1964 – 1965, nr. 170. (Hierna verkort als ‘Verslag De Baeck’), 3 e.v.

²³⁸² Verslag De Baeck, 3.

²³⁸³ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 6 april 1965, 1476.

²³⁸⁴ Verslag De Baeck., 25.

²³⁸⁵ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 6 april 1965, 1476 “... wij er ons formeel van zullen onthouden mede te werken aan een zogeheten parlementair onderzoek in openbare vergadering van dit zo belangrijke ontwerp.... In zo’n omstandigheden [is het] niet mogelijk om degelijk parlementair werk te verrichten.”

²³⁸⁶ Verslag De Baeck, *Parl. St.* Senaat 1964 – 1965, nr. 170, 4 e.v.

²³⁸⁷ Verslag Hermans, 3.

en de nieuwe amendementen verworpen omdat dit het terugzenden van de tekst naar de Kamer zou inhouden²³⁸⁸.

5.5. Ministers van Justitie

596. De minister van Justitie was met een aantal kleine uitzonderingen bijna altijd een jurist²³⁸⁹. Voor de door ons bestudeerde periode zelfs zonder uitzondering. De overgrote meerderheid daarvan waren advocaat. Velen ervan werden ook stafhouder tijdens hun carrière, een aantal voorzitter van de FAB. Dat fenomeen neemt pas af na de Tweede Wereldoorlog.

597. Heirbaut stelt dat een cruciaal element voor het overleven van het Franse recht in België de passiviteit van de Belgische ministers van Justitie was²³⁹⁰. Ontwerpen van nieuwe wetboeken vergaarden stof in de archieven van het departement van Justitie, of werden niet door de minister verdedigd in het Parlement²³⁹¹. Wat de persoon van de minister van Justitie zelf betrof, lijkt de individuele persoonlijkheid net als hun politieke kleur²³⁹² ondergeschikt te zijn en wijst Heirbaut op de mentaliteit van de Belgische jurist²³⁹³ als bron van de ministeriële voorzichtigheid²³⁹⁴. Het ontlokte Heirbaut de kwalificatie van ministers van Justitie als

²³⁸⁸ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 28 juni 1967, 1175. Van de 128 aanwezige senatoren stemden er 116 ja, 3 neen (waarvan één per ongeluk) en waren er 9 onthoudingen. De onthoudingen en tegenstemmen waren afkomstig vanuit de PVV/PLP en hadden vooral te maken met de wijze waarop de parlementaire behandeling verliep in het bijzonder het amenderingsrecht dat aan banden werd gelegd. Een en ander heeft ook te maken met een verschil in visie op het parlementair werk. Terwijl socialisten er aan dachten om het gros van het parlementair werk van de plenaire vergadering naar commissies te verplaatsen, was voor liberalen net het omgekeerde het geval. F. VERLEDEN, *'Vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 53.

²³⁸⁹ Een overzicht van de Belgische ministers van Justitie (en bij uitbreiding alle regeringsleden van alle Belgische regeringen) kan gevonden worden op de website van Belelite (<http://www.commissionroyalehistoire.be/belelite/nl/general/home>).

²³⁹⁰ D. HEIRBAUT, *Hebben/hadden onze ministers van justitie een 'civiel' beleid?*, Mechelen 2005. En D. HEIRBAUT, 'Cowardice as a virtue: a history of the policies of the Belgian justice ministers since 1830' in B. DIESTELKAMP, H. H. VOGEL, N. JÖRN, P. NILSÉN, C. HÄTHEN, *Liber amicorum Kjell Å Modéer*, Lund, Juristförlaget, 2007, 211 – 224. Vaak werd gezegd dat de Belgische ministers van Justitie geen civiel beleid hadden, bijgevolg werd er ook geen onderzoek naar gedaan. Ook het tegenovergesteld werd dus niet onderzocht met als resultaat een cirkelredenering. Toch was er in 1830 wel degelijk de duidelijke wil om een beleid te voeren (D. HEIRBAUT, *Civiel beleid*, 10 – 11). Voor het feit dat dit vervolgens niet verwezenlijkt werd, zoekt Heirbaut verschillende verklaringen van een gebrek aan moed tot de vuistregel: belangrijker worden staat gelijk aan verdwijnen bij Justitie (*Ibid.*, 60).

²³⁹¹ D. HEIRBAUT, *codificatie, 1700 – 1703*.

²³⁹² B. DE RUYVER, 'De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische ministers van justitie E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx, Antwerpen, Kluwer, 1988, 321. En D. HEIRBAUT *civiel beleid 64 voorbeeld hervorming handelsrecht in tweede helft negentiende eeuw*.

²³⁹³ Voorzichtigheid als handelsmerk voor juristen in België. Zie J. LAENENS, 'Hommage aan prof. Dr. Marcel Storme. De wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek: een storm in een glas water?', *RW* 1995 – 1996, 169 – 175 (171), M. VAN HOECKE, 'Basic features of the legal system' in H. BOCKEN en W. DE BONDT, *Introduction to Belgian law*, Kluwer Law International, 2001, 464 p. (32) en F. OST en M. VAN HOECKE, 'La théorie du droit en Belgique (1968 – 1993)', *RIEJ* 1994/3, 107 – 137 (111).

²³⁹⁴ D. HEIRBAUT, *Civiel beleid*, 69. Zie minister van Justitie Begerem hierover in *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 5 april 1894, 272 : "...je crois qu'il n'y a rien de plus dangereux pour un ministre que les bons conseils. En effet, sur un grand nombre de questions, chacun a ses préférences et son idée faite et arrêtée... Si d'une façon plus ou moins catégorique, le ministre répond en laissant entendre qu'il n'est pas loin de partager les vues qui viennent

‘vakbondsafgevaardigde’ van juridische beroepen. Een en ander had te maken met het feit dat de minister van Justitie later zelf terugkeerde naar de balie en daar terug geconfronteerd zou worden met zijn confraters enerzijds en de magistratuur anderzijds²³⁹⁵.

598. Een mooie illustratie van de homogeniteit van het socio-professionele profiel van de ministers van Justitie, vormt Matheve’s onderzoek naar de ministers van Justitie tijdens het interbellum. Nochtans lijkt dit op het eerste gezicht helemaal niet het geval te zijn. In 22 jaar passeerden 18 verschillende ministers de revue en werd er 23 maal gewisseld. Daarbij valt nog op te merken dat gedurende het interbellum de minister van Justitie meestal een liberaal was, terwijl de liberalen van de traditionele partijen veruit de kleinste waren²³⁹⁶. Sterker nog, gedurende 18 van de 22 jaar was de minister van Justitie een logelid en bovendien geen randfiguur uit de loge, terwijl de voorgaande 30 jaar een katholiek de post van minister van Justitie bezette. Toch was er van katholiek verzet tegen de benoeming van logeleden op Justitie geen sprake, terwijl dat op andere domeinen, zoals onderwijs, wel anders was. Als reden daarvoor wordt de levensbeschouwelijke pacificatie in dit domein aangehaald, de betoelaging en organisatie van erediensten was tegen dan nog nauwelijks een punt van politieke strijd²³⁹⁷, terwijl de tweede schoolkwestie er nog moest aankomen. Matheve reikt nog een tweede verklaring aan: de grote stabiliteit op het hoogste administratieve niveau. Secretarissen-generaal waren immers vast benoemd en in principe onafzetbaar. Zo was de door de katholieken benoemde Antoine Emile Ernst de Bunswyck tussen 1920 en 1941 secretaris-generaal van het ministerie van Justitie, terwijl de post van minister van Justitie vaak werd ingevuld door een liberaal. Even opvallend is dat Maurice Poll in dezelfde periode (1918 – 1937) bijna onafgebroken op post blijft als kabinetschef van de minister van Justitie, terwijl deze positie bij uitstek een politieke keuze was²³⁹⁸.

599. Belangrijker nog lijkt dat elk van de ministers van Justitie een inwisselbaar profiel had. De twee socialisten die in deze periode minister van Justitie werden, Vandervelde en Soudan, kwamen beiden uit liberale bourgeoisfamilies en waren geworteld in de Brusselse advocatuur en high society.

de lui être exposées, soyez-en bien sûr, ses paroles seront interprétées comme une formelle promesse, comme un engagement, et, s’il ne s’empresse de le tenir, cet engagement pèsera sur toute sa carrière ministérielle. Si, au contraire, il se contente de promettre un bienveillant examen, les mieux disposés deviennent des sceptiques: l’incrédulité domine et on ne manqué pas d’entourer ces promesses d’étude et d’examen des réflexions connues au sujet des distributions d’eau bénite de cour!”

²³⁹⁵ *Ibid.*, 71.

²³⁹⁶ Bovendien moet nog een kanttekening gemaakt worden bij het feit dat de minister van Justitie negen maal een katholiek was en zes maal een socialist. In tijd uitgedrukt ging het immers maar om 2.5 jaar katholieken en 4.5 jaar socialisten.

²³⁹⁷ J. Vanwelkenhuyzen, *Le gâchis des années 30: 1933 – 1937*, Brussel, Racine, 2007 – 2009, 2 dln. (201).

²³⁹⁸ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht*, 357 – 358 en 360 – 361.

Regering	Samenstelling	Begin	Einde	Minister van Justitie	Politieke kleur	Opleiding	Beroep
de Gerlache	Unionistisch	26/02/1831	23/03/1831	Alexandre Gendebien	Liberaal	Jurist	Advocaat. Stafhouder balie Brussel 1834-47 en 1853-54.
Lebeau I	Liberalen	23/03/1831	21/07/1831	Antoine Barthélémy	Liberaal	Jurist	Advocaat.
De Müelenaere	Unionistisch	26/01/1831	17/09/1832	Jean Raikem	Katholiek	Jurist	Advocaat balie Luik 1809-1830. Stafhouder balie Luik 1828-29. Heel even PG HvB Luik
Goblet d'Alviella	Unionistisch	20/10/1832	01/08/1834	Joseph Lebeau	Liberaal	Jurist	Advocaat.
De Theux de Meylandt I	Unionistisch	04/08/1834	06/04/1840	Antoine Ernst	Liberaal	Jurist	Advocaat en hoogleraar Luik
Lebeau II	Liberalen	18/04/1840	13/04/1841	Mathieu Leclercq	Liberaal	Jurist	Advocaat 1817-25 en erna magistratuur: HvB Luik en HvC
Nothomb	Unionistisch	13/04/1841	19/06/1845	Guillaume Van Volxem	Katholiek	Jurist	Advocaat
Van de Weyer	Unionistisch	30/07/1845	02/03/1846	Jules Joseph d'Anethan	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel en erna magistratuur: HvB Brussel
De Theux de Meylandt II	Katholieken	31/03/1846	12/08/1847	Jules Joseph d'Anethan	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel en erna magistratuur: HvB Brussel
Rogier I	Liberalen	12/08/1847	28/09/1852	François de Haussy	Liberaal	Jurist	Advocaat
De Brouckère	Liberalen	31/10/1852	02/03/1855	Charles Faider	Extra-parlementair	Jurist	Magistraat HvC
De Decker	Unionistisch	30/03/1855	30/10/1857	Alphonse Nothomb	Extra-parlementair	Jurist	Advocaat Aarlen 1837 - 1839 erna magistraat: tot HvB Brussel
Rogier II	Liberalen	09/11/1857	21/12/1867	Victor Tesch	Liberaal	Jurist	Advocaat Aarlen 1837-39
Frère-Orban I	Liberalen	03/01/1868	16/06/1870	Jules Bara	Liberaal	Jurist	Advocaat Brussel 1858-1900. Stafhouder balie Brussel 1874-75 en 1886
D'Anethan	Katholieken	02/07/1870	01/12/1871	Prosper Cornesse	Katholiek	Jurist	Advocaat Luik 1854-1889. Stafhouder balie Luik 1879-80.
Malou I	Katholieken	07/12/1871	21/08/1874	Théophile de Lantsheere	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel 1858-1905. Stafhouder balie Brussel 1887-88.
Malou I	Katholieken	07/12/1871	19/06/1878	Théophile de Lantsheere	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel 1858-1905. Stafhouder balie Brussel 1887-88.
Frère-Orban II	Liberalen	19/06/1878	10/06/1884	Jules Bara	Liberaal	Jurist	Advocaat Brussel 1858-1900. Stafhouder balie Brussel 1875 en 1886
Malou II	Katholieken	16/06/1884	26/10/1884	Charles Woeste	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel. Stafhouder HvC 1890-92.
Beernaert	Katholieken	26/10/1884	17/03/1894	Joseph Dewolder	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel 1864-93
Beernaert	Katholieken	27/10/1887	26/03/1894	Jules Le jeune	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel. Stafhouder HvC 1906-08. (ere-) voorzitter FAB
De Burllet	Katholieken	26/03/1894	25/02/1896	Victor Begerem	Katholiek	Jurist	Advocaat Gent 1875-1934. Stafhouder balie Gent 1900-03.
De Smet de Naeyer I	Katholieken	25/02/1896	23/01/1899	Victor Begerem	Katholiek	Jurist	Advocaat Gent 1875-1934. Stafhouder balie Gent 1900-03.
Vandenpeereboom	Katholieken	24/01/1899	31/07/1899	Victor Begerem	Katholiek	Jurist	Advocaat Gent 1875-1934. Stafhouder balie Gent 1900-03.
De Smet de Naeyer II	Katholieken	05/08/1899	12/04/1907	Jules Van den Heuvel	Katholiek	Jurist	Advocaat Gent en hoogleraar Stafhouder balie Gent 1910-12.
De Trooz	Katholieken	1/05/1907	31/12/1907	Jules Renkin	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel. Stafhouder balie Brussel 1923-25.
Schollaert	Katholieken	9/01/1908	8/06/1911	Jules Renkin	Katholiek	Jurist	Advocaat Brussel. Stafhouder balie Brussel 1923-25.
De Broqueville I	Katholieken + vanaf 1916 ook liberalen en socialisten	18/06/1911	1/06/1918	Henri Carton de Wiart	Katholiek	Jurist	Advocaat (ere-) Voorzitter FAB 1925-26.
Cooreman	Katholieken, liberalen en socialisten	1/06/1918	21/11/1918	Henri Carton de Wiart	Katholiek	Jurist	Advocaat (ere-) Voorzitter FAB 1925-26.
Delacroix I	Katholieken, liberalen en socialisten	21/11/1918	17/11/1919	Emile Vandervelde	Socialist	Jurist	Advocaat Brussel. Hoogleraar VUB 1895.
Delacroix II	Katholieken, liberalen en socialisten	2/12/1919	3/11/1920	Emile Vandervelde	Socialist	Jurist	Advocaat Brussel. Hoogleraar VUB 1895.
Carton de Wiart	Katholieken, liberalen en socialisten	20/11/1920	20/11/1921	Emile Vandervelde	Socialist	Jurist	Advocaat Brussel. Hoogleraar VUB 1895.
Theunis I	Katholieken en liberalen	16/12/1921	5/04/1925	Fulgence Masson	Liberaal	Jurist	Advocaat Bergen. 3 x stafhouder Bergen.
Van de Vyvere	Katholieken	13/05/1925	22/05/1925	Léon Théodor	Extra-parlementair	Jurist	Advocaat Brussel. Stafhouder balie Brussel 1913-1919.
Pouillet	Katholieken en socialisten	17/06/1925	8/05/1926	Paul Tschoffen	Katholiek	Jurist	Advocaat Luik. Stafhouder Luik 1938-1939.
Jasper I	Katholieken, liberalen en socialisten	20/05/1926	21/11/1927	Paul Hymans	Liberaal	Jurist	Advocaat. Hoogleraar ULB.
Jasper II	Katholieken en liberalen	22/11/1927	21/05/1931	Paul-Emile Janson	Liberaal	Jurist	Advocaat. Stafhouder balie Brussel 1919-1920.
Renkin	Katholieken en liberalen	1/06/1931	18/10/1932	Fernand Cocq	Liberaal	Jurist	Advocaat Brussel
De Broqueville II	Katholieken en liberalen	22/10/1932	13/11/1934	Paul-Emile Janson	Liberaal	Jurist	Advocaat. Stafhouder balie Brussel 1919-1920.
Theunis II	Katholieken en liberalen	20/11/1934	19/03/1935	François Bovesse	Liberaal	Jurist	Advocaat Namen 1919-
Van Zeeland I	Katholieken, liberalen en socialisten	25/03/1935	26/05/1936	Eugène Soudan	Socialist BWP	Jurist	Advocaat Brussel Stafhouder balie Brussel 1931-32 en 1932-33.
Van Zeeland II	Katholieken, liberalen en socialisten	13/06/1936	25/10/1937	François Bovesse	Liberaal	Jurist	Advocaat Namen 1919-
Janson	Katholieken, liberalen en socialisten	23/11/1937	13/05/1938	Charles du Bus de Warnaffe	Katholiek	Jurist	
Spaak I	Katholieken, liberalen en socialisten	15/05/1938	9/02/1939	Joseph Pholien	Katholiek	Jurist	Advocaat
Pierlot I	Katholieken en socialisten	21/02/1939	27/02/1939	August De Schryver	Katholiek	Jurist	Advocaat Gent 1921-1956
Pierlot II	Katholieken en liberalen	18/04/1939	3/09/1939	Paul-Emile Janson	Liberaal	Jurist	Advocaat. Stafhouder balie Brussel 1919-1920.
Pierlot III	Katholieken, liberalen en socialisten	3/09/1939	10/05/1940	Eugène Soudan	Socialist BWP	Jurist	Advocaat Brussel Stafhouder balie Brussel 1931-32 en 1932-33.
Pierlot IV	Katholieken, liberalen en socialisten	23/04/1905	27/04/1905	Albert de Vleeschauwer	Katholiek	Jurist	Advocaat Leuven. Hoogleraar handelsrecht 1936.
Pierlot V	Katholieken, liberalen en socialisten	27/09/1944	12/12/1944	Maurice Verbaet	Katholiek	Jurist	Advocaat Antwerpen. Stafhouder balie Antwerpen 1941 - 44.
Pierlot VI	Katholieken, liberalen en socialisten	12/12/1944	31/01/1945	Maurice Verbaet	Katholiek	Jurist	Advocaat Antwerpen. Stafhouder balie Antwerpen 1941 - 44.
Van Acker I	Socialisten, katholieken, liberalen en KPB/PCB	12/02/1945	2/08/1945	Charles du Bus de Warnaffe	Katholiek	Jurist	
Van Acker II	BSP/PSB, UDB, Liberalen, KPB/PCB	2/08/1945	13/03/1946	Marcel Grégoire	UDB	Jurist	Advocaat en journalist
Spaak II	PSB/BSP	13/03/1946	31/03/1946	Henri Rolin	PSB	Jurist	Advocaat Brussel
Van Acker III	BSP/PSB, Liberalen, KPB/PCB	31/03/1946	3/08/1946	Adolphe Van Glabbeke	Liberaal	Jurist	Advocaat
Huysmans	BSP/PSB, Liberalen, KPB/PCB	3/08/1946	20/03/1947	Albert Lilar	Liberaal	Jurist	Advocaat Antwerpen. Stafhouder Antwerpen 1964 - 1966, (ere-)voorzitter FAB 1947 - 1949, Hoogleraar ULB 1949

Spaak III	PSB/BSP, CVP/PSC	20/03/1947	27/11/1948	Paul Struye	CVP/PSC	Jurist	Advocaat Brussel. Advocaat bij het HvC 1938. Stafhouder HvC 1956 - 58 en 1969 - 70.
Spaak IV	PSB/BSP, CVP/PSC	27/11/1948	11/08/1949	Henri Moreau de Melen	CVP/PSC	Jurist	Advocaat Luik
G. Eyskens I	CVP/PSC, Liberalen	11/08/1949	8/06/1950	Albert Lilar	Liberaal	Jurist	Advocaat Antwerpen. Stafhouder Antwerpen 1964 - 1966, voorzitter FAB 1947 - 1949, Hoogleraar ULB 1945.
Duvieusart	CVP/PSC	8/06/1950	16/08/1950	Henri Carton de Wiart	PSC	Jurist	Advocaat
Pholien	CVP/PSC	16/08/1950	15/01/1952	Ludovic Moyersoen	CVP	Jurist	Advocaat Dendermonde Stafhouder balie Dendermonde 1958-60.
Van Houtte	CVP/PSC	15/01/1952	23/04/1954	Joseph Pholien	Katholiek	Jurist	Advocaat
Van Acker IV	BSP/PSB, Liberalen	23/04/1954	26/06/1958	Albert Lilar	Liberaal	Jurist	Advocaat Antwerpen. Stafhouder Antwerpen 1964 - 1966, voorzitter FAB 1947 - 1949, Hoogleraar ULB 1945.
G. Eyskens II	CVP/PSC	26/06/1958	6/11/1958	Pierre Harmel	PSC	Jurist	Stagair-advocaat balie Luik
G. Eyskens III	CVP/PSC, Liberalen	6/11/1958	3/09/1960	Albert Lilar	Liberaal	Jurist	Advocaat Antwerpen. Stafhouder Antwerpen 1964 - 1966, (ere-)voorzitter FAB 1947 - 1949, Hoogleraar ULB 1945.
G. Eyskens IV	CVP/PSC, Liberalen	3/09/1960	25/04/1961	Albert Lilar	Liberaal	Jurist	Advocaat Antwerpen. Stafhouder Antwerpen 1964 - 1966, (ere-)voorzitter FAB 1947 - 1949, Hoogleraar ULB 1945.
Lefevre	CVP/PSC, BSP/PSB	25/04/1961	28/07/1965	Piet Vermeylen	BSP	Jurist	Advocaat
Hamel	CVP/PSC, BSP/PSB	28/07/1965	19/03/1966	Pierre Wigny	PSC	Jurist	Vanaf 1945 ook directeur CEPESS
Vanden Boeynants I	CVP/PSC, PVV/PLP	19/03/1966	17/06/1968	Pierre Wigny	PSC	Jurist	Vanaf 1945 ook directeur CEPESS
G. Eyskens V	CVP/PSC, BSP/PSB	17/06/1968	20/01/1972	Alfons Vranckx	BSP	Jurist	Advocaat en later staatsraad
G. Eyskens VI	CVP/PSC, BSP/PSB	20/01/1972	26/01/1973	Alfons Vranckx	BSP	Jurist	Advocaat en later staatsraad
Leburton I	PSB/BSP, CVP/PSC, PVV/PLP	26/01/1973	23/10/1973	Herman Vanderpoorten	LP/PVV	Jurist	Advocaat balie Brussel, vanaf 1949 balie Mechelen
Leburton II	PSB/BSP, CVP/PSC, PVV/PLP	23/10/1973	25/04/1974	Herman Vanderpoorten	LP/PVV	Jurist	Advocaat balie Brussel, vanaf 1949 balie Mechelen
Tindemans I	CVP/PSC, PVV/PLP	25/04/1974	3/06/1977	Herman Vanderpoorten	LP/PVV	Jurist	Advocaat balie Brussel, vanaf 1949 balie Mechelen
Tindemans II	CVP/PSC, BSP/PSB, VU, FDF	3/06/1977	20/10/1978	Renaat Van Elslande	CVP	Jurist	Advocaat-stagair in Kortrijk en Leuven 1941-43 daarna advocaat in Brussel 1943-45
Vanden Boeynants II	CVP/PSC, BSP/PSB, VU, FDF	20/10/1978	3/04/1979	Renaat Van Elslande	CVP	Jurist	Advocaat-stagair in Kortrijk en Leuven 1941-43 daarna advocaat in Brussel 1943-45
Martens I	CVP/PSC, SP/PS, FDF	3/04/1979	23/01/1980	Renaat Van Elslande	CVP	Jurist	Advocaat-stagair in Kortrijk en Leuven 1941-43 daarna advocaat in Brussel 1943-45
Martens II	CVP/PSC, SP/PS	23/01/1980	18/05/1980	Renaat Van Elslande	CVP	Jurist	Advocaat-stagair in Kortrijk en Leuven 1941-43 daarna advocaat in Brussel 1943-45
Martens III	CVP/PSC, SP/PS, PVV/PRL	18/05/1980	22/10/1980	Herman Vanderpoorten	LP/PVV	Jurist	Advocaat Brussel, vanaf 1949 Mechelen
Martens IV	CVP/PSC, SP/PS	22/10/1980	6/04/1981	Philippe Moureaux	PS	Historicus	
M. Eyskens	CVP/PSC, SP/PS	6/04/1981	17/12/1981	Philippe Moureaux	PS	Historicus	
Martens V	CVP/PSC, PVV/PRL	17/12/1981	28/11/1985	Jean Gol	PRL	Jurist	Advocaat
Martens VI	CVP/PSC, PVV/PRL	28/11/1985	21/10/1987	Jean Gol	PRL	Jurist	Advocaat
Martens VII	CVP/PSC, PVV/PRL	21/10/1987	9/05/1988	Jean Gol	PRL	Jurist	Advocaat
Martens VIII	CVP/PSC, SP/PS, VU	9/05/1988	29/09/1991	Melchior Wathélet	PSC	Jurist	
Martens IX	CVP/PSC, SP/PS	29/09/1991	7/03/1992	Melchior Wathélet	PSC	Jurist	
Dehaene I	CVP/PSC, SP/PS	7/03/1992	23/06/1995	Melchior Wathélet	PSC	Jurist	
Dehaene II	CVP/PSC, SP/PS	23/06/1995	12/07/1999	Stefaan De Clerck	CVP	Jurist	Advocaat
Verhofstadt I	VLD/PRL-FDF-MCC, SP/PS, Agalev, Ecolo	12/07/1999	11/07/2003	Marc Verwilghen	VLD	Jurist	Advocaat
Verhofstadt II	VLD/MR, Sp.a-Spirit/PS	11/07/2003	21/12/2007	Laurette Onkelinx	PS	Jurist	Advocate
Verhofstadt III	CD&V/cdH, Open Vld/MR, PS	21/12/2007	20/03/2008	Jo Vandeurzen	CD&V	Jurist	Advocaat
Leterme I	CD&V/cdH, Open Vld/MR, PS	20/03/2008	30/12/2008	Jo Vandeurzen	CD&V	Jurist	Advocaat
Van Rompuy	CD&V/cdH, Open Vld/MR, PS	30/12/2008	25/11/2009	Stefaan De Clerck	CD&V	Jurist	Advocaat
Leterme II	CD&V/cdH, Open Vld/MR, PS	25/11/2009	6/12/2011	Stefaan De Clerck	CD&V	Jurist	Advocaat
Di Rupo	PS/Sp.a, Open Vld/MR, CD&V/cdH	6/12/2011	11/10/2014	Annemie Turtelboom	Open VLD	Economiste	
Michel	MR/Open Vld, N-VA, CD&V	11/10/2014	Nu	Koen Geens	CD&V	Jurist	Advocaat

5.6. Parlement

600. Doorheen dit proefschrift werd verwezen naar extraparlementaire commissies of zelfs private initiatieven die wetgeving voorbereidden. Herhaaldelijk werd daartegenover de grote aanwezigheid van advocaten in het Parlement geplaatst. Wat verdere duiding is hier op zijn plaats want niet enkel het eenvoudige feit dat er historisch een groot aantal advocaten in het Parlement zetelde is hier van belang. Ook de wijze waarop het wetgevend werk van het Parlement werd verricht, is belangrijk om te begrijpen welk gewicht die grote socioprofessionele vertegenwoordiging met zich mee kan brengen.

601. Een kort overzicht van de werking en samenstelling van het Parlement moet één en ander duidelijk maken²³⁹⁹. Een onderscheid wordt daarbij gemaakt tussen de periode vóór commissies in Kamer en Senaat en de periode erna.

5.6.1. Werking van het Parlement

602. De Kamer functioneerde volgens het systeem van de middenafdeling tot diep in het interbellum²⁴⁰⁰. In het systeem van de middenafdeling werden alle kamerleden maandelijks in zes afdelingen (*sections*) uitgeloot. Wetsvoorstellen of –ontwerpen werden vervolgens naar deze zes afdelingen gestuurd. Per tekst werd door deze afdelingen een verslaggever aangeduid, die samen met de voorzitter van de Kamer de middenafdeling vormden (*section centrale*). Die stelde op haar beurt het verslag op dat zal dienen als leidraad voor het debat in de plenaire vergadering, in dit systeem de spil van het wetgevende werk. Op te merken valt dat de verschillende afdelingen geen rekening hielden met de individuele specialisaties van de leden of partijen maar bij loting alle volksvertegenwoordigers betrok. Een bijkomend pervers effect van dit systeem was dat enkel de meerderheid haar mening kon geven, aangezien die haar verslaggever afvaardigde naar de middenafdeling. Dat leidde tot vreemde situaties waarbij meerderheden konden ontstaan bij afwezigheid van een aantal leden of wanneer bijvoorbeeld de oppositie door lottrekking de meerderheid verwierf in vier van de afdeling en zo woog op het eindresultaat. Tot het einde van de 19de eeuw waren er geen fundamentele wijzigingen aan de letter van het reglement van de Kamer, maar wanneer partijen ontstonden, was het bureau van de Kamer door de verkiezing bij absolute meerderheid wel steeds in handen van de meerderheidspartij. Tegen de achtergrond van de katholieke meerderheidsregeringen tot aan WO I groeide bij de liberalen en socialisten daarom de vraag om evenredige vertegenwoordiging²⁴⁰¹.

²³⁹⁹ Zie algemeen V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT en J. VELAERS (eds.), *De Belgische Senaat: een geschiedenis: instelling in verandering*, Lannoo, Tielt, 2016, 549 p. en E. GERARD (red.), *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 1830 – 2002*, Brussel, Kamer van Volksvertegenwoordigers, 517 p.

²⁴⁰⁰ Art. 33 – 64, Règlement de la Chambre des Représentatants, *Pasin.* 1831, 164 – 169.

²⁴⁰¹ F. VERLEDEN, *De 'Vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 43 – 46.

603. In het systeem van de middenafdeling was er een veel grotere rol weggelegd voor het individuele parlementslid en ook het reglement van de Kamer (en de Senaat) was op maat van individuele parlementsliden opgesteld. Zo waren er geen beperkingen op de spreektijd of het aantal sprekers in plenaire vergaderingen, het interpellatierecht werd niet door het reglement geregeld (in de praktijk dus onbeperkt) en vijf leden volstonden om een naamstemming (tijdrovend en dus een favoriete vertragingstechniek) af te dwingen. Vooral na de intrede van de BWP/BSP (1894) ging het aantal interpellaties stelselmatig omhoog. In 1901 beperkte de Kamer daarom de spreektijd bij interpellaties²⁴⁰². Die beperking moet ook samengezien worden met de omvang van het Parlement. Het Parlement was aan het begin van de 20ste eeuw immers niet meer gelijk aan dat van 1831. De Grondwet liet immers toe om het aantal zetels van de Kamer en Senaat aan te passen aan de bevolkingsgroei²⁴⁰³. De samenloop van deze zaken zorgde ervoor dat het Parlement zichzelf vastreed.

604. De kritiek kwam uit alle hoeken. Socialist Émile Vandervelde ging zo ver om te stellen dat *“Tout socialiste, par cela seul qu’il est socialiste est et doit être logiquement antiparlementaire... Le parlementarisme n’est que la forme politique du capitalisme.”*²⁴⁰⁴ en ook de liberaal Paul Hymans deed zijn beklag over het parlementair regime²⁴⁰⁵. Ook bij de katholieke meerderheid begon het te dagen dat grote wetgevende werken (zoals de herziening van wetboeken of hervorming van de burgerlijke rechtspleging) in dit systeem niet meer aan de orde waren: *“Une chose est certaine, c’est qu’il ne faut pas escompter ce travail de la Chambre comme elle fonctionne actuellement. Dans une assemblée où la maladie de la parole sévit sans rémission, on ne saurait songer à une oeuvre de cette envergure...”*²⁴⁰⁶.

605. Wanneer na WO I een einde kwam aan de katholieke meerderheidsregeringen en het algemeen enkelvoudig stemrecht werd ingevoerd, werd ook de werking van de Kamer aangepast. De liberalen en socialisten in de eenheidsregering van Delacroix eisten dat het bureau van de Kamer voortaan evenredig werd samengesteld²⁴⁰⁷. Dat betekende in de praktijk dat de drie traditionele partijen dit onder elkaar verdeelden. Daarnaast werden naast het systeem van de afdelingen ook vijf vaste commissies ingesteld²⁴⁰⁸. Het jaar daarna werd het aantal commissies uitgebreid van vijf naar twaalf (waaronder voor het eerst een vaste commissie voor Justitie) waardoor de indeling min of meer gelijk liep met de ministeriële departementen²⁴⁰⁹. Zo werd de werking van de Kamer ingrijpend veranderd, zonder dat dit gereflecteerd werd in

²⁴⁰² E. GÉRARD, ‘Kamer versus regering?’ in E. GÉRARD, *Geschiedenis van de Belgische Kamer*, 277 – 279.

²⁴⁰³ Art. 49 GW 1831. De kamer ging van 102 zetels in 1831 naar 212 in 1993 en de Senaat van 51 zetels naar 184.

²⁴⁰⁴ E. VANDERVELDE, ‘Les Contrepoids du Parlementarisme’, *L’avenir social*, 1896, I, 257 – 269 (257).

²⁴⁰⁵ P. HYMANS, *Les défauts du Mécanisme parlementaire*, Brussel, F. Vanbuggenhoudt, 1908, 29 p.

²⁴⁰⁶ Begroting van het ministerie van justitie. Verslag uitgebracht in naam van de middenafdeling door de heer Standaert, *Parl. St. Kamer* 1908 – 1909, nr. 107, 14. Een oplossing kon zijn dat het wetgevende werk meer naar commissies verhuisde en de mogelijkheid tot amendementen in plenaire vergadering aan banden werd gelegd (*ibid.*, 17).

²⁴⁰⁷ Noch de evenredige vertegenwoordiging in het bureau, noch die in de commissies stonden in het reglement van de Kamer. Toch werd zo wel een lange traditie gestart waarvan niet meer werd afgeweken. F. VERLEDEN, *De ‘vertegenwoordigers van de Natie’ in partijdienst*, 46 – 47.

²⁴⁰⁸ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 februari 1919, 332.

²⁴⁰⁹ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 mei 1920, 1147 – 1149.

het reglement²⁴¹⁰. Tot 1935 gingen meer dan de helft van de teksten naar de afdelingen, nadien liep dit terug tot 10 %²⁴¹¹. Na WO II waren de afdelingen afgeschreven.

606. Hoewel het systeem van de middenafdeling pas concurrentie kreeg van vaste commissies na WO I konden ook voorheen voor specifieke zaken speciale *ad hoc*-commissies opgericht worden. Het verslag bij een wetsontwerp of –voorstel werd dan niet opgesteld door de middenafdeling maar door een commissie Kamerleden die niet bij lot maar wel degelijk omwille van hun specifieke achtergrond/expertise gekozen werden. In het domein van het gerechtelijk recht was dit bijvoorbeeld vaak het geval.

607. De Senaat volgde het systeem van de middenafdeling uit de Kamer niet en werkte enkel met commissies²⁴¹². Aanvankelijk werd voor elk te onderzoeken wetsontwerp of –voorstel een commissie samengesteld. Deze bestond uit ten minste vijf leden, verkozen bij geheime stemming door de senatoren en stelde zelf een voorzitter en verslaggever aan²⁴¹³. Dit wordt mooi geïllustreerd in de casus van de Bevoegdheidswet 1841²⁴¹⁴. Drie van de vier commissieleden hadden weinig te zien met het (ge-) recht en zetelden vooral vanuit hun adellijke achtergrond. De logische keuze was dan ook om François-Philippe de Haussy als verslaggever naar voren te schuiven. Vanaf 1850 deden permanente commissies, op de leest van de ministeriële departementen, hun intrede in de Senaat²⁴¹⁵. De mogelijkheid werd wel opengelaten om een speciale commissie in te stellen wanneer de Senaat dit nuttig achtte²⁴¹⁶. Van die laatste mogelijkheid werd voor het gerechtelijk recht, in tegenstelling tot in de Kamer die nog op basis van de middenafdeling functioneerde, weinig gebruik gemaakt. Terwijl het systeem van de middenafdeling in de Kamer niet werkte op basis van persoonlijke expertise van de individuele leden, werd de commissie Justitie in de Senaat immers voor de grote meerderheid bevolkt door leden met een achtergrond in de advocatuur of universiteit (rechtenfaculteiten).

608. We illustreren met een aantal voorbeelden. Het eerste voorbeeld zijn de speciale commissies in de Kamer²⁴¹⁷ en de Senaat²⁴¹⁸ naar aanleiding van de Bevoegdheidswet uit 1841.

²⁴¹⁰ E. GERARD, 'Het voorzitterschap van Kamer en Senaat in België (1918 – 1974). Van parlementaire autonomie naar partijdige afhankelijkheid', *Res Publica* 1999, 121 – 155 (128 – 129).

²⁴¹¹ F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 50.

²⁴¹² Art. 37 – 54, Règlement du Sénat, *Pasin.* 1831, 174 – 177 en L. FRANÇOIS, 'De Senaat 1831 – 1893' in V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT en J. VELAERS (eds.), *De Belgische Senaat, een geschiedenis. Instelling in verandering*, Lannoo, 2016, 30 – 58 (30 – 35).

²⁴¹³ Art. 39 en 48 e.v. *ibid.*

²⁴¹⁴ Zie *infra*.

²⁴¹⁵ Deze werden op dezelfde manier samengesteld als de *ad hoc*-commissies van voorheen. *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 9 januari 1850, 50 – 56 (art. 48). Zowel in de Kamer als in de Senaat bestonden eerder wel al twee permanente commissies: een commissie voor financiën en rekeningen en een commissie voor landbouw, handel en industrie.

²⁴¹⁶ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 10 januari 1850, 57 – 58 (art. 54).

²⁴¹⁷ Rapport fait par M. Liedts, au nom de la commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence en matière Civile, *Parl. St.* Kamer, 1838 – 1839, nr. 79, 1.

²⁴¹⁸ Rapport fait par M. De Haussy, au nom de la Commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence Civile, *Parl. St.* Senaat 1840 – 1841, nr. 14, 18.

Het kan als voorbeeld gelden voor de verhoudingen vóór de onverenigbaarheden met een ambt in de magistratuur uit 1848²⁴¹⁹.

Bevoegdheidswet 1841 Kamer

Isidore Fallon ²⁴²⁰ (voorzitter)	Advocaat Namen
Charles Coppieters ²⁴²¹	Voorzitter RBEA Brugge
François Du Bus ²⁴²²	Voorzitter RBEA Doornik
Jean De Behr ²⁴²³	Eerste voorzitter HvB Luik
Grégoire Demonceau ²⁴²⁴	Voorzitter RBEA Verviers
Michel Vanderbelen ²⁴²⁵	Vrederechter Leuven
Charles Liedts ²⁴²⁶	Voorzitter RBEA Antwerpen

609. Op Isidore Fallon na, ging de voorkeur van de Kamer naar magistraten als experts ter zake. Een ander verhaal krijgen we in de meer aristocratische Senaat. Daar werd het enige lid van een juridische achtergrond, De Haussy, dan aangesteld als verslaggever²⁴²⁷.

Bevoegdheidswet 1841 Senaat

Thadée Van Saceghem ²⁴²⁸	Rentenier
Charles d'Andelot ²⁴²⁹	Adel

²⁴¹⁹ Zie *supra*.

²⁴²⁰ Isidore Fallon (°Namen, 23 maart 1780 - †Namen, 22 januari 1861) zetelde als katholiek in de Kamer (1831 – 1848), was advocaat aan de balie van Namen (1805 – 1811 en 1818 -) en even eerste substituut bij de rechtbank van eerste aanleg van Namen. A. WOUTERS, 'Isidore Fallon' in *Biographie Nationale*, T. VI, Brussel, 1876, 869 – 871 en J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 305.

²⁴²¹ Charles Coppieters (°Brugge, 20 mei 1774 - †Brugge, 12 januari 1864) zetelde als katholiek in de Kamer (1831 – 1848) en was advocaat bij de Raad van Vlaanderen (1798 – 1807), vervolgens rechter in (1807 – 1817) en voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Brugge (1832 – 1850). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 74.

²⁴²² François Du Bus (°Doornik, 22 januari 1791 - †Doornik, 16 januari 1873) zetelde als katholiek in de Kamer (1831 – 1843) en was advocaat (1811 – 1832), plaatsvervangend rechter (1819 – 1832) en vervolgens voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Doornik (1832 – 1867). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 278 – 279.

²⁴²³ Jean De Behr (°Luik, 1 oktober 1786 - †Luik, 18 april 1862) zetelde als katholiek in de Kamer (1833 – 1843) en was advocaat aan de balie van Luik (1809 – 1812) en vervolgens raadsheer (1814-1830), kamervoorzitter (1830 – 1836) en tot slot eerste voorzitter van het hof van beroep van Luik (1836 – 1862). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 99.

²⁴²⁴ Grégoire Demonceau (°Herve, 13 december 1795 - †Leuven, 28 augustus 1854) zetelde als katholiek in de Kamer (1835 – 1843) en was rechter en vervolgens voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Verviers (1830 – 1843). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 189.

²⁴²⁵ Michel Vander Belen (°Leuven, 13 augustus 1770 - †Leuven, 11 april 1844) zetelde als katholiek in de Kamer (1831 – 1844) en was vrederechter in Leuven (1800 – 1838). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 564.

²⁴²⁶ Charles Liedts (°Oudenaarde, 1 december 1802 - †Brussel, 21 maart 1878) zetelde als liberaal in de Kamer (1831 – 1848) en was advocaat aan de balie van Oudenaarde (1823 – 1830-, vervolgens procureur des Konings van de rechtbank van eerste aanleg van Oudenaarde (1830 – 1831) en tot slot voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Antwerpen (1831 – 1840), J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GÉRARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 400 – 401.

²⁴²⁷ Zie *infra*.

²⁴²⁸ Thadée Van Saceghem (°Gent, 21 oktober 1767 - †Kluizen, 19 mei 1852) zetelde als katholiek in de Kamer (1834 – 1843). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 592.

²⁴²⁹ Charles d'Andelot (°Bergen, 19 december 1788 - †Brussel, 8 april 1854) zetelde eerst als katholiek en later als liberaal in de Senaat (1831 – 1848). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 86.

François Hendericx ²⁴³⁰	Adel
François-Philippe De Haussy ²⁴³¹	Advocaat Charleroi/Brussel

610. Na 1850 werden de *ad hoc*-commissies in de Senaat vervangen door vaste commissies op basis van de ministeriële departementen. Terwijl dus in de Senaat een wetsontwerp of – voorstel in de schoot van deze ‘gespecialiseerde’ commissies werd behandeld²⁴³², bleef in de Kamer de middenafdeling de regel tot diep in het interbellum. Een aantal voorbeelden kunnen illustreren hoe hier in de Kamer mee omgegaan werd. We bekijken twee grote hervormingen (of poging tot) en één kleinere: het Ontwerp Allard²⁴³³, de Wet GO 1869²⁴³⁴ en Wet houdende afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging²⁴³⁵. In het geval van de behandeling van het Ontwerp Allard werd het Ontwerp door een speciale commissie onderzocht wanneer ze een eerste en tweede maal werd ingediend maar niet bij de derde en vierde poging²⁴³⁶.

Ontwerp Allard Kamer

Joseph Thonissen (voorzitter)	Advocaat Leuven/Professor Leuven
Jean De Naeyer ²⁴³⁷	Advocaat Gent
Édouard Santkin ²⁴³⁸	Advocaat en pleitbezorger Neufchâteau
Fernand de Rossius ²⁴³⁹	Advocaat Luik
François d’Elhoungne ²⁴⁴⁰	Advocaat Gent

²⁴³⁰ François Heyndericx (° Gent, 30 november 1778 - †Destelbergen, 20 juni 1859) zetelde als katholiek in de Senaat (1835 – 1848). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 347.

²⁴³¹ François-Philippe De Haussy (°Bergen, 3 jui 1789 - †Brussel, 19 oktober 1869) zetelde als liberaal in de Kamer 1833 – 1850 en was advocaat aan de balie van Charleroi (1811 – 1829) en vervolgens aan de balie van Brussel (1833 – 1847).

²⁴³² Zie digitale bijlagen Excel: Commissie Justitie Kamer en Commissie Justitie Senaat.

²⁴³³ Rapport fait au nom de la commission spéciale, par M. Thonissen, *Parl. St. Kamer 1869 – 1870*, nr. 138 en Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire. Titre II, Chapitre Ier, Du compromis. Rapport fait, au nom de la commission par M. Jacobs, *Parl. St. Kamer, 1872 - 1873*, nr. 139 en Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire, Titre premier. De la compétence en matière contentieuse. Chapitre II, De la compétence territoriale. Rapport fait au nom de la commission par M. Dupont, *Parl. St. Kamer 1872 - 1873*, nr. 224 en Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire. Titre II. Chapitre II, De la conciliation. Rapport fait au nom de la commission par M. Drubbel, *Parl. St. Kamer 1872 – 1873*, nr. 225.

²⁴³⁴ Organisation judiciaire. (Chapitres I à IV du Titre 1er). Rapport fait au nom de la commission par M. Orts, *Parl. St. Kamer 1866 – 1867*, nr. 90, 93, 98.

²⁴³⁵ Projet de loi portant suppression du préliminaire de conciliation. Rapport fait, au nom de la commission par M. Wauwermans, *Parl. St. Kamer 1910 – 1911*, nr. 218, 1.

²⁴³⁶ Zie *supra* 2.4.6. Parlementaire behandeling.

²⁴³⁷ Jean De Naeyer (° Meerbeke, 25 mei 1808 - †Gent, 24 december 1875) zetelde als katholiek in de Kamer (1843 – 1847 en 1852 – 1874) en was advocaat aan de Gentse balie (1832 – 1875). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 194.

²⁴³⁸ Édouard Santkin (°Marche-en-Famenne, 16 februari 1828 - †Sint-Joost-ten-Noode, 16 juni 1893) zetelde als katholiek in de Kamer (1870 – 1880) en was advocaat aan de balie van Neufchâteau (1852 – 1868) en vervolgens pleitbezorger in hetzelfde arrondissement (1868 – 1888). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 500.

²⁴³⁹ Fernand de Rossius (°Luik, 28 juni 1831 - †Luik, 29 november 1885) zetelde als liberaal in de Kamer (1866 – 1882) en was advocaat aan de Luikse balie (1857 – 1873). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 221.

²⁴⁴⁰ François d’Elhoungne (°Klundert (NL), 24 december 1815 - †Gent, 27 maart 1892) zetelde als liberaal in de Kamer (1843 – 1852, 1866 – 1870 en 1878 – 1886) en was advocaat aan de Gentse balie (1835 – 1892) waar hij ook herhaaldelijk stafhouder werd (1864 – 1865, 1873 – 1874 en 1876 – 1877). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 164.

Émile Dupont ²⁴⁴¹	Advocaat Luik
Louis Drubbel ²⁴⁴²	Advocaat Gent
Auguste Orts ²⁴⁴³	Advocaat Brussel en vervolgens bij het Hof van Cassatie/Professor ULB
Victor Jacobs ²⁴⁴⁴ (secretaris)	Advocaat Antwerpen, later Brussel

611. Tijdens de tweede behandeling werd d'Elhoungne vervangen door Drubbel en De Naeyer door Santkin. Hoewel Thonissen de eerste viool speelde, traden verschillende leden op als verslaggever.

Wet GO 1869 Kamer

Auguste Orts ²⁴⁴⁵ (voorzitter)	Advocaat Brussel en vervolgens bij het Hof van Cassatie
Alphonse Nothomb ²⁴⁴⁶	Advocaat en later magistraat
Ernest Vandenpeereboom ²⁴⁴⁷	Industrieel (jurist)
Barthélemy de Theux de Meylandt ²⁴⁴⁸	Advocaat Luik
Adolphe de Vrière ²⁴⁴⁹	Oorspronkelijk advocaat, later diplomaat
Eudore Pirmez ²⁴⁵⁰	Advocaat Charleroi
Émile Dupont ²⁴⁵¹	Advocaat Luik
Philippe Bouvier ²⁴⁵²	Advocaat Brussel

²⁴⁴¹ Émile Dupont (°Luik, 23 juni 1834 - †Luik, 12 maart 1912) zetelde als liberaal in de Kamer (1864 – 1890) en erna in de Senaat (1890 – 1912) en was advocaat aan de Luikse balie (1858 – 1912) waar hij ook herhaaldelijk stafhouder werd (1880 – 1881, 1889 – 1890, 1900 – 1901 en 1906 – 1907). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 287 – 288.

²⁴⁴² Louis Drubbel (°Gent, 31 januari 1814 - †Gent 26 juni 1887) zetelde als katholiek in de Kamer (1870 – 1878) en was advocaat aan de Gentse balie (1838 – 1887) waar hij herhaaldelijk stafhouder werd (1871 – 1872, 1875 – 1876 en 1884 – 1885). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 276.

²⁴⁴³ Auguste Orts, (°Brussel, 7 juli 1814 - †Brussel, 3 november 1880) zetelde als liberaal in de Kamer (1848 – 1880) en was eerst advocaat aan de Brusselse balie (1833 – 1848) en vervolgens advocaat bij het Hof van Cassatie (1848 – 1880) waar hij op het moment van zijn overlijden ook stafhouder was. J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 447 – 448.

²⁴⁴⁴ Victor Jacobs (°Antwerpen, 18 januari 1838 - †Sint-Gillis, 20 december 1891) zetelde als katholiek in de Kamer (1863 – 1891) en was advocaat aan de balie van Antwerpen (1860 – 1876) en vervolgens Brussel (1877 – 1891). C. RAINDORF-GÉRARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 355 – 356.

²⁴⁴⁵ Zie *supra*.

²⁴⁴⁶ Alphonse Nothomb (°Pétange (GH Luxemburg), 13 juli 1817 - †Pétange, 14 mei 1898) zetelde als katholiek in de Kamer (1851, 1859 – 1892 en 1892 – 1894) en de Senaat (1894 – 1898) en was advocaat bij de balie van Aarlen (1837 – 1839), vervolgens substituut procureur des Konings bij de rechtbank van eerste aanleg van Aarlen (1839 – 1844), procureur des Konings bij de rechtbank van eerste aanleg van Neufchâteau (1844 – 1853) en substituut procureur-generaal bij het hof van beroep van Brussel (1853 – 1855). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 440 – 441.

²⁴⁴⁷ Ernest Vandenpeereboom (°Kortrijk, 12 juli 1807 - †Ieper, 11 november 1875) zetelde als liberaal in de Kamer (1848 – 1854 en 1857 – 1870). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 561.

²⁴⁴⁸ Barthélemy de Theux de Meylandt (°Sint-Truiden, 26 februari 1794 - †Heusden, 21 augustus 1874) zetelde als Katholiek in de Kamer (1831 – 1874) en was advocaat aan de Luikse Balie (1817). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 224.

²⁴⁴⁹ Adolphe de Vrière (°Brugge, 9 april 1806 - †Laken, 16 juli 1885) zetelde als liberaal in de Kamer (1857 – 1863 en 1864 – 1870). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 253 – 254.

²⁴⁵⁰ Eudore Pirmez (°Marcinelle, 14 september 1830 - †Sint-Gillis, 2 maart 1890) zetelde als liberaal in de Kamer (1857 – 1890) en was advocaat aan de balie van Charleroi (1851 – 1890). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 464.

²⁴⁵¹ Zie *supra*.

²⁴⁵² Philippe Bouvier (°Leuven, 3 oktober 1816 - †Rouvrooi, 18 september 1885) zetelde als liberaal in de Kamer (1863 – 1872 en 1880 – 1885) en was advocaat aan de Brusselse balie (1847 – 1885). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 37.

François Moncheur ²⁴⁵³	Advocaat en magistraat
--	------------------------

Hoewel Orts hier de hoofdrol opeiste, traden ook Dupont en Nothomb op als verslaggever.

Dat deze werkwijze niet enkel voor ‘grote’ hervormingen werd aangewend, toont de afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging (1911).

Afschaffing verplichte voorafgaande verzoeningspoging (1911) Kamer

Paul Janson ²⁴⁵⁴ (voorzitter)	Advocaat Brussel
Jules Destrée ²⁴⁵⁵	Advocaat Charleroi
Léon du Bus de Warnaffe ²⁴⁵⁶	Advocaat
Albert Mechelynck ²⁴⁵⁷	Advocaat Gent
Emile Tibbaut ²⁴⁵⁸	Advocaat Gent
Alphonse Versteylen ²⁴⁵⁹	Advocaat Turnhout
Paul Wauwermans ²⁴⁶⁰	Industrieel

612. De grote uitzondering was de Wet GO 1832 die wel door de middenafdeling onderzocht werd²⁴⁶¹.

613. Tegenover de individuele benadering van parlementsleden uit de vorige paragrafen moet nog een andere bedenking gemaakt worden in verband met de opkomst van de participatie. Pas vanaf het interbellum lieten partijen voor het eerst volop hun invloed gelden (in tegenstelling tot de individuele parlementsleden in de 19de/begin 20ste eeuw)²⁴⁶², een fenomeen

²⁴⁵³ François Moncheur (°Andenne, 6 oktober 1806 – †Namêche, 13 juli 1890) zetelde als katholiek in de Kamer (1848 – 1880) en was o.a. advocaat, substituut auditeur-generaal bij het Militair Hoogerechtshof (1832 – 1836), rechter in de rechtbank van eerste aanleg van Brussel (1832 – 1835) en substituut-procureur-generaal bij het hof van beroep van Brussel (1836). J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 428 – 429.

²⁴⁵⁴ Paul Janson (°Herstal, 11 april 1840 – †Sint-Gillis, 19 april 1913) zetelde als liberaal in de Kamer (1877 – 1884 en 1889 – 1913) en was advocaat aan de Brusselse balie 1862 – 1913. J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GERARD, *Le Parlement belge (1831 – 1894)*, 361 – 362.

²⁴⁵⁵ Jules Destrée (°Marcinelle, 21 augustus 1863 - † Brussel, 3 januari 1936) zetelde als socialist in de Kamer (1894 – 1936) en was advocaat aan de balie van Charleroi (1883 – 1936) waar hij in 1907 stafhouder werd.

²⁴⁵⁶ Léon du Bus de Warnaffe (°Roubaix (FR), 3 juli 1866 - †Roumont-sur-Ourthe, 24 september 1938) zetelde als katholiek in de Kamer (1908 – 1932) en was advocaat.

²⁴⁵⁷ Albert Mechelynck (°Gent, 28 december 1854 - †Gent, 9 maart 1924) zetelde als liberaal in de Kamer (1904 – 1924) en was advocaat aan de balie van Gent (1879 – 1924). P. VAN MOLLE, *Het Belgisch Parlement (1894 – 1969)*, 132 – 133.

²⁴⁵⁸ Emile Tibbaut (°Kalken, 12 juni 1862 - †Parijs, 19 december 1935) zetelde als katholiek in de Kamer (1898 – 1935) en was advocaat aan de Gentse balie. P. VAN MOLLE, *Het Belgisch Parlement (1894 – 1969)*, 317.

²⁴⁵⁹ Alphonse Versteylen (°Hoogstraten, 22 november 1859 - †Turnhout, 23 mei 1932) zetelde als katholiek in de Kamer (1889 – 1919) en was advocaat aan de balie van Turnhout. P. VAN MOLLE, *Het Belgisch Parlement (1894 – 1969)*, 373.

²⁴⁶⁰ Paul Wauwermans (°Brussel, 20 november 1861 - †Brussel, 18 oktober 1941) zetelde als katholiek in de Kamer (1906 – 1936). P. VAN MOLLE, *Het Belgisch Parlement (1894 – 1969)*, 380 – 381.

²⁴⁶¹ Zie Rapport de la Section Centrale de la Chambre sur l'organisation judiciaire présenté par Charles Destouvelles le 18 mai 1832, *Parl. St. Kamer 1831 – 1832*, nr. 147 weergegeven in J.-P. NANDRIN, *Pouvoir judiciaire en Belgique (1832-1848)*, Annexe II, 786 e.v.

²⁴⁶² H. BALHAZAR, ‘De ontwikkeling van de participatie voor de Tweede Wereldoorlog’, *Res Publica*, 1981/1, 9 – 22. Wat het interbellum betreft, maakt Verleden nog een onderscheid tussen de hiërarchisch gestructureerde socialistische partij aan de ene kant en de liberale partij aan de andere kant. In de katholieke partij waren beide

dat zich vooral na WO II doorzette²⁴⁶³. Deze evolutie is dus voor een groot deel van ons verhaal niet zo relevant, zeker wanneer we rekening houden met het feit dat het gerecht en de rechtspleging een bijzondere, afgescheiden materie vormt. Die impact van participatie is wel terug te vinden bij het Gerechtelijk Wetboek en de hervorming van de arbeidsgerechten. Daar moesten socialistische advocaten/juristen die zich in het verleden nochtans hadden uitgesproken voor de afschaffing van werkrechtshraden zich schikken naar de partijlijn. Typevoorbeeld hiervan was Marc-Antoine Pierson, die in een publicatie begin jaren 1950 pleitte voor een eenheidsrechtbank door de rechtbanken van koophandel en werkrechtshraden afschaffen²⁴⁶⁴. Uiteindelijk ondertekende hij mee het wetsvoorstel van Louis Major dat net het omgekeerde beoogde.

614. Een laatste opmerking betreft het Parlement als wetgever. De grote meerderheid van wetten is logischerwijze het gevolg van wetsontwerpen²⁴⁶⁵. Die werden in de 19de eeuw steeds in de Kamer ingediend maar vanaf de eeuwwisseling ook en in toenemende mate in de Senaat. In de jaren 1950 gaf de regering zelfs de voorkeur aan de Senaat, maar die balans kantelt terug in het voordeel van de Kamer in 1961 – 65²⁴⁶⁶. Tot aan de Eerste Wereldoorlog werden meer wetsontwerpen dan wetsvoorstellen ingediend. Vooral na de Tweede Wereldoorlog neemt het aantal wetsvoorstellen een grote vlucht in Kamer en Senaat.

5.6.2. Profiel van de parlementairen

615. De samenstelling van de Senaat was een stuk elitairder dan de Kamer. Dat kwam onder andere door de hogere cijns²⁴⁶⁷ (de voorwaarde van 1000 florijnen aan directe belastingen met inbegrip van patentrechten), de leeftijdsvoorwaarde (40 jaar)²⁴⁶⁸ en in tegenstelling tot de Kamer hadden senatoren noch recht op een jaarwedde, noch op een vergoeding²⁴⁶⁹. Een en ander had tot gevolg dat de Senaat tussen de Belgische onafhankelijkheid en het einde van de 19de eeuw een soort verkozen aristocratie was, zij het dat deze situatie omkleed werd met een

modellen tegelijk aanwezig. Toch maakte de participatie in alle partijen opgang. F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 149.

²⁴⁶³ E. GÉRARD, 'De Senaat 1918 – 1970' in V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT en J. VELAERS (eds.), *De Belgische Senaat, een geschiedenis. Instelling in verandering*, Lannoo, 2016, 101 – 170 (166 – 169) en M. VAN DEN WIJNGAERT, M. GOOSSENS en J. VAN ECHELPOEL, 'De Senaat 1970 – 1995' in V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT en J. VELAERS (eds.), *De Belgische Senaat, een geschiedenis. Instelling in verandering*, Lannoo, 2016, 171 – 250 (171). Zo blijft de situatie tot aan het Gerechtelijk Wetboek relatief eenvoudig. Erna speelt de rol van participatie, de communautarisering van de politieke partijen, regionalisering van de staat en versterking van de uitvoerende macht steeds meer.

²⁴⁶⁴ Zie noten 2791 en 2803.

²⁴⁶⁵ *Ibid.*, 225 en W. DEWACHTER, *De mythe van de parlementaire democratie: een Belgische analyse*, Leuven, Acco, 2001, 475 p. (19 – 20).

²⁴⁶⁶ C. SÄGESSER, 'De Kamer als wetgever', 219 – 250 (222 en 224).

²⁴⁶⁷ Art. 56, 5° GW 1831. Bij gebrek aan statistische gegevens had men het aantal verkiesbare personen slecht ingeschat en kwamen in werkelijkheid maar weinigen in aanmerking. J. STENGERS, 'De Grondwet van 1831' in V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT en J. VELAERS (eds.), *De Belgische Senaat, een geschiedenis. Instelling in verandering*, Lannoo, 2016, 19 – 28 (23).

²⁴⁶⁸ Art. 56, 4° GW 1831.

²⁴⁶⁹ Art. 57 GW 1831.

aantal democratische waarborgen zoals een beperkte duur van het mandaat (verkiezingen), openbaarheid van de instelling, een vrije pers,... Toch moet aangestipt worden dat tot het einde van de 19de eeuw, de helft van de leden van de Kamer ook beantwoordde aan de verkiesbaarheidsvoorwaarden voor de Senaat wat zeker rekening houdend met de leeftijdsbeperking significant was²⁴⁷⁰.

616. In de geschiedenis van het Parlement moet ook nog gewezen worden op de talrijke aanwezigheid van ambtenaren tot hier in 1848 een einde aan kwam door de wet op de onverenigbaarheden²⁴⁷¹. De massale aangroei van de liberalen versterkte de voorrang van de vrije beroepen en het reeds bestaande overwicht van de juridische wereld²⁴⁷².

617. Veranderingen aan het kiessysteem hadden natuurlijk een impact op het profiel van de individuele parlementsleden en hun carrièrepatroon. Het algemeen meervoudig stemrecht (1893)²⁴⁷³ en de evenredige vertegenwoordiging (1899)²⁴⁷⁴ haalden de politieke verhoudingen overhoop en leidden tot grote verschuivingen in politiek personeel²⁴⁷⁵. Daar moet ook nog het algemeen enkelvoudig stemrecht (1919) aan toegevoegd worden. De hoge cijnsvoorwaarde en leeftijdsvereiste zorgden er echter voor dat de Senaat aan het begin van het interbellum een conservatief tegengewicht kon vormen voor vernieuwing. Pas eind jaren 1920 was dit effect uitgewerkt en volgde een nieuwe generatie²⁴⁷⁶. Geleidelijk aan begon het sociaal profiel van de senatoren meer en meer op dat van de Kamer te gelijken, totdat er na de Tweede Wereldoorlog nog nauwelijks een verschil was.

618. Tot zover dus de algemeenheden. Kijken we naar de samenstelling van de commissie Justitie van de Senaat²⁴⁷⁷, dan valt echter vooral de grote continuïteit op tussen 1831 en eind de jaren 1970²⁴⁷⁸. Advocaten en in mindere mate notarissen vormen de overgrote meerderheid van de leden. In de eerste decennia na de Belgische onafhankelijkheid maakte occasioneel een

²⁴⁷⁰ S. FIERS en E. GUBIN, 'De fysionomie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers' in E. GERARD, *Geschiedenis van de Kamer van Volksvertegenwoordigers*, 89 – 128 (98).

²⁴⁷¹ Zie noot 2101.

²⁴⁷² Zie ook B. VERHAEGEN, 'Le groupe libéral à la Chambre belge (1847 – 1852)', *BTFG* 1969, 1167 – 1197 (1184 – 1185).

²⁴⁷³ Voortaan had elke man van ten minste 25 jaar oud een stem. Op basis van cijns en opleiding konden één of twee bijkomende stemmen bekomen worden als compromis voor de democratisering van het stemrecht. Op die manier woog de burgerij even zwaar door als de numeriek sterkere arbeidersklasse. Zo bleven de electorale gevolgen beperkt. De intrede van de socialisten in het Parlement ging vooral ten koste van de liberalen. Dit systeem bleef in voege tot het algemeen enkelvoudig stemrecht dat buiten de Grondwet om in 1919 werd ingevoerd.

²⁴⁷⁴ Vóór de wet van 29 december 1899 op de evenredige vertegenwoordiging werden de zetels niet verdeeld in verhouding tot de behaalde stemmen. Een meerderheid van de stemmen van een bepaald kiesarrondissement leverde meteen alle zetels van dat arrondissement op, *the winner takes it all*.

²⁴⁷⁵ F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst*, 39 en R. VAN EENOO, 'Kiesstelsels en verkiezingen 1830 – 1914' in E. GERARD, *Geschiedenis van de Kamer van Volksvertegenwoordigers*, 49 – 60.

²⁴⁷⁶ E. GÉRARD, 'De Senaat 1918 – 1970' in V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT en J. VELAERS (eds.), *De Belgische Senaat, een geschiedenis. Instelling in verandering*, Lannoo, 2016, 101 – 170 (154 – 159).

²⁴⁷⁷ Voor de Senaat is het eenvoudig om de samenstelling van de commissie Justitie na te gaan. In het kader van dit proefschrift werd dit ook gedaan voor de periode 1850 – 2000. Vanaf 1850 werd gestart met vaste commissies (zie *supra*) en de samenstelling hiervan werd consequent gepubliceerd.

²⁴⁷⁸ Over de contuïteit in de samenstelling van de Senaat na de veranderingen van 1893 in het algemeen, zie M. LIBON en J.-P. NANDRIN, 'De Senaat 1893 – 1918' in V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT en J. VELAERS (eds.), *De Belgische Senaat, een geschiedenis. Instelling in verandering*, Lannoo, 2016, 59 – 86 (71).

industrieel of handelaar er deel van uit. Het voorzitterschap bleef stevast voor een advocaat, die bovendien vaak ergens in zijn carrière stafhouder werd. Eenzelfde vaststelling kan gemaakt worden voor de commissie Justitie in de Kamer²⁴⁷⁹.

5.7. Extraparlementaire netwerken

5.7.1. Magistraten

619. Hierboven bespraken we kort hoe de werking van het Parlement²⁴⁸⁰ (vooral pre-WO I) en de crisis van de parlementaire democratie tijdens het interbellum het belang van extraparlementaire netwerken en/of organen versterkte. Wat deze extraparlementaire organen betreft, kunnen we bijvoorbeeld verwijzen naar de Raad voor Wetgeving en private initiatieven zoals het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat. Deze organen hangen op hun beurt samen met bestaande socioprofessionele extraparlementaire netwerken. Het is dus de moeite om hier wat dieper op in te gaan. Deze titel wil aantonen dat er een evenredigheid is tussen de politieke lobbykracht en de organisatieslagkracht. Een interessante eerste groep daarbij is de magistratuur.

620. In het kersverse onafhankelijke België was aanvankelijk geen enkele juridische beroepsgroep verenigd. In die constellatie had de magistratuur het overwicht om twee redenen: enerzijds door het aanzien dat zij genoten door hun positie als magistraat en anderzijds zetelden ze ook nog in het Parlement. Dit model verdwijnt met de wet op de onverenigbaarheden (1848) en de geleidelijke organisatie van andere juridische beroepen. De exponent hiervan is Raikem, tweemaal minister van Justitie in deze periode (1831 – 1832 en 1839 – 1840) en lange tijd voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (1832 – 1839 en 1842 – 1843). Hij koos na de wet op de onverenigbaarheden voor een verdere loopbaan in de magistratuur.

621. In 1848 verdween dus de rechtstreekse invloed door aanwezigheid in het Parlement voor magistraten. Eerder was dat al het geval voor leden van het Hof van Cassatie (1832) maar nu bij uitbreiding voor de hele magistratuur²⁴⁸¹. De hogere magistratuur kon haar invloed wel nog laten gelden in de talrijke extraparlementaire commissies die naar aanleiding van een hervorming van het gerechtelijk recht werden samengesteld en wanneer dit niet werd gedaan, werd op zijn minst teruggekoppeld voor advies. Dit verklaart waarschijnlijk ten dele waarom het net de ‘laagste’ rechters waren, de vrederechters, die zich genoodzaakt zagen zich te organiseren. De professionalisering van het ambt en de juridisering van haar materie (o.a. door

²⁴⁷⁹ Voor de Kamer hebben we ons moeten beperken tot de periode 1932 – 2000, want hoewel ook hier met vaste commissies werd gewerkt vanaf 1919 (1920 voor Justitie), werd de samenstelling ervan maar gepubliceerd vanaf 1932.

²⁴⁸⁰ Het individuele karakter van de reglementen van Kamer en Senaat, ontluikende participatie pas vanaf het interbellum en vooral na WO II...

²⁴⁸¹ In het oorspronkelijke wetsontwerp werd zelfs nog een uitzondering voorzien voor raadsheren in de hoven van beroep. E. WITTE, Het ambtenarenparlement, 865.

uitbreiding van bevoegdheden) was in 1892 de aanleiding voor een eigen tijdschrift: het *Journal des Juges de Paix*²⁴⁸². Kort daarop volgt hieruit de de eigenlijke beroepsvereniging, de *Union des Juges de Paix*²⁴⁸³ wiens geschiedenis onslomakelijk verbonden zal blijven met het eigen tijdschrift. Pas veel later komen daar het Verbond van de Referendarissen en de Unie van de Jeugdrechters bij. Pas na het Gerechtelijk Wetboek wordt het Nationaal Verbond van Magistraten van Eerste aanleg gesticht (1970). Al deze verenigingen werden vertegenwoordigd in de Nationale Commissie van de Magistratuur, die ze als het ware overkoepelde. Deze Nationale Commissie leidde echter lange tijd een sluimerend bestaan. Pas in de jaren 1990 ging ze zich uitdrukkelijker profileren als spreekbuis van de hele magistratuur²⁴⁸⁴. Belangrijk is dus de afwezigheid van een collectieve manifestering van de magistratuur. Dit ging lange tijd gepaard met een zekere terughoudendheid om beleidsaanbevelingen te doen²⁴⁸⁵.

622. Bovenop deze praktische vaststellingen voor de magistratuur is het belangrijk te wijzen op haar verhouding met de politiek en op het feit dat ze gerecruiteerd werd uit dezelfde sociale groepen als de advocatuur. In haar bijdrage over Walter Ganshof van der Meersch²⁴⁸⁶ schetst Schandevyl op uitstekende wijze de relatie tussen de magistratuur en de politieke wereld en de werking van het Belgische gerecht van de 20ste eeuw. Aan de hand van de casus Ganshof van der Meersch²⁴⁸⁷ maakt ze een opdeling in de relaties tussen gerecht en politiek op basis van drie

²⁴⁸² S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*, 142 e.v.

²⁴⁸³ Over *Union des Juges de Paix* zie S. VANDENBOGAERDE, ‘Vive Lejeune! Het Tijdschrift van de Vrederechters (1892 – 2011)’, in G. MARTYN (ed.), *Scènes uit de geschiedenis van het vrederecht/Scènes de l’histoire de la justice de paix*, Dossiers Tijdschrift van de Vrede- en Politierchters, dl. 16, Brugge, 2011, 129 - 146; B. DEBAENST, ‘L’union fait la force! 125 Jaar verbondenheid van vrederechters in België’, in M. Van WILDERODE, B. JANSSENS, CH. -E. DE FRÉSART en J.-H. TASSET (eds.), *125 jaar nabijheidsrechters - 125 ans de justice de proximité*, Brugge, Die Keure, 2017, 31 – 42.

²⁴⁸⁴ A. BRUYNINCKX en F. VAN LOON, *Burger, recht en samenleving. De werking van justitie en de juridische beroepen. Rapport op vraag van de Koning Boudewijnstichting*, 1998, Centrum voor Rechtssociologie, UFSIA – Universiteit Antwerpen, 61. Zie Huyse hierover in L. HUYSE, L. VAN OTRIVE, C. FYNAUT, L. DUPONT en T. PETERS, ‘Justitiebeleid in de jaren zeventig’, *Res Publica* 1979, XXI, 343 – 369 (359): “Het Belgisch magistratenkorps heeft zich tot dusver weinig of niet als collectiviteit gemanifesteerd op het publieke forum, noch om een standpunt in te nemen inzake rechtspolitieke problemen, noch om een syndicale actie te ondernemen ter behartiging van hun beroepsbelangen. Als verklaring daarvoor klinkt dikwijls dat vele magistraten nog de traditionele opvatting huldigen dat een dergelijk optreden in strijd is met de waardigheid of met de maatschappelijke positie van het beroep, zeker wanneer een het een revendicatief optreden zou betreffen met betrekking tot hun personeel statuut of hun materiële belangen.”

²⁴⁸⁵ Zie bijvoorbeeld de mercurialen. Slechts weinigen daarvan houden historisch beschouwd concrete beleidsvoorstellen in met betrekking tot de werking van het gerechtelijk apparaat. Voor de lange 19de eeuw telde Hendrick slechts 5 gevallen (of 1.87% van het totaal) die handelden over de bugerlijke rechtspleging en 8 over hoven en rechtbanken (of 3 % van het totaal). A. HENDRICK, *Des mots de circonstance. Les discours de rentrée de la haute magistrature belge au XIXe siècle*, Bruxelles, onuitgegeven proefschrift, Université Saint-Louis, 2012, 119 e.v. en 359 – 386. Een andere grote afwezige in de mercurialen of openingsredes zijn beschouwingen over de advocatuur. Hoewel wetsontwerpen, voorontwerpen en individuele bijdragen van magistraten in de rechtsleer wel aangeven dat er wel degelijk bedenkingen waren bij het optreden van de advocaten, hoedde de hogere magistratuur zich ervoor om op deze belangrijke gelegenheden openlijk kritiek te uiten (*Ibid.*, 122 – 123).

²⁴⁸⁶ E. SCHANDEVYL, ‘Walter Ganshof van der Meersch, een topmagistraat in zijn professionele en maatschappelijke context. Een kijk op het Belgische gerecht in de twintigste eeuw’, *BEG* 2011, 97 – 133.

²⁴⁸⁷ Walter Ganshof van der Meersch (°Brugge, 18 mei 1900 - †Tintange, 12 september 1993) was een telg uit een advocatenfamilie (vader en langs moederskant groot- en overgrootvader), trad in hun voetsporen en studeerde in 1921 af met een rechtendiploma aan de ULB. Als stagiair van Paul-Emile Janson (minister van Justitie in 1927 – 1931, 1932 – 1934, 1939 en 1940) trekt hij aanvankelijk de advocatuur in maar wordt al snel door procureur-generaal Jean Servais overtuigt om de magistratuur in te gaan. Ganshof van der Meersch werd substituut (25/04/1923 – 22/08/1933) en vervolgens procureur des Konings bij de rechtbank van eerste aanleg van Brussel

verschillende ‘verschijningsvormen’ van het ‘politieke’; de partijpolitieke banden van magistraten, de politieke rol van rechtbanken en de opstelling van magistraten ten opzichte van de herstructurering van de staat²⁴⁸⁸. Want onafhankelijk in de uitvoering van hun taak, is de rechterlijke macht voor haar organisatie en haar aanwervingen afhankelijk van respectievelijk de wetgevende en uitvoerende macht. Een en ander heeft natuurlijk te maken met politieke benoemingen in de magistratuur. Naast het vervullen van de wettelijke voorwaarden (vooral leeftijdsvereiste, eventueel diploma...) was er ook de politieke component. Ook hier wijst Schandevyl op het belang van netwerken²⁴⁸⁹. Veel topmagistraten waren ook hoogleraar en maakten zo tegelijk ook deel uit van de academische wereld. Terwijl deze cumul eerder uitzonderlijk was op lagere niveaus, was het omgekeerde het geval voor hogergeplaatste magistraten²⁴⁹⁰.

5.7.2. Advocatuur

623. In zijn proefschrift²⁴⁹¹ ging Matheve eerder al in op de tussenoorlogse spanning tussen democratisering en representatie enerzijds en machtsconcentratie en elites anderzijds. Hij gebruikt daarbij de regering als invalshoek. Hoewel Matheve zich beperkt tot de regering en de periode van het interbellum, gaan aan aantal vaststellingen ook op voor de periode vóór de Eerste Wereldoorlog en de periode tussen de Tweede Wereldoorlog en het Gerechtelijk Wetboek. We bouwen in de volgende paragrafen verder op zijn bevindingen. Hij stelde daarbij drie zaken vast; 1° het belang van balies in socioprofessionele netwerken; 2° homogeniteit in de elite van het land en 3° het belang van universiteiten voor diezelfde socioprofessionele netwerken: De Leuvense universiteit als elitefabriek voor de rechterzijde en de ULB voor de linkerzijde²⁴⁹².

(23/08/1933 – 1939), waar hij Hayoit de Termicourt verving. Na de Tweede Wereldoorlog wordt hij advocaat-generaal bij het militair gerechtshof en vanaf februari 1947 advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie. In maart 1965 wordt hij eerste advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie en in juli 1968 volgt hij Hayoit de Termicourt op als procureur-generaal bij datzelfde Hof (tot zijn emeritaat in 1974). Ondertussen was hij ook professor grondwettelijk recht aan de ULB (1938 – 1970) en zetelde hij in het bestendig comité van de Raad voor Wetgeving. Zie het eerder vermelde werk van Schandevyl.

²⁴⁸⁸ *Ibid.*, 98.

²⁴⁸⁹ *Ibid.*, 99 – 100. Schandevyl spreekt over sociaal kapitaal (familiale banden, relaties en sociale kanalen waarop men kan terugvallen) en verankering in hoofdstedelijke machtsinstanties via politieke en professionele netwerken. Die waren nauw met elkaar verbonden in het carrièreverloop van topmagistraten. Daar gold bovendien, hoe hoger in de gerechtelijke piramide, hoe uitgesprokener.

²⁴⁹⁰ *Ibid.*, 101.

²⁴⁹¹ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen (1918 – 1940)*, Inni Publishers, Kortrijk, 2017, 608 p. (Hierna verkort als ‘N. MATHEVE, *Tentakels van de macht*)

²⁴⁹² *Ibid.*, 142. Vooral aan de rechtenfaculteit van de ULB waren een aantal professoren sterk verwoven met het beleidsveld. Van de twintig professoren die instonden voor de vaste opleidingsonderdelen werden er vier minister in één of meerdere tussenoorlogse regeringen. Twee anderen waren al politiek actief tijdens het interbellum maar werden pas erna minister. Sommigen waren in de eerste plaats politicus en daarnaast pas academicus, anderen (zoals Eugène Soudan of Maurice Vauthier) waren in de eerste plaats academici en dan pas politici (*ibid.* 258).

624. De tussenoerlogse regeringen werden net als het Parlement in de eerste plaats bevolkt door juristen. Die juridische achtergrond was o.a. van belang want het gaf hen toegang tot de balies, vaak politieke *networking hotspots* bij uitstek²⁴⁹³. Want meer dan gelijke welke andere postuniversitaire netwerklocatie, bleken de balies dé plaats om contacten met invloedrijke maatschappelijke figuren van elke ideologische strekking te leggen én te onderhouden. Dat gold in het bijzonder voor de Brusselse balie, de grootste en oudste balie van het land. Het belang van de Brusselse balie schuilde daarbij vooral in het feit dat tal van haar leden zich verre van exclusief met de advocatuur bezighielden, maar eveneens een politiek mandaat opnamen of de spil vormden van een intellectueel avant-gardenetwerk met vertakkingen naar industrie, universiteiten, literatuur en kunst. Dat was vanzelfsprekend geen exclusief Brussels fenomeen maar de omvang en het belang van deze netwerken oversteeg die van alle andere balies²⁴⁹⁴. Naast de afzonderlijke balies zelf, is vooral de in 1886 opgerichte *Fédération des avocats belges* (FAB)²⁴⁹⁵ van belang, wiens verslagen en congressen rond de hervorming van het procesrecht via hun leden ook het Parlement bereikten. Qua slagkracht kende de FAB in België haar gelijke niet. Om die slagkracht van de advocatuur als socioprofessionele groep en de FAB te overschouwen, volstaat het om de conclusies van de enquête uit de *JT* van 1905 naast de hervormingen uit het Gerechtelijk Wetboek te leggen. De meeste van de verzuchtingen werden verwezenlijkt. Anderzijds werden andere zaken tegengehouden zoals een (te grote) beperking van het beginsel van dubbele aanleg, het aan banden leggen van de repliek/dupliek, een actieve rechter (vooral controle op timing van de rechtsgang)...²⁴⁹⁶

625. Advocatuur en magistratuur (en in mindere mate het notariaat) waren ook onderling met elkaar verbonden. Ze vormden een onderling inwisselbare sociale groep, boven de rest van de samenleving. Dat uitte zich o.a. in veel dynastieën bij zowel katholieke als liberale ministers. Bij de socialisten zijn er daarentegen slechts twee, Paul-Henri Spaak en Emile Vandervelde die dan nog niet toevallig uit liberale families kwamen²⁴⁹⁷. Die dynastieën waren niet er niet enkel in familiaal opzicht, maar kwamen ook in het werkveld tot stand. Telgen van vooraanstaande juristenfamilies deden hun stage bij grote namen aan de balie²⁴⁹⁸. Ook veel topmagistraten begonnen hun carrière op die manier (denk bijvoorbeeld aan Walter Ganshof van der Meersch). Voor een stuk had dit ook te maken met het profiel van de gemiddelde rechtenstudent. Huysse stelde bijvoorbeeld vast dat in 1965, 65 % van alle rechtenstudenten van de KU Leuven (toen leverancier van 30 % van de Belgische juristenbevolking) uit de hogere klasse afkomstig

²⁴⁹³ *Ibid.*, 92 en *ibid.*, hoofdstuk 7.

²⁴⁹⁴ *Ibid.*, 266. Van de ministers in het interbellum waren er 45 advocaat. 23 daarvan waren aangesloten bij de Brusselse balie, nog een aantal bij het Hof van Cassatie. De andere ministers met een achtergrond in de advocatuur waren op hun beurt dan weer vooraanstaande figuren bij hun respectievelijke balies.

²⁴⁹⁵ De *Fédération des avocats belges* (FAB) werd in 1886 gesticht door 130 advocaten op initiatief van de Conferentie van de Jonge Balie van Brussel. De *JT* zal het orgaan worden van de FAB in 1886. Het doel van deze beroepsvereniging was volgens de statuten “*la sauvegarde de tous les intérêts de l’Ordre et le développement des relations confraternelles entre tous les avocats du pays.*” Zie o.a. E. LAUDE, *La Fédération des Avocats belges (1886 – 1911)*, Brussel, Lamberty, 1906, 31 p.

²⁴⁹⁶ Vergelijk met de aanbevelingen van de magistratuur in 1904. Zie *supra*.

²⁴⁹⁷ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht*, 114.

²⁴⁹⁸ Een typevoorbeeld voor ons verhaal is bijvoorbeeld Edmond Picard. Hij richt als vooraanstaand Brussels advocaat mee de *JT* op en stond mee aan de wieg van de FAB, waarvan hij tweemaal voorzitter werd. Onder zijn stagiairs waren ronkende namen zoals Jules Destrée, Henri la Fontaine, Henri Carton de Wiart en Léon Hennebicq (zelf later redacteur van de *JT* en in deze hoedanigheid de voorganger van Charles Van Reepinghen).

was²⁴⁹⁹. Ter vergelijking, in 1981 ging het nog om 40 % uit de hogere en hogere middenklasse²⁵⁰⁰. Hetzelfde kon gezegd worden van de magistratuur, die op eenzijdige wijze werd samengesteld. Daarbij gold ook dat hoe hoger in de magistratuur, hoe hoger de sociale afkomst²⁵⁰¹.

626. Wat universiteiten en hun plaats in socioprofessionele netwerken betreft, werd *supra* al gewezen op de rol die de ULB speelde bij bijvoorbeeld het SHS. De beïnvloeding werkte natuurlijk in twee richtingen want ook de academische wereld recruteerde maar wat graag in de meest vooraanstaande maatschappelijke kringen. De juridische wereld was zo structureel gelieerd met de andere machtsdomeinen²⁵⁰². Belangrijk bij deze vaststelling is dat magistraten en advocaten vanzelfsprekend juristen waren en ook het notariaat kende een universitaire vorming tegen het interbellum. Ondertussen bleven pleitbezorgers²⁵⁰³ en gerechtsdeurwaarders²⁵⁰⁴ gestoeld op praktijkervaring voor een benoeming.

5.7.3. Notariaat

627. Een van de eerste beroepsgroepen om zich op één of andere manier te organiseren, was het notariaat. De aanleiding daarvoor was de poging om het notariaat te hervormen in de jaren 1840²⁵⁰⁵. Om hun belangen beter te verdedigen werd, volgend op het initiatief van de Kamer van Notarissen van Antwerpen de *Confédération des notaires de Belgique* opgericht met als doel “*D’obtenir que les lois actuelles s’exécutent dans leurs termes et dans leurs esprits, tant de la part du gouvernement que de la part des Chambres de discipline.*”²⁵⁰⁶. Dit orgaan had ook

²⁴⁹⁹ L. HUYSE, *Sociologie van het Recht*, Acco, Leuven, 1985, 135 p. (‘Dertigduizend juristen, om wat te doen?’ op 25 e.v. en de tabellen op 53 – 54).

²⁵⁰⁰ *Ibid.*, 36.

²⁵⁰¹ *Ibid.*, 117 – 120.

²⁵⁰² *Ibid.*, 277 en B. VAN DAEL, ‘Advocaten: olie dan wel zand in de Belgische politieke machine?’ in G. MARTYN e.a. (red.), *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2009, 215 – 225.

²⁵⁰³ Hier past enige nuance. Hoewel een rechtendiploma niet vereist was, waren een steeds groter aantal van de pleitbezorgers houder van dit diploma. Voor de kleine balies ging het echter vooral om advocaten die daarnaast pleitbezorger waren (en niet omgekeerd) en degenen die ‘zuiver’ pleitbezorger werden bij de grote balies, waren zelden afkomst uit stamboomfamilies van juristen/advocaten/magistraten. Een en ander had te maken met het feit dat de advocatuur neerkeek op het werk van pleitbezorgers. Zijn faciliteerden enkel de ware kunde van de advocaat. Zie Hoofdstuk VI: De lange doodstrijd van de pleitbezorgers.

²⁵⁰⁴ Na WO II lijken deurwaarders wel het voornemen gehad te hebben om kandidaten uit de universiteit te recrutereren.

²⁵⁰⁵ Algemeen zie F. STEVENS, ‘Belgique. La Loi de Ventôse en Belgique’ in *Conseil Supérieur du Notariat. Institut International d’Histoire du Notariat, Destin d’une loi. Loi du 25 Ventôse An XI. Statut du Notariat*, 2003, 187 – 199. Voor het wetsontwerp in het bijzonder zie Réorganisation du Notariat, *Parl. St.* Kamer 1845 – 1846, nr. 200 en Réorganisation du Notariat, Rapport fait au nom de la section centrale par monsieur Lys, *Parl. St.* Kamer 1846 – 1847, nr. 264. Twistpunten waren vooral de benoemingsvoorwaarden (uiteindelijk in 1849 met de wet op het hoger onderwijs herzien) en ambtsgebied (gewijzigd in 1927 en pas volledig geregeld met Ger. W.). Het oorspronkelijke wetsontwerp dat een volledige hervorming van het notarisambt beoogde liep uiteindelijk spaak op het ambtsgebied.

²⁵⁰⁶ *Ibid.*, 189. Over de Conferentie van Notarissen van het Arrondissement Antwerpen en hun rol bij het ontstaan van de Confédération des notaires de Belgique zie F. STEVENS, *150 jaar Conferentie van Notarissen van het Arrondissement Antwerpen*, Gent, Mys & Breesch uitgevers, 1999, 168 p. (5 e.v.). Over het verdedigen van de belangen van de notarissen in het algemeen zie *ibid.*, 100 – 127.

haar eigen publicatie met *Le Moniteur du Notariat et de l'Enregistrement*²⁵⁰⁷. Later zou de *Revue Pratique du Notariat belge* volgen, dat uitgroeide tot één van de belangrijkste notariële titels. Uit dit tijdschrift en het in 1896 door Hauchamps opgerichte *Annales du Notariat et de l'Enregistrement* zal later het *Tijdschrift voor Notarissen* ontspruiten²⁵⁰⁸. De snelle mobilisatie had waarschijnlijk ook de vertegenwoordiging van notarissen in de commissie belast met het geven van advies over de wijzigingen die in het stelsel van het notariaat moeten ingevoerd worden tot gevolg²⁵⁰⁹. Zij slaagden er in om, zoals de *Confédération des notaires de Belgique* wenste, zo weinig mogelijk te veranderen.

628. In 1891 werd vervolgens de *Fédération des notaires de Belgique* (FNB) opgericht als de *Fédération libre des Notaires de Belgique*²⁵¹⁰. Zij richtten in 1932 een Comité voor Studie en Wetgeving op, dat uit haar beurt ontstond uit twee andere organen²⁵¹¹. In 1923 werd het Comité voor Wetgeving opgericht, samengesteld uit 9 notarissen (1 per provincie). Dit was 'een bestendige Kommissie die nauwe betrekkingen moest onderhouden met de konfraters die de eer genieten in onze wetgevende Kamers te zetelen, en die op een heel bijzondere wijze de ingediende wetsontwerpen, welke rechtstreeks of onrechtstreeks het notariaat aanbelangen, moeten bestuderen'. In 1925 werd een Raadgevend Comité opgericht wiens taak erin bestond 'op een rationele en snelle wijze alle problemen inzake burgerlijk, fiscaal en notarieel recht te bestuderen'. De twee organen werden gefusioneerd omdat 'de ervaring heeft uitgewezen dat het van belang is op de hoogte te zijn van de wetsontwerpen alvorens ze bij onze wetgevende Kamers worden ingediend en niet wanneer ze in Kamer en Senaat worden besproken'²⁵¹².

²⁵⁰⁷ S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*, 138. Eerder beschikte het notariaat met het *Journal de l'Enregistrement et du Notariat* (1834) al over een van de oudste reeksen.

²⁵⁰⁸ *Ibid.*, 139 – 140 en zie vooral *supra* 5.3.1. Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat (SHS).

²⁵⁰⁹ Arrêté royal de 2 septembre 1848. Institution d'une commission pour la révision des lois sur le notariat in *BS* 3 september 1848 en *Rec. Circ.* 1847 – 1849, 216 – 217. De commissie was samengesteld uit Jonet (voorzitter HvB Brussel), Van Damme (voorzitter RBEA Brussel), Beernaert (inspecteur de l'enregistrement in Leuven), Rutgeerts (hoogleraar KU Leuven), Coppyn (notaris in Brussel), Servais (notaris in Luik), Gheysens (notaris in Antwerpen), Van Ackere (notaris in Gent), Di Martinelli (notaris in Diest), Evit (notaris in Aalst), Lambinet (notaris in Virton) en Frankignoulle (notaris in Ramet).

²⁵¹⁰ F. STEVENS en M. VERWILGHEN, *Koninklijke Federatie van Belgische notarissen 1891-1991: een eeuw ten dienste van het notariaat*, Brussel, 1991, 188 p.

²⁵¹¹ Al in 1922 namen drie belangrijke hypotheekmaatschappijen (de Belgische hypotheekmaatschappij van Antwerpen, het Grondkrediet van België en de Antwerpsche Hypotheekkas) contact op met de FNB om, samen met haar, bij de overheden en vooral in parlementaire middelen, een gemeenschappelijke actie op touw te zetten. De rechtstreekse aanleiding was het groeiend belang dat aan de administratieve akte werd gehecht, ten koste van de notariële akte, door onder andere de wetten van 17 november 1921 en 30 maart 1923 in verband met de sekwesters van goederen van de vijand.

²⁵¹² KONINKLIJKE FEDERATIE VAN HET BELGISCH NOTARIAAT, *Koninklijke federatie van Belgische notarissen, Brussel 2 – 5 april 1973, Congres van de Belgische Notarissen. Vijftigjarig bestaan van het Comité voor Studie en Wetgeving*, Brussel, Koninklijke federatie van Belgische notarissen, 1973, 93 p. Het lijkt er ook op dat deze aanpak succesvol was tijdens het interbellum want ze werden enerzijds door de regering geraadpleegd in verband met de wet van 20 juli 1932 op de rechten en plichten van echtgenoten en legden anderzijds onmiddellijk contact met de Koninklijk Commissaris voor fiscale hervorming.

5.7.4. Pleitbezorgers en deurwaarders

629. In dezelfde periode waarin de advocatuur en het notariaat zich organiseerden in een nationaal orgaan, vond hetzelfde plaats voor de pleitbezorgers met de *Fédération des avoués de Belgique* (FAVB) en de deurwaarders met de *Comité central de la Corporation des Huissiers* in 1881²⁵¹³. Kort daarop verschenen – niet toevallig – het *Journal des Huissiers* (1883 – 1884, vanaf 1885 *Journal des Officiers Ministériels* en zes jaar later, na een fusie met het *Journal de Procédure* het *Journal de Procédure et des Officiers Ministériels*²⁵¹⁴. In datzelfde jaar (1891) werd het Comité omgedoopt tot de *Fédération des Huissiers de Belgique* (FHB). Die belangenverenigingen lijken nodig te zijn geweest. De pleitbezorgers verloren al jaren terrein (o.a. hervorming onroerend beslag in 1851) en het Ontwerp Allard had haar sporen nagelaten²⁵¹⁵. Een gelijkaardig verhaal kan verteld worden voor de deurwaarders. De Hypotheekwet (1851), de Faillissementswet (1851), de Onteigeningswet (1854), de invoering van de nieuwe penale tarieven en de nieuwe communicatiemiddelen reduceerden het actieterrein en dus ook de inkomsten van de deurwaarder.

630. Vooral de FAVB en in mindere mate de FHB lijken weinig georganiseerd in vergelijking met de notarissen en advocatuur. Terwijl de FAB altijd vertegenwoordigd was in de regering en het Parlement, gold dat in mindere mate ook voor de FNB. Die laatste richtte zelfs al vroeg in het interbellum overlegstructuren in tussen de eigen organisatie en het Parlement. Pas na WO II, komt de FAVB op de proppen met hetzelfde idee. Die relatie met het Parlement blijkt ook uit de petitie gericht aan de Kamer en de Senaat²⁵¹⁶. Waar er bijna geen zijn van de advocatuur²⁵¹⁷ (want rechtstreekse lijn) en in mindere mate notarissen zijn petitie van deurwaarders en pleitbezorgers wel legio. Nog tekenend is ook de houding van de wetgever ten aanzichte van de pleitbezorgers en deurwaarders. Voor beide groepen ging die er van uit dat een verhoogd aantal zaken een inkrimping van hun terrein zou compenseren²⁵¹⁸.

631. Terwijl de pleitbezorgers met het Gerechtelijk Wetboek werden afgeserveerd (mits een mooie financiële tegemoetkoming) is ook de situatie van de gerechtsdeurwaarders tekenend. Het deel van het Gerechtelijk Wetboek dat betrekking heeft op de deurwaarders (art. 509 – 555 Ger. W.) is, behoudens enkele kleinere wijzigingen, de tekstuele weergave van de wet van 5 juli 1963 op het gerechtsdeurwaardersambt (waar ook Van Reepinghen aan meewerkte²⁵¹⁹). Ter

²⁵¹³ Zie T. LEMOINE en S. VANDENBOGAERDE, 'Van Deurwachter tot gerechtsdeurwaarder: een beknopt overzicht' in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en M. DE KOSTER, *Tweehonderd jaar justitie: historische encyclopedie van de Belgische justitie*, Die Keure, Brugge, 2015, 379 – 384.

²⁵¹⁴ S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*, 141 – 142.

²⁵¹⁵ Zie Hoofdstuk VI: De lange doodstrijd van de pleitbezorgers.

²⁵¹⁶ Online te raadplegen bij de voorbereidende werken van het Parlement. Soms zijn de petitie gebundeld in één document maar doorgaans zijn ze niet geordend. De eenvoudigste manier om deze te consulteren is de alfabetische inhoudstafel die in principe per jaar wordt opgemaakt voor de Kamer en de Senaat.

²⁵¹⁷ Als uitzondering zie bijvoorbeeld de petitie van Antwerpse advocaten om de rechtbank van koophandel af te schaffen. Zie noot 1217.

²⁵¹⁸ Pas met de wet van 15 augustus 1881 werd het tarief uit 1807 met 50 % verhoogd, met uitzondering van de verplaatsingskosten. Ook na WO II streed men om de tarieven proportioneel aan te passen aan de oorlogsinflatie en ontstond de vraag om kandidaten uit de universiteit te recruter.

²⁵¹⁹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 380.

gelegenheid van de integratie van deze afzonderlijke wet in het Gerechtelijk Wetboek probeerde de Nationale Kamer van Gerechtsdeurwaarders tevergeefs nog om een monopolie te verkrijgen op het verrichten van alle exploitaties en tot het vaststellen van materiële feiten. Een ander voorstel bestond eruit deurwaarders op verzoek van partijen of hun advocaten alle verzoekschriften te laten tekenen. De commissies Justitie van Kamer en Senaat vonden dat dit enkel advocaten toe moest komen. Enkel voor bepaalde zaken van weinig belang en een aantal bijzondere gevallen, was een uitzondering mogelijk²⁵²⁰. Ook de summere rechtspleging om betaling te bevelen (art. 1338 – 1344 Ger. W.) werd door de deurwaarders slecht onthaald en de Nationale Kamer gaf de opdracht aan enkele hoogleraren om hiervan een studie te maken²⁵²¹. De studie wees de nieuwe procedure af en werd rondgedeeld aan de leden van de commissies Justitie en toegelicht door André Lepaige en J. Baiwir (toen voorzitter FHB)²⁵²². Eerder dan de nieuwe procedure te schrappen, koos het Parlement voor een compromis. Art 1339 Ger. W. werd aangepast zodat het verzoekschrift door de schuldeiser zowel bij aangetekende brief als bij dagvaarding door de deurwaarder kon ingediend worden. Hetzelfde gebeurde ook bij de gerechtsbrief waar de mogelijkheid van dagvaarding bleef bestaan (art. 46, §2 Ger. W.). De voorstellen van de Nationale Kamer van Gerechtsdeurwaarders ten spijt, moesten ze zich dus maar verzoenen met de tegemoetkoming enerzijds (bij de summere rechtspleging om betaling te bevelen en de gerechtsbrief) en anderzijds zich houden aan het statuut van de deurwaarders dat eerder al met hen was besproken en goedgekeurd want *“Uw commissies hebben het zich niet ontveinsd dat het aantal deurwaardersexploiten, indien de nieuwe rechtspleging vaak wordt gebruikt, wat te verwachten is, in dezelfde verhouding zal verminderen. Zij was niet ongevoelig voor dit aspect van de zaak maar meende dat dit een ander probleem was dan dat van de totstandkoming van een Gerechtelijk Wetboek dat voldoet aan de eisen van deze tijd”*²⁵²³. Bij de eerste behandeling van het Gerechtelijk Wetboek in het Parlement (1964 – 1965)²⁵²⁴ nam oppositiepartij PVV/PLP het nog op voor de deurwaarders maar ondanks wat licht tegensputteren, leken deze bezwaren toch niet al te zwaar door te wegen eenmaal in de regering (Van den Boeynants I 19 maart 1966 – 17 juni 1968). Senator Aloïs Sledsens vat dit hele verhaal samen: *“De kosten van een gerechtsdeurwaardersexploot worden, mijns inziens, te gemakkelijk beschouwd als een schadepost. Men vergeet echter dat deze kosten zo hoog oplopen omdat de Staat diverse rechten eist. Ware het niet gemakkelijker of voorzichtiger te bepalen dat een niet-bestelde kennisgeving dadelijk door een gerechtsdeurwaardersexploot moet worden vervangen en dat deze akte vrij zal zijn van zegel en boeking?”* en *“... Het Gerechtelijk Wetboek is een procedurerecht dat, naar onze mening, opgesteld is door een advocaat ten bate van advocaten. De auteur heeft de pleitbezorgers afgeschafte, omdat ze te duur waren. Hij ontnemt aan de gerechtsdeurwaarders*

²⁵²⁰ Verslag De Baeck, 89 e.v.

²⁵²¹ *Ibid.*, 180.

²⁵²² De bezwaren hadden vooral betrekking op 1° de aangetekende brief, gezonden door de verzoeker zelf, die voor de schuldenaar de enige waarschuwing was dat een geding tegen hem zal worden ingesteld. Dit zou onvoldoende waarborg bieden voor de tegenpartij en in elk geval niet de waarborg die wordt verschaft door een sommatie door de deurwaarder en 2° de rechtspleging is noch sneller, noch goedkoper dan de thans geldende rechtspleging op dagvaarding.

²⁵²³ Verslag De Baeck, 181.

²⁵²⁴ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 6 april 1965, 1476. “de taak van deurwaarder wordt door menig beschikking in gevaar gebracht en de rechtszekerheid van de procedure zal er zeker onder lijden”. Vermeylen merkte daarop schamper op dat hij meende dat de liberale groep het ontwerp zou goedkeuren want er waren geen amendementen uit die richting (*ibid.*).

een groot deel van hun inkomsten, maar deze hervormingen zouden uitstekend zijn, zo ze niet werden ingevoerd om meer inkomsten te verschaffen aan de advocaten.”²⁵²⁵

5.8. Tussenconclusie

632. Wanneer we de externe rechtsgeschiedenis bekijken van gerechtelijke hervormingen in België zijn er twee zaken van belang. Enerzijds is er de algemene evolutie van het Belgische staatsbestel en anderzijds spelen een aantal bijzonderheden bij Justitie en het gerecht.

633. Centraal in deze algemene evolutie staat een grotere verhaallijn van een evolutie van een gesloten, elitair systeem met beperkte machtsparticipatie naar een breder gedragen democratisch bestel. Die evolutie werd al ingezet op het einde van de 19de eeuw, maar slaagde er niet in zich volledig door te zetten tijdens het interbellum²⁵²⁶. Want wanneer het interbellum wordt geassocieerd met een democratisch deficit, betekent dit ook dat de beoogde democratisering er niet in slaagde zich door te zetten²⁵²⁷. Oorzaak daarvan was de oude elite die zich vastklampte aan de macht. Dat kon onder andere door buitenparlementaire organen, versterking van de uitvoerende macht (besluitwetten...) met als exponent hiervan het Centrum Lippens. Net omdat de spelers in ons verhaal behoren tot deze elite²⁵²⁸, zijn de verhaallijnen met elkaar vervlochten.

634. Wat het Parlement betreft, was de dynamiek er lang een van (hoge) magistraten die een hervorming voorbereidden (GO 1869, Allard, Raad voor Wetgeving) en advocaten, als grootste socioprofessionele groep in het Parlement, die ze stemden (of niet stemden). Dat betekende dat

²⁵²⁵ *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 6 april 1965, 1488.

²⁵²⁶ Daarmee willen we niet zeggen dat de Tweede Wereldoorlog hierin per se de cesuur vormt. Ook na de Tweede Wereldoorlog spelen deze verhoudingen aanvankelijk nog. Illustratief daarvoor is bijvoorbeeld de samenstelling van de Raad van State. Ondanks de dominantie van de socialistische partij in de periode kort na de Tweede Wereldoorlog (1945 – 1949) werd in de ministerraad overeengekomen dat rechtse ministers de meerderheid van de kandidaten in de Raad van State mochten benoemen. Zo werd o.a. overeengekomen dat Walter Ganshof van der Meersch tot voorzitter benoemd zou worden maar dit stootte op een vetto van Achiel Van Acker, die met ontslag dreigde als dit zou gebeuren. Nochtans hadden socialisten Piet Vermeylen, Paul-Henri Spaak en Henri Rolin zijn kandidatuur verdedigd. Uiteindelijk trok Ganshof van der Meersch zich terug. E. SCHANDEVYL, *Walter Ganshof van der Meersch*, 117 – 118. Merk hierbij op dat Vermeylen, Spaak en Rolin deel uit maken van of aanleunen tegen die oude elite, in tegenstelling tot Achiel Van Acker...

²⁵²⁷ N. MATHEVE, *Tentakels van de macht*, 5. Kop van jut daarvoor waren de kopstukken van de traditionele partijen, die ervan beschuldigd werden om door een cumulatie van mandaten en allerhande obscure netwerken elkaar structureel een hand boven het hoofd te houden.

²⁵²⁸ Het voorwoord van De Page's allereerste publicatie van zijn *Traité* is een ware panegyriek van de Belgische rechters vol lof over de voorzichtheid van de rechters en hun conservatisme. D. HEIRBAUT, 'Weg met De Page? Leve Laurent? Een pleidooi voor een andere kijk op de recente geschiedenis van het Belgische privaatrecht', *TPR* 2017, 267 – 322 (vooral nrs. 28, 32, 37 en 38). De Pages ideeën passen in een heel specifieke historische context en voorgeschiedenis en zijn verbonden met concrete politieke belangen en netwerken van magistraten. De 'Gouvernement des juges' waarvoor hij pleit is eigenlijk gewoon een andere manier voor de elite (waartoe deze rechters behoren) om hun wil op te leggen en het Parlement te omzeilen. De Page startte zelf als magistraat in Brussel in 1926 en schopte het zelfs nog tot ondervoorzitter van de RBEA van Brussel in 1934. Kort daarna trok hij naar de ULB maar dat hoefde geen breuk met de Brusselse magistratuur te zijn. Zoals eerder aangegeven in dit hoofdstuk waren veel hoge magistraten ook professor (in dit geval aan de ULB).

de voorstellen vanuit de magistratuur gematigd/conservatief moesten zijn om gestemd te worden (Wet GO 1869) of dat de voorstellen niet (Allard) of slechts in gewijzigde vorm (Raad voor Wetgeving) gestemd werden. In het interbellum leek een einde te komen aan deze klassieke tweedeling. De democratisering van het Parlement betekende dat ook haar samenstelling veranderde en ook andere socioprofessionele groepen hun intrede deden. Toch valt de continuïteit op in de ‘spelers’ bij de hervorming van de burgerlijke rechtspleging; enerzijds in andere cenakels van de macht (regering/ministers van Justitie, organen zoals de Raad voor Wetgeving)²⁵²⁹ en anderzijds in de commissies Justitie in de Kamer (en voorheen speciale commissies) en Senaat. De aanwezigheid van advocaten in het Parlement was er immers zowel kwantitatief als kwalitatief²⁵³⁰. Hetzelfde kan gezegd worden over het profiel van de ministers van Justitie. Ondertussen bleef de magistratuur een grote rol vervullen bij het voorbereiden van wetsontwerpen. Vooral gealarmeerd door een aantal veranderingen ten gevolge van besluitwetten (zo kon de besluitwetgeving uit de jaren 1930 geheel in de tijdsgeest het Parlement uitschakelen), leek de advocatuur zich in het interbellum bewust te worden van het belang om ook bij de voorbereiding van de wetgeving betrokken te worden. Anderzijds dicteerde het technocratische opzet van een aantal regeringen en private initiatieven dat ook andere spelers omwille van hun expertise betrokken zouden worden. Dat kwam in de eerste plaats de advocatuur en de academische wereld ten goede maar in bepaalde gevallen kregen ook de lagere magistratuur, en juridische beroepen zoals deurwaarders een stem. Dat machtsverlies van de magistratuur en de steeds grotere stem van de advocatuur wordt ook gesymboliseerd in de neergang van *La Belgique Judiciaire* en tegelijkertijd de opkomst van de *Journal des Tribunaux*²⁵³¹.

635. De advocatuur had in tegenstelling tot in de 19de eeuw ook bijkomende *incentives* om mee te gaan in een hervorming van de rechtspleging: 1° hun beroepsgroep kwam steeds meer onder druk (bescherming enerzijds, uitbreiding werkterrein anderzijds) en 2° de onvrede met de hoge gerechtskosten. De hervormingen stonden uiteraard altijd al in het teken van een gerecht dat sneller en goedkoper moest. Het spreek voor zicht dat verschillende juridische beroepen *stakeholders* waren bij die hervormingen (afzonderlijke maatregelen of combinaties²⁵³²). De zaken die het uiteindelijk haalden, gingen vaak ten koste van juridische beroepen die minder talrijk en georganiseerd waren of die eenvoudigweg niet op dezelfde netwerken konden rekenen. Concreet betekende dit dat vooral pleitbezorgers en in mindere mate deurwaarders het kind van de rekening werden. Het zegt genoeg dat de wetgever zowel bij de pleitbezorgers als de deurwaarders er van uit ging dat het stijgend aantal zaken de

²⁵²⁹ Ook de Tweede Wereldoorlog lijkt hier niet de grote cesuur te zijn, terwijl dat voor andere zaken wel het geval was. Zie voor het snel herstel van de vooroorlogse politieke en sociale orde in België M. CONWAY, *The Sorrows of Belgium: Liberation and Political Reconstruction, 1944 – 1947*, Oxford University Press, Oxford, 2012, 432 p.

²⁵³⁰ Ook het voorzitterschap van de Kamer of Senaat was bijna zonder uitzondering telkens een jurist en het gros ervan was advocaat en bijna alle parlementsleden die in dit proefschrift aan bod komen als indiener van een wetsvoorstel of bij tussenkomsten in het Parlement of commissies werden op één of ander punt in hun carrière stafhouder.

²⁵³¹ Dit verband tussen tijdschriften en verenigingen werd eerder al uitgebreid gedocumenteerd in het reeds eerder vermelde S. VANDENBOGAERDE, *Vectoren van het recht*.

²⁵³² Voor een overzicht, zie Hoofdstuk III: De bescheiden successen van pointillistische wetgeving.

verminderde inkomsten wel zou compenseren²⁵³³. Net door een gebrek aan slagkracht/lobbymacht kende het werkteerrein van de pleitbezorgers een constante neergang. Het Gerechtelijk Wetboek was daarbij de paukeslag van een hele lange evolutie.

636. Twee factoren lijken dus belangrijk geweest te zijn: organisatiegraad en zetelen in het Parlement. Wat dat laatste betreft, speelt ook *la force du nombre*. Tegenover de maximaal 370 (maar in de praktijk veel minder) pleitbezorgers²⁵³⁴, tussen de 1000 en 1200 notarissen²⁵³⁵ en een 500- tal deurwaarders staan veel meer advocaten. Hoe meer in aantal, hoe meer kans op vertegenwoordiging in het Parlement. Vergeten we bovendien ook niet de lagen waaruit gerecruteerd werd voor deze beroepen. Een diploma rechten is maar een vereiste voor deurwaarders sinds 1 januari 2001²⁵³⁶ en was voor pleitbezorgers helemaal geen vereiste terwijl voor advocatuur een rechtendiploma en dus hogere studies vereist waren en ook het notariaat kende een universitaire opleiding vanaf het einde van de 19de eeuw. Het profiel van houders van een rechtendiploma in de voor ons proefschrift relevante periode (pre-Gerechtelijk Wetboek), de hogere klasse, komt overeen met het profiel van volksvertegenwoordigers en senatoren in dezelfde periode. Het aantal leden van de juridische beroepsgroep is meteen ook relevant voor een levensvatbaar tijdschrift en andere organisatievormen. Wat het parlementaire werk betreft valt nog op te merken dat het eenvoudiger is om een wetsontwerp of –voorstel tegen te houden dan om een eigen agenda door te duwen. Dat werd mogelijk gemaakt door amendementen/interpellaties maar evengoed door te vermijden dat iets zou ingediend worden in het Parlement. Een wetsontwerp of –voorstel moest immers niet noodzakelijk verworpen worden. Het volstond dat ze het einde van de zittingsperiode niet haalde of verviel door ontbinding van het Parlement.

637. Veel van de veranderingen tussen de jaren 1990 en vandaag zijn mogelijk gemaakt door twee zaken. Enerzijds werden ten gevolge van de verregaande democratisering van de politiek tussen 1831 en vandaag plaatselijke notabelen ingeruild voor professionele carrièrepolitici²⁵³⁷. Het inkomen van deze laatste werd (bijna) volledig afhankelijk van hun politieke functies, in tegenstelling tot hun voorgangers die in de eerste plaats op hun beroepsinkomsten moesten teren. De exponent daarvan was de Senaat zoals ze na de Belgische onafhankelijkheid werd geconcipieerd; zonder wedde of vergoeding. De opkomst van de particratie zal waarschijnlijk ook niet vreemd zijn aan het beperken van de impact van belangen van specifieke socio-professionele groepen, al blijven bijvoorbeeld de liberale partij wel nadrukkelijk gelieerd aan de vrije beroepen. Anderzijds is de perceptie van het gerecht doorheen de eeuwen volledig veranderd. Duikt de ‘burger’ als ‘klant’ van het gerecht bijna nergens op in de 19de eeuw, dan groeit tijdens het interbellum het besef dat een performant gerechtelijk apparaat ook interessant

²⁵³³ Bij pleitbezorgers bestond al langer een beleid waarin niet alle plaatsen ingevuld werden. Naar aanleiding van het Gerechtelijk Wetboek liet minister van Justitie Vermeylen zich ontvallen dat “*mijn opvolger zal vast geen nieuwe deurwaarders benoemen, daar waar zulks niet strikt noodzakelijk is. Op die wijze kan de zaak toch vlug worden geregeld.*” *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 6 april 1965, 1489.

²⁵³⁴ Zie Hoofdstuk VII: De lange doodstrijd van de pleitbezorgers.

²⁵³⁵ L. HUYSE en H. SABBE, *De mensen van het recht*, Leuven, Van Hallewyck, 1997, 245 p (101).

²⁵³⁶ Zie overgangsmaatregel vervat sub art. 555^{quater} Ger. W. zoals ingevoegd bij art. 21 van de Wet van 6 april 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot het statuut van de gerechtsdeurwaarders, *BS* 13 mei 1992, 10848.

²⁵³⁷ F. VERLEDEN, *De ‘vertegenwoordigers van de Natie’ in partijdienst*, 26.

kan zijn voor de economie²⁵³⁸. Toch blijft de aandacht van de politiek voor Justitie ook na het interbellum bijna onbestaande met als absoluut dieptepunt einde jaren 1970/begin jaren 1980. Volgens Huyse volgt een eerste cesuur in de periode 1988 – 1996²⁵³⁹. Vanaf dan proberen diverse groepen, o.a. De Vlaamse Juristenvereniging, Justitie terug onder de aandacht van het publiek te brengen onder druk van een kreunend gerechtelijk apparaat. Nog volgens Huyse zal het uiteindelijk vooral de affaire Dutroux zijn die de katalysator was²⁵⁴⁰. De perceptie van het gerecht verschoof van het private karakter en een ‘strijd’ tussen twee partijen naar het gerecht als een openbare dienst. Sindsdien gaven verschillende ministers van Justitie²⁵⁴¹ (of politici met die ambitie²⁵⁴²) hun visie op de werking van het gerecht en nog later staken ook de justitiebarometers de kop op. Vooral het feit dat een minister van Justitie zich gesterkt voelt om dergelijke werken te schrijven was vroeger ondenkbaar.

638. Tegelijkertijd stierf de FAB een zachte dood in 1984, waarmee de advocatuur een spreekbuis verloor als beroepsgemeenschap in het debat rond Justitie en ondertussen volgde ook de Nationale Orde van Advocaten het lot van tal van nationale beroepsverenigingen en werd ze gesplitst²⁵⁴³. Verreweg de belangrijkste evolutie deed zich volgens Huyse in de magistratuur voor. Zij lieten zich steeds luider horen via verenigingen, magistraten op rust of gewoon individuele topmagistraten²⁵⁴⁴.

639. De gerechtsdeurwaarders tot slot verloren ook na het Gerechtelijk Wetboek verder terrein als ‘boodschapper’ van het gerecht door het tegensprekelijk verzoekschrift, kennisgeving van de rechterlijke uitspraak door griffie... Zelf spraken ze van ‘... een niet

²⁵³⁸ Zie bijvoorbeeld *supra* de motivatie voor een aantal besluitwetten in het interbellum.

²⁵³⁹ L. HUYSE en A. VERDOODT, ‘Derig jaar justitiebeleid. Kroniek van een aangekondigde crisis’, *Panopticon*, 1993, 3 – 19 (9 – 12). De cesuur die Huyse hier meent te ontwaren is eigenlijk vooral een politieke trendbreuk met minister van Justitie Melchior Wathelet (minister van Justitie tussen 1988 en 1995 in de regeringen Martens VIII en IX en Dehaene I). Een keerpunt zou dan het regeerakkoord van de regering Martens VIII (10.05.1988) kunnen zijn. Dit akkoord nam zich in punt G – Justitie voor het gerecht dichterbij de burger te brengen en de wetgeving aan te passen aan de hedendaagse eisen: ‘De verbetering van de rechtsbedeling zal worden nagestreefd, o.m. door een vermindering van de gerechtelijke achterstand, de modernisering van de werkmethode van de gerechtelijke instanties, het hanteren van een begrijpelijke rechtstaal, een snelle behandeling van kleine geschillen en een betere informatie aan de rechtsonderhorigen’ en beoogde o.a. ook een humanisering van het beslagrecht. Dit is echter Wathelets voorganger Gol oneer aandoen. Het is net onder Gol dat de eerste stappen richting depolitisering van benoemingen in de magistratuur werden ondernomen en de commissie Meeûs werd ingesteld wiens werk de basis was voor wetgevend ingrijpen in de jaren 1990.

²⁵⁴⁰ *Ibid.*, 18 – 19.

²⁵⁴¹ Zie S. DE CLERCK, *Het bos en de bomen. Justitie hervormen*, Lannoo, Tielt, 1997, 175 p. en M. VERWILGHEN, *Over Brugge bouwen*, uitgeverij Scoop, Gent, 1999, 79 p.

²⁵⁴² R. LANDUYT, *Pro Justitia. Het gerecht ontsnapt*, Borgerhoff & Lambergts, 2007, 167 p.

²⁵⁴³ B. QUINTELIER, ‘Opkomst en ondergang van de Nationale Orde van Advocaten van België’, in G. MARTYN, G. DONKER, S. FABER en D. HEIRBAUT (reds.), *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2009, 424 p. (341 – 360).

²⁵⁴⁴ *Ibid.*, 13 – 15. Die lijn kunnen we doortrekken naar vandaag want ook in de Hoge Raad voor de Justitie zijn magistraten vandaag goed vertegenwoordigd. Zie art. 259bis Ger. W. De Hoge Raad voor de Justitie bestaat uit 44 leden die een mandaat van vier jaar uitoefenen. Naast een taalevenwicht dat gerespecteerd moet worden, bestaat ze uit 22 magistraten en 22 niet-magistraten. Die laatste groep telt 8 advocaten, 6 professoren van een universiteit of hogeschool en 8 leden uit het middenveld. De Minister van Justitie heeft de mogelijkheid om de Hoge Raad voor de Justitie om advies te vragen (Art. 259bis-12 §1 Ger. W.) net zoals vroeger de Raad voor Wetgeving. Net voor de oprichting van de Hoge Raad voor de Justitie werd zelfs geopperd om deze Raad voor Wetgeving opnieuw op te richten. Wetsvoorstel tot oprichting van een Raad voor Wetgeving, *Parl. St. Kamer* 1996 – 1997, nr. 1071/1. Zie in die zin ook M. STORME, ‘Het recht als kosmopolis’, *TPR* 1993/2, 391 – 392 (392).

aflatende strekking om de tussenkomst van de gerechtsdeurwaarder te verminderen, te beperken of te negeren. Sommigen willen het ambt gewoon afschaffen²⁵⁴⁵. Midden jaren 1990 werden de deurwaarders wel opgenomen in het overleg tussen de actoren van Justitie, waardoor ze op deze manier een zekere toegang tot de overheid verwierven.

640. Kortom, het voorgaande toont heel goed aan dat hervormingen van het gerechtelijk recht niet uit de hemel vallen maar het resultaat zijn van een machtsstrijd. Terwijl von Jherings *Kampf ums Recht*²⁵⁴⁶ het resultaat was van een maatschappelijke strijd, valt het hier op dat de ruimere maatschappij weinig betrokken was en het vooral gaat om een onderling verhaal van juristen.

²⁵⁴⁵ Marcel Briers, voorzitter van de Nationale Kamer van Gerechtsdeurwaarders weergegeven op L. HUYSE, *Sociologie van het recht*, 152. Ook weergegeven in *De gerechtsdeurwaarder* 1993/6. In een motie van 18 juni 1986 betreurde de Nationale Kamer eerder nog de afbraak van dit monopolie en uitte het haar verontwaardiging omdat 'de wetsvoorstellen met betrekking tot het beroep, opgesteld en neergelegd zonder medeweten van de Nationale Kamer, aanvaard en besproken worden in de Commissie van Justitie.'. Eind 1997 veranderden de deurwaarders van strategie en richtten zich samen met de Nationale Orde van Advocaten tegen nieuwkomers op de markt van inning van schulden: de incassobureaus. (*Ibid.*, 153 – 154).

²⁵⁴⁶ R. VON JHERING, *Der Kampf ums Recht*, Wenen, Manz, 1946, 98 p.

Hoofdstuk VI

De lange doodstrijd van de pleitbezorgers

“De pleitbezorgers zijn niet dood

*De pleitbezorgers zijn niet dood
In iedere rechtbank en in ieder Hof;
Want zij verdwenen niet in nood.
Zij kregen niet alleen pensioen
Door grootre registratiekosten.*

*Hun rekeningen zijn niet dood;
Die testamenten bleven leven toch
En zijn nog eerder wat vergroot.
Wij moesten lang vergeten zaken
Nu financieel weer opmaken.*

*Maar laat ons lachen laat ons dansen,
Wat door het nieuwe wetboek moet.
Want wij zijn nu ook pleitbezorgers;
En dat maakt alles weer goed.*

*Een ongeluk komt nooit alleen.
Zelfs als het soms wel een verdwijning scheen,
Daarom ging al het kwaad niet heen,
Want sommigen werden advocaat,
Wat zonder taalexamen gaat.*

*Vaarwel Marie ik hield van jou,
Want jij was dagelijks in het Hof te Gent
De eenge wijze en zelfs vrouw.
Maar ging de dame daar al heen
Marie opnieuw bij ons verscheen.*

*En laat ons lachen laat ons dansen
Wat door het nieuwe wetboek moet.
Want wij zijn nu ook pleitbezorgers;
En dat maakt alles weer goed.*

De pleitbezorgers zijn niet dood;

*In Gent zijn er nu een tweehonderdtal,
Hun aantal is dus veel vergroot.
Als advocaat verwacht ik ook
Vermenigvuldiging van het brood.*

*En iedere maandag zien wij nu
Wel vijftig roepers in de rechtswoestijn.
Maar wat men daar ook nog opdist,
Of uit de wetboeken opvist,
Vooral wordt toch alles beslist.*

*Maar laat ons lachen laat ons dansen
Wat door het nieuwe wetboek moet.
Want nu zijn wij ook pleitbezorgers;
En dat maakt dan alles toch weer
goed.”²⁵⁴⁷*

²⁵⁴⁷ Rijksarchief Gent, archief van René Dubois. Doos 5. Naar Jacques Brels ‘Le moribond’ uit 1961. In Le moribond (de stervende) evoceerde Brel zijn eigen dood en begrafenis. Hij maakte van die gelegenheid gebruik om zijn rekeningen te vereffenen en zijn liefde en vriendschap te verklaren. De tekst vat voor een stuk het verdwijnen van de pleitbezorgers samen. De ‘Marie’ waarvan sprake, was Marie De Ryck-de Cordier, pleitbezorgster bij het Gentse Hof van Beroep. Met de wet van 1 februari 1947 over de uitoefening van het ambt van de pleitbezorger en de wet van 7 mei 1947 omtrent de toegang van vrouwen tot het ambt van pleitbezorger bij het Hof van Cassatie regelde de wetgever expliciet de toegang van vrouwen tot het ambt. Dat gebeurde méér dan 20 twintig jaar na de advocatuur.

6.1. Inleiding

641. Terwijl over andere spelers van recht en gerecht met enige regelmaat nieuwe publicaties verschijnen, blijven de pleitbezorgers enigszins verweesd achter. Zij worden doorgaans zijdelings vermeld in publicaties over de advocatuur of zijn het voorwerp van overzichtswerken over juridische beroepen. De reden daarvoor is niet ver te zoeken. Met het Gerechtelijk Wetboek verdween deze groep die eeuwenlang een wezenlijk deel uitmaakte van de burgerlijke rechtspleging. Wie houdt vandaag nog hun herinnering in stand? Belangrijker voor ons proefschrift is dat tussen de 18de en de 20ste eeuw hun (voort-) bestaan nauw verbonden was met het vraagstuk van de vereenvoudiging van de burgerlijke rechtspleging. Hun ambt werd immers sinds jaar en dag geassocieerd met het formalisme en de kosten ervan²⁵⁴⁸.

642. In dit hoofdstuk proberen we de geschiedenis van het ambt van de pleitbezorger dan ook vanuit deze invalshoek te benaderen. De vereenvoudiging van de burgerlijke rechtspleging indachtig en tegen de achtergrond van een concurrentiestrijd met de advocatuur schetsen we een kroniek van een aangekondigd verdwijnen. Aan de hand van o.a. het archief van de Gentse pleitbezorger René Dubois²⁵⁴⁹ reconstrueren we ten slotte de laatste jaren van de pleitbezorgers tot aan hun onvermijdelijke afschaffing.

²⁵⁴⁸ Voor een algemeen overzicht over pleitbezorgers zie K. VELLE, 'In de schaduw van de advocatuur (De Belgische pleitbezorgers 1800-1969)', in G. MARTYN, G. DONKER, S. FABER *et al.*, *Geschiedenis van de advocatuur in de lage landen*, Hilversum, 2009, 267 – 296; G. MARTYN, 'Evoluties en revoluties in de Belgische advocatuur', in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU, K. VELLE (ed.), *Politieke en sociale geschiedenis van Justitie in België van 1830 tot heden/Histoire politique et sociale de la Justice en Belgique de 1830 à nos jours*, Brugge, 2004, 228 – 232 (hierna verkort als G. MARTYN, 'Evoluties en revoluties in de Belgische advocatuur') en G. MARTYN en B. QUINTELIER, 'Pleitbezorgers', in P. VAN DEN EECKHOUT, G. VANTHEMSCHE, Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de – 21ste eeuw, Brussel, 2009. Voor een overzicht van de organisatie van het ambt, zie R. VAN LENNEP, *Belgisch burgerlijk procesrecht*, IX; *Rechterlijke inrichting*, "Avoués", Antwerpen /Brussel/Gent/Leuven, 1957, 273 – 314 (hierna verkort als R. VAN LENNEP, *Procesrecht*), C. DOUXCHAMPS, *De la profession d'avocat et d'avoué*, Brussel, 1904, 453 – 559, DALLOZ, VI, 1 – 70, 'avoué' en *Pand. b.*, XI, 1122 – 1326, 'avoué'. Over het ontstaan van procureurs en pleitbezorgers is tot slot nog steeds waardevol A. DE BAST, *Origines judiciaires. Essai historique, anecdotique et moral sur les notaires, les avoués, les agréés aux tribunaux de commerce, les huissiers, les greffiers et autres, etc.*, Paris, 1856, 257 – 322. We schreven eerder een klein overzicht in M. VANKEERSBILCK, 'De pleitbezorgers' in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en M. DE KOSTER, *Tweehonderd jaar justitie: historische encyclopedie van de Belgische justitie*, Die Keure, Brugge, 2015, 363 – 368.

²⁵⁴⁹ René Dubois (°Luik, 17 juli 1907 – †Gent, 1995) was doctor in de rechten (26 juli 1930), advocaat (22 oktober 1931) en ten slotte pleitbezorger bij het Hof van Beroep van Gent (31 juli 1934 – 31 december 1968). Hij was voorzitter van de Tuchtkamer en voorzitter van het Verbond der pleitbezorgers van België. Het archief bestaat uit tal van dossiers, vertrouwelijke briefwisseling en documentatie over het afschaffen van de pleitbezorgers in België en overspant de periode tussen 1946 en 1969. Van het archief is nog geen inventaris beschikbaar.

6.2. Voorgeschiedenis

643. Tijdens het ancien régime werd de functie van pleitbezorger ingevuld door de procureurs²⁵⁵⁰. Hun reputatie was echter niet volledig onbesproken²⁵⁵¹. Dat leidde ertoe dat, bij het plannen van de gerechtelijke hervormingen kort na de Franse Revolutie, het bestaan van deze beroepsgroep ter discussie stond²⁵⁵². De procureurs van weleer verdwenen en de decreten van 15-16-17-18 december 1790, 29 januari en 20 maart 1791 voerden het ambt van de pleitbezorger in. De vervanging van “procureur” door “*avoué*” (ofte pleitbezorger) verzekerde de continuïteit en brak vooral semantisch met het verleden. Intussen werd ook de advocatuur afgeschaft²⁵⁵³. Voortaan konden partijen zich laten bijstaan door *hommes de loi*²⁵⁵⁴. Maar omdat die titel enkel toegekend werd aan houders van een rechtendiploma die de eed van advocaat afgelegd hadden en vervolgens deze functie uitgeoefend hadden bij de koninklijke of heerlijke rechtbanken, veranderde voor de advocaten weinig. Het decreet van 29 januari 1791 van de Assemblée Constituante van 29 januari 1791 voerde echter de *défenseurs officieux* in. Naast de mogelijkheid om zichzelf te verdedigen, konden de partijen een beroep doen op deze *défenseurs officieux*. De naam was echter niet meer dan een verzamelnaam voor eenieder die andermans verdediging op zich nam. De enige vereiste was te beschikken over een bewijs van burgerzin. Naast deze *défenseurs officieux* voorzag hetzelfde decreet ook dat bij alle districtsrechtbanken pleitbezorgers aangesteld werden²⁵⁵⁵. Kort daarna, in de radicalisering van de Franse Revolutie, volgden pleitbezorgers echter het lot van de advocatuur. De burgerlijke procesvoering werd zodanig vereenvoudigd dat pleitbezorgers voortaan overbodig geacht werden, en dus

²⁵⁵⁰ De advocaat stond in deze regeling in voor het advies en het pleiten terwijl de procureur de partijen vertegenwoordigde. Concreet betekende dit dat de advocaat instond voor de materiële invulling van de verdediging. Hij construeerde de juridische argumentatie en pleitte de zaak. De procureur (die doorgaans geen gediplomeerd jurist was) vertegenwoordigde de partij voor de rechtbank, doet de rolregelingen, vraagt de pleitdatum aan en staat in voor de officiële betekeningen. G. MARTYN, *Evoluties en revoluties in de Belgische advocatuur*, 227 – 228. Deze fundamentele verdeling in taken blijft doorheen de geschiedenis bestaan maar wordt doorkruist door tal van uitzonderingen om op te treden op elkaars werkterrein voor zowel advocatuur als de pleitbezorgers.

²⁵⁵¹ Zie bijvoorbeeld J.P. DE VILLENEUVE, *Ouvres de Jérôme Petion...: (discours et opuscules politiques)*, 1793, Paris, Garnery, 798 p. (223 – 228) dl. 4 : ‘Des officiers de justice, et des gens inutiles et dangereux que les tribunaux recèlent’ en D’AGUESSEAU, *Mémoire sur un nouvel ordre judiciaire à établir en France* gereproduceerd in F. MONNIER, *Le Chancelier d’Aguesseau. Sa conduite et ses idées politiques. Son influence sur le mouvement des esprits pendant la première moitié du XVIIIe siècle*, Paris, 1863, Appendice, 465. “*Toutes les affaires sont simples dans leur naissance et avant que les procureurs aient eu le loisir d’exercer leur malheureuse industrie, il n’y en a presque point qui ne soit susceptible d’une prompte décision, quand les juges le veulent bien.*” Contra D. DALLOZ, *Rép. Dr. Prat.*, T. VI, ‘*avoué*’ 1-70 (3).

²⁵⁵² Zie voor een parallel met België ook Hoofdstuk I: 1.2. De hervormingen van verlicht despoot Jozef II in de Oostenrijkse Nederlanden.

²⁵⁵³ Décret du 2-11 septembre 1790 sur l’organisation judiciaire, *Pasin.* 1788-90, 354 – 355. Zie B. QUINTELIER, *Een (rechts)geschiedenis van de Belgische advocatuur (1795-2006), met nadruk op het tuchtrecht, toegelicht aan de hand van de Antwerpse casus*, Onuitgegeven proefschrift tot het behalen van de graad van doctor in de rechten, UGent, 2013, 14. (Hierna verkort als B. QUITENLIER, *Geschiedenis van de Belgische advocatuur*)

²⁵⁵⁴ Art. 10 Décret 2 – 11 septembre 1790.

²⁵⁵⁵ Art. 3 Décret du 29 janvier-20 mars 1791 concernant la suppression des offices ministériels et l’établissement des *avoués*, *Pasin.* 1790-91, 184 – 185. Deze pleitbezorgers waren verantwoordelijk voor de stukken van de procespartijen en het in staat stellen van de zaak, samen met het vervullen van de nodige formaliteiten om de procedure regelmatig te laten verlopen. Ze mochten zelfs procespartijen verdedigen, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk op voorwaarde dat ze daartoe de uitdrukkelijke toestemming verkregen hadden van de procespartijen.

afgeschaft werden²⁵⁵⁶. Dit paste in het groter idee om de rechtsbedeling gratis te maken. De *épices*²⁵⁵⁷ waren al afgeschaft en nu moesten ook de pleitbezorgers, een andere vaste kost, er aan geloven. De procesafwikkeling kwam zo volledig in handen van de *défenseurs officieux*²⁵⁵⁸. Omdat de rechtsbedeling niet liep zoals verwacht, werd het ambt van pleitbezorger opnieuw ingevoerd tijdens de restauratiebeweging onder Napoleon²⁵⁵⁹. Van de vereenvoudigde procedure werd afgestapt en de pleitbezorgers werd opgedragen om voorlopig de procedure te volgen uit de *Code Louis* en oudere reglementen²⁵⁶⁰. Ook de advocatuur werd terug ingevoerd²⁵⁶¹. Een pleitbezorger was voortaan een ministerieel ambtenaar, benoemd door de keizer (en later de koning), maar niet bezoldigd door de staat²⁵⁶². Hij werd belast met het vertegenwoordigen, het postuleren en het concluderen voor de gedingvoerende partijen²⁵⁶³.

644. De pleitbezorger nam in de eerste plaats dus als wettelijke lasthebber de vertegenwoordiging van de partijen voor bepaalde rechtscolleges op zich en kon verzoeken, vorderen of besluiten in naam van die lasthebbers. Partijen verschenen door een pleitbezorger aan te stellen²⁵⁶⁴. Dat was het geval bij de rechtbank van eerste aanleg²⁵⁶⁵, de hoven van beroep en het Hof van Cassatie²⁵⁶⁶. Bij de vrederechter, rechtbank van koophandel²⁵⁶⁷ (of rechtbank van eerste aanleg die op consulaire wijze zetelde)²⁵⁶⁸ en de werkrechtersraad was dit niet verplicht en konden partijen desgevallend vrij een mandataris aanduiden om hen te vertegenwoordigen. Ook de scheidsrechters fungeerden zonder pleitbezorgers²⁵⁶⁹. Al deze instellingen hadden echter gemeen dat ze allemaal een vorm van uitzonderingsgerecht waren. Met andere woorden, het beroep doen op een pleitbezorger moest de norm zijn, niet de

²⁵⁵⁶ Art. 12 Décret du 3 brumaire an II (24 oktober 1793) qui détermine une nouvelle forme pour l'instruction des affaires devant les tribunaux et supprime les fonctions de l'avoué, *Pasin.* 1834, 522 – 524.

²⁵⁵⁷ Zie noot 117.

²⁵⁵⁸ J. RAYNAL, *L'organisation de la justice par l'Assemblée Nationale Constitutionnelle*, Montpellier, doctoraatsthesis Université de Montpellier, 1941, 155 – 159.

²⁵⁵⁹ Art. 93 – 95 Loi du 27 ventôse an VIII (18 mars 1800) sur l'organisation des tribunaux, *Pasin.*, 1799-01, 1ère série., t. X, 151 – 162 (zie ook *exposé des motifs*) en J. BOURDON, *La législation du Consulat et de l'Empire. I. La réforme judiciaire de l'an VIII*, Rodez, Carrere, 1942, 437 – 453.

²⁵⁶⁰ Besluit van de consul 18 fructidor an VIII (*Pasin.* 1799-01, 297 – 305).

²⁵⁶¹ Wet 22 Ventôse Jaar XII maar pas met het decreet van 14 december 1810 werd een regeling van het beroep van advocaat ingevoerd.

²⁵⁶² Naar analogie met de deurwaarders.

²⁵⁶³ Art. 94 Loi 27 ventôse, Jaar VIII (18 maart 1800) en art. 19, 55, 63 en 70 Décret impérial du 30 mars 1808 contenant règlement pour la police et la discipline des cours et tribunaux.

²⁵⁶⁴ Art. 75 en 76 CPC. Zonder deze bijstand werd de betrokken partij geacht niet aanwezig te zijn en was een veroordeling bij verstek mogelijk. In het geval van de eiser moest die aanstelling zelfs in de dagvaarding gebeuren, op straffe van nietigheid (art. 61 CPC).

²⁵⁶⁵ In kort geding was het beroep op een pleitbezorger facultatief. Maar dit was een uitzonderlijke procedure, toen meer nog dan nu. A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, 3de ed., dl. 2, Brussel, 1945, Bruylant, nr. 1429 (721).

²⁵⁶⁶ Al spreekt men in dit geval over advocaten bij het Hof van Cassatie (art. 4 Wet GO 1832).

²⁵⁶⁷ Art. 414 CPC.

²⁵⁶⁸ Art. 33, 61 en 62 GO 1869 en art. 421 CPC.

²⁵⁶⁹ Art. 1009 CPC.

uitzondering²⁵⁷⁰. Onder postuleren²⁵⁷¹ moet begrepen worden het in een zaak optreden, gerechtelijke akten klaarmaken en ter griffie of zitting neerleggen, rolregelingen verzorgen, namens procespartijen verklaringen afleggen (of met andere woorden optreden als vertegenwoordiger van een partij in een geding)²⁵⁷². Concluderen was het voorleggen aan de rechters van de samenvatting van de *prétentions* van elk van de partijen²⁵⁷³.

645. Naast hun eigenlijke hoofdtak (vertegenwoordigen, postuleren en concluderen) hadden pleitbezorgers ook de mogelijkheid om te pleiten in welbepaalde gevallen. Pleitbezorgers die jurist waren, konden pleiten in zaken waarin ze postuleerden, samen of in tegenspraak met advocaten²⁵⁷⁴. Pleitbezorgers die niet voldeden aan dit criterium konden van de rechtbank waaraan ze verbonden waren een bijzondere toestemming bekomen om te pleiten in afwezigheid of bij weigering van advocaten. Die regeling was het gevolg van het afschaffen van de balies kort na de Franse Revolutie. Na het in ere herstellen van de balies in 1810 werd deze bevoegdheid daarom verder aangepast; in steden waar de zetel van een hof van beroep of een hof van assisen gevestigd was en in de provinciehoofdplaatsen mochten pleitbezorgers enkel in summiere zaken, procedurekwesties of in kort geding pleiten²⁵⁷⁵. Deze beperking trof dus de kleinere rechtbanken niet, uit vrees voor een tekort aan advocaten²⁵⁷⁶. Daar mochten pleitbezorgers blijven pleiten in alle zaken die zij behartigden. Daarnaast bleef het mogelijk om te pleiten in een aantal gevallen waarin advocaten hun pleitrecht niet konden of wilden uitoefenen²⁵⁷⁷. Door deze regeling was het populair bij advocaten om, bij kleinere rechtbanken, een plaats als pleitbezorger te bemachtigen. Daar konden pleitbezorgers immers op gelijke voet

²⁵⁷⁰ We moeten dit meteen nuanceren in die zin dat de pleitbezorger in sommige omstandigheden opzij geschoven kon worden (Art. 107 [pleitbezorgers die niet tijdig conclusies en stukken overleggen in de schriftelijke rechtspleging], 191 [pleitbezorgers die niet tijdig conclusies en stukken overleggen in de gewone rechtspleging], 309 [de akte waarbij de wraking van een deskundige wordt gevraagd mag ook door de partij zelf ondertekend zijn], 507 [verhaal op de rechter in geval van rechtsweigering], 511 en 512 [verhaal op de rechter], 534 [rekening en verantwoording], 572 [beslag onder derden] CPC) en sommige procedures, zoals fiscale zaken, doen ook geen beroep op hun tussenkomst (Art. 30 van de wet van 8 mei 1869 sur l'appel en matière électorale schaft hun tussenkomst hier ook af).

²⁵⁷¹ Het consulsbesluit van 18 fructidor Jaar VIII definieerde het in zijn enige artikel als "*Que le droit de postuler est celui d'instruire les affaires, et de les présenter aux tribunaux pour être jugées suivant les formes établies par les lois et réglemens*"

²⁵⁷² G. MARTYN, *Evoluties en revoluties in de advocatuur*, 228. Dit monopolie op postulatie werd bovendien beschermd door het decreet van 19 juli 1810, dat onwettige postulatie en medeplichtigheid hieraan strafbaar stelde. (Décret impérial du 19 juillet 1810 contenant des dispositions pénales contre les individus qui seront convaincus de se livrer à la postulation, et contre leurs complices, *Pasin.* 1810-13, 127).

²⁵⁷³ In principe is dit schrijven wat men van de rechtbank verlangt, met aanduiding van de middelen die men als staving van zijn stelling inroept en de vragen die men eventueel aan de rechtbank stelt. In de praktijk ging het vooral om het vormelijk instaan voor het uitwisselen van conclusies en het neerleggen ervan bij de rechtbank.

²⁵⁷⁴ Art. 32 Loi de 22 ventôse an XII (13 maart 1804).

²⁵⁷⁵ Art. 3 Décret 2 julliet 1812 liet toe in bepaalde rechtbanken te pleiten in al hun zaken, dat is niet in hun hoedanigheid van jurist maar in die van pleitbezorger.

²⁵⁷⁶ G. MARTYN, *Evoluties en revoluties in de advocatuur*, 230 – 231.

²⁵⁷⁷ Art. 5 – 8 decreet 2 juli 1812. Bijvoorbeeld bij afwezigheid door ziekte van de advocaat (art. 6) of als een advocaat op hetzelfde moment verplicht aanwezig moest zijn op een zitting van een andere kamer van hetzelfde rechtcollege (art. 7). Als de advocaat gewoon niet kwam opdagen of weigerde te pleiten was toestemming nodig van het desbetreffende hof of rechtbank (art. 5).

met advocaten pleiten, met dien verstande dat pleitbezorgers slechts mochten pleiten voor de rechtbank waaraan ze verbonden waren²⁵⁷⁸.

646. Het was vooral deze bevoegdheid die de advocatuur een doorn in het oog was²⁵⁷⁹, gekoppeld aan de voorwaarden voor het ambt. Hoewel oorspronkelijk een formele rechtenstudie vereist was²⁵⁸⁰, werd die regeling onder het Hollands Bewind in feite opgeheven of zonder uitwerking gelaten zodat die vereiste is komen te vervallen²⁵⁸¹. Voor pleitbezorgers bij de rechtbank van eerste aanleg ontstond zo een empirische regeling terwijl voor de pleitbezorgers bij de hoven van beroep de opgelegde stage bleef bestaan²⁵⁸². Wat advocaten-pleitbezorgers betrof, moest voldaan zijn aan de bekwaamheidsvoorwaarden voor de advocatuur. Het ging hier immers om advocaten die tot pleitbezorger werden benoemd. Pleitbezorgers bij het Hof van Cassatie waren een ander verhaal. Sinds 1832 sprak men niet meer over pleitbezorgers maar over ‘advocaten bij het Hof van Cassatie’²⁵⁸³ en in tegenstelling tot andere pleitbezorgers werd hier wel een rechtendiploma vereist²⁵⁸⁴. Bij advocaten bij het Hof van Cassatie was ten slotte hun functie als pleitbezorger ondergeschikt aan en opgeslorpt door hun hoedanigheid als advocaat²⁵⁸⁵.

²⁵⁷⁸ Door de beperkte mobiliteit in die tijd was dit echter geen groot probleem. G. DUCHEYNE en E. PICARD, *Manuel pratique de la profession d’avocat en Belgique*, Brussel, Claessen, 1869, 226. Pleitbezorgers waren in het algemeen (en niet enkel voor het pleiten) beperkt tot de rechtbank waaraan ze verbonden waren.

²⁵⁷⁹ Het keizerlijk decreet van 14 december 1810 (art. 10) verleende advocaten enkel een pleitrecht voor het ressort van het hof of het departement van de rechtbank waarbij zij ingeschreven waren en geen algemeen pleitrecht, laat staan pleitmonopolie. Om te pleiten buiten het ressort van het hof van beroep waaraan ze verbonden waren, was de toestemming nodig van de minister van Justitie. Dit keizerlijk decreet was een uitvoeringsbesluit van de wet van 22 ventôse Jaar X (Art.32) “*Les avoués qui seront licenciés pourront, devant le tribunal auquel ils sont attachés, et dans les affaires où ils occuperont, plaider et écrire dans tout espèce des affaires, concurremment et contradictoirement avec les avocats*” en “*...en cas d’absence ou refus des avocats de plaider, le tribunal pourra autoriser l’avoué, même non licencié, à plaider la cause.*”). Het keizerlijk decreet van 2 juli 1812 (Décret impérial du 2 juillet 1812 sur la plaidoirie dans les cours impériales et dans les tribunaux de première instance (*Pasin.* 1811-13, 157 – 158) voorzag wel een pleitmonopolie maar breidde tegelijk de uitzonderingen uit waardoor advocaten enkel een principieel pleitmonopolie hadden. B. QUINTELIER, *Geschiedenis van de Belgische advocatuur*, 21 – 28. Het KB van 5 augustus 1836 schafte art. 10 van het decreet van 14 december 1810 af.

²⁵⁸⁰ Art. 115 Décret 9 juillet 1810 maakte gewag, althans voor wat de benoeming van een pleitbezorger bij een hof van beroep betreft, van het volgen van de leergang voorzien in art. 26 van de wet van 22 Ventôse Jaar XII (13 maart 1804) en dat buiten de vereiste stage van 5 jaar.

²⁵⁸¹ R. VAN LENNEP, *Procesrecht*, 277. Voortaan waren de enige vereisten om tot pleitbezorger benoemd te worden een gemotiveerd advies van de magistratuur van het rechtscollege waarbij gekandideerd werd “*et ce spécialement à l’effet de s’assurer de la capacité de l’aspirant dans la pratique du droit actuel*” en het beheersen van de landstaal. Omzendbrief nr. 597 van 27 oktober 1819 uitgaande van minister van Justitie Van Maanen en gericht aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep van Brussel en Luik, *Rec. Circ.* 1817 – 1824, 206.

²⁵⁸² R. VAN LENNEP, *Procesrecht*, 278.

²⁵⁸³ Art. 4 Wet GO 1832.

²⁵⁸⁴ Art. 31 Wet GO 1832. Men moest ten minste 6 jaar doctor in de rechten zijn.

²⁵⁸⁵ R. VAN LENNEP, *Procesrecht*, 278. W. VAN EECKHOUTTE, ‘De balie bij het Hof van Cassatie: oorsprong en evolutie’ in G. MARTYN, G. DONKER, S. FABER en D. HEIRBAUT, *De geschiedenis van de advocatuur in de lage landen*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2009, 297 – 318 (312). (Hierna verkort als ‘W. VAN EECKHOUTTE, De balie bij het Hof van Cassatie’). Bovendien zou dit exclusieve recht om te postuleren en concluderen voor het Hof van Cassatie beperkt zijn tot de burgerlijke procedures, met uitsluiting van penale en fiscale geschillen. *Ibid.*, 310. Zie ten slotte nog over de toedracht van advocaten bij het Hof van Cassatie I. PLAISANT, *De l’ordre des avocats près la cour de cassation. Discours prononcé à l’audience solennelle de la cour de cassation de Belgique*, le 26 novembre 1832, Bruxelles, 1832, 13.

		1885 1910			1968			
		PB TOT	PB	A-PB	PB TOT	PB	A-PB	PB TOT
RBEA Antwerpen	18 KB 27/04/1886	7	13	0	13	9	0	9
RBEA Mechelen	8 KB 27/04/1886	4	1	6	7	0	6	6
RBEA Turnhout	8 KB 27/04/1886	4	0	6	6	0	5	5
HVB Brussel	20 KB 22/12/1832	10	14	0	14	6	0	6
RBEA Brussel	20 KB 27/04/1886	19	20	0	20	12	0	12
RBEA Leuven	12 KB 27/04/1886	11	2	7	9	3	0	3
RBEA Nijvel	12 KB 27/04/1886	10	0	8	8	0	4	4
RBEA Charleroi	12 KB 27/10/1896	12	9	0	9	5	0	5
RBEA Bergen	18 KB 27/10/1896	10	10	0	10	5	0	5
RBEA Doornik	24 KB 27/10/1896	16	0	18	18	1	0	1
RBEA Brugge	18 KB 27/10/1896	8	7	0	7	3	0	3
RBEA Kortrijk	20 KB 27/10/1896	12	0	18	18	4	0	4
RBEA Veurne	8 KB 27/10/1896	7	0	7	7	0	5	5
RBEA Ieper	12 KB 16/06/1881	7	0	9	9	0	6	6
RBEA Oudenaarde	12 KB 16/06/1881	9	0	8	8	0	5	5
HVB Gent	12 KB 17/12/1832	8	7	0	7	3	0	3
RBEA Gent	12 KB 16/06/1881	10	9	0	9	4	0	4
RBEA Dendermonde	12 KB 16/06/1881	10	0	6	6	5	0	5
RBEA Hoei	8 KB 16/06/1881	8	7	2	9	0	6	6
HVB Luik	15 KB 22/12/1832	7	7	0	7	5	0	5
RBEA Luik	15 KB 27/06/1893	18	20	0	20	7	0	7
RBEA Verviers	12 KB 27/06/1893	8	10	0	10	4	0	4
RBEA Hasselt	10 KB 20/09/1894	8	0	10	10	2	3	5
RBEA Tongeren	8 KB 11/01/1840	8	0	6	6	3	0	3
RBEA Aarlen	8 KB 11/01/1840	4	0	4	4	1	0	1
RBEA Marche-en-Famenne	8 KB 11/01/1840	7	0	7	7	0	4	4
RBEA Neufchâteau	8 KB 11/01/1840	5	0	8	8	0	5	5
RBEA Dinant	8 KB 11/01/1840	8	0	8	8	0	5	5
RBEA Namen	12 KB 11/01/1840	10	8	0	8	2	0	2
Totaal	370	265		282			138	

Het aantal pleitbezorgers verbonden aan elke rechtbank en hof was beperkt en vastgelegd volgens de regering op advies van de respectievelijke hoven en rechtbanken²⁵⁸⁶. Het door de wet bepaalde aantal werd echter nooit bereikt²⁵⁸⁷.

6.3. Albéric Allard en de hervorming van het wetboek van burgerlijke rechtspleging

647. Aanvankelijk leek de kersverse Belgische staat zich neer te leggen bij het gerechtelijk apparaat dat het van Frankrijk geërfd had²⁵⁸⁸. Dit betekende ook het behoud van de pleitbezorgers als wezenlijk onderdeel daarvan. Uit het optreden van de Belgische wetgever kan wel afgeleid worden dat de wil bestond om hun werkveld te beperken²⁵⁸⁹, maar het existentiële vraagstuk volgde vooral op Albéric Allards ‘herziening’ van de CPC²⁵⁹⁰. Allard

²⁵⁸⁶ Art. 93 Loi du 27 ventôse an VIII ; art. 114 décret du 6 juillet 1810; art. 60 Wet GO 1832.

²⁵⁸⁷ E. BRUNET en A. BERNARD, *RPDB*, Bruxelles, Bruylant, 1930, T. I, 608 – 609. Zie ook *infra* voor het waarom hiervan.

²⁵⁸⁸ Zie Hoofdstuk I en II. Dit betekende niet dat het debat helemaal niet gevoerd werd, maar het stond voor de wetgever niet (althans niet expliciet) op de agenda.

²⁵⁸⁹ Loi du 12 juin 1816 qui détermine les formalités à observer dorénavant à l’égard de la vente des immeubles appartenant à des mineurs, à des successions acceptées sous bénéfice d’inventaire, *Pasin.* 1816, 95 – 99 ; Loi du 5 octobre 1833 relative à l’expulsion des fermiers et locataires, *Pasin.* 1833, 247 – 250 ; Loi du 25 mars 1841 sur la compétence en matière civile et commerciale, *Pasin.* 1841, 67 – 105 ; Loi du 18 avril 1851 sur les faillites, banqueroutes et sursis, *Pasin.* 1851, 100 – 161 ; Loi du 16 décembre 1851 sur la révision du régime hypothécaire, *Pasin.* 1851, 379 – 430 en Loi du 15 août 1854 sur l’expropriation forcée, *Pasin.* 1854, 257 – 305.

²⁵⁹⁰ Zie Hoofdstuk II: 2.4. Een Belgische codificatie van de burgerlijke rechtspleging ?

had van de afschaffing van de pleitbezorgers immers een *conditio sine qua non*²⁵⁹¹ gemaakt voor zijn hervorming en stak daarmee het vuur aan de lont.

648. De afschaffing van de pleitbezorgers werd gekoppeld aan de vereenvoudiging van de procedure, die hen voortaan overbodig zou maken²⁵⁹². Verouderde vormen zoals het verhoor op feiten en artikelen/*interrogatoire sur faits et articles*²⁵⁹³ en de redactie van kwaliteiten²⁵⁹⁴ werden afgeschaft, de *redditions de comptes*/rekening en verantwoording²⁵⁹⁵ en de verdeling bij omslag/*distribution par contribution*²⁵⁹⁶ en eerder al het onroerend beslag²⁵⁹⁷ vereenvoudigd en de verdaging van de zaak en de rolregeling aangepast²⁵⁹⁸. Dit waren allemaal zaken waarin pleitbezorgers een belangrijke rol speelden. Wat Allards volledige alternatief was voor de pleitbezorgers zullen we echter nooit weten. Door zijn vroegtijdig overlijden en de matige ontvangst van de eerste delen zagen boek IV, over de tenuitvoerlegging van uitspraken, en boek V, dat diverse bijzondere procedures moest beslaan, nooit het daglicht. In een aantal van de zaken die hierin behandeld zouden worden, waren pleitbezorgers immers onmisbaar (o.a. beslag)²⁵⁹⁹. Naast het formalisme van de rechtspleging en de (vaste) kosten verbonden aan de tussenkomst van de pleitbezorgers²⁶⁰⁰ viel het vraagstuk van de pleitbezorgers ook samen met het mondelinge en openbare karakter van de procedure. Wat de regel was bij bijvoorbeeld vrederechters en rechtbanken van koophandel, gold niet voor de gewone procedure voor de rechtbanken van eerste aanleg (en hoven van beroep). De gewone rechtspleging verliep hier voor een groot stuk geschreven met akten van pleitbezorger naar pleitbezorgers, *avenirs*/oproeping tot terechtzitting en *sommations*/aanmaning²⁶⁰¹.

649. Het verhaal klinkt herkenbaar. Werden de pleitbezorgers eerder niet al eens afgeschaft? Werd de procedure toen ook niet vereenvoudigd tot op het punt waarin hun bestaan overbodig was? En werd daar niet snel van afgestapt? Allard was zorgvuldig om elke associatie met het

²⁵⁹¹ A. ALLARD, *Verslag*, 32. Wanneer de wet een vereenvoudiging van de rechtspleging doorvoert, dan zoekt de pleitbezorger gewoon naar een ander ‘zwak punt’. “*Ainsi s'éternise une lutte de tous les instants entre la loi et l'officier ministériel chargé de l'appliquer.*”

²⁵⁹² A. ALLARD, *Verslag*, 33.

²⁵⁹³ Art. 324 – 326 CPC.

²⁵⁹⁴ Art. 142 – 145 CPC. Zie *supra*.

²⁵⁹⁵ Art. 527 – 544 CPC.

²⁵⁹⁶ Art. 656 e.v. CPC.

²⁵⁹⁷ Loi du 15 août 1854 sur les expropriations forcées en Loi du 15 août 1854 sur la saisie des rentes constituées sur des particuliers. Zie ook Hoofdstuk III: 3.3.2.3. Wetten van 15 augustus 1854 op het beslag op onroerende goederen en renten. Dat gebeurde enerzijds door het formeel voorzien van het beding van dadelijke uitwinning als alternatief voor onroerend beslag en anderzijds door het inkorten van de procedure van onroerend beslag zelf (stukken korte rechtspleging, zonder pleitbezorgers).

²⁵⁹⁸ In de burgerlijke rechtbanken werd het inschrijven op de rol doorgaans gedaan door de pleitbezorger van de eiser (al kon die van de gedaagde dat ook). In andere rechtbanken moest de zaak op de rol ingeschreven worden door de partijen (hun advocaten) zelf. Art. 55, 59, 62, 66 – 67, 69 en 73 décret 30 mars 1808 sur la police d'audience en tal van bepalingen verspreid doorheen de CPC.

²⁵⁹⁹ Althans, in een aantal van deze procedures zagen zelfs voorstanders van de afschaffing van de pleitbezorgers soms een argument voor hun bestaan.

²⁶⁰⁰ A. ALLARD, *Verslag*, 32. Allard stelde het eigenlijk zo: de advocaat wil vooruitgaan en zich richten op zijn andere zaken. De pleitbezorger daarentegen heeft er belang bij dat een zaak langer duurt en ingewikkeld is. Zijn verloning werd immers niet berekend op basis van zijn werk, maar op het aantal *actes* en *vacations* die hij slaagt te verkrijgen.

²⁶⁰¹ We maken hiermee nog abstractie van de werkelijk ‘geschreven procedure’, die ondertussen in onbruik was geraakt. Zie Hoofdstuk III: 3.5.1.2. Schriftelijke behandeling.

regime onder de wet van 3 Brumaire Jaar II te vermijden. De chaos die daar uit volgde, was immers niet het gevolg van de afschaffing van de pleitbezorgers maar van het onwerkbaar systeem van de wet zelf. Want niet enkel de pleitbezorgers werden afgeschaft, maar ook de procedure²⁶⁰². Het gevolg was dat partijen overgeleverd werden aan hebzucht en kwade trouw; de orde van advocaten was nog steeds afgeschaft en voor vertegenwoordigers gold geen enkele voorwaarde van capaciteit of moraliteit; een certificaat van burgerzin volstond²⁶⁰³. Dat zou deze keer niet gebeuren. In zijn kenmerkende cassante stijl²⁶⁰⁴ maakte hij op enkele pagina's komaf met het ambt: enerzijds “*Établir l'avoué dans la procédure c'est (qu'on veuille bien nous passer l'expression) introduire le loup dans la bergerie.*”²⁶⁰⁵, anderzijds was de pleitbezorger “*l'homme de l'avocat, son aide, et souvent, tranchons le mot, il n'est que son commis*”²⁶⁰⁶. Ze moesten dus verdwijnen en dat kon eenvoudig omdat hun rol slechts bijkomstig was.

650. De hele redenering vertrok vanuit de vaststelling dat de rol van pleitbezorger in België volledig anders werd ingevuld dan ze oorspronkelijk geconcipieerd werd en nadien scrupuleus gevolgd werd in Frankrijk. Daar beperkten advocaten zich tot pleiten en consultatie terwijl de pleitbezorger de *dominus litis* was die de zaak inleidde en naar zijn welbevinden op de dag van de zitting de advocaat een voorbereid dossier overhandigde en zijn ereloon betaalde²⁶⁰⁷. In België was de werkelijke vertegenwoordiger niet de pleitbezorger maar de advocaat, die in naam van zijn cliënt aanwijzingen gaf aan de pleitbezorger, wiens tussenkomst louter passief was²⁶⁰⁸. Hij was degene die het proces leidde, de pleitbezorger koos en stukken en conclusies voorbereid doorstuurde²⁶⁰⁹. Sowieso stonden advocaten al in voor de hele procedure bij de rechtbank van koophandel en de vredegerichten. Naast het *de facto* leiden van de procedure voor de rechtbank van eerste aanleg en hoven van beroep stonden ze hun cliënten ook bij op het getuigenverhoor, de aanstelling van deskundigen, plaatsbezoek en andere onderzoeksdaden.

²⁶⁰² Zie randnr. 50.

²⁶⁰³ A. ALLARD, *Verslag*, 28. Allard ging nog wat verder en maakte de vergelijking tussen advocaten en pleitbezorgers (A. ALLARD, *Verslag*, 30): Terwijl voor het beroep van advocaat lange studies, het bewijs van een zekere capaciteit en een serieuze stage vereist waren, waren er bijna geen voorwaarden voor een aanstelling als pleitbezorger. De leeftijd van 25 jaar en 5 jaar ervaring (in het geval van de hoven van beroep), samen met een bewijs van moraliteit en capaciteit afgeleverd door de tuchtkamer van de pleitbezorgers zelf volstonden.

²⁶⁰⁴ François Laurent, zijn collega en voorganger aan de Gentse universiteit over Allard: “*M. Allard possédait toutes les qualités du jurisconsulte, la finesse de l'esprit et la logique. Si nous osions lui faire un reproche, nous dirions qu'il avait les défauts de ses qualités. Sa logique était trop impérieuse, et sa finesse menaçait de dégénérer en scolastique...*”. F. LAURENT, ‘Procédure civile. De la compétence des tribunaux belges relativement aux étrangers.’, *BJ*, 1878, 737 – 748. De aandachtige lezer zal de ironie van deze uitspraak wel kunnen smaken. Beide heren deelden immers een aantal eigenschappen; een sterke persoonlijkheid, een onbuigzame rechtlijnigheid... en hun werk deelde hetzelfde lot: geen van beiden werd ooit wet (in Allards geval wel nog het deel over de bevoegdheid).

²⁶⁰⁵ A. ALLARD, *Verslag*, 32.

²⁶⁰⁶ *Ibid.*, 30.

²⁶⁰⁷ *Ibid.*

²⁶⁰⁸ *Ibid.* op cit. “*Quant à l'avoué, il est rare qu'il connaisse ; à peine sait-il son nom ; jamais il n'a de conférences avec ce mandataire que la loi lui inflige ; s'il subit son ministère, c'est qu'il ne peut faire autrement. On peut dire avec certitude que chez nous, l'institution des avoués a complètement dévié de son but ; en réalité, les avoués n'existent plus, et quand la loi les aura supprimés, elle n'aura fait que donner sa sanction à un état de choses préexistant*” en R. VAN LENNEP, *Procesrecht*, dl. IX, 275.

²⁶⁰⁹ G. DUCHAINE en E. PICARD, *Manuel pratique de la profession d'avocat en Belgique*, Bruxelles, Claassen, 1869, 374 – 375 en 381.

Het ontwerp van Allard verenigde daarom de functies van pleitbezorger en advocaat²⁶¹⁰ en keerde de zaken om. Voorheen was een beroep op een pleitbezorger in een aantal zaken verplicht, terwijl het beroep op een advocaat facultatief was. Pleitbezorgers waren bovendien beperkt in aantal en werden vergoed volgens vaste tarieven. De toegang tot het beroep van advocaat daarentegen was vrij, net zoals de keuze door de partijen²⁶¹¹. Terwijl pleitbezorgers in sommige zetels en bepaalde zaken mochten pleiten en zich zo op het terrein van de advocatuur begaven (zie *supra*), werd onwettige postulatie streng bestraft. In Allards ontwerp kon de rechtbank partijen verbieden zichzelf te verdedigen en verplichten zich te laten bijstaan of vertegenwoordigen door een advocaat als de rechtbank van mening was dat de partij niet in staat was de zaak te bespreken met *la décence convenable* of *la clarté nécessaire*²⁶¹². De regeling werd doorgetrokken naar de vrederegichten en rechtbanken van koophandel²⁶¹³.

651. Nog belangrijk was dat Allard geen overgangsregeling voorzag voor de afschaffing van de pleitbezorgers, noch compensatie: “[la commission] *est convaincue que le gouvernement aura égard aux positions acquises et qu’il trouvera le moyen d’éviter toute injustice*”²⁶¹⁴. Toch suggereerde hij dat een geldelijke vergoeding of een uitdoving van het ambt door overlijden/opruststelling geen goed idee was. Allard dacht er eerder aan de bestaande titularissen toe te staan partijen te vertegenwoordigen en te verdedigen (zonder beperkingen), net zoals advocaten. Wie geen advocaat wilde worden, kon iets anders aangeboden worden zoals vrederechter, griffier of ontvanger van registratierechten. In elk geval waren de problemen maar relevant voor de pleitbezorgers in grote steden, want in andere gevallen viel de uitoefening van pleitbezorger en advocaat al samen, enkel de beperking van hun aantal verdween daar. Het werk kon voortaan deels door stagiairs van advocaten gedaan worden en moest zo de stage in verval herwaarderen²⁶¹⁵.

652. Allard zelf zag geen graten in mogelijke bezwaren en verwachtte, behoudens tegenkanting van de pleitbezorgers zelf, geen al te grote problemen. Ook de balie zou zich uiteindelijk wel schikken²⁶¹⁶. Zowel de balie en pleitbezorgers (uit eigen beweging) als de

²⁶¹⁰ Dat gebeurde in de 19de eeuw al in tal van Europese landen; voor een opsomming zie A. ALLARD, *Verslag*, 30. In België bestond er een lange traditie van strikte scheiding tussen de twee beroepen. Zie bijvoorbeeld de ordonnantie voor de Grote Raad van 8 augustus 1559, Hfst. 7 (‘Style et manière de procéder du Grand Conseil de Malines’ in CH. TERLINDEN en J. BOLSÉE, *Recueil des ordonnances de Pays-Bas (1506-1700)*, Bruxelles, 1957, 2e série, T. VII 461 – 492 (475)) en die van 24 maart 1660, art. 19. Voor de Raad van Brabant zie de Albertijnse ordonnantie van 16 augustus 1604, art. 286, 289, e.v. Een advocaat die taken van de procureurs uitvoerde begaf zich beneden zijn waardigheid en plaatste zich zo buiten het beroep. Daartegenover stond dat in Henegouwen, hoewel tussen beide beroepen een duidelijk onderscheid bestond, om grote kosten te vermijden advocaten de beiden mochten blijven combineren, zoals in het verleden. Zie art. 221 van de ordonnantie van 17 december 1611 voor de procedure in Henegouwen (‘Règlement sur le style de procéder pour la cour et le grand bailli du Hainaut’ in CH. FAIDER, *Coutumes du pays et comté de Hainaut*, Bruxelles, Fr. Gobbaerts, 1873, T. II, 541 – 675 (582)).

²⁶¹¹ A. ALLARD, *Verslag*, 28 -29.

²⁶¹² Art. 15, Hfst 2, titel II, Ontwerp Allard.

²⁶¹³ A. ALLARD, *Verslag*, 28. Allard wou *agents d’affaires* vermijden.

²⁶¹⁴ *Ibid.*, 33.

²⁶¹⁵ *Ibid.*

²⁶¹⁶ A. ALLARD, *Verslag*, 33: “*Du reste, s’il pouvait arriver, ce que nous ne pensons pas, que le barreau eût quelque peu à souffrir de la réforme proposée, ce ne serait pas un motif pour en repousser l’adoption. Il serait du devoir du barreau de sacrifier ses susceptibilités et de se plier aux exigences du nouveau système, reconnu avantageux pour les plaideurs ; car, il ne faut pas l’oublier, seul l’intérêt public doit être pris en considération ; ce n’est pas*

magistratuur (op vraag van minister van Justitie Bara) bogen zich over dit vraagstuk. De in tussentijd benoemde pleitbezorgers verbonden er zich toe om zich niet te verzetten tegen de (mogelijke) afschaffing van het ambt²⁶¹⁷.

653. Het hoeft niet te verwonderen dat de pleitbezorgers niet erg opgetogen waren met de plannen van Allard²⁶¹⁸. Zij werden immers verwezen naar de vuilnisbelt van de geschiedenis, zonder dat hier zelfs maar een vergoeding tegenover stond. De Belgische pleitbezorgers voelden zich vooral koud gepakt omdat ze dit niet zagen aankomen²⁶¹⁹. In tegenstelling tot een eeuw later (zie *infra*) stond hun afschaffing toen (nog) niet in de sterren geschreven. Ze konden best begrijpen dat de rechtspleging op een aantal punten hervormd kon of zelfs moest worden, maar wat Allard hen voorschotelde was een volledige ommezwaai²⁶²⁰. Dit was helemaal niet de wijze waarop te werk gegaan werd bij de herziening van het Strafwetboek of het Wetboek van Koophandel²⁶²¹. Het ergste kwaad was volgens hen al aangepakt met de herziening van de titel over het onroerend beslag. Voor het overige beschouwden de pleitbezorgers de hele onderneming om het wetboek te herzien eerder als het nakomen van een grondwettelijke verplichting, niet als een antwoord op reële noden. Allard kreeg bovendien het verwijt advocaten en pleitbezorgers tegen elkaar op te zetten²⁶²². Er konden enkel maar ‘economische’ redenen zijn voor de afschaffing van het ambt van de pleitbezorger. Het tegengestelde zou echter het resultaat zijn, want voor de taken die de advocaat voortaan uitvoerde, zou die een hogere vergoeding vragen²⁶²³. Die redenering lijkt niet eens vergezocht want de pleitbezorgers hingen af van (vaste) wettelijke tarieven die bovendien sinds jaren niet meer herzien waren²⁶²⁴. De hervorming werd door pleitbezorgers niet haalbaar geacht en het werk van de advocaat zou eronder lijden²⁶²⁵.

654. Terwijl de reactie vanuit de hoek van de pleitbezorgers zoals verwacht negatief was, reageerde ook de advocatuur met gemengde gevoelens. De Brusselse balie²⁶²⁶ bestudeerde

pour le bien des avocats, c'est pour le bien de leurs clients que la révision du Code de procédure civile est entreprise.”

²⁶¹⁷ Parl. Hand. Kamer, zitting van 19 juni 1879, 1291.

²⁶¹⁸ X., *Révision du Code de procédure civile. Du maintien des avoués. Réponse au rapport fait, au nom de la commission par M. Albéric Allard*, Luik, De Their, 1874, 17 p.; X. *Révision du code de procédure civile. Du maintien des avoués. Assemblée générale des avoués du ressort de la Cour d'appel de Liège tenue le 13 décembre 1874*, Luik, De Their, 1874, 12 p. ; X. , *Du maintien des avoués. Assemblée générale des avoués du ressort de la Cour d'appel de Liège tenue le 13 décembre 1874*, Luik, Desoer, 1874, 12 p., X., *Révision du Code de procédure civile: du maintien des avoués. Rapport délibéré et adopté à l'unanimité, en assemblée générale des avoués près la Cour d'appel de Liège le 23 avril 1877*, Luik, De Their, 1877, 23 p. TILMON, *Réponse au rapport fait au nom de la commission*, Liège, 1874 [13/12/1874] en 23/04/1877 Le rapport adopté en assemblée général de la Chambre des avoués de la cour de Liège.

²⁶¹⁹ X., *Révision du Code de procédure civile. Du maintien des avoués. Assemblée Générale des avoués du ressort de la cour d'appel de Liège. Tenue le 13 décembre 1874*. Liège, imprimerie de J. Desoer, 1874. 12 p.

²⁶²⁰ Zie Hoofdstuk II: 2.4. Een Belgische codificatie van de burgerlijke rechtspleging ?

²⁶²¹ J. GILISSEN, *Codifications*, 243 – 245 en 247 – 250.

²⁶²² X., *Révision du Code de procédure civile. Du maintien des avoués. Assemblée Générale des avoués du ressort de la cour d'appel de Liège. Tenue le 13 décembre 1874*. Liège, imprimerie de J. Desoer, 1874. 4.

²⁶²³ *Ibid.*, 5.

²⁶²⁴ *Tarif des frais et dépens en matière civile* vervat in Décret 18 février 1807.

²⁶²⁵ *Ibid.*, 8.

²⁶²⁶ De Brusselse balie gunt ons een inkijk. Het opzet was om het ontwerp te bestuderen in het licht van de impact ervan op de advocatuur. Ze bogen zich daarbij over vijf vraagstukken: 1° het behoud of de afschaffing van de

Allards hervorming in het licht van de gevolgen ervan voor de advocatuur. Wat de pleitbezorgers betrof, was de grote meerderheid van de commissie voorstander van hun behoud waarbij aan advocaten de toelating zou verleend worden om te postuleren bij de rechtbanken waar pleitbezorgers mochten pleiten. De commissie gaf wel verder aan in te stemmen met de afschaffing als de hervormingen enkel konden mits afschaffing, want de noodzaak van een hervorming werd wel erkend²⁶²⁷. Het verzet tegen de afschaffing van de pleitbezorgers was zeer sterk in Luik²⁶²⁸, maar ook Gent²⁶²⁹ was een koele minnaar.

655. Op vraag van het liberale kamerlid Dupont verbond minister van Justitie Bara er zich toe om het advies van de hoven en rechtbanken in te winnen over het al dan niet afschaffen van de pleitbezorgers²⁶³⁰. Hun advies was niet eenduidig en de regering besloot tot het behoud van de pleitbezorgers. Het minste dat van de verzamelde adviezen gezegd kon worden, was dat de meningen verdeeld waren. De raadsheren van het hof van beroep van Luik deelden de mening van hun balie; 17 raadsheren waren gewonnen voor het behoud (waarvan 10 eventueel voor het behoud ervan voor de rechtbank van eerste aanleg van eerste klasse en de hoven van beroep) en 2 voor de afschaffing; een schrill contrast met advocaat-generaal Faider die het ambt afgeschaft wou zien. Bij het hof van beroep van Brussel haalde een nipte meerderheid van 10 tegen 9 raadsheren het voor de afschaffing. Die mening werd ook gedeeld door procureur-generaal Verdussen. Het hof van beroep van Gent wachtte met een uitspraak tot ze het hele

pleitbezorgers, 2° de afschaffing van de repliek, 3° de verdaging van de zaak, 4° het pleitmonopolie van de advocaten en 5° het taalgebruik in de hoven en rechtbanken. Het al dan niet behouden van de pleitbezorgers behoorde tot de belangrijkste vanzelfsprekendheden van de commissie en was ook het voorwerp van het grootste deel van het werk. De commissie bestond uit Charles Graux (voorzitter), Pergameni (secretaries), Ernest Allard (geen familie van), Van de Cruysse, Descampe, Delocht en Convert. CONFERENCE DU JEUNE BARREAU DE BRUXELLES, *Projet de révision du Code de procédure civile. Rapports de la commission*, Bruxelles, Alliance typographique M.-J. Poot et Compagnie, 1871, 46 p. en A. CONVERT en CH. GRAUX, '24ième bulletin de la conférence du jeune barreau. Examen du projet de révision du code de procédure civile, en tant qu'il touche à la profession d'avocat', *BJ* 1871, 739 – 751. Voor de magistratuur: zie de brochure *Question préalable. Du maintien des avoués*, Bruxelles, 1876.

²⁶²⁷ *Ibid.*, 740.

²⁶²⁸ X., *Délibération du conseil de discipline de l'Ordre des Avocats près la Cour d'Appel de Liège sur la question de la suppression des avoués* [26/12/1874], Luik, F. Festraris fils, 187, 3 p.; GERIMONT, *La réponse faite au rapport de M. Allard*, imprimerie de Thier, 1874, G. ROBERT, *Révision du Code de procédure civile. Du maintien des avoués*, Luik, De Thier, 1877, 23 p.; E. LAUMONT, 'Nos avoués. Discours prononcé à la séance solennelle de rentrée du 14 novembre 1896 de la Conférence du Jeune Barreau de Liège', *JT* 1896, 1209 – 1224 en E. LAUMONT, "Pour le maintien du monopole des avoués", *Journal de procédure et des officiers ministériels* 1897, 32 – 39, 81 – 85 en 100 – 103. *Contra* P. HEUSE, 'La suppression des avoués', *JT* 1888, 940 – 942. Bij monde van het Naamse kamerlid Lelièvre werd verschillende keren aangedrongen bij de katholieke minister van Justitie de Lantsheere om niet in te gaan op het voorstel van de commissie Allard. *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 20 februari 1872, *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 10 december 1875 en 17 april 1877.

²⁶²⁹ X., *De la suppression de la corporation des avoués appréciée dans ses conséquences pour l'Ordre des avocats*, s.l., s.n., 1869, 1-2 en 5-6.

²⁶³⁰ Omzendbrief van 21 april 1877 uitgaande van minister van Justitie Théophile de Lantsheere in *Rec. Circ.*, 1876 – 1878, Bruxelles 1879, 416 – 417. De adviezen van de procureurs-generaal, de procureurs des Konings en de eerste voorzitters van de hoven en rechtbanken werden gebundeld ter griffie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers neergelegd op 26 juni 1877, *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 26 juni 1877 en "Avis émis par les autorités judiciaires au sujet de la suppression des avoués" in *Projet de révision du Code de procédure civile. Livre premier. Procédure ordinaire en première instance. Rapport sur les titres I et II fait, au nom de la commission, par monsieur Thonissen*, *Parl. St.* Kamer 1876 – 1877, nr. 89 (Bijlage bij het verslag van de commissie Thonissen).

ontwerp kon inkijken²⁶³¹, maar procureur-generaal Wurth was voorstander van de afschaffing. De grote meerderheid van de voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg en hun procureurs des Konings waren voorstander van de afschaffing. Uitzonderingen waren de rechtbanken van eerste aanleg van Bergen en Gent, waar zowel de voorzitter als de procureur des Konings voor het behoud waren, de rechtbanken van eerste aanleg van Turnhout, Ieper, Aarlen, Luik en Marche waar de voorzitter voor het behoud was en de rechtbanken van Dinant en Tongeren waar de procureurs des Koning voor het behoud waren. Dit advies werd meegedeeld aan de Kamer, waar op 17 en 19 juni 1879 opnieuw over het vraagstuk gedebatteerd werd. Op het eerste gezicht lijkt een echte lijn tussen voor- en tegenstanders moeilijk te trekken. De commissie Allard, die exclusief uit magistraten en overwegend uit liberalen bestond, sprak zich unaniem uit voor de afschaffing. De liberale minister van Justitie Bara sprak zich dan weer uit voor het behoud van de pleitbezorgers²⁶³² terwijl de katholieke Thonissen, verslaggever voor het ontwerp voor de middenafdeling, voorstander was van de afschaffing²⁶³³. Een andere, zij het minder duidelijke, scheidingslijn kan misschien gezocht worden tussen theorie en praktijk. Zo werd verslaggever Thonissen verweten de zaak te bekijken als professor en niet als iemand die in de praktijk stond²⁶³⁴. Ook Allard werd later weggezet als wereldvreemde academicus (professor aan de Gentse universiteit, in contrast met mensen ‘uit de praktijk’)²⁶³⁵.

656. De Kamer besliste uiteindelijk met 41 tegen 33 stemmen (en één onthouding door een pleitbezorger²⁶³⁶) voor het behoud van de pleitbezorgers²⁶³⁷. Van de 33 stemmen die voor de afschaffing van de pleitbezorgers waren, kwamen er 15 van advocaten. 13 stemmen kwamen van liberale volksvertegenwoordigers en 20 van katholieke. Bij de 41 stemmen voor het behoud van de pleitbezorgers tellen we 20 advocaten. 25 stemmen kwamen van de liberale volksvertegenwoordigers, 16 van de katholieke. De pleitbezorgers overleefden dus vooral bij de gratie van de liberalen. Dit zou de komende eeuw ook zo blijven. Na de stemming was het ontwerp echter *dead in the water*.

657. In het hele debat is de positie van Bara bijzonder interessant²⁶³⁸. Bara's persoonlijke overtuiging was natuurlijk gekleurd door zijn achtergrond. Hij achtte het eenvoudig, zelfs raadzaam, om de pleitbezorgers af te schaffen in de rechtbanken van eerste aanleg van 2de en 3de klasse (de kleinere rechtbanken dus) terwijl de afschaffing onmogelijk was voor de hoven

²⁶³¹ *Ibid.* 64 – 65. Zo sprak Allards ontwerp niet over de tenuitvoerlegging van uitspraken, beslagen, onteigeningen, rangregeling en vereffening van tal van procedures uit de CPC.

²⁶³² *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 17 juni 1879, 1278 – 1279. Dit was niet alleen het standpunt van de regering, volgend op de bevraging van de magistratuur, maar ook zijn persoonlijke overtuiging.

²⁶³³ *Projet de révision du code de procédure civile- Livre premier. Procédure ordinaire en première instance. Rapport sur les titres I et II fait, au nom de la commission, Parl. St. Kamer 1876 – 1877, nr. 89 en Parl. Hand. Kamer, zitting van 18 juni 1879, 1280 – 1281 en 1289 – 1290.* Thonissen onderschreef zonder voorbehoud de conclusies en zelfs de krasse bewoordingen van Allard (*Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 juni 1879, 1291).

²⁶³⁴ Hoewel Dohet zich niet *a priori* kante tegen een herziening van de CPC, viel volgens hem de rechtszekerheid ten prooi aan de *manie des simplifications*. Stagiairs waren bovendien niet in staat om een deel van de taken van de pleitbezorgers over te nemen. Daarvoor werd te weinig procedure onderwezen aan de universiteit. *Ibid.*, 1294.

²⁶³⁵ Zie randnr. 185.

²⁶³⁶ De katholieke pleitbezorger Devos gaf te kennen dat hij zich als pleitbezorger wilde onthouden omdat hij geen persoonlijke motieven verweten wilde worden.

²⁶³⁷ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 juni 1879, 1296.

²⁶³⁸ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 17 juni 1879, 1278 – 1279.

van beroep en de rechtbanken van eerste aanleg van eerste klasse (en met name Brussel, Gent en Luik)²⁶³⁹. Voor al deze rechtbanken traden pleitbezorgers nog op als ‘pure’ pleitbezorgers. In deze grote, drukkere rechtbanken zou het onmogelijk zijn voor advocaten om alle details van de procedure te regelen, ook omdat ze soms voor verschillende jurisdicties tegelijk pleitten en gewoon niet overal tegelijk kon zijn. Bara was natuurlijk niet weg te denken uit de Brusselse balie, waar hij tweemaal stafhouder werd. Hij zag voor zijn eigen kabinet dus liever niets veranderd²⁶⁴⁰. Het verzet kwam dus in de eerste plaats van de pleitbezorgers en van enkele drukbezette advocaten van grote balies²⁶⁴¹. De bedenkingen van de magistratuur waren vooral van praktische aard, bijvoorbeeld met betrekking tot de rolregeling²⁶⁴².

658. Elke behandeling van Allards wetsontwerp²⁶⁴³ vertrok noodzakelijkerwijze vanuit de vraag tot behoud of afschaffing van de pleitbezorgers. Ook met de steun van de minister van Justitie bleef de afschaffing onoverkomelijk²⁶⁴⁴. Bij gebrek aan een oplossing door een hervorming van de burgerlijke rechtspleging gooide men het einde 19de eeuw over een andere boeg. Naast hun associatie met het overdreven formalisme van de rechtspleging, werd de pleitbezorgers immers ook de kost van hun tussenkomst verweten. Zij waren immers vaak de tussenschakel bij veel handelingen waarvoor een vergoeding verschuldigd was²⁶⁴⁵, zeker nu de emolumenten voor de vrederechters en griffiers afgeschaft waren²⁶⁴⁶. Waarom niet het tarief van de pleitbezorgers proportioneel maken aan het belang van de zaak? Er werden immers dezelfde *droits de conseil, de jugement, de remise de cause* gevraagd in zowel zaken van

²⁶³⁹ Tot de Wet van 14 juli 1951 betreffende de classificatie der rechtbanken van eerste aanleg en der rechtbanken van koophandel (*BS*, 27 juli 1951, 5741) werden de rechtbanken van eerste aanleg ingedeeld in drie klassen. Dat gebeurde op basis van bevolking en had vooral weddeverschillen voor de betrokken magistraten tot gevolg. Een wet kon indien nodig een rechtbank in een andere klasse indelen. Zie *Pand. b.* LXXII, ‘Organisation judiciaire’, 155, Tabel B.

²⁶⁴⁰ Tegenover Bara’s standpunt als lid van de Brusselse balie stond wel dat de gerechtelijke autoriteiten in Brussel (een nipte meerderheid van de leden van het hof van beroep, de procureur-generaal, de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg en de procureurs des Konings) het advies gegeven hadden dat de hervorming geen probleem was en aanzienlijke voordelen kon opleveren voor de rechtsonderhorige.

²⁶⁴¹ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 19 juni 1879, 1292. Zie in die zin ook de eerste reacties op het voornemen van Allard om de pleitbezorgers af te schaffen in X., ‘De la suppression des avoués’, *BJ* 1867, 111 - 112: “*Dans son cabinet transformé en bureau d’affaires, l’avocat devra s’entourer de commis chargés de faire les écritures des procès. Il engagera des clerks, les surveillera, les paiera; il faudra qu’il vérifie leurs écritures, les signe et les signifie. Au grand dam des questions les plus graves, il aura à se préoccuper de mille questions de délai et de dates. A lui d’assister au règlement des rôles, d’être en même temps au tribunal et à la Cour, de débattre des questions de remises. Il visitera les greffes, hâtera les expéditions, paiera les huissiers, soldera les droits d’enregistrement et les droits de greffe. Dans une enquête, accablée par mille détails, l’avocat négligera le fond pour sauver la forme. Chez lui se feront toutes les significations d’huissier, le règlement de taxes et de frais, il lui faudra une comptabilité et des registres. N’est-ce pas, au fond, la suppression de l’avocat qu’on détourne de sa mission, de ses études, des préoccupations d’ordre juridique et scientifique?*”

²⁶⁴² Zie bijvoorbeeld de opmerkingen van het hof van beroep van Luik. In Gent daarentegen bestond de traditie dat stagiairs die taak waarnamen en daarna bleven luisteren naar de pleidooien. Een beetje zoals Allard het voor ogen had in zijn ontwerp. Als de advocaat geen stagiair had, moest die het maar oplossen zoals voor de rechtbank van koophandel, waar geen pleitbezorgers waren en een confrater aangesproken werd om de zaak te verdagen. Zie de bijlage bij *Parl. St.* Kamer 1876 – 1877, nr. 89.

²⁶⁴³ Zie Hoofdstuk II: 2.4.6. Parlementaire behandeling.

²⁶⁴⁴ Minister van Justitie Begerem was voorstander van hun afschaffing maar dit leek niet haalbaar. Het ontwerp verviel uiteindelijk door parlementaire inertie.

²⁶⁴⁵ R. BORDEAUX, *Philosophie de la procédure civile*, Hfst. XV Frais énormes que coûte la justice, et des moyens de la rendre moins chère.

²⁶⁴⁶ Loi du 25 novembre 1889 portant réorganisation des traitements des juges de paix et des greffiers et suppression de leurs émoluments et établissant des droits de greffe au profit de l’État, *Pasin.* 1889, 561 - 585.

geringe waarde als bij grote belangen²⁶⁴⁷. Ook meer algemeen wou de wetgever het beginsel van proportionaliteit in het fiscaal regime voor de gerechtskosten introduceren. Omdat dit bepaalde budgettaire consequenties inhield, bleef een fundamentele herziening van de tarieven echter vooralsnog gekoppeld aan een herziening van de CPC²⁶⁴⁸.

6.4. Wet 10 januari 1891

659. De wet van 10 januari 1891²⁶⁴⁹ betekende een scharnierpunt voor de Belgische pleitbezorgers. Deze wet beperkte enerzijds de bevoegdheid voor de pleitbezorgers om te pleiten. In rechtbanken van eerste aanleg samengesteld uit meer dan twee kamers en in deze die slechts uit twee kamers bestonden, maar in wiens ambtsgebied een rechtbank van koophandel en een Raad der Orde van advocaten bestonden alsmede in de rechtbanken van eerste aanleg die zetelden in de hoofdplaatsen waar een hof van beroep of hof van assisen zitting hield, mochten pleitbezorgers voortaan slechts pleiten in de zaken waarin ze aangesteld waren en slechts over incidenten in verband met de rechtspleging of incidentele vorderingen die op mondeling debat en zonder verdere instructie onverwijld berecht konden worden²⁶⁵⁰. In andere rechtbanken mochten pleitbezorgers pleiten in alle zaken waarin ze aangesteld waren²⁶⁵¹. De wet voorzag ook nog in een overgangsregeling²⁶⁵².

660. Anderzijds bepaalde de wet dat advocaten (sowieso houders van een rechtendiploma) die vóór hun benoeming als pleitbezorger de eed als advocaat afgelegd hadden officieel de (ere-) titel van ‘advocaat-pleitbezorger’ konden dragen. Deze regeling maakte een einde aan een aantal jaren van twist over de voorheen officieuze titel van advocaat-pleitbezorger. Die zorgde immers voor spanning tussen beide ambten²⁶⁵³ die een hoogtepunt kende aan de vooravond van

²⁶⁴⁷ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 17 februari 1892, 639 en *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 4 mei 1893, 1359 en *Projet de loi portant extension de la compétence des juges de paix aux contestations relatives aux ventes de semences, d’engrais et de substances destinées à la nourriture des animaux*, *Parl. St.* Kamer 1895 – 1896, nr. 261 *Verslag door Van Cleemputte. Vraag naar maatregelen door de overheid om de kosten aan te pakken van bepaalde speciale procedures, in het bijzonder het getuigenverhoor, deskundigenonderzoek en beslag onder derden. Ook het tarief in burgerlijke zaken uit het decreet van 16 februari 1807 en de wetten op de zegel-, griffie- en registratierechten waren aan herziening toe.*

²⁶⁴⁸ Zie ook Hoofdstuk V: 5.2.2.2.2. De gerechtskosten: access to justice?

²⁶⁴⁹ *Loi de 10 janvier 1891 relative à la plaidoirie dans les tribunaux de première instance in Pasin.* 1891, 19 – 68. (Hierna *Wet 10 januari 1891*). Het ging om de rechtbanken van eerste aanleg van Mechelen, Turnhout, Nijvel, Doornik, Veurne, Ieper, Oudenaarde, Hoei, Marche-en-Famenne en Neufchâteau. In deze rechtbanken was het aantal te behandelen zaken niet voldoende om het bestaan te verzekeren van pleitbezorgers die uitsluitend van dit beroep zouden leven.

²⁶⁵⁰ Art. 1, al. 1 *Wet 10 januari 1891*.

²⁶⁵¹ Art. 2, al. 2 *Wet 10 januari 1891*.

²⁶⁵² Als een rechtbank overging van de categorie uit art. 1, al. 2 naar een categorie uit art. 1, al. 1, dan behielden de pleitbezorgers, die het recht om te pleiten verworven hadden, dit recht ook na de verandering van categorie. Art. 3, *Wet 10 januari 1891*.

²⁶⁵³ G. DEMARET, *et al.*, ‘Les avocats-avoués’, *Revue de Droit belge*, 1886-1890, 345 – 350, X., “Les avocats-avoués”, *JT* 1888 63 – 64 en X., ‘Les avocats-avoués’, *JT* 1888, 445 – 448. De discussie ging niet alleen terug tot de algemene onverenigbaarheid maar ook tot de veruitwendiging van het beroep van advocaat, zoals het dragen van de titel van advocaat en de bijhorende toga. P. VERMEYLEN en L. HENNEBICQ, *Règles et usages de l’Ordre des Avocats en Belgique*, 1940, Bruxelles, Larcier, 202, nr. 1251. Zie ook *Rec. Circ.* 20 februari 1888, omzendbrief uitgaande van minister van Justitie Lejeune aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep. Pleitbezorgers maten zich de titel van advocaat-pleitbezorger aan. Dat was een abusievelijk gebruik en kon niet getolereerd

de hervorming van het ambt in 1891. Advocaten-pleitbezorgers werden dan wel geassimileerd met advocaten maar werden voor de rest gelijkgeschakeld met pleitbezorgers, waardoor het hen niet toegestaan was te pleiten voor andere rechtbanken dan degene waarvoor zij postuleerden²⁶⁵⁴. Zij waren vergelijkbaar met de advocaat van vandaag, met dien verstande dat ze geketend waren tot het gerechtelijk arrondissement van hun rechtbank.

661. Net voor de wet van 1891 waren er 265 pleitbezorgers voor alle hoven en rechtbanken in België samen. 136 van hen waren ook advocaat. Na de wet tellen we 270 pleitbezorgers waarvan 158 pleitbezorgers en 112 advocaat-pleitbezorgers. Voor de hoven van beroep en rechtbanken van eerste aanleg van eerste klasse veranderde niets, terwijl voor de rechtbanken van eerste aanleg van 2de en 3de klasse vooral de bestaande situatie geregulariseerd leek. Voor de hoven van beroep traden tot dan immers vaak pleitbezorgers op die geen rechtendiploma bezaten. De juristen onder de pleitbezorgers die buiten de regeling uit 1891 vielen, waren dus vooral de pleitbezorgers bij de rechtbanken van eerste aanleg van eerste klasse²⁶⁵⁵.

662. De houding van de balie tegenover het al dan niet behoud van de pleitbezorgers bleef in deze periode ambigu²⁶⁵⁶. Bij de hoven van beroep en rechtbanken van eerste aanleg van eerste klasse (grote balies met voldoende zaken) werden ze eerder als nuttig beschouwd²⁶⁵⁷. Ze namen een deel van het werk voor hun rekening dat advocaten als beneden hun stand zagen. Omdat er genoeg werk was, konden advocaten zich hier dan richten op hun kerntaken: advies verlenen en pleiten. Bij kleinere rechtbanken was er wél concurrentie tussen advocaat-pleitbezorgers en advocaten. Toch werpt een uitzonderlijke studie van de casus Kortrijk²⁶⁵⁸ hier een ander licht op de zaak. Zonder dit voorbeeld te willen veralgemenen, kan dit wel een licht werpen op de verhoudingen tussen advocaat-pleitbezorgers en advocaten bij kleinere rechtbanken. In Kortrijk waren de goede verhoudingen tussen de advocatuur en de advocaat-pleitbezorgers geschraagd op de gunstige voorwaarden die de Kortrijkse advocaten kregen voor ambtelijke tussenkomsten door advocaat-pleitbezorgers. Zo werd gratis hun medewerking verleend aan de Kortrijkse advocaten. De stukken waarvoor pleitbezorgers verantwoordelijk waren, werden dan opgesteld door advocaten terwijl de advocaat-pleitbezorgers zonder kosten hun handtekening verleenden.

worden, zelfs al waren de pleitbezorgers in kwestie dr. in de rechten. Art. 17 en 18 van het decreet van 14 december 1812 bepaalden immers dat het beroep van advocaat niet verenigbaar was met het ambt van de pleitbezorger.

²⁶⁵⁴ P. VERMEYLEN, *Règles*, 202, nr. 1254.

²⁶⁵⁵ Zie Bijlage IX. Advocaat-pleitbezorgers en de wet van 10 januari 1891.

²⁶⁵⁶ X. 'Organisation judiciaire. Les Lenteurs de la Justice. Réponses au questionnaire de la Fédération des Avocats', *JT* 1905, 163 – 165. 33 voor behoud; 35 voor afschaffing; 3 voor hun behoud binnen de grote Balies, 2 voor afschaffing bij kleine Balies; 1 poging tot afschaffing 7 facultatief beroep; 1 afschaffing advocaten-pleitbezorgers. In Luik bleef men achter hun pleitbezorgers staan (o.a. uit vrees voor een te radicale hervorming) Zie E. LAUMONT, 'Nos avoués. Conférence de jeune barreau de Liège, séance solennelle de rentrée de 14 novembre 1896', *JT* 1896, 1209 – 1224.

²⁶⁵⁷ Zie bijvoorbeeld Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1909. Verslag namens de middenafdeling uitgebracht door den heer Standaert, *Parl. St. Kamer*, 1908 – 1909, nr. 107, 13. Zeker in grote balies zouden om deze 'externe' dienst te vervangen tal van medewerkers aangenomen moeten worden voor 'de geschreven stukken' en eigenlijk om de hele administratie te doen van het proces, de rolregeling te doen, het contact met de griffies te verzorgen, deurwaarders betalen, registratie en griffierechten betalen, ... en dan werd nog niet gesproken op allerhande mogelijke fouten tijdens een getuigenverhoor (gesanctioneerd met nietigheden) waarvoor men beducht was.

²⁶⁵⁸ A. DECEUNINCK, 'De advocaten en pleitbezorgers bij de Rechtbank van Eerste Aanleg in Kortrijk', in *De Leiegouw*, XLIII, 2001, 247-289.

Vanaf 1913 verandert die houding van de advocaat-pleitbezorgers. Wellicht een gevolg van het feit dat de tarieven voor pleitbezorgers sinds 1807 niet meer herzien waren. Voortaan moesten advocaten die niet in Kortrijk woonden de volle pot betalen voor hun tussenkomst. De Kortrijkse advocaten moesten voortaan schriftelijk de toestemming vragen om de naam van een advocaat-pleitbezorger te gebruiken en ook schriftelijk de verantwoordelijkheid voor de procedure op zich nemen²⁶⁵⁹. Voor oneigenlijke procedures, de *procédures gracieuses*, zou nooit meer gratis worden opgetreden. Als reactie daarop richtten de Kortrijkse advocaten een eigen orde van advocaten op in 1922 (dat kon immers veel eerder gebeuren maar bleef lange tijd uit). Hierdoor mochten pleitbezorgers slechts pleiten in de zaken waarin ze aangesteld waren en slechts over incidenten in verband met de rechtspleging of incidentele vorderingen die op mondeling debat en zonder verdere instructie onverwijld berecht konden worden. Als reactie schaften de advocaat-pleitbezorgers dan maar de gratis of goedkopere tussenkomst voor lokale advocaten af.

6.5. Interbellum

663. Tijdens het interbellum werd het graf van de pleitbezorgers gegraven. Enerzijds was er de uitbreiding van het aantal zaken waarin hun tussenkomst facultatief was. Dat was zo bij huishuur²⁶⁶⁰, onteigeningen voor openbaar nut²⁶⁶¹, kort geding, echtscheidingszaken, scheiding van tafel en bed, verzet tegen het huwelijk²⁶⁶² en bij hoger beroep tegen uitspraken van de vrederechter²⁶⁶³. Later werden daar ook nog voorzieningen op de wederzijdse rechten en

²⁶⁵⁹ Pleitbezorgers waren immers aansprakelijk tegenover de partij voor bepaalde fouten begaan in de uitoefening van hun ambt.

²⁶⁶⁰ De huishuurwet van 20 maart 1923 en de wet van 28 december 1926 (*Pasin.* 1926, 627) op dezelfde materie verbood om het ereloon van de pleitbezorger op te nemen in de taxatie. Ook de wet van 10 augustus 1933 op de tijdelijke vermindering van zekere pachtprizen (*Pasin.* 1933, 273 – 275) volgde hetzelfde systeem.

²⁶⁶¹ Wet van 3 januari 1935 op ‘de onteigening in ’t belang der defensieve organisatie van het grondgebied en wet van 11 april 1936 ter aanvulling van de wetten op de onteigeningen ten algemeenen nutte en van toepassing op de werken uitgevoerd om ledige arbeidskrachten te werk te stellen’ (*Pasin.* 1936, 348 – 349).

²⁶⁶² De procedure bij een echtscheiding was sowieso een bijzonder geval. Daar speelden van oudsher ook andere overwegingen dan een vlotte rechtsbedeling. De wet vereiste dat de eiser in persoon verscheen terwijl de verweerder zich mocht laten vertegenwoordigen door een gevolmachtigde (art. 243 BW). Beide partijen mochten bijstand van een raadsman vragen (art. 242 en 248 BW). Een beroep op een pleitbezorger was dus niet verplicht. Geheel tegen de geest van andere hervormingen in deze periode stelde de vereenvoudigde rechtspleging voor de echtscheiding uit de wet van 14 december 1935 (*Pasin.* 1935, 824 – 835) de tussenkomst van een pleitbezorger verplicht. Dat was een ongewenst neveneffect van het doel van deze wet: de procedure voor de echtscheiding zoveel mogelijk afstemmen op het gemeen recht. Dit werd snel ongedaan gemaakt door het KB van 7 februari 1936 (*Pasin.* 1936, 69 – 72) dat de verplichte tussenkomst van een pleitbezorger bij echtscheiding wederom afschafte.

²⁶⁶³ KB nr. 63 van 13 januari 1935 betreffende de bevoegdheid en den aanleg in burgerlijke zaken en handelszaken, en betreffende het hoger beroep van de vonnissen der vrederechters, *Pasin.* 1935, 21 – 31. Dit vormde een tweeluik met het KB nr. 65 van 13 januari 1935 tot instelling van een snelle procedure voor de vrederechter, wanneer het bedrag van de hoofdeis het bedrag van de bevoegdheid in laatste aanleg niet overschrijdt. *Pasin.* 1935, 32 – 33. Zie ook randnr. 292. Deze wet probeerde te verhelpen aan de anomalie waarbij een zaak voor het vredegericht behandeld werd zonder tussenkomst van een pleitbezorger, die laatste opeens verplicht was bij een beroep tegen deze uitspraak bij de rechtbank van eerste aanleg. Hetzelfde gold ook voor een uitspraak door de rechtbank van koophandel en vervolgens een hoger beroep bij het hof van beroep.

plichten van echtgenoten aan toegevoegd²⁶⁶⁴. Anderzijds werd de tussenkomst van de pleitbezorgers ook aan banden gelegd door wijzigingen aan het bedrag dat de algemene bevoegdheid van de werkrechtshraden bepaalde. Zaken die voorheen voor de rechtbank van eerste aanleg kwamen en dus een pleitbezorger vereisten, verhuisden zo naar de werkrechtshraden waar geen pleitbezorgers optraden (althans niet in de hoedanigheid van pleitbezorger, eventueel wel als mandataris van de partij)²⁶⁶⁵. Dezelfde redenering kan gevolgd worden voor tal van zaken die naar de vrederechter verhuisden²⁶⁶⁶. Het optrekken van de algemene bevoegdheid van de vrederechter (net als de rechtbanken van eerste aanleg en koophandel) lijkt dan weer eerder overeen te stemmen met een aanpassing aan de inflatie²⁶⁶⁷.

664. Op twee andere manieren kwam het ambt tijdens deze periode nog verder onder druk te staan. Enerzijds doordat de onverenigbaarheid met het beroep van advocaat ten aanzien van de advocaten-pleitbezorgers bij de 'kleine' rechtbanken van eerste aanleg opgeheven werd²⁶⁶⁸. Geheel in de lijn van deze periode hoopte de regering zo een besparing op de rechtspleging te verwezenlijken²⁶⁶⁹. Advocaten-pleitbezorgers werden zo niet langer beschouwd als pleitbezorgers die zaken waarin zij als vertegenwoordiger optraden mochten pleiten, maar wel als advocaten die in de zaken die zij pleitten ook als vertegenwoordiger mochten optreden²⁶⁷⁰. Een vijftal jaar voorheen deed minister van Justitie Paul-Emile Janson een gelijkaardig voorstel²⁶⁷¹, maar dat werd slecht ontvangen door de commissie Justitie van de Senaat. Dat het alsnog later aan de hand van een besluitwet doorgevoerd werd, schoot in het verkeerde keelgat²⁶⁷². Deze nieuwe uitzondering op de onverenigbaarheid van het ambt van pleitbezorger met dat van advocaat luidde mee de doodsklok voor de pleitbezorgers.

²⁶⁶⁴ Wet van 30 april 1958 betreffende de wederzijdse rechten en plichten van echtgenoten *Pasin.* 1958, 562 – 691.

²⁶⁶⁵ Art. 62 Wet van 9 juli 1926 op de werkrechtshraden, *Pasin.* 1926, 506 – 525. Partijen in de werkrechtshraden konden zich laten vertegenwoordigen door een regelmatig ingeschreven advocaat, een pleitbezorger of iemand die toegewezen werd door de bevoegde kamer. De organieke wet op de werkrechtshraden hernam daarmee de bepaling uit de wet van 1910.

²⁶⁶⁶ De meest frappante voorbeelden zijn waarschijnlijk de wetten op de mijnschade. De wet van 15 september 1919 op de mijnschade (*Pasin.* 1919, 462 – 468) maakte de vrederechter bevoegd tot 2.500 frank. De wet van 15 september 1928 tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid (*Pasin.* 1928, 373 – 376) trok dit op naar 20.000 frank als er een akkoord was tussen de partijen over de gedeelde verantwoordelijkheid en het KB van 19 juli 1935 tot wijziging van de bevoegdheid van de vrederechters en rechtbanken van eerste aanleg in zake vorderingen tot herstel van schade veroorzaakt door werkzaamheden in de mijnen (*Pasin.* 1935, 638 – 639) spreekt van 40.000 frank zonder meer.

²⁶⁶⁷ Zie Hoofdstuk III, 3.2.1.1. Bevoegdheid *ratione summae* en randnr. 232 in het bijzonder.

²⁶⁶⁸ De onverenigbaarheid van art. 18, § 2 van het decreet van 14 december 1810 zoals aangepast door de koninklijke besluiten van 19 augustus 1889 en 13 juli 1912 (Koninklijk besluit van 13 juli 1912 – Beroep van advocaat – Onverenigbaarheid. Wijziging van het koninklijk besluit van 19 augustus 1889, *Pasin.* 1912, 611) werd opgeheven door het enig artikel van het KB nr. 110 van 27 februari 1935 betreffende de pleidooien, *Pasin.* 1935, 149.

²⁶⁶⁹ Het KB werd ook genomen ingevolge de bevoegdheid verleend door de besluitwet van 31 juli 1934 waarbij aan de Koning bepaalde machten toegekend werden met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Pasin.* 1934, 382.

²⁶⁷⁰ P. VERMEYLEN, *Règles*, 138 en 202, nr. 610 en 1255-1256. In de plaats van advocaten die nadien de eed van pleitbezorger aflegden, stond dit KB toe dat pleitbezorgers die doctor in de rechten waren, zich inschreven op het tableau van de advocaten van het arrondissement.

²⁶⁷¹ Wetsontwerp betreffende de pleidooien, *Parl. St.* Senaat 1929 – 1930, nr. 152.

²⁶⁷² *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 22 januari 1936, 124. Legrand (zelf advocaat in Dinant) “...*un arrêté-loi dont rien ne révélait la nécessité et qui ne visait que certains intérêts particuliers, est venu d'autorité et fort malencontreusement trancher cette question au profit des avocats-avoués*”. Zonder tegensprekelijk debat werd zo

665. Het systeem uit 1891 werd ten slotte verder uitgehouden door de vereenvoudiging van de rechtspleging²⁶⁷³. Het stelsel uit 1891 liet, wat incidentele vorderingen betreft, pleitbezorgers pleiten in zaken die van dien aard waren om summier berecht te kunnen worden. Die regeling werd in 1936 opgeheven en alleen de gewone wijze van procederen bleef behouden, weliswaar aangepast aan de vereenvoudigde rechtspleging²⁶⁷⁴. Ook de kwaliteiten werden in deze periode afgeschaft²⁶⁷⁵.

666. Dit wakkerde de discussie over het nut van het ambt verder aan. Bovendien werden net voorheen de tarieven verhoogd die de bezoldiging van de pleitbezorgers regelden²⁶⁷⁶. Dit leverde begrijpelijkerwijze extra brandstof op voor de tegenstanders van de pleitbezorgers. Door de economische crisis werd immers een budgettaire oefening gemaakt: men wilde de proceskosten drukken. Daarbij stond vooral het aandeel van de bezoldiging van de pleitbezorgers in de gerechtskosten centraal²⁶⁷⁷. Dit leidde tot bitse en soms weinig genuanceerde discussies in een aantal juridische tijdschriften waarbij alle betrokken partijen naar elkaar wezen²⁶⁷⁸.

een regeling ingevoerd die diametraal tegengesteld was aan de mening van de commissie justitie van de Senaat destijds.

²⁶⁷³ KB nr. 300 van 30 maart 1936 houdende wijziging van diverse bepalingen op de procedure in burgerlijke en handelszaken, *Pasin.* 1936, 214 – 239.

²⁶⁷⁴ R. VAN LENNEP, *Procesrecht*, 284. Van Lennep stelde verder dat uit de aanpassing van art. 173 CPC (belang!) door het KB nr. 300 van 30 maart 1936 ook de intentie bleek van de wetgever om af te stappen van de rigiditeit en het formalisme van de oude procedure en dat die dus zo ook vraagtekens plaatste bij het nut van de pleitbezorgers. Art. 81bis CPC, ingevoegd door dit KB voorzag ook de mogelijkheid om alle zaken in te leiden zoals voorheen mogelijk was bij de korte rechtspleging: zonder pleitbezorger (en min of meer gelijk met het huidige systeem).

²⁶⁷⁵ KB 24 december 1935 tot wijziging van artikel 141 tot 145 van het wetboek van burgerlijke rechtsvordering, *Pasin.* 1935, 658 – 659.

²⁶⁷⁶ KB van 24 mei 1933 houdende het tarief van gerechtskosten in burgerlijke en in handelszaken. Honoraria en voorschotten van de deskundigen. Taksen van de partijen, van de getuigen, van de bewaarders van stukken en van de zegelbewaarders. Wijze van vereffening van de gerechtskosten. *BS* 28 mei 1933, 2749. Pas in 1920 werd het tarief een eerste maal verhoogd (KB 19 januari 1920 in uitvoering van de wet van 16 juni 1919 die de regering toestond alle nodige maatregelen te nemen). Er kwam een voorlopig nieuw tarief dat de verhoging met 50% inhield van de rechten en emolumenten van pleitbezorgers en deurwaarders. Eigenlijk was dit nog altijd minder dan een aanpassing aan de inflatie. Vanaf 1924 (KB 27 maart 1924 gewijzigd door KB 7 september 1928 en KB 24 mei 1933) een vast recht en een evenredig recht voor de pleitbezorgers. Deze rechten omvatten al wat aan de pleitbezorgers verschuldigd was voor hun bijstand, tot en met het lichten van het vonnis (daarin ook begrepen de betekening). Naast hun ereloon hadden pleitbezorgers ook recht op de terugbetaling van hun uitgaven: kosten van druk- en schrijfwerk, briefwisseling en reiskosten. In de toekomst kon een besparing misschien gezocht worden via de correspondentie of verzending van stukken via de post. Zie ook Begroting van het ministerie van justitie voor het dienstjaar 1932. Verslag namens de commissie uitgebracht door den heer Sinzot, *Parl. St. Kamer*, 1931 – 1932, nr. 13.

²⁶⁷⁷ Men besloot dat hun emolumenten geen verdere vermindering konden ondergaan. Een oplossing kon gevonden worden in het vereenvoudigen van het tarief, door het opnemen van een vast recht en een nieuw evenredig emolument om zaken onder 10.000 frank goedkoper te maken. Een andere oplossing was het uitbreiden van de bevoegdheden van de vrederechter (wat kort nadien ook gebeurde), het strenger toezien op de honoraria van deskundigen en de vermindering van fiscale heffingen.

²⁶⁷⁸ Zie bijvoorbeeld A. RODENBACH, 'Het vraagstuk der pleitbezorgers. De noodzakelijkheid van hun behoud', *RW* 1934 – 1935, 703 – 707 en 767 – 769 en R. VICTOR, 'Het vraagstuk der pleitbezorgers', *RW* 1934 – 1935, 613 – 624 en 708 – 712.

667. Wat de balies betrof, kon en mocht de vereenvoudiging van de procedure de deur openen voor een volledige afschaffing van de pleitbezorgers²⁶⁷⁹. Eventueel was het voor een aantal procedures wenselijk om pleitbezorgers met een rechtendiploma te behouden zoals bij de verkoop van onroerende goederen, goederen van minderjarigen, verdeling bij omslag, ... De FAB nam zo de besluiten over van de commissie uit 1894 en zwaaide ook met documentatie waaruit zou blijken dat een meerderheid van magistraten voorstander was van de afschaffing²⁶⁸⁰. Dit betekende niet dat de pleitbezorgers geen medestanders meer hadden²⁶⁸¹, maar gaf wel de richting aan van het debat.

668. Interessant zijn ook de besluiten van het SHS²⁶⁸². Het opzet van dit studiecentrum was niet om radicale hervormingen voor te stellen maar om haalbare voorstellen te doen, in de vorm van wetsontwerpen, die eenvoudig door het Parlement overgenomen en gestemd konden worden. Wat het vraagstuk van de pleitbezorgers betreft, waren er echter (uitzonderlijk!) twee verslagen. Het ene verslag besloot tot het behoud maar stelde een rechtendiploma als voorwaarde voor alle pleitbezorgers, samen met een herziening van het burgerlijk tarief²⁶⁸³. Charles Van Reepinghen, die eerder voor de FAB tot de afschaffing van de pleitbezorgers besloten had, maakte als secretaris ook deel uit van SHS. Hij zag in het verslag tot behoud enkel een poging tot verklaring van een bestaande instelling, maar geen verantwoording voor haar voortbestaan in een hernieuwd Gerechtelijk Wetboek²⁶⁸⁴. Onder zijn impuls werd (door hemzelf!) een tweede verslag opgemaakt dat de argumenten uit het eerste weerlegde en wederom besloot tot de afschaffing van de pleitbezorgers²⁶⁸⁵. Meer en meer werden de pleitbezorgers immers opzij geschoven. Een hervorming was voor een stuk al virtueel tot stand gekomen door de hervorming van de advocaten-pleitbezorgers en de advocaten bij het Hof van Cassatie²⁶⁸⁶. Voor het overige was Van Reepinghen van mening dat in de voorstellen van het

²⁶⁷⁹ Rapport présenté par Me Georges Poplimont au Congrès du Barreau Belge, 5,6 en 7 juli 1935. Hij sprak over “...un mal, subi parce qu'on n'a pas trouvé jusqu'ici le moyen de l'éviter...” en R. VICTOR, ‘Het vraagstuk der pleitbezorgers’ *RW* 1934 – 1935, 708 - 712. *Contra* J. VAN DEN WERF ‘Het vraagstuk der pleitbezorgers’, *RW* 1934 – 1935, 812 – 816. Van den Werf laakte de neerbuigende houding van Victor. Hij stelde voor om het voorrecht te pleiten af te staan maar mits compensatie en inspraak in de toekomstige regeling. Zelf koos hij voor de vlucht vooruit en werd advocaat-pleitbezorger.

²⁶⁸⁰ CH. VAN REEPINGHEN, ‘La réforme de la procédure civile. Rapport du M. Charles Van Reepinghen (du Barreau de Bruxelles)’, *JT* 1935, 452 – 458. Hierin pleitte Van Reepinghen o.a. voor een volledige herziening van de CPC en de afschaffing van de pleitbezorgers.

²⁶⁸¹ Léon Hennebicq brak bijvoorbeeld een lans voor het behoud van de pleitbezorgers. Hun afschaffing of zelfs enkel het herleiden tot facultatieve tussenkomst zouden chaos en anarchie tot gevolg hebben. L. HENNEBICQ, ‘La question des avoués’, *JT* 1936, 190.

²⁶⁸² Over SHS, zie Hoofdstuk V: 5.2.3.1. Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat (SHS).

²⁶⁸³ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, t. I, 69 – 75. Argumenten waren de kennis van de bijzondere rechtspraak van de zetel waaraan de pleitbezorgers verbonden waren alsook van bijzondere zeer ingewikkelde procedures. Het tarief in burgerlijke zaken daarentegen was te duur voor zaken van geringe en gemiddelde belangrijkheid.

²⁶⁸⁴ Daarmee had hij eerder de voorgestelde hervormingen van SHS in gedachten, niet de meer ingrijpende hervorming van het Gerechtelijk Wetboek later.

²⁶⁸⁵ *Ibid.*, dl I, 76 – 84. “Het past o.i. dat wij er het vaderschap niet van verloochenen” CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 166. De redenering was vooral dat de wetgever het optreden van de pleitbezorgers meer en meer facultatief gemaakt heeft en dat daaruit geen problemen volgden. Moest dat wel zo zijn, dan zou er ook meer vrijwillig een beroep op hen gedaan worden, *quod non*.

²⁶⁸⁶ Een uitwisseling in de Senaat bij de bespreking van het budget justitie illustreert dit treffend. *Parl. Hand.* Senaat, zitting 14 juni 1922, 637 Deswarte: “La commission a compris qu'elle devait essayer une justification en définissant la mission de l'avoué à rémunérer. Il y a des avocats qui m'écoutent: eh bien, voyez, me chers

SHS voldoende materiaal te vinden was om de rechtspleging één te maken, te besnoeien en te vereenvoudigen en dus ook de overgebleven ware pleitbezorgers aan te pakken.

669. Ook de *Fédération des avoués de Belgique* (FAVB) volgde de werkzaamheden van SHS nauwlettend²⁶⁸⁷. Het ambt bevond zich al in moeilijk vaarwater en van het SHS werd niet veel goeds verwacht. SHS was, althans voor wat ten minste de herziening van de burgerlijke rechtspleging betrof, samengesteld uit *des adversaires acharnés de notre profession*, en dat ...*nous laisse craindre que le résultat de cette étude nous soit très défavorable*. Het Bureau van de FAVB probeerde een vertegenwoordiging in SHS te verkrijgen maar dat beriep zich op hun private karakter om dat te weigeren. Nochtans maakten Sylvain Evrard²⁶⁸⁸ en Georges Lermusiaux²⁶⁸⁹ (pleitbezorgers bij het hof van beroep van Brussel) en René Bihin²⁶⁹⁰ (pleitbezorger bij de rechtbank van eerste aanleg van Brussel) deel uit van SHS. Deze speelden echter geen vooraanstaande rol binnen de FAVB en op zijn minst de aanwezigheid van Lermusiaux en Bihin viel waarschijnlijk terug te brengen tot persoonlijke relaties. Er was dus geen sprake van een afvaardiging van de FAVB, de overkoepelende beroepsorganisatie voor de pleitbezorgers. De FAVB zag dus als enige middel om dit te bestrijden zelf een commissie op te richten, bij voorkeur met daarbij eminente leden van de balie en magistratuur die hun zaak gunstig gezind waren²⁶⁹¹. Door de Tweede Wereldoorlog is het waarschijnlijk niet meer tot deze commissie gekomen.

confrères, ceci vraiment vaut son pesant d'or, sans jeu de mots. Le travail intellectuel de l'avoué, dont la mission légale est de postuler et de conclure, d'instruire les affaires, de réunir les documents et autres instruments de preuve... M. le ministre qui est avocat comme nous, ne peut s'empêcher de rire." Carton: "Il en va ainsi en France, mais pas en Belgique" Deswarte: "J'allais le dire, mon cher confrère. La définition du rôle de l'avoué continue...de résumer les prétentions des parties et de les soumettre au tribunal pour être jugées et enfin représenter les parties en justice, entraîne pour lui une responsabilité d'autant plus grande que le litige est plus important." Van Overbergh: "Mais que font les avocats alors?" Deswarte: "Bien entendu, il ne leur reste plus rien à faire. Vous savez que le rôle de l'avoué belge est beaucoup plus restreint que celui de l'avoué français. Quant à la responsabilité de l'avoué belge, ne nous payons pas de mots. Dans presque tous les cas, on la recherche en vain." Deswarte trad op als tussenpersoon tussen de FAB en de Senaat en deelde hun verslagen met de andere senatoren (zie o.a. *Parl. Hand.* Senaat, zitting 7 juni 1922, 594).

²⁶⁸⁷ O.c. P. MOXHON, *Rapport Fédération des Avoués de Belgique 29 mai 1938*. Algemeen waren hun grieven 1° afbouwen monopolie pleitbezorgers en verminderen zaken voor de rechtbank van eerste aanleg; 2° het tarief (dat vast was) was te laag en pro deo woog te zwaar; 3° tekortkomingen procedure, daarbij ging het om het aanpassen van het regime van kwaliteiten, de vereenvoudiging van in onbruik gevallen procedures (met aandacht voor de belangen van de pleitbezorgers!), het aanpassen van het regime van deskundigen en het fiscaal regime voor uitspraken bij verstek. De commissie echode ook nog de bedenking die eerder rond Allard gemaakt werd in het Parlement (zie *supra*) "...pour faire des bonnes réformes en procédure, [on] ne faut pas se borner à consulter des professeurs d'université, mais des praticiens de la procédure". Met die *praticiens de la procédure* werden natuurlijk de pleitbezorgers bedoeld.

²⁶⁸⁸ Commissie G, griffies en griffiers. SHS, XIII.

²⁶⁸⁹ Commissie I, instruction des affaires civiles, SHS, XIII.

²⁶⁹⁰ Commissie A, tenuitvoerlegging van uitspraken. SHS, X – XI en Commissie I, Instruction des affaires civiles SHS, XIII.

²⁶⁹¹ *Ibid.*. Zaken die nog te onderzoeken vielen door deze commissie: oproeping door deurwaarder vervangen door griffie en post? Onderzoeksrechter in burgerlijke zaken? Macht voorzitter rechtbank van eerste aanleg uitbreiden? Vereenvoudigen van derdenbeslag, rangregeling en verdeling bij omslag?

6.6. Aanloop Gerechtelijk Wetboek

670. De Tweede Wereldoorlog bleek enkel een intermezzo en de discussie die o.a. in de schoot van SHS gevoerd werd, bleef actueel. In januari 1948 richtte minister van Justitie Paul Struye een commissie in voor de herziening van de wets- en reglementsbe­palingen op de rechterlijke inrichting²⁶⁹². Het doel was de grote verscheidenheid aan teksten (68 wetten, decreten en besluitwetten) met betrekking tot de organisatie van hoven en rechtbanken maar ook magistraten, advocaten, griffiers, pleitbezorgers en deurwaarders te codificeren (waarmee hij eigenlijk bedoelde coördineren) tot één geheel, ze te ordenen en waar nodig verbeteringen aan te brengen om de teksten duidelijker en bevattelijker te maken en de toepassing ervan te vergemakkelijken. Het was niet de bedoeling om tegelijk een ingrijpende hervorming van deze materie door te voeren. In tegenstelling tot bij SHS ging het deze keer dus niet om een privaat initiatief. De FAVB was dan ook vertegenwoordigd, o.a. bij monde van haar voorzitter de Béco. Op zijn voorstel nam de commissie aanvankelijk, voor wat de pleitbezorgers betrof, genoegen met de oude teksten te codificeren. Het voortbestaan zelf van het ambt stond op dit moment nog niet ter discussie. Het ging eerder om het afschaffen van allerhande teksten die een voorrecht aan de pleitbezorger toekenden (o.a. de mogelijkheid om te pleiten). Na een tweede interventie van de Béco en zijn Brusselse collega Fortin werd de discussie doorgeschoven naar het moment waarop de subcommissie van pleitbezorgers en deurwaarders (met de Béco als voorzitter) hun werkzaamheden zou beëindigen dan “...*aura lieu la grande bagarre entre représentants des barreaux et ceux des avoués, sur la question de nos prerogatives*”²⁶⁹³. Een ander lid van de commissie, de Gentse raadshier de Bersaques²⁶⁹⁴, verzekerde zijn Gentse collega Dubois dat het advies van de commissie voorbestemd was om weg te rotten in de dozen van het ministerie van Justitie. Maar Dubois maakte zich geen illusies²⁶⁹⁵.

671. Eerder dan de Béco en Fortin alles te laten afhandelen, probeerde de Gentse pleitbezorger René Dubois binnen de schoot van de FAVB een commissie te installeren die het statuut van de pleitbezorgers moest onderzoeken, naar het voorbeeld van wat gebeurde bij de advocatuur en kort daarna bij de deurwaarders²⁶⁹⁶. Het probleem daarvoor leek vooral dat de Béco en Fortin alles zelf wilden doen²⁶⁹⁷. De pleitbezorgers keken met ontzag naar de geoliede machine die de delegatie van de advocatuur was²⁶⁹⁸. Uiteindelijk haalde Dubois zijn gram en

²⁶⁹² Besluit van de Regent van 23 januari 1948 tot oprichting van een commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbe­palingen op de rechterlijke inrichting BS 1 februari 1948. Zie ook Hoofdstuk V: 5.3.2.2. Commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbe­palingen op de rechterlijke inrichting.

²⁶⁹³ Diezelfde Fortin appelleerde direct aan de minister van Justitie, die hij persoonlijk zeer goed kende en liep de deur van zijn kabinet plat.

²⁶⁹⁴ André de Bersaques, was advocaat aan de Balie van Gent vervolgens rechter in de rechtbank van eerste aanleg van Gent (1929 – 1939) en tot slot raadshier bij het Hof van Beroep van Gent (na WO II).

²⁶⁹⁵ O.c. Brief R. Dubois aan de Bersaques van 19 juni 1948.

²⁶⁹⁶ O.c. Brief R. Dubois aan L. Fortin van 2 oktober 1950.

²⁶⁹⁷ O.c. Brief R. Dubois aan A. Mullens van 22 oktober 1950.

²⁶⁹⁸ “*Le Barreau n’a pas agi autrement lors de la présentation du fameux projet que vous connaissez certainement. Ce projet, très bien présenté (avec exposé des motifs; projets d’amélioration; liste de textes à abroger) a été défendu par les délégués des Barreaux auprès de la Commission Officielle, mais vous pensez bien que ces délégués n’ont pas travaillé seuls. Ils ont consulté la Fédération des Avocats et travaillé en accord avec celle-ci et avec son*

werd een commissie opgericht om de Béco te voorzien van de nodige munitie²⁶⁹⁹. Aanvankelijk leek men zelfs enthousiast en wilden ze bijvoorbeeld de mogelijkheid onderzoeken om de pleitbezorgers de originele stukken te laten bewaren (in plaats van de griffies) samen met het recht om kopieën ervan te leveren. De stage als pleitbezorger moest de uitstraling van de (universitaire) notariële studies krijgen.

672. Al vrij snel zouden ze geconfronteerd worden met de werkelijkheid, want later dat jaar werd een commissie samengesteld die zich specifiek op de pleitbezorgers moest richten²⁷⁰⁰: de Commissie voor de studie van de vraagstukken inzake het optreden van de pleitbezorgers in de burgerlijke rechtspleging (eventueel tot de tarifiering van hun rechten en uitgaven). Zij ging aan de slag tussen 31 maart 1948 en 5 juli 1951²⁷⁰¹. Het opzet was in de eerste plaats om te onderzoeken of het systeem met facultatieve tussenkomsten²⁷⁰² uitgebreid kon worden. Een ander spoor was de tussenkomst van pleitbezorgers beperken tot gedingen waarvan het voorwerp een eerder hoog bedrag zou overtreffen of waarin de rechtspleging bijzonder ingewikkeld was. Een derde en laatste piste was het afschaffen van de pleitbezorgers, maar enkel voor de hoven van beroep. Bij de pleitbezorgers gingen meteen alle alarmbellen af. Minister van Justitie Struye was immers zelf ook voorstander voor de afschaffing van de pleitbezorgers²⁷⁰³. Snelheid was belangrijk. De pleitbezorgers wilden zo snel mogelijk aan het ministerie van Justitie laten weten dat ze zelf ook hun statuut bekeken, want een onvermijdelijk debat over hun voortbestaan zat er aan te komen²⁷⁰⁴. De wissel van de wacht op het ministerie van Justitie (Henri Moreau de Melen volgde Struye op eind 1948) kon de hoop maar even doen herleven²⁷⁰⁵.

673. In de nieuwe commissie voor de pleitbezorgers hadden ze met de Béco, de toenmalige voorzitter van de FAVB, wederom iemand aanwezig. Maar ook met andere leden van de commissie stonden ze in contact. Dubois speelde, op vraag van de Gentse raadsheer en commissielid de Bersaques, een aantal ‘observaties’ door die moesten dienen voor het advies

aide. L'attaque contre les avoués, et notamment la demande de suppression des avocats-avoués, ne vient pas des délégués à la Commission, mais bien de la Fédération des avocats elle-même."

²⁶⁹⁹ O.c. Brief van R. Dubois aan de Béco van 21 augustus 1950.

²⁷⁰⁰ MB van 31 maart 1948. Het verslag van deze commissie, voorgedragen door stafhouder Reumont, is een onuitgegeven basisdocument dat in zijn geheel gereproduceerd werd in CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 168 – 173. De commissie bestond uit Ernest Daubresse (voorzitter), Paul de Béco (PB Luik, voorzitter FAVB), André de Bersaques, Louis Hendricx, Paul Martin, Jean Mullens, Georges Lermusiaux, Albert Lilar (Stafhouder Antwerpen en voorzitter FAB), Eugène Reumont, Jean Valentin, Jacques Van der Mersch, Charles Van Reepinghen (secretaris) en H. Meuleman (adjunct-secretaris).

²⁷⁰¹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 168 en Hoofdstuk V: 5.3.2.3. Commissie voor de studie van de vraagstukken inzake het optreden van de pleitbezorgers in de burgerlijke rechtspleging, eventueel tot tarifiering van hun rechten en uitgaven.

²⁷⁰² Zie *supra*.

²⁷⁰³ Paul Struye: “*Nous n’arrivons pas à comprendre par quel singulier hasard, la rédaction et la signature par les avocats, des notes de procédure civile, exerçaient des ravages destructeurs sur la “mentalité” et les traditions d’honneur, d’indépendance et de délicatesse du barreau, alors que les procédures relatives aux affaires commerciales et fiscales ont pu depuis plus d’un siècle, être menées et poursuivies par lui sans dommage*”. Rapport au Congrès international du barreau, juli 1935. Zie ook O.c., Brief van 19 juni 1948 aan de Bersaques. Dubois laakte de persoonlijke overtuiging van Struye.

²⁷⁰⁴ O.c. X. brief aan R. Dubois van 1949. Congres binnen Federatie over ambt.

²⁷⁰⁵ O.c. Brief R. Dubois aan X. van 16 december 1948.

van de commissie aan het ministerie van Justitie²⁷⁰⁶. Het voorstel van Dubois steunde o.a. op een nota van een andere Gentse pleitbezorger Pierre Cruyt en voorzag in de afschaffing met een overgangperiode van 3 jaar voor de rechtbanken van eerste aanleg en 1 jaar voor de hoven van beroep. Hieruit blijkt meteen dat ze de bui al zagen hangen. De conclusie van de commissie was dan ook dat een aanpassing van de burgerlijke rechtspleging met het oog op het behoud van de pleitbezorgers niet te verwezenlijken was. Ook een voorafgaand onderzoek om de afschaffing geleidelijk te laten gebeuren door vacante plaatsen niet meer in te vullen, haalde het niet²⁷⁰⁷. De meerderheid van de commissie (de aanwezige pleitbezorgers waren niet verwonderlijk tegen) was daarom voorstander van de afschaffing. De commissie besliste unaniem dat er in dat geval een schadeloosstelling moest komen voor pleitbezorgers in functie²⁷⁰⁸.

674. Het voorstel van de commissie, waar ook Van Reepinghen deel van uitmaakte, was een jaarlijkse lijfrente gelijk aan $\frac{3}{4}$ van de gemiddelde beroepsinkomsten, belast voor de drie belastingjaren voorafgaand aan het laatste burgerlijke jaar waarin voor de gehele duur ervan zijn ambt uitgeoefend heeft. Bovendien zouden pleitbezorgers die geen jurist zijn, toegelaten worden, op gunstig advies van het gerecht bij hetwelk zij hun ambt uitoefenden, de eed af te leggen als advocaat op voorwaarde dat zij op het ogenblik van de aflegging van de eed hun ambt gedurende ten minste vijf jaar uitgeoefend hadden²⁷⁰⁹. Als in dat geval een pleitbezorger (al dan niet jurist) het beroep van advocaat vijf jaar uitoefende, dan verloor die het recht op schadeloosstelling, tenzij hij zich opnieuw inschreef op het tableau van de Orde en de ontvangen compensatie terugbetaalde. Het recht op schadevergoeding ging ook verloren wanneer de gewezen pleitbezorger benoemd werd tot een ambt of bediening bezoldigd door de overheid. Voor advocaten-pleitbezorgers was er een alternatieve regeling. Zij kregen gedurende vijf jaar na de afschaffing van hun ambt als pleitbezorger een jaarlijkse schadeloosstelling gelijk aan $\frac{3}{20}$ van de gemiddelde beroepsinkomsten belast voor de drie belastingjaren die voorafgegaan waren aan het laatste burgerlijk jaar gedurende hetwelk hij, de hele duur ervan, zijn ambt van pleitbezorger uitgeoefend had. Behoudens ernstige redenen mochten pleitbezorgers de eretitel van pleitbezorger blijven dragen. De commissie sloot af met de aanbeveling om niet enkel de bepalingen met betrekking tot de pleitbezorgers aan te pakken, maar ook andere rechtsplegingen die nutteloos ingewikkeld waren. Ze voegde ten slotte een aantal voorstellen in verband met een gematigde verhoging van tarief in bijvoegsel.

²⁷⁰⁶ O.c. R. Dubois, Brief van 19 juni 1948 aan de Bersaques.

²⁷⁰⁷ De commissie adviseerde een afschaffing die pas in werking zou treden die jaar na de publicatie in het Belgisch Staatsblad.

²⁷⁰⁸ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 168. De conclusies van deze commissie werden grotendeels overgenomen door het Gerechtelijk Wetboek, zie M. STORME, 'Het ontwerp van Gerechtelijk wetboek', *RW* 1963 – 1964, 1841 – 1858 (1853).

²⁷⁰⁹ De eed voorgeschreven door artikel 14 van het decreet van 14 december 1810 gewijzigd bij artikel 2 van het decreet van 20 juli 1831. De toelating tot de stage en de inschrijving op het tableau van de orde van advocaten blijft echter voorbehouden aan de tuchtraden.

675. De commissie kreeg geen onmiddellijk gevolg. De ontevredenheid rond de advocaat-pleitbezorgers bij de grotere balies zorgde ervoor dat deze ondertussen ook actie ondernamen²⁷¹⁰.

676. Wat de pleitbezorgers ondertussen betrof, drong de Grange de Surgères (oud-advocaat en op dat moment directeur van het ministerie van Justitie) bij het kabinet van minister van Justitie Moyersoën aan om het dossier opnieuw te onderzoeken. Dubois bood ook een persoonlijke demarche aan en de Béco en de FAVB gingen akkoord met een commissie voor het statuut van pleitbezorger²⁷¹¹.

6.7. Pleitbezorgers en het Gerechtelijk Wetboek

677. Na de aanstelling van Charles Van Reepinghen als Koninklijk Commissaris in 1958²⁷¹² werd door de pleitbezorgers gevraagd om gehoord te worden en hun bezwaren tegen de opheffing van het ambt uit te mogen brengen²⁷¹³. Begin november 1958 wisten de pleitbezorgers al dat Van Reepinghen door wilde zetten met hun afschaffing. Van Reepinghen was natuurlijk niet aan zijn proefstuk toe. In zijn verslag bij het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek herhaalde hij dan ook de ontwikkelde argumenten uit zijn verslag bij SHS²⁷¹⁴ en de commissie uit 1948²⁷¹⁵. Eigenlijk volgde hij daarmee exact dezelfde argumentatie als Allard een eeuw eerder. De aanhoudende wil van de wetgever om de tussenkomst van de pleitbezorgers steeds meer te beperken, woog nu echter zwaarder door als argument²⁷¹⁶. Ook

²⁷¹⁰ Wetsvoorstel betreffende de rechtstoestand van de advocaten-pleitbezorgers, *Parl. St.* Kamer 1953 – 1954, (H. Lahaye, J. Oblin, G. Housiaux, L. D’Haeseleer, L. Joris en E. Charpentier). Dit wetsvoorstel beoogde de geleidelijke gelijkschakeling van de functies van advocaat en pleitbezorger, in de geest van de progressieve beperking van de rol van de pleitbezorger. Enerzijds liet volgens de auteurs de dienstverlening in hun hoedanigheid als pleitbezorger te wensen over. Anderzijds hadden ze een concurrentieel voordeel als advocaat want ze ontvingen emolumenten uit een dubbele bron en hun naam moest voorkomen in de door hun collega’s gepleite zaken. Bij de rechtbanken uit art. 1, lid 2 Wet 10 januari 1891 mochten alle advocaten toelating als pleitbezorger vragen als ze ten minste 10 jaar in de stad of zetel van de rechtbank praktijk gevestigd hebben. Als rechtbank naar de eerste categorie werd de nieuwe situatie behouden. Het wetsvoorstel werd in overweging genomen en naar de commissie Justitie van de Kamer gestuurd, maar nooit behandeld.

²⁷¹¹ *O.c.* Brief X. aan R. Dubois. Die commissie moest bestaan uit de drie officiële afgevaardigden uit de commissie maar ook uit pleitbezorgers uit de rechtbanken van eerste aanleg (vb. Brussel, Gent, Luik en Charleroi). Grote rechtbanken met enkel maar pleitbezorgers dus (en geen advocaat-pleitbezorgers) en een secretaris en voorgezeten door de voorzitter van de federatie.

²⁷¹² KB van 17 oktober 1958 tot oprichting van een Koninklijk Commissariaat voor de rechterlijke hervorming, *BS* 23 oktober 1958, 7876.

²⁷¹³ Eind 1959 overhandigde de FAVB Van Reepinghen alsnog een *Memoire de la Fédération des avoués de Belgique concernant la représentation en justice et le ministère des avoués*. Die legde de schuld voor een aantal zaken die fout liepen bij de advocatuur (vragen telkenmale uitstel voor conclusies en pleidooien) en magistratuur (kennen dit te gemakkelijk toe). Bovendien kon het accusatoir systeem maar bestaan door pleitbezorgers. Dit afschaffen betekende automatisch een omslag naar een inquisitoir systeem. Zie ook *Bulletin de la Fédération des avoués de Belgique*, 1 april 1959. Dit was eigenlijk een reactie op het wetsvoorstel van de Luikse Jonge Balie (Wetsvoorstel *Parl. St.* Kamer 1958 – 1959, nr. 114, zie Hoofdstuk III: [3.7.2. Wetsvoorstel Jonge Balie Luik]).

²⁷¹⁴ Zie noot 2685.

²⁷¹⁵ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 165 – 174.

²⁷¹⁶ Of in de gevleugelde woorden van Van Reepinghen zelf: “*C’est empiriquement, mais par une volonté persistante et claire du législateur, que le champ d’activité des avoués s’est rétréci comme une peau de chagrin.*”

na de aanstelling van Van Reepinghen bleef de wetgever op dit spoor verder gaan²⁷¹⁷. Een ontwikkeling die ook de balie toejuichte²⁷¹⁸. Alles wees dus op een nakend einde voor het ambt van de pleitbezorger. Opeenvolgende ministers van Justitie weigerden dan ook nieuwe pleitbezorgers te benoemen wanneer door overlijden of andere redenen plaatsen vrijkwamen²⁷¹⁹. Het resultaat was een tekort aan pleitbezorgers op de vooravond van hun afschaffing. De wetgever zag zich ironisch genoeg gedwongen een oud artikel terug in te voeren (in gewijzigde vorm) dat toeliet om advocaten te sommeren om de pleitbezorger te vervangen²⁷²⁰.

678. De kogel was door de kerk. De pleitbezorgers zouden verdwijnen. Charles Van Reepinghen moest enkel nog een passende financiële regeling vinden met Félix Renard²⁷²¹. Van Reepinghen ging dan wel akkoord met Allard *comme* [Allard] *l'écrivait avec quelque rudesse*: pleitbezorgers hadden geen bestaansreden meer met de nieuwe procedure maar *l'idée d'une indemnité pécuniaire devait bien au contraire être équitablement admise sur le plan humain*²⁷²². Na Van Reepinghens overlijden voerde zijn opvolger Ernest Krings verder de onderhandelingen. Met Renard hadden de pleitbezorgers in elk geval een voorzitter die over heel wat politieke connecties beschikte. Cruciaal voor de pleitbezorgers was de verhoging van hun tarief, als basis voor de eindafrekening. Het tarief voor de diensten van de pleitbezorgers werd de laatste decennia immers niet (of heel weinig)²⁷²³ verhoogd, in tegenstelling tot dat van

CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 165 – 166. De recent opgerichte Raad van State (1946) voorzag ook geen pleitbezorgers.

²⁷¹⁷ Wet 16 februari 1961, modifiant la législation en ce qui concerne la représentation des prévenus, des parties civilement responsables et des parties civiles devant les juridictions pénales, *Pasin.* 1961, 202 - 222.

²⁷¹⁸ E. REUMONT, 'La représentation par avocat', *JT* 1947, 305 – 309 (305). Zie ook Wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat en houdende invoering van tuchtraden van beroep, *Parl. St.* Kamer 1950 – 1951, nr. 244, een resultaat van de commissie gerechtelijke organisatie. Dit voorzag een monopolie voor advocaten voor de mondelinge verdediging in rechte behoudens uitzonderingen voorzien door de wet E. REUMONT, 'Le projet de loi relatif à l'exercice de la profession d'avocat', *JT* 1951, 161 – 192.

²⁷¹⁹ F. VANDAMME, 'Een voorlopige oplossing voor het vraagstuk der pleitbezorgers', *RW* 1964 - 1965, 217 – 219. Zie ook besluit 17 oktober 1957.

²⁷²⁰ Wet van 3 juli 1964 tot aanvulling van de wet van 27 ventôse jaar VIII op de organisatie van de rechtbanken, *Pasin.* 1964, 961 – 962. Het enige artikel van de wet is het gewijzigde artikel 96 van de wet van 27 ventôse jaar VIII sur l'organisation des tribunaux, dat voorheen afgeschaft was door de wet van 5 juli 1963. "Wanneer voor de rechtbank van eerste aanleg een partij die belang heeft dat in strijd is met het belang van de andere partijen in het geding, wegens het onvoldoende aantal pleitbezorgers in functie, niet door een pleitbezorger kan vertegenwoordigd worden, assumeert de voorzitter van de rechtbank desnoods, op haar verzoek, een op de tabel ingeschreven advocaat om zich voor haar pleitbezorger te laten stellen en voor haar op te treden, op voorwaarde dat deze er zijn instemming mede betuigt." En "In de door de Koning aangewezen gerechtelijke arrondissement, waar het aantal pleitbezorgers onvoldoende is, kan de voorzitter telkens hij vaststelt dat het aantal inderdaad onvoldoende is, eveneens een op de tabel ingeschreven advocaat assumeren."

²⁷²¹ Félix Renard (°Luik, 7 februari 1888 – †Luik, 15 oktober 1973) was doctor in de rechten aan de universiteit van Luik (1911), pleitbezorger van beroep en actief in tal van politieke en culturele verenigingen in het Luikse en Wallonië. Zo kwam hij onder meer op bij de verkiezingen van 1939 en zetelde hij na de bevrijding voor de liberale partij in de gemeenteraad van Luik om vervolgens mandaten op te nemen in geledingen van de liberale partij, de liberale vakbond en de liberale mutualiteit. Daarna zetelde hij van 1949 tot 1961 als provinciaal raadslid en verving hij tussen 1952 en 1958 Helin D'huis die als permanent gedeputeerde overleed. De delegatie van de FAVB bij de overheid (*commission de contact*) bestond uit F. Renard (voorzitter FAVB), R. Dubois (erevoorzitter FAVB en voorzitter van het Studiecomité), Corluy (secretaris) en Glibert.

²⁷²² CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 173. Men beoogde voor de pleitbezorgers in dienst op 1 januari 1959 het behoud van de huidige inkomsten en de eretitel van het ambt.

²⁷²³ Arrêté de 23 juin 1945 du Régent relatif au tarif des frais et dépens en matière civile et commerciale ; droits et déboursés des avoués; honoraires et déboursés des experts; taxes des parties, des dépositaires de pièces et des

notarissen en deurwaarders. De FAVB, of beter gezegd haar studiecomité, ging op vraag van Van Reepinghen aan de slag met de voorbereiding van het KB die hun vergoeding moest regelen²⁷²⁴. Een ontwerp van de federatie van de hand van Glibert²⁷²⁵ werd in 1963 budgettair niet haalbaar geacht door Van Reepinghen²⁷²⁶. Misschien moesten de pleitbezorgers toch maar een campagne voor hun behoud opstarten²⁷²⁷ of direct aan de minister van Justitie appelleren²⁷²⁸? Het overlijden van Van Reepinghen was een nieuwe klap voor de pleitbezorgers. Terwijl Van Reepinghen en verschillende liberale ministers van Justitie een verhoging van de tarieven beloofden, vroeg zijn opvolger Krings hen naar een ondergrens. Het kwam hem op een verwijt van wereldvreemdheid te staan²⁷²⁹. Ondanks Van Reepinghens betrokkenheid als grafdelver van het ambt, was de relatie met hen van meet af aan beter dan met Krings²⁷³⁰. Het wantrouwen was zelfs van dien aard dat de pleitbezorgers direct appelleerden aan de ministers van Financiën en Justitie teneinde een voor hen nadelige tussenkomst door Krings te voorkomen²⁷³¹ en verdere stemmingmakerij²⁷³² te vermijden. Ondertussen werden alle mogelijke middelen aangewend om hun zaak te bepleiten. Zo was er ondertussen de Hoge Raad voor de Middenstand die in de schoot van het ministerie een *Comité de representation* oprichtte dat bestond uit afgevaardigde leden van de *Chambre Professionnelle Nationale*²⁷³³ en *Chambre Nationale Interprofessionnelle*. Al snel bleek dat de oplossing niet uit deze hoek zou komen²⁷³⁴.

679. Een andere manier om de vinger aan de pols te houden waren individuele parlamentsleden. Zo drongen ‘neutralen’, de liberalen Jeunehomme en Defraigne, bij Koninklijk Commissaris Krings aan om zo snel mogelijk het tarief te regelen. Daarbij kwam ook nog de steun van Eugène Charpentier, zelf pleitbezorger. Deze laatste was ook een

gardiens de scellé in *BS* 30 juni 1945 (erratum *MB* 15 juli 1945) in *Pasin*. 1945, 518 – 523 en *KB* 28 juli 1953 modifiant l’arrêté royal du 24 mai 1933, qui est relatif au tarif des frais et dépens en matière civile et commerciale, et l’arrêté royal du 11 septembre 1929, qui porte exécution de la loi du 29 juin 1929 sur l’assistance judiciaire et la procédure gratuite, en ce qui concerne l’avance de certains frais, *Pasin*. 1953, 485 – 486.

²⁷²⁴ *O.c.* Brief Coruy aan R. Dubois van 5 december 1962. Verslag van ontmoeting met Van Reepinghen op 19 december 1962.

²⁷²⁵ Victor Glibert, pleitbezorger bij hof van beroep van Brussel zat samen met Pierre Nisot, pleitbezorger bij de rechtbank van eerste aanleg in Brussel in de redactie van de *Bulletin de la Fédération des avoués de Belgique* dat trimestrieel verscheen. Het studiecomité van de FAVB bestond dan uit Corluy, Dubois, Renard.

²⁷²⁶ *O.c.* Brief van Ch. Van Reepinghen aan F. Renard van 10 december 1964.

²⁷²⁷ *O.c.* Brief Corluy aan R. Dubois van 22 mei 1964. Daarin polste Corluy naar de mogelijke houding van Van Reepinghen in het geval de pleitbezorgers een campagne voor hun behoud zouden opstarten. Dat zou enerzijds wel mooi zijn, maar liep het risico om hun zaak uiteindelijk toch te schaden, want Van Reepinghen zou zijn keuze niet terugdraaien.

²⁷²⁸ *O.c.* Brief F. Renard aan R. Dubois van 12 mei 1964.

²⁷²⁹ *O.c.* Brief R. Dubois aan F. Renard van 27 november 1967.

²⁷³⁰ *O.c.* Brief Renard aan Dubois van 31 januari 1964.

²⁷³¹ *O.c.* Brief Renard aan Dubois van 11 oktober 1968.

²⁷³² *Ibid.* “*Le danger n’est pas imaginaire: en effet certains avocats, tel que Me. Victor et De Baeck et d’autres racontent à qui veut l’entendre qu’on a fait un pont d’or aux avoués...Ils en parlent aux Magistrats et incident la jalousie de ceux-ci.*”

²⁷³³ De FAVB werd er vertegenwoordigd door Mestreit en Dubois, de FAB door de Gentse advocaat De Vliegheer en Luikse advocaat John Collard (kort daarna vervangen door de Brusselaar Pierre Ronse). Advocaat De Vliegheer werd aangesteld als voorzitter en pleitbezorger Mestreit tot ondervoorzitter van hun afdeling. Zie interfederaal bureau nr. 14 van 28 juni 1966. Daarna zijn ze niet meer bijeengekomen tot het verslag.

²⁷³⁴ *O.c.* Zie Assemblée générale statutaire de la Fédération des Avoués de Belgique du Samedi 15 avril 1967. Rapport de Maître Dubois.

persoonlijke vriend van René Dubois, hield hem op de hoogte en appelleerde ook bij de Gentse advocaten in het Parlement²⁷³⁵. Alle pogingen ten spijt leken de meeste zaken tegen eind 1968 geregeld, enkel de koninklijke handtekening ontbrak nog. Over de index en het fiscaal regime voor de vergoeding was nog geen duidelijkheid, daarvoor planden de pleitbezorgers de minister van Justitie, de eerste minister en de minister van Financiën rechtstreeks aan te spreken²⁷³⁶.

680. Op 1 januari 1969 viel voor de pleitbezorgers dan definitief het doek²⁷³⁷. Vanaf dan werd door de Staat een vergoeding toegekend die in functie stond van de vijf voorafgaande jaren. Dat gold voor alle pleitbezorgers, ook als ze zich opnieuw inschreven aan de balie. De basis voor de berekening waren de gemiddelde belastbare inkomsten van 1964 tot 1968 waarop respectievelijk de coëfficiënten 0.97, 0.94, 0.90, 0.86 en 0.84 toegepast werden. De bedongen regeling was beduidend beter dan de voorstellen uit de jaren 50 (¾). Bovendien kregen de pleitbezorgers de kans om zoveel mogelijk openstaande zaken af te handelen voor de invoering van het nieuwe wetboek. Daardoor lagen hun inkomsten in de betrokken jaren waarschijnlijk ook significant hoger dan anders. Toch betekende dit niet dat de pleitbezorgers zich zouden neerleggen bij de regeling²⁷³⁸. Ze bleven aansturen op een betere regeling en zochten naar het fiscaal gunstigste regime om die te ontvangen²⁷³⁹. Met succes, want de hele berekening werd in 1972 aangepast: het nominaal bedrag dat de basis uitmaakte voor de vergoeding werd maal 135% gedaan²⁷⁴⁰. Het heeft de pleitbezorgers geen windeieren gelegd, want vele jaren later prijkten ze op nummer 2 bij de hoogste pensioenen in België²⁷⁴¹. De kosten voor de hele operatie zouden door de Staat verhaald worden op de rechtszoekenden, aan de hand van een verhoging van de tarieven en rolrechten. Een regeling die niet vrij was van kritiek want zo betekende de afschaffing geen besparing voor de rechtszoekende²⁷⁴², terwijl dit net het argument bij uitstek was. Als er al een besparing was, zal die waarschijnlijk gelegen zijn in de politiek van de opeenvolgende ministers van Justitie. Door het niet vervangen van overleden of anders gestopte pleitbezorgers bestond die groep uit een beperkter aantal personen en met een hogere leeftijd dan voorheen.

²⁷³⁵ *O.c.* Brief E. Charpentier aan R. Dubois van 27 augustus 1968.

²⁷³⁶ *O.c.* Brief van F. Renard aan René Dubois van 5 september 1968.

²⁷³⁷ Koninklijk besluit van 20 december 1968 tot uitvoering van de bepalingen van de wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek, die aan sommige pleitbezorgers het recht op een pensioen, ten laste van de openbare schatkist, toekenden, *BS* 24 december 1968, 12473.

²⁷³⁸ *O.c.* Brief R. Dubois aan E. Krings; weigerde in 1969 voorstel Krings ontwerp KB.

²⁷³⁹ *O.c.* Brief Corluy aan Glibert en Dubois van 1 oktober 1970 en brief Corluy aan R. Dubois van 23 september 1970. Dat ze het onderste uit de kan wilden, blijkt ook uit een voorbereid KB waarin voorgesteld werd dat de vergoeding voor de medewerkers van de pleitbezorgers vanaf 2 januari 1969 (de dag na hun afschaffing dus) ten laste van de schatkist zou komen. In 1968 hadden 25 pleitbezorgers 1 medewerker, 7 pleitbezorgers met 2 medewerkers, 4 met 3, 1 met 6 en 14 zonder medewerkers.

²⁷⁴⁰ Art. 6 KB 13 november 1972 in *BS* 2 december 1972. Terwijl nog voor deze aanpassingen al sprake was van 'een zeer gunstige regeling voor de pleitbezorgers'. Zie ook Dua in *Parl. Hand.* Senaat zitting 7 april 1965, 1541.

²⁷⁴¹ I. BROECKMEYER, 'Rechtens en generaals verdelen toppensioenen', *De Tijd*, 27 juli 2011, 8. In 2010 was nog één oud-pleitbezorger begunstigde van deze regeling.

²⁷⁴² R.D., 'La suppression de la fonction d'avoué. Une pension récupérée sur le dos du justiciable?' in *Le Soir* 6 februari 1969. Zie in die zin ook *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 13 februari 1969, 254 (Baert) en *ibid.* zitting van 18 februari 1969 255 e.v. (Merchiers en Dua).

681. Terwijl het ambt verdween met het Gerechdelijk Wetboek, werden de advocaten bij het Hof van Cassatie behouden²⁷⁴³.

6.7.1. Wat na het Gerechdelijk Wetboek?

682. De afschaffing van de pleitbezorgers en de invoering van de nieuwe bepalingen van het Gerechdelijk Wetboek waren gefaseerd en op elkaar afgestemd. Vanaf 1 februari 1968 traden de bepalingen met betrekking tot de gerechtsbrief in werking. Vervolgens in november werden de meeste procedures ingevoerd, met uitzondering van de bewijsprocedures²⁷⁴⁴. Op 1 januari 1969 werden de pleitbezorgers afgeschaft en vanaf maart 1969 werd ook de vereenvoudigde procedure voor onroerend beslag en de nieuwe beslagrechter ingevoerd. De stukken met betrekking tot de bevoegdheid en gerechtelijke organisatie moesten wachten tot begin 1970.

683. Het verdwijnen van de pleitbezorgers betekende niet (zelfs met een vereenvoudigde procedure!) dat ook al hun taken verdwenen. Een deel van de taken van de pleitbezorgers werd daarom toebedeeld aan de griffies. Zij stonden voortaan in voor het oproepen van partijen die niet verschijnen of concluderen²⁷⁴⁵, alle betekeningen van vonnissen²⁷⁴⁶, mededelingen betreffende de vorderingen in tussenkomst of van derdenverzet, het overmaken van allerlei exploiten van beslag onder derden en beslag op onroerende goederen...²⁷⁴⁷

684. Pleitbezorgers werden gezien als verbindingsfiguur tussen de magistraten en de partijen (advocaten). Ze kenden niet alleen de vaste rechtspraak en gebruiken van het hof of rechtbank maar vervulden ook een belangrijke rol bij de werking van het gerecht zelf. Zij zorgden voor de rolregeling²⁷⁴⁸. Vóór het Gerechdelijk Wetboek betekende dit vooral schipperen tussen de rechtbank en de advocatuur met als doel alle partijen tegelijkertijd op de plaats te krijgen waar ze moesten zijn (in tegenstelling tot een vaste rechtsdag). Afhankelijk van de instantie en de materie vervulden advocaten²⁷⁴⁹ (werkrechtcraden, rechtbanken van koophandel, vredegerichten en tal van procedures voor de rechtbank van eerste aanleg of hoven van beroep)

²⁷⁴³ De hoedanigheid van ministerieel ambtenaar werd voor een stuk verantwoord door het feit dat advocaten bij het Hof van Cassatie aan bepaalde akten authenticiteit moeten verlenen en de bevoegdheid moeten hebben betekeningen te vorderen en te ontvangen. Terwijl de wet GO 1832 (art. 31) advocaten bij het Hof van Cassatie nog expliciet ministeriële ambtenaren noemde en vervolgens stelde dat ze de titel van advocaat dragen (art. 32) lijkt die volgorde sinds het Gerechdelijk Wetboek omgekeerd. Advocaten bij het Hof van Cassatie zijn in eerste instantie advocaten en van de hoedanigheid van ministeriële ambtenaren wordt geen gewag meer gemaakt. W. VAN EECKHOUTTE, De balie bij het Hof van Cassatie, 311 en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 208. Tussen het procedurereglement van 28 juni 1738 onder Lodewijk XV en het Gerechdelijk wetboek is ook niets wezenlijk veranderd aan de procedure (CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 425) in tegenstelling tot de rest van de burgerlijke rechtspleging.

²⁷⁴⁴ Voor een overzicht van de gefaseerde invoering van het Gerechdelijk Wetboek zie E. KRINGS, J. VAN DEN BOSSCHE, C. CAMBIER, P. WATELET, A. FETTWEIS en G. HORSMANS, *Le Code Judiciaire. Leçons données à la Faculté de Droit*, Brussel, Larcier, 1969, 267 – 280.

²⁷⁴⁵ Oorspronkelijk artikel 751, 1° Ger. W.

²⁷⁴⁶ Art. 791 – 792 Ger.W.

²⁷⁴⁷ Art. 46, §2 Ger. W.

²⁷⁴⁸ Art. 55, 59, 62, 66 – 67, 69 en 73 décret 30 mars 1808 sur la police d'audience + CPC.

²⁷⁴⁹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 172.

of pleitbezorgers die rol²⁷⁵⁰. Met het Gerechtelijk Wetboek werd de griffier voortaan verantwoordelijk voor de rollen²⁷⁵¹. Door die taken te concentreren in de schoot van de rechtbank hoopte men een bijkomend coördinatie-instrument te hebben. Nog vóór de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek werd daarvoor een proef opgestart met een rechtbank waarbij een modelbalie zou samenwerken met een modelgriffie om daaruit te leren hoe de dienst van de rollen het best zou georganiseerd worden. De rechtbanken in kwestie waren de rechtbanken van eerste aanleg van Brugge, Leuven, Bergen en Verviers²⁷⁵². Ondanks moeilijkheden bleek dit een positieve ervaring²⁷⁵³. Net als bij de rolregeling traden pleitbezorgers ook op als tussenpersoon bij tal van kennisgevingen en mededeling van stukken²⁷⁵⁴. Ook dat zou voortaan naar de griffies verhuizen²⁷⁵⁵. Voortaan werd de akte van pleitbezorger naar pleitbezorger²⁷⁵⁶ ofwel afgeschaft ten gevolge van de veranderde procedure, of vervangen door de gerechtsbrief of aangetekende brief²⁷⁵⁷. Door de invoering van het dossier van rechtspleging²⁷⁵⁸ ten slotte werden veel akten afgeschaft²⁷⁵⁹. De twee zaken die we hier uitlichten (rolregeling en gerechtsdossier) vallen samen met een meer algemene ontwikkeling die een grotere rol toebedeelde aan de griffies. Voortaan vormden zij de spil²⁷⁶⁰.

685. Dat er praktische gevolgen zouden zijn aan het nieuwe, uitgebreide takkenpakket van de griffies stond in de sterren geschreven: *voortaan moeten griffiers niet enkel het werk van de rechters of de notaris opknappen maar ook van de pleitbezorgers en deurwaarders en dat allemaal met evenveel mensen en een wedde die de laatste vijf jaar niet meer werd aangepast.*²⁷⁶¹. Dit was natuurlijk allemaal wat polemisch verwoord, maar de belofde

²⁷⁵⁰ In de hoven van beroep organiseerden pleitbezorgers al een officieuze regeling van de rollen.

²⁷⁵¹ Art. 749 Ger. W.

²⁷⁵² Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1968. Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de heer Van Pe. *Parl. St. Senaat* 1967 – 1968, 20.

²⁷⁵³ E. KRINGS, 'L'économie générale de la réforme judiciaire, sa mise en application et ses problèmes', *Travaux de la faculté de droit*, Namen, 1969, 11 – 24 (23).

²⁷⁵⁴ Art. 189 CPC liet bijvoorbeeld de keuze tussen overlegging van stukken tussen pleitbezorgers met ontvangsbewijs of via de griffie cfr. art. 737 Ger. W. dat bepaalt dat de mededeling gebeurt door het neerleggen van de stukken ter griffie terwijl de mededeling van de geïnventariseerde stukken ook in der minne kan geschieden.

²⁷⁵⁵ De uitwisseling van conclusies vond onder het regime van de CPC doorgaans toch al plaats tussen advocaten onderling. Het betekenen van conclusies werd niet meer algemeen gebruikt.

²⁷⁵⁶ Voor een opsomming zie *Pand. b.*, 'Avoué', nr. 148 e.v.

²⁷⁵⁷ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 172. De pleitbezorgers verweten dit instrument geen besparing te zijn. In de plaats van de partijen (kost/stuk), werd de rechtspleging voortaan op kosten van de staat gevoerd. Memorie van het verbond van de pleitbezorgers van België betreffende het behoud van het beroep van pleitbezorger, 6.

²⁷⁵⁸ Altijd voor de rechtbanken van eerste aanleg, bij de vrederechter enkel in complexe zaken.

²⁷⁵⁹ Het maakt de 'kwaliteiten' bijvoorbeeld ook overbodig. In de nasleep van de afschaffing van de kwaliteiten tijdens het interbellum (zie *supra*) werd het idee van een dossier van de rechtspleging ook al opgeworpen door SHS (SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. I, 190 – 195).

²⁷⁶⁰ Art. 720 e.v. Ger. W. Dossier van de rechtspleging. Vanaf de inschrijving van de zaak op de algemene rol legt de griffier het dossier van de rechtspleging aan en legt er het dagvaardingsexploot in, in origineel of afschrift. Naargelang de afwikkeling van het geding ook nog de kennisgevingen, sommaties, besluiten, PV's van onderzoek, van plaatsopneming, verslagen van deskundigen, adviezen van het OM en een eensluidend verklaard afschrift van alle beslissingen van de rechter, vonnissen alvorens recht te doen of eindvonnissen. De pleitbezorgers stelden zich vragen bij de bereikbaarheid van de griffies, nieuwe stijl. De dagen van een pleitbezorger waren immers gevuld met het beantwoorden van brieven per spoedbestelling of van dringende telefoontjes. Zal men kunnen telefoneren met de nieuwe griffies? Memorie van het verbond van de pleitbezorgers van België betreffende het behoud van het beroep van pleitbezorger, 10.

²⁷⁶¹ A. JANSSENS, 'Nieuw wetboek naar een mislukking? Alarmkreet van Belgische griffiers te Antwerpen', *Nieuwe gazet van Antwerpen* 18 november 1968.

herziening van hun wedde voor de intrede van het nieuwe wetboek bleef aanvankelijk uit, terwijl de kaders voor de griffies gedurende de twintig jaar die vooraf gingen aan de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek niet meer aangepast werden²⁷⁶².

686. Een deel van de taken van de pleitbezorgers ging ook naar de advocaten: o.a. het instellen van een geding, de inschrijving op de rol, de mededeling van de conclusies en vragen tot uitstel en vaststelling. Lang werd het bezwaar opgeworpen dat een advocaat niet op twee plaatsen tegelijk kon zijn. Een experiment in Brussel toonde aan dat ook zonder pleitbezorger de zaak niet gedoemd was om in chaos te eindigen²⁷⁶³. Voor de rest hoefde de assimilatie van advocaat en pleitbezorger geen al te grote problemen op te leveren. Advocaten vervulden steeds vaker de rol die oorspronkelijk voorbehouden was voor de pleitbezorgers. Omgekeerd gebruikten partijen maar weinig de mogelijkheid zich te laten vertegenwoordigen door een pleitbezorger voor de rechtbank van koophandel, het vredegerecht of de werkrechtshraden. Naast de rolregeling lag de knoop voor de afschaffing van de pleitbezorgers vooral bij hun (gewaardeerde) tussenkomst bij een aantal ingewikkelde procedures zoals onroerend beslag, beslag onder derden, scheiding van goederen, verdeling bij omslag, rangregeling... Het radicaal besnoeien in deze procedures en de nieuwe figuur van de beslagrechter moesten de pleitbezorger doen vergeten.

6.7.2. Pleitbezorgers na 1 januari 1969.

687. Op het moment van hun afschaffing waren er nog 132 pleitbezorgers actief in België. 78 (59 %) daarvan waren enkel pleitbezorger terwijl 54 (41 %) van hen advocaat-pleitbezorger waren. Bij de pleitbezorgers beschikten 31 van de 78 (40%) over een rechtendiploma, terwijl alle advocaat-pleitbezorgers vanzelfsprekend ook jurist waren. In totaal waren 85 van de 132 (65%) pleitbezorgers dus jurist. Van de 31 pleitbezorgers die ook jurist waren, trokken 19 (24% van het totaal of 61 % van de juristen) van hen na de invoering van het Gerechtelijk Wetboek naar de balie terwijl ook 45 van de 54 advocaat-pleitbezorgers aanbleven²⁷⁶⁴.

688. De (grote) meerderheid van de juristen trok dus naar de balie, wat in het compensatievoorstel uit de jaren 1950 zou geleden hebben tot verlies van vergoeding. Dat maakt meteen het belang van de nieuwe regeling duidelijk. Pleitbezorgers die geen jurist waren, gingen vaak met pensioen. Anderen probeerden hun verworven kennis nog te valoriseren²⁷⁶⁵;

²⁷⁶² Zie ook *La Dernière Heure*, 9 november 1969 en *Pan*, Brussel 15 januari 1969, La mise en application de la réforme apporte quelques bonnes surprises. En in het Parlement *Parl. Hand.* Senaat, zitting van 13 februari 1969; 250 – 251 (Rombaut), 254 (Baert) en *ibid.* zitting van 18 februari, 260 (Dua).

²⁷⁶³ J. DAL, 'Une innovation: le service de remplacement', *JT* 1962, 699.

²⁷⁶⁴ Zie Bijlage X. Pleitbezorgers en het Gerechtelijk Wetboek.

²⁷⁶⁵ In dat opzicht is ook de zaak van Fortin treffend. Hij wou na de afschaffing terug aan de slag bij de balie. De Raad van de Balie was akkoord en ook stafhouder Baugniet had geen bezwaar. Bepaalde Nederlandstalige leden van de orde bleven echter bezwaar maken. De reden daarvoor was dat zij de vergoeding voor de pleitbezorgers als pensioen kwalificeerden terwijl die voor de pleitbezorgers slechts de compensatie was voor de geleden schade. *O.c.* Brief R. Dubois aan Fortin, *s.d.*.

in Brussel openden Anthonis, De Bouck en Libouton (voormalig pleitbezorgers bij de rechtbank van eerste aanleg van Brussel) de week na hun afschaffing een gerechtelijk secretariaat. Dit “... *bureau is bestemd om de toepassing van de beschikkingen van het Gerechtelijk Wetboek te vergemakkelijken en het zal de advocaten die het wensen mogen helpen, namelijk in de uitvoering van materiële taken. ... De inrichters van dit bureau hebben tegenover onze vereniging een verbintenis aangegaan, het voorrecht van de leden van de balie te eerbiedigen en, namelijk, slechts op aanvraag van de advocaat, gekozen door de cliënt, een of andere opdracht te aanvaarden.*”²⁷⁶⁶.

6.8. Conclusie

689. Ooit bedoeld als waarborg voor een goede rechtsbedeling werd het monopolie dat de pleitbezorgers genoten doorheen hun bestaan alsmaar meer afgebouwd. Terwijl de gewone procedure voor de rechtbanken van eerste aanleg en de procedure voor beroep de norm moesten zijn en dus ook vertegenwoordiging door pleitbezorgers, werd dit meer en meer uitgehold door de wetgever in de 19de en 20ste eeuw. Nog voor de Belgische onafhankelijkheid (maar vooral erna) beperkte de wetgever hun tussenkomst steeds meer: al maar meer zaken verhuisden naar de vrederechters, werkrechtersraden, administratieve commissies die zich bezighielden met het contentieux van de sociale zekerheid en nieuwe procedures sloten (of beperkten) de tussenkomst van pleitbezorgers uit²⁷⁶⁷. Dit optreden bereikte een hoogtepunt tijdens het interbellum. Vooral de wetgeving die uitging van de bijzondere machten ontnam de rechtbank van eerste aanleg haar bevoegdheid in tal van zaken. Als klap op de vuurpijl werd de tussenkomst van pleitbezorgers facultatief gemaakt bij beroepen tegen uitspraken van de vrederechter. Zo werden pleitbezorgers dubbel getroffen. Op de vooravond van hun afschaffing was hun werkveld (en hun aantal) een schim van wat het ooit geweest was. Het toegenomen aantal zaken in verhouding tot het beperkte aantal pleitbezorgers (zowel door het niet invullen van het effectief als het gebrek aan verhoging) zorgde ervoor dat het ambt levensvatbaar bleef. Verhogingen van tarieven lieten telkens lang op zich wachten en lagen ver onder een aanpassing aan de inflatie. Op die manier bleef het kostenvraagstuk langs de kant van de rechtzoekende beheersbaar.

690. De hele historie kan niet los gezien worden van een concurrentiestrijd met de advocatuur. Daarbij moeten we ook de ontwikkelingen in de advocatuur zelf in ogenschouw nemen. Net zoals er verschillen bestonden tussen kleine rechtbanken (geen of kleine balie en beperkt aantal zaken) en grote rechtbanken speelde het aantal advocaten en stagiairs en hun verhouding tot het aantal zaken een belangrijke rol. In de 19de eeuw werden pleitbezorgers in grote rechtbanken, zoals bijvoorbeeld die van Brussel, daarom ook gezien als een nuttig instrument. Ze ontlastten de advocaat van tal van praktische zaken die beneden zijn waardigheid zouden zijn. Deze redenering hangt noodzakelijkerwijze samen met het feit dat er genoeg zaken

²⁷⁶⁶ O.c. Brief van Jacques Champion, secretaris-generaal van de VZWD aan René Dubois van 20 december 1968.

²⁷⁶⁷ In Congo werden pleitbezorgers zelfs overbodig geacht en werd een burgerlijke rechtspleging ingevoerd zonder pleitbezorgers. Zie Hoofdstuk III: De bescheiden successen van pointillistische wetgeving.

en/of werk was om zich enkel op hun klassieke taken toe te leggen²⁷⁶⁸. Daartegenover stond dat bij kleinere rechtbanken pleitbezorgers mochten pleiten en dus concurrenten waren voor advocaten. Dat leidde er toe dat meer en meer advocaten het ambt van pleitbezorger ambieerden in combinatie met de advocatuur. Vaak verleenden deze advocaat-pleitbezorgers wel hun handtekening aan confraters maar ze hadden duidelijk een concurrentieel voordeel op hun collega's.

691. Het Gerechtelijk Wetboek schaft het ambt van pleitbezorger uiteindelijk af. De overgebleven pleitbezorgers protesteerden daar niet echt tegen omdat ze een zeer genereuze pensioenregeling kregen. Ze bevonden zich eigenlijk al twintig jaar in het vagevuur. Terwijl ten tijde van Allard de nieuwe pleitbezorgers nog moesten beloven zich niet te verzetten tegen een eventuele afschaffing van het ambt, was het beleid van Justitie op het moment van het Gerechtelijk Wetboek al minstens 25 jaar om het langzaam te laten uitdoven. Dat zorgde voor een interessante situatie voor de nog overgebleven pleitbezorgers. Een die ongetwijfeld veel nijd opgewekt moet hebben bij degenen die al op rust waren. De laatste pleitbezorgers waren een beperkte groep die de hoogste tarieven tot dan toe in de wacht gesleept hadden. Bovendien moesten met de inwerkingtreding van het nieuwe wetboek nog tal van zaken afgewerkt worden. Daarop de modaliteiten van de compensatieregeling toegepast, betekende dit dat de inkomsten van de laatsten der Mohikanen voor de basis (5 jaar) heel waarschijnlijk buitensporig hoog waren in vergelijking tot het inkomen dat ze normaal genoten in hun professionele loopbaan.

692. Voor het overige zijn de besparingen die het verdwijnen van de pleitbezorgers moesten opleveren wellicht opgegaan aan de nieuwe taken van de griffie. Om de bijkomende taken op te vangen, moesten immers de kaders van het griffiepersoneel verhoogd worden. Bij Van Reepinghens aanname dat een advocaat niet meer zou vragen dan een pleitbezorger voor de regeling van de rechtspleging²⁷⁶⁹ kunnen tenslotte ernstige bedenkingen gemaakt worden.

²⁷⁶⁸ Zie in dit verband ook Hoofdstuk V: 5.2.2.2.1. Crisis van de advocatuur?

²⁷⁶⁹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 171. De kost van tal van tussenkomsten door pleitbezorgers werd immers kunstmatig laag gehouden door vaste tarieven en een gebrek aan indexering. Lange tijd had dit een matigend effect op de gerechtskosten. Zie randnr. 542.

Hoofdstuk VII

Het gerechtelijk wetboek en de emancipatie van het sociaal recht in België

“Pour être réel, le particularisme d’un droit doit s’affirmer dans l’ordre juridictionnel... Confier aux juridictions ordinaires l’application d’un droit particulariste présente le double danger de voir combler par des emprunts au droit commun les lacunes de cette législation et de la voir interpréter en relation avec ce droit commun et donc déformer. Tout systèmes particuliers de droit doit avoir ses propres juridictions et son propre droit procédural.”²⁷⁷⁰

693. Doorheen de geschiedenis was het gerechtelijk recht veelal de speeltuin van specialisten, zeg maar juristen en in casu bovenal advocaten en magistraten. Maar toen in de jaren 1950 en 1960 van de vorige eeuw het Gerechtelijk Wetboek ook de arbeidsgerechten en jurisdicties voor maatschappelijke zekerheid opnam in een allesomvattende hervorming, kwam de rechtsorde opgebouwd door de burgermaatschappij in botsing met de wereld van arbeid. Die laatste moet beschouwd worden als een wereld op zich, met haar eigen gebruiken en tradities. Want wat er zich achter de muren van de ateliers en fabrieken afspeelde, was vreemd voor wie niet tot die wereld behoorde²⁷⁷¹. Zij vond dat een rechtstak met een bepaalde eigenheid ook tot uiting moest komen in haar instellingen en procedure, zoals dit het geval was voor het burgerlijk, straf- of handelsrecht. Lang kon de werkrechtshoofdraden die rol vervullen voor het sociaal recht, spijs de inmenging van andere jurisdicties. De ontwikkeling van de sociale wetgeving en de snelle vlucht van onze sociale zekerheid na de Tweede Wereldoorlog noopten de beleidsmakers echter tot een rationalisatie van het contentieux, maar boden tegelijk kansen aan verschillende *stakeholders* in de ontwikkeling van deze rechtstak. Het doel is niet de geschiedenis van de werkrechtshoofdraden te traceren, maar om elementen te geven die nog niet bestudeerd zijn en relevant zijn voor de onderzoeksvragen van dit proefschrift. We beperken ons in dit hoofdstuk tot de directe aanloop tot en de hervorming van de werkrechtshoofdraden in het Gerechtelijk Wetboek. We focussen hierbij op de aanleiding en het verloop van die confrontatie.

²⁷⁷⁰ P. DURAND EN R. JAUSSAUD, *Traité de droit du travail*, dl. 1, 1949, nr. 202, 257.

²⁷⁷¹ B. DEBAENST, ‘Op zoek naar de leek in de werkrechtshoofdraden (1810-1967)’ in D. DE RUYSSCHER, (red.), *Rechtspreken en lekenparticipatie. Noodzaak of traditie?*, Maklu, Antwerpen, 2013, 99 – 125. (Hierna verkort als “B. DEBAENST, Op zoek naar de leek in de werkrechtshoofdraden”). (101 – 103).

7.1. Situatieschets aan de vooravond van het Gerechtelijk Wetboek

694. Hoewel de voorgeschiedenis van de arbeidsgerechten teruggaat tot de 13de eeuw, was het in België wachten op de reïncarnatie ervan in de Napoleontische tijd. Eerst nog afgeschaft tijdens de Franse Revolutie, een gevolg van de wet ‘*Le Chapelier*’, was het Napoleon die op vraag van de Lyonese zijde-industrie de instelling herintroduceerde. In zijn zog begonnen de *conseils de prud’hommes* aan een langzame veroveringstocht, eerst in Frankrijk en daarna in België²⁷⁷². De volgende 150 jaar ontwikkelden deze ‘rechtbanken’ zich verder in de periferie van Justitie. Noch onze Grondwet (tot 1971), noch de opeenvolgende wetten op de gerechtelijke organisatie of de Code de procédure civile keken naar deze instelling om²⁷⁷³. Dat betekent niet dat de instelling zelf niet onderhevig was aan verandering; ze ondergingen een proces van democratisering, juridisering en professionalisering²⁷⁷⁴. Dit was op haar beurt verbonden met het ontstaan van sociale wetgeving op het einde van de 19de eeuw²⁷⁷⁵. Stellen dat onze huidige arbeidsrechtbanken en –hoven een volgende logische stap waren in deze evolutie is echter een brug te ver.

695. De ontwikkelingen die *supra* al even kort aangegeven werden, vertaalden zich in verschillende organieke wetten op de werkrechtshraden²⁷⁷⁶. De sociale hervormingen en de snelle ontwikkeling van de maatschappelijke zekerheid na 1945²⁷⁷⁷ leidden tot een nieuwe

²⁷⁷² In België werden onder Napoleontisch bewind twee werkrechtshraden opgericht in Gent en Brugge.

²⁷⁷³ Dat gebeurde om uiteenlopende redenen. Het bescheiden belang van de instelling bij de Belgische onafhankelijkheid volstond bijvoorbeeld niet om ze expliciet te vernoemen in de Grondwet van 1831. In de plaats daarvan werd ze beschouwd als een vorm van de rechtbank van koophandel. De wet op de gerechtelijke organisatie van 1832 stond dan weer in het teken van het nieuw in te richten Hof van Cassatie terwijl die van 1869 de materie aan een bijzondere wetgeving overliet daar niet lang ervoor een organieke wet (Loi organique des conseils de prud’hommes du 7 février 1859, *Pasin.* 1859, 53) erop werd gestemd. Dezelfde redenering werd gevolgd door Albéric Allard bij het ontwerp van zijn Code de procédure civile (Ontwerp Allard). Bovendien ressorteerden de werkrechtshraden al die tijd onder de minister van Arbeid.

²⁷⁷⁴ B. DEBAENST, Op zoek naar de leek in de werkrechtshraden, 99 – 125.

²⁷⁷⁵ Al stelt zich de vraag of we zomaar het predicaat sociale wetgeving kunnen gebruiken want er is een duidelijk liberale stempel en enkel de ergste wantoestanden worden aangepakt. J.-P. NANDRIN, ‘La genèse du droit du travail en Belgique. Plaidoyer pour la chronologie’, in S. DAUCHY, J. MONBALLYU en A. WIJFFELS (ed.), *Auctoritates Xenia R.C. Van Caenegem oblata*, Brussel, KVAB, 1997, 256 – 288; J.-P., NANDRIN, ‘La laborieuse genèse du droit social belge: une utopie récupérée?’, in G. KURGAN-VAN HENTENRYK (ed.), *La question sociale en Belgique et au Canada XIXe-XXe siècle*, Brussel, ULB, 1988, 123 – 138. J. DEFERME, *Uit de ketens van de vrijheid. Het debat over de sociale politiek in België. 1886-1914*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2007. (Hierna verkort als “J. DEFERME, *Het debat over de sociale politiek in België*”). Ook in het parlement overheerste nog steeds de liberale ideologie van non-interventionisme. Zie B. DEBAENST, ‘A Study on juridification: the case of industrial accidents in nineteenth century Belgium’ *TRG*, afl. 81, 2013, 247 – 273. (255 – 256).

²⁷⁷⁶ Terwijl de eerste Belgische wet op de werkrechtshraden, de wet van 9 april 1842, op zich nog geen grote veranderingen met zich meebracht (zie o.a. M., MAGITS, ‘De wet van 9 april 1842 houdende de oprichting van meerdere werkrechtshraden: een rechtshistorische bijdrage’ in X., *Liber Amicorum E. Krings*, Brussel, Story-Scientia, 691 – 701) voerde de wet van 7 februari 1859 de paritaire samenstelling in. De wet van 31 juli 1889 democratiseerde de instelling vervolgens verder door hervormingen van de verkiesbaarheid en stemgerechtigdheid. In 1910 deden vrouwen hun intrede, werd de rechtsmacht verder uitgebreid met o.a. de bedienden en werden de werkrechtshraden van beroep ingericht. Zie o.a. *Pandectes b*, dl. LXXXI, 1905, Brussel, Ferdinand Larcier, 1021 – 1108. Ook de intrede van de figuur van rechtskundig bijzitter in 1910 is een belangrijk gevolg van de genese van sociale wetgeving, daarvoor had de werkrechtshraad veel meer weg van arbitrage.

²⁷⁷⁷ Zo legde de Besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders de basis voor de ontwikkeling van de sociale zekerheid in België, zie G. VAN THEMISCHE, *De beginjaren van de sociale zekerheid in België 1944-1963*, Brussel, VUBPress, 1994, 206 p. en D. LUYTEN en G. VAN THEMISCHE (eds.), *Het*

hervorming. Want steeds meer werden zowel het arbeidsrecht als het contentieux van de maatschappelijke zekerheid geconfronteerd met versnippering, zowel inhoudelijk als territoriaal. Dit was ook een direct gevolg van de wijze waarop het sociaal recht zich sinds het einde van de 19de eeuw ontwikkelde: een moeizame veroveringstocht waarbij alleen het praktisch realiseerbare voorop stond.

696. Zo kwamen geschillen rond de uitvoering van de arbeidsovereenkomst voor de werkrechtshraden. Waren die er niet, dan moest de zaak voor de vrederechter of de rechtbank van eerste aanleg gebracht worden. Werkrechtshraden werden immers niet op administratieve of bestuurlijke leest ingericht, zoals de rest van het gerechtelijk apparaat. Ze werden daarentegen *ad hoc* opgericht op vraag van de lokale nijverheid. Omdat iedere oprichting telkens via het Parlement moest gebeuren, kenden ze maar een gestage, graduele verspreiding. In bepaalde gevallen was ook de rechtbank van koophandel of de rechtbank van eerste aanleg (o.a. voor de toepassing van de strafbepalingen) bevoegd.

697. Wat geschillen uit het sociale zekerheidscontentieux betreft, is de situatie zo mogelijk nog complexer. We maken een korte wandeling door het labrynt. Als er een geschil rees tussen de verzekeringsplichtige werkgevers en de maatschappelijke zekerheid kwam de zaak voor de vrederechter. De kinderbijslag voor loonarbeiders viel onder scheidsrechterlijke commissies als de statuten van de betrokken compensatiekassen dat voorschreven; anders onder de werkrechtshraden. Geschillen tussen kassen en aangeslotenen vielen echter onder de vrederechter en bij gebrek aan scheidsrechterlijke commissies mochten de statuten voorzien in de oprichting van een verzoeningscommissie. Deze was, net zoals bij de kinderbijslag, paritair samengesteld maar zonder het voorzitterschap van een magistraat. Betwistingen rond de verzekering voor ziekte en invaliditeit vielen onder de gewone rechtbanken maar konden ook bij klachtencommissies en commissies van beroep. Die waren paritair samengesteld en werden geleid door een magistraat. Geschillen rond werkloosheid werden voor klachtencommissies gebracht met een zelfde samenstelling. Daar bestond ook een commissie van beroep die als een soort cassatierechter zetelde en enkel optrad in geval van overtreding van de wet of het reglement. Ouderdomspensioenen vielen dan weer onder het gewone rechtssysteem, maar klachten tegen een beslissing rond de rentebijslag verliepen via commissies van beroep. Ten slotte werden beroepen tegen ministeriële beslissingen rond de tewerkstelling van vreemde arbeidskrachten voor commissies van beroep gebracht. Die waren samengesteld uit ambtenaren die de verschillende ministeries vertegenwoordigden²⁷⁷⁸. Sommige van deze administratieve commissies werden op nationaal vlak georganiseerd, anderen werden over het hele land verspreid. Hun aantal kon verschillen naar de aard van de te beslechten materie. Hoger beroep verliep meestal via commissies van hoger beroep. Helemaal bovenaan vielen werkrechtshraden, vrederechters en rechtbanken van eerste aanleg onder het Hof van Cassatie, terwijl beslissingen van bestuurlijke commissies onder de Raad van State ressorteerden.

Sociaal Pact van 1944, *Oorsprong, betekenis en gevolgen. Acta van het historische luik van het colloquium '50 jaar sociaal pact'*, Brussel, VUBPress, 1995, 368 p.

²⁷⁷⁸ Voor een uitgebreid overzicht, zie C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, 'Les Juridictions du travail' in *Les Nouvelles*, dl. II, *Droit Social*, Brussel, Maison Ferdinand Larcier, 1953, 41 – 48. (Hierna verkort als 'C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, *Droit social*')

698. Het resultaat van deze versnippering was een gebrek aan unificatie van de rechtspraak. Omdat die in belangrijke mate het arbeidsrecht en, bij uitbreiding, ook het sociaal recht vorm gaf, hypothekeerde dit ook de eenheid van de sociale wetgeving zelf. Dat leverde meteen een belangrijke *incentive* op voor de syndicale bewegingen, die na 1945 de samenleving op paritaire leest wilden herorganiseren²⁷⁷⁹.

699. Tegelijk rijpte in de geesten het idee van het sociaal recht als aparte en volwaardige rechtstak. De meerderheidsopvatting die begin 19de eeuw sociale wetten nog als uitzondering op het burgerlijk recht bestempelde²⁷⁸⁰, kwam na 1945 meer en meer onder druk te staan. Aan de Belgische universiteiten werd al tijdens het interbellum sociale wetgeving gedoceed, al was die verzamelnaam toen meer fictie dan werkelijkheid, en (inter-) universitaire onderzoeksgroepen schoten als paddenstoelen uit de grond²⁷⁸¹. Ook in de rechtsleer vond deze opvatting steeds meer gehoor. Zo nam het *Tijdschrift voor Sociaal Recht* de benaming ‘sociaal recht’ in 1948 expliciet op in zijn titel, meteen de eerste keer dat een tijdschrift zo expliciet de nadruk legde op ‘het’ sociaal recht. Tot dan toe hadden de sociaalrechtelijke tijdschriften immers steevast een finaliteit die anders of ruimer was dan het zuivere sociaal recht²⁷⁸². Die echo kreeg vanaf einde jaren 1940 ook gehoor bij de wetgever toen minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Léon-Eli Troclet²⁷⁸³, die ook zelf een belangrijke rol speelde bij de uitbouw van de sociale zekerheid, het plan opvatte om de sociale wetgeving te codificeren²⁷⁸⁴.

²⁷⁷⁹ Dit vormde het zwaartepunt in een streven tot democratisering van het gerecht door het ABVV/FGTB. Zie Algemeen Belgisch Vakverbond, *Statutair Congres 22-23-24 april 1968. Verslag voor de jaren 1965-66-67*, 12.

²⁷⁸⁰ Denk o.a. aan de discussies naar aanleiding van de arbeidsongevallenwet. Zie B. DEBAENST, ‘Een ‘accident de parcours’? De bevoegdheid van de vrederechter voor arbeidsongevallen in de wet van 1903’ in G. MARTYN (ed.), *Scènes uit de geschiedenis van het vrederecht/Scènes de l’histoire de la justice de paix*, Brugge, Die Keure, 2011, 149 – 165 (hierna verkort als ‘B. DEBAENST, De bevoegdheid van de vrederechter voor arbeidsongevallen in de wet van 1903’) en meer algemeen J. DEFERME, *Het debat over de sociale politiek in België*.

²⁷⁸¹ Zie J. DE BROUWER & B. DEBAENST, ‘Naissance et développement de l’enseignement universitaire du droit social en Belgique’, *TSR* 2017 1-2, 19 – 34.

²⁷⁸² Zie B., DEBAENST, ‘Een bijdrage tot de geschiedenis van het Tijdschrift voor Sociaal Recht’ *TSR* 2013/4, 773.

²⁷⁸³ Léon-Eli Troclet (°Luik, 14 juni 1902 – †Brussel, 30 april 1980) was een Belgisch politicus en minister voor de POB/PSB. In die hoedanigheid trad hij vervolgens op als minister van Arbeid en Sociale Voorzorg tijdens de regering Van Acker I en II (1945 – 1946), als minister van Economische Zaken in Spaak II en daarna terug als minister van Arbeid en Sociale Voorzorg in Van Acker III, Huysmans, Spaak III en Spaak IV (1946 – 1949) en Van Acker IV (1954 – 1958). Als hoogleraar doceerde hij bovendien sociale wetgeving aan de ULB. De link met zijn politiek engagement is snel gelegd. P. VAN MOLLE, *Het Belgisch Parlement (1894 – 1969)*, 321 – 322.

²⁷⁸⁴ Zijn oorspronkelijke voornemen was vierledig. 1. De codificatie van de *sécurité du travail*. Een commissie begint in mei 1945 met het aanpassen van het *Règlement général de la protection du travail* met twee KB’s van 11/2/1946 en 27 september 1946 en met het invoeren van een *Règlement général des mines* door KB van 25 september 1947; 2. *La réglementation du travail*. Dit wetsontwerp werd ingediend bij de Raad van State maar verviel na ontbinding van het Parlement; 3. *Les contrats civils de travail*. Het voorontwerp werd doorgestuurd naar de Raad van State die zijn advies gaf op 19 december 1949 maar verviel door ontbinding van het Parlement. Troclet probeerde het ontwerp tevergeefs te reanimeren (Wetsvoorstel tot invoering van een Burgerlijk Arbeidswetboek, *Parl. St. Senaat* 1950 – 1951, nr. 125). Wel werd in 1951, op voorstel van toenmalig minister van arbeid en sociale zekerheid Geeraard Van den Daele (CVP/PSC), een studiecmissie belast met het voorbereiden van een voorontwerp van een Code du travail (KB 24 september 1951). Het opzet was iets groter dan het private initiatief Code du Travail (Brussel, Vve. Ferdinand Larcier, 1926) dat verscheen in de reeks *Les Codes Edmond Picard*. Zij waren slechts een verzameling van relevante wetten en besluiten. De commissie verzande uiteindelijk in een existentiële discussie over beginselen die de verschillende sociaalrechtelijke regels (al dan niet) gemeen hadden. Zie M. STORME, ‘Les problèmes généraux de la codification du droit social belge’ *RW* 1956 – 1957, 145 – 154 en J. STEYAERT, ‘Introduction à la codification du droit social en Belgique’, *RW* 1956 – 1957, 155 – 174. Troclets vierde en laatste voornemen, een codificatie van het socialezekerheidsrecht, liet hij uiteindelijk varen omdat hij van mening was dat deze tak nog niet de vereiste maturiteit bezat.

700. Naast het rechtenonderwijs, sommige rechtsleer en het (weinig succesvolle) codificatieproject toonde het autonomiestreven voor het sociaal recht zich ook nog op een andere manier. Na 1945 kwam de klassieke *summa divisio* tussen burgerlijke en politieke rechten immers onder druk te staan toen sommigen het bestaan van een categorie administratieve rechten bepleitten en anderen die van sociale rechten. Beide standpunten hadden een rechtstreekse weerslag op de nakende reorganisatie van de arbeidsgerechten.

701. Voorvechters van het bestaan van administratieve rechten gingen ervan uit dat de rechten van de aan de maatschappelijke zekerheid onderworpen personen administratieve rechten waren en hielden een reorganisatie voor van alle rechtscolleges inzake maatschappelijke zekerheid in één administratieve rechtbank²⁷⁸⁵. De pijnpunten van het systeem, territoriale en inhoudelijke versnippering en bedenkelijke waarborgen voor de rechten van verdediging²⁷⁸⁶, waren genoegzaam bekend zodat een reorganisatie van de bestuurlijke rechtscolleges zich sowieso opdrong. Hiertoe werden Henri Fuss²⁷⁸⁷ en Walter Leën²⁷⁸⁸ aangesteld als rijkscommissaris en adjunct-rijkscommissaris om een hervorming van de maatschappelijke zekerheid te bestuderen²⁷⁸⁹. Daarvoor werd ook een paritair comité (*sic*) opgericht, samengesteld uit vertegenwoordigers van werknemers en werkgevers, dat advies moest verlenen. In hun rapport stelden ze een rationalisatie voor van het kluwen van bestuurlijke rechtscolleges in het belang van de eenheid van de rechtspraak²⁷⁹⁰. Over wat met de rest van het contentieux van het sociaal recht moest gebeuren, liepen de meningen uiteen.

²⁷⁸⁵ Zie P. WIGNY, *Principes généraux de droit administratif belge*, De Visscher en Bruylant 1948, 218 – 219. Zie ook F.J. DE WEERT, ‘Het probleem der arbeidsgerechten’, *RW* 1956 – 1957, 321 – 344 (323 – 327), J. STASSEN, ‘Essai sur la nature des droits aux prestations en matière de sécurité sociale’, *TSR*, 1955 141 – 179 en J. STASSEN, ‘Observaties... Verslag voor zitting 21/5 interuniversitair instituut voor sociaal recht’, *TSR*, 1955, 180 – 193.

²⁷⁸⁶ Er was bijvoorbeeld geen uniforme regeling voor hoger beroep en terwijl sommige rechtscolleges paritair samengesteld waren, werden andere bemand door ambtenaren die onder het gezag vielen van een minister die op zijn beurt zelf vaak een van de partijen was. Zie M. DIDERICH, *Le contentieux de la sécurité sociale (communication à la seconde journée d’études de l’Institut interuniversitaire de droit social)*, *TSR*, 1953, 138 – 152 en 178 – 196. Verder werd ook de invloed van de Administratie gehegeld (C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, *Droit social*, nr. 1044, 252). Dat beeld werd versterkt door het feit dat administratieve commissies al te vaak als gevolg van een bijzondere machtenwet door bijzondere machtenbesluiten en KB’s werden ingericht, wat de uitvoerende macht te veel controle gaf over de organisatie en procedure. Die kritiek kreeg gehoor bij de behandeling van het wetsontwerp betreffende ouderdomspensioenen dat later ook een keerpunt zal blijken voor de administratieve commissies (zie *infra*). Art. 54, Wetsontwerp betreffende het ouderdomspensioen, *Parl. St. Kamer*, 1951 – 1952, nr. 240.

²⁷⁸⁷ Over Henri Fuss zie K. VLEMINCKX, ‘Henri Fuss (1882 – 1964): Sociale zekerheid als instrument van vrede en rechtvaardigheid’, *BTSZ*, 2014, afl. 4, 427 – 445. Fuss werd in 1938 directeur-generaal van het Ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg. Tijdens de Tweede Wereldoorlog leidde hij het studie bureau van de clandestiene Belgische Werkliedenpartij en zetelde daarna in het Comité voor werknemers en werkgevers waar de krijtlijnen voor de Belgische welvaartstaat werden uitgetekend en dat uiteindelijk zal leiden tot het sociaal pact (zie noot 9). Tijdens de oorlog door de Duitse bezetter afgezet, werd hij na de bevrijding opnieuw aangesteld als directeur-generaal van het Ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg. In die hoedanigheid coördineerde hij alle activiteiten van het departement betreffende de concrete organisatie van de sociale zekerheid. In 1947 werd hij ook voorzitter van de Algemene Paritaire Raad, vanaf 1952 de Nationale Arbeidsraad, en voorzitter voor het beheer van de Rijksdienst voor Maatschappelijke zekerheid.

²⁷⁸⁸ Over Walter Leën zie J. VAN LANGENDONCK, ‘Walter Leën’, *BTSZ*, afl. 2, 2012, 451 e.v. Leën was o.a. Adjunct-kabinetschef van de Minister van Volksgezondheid en Gezin en academicus. Later werd hij administrateur-generaal van de Rijksdienst voor Maatschappelijke zekerheid.

²⁷⁸⁹ Regentsbesluit van 13 september 1949, *Pasin*, 1949.

²⁷⁹⁰ Hun aanbevelingen kregen niet de verhoopde gevolgen zie C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, *Droit social*, nr. 1061.

De een hield het op de bestaande situatie terwijl anderen argumenteerden dat werkrechtshraden in essentie een uitzonderingsrechtbank waren. Bijgevolg drong de afschaffing zich op en werd de graad van zelfstandigheid betwist van de rechtstak die een aparte jurisdictie moest rechtvaardigen. De rest van het sociaalrechtelijk contentieux zou in dat geval verdeeld moeten worden onder de bestaande jurisdicties of sterker nog, geabsorbeerd worden door een heuse eenheidsrechtbank²⁷⁹¹.

702. Dit administratief spoor kwam al snel onder druk te staan bij de behandeling van een wetsontwerp op de arbeiderspensioenen: eerst in de commissie voor arbeid en sociale voorzorg, daarna in plenaire vergadering. De Kamer van Volksvertegenwoordigers (en de Senaat) wilde(n) de aard van de betrokken rechten bepalen en een tijdelijk stelsel voor de geschillen instellen in afwachting van een overdracht aan de arbeidsgerechten. In dit geval nam de wetgever een duidelijk standpunt in²⁷⁹². Het recht op pensioen had het karakter van een burgerlijk recht maar werd om technische redenen toevertrouwd aan rechtscolleges met een bestuurlijke structuur en tegelijk ondergebracht onder het toezicht van het Hof van Cassatie. Onder het toezicht van het Hof van Cassatie werd een voldoende waarborg gezien voor de erkenning van dit burgerrechtelijk karakter. De toen nog niet zo lang geleden opgerichte Raad van State dacht daar duidelijk anders over. In zijn advies bij het wetsontwerp rond de fondsen voor bestaanszekerheid stelde hij dat "... de wetgever, door bestuurlijke rechtscolleges te belasten met de berechting van geschillen ter zake, op de meest categorische wijze besliste dat het recht op de voordelen der bestaanszekerheid geen burgerlijk recht is"²⁷⁹³. De wetgever reageerde door de aard uitdrukkelijk te erkennen in de wet²⁷⁹⁴. Ook het Hof van Cassatie hield het bij de klassieke tweedeling; wat niet onder de noemer politieke rechten viel, was noodzakelijkerwijze een burgerlijk recht²⁷⁹⁵. In een later arrest verduidelijkte het Hof van Cassatie dat werklozensteun een staatsburgerlijk recht is, in de zin van artikel 93 van de Grondwet²⁷⁹⁶. De uitspraak haalde de rechtsgrond voor menig administratief rechtscollege

²⁷⁹¹ Exponent van deze benadering is Marc-Antoine Pierson. Zijn werkstuk over gerechtelijke inrichting en bevoegdheid was ten dele een reactie op het Regentsbesluit van 23 januari 1948 waarvan hij de detail-aanpassingen hekelde. Hij pleitte voor een meer radicale hervorming met als speerpunt de eenheid van rechtsmacht. Een afschaffing in het voordeel van de gewone grondwettelijk ingestelde rechtbanken, waaraan men "*misschien voor de sociale wetgeving lekenelementen kan toevoegen*". Zie M.-A. PIERSON, 'De l'organisation judiciaire et de la compétence', nr. 1406 en 1409. Dit is ook de mening van de balies; zie *infra*.

²⁷⁹² Zie in dat verband ook Wetsontwerp betreffende het ouderdomspensioen. Verslag namens de commissie voor de arbeid en de sociale voorzorg, uitgebracht door de heer De Paepe, *Parl. St. Kamer* 1952 – 1953, nr. 288; Verslag van de Commissie van Arbeid en Sociale Voorzorg, belast met het onderzoek van het wetsontwerp betreffende de arbeiderspensioenen, *Parl. St. Senaat*, 1953 – 1954, nr. 36 en *Parl. Hand. Kamer*, zitting van 17 juni 1953 en *Parl. Hand. Senaat*, zitting van 17 december 1953.

²⁷⁹³ Wetsontwerp betreffende de Fondsen voor bestaanszekerheid, *Parl. St. Senaat*, 1952 – 1953, nr. 318.

²⁷⁹⁴ Zie over deze vaudeville ook A. MAST, 'La nature du droit à la pension', *JT* 1957, 331.

²⁷⁹⁵ Cass. 21 mei 1933, *Pas.* dl. 1, 222 met conclusie van Procureur-Generaal Leclercq. Algemeen hierover zie 'Le développement de la solution judiciaire au contentieux administratif' in F. MULLER, *La Cour de cassation belge à l'aune des rapports entre pouvoirs. De sa naissance dans le modèle classique de la séparation des pouvoirs à l'aube d'une extension de la fonction juridictionnelle (1832-1914/1936)*, Brugge, Die Keure, 2011, 270 – 273.

²⁷⁹⁶ Cass. 21 december 1956, *Arr. Verbr.*, 1957, 279 – 282. Het Hof volgt daarmee de conclusie van procureur-generaal Ganshof van der Meersch, zie W. GANSHOF VAN DER MEERSCH, 'Existe-t-il des droits administratifs et sociaux distincts des droits politiques et dépourvus des garanties constitutionnelles?', *JT* 1957, 49 – 62. (Weergave van de conclusie).

onderuit²⁷⁹⁷. Uit de uitspraak en haar gevolgen (rechtsonzekerheid, *forum shopping*) bleek bovendien opnieuw pijnlijk de noodzaak voor een hervorming.

703. Pleitbezorgers voor het bestaan van sociale rechten lieten het niet aan hun hart komen. Ze grepen de dringende noodzaak om de bestaande instellingen te hervormen aan voor hun eigen plannen: de concentratie van alle geschillen over arbeidsrecht en maatschappelijke zekerheid in één rechtbank met een paritaire samenstelling. Niettegenstaande het verdict nog lang niet gevallen was in de rechtsleer²⁷⁹⁸ gingen zij uit van de eigenheid van het sociaal recht²⁷⁹⁹. In tegenstelling tot de administratieve oplossing stelden zij dat er sociale subjectieve rechten zijn in het arbeidsrecht en de sociale zekerheid²⁸⁰⁰.

7.2. Wetsvoorstellen tot oprichting of hervorming van de arbeidsgerechten

704. Het hoeft niet te verbazen dat minister van Arbeid en Sociale Voorzorg, Troclet, de spits afbeet met een eerste wetsvoorstel om de arbeidsgerechten te hervormen. Einde jaren 1940 diende hij als eerste een voorontwerp in tot het inrichten van de arbeidsrechtbanken. Maar na ongunstig advies van de minister van Justitie en zijn administratie, waarbij er vragen rezen over de grondwettelijkheid, werd het voorontwerp geweigerd²⁸⁰¹.

705. Die weigering was meteen de aanleiding voor een eerste tussenkomst over dit onderwerp door de socialistische vakbondsman Louis Major²⁸⁰². Toen tijdens de besprekingen over de herziening van de Grondwet partijgenoot Marc-Antoine Pierson in een amendement een hervorming voorstelde van artikel 105 GW, de grondwettelijke basis voor o.a. de

²⁷⁹⁷ Daarvoor kan de wetgever de kennisneming over geschillen overdragen aan andere rechtscolleges dan het bestaande gerechtelijk apparaat, zij het dat deze contentieus administratieve rechtscolleges enkel kunnen opgericht worden krachtens een wet die ook bepaalt welke staatsburgerlijke rechten worden voorgelegd (art. 94 Grondwet). Aangezien een groot deel van het sociale zekerheidscontentieus onder een stelsel van administratieve commissies viel die opgericht werden bij Regentsbesluit of Koninklijk Besluit in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog, zoals in casu het geval, en volmachtwetten vaak niet expliciet de opdracht hiertoe gaven, werd een bom gelegd onder het hele stelsel.

²⁷⁹⁸ P. BRASSEUR, 'Faut-il transformer les conseils de prud'hommes en tribunaux du travail?' *TSA* 1951, 77 – 85, E. THOMAS, 'Faut-il transformer les conseils de prud'hommes en tribunaux de travail?' *TSA* 1955, 201 – 204.

²⁷⁹⁹ Zie bijvoorbeeld P. HORION, 'Note sur le contentieux de la sécurité sociale' in *Problèmes*, mei 1948, 31. Hij wijst op de samenhang die zich uit in het interpreteren van sociale wetten aan de hand van elkaar.

²⁸⁰⁰ Zie C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, *Droit social*, nr. 1046, P. HORION, 'La réforme des conseils de prud'hommes', *Le Progrès social*, mei 1948, 31; HORION, 'Note sur le contentieux de la sécurité sociale' in *Problèmes*, 1949, 518 en FÉLIX, 'Les tribunaux du travail', *C.S.C., Bulletin mensuels de la Confédération des Syndicats chrétiens de Belgique*, 1951, 394.

²⁸⁰¹ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 27 oktober 1953, 15. Dit was waarschijnlijk de vrucht van de Commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbevestigingen op de rechterlijke inrichting (besluit van de Regent van 23 januari 1948 tot oprichting van een commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbevestigingen op de rechterlijke inrichting in *Rec. Circ.* 1948, 35 – 38). Het was tekenend dat deze commissie oorspronkelijk niets voorzag voor de werkrechtscolleges, er werd slechts voorzien in de mogelijkheid om een subcommissie hiervoor in te stellen bij ministerieel besluit dat gezamenlijk door de minister van Justitie en de minister van Arbeid en Sociale Voorzorg genomen moest worden. Een voorbode voor wat komen zou? Normaal ressorteerden de werkrechtscolleges onder de bevoegdheid van de minister van Arbeid en die indeling was, althans zeker in syndicale kringen, absoluut. Zie randnrs. 578 e.v.

²⁸⁰² Zie PV nationaal bureau van ABVV/FGTB 5 mei 1954.

rechtbanken van koophandel²⁸⁰³, rook hij zijn kans. Hij stelde voor om de werkrechtshraden op te nemen als deel van de rechterlijke macht en zo een einde te maken aan een discussie die al méér dan een eeuw woedde. Eens deze horde genomen, kon men vooruitkijken naar een hervorming ten gronde van de arbeidsrechtbanken²⁸⁰⁴. Een antwoord hierop kwam van de katholieke voorman August De Schryver die zich beriep op de interpretatie door Raikem²⁸⁰⁵, verslaggever voor de grondwetscommissie, dat werkrechtshraden een handels- of industrieel gerecht zijn in de zin van artikel 105 GW. Hoewel dit een eenvoudige redenering lijkt, was ze echter symptomatisch voor de wijze waarop christendemocraten en socialisten tijdens deze grondwetsherziening tegenover elkaar stonden²⁸⁰⁶. Net na de Koningskwesie en tegen de achtergrond van een tweede schoolstrijd [1954 – 1958] had de herziening eigenlijk tot doel de Grondwet in overeenstemming te brengen met de geplande Europese Defensiegemeenschap. Bij de christendemocraten, die over een absolute meerderheid beschikten, overheerste een minimalistische strekking die zich een koele minnaar toonde van een grondwet die, als vertaling van de tijdsgeest, voortdurend alle wettelijke verworvenheden zou opnemen. Voor de socialisten was het dit net wél. Zij zagen de kans om het recht op arbeid, sociale zekerheid... te betonen²⁸⁰⁷. Toen ook partijgenoot en minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Van Den Daele²⁸⁰⁸ zich aansloot bij De Schryvers redenering leek het vraagstuk omtrent de grondwettelijkheid beslecht. Getuige daarvan waren de verschillende wetsvoorstellen die de volgende jaren op het bureau van de Kamer neergelegd werden. We schrijven hierboven ‘leek’, want in zijn advies over het wetsontwerp van het Gerechdelijk Wetboek had de Raad van State ernstige bedenkingen bij de grondwettelijkheid van de hele instelling. Niet omwille van de historische discussie, maar omwille van de uitbreiding van hun bevoegdheid met het contentieux van de maatschappelijke zekerheid. De Grondwetgever van 21 april 1970 heeft dit bezwaar definitief opgelost door art. 105 van de Grondwet aan te passen. Voor een goed begrip dringt een korte bespreking van de verschillende wetsvoorstellen tot hervorming van de

²⁸⁰³ *Ibid.* Het amendement had op zich niets te maken met de grondwettelijkheid van de werkrechtshraden. Pierson wilde de rechtbanken van koophandel enkel uit de Grondwet laten schrappen zodat voor de gewone wetgever de deur zou openstaan voor een diepgaande hervorming van de instellingen van de rechterlijke macht. Zelf was Pierson een voorstander van een soort eenheidsrechtbank. (M.-A. PIERSON, ‘De l’organisation judiciaire et de la compétence’, nr. 1406). Het resultaat van Piersons academische oefening kon overigens ook in het Parlement op bijval rekenen; o.a. bij Van Hemelrijck (*Parl. Hand.* Senaat, zitting van 14 februari 1952, 473) en Ancot (*Parl. Hand.* Senaat, zitting van 19 mei 1952).

²⁸⁰⁴ De Commission pour la réforme des conseils de prud’hommes (binnen de Commissie van Arbeid) stemde eerder, op 20 oktober, met 10 tegen 2 en één onthouding voor de aanpassing van artikel 105 GW met het oog op het oprichten van arbeidsrechtbanken. Major waarschuwde ook nog dat niet enkel het ABVV vragende partij was maar ook het ACV en VBN. Zie PV nationaal bureau van ABVV/FGTB 5 mei 1954, 15.

²⁸⁰⁵ Over Raikem, zie *supra*.

²⁸⁰⁶ Pierson zag hierin bijvoorbeeld een klerikaal manoeuvre waarbij vastgehouden werd aan een burgerlijke inhoud van een liberaal getinte Grondwet. M.-A. PIERSON, ‘La révision constitutionnelle’, *Les Cahiers du Libre Examen*, 1 – 2, 1954, 9 – 11.

²⁸⁰⁷ AMSAB S/1986/501-83 Grondwetsherziening, Recht op Arbeid.

²⁸⁰⁸ *Parl. Hand.* Kamer, zitting van 27 oktober 1953, 17. “Ik ben...tot de conclusie gekomen dat deze herziening [van art. 105 GW] niet noodzakelijk is. Ik ben eerder geneigd te geloven dat de interpretatie van de verslaggever ons toelaat heel de reorganisatie van de arbeidsgerechten aan te vatten.”

arbeidsrechten zich op. Daarbij kan een opdeling gemaakt worden naar zowel de inhoud als naar de indieners²⁸⁰⁹.

7.2.1. Christendemocraten

706. Na Troclet's valse start mocht Humblet²⁸¹⁰ het echte startschot geven voor de oprichting van de arbeidsrechten. Zijn wetsvoorstel ging uit van de bestaande instelling van de werkrechtshoven. Wat de procedure betrof, veranderde er weinig en werd verder de nadruk gelegd op de voorafgaande verzoening die voortaan van openbare orde was²⁸¹¹. Zowel de werkrechtshoven van eerste aanleg als deze van beroep werden gereorganiseerd op de leest van de gerechtelijke inrichting. Zo werd voorzien in de oprichting van een arbeidsrecht in de hoofdplaats van elk rechterlijk kanton en 5 arbeidshoven (in Antwerpen, Brussel, Charleroi (!), Gent en Luik) maar uitzonderingen waren mogelijk omwille van economische of praktische redenen²⁸¹². Maar hoewel het paritaire karakter behouden bleef, werden wel grote wijzigingen in de samenstelling van de zetels en de wijze van benoeming ingevoerd. Dit was een gevolg van het politieke karakter van de verkiezingen van de werkrechtshoven, dat contrasteerde met de onafhankelijkheid waarin de rechterlijke macht normaal opereert²⁸¹³. De verkiezingen van de sociale rechters verdwenen. Voortaan werden ze aangeduid op basis van driedubbele lijsten van representatieve organisaties voor een zesjaarlijks mandaat (hernieuwbaar), op gezamenlijke voordracht van de ministers van Arbeid en Justitie²⁸¹⁴. De Koning benoemde voortaan de voorzitters en kamervoorzitters van de hoven en rechtbanken, onafzetbare magistraten, op voordracht van de ministers van Justitie en Arbeid. Als voorwaarden werden een diploma van doctor in de rechten en een bijzondere activiteit in verband met het maatschappelijk recht gesteld²⁸¹⁵. Voor hun rol stonden de rechtskundige bijzitters²⁸¹⁶ in de werkrechtshoven van beroep model.

²⁸⁰⁹ Een vergelijkende tabel van de verschillende wetsvoorstellen werd door Lahaye opgesteld voor de Commissie Arbeid en Sociale Voorzorg van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. *Parl. St.*, Kamer 1955 – 1956, nr. 436. Zie ook de vergelijkende studie van het Verbond der Belgische Advokaten in *Omnia Fraterne*, maart 1957.

²⁸¹⁰ Wetsvoorstel tot inrichting van de arbeidsrechten, *Parl. St.*, Kamer 1953 – 1954, nr. 143 (hierna: 'Wetsvoorstel Humblet'). Net zoals Humblet waren ook de overige indieners, met uitzondering van Placide de Paepe (bediende ACW), juristen: Marguerite De Riemaecker-Legot (ACW), Pierre Kofferschläger, de latere stafhouder van de Balie van Kortrijk, Albert De Gryse (NCMV, de middenstandsvleugel van de CVP), kon bovendien putten uit zijn eigen ervaring als rechtskundig bijzitter in de werkrechtshoven van Tielt.

²⁸¹¹ Art. 21 – 25 Wetsvoorstel Humblet.

²⁸¹² Art. 1 en 2, *ibid.*

²⁸¹³ Zie ook de verkiezingen voor de (leken-) rechters in de rechtbanken van koophandel.

²⁸¹⁴ Art. 6, *ibid.*

²⁸¹⁵ Art. 3 en 4, *ibid.*

²⁸¹⁶ B. DEBAENST, Op zoek naar de leek in de werkrechtshoven, 111 – 118. Al bij de (her)oprichting van de werkrechtshoven werd voorzien in de mogelijkheid om deze te laten bijstaan door een secretaris (art. 26 Decreet 1809). Die werd verkozen door de raad zelf, zonder dat daar wettelijke vereisten aan verbonden waren en vervulde in de praktijk eigenlijk de rol van griffier. Vanaf 1859 werd hij ook aangeduid als griffier (Art. 31 Wet 1859) en werd voorzien in een jaarlijkse vergoeding door de staat. Belangrijker was dat daartegenover stond dat de benoeming gebeurde door de staat, zij het wel nog op voorspraak van de werkrechtshoven (*Parl. Hand.* Kamer, zitting van 29 april 1858, 867). Door het tijdelijk karakter van de aanstelling van de lekenrechters en de eigen aanstelling voor onbepaalde tijd was de griffier vaak het enige constante element en zo het levende geheugen van de werkrechtshoven. De echte doorbraak kwam er met de rechtskundig bijzitter in 1910. Waar de wet van 1910

707. De bevoegdheid werd *ratione materiae* uitgebreid tot niet enkel geschillen inzake arbeidsverhuring maar ook tot betwistingen in verband met alle burgerlijke rechten, die in hoofde van de burgers ingevolge de maatschappelijke wetgeving in de ruimste betekenis van het woord en de arbeidswetgeving ontstaan, met uitsluiting van elke strafrechtelijke bevoegdheid²⁸¹⁷. Die grotere bevoegdheid verantwoordde meteen de nieuwe termen arbeidsgerechten en –hoven.

708. Dit wetsvoorstel werd een jaar later integraal opnieuw ingediend door partijgenoten De Gryse en co²⁸¹⁸.

7.2.2. Liberalen

709. Ook Kamerlid Lahaye toonde zich bijzonder actief bij de hervorming van de werkrechtshraden. Zijn voorstellen kunnen opgesplitst worden in enerzijds een pleidooi voor “sociale vredegerechten” en anderzijds voor de hervorming van de bestaande instelling van de werkrechtshraden.

710. Wat de hervorming van de werkrechtshraden betreft, moesten drie wetsvoorstellen zijn visie vormgeven. Het eerste wetsvoorstel sloeg op een territoriale hervorming van de werkrechtshraden²⁸¹⁹. Die voorzag in de mogelijkheid om via koninklijke besluiten nieuwe werkrechtshraden op te richten en bestaande te versmelten. Dit betekende eigenlijk een fundamentele breuk met het verleden waar werkrechtshraden, als uitzonderingsrechtbank, steeds door het Parlement in de vorm van een wet opgericht werden²⁸²⁰. Doel hiervan was de bestaande indeling aan te passen aan de algemene administratieve en gerechtelijke indeling²⁸²¹. Dit wetsvoorstel vormde een tweeluik met een tweede wetsvoorstel rond de vertegenwoordiging van de partijen en de samenstelling van het verzoeningsbureau van de werkrechtshraden²⁸²². Met dit wetsvoorstel wilden de indieners het juridische element in de werkrechtshraden versterken. Een vaak gehoorde en terugkerende kritiek op de werking van de werkrechtshraden was immers dat het verzoeningsbureau in de praktijk niet of slecht werkte. Nog volgens de indieners was dit het gevolg van een vermeende vergissing die bestond in de uitsluiting van het juridische element in het verzoeningsgeding, zowel wat betref de

de redactie (nog) van het vonnis nog niet toevertrouwd had aan de rechtskundige bijzitter, werd hij daar wel mee belast in 1926 (art. 76 Wet van 9 juli 1926).

²⁸¹⁷ Art. 14, *ibid.*

²⁸¹⁸ Wetsvoorstel tot inrichting van de arbeidsgerechten, *Parl. St.*, Kamer 1954 – 1955, nr. 161.

²⁸¹⁹ Wetsvoorstel tot wederafbakening van het rechtsgebied der werkrechtshraden, *Parl. St.* Kamer BZ 1954, nr. 48.

²⁸²⁰ Art. 30 GW: “*de rechterlijke macht wordt door de hoven en rechtbanken uitgeoefend*” juncto art. 92 GW: “*alle geschillen over burgerlijke rechten behoren bij uitsluiting tot de kennisneming van de rechter*” juncto art. 94 GW: “*geen rechtbank, geen tot eigenlijke rechtspraak bevoegd lichaam kan worden ingesteld dan uit kracht van een wet. Buitengewone rechtbanken noch commissiën kunnen, onder welke benaming ook, in het leven worden geroepen*”.

²⁸²¹ Zie *supra* over de organische (ver)spreiding van de werkrechtshraden.

²⁸²² Wetsvoorstel betreffende de vertegenwoordiging der partijen en de samenstelling van het verzoeningsbureau der werkrechtshraden, *Parl. St.* Kamer BZ 1954, nr. 49.

vertegenwoordiging (syndicale organisaties konden die rol opnemen terwijl dit voor advocaten niet, althans niet expliciet, toegestaan was) als de samenstelling van het college (de rechtskundig bijzitter maakt geen deel uit van het verzoeningsbureau, tenzij bij een klein geschil waar het verzoeningsbureau oordeelt)²⁸²³. Een derde en laatste wetsvoorstel draaide rond de bevoegdheid²⁸²⁴. Bij KB kon voortaan aan de werkrechtshraden de bevoegdheid verleend worden in zaken die voorheen aan commissies met jurisdictionele bevoegdheid toevertrouwd werden. Elk besluit tot overdracht van bevoegdheid bracht van rechtswege de ontbinding van de betrokken commissie met zich mee²⁸²⁵. Eenzelfde regeling was er voor zaken die tot de vrederechters behoorden²⁸²⁶. Iedere werkrechtshraad werd voortaan voorgezeten door een jurist, door de Koning benoemd²⁸²⁷, en de zetelende rechtskundige bijzitters zouden dan van rechtswege voorzitter worden²⁸²⁸. De voorzitter leidde de debatten en handhaafde de orde op de terechtzitting maar had slechts een raadgevende stem bij de beraadslaging²⁸²⁹.

711. Later gooide Lahaye het over een andere boeg met een wetsvoorstel tot inrichting van sociale vrederechters²⁸³⁰. In dit voorstel zouden sociale betwistingen, met inbegrip van strafzaken, naar meerdere onafzetbare sociale vrederechters verhuizen²⁸³¹. Die discussie werd ten dele al gevoerd in het begin van de 20ste eeuw met het toekennen van de bevoegdheid voor arbeidsongevallen aan de vrederechters. Toen botste een mogelijke uitbreiding van de bevoegdheid van de werkrechtshraden met deze materie nog op het argument van ongrondwettelijkheid en werd ook de piste van de gewone burgerlijke rechtbanken onderzocht. Uiteindelijk werd gekozen voor de vrederechter omdat die een aantal eigenschappen bundelde die nauw verwant waren met hoe de werkrechtshraden functioneerden. Zo had hij een verzoenende rol, was als ‘lokale’ magistraat goed vertrouwd met de omgeving en functioneerde met een vlotte en eenvoudige procedure²⁸³². In het voorstel van Lahaye zouden ze georganiseerd worden op de bestaande indeling van kantons/arrondissementen. Deze indeling werd ingegeven door de bezorgdheid om het arbeidsgerecht zo dicht mogelijk bij de rechtzoekende te brengen zodat deze geen grote verplaatsingen hoefde te doen om zijn aanspraken te doen gelden. Deze bijzondere vrederechters zouden bijgestaan worden in zowel sociale zaken, burgerlijke als strafzaken door werkrechtshraden, gekozen volgens de formule uit de huidige wet op de

²⁸²³ Het verzoeningsbureau bestond uit een werkrechtshraden-werkgever en, volgens het geval, een werkrechtshraden-werkman of werkrechtshraden-bediende (art. 50 Wet 9 juli 1926). Pas wanneer geen verzoening bereikt werd en wanneer de waarde van het geschil de 1.000 frank niet overschreed, was de rechtskundig bijzitter aanwezig bij het verzoeningsbureau dat dan in eerste en laatste aanleg oordeelde. Art. 55 wet juli 1926 en art. 54 wet 18 maart 1950.

²⁸²⁴ Wetsvoorstel tot wijziging, wat de bevoegdheid en de samenstelling van de zetel betreft, van de organieke wet van 9 juli 1926 op de Werkrechtshraden, *Parl. St. Kamer*, 1954 – 1955, nr. 143. (Hierna verkort als ‘Wetsvoorstel Lahaye’).

²⁸²⁵ Art. 8 en 9, *ibid.*

²⁸²⁶ Art. 11, *ibid.*

²⁸²⁷ Art. 1, *ibid.*

²⁸²⁸ Art. 4, *ibid.*

²⁸²⁹ Art. 2, *ibid.*

²⁸³⁰ Wetsvoorstel tot instelling van vrederechters voor sociale zaken, *Parl. St. Kamer* 1955 – 1956, nr. 489. (Hierna verkort als ‘Wetsvoorstel sociale vrederechters’)

²⁸³¹ *Ibid.*, art. 42 en 44. Art. 28 voorzag ook een onverienigbaarheid tussen het mandaat van werkrechtshraden en een bezoldigde functie in een professionele, interprofessionele of syndicale groepering.

²⁸³² Zie B. DEBAENST, De bevoegdheid van de vrederechter voor arbeidsongevallen in de wet van 1903, 149 – 165.

werkrechtersraden²⁸³³. Het openbaar ministerie zou worden waargenomen door een ambtenaar van het OM bij het kanton. Hoger beroep zou worden ingesteld bij de rechtbank van eerste aanleg voor burgerlijke zaken terwijl strafzaken door de correctionele rechtbank afgehandeld zouden worden²⁸³⁴ en dat alles onder het toezicht van het Hof van Cassatie²⁸³⁵. De oude procedures voor administratieve commissies en werkrechtersraden werden vervangen door die van de gewone rechtsmacht²⁸³⁶. Vermeldenswaardig is ook dat in burgerlijke zaken die niet vatbaar waren voor hoger beroep ook een afgevaardigde van (inter-) professionele verenigingen kon vertegenwoordigen. In hoger beroep is dit anders enkel mogelijk door leden van de balie²⁸³⁷. In strafzaken was vertegenwoordiging door iemand anders dan een lid van de balie pas mogelijk als er geen vrijheidsstraf of geldboete hoger dan politiestrafen mogelijk was. In hoger beroep gold een gelijke regeling²⁸³⁸.

712. Een wetsvoorstel van een andere liberaal, Tahon, vervolledigde het liberale luik van deze bijdrage²⁸³⁹. Ook dit wetsvoorstel wilde de op te richten arbeidsgerechten opnemen in de bestaande gerechtelijke inrichting. Zo moest een arbeidsrechtbank ingesteld worden in de zetel van elke rechtbank van eerste aanleg en de zetel van elk hof van beroep²⁸⁴⁰. Zowel de arbeidsrechtbanken als de arbeidshoven werden voorgezeten door onafzetbare magistraten²⁸⁴¹. De paritaire vertegenwoordiging bleef behouden maar de benoeming van de rechters en raadsheren-bijzitters verliep voortaan via de Koning, op voorstel van de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg en uit lijsten voorgedragen door de meest representatieve organisaties van werkgevers, bedienden en arbeiders²⁸⁴². De nieuwe arbeidsrechtbanken en -hoven zouden bevoegd zijn voor vorderingen op burgerlijk en strafrechtelijk gebied in verband met de sociale wetgeving²⁸⁴³. Maar in tegenstelling tot onderstaand wetsvoorstel van Louis Major was hier geen afzonderlijk parket. Het was daarentegen de procureur-generaal bij het hof van beroep of de procureur des Konings bij de rechtbank van eerste aanleg die de vervolging instelde²⁸⁴⁴. Zowel in burgerlijke als in strafzaken bleven de vonnissen en arresten onderworpen aan de controle van het Hof van Cassatie²⁸⁴⁵.

713. Dit voorstel besteedde uitgebreid aandacht aan de procedure voor de nieuwe instanties maar leek vooral in de bestaande situatie te berusten. Behoudens anders bepaald was het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering van toepassing. De bepalingen uit het wetsvoorstel behielden dan weer voor een deel de gebruiken voor de werkrechtersraden en administratieve commissies. Zo werd bijvoorbeeld een verplichte voorafgaande verzoeningspoging voorzien,

²⁸³³ Art. 5 en 10, Wetsvoorstel sociale vrederechten. Beslissingen worden genomen bij meerderheid, pas bij het staken van de stemmen is die van de beroepsmagistraat doorslaggevend (art. 27).

²⁸³⁴ Art. 47, Wetsvoorstel sociale vrederechten.

²⁸³⁵ Art. 50, *ibid.*

²⁸³⁶ Art. 49 en 51, *ibid.*

²⁸³⁷ Art. 30 en 31, *ibid.*

²⁸³⁸ Art. 32, *ibid.*

²⁸³⁹ Wetsvoorstel tot inrichting van de arbeidsgerechten, *Parl. St Kamer 1955 – 1956*, nr. 474. Tahon *et al.*

²⁸⁴⁰ Art. 1 en 2, *ibid.*

²⁸⁴¹ Art. 3, *ibid.*

²⁸⁴² Art. 9, *ibid.*

²⁸⁴³ Art. 13 e.v., *ibid.*

²⁸⁴⁴ Art. 11, *ibid.*

²⁸⁴⁵ Art. 97, *ibid.*

behoudens voor arbeidsongevallen en maatschappelijke zekerheid, twee zaken die voorheen niet onder de werkrechtshofraden vielen²⁸⁴⁶. Tegelijk werd de procedure algemeen ingeleid door een deurwaardersexploot²⁸⁴⁷ maar bestond voor zaken van maatschappelijke zekerheid de mogelijkheid van een verzoekschrift. Met betrekking tot bijstand en/of vertegenwoordiging konden de partijen in elke stand van het geding een beroep doen op een advocaat of een gevolmachtigd erkend vertegenwoordiger van een beroepsvereniging of syndicaat²⁸⁴⁸.

7.2.3. Socialisten

714. Aan socialistische zijde ten slotte was Louis Major de motor van de parlementaire ijver. Een eerste wetsvoorstel werd in 1954 neergelegd op het bureau van de Kamer²⁸⁴⁹. Dat voorzag in de oprichting van arbeidsrechtbanken per Koninklijk Besluit. Beroep tegen hun vonnissen kon ingesteld worden bij het Arbeidshof in Brussel²⁸⁵⁰. Elke kamer van de arbeidsrechtbanken en het arbeidshof werd voorgezeten door een onafzetbare magistraat, benoemd door de Koning, en bijgestaan door arbeidsrechters-bijzitters en arbeidsraadsheren²⁸⁵¹. Arbeidsraadsheren werden door de Koning benoemd voor zes jaar en op voordracht van het Arbeidshof, arbeidsrechters-bijzitters werden gekozen (eigenlijk verkozen) volgens de procedure die al bestond in de wet op de Werkrechtshofraden²⁸⁵². De bevoegdheid werd ook uitgebreid tot strafzaken²⁸⁵³. In dat kader voorzag het wetsvoorstel ook in een afzonderlijk parket bij het Arbeidshof en de arbeidsrechtbanken onder leiding van een procureur-generaal en een ‘procureur van de arbeid’²⁸⁵⁴. Daarnaast voorzag het voorstel ook de mogelijkheid tot het oprichten van een bijzondere, vaste, gerechtelijke politie²⁸⁵⁵. Opvallend was ook dat naast een uitgebreide strafrechtelijke bevoegdheid het toezicht op de vonnissen en arresten onttrokken werd aan de controle van het Hof van Cassatie. In de plaats hiervan nam het Arbeidshof met verenigde kamers kennis van beroepen tot nietigverklaring wegens schending van substantiële

²⁸⁴⁶ Art. 21, *ibid.*. De verplichte voorafgaande verzoeningspoging voor de werkrechtshofraden kon op meer waardering (en betere resultaten) rekenen dan die voor de burgerlijke rechtbanken die om die redenen ook afgeschaft werden. Zie Hoofdstuk III: 3.5.1.1. Afschaffen verplichte voorafgaande verzoeningspoging en Wet van 12 augustus 1911 houdende de afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoening,

²⁸⁴⁷ Art. 23, *ibid.*

²⁸⁴⁸ Art. 21 *juncto* art. 29, *ibid.*

²⁸⁴⁹ Wetsvoorstel tot instelling van het Arbeidshof en de Arbeidsrechtbanken, *Parl. St. Kamer*, BZ 1954, nr. 86 (Hierna verkort als ‘Wetsvoorstel Major 1954’). Naast Major (Secretaris-generaal van het ABVV, 1952 – 1968) hadden behoudens Fayat en Van Cleemput ook de overige indieners een uitgesproken vakbondsachtergrond; H. Castel (Vakbondssecretaris 1947 – 1958), J. De Coninck (Vakbondssecretaris 1926), J. Mage (Vakbondssecretaris 1938) en R. Hicguet (Secretaris van een Verbond van ziekenfondsen (1952)). Het oorspronkelijke idee kwam er via De Bock, die op het bureau van het ABVV een voorstel goedgekeurd zag om een *projet de loi de cadre* in te dienen dat bewust vaag bleef (“*de sorte que la FGTB n’en soit pas liée*”) over een aantal hete hangijzers. Zie PV van het nationaal bureau van ABVV/FGTB dd. 11 mei 1954.

²⁸⁵⁰ Art. 1, *ibid.*

²⁸⁵¹ Art. 13, 4° en 22, 3°, *ibid.*

²⁸⁵² Art. 13 en 22, *ibid.*. Het verkozen karakter van de sociale rechters maakte immers integraal deel uit van de traditie van de werkrechtshofraden en was ook belangrijk voor de vakbonden om hun onderlinge verhoudingen te bepalen.

²⁸⁵³ Art. 8, *ibid.*

²⁸⁵⁴ Art. 28 en 29, *ibid.*

²⁸⁵⁵ Art. 32, *ibid.*

of op straffe van nietigheid voorgeschreven vormen of wegens machtsoverschrijding²⁸⁵⁶. De instellingen zelf ressorteerden voortaan onder de minister van Arbeid. De amendementen van Desruelles schaften dit beroep evenwel af en regelden de voorziening in cassatie in burgerlijke zaken²⁸⁵⁷.

715. Het wetsvoorstel werd ook in 1958²⁸⁵⁸ en 1961²⁸⁵⁹ opnieuw door Major ingediend.

7.2.4. Tussenconclusie

716. Deze wetsvoorstellen bevatten de krijtlijnen voor het Gerechtelijk Wetboek. Naast een aantal verschillen vallen ook, en vooral, de grootste gemene delers ervan op: een beroepsmagistraat als voorzitter, een paritair element in de vorm van lekenrechters, een rationalisatie van de territoriale organisatie, een concentratie van het contentieux van arbeids- en socialezekerheidsrecht in één instelling en een (relatieve) tevredenheid met de procedure voor de werkrechtshraden. Naast een aantal inhoudelijke conclusies valt vooral op dat de verschillende traditionele partijen los van elkaar wetsvoorstellen uitwerkten. Het is immers niet zo dat het ene wetsvoorstel voortbouwde of reageerde op een ander. Bovendien moet ook gewezen worden op de achtergrond van de verschillende auteurs. Terwijl dat voor de katholieken en liberalen doorgaans juristen waren, hadden de meeste socialisten een achtergrond in de socialistische arbeidersbeweging. Bij die laatsten stellen we vast dat de voorstellen veel meer uitgingen van een wantrouwen tegen het bestaande gerecht dan bij de anderen het geval was. Wat de katholieken ten slotte betreft, wijzen we nog op de aanwezigheid van twee ACW'ers (Algemeen Christelijk Werknemersverbond) en 1 NCMV'er (Nationaal Christelijk Middenstandsverbond). Dit was wellicht niet vreemd aan de getemperde toon van hun voorstellen. Die leken de middenweg tussen die van de liberalen en de socialisten.

7.2.5. Analyse

7.2.5.1. Organisatie van de arbeidsgerechten

7.2.5.1.1. Pariteit

717. De wetsvoorstellen behielden de paritaire traditie in de vorm van sociale rechters- en raadsheren-bijzitters. Ook het voorstel van Lahaye tot het inrichten van sociale vredegerichten

²⁸⁵⁶ Art. 10, al 3 en art. 27, *ibid.*

²⁸⁵⁷ Wetsvoorstel tot instelling van het Arbeidshof en de Arbeidsrechtbanken, *Parl. St. Kamer BZ 1954*, nr. 86/2 en 86/3.

²⁸⁵⁸ Wetsvoorstel tot instelling van arbeidsgerechten, *Parl. St. Kamer 1958 – 1959*, nr. 316/1.

²⁸⁵⁹ Wetsvoorstel tot instelling van arbeidsgerechten, *Parl. St. Kamer BZ 1961*, nr. 125/1.

kwam hier in wezen op neer, zij het dat de (optionele) bijstand van lekenrechters hier voorbehouden bleef tot een aantal specifieke gevallen.

7.2.5.1.2. Beroepsmagistraten als voorzitter

718. Over de plaats van de beroepsmagistraat in de arbeidsrechtbanken of als sociale rechter leek in deze wetsvoorstellen nog weinig twijfel te bestaan²⁸⁶⁰. De meeste voorstellen opteerden voor een voorzitter die als jurist als beroepsmagistraat door de Koning benoemd werd en bovendien onafzetbaar was. De beroepsmagistraat die voortaan de arbeidsrechtbank moest voorzitten, moest de volwaardigheid van de rechtstak symboliseren. Het was een afweging tussen traditie en geloofwaardigheid²⁸⁶¹. Hierbij moeten we niet enkel focussen op de eigen interne ontwikkeling van de werkrechtshouders maar moeten we dit ook kaderen binnen een meer algemene ontwikkeling met de toenemende status en impact van juristen²⁸⁶².

719. De voorzitter-jurist moest ook een oplossing vormen voor een oud zeer. Hoewel pariteit in de oude werkrechtshouders steeds werd voorgehouden, vertelde de praktijk vaak een ander verhaal. Zo waren werkgevers *de facto* altijd in de meerderheid, met als resultaat dat werknemers zich soms slechter behandeld voelden voor de ‘eigen’ rechtbank dan voor de vrederechters²⁸⁶³. Daarom werd vanaf 1889 de voorzitter benoemd op dubbele voordracht van de werkgevers en werknemers²⁸⁶⁴. Maar ook dat bracht in de praktijk weinig zoden aan de dijk²⁸⁶⁵. Vanaf 1910 kon slechts één kandidaat, gesteund door een meerderheid van werkrechtshouders van beide categorieën, verkozen worden. Als er geen kandidaat was die voldoende steun genoot, werd een jurist ambtshalve benoemd als scheidsrechter tussen de klassen. Was er wel een consensus, dan werd slechts bijkomend een rechtskundig bijzitter geïnstalleerd. Later, bij de parlementaire voorbereiding van de wet van 9 juli 1926 op de organisatie van de werkrechtshouders, werd geopperd om het voorzitterschap van alle werkrechtshouders toe te wijzen aan een jurist. Dit werd door toenmalige minister van Nijverheid en Arbeid Moyersoen afgedaan als ‘niet strokend’ met de aard van de instelling. De uiteindelijke oplossing waren twee voorzitters (één werknemer en één werkgever) die elkaar om het jaar afwisselden en een jurist, verankerd in de figuur van de rechtskundig bijzitter, die slechts een adviserende stem had bij de besprekingen en pas beslissend was bij staking van de stemmen²⁸⁶⁶. Het voornemen om

²⁸⁶⁰ Zie wetsvoorstellen Major (art. 13), Humblet (art. 3 en 4), Tahon (art. 3) en Lahaye (art. 4).

²⁸⁶¹ Zie o.a. V. DE GRIJSE, ‘De arbeidsrechtbanken in de praktijk’, *RW*, 1981 – 1982, 722 e.v.; P. CRAEM, *ibid.* 727 – 730. Zie ook J. VAN HOUTTE en G., FRANSSEN, ‘De rol van de lekenrechters in de arbeidsgerechten’, in DE RUYSSCHER, D. (red.), *Rechtspreken en lekenparticipatie. Noodzaak of traditie?*, Maklu, Antwerpen, 2013, 226 p. (121 – 136).

²⁸⁶² Zie bijvoorbeeld de rechtbank van koophandel.

²⁸⁶³ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d’histoire sociale en Belgique*, Bruxelles, Editions de l’université de Bruxelles, 1956, 26. De vrederechter was aldus een “*magistrat strictement objectif et même plus ou moins paternel*”.

²⁸⁶⁴ Art. 69 Wet 1889.

²⁸⁶⁵ Het probleem lag immers niet enkel bij de persoon van de voorzitter maar ook bij onregelmatigheden bij de stemmingen, het niet of laattijdig laten weten wanneer de werkrechtshoudersraad bijeenkwam, ... Voor een beknopt overzicht zie D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, het economisch en het fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2015, 51 – 53.

²⁸⁶⁶ Art. 26 Wet van 9 juli 1926 op de werkrechtshouders.

een beroepsmagistraat aan het hoofd van de instelling te plaatsen, paste zo in een langere traditie die zocht naar een evenwicht. In werkelijkheid was dit vooral een verandering voor de werkrechtshraden in eerste aanleg want bij de werkrechtshraden van beroep²⁸⁶⁷ en in de grote meerderheid van de administratieve rechtscolleges belast met het contentieux van de maatschappelijke zekerheid werd het voorzitterschap al waargenomen door een jurist, advocaat of magistraat²⁸⁶⁸.

720. Noch het paritaire element, noch de beroepsmagistraat als voorzitter van de nieuwe arbeidsrechtbanken waren echter een historische vanzelfsprekendheid of vrij van kritiek. Magistraten binnenlaten in de werkrechtshraden, *a fortiori* als voorzitter, werd gepercipieerd als het binnenhalen van het paard van Troje. In syndicale kringen was het wantrouwen tegenover de magistratuur immers *legio* want “*en Belgique l’exercice de la justice n’est pas exempt de traditions bourgeoises et ... le président-magistrat contribuera dans une certaine mesure à la survivance d’une justice de classe*”²⁸⁶⁹. Dat wantrouwen was bovendien historisch geworteld. Niet enkel de oude werkrechtshraden waren het kind van de rekening tijdens de Franse Revolutie. Ook zaken die voorheen in de sfeer van de corporaties geregeld werden, moesten er als hinderpalen voor de vrijheid aan geloven. De wet van 2-17 maart 1791 schafte immers de corporaties af en de wet Le Chapelier van 16-17 juni 1791 verbood elke vorm van corporatie van burgers van eenzelfde staat of beroep. En *to add insult to injury* bleef ondanks de erkenning van de vrijheid van vereniging in de Belgische Grondwet in 1831 het oude Franse Strafwetboek van kracht dat elke coalitie van werknemers met het doel de arbeid te staken of te verhinderen, bestrafte. De bepaling *in casu*, art 415 Sw., werd pas afgeschaft met het nieuwe strafwetboek in 1867²⁸⁷⁰. Terwijl die vrijheid van vereniging niet gold voor werknemers was die voor een fabrieksbaas natuurlijk minder van belang²⁸⁷¹. De wetgever bleef ondertussen in gebreke om de afgeschafte corporatieve regeling te vervangen omdat men vertrouwde op de revolutionaire beginselen van vrijheid en gelijkheid, die het best de verhoudingen tussen

²⁸⁶⁷ Art. 86bis van de wet van 15 mei 1910. Zie P. WAUWERMANS, L.T. LÉGER, *Les conseils de prud’hommes (commentaire doctrinal et législatif de la loi du 15 mai 1910)*, Gent, Siffer, 1910.

²⁸⁶⁸ Dat was op zijn beurt ook niet vrij van kritiek. Zo waren er o.a. grondwettelijke bedenkingen (art. 103 GW) omtrent hun vergoeding in de vorm van presentiegeld. Zie ook de omzendbrief van Minister van Justitie Moreau de Melen van 15 maart 1949 in *Rec. Circ.* 1949, 38 – 63. Die had uiteindelijk tot doel om paal aan perk te stellen bij de aanwezigheid en cumuls van heel wat magistraten in dergelijke (vaak scheidsrechterlijke) commissies.

²⁸⁶⁹ Advies Nationale Arbeidsraad nr. 58 *dd.* 11 juli 1956 (hierna verkort als “NAR 1956”), op *cit.* 7-9. Het ACV was geen voorstander van de voorzitter-magistraat omdat het een breuk met de traditie zou betekenen. De werkgeversorganisaties en het ABVV dan weer wel, al hoopte deze laatste vooral dat het contact met de wereld van de arbeid tot een ‘heropvoeding’ zou leiden. Waar het ACV zich in 1952 nog voorstander verklaarde oordeelde een commissie in september 1955 daar anders over. Ook het ABVV leek op twee gedachten te hinken. Een en ander is waarschijnlijk niet vreemd aan het feit dat het ACV sinds jaar en dag een centrale leiding kende terwijl er binnen het ABVV een reformistische (sociaaldemocratische) en een revolutionaire (communistische kant) was. Het verschil tussen beide strekkingen was hier duidelijk. Een commissie sprak zich in een verslag *dd.* 25 februari 1953 nog uit voor een voorzitter gekozen uit werkgevers en werknemers. Het bureau van het ABVV verduidelijkt *dd.* 31 maart 1953 dat het moest gaan om iemand die géén jurist was. Een jaar later verdedigde N. De Bock het voorzitterschap van een jurist (Bureau ABVV/FGTB *dd.* 11 mei 1954). Alle protest van de regionale afdeling in Charleroi ten spijt (Bureau 25 mei 1954) blijft het ABVV bij haar standpunt (Bureau 22 juni 1954). Dit was ook het standpunt dat Major in het Parlement verdedigde. Brief *dd.* 23 december 1955 van Nationaal Secretaris N. De Bock aan de leden van het bureau over het voorzitterschap van de arbeidsgerechten

²⁸⁷⁰ F. STEVENS, ‘Het coalitieverbod in België (1795-1866)’ in R. BLANPAIN, *Liber amicorum Roger Blanpain*, Brugge, Die Keure, 1998, XVII 855 p. (395 – 413).

²⁸⁷¹ Al betekende dit natuurlijk ook dat kartels verboden waren.

werkgevers en werknemers zouden regelen²⁸⁷². Deze leemte werd nog meer op scherp gesteld door de veranderde samenleving onder impuls van de industriële revolutie: kinderen beneden 12 jaar die werkten, vrouwen en minderjarigen in de mijnen, een arbeidsduur enkel beperkt door het fysieke uithoudingsvermogen... Sindsdien groeide het besef dat er een onderscheid bestaat tussen de geïmpliceerde of juridische gelijkheid uit het Burgerlijk Wetboek en de werkelijke gelijkheid in het economisch leven²⁸⁷³. Het ontstaan van de vakbonden en vooral de nasleep van de onlusten in 1886, de paritaire adviesorganen en de sociale hervormingen die ze moesten voorstellen, probeerden hieraan tegemoet te komen. Magistraten waren echter als product van die ‘verfoeide maatschappij’ getekend door haar maxime en alzo beïnvloed door de meer individualistische strekkingen die de overhand hadden in de burgerlijke gerechten en kenmerkend zijn voor het burgerlijk recht²⁸⁷⁴. Dat zou er ook toe leiden dat beroepsmagistraten de arbeidsgerechten stiefmoederlijk zouden behandelen. Bovendien werd hen verweten weinig affiniteit te hebben met de sociale reglementering en gebruiken van de wereld van de arbeid, wat deels verklaard werd door de bevolkingslagen waaruit gerekruteerd werd. Een bedenking die weergalmde tot in het Parlement²⁸⁷⁵.

721. Juristen hadden echter al langer hun intrede gemaakt in de werkrechtsciraden. Dit was een gevolg van de opkomst van sociale wetgeving (o.a. de wet van 10 maart 1900 op het arbeidscontract) waardoor de nadruk van gewoonrecht en billijkheid verschoof naar een meer juridische aard. Die evolutie werd gereflecteerd in de figuur van de rechtskundig bijzitter²⁸⁷⁶ en

²⁸⁷² Zo vertrekt het Burgerlijk Wetboek vanuit de wilsautonomie van een individu die in volledige vrijheid en zonder inmenging van de wet de door hem gewilde verbintenissen aangaat, daarin enkel beperkt door de in artikelen 1128 – 1131 en 1133 gestelde vereisten.

²⁸⁷³ A. LANNOO, ‘Het arbeidsgerecht in België’, *RW* 1956 – 1957, 1873 – 1882 (1873).

²⁸⁷⁴ Nochtans waren de vakbonden niet volledig gekant tegen de figuur van de vrederechters, die soms de voorkeur kregen op een (desgevallend) door werkgevers gedomineerde werkrechtscirad. Bovendien bleek dat de kwalificatie van het gerechtssysteem als een blind repressie-instrument van de heersende klasse tegen de arbeiders niet opging. Het valt op dat de strengheid vooral kwam van de wetgever en niet zozeer van de rechter die de wet diende toe te passen. Zie D. HEIRBAUT en B. DEBAENST, ‘Het sociaal en het economisch recht: twee grote werven voor de justitieschiedenis’ in M. DE KOSTER, D. HEIRBAUT en X. ROUSSEAU (eds.), *Tweehonderd jaar justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie*, Brugge, Die Keure, 2015. 500 – 516 (504).

²⁸⁷⁵ Zie Verslag De Baeck, 39 waarin hij inging op de kritiek ten aanzien van beroepsmagistraten en hun (vermeende) onbekendheid met de *mores* van het sociaal recht.

²⁸⁷⁶ Zie noot 2818.

de intrede van advocaten en pleitbezorgers²⁸⁷⁷. Ook die ontwikkeling verliep niet zonder slag of stoot²⁸⁷⁸ en werd allerminst gesmaakt in syndicale kringen²⁸⁷⁹.

7.2.5.1.3. Benoeming voorzitter en lekenrechters

722. Een gezamenlijke benoeming van de voorzitter van de arbeidsrechtbank en de leden van het parket of sociaal auditoraat door de minister van Justitie en de minister van Arbeid zou tegemoetkomen aan de ‘algemene verzuchting’ van democratische rekrutering van de nieuwe magistratuur²⁸⁸⁰. Ook de jurist-voorzitter werd in tegenstelling tot de lekenrechters niet verkozen maar door de Koning benoemd én afgezet. Voorheen (sinds 1889) werden ook de lekenrechters-voorzitters en ondervoorzitters benoemd via Koninklijk Besluit.

723. Maar terwijl voor vakbonden het toevoegen van een lekenelement in de samenstelling van de arbeidsrechtbanken niet genoeg leek om het wantrouwen weg te nemen, was voor rechtspractici de paritaire vertegenwoordiging net een doorn in het oog. Waar syndicale organisaties bedenkingen hadden bij de figuur van de beroepsmagistraat, werden werkrechters door hen gepercipieerd als verdedigers van de rechtszoekende en niet als onafhankelijke en onpartijdige rechter²⁸⁸¹. Die perceptie werd ook gevoed door het stelsel van verkiezingen. Terwijl dit door juristen vaak verguisd werd²⁸⁸² was het voor de syndicale organisaties van

²⁸⁷⁷ Art. 62 wet 1910. Vertegenwoordiging of bijstand door advocaten of pleitbezorgers werd voorheen verboden in de reglementen van interne orde van de werkrechtshaden. Met deze bepaling werd deze uitzondering op het pleitmonopolie van de advocaten afgeschaft.

²⁸⁷⁸ DEBAENST wijst bijvoorbeeld op het fundamenteel anti-juridisch karakter van de werkrechtshaden in de 19de eeuw. Zo was er weinig animo voor het voorbeeld van de referendarissen bij de rechtbank van koophandel, uit vrees dat juristen de procedure zouden domineren en alleen zouden vonnissen. Die vrees kwam ook meer formeel tot uiting in de reglementen van interne orde na de wet van 1859. Deze stelden de persoonlijke verschijning van partijen verplicht en verboden de aanwezigheid van advocaten en pleitbezorgers. B. DEBAENST, *Op zoek naar de leek in de werkrechtshaden*, 114. De kritiek *medio* 20ste eeuw op de figuur valt samen te vatten als *méconnaissance des conditions de la vie sociale et des lois sociologiques auxquelles obéissent les relations entre employeurs et travailleurs* terwijl op juridisch vlak hen een te civilistische benadering van sociale wetten verweten werd samen met een misprijzen voor ongeschreven recht. C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, *Droit Social*, nr. 1031. *Contra* KLEINERMANN DE LANCE en RASIR, ‘La justice paritaire est-elle un mythe?’, *JT* 1959, 183: “Notre droit social est devenu un droit écrit, riche de textes divers, minutieux, complexes, que seuls connaissent et peuvent pratiquer des juristes spécialisés” waarmee ze poneerden dat sociale rechters niet beter op de hoogte waren van sociaal recht dan juristen.

²⁸⁷⁹ Wetsvoorstel van J. Van Roosbroeck *et al.* Wetsvoorstel tot herziening der wet van 9 juli 1926 op de Werkrechtshaden. *Parl. St. Senaat*, 1936 – 1937, nr. 71. Dit voorstel was o.a. het gevolg van ontevredenheid over de rechtskundig bijzitters die *dixit* de indieners regelmatig hun opdracht te buiten gingen en een actieve rol speelden bij de beslissing.

²⁸⁸⁰ *Op cit.*, P. HORION, ‘La réforme des conseils de prud’hommes’, *Le Progrès social*, mei 1948, 31 e.v. (38).

²⁸⁸¹ In die zin kunnen we o.a. verwijzen naar de onverenigbaarheden in art. 29 van het wetsvoorstel van de liberaal Lahaye tussen de functie van sociale rechter en een bezoldigd ambt in een professionele of syndicale groepering

²⁸⁸² Waar (stafhouder) Botson nog voorzichtig het politieke karakter van de verkiezingen hekelde (BOTSON, ‘La magistrature et les libertés constitutionnelles’, *JT* 1951, 97 e.v. ging Eeckhout nog verder (J. EECKHOUT, ‘La magistrature et les libertés constitutionnelles’, *JT* 1951, 125.”...elles empruntèrent tous les aspects d’une lutte purement politique... ces panneaux publicitaires, de ces manifestes, de ces campagnes de presse, de ces meetings, qui présidèrent à la designation, non de mandataires politiques appelés à faire prévaloir, majorité contre minorité, leur point de vue partisan sur celui de leurs adversaires, mais de juges voués à rendre une justice impartiale en collaboration avec les élus des listes opposées”.

belang om hun posities tegenover elkaar te bepalen. Naast een populariteitspoll vertegenwoordigen de sociale rechters ook hun respectievelijke achterban want sociale verkiezingen vonden pas plaats vanaf 1950²⁸⁸³. Als het ging om betwistingen van arbeidsrecht werden de kiescolleges dan ook samengesteld uit werkgevers, arbeiders en later ook bedienden. Het uitbreiden van de bevoegdheid naar het hele contentieux van de maatschappelijke zekerheid zou volgens die logica ook een vertegenwoordiging van ‘verzekeraars’ en ‘verzekerden’ met zich meebrengen.

724. In werkelijkheid leek het belang van het verkiezingsstelsel voor de samenstelling van de werkrechtshoven van relatief weinig belang. Het stelsel uit 1926 werd slechts beperkt toegepast. De eerste algemene verkiezingen vonden plaats in 1928. In 1934 werden de mandaten verlengd voor een nieuwe termijn van zes jaar en pas in 1950 en 1951 hadden de tweede verkiezingen plaats²⁸⁸⁴. In de periode hiertussen en het ontwerp van Gerechtelijk wetboek (1963) werden de mandaten telkens weer met twee jaar verlengd, in afwachting van de hervorming van de sociale gerechten²⁸⁸⁵. Het gevolg van deze ontwikkelingen was een opvallende continuïteit in de werkrechtshoven en verklaart ten dele ook het vasthouden aan de bestaande rechtskundig bijzitters bij de benoemingen in de nasleep van het Gerechtelijk Wetboek in 1967. Bovendien lijken de verkiezingen in 1950, de eerste sinds lang, de nodige moeilijkheden met zich meegebracht te hebben. Dit verlaagde misschien wat de drempel om van dit stelsel af te stappen²⁸⁸⁶.

7.2.5.1.4. *Institutionele autonomie van het sociaal recht?*

725. Zowel de christendemocraten als de socialistische partijen leken te zweren bij de eigenheid van het sociaal recht. Dat stond in schril contrast tot de liberale plannen. Terwijl Lahaye in de richting keek van de vrederechters stelde Tahon voor om de arbeidsrechtbanken en –hoven op te nemen in de schoot van de gewone rechtbanken, door ze in te richten op de zetel van de rechtbanken van eerste aanleg en hoven van beroep. De respectievelijke syndicale achterban van de partijen was daar waarschijnlijk niet vreemd aan. In het geval van de socialistische partijen waren de indieners bovendien bijna allemaal (ex-) mandatarissen van het ABVV. Voor de vakbonden, in het

²⁸⁸³ Art. 20 Wet houdende organisatie bedrijfsleven, *BS* 27 september 1948, 7768 e.v.

²⁸⁸⁴ Hoewel artikel 103, lid 1 van de Wet van 1926 bepaalde dat elke werkrechtshoveraad om de 6 jaar vernieuwd wordt. Het mandaat dat verliep in 1934 werd eerst door art. 1 van de wet van 14 augustus 1933 verlengd en het KB nr. 235 van 13 januari 1936 stelde de verkiezingen wederom uit en verlengde het mandaat tot eind 1940. De wet van 9 september 1939 tot verlenging van het mandaat der gestelde lichamen en der op termijn benoemde ambtenaren verlengde tot op de dag bij KB bepaald voor het terugbrengen van het leger op voet van vrede. Dat gebeurde op 15 juni 1949 bij Regentsbesluit *dd.* 1 juni 1949. Zie ook Wetsontwerp houdende verlenging van het mandaat der gekozen leden van de werkrechtshoven, *Parl. St.* Kamer 1949 – 1950, nr. 25. De analogie kan overigens gemaakt worden met de rechtbanken van koophandel. Ook daar deed een gelijkaardige situatie zich voor en konden geen verkiezingen gehouden worden.

²⁸⁸⁵ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 90 – 94. Van Reepinghen had weinig goeds te zeggen over dit systeem.

²⁸⁸⁶ Koninklijk Besluit houdende oprichting van een Nationale Commissie voor het bestuderen van de vraagstukken betreffende de inrichting van de werkrechtshoven, *Pasin.* 1951, 505 – 506. Het doel was de verkiezingen te vereenvoudigen en te verbeteren, op een manier die ook voor de sociale partners aanvaardbaar was. Zij vormden immers de hoofdmacht van deze commissie.

bijzonder laatstgenoemde, moest een eigen rechtbank de maturiteit van het sociaal recht belichamen²⁸⁸⁷ en dat betekende het afschaffen van de administratieve commissies. Voor de christelijke syndicaten en de patronale afvaardiging mochten ze blijven bestaan als administratieve ‘instructielichamen’²⁸⁸⁸. Het streven naar autonomie van het sociaal recht kwam het meest tot uiting in het voorstel van Major. Daar werd een ware ‘zuil’ van sociaal recht voorgehouden met arbeidsrechtbanken die bevoegd waren voor het sociaal recht, met inbegrip van een uitgebreide strafrechtelijke bevoegdheid. Bovendien werd het sociaal recht onttrokken aan de controle van het Hof van Cassatie²⁸⁸⁹, wat toch heel ver ging. Die rol werd voortaan overgenomen door hét Arbeidshof in Brussel. Twee vliegen in één klap, want ook de pas opgerichte Raad van State, die voorheen een belangrijke vinger in de pap te brokken had in de rechtspraak rond maatschappelijke zekerheid, werd zo buiten spel gezet. Major stelde dat “...[de] wetgeving de noodzakelijke autonomie heeft verkregen om een duidelijk onderscheiden tak van ons recht uit te maken. Wij kunnen met andere woorden besluiten dat de sociale wetgeving in sociaal recht veranderd is.”²⁸⁹⁰ Daarom moest geen keuze gemaakt worden tussen de Raad van State of het Hof van Cassatie als hoogste rechtsmacht. In de plaats daarvan zou het Arbeidshof die eer toekomen (met uitzondering van strafzaken, waar het Hof van Cassatie wel bevoegd zou blijven²⁸⁹¹). *A fortiori* bleek het voornemen uit de samenstelling van het Arbeidshof. De kamervoorzitters (en professionele magistraten) werden door de Koning benoemd op voordracht van enerzijds het Hof zelf en anderzijds door de Nationale Arbeidsraad. De arbeidsraadsheren en hun plaatsvervangers werden voor zes jaar benoemd op voorstel van datzelfde Hof. De door het Hof gedane voorstellen kwamen neer op voordrachten die gedaan werden door representatieve organisaties²⁸⁹². Op die manier kwam de volledige samenstelling van het Arbeidshof onder controle van de sociale partners. Nog belangrijker was dat als dit Hof uitspraak deed over een beroep tot nietigverklaring wegens schending van substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven vormen of wegens machtsoverschreiding de kamervoorzitters en dus de beroepsmagistraten niet aanwezig waren. Het waren integendeel de arbeidsraadsheren en niet juristen die zich over de zaak uitspraken²⁸⁹³. Uit al deze elementen sprak een cultuur van wantrouwen tegenover het bestaande gerecht.

726. Deze tegenstelling tekende zich ook af buiten het Parlement waar rechtspractici, de advocatuur in het bijzonder, niet gewonnen waren voor het idee van een afzonderlijke arbeidsrechtbank die bevoegd zou zijn voor het hele contentieux van het sociaal recht²⁸⁹⁴. De

²⁸⁸⁷ NAR 1956, 1 – 2. Het ABVV was in die periode ook al een andere weg ingeslagen. Niet de partijstrijd voor parlementaire meerderheid maar de syndicale strijd voor structuurhervormingen was van belang.

²⁸⁸⁸ *Ibid.*, 3 – 4.

²⁸⁸⁹ Motivering, memorie van toelichting, 10, Wetsvoorstel Major 1954. In die zin kan ook verwezen worden naar de taak van arbeidshoven om een gelijke interpretatie van wetten en reglementen te geven. Zo hebben ze een regulariserende taak, zowel bij de interpretatie van de feiten als bij de toepassing van de wet. Wat het strafrecht betreft kan o.a. verwezen worden naar art. 74 van de wet van 10 april 1971 op de arbeidsongevallen waardoor bij een prejudicieel geschil voor de strafrechter over de interpretatie van de arbeidsongevallenwet naar het arbeidsgerecht verwezen moet worden.

²⁸⁹⁰ *Op. Cit.* Wetsvoorstel Major, 18.

²⁸⁹¹ Art. 10, lid 2 Wetsvoorstel Major.

²⁸⁹² Art. 22 en 23 Wetsvoorstel Major en Wetsvoorstel Major, 19.

²⁸⁹³ *Ibid.*

²⁸⁹⁴ Ancot: *Geen twijfel dat magistraten en advocaten voor de afschaffing van de uitzonderingsgerechten zijn maar [ik] geloof niet dat het politiek haalbaar is op dit moment.* (Parl. Hand. Senaat, zitting van 19 februari 1952).

balie vreesde o.a. dat een (re)valorisatie van de arbeidsgerechten door een uitbreiding van hun bevoegdheid tot heel het sociaal recht, naast de gewone rechtbanken een tweede entiteit in het leven zou roepen (met inbegrip van een eigen balie) die vroeg of laat de gewone rechtbanken in aanzien zou overtreffen²⁸⁹⁵.

7.2.5.2. Bevoegdheid

7.2.5.2.1. Bevoegdheid *ratione materiae*

727. De spectaculaire uitbreiding van de bevoegdheid *ratione materiae* die door de verschillende wetsvoorstellen verdedigd werd, betekende op zich al een breuk met het verleden. De karrenvracht aan sociale wetgeving vanaf het einde van de 19de eeuw leidde immers niet noodzakelijk tot de uitbreiding van de materiële bevoegdheid van de werkrechtshraden²⁸⁹⁶. In de plaats daarvan werd gestreefd naar het uitbreiden van de categorieën van werknemers die voor arbeidsrechtelijke geschillen door de werkrechtshraad berecht werden, samen met het verhogen van de aanleggrenzen die een steeds grotere groep bedienden van de rechtbank van koophandel overhevelde naar de werkrechtshraden²⁸⁹⁷.

728. Naast het concentreren van geschillen die voortvloeiden uit de arbeidsovereenkomst voorzagen de meeste wetsvoorstellen ook in een overheveling van het contentieux van de administratieve rechtscolleges. De manier waarop dit verliep (geleidelijk of eensklaps) maar ook naar een mogelijke strafrechtelijke bevoegdheid kan een onderscheid gemaakt worden²⁸⁹⁸. Eigenlijk betekende dit, naar analogie met de aanwezigheid van magistraten in de arbeidsrechtbanken, een motie van wantrouwen tegenover de correctionele rechtbanken.

Zie ook R. VAN HOECKE, 'Het arbeidsgerecht in de branding (rede uitgesproken op de plechtige openingszitting van de Vlaamse Conferentie der Balie bij het Hof van Beroep te Gent)', *RW* 1954 - 1955 (hierna verkort als 'R. VAN HOECKE, Het arbeidsgerecht in de Branding'), 305 - 324. (307) "Men is verleid geweest door de aantrekkelijke gedachte de leerstof van een universitaire cursus over sociale wetgeving door eenzelfde rechtsmacht te doen beoefenen." Representatiever is dan 'Une enquête sur la creation de juridictions du travail', *JT* 1956, 436, waar de Jonge Balie van Luik de wetsvoorstellen van Major, Lahaye en De Gryse onderzocht om vervolgens een rist aanbevelingen te doen. Die brachten het contentieux van het sociaal recht onder bij de gewone rechtsmacht en wezen op de grote gevaren van institutionele autonomie ervan. *Contra* Louis Major verwees naar deze tegenstand door "Advocaten en magistraten maar ook politieke vertegenwoordigers in parlement die zo dachten de belangen van hun leden te dienen." Zie Introductie Louis Major, *CMB-INFORM*, Mei/Juni 1981, 7.

²⁸⁹⁵ K. VAN BAARLE, 'Beschouwingen rond de huidige Wetsvoorstellen op de arbeidsgerechten', *RW* 1955 - 1956, 1753 - 1760 (1758).

²⁸⁹⁶ Zeker als men dit plaats tegenover de ontwikkelingen in de jaren na het Gerechtelijk Wetboek toen de wetgever artikelen 578 tot 583, die de bevoegdheid regelen, herhaaldelijk aanvulde met nieuwe instellingen zoals o.m. het recht op een bestaansminimum, gewaarborgd inkomen voor bejaarden...

²⁸⁹⁷ In dit kader vormde de wet van 18 maart 1951, (*Pasin.* 1951) waarin elke limiet voor personele bevoegdheid wordt afgeschaft een belangrijke vooruitgang. Wel werden bepaalde beroepsgroepen nog steeds uitgesloten zoals technisch en commercieel directeurs, ingenieurs, actuarissen, chemici... Naar analogie met de evolutie bij de rechtbanken van koophandel lag de nadruk op een subjectief in plaats van een objectief criterium.

²⁸⁹⁸ Een overheveling van strafrechtelijke bevoegdheden was overigens het voorwerp van heel wat kritiek. Zie o.a. A. MAST, 'Le Monopole juridictionnel du pouvoir judiciaire', *JT* 1946, 346.

Voorheen was de bevoegdheid van de werkrechtshoven in deze materie minimaal²⁸⁹⁹. Terwijl Lahaye nog vertrok van een algemeen principe²⁹⁰⁰ namen Tahon²⁹⁰¹ en Desruelles²⁹⁰² een volledige nomenclatuur van wetten op waarvan de strafbepalingen tot de bevoegdheid van de arbeidsgerechten behoren. Major was iets minder volledig en voorzag de publicatie ervan per Koninklijk Besluit²⁹⁰³ maar tegelijk ook in de oprichting van een afzonderlijk parket dat onder het ministerie van Arbeid zou vallen. Juristen leken dit idee minder genegen te zijn. Meer opvallend was dat ook werknemers- en werkgeversorganisaties elkaar hierin niet vonden. Terwijl alle werknemersorganisaties voorstander waren van het idee om alle geschillen in verband met de toepassing van de sociale wetgeving over te hevelen, wilden werkgeversorganisaties de gewone strafrechtelijke jurisdictie behouden²⁹⁰⁴. Het Gerechtelijk Wetboek beperkte uiteindelijk bewust de strafrechtelijke bevoegdheid van de nieuwe arbeidsgerechten, gemotiveerd door de nieuwigheid ervan²⁹⁰⁵. Dat zette de tegenstellingen opnieuw op scherp en kon in de eerste plaats in vakbondsmiddelen op weinig begrip rekenen²⁹⁰⁶.

7.2.5.2.2. *Bevoegdheid ratione loci*

729. Wat de territoriale organisatie betreft, vond met het Gerechtelijk Wetboek een (verdere) rationalisatie plaats van wat eerder op organische wijze bij zowel de christendemocraten als de liberalen en de socialisten gegroeid was. Terwijl de eerste twee een rationalisatie op de leest van de rest van de gerechtelijke organisatie beoogden, betekende dit voor de socialisten in de eerste plaats het opvullen van de lacunes. Dit laatste lag eerder in de lijn van eerdere ‘golven’ van werkrechtshoven. Voor de administratieve commissies kwam de hervorming echter neer op een soort decentralisatie, want veel van de administratieve commissies bevonden zich in de hoofdstad. In alle wetsvoorstellen werd gekozen voor beperkte territoriale bevoegdheden, in de geest van toegankelijkheid. Ook de ressorten van de arbeidshoven en hun onderafdelingen waren geïnspireerd op de oude werkrechtshoven van beroep²⁹⁰⁷. Vooral het eerste wetsvoorstel van Louis Major stak er weer bovenuit. Hier werd uitdrukkelijk geopteerd om de nieuwe arbeidsgerechten niet op de leest van de rest van de gerechtelijke organisatie te

²⁸⁹⁹ Enkel de orde bij de terechtzittingen en de disciplinaire feiten opgesomd in art. 47 van de wet van 9 juli 1926.

²⁹⁰⁰ Art. 44 Wetsvoorstel Lahaye.

²⁹⁰¹ Art. 15 Wetsvoorstel Tahon.

²⁹⁰² Nieuw art. 51bis amendement, *Parl.St.* Kamer, BZ 1954, nr. 86/3.

²⁹⁰³ Art. 8, Wetsvoorstel Major.

²⁹⁰⁴ NAR 1956, 5.

²⁹⁰⁵ Zo voorzag art. 155 Ger. W. maar een beperkte bevoegdheid voor de arbeidsauditeur met betrekking tot de strafvordering. Zie E. KRINGS, ‘De arbeidsgerechten: doelstelling en verwezenlijkingen’, *RW* 1981 – 1982, 705 – 720 (713 – 715) (hierna verkort als E. KRINGS, De arbeidsgerechten).

²⁹⁰⁶ Zie L. DE VOS, ‘Enkele beschouwingen m.b.t. de procedure voor de arbeidsgerechten’, *RW* 1981 – 1982, 733 – 742 (hierna verkort als ‘L. DE VOS, De procedure voor de arbeidsgerechten’) (734).

²⁹⁰⁷ Art. 110 wet 9 juli 1926 voorzag de oprichting van werkrechtshoven van beroep in alle provincies. Het Gerechtelijk Wetboek organiseerde de arbeidshoven op de leest van de ressorten van hoven van beroep maar voorzag in provinciale onderafdelingen.

schoeien, maar de oude organische spreiding te behouden. Dit werd gemotiveerd door te wijzen op het belang van de rechtsonderhorigen, die vaak persoonlijk zouden verschijnen²⁹⁰⁸.

7.2.5.3. Procedure voor de arbeidsgerechten

730. In heel deze discussie was de procedure voor de werkrechtshoven slechts een voetnoot. Juristen Humblet en De Gryse voorzagen een beperkte aanpassing van de procedure in hun wetsvoorstel. Lahaye hield het op de procedure voor de werkrechtshoven mits een aantal aanpassingen. Major liet de procedure over aan de uitvoerende macht. Dit viel grotendeels te verklaren door de tevredenheid over hun werking²⁹⁰⁹. Ook de Nationale Arbeidsraad zag geen graven in een diepgaand onderzoek naar de rechtspleging. Die werkte naar wens en moest zo eenvoudig, vlug en goedkoop mogelijk blijven zowel voor de arbeidsrechtbanken en –hoven als voor het Hof van Cassatie²⁹¹⁰.

7.3. Charles Van Reepinghen en Louis Major: een confrontatie tussen de burgermaatschappij en de wereld van de arbeid

7.3.1. Parlementaire behandeling

731. Charles Van Reepinghen werd in 1958 aangesteld als Koninklijk Commissaris voor de gerechtelijke hervorming. Die aanstelling kwam er na verschillende pogingen om de burgerlijke rechtspleging te hervormen en kort na de wetsvoorstellen die we *supra* hebben toegelicht. Hoewel deze wetsvoorstellen neergelegd werden op het bureau van de Kamer, kwam het niet tot een bespreking, laat staan tot een stemming ervan. Met het oog op een grote gerechtelijke hervorming werden ze op de lange baan geschoven. Eens die hervorming er was, konden de arbeidsrechtbanken aan het geheel toegevoegd worden. Dit was echter buiten Van Reepinghen gerekend die het hele vraagstuk van de arbeidsgerechten opnam in zijn ontwerp. Hij vertrok hierbij vanuit een aantal principes die hij uit de eerder besproken wetsvoorstellen meende te distilleren; *de eerbiediging van de rechten van de verdediging, de instelling van beroepsmagistraten om betwistingen van sociaal recht te beslechten en de toekenning voor hen van alle aan de rechters der traditionele rechtbanken toegekende zelfstandigheidswaarborgen*. Ook het openbaar ministerie ‘wordt geroepen om zitting te nemen’ en men vroeg om de traditionele opvattingen van de rechterlijke organisatie te eerbiedigen, waaronder begrepen de rechtsmacht van het Hof van Cassatie²⁹¹¹. Toch moest hij willens nillens vooral rekening

²⁹⁰⁸ Wetsvoorstel Major 1954, 11.

²⁹⁰⁹ *Pand. b.*, dl. LXXXI, 1905, Brussel, Ferdinand Larcier, Libraire-éditeur, 1080 e.v. ; C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, *Droit social*, 259 e.v.

²⁹¹⁰ NAR 1956, 10. Zie over de aard van de werkrechtshoven ook *Pandectes b.*, 1049 – 1052.

²⁹¹¹ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 61. In werkelijkheid is dit een nogal selectieve lezing van de verschillende wetsvoorstellen. Zo haastte Van Reepinghen zich om te verwijzen naar het nieuwe voorstel van Major, dat wel

houden met Majors wetsvoorstel. Dat was niet enkel het meest omvangrijke, maar het genoot ook de voorkeur van het Parlement en werd in de rechtsleer uitgebreid bestudeerd. Om bovendien te tonen dat het menens was met zijn voornemen (en ook omdat het Parlement ondertussen ontbonden was), diende Major zijn wetsvoorstel nogmaals in na de aanstelling van Van Reepinghen²⁹¹².

732. De betrachting van Van Reepinghen was om de arbeidsgerechten onder te brengen in de schoot van de rechterlijke macht. De manier waarop zou later bepaald worden. Hierdoor ontstond al een eerste meningsverschil met Major. Dit conflict dikte nog aan toen bleek dat in het voorontwerp-Van Reepinghen, in 1961 overgemaakt aan minister van Justitie Vermeylen, de arbeidsgerechten niet alleen bij de rechterlijke macht ingelijfd werden, maar zelfs een onderdeel zouden worden van een overkoepelende arrondissementsrechtbank. Binnen die rechtbank behield men wel verschillende afdelingen, waaronder een sociale rechtbank die zou bestaan uit beroepsrechters en lekenrechters. Op het niveau van de hoven van beroep werd een gelijkaardige inrichting voorgehouden. De magistraten zouden gedetacheerd worden uit andere afdelingen van de arrondissementsrechtbank, gemotiveerd doordat geen enkele rechtstak volledig autonoom is of in een vacuüm bestaat²⁹¹³. Dit moest een oplossing bieden voor de schier eindeloze stroom bevoegdheidsconflicten die de rechtsgang van oudsher hypothekeerden. Van Reepinghen, zelf advocaat en kort voorheen stafhouder van de Brusselse balie, vertolkte hiermee wat onder veel juristen leefde: het sociaal recht was geen autonome rechtstak; ze was net als andere voor haar interpretatie evenzeer aangewezen op andere takken van het recht. Die benadering kwam ook tot uiting in de concentratie van alle geschillen in één arrondissementsrechtbank met inwisselbare magistraten. Omdat Van Reepinghen bovendien vertrok vanuit het principe van eenheid (eenheid in wetgeving, procedure én organisatie²⁹¹⁴), hield de hervorming ook in dat er één procedure zou komen. Dit stond in schril contrast met Major die vond dat de principes en regels uit het burgerlijk recht niet noodzakelijk van toepassing waren op het arbeids- en sociaal recht. De eigenheid van het sociaal recht, die Van Reepinghen nochtans mee onderschreef, volstond niet om een eigen autonoom rechtscollege in te richten dat functioneerde wars van de rest van het gerechtelijk apparaat²⁹¹⁵. Van Reepinghens blauwdruk²⁹¹⁶ voor de komende hervorming zou ook toegepast worden op de nieuwe sociale rechtbanken. De toenadering (een licentie sociaal recht als voorwaarde voor de nieuwe sociale

een bevoegdheid voor het Hof van Cassatie voorzag (art. 27, Wetsvoorstel tot instelling van arbeidsgerechten, *Parl. St. Kamer* 1958 – 1959, nr. 316/1.), terwijl daar eerder helemaal geen sprake van was.

²⁹¹² Wetsvoorstel tot instelling van arbeidsgerechten *Parl. St.* 1958 – 1959, nr. 316/1.

²⁹¹³ E. KRINGS, *De arbeidsgerechten*, 708 – 709. Zie ook CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 91.

²⁹¹⁴ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 104. In dat opzicht pleit Van Reepinghen ook voor een eenheid in Openbaar Ministerie, in tegenstelling tot een autonoom arbeidsparket dat een bron van meningsverschillen, ongelijkheid... zou zijn en bovendien geteisterd zou worden door problemen ten gevolge van aanhangigheid.

²⁹¹⁵ *Ibid.*, 102.

²⁹¹⁶ *Ibid.*, 103: “*Les conditions et les qualités de la justice sont uniformes: l’indépendance des juges, le caractère contradictoire de la procédure, la plénitude du droit de défense, le respect de règles simples et judicieuses dans la marche de l’instance, des délais uniformes, des voies de recours ordinaires et extraordinaires, le contrôle suprême d’une Cour de cassation.*” Van Reepinghen schermde trouwens met vermeende ongrondwettelijkheid van de nieuwe instelling waarvoor, hoewel een zwakbod, de Raad van State hem later zal gelijk geven. *Ibid.*, 104.

beroepsmagistraten) kon het onvermijdelijke niet afwenden²⁹¹⁷. Van een institutionele emancipatie zoals de vakbonden en Major voor ogen hadden, was met andere woorden helemaal geen sprake. Van Reepinghen werd kort na het voorontwerp getraakteerd op Majors wetsvoorstel dat nog eens neergelegd werd²⁹¹⁸. Ook een onderhoud onder het voorzitterschap van de socialistische senator Henri Janne²⁹¹⁹ tussen Van Reepinghen en de PSB/BSP, vakbondsachterban inclusief, kon de plooiën tussen de Koninklijk Commissaris en de arbeidersbeweging(en) niet gladstrijken²⁹²⁰.

733. Voor Van Reepinghen was het ontwerp ook één en ondeelbaar: aan de arrondissementsrechtbank kon niets meer veranderd worden. Toen minister van Justitie Vermeylen (zelf socialist en, misschien belangrijker, advocaat) het wetsontwerp op 10 december 1963 in het Parlement indiende, waren de messen dus al geslepen. Nadat het in de Commissie voor Arbeid en Tewerkstelling van de Kamer was neergesabeld door Louis Major werd overleg gepleegd²⁹²¹. Ook het ABVV kon zich niet verzoenen met het ontwerp en uitte haar ongenoegen o.a. via Major²⁹²². De grieven richtten zich vooral op de afwezigheid van een eigen autonome rechtbank in het wetsontwerp (slechts een afdeling in een groter geheel) en eigen magistraten. Die zouden vanuit de burgerlijke rechtbank gedetacheerd worden voor een bepaalde tijd naar de sociale afdeling²⁹²³. Van Reepinghen voorzag inderdaad dat de aangewezen magistraten in de rechtbank van eerste aanleg ook in de andere kamers zitting konden nemen, naar de rang van hun installatie. Die bepaling was bijna identiek aan de huidige regeling, ware het niet dat de rechtbank van eerste aanleg in Van Reepinghens concept ook de rechtbank van koophandel en de arbeidsrechtbank omvatte²⁹²⁴. De patstelling was volledig. Consequent met zijn eerdere voornemen weigerde Van Reepinghen nog iets te wijzigen. Sinds zijn aanstelling was de politiek met de regering Lefèvre [1961 – 1965] ondertussen echter de

²⁹¹⁷ Art. 146 (OM) en art. 201 (voorzitters sociale rechtbanken) Ontwerp Van Reepinghen. Zie ook CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 102. In het academiejaar 1963 – 1964 boden de universiteiten van Brussel en Leuven al een licentie sociaal recht aan. De Gentse universiteit zou kort daarna volgen. Zie verslag van de commissievergadering dd. 19 oktober 1963 en de notulen van de faculteitsvergadering dd. 7 maart 1960 Rijksuniversiteit Gent, faculteit rechtsgeleerdheid. Van Reepinghen onderzocht ook nog of sociale rechters zonder bijzitters mogelijk zouden zijn, mits akkoord van de partijen, maar liet dit idee snel varen. *Parl. St. Senaat* 1958 – 1959, nr. 149, 27.

²⁹¹⁸ Wetsvoorstel tot instelling van arbeidsgerechten, *Parl. St. Kamer*, BZ 1961, 125/1.

²⁹¹⁹ Henri Janne (°Brussel, 20 november 1908 – †Brussel, 25 oktober 1991) was oud-rector van de ULB (1956 – 1959), gecoöpteerd senator voor de PSB/BSP (1961 – 1963) en minister van nationale opvoeding en cultuur (1963 – 1965). P. VAN MOLLE, *Belgisch Parlement (1894 – 1969)*, 194.

²⁹²⁰ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 15.

²⁹²¹ E. KRINGS, *De arbeidsgerechten*, 709.

²⁹²² ABVV, *statutair congres 16-17-18 X, Moreel en administratief verslag 19 dec 1968 voor de jaren 1962-63-64*, 390. Zie ook PV bureau ABVV/FGTB 10 december 1963. Toenmalig minister van Justitie Vermeylen (zelf socialist maar ook advocaat) was gekant tegen deze voorstellen, herhaaldelijke pogingen van het ABVV om hem op andere gedachten te brengen ten spijt. Major wilde politiek forcing voeren via de partij en zou daarvoor desnoods rond Vermeylen gaan naar de eerste minister (Lefèvre) of vice-eerste minister (Spaak). Janssens wou zelfs naar het stakingswapen grijpen maar ondanks instemming van het bureau en aandringen bij partijvoorzitter Collard kwam het zo ver niet. Het nationaal comité van het ABVV spreekt zich in een mededeling dd. 17 maart 1964 ook formeel uit tegen het ontwerp.

²⁹²³ *Ibid.*, 391.

²⁹²⁴ Zie art. 193, 2de lid, ontwerp Van Reepinghen tegenover art. 195, 3de lid, Ger. W.

travailleuse weg (in een rooms-rode coalitie) ingeslagen²⁹²⁵ en ook Van Reepinghen, die eerder al een *glissement à gauche* vreesde, zag de bui al hangen.²⁹²⁶

734. Na Majors uithalen in de Kamer en in de media was er in juni 1964 opnieuw contact tussen de partijen. De blauwdruk voor de latere arbeidsrechtbanken uit het Gerechtelijk Wetboek werd daar uitgewerkt, in nauwe samenwerking met Louis Major, die de spilfiguur van de zaak was²⁹²⁷. De besprekingen tussen adjunct-Koninklijk Commissaris Ernest Krings en de studiec commissie van het ABVV moesten een uitweg bieden uit de impasse. Krings was voor het ABVV makkelijker verteerbaar dan Van Reepinghen, die ondertussen gebrandmerkt stond als voorvechter van de advocatuur²⁹²⁸. Het resultaat van die arbeid werd in het najaar van 1964 aan de Senaat voorgelegd en op 7 april 1965 zonder meer aangenomen en goedgekeurd, nadat eerder ook de Commissie van Arbeid en Tewerkstelling van de Kamer officieus haar akkoord gegeven had²⁹²⁹. De autonomie van de arbeidsgerechten werd uitdrukkelijk erkend door afzonderlijke arbeidsrechtbanken en –hoven op te richten met eigen beroeps- en lekenrechters die uitsluitend in deze gerechten zitting zouden hebben. Ook de plaats van de voorzitter van de arbeidsrechtbank in de arrondissementsrechtbank kon op deze wijze gezien worden. Het resultaat van deze onderhandelingen werd binnen het ABVV met gemengde gevoelens onthaald maar moest noodgedwongen volstaan²⁹³⁰.

7.3.2. Resultaat

735. Het uiteindelijke compromis bevatte niet alleen de huidige indeling en samenstelling van arbeidsrechtbanken en -hoven. Met betrekking tot de procedure werden afwijkingen voor

²⁹²⁵ Pas na het schoolpact [1958] veranderden de verhoudingen binnen het politieke krachtenveld. Met de onderwijskwestie verdween na de Koningskwestie de tweede grote splijtzwam tussen de linkse partijen en het katholieke kamp. Na 1958 gingen in de arbeidersvleugel van de CVP stemmen op voor het travaillisme of een politieke alliantie met de BSP.

²⁹²⁶ Archief René Dubois. Brief F. Renard aan R. Dubois dd. 3 mei 1963. Verslag van een gesprek tussen Krings en Renard. Van Reepinghen hoopte dat de politiek zich niet zou mengen in het ontwerp maar vreesde *du côté du Ministre* een *glissement à gauche*.

²⁹²⁷ E. KRINGS, De arbeidsgerechten, 709.

²⁹²⁸ Zie X, *Evaluatie ontwerp gerechtelijk wetboek*, AMSAB S/1986/501-283. Notities, wetsvoorstel, briefwisseling, nota's Arbeidsrechtbanken 1965-1983. De focus lag vooral op de voordelen voor en de rol van de advocatuur.

²⁹²⁹ E. KRINGS, De arbeidsgerechten, 710.

²⁹³⁰ O. LECLERCQ, *Note pour les membres de la commission chargée d'examiner le projet sur la réforme judiciaire pour la partie qui regarde les tribunaux de travail*, dd. 8 november 1965. Van werkrechtersraad naar arbeidsrechtbank was geen vooruitgang maar eerder een achteruitgang. "Pouvons-nous souligner en passant que les conseils de prud'hommes eux sont nés, de l'inaptitude de la magistrature à s'adapter aux relations naissantes à l'époque, et leur maintien, et même leur renforcement ultérieur, de l'impossibilité pour des magistrats enfoncés dans une formation de civilistes rigides et attardés de comprendre à la fois une atmosphère d'entreprise et la manière dont se règlent des conflits entre travailleurs et employeurs." Zie in die zin ook de brief van het comité national du syndicat des employés, techniciens et cadres de Belgique dd.10/12/1965, brief dd. 14/12/1965 van Sec.-Gen. Leclercq aan Major. AMSAB S/1986/501-283.

sociaalrechtelijke materie bedongen²⁹³¹; een werkwijze die ook na het Gerechtelijk Wetboek voortgezet werd²⁹³². Dit lokte deels de kritiek uit dat er van een sociaal procesrecht als dusdanig geen sprake was²⁹³³. Het was een procesrecht voor alle rechtbanken en hoven met correcties die verantwoord werden door de aard van het geschil of de kwetsbaarheid van een van de partijen²⁹³⁴. Daartegenover stond de afwezigheid van bijzondere regels voor sociaalrechtelijke procedures in de bewijsregeling (art. 870 – 1016 Ger. W.)²⁹³⁵.

736. Zo worden de meeste zaken van sociale zekerheid door een verzoekschrift ingeleid²⁹³⁶ op de leest van de oude bestuurlijke commissies. Dat was niet alleen herkenbaar, maar ook goedkoop en het werkte drempelverlagend²⁹³⁷; door de aard van de zaak was de verweerder immers bijna altijd een openbare instelling. Dat verzoekschrift is bovendien niet onderworpen aan formele regels, zoals dit wel het geval was voor de dagvaarding²⁹³⁸. Nog inzake het socialezekerheidsrecht bepaalt de woonplaats van de verzekeringsplichtige, de verzekerde of de rechthebbende de territoriale bevoegdheid²⁹³⁹ en is beroep mogelijk ongeacht het bedrag van het geschil. De erfenis van de oude werkrechtshraden uit zich onder meer in het feit dat elk debat voor de arbeidsrechtbank, betreffende één van de vorderingen genoemd in artikel 578 (d.i. het arbeidsrecht) op straffe van nietigheid voorafgegaan moet worden door een poging tot minnelijke schikking²⁹⁴⁰. Dat is de erfenis van de oude verzoeningsburelen en verzoeningsmiddelen van de wet van 1926²⁹⁴¹.

²⁹³¹ Zie bijvoorbeeld randnr. 430 en in het bijzonder noot 1845 voor een korte vergelijking tussen het ontwerp van het Gerechtelijk Wetboek en de tekst die uiteindelijk wet werd m.b.t. inleiding door dagvaarding/verzoekschrift en appellabiliteit van de uitspraken.

²⁹³² M. STORME, 'Arbeidsrecht en gerechtelijk recht. Verstaan zij zich met elkaar?', *TPR* 1999, 61 – 77. Storme wijst bijvoorbeeld op de herhaaldelijke pogingen om bij arbeidsrechtelijke geschillen afwijkingen van het gerechtelijk recht als gemeen recht te bepleiten.

²⁹³³ H. LENAERTS, 'De procedure voor de arbeidsgerechten' in X., *Recht in beweging, opstellen aangeboden aan prof. mr. Ridder. R. Victor*, Deurne/Antwerpen, Kluwer, 1973, 639 – 654, E. LÉBOUCQ, 'Sociaal procesrecht', *TPR*, 1988, nr. 1-2, 79 – 93 en E. KRINGS, *De arbeidsgerechten*, 713.

²⁹³⁴ Dit symboliseert eigenlijk de ontwikkeling die ook het sociaal recht meemaakte: nieuwe sociale rechten zijn in tegenstelling tot burgerlijke rechten gebaseerd op verschil in plaats van gelijkheid. P. HASSENTEUFEL, 'L'Etat-providence ou les métamorphoses de la citoyenneté', *Année sociologique* 1996, 127 – 149.

²⁹³⁵ L. DE VOS, *De procedure voor de arbeidsgerechten*, 738 – 739.

²⁹³⁶ Art. 704 Ger. W.. De verandering was iets groter voor het oude contentieux van de werkrechtshraden. Daar diende de klager zijn klacht schriftelijk of mondeling in bij de griffier. Die riep vervolgens beide partijen op door een eenvoudig schrijven met daarin plaats, dag, uur van verschijning, naam, beroep, verblijfplaats en korte opgave van het onderwerp van het geschil.

²⁹³⁷ Over de kosten was men over het algemeen tevreden maar het bestaan van de rechtsplegingsvergoeding was wel problematisch en verhoogde de financiële drempel. L. DE VOS, *De procedure voor de arbeidsgerechten*, 740.

²⁹³⁸ E. KRINGS, *De arbeidsgerechten*, 714. Zie in die zin ook, L. DE VOS, *De procedure voor de arbeidsgerechten*, 735 – 736. Deze auteurs juichen het overboord gooien van formalisme toe, maar blijven voorzichtig. De uitbreiding van het gebruik van verzoekschriften in de plaats van een dagvaarding als democratisering (lees: goedkoper) van het gerecht vormde overigens een rode draad ook in de rest van het Gerechtelijk Wetboek.

²⁹³⁹ Art. 627, 9 en 628, (5) 14) Ger. W.

²⁹⁴⁰ Art. 734 Ger. W.

²⁹⁴¹ Art. 55, lid 2 van de wet van 9 juli 1926. De procedure voor de werkrechtshraden volgde een tweeledige structuur. In een eerste fase werd de zaak voor het verzoeningsbureau gebracht (*bureau particulier*, vanaf 1859 *bureau de conciliation*). Indien succesvol werd een PV opgemaakt en de zaak afgesloten. Pas wanneer er geen verzoening bereikt werd, trad de werkrechtshraad op als vonnisinstantie (*bureau général*, vanaf 1859 *conseil*). Ook in deze fase moesten eerst alle middelen van verzoening aangewend worden vóór berechting. De bekommernis van de wetgever over het gebruik van verzoening kwam verder nog tot uiting in artikel 35 dat de bepaling over het verzoeningsbureau van openbare orde maakt zodat de rechtsprekende kamer zich van rechtswege

737. Ook de vertegenwoordiging en verdediging van een werknemer door een afgevaardigde van een representatieve organisatie bestond voorheen al. Het behoud ervan betekende dat - ondanks de afschaffing van de pleitbezorgers en de verzuchtingen van de balie - er geen pleitmonopolie kwam voor de advocatuur²⁹⁴².

738. Door het contentieux van het sociaal recht onder te brengen in het gemeen procesrecht importeerde men ook een aantal van de problemen²⁹⁴³, een ontwikkeling waarvoor eerder al gewaarschuwd werd toen de advocatuur haar intrede maakte²⁹⁴⁴. Daartegenover stond dat het afschaffen van griffie- en registratierechten aan de andere kant een belangrijke mildering in kosten betekende²⁹⁴⁵. Bovendien was het niet allemaal kommer en kwel. Een belangrijke innovatie uit het gemeen procesrecht was het stroomlijnen van het hoger beroep, terwijl dat vroeger heel fragmentarisch was (bijvoorbeeld in bestuurlijke commissies), de modernisering van de verstekprocedure en het afschaffen van de *théorie des reproches*.

739. Met betrekking tot de nieuwe instellingen en hun werking moeten ten slotte ook de personen die hen bevolken onder de loep genomen worden. De PSB/BSP slaagde er bij de regeringsvorming in 1968 (Eyskens V, 1968 – 1872) in om zowel de post van minister van Justitie als die van Arbeid en Tewerkstelling binnen te halen. De positie van minister van Justitie werd traditioneel vaak ingevuld door een christendemocraat²⁹⁴⁶, terwijl arbeid een traditionele claim was van de socialisten. De aanstelling van een ‘zwakker’ figuur als Vranckx en de briefwisseling van Major als minister van arbeid doen vermoeden dat Vranckx zich grotendeels moest schikken naar Majors verzuchtingen. Terwijl op 1 januari 1968 alle mandaten van de werkrechtshouders afliepen, werd het oude kiessysteem uit 1926 afgeschaft en vervangen door een gezamenlijke benoeming door de minister van Arbeid en Justitie. Op die manier had Major, die ondertussen afgetreden was als secretaris-generaal van de socialistische vakbond, als kersverse minister van Arbeid alle touwtjes in handen om in de schoot van een comfortabele rooms-rode regering de nieuwe instellingen in te kleuren²⁹⁴⁷. Tussen de socialisten en christendemocraten werd een evenwicht bedongen in benoemingen van sociale

onbevoegd moet verklaren om de zaak te behandelen. Dit stond in schril contrast met de afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoening in het burgerlijk recht.

²⁹⁴² Anderzijds mocht de advocaat vroeger in verzoening zijn cliënt niet vertegenwoordigen waar de syndicale vrijgestelde het wel mocht. Zie art. 53 wet van 9 juli 1926.

²⁹⁴³ L. DE VOS, De procedure voor de arbeidsgerechten, 735.

²⁹⁴⁴ De advocatuur werd verweten *la sereine lenteur des juridictions ordinaires* met zich meegebracht te hebben. C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, *Droit social*, nr. 1059.

²⁹⁴⁵ De werkrechtshouders hadden daar eerder een lange traditie in. Zo was de procedure vóór 1859 gratis en werd die daarna vervangen door (bescheiden) zitpenningen. Daarnaast waren er andere tussenkomsten voorzien door de steden/gemeenten met een werkrechtshoudersraad. Zie o.a. art. 128 wet 15 mei 1910 waarbij de kosten voor de werking door de gemeente worden gedragen alsook papier, verzending...

²⁹⁴⁶ De minister van Justitie was op dat moment, met uitzondering van Emile Vandervelde (1918 – 1921 in de regeringen van nationale eenheid Delacroix I en II en Carton de Wiart) en Pierre Vermeylen (1961 – 1965 in de rooms-rode refering Levèvre) een katholiek of liberaal.

²⁹⁴⁷ Zie AMSAB S/1986/50- 892. Briefwisseling, nota's Benoemingen Arbeidsrechtbanken. Een brief van Pierre Cram geeft aan hoe zeer men zich bewust was het belang van het slagen van de nieuwe arbeidsrechtbanken. De administratieve commissies kampten al met een aanzienlijke achterstand en samen met de hervormingen had dit verstrekende gevolgen voor de begunstigen van de sociale zekerheid. Uit vrees voor een ‘ongunstig politiek klimaat’ vooral ten laste van de minister van Arbeid en Tewerkstelling en de minister van Justitie werd geopperd om de oude en nieuwe instellingen tijdelijk naast elkaar te laten werken.

rechters tussen vertegenwoordigers van het ACV/CSC en het socialistische ABVV/FGTB²⁹⁴⁸. Dat evenwicht was niet alleen kwantitatief (*grosso modo* 50/50). Ook meer prestigieuze functies zoals (vice-)voorzitter en hoofdgriffier werden opgenomen in de evenwichtsoefening. Toch konden in veel gevallen de vroegere rechtskundige bijzitters rekenen op een opwaardering tot beroepsmagistraat en moest ook met de werkgeversfederaties rekening gehouden worden²⁹⁴⁹. Door de invloed van de sociale partners bij het ministerie van Arbeid konden ze ook hier hun geschikte kandidaat naar voor schuiven. In combinatie met het uitblijven van verkiezingen en de verlenging van mandaten (zie *supra*) ontstond zo een zekere continuïteit.

7.4. Tussenconclusie

740. De katalysator voor de hele hervorming van de arbeidsgerechten was ongetwijfeld de snelle ontwikkeling van de Belgische welvaartsstaat na de Tweede Wereldoorlog. Die bracht een steeds maar uitdeinend systeem van bestuurlijke rechtscolleges met zich mee die moesten waken over het contentieux van de maatschappelijke zekerheid. Toen de Franstalige socialist Henri Fuss en de Vlaamse Katholiek Walter Leën zich over een hervorming van dit stelsel moesten buigen, bleek al snel dat de oplossing niet eenduidig was. Het uiteindelijke verslag bestond dan ook uit drie delen: een algemeen deel, gevolgd door twee delen die het advies van de respectievelijke rijkscommissarissen bevatten. Over een administratieve oplossing voor het probleem van de arbeidsgerechten was Van Reepinghen duidelijk: België had daar noch de wens toe, noch de tradities in. Het idee was bovendien door de werkelijkheid al achterhaald²⁹⁵⁰. Dit weerspiegelde eigenlijk de wijze waarop het sociaal recht zich sinds haar genese ontwikkeld had: heel geleidelijk en waarbij het praktisch verwezenlijkbare steeds voorop stond. Het resultaat was een totale institutionele versnippering. Men was het dan ook snel eens over de noodzaak van een grondige hervorming. Hetzelfde kon ook gezegd worden over de jurisdicties die instonden voor het arbeidsrecht. Bovendien illustreerden beide gevallen ook de schizofrene verhouding van het sociaal recht tegenover het burgerlijk recht. De conceptie van dat sociaal recht, dat aanvankelijk niet op iedereen gericht was maar op zeer specifieke categorieën zoals fabrieksarbeiders, botste fundamenteel met het abstracte egalitarisme uit de *Code Civil*, dat net af wou van wat dan privileges heette²⁹⁵¹. Het gevolg was dat de geesten hiervoor op het einde van de 19de eeuw nog niet rijp waren. In de eerste plaats stelde zich de vraag of er zoiets bestond als ‘sociaal recht’, dan wel of er slechts sprake was van een uitzondering op het Burgerlijk

²⁹⁴⁸ Zie *ibid.* o.a. Brief van minister van Justitie A. Vranckx dd. 31 juli 1970 aan Ch. Hanin, minister van middenstand. In diezelfde zin brief dd. 22 juli 1970 Segers aan Major die wijst op een algemeen akkoord. Voor het overige bevat het archief dossiers met benoemingen door Major met de verdeling per rechtbank en politieke strekking. Het probleem lag o.a. bij de (nieuwe) sociale kamer van het Hof van Cassatie, waar geen enkele benoeming uitging van de PSC/CVP.

²⁹⁴⁹ Zie bijvoorbeeld Brief VBN (bij monde van R. Pulinckx) aan Louis Major dd. 19 maart 1970, AMSAB S/1986/501- 892. Daarin wordt gewaarschuwd dat als slechts een aantal van de door hen gesteunde kandidaten zouden benoemd worden, hun [positieve] houding tegenover de nieuwe arbeidsgerechten in het gedrang kwam.

²⁹⁵⁰ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 60.

²⁹⁵¹ J. DEFERME, ‘Het ontstaan van de notie van sociaal recht. Visies van politici 1886-1914’, in B. DEBAENST (ed.), *De Belle Epoque van het Belgisch Recht (1870-1914)*, Brugge, die Keure, 2016, 21 – 35.

Recht? En aan welke jurisdictie moest het toezicht op de nieuwe wetgeving toevertrouwd worden?

741. Ook in het Parlement weerklonk die discussie. Een halve eeuw later mocht misschien eenzelfde vaststelling gemaakt worden als op het einde van de 19de eeuw. Liberalen toonden zich eerder conservatief en stelden hun vertrouwen eerder in gevestigde structuren of het versterken van het juridische element erin. Daartegenover stonden de katholieken, die geleidelijkheid en harmonie bepleitten en de meer combattieve socialisten²⁹⁵², die onomwonden pleitten voor een echt sociaal recht. Bovendien moet ook rekening gehouden worden met de ontwikkelingen tijdens het interbellum. Waar de stem van patronale vertegenwoordigers al een luisterend oor had bij de Belgische parlementairen, vonden ook arbeiders via het algemeen enkelvoudig stemrecht de weg naar het Parlement²⁹⁵³. Dat had o.a. ook tot gevolg dat de katholieke partij steeds meer rekening moest houden met haar arbeidersvleugel, terwijl de socialisten zich gesterkt zagen in hun reformistisch voornemen om via parlementaire weg veranderingen af te dwingen. Daarnaast wonnen in diezelfde periode ook paritaire adviesorganen als de paritaire comités, maar ook de Raad voor Arbeid en Sociale Voorzorg, aan belang [C:\Users\Mvkeersb\Desktop\Arbeidsrechtbank12042016 \(Hersteld\).docx - ftn2](C:\Users\Mvkeersb\Desktop\Arbeidsrechtbank12042016 (Hersteld).docx - ftn2). Sinds 1919 (het jaar van de eerste paritaire commissies) was er immers sprake van de ontwikkeling van de sociaaleconomische democratie. De organen voor onderhandeling en overleg tussen vertegenwoordigers van werknemers en werkgevers namen in aantal toe en verkregen door hun goede werking zowel het vertrouwen van de werkgevers als van de werknemers. Door de totstandkoming van collectieve overeenkomsten ontstond bovendien een soort parallelle sociale wetgeving²⁹⁵⁴. Op die manier werd een situatie gecreëerd waarin ‘de wereld van de arbeid’ in

²⁹⁵² Zie noot 2871.

²⁹⁵³ De democratisering van de Kamer zette zich eigenlijk al door vanaf 1893 (en verkiezingen in 1894) toen de Kamer haar exclusief burgerlijk en aristocratisch karakter verloor. In het interbellum verdween de adel nagenoeg geheel uit de Kamer en hiermee samenhangend kwam ook een einde aan het overwicht van industriëlen, eigenaars, ondernemers en beheerders van vennootschappen. Maar ook tijdens het interbellum werd de socio-professionele achtergrond nog steeds gedomineerd door advocaten, al was er wel een sterke opmars van bedienden en arbeiders, net als van vakbondssecretarissen. In de eerste naoorlogse periode (1946-71) ging het aantal advocaten gestaag achteruit, terwijl het aantal bedienden steeg en het aantal arbeiders een sterke terugval kende. Tot 1961 was er wel een toename van maatschappelijk assistenten en leiders van sociale en vakbondsorganisaties, erna een terugval. Zie S. FIERS en E. GUBIN, ‘De fysionomie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers’ in E. GERARD, E. WITTE, E. GUBIN en J.-P. NANDRIN (red.) *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (1830-2002)*, Brussel, Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2003, 89 – 128 (110, 117). Voor de Senaat lag het iets anders. Daar heersten tot midden jaren 1980 nog steeds een aantal beperkingen, waaronder een cijnsbeperking. Zie V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT & J. VELAERS (red.), *De Belgische Senaat. Een Geschiedenis*, Tielt, Lannoo, 2016.

²⁹⁵⁴ Zie C. SÄGESSER, ‘De kamer als wetgever’ in E. GERARD, E. WITTE, E. GUBIN en J.-P. NANDRIN (red.) *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (1830-2002)*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 2003, 218 – 248 en C. DE SWAEF, ‘De Nationale Arbeidsraad als factor van maatschappelijke vooruitgang. Rede uitgesproken op de plechtige stichtingsvergadering van de Antwerpse Afdeling van de Belgische Vereniging voor de Maatschappelijke Vooruitgang op 20 oktober 1962’, *RW* 1962 – 1963, 873 – 882. (Hierna verkort als, ‘C. DE SWAEF, De Nationale Arbeidsraad’). Ook na Gerechtelijk Wetboek: Cao’s in het kader van een paritair comité en vanaf 1968 ook in het kader van de nationale arbeidsraad kunnen algemeen bindend verklaard worden voor de hele beroepssector en via centrale of interprofessionele akkoorden bepalen zij mee de contouren van het sociaaleconomische regeringsbeleid. Zie E. WITTE, E. GUBIN, E. GERARD en J.-P. NANDRIN, ‘De Kamer van Volksvertegenwoordigers (1830-2002). Constanten en verschuivingen’, in E.

belangrijke mate betrokken was bij zowel de conceptie van de sociale wetgeving, als bij het afdwingen ervan²⁹⁵⁵.

742. Tegen die achtergrond maakte ook de staat zelf een ontwikkeling mee van *laissez faire*, *laissez passer* naar een *Interventionsstaat* en de geboorte van de eigentijdse sociale welvaarsstaat²⁹⁵⁶. Dat het de sociale partners voor de wind ging, mag ook blijken uit de Nationale Arbeidsraad, die haar zelfvertrouwen toonde door voor een zeldzame keer uit eigen beweging advies uit te brengen aan het Parlement²⁹⁵⁷. De verschillende wetsvoorstellen inzake de hervorming van de werkrechtshoven of de nieuw op te richten arbeidsgerechten stonden overigens in schril contrast tot de heersende opvattingen binnen de magistratuur en advocatuur. De opvattingen van deze laatsten spraken bijvoorbeeld uit een ontwerp van Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (met inbegrip van de arbeidsgerechten) van de hand van de Jonge Balie Luik. Hun ontwerp werd in het Parlement ingediend door drie advocaten, die elk een van de traditionele partijen vertegenwoordigden. Dit was een illustratie van de niet zo zeer partijpolitieke tegenstelling (hoewel die er ook wel was) maar die van juristen (magistraten zetelden sinds 1848 niet meer in het Parlement²⁹⁵⁸) tegenover syndicale organisaties²⁹⁵⁹.

GERARD, E. WITTE, E. GUBIN en J.-P. NANDRIN (red.) *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (1830 – 2002)*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 2003, 385 – 418 (408).

²⁹⁵⁵ Meer algemeen ook via de Commissie van de Arbeid (KB 15 april 1886) en later de Hoge Arbeidsraad (KB 7 april 1892) stonden ze mee aan de wieg van heel wat sociale wetten tot de Eerste Wereldoorlog. Toen in 1935 de Nationale Arbeidsraad vervangen werd door de Hoge Raad van Arbeid en Sociale Voorzorg reflecteerde dit ook de stijgende invloed van arbeidersverenigingen op de totstandkoming van de wetgeving. De tegenreactie op deze veranderingen bestond uit het aan banden leggen van de macht van de vakbonden (o.a. een verbod op staking, ontwikkeling van lock-out...). Van Reepinghen was overigens zelf betrokken bij een vorm van corporatisme die een aanval was op de arbeidersbeweging, die politiek en sociaal uitgeschakeld zou worden en waarbij de verworvenheden van het naoorlogse democratiseringsproces (algemeen enkelvoudig stemrecht, syndicale vrijheid, stakingsrecht en sociaal overleg) en de structuren van de arbeidersbeweging zelf, de partij en de vakbond gevisieerd werden. De bedoeling van die beweging was de politieke hegemonie van de burgerij terug te herstellen door de uitvoerende macht te versterken en de samenstelling van de volksvertegenwoordiging te wijzigen. D. LUYTEN, 'Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944), deel 1' in *BTNG-RBHC*, XIII, 1992, 3-4, 493 – 559 en D. LUYTEN, 'Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944), deel 2' in *BTNG-RBHC*, XXIV, 1993 1-2, 1-2, 107 – 184. Recenter zie ook nog O. ONGENA, *Een geschiedenis van het sociaaleconomische overleg in Vlaanderen (1945-2010). 25 jaar SERV*, Gent, Academia Press, 2010, 283 p.

²⁹⁵⁶ M. STOLLEIS, 'Die Entstehung des Interventionsstaates und das öffentliche Recht', in: M. STOLLEIS, *Konstitution und Intervention, Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts im 19. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 2001, 253 – 282. Zie ook M.E. STORME, 'De juridisering van sociale verhoudingen van de negentiende eeuw tot vandaag' in D. HEIRBAUT, G. MARTYN en R. OPSOMMER, *De geschiedenis van het recht in de twintigste eeuw, Iuris Scripta Historica*, Koninklijke Academie WSLK, Brussel, 2005, 27 – 75 (58 – 75).

²⁹⁵⁷ Op basis van art. 1 van de organieke wet van 29 mei 1952 kon de NAR de wetgevende kamers (of Ministers) advies geven, hetzij uit eigen beweging, hetzij op vraag van deze overheden, omtrent vraagstukken van sociale aard, welke werkgevers en werknemers aanbelangen. Slechts een aantal zeldzame keren bracht ze, met wisselend succes; uit eigen initiatief advies uit. C. DE SWAEF, *De Nationale Arbeidsraad*, 879 – 880.

²⁹⁵⁸ Loi du 26 mai 1848 fixant les incompatibilités entre les fonctionnaires de l'Etat et les membres des chambres Législatives, *Pasin*. 1848, 223.

²⁹⁵⁹ Wetsvoorstel houdende hervorming van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering door J.J. Merlot (POB/PSB), P. Herbiet (CVP/PSC) en E.E. Jeunehomme (PVV/PLP) in *Parl. St. Kamer* 1958 – 1959, nr. 114.

743. Die nieuwe situatie kwam nergens beter tot uiting dan in de figuur van Louis Major, die carrière maakte als vakbondsmilitant en -leider. Hij stelde het ‘socialiseren’ van belangrijke delen van de samenleving voorop. Paritair beheer, of een paritaire aanwezigheid van werkgevers en werknemers, werd door de socialisten naar voor geschoven als ideaal ‘in deze tijd van klassenstrijd’²⁹⁶⁰. Deze opvatting werd ook gereflecteerd in zijn oorspronkelijke wetsvoorstel dat in wezen alle bevoegdheid (inclusief strafrechtelijke) concentreerde in de nieuwe arbeidsgerechten. Die werden onder paritaire controle geplaatst door bijvoorbeeld ook de aanwezigheid van de sociale partners in het arbeidsparket en, als klap op de vuurpijl, een eigen Arbeidshof dat als opperste gerechtshof de taak van het Hof van Cassatie vervult. Op die manier werd de kroon gezet op een langer streven waarin ‘pottenkijkers’ van buitenaf, in casu het Hof van Cassatie, magistraten (‘verbeten civilisten’) en *tutti quanti* geweerd werden, want dit Hof werd exclusief gecontroleerd door de sociale partners.

744. Daartegenover stond Charles Van Reepinghen die als advocaat en stafhouder in vele opzichten Majors tegenpool was en door de arbeidersbeweging al snel bestempeld werd als *persona non grata*. In zijn werkzaamheden bij de balie en in zijn hoedanigheid als verslaggever voor verschillende (inter-) nationale commissies had hij zich immers meermaals afwijzend uitgelaten over het bestaan van de werkrechtshoven en de wijze waarop ze functioneerden of samengesteld waren. Daarmee uitte hij geenszins een individuele overtuiging maar een die door veel juristen, en de advocatuur in het bijzonder, gedeeld werd. In zijn hoedanigheid van Koninklijk Commissaris moest hij echter rekening houden met bepaalde gevoeligheden. Bovendien vielen er ook een aantal gemeenschappelijke kenmerken te distilleren uit de verschillende wetsvoorstellen, zoals de paritaire aanwezigheid van lekenrechters, een voorzittende beroepsmagistraat, het concentreren van arbeidsrechtelijke geschillen en die van maatschappelijke zekerheid in één jurisdictie... Toch kon zijn voorstel niet voldoen. Het beantwoordde immers niet aan wat de arbeidersbeweging, Major en het ABVV op kop, voor ogen hadden²⁹⁶¹. Om die institutionele zelfstandigheid voor de sociale wetgeving te bekomen, werden immers al toegevingen gedaan zoals de aanwezigheid van een beroepsmagistraat. Dat laatste moest ook voor geloofwaardigheid en prestige zorgen. In bitter contrast hiermee hoopte Van Reepinghen in datzelfde ontwerp nog dat een verdere specialisatie van de beroepsmagistraten in de nieuwe jurisdictie, samen met de verdere juridisering van het contentieux, in de toekomst ‘het postulaat van de paritaire samenstelling’ overbodig zou maken²⁹⁶² [C:\Users\Mvkeersb\Desktop\Arbeidsrechtbank12042016 \(Hersteld\).docx - ftn7](C:\Users\Mvkeersb\Desktop\Arbeidsrechtbank12042016 (Hersteld).docx - ftn7). Hij ging op dat moment nog steeds uit van zijn eenheidsrechtbank²⁹⁶³.

²⁹⁶⁰ Wetsvoorstel Major, 9 “*le caractère paritaire est dominant non seulement dans les organismes juridictionnels de droit social mais également dans les organismes consultatifs et de gestion.*”

²⁹⁶¹ Door het herhaaldelijk neerleggen van wetsvoorstellen op het bureau van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, ook op kritieke momenten tijdens Van Reepinghens opdracht (1959/1961), hield Major de druk op de ketel.

²⁹⁶² CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 63.

²⁹⁶³ Vandaag lijken we nochtans in die richting verder te bewegen. In 2014 werd het gerechtelijk landschap hertekend: van 27 naar 12 gerechtelijke arrondissementen en een eenheidsrechtbank in één gerechtelijk arrondissement, Eupen. Wet van 1 december 2013 tot hervorming van de gerechtelijke arrondissementen en tot

745. De politieke wereld (intussen de rooms-rode regering Lefèvre I) greep in²⁹⁶⁴ en Van Reepingens jonge adjudant Krings werd in het veld gestuurd om een compromis te zoeken met Major. Daarin werden procedurele uitzonderingen bedongen voor sociaalrechtelijke geschillen, geïnspireerd op de oude werkrechtbanken en bestuurlijke rechtscolleges. Er kwamen ook afzonderlijke arbeidsrechtbanken en –hoven, ressorterend onder een eigen kamer binnen het Hof van Cassatie. Daarmee waren alle fundamentele bezwaren van de baan. Toen het Gerechtelijk Wetboek er uiteindelijk kwam, konden Major en de zijnen bovendien nauw toezien op de bemanning van deze nieuwe instelling. Zo kwam er met het Gerechtelijk Wetboek (en de weg daarnaartoe) een compromis tot stand uit de confrontatie van de wereld van de arbeid met een rechtsorde opgebouwd door de burgerlijke maatschappij.

wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op een grotere mobiliteit van de leden van de rechterlijke orde, *BS* 10 december 2013, 97957.

²⁹⁶⁴ Dat was exact wat Van Reepinghen vreesde, een *glissement à gauche*.

Besluit

746. Net zoals in de afzonderlijke hoofdstukken een interne en externe contextuele rechtsgeschiedenis werd ontwikkeld, wordt ook dit besluit op deze manier ingedeeld, gevolgd door wat verdere inhoudelijke duiding en eindbeschouwingen.

1. Interne rechtsgeschiedenis

“Het Gerechtelijk Wetboek kwam én te laat én te vroeg. Te laat omdat reeds in 1831 werd gesmeekt om een eigentijds procesrecht; te vroeg omdat een fundamentele herziening van de accusatoire grondslag van ons Belgisch procesrecht toen niet haalbaar was.”²⁹⁶⁵

747. Met die uitspraak schetste Storme op zijn afscheidscollege een beeld dat lange tijd heeft bestaan over de geschiedenis van het gerechtelijk recht in België. Het doorkruist ook dit proefschrift. De eerste stelling valt historisch echter niet te staven en de tweede laat een grote vraag open. Waarom was een fundamentele herziening van de accusatoire grondslag van ons procesrecht niet haalbaar met het Gerechtelijk Wetboek?

748. Het is een belangrijke misvatting dat in 1831 zou gesmeekt zijn om een eigentijds procesrecht. Dat was noch een prioriteit van de grondwetgever, noch van de wetgever van de jonge Belgische staat. De herziening van de *Code de procédure civile* was niet meer dan een onderdeel van een soort ‘catch-all’-bepaling in de Belgische Grondwet van 1831. De Franse wetboeken zouden vervangen worden door nieuwe, Belgische wetboeken. Wat vervolgens die wetboeken inhoudelijk moesten zijn, daarover werd niet uitgeweid. Niets wijst er echter op dat men zich op radicale wijze wilde ontdoen van de Franse erfenis. Het afstemmen van de gerechtelijke organisatie op de Belgische grondwet was daarentegen wél een prioriteit van de wetgever. Dat had echter vooral te maken met het instellen van het Hof van Cassatie.

749. Voor het behoud van de Franse wetten pleitten verschillende zaken. Zo beantwoordden zij op zijn minst ten dele aan de kritiek uit het ancien régime die vooral te maken had met het lappendeken van recht en rechtbanken en de rol van de rechter in de ontwikkeling van het recht²⁹⁶⁶. De Franse overheersing schonk België daarnaast een aantal grote principes van een moderne gerechtelijke organisatie: de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, een kosteloze rechtspleging, afschaffing van de verkoop en erfelijkheid van ambten, openbaarheid van de zitting, een verplichte motivering van de uitspraak en het verdwijnen van alle privileges uit maatschappij van het ancien régime. Ze schonk ons ook de gerechtelijke organisatie zelf. Een gecentraliseerde piramidale gerechtelijke organisatie, op een nationale leest, was net zoals het in te stellen Hof van Cassatie interessant voor de nieuwe staat België.

²⁹⁶⁵ M. STORME, *Ik die bij de sterren sliep en 't haar der ruimten droeg: de metabletica van het procesrecht*, Gent, Mys en Breesch, 1995, 112 p. (21) (hierna verkort als ‘M. STORME, De metabletica van het procesrecht’).

²⁹⁶⁶ De rechter uit de CPC werd als reactie op de excessen van het verleden aan banden gelegd en de partijen kregen de wapens om dit af te dwingen.

750. Een parallel kan getrokken worden met de procedure. Wat het Napoleontisch wetboek betekende voor Frankrijk gold ook en in nog grotere mate voor België²⁹⁶⁷: unificatie van de wetgeving. De codificatie ervan leverde ook rechtszekerheid op. De negatieve perceptie van de CPC lijkt zich vooral na enig verloop van tijd te hebben doorgezet. De ontwikkeling van de maatschappij (industrialisering, bevolkingsexplosie...) zijn daar waarschijnlijk niet vreemd aan geweest. Het rechtssysteem dat door de CPC en tal van andere Franse wetten geschetst werd, was immers niet op maat van de samenleving vanaf het einde van de 19de eeuw. In die zin moet wat later werd verweten als overdreven formalisme in historisch perspectief geplaatst worden, net als de rol die pleitbezorgers hierin speelden²⁹⁶⁸.

751. In de tweede helft van de 19de eeuw werd, samen met vele andere Franse Wetboeken, ook de CPC onder de loep genomen. Daartoe werd, zoals ook het geval was voor de herziening van andere wetboeken, een commissie samengesteld uit magistraten. Het werkpaard van die commissie, Albéric Allard, werd later door sommige geprezen als één van de beste juristen van de 19de eeuw²⁹⁶⁹. Kennis en kunde waren dus aanwezig, net als het voornemen om de CPC te herzien. Waarom haalde zijn werk dan nooit de eindmeet?

752. Allard vertrok vanuit de vraag: ‘hoe beslecht het gerecht op de meest efficiënte manier een betwisting die haar door haar burgers wordt voorgelegd?’. Die abstracte (tegenover praktische) benadering stond haaks op het idee van een rechtszaak als private tweestrijd waarin enkel de belangen van de afzonderlijke partij centraal stonden. Inhoudelijk vertaalde die benadering zich naar een studie van *best practices*, 19de -eeuwse kritieken op de CPC en keuzes gemaakt door landen die ondertussen de CPC vervingen door een eigen, nationaal wetboek. Het resultaat was een volledige herziening van de CPC, die van de grond af aan terug werd opgebouwd. Dat kwam Allard op het verwijt te staan te theoretisch te zijn²⁹⁷⁰. Hoewel met veel zaken afzonderlijk akkoord kon gegaan worden, onderscheidde Allards ontwerp zich vooral doordat hij ze allemaal en tegelijk wilde doorvoeren. Een aantal zaken bleven ook onverteerbaar zoals het beperken van nieuwe conclusies en replieken en een grotere rol voor de rechter bij het bewijs. Tot een echte krachtmeting in het Parlement kwam het echter niet. Het ontwerp viel over de vraag naar het behoud van de pleitbezorgers in de nieuwe eengemaakte rechtspleging, voor Allard een *conditio sine qua non* voor zijn hele hervorming. Het uiteindelijk overleven van die beroepsgroep lijkt niet noodzakelijk het gevolg te zijn geweest van haar eigen

²⁹⁶⁷ In tegenstelling tot in België was in Frankrijk de voorbije vijf eeuwen al een centralisatie aan de gang van de betrokken wetgeving.

²⁹⁶⁸ Zie bijvoorbeeld Montesquieu “*Si vous examinez les formalités de la justice par rapport à la peine qu’a un citoyen à se faire rendre son bien, ou à obtenir satisfaction de quelque outrage, vous en trouverez sans doute trop. Si vous les regardez dans le rapport qu’elles ont avec la liberté et la sûreté des citoyens, vous en trouverez souvent trop peu; et vous verrez que les peines, les dépenses, les longueurs, les dangers mêmes de la justice sont le prix que chaque citoyen donne pour sa liberté.*” (MONTESQUIEU, *De l’esprit des loix*, Genève, Barillot & Fils, 1749, 65) Of in de woorden van von Jhering: “*Die Form ist die geschworene Feindin der Willkür, die Zwillingsschwester der Freiheit.*” (R. VON JHERING, *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, dl. II, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1926, 471).

²⁹⁶⁹ R. VAN LENNEP, *Procesrecht*, 535 en A. FETTWEIS, *Manuel*, 55.

²⁹⁷⁰ Hiermee doelde men vooral op het feit dat Allard een nieuwe procedure, van de grond op wou opbouwen op basis van een aantal algemene beginselen/krachtlijnen. Daarvoor moesten tal van afzonderlijke regelingen ondergeschikt worden aan een nieuwe, eengemaakte, rechtspleging.

lobbykracht maar eerder van het nut dat bepaalde advocaten (vooral grote balies) haar nog toekenden.

753. Het falen van Allards ontwerp had tot gevolg dat de wetgever zich, net als voorheen, genoodzaakt zag andere sporen te bewandelen. Een alternatief voor een algemene hervorming vond de wetgever in 1° het schuiven met bevoegdheden; 2° wijzigingen in gerechtelijke organisatie en 3° procedurele afwijkingen in afzonderlijke wetten en voor een specifieke materie. Daarnaast werden ook in de praktijk oplossingen gevonden.

1.1. Bevoegdheid

754. Het schuiven met bevoegdheden was het belangrijkste alternatief voor een wijziging van de burgerlijke rechtspleging. Op het eerste gezicht lijkt de logica hier glashelder. Zaken worden van de rechtbanken van eerste aanleg (en dus hoven van beroep in hoger beroep) die de toevloed aan zaken niet meer aankunnen, verschoven naar de vredegerichten waar de situatie minder zorgwekkend was. Dat kan door de bevoegdheid *ratione summae* van deze gerechten op te trekken of door hun bijzondere bevoegdheid uit te breiden in bepaalde zaken. Historisch speelt er echter nog meer. De procedure voor de vrederechter was bijvoorbeeld een stuk eenvoudiger en minder formalistisch dan deze voor de rechtbank van eerste aanleg. Voor de rechtbank van eerste aanleg bestond tot diep in het interbellum ook nog een onderscheid tussen de korte en de gewone rechtspleging.

755. Het uitbreiden van de bevoegdheid van de vrederechter gebeurde aanvankelijk echter schoorvoetend. De vrederechter was oorspronkelijk, in principe, geen jurist en werd lange tijd beschouwd als een uitzonderingsrechter. Hij was bovendien al in de Franse periode een rechter geworden die alleen zetelde, in tegenstelling tot de rechtbank van eerste aanleg waar steeds recht werd gesproken door een kamer van drie rechters. Pas met de kinderrechter en later de alleenzettelende rechter in 1919 kwam hier verandering in. Een deel van de oplossing bestond erin om de materie af te bakenen door te werken met bijzondere bevoegdheden. Vanaf het einde van de 19de eeuw nam de wetgever steeds meer zijn toevlucht tot deze oplossing. Niet onbelangrijk daarbij was het ontstaan en de ontwikkeling van sociale wetgeving. Daarbij moest vooral (voor het ontstaan van allerlei administratieve commissies vanaf het interbellum) een keuze gemaakt worden tussen de werkrechtshoven en de vredegerichten waarbij deze laatste de voorkeur genoten. Het behouden van het bedrag in laatste aanleg vergulde voor een stuk de pil voor het steeds groter wordende takenpakket van de vrederechter. Dat valt onder andere af te leiden uit het telkens bijsturen van de oorspronkelijke wetsontwerpen (herzien van voorgestelde bedragen naar beneden) door het Parlement. Dit bedrag in laatste aanleg (100 frank) bleef zo tussen 1841 en 1928 ongewijzigd. Door de inflatie betekende dit *de facto* dat een steeds groter aantal zaken voor de vrederechter vatbaar was voor hoger beroep. Iets gelijkaardig gebeurde ook bij het bedrag in laatste aanleg voor de rechtbanken van koophandel en rechtbanken van eerste aanleg. Een zeker pragmatisme was de wetgever evenwel niet vreemd. Zo werden betwistingen in verband met spoorwegen overgeheveld naar de rechtbanken

van koophandel, kreeg de vrederechter bijna onbeperkte bevoegdheden inzake huur en pacht (zowel *ratione summae* als met betrekking tot tenuitvoerlegging) en bepaalde betwistingen in verband met de mijnbouw.

756. Het resultaat van al deze zaken was een onoverzichtelijk kluwen van bevoegdheden. Nochtans hadden de bevoegdheidswetten van 1841 en 1876 net de verdienste dat ze een theorie van bevoegdheid of het regelen van bevoegdheid als zelfstandig onderdeel van het procesrecht beoogden. Vooral de bevoegdheidswet van 1876 zal zo fungeren als kaderwet voor de bevoegdheid tot het Gerechtelijk Wetboek. Hoewel ze talloze malen gewijzigd werd en in tientallen afzonderlijke wetten afwijkende bepalingen werden opgenomen (sommige bevoegdheden zoals bijvoorbeeld in verband met huur en pacht werden zelfs tijdelijk toegekend) lijkt de toenemende kritiek op de bevoegdheidswet van 1876 omgekeerd evenredig met de duurzaamheid van de beginselen erin en de regeling die ze behelste²⁹⁷¹. Naast het telkens uitbreiden van de bevoegdheid van de vrederechter zijn de voornaamste aanpassingen aan deze wet het invoeren van een relatieve volheid van bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg en een regeling voor bevoegdheid en aanleg in verband met aanhangigheid en samenhang. De wet van 15 maart 1932 die voor deze wijzigingen verantwoordelijk was, vult zo voor een groot stuk aan wat de bevoegdheidswet van 1876 beoogde en door het Parlement niet overgenomen werd: een centralere plaats voor de rechtbank van eerste aanleg in de rechtsbedeling.

1.2. Gerechtelijke organisatie

757. Een ander alternatief voor een hervorming van de rechtspleging zijn wijzigingen in gerechtelijke organisatie. Een van de zaken die we vaststelden, was dat de overheid de regels van de rechtspleging soms enkel wijzigde uit louter budgettaire redenen, omdat er geen geld was om in te grijpen op het organieke en logistieke domein²⁹⁷². De oplossingen binnen de personeelsbezetting van de rechterlijke macht gingen van het verhogen van het aantal magistraten en/of het gerechtelijk personeel tot experimenten met een *de facto* alleenzettelende rechter en uiteindelijk de formele invoering ervan in 1919. Budgettaire redenen noopten de wetgever tot het behoud ervan. De instelling werd overgenomen door het Gerechtelijk Wetboek en recent nog veralgemeend met de Potpourri-wetten. Opvallend was ook dat dit ingrijpen lange tijd als ‘tijdelijk’ werd beschouwd. Doorheen de 19de eeuw was het verschillende keren de bedoeling om door natuurlijke afvloeiingen (want onafzetbare magistraten) terug te keren naar het organigram uit eerst de Wet GO 1832 en later de Wet GO 1869. Ook de alleenzettelende rechter was een tijdelijke maatregel. De Grendelwet van 1926 was de laatste in een rij wetten die het aantal magistraten en gerechtelijk personeel wilde terugschroeven. Ook de toepassing van deze wet werd telkens en uiteindelijk zelfs voor onbepaalde tijd uitgesteld. In deze periode

²⁹⁷¹ R. VAN LENNEP, *Procesrecht*, 533 - 536.

²⁹⁷² Ook de Oostenrijkse comparatist Oberhammer wees hier al op in de casus van Oostenrijk. P. OBERHAMMER, ‘Speeding Up Civil Litigation in Austria’ in C.H. VAN RHEE (ed.), *The Law’s Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 217 – 232 (218).

groeide ook het besef dat schuiven met bevoegdheden of ingrepen in de gerechtelijke organisatie alleen niet zouden volstaan.

758. Een tweede algemene evolutie is die van professionalisering. Vanaf 1869 diende de vrederechter een jurist te zijn (al hanteerden voorgaande ministers van Justitie die voorwaarde al). De commissie die het wetsontwerp voor de wet GO 1869 voorbereidde wilde zelfs verder gaan en ook de rechtbank van koophandel laten voorzitten door een professionele en onafzetbare magistraat en ook het griffiepersoneel moest over een rechtendiploma beschikken. Die laatste bepalingen sneuvelden in de uiteindelijke wet maar de rol van de griffier (later referendaris) in de rechtbank van koophandel bleef een twistpunt. Ook in de werkrechtshraden deed de rechtskundig bijzitter aan het begin van de 20ste eeuw zijn intrede, net als de advocatuur.

759. Wat wel lang buiten schot bleef was de persoon van de magistraat zelf. Lange tijd werd de Belgische magistratuur een hand boven het hoofd gehouden. Men ging uit van de tijdelijkheid van bepaalde problemen en schreef de Belgische magistratuur een eruditie en kwaliteit toe waardoor zij onmogelijk een deel van het probleem (of oplossing) kon zijn. Aan hun werklust of –last zou het, althans toch volgens de (*would be*) hervormers, dus niet gelegen hebben. Tekenend hiervoor is misschien ook het feit dat tot voor kort maar tweemaal werd overgegaan tot een werklastmeting van de magistratuur. Een eerste keer in 1835²⁹⁷³ (vooral om dit te kunnen gebruiken voor het door Justitie te voeren beleid) en een tweede maal in 1926 met het oog op een budgettaire oefening waarin het aantal magistraten zou teruggeschroefd worden. Erna was het bijna wachten tot de wet van 29 november 2001²⁹⁷⁴ die zou moeten toelaten het door iedere rechtbank te verwerken aantal dossiers te evalueren en, in functie hiervan, het aantal rechters en personeelsleden aan te passen. Samen met het besef dat een efficiënt gerecht ook economische implicaties heeft (zie *infra*), was ook de persoon van de magistraat in het interbellum niet langer *off limits*. Dat had onder andere te maken met de steeds grotere rol van de vrederechter in ons gerechtelijk apparaat maar vooral met het invoeren van de alleenzetelende rechter. Tegenover de *égalité* en dus kwantiteit (hoe hoger in de gerechtelijke piramide, hoe meer rechters nodig om een uitspraak te doen) van de Franse Revolutie maakte geheel in de technocratische tijdsgeest het belang van kwaliteit opgang tijdens het interbellum. Niet alleen politieke benoemingen kwamen in het vizier maar ook de kandidaten waaruit de magistratuur rekruteerde. De karige wedden trokken ofwel kandidaten aan uit armere families (zonder familiekapitaal om hen te helpen tijdens het opbouwen van een cliënteel) ofwel minder succesvolle advocaten die hun praktijk verlieten voor een vast inkomen in de magistratuur. Ondertussen zagen vooraanstaande advocaten zichzelf als prinses van de balie al zetelen, maar niet vooraleer daar een adequate vergoeding tegenover stond. Na verloop van tijd verschenen

²⁹⁷³ Eigenlijk onder de Franse bezetting al zie: Omzendbrief van 24 april 1799 van minister van Justitie Charles Lambrechts aan de *commissaires du pouvoir exécutif près les tribunaux civils et criminels des départements de la République*. Vraag naar publicatie van het werk van magistraten met tabel per semester met aantal uitspraken en achterstand. *Rec. Circ.* 1799, 259 – 260.

²⁹⁷⁴ Art. 352*bis* Ger. W. ingevoegd door art. 7 van de Wet van 29 november 2001 tot vaststelling van een tijdelijke personeelsformatie van raadsheren teneinde de gerechtelijke achterstand bij de hoven van beroep weg te werken (*BS* 8 december 2001, 42333) stelt dan wel een werklastmeting in het vooruitzicht, ze wacht nog steeds op haar uitvoering.

ook de socialisten ten tonele en eisten zij ook hun deel van de benoemingen in de magistratuur. De samenstelling van de magistratuur moest immers de samenleving reflecteren²⁹⁷⁵.

760. Tot slot moeten we erop wijzen dat de keuzes die in de gerechtelijke organisatie werden gemaakt, als alternatief voor een hervorming van de procedure zelf, niet geheel onschuldig waren. Dat brengt ons bij *Path dependence*. Dit is een begrip uit de economische wetenschappen²⁹⁷⁶ dat de nadruk legt op een zekere onomkeerbaarheid van in het verleden gemaakte beslissingen. Het stelt dat een bepaald evenwicht afhangt van vroegere gebeurtenissen waarbij de geschiedenis kan bepalen wat dat evenwicht nu net is of er voor kan zorgen dat men permanent vast komt te zitten in een suboptimaal evenwicht. Het wordt gebruikt om een verklaring te zoeken voor bepaalde afwijkende of onverwachte gedragingen van markten. Ondertussen deed het begrip ook zijn intrede in de sociale wetenschappen²⁹⁷⁷. Sewell definieert het als ‘*that what has happened at an earlier point in time will affect the possible outcomes of a sequence of events occurring at a later point in time*’²⁹⁷⁸. Dergelijke definitie maakt het verleidelijk om te spreken van path dependence telkens wanneer een vroegere gebeurtenis een uitwerking heeft op een latere. In die logica is heel de geschiedenis uiteraard path dependent. Mahony ontwikkelde daarom een typologie met drie definiërende kenmerken²⁹⁷⁹. Het gaat om 1° causale processen die erg gevoelig zijn aan gebeurtenissen die plaatsvinden in de vroege stadia van een historische sequentie; 2° de historische gebeurtenissen die aan de basis liggen zijn contingent en 3° hierna is de padafhankelijke-sequentie gekenmerkt door een relatief deterministisch causaal patroon. Die sequentie kan zichzelf versterken²⁹⁸⁰. Dit houdt in dat een zekere inertie een bepaald institutioneel patroon reproduceert doorheen de tijd. Een stap in een bepaalde richting wordt gevolgd door een andere stap. Het wordt zo steeds moeilijker om van de ingeslagen weg af te stappen. Economen spreken hier van *increasing returns*: de kost van het alternatief wordt te hoog. Concreet gaat het voor de Belgische casus om de alleenzettelende rechter. Toegepast op ons verhaal kan een bescheiden vergelijking met Frankrijk één en ander verduidelijken. In België werd in 1919 (formeel) de alleenzettelende rechter ingevoerd. Frankrijk kende deze figuur niet. In de plaats daarvan koos Frankrijk in het interbellum voor het invoeren van een *juge de la mise en état* en later een *juge de l’exécution*,

²⁹⁷⁵ Cfr. P. VERMEYLEN, *Een gulzig leven*, 150: “Voor elke plaats heb ik steeds de meest geschikte kandidaat uitgezocht. Onder de besten koos ik dan een socialist, als er een was. Dat is geen partijbenoeming maar een juiste toepassing van een juist evenwicht onder de opinies.”

²⁹⁷⁶ Zie bijvoorbeeld S. LIEBOWITZ en E. MARGOLIS, ‘Path Dependence.’ In B. BOUCKAERT en G. DE GEEST (eds.), *Encyclopedia of Law and Economics, Volume I. The History and Methodology of Law and Economics*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, 980 – 998.

²⁹⁷⁷ Zie bijvoorbeeld P. PIERSON, ‘Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics’, *The American Political Science Review* 2000, 94/32, 251 – 267 en J. MAHONY, ‘Path Dependence in historical sociology’, *Theory and Society* 2000, 29/4, 507 – 548. Voor een (rechts-) historische toepassing ervan zie L. VAN HAECHE, *Repressie en epuratie. De bescherming van de uitwendige veiligheid van de Staat als politiek –juridisch probleem tijdens de Belgische regimecrisis (1932 – 1948)*, Onuitgegeven proefschrift tot het bekomen van de graad van doctor in de geschiedenis, UGent, 2014, 625 p. In het bijzonder zie titels 11.8: Een weg geplaveid met goede voornemens? (191 – 194), 13.8: De balans na een jaar repressie en epuratie (360 – 363) en 14.8: De repressie en epuratie na augustus 1945 (570 – 573).

²⁹⁷⁸ W.H. SEWELL, ‘Three Temporalities: Toward an Eventful Sociology’ in T.J. MCDONALD (ed.), *The Historic turn in the Human Sciences*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1996, 262 – 264 (262 – 263).

²⁹⁷⁹ J. MAHONY, ‘Path Dependence in historical sociology’, *Theory and Society* 2000, 29/4, 510 e.v.

²⁹⁸⁰ Een andere mogelijkheid zijn reactieve sequenties. Dit zijn ketens van tijdelijk geordende en causaal verbonden zaken. Elke gebeurtenis is dan een reactie op het vorige en de oorzaak van de volgende gebeurtenis.

*juge d'expropriation...*²⁹⁸¹. De tegenhanger van die ontwikkelingen bleef lange tijd de rechtbank van eerste aanleg, die samengesteld was uit drie rechters en ten gronde uitspraak deed. In België daarentegen was de alleenzettelende rechter het signaal om niet over te gaan tot meer uitgebreide bevoegdheden. Dit was de rechtstreekse aanleiding voor het afwijzen van de Franse ontwikkelingen in het interbellum in het bijzonder en een meer inquisitoire procedure in het algemeen.

1.3. Procedure

761. De eerste oplossing voor het uitblijven van een algemene herziening van de burgerlijke rechtspleging was het verhuizen van een bepaalde materie (bedrag/inhoudelijk) naar andere rechtbanken of zelfs naar een andere procedure binnen dezelfde rechtbank. Zoals *supra* bij bevoegdheid aangehaald betekende het verhuizen van een zaak van de rechtbank van eerste aanleg naar de vrederechter (zeker vóór het KB nr. 300 van 30 maart 1936, zie *infra*) dat een volledig andere procedure van toepassing was. De rechtspleging voor de vredegerechten was eerder het product van de Franse Revolutie terwijl die voor de rechtbanken van eerste aanleg een gemoderniseerde versie was van die uit het ancien régime. De woorden van Vondel indachtig, '*dees langzaamheid past grote saecken*', werden meer en meer 'kleinere zaken' naar de vrederechter en de korte rechtspleging verschoven. Een stuk van die gedachten ligt ook vervat in de korte debatten uit het Gerechtelijk Wetboek. In het interbellum kon een beperkte bevoegdheid voor de vrederechter ook een stukje een antwoord bieden op de onmogelijkheid om de grondwettelijke verankerde rechtbanken van koophandel af te schaffen.

762. Een tweede oplossing waren nieuwe en bijzondere procedures. Daarbij werd in een bepaalde materie ofwel een nieuwe procedure uitgetekend ofwel afwijkingen voorzien op wat gebruikelijk was. In de Belgische context werd het startschot hiervoor vooral gegeven met de wet van 5 oktober 1833 op de uitzetting van landbouwers en huurders. Omdat de gewone rechtspleging voor de rechtbank van eerste aanleg te lang en te duur was, werd een nieuwe procedure ingesteld voor de vrederechter. Die was, haaks op zijn traditionele bevoegdheden (want geen tenuitvoerlegging), opeens bevoegd voor de geldigverklaring van het pandbeslag en kon de uithuiszetting bevelen. De procedure verliep op verzoekschrift en de uitspraak was uitvoerbaar bij voorraad zonder borgstelling. Ook de verplichte verzoeningspoging werd in deze materie afgeschaft (in het algemeen maar in 1911). Als de zaak toch voor de rechtbank van eerste aanleg kwam (want de bevoegdheid van de vrederechter was wel nog steeds beperkt tot zijn algemene bevoegdheid, toen 100 frank), dan werd de zaak zoals in kort geding afgehandeld. Ook hieruit blijkt het pragmatisme van de Belgische wetgever. In bepaalde zaken waren nu eenmaal uitzonderingen mogelijk. Andere voorbeelden zijn de huurcrisis na de Eerste Wereldoorlog waar de burgerrechtelijke bewijsregeling terzijde mocht geschoven worden of het versnellen van de procedure voor onteigening voor openbaar nut (1835) tegen de achtergrond van de ontplooiing van het Belgische spoorwegennet. De voorlopige tenuitvoerlegging werd hier uitgebreid, de beroepstermijn verkort en de verstekregeling

²⁹⁸¹ R. PERROT, 'Le juge unique en droit français', *RDIDC* 1977/29-4, 659 – 674.

aangepast. In het geval waarin de verweerder geen pleitbezorger had aangesteld, kon na een herdagvaarding een uitspraak bekomen worden die geacht werd op tegenspraak te zijn geweest. In deze categorie vermelden we ook nog de rechtspleging op verzoekschrift, een geliefkoosde oplossing voor de wetgever omdat er geen algemene regeling was. Iedere bepaling waarin een verzoekschrift werd aangewend kon afzonderlijke modaliteiten bevatten. Op die manier kon men alternatieven ontwikkelen waarin men gekozen elementen tot een nieuwe afzonderlijke procedure combineerde.

763. Een andere oplossing was de uitbreiding van de korte rechtspleging. In beginsel was de gewone rechtspleging, *nomen est omen*, de regel voor de rechtbanken van eerste aanleg. Enkel in de gevallen in de wet bepaald kon de korte rechtspleging aangewend worden. De toevlucht hiertoe in het geval van ‘hoogdringendheid’ gaf deze bepaling een zekere flexibiliteit maar belangrijker was waarschijnlijk het optreden van de wetgever zelf. In tal van afzonderlijke wetten werd ingevoegd “...*sera jugée comme en matière sommaire*” (bijvoorbeeld heel wat zaken in verband met onroerend beslag). De bepaling zelf die de voorwaarden voor de korte rechtspleging opsomde, bleef echter lange tijd ongewijzigd. Een en ander had te maken met oorspronkelijke bedrag dat vrij hoog was (1.000 frank in 1806). Een andere verklaring kan de mogelijkheid zijn voor pleitbezorgers om in deze zaken te pleiten. In 1928 werd dit bedrag opgetrokken tot het bedrag in laatste aanleg voor de rechtbank van eerste aanleg (5.000 frank) en in dezelfde logica in 1935 tot 12.500 frank. Omgezet naar vandaag zou het daarmee gaan om alles onder de 11.500 euro. Tel daarbij nog andere mogelijkheden zoals puur persoonlijke vorderingen op basis van niet betwiste titels, hoogdringendheid en tal van afzonderlijke wetten en het wordt duidelijk waarom de wetgever in 1936 het onderscheid tussen de gewone en de korte rechtspleging afschafte. Voortaan was er enkel nog de gewone procedure voor de rechtbank van eerste aanleg, zij het dat deze wel vereenvoudigd werd op de leest van de vroegere korte rechtspleging.

764. Het orgelpunt van het interbellum was het KB nr. 300 van 30 maart 1936. De eerste stap richting eenmaking van de rechtspleging en een tussenstap naar het Gerechtelijk Wetboek. In tegenstelling tot Allard, die een nieuwe procedure modelleerde op die van de korte rechtspleging, procedure voor de rechtbank van koophandel en de vrederechter, was het deze keer een vereenvoudigde versie van de gewone rechtspleging voor de rechtbank van eerste aanleg die werd uitgebreid naar de vrederechten terwijl die van de rechtbank van koophandel zoveel mogelijk werd gelijkgeschakeld. Toegegeven, die vereenvoudiging vond haar inspiratie net in deze procedures. Een voorbeeld daarvan was het getuigenverhoor ter zitting dat bestond in de korte rechtspleging (maar logischerwijze beperkt tot de zaken die voor deze procedure in aanmerking kwamen), de rechtbank van koophandel, vrederechter en werkrechtshraden. Aan de andere kant werden de formaliteiten verbonden aan de dagvaarding voor de rechtbank van eerste aanleg vereenvoudigd maar meteen ook van toepassing voor de vrederechter. Een van de gevolgen van de grotere rol van de vrederechter was immers dat ook de instelling zelf herzien moest worden. Dit is voor een stuk de reden waarom bij het KB nr. 300 van 30 maart 1936 werd opgeschoven richting rechtbank van eerste aanleg: dagvaarding, verstekregeling, verval van aanleg... Naast deze gevolgen voor de vrederechter stond deze hervorming vooral in het teken van de deformalisering van de gewone procedure voor de rechtbank van eerste aanleg.

Hier gold net dat er minder formaliteiten verbonden werden met de dagvaarding en de nietigheidsleer werd versoepeld door het invoeren van de voorwaarde van belang en mogelijkheid van dekking. Aan het getuigenbewijs dat onder het regime van de CPC *in camera* door een rechter-commissaris, eventueel met vragenlijst (vb. verhoor op feiten en artikelen) plaatsvond, werd een mondeling verhoor ter zitting toegevoegd. Voor deskundigen moest de eedaflegging niet meer het aanvangen van de opdracht voorafgaan. Een eedaflegging onderaan het verslag volstond voortaan. Naar analogie met het verhoren van getuigen ter zitting was het nu ook mogelijk om de deskundige te horen ter zitting en zo een nieuw verslag te vermijden. In het algemeen moet ook nog gewezen worden op het verkorten en uniformiseren van termijnen waardoor verschillen naar gelang van seizoenen en afstand verdwenen of beperkt werden.

1.4. Oplossingen vanuit de praktijk

765. Ook vanuit de praktijk werden allerhande oplossingen gevonden. Zo verwaterde het onderscheid tussen pleitbezorgers en advocaten, raakten een aantal procedures in onbruik, werden in de schoot van rechtbanken experimenten gestart (een voorloper van de latere akkoordprotocollen)... Tegenover de creativiteit die lagere rechters aan de dag legden (vb. automatisch akkoord met hoogdringendheid om de verplichte voorafgaande verzoeningspoging te omzeilen) stond het lange tijd afzijdige Hof van Cassatie. Daardoor moesten rechtbanken en hoven varen zonder het lichtbaken van de hoogste rechtbank van het land. Een aantal van de oplossingen uit de praktijk werden gevolgd door de wetgever. Het in onbruik raken van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging leidde er uiteindelijk toe dat de wetgever deze afschafte in 1911. Anders was het bijvoorbeeld met de schriftelijke rechtspleging. Hoewel weinig gebruikt, bleef ze in voege tot het Gerechtelijk Wetboek, waar ze vervangen werd door een eenvoudiger variant.

766. Een manier voor de rechtbanken en hoven om beleid te voeren waren de reglementen van inwendige orde. Aanvankelijk werden ze daarin vrijgelaten. De *ratio legis* daartoe was vooral dat hoven en rechtbanken rekening dienden te houden met lokale gewoonten en gebruiken (natuurlijk tegen de achtergrond van de eenmaking van het recht en gerechtelijk apparaat op het einde van de 18de eeuw). In de Belgische periode verwierf de uitvoerende macht al snel de controle hierover. Ze liet echter na om in te grijpen (behoudens aantal kamers/duur zitting) en deze reglementen op één en dezelfde leest te schoeien. De rechtbanken en hoven zelf waren ondertussen een stuk creatiever, zo voorzagen ze ook procedurele bepalingen bijvoorbeeld wanneer een zaak in staat van wijzen is. Dat gold a fortiori voor de grote rechtbanken en hoven met als uitgesproken voorbeelden de rechtbank van eerste aanleg en het hof van beroep van Brussel.

767. Een laatste opmerking gaat uit naar technische hulpmiddelen. De hoop om de gerechtelijke achterstand op deze manier te bestrijden lijkt van alle tijden te zijn geweest. Vroeger ging het om voorgedrukte invulbladen, carbonpapier, schrijfmachines en stenografie. Vanaf eind de jaren 1970 was er de nieuwe heilige graal: de digitalisering van justitie. Al deze

zaken lijken één ding gemeen te hebben gehad: een gebrek aan algemene visie op de praktische werking van rechtbanken. Initiatieven waren steeds lokaal of zeer fragmentarisch en liepen bovendien achter op de technologische ontwikkelingen.

1.5. Gerechtelijk Wetboek

768. De verschillende oplossingen die in Hoofdstuk III verkend werden als alternatief voor het uitblijven van een algemene hervorming van het gerechtelijk recht leverden de bouwstenen voor het Gerechtelijk Wetboek zelf. De dynamiek die tijdens het interbellum op gang kwam, werd door de Tweede Wereldoorlog enkel onderbroken. De weg die werd ingeslagen door het KB nr. 300 van 30 maart 1936 richting eenheid van procedure en deformalisering werd verder bewandeld. Zeker de gerechtelijke organisatie en bevoegdheid bleven voor de rechtsbeoefenaar zeer herkenbaar.

769. Een belangrijke rode draad bij de gerechtelijke organisatie was een verdere professionalisering van het gerechtelijk apparaat. Van Reepinghens voorstel om een stage in te voeren voor de magistratuur werd teruggefloten door de Senaat. De arbeidsrechtbanken en rechtbanken van koophandel zouden voortaan worden voorgezeten door een beroepsmagistraat, bijgestaan door twee lekenrechters. Voortaan zou er ook een gespecialiseerd parket zijn, het arbeidsauditoraat (voorheen zonder OM). De overgang van werkrechtshaden naar arbeidsrechtbanken betekende ook dat bovenaan de hiërarchie het Hof van Cassatie kwam te staan. Deels was dit een logisch gevolg van de juridisering van de samenleving en de evolutie die de werkrechtshaden doormaakten: van de intrede van de advocaat (1910) over juristen die zetelden in werkrechtshaden van beroep naar de volledige integratie in de gerechtelijke piramide. Het compromis dat hier gemaakt werd, moest de zelfstandigheid van de materie symboliseren: geen onderdeel van een eenheidsrechtbank maar een afzonderlijke rechtbank met een eigen OM. De arrondissementsrechtbank die oorspronkelijk werd geconcipieerd als een soort eenheidsrechtbank en als oplossing voor de bevoegdheidsproblematiek werd herleid tot haar huidige vorm. Het voordrachtsysteem voor de lekenrechters is bovendien een totale erkenning van de vakbonden en hun integratie in het systeem. In het oude stelsel met verkiezingen kon iemand anders zich immers nog aanbieden. Hier valt een parallel te trekken naar hoe vakbonden (en werkgeversorganisatie) grote delen van het beheer van de sociale zekerheid naar zich toetrokken hebben door het betwistbare (erkennings-) criteria om deel te nemen aan het spel. De oprichting van de arbeidsrechtbanken was meteen ook de grootste verandering in de gerechtelijke organisatie. Voortaan werd het contentieux van het sociaal recht geconcentreerd in één rechtbank terwijl het vroeger verdeeld was over de vrederechter, rechtbank van koophandel, rechtbank van eerste aanleg en tal van administratieve en scheidsrechtelijke commissies.

770. Een andere vorm van professionalisering kan ook gelezen worden in het beperken van de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel. Ook hier floot de Senaat Van Reepingen terug. Hij wou immers de bevoegdheid van de rechtbanken van koophandel beperken als

appelrechter voor uitspraken van de vrederechter in handelszaken en stelde ook als voorwaarde dat beide partijen de hoedanigheid van handelaar dienden te hebben. Tot slot werd als praktische ingreep in de gerechtelijke organisatie de gerechtelijke kaart voor de vredegerichten hertekend. Dit stond al sinds het midden van de 19de eeuw op de agenda. De vroegere indeling op basis van verouderde gegevens over bevolking, economie en transportmiddelen was immers volledig achterhaald.

771. Ook wat de bevoegdheid betrof, waren er geen wereldschokkende veranderingen. Het ging voornamelijk om het aanpassen aan de inflatie. De belangrijkste verandering met de meest verstreckende gevolgen was dat alle definitieve uitspraken van de vrederechter, rechtbank van eerste aanleg, rechtbank van koophandel en arbeidsrechtbank boven 3.500 frank voortaan vatbaar waren voor beroep. Hiermee schreef Van Reepinghen zich terug in de oude logica in. Tegenover de uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechter (met eenvoudiger procedure) stond in het verleden lang het vasthouden aan een laag bedrag in laatste aanleg. Deze keer stond tegenover de vereenvoudiging van de procedure het uitbreiden van de mogelijkheid tot beroep. Daarmee werd terug afgestapt van het sterk beperken van de appeleerbaarheid in 1935 waartegen ook Van Reepinghen zich destijds verzet had.

772. Wat de rechtspleging zelf betrof, beoogde en verwezenlijkte het Gerechtelijk Wetboek ook eenheid in wetgeving en eenheid in procedure. Naast de historische diversiteit in procedures maakte de wetgever immers decennialang gebruik van wetten die een afzonderlijke materie regelden om procedurele regels op te nemen. Op deze manier kon men de traagheid van de gebruikelijke rechtspleging(en) vermijden of remediëren. De eenmaking van de procedure en codificatie ervan in één wettekst had bovendien het voordeel van een heldere opbouw. Toch bleven veel veranderingen niet meer dan een bloemlezing van bestaande pretoriaanse oplossingen, recente ontwikkelingen in wetgeving...Deze wijzigingen waren immers niet het gevolg van een fundamenteel andere kijk op het recht en gerecht maar proceseconomisch en steeds afgewogen tegenover de prerogatieven van de partijen. Belangrijk hierbij is vooral dat Van Reepinghen vermeende passiviteit van de rechter overdreven vond. Van Reepinghens oplossing lag daarom vooral in beperkte concrete ingrepen, eerder dan een beginselmatige benadering van de verhouding tussen rechter en partijen. Een fundamentele omslag naar een meer inquisitoire procedure heeft er met andere woorden nooit ingezet.

773. Dit wil uiteraard niet zeggen dat het Gerechtelijk Wetboek geen verdiensten had. Naast de eerder aangehaalde eenheid in wetgeving en procedure lijken vooral de stukken die ten gronde werden hervormd de tand des tijds goed te hebben doorstaan. Dat is het geval voor bewarende en uitvoerende maatregelen, o.a. door de figuur van de beslagrechter. Deze hervorming was voor een stuk het gevolg van het afschaffen van de pleitbezorgers. Meer algemeen werd ook afgestapt van verouderde vormen zoals het verhoor op feiten en artikelen en werd de weg van deformalisering die ook in 1936 werd ingeslagen verder gezet met o.a. herwerken van nietigheidsleer en het uitbreiden van de dekking ervan. Centraal in de hervorming was een grotere rol voor de griffies weggelegd, ten dele ter vervanging van de pleitbezorgers die voorheen als verbindingsfiguur fungeerden tussen de partijen en de rechtbank

(o.a. door het afschaffen van de kwaliteiten en het invoeren van een dossier van de rechtspleging).

774. Finaal doet de hervorming van het Gerechtelijk Wetboek vooral denken aan de CPC. Die kon aanvankelijk ook op weinig commentaar rekenen en had verdiensten met de rationalisering en eenmaking van de wetgeving maar bleef vooral geworteld op oude leest. Toegegeven, het Gerechtelijk Wetboek ging op alle vlakken verder dan de CPC maar het intrinsieke probleem bleef hetzelfde. Het was een wetboek dat de problemen uit het verleden perfect het hoofd zou kunnen bieden maar het stond voor een systeem dat niet robuust genoeg was om de explosie aan zaken later het hoofd te bieden.

2. Externe contextuele rechtsgeschiedenis

775. De externe contextuele rechtsgeschiedenis in dit proefschrift hangt voor een groot stuk samen met de ontwikkeling die het Belgisch staatsbestel zelf doormaakte. Daarnaast moet vooral gewezen worden op de ontwikkeling van het gerecht(elijk recht) in zijn eigen cocon. Noch in partijprogramma's, noch in de media (enkele uitzonderingen niet te na gelaten) speelde de thematiek een rol. Het was bij uitstek een zaak van specialisten. Wie die specialisten waren zowel bij het wetgevende werk als de voorbereiding ervan, veranderde doorheen de geschiedenis. Twee zaken lijken daarbij van belang: organisatiegraad en aanwezigheid in het Parlement.

2.1. Methode

776. Dat in de nasleep van de Franse Revolutie hervormingen van het gerechtelijk recht meer en meer verschoven werden van het Parlement naar juridische beroepen, stelde Wijffels al vast voor Frankrijk²⁹⁸². In een eerste Belgische periode (1831 – 1848) zetelden magistraten in het Parlement. De rol die ze daar speelden, blijkt bijvoorbeeld uit de speciale commissie in de Kamer die het wetsontwerp dat zal leiden tot de Bevoegdheidswet uit 1841 moest onderzoeken. De commissie bestond uit 1 advocaat, 1 vrederechter, 4 voorzitters van rechtbanken van eerste

²⁹⁸² A. WIJFFELS, 'The Code de procedure civile (1806) in France, Belgium and the Netherlands' in C.H. VAN RHEE, D. HEIRBAUT en M. STORME (ed.) *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years. The civil procedure tradition in France and abroad/Le bicentenaire du Code de procedure civile (1806). La tradition de la procédure civile en France et à l'étranger/De Code de procedure civile (1806) na 200 jaar. De traditie van het Frans civiel procesrecht in vergelijkend perspectief*, Kluwer, Mechelen, 2008, 7 – 61 (6 – 7): "...in the aftermath of the Revolution, the political representatives of the Nation-State have tended to delegate the formulation and application of civil procedure to professional corporations without political accountability in an increasingly democratic society, has nevertheless for a long time obfuscated the link between civil procedure and the political system. During the 20th century, the formal delegations for issuing statutory rules governing civil procedure to the Executive have also largely eschewed the political debate by keeping up the civil procedure's reputation as a primarily legal-technical area of the law."

aanleg en één eerste voorzitter van een hof van beroep. De aanwezigheid van magistraten in het Parlement wordt belichaamd door de Luikse procureur-generaal Raikem, minister van Justitie (1831 – 1832 en 1839 – 1840) en lange tijd voorzitter van de Kamer (1832 – 1839 en 1842 – 1843). In deze periode deed het Parlement beroep op expertise in eigen rangen en dat waren bij voorkeur magistraten. Met het einde van het ambtenarenparlement (1848) verdwenen ook magistraten uit de wetgevende vergadering nadat eerder al leden van het Hof van Cassatie werden uitgesloten van een parlementair mandaat (1832). Om dit verlies aan expertise in de schoot van het Parlement te compenseren werd nadien een beroep gedaan op extraparlamentairen-specialisten. Dat waren in de eerste plaats terug (hoge) magistraten. Het ging hierbij geenszins om het betrekken van actoren van justitie, getuige daarvan de eenzijdige samenstelling van commissies.

777. Vanaf dan ontstond een dynamiek waarbij een (grote) hervorming voorbereid werd door een buitenparlementaire commissie, samengesteld uit hoge magistraten, en gestemd (of niet gestemd) door advocaten als grootste socio-professionele groep in het Parlement. Advocaten waren zowel kwantitatief als kwalitatief sterk vertegenwoordigd in het Parlement. Dat uit zich bijvoorbeeld in de samenstelling van de commissie Justitie in de Senaat (vanaf 1850) en de Kamer (vanaf 1920), hun aanwezigheid in speciale commissies die wetsontwerpen en –voorstellen met betrekking tot gerechtelijk recht moesten onderzoeken... Dat evenwicht lijkt te veranderen met de democratisering van het Parlement vanaf het einde van de 19de eeuw. De kwalitatieve component van de aanwezigheid van de advocatuur zorgde er echter voor dat ook hier een continuïteit bleef bestaan. Vergeten we ook niet de continuïteit van hun kwantitatieve en kwalitatieve aanwezigheid in andere cenakels van de macht. Juristen en daarbinnen vooral advocaten maakten de overgrote meerderheid van regeringsleden uit, leverden telkens de minister van Justitie...

778. Toch had de democratisering van het Parlement ook een vertrouwenscrisis in de werking van de instelling zelf tot gevolg. Verschillende organen moesten een alternatief bieden voor het uitblijven van een doortastend optreden door de wetgever. In de eerste plaats was dat de Raad voor Wetgeving, de voorloper van de afdeling wetgeving van de Raad van State. De Raad voor Wetgeving had als opdracht advies te geven over belangrijke vraagstukken in verband met Justitie, de toepassing of verbetering van wetten en andere zaken waarin ze geraadpleegd werd door de minister van Justitie. In dat opzicht vertoont ze ook gelijkenissen met de Hoge Raad voor de Justitie vandaag. Belangrijk was dat in de plaats van de vroegere (*ad hoc*-) extraparlamentaire commissies een deel van het wetgevende werk nu uitbesteed kon worden aan de (permanente) Raad voor Wetgeving. Bij de samenstelling ervan valt echter vooral de continuïteit met het verleden op. Dezelfde personen die vroeger in aanmerking kwamen om deel uit te maken van de 19de-eeuwse buitenparlementaire commissies (vooral de Brusselse hoge magistratuur) zetelden nu in dit permanent orgaan.

779. Een en ander betekende ook dat ondanks de democratisering van het Parlement en nieuwe instellingen zoals de Raad voor Wetgeving er aanvankelijk weinig veranderde. Uit grotere hervormingen werden telkens de stukken met betrekking tot de gerechtelijke organisatie en bevoegdheid gelicht (eventueel geamendeerd zoals bijvoorbeeld het behouden van het oude

bedrag in laatste aanleg) en afgekondigd terwijl bepalingen met betrekking tot de rechtspleging zelf de eindmeet niet haalden. De oorzaak daarvan was lange tijd een relatieve tevredenheid van de advocatuur met het bestaande systeem. Voorstellen (voorbereide wetsontwerpen) door de magistratuur moesten dus eerder gematigd of conservatief zijn om goedgekeurd te worden door het Parlement waarin advocaten zeer sterk stonden.

780. Omdat de crisis van de parlementaire democratie bleef aanhouden, werd na het instellen van de Raad voor Wetgeving overgegaan tot radicalere oplossingen. Tekenend voor de tijdsgeest was dat dit gebeurde onder twee eerste ministers die zelf niet aan verkiezingen deelgenomen hadden: Theunis en Van Zeeland. Een eerste oplossing bestond uit het aanwenden van volmachtenwetten om een aantal veranderingen door te voeren die al langer op de plank lagen. Terwijl dergelijke volmachtenwetten voordien gemeen hadden dat ze steeds beperkt waren tot bepaalde (economische) doeleinden, breidden de volmachtenwetten van 1934 en 1935 het bereik uit tot de bevoegdheid, rechtspleging in burgerlijke zaken en gerechtelijke organisatie. De reden daarvoor was vooral dat de voorgaande jaren allerhande zaken werden onderzocht/voorgesteld (o.a. onder impuls van de Raad voor Wetgeving) maar die nooit de meet haalden want ondertussen was de stabiliteit van 30 jaar katholieke meerderheidsregeringen immers vervangen door wisselende coalities die elkaar in sneltreintempo opvolgden. Het ging vooral om een nieuwe procedure voor zaken van geringe waarde, aanpassing van bevoegdheid (heel sterk optrekken bedrag in laatste aanleg) en het sluitstuk van de hervormingen in het interbellum: een hervorming van de burgerlijke rechtspleging (KB nr. 300 van 30 maart 1936). Het sterk optrekken van het bedrag in laatste aanleg zette kwaad bloed. Het laag houden hiervan was lang de pendant voor een uitgebreidere bevoegdheid van vrederechters. Dat zo een aantal zaken werden doorgevoerd die de advocaten in het Parlement voordien hadden kunnen tegenhouden, maakte de advocatuur bewust van het belang om ook bij de voorbereiding van wetgeving betrokken te worden.

781. Gesterkt door het succesvol doorvoeren van een aantal zaken aan de hand van besluitwetgeving wilde de regering Van Zeeland verdergaan op de ingeslagen weg. Om dat beleid van de regering te voeden, werd het Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat opgericht. Het opzet hiervan was een stuk breder dan enkel het hervormen van de rechtspleging. Tekenend voor de staat waarin die rechtspleging zich bevond is echter wel dat de commissie waaraan dit werk werd toevertrouwd al snel werd opgesplitst in tal van subcommissies met als resultaat drie gepubliceerde volumes voorontwerpen en bijhorende memories van toelichting om het gerechtelijk recht te hervormen. Ook in het SHS waren de Brusselse gerechtelijke wereld (met inbegrip van de advocatuur) en de ULB zwaar vertegenwoordigd. Het was een combinatie van gevestigde waarden en jonge, beloftevolle mensen. Het opzet was multidisciplinair en dat betekende dat zowel academici als juridische professionals hun medewerking konden verlenen. Toch was het niet zo dat beroepsverenigingen systematisch betrokken werden. Als privaat initiatief stond het SHS vrij om hen te weigeren. Het technocratische opzet betekende ook dat academici hun intrede deden. De hervorming van het gerechtelijk recht was echter lang geen academische bezigheid. Dat sommige professoren daar mee bezig waren had dan meer te maken met hun achtergrond als advocaat of magistraat dan met hun aanstelling aan een universiteit.

782. Het Centrum Lippens, genoemd naar haar voorzitter Maurice Lippens, werd geconcipieerd als de voortzetting van het SHS tijdens WO II. Zowel in samenstelling als in werkwijze vallen parallellen te trekken. In tegenstelling tot het SHS ligt hier meer de focus op een nieuwe grondwet en economische organisatie. Wat de werking van het gerecht betreft was men vooral tevreden met het overnemen van de voorstellen van het SHS. Zowel het SHS als het Centrum Lippens noemden zichzelf apolitek maar de samenstelling, rechtse katholieken en liberalen, wijst op een instrument van het establishment. Daarmee kan de lijn getrokken worden van het Parlement en buitenparlementaire commissies over de Raad voor Wetgeving en naar het SHS en Centrum Lippens.

783. Voor het SHS wijzen we nog op twee belangrijke zaken: de gemengde samenstelling waarin vooral de advocatuur beter vertegenwoordigd was in vergelijking met de Raad voor Wetgeving en de finaliteit van het SHS; haalbare voorstellen doen. Die werden in de vorm van een voorontwerp van wet met bijhorende memorie van toelichting gepresenteerd. Dat de focus deze keer meer op de rechtspleging zelf lag, mag niet verwonderen. Zo probeerde het een lacune in het beleid van de wetgever, die zich in het verleden telkenmale (vooral) tevreden moest stellen met ingrepen in bevoegdheid of gerechtelijke organisatie, te vullen. Inhoudelijk staan de voorstellen van SHS zo ergens tussen de standpunten van de FAB en de commissie magistraten aan het begin van de 20ste eeuw. Zo werd een inquisitoir stelsel afgewezen (eigenlijk vooral de Franse hervorming uit 1935 met de *juge de la mise en état*) terwijl daar onder magistraten waarschijnlijk wel een draagvlak voor was. In de plaats daarvan werd gekozen om het bestaande (accusatoire) systeem te behouden en daarbinnen een aantal veranderingen door te voeren. Dit was onder andere een grotere rol voor de rechter bij het bewijs, of door het rechtsplegingsdossier. Er werden ook een aantal ‘frisse’ ideeën gelanceerd. Zo werd het beslag op de griffie gecentraliseerd met een ‘dossier van beslag’ en werd met de ‘rechter der tenuitvoerleggingen’ een beslagrechter *avant la lettre* voorgesteld. Dit dossier van beslag kaderde samen met het rechtsplegingsdossier in een beweging naar centralisatie op de griffies. Ook het idee van korte debatten werd opgepikt in de vorm van een kamer van inleiding. Daar zou de zaak dan ofwel onmiddellijk behandeld worden (indien mogelijk) of verwezen worden naar een latere zitting en kamer.

784. Een aantal zaken van het SHS werden in de vorm van wetsontwerpen en –voorstellen ingediend in de jaren 1950. Slechts een bescheiden aantal werd wet. De belangrijkste erfenis van het SHS ligt waarschijnlijk in het definitief lanceren van Charles van Reepinghen als autoriteit voor het gerechtelijk recht. Naast vooraanstaande gevestigde waarden werden immers een aantal personen gevraagd omwille van hun speciale competenties. Het is tekenend dat Charles Van Reepinghen hier ook deel van uitmaakt. Vanaf de jaren 1930 is hij een constante, eerst via de FAB en later via het SHS en Centrum Lippens waar hij zich als verslaggever van een aantal commissies in de kijker werkt. Vanaf dan verdwijnt Van Reepinghen nooit meer van het toneel. Zijn grote betrokkenheid verklaart mede zijn uitgebreid netwerk wanneer hij aan de slag gaat als koninklijk commissaris. Verwijzingen in zijn verslag bij het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek naar het SHS zijn legio en grote stukken bijvoorbeeld met betrekking tot beslag en bewijs putten rijkelijk uit het voorbereidende werk van het SHS. Niet alleen de

continuïteit in de persoon van Charles Van Reepinghen maar ook van andere leden van SHS bij de voorbereiding van het Gerechtelijk Wetboek werkte dit in de hand.

785. Parallel met deze ontwikkelingen kwamen er in het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog ook belangrijke incentives voor de advocatuur om mee te gaan in een hervorming. Ten eerste kwam hun marktpositie steeds meer onder druk te staan. Het antwoord daarop was tweeledig: enerzijds moest er een betere bescherming komen van het beroep en anderzijds moest het werkkterrein uitgebreid worden. Ten tweede was er de stijgende ontevredenheid met de gerechtskosten. Dat had een dubbele weerslag. Het voedde een veranderende perceptie van het gerecht: naast het oude strijdmodel met de rechter als neutrale scheidsrechter tussen de partijen groeide het besef dat een efficiënt gerecht ook economische implicaties heeft. Het is geen toeval dat de hervormingen aan de hand van volmachtenwetten er kwamen in het kader van het economisch herstel van het land. Die vaststelling hangt ook samen met het feit dat hogere gerechtskosten de drempel verhogen om een beroep te doen op het gerecht. Dit speelde uiteraard niet in de kaart van de advocatuur terwijl ze al terrein verloor op het gebied van adviesverlening o.a. door juristen in overheidsdienst, vakbonden... Lange tijd kon de overheid de gerechtskosten matigen door tarieven niet op te trekken (voor deurwaarders tot einde 19de eeuw, voor pleitbezorgers zelfs tot de Eerste Wereldoorlog). Dit werd gecompenseerd door het aantal deurwaarders/pleitbezorgers laag te houden (in het geval van die laatste door het niet invullen van alle mogelijke plaatsen). Een hoger aantal zaken/verrichtingen per deurwaarder/pleitbezorger moest zo de leefbaarheid van het beroep garanderen.

786. Die werkwijze was echter niet langer houdbaar na de Eerste Wereldoorlog. Enerzijds ten gevolge van de inflatie en anderzijds moest het gerechtelijk apparaat als pilaar van het regime ook te vriend gehouden worden. De Russische revolutie indachtig en als beloning voor hun houding tegenover de Duitse bezetter werden de wedden van magistraten en gerechtelijk personeel (allemaal decennialang niet herzien en niet geïndexeerd) omhoog getrokken, net als de vergoedingen voor pleitbezorgers en deurwaarders en de tarieven van notarissen. Dat is te meer opmerkelijk omdat de financiële toestand van de Belgische overheid er na de Eerste Wereldoorlog een stuk beroerder uitzag dan voorheen, toen dergelijke verhogingen wel uitbleven. Deze aanpak botste uiteindelijk op haar limieten tijdens de economische crisis van begin jaren 1930. Er moesten andere oplossingen gevonden worden en dat betekende dat bepaalde groepen (in de plaats van de burger als belastingbetaler of 'klant' van het gerecht) moesten inleveren. De tussenkomst van pleitbezorgers werd beperkt, proportionaliteit deed haar intrede in de gerechtskosten en experimenten werden opgezet met een aangetekende brief ter vervanging van een aantal tussenkomsten van deurwaarders.

787. Ook na de Tweede Wereldoorlog bleef de hervorming van het gerechtelijk recht de zaak van een beperkt aantal spelers. Terwijl hierover niets terug te vinden is in de verkiezingsprogramma's of regeringsverklaringen, werden tal van commissies (parlementair en buitenparlementair) opgericht om een aantal afzonderlijke zaken te hervormen o.a. een hertekening van de kantons van de vredegerichten, coördinatie van wetten op de gerechtelijke organisatie, en een hervorming van het getuigenbewijs, bewijs door deskundigen en op

verzoekschrift gewezen beschikkingen. Opvallend is dat aanvankelijk vooral teruggegrepen werd naar de oude formule waarin een voorontwerp werd voorbereid door vooral (hoge) magistraten terwijl andere juridische beroepen slechts in ondergeschikte orde betrokken werden. De samenstelling van die commissies ging zo niet uit van individuele kwaliteiten (SHS/Centrum Lippens) maar van de functies van de betrokkenen (19de -eeuwse invulling). Net daardoor oogde de oogst van deze commissies bijzonder mager.

788. Met Charles Van Reepinghen als Koninklijk Commissaris werd uiteindelijk gekozen voor een beproefde methode uit het interbellum. De keuze voor een volbloed advocaat (net stafhouder af, hoofdredacteur van de *Journal des Tribunaux*, dé spreekbuis van de advocatuur) om deze opdracht tot een goed einde te brengen, was een unicum in de (Belgische) geschiedenis van het gerechtelijk recht. Op deze manier kwam men ook tegemoet aan de op dat moment sterkste belangengroep onder de stakeholders bij een gerechtelijke hervorming: de advocatuur. Ook inhoudelijk was de keuze te verdedigen. Van Reepinghen was de voorgaande 3 decennia betrokken bij zowat alle initiatieven om het gerechtelijk recht te hervormen, kon beschikken over een uitgebreid netwerk en kon inschatten wat haalbaar was en wat niet. Een behoudende aanpak en contacten met tal van individuen en organisaties bij de voorbereiding van het Gerechtelijk Wetboek moesten de slaagkansen ervan gaaf houden. De vraag was vooral of het Parlement deze keer in staat zou zijn om zo'n project tot een goed einde te brengen. In Frankrijk werd op hetzelfde moment voor een andere oplossing gekozen. Enerzijds werden vóór de nieuwe Grondwet (4 oktober 1958) een aantal zaken hervormd aan de hand van een ordonnance. Anderzijds kon voortaan in de burgerlijke rechtspleging ingegrepen worden door de uitvoerende macht²⁹⁸³. Die aanpak volgde uit de vaststelling van toenmalig minister van Justitie (en latere eerste minister) Michel Débré dat elke hervorming van justitie kan rekenen op een corporatistische reflex die vooral geneigd is alles bij het oude te laten²⁹⁸⁴. In België werd even

²⁹⁸³ Frankrijk bevond zich eind de jaren 1950 met o.a. de oorlog in Algerije in een regimecrisis. In minder dan één jaar tijd volgden twee regeringen elkaar op: de regering Maurice Bourgès-Manoury (12 juni 1957 – 30 september 1957) en de regering Félix Gaillard (6 november 1957 – 15 april 1958). De regering Pierre Pflimlin die daarop volgde hield het zelfs maar twee weken uit (13 mei 1958 – 28 mei 1958). Daarop schoof president René Coty generaal de Gaulle voor als regeringsleider. Die kreeg het vertrouwen van het Parlement en vroeg en kreeg volmachten voor een periode van 6 maanden (vanaf 2 juni 1958) om een aantal zaken te hervormen. Een nieuwe Grondwet voor de vijfde (en huidige) Republiek had de hoogste prioriteit. In dezelfde periode werd de gerechtelijke kaart hertekend en een nieuw statuut voor de magistratuur uitgewerkt. De volmachtenwet stond toe dat dit gebeurde aan de hand van decreten. De haast die hierbij gepaard ging, is te verklaren door de nieuwe Grondwet. Die voorzag dat deze zaken aan de hand van wetten geregeld moesten worden (art. 64, Constitution de la Ve République, *Journal officiel* de 5 octobre 1958, 9151 – 9172 (hierna verkort als 'Franse GW 1958')). Wilde de uitvoerende macht deze heikele materie zelf regelen, dan moest dit gebeuren voor het aflopen van termijn van de volmachtenwet. Het vereenvoudigen van de gerechtelijke organisatie betekende een einde stellen aan «la multiplication des juridictions d'exception» en de verouderde gerechtelijke kaart aanpassen aan de moderne (en veranderde) samenleving. Ook moest er een oplossing gevonden worden voor «la crise extraordinaire du recrutement des magistrats». Zie hierover J.L. DEBRE, *Michel Debré, une certaine idée de la justice. Intervention de Jean Louis Debré, Président du Conseil constitutionnel, École Nationale de la Magistrature le 22 décembre 2008*, 15 p. geraadpleegd op https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/discours_interventions/2008/enm_jld_221208.pdf. Wat niet door middel van een wet geregeld moest worden, was (in tegenstelling tot de strafrechtelijke procedure) de burgerlijke rechtspleging zelf. Alles wat immers niet expliciet werd opgesomd om door middel van een wet te regelen, kon aan de hand van decreten gewijzigd worden (art. 34 *juncto* 37 Franse GW 1958). Op deze manier werd de CPC tussen 1973 en 1975 in Frankrijk uiteindelijk volledig herzien.

²⁹⁸⁴ *Ibid.*

geopperd voor een tussenoplossing waarbij zou gewerkt worden met een kaderwet waarvan het Parlement de grote lijnen zou goedkeuren en specialisten verder de rest uitwerkten. Op aandringen van minister Justitie Vermeulen kwam er uiteindelijk toch een parlementaire behandeling van het ontwerp. De voornaamste reden hiervoor was de behandeling van het wetsvoorstel van Louis Major over de arbeidsgerechten dat op dat moment hangende was bij de Kamer.

2.2. Buitenparlementaire netwerken

789. In bovenstaande titel werd uiteengezet op welke wijze gepoogd werd het gerechtelijk recht te hervormen. Nog belangrijker dan deze structuren zijn de individuen zelf. Het individueel karakter van de reglementen van de Kamer en de Senaat en de afwezigheid van een participatie zoals we die vandaag kennen, werkten dit in de hand. De achtergrond van het individuele parlementslid was zo belangrijker dan vandaag. De crisis van de parlementaire democratie vanaf het einde van de 19de eeuw (en de oplossingen gezocht in de Raad voor Wetgeving, SHS...) vergrootten verder het belang van extraparlementaire netwerken.

790. Hoewel de (hoge) magistratuur een grote stem had bij de totstandkoming van wetgeving had ze behoudens de unie van vrederechters geen belangenvereniging die naam waardig. Bijna alles wat de rechters aanbelongde was afhankelijk van een aantal zwaargewichten uit de hogere (Brusselse) magistratuur. Daar tegenover staat dat de FAB als belangenvereniging voor de advocatuur haar gelijke niet kende. Ze hadden niet alleen verschillende vertegenwoordigers in het Parlement en dus een rechtstreekse lijn met de wetgever, maar was ook altijd aanwezig in de Belgische regering (verschillende voorzitters van de FAB werden zelfs minister van Justitie²⁹⁸⁵ of eerste minister²⁹⁸⁶). De democratisering van het Parlement vanaf het einde van de 19de eeuw kon daar maar weinig aan veranderen want advocaten (en in mindere mate notarissen) monopoliseerden de commissie voor Justitie in Kamer en Senaat (en vaak ook het voorzitterschap van deze instellingen). Daar speelt zeker ook *la force du nombre* bij. Terwijl magistraten uitgesloten waren van een parlementair mandaat, was het nu eenmaal zo dat er veel meer advocaten waren dan notarissen, pleitbezorgers of deurwaarders.

791. Naast kwantiteit speelde ook de organisatiegraad van de verschillende juridische beroepen. De notarissen zijn daar een goed voorbeeld van. In het midden van de 19de eeuw zijn zij de eerste juridische beroepsgroep om een tijdschrift/belangenvereniging op te richten. Vanaf het interbellum zagen ze ook snel het belang van 1° een rechtstreekse lijn met het Parlement en 2° betrokken zijn bij de voorbereiding van de wetgeving. Tegenover de betrokkenheid van magistraten bij de voorbereiding van wetgeving, de parlementaire aanwezigheid van advocaten

²⁹⁸⁵ Behoudens een aantal uitzonderingen kort na de Belgische onafhankelijkheid (dit lijkt op te houden samen met de onverenigbaarheid van een ambt in de magistratuur met een parlementair mandaat (1848)) was de minister van Justitie steevast een advocaat, vaak een vooraanstaande advocaat die op een bepaald moment in zijn carrière het stafhouderschap van zijn balie zal opnemen.

²⁹⁸⁶ Lejeune, Carton de Wiart, Soudan, Lilar maar ook veel vooraanstaande parlementsliden zoals Jules Destrée werden voorzitter van de FAB.

en de sterke organisatie van de notarissen²⁹⁸⁷ liepen deurwaarders en pleitbezorgers vooral achter de feiten aan.

3. Inhoudelijke implicaties

792. De verhoudingen binnen en buiten het Parlement hadden ook inhoudelijke gevolgen. Zaken die klaarblijkelijk bespreekbaar waren vóór 1848 zoals het beperken van replieken/duplieken, het uitbreiden van de bevoegdheid van de vrederechter met betrekking tot tenuitvoerlegging... zijn dit later niet meer. Hoewel ze uiteindelijk niet terechtkwamen in de Bevoegdheidswet van 1841, duiken dergelijke zaken, met uitzondering van Allards ontwerp (niet toevallig het resultaat van een buitenparlementaire commissie magistraten) niet meer op in het Parlement. Dat bepaalde zaken vaak geen extremen zijn (zie bijvoorbeeld de wetsontwerpen voorbereid door de Raad voor Wetgeving) heeft ook één en ander te maken met de relaties tussen advocatuur en magistratuur. Beiden recruterende uit dezelfde (aanvankelijk beperkte) bevolkingslaag, veel advocaten maken later carrière als magistraat, ... Dat zorgt er voor dat er een zekere professionele verstandhouding bestond waardoor de confrontatie niet noodzakelijk opgezocht werd. Uiteraard zijn er een aantal momenten waarop de verschillen wel zichtbaar worden. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer de besluiten van de commissie magistraten uit 1903 of individuele publicaties van magistraten afgewogen worden tegenover de resultaten van de enquête van de FAB uit 1905 of de latere verslagen van dezelfde vereniging. Enkel de voorstellen die ook op de goedkeuring van de leden van de FAB konden rekenen werden uiteindelijk doorgevoerd. Andere zaken werden genegeerd en soms zelfs in tegengestelde zin opgelost (bijvoorbeeld afschaffen verplichte voorafgaande verzoeningspoging). Zowel binnen de advocatuur als binnen de magistratuur was er wel een soort grootste gemene deler in de kritiek op de werking van het gerecht. Die komt onder andere tot uiting in de hybride oplossingen van het SHS (gemengde samenstelling!).

793. Meer algemeen moet er op gewezen worden dat iedere hervorming haar stakeholders heeft. Wat het gerecht en gerechtelijk recht betreft, is dat historisch gezien niet de burger. Hoe meer invloed een bepaalde groep heeft, hoe kleiner de kans dat deze groep de prijs van een hervorming zal betalen. Concreet betekende dit in België dat vooral de pleitbezorgers en deurwaarders het kind van de rekening werden.

794. Verschillende malen bleken wetsvoorstellen van een individueel parlementslid (en *a fortiori* in juridische publicaties erbuiten) creatiever dan de wetgever zelf. Die laatste was soms ook conservatiever dan de wetsontwerpen die hem werden voorgelegd. Denk bijvoorbeeld aan Allards hervorming, het telkens schrappen van een verhoogd bedrag in laatste aanleg uit de wetsontwerpen, het schrappen van bepalingen over de rechtspleging maar het behouden van wijzigingen in verband met bevoegdheid of gerechtelijke organisatie of omgekeerd het contrast

²⁹⁸⁷ De aanwezigheid van een aantal notarissen in de Senaat was ook de reden waarom het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek in deze wetgevende vergadering werd ingediend.

met de hervormingen door besluitwetgeving in het interbellum. Terwijl creatievere wetsvoorstellen het voordien niet haalden, werden een aantal ervan tijdens het interbellum herwerkt naar een conservatievere variant door de Raad voor Wetgeving. Een concreet voorbeeld is het wetsvoorstel van Pouillet met betrekking tot het kort geding, de rechtspleging op verzoekschrift en beslag. Het werd door de Raad voor Wetgeving onderzocht en herwerkt tot twee afzonderlijke wetsontwerpen. De Raad voor Wetgeving zag een veralgemening van de rechtspleging op verzoekschrift niet zitten want dit bood niet de garanties van de tegensprekelijke procedure op dagvaarding. Wat wel kon was een uitbreiding van de bevoegdheid in kort geding. De procedure in kort geding werd ingeleid op dagvaarding en de voorzitter van de rechtbank (van eerste aanleg of koophandel) kon enkel voorlopige uitspraken doen. De rechtspraak ging in het verleden omzichtig om met deze mogelijkheid en een limitatieve opsomming van zaken bakende verder de materie af. Wat verzoekschriften betrof, was weinig of niets bepaald. Afzonderlijke artikels regelden de specifieke toepassing van het verzoekschrift in specifieke gevallen. Een uitbreiding hiervan zou dus de deur openzetten tot vergroting van de macht van de rechter. Pouillet werd zelfs verweten de partijen over te leveren aan de willekeur van de rechter en zo een stap terug te zetten naar het ancien régime. Iets gelijkaardig vond plaats bij het beslag. Pouillet wilde het kantonnement invoeren waarbij het recht van kantonneren afhankelijk werd gesteld van rechterlijke toestemming terwijl dat voor de Raad voor Wetgeving niet nodig was.

4. Tot slot : enkele bespiegelingen

*“Les réformes de la procédure civile sont toujours d’une ou de plusieurs révolutions en retard, et constituent comme les musées des témoins vivants des âges disparus.”*²⁹⁸⁸

795. De analyse was eigenlijk al snel gemaakt na het Gerechtelijk Wetboek. Het Wetboek bleef te gegrond in het verleden en dus ook in haar problemen. Tussen 1967 en 1994 (houdt iemand vandaag nog de tel bij?) waren er al 186 wetten die 718 artikelen van het Gerechtelijk Wetboek wijzigden²⁹⁸⁹.

²⁹⁸⁸ G. RENARD, *Le Droit, la Justice et la Volonté. Conférences d'introduction philosophique à l'étude du droit*, Paris, Sirey, 1924, 344 p. (32).

²⁹⁸⁹ M. STORME, *De metabletica van het procesrecht*, 20. De artikelen met betrekking tot de instaatstelling van de zaak (art. 735 – 756, Ger. W.) hielden het 24 jaar vol, tot 1992 (op haar beurt al bijgestuurd met de wet van 23 maart 1995). Het beslagrecht daarentegen bleef bijna ongerept. Storme wees wel nog op het Europees executieverdrag van 27 september 1968 en de wet van 14 januari 1993 waarin voornamelijk met betrekking tot de onbeslaanbaarheid van bepaalde goederen werd uitgebreid. Die humanisering van het beslag- en executierecht was eigenlijk al langer bezig. Zie bijvoorbeeld het KB nr. 300 van 30 maart 1936 dat het kantonnement invoerde en bepalingen bevatte met betrekking tot onbeslaanbare goederen. De wet van 18 februari 1981 voegt de verkoop uit de hand in het Gerechtelijk Wetboek in maar vooral het echtscheidingsrecht is serieus veranderd. De summiere rechtspleging om betaling te bevelen werd vooral door verzekeringsmaatschappijen en kredietinstellingen gebruikt. In 1979, 1987, en 1992 werd gepoogd dit te remediëren maar zonder succes. De wet van 29 december 1983 voegt art. 1344bis Ger. W. in met een tegensprekelijke verzoekschriftprocedure uitdrukkelijk voorgeschreven voor huur (zij het niet dwingend) en de rechtspraak oordeelde dat de meerkost van een dagvaarding in elk geval door de eiser moest betaald worden (M. STORME, *De metabletica van het procesrecht*, 29). Daarnaast werd ook nog de dwangsom ingevoerd (Wet van 31 januari 1980 die art. 1385bis e.v. invoegt in het Gerechtelijk Wetboek en M. STORME, ‘De dwangsom: een revolutionaire hervorming’, *TPR* 1980, 220 e.v..) en bemiddeling als ADR

796. Waarom zijn bepaalde zaken vandaag dan wel meer bespreekbaar? Allemeersch vindt in zijn proefschrift over de macht van de rechter in het burgerlijk geding de verklaring in het feit dat sinds het Gerechtelijk Wetboek er een socialisering en economisering van het procesdenken plaatsvond. Terwijl vroeger het ‘strijdmodel’ overheerste, ging vanaf de jaren 1960, o.a. onder invloed van de *access to justicebeweging*, meer aandacht naar de sociale rol van de rechter. Hoe de burger het gerecht percipieerde begon een steeds grotere rol te spelen²⁹⁹⁰. De rechter moest op een maatschappelijk verantwoorde wijze een einde maken aan een geschil, op een manier die vertrouwen wekt, en niet slechts als scheidsrechter in een gevecht tussen twee gladiatoren²⁹⁹¹. Hoewel deze benadering een groot deel van de historische realiteit omvat, schiet ze ook te kort want ze legt overdreven de nadruk op het gewicht van de burger als één van de stakeholders van justitie. Dit miskent de historische realiteit van andere stakeholders, voornamelijk magistraten en advocaten. De perceptie van het gerecht (o.a. door de burger zelf) is slechts één van de elementen die de evolutie van het gerechtelijk recht vorm gaf. Albéric Allard stelde midden 19de eeuw bepaalde zaken voor die pas veel later of zelfs (nog?) niet verwezenlijkt werden. Op gelijkaardige wijze pleitte een commissie magistraten in 1903 voor zaken die in de lijn lagen van de Franse hervormingen in het interbellum en de jaren 1950. Met de perceptie van het gerecht uit de vergelijking geschrapt, was dit veeleer een belangenafweging tussen juridische beroepen. Allemeersch focust in zijn proefschrift uiteraard voornamelijk op de periode tussen het Gerechtelijk Wetboek en vandaag en in dit opzicht valt zijn conclusie veel meer te verdedigen. Als Allemeersch stelt dat het postulaat van Van Reepinghen (accusatoire procedure) niet meer is²⁹⁹², dan is dit omdat de rechtspraak, de rechtsleer en schoorvoetend ook de wetgever zich steeds bewuster werden van het belang van het vertrouwen van de burger in het gerecht.

797. Naar analogie met wat we doorheen dit proefschrift deden voor de periode vóór het Gerechtelijk Wetboek kunnen we de redenering ook doortrekken naar vandaag. Dan is een eerste belangrijke vaststelling dat het soortgelijk gewicht van de advocatuur in de hele discussie de laatste decennia lijkt te zijn afgenomen. Huyse maakte begin jaren 1980 een eerste analyse. Hij deelde de ontwikkeling van de advocatuur in de tweede helft van de 20ste eeuw (tot 1980) in drie periode op: een periode van ware malaise (jaren 1950 – 1960), een tweede fase ingeluid door het Gerechtelijk Wetboek waarin de onrust gedeeltelijk wijkt en een derde fase vanaf 1980 met een transformatie van het beroep. De fase tussen 1970 en 1980 noemde Huyse ‘de jaren van zelfgenoegzaamheid’ van de advocatuur²⁹⁹³. Het hoogtepunt hiervan vormt een wetsvoorstel uit 1975 dat beoogde om de advocatuur het monopolie te verlenen op ‘het

(Wet van 21 februari 2005). Zie voor overzicht bevoegdheid J. LAENENS, *TPR* 1979 en 1993 en over beslag E. DIRIX en K. BROECKX, *TPR* 1991.

²⁹⁹⁰ Storme spreekt van de ‘homo juridicus’ met bepaalde verwachtingen van de rechtstaat, M. STORME, *De metabletica van het procesrecht*, 14.

²⁹⁹¹ B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 583 – 584. Misschien ligt hier ook nog de ruimte voor een breder historisch onderzoek. Volgens Galanter speelt het in het voordeel van de rijkere partij dat de evolutie van de zaak, het verzamelen van bewijsmateriaal of het voortbrengen van bewijs wordt overgelaten aan het initiatief en de middelen van de partijen. Die vaststelling zou getoetst kunnen worden aan de evolutie van het gerechtelijk recht en de veranderde verhoudingen binnen de samenleving. M. GALANTER, ‘Why the ‘Haves come out ahead’. Speculations on the limits of legal change’, *Law and Society Review*, 1974/9-1, 119 – 120.

²⁹⁹² Zie *supra*. B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, 603.

²⁹⁹³ L. HUYSE, *Sociologie van het Recht*, 67 – 71.

gewoonlijk verstrekken van juridisch advies²⁹⁹⁴. De hele operatie kaderde in de strijd tussen de balie en de wetswinkels²⁹⁹⁵. Meer algemeen herhaalde het wetsvoorstel een aloude eis die ook al tijdens de conceptie van het Gerechtelijk Wetboek op tafel lag. Het kaderde zo in een proces dat al decennialang bezig was en waarbij de balie steeds meer andere spelers op haar traditionele werkerrein moest dulden zoals bedrijfsjuristen en vakbonden. Ook na het Gerechtelijk Wetboek sprak de deken van de Nationale Orde van Advocaten over *La grande conspiration contre le Barreau*²⁹⁹⁶. In deze periode moet de advocatuur ook opboksen tegen een steeds negatievere perceptie. Huyse verklaart dit door het terugvallen van de aantrekkelijkheid van het beroep. Dit betekende minder stagiairs en dus minder mensen om pro Deozaken af te handelen. Hierdoor werd deze vorm van maatschappelijke dienstverlening verwaarloosd terwijl dit net traditioneel goodwill bij de bevolking creëerde²⁹⁹⁷. Deze verklaring lijkt erg oppervlakkig en kan niet volstaan. Ze negeert zowel de gebeurtenissen voorafgaand aan het Gerechtelijk Wetboek (nieuwe spelers) als de evolutie na het Gerechtelijk Wetboek (toegenomen soortgelijk gewicht van burger als klant van het gerecht). Wat dit laatste betreft moeten we wel wijzen op het feit dat de analyse van Huyse hierover begin jaren 1980 werd gemaakt. Pas eind jaren 1990 werd de burger een volwaardige speler in deze materie²⁹⁹⁸. Niet onbelangrijk is waarschijnlijk ook dat de advocatuur net als vóór 1886 niet meer over één belangenorganisatie beschikt waarmee ze kan wegen op de wetgeving. De Nationale Orde van advocaten is ondertussen gesplitst en de FAB werd opgeheven in 1984. Omgekeerd evenredig is de invloed van de magistratuur en academische wereld. Vooral wat de magistratuur²⁹⁹⁹ betreft lijkt de periode tussen het interbellum en het Gerechtelijk Wetboek eerder een intermezzo te zijn geweest. Zeker wat de advocatuur betreft kan de vraag gesteld worden of de afzonderlijke entiteiten (bijvoorbeeld de OVB) over voldoende centraal personeel beschikken om de belangen van de beroepsgroep te verdedigen. Vroeger kon de advocatuur immers van binnen het Parlement wegen op de besluitvorming terwijl het zwaartepunt nu eerder naar buitenaf werd verplaatst. Kijken we immers naar de samenstelling van het Parlement vandaag, dan stellen we vooral vast dat de verkozenen des volks (of hun gecoöpteerde equivalenten) niet langer de plaatselijke notabelen zijn maar carrièrepolitici wiens inkomen (bijna) volledig afhankelijk is van hun politieke functies en voor wie hun advocatenberoep (als het al gaat om juristen of advocaten) niet meer dan een bijbaan geworden is (of zelfs dat niet). Ook de opkomst van de participatie vlakke waarschijnlijk de macht van specifieke belangengroepen wat uit.

²⁹⁹⁴ Voorstel van wet tot aanvulling van het Gerechtelijk Wetboek met een artikel 440bis, *Parl. St.* Senaat 1974 – 1975, nr 674/1. Het voorstel ging uit van de Brusselse advocaten Pierson, de Stexhe, Lindemans, Leroy en Risopoulos.

²⁹⁹⁵ Zie hierover Schamper 1975 – 1976/8 digitaal te raadplegen op <http://steentijd.schamper.be/files/pdf/8.pdf> en in het bijzonder het editoriaal van wijlen Koen Raes.

²⁹⁹⁶ E. GILSON, DE ROUVREUX, 'La grande conspiration contre le barreau. Discours prononcé le 26 septembre 1970 à Ypres au Congrès de l'Union des avocats belges', *JT* 1970, 634 – 637.

²⁹⁹⁷ L. HUYSE, *Sociologie van het Recht*, 25 e.v. en L. HUYSE, L. VAN OUYTRIVE, C. FYNAUT, L. DUPONT en T. PETERS, 'Justitiebeleid in de jaren zeventig', *Res Publica* 1979/XXI, 343 – 369.

²⁹⁹⁸ Zie randnr. 637.

²⁹⁹⁹ O.a. via de Hoge Raad voor Justitie. Zij pleitten bijvoorbeeld in 2002 al voor een versterking van de positie van de rechter in burgerlijke zaken. Zie Hoge Raad voor de Justitie, *Advies met betrekking tot het voorontwerp van wet tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek inzake de rechtspleging*, 2002, 50 p. geraadpleegd op <http://www.hrj.be/nl/content/advies-met-betrekking-tot-het-voorontwerp-van-wet-tot-wijziging-van-het-gerechtelijk-wetboek>.

798. Tot slot stellen we nog een aantal constanten vast, over het Gerechtelijk Wetboek heen. Doorheen dit proefschrift wezen we al op een aantal van deze parallellen. Twee zaken wil ik echter een laatste maal benadrukken. Ten eerste gold wat het Gerechtelijk Wetboek (en latere) wetten betreft hetzelfde als voor de CPC en de Code Louis daarvoor: *you can lead a horse to water but you can't make it drink*. Naast het wetgevende kader blijft een belangrijke rol weggelegd voor de protagonisten van het gerecht. Deze moeten ook gebruik willen maken van de mogelijkheden die hen door het wettelijk kader geboden worden. Misschien heeft een en ander te maken met de conservatieve ingesteldheid die juristen wel eens wordt verweten?³⁰⁰⁰ De lijdelijkheid of passiviteit van de rechter, lijkt meer nog dan enkel in het wetboek ingebakken in de figuur van de magistraat. Dat uitte zich op verschillende manieren zoals het bijna altijd toekennen van 'hoogdringendheid' wanneer dit door een partij geopperd werd, het bijna altijd toestaan van verdaging van de zaak³⁰⁰¹, de onwil om pleidooien in te korten of het bevelen van een geschreven rechtspleging. Die vaststelling plaatst ook kanttekeningen bij de verwachtingen van niet enkel Van Reepinghen³⁰⁰² maar ook de wetgever na hem die soms mogelijkheden voorzag maar vertikte om sancties te voorzien. Die terughoudendheid van de magistratuur is ook terug te vinden in de mercuriales en openingsredenen. Hoewel deze zeker maatschappijkritisch konden zijn, werden kritiek op de werking van het gerecht en al zeker concrete voorstellen om dit te verhelpen lange tijd geschuwd. Op zijn minst gedurende de lange 19de eeuw valt ook nergens één woord van kritiek op de advocatuur te bespeuren hoewel individuele publicaties of adviezen/ontwerpen van buitenparlementaire commissies samengesteld uit magistraten aangeven dat die er wel degelijk was. Ook de uitvoerende macht toonde lang geen enkele intentie om tussen te komen, ook al konden ze dat in bepaalde gevallen zoals bijvoorbeeld bij de reglementen van inwendige orde.

799. Ten tweede willen we er op wijzen dat terwijl het derde hoofdstuk van dit proefschrift voornamelijk werd geschreven als catalogus van oplossingen door de wetgever aangegrepen als alternatief voor een algemene hervorming en daarmee de resultante van de toenmalige verhoudingen tussen verschillende juridische beroepen, ze evengoed kan gelezen worden als een arsenaal aan mogelijkheden waarvan de wetgever zich ook na het Gerechtelijk Wetboek bediende³⁰⁰³. Een groot stuk van dit verhaal kan ook gelezen worden als de geschiedenis van

³⁰⁰⁰ H. LENAERTS, 'Cassatierechtspraak vandaag', *RW* 1991 – 1992, 137 – 142 (138).

³⁰⁰¹ In de 19de en 20ste eeuw werden verzoeken tot uitstel zelden of nooit geweigerd met als resultaat blanco zittingen; zittingen waarop zoveel zaken uitgesteld moesten worden dat er van behandeling ten gronde geen sprake meer was. A. FETTWEIS, 'L'arrière judiciaire et le barreau', *Omnia Fraterne* 1980/3, 3.

³⁰⁰² Van Drooghenbroeck stelde zich bijvoorbeeld de vraag of een omslag naar een actieve rechter op een pretoriaanse wijze dan wel door wetgevend ingrijpen moest gebeuren. Moeten algemene principes in het positief recht gecodificeerd worden die de rol van respectievelijk rechter en partij vastleggen? De optie in het Gerechtelijk Wetboek was het overlaten aan de rechtspraak. Bij het afbakenen van de rol van partijen en rechter is sprake van een grote bescheidenheid terwijl andere principes en algemene concepten van het procesrecht wel het voorwerp uitmaken van een opmerkelijke codificatie in het eerste deel van het Gerechtelijk Wetboek. J.-FR. VAN DROOGHENBROECK, 'Juge actif, législateur passif. Le juge et la loi' in B. MAES (ed.), *Voorstellen tot bijsturing van de burgerlijke rechtspleging. Verslagboek van het colloquium van 9 december 2005*, die Keure, Brugge, 2006, 41 – 110 en in het bijzonder 72 e.v. en CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 17: "Il n'appartient pas au législateur de formuler des théories et un code n'est point une oeuvre pédagogique." Van Drooghenbroeck beantwoordt verder in zijn bijdrage de vraag nogal cynisch: De optie Van Reepinghen werd al 35 jaar zonder bevredigend resultaat geprobeerd, ingrijpen van de wetgever is dus de enige optie.

³⁰⁰³ Een voorbeeld daarvan is de explosieve ontwikkeling van het kort geding zie M. STORME en P. TAELEMAN, 'Het kort geding' in *Procederen in een nieuw België en komend Europa*, Antwerpen, 1991, 1 e.v.. Ook vóór het

gerechtelijke achterstand en de wijze waarop zowel de wetgever als de protagonisten van het gerecht deze problematiek aanpakten.

800. Hoe dan ook is het duidelijk dat de geschiedenis van de weg naar het Gerechtelijk Wetboek niet zozeer een geschiedenis is van teksten maar wel van mensen die deze teksten schreven en stemden. Net zoals de latere geschiedenis die hier maar in beperkte mate aan bod kon komen niet zozeer gaat om de tekst als om de mensen die hem moesten toepassen. Al te vaak wordt de geschiedenis van regels en voorstellen besproken en te weinig die van de mensen erachter. Dat is misleidend want de continuïteit van ideeën is er maar dankzij de continuïteit van de mensen. We hopen dat in de toekomst nog meer studies inzetten op die continuïteit van de mensen om nog meer de continuïteit van ideeën te contextualiseren.

Gerechtelijk Wetboek bestond (op veel kleinere schaal) de formule 'zoals in kort geding'. Een historisch betere vergelijking zou het zinnetje 'comme en matière sommaire' zijn waarmee de wetgever zich wilde bedienen van de voordelen van deze kortere minder formalistische procedure. Zie ook noot 532 voor de parallellen tussen de voorgestelde hervormingen naar aanleiding van Bevoegdheidswet 1841 en Potpourri I.

Bijlagen

I. Reglementen van inwendige orde 1832 – 1970.

Plaats	Rechtbank	Datum KB		Plaats	Rechtbank	Datum KB
Brussel	RBEA	04/10/1836		Gent	RBEA	06/12/1898
	HVB	14/10/1836		Namen	RBEA	23/08/1899
Charleroi, Nijvel en Leuven	RBEA	25/09/1837		Charleroi	RBEA	2/12/1900
Mechelen	RBEA	11/01/1838		Charleroi	RBEA	26/08/1901
Charleroi en Bergen	RBEA	31/12/1839		Antwerpen	RBEA	19/09/1902
Turnhout	RBEA	18/02/1844		Luik	RBEA	28/12/1902
Brugge	RBEA	24/12/1844		Brussel	RBEA	17/02/1906
Alle RBEA in rechtsgebied Luik		31/11/1850		Luik	RBEA	10/05/1906
Dendermonde	RBEA	19/11/1850		Antwerpen	RBEA	22/07/1907
Antwerpen en Doornik	RBEA	23/05/1851		Oudenaarde	RBEA	11/01/1908
Luik	RBEA	30/09/1853		Charleroi	RBEA	4/09/1907
Charleroi	RBEA	29/09/1857		Mechelen	RBEA	2/09/1908
Brussel	RBEA	31/11/1858		Gent	RBEA	13/08/1909
Charleroi	RBEA	19/01/1859		Doornik	RBEA	7/07/1909
Dendermonde	RBEA	03/07/1859		Brussel	RBEA	21/03/1910
Dinant	RBEA	19/01/1860		Gent	RBEA	15/08/1909
Dendermonde	RBEA	19/12/1860		Doornik	RBEA	7/07/1909
Leuven	RBEA	19/11/1858		Oudenaarde	RBEA	27/08/1911
Dendermonde	RBEA	31/01/1862		Bergen	RBEA	29/01/1912
Brussel	RBEA	03/08/1866		Brugge	RBEA	31/01/1912
Charleroi	RBEA	09/08/1866		Charleroi	RBEA	28/03/1912
Brussel	RBEA	19/08/1872		Bergen	RBEA	9/04/1912
Bergen	RBEA	15/03/1874		Gent	RBEA	1/10/1912
Kortrijk	RBEA	31/07/1876		Luik	RBEA	25/10/1912
Verviers	RBEA	24/09/1876		Neufchâteau	RBEA	4/12/1913
Hoei	RBEA	24/07/1877		Oudenaarde	RBEA	4/02/1914
Brussel	RBEA	25/06/1879		Ieper	RBEA	12/06/1916
Charleroi	RBEA	18/09/1879		Ieper	RBEA	17/03/1917
Kortrijk	RBEA	12/03/1880		Ieper	RBEA	20/03/1918
Verviers	RBEA	11/04/1880		Bergen	RBEA	21/04/1918
Luik, Namen en Dinant	RBEA	12/10/1880		Hoei	RBEA	18/10/1921
Brugge en Dendermonde	RBEA	14/02/1881		Turnhout	RBEA	2/02/1918
Antwerpen en Leuven	RBEA	20/03/1881		Brussel	RBEA	20/02/1918
Kortrijk	RBEA	25/02/1882		Doornik en Nijvel	RBEA	11/03/1918
Dinant	RBEA	01/08/1884		Antwerpen en Mechelen	RBEA	19/03/1918
Antwerpen	RBEA	12/10/1885		Charleroi	RBEA	24/03/1920
Brussel	RBEA	15/12/1885		Leuven	RBEA	24/03/1920
Charleroi	RBEA	17/08/1886		Bergen	RBEA	21/04/1921
Namen	RBEA	27/01/1887		Hoei	RBEA	18/10/1921
Charleroi	RBEA	29/04/1887		Bergen	RBEA	28/06/1922
Gent	RBEA	05/08/1887		Antwerpen	RBEA	23/10/1922
Dinant	RBEA	02/08/1889		Brussel	RBEA	17/06/1925
Bergen	RBEA	24/02/1890		Brussel	RBEA	31/07/1926
Dendermonde	RBEA	19/08/1891		Brussel	RBEA	31/07/1926
Nijvel	RBEA	30/08/1891		Verviers	RBEA	10/08/1926
Doornik	RBEA	25/04/1892		Doornik	RBEA	15/09/1926
Oudenaarde	RBEA	26/07/1892		Bergen	RBEA	1/09/1927
Dinant	RBEA	05/02/1894		Bergen	RBEA	31/10/1927
Nijvel	RBEA	05/05/1894		Dinant	RBEA	19/11/1927
Charleroi	RBEA	09/07/1894		Brussel	HVB	4/06/1928
Antwerpen	RBEA	31/07/1894		Brussel	HVB	25/01/1929
Luik	RBEA	28/10/1896		Oudenaarde	RBEA	15/05/1928
Luik	RBEA	16/08/1897		Bergen	RBEA	6/07/1928
				Dinant	RBEA	5/08/1928

Plaats	Rechtbank	Datum KB		Plaats	Rechtbank	Datum KB
Brussel	RBEA	28/01/1929		Dendermonde	RBEA	6/10/1946
Leuven	RBEA	9/07/1929		Bergen	RBEA	30/11/1946
Mechelen	RBEA	9/07/1929		Neufchâteau	RBEA	30/09/1947
Bergen	RBEA	9/07/1929		Kortrijk	RBEA	22/08/1947
Antwerpen	RBEA	4/03/1930		Turnhout	RBEA	30/06/1948
Veurne	RBEA	7/10/1930		Neufchâteau	RBEA	10/10/1950
Tongeren	RBEA	26/01/1931		Luik	HVB	10/12/1951
Antwerpen	RBEA	31/01/1931		Gent	RBEA	7/12/1951
Oudenaarde	RBEA	14/03/1931		Nijvel	RBEA	10/12/1951
Hasselt	RBEA	27/03/1931		Dendermonde	RBEA	8/11/1951
Brussel	RBEA	18/06/1931		Brussel	HVB	4/08/1952
Bergen	RBEA	20/01/1932		Hasselt	RBEA	4/02/1952
Dinant	RBEA	29/04/1932		Brussel	HVB	8/09/1953
Charleroi	RBEA	7/06/1932		Charleroi	RBEA	2/06/1953
Mechelen	RBEA	17/11/1932		Hof van Cassatie		16/10/1954
Doornik	RBEA	21/12/1932		Luik	HVB	6/07/1954
Hasselt	RBEA	19/01/1933		Hasselt	RBEA	18/05/1954
Nijvel	RBEA	19/06/1934		Turnhout	RBEA	12/04/1955
Brussel	HVB	10/07/1935		Veurne	RBEA	17/12/1957
Gent	HVB	21/08/1935		Marche-en-Famenne	RBEA	9/08/1958
Luik	HVB	9/09/1935		Brugge	RBEA	24/08/1959
Brussel	RBEA	3/06/1935		Charleroi	RBEA	21/04/1959
Dinant	RBEA	9/09/1935		Leuven	RBEA	5/01/1959
Verviers	RBEA	11/09/1935		leper	RBEA	7/04/1959
Gent	HVB	28/09/1936		Bergen	RBEA	20/08/1960
Brugge	RBEA	24/01/1936		Neufchâteau	RBEA	3/11/1960
Brugge	RBEA	7/10/1936		Dendermonde	RBEA	26/08/1960
Charleroi	RBEA	3/06/1936		Tongeren	RBEA	29/02/1960
Doornik	RBEA	9/06/1936		Hoei	RBEA	23/06/1961
Bergen	RBEA	10/06/1936		Luik	RBEA	21/11/1961
Leuven	RBEA	25/06/1936		Oudenaarde	RBEA	7/05/1962
Mechelen	RBEA	8/07/1936		Brugge	RBEA	20/02/1962
Turnhout	RBEA	8/07/1936		Luik	RBEA	16/03/1962
Antwerpen	RBEA	18/09/1936		Verviers	RBEA	18/03/1963
Brussel	RBEA	14/10/1936		Aarlen	RBEA	17/08/1963
Brussel	HVB	29/06/1937		Oudenaarde	RBEA	24/12/1963
Brugge	RBEA	23/02/1937		Kortrijk	RBEA	6/09/1963
Tongeren	RBEA	25/02/1937		Hasselt	RBEA	5/07/1963
Antwerpen	RBEA	15/03/1937		Nijvel	RBEA	18/12/1964
Dinant	RBEA	23/08/1937		Hoei	RBEA	16/04/1965
Brussel	RBEA	10/09/1937		Aarlen	RBEA	3 en 26/8/1966
Brussel	RBEA	25/08/1938		Hasselt	RBEA	9/11/1966
Luik	HVB	25/04/1939		Dendermonde	RBEA	17/06/1966
Charleroi	RBEA	20/06/1939		leper	RBEA	16/09/1966
Bergen	RBEA	25/10/1939		Oudenaarde	RBEA	11/09/1967
Luik	HVB	5/07/1943		Brugge	RBEA	16/02 en 12/10/1967
Bergen	RBEA	5/08/1943		Kortrijk	RBEA	22/06/1967
Dendermonde	RBEA	11/10/1943		Marche-en-Famenne	RBEA	18/07/1967
Luik	HVB	15/02/1946		Bergen	RBEA	14/06/1967
Namen	RBEA	7/02/1946		Nijvel	RBEA	27/01/1967
Dendermonde	RBEA	15/02/1946		Luik	RBEA	18/10/1968
Brussel, Hasselt en Bergen	RBEA	15/02/1946		Leuven	RBEA	11/06/1968
Aarlen	RBEA	6/06/1946		Turnhout	RBEA	13/05/1968

De lijst van reglementen van inwendige orde werd samengesteld aan de hand van de reeks Recueils des circulaires. In de Pasinomie wordt soms wel melding gemaakt van deze reglementen, ze worden ten slotte afgekondigd als KB, maar lang niet alle reglementen worden vermeld en nog minder in hun geheel gepubliceerd.

II. Enquête FAB 1905.

Première partie. - Causes de lenteurs imputables à la Procédure

Préliminaire de conciliation. (76)	69 réponses concluent à la suppression. 6 réponses concluent au maintien. 1 réponse à l'extension.
Délais d'ajournements. (44)	44 réponses concluent à l'abréviation des délais.
Exceptions dilatoires. - Nullités d'exploits. - Communication judiciaire des conclusions et des pièces.	La variété des réponses rend l'établissement d'une statistique impossible sur ces points. Plusieurs demandent la suppression des exceptions dilatoires et des nullités d'exploit.
Procédure en matière de défaut. Procédure d'exécution.	Même observation que pour le numéro précédent. Une statistique n'est pas possible. Plusieurs réponses demandent une simplification de la procédure.
Enquêtes. - Rapports d'experts. - Extension de la comparution personnelle et de la descente sur les lieux. (89)	27 réponses concluent à la fixation d'un délai de rigueur pour les rapports d'experts. 31 réponses concluent à l'extension de la comparution personnelle. 31 réponses concluent à l'extension de la descente sur les lieux. 1 réponse conclut à l'institution d'un juge d'instruction en matière civile.
Extension de la procédure sommaire et des référés. (42)	31 répondent affirmativement. 3 répondent négativement.
Saisie-arrêt. - Liquidation. - Partages. - Divorces. (44)	28 réponses concluent à la simplification en matière de saisie-arrêt. 16 réponses concluent à la simplification pour les liquidations et partages.
X. (70)	44 Report 25 réponses concluent aux enquêtes de divorce devant un seul juge. 1 réponse en sens contraire.
Abréviation des délais d'appel. (69)	68 répondent oui. 1 répond non.

Deuxième partie. - Causes de lenteurs imputables à l'organisation judiciaire

Justice de paix. (49)	34 réponses concluent au maintien obligatoire du juge de paix dans le même ressort et les mêmes fonctions. 7 se prononcent au contraire. 6 répondent affirmativement sous la condition d'augmenter les traitements. 1 conclut à l'institution d'un tribunal unique de police dans les grands centres.
Le ministère public en matière civile. (65)	42 réponses concluent à la suppression.

Le juge unique. (60)

18 réponses concluent au maintien.
2 réponses concluent à son extension.
3 proposent l'avis facultative sur référé du Président de chambre.

Les chambres à trois conseillers. (40)

22 réponses se prononcent pour.
14 réponses se prononcent contre.
1 réponse se prononce *pour* en matière civile seulement.
2 réponses se prononcent *pour* en matière correctionnelle seulement.
13 réponses se prononcent *pour* en première instance seulement.
3 réponses se prononcent pour un Juge unique facultatif, sur requête des parties.
4 réponses se prononcent pour un Juge unique dans les petites affaires seulement.
1 réponse se prononce pour un Juge unique fortement rétribué.

Les avoués. (82)

35 réponses pour.
4 réponses contre.
1 réponse préconisant l'institution de Conseillers suppléants.

Organisation des greffes. (50)

33 réponses concluent à leur maintien.
35 réponses concluent à leur suppression.
3 réponses concluent à leur maintien dans les grands Barreaux.
2 réponses concluent à leur suppression dans les petits Barreaux.
1 réponse concluent à un essai de suppression.
7 réponses concluent à leur emploi facultatif.
1 réponse conclut à la suppression des avocats-avoués.

Augmentation des traitements de la magistrature. (47)

29 réponses concluent à la nécessité d'accélérer le service.
3 réponses concluent à l'augmentation du personnel.
5 réponses concluent à un meilleur choix du personnel.
1 réponse conclut à des garanties pour le secret des testaments.
2 réponses concluent à l'augmentation des appointements.
3 réponses concluent à l'emploi de sténographie.
7 réponses concluent à l'emploi de la machine à écrire.

Augmentation des chambres. (35)

38 réponses affirmatives.
6 réponses négatives.
2 réponses subordonnant l'augmentation à l'obligation de siéger tous les jours.
1 réponse subordonnant la réforme à l'élection des magistrats.

Maintien ou suppression des tribunaux de commerce. (87)

31 réponses affirmatives.
2 réponses négatives.
1 réponse négative en proposant d'augmenter la durée de l'audience.
1 réponse proposant des chambres temporaires.

Extension des arbitrages. (60)

31 réponses concluent au maintien.
35 réponses concluent à la suppression radicale.
6 réponses concluent au maintien partiel.
1 réponse conclut au maintien tant que durera notre procédure civile.
1 réponse conclut à l'institution d'un tribunal de trois juges civils.
1 réponse conclut à l'extension de la compétence cantonale.
1 réponse conclut à un meilleur recrutement.

35 réponses disent *non*.
16 réponses disent *oui*, notamment par l'organisation de l'arbitrage légal.

**Cour de cassation. - Réduction des membres.
Abréviations des délais. (30 + 13)**

1 réponse demande la suppression des nullités de procédure en matière d'arbitrage.
7 réponses demandent la gratuité.
1 réponse demande la suppression de la clause compromissoire.

Juridictions spéciales projetées. - Cour des brevets et des marques de fabrique. - Cour d'amirauté. - Chambres syndicales. (49)

6 réponses concluent à la réduction.
8 réponses concluent à 3 conseillers par chambre.
9 réponses concluent à 5 conseillers par chambre.
7 réponses concluent au maintien de l'état actuel.
13 réponses concluent à l'abréviation des délais.

14 réponses concluent à l'institution de ces tribunaux.
28 s'y opposent.
3 font exception pour la Cour d'amirauté.
1 se prononce pour les chambres syndicales (de grains, cotons, etc.).
3 se prononcent contre les chambres syndicales.

Troisième partie. - Causes de lenteur résultant de la compétence.

Extension de la compétence des Petites juridictions (68).

56 ont répondu oui.
11 ont répondu non.
1 a répondu oui en première ressort seulement.

Conflits. Incompétence *ratione loci*. - Litispendance. - Connexité. - Appel en garantie. - Plénitude de Jurisdiction à tous les tribunaux civils. (59)

1 réponse conclut au maintien du régime actuel.
3 réponses concluent à la plénitude de juridiction du tribunal du défendeur, avec compétence absolue.
1 réponse conclut à la compétence du tribunal du demandeur.
3 réponses concluent au choix facultatif du tribunal par les parties.
7 réponses concluent à la réforme de la loi de 1876, en matière de litispendance, connexité, etc.
32 réponses concluent à la plénitude de juridiction des tribunaux civils.
3 réponses concluent en sens contraire.
9 réponses concluent à la suppression de l'incompétence *ratione loci*.

Obligation de présenter les fins de non recevoir *in limine litis* sous peine de forclusion. (53)

44 ont répondu affirmativement.
3 ont répondu négativement.
3 ont conclu à la nécessité de présenter tous les moyens *simul et semel*.
1 a conclu à présenter *in limine litis* les fins de non-recevoir de forme.
1 conclut à laisser toute liberté pour les fins de non-recevoir relatives *au fond*.
1 a conclu à la suppression des fins de non-recevoir.

Quatrième partie. - Moeurs judiciaires.

**Moeurs et habitudes judiciaires de magistrats. -
Instruction et éducation professionnelle. - Choix
de magistrats. (70)**

A. Situation actuelle

4 réponses la dissente insuffisamment sans plus.

1 s'en contente.

B. Réformes

65 demandent des réformes.

30 réclament le recrutement parmi les avocats expérimentés.

11 attribuent le mal à la politique et demandent l'exclusion.

7 demandent que les juges effectifs fassent un stage de suppléance.

9 subordonnent la nomination à l'intervention des tribunaux ou du
Barreau.

7 la subordonnent à un examen et à un concours.

1 propose la division des traitements en une part fixe et une part
proportionnelle au nombre d'affaires examinés.

**Police des audiences. - Exercice de la présidence.
- Fixation des affaires. - Plaidoiries. - Direction
des débats. - Répliques. (117)**

A. Situation actuelle

1 réponse s'en contente.

103 réponses demandent des réformes générales.

1 réponse distingue entre Bruxelles et les provinces.

12 répondent : à bon président, pas d'arrière.

B. Réformes

I. Fixations:

6 insistent sur la ponctualité, notamment pour l'ouverture des audiences
et des débats.

5 insistent sur l'absence de tact, d'énergie, d'exactitude et de vertu
administrative des présidents locaux.

3 réclament l'unification des règlements des tribunaux.

1 réclame l'adoption partout du règlement de la Cour de Bruxelles.

1 réclame un rôle unique.

1 demande qu'on plaide les affaires simples au jour de l'instruction.

1 réclame l'interdiction des entretiens des juges avec les parties avant
débats.

2 réclament une inspection périodique des tribunaux.

1 demande que cette inspection soit faite par le Bâtonnier.

1 demande qu'on ne mette au rôle à plaider que les affaires réellement en
état.

4 réclament le renvoi des actes d'introduction et de tout ce qui n'est pas
plaidoirie, hors de l'audience.

1 demande que le règlement du rôle se fasse en Chambre du Conseil.

29 se prononcent *pour* les débats à jour fixe.

1 demande l'impression et la publication des fixations à plaider.

3 se prononcent *contre* les débats fixes.

7 demandent que toutes remises se fassent par jugement motivé.

II. Débats:

18 demandent la limitation des débats, notamment des répliques.

10 se prononcent pour la liberté des avocats.

1 demande la suppression des répliques.

**Communications des dossiers civils aux Juges
avant les débats.**

La Fédération des avocats s'est prononcée en assemblée générale contre
cette réforme, considérée comme périlleuse pour l'impartialité des juges
et l'efficacité des plaidoiries. Elle présente déjà de graves inconvénients
au criminel. L'opinion des juges risque d'être formée avant le débat
contradictoire, base essentielle de la défense.

Délibéré. - Rapidité. - Brièveté de la décision. (41)

A. Situation actuelle

7 réponses se contentent.

30 réponses demandent des réformes.

B. Réformes

15 réponses demandent que les délibérés soient plus rapides et les décisions plus brèves.

8 demandent à la fin des débats la fixation du prononcé.

4 insistent sur l'importance de la brièveté des décisions.

1 demande la diminution du nombre des avant faire droit.

1 demande qu'on indique si la décision est unanime ou à la majorité.

1 demande que tout juge unique prononce sur-le-champ.

1 demande l'inspection des tribunaux au point de vue de la durée des délibérés.

1 demande qu'on oblige les présidents à faire rapport sur la durée des délibérés.

1 demande que les tribunaux tiennent des séances régulières de délibérés avec un rôle spécial et des procès-verbaux.

1 demande que le retard dans le prononcé soit considéré comme déni de justice.

D. Communication au ministère public. - Avis immédiat. (37)

7 se prononcent pour que la règle soit l'avis immédiat.

17 se prononcent en sens contraire.

3 admettent l'avis immédiat pour les questions de fait.

7 se prononcent pour la fixation d'un délai de huitaine ou de quinzaine.

2 demandent la communication des dossiers au ministère public avant plaidoiries.

1 demande que les conclusions du ministère public soient écrites et jointes à la procédure.

Moeurs et habitudes judiciaires des avocats. Instruction, éducation, stage, insuffisance. (56)

A. Situation actuelle

3 réponses disent qu'il n'y a rien à faire.

28 insistent sur les insuffisances du stage.

5 sur l'incapacité des jeunes avocats.

1 sur l'importance capitale des lenteurs professionnelles.

B. Réformes

4 demandent une intimité professionnelle plus complète entre patron et stagiaire.

3 demandent que les stagiaires suivent plus assidûment les audiences.

3 demandent que l'inscription au Tableau ne soit donnée qu'après un rapport détaillé du patron sur les affaires plaidées ou instruites par le stagiaire.

2 demandent un stage chez un avoué.

3 demandent un examen à la fin du stage.

2 demandent des cours universitaires sur les professions judiciaires.

2 demandent que la défense gratuite au correctionnel soit obligatoire pour les stagiaires.

Préparation des affaires. -Rapidité. - Exactitude. - Communication officieuse des pièces et conclusions. (55)

A. Situation actuelle

3 réponses concluent à impossibilité de la modifier et l'une d'elle s'en contente.

8 constatent que les retards sont imputables aux avocats.

12 constatent que les abus résultant de l'absence de communication et d'étude des affaires.

	<p>2 signalent que ce mal frappe surtout les petites affaires et les affaires commerciales.</p> <p>12 constatent que la négligence est la principale faute professionnelle et que la vertu de l'exactitude est rare.</p> <p>1 en fait remonter la cause à l'incertitude résultant d'une absence de fixation des débats.</p> <p>4 demandent qu'on donne un enseignement au Jeune Barreau.</p> <p>1 demande l'intervention plus active des conseils de discipline.</p> <p>1 demande la fixation d'un délai passé lequel il y a faute professionnelle.</p> <p>1 demande qu'on supprime la plaidoirie anticipative dans les couloirs.</p> <p>1 demande qu'on communique des conclusions complètes.</p> <p>1 demande qu'on communique des dossiers classés.</p> <p>1 demande qu'on indique l'avocat du demandeur dans l'exploit.</p> <p>7 demandent que toutes les communications se fassent quand le procès est au rôle d'attente.</p>
Plaidoiries. - Brièveté. (26)	<p><i>A. Situation actuelle</i></p> <p>3 réponses trouvent qu'il n'y a rien à modifier.</p> <p>17 trouvent les plaidoiries trop longues.</p> <p><i>B. Réformes</i></p> <p>1 demande qu'on restreigne les lectures des pièces.</p> <p>2 désirent que les avocats étudient mieux leurs affaires, ils seront plus courts.</p> <p>1 demande qu'ils se communiquent leurs dossiers à l'avance.</p> <p>1 insiste sur l'importance de l'exposé de l'affaire et l'étude qu'il nécessite.</p> <p>1 demande qu'on supprime les plaidoiries dans les affaires où elles paraissent ne pas être nécessaires.</p>
Confection du dossier définitif, ordre et classement des pièces. (25)	<p><i>A. Situation actuelle</i></p> <p>2 trouvent qu'il n'y a rien à régler.</p> <p>8 que le désordre des dossiers est un mal habituel.</p> <p>7 estiment que dossier classé, procès à demi gagné.</p> <p><i>B. Réformes</i></p> <p>4 demandent qu'on l'enseigne au Jeune Barreau.</p> <p>2 demandent la remise immédiate des dossiers à la fin des débats.</p> <p>2 demandent qu'on classe chronologiquement les pièces.</p>
Grief divers. Manque de diligence dû à l'acceptation d'affaires trop nombreuses. (38)	<p><i>A. Situation actuelle</i></p> <p>8 répondent que ce mal est grave et fréquent.</p> <p>2 répondent que le cas est rare.</p> <p>5 répondent que les avocats les plus occupés sont les plus diligents.</p> <p>1 répond que les avocats trop occupés plaident de chic.</p> <p>1 pense qu'il n'y a rien à faire.</p> <p>8 demandent que les patrons fassent plaider plus souvent leurs stagiaires et se fassent remplacés.</p> <p>2 demandent qu'on double les avocats des ministères.</p> <p>4 demandent que les Conseils de discipline interviennent.</p> <p>2 demandent que les <i>affaires trop nombreuses</i> entraînant incompatibilité soient tout aussi bien les fonctions politiques, administratives, commerciales, que les procès.</p>
Intervention des Conseils de discipline. Droit de prendre ses avantages. (42)	<p>1 réponse estime qu'il n'y a rien à faire.</p> <p>3 qu'il y a une règle à fixer et à chercher.</p> <p>16 qui ma prise de ses avantages est une obligation vis-a-vis du client, et une règle à observer strictement.</p>

Moeurs des avoués, huissiers, etc. Procédures excessives (Dentelle). (24)

- 5 la subordonnent à un avertissement.
- 4 la subordonnent une ou deux remises.
- 7 l'abandonnent au tact professionnel.
- 6 demandent l'intervention du Conseil de discipline et du bâtonnier pour hâter les affaires.
- 4 estiment qu'il n'y a pas d'abus.
- 5 qu'il y a beaucoup d'abus.
- 3 qu'il y en a là où les avocats ne les surveillent pas.
- 2 demandent la révision du tarif.
- 4 la réduction des droits fiscaux.
- 4 demandent qu'on surveille et qu'on poursuive disciplinairement.
- 1 demande la suppression des *qualités*.
- 1 signale les lenteurs des greffiers.

III. Samenstelling SHS

Samenstelling 7de commissie, centrale afdeling.³⁰⁰⁴

Naam	Functie
René Marq	Voorzitter SHS en advocaat HvC
Georges Dor	Advocaat en professor in de rechten universiteit Luik
Walter Ganshof van der Meersch	PdK RBEA Brussel
Jean P. Haesaert	Rector Universiteit Gent
Maurice Sand	Advocaat
Gaston Schuind	Raadsheer HvB Brussel
Emiel Van Dievoet	Professor in de rechten Universiteit Leuven
Fernand Van Goethem	Professor in de rechten Universiteit Leuven
René Victor	Advocaat en professor in de rechten ULB

Commissie A. – Tenuitvoerlegging van vonnissen³⁰⁰⁵

Naam	Functie
René Bihin	Pleitbezorger RBEA Brussel
Jean Hubrecht	Rechter RBEA Brussel
André Le Paige	Assistent in de rechten ULB
Charles Van Reepinghen	Advocaat
L.J. Custers	Gerechtsdeurwaarder
Genin	Hypotheekbewaarder
J. Palms	Gerechtsdeurwaarder

³⁰⁰⁴ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl.1, X.

³⁰⁰⁵ *Ibid.*, X – XI.

Commissie B. – Openvallen van nalatenschap³⁰⁰⁶

Naam	Functie
Jean Baugniet	Advocaat, docent in de rechten ULB
Camille Hauchamps	Notaris en professor in de rechten ULB
Robert Liénard	Advocaat, professor in de rechten Universiteit Leuven
Emile Marchant	Notaris, ere-advocaat
Albert Raucq	Ere-advocaat en kandidaat-notaris
Robert Rens	Docent in de rechten ULB en kandidaat-notaris
Joseph Van de Vorst	Professor in de rechten RUG
Jean Van Houtte	Professor in de rechten universiteiten van Luik en Gent

Commissie C. – Procedure voor het Hof van Cassatie³⁰⁰⁷

Naam	Functie
Gaëtan Delacroix	Advocaat HvC
Jean Faurés	Advocaat
Adolphe Gesché	Eerste advocaat-generaal HvC
René Marcq	Stafhouder HvC
Henri Rolin	Raadsheer HvC
Henri Simont	Advocaat HvC

Commissie D. – Strafvordering³⁰⁰⁸

Naam	Functie
André Lucion	Substituut PdK Charleroi
Louis Mineur	Onderzoeksrechter RBEA Charleroi
Gaston Schuind	Raadsheer HvB Brussel

Commissie E. – Procedure voor de vrederechter en werkrechtscraad³⁰⁰⁹

Naam	Functie
J. Blondiaux	Vrederechter Rochefort
René Byl	Vrederechter Brussel
Rodolphe Callewaert	Rechtskundig bijzitter WRR
Paul De Bock	Advocaat
Albert de l'Arbre	Vrederechter Grammont
Charles Gheude	Advocaat
Oswald Mestdagh	Vrederechter Sint-Joost-ten-Noode
Paul Servais	Vrederechter Beauraing
Georges Van Eecke	Vrederechter Schaarbeek
Charles Van Reepinghen	Advocaat

³⁰⁰⁶ *Ibid.*, XI.

³⁰⁰⁷ *Ibid.*, XI.

³⁰⁰⁸ *Ibid.*

³⁰⁰⁹ *Ibid.*, XI-XII.

Commissie F. – Procédure commerciale et arbitrage³⁰¹⁰

Naam	Functie
Alfred Bernard	Advocaat
Victor Morre	Advocaat
H.-L. Pirard	Referendaris rechtbank van koophandel Luik
René Piret	Eerste referendaris rechtbank van koophandel Brussel en professor in de rechten KU Leuven
Gérard Van Bunnan	Referendaris rechtbank van koophandel Brussel en professor aan de faculteit letteren en wijsbegeerte FUSL
Charles Van Reepinghen	Advocaat

Commissie G. – Maritieme procedure (samengesteld in de schoot van de ‘Association de Droit Maritime’)³⁰¹¹

Naam	Functie
Baetens	Referendaris rechtbank van koophandel Antwerpen
Antoine Franck	Advocaat
René Geurts	Reder, rechter in de rechtbank van koophandel Antwerpen
Albert-Charles Le Jeune	Strandrechter
Edouard Maeterlinck	Advocaat
Eric Sasse	Voorzitter van de rechtbank van koophandel Antwerpen en havenagent
Constant Smeesters	Advocaat
Fredericq Sohr	Professor ULB en verzekeraar
Van der Stegen	Advocaat
Georges Van Doosselaere	Advocaat
Jean Van Ryn	Advocaat, professor in de rechten ULB
G. Verbraeken	Plaatsvervangend eerste referendaris rechtbank van koophandel Antwerpen
Henry Voet	Doctor in de rechten, ere-advocaat, strandrechter
Robert Vrancken	Advocaat

Commissie H. – De griffie en de griffiers³⁰¹²

Naam	Functie
Sylvain Evrard	Pleitbezorger HvB Brussel
Edouard Flamme	Directeur Ministerie van Financiën
Fernand Guislain	Griffier HvB Brussel
André Molitor	Medewerker van Koninklijk Commissaris voor de Administratieve Hervorming Louis Camu
Maurice Reul	Hoofdinspecteur NMBS
Victor Vander Perre	Referendaris rechtbank van koophandel Brussel
Jean Wilmet	Vertegenwoordiger van de Generale Maatschappij van België

³⁰¹⁰ *Ibid.*, XII.

³⁰¹¹ *Ibid.*

³⁰¹² *Ibid.*, XIII.

Commissie I. - Instruction des affaires civiles.³⁰¹³

Naam	Functie
René Bihin	Pleitbezorger RBEA Brussel
Jean Hubrecht	Rechter RBEA Brussel
Roger Janssens de Bisthoven	Advocaat-Generaal HvB Brussel
André Le Paige	Assistent in de rechten ULB
Georges Lermusiaux	Pleitbezorger HvB Brussel
Charles Van Reepinghen	Advocaat

Secretarissen van de commissies³⁰¹⁴

Naam	Functie
Pierre Wigny	Jurist
Thierry Van Puyvelde	Advocaat

IV. Samenstelling Centrum Lippens

Naam	Functie
Pierre Ansiaux	Advocaat HvB Brussel en professor in de rechten ULB
Léon Bekaert	Industrieel
Hendrik Borginon	Advocaat
Louis Camu	Koninklijk Commissaris voor de Administratieve Hervorming
Robert Catteau	Advocaat en journalist
Léon Cornil	Professor in de rechten ULB, Kabinetschef E. Vandervelde, later tijdens bezetting eerste advocaat-generaal bij HvC en waarnemend procureur-generaal, na 1944 effectief in deze functie benoemd.
Jean Dabin	Professor in de rechten universiteit Luik en erna Leuven
Burggraaf Jacques Henri Charles François Davignon	Diplomaat
André De Staercke	Jurist, secretaris van Centrum Lippens
Yves De Vadder	Bureauchef Ministerie van binnenlandse zaken
Charles De Visscher	Rechter in Internationaal Gerechtshof, professor in de rechten RUG en Universiteit Leuven
Max Léo Gérard	Oud-minister
Robert Cruslin	Directeur Ministerie van onderwijs
J.P. Haesaert	Oud rector RUG
Raoul Hayoit de Termicourt	Advocaat-Generaal HvC
Paul Heymans	Voorzitter Winterhulp
Robert Houben	Jurist van het Ministerie voor arbeid en sociale verzorging
Roger Janssens de Bisthoven	Advocaat-generaal HvB Brussel
Albert Lecocq	
Victor Leemans	Secretaris-generaal van Economische Zaken en middenstand.
Walter Leen	Jurist van het ministerie voor arbeid en sociale verzorging

³⁰¹³ *Ibid.*, XIII.

³⁰¹⁴ *Ibid.*

Réné Lefebure	Inspecteur-generaal van de Dienst van Algemeen Bestuur
Alfred Magain	Inspecteur bij financiën
René Marcq	Advocaat HvC, oud-strafhouder HvC
André Molitor	Conseiller d'administration
Edgard Schroeder	Directeur à l'enregistrement
Gaston Schuind	Raadsheer HvB Brussel
J.C. Snoy et d'Oppuers	Secretaris-generaal Ministerie van Economische Zaken
Johan Solvay	Industrieel
Paul Struye	Advocaat HvC
Paul Tschoffen	Advocaat HvB Luik
Gereard Van Den Bulcke	
Baron Conrad van der Bruggen	Jurist
Fernand Van Goethem	Professor in de rechten universiteit Leuven
Joseph van Heurck	Ambtenaar Ministerie van financiën
Charles Van Reepinghen	Advocaat
Mgr. Van Waeyenbergh	Rector universiteit Leuven
Henri Velge	Professor in de rechten universiteit Leuven
Julien Verplaetse	Jurist
Hubert Verwilghen	Gouverneur van Limburg
René Victor	Professor in de rechten VUB
Jean Willems	
Pierre Wigny	Jurist, Secretaris-generaal SHS

V. Werkgroepen Gerechtelijk Wetboek

Algemene beginselen³⁰¹⁵

Naam	Functie
Albert Bernard	Advocaat en assessor Raad van State
Cyr Cambier	Professor in de rechten universiteit Leuven
René Dekkers	Professor in de rechten universiteit Gent
Albert Fettweis	Professor in de rechten universiteit Luik
Robert Pirson	Professor in de rechten ULB
C. Vullers	Voorzitter RBEA Brussel
Jean Masquelin	Staatsraad Raad van State

Eindvonnissen

Naam	Functie
Pierre Hébraud	Professor in de rechten universiteit Toulouse
Roger Perrot	Professor in de rechten Sorbonne
René Dekkers	Professor in de rechten universiteit Gent
Albert Fettweis	Professor in de rechten universiteit Luik
Arnould Bayart	Advocaat bij het HvC

Rechterlijk gewijsde

Naam	Functie
Arnould Bayart	Advocaat bij het HvC

³⁰¹⁵ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 18, noot 5.

Arthur De Meulder	
Pierre Van Ommeslaghe	Advocaat bij het HvC en professor in de rechten ULB

Pleitbezorgers³⁰¹⁶

Verbond der Pleitbezorgers

Naam	Functie
Felix Renard	Voorzitter Verbond der pleitbezorgers

Commissie voor de studie van de vraagstukken in zake het optreden van de pleitbezorgers in de burgerlijke rechtspleging (1945-1951)³⁰¹⁷

Naam	Functie
Ernest Daubresse	Raadsheer HvC

Territoriale indeling

Vrederechters (en hun rechtsgebied) - Werkgroep³⁰¹⁸

Naam	Functie
Albert Collard	Advocaat-generaal HvB Brussel
Jacques Matthijs ³⁰¹⁹	Advocaat-generaal HvB Gent en professor in de rechten universiteit Brussel
Jean Blondiaux	Substituut-procureur-generaal HvB Luik
Charles Mauroy	PdK RBEA Doornik
Louis Jacques-Houssa	Vrederechter emeritus en voorzitter van de Unie van de Vrederechters
F.-F.-G. Heillier	Vrederechter kanton Waver
M.-H. Hilaire	Vrederechter kanton Nijvel
Robert Horion	Vrederechter, 1 ^{ste} kanton Antwerpen
C.-J.-A. Jordan	Vrederechter Charleroi-Noord
R.-G.-A. Moerens	Vrederechter kanton Sint-Gillis
R.-L. Mougnot	Plaatsvervangend rechter RBEA Bergen
Paul Pierret	Plaatsvervangend vrederechter La Roche-en-Ardenne
Roelandts	Vrederechter Sint-Truiden
P. Sacré	Vrederechter Diest

Rechtsmacht voorzitter

³⁰¹⁶ *Ibid.*, II.

³⁰¹⁷ *Ibid.*, 9 en zie 5.3.2.3. Commissie voor de studie van de vraagstukken in zake het optreden van de pleitbezorgers in de burgerlijke rechtspleging, eventueel tot de tarifiering van hun rechtne en uitgaven (1948).

³⁰¹⁸ *Ibid.*, II.

³⁰¹⁹ Jacques Matthijs was de zoon van een Brugse pleitbezorger. Hij studeerde in 1929 af in de rechten aan de Gentse universiteit. Hij schreef zich eerst in aan de balie, werd in 1934 tot substituut-procureur des Konings te Brugge benoemd, maar nog voor de oorlog uitbrak was hij Procureur des Konings in Oudenaarde. Na de oorlog bouwde hij zijn carrière verder uit in Gent, als substituut-procureur-generaal (1946-1952), advocaat-generaal (1953-1961) en procureur-generaal (1962-1977). Sinds 1948 doceerde hij burgerlijk recht en rechtsvergelijking aan de ULB; J. EECKHOUT, 'In Memoriam, Jacques Matthijs', *JT* 1986, 570.

Naam	Functie
C. Vullers	Voorzitter RBEA Brussel
P. Martin	Voorzitter RBEA Luik
Ch. Van Hove	Voorzitter RBEA Gent
Fernand Kesteloot	Voorzitter RBEA Brugge

Zie ook³⁰²⁰

Naam	Functie
Jacques Matthijs	Procureur-generaal HvB Gent
Albert Collard	Advocaat-generaal HvB Brussel
Jean Blondiaux	Substituut-procureur-generaal HvB Luik
Louis Jacques-Houssa	Vrederechter emeritus van het eerste kanton van Luik
Robert Horion	Vrederechter eerste kanton van Antwerpen
Paul Pierret	Vrederechter kanton La Roche-en-Ardenne
Georges Lowies	Magistraat

Medewerking was er verder van het Militair Geografisch Instituut, onder leiding van Devos (hoofdgeograaf en directeur van het Instituut) en Gevaert (commandant) die een kaart maakte van de gerechtelijke kantons (oud en nieuw) en het Ministerie van Verkeerswezen onder leiding van directeur-generaal Vrebos.

Rechtsgebieden Arbeidsgerechten - Commissie³⁰²¹

Naam	Functie
Louis Duchatelet	Substituut-auditeur-generaal Raad van State, Docent aan de Universiteit Brussel
Herman Lenaerts	Substituut-auditeur-generaal Raad van State, docent aan de Universiteit Gent
Denis	Ambtenaar Ministerie van arbeid
Petit	Ambtenaar Ministerie van sociale verzorging

Hof van Assisen – Commissie voor de gerechtelijke inrichting (1948)³⁰²²

Naam	Functie
Léopold Soenens	Eerste-Voorzitter HvC

Commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering (1952-1956)³⁰²³

Naam	Functie
Paul De la Vallée Poussin	Raadsheer HvB Gent en voorzitter van de commissie (op het moment van de commissie ondervoorzitter van de RBEA Brussel)
E. Cox	Pleitbezorger RBEA Brussel
H. Meuleman	Rechtskundig adviseur bij het Hoofdbestuur van het Ministerie van Justitie

³⁰²⁰ CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 359.

³⁰²¹ P, II

³⁰²² *Ibid.*, 9.

³⁰²³ *Ibid.* en BS 17 april 1952, 2970 – 2971. Zie ook 5.3.2.4. Commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering (1952 – 1956).

P. Parent	Advocaat HvB Brussel
M. Rouserez	Substituut-krijgsauditeur te velde, afgevaardigd bij het Hoofdbestuur van het Ministerie van Justitie (secretaris van de commissie).

Parlementaire commissies voor Justitie en Arbeid³⁰²⁴

Naam	Functie
Jozef Custers	Advocaat
Emile-Edgard Jeunehomme	Advocaat
Robert Vandekerckhove	Notaris

Reglement van de arrondissementsrechtbank

Naam	Functie
Ch. Van Hove	Voorzitter RBEA Gent

Betekening en dagvaardingen³⁰²⁵

Naam	Functie
Struyf	Hoge ambtenaar postbeheer
De Boeck	Hoge ambtenaar postbeheer

Inhoud dagvaardingsexploot (op straffe van nietigheid) - Werkgroep³⁰²⁶

Naam	Functie
René Philips	Advocaat
René D'Hondt	
Pierre Van Ommeslaghe	Advocaat bij het HvC en professor in de rechten ULB
Lucien Simont	Advocaat

Rechtspleging op niet-tegensprekelijk verzoekschrift en rechtspleging in kort geding³⁰²⁷

Naam	Functie
C. Vullers	Voorzitter RBEA
F. Kesteloot	Voorzitter RBEA
Roger Ferrier	Advocaat
Pierre Van Ommeslaghe	Advocaat bij het HvC en professor in de rechten ULB

Tussengeschieden

Tussenvorderingen (art. 811)³⁰²⁸

Naam	Functie
Jean Sury	Raadsheer HvB Brussel

³⁰²⁴ *Ibid.*, 9.

³⁰²⁵ *Ibid.*, 37.

³⁰²⁶ *Ibid.*, 177.

³⁰²⁷ *Ibid.*, 240, noot 285.

³⁰²⁸ *Ibid.*, 199.

Jacques de Gavre	Advocaat
------------------	----------

Afstand (art. 820 – 827)³⁰²⁹

Naam	Functie
Charles Smolders	Auditeur Raad van State

Rechtspleging van ontkenning (art. 848 – 850)³⁰³⁰

Naam	Functie
Arnould Bayart	Advocaat bij het HvC

Nietigheden (art. 851 – 869)³⁰³¹

Naam	Functie
René Philips	Advocaat
Roger Janssens de Bisthoven	Eerste advocaat-generaal HvC
René D'hondt	
Lucien Simont	Advocaat
Pierre Van Ommeslaghe	Advocaat bij het HvC en professor in de rechten ULB

Bewijs

Bewijs (art. 870 – 882) - Werkgroep³⁰³²

Naam	Functie
Jean Constant	Procureur-generaal HvB Luik
Alfons De Vreese	Professor in de rechten universiteit Gent
Gaston Stevigny	Advocaat-generaal HvB Gent
Cyr Cambier	Professor in de rechten universiteit Leuven (verslaggever)
K. Eeckhout	

Schriftonderzoek en valsheidsprocedure³⁰³³

Naam	Functie
Louis Vincent	(Verslaggever)

Deskundigenonderzoek³⁰³⁴

Naam	Functie
André Cloquet	Referendaris Rb. Kh. Sint-Niklaas
Georges Hoornaert	Advocaat Luik

³⁰²⁹ *Ibid.*, 201.

³⁰³⁰ *Ibid.*, 204.

³⁰³¹ *Ibid.*, 177, noot 65.

³⁰³² *Ibid.*, 412, noot 5. Voor de extra strafbepalingen werd een beroep gedaan op Constant, De Vreese, Stevigny en Baeteman.

³⁰³³ *Ibid.*, 215, noot 185.

³⁰³⁴ *Ibid.*, 229, noot 225.

Rechtsmiddelen

Verzet³⁰³⁵

Naam	Functie
Wivine Bourgaux	Advocate
Jacques Hirsch	Advocaat

Hoger Beroep³⁰³⁶

Naam	Functie
Jacques Matthijs	Procureur-generaal HvB Gent
René Philips	Advocaat
Jacques Van de Velde-Winant	Advocaat

Voorziening in cassatie³⁰³⁷

Naam	Functie
Jean Faurès	Advocaat bij het HvC
Jules Fally	Advocaat bij het HvC

Derdenverzet³⁰³⁸

Naam	Functie
Arthur De Meulder	(Verslaggever)
Arnould Bayart	Advocaat bij het HvC
Pierre Van Ommeslaghe	Advocaat bij het HvC en professor in de rechten ULB
Lucien Simont	Advocaat

Herroeping van gewijsde (art. 1132 – 1139)³⁰³⁹

Naam	Functie
René Smits	Advocaat
Néry Leclercq	Advocaat

Vordering tot verbetering (interpretatie en verbetering vonnis, art. 109)³⁰⁴⁰

Naam	Functie
René Smits	Advocaat

Bijzondere rechtsplegingen

³⁰³⁵ *Ibid.*, 193.

³⁰³⁶ *Ibid.*, 246, noot 316.

³⁰³⁷ *Ibid.*, 253, noot 344.

³⁰³⁸ *Ibid.*, 260, noot 357

³⁰³⁹ *Ibid.*, 260, noot 358.

³⁰⁴⁰ *Ibid.*, 192, noot 103.

Verzegeling (art. 1148 – 1174) en bij uitbreiding alle notariële rechtspleging - werkgroep³⁰⁴¹

Naam	Functie
Jean Baugniet	Advocaat (voorzitter van de werkgroep)
Edmond Bouttiau	Notaris
Albert Fettweis	Professor in de rechten Universiteit Luik
Hendrik Leclef	Notaris
Emile Marchant	Notaris
Prosper Thuysbaert	Notaris en professor in de rechten universiteit Leuven
E. Thiry	
J.-M. Van der Meersch	
Zeger Van Hee	Professor
P. Watelet	Notaris en lector universiteit Luik
Renwart	Vrederechter te Luik: bijstaan bij opstel tekst.

Onbekwaamverklaring: raadplegingen op medisch gebied³⁰⁴²

Naam	Functie
Dr. E. Dumont	Arts
Dr. Jacques Ley	Arts
J.-L. Pauly	Eerste substituut PdK RBEA Brussel

Bewarend beslag en middelen tot tenuitvoerlegging

Voorlopige tenuitvoerlegging³⁰⁴³

Naam	Functie
Guy Buysse	

Gemeenschappelijke punten bewarende beslagen en tenuitvoerlegging³⁰⁴⁴

Naam	Functie
Jean Sace	Magistraat

Summiere rechtspleging om betaling te bevelen³⁰⁴⁵

Naam	Functie
Guy Horsmans	Advocaat

Kantonement³⁰⁴⁶

Naam	Functie
Raymond Baccara	Advocaat

³⁰⁴¹ *Ibid.*, 266, noot 379.

³⁰⁴² *Ibid.*, 280, noot 416.

³⁰⁴³ *Ibid.*, 303, noot 14.

³⁰⁴⁴ *Ibid.*, 298, noot 1 bis.

³⁰⁴⁵ *Ibid.*, 291, noot 447.

³⁰⁴⁶ *Ibid.*, 305, noot 26.

De teksten met betrekking tot beslag gaan voor een stuk verder op het KB nr. 300 van 30 maart 1936. De teksten over bewarend beslag op roerende goederen komen voort uit de voorontwerpen uitgewerkt door het Bestendig Comité van de Raad voor Wetgeving en het wetsontwerp dat de regering hierover in de Kamer neerlegde tijdens het interbellum³⁰⁴⁷. Daarnaast dienden vooral de teksten van het SHS tot inspiratie³⁰⁴⁸.

Bewarend beslag onder derden³⁰⁴⁹

Naam	Functie
Roger Perrot	Professor in de rechten Sorbonne
Jean Némery de Belleaux	Advocaat
Willy Decamp	
L. Beaupain (mevr.)	

Bewarend beslag op zeeschepen en binnenschepen³⁰⁵⁰ (incl. middelen tenuitvoerlegging)³⁰⁵¹

Naam	Functie
E. Buisseret	Advocaat
E. Deckers	Advocaat
R. Roland	Advocaat

Beslag inzake namaak³⁰⁵²

Naam	Functie
Philippe Coppieters de Gibson	Advocaat HvB Brussel
Jean Favart	Advocaat HvB Brussel

Beslag op lonen, wedden en pensioenen³⁰⁵³

Naam	Functie
Herman Lenaerts	Substituut-auditeur-generaal Raad van State
Louis Duchatelet	Substituut-auditeur-generaal Raad van State

³⁰⁴⁷ *Parl. St.* Kamer 1933 – 1934, nr. 95. Dit wetsontwerp was zelf het gevolg van een eerder wetsontwerp (8 maart 1928), maar vervallen door ontbinding van het Parlement, en op zijn beurt een reactie op het wetsvoorstel van Poulet (9 juni 1927). Zie Hoofdstuk III: 3.3.4. Beslag, kort geding en rechtspleging op verzoekschrift.

³⁰⁴⁸ SHS, *Hervorming van de rechtspleging*, dl. II, 67 e.v. en voor beslag op onroerende goederen *Ibid.*, 96 – 98. Zie CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, 352.

³⁰⁴⁹ *Ibid.*, 321, noot 72.

³⁰⁵⁰ *Ibid.*, 362, noot 94.

³⁰⁵¹ *Ibid.*, 328, noot 94.

³⁰⁵² *Ibid.*, 329, noot 95.

³⁰⁵³ *Ibid.*, 309, noot 38.

In de voorgaande jaren waren al een aantal pogingen ondernomen om het beslag op lonen wedden en pensioenen te hervormen³⁰⁵⁴ en ook binnen het ministerie van Justitie en Sociale voorzorg werd onderzocht hoe de verschillende stelsels eengemaakt konden worden³⁰⁵⁵.

“Personen die ons over de verscheidene en talrijke voorwerpen van dit verslag noodzakelijke inlichtingen hebben verstrekt”³⁰⁵⁶

Naam	Functie
Marcel Rousselet	Eerste voorzitter HvB Parijs
Charles Jacquillard	Raadshoor HvC Frankrijk en voorzitter Conseil consultatif de la Réforme judiciaire (1958)
Jean Reliquet	Voorzitter Union Fédérale des Magistrats
Robert Mischlich	Eerste voorzitter HvB Colmar
René Drouillat	Voorzitter RBEA Seine
P. Siméon	Directeur van burgerlijke zaken
Fernand Grévisse	Directeur van burgerlijke zaken
Henry Solus	Professor in de rechten Sorbonne
Pierre Hébraud	Professor in de rechten universiteit Toulouse
Marcel Waline	Professor in de rechten Sorbonne
Gérard Cornu	Professor in de rechten universiteit Poitiers
Jacques Charpentier	Stafhouder balie Parijs
Marcel Poignard	Stafhouder balie Parijs
René-William Thorpe	Stafhouder balie Parijs
Paul Arrighi	Stafhouder balie Parijs
Marcen Grente	Stafhouder balie Parijs
Marcel Rémond	Voorzitter Association National des Avocats (1955 – 1957)
Pierre Chaplet	Voorzitter Association National des Avocats (1961 – 1963)

VI. Onderzoek Parlement

Subcommissie A. Algemene beginselen en Burgerlijke Rechtspleging

I. Algemene beginselen	Gezamenlijk onderzoek
II. De Burgerlijke Rechtspleging (art. 664 – 806)	Marc-Antoine Pierson
III. De tussengeschillen (art. 807 – 869)	Herman Vanderpoorten
IV. Bewijs (art. 870 – 1011)	Leonce Lagae en Fernand Hermans
V. Rechtsmiddelen (art. 1042 – 1147)	André Dua

Subcommissie B. Gerechtelijke Organisatie en Bevoegdheid

Tweede deel. Gerechtelijke organisatie	
Boek I. Organen van de rechterlijke macht (art. 58 – 185 en 187 – 287)	Jean Chot en Karel Van Cauwelaert
Boek II. Gerechtelijke Ambten (art. 288 – 427)	Karel Van Cauwelaert
Boek III. Balie (art. 428 – 508)	Fernand Lefère

³⁰⁵⁴ Zie *Parl. St.* Senaat 1954 – 1955, nr. 159. De amendementen van de Kamer op de tekst die in de Senaat was gestemd, hadden onder meer tot doel de stelsels die van toepassing waren op ambtenaren, bedienden en werklieden één te maken. Zie ook het wetsvoorstel van Desruelles, Major en Fontaine-Borguet met dezelfde strekking, *Parl. St.* Kamer, 1956 – 1957, nr. 637/1.

³⁰⁵⁵ *Ibid.*, 343.

³⁰⁵⁶ *Ibid.*, 12.

Boek IV. Gerechtsdeurwaarders (art. 509 – 555)	Fernand Hermans
Derde deel. Bevoegdheid	Jacques Hambye
Vijfde deel. Bewarend beslag en middelen tot tenuitvoerlegging.	
Titel II. Bewarend beslag:	
I. Algemene bepalingen (art. 1413 – 1421)	Carlos De Baeck
II. Bewarend beslag op roerend goed (art. 1422 – 1428-)	Carlos De Baeck
III. Bewarend beslag onder derden (art. 1445 – 1460)	Jacques Hambye
IV. Pandbeslag (art. 1461)	Félix Camby
V. Beslag tot terugvordering (art. 1462 – 1466)	Félix Camby
VI. Bewarend beslag op zeeschepen en binnenschepen (art. 1467 – 1480)	Carlos De Baeck
VII. Beslag inzake namaak (art. 1481 – 1488)	Félix Camby
VIII. Vanwaarverklaring van het bewarend beslag (art. 1489 – 1493)	Félix Camby
Titel III. Gedwongen tenuitvoerlegging	
I. Algemene bepalingen (art. 1494 – 1498)	Carlos De Baeck
II. Uitvoerend beslag op roerend goed (art. 1499 – 1528)	Carlos De Baeck
III. Beslag op tak- en wortelvaste vruchten (art. 1529 – 1538)	Félix Camby
IV. Derdenbeslag tot tenuitvoerlegging	Jacques Hambye
Uitvoerend beslag op zeeschepen en binnenschepen (art. 1545 – 1559)	Carlos De Baeck
Evenredige verdeling (art. 1627 – 1638)	Carlos De Baeck
Evenredige verdeling en rangregeling in geval van beslag op zeeschepen en binnenschepen (art. 1655 – 1675)	Carlos De Baeck
Gebiedsomschrijving van kantons van vrederechters	Félix Camby, Karel Van Cauwelaert, José Nihoul, Guillmin en Herman Vanderpoorten

Boek IV: Bijzondere Rechtsplegingen	
Hoofdstukken I tot III (artikelen 1148 tot 1185)	Jacques Ligot
Hoofdstukken IV tot VI (artikelen 1186 tot 1225) en XIII (artikelen 1323 tot 1332)	Pierre Renquin
Hoofdstukken VII tot X (artikelen 1226 tot 1253)	José Nihoul
Hoofdstukken XI en XII (artikelen 1254 tot 1322)	Elie Van Bogaert
Hoofdstukken XVIII tot XXII (artikelen 1352 tot 1385)	Eugène Charpentier
Vijfde deel: Bewarend beslag en middelen tot tenuitvoerlegging	
Titel I. – Voorafgaande regels (art. 1386 tot 1412)	Subcommissie B + C (Verslag José Nihoul)
Titel II. –Bewarend beslag	
Hoofdstuk III. Bewarend beslag op onroerend goed (art. 1429 tot 1449)	José Nihoul
Titel III. Gedwongen tenuitvoerlegging	
Hoofdstuk VI. Uitvoerend beslag op onroerend goed (art. 1560 tot 1626)	José Nihoul
Hoofdstuk VIII. Rangregeling (art. 1639 – 1654)	José Nihoul

VII. Commissies Parlement

1. Samenstelling commissie Justitie Senaat

Senaat – Commissie justitie³⁰⁵⁷

Naam	Beroep	Partij	1963- 1964	1964 1965	- BZ 1965	1965- 1967
Henri Rolin	Professor	PSB/BSP				
Maurice Orban	Professor	CVP/PSC				
Albert Lilar	Professor/Advocaat	PVV/PLP				
Felix Camby		PSB/BSP				
Jean Chot	Advocaat	PSB/BSP				
Carlos De Baeck	Advocaat	CVP/PSC				
Maurice Delmotte	Bediende	PSB/BSP				
André Dua	Advocaat Syndicaal	CVP/PSC				
Jean Dulac	afgevaardigde	PSB/BSP				
Jacques Hambye		PSC/CVP				
Georges Housiaux		PSB/BSP				
Léonce Lagae	Advocaat	CVP/PSC				
Jacques Ligot	Notaris	PSB/BSP				
Charles Moureaux	Notaris	PLP/PVV				
José Nihoul	Notaris	PSC/CVP				
Joseph Oblin		PSC/CVP				
Pierre Renquin	Notaris	PSC/CVP				
Elie Van Bogaert	Professor	BSP/PSB				
Karel Van Cauwelaert	Ambtenaar	CVP/PSC				
Robert Vandekerckhove	Notaris	CVP/PSC				
Bernard Van Hoeylandt	Lic. Pol en Soc.	BSP/PSB				
Liban Van Laeys	Notaris	CVP/PSC				
Adhémair d'Alcantara	Ondernemer	CVP/PSC				
Michel Toussaint	Advocaat	PLP/PVV				
Josephus Custers	Advocaat	CVP/PSC				
Robert Ancot	Advocaat	PVV/PLP				
Armand Derore	Ambtenaar	BSP/PSB				
Paul Herbiet		PSC/CVP				
Frans Robyns	Advocaat/Stafhouder	CVP/PSC				
Herman Vanderpoorten	Advocaat	PVV/PLP				
Edgar Van Pé		PLP/PVV				
Piet Vermeyleen	Professor/Advocaat	BSP/PSB				
Raoul Vreven	Notaris	PVV/PLP				

³⁰⁵⁷ Zie Lijst der vaste commissies in *Parl. St.* Senaat 1963-1964, nr. 4, 5; 1964 – 1965, nr. 4, 5; 1965 – 1966, nr. 4, 4 en 1966 – 1967, nr. 4, 4.

2. Samenstelling commissie Arbeid, Tewerkstelling en Sociale Voorzorg Senaat

Senaat – Commissie arbeid³⁰⁵⁸

Naam	Beroep	Partij	1963 1965	- BZ 1965	1965 1967	-
Léon-Eli Troclet	Advocaat/Professor	PSB/BSP				
Arsène Uselding	Bediende	PSC/CVP				
Gilbert Pede	Bediende	CVP/PSC				
Hilaire Bertinchamps	Gepensioneerd mijnwerker	PSC/CVP				
Hubert Beulers	Gepensioneerd mijnwerker	PSB/BSP				
Alfred Bonjean	Vakbondsmilitant	PSB/BSP				
Omar Carpels	Vakbondssecretaris	BSP/PSB				
Jean Debucquoy	Leider van sociale organisaties	PSC/CVP				
Armand Derore	Gewezen ambtenaar	BSP/PSB				
Gustavus Devuyt	Ziekenfondssecretaris	BSP/PSB				
Jeanne Driessen	Leidster Christelijke sociale vrouwenwerken Limburg	CVP/PSC				
Cesar Heylen	Bediende	CVP/PSC				
Robert Houben	Ambtenaar/Professor/Advocaat	CVP/PSC				
Jozef Magé	Vakbondssecretaris	BSP/PSB				
Laurent Merchiers	Professor	PVV/PLP				
Marceau Remson	S-G-federatie van socialistische mutualiteiten Charleroi	PSB/BSP				
Walter Simoens	Bankbedeinde/ Secretaris ACW/Bediende	CVP/PSC				
Albert Smet	ACV	CVP/PSC				
Yves Urbain	Vakbondssecretaris	CVP/PSC				
Gabriël Vandeputte	Professor	PSC/CVP				
Raoul Vreven	Directeur Pensioenkas/mede-oprichter	CVP/PSC				
Hubert Wyn	katholieke middenstandsbeweging	CVP/PSC				
Georges Beghin	Notaris	PVV/PLP				
Emile Cuvelier	Vakbondssecretaris	BSP/PSB				
Charles Hanin	Arts	PLP/PVV				
Louis Olivier	Arts	PVV/PLP				
Fernand Parmentier	Advocaat (-pleitbezorger)	PSC/CVP				
Geeraard Van den Daele	Advocaat	PLP/PVV				
Constant Declercq	Ondernemer	PLP/PVV				
Frans Houben	Sociaal adviseur	CVP/PSC				
	Vakbondssecretaris	CVP/PSC				
	Maatschappelijk assistent/					
	Ziekenfondssecretaris	BSP/PSB				

³⁰⁵⁸ Zie Lijst der vaste commissies in *Parl. St.* Senaat 1963-1964, nr. 4, 4; 1964 – 1965, nr. 4, 4; 1965 – 1966, nr. 4, 3 en 1966 – 1967, nr. 4, 3.

3. Samenstelling commissie Justitie Kamer

Kamer – Commissie justitie³⁰⁵⁹

Naam	Beroep	Partij	1963 - 1965	BZ 1965	1965-1966	1966-1967
Emile Pierson	Advocaat	PSB/BSP				
Eugène Charpentier	Pleitbezorger	PSC/CVP				
Etienne Cooreman	Advocaat	CVP/PSC				
Albert De Gryse	Advocaat	CVP/PSC				
De Riemaecker-Legot	Advocaat	CVP/PSC				
Paul Herbiet		PSC/CVP				
Ferand Hermans	Advocaat	CVP/PSC				
Fernand Lefère	Notaris	CVP/PSC				
Ludovic Moyersoën	Advocaat	CVP/PSC				
Frans Robyns	Advocaat	CVP/PSC				
André Saint-Remy		PSC/CVP				
Jozef Smedts	Advocaat	CVP/PSC				
Roger Gailliez	Bediende	PSB/BSP				
Paul Gruselin	Advocaat	PSB/BSP				
Jules Hossey		PSB/BSP				
Yvonne Lambert	Secretaresse van een ziekenfond	PSB/BSP				
Gustaaf Nyffels	Vakbondssecretaris	BSP/PSB				
Yvonne Prince	Maatschappelijk assistente	PSB/BSP				
François Sebrechts	Bediende	PSB/BSP				
Freddy Terwagne	Advocaat	BSP/PSB				
Jeanne Vanderveken - Van de Plas	Bediende	PSB/BSP				
Emile Jeunehomme Hermand	Advocaat	PLP/PVV				
Vanderpoorten	Advocaat	PVV/PLP				
Marcel Duerinck	Advocaat	CVP/PSC				
Leo Lindemans	Advocaat	CVP/PSC				
Léon Remacle	Advocaat	PSC/CVP				
Henri Boel	Advocaat	BSP/PSB				
Georges Bohy	Advocaat	PSB/BSP				
Germaine Gerbinet	Copée- Bediende	PSB/BSP				
Amédée De Keuleneir	Maatschappelijk assistent	BSP/PSB				
John Lauwereins	Vakbondssecretaris	BSP/PSB				
Jules Mathys		BSP/PSB				
Jean Coulonvaux	Advocaat	PLP/PVV				
Jean Defraigne	Advocaat	PLP/PVV				
August Dewinter		PVV/PLP				
Georges Van Lidth de Jeude	Advocaat	PVV/PLP				
Pieter Leys	Advocaat	VU				
Alfons Vranckx	Professor/Advocaat	BSP/PSB				

³⁰⁵⁹ Zie Vaste commissies en afvaardigingen naar de internationale vergaderingen in *Parl. St. Kamer*, 1963 – 1964, nr. 5, 5; 1964 – 1965, nr. 5, 5; 1965 nr. 5, 5, 1965 – 1966, nr. 5, 5 en 1966 – 1967, nr. 5, 5.

4. Samenstelling commissie Arbeid, Tewerkstelling en Sociale Voorzorg Kamer.

Kamer – Commissie Sociale voorzorg³⁰⁶⁰

Naam	Beroep	Partij	1963 - 1965	BZ 1965 en 1966	1965 - 1966-1967
Jules Deconinck	Vakbondssecretaris Gewezen ambtenaar bij	BSP/PSB			
Léon Delhache	NMBS	PSC/CVP			
Omer De Mey	Bediende Maatschappelijk	CVP/PSC			
Placide De Paepe	assistent	CVP/PSC			
De Riemacker-Legot	Advocaat	CVP/PSC			
Duvivier	Vakbondssecretaris	PSC/CVP			
Albert Lavens	Onderwijzer	CVP/PSC			
Jean Lenoir	Apotheker	PSC/CVP			
Auguste Olislaeger	Bediende	PSC/CVP			
Cornelius Peeters	Vakbondssecretaris	CVP/PSC			
Jozef Posson	Bediende ACV	CVP/PSC			
Geeraard Van den Daele	Sociaal adviseur	CVP/PSC			
Hervé Brouhon	Onderwijzer	PSB/BSP			
Henri Castel	Vakbondssecretaris	PSB/BSP			
Marcel Demets	Bediende	PSB/BSP			
Alexandrine Fontaine-Borguet	Maatschappelijk assistent	PSB/BSP			
Yvonne Lambert	Secretaresse van mutualiteit	PSB/BSP			
Louis Major	Secretaris ABVV	BSP/PSB			
Namèche	Vakbondssecretaris	PSB/BSP			
Gustaaf Nyffels	Vakbondssecretaris	BSP/PSB			
Marcel Vanderhaegen	Secretaris van ziekenfonds	BSP/PSB			
Louis D'Haeseleer	Secretaris van sociale werken	PVV/PLP			
Herman Vanderpoorten	Advocaat	PVV/PLP			
Michel		PSC/CVP			
Léon Remacle	Advocaat	PSC/CVP			
Maurice Van Herreweghe	Journalist/ACW Gent	CVP/PSC			
Pieter Wirix	Onderwijzer	CVP/PSC			
Frans Christiaenssens	Vakbondssecretaris	BSP/PSB			
Simon Paque	Gewezen mijnwerker	PSB/BSP			
Josse Van Heupen	Bediende	BSP/PSB			
Jules Borsu	Secretaris ziekenkas	PLP/PVV			
Frans De Weert	Professor	PVV/PLP			
Roland Gillet	Zaakvoerder	PLP/PVV			
Léon Hannotte	Ambtenaar/Advocaat	PLP/PVV			
Mik Babylon		VU			
Maria Verlackt-Gevaert	Onderwijzeres	CVP/PSC			

³⁰⁶⁰ Zie Vaste commissies en afvaardigingen naar de internationale vergaderingen in *Parl. St. Kamer*, 1963 – 1964, nr. 5, 5; 1964 – 1965, nr. 5, 5; 1965 nr. 5, 5, 1965 – 1966, nr. 5, 5 en 1966 – 1967, nr. 5, 5.

VIII. Bevraging hoven en rechtbanken over behoud of afschaffing pleitbezorgers.

Klasse	Rechtbank	Datum Advies	Voorzitter	Advies	Datum	OM	Advies
	HvB Brussel	03/05/1877		10 vóór afschaffing. 9 tegen.	22/06/1877	P.-G. Verdussen	Afschaffing
1	RBEA Antwerpen	30/04/1877	T.C. Smekens	Afschaffing	15/05/1877	PdK. E. Bocquet	Afschaffing
1	RBEA Brussel	28/04/1877	J. Ambroes	Afschaffing	05/12/1877	PdK. L. Gilmont	Afschaffing
2	RBEA Charleroi	05/05/1877	Libioulle	Afschaffing	20/05/1877	PdK. Victor Lucq	Afschaffing
2	RBEA Leuven	05/05/1877	P. Pouillet	Afschaffing	09/05/1877	PdK. Felix De Dobbeleer	Afschaffing
3	RBEA Mechelen	25/05/1877	F. Scheyvaerts	Afschaffing	07/05/1877	PdK. Scheyven	Afschaffing
2	RBEA Bergen	28/04/1877	V. Wery	Behoud	09/05/1877	PdK. Eug. Du Pont	Behoud
3	RBEA Nijvel	02/05/1877	Broquet	Afschaffing	03/05/1877	PdK. Eug. Robert	Afschaffing
2	RBEA Doornik	12/05/1877	Dereine	Afschaffing	05/05/1877	PdK. G. Gautier	Afschaffing
3	RBEA Turnhout	17/05/1877	Diercann	Behoud	05/05/1877	PdK. J. de Fierlant	Afschaffing
	HvB Gent	02/05/1877		Geen uitspraak	07/06/1877	P.-G. Wurth	Afschaffing
3	RBEA Oudenaarde	28/04/1877	T. Liefmans-Delagache	Afschaffing	28/04/1877	PdK. A. Roels	Afschaffing
2	RBEA Brugge	25/04/1877	J. Denecker	Afschaffing	31/05/1877	PdK. N. De Pauw	Afschaffing
3	RBEA Kortrijk	24/04/1877	E. Molitor	Afschaffen	05/05/1877	PdK. Wurth	Afschaffing
4	RBEA Veurne	25/04/1877	Valcke	Afschaffen	24/04/1877	PdK. Bernlolet	Afschaffing
1	RBEA Gent	30/04/1877	Sautois	Behoud	11/05/1877	PdK. E. Vandergaeghen	Behoud
2	RBEA Dendermonde	24/04/1877	J.-E. Schellekens	Afschaffen	03/05/1877	PdK. A; Heiderscheidt	Afschaffing
3	RBEA Ieper	25/04/1877	Sartel	Behoud	07/05/1877	PdK. I. Iweins	Afschaffing
	HvB Luik	09/05/1877		17 voor behoud (waarvan 10 eventueel behoud rechtbank	08/06/1877	A.-G. A. Faider	Afschaffing

				EA eerste klasse en HvB) en 2 voor afschaffing.			
2	RBEA Aarlen	15/05/1877	Houry	Behoud	27/04/1877	PdK. Hubert	Afschaffing
2	RBEA Dinant	30/04/1877	Dévelette	Afschaffing	16/05/1877	PdK. E. Tschoffen	Behoud
3	RBEA Hasselt	05/05/1877	Ed. Willems	Afschaffing	07/05/1877	PdK. J.-A. Bamps	Afschaffing
3	RBEA Hoei	01/05/1877	Bertrand	Afschaffing	28/04/1877	PdK. Jules Fréson	Afschaffing
1	RBEA Luik	17/05/1877	Alph. Gilman	Behoud	27/04/1877	PdK. A. Dejaer	Afschaffing (met tegenzin)
3	RBEA Marche	08/05/1877	N. Dhoffschmidt	Behoud	15/05/1877	Sub. PdK. J.-J. Kupfferschlaeger	Afschaffing
2	RBEA Namen	01/05/1877	L. Wodon	Afschaffing	12/05/1877	PdK. Charles Vanden Borne	Afschaffing (maar...)
3	RBEA Neufchâteau	12/05/1877	Roland	Afschaffing	27/04/1877	PdK. L Gourdet	Afschaffing
2	RBEA Tongeren				01/06/1877	PdK. E. Debruyen	Behoud
2	RBEA Verviers	04/05/1877	V. Protin	Afschaffing	08/05/1877	Pdk. Putzeys	Afschaffing

IX. Advocaat-pleitbezorgers en de wet van 10 januari 1891.

	1873			1885			1893			
	PB PB TOT	PB DR	A	PB PB TOT	PB OOK A	A	PB PB TOT	A- PB	A-PB + PB	A
RBEA Antwerpen	10	3		7			9	0		9
RBEA Mechelen	4	3	15	4	2	10	2	3		5 17
RBEA Turnhout	3	0	4	4	3	5	1	3		4 4
HVB Brussel	10	0	278	10		359	11	0		11 540
RBEA Brussel	18	9		19			20	0		20
RBEA Leuven	11	10	43	11	11	25	0	11		11 47
RBEA Nijvel	10	6	9	10	9	21	0	11		11 13
RBEA Charleroi	12	7		12	11		12	0		12
RBEA Bergen	10	1		10	1		10	0		10
RBEA Doornik	13	13	12	16	15	30	0	22		22 14
RBEA Brugge	6	2		8	0		7	0		7
RBEA Kortrijk	12	10	14	12	11	22	0	10		10 15
RBEA Veurne	6	4	3	7	7	8	0	7		7 2
RBEA Ieper	4	1	6	7	7	12	0	9		9 4
RBEA Oudenaarde	8	5	10	9	8	16	1	6		7 16

HVB Gent	8	0		8			7	0	7	
RBEA Gent	9	0		10			9	0	9	
RBEA Dendermonde	7	1	20	10	9	30	0	8	8	22
RBEA Hoei	7	0	11	8	4	16	3	5	8	18
HVB Luik	11	0		7			8	0	8	
RBEA Luik	20	5		18			19	0	19	
RBEA Verviers	8	4	13	8	7	23	9	0	9	
RBEA Hasselt	7	0	12	8	7	18	0	6	6	11
RBEA Tongeren	6	2	11	8	4	16	8	0	8	
RBEA Aarlen	4	0	8	4	1	2	4	0	4	
RBEA Marche-en-Famenne	3	1	3	7	7	11	0	6	6	2
RBEA Neufchâteau	5	4	2	5	4	6	0	5	5	0
RBEA Dinant	8	6	6	8	8	14	8	0	8	7
RBEA Namen	10	1		10			10	0	10	
RBEA Ruremonde										
RBEA St. Hubert										
RBEA Dierkirch										
Totaal	250	98		265	136		158	112	270	

X. Pleitbezorgers en het Gerechtelijk Wetboek.

HvB Brussel (PB)	E. Duquesne S.U. Evrard	L. Staquet A.J. Brancart E.P. de Hollain	E. Charpentier R. Dehin R. Thirifays
M.G. Straetmans		Ph. Petit	RBEA Luik (PB)
	RBEA Doornik (PB)		Jean le Maire F.C. Renard
	R.T. Jacques V.H. Glibert	A. Desablens	
RBEA Antwerpen (PB)	HvB Gent	RBEA Verviers (PB)	
	R.A.P. De Graef L.Ch. M. Veyssière	René Dubois	G. Henrard M. Godard
Floris Corluy		Pierre-L.F. Cruyt M.A.S. De Ryck-de Cordier	P.F. Devos A.M. Toussaint
	RBEA Brugge (PB)		
W. Fierens		L. d'Hoest	RBEA Hasselt (A-PB)
W. Dewinter R.P. Trogh		A. Louf R. Van Biesebroeck	H. Beelen L. Jans
L. Gonthier	RBEA Kortrijk (PB)		R.Th. Derks
G.H. Durieux			
Jean R. Mullens		S. Smaghe	RBEA Hasselt (PB)

RBEA Mechelen (A-PB)		R.M. Quitens A.E.J. Vandeginste	F.J. Requilé H. Libert
	Jos. L. Smets		
	Henri Nobels	G. Van Herpe	RBEA Tongeren (PB)
	Fr. Maertens	RBEA Veurne (A-PB)	Jos., Abeels-Aerts
	K. Van den Heuvel	A. de Spot	L.J. Smets L. Van Ormelingen
	J. Van de Werf	Ch. Versteete	
	L. Wouters	J. Van Hee	RBEA Aarlen (PB)
RBEA Turnhout (A-PB)		G.R. Van den Castele	M.A. MorteHan
	R. Schuermans	M. Debra	RBEA Marche (A-PB)
	M. Vandamme	RBEA Ieper (A-PB)	G. Petit V. Delhaye F.J. de Halleux Ch. Hanin
	A. De Somer	G. Berghman	
	W. Corstjens	P.F. Waterblée H. Delobel	
	H. Van Gorp		
RBEA Brussel (PB)		H. Lahaye	RBEA Neufchâteau (A-PB)
	A. Lenaerts	A. Dehem	J. Gribomont P. Schneider
	L.L. Fortin	L. Vanraes	
	P.J. Nisot	RBEA Oudenaarde (A-PB)	M.E.L. Rousseau
	P. Debray	L. Van der Maeren	M. Poncelet J. Mignon
	C. Lambeau	F. De Bisschop	
	M. Van Win	R. De Munter	RBEA Dinant (A-PB)
	L.R. Caillaiau	P. Vanden Broecke L. Puissant	A. Paulus J. Chot
	H. Verdonck	RBEA Gent (PB)	D. Prignon J. Goffart F. Remy
	M. Van Weddingen (vr.)	P. Papillon G. Van Loo	
	M. Cox (vr.)		
	Ch. De Boeck		
	F. Libouton	J. De Decker	RBEA Namen (PB)
RBEA Leuven (PB)		G. Sleyter (vr.)	J. Dupont
	William Vander Veken	RBEA Dendermonde (PB)	J. Hennebert
	G. Van Lint	J. Philips	
	Y. Osselaer (vr.)	E.C. Wiemeersch L. Van den Hende	
RBEA Nijvel (A-PB)		J.A. Van Damme	
	P. de Buisseret		

Maurice Beauduin	A.C.A. Van Raemdonck
Cyriaque Bayot	HvB Luik PB
G. Legardien	Edgar de Warzéé
RBEA Charleroi (PB)	R. Mestreit
J. Lefèvre	A. de Lame
V. Lonfils	G. Ghilain
A. Gailly	E. Randaxhe
F.J. Matheise	RBEA Hoei (A-PB)
J. Clément	E. Dijon
RBEA Bergen (PB)	G.E. Loumaye
Edouard Dupont	A. Lhonneux

Bibliografie

1. Archieven

Liberaal archief

AMSAB

Rijksarchief Oost-Vlaanderen, René Dubois

2. Bijdragen

R. C. ALLEN, 'The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War', in *Explorations in Economic History* 2001/38, 411 - 447.

A. ALLARD, 'Procédure civile. De la clause compromissoire', *BJ* 1864, 1169 – 1177.

P. ANSIAUX, 'René Marcq', *JT* 1947, 613 – 614.

M.A. ARNOULD, 'Allard (Henri Julien)' in *Biographie Nationale*, XXIX, 51 – 55.

A.B., 'Expropriation pour cause d'utilité publique. Le juge de paix peut-il être compétent en cette matière?', *BJ* 1878, 833 – 835.

R. BACHARACH en L. NAMECHE, 'La loi sur les loyers du 30 avril 1919', *Tijdschrift voor de vrederechters*, 137 – 261.

E. BALATE, 'Une procédure simplifiée pour les problèmes de consommations: une expérience pilote à Marchienne-au-Pont', *TBH* 1985, 446 – 457.

H. BALTHAZAR, 'De ontwikkeling van de participatie voor de Tweede Wereldoorlog', *Res Publica*, 1981/1, 9 – 22.

A. BAYART, 'In memoriam. Stafhouder Paul Struye', *RW* 1973 – 1974, 2180 – 2181.

A. BAYART, 'Paul Struye', *JT* 1973, 268 – 269.

R. BEAUTHIER, 'Le «véritable sens» de l'article 2 du code civil. L'ambition du code civil de remplacer l'ancien droit à la lumière de la jurisprudence «Belge» de la première moitié du 19ième siècle' in R. BEAUTHIER en I. RORIVE (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Bruylant, Bruxelles, 2004, 576 p.

R. BEAUTHIER, 'La lente conquête d'une suprématie. L'exemple de l'organe de cassation de l'Ancien Régime au XIXe siècle, 7 – 99' in *Revue de droit de l'ULB*, vol. XX 1999/2, Bruylant, Bruxelles.

J.H.P. BELLEFROID, 'Het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek van 1838 en Napoleons Code Civil', *RW* 1937 – 1938, 1473 – 1484.

J.H.P. BELLEFROID, 'De Wetboeken van 1830', *Rechtskundig Tijdschrift voor België*, 1930, 114 – 118.

G. BELTIJENS, 'Code de procédure civile' in *Encyclopédie du droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 1908, 2 dln.

J. BENTHAM, 'Des cours d'appel' in E. DUMONT, *De l'organisation judiciaire et de la codification. Extraits de divers ouvrages de Jérémie Bentham*, Parijs, Librairie de Hector Bossange, 1828, 198 – 224.

J. BENTHAM, «Draught for the organisation of the judicial establishments, compared with that of the national assembly «Of Numbers in Judicature. – Single Judges preferable to many» in J. BOWRING, *The works of Jeremy Bentham*, Edinburgh, William Tait, 1843, vol. 4, 594 p.

- E. BERGER, 'Le modèle judiciaire libéral mis à l'épreuve: la surveillance des juges sous le Directoire' in *Annales historiques de la Révolution française*, 2006, 41 – 62.
- P. BLOK, 'Maanen (Cornelis Felix van)', in *Nieuw Nederlands biografisch woordenboek*, III, Leiden, A.W. Sijthoff, 1914, 803 – 805.
- A. BOEHLE, 'Arbitrage. Een analyse van de wet', *TPR* 1973, 1 – 79.
- BONNEVIE, 'L'ancienne magistrature belge', *BJ* 1880, 1569.
- TH. BORMANS, 'Droit commercial. De la compétence du juge des référés en matière commerciale', *JT* 1889, 705 – 711.
- M. BOST en A. FRANÇOIS, 'La grève de la magistrature belge (février – novembre 1918). Un haut fait de la résistance nationale à l'épreuve des archives judiciaires' in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en A. WIJFFELS (eds.), *Histoire du droit et de la justice. Une nouvelle génération de recherche, Justitie en rechtsgeschiedenis. Een nieuwe onderzoeksgeneratie*, Louvain-la-Neuve, Presses universitaires de Louvain, 2009, 19 – 43.
- H. BOTSON, 'Le Barreau au point de vue de l'organisation professionnelle', *JT* 1939, 389.
- H. BOTSON, 'La magistrature et les libertés constitutionnelles', *JT* 1951, 97 e.v.
- P. BRASSEUR, 'Faut-il transformer les conseils de prud'hommes en tribunaux du travail?', *TSA* 1951, 77 – 85.
- A. BRAUN, 'La reorganization judiciaire', *JT* 1896, 642 – 659.
- A. BRAUN, 'Correspondance', *JT* 1927, 659 – 660.
- J. BUNTINX, 'Post-graduate onderwijs in de rechten te Gent', *Archief- en bibliotheekwezen van België*, XLII, 1971, 26 – 33.
- A. CALLIER, 'La crise de la magistrature', *BJ* 1919, 1329
- C. CAMBIER, 'Le Code Van Reepinghen et l'accélération de l'administration de la Justice', *JT* 1968, 357 – 362.
- C. CAMPIONI, 'Une réforme judiciaire. Tribunaux d'arrondissement et Justices de paix.', *Journal des juges de paix*, 1922, 67 – 72.
- G. COLLON, 'La crise au barreau', *JT* 1935, 458 – 462.
- A. CONVERT en CH. GRAUX, '24ième bulletin de la conférence du jeune barreau. Examen du projet de révision du code de procédure civile, en tant qu'il touche à la profession d'avocat', *BJ* 1871, 739 – 751.
- C. COPPENS, 'Eén grote onzekerheid. De invoering van de Franse wetgeving in de Zuidelijke Nederlanden na 1795' in O. MOORMANVAN KAPPEN en C. COPPENS (ed.), *De Bataafse omwenteling en het recht*, Nijmegen, 1997, 197 – 218.
- L. CORNIL, 'notice sur René Marcq' in *Biographie Nationale*, 111 – 146.
- R. CRAHAY, 'Réactions Liégeoises à l'édit de tolérance (1781-1782)' in *Livres et lumières au pays de Liège*, 85 e.v. en 707.
- CUSTOS, 'Chronique des Huissiers. Vite et...Mal. À propos de l'Arrêté Royal du 13 janvier 1935', *JT* 1935, 369 – 372.
- G. DAHLMANN, 'Die Gesetzgebung zum Verfahrensrecht, Frankreich' in H. COING, *Handbuch Privatrechtsgeschichte*, III/2, 2548 – 2549.
- G. DAHLMANN, 'Verfahrensrecht. Belgien' in H. COING, *Handbuch Privatrechtsgeschichte*, III/3, 2586 – 2592.
- G. DAHLMANN, 'Verfahrensrecht. Niederlande', in H. COING, *Handbuch Privatrechtsgeschichte*, III/3, 2604 – 2605.

- G. DAHLMANN, 'Österreich' in H. COING, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte*, III, 2, München, 1982, 2699 – 2729.
- J. D'ANETHAN, 'La Justice Civile en Belgique', *BJ* 1845, 53 – 62.
- J. DAL, 'Le commissariat royal à la réforme judiciaire. Une interview de M. le ministre de la justice', *JT* 1958, 602.
- J. DAL, 'Une innovation: le service de remplacement', *JT* 1962, 699.
- E. DAUBRESSE, 'Mathieu Leclercq' in *Biographie nationale*, XXX, 1958-1959, 502 – 507.
- S. DAUCHY, 'Le Comité de législation et la Belgique. De la conquête à la réunion in Justice et institutions françaises en Belgique (1795 – 1815)', *Actes du colloque tenu à l'université de Lille II, les 1, 2 et 3 juin 1995*, CRHIDI, Ester, 1996, 11 – 30.
- S. DAUCHY, 'La conception du procès civil dans le Code de procédure de 1806' in L. CADIET en G. CANIVET. *1806 - 1976 - 2006. De la commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France*, Paris, France. Litec, 77-89, 2006, 1806 - 1976 - 2006.
- C. DE BAECK, 'Algemene inleiding tot het ontwerp van Gerechtelijk Wetboek' in *Weekeind gerechtelijke hervorming*, RUG, 1966, 1 – 25.
- B. DEBAENST, 'Arme pro Deo? Enkele rechtshistorische impressies van het pro-Deosysteem in België' in G. MARTYN, G. DONKER, S. FABER en D. HEIRBAUT (reds.), *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2009, 249 – 266.
- B. DEBAENST, 'Op zoek naar de leek in de werkrechtshouders (1810-1967)' in DE RUYSSCHER, D. (red.), *Rechtspreken en lekenparticipatie. Noodzaak of traditie?*, Maklu, Antwerpen, 2013, 99 – 125.
- B. DEBAENST, 'A Study on juridification: the case of industrial accidents in nineteenth century Belgium' *TRG* 2013, 247 – 273.
- B. DEBAENST, 'Een 'accident de parcours'? De bevoegdheid van de vrederechter voor arbeidsongevallen in de wet van 1903' in G. MARTYN (ed.), *Scènes uit de geschiedenis van het vrederecht/Scènes de l'histoire de la justice de paix*, Brugge, Die Keure, 2011, 149 – 165.
- B., DEBAENST, 'Een bijdrage tot de geschiedenis van het Tijdschrift voor Sociaal Recht' *TSR* 2013/4, 773 – 793.
- B. DEBAENST, 'L'union fait la force! 125 Jaar verbondenheid van vrederechters in België', in M. Van WILDERODE, B. JANSSENS, CH.-E. DE FRÉSART en J.-H. TASSET (eds.), *125 jaar nabijheidsrechters - 125 ans de justice de proximité*, Brugge, Die Keure, 2017, 31 – 42.
- A. DE BAST, *Origines judiciaires. Essai historique, anecdotique et moral sur les notaires, les avoués, les agréés aux tribunaux de commerce, les huissiers, les greffiers et autres, etc.*, Paris, 1856, 447 p.
- A. DE BERSAQUES, 'Abus de l'opposition', *BJ* 1933, 354 – 356.
- E. DE BORCHGRAVE, 'Jean-Baptiste Nothomb' in *Biographie nationale*, XX, 910 – 934.
- J. DE BROUWER & B. DEBAENST, 'Naissance et développement de l'enseignement universitaire du droit social en Belgique', *TSR* 2017/1-2, 19 – 34.
- C. DE BUSSCHERE, 'Kroniek. Wet van 8 april 1971 tot organisatie van een gerechtelijke stage', *Jura. Falc.* 1971 – 1972/2, 46 – 63.
- R. DE CORTE, 'Sancties tegen een onwillige procespartij', *TPR* 1971, 271.
- R. DE CORTE 'Men schiet geen vliegtuig neer omwille van een navigatiefout' in *Actori incumbit probatio: opstellen aangeboden ter gelegenheid van de eerste promotie rechten aan de Universitaire instelling Antwerpen*, Kluwer, Antwerpen, 1975, 271 p.

- R. DE CORTE, 'Hoe autonoom is het procesrecht? Studie van enkele raakvlakken tussen materieel en gerechtelijk recht', *TPR* 1980, 1 – 31.
- F. DE DOBBELEER, 'De l'introduction des concours dans l'ordre judiciaire' *BJ* 1846, 145 – 148.
- J. DEFERME, 'Het ontstaan van de notie van sociaal recht. Visies van politici 1886-1914', in B. DEBAENST (ed.), *De Belle Epoque van het Belgisch Recht (1870 – 1914)*, Brugge, die Keure, 2016, 21 – 35.
- V. DE GRIJSE, 'De arbeidsrechtbanken in de praktijk', *RW*, 1981 – 1982, 722.
- R. DEKKERS, 'Marcq, René' in *Biographie Nationale*, XXXIII, 473 – 480.
- R. DEKKERS, 'De la collaboration des plaideurs dans l'administration de la preuve', *RCJB*, 1959, 154 en 149.
- G. DELACROIX, 'Les abus du Pro Deo', *JT* 1921, 322 – 326.
- A. DE LA KETHULLE DE RYHOVE, 'Le juge unique à la Cour d'appel de Gand', *JT* 1922, 193 – 201.
- B. DELBECKE, 'Gerechtelijke nationale cultuur en haar blinde vlek: de mercuriales en gelegenheidsredes van Charles Faider als procureur-generaal bij het Hof van Cassatie (1871 1885)', *TRG* 2007, 363 – 394.
- E. DE LE COURT, 'Considérations sur l'expertise judiciaire', *JT* 1955, 505 – 510.
- G. DE LEVAL, 'La mise en état des causes' in E. KRINGS. (ed.), *Liber amicorum prof. Em. E. Krings*, Brussel, Story-Scientia, 1991.
- G. DE LEVAL, CLOTUCHE en KOHL, 'L'article 751 du C.J.- Analyse critique et projet de réforme', *JT* 1977, 1 e.v.
- M. DE L'HOSPITAL, 'Traité de la réformation de la justice' in P.J.S. DUFÉY, *Oeuvres inédites de Michel de l'Hospital*, 1825 A. Boulland et c^e, Paris, 3 dln.
- L. DE LICHTERVELDE, 'Notice sur Jules Van den Heuvel' in *Biographie Nationale*, 86 – 124.
- F. DELPEREE, 'Octopus, genèse et réalisations' in X. (ed.), *Une justice en crise: premières réponses*, Brussel, Bruylant, 89 e.v.
- A. DELVILLE, 'Du juge unique ou multiple pour l'appel des affaires de justice de paix', *Journal des juges de paix*, 1922, 63 – 66.
- G. DELVOIE, 'Conseillers suppléants et résorption de l'arriéré judiciaire à la cour d'appel de Bruxelles', *JT* 1998, 387.
- P. DE PAEPE, 'Nouveau Code de procédure civile. Livre préliminaire. – Titre Ier. – Chapitre II. De la compétence territoriale', *BJ* 1881, 1041 – 1051.
- H. DE PAGE, 'Allard (Albéric Louis Romain)', in *Biographie nationale*, XXX, Brussel, Académie, 1959, 32 – 35
- N. DE PAUW, 'La Cour d'Appel de Gand depuis cinq Siècles', *BJ* 1898, 1 – 30.
- CH. DE POORTERE, 'Fédérations des avocats belges. Séance du 23 avril 1904. Rapport sur les remèdes à l'encombrement des rôles et aux lenteurs judiciaires', *JT* 1904, 525 – 526.
- R. DEPOORTERE, 'Georges Theunis' in *Nouvelle Biographie Nationale*, dl. V, 327 – 331.
- X. DE RIEMAECKER en G. LONDERS, 'Toegang tot de magistratuur en de loopbaan binnen de magistratuur' in X. DE RIEMAECKER, G. LONDERS, J. BARET, J. DE CODT, J. HUBIN, R. JANVIER, J. LAENENS en K. MOENS., *Statuut en deontologie van de magistratuur*, Die Keure, Brugge, 2000, 59 – 114.
- J. DES CRESSONIERES, 'La réforme de l'organisation judiciaire', *JT* 1922, 413.
- R. DESIRY, 'Le rôle du juge dans le déroulement de l'instance civile', *Dalloz*, 1956 Chronique XXVII, 145 – 152.

- P. DE STEXHE, 'Bulletin de santé de Thémis', *JT* 1974, 159 en 160.
- A. DESWARTE, 'Rapport à la Fédération des Avocats sur l'application de la loi modifiant temporairement l'organisation judiciaire et la procédure devant les Cours et Tribunaux', *JT* 1921, 538 – 542.
- C. DE SWAEF, M. MAGREZ en L. STRANART, 'Les Juridictions du travail' in *Les Nouvelles*, dl. II, *Droit Social*, Brussel, Maison Ferdinand Larcier, 1953, 41 – 48.
- C. DE SWAEF, 'De Nationale Arbeidsraad als factor van maatschappelijke vooruitgang. Rede uitgesproken op de plechtige stichtingsvergadering van de Antwerpse Afdeling van de Belgische Vereniging voor de Maatschappelijke Vooruitgang op 20 oktober 1962', *RW* 1962 – 1963, 873 – 882.
- L. DE VOS, 'Enkele beschouwingen m.b.t. de procedure voor de arbeidsgerechten', *RW* 1981 – 1982, 733 – 742.
- J. DE VROE, 'Hervorming van het gerechtelijk wetboek. De dadelijke uitwinning in ongenade?', *RW* 1964 – 1965, 741 – 744.
- J.D.W., 'Het vraagstuk der pleitbezorgers', *RW* 1934 – 1935, 812 – 816.
- F.J. DE WEERT, 'Het probleem der arbeidsgerechten', *RW* 1956 – 1957, 321 – 344.
- L. DHONDT, 'La révolution brabançonne: une négation du modèle social de la Révolution française?' in S. DERUETTE (ed.), *Réfléchir la Révolution française: histoire, historiographie, théories; actes du colloque de Bruxelles des 16, 17 et 18 mai 1990*, Brussel, ULB/Institut de sociologie, 1993, 211 – 222.
- M. DIDERICH, 'Le contentieux de la sécurité sociale (communication à la seconde journée d'études de l'Institut interuniversitaire de droit social)', *TSR*, 1953, 138 – 152 en 178 – 196.
- C. DOUXCHAMPS, *De la profession d'avocat et d'avoué*, Brussel, Larcier, 1904, 611 p.
- M. DUBRU, 'De gevaarlijke leemten van het wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat. Verslag uitgebracht door Mr. Marcel Dubru, advocaat bij het Hof van Beroep te Luik op de algemene vergadering van het Verbond der Belgische Advocaten, gehouden te Gent op 27 maart 1954', *RW* 1954 – 1955, 1185 – 1202 en 1235 – 1252.
- R. DUMOULIN, 'Bara (Jules-Marcel-Lamorald)' in *Biographie nationale*, dl. XXX, 1959, Brussel, Académie, 128 – 138.
- J. EECKHOUT, 'La magistrature et les libertés constitutionnelles', *JT* 1951, 125.
- J. EECKHOUT, 'Pour une politique de nominations contre les nominations politiques', *JT* 1960, 560.
- J. EECKHOUT, 'Pour un conseil de la magistrature', *JT*, 1960, 597.
- J. EECKHOUT, 'Conclusions sur une mercurial our mercurial sur des conclusions', *JT* 1983, 690.
- J. EECKHOUT, 'In Memoriam, Jacques Matthijs', *JT* 1986, 570.
- E. EECKMAN, 'Cour d'appel de Bruxelles. Sa situation, Son arriéré', *BJ* 1886, 1569 – 1586.
- E. EECKMAN, 'Cour d'appel de Bruxelles. Situation. – Arriéré. Traitement des magistrats.', *BJ* 1888, 1 – 24.
- G. EILERS, 'Verkrachting van artikel 54 wetboek van burgerlijke rechtspleging door het beheer van financiën', *RW* 1938 – 1939, 328 – 333.
- J. ENGLEBERT, 'Sanctions et pouvoirs du juge dans la mise en état des causes', *TBBR* 1997, 281.
- C. FAIDER, 'Eloge de M. le conseiller Stas – Du ministère public près la cour de cassation. Discours prononcé par M. Faider, procureur-général sur l'audience solennelle d'installation de MM Lenaerts, conseiller et Mélot, avocat-général de 21 juillet 1877', *BJ* 1877, 993 – 1001
- A. FETTWEIS, 'Le recrutement et la fonction des magistrats', *JT* 1960, 221 – 223.

- A. FETTWEIS, 'Les institutions et la compétence' in *Le code judiciaire*, Larcier, Bruxelles, 1969, 49 – 72.
- A. FETTWEIS, *Introduction au droit judiciaire – les institutions*, Luik, Presses Universitaires de Liège, 1973.
- A. FETTWEIS, 'L'arriéré judiciaire et le Barreau', *Omnia Fraterne* 1980, Congrès in Sint-Niklaas dd. 27 september 1980.
- A. FETTWEIS, 'La modernisation du procès civil et ses difficultés' in *10 jaar Gerechtelijk Wetboek*, Kluwer, Antwerpen, 1981, 11 – 33.
- A. FETTWEIS, 'Requiem pour l'article 867 du Code judiciaire', *JL* 1983, 113 – 117.
- A. FETTWEIS, *Introduction au droit judiciaire. Les Institutions*, 8e édition, Liège, 1985.
- S. FIERS en E. GUBIN, 'De fysionomie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers' in E. GERARD, E. WITTE, E. GUBIN en J.-P. NANDRIN (red.) *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (1830-2002)*, Brussel, Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2003, 89 – 128.
- C. FILLON, 'L'itinéraire d'un avocat engagé: l'exemple de Jean Appleton' *RSIHPA* 1994/6, 195 – 218.
- J. FONTAINE, 'Chronique des huissiers. Questions de compétence à propos de l'arrêté royal du 13 janvier 1935', *JT* 1935, 263 – 266.
- J. FONTEYNE, 'L'abus des oppositions devant le tribunal de commerce', *JT* 1932, 52.
- A. FRESON, 'Raikem, Jean-Joseph' in *Biographie Nationale de Belgique*, dl. XVIII, 1905, 599 – 601.
- W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, 'Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt', *RW* 1973 – 1974, 113.
- J. GENDEBIEN, '«Antoine Barthélemy», 1766 – 1832', *BJ* 1856, 769 – 778.
- E. GERARD, 'Het voorzitterschap van Kamer en Senaat in België (1918 – 1974). Van parlementaire autonomie naar partijdige afhankelijkheid', *Res Publica* 1999, 121 – 155.
- M. GIGLIOLA DI RENZO VILLATA, 'Procédure civile, Autriche – Lombardie autrichienne, XIXe siècle. AGO (Allgemeine Gerichtsordnung, 1781)' in J. HAUTEBERT en S. SOLEIL, *La procédure et la construction de l'État en Europe, XVIe-XIXe siècle, Recueil de textes, présentés, commentés*. 69 – 103.
- J. GILISSEN, 'Étude sur la répression de l'incivisme' in *RDPC* 1950 – 1951, 513 – 628.
- J. GILISSEN, 'Codifications et projets de codification en Belgique au XIXe siècle (1804 – 1914)', *BTNG* 1983/1-2, 203 – 285.
- J. GILISSEN, 'La Preuve en Europe du XVIe au début du XIXe siècle' in *Rec. Jean Bodin XVII*, 755 – 828.
- J. GILISSEN, 'L'Ordre judiciaire en Belgique au début de l'indépendance (1830-32)', *JT* 1983, 565 – 574 en 585-596.
- J. GILISSEN, 'De administratieve organisatie van de tijdelijke regering (september 1830-februari 1831)', *TRG* 1984, 301 – 342.
- J. GILSON, 'Une réforme indispensable en procédure', *JT* 1927, 377 – 386.
- E. GILSON, DE ROUVREUX, 'La grande conspiration contre le barreau. Discours prononcé le 26 septembre 1970 à Ypres au Congrès de l'Union des avocats belges', *JT* 1970, 634 – 637.
- A. GIRON, 'Notice sur Charles-Jean-Baptiste-Florian Faider' in *Biographie Nationale* 1971, XXXVII, 377 – 497.
- M. GISLAIN 'Expropriation pour cause d'utilité publique. Compétence du juge de paix. – Questions diverses.', *BJ* 1877, 1441 – 1448.

- M. GISLAIN, 'Du ministère public dans les affaires civiles', *BJ* 1867, 337 – 344.
- E. GLASSON, 'Les sources de la procédure civile française', *Rev. Hist.* 1881, 401 – 431 en 437 – 516.
- P. GODDING, 'La formation des étudiants en droit à Louvain (fin 16e-début 17e siècle): fait-elle place au droit coutumier et édictal de nos régions' in *Liber amicorum Jan Buntinx in de oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd*, Leuven, Universitaire pers, 1981, 435 – 446.
- P. GODDING, 'De l'«ancien droit belge» au Code civil de 1804: une rupture?', in A. WIJFFELS (ed.), *Le Code civil entre ius commune et droit civil européen*, Brussel, 2005, 585 – 610.
- X. GODIN, 'Ordonnance civile de 1667', in J. HAUTBERT et S. SOLEIL, *La procédure et la construction de l'Etat en Europe (xvii-xix siècle) Recueil de textes, présentés et commentés*, Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2011, 47 – 67.
- W.J. HABSCHEID, 'Les principes fondamentaux du droit judiciaire privé – The fundamental principles of the law of civil procedure' in M. STORME en H. CASMAN (ed.), *Towards a justice with a human face. The first international congress on the law of civil procedure*, Antwerpen, Kluwer, 1977, 590 p.
- J. HAESAERT "Wodon, Louis" in *Biographie nationale*, XXX, Brussel, Bruylant, 1958, 829 – 832.
- P. HASSENTEUFEL, 'L'État-providence ou les métamorphoses de la citoyenneté', *Année sociologique* 1996, 127 – 149.
- R. HAYOIT DE TERMICOURT, 'Considérations sur le projet de Code judiciaire', *JT* 1966, 500.
- D. HEIRBAUT, 'De Franse overheersing in België' in *Pro Memoria* 2011, 13 – 31.
- D. HEIRBAUT, 'The Belgian legal tradition: does it exist?' in H. BOCKEN en W. DE BONDT (ed.), *Introduction to Belgian law*, Brussels, Kluwer, 2001, 1 – 22.
- D. HEIRBAUT, 'L'émancipation tardive d'un pupille de la nation française: l'histoire du droit belge aux 19ième et 20ième siècles' in A. WIJFFELS (ed.), *Le Code civil, entre ius commune et droit privé européen*, Bruxelles, Bruylant, 2005, 611 – 642.
- D. HEIRBAUT, 'Napoleons trouwste onderdanen, of waarom de Code civil na tweehonderd jaar nog steeds overeind staat in België' in D. HEIRBAUT en G. MARTYN (red.), *Napoleons nalatenschap. Tweehonderd jaar Burgerlijk Wetboek in België*, Mechelen, 2005, 77 – 95.
- D. HEIRBAUT en M.E. STORME, 'The Belgian legal tradition: from a long quest for legal independence to a longing for independence', in Y.H. LELEU et E. DIRIX, *The Belgian reports at congress Utrecht of the International Academy of Comparative Law*, Bruxelles, 2006, 3 – 43.
- D. HEIRBAUT, 'Codificatie in België en Nederland: een voorbeeld van hoe het (niet) moet? Een onderzoek naar de factoren van het succes en het falen van de pogingen tot codificatie van het civielrecht in België en Nederland', *TPR* 2006, 1683 – 1745.
- D. HEIRBAUT, 'Cowardice as a virtue: a history of the policies of the Belgian justice ministers since 1830' in B. DIESTELKAMP, H. H. VOGEL, N. JÖRN, P. NILSÉN, C. HÄTHEN, *Liber amicorum Kjell Å Modéer*, Lund, Juristförlaget, 2007, 211 – 224.
- D. HEIRBAUT, 'Enkele themata uit de geschiedenis van de gerechtelijke organisatie' in C.H. VAN RHEE, D. HEIRBAUT en M. STORME (eds.), *De Code de procédure civile (1806) na 200 jaar. De traditie van het Frans civiel procesrecht in vergelijkend perspectief*, Mechelen, Kluwer, 2008, 165 – 166.
- D. HEIRBAUT en M.E. STORME, 'De Belgische rechtstraditie: van een lang zoeken naar onafhankelijkheid naar een verlengen naar afhankelijkheid?' in *TPR* 2008, 979 – 1041.
- D. HEIRBAUT, 'Efficiency: the Holy Grail of Belgian justice? Civil procedure in Belgium (1806 – 2008)' in A. UZELAC en C. H. VAN RHEE, *Access to justice and the Judiciary. Towards new European standards of affordability, quality and efficiency of civil adjudication*, Antwerpen-Oxford, Intersentia, 2009, 89 – 117.

- D. HEIRBAUT en J.-F. GERKENS, 'In the shadow of France. Legal acculturation and legal transplants in the Southern Netherlands/Belgium' in J.A. SANCHEZ CORDERO (ed.), *Legal culture and legal transplants. La culture juridique et l'acculturation du droit*, Vol. I, 2012, 167 – 193.
- D. HEIRBAUT, 'Een hopeloze zaak. François Laurents ontwerp van burgerlijk wetboek voor België', *Pro Memorie* 2013/15, 261 – 283.
- D. HEIRBAUT en B. DEBAENST, 'Het sociaal en het economisch recht: twee grote werven voor de justitieschiedenis' in M. DE KOSTER, D. HEIRBAUT en X. ROUSSEAUX (eds.), *Tweehonderd jaar justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie, Deux siècles de justice. Encyclopédie historique de la justice belge*, Brugge, Die Keure, 2015, 500 – 516.
- D. HEIRBAUT, E. BERGER, H. LEUWERS en X. ROUSSEAUX, 'La justice avant la Belgique: tentatives autrichiennes, influences françaises et expériences néerlandaises' in M. DE KOSTER, D. HEIRBAUT en X. ROUSSEAUX, (eds.), *Tweehonderd jaar justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie, Deux siècles de justice. Encyclopédie historique de la justice belge*, Brugge, Die Keure, 2015, 26 – 50.
- D. HEIRBAUT, 'Weg met De Page? Leve Laurent? Een pleidooi voor een andere kijk op de recente geschiedenis van het Belgische privaatrecht', *TPR* 2017, 267 – 322.
- L. HENNEBICQ, 'Aux amis du palais', *JT* 1927, 126 – 127.
- L. HENNEBICQ, 'Les juridictions exorbitantes', *JT* 1932, 89 – 90.
- L. HENNEBICQ, 'Crise dans l'avocature', *JT* 1932, 681 – 684.
- L. HENNEBICQ, 'La question des avoués', *JT* 1936, 190.
- L. HENNEBICQ, 'Une réforme des tribunaux consulaires', *JT* 1936, 547.
- R. HENRION, 'L'unité de juridiction', *JT* 1959, 233 e.v.
- E.W.A. HENSSEN, 'Tammo Sijpkens, een Gronings 'parketheer' in *Acht Groningse juristen en hun genootschap*, Wolters-Noordhoff/Forsten Groningen. 1986, 39 – 59.
- P. HEUSE, 'Recrutement de la magistrature par le concours. Conférence du jeune barreau de Liège. Séance solennelle de rentrée du 26 octobre 1878' *BJ* 1879, 97 – 110.
- P. HEUSE, 'La suppression des avoués', *JT* 1888, 940 – 942
- J. HILAIRE en J. TURLAN, 'Les mots et la vie. La "pratique" depuis la fin du Moyen Âge' in *Droit privé et institutions régionales. Etudes...Jean Yver*, Paris, PUF 1976, 369 – 384.
- J. HILAIRE, *Un peu d'histoire, Justices, Justice et double degré de juridiction* in Dalloz, n°4 juill.- dec 1996, 9 e.v.
- E. HOLTHÖFER, 'Faider, Charles Jean Baptiste Florian' in M. STOLLEIS (ed.), *Juristen: Ein biographisches Lexikon. Van der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, (2de editie) 2001, Verlag C.H. Beck, München, 719 p.
- E. HOLTHÖFER, 'Belgien' in H. COING, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, dl. 3: Das 19 Jahrhundert, München, 1982, 1069 – 1165.
- L. HUYSE, L. VAN OUTRIVE, C. FYNAUT, L. DUPONT, en T. PETERS, 'Justitiebeleid in de jaren zeventig', *Res Publica* 1979, XXI, 344 – 369.
- L. HUYSE en A. VERDOODT, 'Dertig jaar justitiebeleid. Kroniek van een aangekondigde crisis', *Panopticon* 1999, 3 – 19.
- H. JACOB, 'De voorwaarden tot benoeming in de magistratuur. – Het koninklijk besluit van 20 oktober 1936', *RW* 1936 – 1937, 273 – 278.
- E. JAKHIAN, 'Baugniet, Jean' in *Nouvelle Biographie Nationale*, dl. VIII, 21 – 25.

P. JAMAR, 'La Belgique et le barreau' in *Entretiens sur la Belgique contemporaine*, Brussel, Larcier, 1904, 222 – 223.

CH. JANSSEN, 'De la lenteur des procédures, Séance solennelle de rentrée du 8 novembre 1879', *BJ* 1880, 721 – 744.

R. JANSSENS, 'Het Hof van Cassatie van België. Enkele hoofdmomenten van zijn ontwikkeling', *TRG* 1977, 95 – 116.

LE JOURNAL DE TRIBUNAUX, 'Faux Pas de M. Bovesse.' L'arrêté royal du 13 janvier 1935', *JT* 1935, 65 – 68.

T. JUSTE, 'Les fondateurs de la monarchie belge. Notices Biographiques', Bruxelles, 1876, 53 – 60.

P. KAUCH, 'Théophile de Lantsheere' in *Biographie nationale* XXXII, 1964, 344 – 349.

KLEINERMANN DE LANCE en RASIR, 'La justice paritaire est-elle un mythe?', *JT* 1959, 183.

K. KLOECK, 'De Hoge raad voor de justitie – een jaar ver. Hoop doet leven', *Panopticon* 2002, 44 – 68.

A. KOHL, 'Simulacre de conclusions, conclusions tardives au fond: un duo interdit', *JT* 1975, 343.

P.C. KOP, 'De dynamiek van de lijdelijkheid van de rechter', *BW-krant jaarboek 1994*, 113 – 124.

M. KOSKENNIEMI en V. KARI, 'A More Elevated Patriotism: The Emergence of International and Comparative Law (Nineteenth Century)' in H. PIHLAJAMÄKI, D. DUBBER en M. GODFREY (eds.), *The Oxford Handbook of European Legal History*, Oxford, Oxford University Press, 2018, 1216 p. (974 – 999).

E. KRINGS, 'L'économie générale de la réforme judiciaire, sa mise en application et ses problèmes' in E. KRINGS et al., *Le Code judiciaire. Leçons données à la Faculté de Droit*, Brussel, Larcier, 1969, 11 – 24.

E. KRINGS, 'Vorming en selectie van magistraten', *RW* 1975 – 1976, 1465 – 1486.

E. KRINGS, 'De arbeidsgerechten: doelstelling en verwezenlijkingen', *RW* 1981 – 1982, 705 – 720.

E. KRINGS, 'Het ambt van de rechter bij de leiding van het rechtsgeding', *RW* 1983 – 1984, 387 e.v.

E. KRINGS, 'Kritische kanttekeningen bij een verjaardag', Rede uitgesproken door de procureur-generaal E. Krings op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 1 september 1987, *RW* 1987 – 1988, 169 – 189.

E. KRINGS, 'L'office du juge. Évolution – révolution ou tradition', *JT* 1993, 17 – 23.

E. KRINGS, 'Rapport sur l'application de la loi de 3 août 1992 et sur l'arriéré judiciaire' in G. DE LEVAL en C. PANIER (red.), *Le nouveau droit judiciaire privé*, Larcier, Brussel, 1994.

E. KRINGS, 'Travaux du commissaire royal à l'occasion de la réforme judiciaire' in *Avancées et confins actuels des droits de l'homme aux niveaux international, Européen et national, Mélanges offerts à Silvio Marcus Helmons*, Bruylant, Brussel, 2003, 159 – 173.

E. KRINGS, 'Le code judiciaire, quarante ans après...' in *Mélanges Jacques van Compernelle*, Brussel, Bruylant 2004, 249 – 272.

E. KRINGS, 'Van Reepinghen, Charles, Laurent, Marie' in *Nouvelle Biographie nationale*, Vol. IX, Brussel, Académie, 2007, 377 – 381.

E. KRINGS, 'De uitvoeringsmaatregelen' in *Weekeind Gerechtelijke hervorming*, RUG, 74 – 105.

E. KRINGS, 'Hayoit de Termicourt, Raoul' in *Biographie Nationale*, t. IV, 209 – 211.

J. KRYNEN, 'La haute magistrature contre la codification, Autour de l'ordonnance civile (1667)', in A. ILESIA FERREIRÓS (ed.), *El dret comú i Catalllunya*, 2005, 175 – 196.

- J. LAENENS, 'De procedure inzake bevoegdheidsincidenten voor de arrondissementsrechtbank', *RW* 1974 – 1975, 1537 – 1580.
- J. LAENENS, 'De rechterlijke macht in beweging', *RW* 1984 – 1985, 2537 – 2548.
- J. LAENENS, 'Hommage aan prof. Dr. Marcel Storme. De wet 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek: een storm in een glas water?', *RW* 1995 – 1996, 169 – 175.
- J. LAENENS, 'Over het accordandum', *RW* 1998 – 1999, 1122.
- J. LAENENS, 'Justitie aan de beterschap (1964 – 2000)', *TPR* 2001, 157 – 174.
- T.J. LAMY, 'Notice sur la vie et les travaux de Jean-Joseph Thonissen' in *Biographie nationale*, 1892, T. XXV, 376 – 477.
- F. LANDRIEN, 'Enquête sur le Juge unique. Analyse des réponses au questionnaire de la Fédération des Avocats', *JT* 1922, 367 – 371.
- A. LANNOO, 'Het arbeidsgerecht in België', *RW* 1956 – 1957, 1873 – 1882.
- E. LAUMONT, 'Nos avoués. Discours prononcé à la séance solennelle de rentrée du 14 novembre 1896 de la Conférence du Jeune Barreau de Liège', *JT* 1896, 1209 – 1224.
- E. LAUMONT, 'Pour le maintien du monopole des avoués', *Journal de procédure et des officiers ministériels* 1897, 32 – 39, 81 – 85 en 100 – 110.
- F. LAURENT, 'Procédure civile. De la compétence des tribunaux belges relativement aux étrangers', *BJ* 1878, 737 – 748.
- L. LEBEAU, 'Odiosa Restrīgenda', *JT* 1932, 557 – 562.
- E. LÉBOUCQ, 'Sociaal procesrecht', *TPR* 1988/1-2, 79 – 93.
- T. LEMOINE en S. VANDENBOGAERDE, 'Van Deurwachter tot gerechtsdeurwaarder: een beknopt overzicht' in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en M. DE KOSTER, *Tweehonderd jaar justitie: historische encyclopedie van de Belgische justitie, Deux siècles de justice. Encyclopédie historique de la justice belge*, Die Keure, Brugge, 2015, 379 – 384.
- H. LENAERTS, 'Cassatierechtspraak vandaag', *RW* 1991 – 1992, 137 – 142
- H. LENAERTS, 'De procedure voor de arbeidsgerechten' in X., *Recht in beweging, opstellen aangeboden aan prof. mr. Ridder. R; Victor*, Deurne/Antwerpen, Kluwer, 1973, 639 – 654.
- A. LE PAIGE, 'Over verstekvonnissen. Hervormingen die zich opdringen', *RW* 1935 – 1936, 993 – 1002.
- A. LE PAIGE, 'Beginselen van de rechtsvordering' in *Inleiding tot het Gerechtelijk Wetboek*, 97 – 98.
- A. LE ROY, 'Ernst, Antoine-Nicolas-Joseph' in *Biographie Nationale* VI, 1878, 651 – 661.
- V. LEYSEN, 'De commissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek', *Rechtskundig tijdschrift* 1941, 156 – 192.
- S. LIEBOWITZ en E. MARGOLIS, 'Path Dependence.' In B. BOUCKAERT en G. DE GEEST (eds.), *Encyclopedia of Law and Economics, Volume I. The History and Methodology of Law and Economics*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, 980 – 998
- J. LIMPENS, 'De l'unification du droit civil et du droit commercial', *JT* 1953, 353.
- D. LINDEMANS, 'De behandeling en de berechting van de vordering' in H. GEINGER (ed.), *De vereenvoudiging en versnelling van het burgerlijk proces*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 132 p.
- G. LINON, 'Le problème des agences d'affaires', *JT* 1937, 448.

- J. LINSMEAU en J. VAN GELER, 'La nouvelle loi sur l'arbitrage volontaire', *JT* 1973, 205 – 219.
- L. LOSSEAU, 'La question de l'organisation et de la composition des tribunaux consulaires en Belgique', *BJ* 1893, 1089 – 1102.
- D. LUYTEN, 'Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944), deel 1' in *BTNG*, XIII, 1992/3 – 4, 493 – 559.
- D. LUYTEN, 'Politiek corporatisme en de crisis van de liberale ideologie (1920-1944), deel 2' in *BTNG*, XXIV, 1993/1 – 2, 107 – 184.
- D. LUYTEN, 'Het centrum Lippens: een Belgische Nieuwe Orde in een nazistisch Europa?' in *RBPH*, CXXI, 1993/4, 875 – 912.
- M. MAGITS, 'De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830 – 21 juli 1831)', *RBHC*, XII, 1981/3, 581 – 606.
- M., MAGITS, 'De wet van 9 april 1842 houdende de oprichting van meerdere werkrechtshoudersraden: een rechtshistorische bijdrage' in X., *Liber Amicorum E. Krings*, Brussel, Story-Scientia, 1991, 691 – 701.
- P. MAHILLON, 'Camille Hauchamps', *JT* 1958, 316.
- G. MARCOTTY, 'Loi du 25 octobre 1919 modifiant temporairement l'organisation judiciaire et la procédure devant les cours et tribunaux', *BJ* 1921, 481 – 488.
- G. MARCOURS, 'De visie van de Belgische 19de eeuwse rechtspraak op de subsidiaire rol van het oude Romeinse recht. Een verkennend onderzoek' in 'Houd voet bij stuk.' *Xenia iuris historiae G. van Dievoet oblata*, Leuven 1990, 253 – 289.
- A. MARECHAL, 'Des remèdes à l'encombrement des cours d'appel' *JT* 1980, 602.
- D. MARTIN, 'Ganshof van der Meersch, burggraaf Walter', in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, 1230 – 1231.
- G. MARTYN, "Evoluties en revoluties in de Belgische advocatuur", in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU, K. VELLE (ed.), *Politieke en sociale geschiedenis van Justitie in België van 1830 tot heden/Histoire politique et sociale de la Justice en Belgique de 1830 à nos jours*, Brugge, 2004, 228 – 232.
- G. MARTYN, 'The Judge and the Formal Sources of Law in the Low Countries (19th-20th Centuries) : From 'Slave' to 'Master' in H. BRYSEN en S. DAUCHY (eds.), *Ratio decidendi. Guiding Principles of Judicial Decisions*, Vol. 1, Duncker & Humblot, 2006, 201 – 223.
- G. MARTYN, 'De rechtbanken van koophandel in België', *Pro Memorie* 2008, 203 – 216.
- G. MARTYN en B. QUINTELIER, 'Pleitbezorgers', in P. VAN DEN EECKHOUT, G. VANTHEMSCHE, Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de - 21ste eeuw, Brussel, 2009, 1024 – 1027.
- G. MARTYN, 'In search of foreign influences other than French, in nineteenth-century Belgian court decisions' in S. DAUCHY, W.H. BRYSON en M. MIROW (ed.) *Ratio dicendi. Guiding principles of judicial decisions. 2. Foreign law*, Berlijn, 2010, 155 – 167.
- A. MASFERRER, 'Was the French Civil Code 'the Model' of the Spanish One? An approach to the Uniqueness of the Spanish Civil Code' in *Glossae, European Journal of Legal History* XV (2018), 100 – 124.
- A. MAST, 'Le Monopole juridictionnel du pouvoir judiciaire', *JT* 1946, 346.
- A. MAST, 'La nature du droit à la pension', *JT* 1957, 331.
- F. MEERSSCHAUT, 'Draaglast van de gedingkosten', *Jura Falc.* 1986 – 1987/3, 275 – 296.

- C. MEULDERS en K. MATTHIJS, 'On ne se jouera pas du divorce. Echtscheiding in de negentiende eeuw in het licht van de echtscheidingspraktijk te Brugge, 1865 – 1914', *BTNG*, XXVI, 1996, 65 – 103.
- L. MONTIGNY, 'Alb. Allard' in *LMI*, 394 – 395.
- H. MOTULSKY, 'Le droit subjectif et l'action en justice', *Arch. Philo. Du droit*, 1964, 215 – 230.
- F. MULLER, 'Henri Velge, l'artisan du Conseil d'Etat belge (1911-1946)', *BTND/RBHC*, XXXVII, 2007, 1- 2, 143 – 174.
- F. MULLER, 'L'inamovibilité des magistrats du siège en Belgique: un principe constitutionnel malmené (1845-1847)' in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en A. WIJFFELS (eds.), *Histoire du droit et de la justice. Une nouvelle génération de recherches. Justitie- en rechtsgeschiedenis. Een nieuwe onderzoeksgeneratie*, Louvain-la-Neuve, Presses universitaires de Louvain, 2010, 471 – 482.
- J.-P., NANDRIN, 'La laborieuse genèse du droit social belge: une utopie récupérée?', in G. KURGAN-VAN HENTENRYK (ed.), *La question sociale en Belgique et au Canada XIXe-XXe siècle*, Brussel, ULB, 1988, 123 – 138.
- J.-P. NANDRIN, 'Le juge unique en Belgique, Quelques jalons historiques d'une révolution tranquille', *RIEJ* 1989 nr. 231, 97 – 113.
- J.-P. NANDRIN, 'Codifier au XIX siècle? Quelques réflexions à partir des sources du droit judiciaire belge' in *Revue interdisciplinaire d'études juridiques*, 1991, nr. 26, 111 – 122.
- J.-P. NANDRIN, 'De l'homme "de bien" au juge professionnel ou l'histoire ambivalente d'un désenchantement?' in G. BENOÎT, F. LIEVENS, en L. LOUSBERG (eds.), *Bevoegdheden van de vrederechters en politierechters: eeuwfeestboek uitgegeven ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het Koninklijk Verbond van Vrederechters en Politierechters van België, 1862 – 1992*, Brugge, Die Keure, 1992, 442 p.
- J.-P. NANDRIN, 'La cour de cassation Belge de 1832 et le pouvoir judiciaire. Héritage de la période française?' in CRHIDI, *Justice et institutions françaises en Belgique (1795-1815): traditions et innovations autour de l'annexion*, ESTER, Hellemmes, 1996, 275 – 293.
- J.-P. NANDRIN, 'Les nominations judiciaires en Belgique en 1832. Une entreprise de légitimation d'un jeune état indépendant' in X. ROUSSEAU en R. LEVY, (red.), *Le pénal dans tous ses états. Justice, états et sociétés en Europe (XII-XXe siècles)*, Brussel, Facultés universitaires Saint-Louis, 1997, 405 – 423.
- J.-P. NANDRIN, 'La genèse du droit du travail en Belgique. Plaidoyer pour la chronologie', in S. DAUCHY, J. MONBALLYU en A. WIJFFELS (ed.), *Auctoritates Xenia R.C. Van Caenegem oblata*, Brussel, KVAB, 1997, 256 – 288.
- J.-P. NANDRIN, 'L'acte de fondation des nominations politiques de la magistrature. La Cour de cassation à l'aube de l'indépendance belge', *BTNG* (1998), 153 – 202.
- G. NYPELS, 'Organisation judiciaire', *BJ* 1869, 1265 – 1271.
- A.O., 'Procédure civile. Depuis la loi du 25 mars 1841, l'exécution provisoire des jugements peut toujours être demandée pour la première fois à la cour saisie de l'appel', *BJ*, 1843, 1225 – 1227.
- P. OBERHAMMER, 'Speeding Up Civil Litigation in Austria' in C.H. VAN RHEE (ed.), *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 217 – 232.
- P.M. ORBAN, 'Het statuut der referendarissen bij de rechtbank van koophandel', *RW* 1936 – 1937, 449 – 452.
- M. PASSELECQ, 'La réforme des Greffes', *JT* 1936, 97 – 100.
- G. PERGAMENI, 'Du recrutement de la Magistrature par concours.', *BJ* 1879, 433 – 437.
- R. PERROT, 'Le juge unique en droit français', *RDIDC* 1977/29-4, 659 – 674.
- J.L. PETIT, 'Joseph de Crumpipen (1737-1809), Les idées d'un haut fonctionnaire et magistrat des Pays-Bas Autrichiens sur la justice de son temps', *TRG* 1986/54, 127 – 147.

- E. PICARD, 'Expropriation pour cause d'utilité public. Compétence du juge de paix. Examen de la doctrine de M. Gislain', *BJ* 1878, 1 – 5.
- E. PICARD, 'La magistrature belge', *JT* 1913, 610.
- A. PIÉRARD, 'Étude sur la loi du 14 décembre 1935 modifiant la procédure en matière de divorce et de séparation de corps', *BJ* 1936, 162 – 209.
- A. PIÉRARD, 'Étude sur l'arrêté royal du 7 février 1936 modifiant la procédure en matière de divorce et de séparation de corps', *BJ* 1936, 225 – 244.
- M.-A. PIERSON, 'La révision constitutionnelle', *Les Cahiers du Libre Examen*, 1 – 2, 1954, 9 – 11.
- P. PIERSON, 'Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics', *The American Political Science Review* 2000, 94/32, 251 – 267.
- P. POLLET, 'Verslag van de buitengewone vergadering van het Verbond der Belgische Advocaten over het pleitmonopolie van de advocaat', *RW* 1956 – 1957, 1128 – 1133.
- P. POLLET, 'In de rand van de gerechtelijke hervorming: het pleitmonopolie van de advocaat; waarborg van een goede rechtsbedeling', *RW* 1964, 1755.
- P. POLLET, 'Het pleitmonopolie van de advocaat en het Gerechtelijk Wetboek van 10 oktober 1967', *RW* 1968 – 1969, 475 – 477.
- A. POULLET, 'Traitements judiciaires. Rapport général de la commission instituée le 8 septembre 1919', *BJ* 1920, 113 – 125.
- B. QUINTELIER en G. MARTYN, 'De Belgische advocatuur', in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en M. DE KOSTER, *Tweehonderd jaar justitie: historische encyclopedie van de Belgische justitie, Deux siècles de justice. Encyclopédie historique de la justice belge*, die Keure, Brugge, 2015, 330 – 362.
- B. QUINTELIER, 'Opkomst en ondergang van de Nationale Orde van Advocaten van België', in G. MARTYN, G. DONKER, S. FABER en D. HEIRBAUT (reds.), *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2009, 341 – 360.
- L. RANIERI, 'Lippens, Maurice' in *Nouvelle Biographie Nationale*, t. IV, 256 – 260.
- M. RAPPORT, 'Belgium under French occupation: between collaboration and resistance, July 1794 to October 1795' in *French History* 16, 2002, 53 – 82.
- R. RASIR, 'Faut-il raser les Palais de Justice?', *JT* 1979, 381.
- M. REAL, *Exposé des motifs du Livre V de la première partie du projet de Code de procédure civile, Séance du 11 avril* in X., *Exposé des motifs des lois composant le Code de procédure civile, présentés au Corps Législatif, par les Orateurs du Conseil d'État*, 1807, E. Gide, Parijs, 1807, 95 – 155.
- L. REGNARD, 'Les parères législatifs', *BJ* 1891, 513 – 522.
- E. REUMONT, 'La représentation par avocat', *JT* 1947, 305 – 309.
- E. REUMONT, 'Le projet de loi relatif à l'exercice de la profession d'avocat', *JT* 1951, 161 – 192.
- P. REYNTENS, 'La réforme de la Procédure civile', *JT* 1936, 225 – 230.
- B.J. RISOPOULOS, 'La bâtonnier Eugène Soudan', *JT* 1960, 653 – 656.
- A. RODENBACH, 'Het vraagstuk der pleitbezorgers. De noodzakelijkheid van hun behoud', *RW* 1934 – 1935, 703 – 707 en 767 – 769.
- A. RODENBACH, 'Over gerechtelijke hervormingen', *RW* 1936 – 1937, 277 – 286.

- X. ROUSSEAU, 'L'histoire de la justice en Belgique: état des recherches d'un domaine en gestation', *BTNG* 1998/1-2, 247 – 277.
- X. ROUSSEAU en A. TIXHON, 'Les statistiques judiciaires belges (1830-2000)' in HEIRBAUT, D., ROUSSEAU, X. en VELLE, K. (eds.), *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*, Brugge, Die Keure, 2004, 444 p.
- X. ROUSSEAU en J.-P. NANDRIN, 'Le personnel judiciaire en Belgique à travers les révolutions (1780 – 1832). Quelques hypothèses de recherches et premiers résultats', in *Anciens Pays et Assemblées d'états, t. XCVI, Le personnel politique dans la transition de l'ancien régime au nouveau régime en Belgique*, Kortrijk, 1993, 13 – 69.
- R. SOETAERT, 'Algemene Rechtsbeginselen in Cassatie' in M. VAN HOECKE, *Algemene Rechtsbeginselen*, Kluwer, 1991, 83 – 94.
- P. TAELEMAN, 'Gebruik en misbruik van procesrecht', *TPR* 1988, 89 – 125.
- P. TAELEMAN, 'Potpourri en de burgerlijke rechtspleging' in W. VANBIERVLIET en P. TAELEMAN (ed.) *De Potpourri-wetten: een eerste evaluatie van de waaier aan quick wins, reparaties en grondslagen voor organisatorische vernieuwingen*, Larcier, Brussel 2017, 1 – 32.
- E. TERLINDEN, 'L'heure est-elle venue de réduire en matière civile le nombre des juges d'appel?', *JT* 1913, 17 – 24, 49 – 60, 81 – 92.
- A. TIXHON, 'Contrôler la justice, construire l'état et surveiller le crime au XIX siècle. Naissance et développement de la statistique judiciaire en Belgique (1795 – 1901)', *BTNG* 1999, 976 – 981.
- J.-B. TREILHARD, 'Exposé des Motifs des Livres I et II de la première partie du projet de Code de Procédure civile' in X., *Exposé des motifs des lois composant le Code de procédure civile, présentés au Corps Législatif, par les Orateurs du Conseil d'Etat*, 1807, E. Gide, Parijs, 1807.
- C. SÄGESSER, 'De kamer als wetgever' in E. GERARD, E. WITTE, E. GUBIN en J.-P. NANDRIN (red.) *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (1830-2002)*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 2003, 218 – 248.
- M. SAND, 'Le juge unique en matière civile', *JT* 1936, 48.
- E. SCHANDEVYL, 'Walter Ganshof van der Meersch, een topmagistraat in zijn professionele en maatschappelijke context. – Een kijk op het Belgisch gerecht in de twintigste eeuw', *BEG-CHTP* 2011, 97 – 133.
- F. SCHEELINGS, 'Rens Robert' in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 2583
- A. SERVAIS, 'Le redressement des lenteurs de la Justice' *JT* 1977, 741.
- A. SERVAIS, 'Accès du citoyen à la justice, justice gratuite, assistance judiciaire', *JT* 1978, 409 – 414.
- F. SILVERCRUYS, 'Contribution à l'étude des projets de réorganisation judiciaire', *BJ* 1913, 1169 – 1181.
- J. SOHIER, 'Les nouvelles règles du Code judiciaire relatives au recrutement des magistrats', *JT* 1991, 705 – 707.
- J. STASSEN, 'Essai sur la nature des droits aux prestations en matière de sécurité sociale', *TSR*, 1955 141 – 179.
- J. STASSEN, 'Observaties... Verslag voor zitting 21/5 interuniversitair instituut voor sociaal recht', *TSR*. 1955, 180 – 193.
- F. STEVENS, 'L'introduction de la législation révolutionnaire en Belgique' in M. VOVELLE (ed.), *La Révolution et l'ordre juridique privé. Rationalité ou scandale*, Paris, PUF, 1988, II, 458 – 493.
- F. STEVENS, 'Het rechtsonderwijs in de Zuidelijke Nederlanden in het begin van de 19de eeuw' in *Cahier, Centre de recherches en histoire du droit et des institutions*, 9, 1998, 119 – 133.
- F. STEVENS, 'Het coalitieverbod in België (1795 – 1866)' in R. BLANPAIN, *Liber Amicorum Roger Blanpain*, 1998, Brugge, Die Keure, 1998, 395 – 413.

- F. STEVENS, 'Belgique. La Loi de Ventôse en Belgique' in *Conseil Supérieur du Notariat. Institut International d'Histoire du Notariat, Destin d'une loi. Loi du 25 Ventôse An XI. Statut du Notariat*, 2003, 187 – 199.
- F. STEVENS, 'Der Code civil in Belgien seit 1804. Ein fester Halt' in W. SCHUBERT en M. SCHMOECKEL, *200 Jahre Code civil. Die napoleontische Kodifikation in Deutschland und Europa*, Keulen, 2005, 207 – 224.
- F. STEVENS, 'Histoire du droit et nationalisme en Belgique au XIXe siècle' in J. POUMAREDE (ed.), *Histoire de l'histoire du droit*, Toulouse, Presse de l'université, 2006, 205 – 217.
- G. STEVIGNY, 'La charge de la preuve en matière civile', *JT* 1957, 745 e.v.
- G. STÉVIGNY, 'De bewijslast in het burgerlijk proces', *RW* 1957 – 1958, 129 – 166.
- G. STÉVIGNY, '«Themis» op de helling. Rede uitgesproken door de eerste advocaat-generaal G. Stévigny op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Gent op 1 september 1977', *RW* 1977 – 1978, 609 – 658.
- J. STEYAERT, 'Introduction à la codification du droit social en Belgique', *RW* 1956 – 1957, 155 – 174.
- S. STIJNS, 'De overlegging van stukken in het Gerechtelijk Wetboek', *Jura. Falc.* 1984 – 1985, 199 – 222.
- M. STOLLEIS, 'Die Entstehung des Interventionsstaates und das öffentliche Recht', in: M. STOLLEIS, *Konstitution und Intervention, Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts im 19. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 2001, 253 – 282.
- M. STORME, 'Les problèmes généraux de la codification du droit social belge', *RW* 1956 - 1957, 145 – 154.
- M. STORME, 'Het ontwerp van Gerechtelijk wetboek', *RW* 1963 – 1964, 1841 – 1858.
- M. STORME, 'Het bewijs ad futurum', *TPR* 1964, 43 e.v.
- M. STORME, 'L'action ad exhibendum en droit belge', *JT* 1965, 310.
- M. STORME, 'De achterkant van het gerecht. Kanttekeningen bij een openingsrede', *RW* 1973 – 1974, 449 – 462.
- M. STORME, 'Pleidooi voor een procesnoodrecht', *TPR* 1980, 504 – 513.
- M. STORME, 'De unus iudex in België gewogen', *TPR* 1986, 777 – 788.
- M. STORME en B. DEMEULENAERE, 'Het testproject in het vredegerecht te Deinze. Een rechtstoegansexperiment', *RW* 1988 – 1989, 65 – 78.
- M. STORME, 'De wiegendood van art. 1066 Ger. W.', *RW* 1992 – 1993, 1064.
- M. STORME, 'Het recht als kosmopolis', *TPR* 1993/2, 391 – 392.
- M. STORME, 'Arbeidsrecht en gerechtelijk recht. Verstaan zij zich met elkaar?', *TPR* 1999, 61 – 77.
- M. STORME, 'L'activisme du juge dans le domaine de la procédure' in J. LINSMEAU en M. STORME (eds.), *Le rôle respectif du juge et des parties dans le procès civil – De respectievelijke rol van rechter en partijen in het burgerlijk geding*, Diegem, Kluwer, 1999, 4.
- M. STORME, 'De procedure op verzoekschrift volgens het nieuw Gerechtelijk Wetboek' in *Weekeind gerechtelijke hervorming*, RUG, 100 – 120.
- M. STORME, 'Honderdvijftig jaar Belgisch procesrecht', in E. SPANOGHE en R. FEENSTRA, *Honderdvijftig jaar rechtsleven in België en Nederland, 1830 – 1980: preadviezen uitgebracht voor een colloquium georganiseerd door de Juridische faculteiten van de universiteiten van Gent en Leiden. Gent, 5 – 7 november 1980*, 1981, Leiden, Universitaire pers, 534 p.
- M. STORME, 'De procedure van korte debatten: één zwaluw kan de lente maken' in *Het vernieuwd gerechtelijk recht*, 95 – 105.

- M. E. STORME, 'De goede trouw in het geding', *TPR* 1990, 353 – 543.
- M. E. STORME, 'Bedenkingen bij de door het Hof van Cassatie in het privaatrecht gehanteerde wijze van rechtsvinding en rechtsopvatting. Tegelijk een bijdrage tot de studie van een onderschatte rechtsbron: de traditie', *TPR* 1995, 971 – 1048.
- M. STORME, 'Moeders mooiste zorgenkind: Het procesrecht in het laatste derde van de XXste eeuw', *TPR* 2001, 239 – 259.
- M.E. STORME, 'De juridisering van sociale verhoudingen van de negentiende eeuw tot vandaag' in D. HEIRBAUT, G. MARTYN en R. OPSOMMER, *De geschiedenis van het recht in de twintigste eeuw, Iuris Scripta Historica*, Koninklijke Academie WSLK, Brussel, 2005, 27 – 75
- M.E. STORME, 'De jurisidering van sociale verhoudingen van de negentiende eeuw tot vandaag' in D. HEIRBAUT, G. MARTYN en R. OPSOMMER, *De geschiedenis van het recht in de twintigste eeuw, Iuris Scripta Historica*, Koninklijke Academie WSLK, Brussel, 2005, 27 – 75.
- P. STRUYE, 'Le réforme du pro deo', *JT* 1921, 381 – 383.
- E. THOMAS, 'Faut-il transformer les conseils de prud'hommes en tribunaux de travail?', *TSA* 1955, 201 – 204.
- J. THOUMSIN, 'Réduction des frais de justice et simplification de la procédure', *JT* 1908, 1175 – 1182.
- A. TISSIER, 'Le rôle social et économique des règles de la procédure civile' in *Les méthodes juridiques. Leçons faites au Collège libre des Sciences sociales en 1910*, Parijs, Giard et Brière, 1911, 105 - 129.
- K. VAN BAARLE, 'Beschouwingen rond de huidige Wetsvoorstellen op de arbeidsgerechten', *RW* 1955 – 1956, 1753 – 1760
- L. VAN BAUWEL, 'Het ontstaan van de Belgische rechterlijke instellingen', *Rechtskundig Tijdschrift*, 1929, 175 – 215.
- R.C. VAN CAENEGEM., 'History of European Civil Procedure' in *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. XCI, Civil Procedure, Hfst. 2, Tübingen-The Hague-Paris-New York, 1973, 3 – 112.
- F. VANDAMME, 'Een voorlopige oplossing voor het vraagstuk der pleitbezorgers', *RW* 1964 - 1965, 217 – 219.
- B. VAN DAEL, 'Advocaten: olie dan wel zand in de Belgische politieke machine?' in G. MARTYN e.a. (red.), *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2009, 215 – 225.
- S. VANDENBOGAERDE, 'Vive Lejeune! Het Tijdschrift van de Vrederechters (1892 – 2011)', in G. MARTYN (ed.), *Scènes uit de geschiedenis van het vrederecht/Scènes de l'histoire de la justice de paix*, Dossiers Tijdschrift van de Vrede- en Politierchters, dl. 16, Brugge, 2011, 129 – 146.
- S. VANDENBOGAERDE, '“Justice ou liberté?” De impact van de Eerste Wereldoorlog op het Belgische privaatrecht', *TPR* 2018/1-2, 91 – 146.
- S. VANDENBOGAERDE, 'Exegi Monumentum. La Belgique Judiciaire (1842 – 1939)', *TS* 2012, 46 – 58.
- J. VAN DEN BROECK, 'De rechtsleer in de zuidelijke Nederlanden tijdens de 18de eeuw', *Iuris Scripta Historica* XV, KVAB, Brussel, 2001, 257 p.
- L. VAN DEN KERCKHOVE, 'Organisation du pouvoir judiciaire. Examen du projet de loi du 22 avril 1856', *BJ* 1856, 929 – 956.
- J. VAN DEN WERF 'Het vraagstuk der pleitbezorgers', *RW* 1934 – 1935, 812 – 816.
- R. VAN DER BURGHT, 'La Justice du Pauvre', *JT* 1921, 189 – 191.
- W. GANSHOF VAN DER MEERSCH, 'Existe-t-il des droits administratifs et sociaux distincts des droits politiques et dépourvus des garanties constitutionnelles?', *JT* 1957, 49 – 62.

- H. VANDERPOORTEN, 'Beschouwingen over advocatuur en magistratuur', *RW* 1974 – 1975, 641.
- P. VAN DER REST, 'Les budgets de 1830 à 1913', *Histoire des finances publiques en Belgique*, t. I, Bruxelles, 1950, 305 – 331.
- P. VAN DER REST, 'Les finances de l'Etat et la conjoncture en Belgique de 1830 – 1913', *Bulletin de l'institut des sciences économiques*, 1933, 63 – 109.
- L. VANDERSTEENE, *De geschiedenis van de rechtsfaculteit van de universiteit Gent. Van haar ontstaan tot aan de Tweede Wereldoorlog (1817 – 1940)*. Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, dl. XXXIII, Gent, 2009, 253 p.
- E. VANDERVELDE, 'Les Contrepoids du Parlementarisme', *L'avenir social*, 1896, I, 257 – 269.
- J. VAN DE VOORDE, 'Zijn de Belgen Napoleons trouwste onderdanen? Een onderzoek naar de mogelijke opheffing van de *Code Napoléon* in België en zijn vervanging door het Burgerlijk Wetboek van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden', *Pro Memorie* 2017/2, 232 – 265.
- J.-FR. VAN DROOGHENBROECK, 'Juge actif, législateur passif. Le juge et la loi' in B. MAES (ed.), *Voorstellen tot bijsturing van de burgerlijke rechtspleging. Verslagboek van het colloquium van 9 december 2005*, die Keure, Brugge, 2006, 41 – 110.
- G. VAN DIEVOET, 'De hervorming van het burgerlijk procesrecht door Jozef II in de Zuidelijke Nederlanden en de School van het Natuurrecht' in *Derde Colloquium van Nederlandse en Belgische rechtshistorici*, Amsterdam, Centrum voor Rechtsgeschiedenis, UFSIA en NCRD 1979, 41 – 49
- W. VAN EECKHOUTTE, 'De balie bij het Hof van Cassatie: oorsprong en evolutie' in G. MARTYN, G. DONKER, S. FABER en D. HEIRBAUT, *De geschiedenis van de advocatuur in de lage landen*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2009, 297 – 318.
- W. VAN GERVEN, 'De verkokering van het privaatrecht', *TPR* 1991, 1021 – 1023.
- H. VAN GOETHEM, 'Les justiciables Belges face aux nouvelles institutions judiciaires de 1795-1796' in *Justice & institutions françaises en Belgique (1795/1815). Traditions et innovations auteur de l'annexion*, FUSL/CHRIDI, Ester 1995, 395 p.
- H. VAN GOETHEM, 'La Belgique sous l'annexion à la France, 1795-1813: l'acceptation des nouvelles institutions judiciaires et du droit français' in: S. DAUCHY, J. MONBALLYU en A. WIJFFELS (red.), *Auctoritates. Xenia R.C. Van Caenegem oblata. De auteurs van de rechtsontwikkeling. La formation du droit et ses auteurs. Law making and its authors. Die Auktoren der Rechtsentwicklung, Iuris Scripta Historica*, nr. 13; Brussel 1997, 289 – 300.
- H. VAN GOETHEM, 'Rebelse rechters. De vestiging van de moderne instellingen in België, 1796 – 1797' in J. GIJSSELS, J. VELAERS, *Publiek recht, ruim bekeken, opstellen aangeboden aan prof. J. Gijssels*, Antwerpen 1994, 305 – 316.
- R. VAN HOECKE, 'Het arbeidsgerechtigd in de branding (rede uitgesproken op de plechtige openingszitting van de Vlaamse Conferentie der Balie bij het Hof van Beroep te Gent)', *RW* 1954 – 1955, 305 – 324.
- J. VAN HOUTTE, 'Joseph Van de Vorst (1871 – 1948)' in T. LUYCKX (ed.), *Liber memorialis 1913 – 1960. Deel III: faculteit der Rechten*, Gent, Rectoraat, 1960, 77 – 88.
- H. VAN LEYNSEELE, 'De Balie en de crisis', *JT* 1935, 462 – 465.
- M. VANKEERSBILCK, 'De pleitbezorgers' in D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAUX en M. DE KOSTER, *Tweehonderd jaar justitie: historische encyclopedie van de Belgische justitie, Deux siècles de justice. Encyclopédie historique de la justice belge*, die Keure, Brugge, 2015, 363 – 368.
- M. VANKEERSBILCK, 'Het Gerechtelijk Wetboek en de emancipatie van het sociaal recht in België', *TSR* 2018, 51 – 84.
- J. VAN LANGENDONCK, 'Walter Leën', *BTSZ*, 2012/2, 451 e.v.

- R. VAN LENNEP, 'Schets van een gerechtelijke hervorming', *RW* 1959 – 1960, 905 – 920.
- F. VAN LOON, S. DELRUE en W. VAN WAMBEKE, 'Juridische beroepen in België. Een schets van het rechtssociologisch onderzoeksveld van 1970 tot heden', *BTNG* 1998/1-2, 227 – 246.
- TH. VAN PUYVELDE, 'hervormingen op gerechtelijk gebied', *RW* 1937 – 1938, 225 – 240.
- TH. VAN PUYVELDE, 'De hervorming van de rechtspleging', *RW* 1938 – 1939, 1105 -1120.
- CH. VAN REEPINGHEN, 'La réforme de la procédure civile. Rapport du M. Charles Van Reepinghen (du Barreau de Bruxelles)', *JT* 1935, 452 – 458.
- CH. VAN REEPINGHEN, 'La retraite de M. le Président Payralbe', *JT* 1936, 465 – 467.
- CH. VAN REEPINGHEN, 'La mort de Me René Marcq', *JT* 1947, 623.
- CH. VAN REEPINGHEN, 'La Chronique judiciaire. Expertises.', *JT* 1955, 200 – 201.
- CH. VAN REEPINGHEN, 'La charge de la preuve en matière civile', *JT* 1957, 745 e.v.
- CH. VAN REEPINGHEN, 'L'action préventive en droit belge', *Rev. De dr. Internat. Et de dr. Comparé*, 1958, 180.
- CH. VAN REEPINGHEN, 'Le rôle du juge dans le procès civil', *Revue de législation et droit comparé*, 1962, 391 e.v..
- CH. VAN REEPINGHEN, *Le Preuve judiciaire en droit belge*, Avilla, 1965, onuitgegeven, 25 p.
- C.H. VAN RHEE, 'Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de Lage Landen bij de zee (1798 – ca. 1819). Naar een 'oudvaderlandse procedure in de traditie van het ius commune?', *Pro Memorie*, 2003/5.1, 66 – 95.
- C.H. VAN RHEE, 'Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de Lage Landen bij de zee (1798 – ca. 1819). Naar een 'oudvaderlandse procedure in de traditie van het ius commune?', *Pro Memorie*, 2003/5.2, 264 – 287.
- C.H. VAN RHEE, 'Measures to speed up civil litigation in the sixteenth century Low Countries' in C.H. VAN RHEE (ed.), *The law's delay. Essays on undue delay in civil litigation*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 247 – 255.
- K. VELLE, 'Juridische beroepen in België (19de – 20ste eeuw). Inleiding', *BTNG* 1998/1-2, 7 – 30.
- K. VELLE, 'Het beeld van de magistratuur van de *Belle Époque* tot na de Eerste Wereldoorlog. Casus: Raymond de Ryckere (1862 – 1928)' in F. DAELEMANS et al. (eds.), *Image et imagination. Recueil d'articles offert à André Vanrie à l'occasion de son septantième anniversaire*, Algemeen Rijksarchief, Brussel, 2010 dl. II, 483 – 518.
- K. VELLE, 'In de schaduw van de advocatuur (De Belgische pleitbezorgers 1800-1969)', in G. MARTYN, G. DONKER, S. FABER et al., *Geschiedenis van de advocatuur in de lage landen*, Hilversum, 2009, 267 – 296.
- K. VLEMINCKX, 'Henri Fuss (1882-1964): Sociale zekerheid als instrument van vrede en rechtvaardigheid', *BTSZ*, 2014/4, 427 – 445.
- B. VERHAEGEN, 'Le groupe libéral à la Chambre belge (1847 – 1852)', *BTFG* 1969, 1167 – 1197.
- P. VERMEYLEN, 'Eerste deel' in *Inleiding tot het Gerechtelijk Wetboek*. Studiedagen ingerecht door het A.D.Br. bij de Universté Libre de Bruxelles, 11 – 17.
- P. VERMYELEN, 'La réforme judiciaire', *JT* 1966, 275 – 276.
- M. VERDUSSEN, 'L'origine et la légitimité du Conseil supérieur de la justice' in M. VERDUSSEN (ed.), *Le Conseil supérieur de la justice*, Brussel, Bruylant, 1999, 15 – 26.
- E. VEROUGSTRAETE, 'à propos du conseiller unique', *JT* 1975, 32 en 556 en *JT* 1975, 631.

- E. VEROUGSTRAETE, 'Een jaar toepassing van het Gerechtelijk Wetboek in het Hof van Beroep van Gent (burgerlijke kamers)' *RW* 1969 – 1970, 1.
- E. VEROUGSTRAETE, 'De contestés à contestataires', *JT* 1975, 735.
- R. VICTOR, 'Het vraagstuk der pleitbezorgers', *RW* 1934-1935, 613 – 624 en 708 – 712.
- R. VICTOR, 'De nieuwe regeling van proceduur', *RW* 1935, 754 – 758.
- R. VICTOR, 'Hervorming van de proceduur. Het onderzoek der burgerlijke zaken', *RW* 1936 – 1937, 849 – 858.
- R. VICTOR, 'Mr. René Marcq', *RW* 1947 – 1948, 429 – 430.
- R. VICTOR, 'Professor Van Dievoet als Rechtsgeleerde', *RW* 1949 – 1950, 1297 – 1310.
- R. VICTOR, 'De gerechtelijke hervorming en de balie', *RW* 1964, 1633 – 1650.
- A. VON MOOS, 'Pierre François Bellot' in M. STOLLEIS (ed.), *Juristen: Ein biographisches Lexikon. Van der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, (2de editie) 2001, Verlag C.H. Beck, Munchen, 719 pp. (76).
- A. VRANCKX, 'Rede op de plechtige academische zitting in het gerechtshof te Brussel op 25 november 1970', *RW* 1970 – 1971, 666.
- R. WARLOMONT, 'Les idées modernes de Joseph II sur l'organisation judiciaire des Pays-Bas autrichiens', *Revue d'Histoire du Droit*, 1959/XXVII, 269 – 289.
- R. WARLOMONT, 'Raikem, Jean-Joseph' in *Biographie Nationale de Belgique*, t. XXXIII, 1965, 617 – 622.
- P. WAUWERMANS, 'Étude sur le barreau belge', *Bulletin de la Société de législation comparée*, XXVI, 1896 – 1897, 535 – 565.
- R. WELLENS, 'Hubert-Joseph Dolez' in *Biographie nationale*, XXXV, 190 – 192.
- R. WELLENS, 'De Haussy François' in *Biographie nationale*, XXV, 368 – 370.
- G. WIEDERKEHR, 'Les exposés des motifs du code de procédure civile de 1806' in L. CADIET en G. CANIVET (eds.) *De la commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France*.
- P. WIGNY, 'Charles Van Reepinghen et le Centre d'études pour la réforme de l'État', *JT* 1966, 281.
- A. WIJFFELS, 'Undue Delay and the French Code of Civil Procedure (1806)' in C. H. VAN RHEE (ed.) *Within a Reasonable Time: The History of Due and Undue Delay in Civil Litigation*, Berlin, Duncker & Humblot, 2010, 320 e.v.
- A. WIJFFELS, 'The Code de procedure civile (1806) in France, Belgium and the Netherlands' in C.H. VAN RHEE, D. HEIRBAUT en M. STORME (ed.) *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years. The civil procedure tradition in France and abroad/Le bicentenaire du Code de procedure civile (1806). La tradition de la procedure civile en France et à l'étranger/De Code de procedure civile (1806) na 200 jaar. De traditie van het Frans civiel procesrecht in vergelijkend perspectief*, Kluwer, Mechelen, 2008, 7 – 61.
- A. WIJFFELS, 'Balancing rationality and tradition: the French Code civil and the codification of civil law in the Netherlands, 1798 – 1838' in R. BEAUTHIER en I. RORIVE (red.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, 2004, 293 e.v.
- A. WIJFFELS, 'Party interrogation as evidence. France' in C.H. VAN RHEE (ed.), *European Traditions in Civil Procedure*, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2005, 235 – 243.
- A. WIJFFELS, 'A Phantom Code: The 1830 Code of Civil Procedure for the Kingdom of the Netherlands' in M. FAURE, J. SMITS en H. SCHNEIDER, *Towards a European Ius Commune in Legal Education and Research. Proceedings of the conference held at the occasion of the 20th anniversary of the Maastricht Faculty of Law*, Intersentia, Antwerpen-Groningen, 2002, 284 – 300.

E. WITTE, 'Het Belgische ambtenarenparlement (1830 – 1848)', *RBPH* 1981, 828 – 882.

E. WITTE, E. GUBIN, E. GERARD en J.-P. NANDRIN, "De Kamer van Volksvertegenwoordigers (1830-2002). Constanten en verschuivingen", in E. GERARD, E. WITTE, E. GUBIN en J.-P. NANDRIN (red.) *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (1830-2002)*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 2003, 385 – 418.

CH. WOESTE, 'De la création en Belgique d'un Conseil d'État', *BJ* 1890, 1438 – 1440.

J. WURTH, 'Historique de la contrainte par corps' *BJ* 1868, 1569 – 1581

De l'organisation des Tribunaux de Commerce. Discours prononcé par M. Würth, procureur général, à l'audience de rentrée de la cour d'appel de Gand, du 18 octobre 1860', *BJ* 1860, 97 – 111.

X., 'Editoriaal', *BJ* 1842, 1 – 6.

X., 'Revue législative, discussion générale du budget de la justice', *BJ* 1843, 113 – 127.

X., 'Organisation judiciaire', *BJ* 1853, 158 – 160.

X., 'Pétition du Barreau d'Anvers adressée à la Chambre des Représentants et déposée dans sa séance du 15 mars 1859' *BJ* 1860, 111 – 112.

X., 'De la suppression des avoués', *BJ* 1867, 111 – 112.

X., 'Procédure civile, De l'appel en matière d'expropriation pour cause d'utilité publique', *BJ* 1886, 625 – 649.

X., 'Compte rendu de la session du 27 novembre 1887 de la Fédération des avocats belges', *JT* 1887, 1445.

X., "Les avocats-avoués", *JT* 1888 63 – 64.

X., 'Les avocats-avoués', *JT* 1888, 445 – 448.

X., 'Appel en matière civile. Deux degrés.', *BJ* 1895, 513 – 519.

X., 'Fédération des avocats belges. Omnia fraterne. Procès-verbal de l'Assemblée générale du Samedi 30 mai 1896', *JT* 1896, 697 – 701.

X., 'Organisation judiciaire. La Nouvelle Chambre de la Cour d'appel', *JT* 1903, 994 – 997.

X., 'Droit de procédure civile. Réformes.', *JT* 1904, 116 – 119.

X., 'Le désencombrement des rôles', *JT* 1904, 148 – 151.

X., 'Commission chargée d'étudier les moyens propres à accélérer la marche de la Justice. Projet sur la mise au rôle des causes à plaider', *JT* 1904, 333 – 335.

X., 'Rapports de la commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. II. Sur la modification de l'article 100 du Code électoral', *JT* 1904, 350 – 351.

X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. III. Projet de loi étendant la compétence des tribunaux de police', *JT* 1904, 398 – 402.

X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. IV. Projet de loi permettant à la Chambre du Conseil de renvoyer certains délits devant un juge unique', *JT* 1904, 414 – 417.

X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. V. Projet de loi permettant au tribunal de police de juger sans citer l'inculpé à comparaître, les infractions établies par procès verbaux et paraissant ne devoir entraîner qu'une peine pécuniaire', *JT* 1904, 453 – 456.

X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. VI. Projet de loi concernant l'extension de la compétence des présidents des tribunaux de première instance.', *JT* 1904, 473 – 476.

X. 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. VII. Projet sur la procédure devant les tribunaux de première instance, *JT* 1904, 486 – 488.

X., 'Rapports de la Commission chargée d'élaborer les mesures propres à accélérer la marche de la Justice. VIII. Projet de loi relative au préliminaire de conciliation', *JT* 1904, 519 – 522.

X., 'Droit de procédure civile. Le préliminaire de conciliation', *JT* 1904, 596 – 599.

X., 'Fédération des Avocats Belges (omnia fraterne). Assemblée générale ordinaire du 23 avril 1904 à Brugge. Remèdes à l'encombrement des rôles et au lenteurs judiciaires. Rapport de J. Fuerison et L. De Busschers met medewerking van Ch. De Poortere, Des Cressonières en Neujean', *JT* 1904, 502 – 507 en 622 – 624.

X., 'Les lenteurs de la Justice. L'Enquête de la Fédération', *JT* 1904, 1308 – 1310.

X., 'Les Lenteurs de la Justice. Réponses au Questionnaire de la Fédération des Avocats,' *JT* 1905, 162 – 168.

X., 'Les Lenteurs de la Justice. Réponses au Questionnaire de la Fédération des Avocats.', *JT* 1905, 258 – 261.

X. "Rapport de la commission spéciale", *JT*, 1905, 537 – 547.

X., 'FAB. Omnia fraterne. Assemblée générale ordinaire tenue à Liège le samedi 20 mai 1905', *JT*, 1905, 701 – 703.

X., 'Quelques mots sur un des remèdes aux lenteurs de la Justice', *JT* 1905 746 – 749.

X., 'Dialogue des avocats. Paradoxe de l'Encombrement', *JT* 1906, 242 – 246.

X., 'Droit de procédure: Simplifications', *JT* 1906, 815.

X., 'L'abus du Pro Deo', *JT* 1909, 769 – 774.

X., 'Une Enquête. La Loi sur le «Pro Deo» et ses abus', *JT* 1921, 145.

X., 'Un franc égale-t-il un franc?', *JT* 1927, 145 – 149.

X., 'Expertises et mesures provisoires devant le Tribunal de première instance de Bruxelles', *JT* 1931, 113 – 116.

X., 'A Son Excellence le Grand Juge. Ministre de la Justice.', *JT* 1931, 341 – 344.

X., 'Au Tribunal de Commerce de Bruxelles. Réformes et suggestions', *JT* 1931, 693 – 694.

X., 'Réforme de la Procédure. Le Journal des tribunaux à Termonde', *JT* 1932, 99 – 100.

X., 'L'ajournement incertain', *JT* 1935, 105 – 108.

X., 'La boîte de Pandore', *JT* 1935, 121 – 124.

X., 'La Nouvelle Procédure civile. Circulaire de PG Hayoit de Termicourt', *JT* 1936, 249 – 260.

X., 'Une enquête sur la creation de juridictions du travail', *JT* 1956, 436.

X., 'O, mores', *JT* 1973, 526.

A. ZUYLEN, 'Conférence du jeune barreau d'Anvers. Séance solennelle de rentrée du 10 novembre 1879. De l'institution d'un conseil d'État en Belgique. Discours de Albert Van Zuylen' *BJ* 1880, 162 – 193.

3. Boeken

- E. AERTS, BAELDE, e.a., (eds.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482/1795)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief 1994, 389 p.
- A. ALLARD, *Révision du Code de procédure civile. Rapport fait au nom de la commission et exposant les motifs du projet*, Brussel, Moniteur Belge, 1869, 168 p.
- A. ALLARD, *Examen critique de la procédure do Royaume d'Italie*, Gent, Hoste, 1870, 108 p.
- B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 671 p.
- A. ANDRÉ, D. HEIRBAUT, A.W. HERINGA en C.J. ROTTEVEEL MANSVELD, *De Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden van 1815 (200 jaar Grondwet van 1815)*, Die Keure, Brugge, 258 p.
- J. APPLETON, *Avant-projet d'un Code de procédure civile*, Parijs, Dalloz, 1934, 67 p.
- P. ARABEYRE, J.-L. HALPÉRIN en J. KRYNEN (eds.), *Dictionnaire historique des juristes français, XIIe- XXe siècle*, Quadrige/Puf, Paris, 2007, 1120 p.
- G. BAETEMAN, 'Een leven in dienst van het recht en van het gerecht' in E. KRINGS, *Liber Amicorum E. Krings*, Brussel, Story-Scientia, 1991, 1156 p.
- G. BAETEMAN, G. DEBERSAQUES en M. VAN DAMME, *50 jaar Raad van State*, Brugge, die Keure, 139 p.
- P. BELLEFROID, *Dictionnaire français-néerlandais des termes de droit*, 3de ed, Polydore Pée, Brussel, 1930, 332 p.
- P. BOGAERTS et al, *1812 – 2012. 200 jaar orde van advocaten te Antwerpen*, Die Keure, 2012, 327 p.
- J.-E. BOITARD, *Leçons de procédure civile*, Parijs, 1885, Librairie Cotillon, 14e ed., 2 dln.
- P. BONCENNE, *Théorie de la procédure civile*, Poitiers, Saurin Frères Imprimeurs, 1837, vol. 1 644 p.
- E. BONNIER, *Éléments de procédure civile*, Paris, Librairie de Plon frères, 1853, 568 p.
- R. BORDEAUX, *Philosophie de la Procédure Civile. Mémoire sur la réformation de la Justice*, I, Evreux, Imprimerie de Auguste Hérissey, 1857, 615 p.
- TH. BORMANS, *Commentaire législatif & doctrinal du Code de procédure civile belge*, 2 dln., Brussel, Larcier, 1884.
- P. DE BORNIER, *Conférences des nouvelles ordonnances de Louis XIV pour la réformation de la justice*, Parijs, 1753, 2 dln.
- S. BOUABDALLAH, *La réception du modèle français en droit civil belge. Exemple d'un transfert de droit*, Bruylant, Brussel, 2014, 386 p.
- B. BOUCKAERT, *Hoe gemotiveerd is Cassatie? Pleidooi voor een waarachtig precedentenhof en een hernieuwde motiveringscultuur*. Thorbeckecollege 21, Story-Scientia Gent, 1997, 60 p.
- J. BOURDON, *La législation du Consulat et de l'Empire. I. La réforme judiciaire de l'an VIII*, Rodez, Carrere, 1942, 3 dln.
- A. BRAAS, *Précis de procédure civile*, 3de uitgave, Brussel, 1945, 2 dln.
- N. BRACKE, *Een monument voor het land. Overheidsstatistiek in België, 1795 – 1870*, Gent, Academia Press, 2008, 467 p.
- K. BROECKX, *Het recht op hoger beroep en het beginsel van de dubbele aanleg in het civiele geding*, Maklu, Antwerpen, 1995, 541 p.

- A. BRUYNINCKX en F. VAN LOON, *Burger, recht en samenleving. De werking van justitie en de juridische beroepen. Rapport op vraag van de Koning Boudewijnstichting*, 1998, Centrum voor Rechtsociologie, UFSIA – Universiteit Antwerpen, 65 p.
- E. CALLEBAUT, *Evolutie van de rechtspraak van het vrederecht in de periode 1950 – 2009. Casus Zottegem*, Onuitgegeven masterscriptie, Ugent, 2010, 135 p..
- C. CAMBIER, A. FETTWEIS, E. KRINGS, G. HORSMANS, J. VAN DEN BOSSCHE en P. WATELET, *Le Code Judiciaire, Leçons données à la Faculté de Droit*, Société d'Études Morales, Sociales et Juridiques, Namen, 1969, 287 p.
- M. CAPPELLETTI en B. GARTH, 'Introduction – Policies, Trends and Ideas in Civil Procedure' in M. CAPPELLETTI (ed.), *International encyclopedia of comparative law; vol. XVI: Civil procedure*, Tübingen, Mohr, 1987, 1370 p.
- J.P.A.N. CAROLI, *Het kort geding: voor den president der arrondissements-rechtbank (référé)*, 's-Gravenhage, Belinfante, 1906, 444 p.
- G.L.J CARRÉ, *Traité des lois de l'organisation et de la compétence des juridictions civiles*, Paris, P. Dupont et Caillaux, 1833, t. II, 518 p.
- C.L.J CARRÉ en A. CHAUVEAU, *Lois de la procédure civile*, 3de editie, Brussel, Meline, Cans et Compagnie, 1846, dl. II, 759 p.
- O.-J. CHARDON, *Réformes désirables et faciles dans les lois sur la procédure civile*, Auxerre, Guillaume-Maillefer, 1837, 93 p.
- B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Bruxelles, Editions de l'université de Bruxelles, 1956, 436 p.
- J.M.J. CHORUS, *De lijdelijkheid van de rechter. Historie van een begrip*, Deventer, Kluwer, 1987, 29 p.
- J.-J.-R. CLOES, *Loi sur la compétence en matière civile, commentée par ses motifs combinés avec la jurisprudence et la doctrine des auteurs*, Liège, Chez Spée Zelis, 1846, 364 p.
- E. CLOES, *Commentaire du Code de procédure civile, tiré des travaux préparatoires et des discussions aux Chambres*, Luik, Grandmont-Donders, 1880, 447 p.
- CONFÉRENCE DU JEUNE BARREAU DE BRUXELLES, *Projet de révision du Code de procédure civile. Rapports de la commission*, Bruxelles, Alliance typographique M.-J. Poot et Compagnie, 1871, 46 p.
- K. COOLS, *Louis Wodon (1868 – 1946) jurist-kabinetschef-adviseur van Albert I en Leopold III*, onuitgegeven licentiaatsthesis, KU Leuven, 2005, 197 p.
- B. COPPEIN, *Dromen van een nieuwe samenleving. Intellectuele biografie van Edmond Picard*, Larcier, Brussel, 2011, 423 p.
- B. COPPEIN en J. DE BROUWER, *Histoire du barreau de Bruxelles, 1811 – 2011, Geschiedenis van de balie van Brussel*, Bruylant, 2011, 239 p.
- A. CRUBAUGH, *Balancing the Scales of Justice. Local Courts and Rural Society in Southwest France, 1750 – 1800*, PSU Press, 2001, 280 p.
- J.J. DAIGRE, *La production forcée de pièces dans le procès civile*, Paris, PUF, 1979, 312 p.
- C. DE BAECK, A. FETTWEIS, E. KRINGS en M. STORME, *Weekeind gerechtelijke hervorming: 21 – 22 januari 1966*, Gent, RUG, 1966, 126 p.
- S. DE CLERCK, *Het bos en de bomen. Jutitie hervormen*, Lannoo, Tielt, 1997, 175 p. en M. VERWILGHEN, *Over Bruggen bouwen*, uitgeverij Scoop, Gent, 1999, 79 p.
- E. DEFACQZ en CH. FAIDER, *Ancien Droit Belgique ou précis analytique des lois et coutumes observées en Belgique avant le Code civil*, Brussel 1873 – 1875, Bruylant, 2 dln.

- F.X. DE FELLER, *Recueil des représentations, protestations et réclamations faites, de tous les Ordres de Citoyens, dans les Pays-Bas Catholiques; au sujet des infractions faites à la Constitutions, les Privileges, Coutumes & Usages de La Nation, & des Provinces respectives*. Imprimerie des nations, Luik, 1787, 17 dln.
- A. DE JONGHE, *De taalpolitiek van Koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830)*. De genesis der taalbesluiten en hun toepassing, Brussel, 1943, 435 p.
- A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944). De vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk. Deel I/Koningskwesitie en bezettingsregime van de kapitulatie tot Berchtesgaden (28 mei – 19 november 1940)*, Antwerpen-Utrecht, De Nederlandse Boekhandel, 1972, 488 p.
- J. DEFERME, *Uit de ketens van de vrijheid. Het debat over de sociale politiek in België. 1886-1914*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2007, 512 p.
- G. DE GHEWIET, *Institutions du droit belge tant par rapport aux dix-sept-provinces, qu'au pays de Liège, avec une Méthode pour étudier la profession d'avocat*, Brussel, Jean Moris, 1758, 2 dln.
- J.P. DE VILLENEUVE, *Ouvres de Jérôme Petion...: (discours et opuscules politiques)*, 1793, Paris, Garnery, 798 p.
- L.-J. DELWARDE, *Observations sur le projet de loi sur la compétence en matière civile, présenté aux chambres belges, comparé avec le projet de loi adopté en France par le chambre des députés*, Antwerpen, J. Jouan, 1838, 70 p.
- J.-L. DE PAEPE en C. RAINDORF-GÉRARD, *Parlement Belge (1831 – 1894)*, KVAB, Brussel, 1996, 645 p.
- P. DE PAEPE, *Etudes sur la compétence civile*, Brussel Bruylant, 1889, 2 dln.
- H. DE PAGE, *Les actions complexes : étude sur la compétence : sens et portée de la règle Continentia causae dividi non debet*, Brussel, 1930, 45 p.
- H. DE PAGE, *À propos du gouvernement des juges : l'équité en face du droit*, Bruxelles, Bruylant, 1931, 198 p.
- X. DE RIEMAECKER, G. LONDERS en J. BARET, *Statuut en deontologie van de magistratuur*, Brugge, Die Keure, 2000, 431 p.
- B. DE RUYVER, *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische ministers van justitie E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx*, Antwerpen, Kluwer, 1988, 346 p.
- G. DESAPONAY, *Manuel de la Cour de Cassation*, Parijs, Alex-Gobelet, 1832.
- W. DEWACHTER, *De mythe van de parlementaire democratie: een Belgische analyse*, Leuven, Acco, 2001, 475 p.
- L. DHONDT, *Verlichte monarchie, Ancien Régime en revolutie: een institutionele en historische procesanalyse van politiek, instellingen en ideologie in de Habsburgse, de Nederlandse en de Vlaamse politieke ruimte (1700/1755-1790)*, Brussel, 2002, 5 vol.
- H. DOPP, *La contre-façon des livres français en Belgique, 1815-1852*, Leuven, 1932, 250 p.
- G. DUCHAINE en E. PICARD, *Manuel pratique de la profession d'avocat en Belgique*, Bruxelles, Claesen, 1869, 548 p.
- M. DUMOULIN, E. GERARD, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe geschiedenis van België*, Lannoo, 2006, 3 dln.
- P. DURAND en R. JAUSSAUD, *Traité de droit du travail*, Dalloz, 1947, 587 p.
- T. DUVE (ed.), *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*, 2014/Vol. 1, Max Planck Institute for European Legal History, Frankfurt am Main, 2014, 568 p.
- J. FAURÈS en J. DE MEYER, *La pensée juridique du Procureur Général P. Leclercq*, Brussel, Bruylant, 1953, 2 dln.

- CH. FAIDER en J. DELECOURT, *Coutumes du pays et comté de Hainaut*, Bruxelles, Gobbaerts, 1871 – 1878, 3 dln.
- L. FRANÇOIS, *De Boerenkrijg. Twee eeuwen feiten en fictie*, Leuven, Davidsfonds, 1998, 200 p.
- G. FRANSSSEN, S. DELRUE en F. VAN LOON, *Procesvoering voor het vrederecht in Vlaanderen (1796 – 1990)*, Leuven, Acco, 1998, 148 p.
- L. FRÉDÉRICQ, *Handboek van Belgisch handelsrecht*, Brussel, Bruylant, 1962, 824 p.
- A. FETTWEIS, E. KRINGS, A. LE PAIGE en P. WIGNY, *Inleiding tot het Gerechtelijk Wetboek, Studiedagen ingerecht door het A.D.Br. bij de Université Libre de Bruxelles*, Brussel, ULB, 131 p.
- A. FETTWEIS, E. KRINGS, R. RASIR en M. STORME, *Étude du projet de Code judiciaire. Séminaire organisé à Ligneuville les 4 et 5 mars 1966*, Faculté de Droit, Liège, Martinus Nijhoff, La Haye, 1966, 783 p.
- A. FETTWEIS, *Manuel de procédure civile*, Luik, 1985, ULg. Facult2 de droit, d'économie et de sciences sociales, 769 p.
- A. FETTWEIS, A. KOHL en G. DE LEVAL, *Éléments de la procédure civile*, Luik, Presses universitaires de Liège, 1983, 2 dln.
- C. FILLON, *Histoire du barreau de Lyon sous la Troisième République*, Lyon, Aléas, 1995, 306 p.
- G. GADEYNE, *De rechtbank van eerste aanleg (en voorlopers): organisatie, taken, bevoegdheid en archiefvorming. Deel I. De rechtbank van eerste aanleg (algemeen) en de burgerlijke rechtbanken (1794-1970)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief.
- E. GARSONNET en CH. CEZAR-BRU, *Traité théorique et pratique de procédure (organisation judiciaire, compétence et procédure en matière civile et commerciale)*, 2e éd., Paris, 1898 - 1904, 8 dln.
- H. GAUS (ed.), *Politiek Biografisch Lexicon. Belgische ministers en staatssecretarissen 1960 – 1980*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1989, 1285 p.
- J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVICH, *L'an 40: La Belgique occupée*, Brussel, Crisp, 1971, 518 p.
- E. GERARD, E. WITTE, E. GUBIN en J.-P. NANDRIN (reds.), *Geschiedenis van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers 1830 – 2002*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 2002, 517 p.
- I. GHJS, *Zwartboek justitie: van halve waarheden en hele leugens*, Antwerpen, Icarus, 1997, 223 p.
- J. GILISSEN, *Introduction historique au droit. Esquisse d'une histoire universelle du droit. Les sources du droit depuis le XIIIe siècle. Éléments d'une histoire du droit privé*, Brussel, 1979, 754 p.
- M. GLÄSER, *Lehre und Rechtsprechung im französischen Zivilrecht des 19. Jahrhunderts*, Frankfurt, Klostermann, 1996, 188 p.
- E. GLASSON, *Les sources de la procédure civile française*, Paris, 1882, 114 p.
- P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 598 p.
- A. GOHR, *De l'organisation judiciaire et de la compétence en matière civile et commerciale au Congo*, Liège, H. Vaillant, 1910, 230 p.
- J.-L. HALPERIN, *L'impossible Code civil*, Paris, coll. *Histoires*, PUF, 1992, 309 p.
- J.L. HALPERIN, *Le tribunal de cassation et les pouvoirs sous la révolution (1790-1799)*, Paris, LGDJ, 1987, 294 p.
- J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Paris, PUF, 1996, 377 p.
- H. HASQUIN, *Joseph II. Catholique anticlérical et réformateur impatient*, Brussel, Racine, 2007, 328 p.

- J. HAUTEBERT en S. SOLEIL (eds.), *La Procédure et la construction de l'Etat en Europe (XVIe-XIXe siècle). Recueil des textes présentés et commentés*, Presses Universitaires de Rennes, 2011, 961 p.
- D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAU en K. VELLE, *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*, Die Keure, Brugge, 2004, 444 p.
- D. HEIRBAUT, *Hebben/hadden onze ministers van justitie een 'civiel' beleid?*, Mechelen, Kluwer, 2005.
- D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, het economisch en het fiscaal recht in België*, Gent, Academia press, 2013, 172 p.
- B. HENAU, *Paul Van Zeeland en het monetaire, sociaal-economische en Europese beleid van België, 1920 – 1960*, 1995, Brussel, Paleis der Academiën, 325 p.
- A. HENDRICK, *Des mots de circonstance. Les discours de rentrée de la haute magistrature belge au XIXe siècle*, Bruxelles, onuitgegeven proefschrift, Université Saint-Louis, 2012.
- P. HYMANS, *Les défauts du Mécanisme parlementaire*, Brussel, F. Vanbuggenhoudt, 1908, 29 p.
- E. HOLTHÖFER, *Beitrage zur Justizgeschichte der Niederlande, Belgiens und Luxemburgs im 19. Und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1993.
- C.H. HÖJER, *Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940*, Brussel, CRISP, 1969, 373 p.
- E. HUBERT, *Le voyage de l'empereur Joseph II dans les Pays-Bas*, Brussel, 1900, 483 p.
- J.L. HUFTEAU en J. BOULANGER, *Le référé législatif et les pouvoirs du juge dans le silence de la loi*, Paris, PUF, 1965, 158 p.
- E. HUYTENS, *Discussions du Congrès national de Belgique, Bruxelles, Société typographique belge, Adolphe Wahlen et cie; 1844*, 5 vol.
- L. HUYSE, *Sociologie van het recht*, Leuven, Acco, 1985, 135 p.
- L. HUYSE en C. CUYPERS, *De kleur van het recht*, Leuven, Kritak 1989, 127 p.
- L. HUYSE, *De lange weg naar Neufchâteau*, Leuven, Van Halewyck, 1996, 231 p.
- L. HUYSE en H. SABBE, *De mensen van het recht*, Leuven, Van Halewyck, 1997, 245 p.
- R. HUYSECOM, *Les incompatibilités parlementaires en Belgique de 1830 à 1848*, (Mémoire de licence en histoire présenté à l'U.L.B. durant l'année académique 1954 – 1955, 405 p.
- INTERUNIVERSITAIR CENTRUM VOOR GERECHTELIJK RECHT (ed.), *Het vernieuw gerechtelijk recht: eerste commentaar bij de wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het gerechtelijk wetboek*, Antwerpen, Kluwer, 1992, 217 p.
- B. JACOBS, R. KUBBEN en R. LESAFFER (eds.), *In the Embrace of France: The Law of Nations and Constitutional Law in the French Satellite States of the Revolutionary and Napoleonic Age (1789-1815)*, Nomos, Baden-Baden, 2008, 175 p.
- G. JUGNOT, *Histoire de la justice française de l'époque franque à nos jours*, Ellipses, 2011, 190 p.
- A. KOHL, *Procès civile et sincérité*, Nijhoff, La Haye, 1971, 192 p.
- KONINKLIJKE FEDERATIE VAN HET BELGISCH NOTARIAAT, *Koninklijke federatie van Belgische notarissen, Brussel 2 – 5 april 1973, Congres van de Belgische Notarissen. Vijftigjarig bestaan van het Comité voor Studie en Wetgeving*, Brussel, Koninklijke federatie van Belgische notarissen, 1973, 93 p.
- E.H. KOSSMANN, *De Lage Landen 1780 – 1980*, Agon, Amsterdam, 1986, 2 dln..
- E. KRINGS, J. VAN DEN BOSSCHE, C. CAMBIER, P. WATELET, A. FETTWEIS en G. HORSMANS, *Le Code Judiciaire. Leçons données à la Faculté de Droit*, Brussel, Larcier, 1969, 267 – 280.

- R. LANDUYT, *Pro Justitia. Het gerecht ontsnapt*, Borgerhoff & Lamberigts, 2007, 167 p.
- E. LAUDE, *La Fédération des Avocats belges (1886 – 1911)*, Brussel, Lamberty, 1906, 31 p..
- F. LAURENT, *De la législation sur la contrainte par corps*, Gent 1837, 120 p.
- V. LAUREYS, M. VAN DEN WIJNGAERT en J. VELAERS (eds.), *De Belgische Senaat: een geschiedenis: instelling in verandering*, Lannoo, Tielt, 2016, 549 p.
- R. LEDOUX, *La suppression du régime corporatif dans les Pays-Bas autrichiens en 1784. Un projet d'édit. Son auteur et sa chute*, Brussel, Hayez, 1912, 56 p.
- X. LESAGE, *De Duerwaerder. Geschiedenis van het gerechtsdeurwaardersambt*, Pelckmans, Kapellen, 1993, 353 p.
- H. LEUWERS, *Robespierre*, Parijs, Fayard, 2014, 458 p.
- J.-G. LOCRE, *Esprit de code de procédure civile*, Parijs, P. Didot L'ainé, 1816, 2 dln.
- J. LOGIE, *Les magistrats des cours et tribunaux en Belgique 1794-1814. Essai d'approche politique et sociologique*, thèse de doctorat, Paris, 1995, 513 p.
- M. LOSCHELDER, *Die österreichische Allgemeine Gerichtsordnung von 1781. Grundlagen-und Kodifikationsgeschichte*, Berlin, Duncker & Humblot, 1978, 214 p.
- CH. LOYSEAU, *Garanties des rentes et abus de la justice des villages* in *Les oeuvres de maistre Charles Loyseau*, 1701, Compagnie des Librairies, Lyon, 6 dln.
- D. LUYTEN en G. VAN THEMISCHE (eds.), *Het Sociaal Pact van 1944, Oorsprong, betekenis en gevolgen. Acta van het historische luik van het colloquium '50 jaar sociaal pact'*, Brussel, VUBPress, 1995, 368 p.
- M. MAGITS, *De volksraad en de Belgische grondwet van 7 februari 1831. Een bijdrage tot de ontstaansgeschiedenis van de Belgische konstitutie*, doctoraal proefschrift, Brussel, VUB, 1977, 2 dln.
- G. MARTYN (ed.), *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611*, Antwerpen, Berghmans, 1997, 42 [50] pp.
- G. MARTYN, *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611, zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, 610 p.
- N. MATHEVE, *Tentakels van de macht. Elite en elitenetwerken in en rond de Belgische tussenoorlogse regeringen (1918 – 1940)*, INNI Publishers, 2017, 608 p.
- E.M. MEIJERS, *Esprit et origine des institutions judiciaire de l'Europe*, Den Haag, Impr. Belgique, 1819 – 1823, 6 dln.
- E.M. MEIJERS en J. TH. VERMEULEN, *Het kort geding*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1967, 252 p.
- A. MEYERS, *La magistrature et l'occupation*, Luik Desoer, 1919, 64 p.
- MOLIERE, *Le Misanthrope*.
- F. MONNIER, *Le Chancelier d'Aguesseau. Sa conduite et ses idées politiques. Son influence sur le mouvement des esprits pendant la première moitié du XVIIIe siècle*, Paris, 1860, Didier et Cie, 499 p.
- MONTESQUIEU, *Over de geest van de wetten*, Boom, Amsterdam, 2006, 888 p.
- MONTESQUIEU, *De l'esprit des loix*, Genève, Barillot & Fils, 1749, 624 p.
- F. MULLER, *La Cour de cassation à l'aune des rapports entre pouvoirs*, Brugge, 2011, 492 p.
- J.-P. NANDRIN, *Hommes, Normes et politique, le pouvoir judiciaire en Belgique aux premiers temps de l'indépendance (1832-1848)*, 4 vol.

- J. J.F. NOORDZIEK, *Geschiedenis en beraadslagingen, gevoerd in de Kamers der Staten-Generaal, over het ontwerp van Wetboek van Burgerlijke Regtspleging (1827-1828)*, La Haye, 1885, 2 dln.
- K. NÖRR, *Ein geschichtlicher Abriss des kontinentaleuropäischen Zivilprozesses*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015, 179 p.
- J. OLCINA, *L'opinion publique en Belgique entre 1812 et 1814. Les Belges face à l'écroulement de l'Empire*, Brussel, Académie royale de Belgique, 2011, 440 p.
- O. ONGENA, *Een geschiedenis van het sociaaleconomische overleg in Vlaanderen (1945-2010). 25 jaar SERV*, Gent, Academia Press, 2010, 283 p.
- F. PASSELECQ, *La magistrature belge contre le despotisme allemand*, Parijs, Berger-Levrault, 1918, 139 p.
- A. PERSOONS, *131 jaar openingsredevoeringen voor het Hof van Cassatie: verscheurd tussen traditie en vooruitgang. Analyse van de redevoeringen uitgesproken bij de opening van het gerechtelijk jaar aan het Hof van Cassatie 1869 – 2000*, Gent, 2001, 278 p.
- E. PICARD, *Rapport sur le juge unique. Rapport présenté à la Fédération des avocats belges lors de la séance du 27 novembre 1887*, Larcier, Bruxelles, 1887, 78 p.
- E. PICARD, N. D'HOFFSCHMIDT et al., *Pandectes belges : encyclopédie de législation, doctrine et de jurisprudence belges, 1878 – 1940*, 136 dln.
- M.-A., PIERSON, *Procédure civile*, dl. 1 in *Les Nouvelles*, Brussel, Maison Ferdinand Larcier, 1954, 372 p.
- PIGEAU, *La procédure civile du Châtelet de Paris et de toutes les juridictions de Royaume*, Parijs, Veuve Desaint, 1779, 2 dln.
- B. PIRET, *La justice coloniale en procès. Organisation et pratique judiciaire, le tribunal de district de Stanleyville (1935-1955), these de doctorat inédité*, Université Saint-Louis – Bruxelles, 2016, 476 p.
- P. POULLET, *Les institutions françaises de 1795 à 1814. Essai sur les origines des institutions belges contemporaines*, Parijs, Plon, 1907, 975 p.
- A. PRINS, *Criminalité et répression*, Merzbach et Falk, Brussel, 1886, 202 p.
- E. PUT, *Het Ministerie van Justitie (1831-1988). Deel I: Organisatiestructuur van de centrale administratie en de adviesorganen*, ARA, Brussel, 1990, 174 p.
- E. PUT, *Het Ministerie van Justitie (1831 – 1988), dl. II Overzicht van de bevoegdheden*, ARA, Brussel, 1992, 117 p.
- B. QUINTELIER, *Een (rechts)geschiedenis van de Belgische advocatuur (1795-2006), met nadruk op het tuchtrecht, toegelicht aan de hand van de Antwerpse casus*, Onuitgegeven proefschrift tot het behalen van de graad van doctor in de rechten, UGent, 2013, 480 p.
- J. J. RAIKEM, *Conférence des observations des cours, des tribunaux et du barreau du royaume sur le projet d'organisation judiciaire présenté par M. le Ministre de la justice à la Chambre des Représentants dans la séance du 20 septembre 1831*, Brussel, H. Remy, 1831
- E. REGNARD, *De l'organisation judiciaire et de la procédure civile en France*, Paris, A. Durand, 1855, 591 p.
- G. RENARD, *Le Droit, la Justice et la Volonté. Conférences d'introduction philosophique à l'étude du droit*, Paris, Sirey, 1924, 344 p. (32).
- G. ROBERT, *Révision du Code de procédure civile. Du maintien des avoués*, Luik, De Thier, 1877, 23 p.
- M.-A. RODIER, *Questions sur l'ordonnance de Louis XIV du mois d'avril 1667 relatives aux usages des cours de parlement et principalement de celui de Toulouse*, Toulouse, Antoine Birosse, 1756, 802 p.
- C. ROUSSEL, *La Justice Belge au début du XXIème siècle*, Fr. Vander Vinnen, Brussel, 1909, 378 p.

- J.P. ROYER, *Histoire de la justice en France. De la monarchie absolue à la République*, Parij, PUF, 1995, 788 p.
- K. SCHAAPVELD, *Bestuur en bestuurders in Nedermaas, 1794-1814. Met bijzondere aandacht voor het lokale bestuur in het kanton Wittem/Gulpen*, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2017, 398 p.
- C. SCHEYVEN, *Traité pratique des pourvois en cassation, de l'organisation et des attributions diverses de la Cour suprême*, Bruylant-Christophe, Brussel, 1866, 384 p.
- Y. SEGERS, *Economische groei en levensstandaard. De ontwikkeling van de particuliere voedselconsumptie en het voedselverbruik in België 1800 – 1913*, 2003, Leuven, Universitaire pers, 631 p.
- E. SELIGMAN, *La justice en France pendant la revolution*, Paris, 1901, Plon-Nourrit et c^{ie}, 2 dln.,
- SENAAT, *Gerechtelijke achterstand. Handelingen van het colloquium gehouden in de Senaat, 26 mei 1989*, Brussel, Senaat, 1990, 186 p.
- P. SERVAIS, *De la responsabilité des dégâts causés par le gibier*, Bruxelles, 1932, 240 p.
- S. SOLEIL, *Le modèle juridique français dans le monde. Une ambition, une expansion, XVIe-XIXe siècle*, IRJS Editions, 2014, 434 p.
- F. STEVENS, *150 jaar Conferentie van Notarissen van het Arrondissement Antwerpen*, Gent, Mys & Breesch uitgevers, 1999, 168 p.
- F. STEVENS en M. VERWILGHEN, *Koninklijke Federatie van Belgische notarissen 1891-1991: een eeuw ten dienste van het notariaat*, Brussel, 1991; 188 p.
- M. STORME, *De beginselen der rechterlijke organisatie, der bevoegdheid en der burgerlijke rechtspleging*, Gent, RUG 1963, 145 p.
- M. STORME, *Pleidooi voor een Gents model ter versnelling van de procedure*, Gent, s.n., 1979, 4 p..
- M. STORME, *Ik die bij de sterren sliep en 't haar der ruimten droeg: de metabletica van het procesrecht*, Gent, Mys en Breesch, 1995, 112 p.
- M. STORME en P. TAELEMAN, 'Het kort geding' in *Procederen in een nieuw België en komend Europa*, Antwerpen, 1991, 608 p.
- M. STORME en P. TAELEMAN (ed.), *10 jaar Wet 3 augustus 1992*, Brugge, Die Keure, 2004, 184 p.
- M. STORME, *De bewijslast in het Belgisch privaatrecht*, Story-Scientia Gent, 196, 475 p.
- STUDIECENTRUM TOT HERVORMING VAN DEN STAAT, *Hervorming van de burgerlijke rechtspleging*, 1938, 3 dln.
- STUDIECENTRUM TOT HERVORMING VAN DEN STAAT, *De hervorming van den staat*, Brussel, Studiecentrum tot hervorming van de staat, 1937, 711 p.
- P. TAELEMAN en K. BROECKX, 'Rechtsmiddelen na Potpourri I' in B. ALLEMEERSCH en P. TAELEMAN (ed.), *De hervorming van de burgerlijke rechtspleging door Potpourri I*, Die Keure, Brugge, 2016, 160 p.
- C. M. TEN RAA, *De oorsprong van de kantonrechter*, Deventer, Kluwer, 1970, 431 p.
- CH. TERLINDEN, *La magistrature belge sous l'occupation allemande, Souvenirs de guerre août 1914-octobre 1918*, Brussel, Bruylant, 1919, 47 p.
- CH. TERLINDEN en J. BOLSEE, *Recueil des ordonnances de Pays-Bas (1506-1700)*, Bruxelles, Goemaere, 1873 – 1978, 8 dln.
- J.J. THONISSEN, *La Belgique sous le règne de Léopold Ier. Etudes d'histoire contemporaine*, Luik, Valinhtout, 1861, 3 dln.

- A. TISSIER, *Le centenaire du Code de procédure civile et les projets de réforme*, Paris, L. Larose et L. Tenin, 1906, 55 p.
- L. VAN BAUWEL, *Handboek van het burgerlijk procesrecht, 1934 - 1940* NV Standaard Boekhandel, Brussel-Antwerpen-Gent-Leuven, 6 dln.
- R.C. VAN CAENEGEM, *Introduction historique au droit privé*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 261 p.
- R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedkundige inleiding tot het privaatrecht*, Gent, Story-Scientia, 1981, 184 p.
- R.C. VAN CAENEGEM, *Judges, Legislators and professors*, Cambridge, 1987, 205 p.
- J. VAN COMPERNOLLE en M. STORME (eds.), *Le développement des procédures comme en référé. De ontwikkeling van de procedures zoals in kort geding*, Antwerpen, Kluwer, 1994, 220 p.
- W. VAN DAMME, *Sporen van de oorlog, invloed van de Eerste Wereldoorlog op de burgerlijke gedingvoering voor de laagste rechter. Een vergelijking van de activiteiten van het vrederecht Ledeberg vijf jaren vóór en na de Eerste Wereldoorlog*, Onuitgegeven masterscriptie Ugent, 2009, 171 p.
- E. VANDENPEEREBOOM, *Du gouvernement représentatif en Belgique (1831-1848)*, Bruxelles, 1856, Librairie polytechnique d'Aug. Decq., 2 dln.
- W. VAN DEN STEENE, *De Belgische Grondwetscommissie (oktober-november 1830)*, KVAB, Brussel, 1963, 132 p.
- M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het beleid van het comité van de secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting*, Brussel, Paleis der Academiën, 1975, 325 p.
- E. VAN DIEVOET, *Het burgerlijk recht in België en in Nederland van 1800 tot 1940: de rechtsbronnen*, Antwerpen, De Sikkel, 1943, 539 p.
- T. VAN DOORN, *De parketmagistraat in zijn 'ivoren toren': mythe of werkelijkheid? Maatschappijvisie van de parketmagistraten: 110 jaar openingsredevoweringen aan het hof van beroep te Brussel (1869 - 1879)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, UGent, 2007, 254 p.
- R. VAN LENNEP, *Het Kortgeding*, Antwerpen, Standaard, 1951, 656 p.
- R. VAN LENNEP, *Belgisch burgerlijk procesrecht*, Antwerpen, Standaard, 1954, 10 dln.
- R. VAN LENNEP, *Gerechtigd Wetboek*, Leuven, Universitas, 1969, 5 dln.
- L. VAN HAECKE, *Repressie en epuratie. De bescherming van de uitwendige veiligheid van de Staat als politie - juridisch probleem tijdens de Belgische regimecrisis (1932 - 1948)*, Onuitgegeven proefschrift tot het bekomen van de graad van doctor in de geschiedenis, UGent, 2014, 625 p.
- V. VAN HERREWEGHE, *De vrederechter en cassatie: de verhouding tussen de wetsongebonden laagste en de wetsbewakende hoogste rechter, 1790-1813*, Gent 1993, Mys en Breesch, 181 p.
- P. VAN HILLE, *De gerechtelijke hervorming van Keizer Jozef II*, Tielt, Uitgeverij Veys, 1973, 244 p.
- P. VAN HILLE, *Het Hof van Beroep te Brussel en de rechtbanken van Oost- en West-Vlaanderen onder het Frans Bewind, 1800-1814*, Handzame, 1970.
- J. VAN HOUTTE en E. LANGERWERF, *Sociografische gegevens voor een studie van het gerechtelijk systeem: juristen. Activiteiten vna hoven en rechtbanken*, Antwerpen, Kluwer, 1977, 96 p.
- J. VAN HOUTTE en G., FRANSSEN, 'De rol van de lekenrechters in de arbeidsgerechten', in DE RUYSSCHER, D. (red.), *Rechtspreken en lekenparticipatie. Noodzaak of traditie?*, Maklu, Antwerpen, 2013, 226 p.
- L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen. De Belgische Boerenbond 1890 - 1990*, 1990 Universitaire Pers Leuven, Leuven, 391 p.

- P. VAN MOLLE, *Het Belgisch parlement (1894 – 1969)*, Ledeberg, Erasmus, 1969, 421 p.
- CH. VAN REEPINGHEN (ed.), *Le nouveau code de procédure civile précédé de la Loi sur la compétence et suivi de l'arrêté royal du 30 mars 1936, sur les délais, ainsi que des dispositions légales sur la procédure en divorce. Texte coord. Et annot. Par Charles Van Reepinghen*, Bruxelles, Larcier, 1936, 287 p.
- C.H. VAN RHEE, *Litigation and legislation. Civil procedure at first instance in the Great Council for the Netherlands in Malines (1522 – 1559)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1997, 515 p.
- P. VAN ROEYEN, *Sporen van de oorlog: invloed van de Tweede Wereldoorlog op de burgerlijke gedingvoering voor de Vrederechter van het kanton Beveren. Analyse van de activiteiten van het Beverse Vrederecht van 1938 tot 1947*, Onuitgegeven masterscriptie Ugent, 2011, 122 p.
- G. VANTHEMSCHE, *De beginjaren van de sociale zekerheid in België 1944-1963*, Brussel, VUBPress, 1994, 206 p.
- K. VELLE, *Het vrederecht en de politierechtbank (1795 – 1995): organisatie, bevoegdheden en archiefvorming*, 1995 Brussel, Algemeen Rijksarchief, 342 p.
- F. VENTURI, *The End of the Old Regime in Europe, 1776-1789*, Princeton, Princeton university press, 1991, 2 dln.
- F. VERBEKE, *Belgian Law: An Annotated Bibliographic Guide to Reference Materials, 1803 – 1993*, Brussel, Belgische Commissie voor Bibliografie en Bibliologie, 1994, 164 p.
- M.E. VERBURG, *Geschiedenis van het Ministerie van Justitie, deel I (1798-1898)*, Sdu Uitgeverij Koninginnegracht, Den Haag, 1994, 544 p.
- P. VERHAEGEN, *La Belgique sous la domination française (1792-1814)*, Brussel, Goemaere, 1922 – 1929, 5 dln.
- P. VERMEYLEN en L. HENNEBICQ, *Règles et usages de l'Ordre des Avocats en Belgique*, Bruxelles, Larcier, 1940, 398 p.
- P. VERMEYLEN, *Een gulzig leven*, Leuven, Kritak, 1984, 260 p.
- F. VERLEDEN, *De 'vertegenwoordigers van de Natie' in partijdienst. De verhouding tussen de Belgische politieke partijen en hun parlementsleden (1918 – 1970)*, INNI Publishers, Heule, 2015, 422 p.
- J. VERSTRAETE, *René Victor 1897 – 1984. Strijder voor het Vlaamse rechtsleven. Biografie*, Doorbraak, 2018, 900 p.
- R. VON JHERING, *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1926, 2 dln.
- R. VON JHERING, *Der Kampf ums Recht*, Wenen, Manz, 1946, 98 p.
- J.C. VOORDUIN, *Geschiedenis en beginselen der Nederlandsche wetboeken volgens de beraadslagingen deswege gehouden bij de Tweede Kamer der Staten generaal*, Utrecht, Robert Natan, 1837 – 1841, 12 dln.
- S. VRIELINCK, *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk): met de officiële uitslagen van de volkstellingen*, Universitaire Pers Leuven, 2000, 2106 p.
- P. WAUWERMANS, L.T. LÉGER, *Les conseils de prud'hommes (commentaire doctrinal et législatif de la loi du 15 mai 1910)*, Gent, Siffer, 1910, 447 p.
- R. WILLEMYNS en W. DANIELS (red.), *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*, Antwerpen, Standaard, 2003, 399 p.
- P. WIGNY, *Principes généraux de droit administratif belge*, De Visscher en Bruylant 1948, 228 p.

E. WITTE, *Het verloren Koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische organisten tegen de revolutie, 1828 – 1850*, Antwerpen, Bezige Bij, 2014, 687 p.

X. *Wetboek van burgerlijke regtsvordering, officiële uitgave*, S'Gravenhage, Algemeene lands drukkerij, 1830, 215 p.

X., *Manuel constitutionnel de la Belgique*, Brussel, De Mat, 1831, 144 p.

X., *Compte de l'administration de la justice civile en Belgique pendant les années 1832 – 1833 à 1835 – 1836 présenté au Roi par le ministre de la Justice*, Bruxelles, imprimerie du Moniteur Belge, 1837, 85 p.

X., *Administration de la justice civile et criminelle de la Belgique, Résumé statistique*. Impr. Th. Lesigne, Brussel 1835 – 1897.

X. *Statistique judiciaire de la Belgique*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel, 1898 – 1920.

X., *Statistique judiciaire de la Belgique. Gerechtigke statistiek van België*, Veuve Ferdinand Larcier, Brussel, 1921 – 1966.

X. *Gerechtigke statistieken*, INS, Brussel, 1967 – 1992.

X., *Révision du Code de procédure civile. Du maintien des avoués. Réponse au rapport fait, au nom de la commission par M. Albéric Allard*, Luik, De Their, 1874, 17 p.

X., *Révision du code de procédure civile. Du maintien des avoués. Assemblée générale des avoués du ressort de la Cour d'appel de Liège tenue le 13 décembre 1874*, Luik, De Their, 1874, 12 p.

X., *Du maintien des avoués. Assemblée générale des avoués du ressort de la Cour d'appel de Liège tenue le 13 décembre 1874*, Luik, Desoer, 1874, 12 p.

X., *Révision du Code de procédure civile: du maintien des avoués. Rapport délibéré et adopté à l'unanimité, en assemblée générale des avoués près la Cour d'appel de Liège le 23 avril 1877*, Luik, De Their, 1877, 23 p.

X., *Délibération du conseil de discipline de l'Ordre des Avocats près la Cour d'Appel de Liège sur la question de la suppression des avoués* [26/12/1874], Luik, F. Festraris fils, 187, 3 p.

X., *Annuaire administrative de Belgique et de la capitale du royaume*, Bruxelles, Bruylant, 1873, 1885 en 1893 – 1931.

X., *Annuaire administrative et judiciaire de Belgique et de la capitale du Royaume*, Bruxelles, Bruylant, 1932 – 1966.

X., *Almanach royal officiel de Belgique: annuaire du personnel des institutions publiques de Belgique*, Bruxelles, Guyot, 1840 – 1939.

J.H. ZWENDELAAR, CH. VAN REEPINGHEN en G. LERMUSIAUX, *Formulaire annoté de procédure civile*, 1935, Larcier, Brussel, 575 p.

4. Wetgeving

Ordonnance civile pour la réforme de la justice in F.A. ISAMBERT, et al. *Recueil général des anciennes lois...* Paris, Belin-Leprieur/Verdière, 1821 – 1833, T. XVIII, 103 – 180.

X., *Règlement de la Procédure civile pour les Pays-Bas Autrichiens*, Gent, Pierre de Goesin & Fils, 1786, 144 p.

Déclaration de l'Empereur & Roi, portant surséance au nouveau Règlement de la Procédure Civile, du 28 mai 1787, dl. 3, 177.

Décret de 1 mai 1790 portant qu'il y aura deux degrés de juridiction en matière civile, *Pasin*. 1788 – 1790, 162.

Décret de 8 mai 1790 concernant les officiers nommés aux fonctions de commissaires du Roi dans les tribunaux, *Pasin.* 1788 – 1790, 171.

Décret des 16 – 24 août 1790 sur l'organisation judiciaire, *Pasin.* 1788 – 1790, 310 – 333.

Décret 2 – 11 septembre 1790 sur l'organisation judiciaire, *Pasin.* 1788 – 1790, 352 – 354.

Décret des 27 novembre – 1 décembre 1790 portant institution d'un tribunal de cassation, et réglant sa composition, son organisation et ses attributions, *Pasin.* 1790 – 1791, 56 – 60.

Décret de 18 – 26 octobre contentant règlement sur la procédure en la justice de paix, *Pasin.* 1788 – 1790, 415 – 419.

Décret de 29 janvier – 20 mars 1791. Décret concernant la suppression des offices ministériels et l'établissement des avoués, *Pasin.* 1790 – 1791, 184 – 185.

Constitution du 3 septembre 1791. Geraadpleegd op <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1791.5082.html>

Constitution de 24 janvier 1793. Geraadpleegd op <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-du-24-juin-1793.5084.html>

Décret du 3 brumaire an II (24 octobre 1793) qui détermine une nouvelle forme pour l'instruction des affaires devant les tribunaux et supprime les fonctions de l'avoué, *Pasin.* 1793 – 1794, 522 – 524.

Arrêté de 2 frimaire an IV (23 novembre 1795) des représentans du peuple organique de l'ordre judiciaire en matière civile, en Belgique, *Pasin.* 1795 – 1797, XLI – XLVIII.

Constitution de la République française de 22 frimaire an VIII (13 décembre 1799), *Pasin.* 1799 – 1801, 20 – 30.

Arrêté de 18 fructidor an VIII qui ordonne l'exécution provisoire des lois des 6 et 20 mars 1791, relativement aux avoués, greffiers et huissiers, *Pasin.* 1799 – 1801, 297 – 305.

Loi du 27 ventôse an VIII (18 mars 1800) sur l'organisation des tribunaux, *Pasin.* 1799 – 1801, 151 – 162.

Sénatus-consulte organique de 28 floréal an XII (18 mai 1804), *Pasin.* 1804 – 1806, 1 – 12.

Loi du 18 mars 1806 portant établissement d'un conseil de prud'hommes à Lyon, *Pasin.* 1804 – 1806, 311 – 313.

Décret du 30 mars 1808 contenant règlement pour la police et la discipline des cours et tribunaux *Pasin.* 1808 – 1809, 255 – 265.

Loi du 21 avril 1810 concernant les mines, les minières et les carrières, *Pasin.* 1810, 83 – 92.

Décret du 6 juillet 1810 contenant règlement sur l'organisation et le service des cours impériales, des cours d'assises et des cours spéciales, *Pasin.* 1810, 114 – 124.

Décret impérial du 19 juillet 1810 contenant des dispositions pénales contre les individus qui seront convaincus de se livrer à la postulation, et contre leurs complices, *Pasin.* 1810 – 1813, 127.

Décret impérial du 2 juillet 1812 sur la plaidoirie dans les cours impériales et dans les tribunaux de première instance, *Pasin.* 1811 – 1813, 157 – 158.

Arrêt du gouverneur général de la Belgique, concernant les assignations à donner aux personnes domiciliées à l'étranger, *Pasin.* 1814, 85.

Arrêté du 9 avril 1814 du gouverneur général de la Belgique (baron de Horst), portant règlement pour remplacer provisoirement dans la Belgique les fonctions de la cour de cassation en ce qui concerne les pourvois en cassation tant en matière civile, qu'en matière criminelle, correctionnelle et de police, *Pasin.* 1814, 95 – 97.

Arrêté du prince souverain, concernant les arrêts et jugements rendus en France, et portant qu'ils n'auront aucune exécution en Belgique, *Pasin.* 1814, 256 – 257

Arrêté du 2 novembre 1814 du prince souverain (Guillaume d'Orange-Nassau), interprétatif sur la cour de cassation de Bruxelles, *Pasin.* 1814, 344.

Arrêté du prince souverain, qui détermine la formule du serment à prêter devant les tribunaux, *Pasin.* 1814, 346 – 347.

Arrêté royal du 19 juillet 1815 investissant la cour supérieure de Liège des attributions de cour de cassation, *Pasin.* 1815, 276 – 278.

Loi du 12 juin 1816 qui détermine les formalités à observer dorénavant à l'égard de la vente des immeubles appartenant à des mineurs, à des successions acceptées sous bénéfice d'inventaire, *Pasin.* 1816, 95 – 99.

Wet van 18 april 1827 op de rechterlijke organisatie, *Recueil des lois et actes généraux du gouvernement en vigueur dans le Royaume des Pays-Bas*, 3e série, t. XV, Bruxelles, 1827, 327 – 415.

Wetten van 29 maart en 19 mei 1829, X., *Wetboek van burgerlijke regtsvordering, officiële uitgave*, S'Gravenhage, Algemeene lands drukkerij, 1830.

KB 5 juli 1830 voorzag de inwerkingtreding om middernacht, tussen 31 januari en 1 februari 1831. *Journal officiel* 1830, nr. 41.

Arrêté du 14 janvier 1831 qui abroge les codes néerlandais et la législation sur l'organisation judiciaire, *Pasin.* 1830 – 1831, 146 – 147.

Loi du 3 mars 1831, Loi électorale pour la formation de la chambre des représentants et du Sénat, *Pasin.* 1831, 231 – 243.

Loi du 10 février 1836 sur l'organisation du personnel de la cour d'appel de Bruxelles et l'ordre de la présentation aux places de conseiller qui deviennent vacante à ladite cour, *Pasin.* 1836, 9 – 10.

Loi organique de l'ordre judiciaire du 4 août 1832, *Pasin.*, 1831-1832, 465 – 484.

Loi du 4 août 1832 qui fixe les traitements des membres de l'ordre judiciaire, *Pasin.* 1832, 484 – 485.

Arrêté royal du 4 octobre 1832 portant nomination des membres des cours et des tribunaux de première instance, *Pasin.* 1832, 516 – 522.

Loi du 5 octobre 1833 relative à l'expulsion des fermiers et locataires, *Pasin.* 1833, 247 – 250.

Loi de 17 avril 1835 sur l'expropriation pour cause d'utilité publique, *Pasin.* 1835, 190 – 198.

Loi du 2 mai 1837 sur les mines, *Pasin.* 1837, 134 – 142.

Loi du 25 mars 1841 sur la compétence en matière civile, *Pasin.* 1841, 67 – 105.

Loi du 9 avril 1842 sur les conseils de prud'hommes, *Pasin.* 1842, 111 – 122.

Loi du 26 septembre 1842, loi qui proroge le terme fixé pour la réduction du personnel de la cour d'appel de Bruxelles et des tribunaux de première instance de Trounay et de Charleroy, *Pasin.* 1842, 475.

Loi du 1 avril 1843 ayant pour but d'assurer l'exécution régulière et uniforme de la loi électorale du 3 mars 1831, *Pasin.* 1843, 109 – 112.

Loi du 20 mai 1845 sur les traitements de l'ordre judiciaire, *Pasin.* 1845, 288 – 304.

Loi du 26 mai 1848 fixant les incompatibilités entre les fonctionnaires de l'Etat et les membres des chambres Législatives, *Pasin.* 1848, 223.

Loi du 2 juin 1848, loi qui proroge le terme fixé pour la réduction du personnel de la cour d'appel de Bruxelles et des tribunaux de première instance de Tournay et de Charleroy, *Pasin.* 1848, 255.

Arrêté royal de 2 septembre 1848. Institution d'une commission pour la révision des lois sur le notariat, *Rec. Circ.* 1847 – 1849, 216 – 217.

Loi du 15 juin 1849. Loi portant la réduction du personnel des cours et de certains tribunaux *Pasin.* 1849, 243 – 245.

Loi du 18 avril 1851 sur les faillites, banqueroutes et sursis, *Pasin.* 1851, 100 – 161.

Loi du 16 décembre 1851 sur la révision du régime hypothécaire, *Pasin.* 1851, 379 – 430.

Loi du 31 décembre 1851 sur les consulats et la juridiction consulaire, *Pasin.* 1851, 469 – 489.

Arrêté royal du 22 janvier 1853 qui institue une commission pour la révision des dispositions législatives et réglementaires sur l'organisation judiciaire, *Pasin.* 1853, 23 – 24.

Loi du 24 mai 1854 sur les brevets d'invention, *Pasin.* 1854, 174 – 176.

Loi du 15 août 1854 sur la saisie immobilière, *Pasin.* 1854, 257 – 305.

Loi du 15 août 1854 sur la saisie des rentes constituées sur particuliers, *Pasin.* 1854, 305 – 317.

Loi du 31 décembre 1857 qui augmente le personnel de la cour d'appel de Liège, *Pasin.* 1857, 355 – 356.

Loi du 7 mars 1858 qui augmente le personnel des tribunaux de première instance d'Anvers et de Namur, *Pasin.* 1858, 67.

Loi du 26 juin 1858 qui augmente le personnel des tribunaux de première instance de Bruxelles, Louvain, Charleroi, Termonde, Liège et Dinant et crée un tribunal de commerce à Alost., *Pasin.* 1858, 192.

Loi du 26 juin 1858: Loi portant modification à l'art. 37 de la loi du 4 août 1832 relative à l'organisation judiciaire, *Pasin.* 1858, 192 – 193.

Loi de 7 février 1859, Loi organique des conseils de prud'hommes, *Pasin.* 1859, 43 – 60.

Loi du 21 mars 1859 sur l'exercice de contrainte par corps, *Pasin.* 1859, 117 – 147.

Loi du 10 mai 1861 portant augmentation du personnel de la cour d'appel de Gand, *Pasin.* 1861, 75.

Loi du 18 novembre 1862 portant institution du système des warrants, *Pasin.* 1862, 467 – 477.

Loi du 19 mai 1863 fixant les traitements des membres de l'ordre judiciaire, *Pasin.* 1863, 241 – 242.

Loi du 10 février 1866 qui apporte des modifications au code d'instruction criminelle et à la loi du 8 mai 1848 sur la garde civique, *Pasin.* 1866, 59 – 61.

Loi du 31 mars 1866 portant abolition de l'amende en matière civile dans le cas de rejet du pourvoi en cassation ou en appel de la tierce opposition et de la requête civile, *Pasin.* 1866, 140 – 141.

Arrêté royal du 23 juillet 1866. Révision du code de procédure civile. Nomination d'une commission, *Pasin.* 1866, 237.

Loi de 25 juillet 1867 relative à la mise à la retraite des magistrats, *Pasin.* 1869, 198 – 199.

Loi du 5 mai 1869 apportant des modifications aux dispositions législatives qui règlent la formation des listes électorales, *Pasin.* 1869, 93 – 133.

Loi du 18 juin 1869 sur l'organisation judiciaire, *Pasin.* 1869, 191 – 251.

Loi du 27 juillet 1871 sur la contrainte par corps, *Pasin.* 1871, 166 – 176.

Loi du 25 mars 1876 contenant le titre 1er du livre préliminaire, *Pasin.* 1876, 121 e.v.

Loi du 10 juillet 1877 sur les protêts, *Pasin.* 1877, 175 – 193.

Loi du 14 février 1878 ayant pour objet la division des chambres des cours d'appel en sections pour le jugement des affaires électorales, *Pasin.* 1878, 20 – 23 en 39 en 103 e.v.

Loi du 30 juillet 1881 modifiant quelques dispositions législatives réglant la compétence des députations permanentes, *Pasin.* 1881, 279 – 321.

Loi du 23 décembre 1882 portant prorogation de la loi fractionnant les cours d'appel pour le jugement des contestations en matière électorale, *Pasin.* 1882, 531 – 532.

Décret du Roi-Souverain du 7 janvier 1886 sur l'organisation judiciaire, la compétence, la procédure, les infractions et les peines in *Bulletin Officiel de l'État indépendant du Congo* 1886, 1 – 18.

Loi du 22 mars 1886 sur le droit d'auteur, *Pasin.* 1886, 98 – 179.

Ordonnance du 14 mai 1886 concernant la justice en matière civile et commerciale in *Bulletin Officiel* 1886, 89 – 118.

Décret du 6 mai 1887 concernant le ressort du tribunal de première instance du Bas-Congo et institution des juges territoriaux dans le Haut-Congo in *Bulletin Officiel* 1887, 86.

Loi du 24 août 1887 augmentant le personnel des tribunaux de première instance de Bruxelles, Anvers et Liège, *Pasin.* 1887, 412.

Décret du 16 avril 1889 concernant le Conseil supérieur in *Bulletin Officiel*, 1887, 161 – 162.

Loi du 30 juillet 1889 sur l'assistance judiciaire et la procédure gratuite, *Pasin.* 1889, 363 – 396.

Loi du 25 novembre 1889 portant réorganisation des traitements des juges de paix et des greffiers et suppression de leurs émoluments et établissant des droits de greffe au profit de l'État, *Pasin.* 1889, 561 – 585.

Décret du 8 octobre 1890 concernant le Conseil supérieur in *Bulletin Officiel de l'État indépendant du Congo* 1890, 154 – 156.

Loi du 10 janvier 1891 relative à la plaidoirie dans les tribunaux de première instance, *Pasin.* 1891, 19 – 68.

Loi du 4 septembre 1891 étendant aux cours d'appel de Bruxelles et de Liège la loi du 3 mai 1889 sur l'usage de la langue flamande en matière répressive, et modifiant la loi d'organisation judiciaire et la loi sur les circonstances atténuantes, *Pasin.* 1891, 384 – 389.

Loi du 8 septembre 1891 prorogeant la loi relative à la division des cours d'appel en sections, pour le jugement des contestations en matière électorale, *Pasin.* 1891, 395.

Loi du 26 décembre 1891 instituant la juridiction des référés en matière commerciale, *Pasin.* 1891, 590 – 594.

Wet van 11 september 1895 tot verhoging van het personeel van het Hof van Beroep van Brussel met twee raadsheren, *Pasin.* 1895, 299.

Wet van 26 december 1896 houdende de uitbreiding van de bevoegdheid van de vrederechters tot betwistingen over de verkoop van zaden, meststoffen en veevoeders, *Pasin.* 1897, 1 – 17.

Wet van 27 april 1898 houdende een verhoging van het personeel van de rechtbanken van eerste aanleg van Brussel, Antwerpen en Charleroi, *Pasin.* 1898, 130.

Wet van 21 juli 1899 houdende verhoging van de wedden van de magistratuur, *Pasin.* 1899, 220 – 233.

Wet van 10 februari 1900 betreffende spaarpenningen van de gehuwde vrouw en den minderjarige, *Pasin.* 1900, 41 – 55.

Wet van 10 februari 1900 op de arbeidsovereenkomst, *Pasin.* 1900, 76 – 130.

Wet van 16 mei 1900 tot erfregeling van kleine nalatenschappen, *Pasin.* 1900, 275 – 293.

Wet van 24 december 1903 op de vergoeding van schade ten gevolge van arbeidsongevallen, *Pasin.* 1903, 286 – 324.

Wet van 17 augustus 1903 tot wijziging van de wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869 en tot verhoging van het personeel van het Hof van Beroep van Brussel, *Pasin.* 1903, 173 – 177.

Wet van 17 1905 op de zondagsrust, *Pasin.* 1905, 277 – 288.

Décret du 3 juin 1906 concernant l'organisation de la justice in *Bulletin Officiel de l'État indépendant du Congo*, 1906, 256 – 259.

Loi du 18 octobre sur le gouvernement du Congo belge ('La Charte colonial'), *Pasin.* 1908, 829 – 890.

Wet van 9 augustus 1909 tot verhoging van het personeel van de rechtbanken van Brussel en Antwerpen *Pasin.* 1909.

Wet van 15 mei 1910, Organieke wet op de werkrechtshraden, *Pasin.* 1910, 347 – 376.

Wet van 5 juni 1911 tot aanvulling en wijziging der wetten van 21 april 1810 en 2 mei 1837 op de mijnen, groeven en graverijen, *Pasin.* 1911, 105 – 181.

Wet van 12 augustus 1911 tot verhoging van het personeel van de rechtbanken van Charleroi, Bergen, Brugge, Antwerpen, Mechelen en Dendermonde, *Pasin.* 1911, 297 – 298.

Wet van 12 augustus 1911 tot afschaffing van de verplichte voorafgaande verzoeningspoging. *Pasin.* 1911, 298 – 300.

Wet van 12 augustus 1911, houdende uitbreiding van de bevoegdheid van vrederechters, *Pasin.* 1911, 300 – 306.

KB van 3 december 1911 tot instelling van een Raad voor wetgeving, *Pasin.* 1911, 418.

Wet van 15 mei 1912 op de kindbescherming, *Pasin.* 1912, 249 – 435.

Koninklijk besluit van 13 juli 1912 – Beroep van advocaat – Onverenigbaarheid. Wijziging van het koninklijk besluit van 19 augustus 1889, *Pasin.* 1912, 611.

Wet van 30 augustus 1913 tot regeling van het dragen van de titel van advocaat, *Pasin.* 1913, 489 – 490.

Wet van 10 oktober 1913 houdende wijzigingen in de hypotheekwet en in de wet op de gedwongen onteigening en tot regeling van de opnieuw inrichting van de bewaring der hypotheeken, *Pasin.* 1913, 780 – 783.

Wet van 19 mai 1914 op het lager onderwijs, *Pasin.* 1914, 151 – 256.

Verordening van 3 februari 1915 betreffende wijziging van het Dekreet van 10den Vendémiaire van het jaar IV (2den October 1795) over de verantwoordelijkheid der gemeenten voor diefstallen, plunderingen en gewelddaden, *Wet- en verordeningsblad voor de bezette streken van België*, 9 februari 1915, 131 – 133.

Verordening van 10 februari 1915 betreffende het oprichten van scheidsgerechten voor huuraangelegenheden, *Wet- en verordeningsblad voor de bezette streken van België*, 13 februari 1916, 162 – 165.

Verordening van 27 maart 1915 betreffend verklaring van artikel 1 der verordening van 10 februari 1915 over de oprichting van scheidsgerechten voor huuraangelegenheden, *Wet- en verordeningsblad voor de bezette streken van België*, 29 maart 1915, 348.

Besluitwet van 23 oktober 1918 betreffende het recht op herstel van oorlogsschade door de Belgische staat, *Pasin.* 1918, 52 – 53.

Huishuurwet van 30 april 1919, *Pasin.* 1919, 147 – 183.

Wet van 12 mei 1919 betreffende de verhoging van de wedden van de leden van de rechterlijke macht, *Pasin.* 1919, 212.

Wet van 25 augustus 1919 tot voorkoming van onredelijke opdrijving der huurprijzen en van de gedwongen ontruiming van woningen, behalve om gewichtige redenen, *Pasin.* 1919, 361 – 373.

Besluit van 5 september 1919 tot instelling van een commissie voor de gerechtskosten in burgerlijke en handelszaken, *Rec. Circ.* 1919, 139 – 140.

Wet van 25 oktober 1919 tot tijdelijke wijziging van de rechterlijke indeling en van de rechtspleging voor de hoven en rechtbanken, *Pasin.* 1919, 163 – 165.

Wet van 25 oktober 1919 betreffende het in pand geven van de handelszaak, het disconto en het in pand geven van de factuur, alsmede de aanvaarding en de keuring van de rechtstreeks voor het verbruik gedane leveringen, *Pasin.* 1919, 167 – 168.

De wet van 15 september 1919 op de mijnschade, *Pasin.* 1919, 462 – 468.

Wet van 23 februari 1920 houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1920 op de huur, *Pasin.* 1923, 1 – 85.

Wet van 16 april 1920 waarbij zekere rechtsvorderingen en tenuitvoerleggingen in huurzaken tijdelijk geschorst werden, *Pasin.* 1920, 116 – 118.

Wet van 31 juli 1920 houdende verhoging van de wedden van de leden van de rechterlijke macht, *Pasin.* 1920, 289 – 292.

Wet van 14 augustus 1920 wijzigende en aanvullende de wetten van 30 april en 25 augustus 1919 op de huishuur, *Pasin.* 1920, 333 – 388.

Wet van 9 april 1921 houdende wijziging van de wetgeving op de landpachten in de verwoeste gewesten, *Pasin.* 1921, 189 – 190.

Wet van 15 juni 1922 houdende tijdelijke schorsing van bepaalde vorderingen en tenuitvoerleggingen inzake pacht, *Pasin.* 1922, 153.

Wet van 7 augustus 1922 op het arbeidscontract voor de werkrechtshouders, vredegerechten en rechtbanken van koophandel, *Pasin.* 1922, 323 – 354.

Wet van 24 november 1922 houdende verlenging van: 1° de wet van 14 augustus 1920 op de huishuur; 2° de wet van 15 juni 1922 houdende tijdelijke schorsing van bepaalde vorderingen en tenuitvoerleggingen inzake pacht, *Pasin.* 1922, 495.

Arrêté royal du 11 juillet 1923 concernant l'organisation judiciaire in *Bulletin Officiel de Congo belge* 1923, 619 – 621.

Décret du 9 juillet 1923 concernant l'organisation judiciaire et la compétence in *Bulletin Officiel de Congo belge* 1923, 566 – 616.

Wet van 11 februari 1925 met betrekking tot bevoegdheid in burgerlijke zaken, *Pasin.* 1925, 19 – 24.

Wet van 25 februari 1925 houdende de procedure in cassatie voor burgerlijke zaken, *Pasin.* 1925, 33 – 35.

Decreet van 15 april 1926 op de inheemse rechtsmachten in *Bulletin Officiel de Congo belge* 1926, 448 – 468.

Decreet houdende wijziging van het decreet van 15 april 1926 op de inheemse rechtsmachten in *Bulletin Officiel de Congo belge* 1938, 243 – 254.

Wet van 10 mei 1926 tot instelling van eene rechtspleging bij dringende omstandigheden inzake onteigening ten algemeenen nutte, *BS* 4 juni 1926, 3014.

Wet van 9 juli 1926, Organieke wet op de werkrechtshraden, *Pasin.* 1926, 506 – 525

Wet van 20 juli 1926 tot schorsing van sommige benoemingen tot rechter, *Pasin.* 1926, 725.

Wet van 22 juli 1927 tot wijziging van de wetten op de gerechtelijke organisatie, *Pasin.* 1927, 358.

Wet van 15 september 1928 tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid, *Pasin.* 1928, 373 – 376.

Wet van 18 augustus 1928 tot verlenging van de tijdelijke wetten betreffende de rechterlijke inrichting en van de wet betreffende de schorsing van sommige benoemingen tot rechter, *Pasin.* 1928, 351 – 352.

Wet van 22 juni 1929 op de rechtbijstand en de kosteloze rechtspleging, *Pasin.* 1929, 500 – 533.

Wet van 18 juni 1930 op het bediendenpensioen, *Pasin.* 1930, 267 – 374.

Wet van 15 maart 1932 tot wijziging van de wetten op de gerechtelijke organisatie en bevoegdheid, *Pasin.* 1932, 39 – 87.

KB van 24 mei 1933 houdende het tarief van gerechtskosten in burgerlijke en in handelszaken. Honoraria en voorschotten van de deskundigen. Taksen van de partijen, van de getuigen, van de bewaarders van stukken en van de zegelbewaarders. Wijze van vereffening van de gerechtskosten, *Pasin.* 1933, 121 – 127.

Tijdelijke wet van 10 augustus 1933 betreffende de vermindering van zekere pachtprizen, *Pasin.* 1933, 273 – 275.

Wet van 3 januari 1934 met betrekking tot de inbezitneming van onroerende goederen in het belang van de defensieve organisatie van het land, *Pasin.* 1934, 6 – 7.

Besluitwet van 31 juli 1934 waarbij aan de Koning bepaalde machten toegekend werden met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Pasin.* 1934, 382.

KB van 14 augustus 1933 met betrekking tot het gebruik van personeel van de griffies en parketten van rechtbanken, *Pasin.* 1933, 284 – 285.

KB nr. 5 van 22 augustus 1934; Registratie-, hypotheek-, zegelrechten en daarmee gelijkgestelde taksen. Wijzigingen, *Pasin.* 1934, 315 – 320.

KB nr. 8 van 22 augustus 1934 houdende wijzigingen aan het notarieel tarief, *Pasin.* 1934, 323 – 324.

Wet van 7 december 1934 tot verlenging en aanvulling van de bepalingen uit de wet van 31 juli 1934 waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Pasin.* 1934, 444.

Wet van 3 januari 1935 op 'de onteigening in 't belang der defensieve organisatie van het grondgebied en wet van 11 april 1936 ter aanvulling van de wetten op de onteigeningen ten algemeenen nutte en van toepassing op de werken uitgevoerd om ledige arbeidskrachten te werk te stellen', *Pasin.* 1936, 348 – 349.

Wet van 30 maart 1935 tot verlenging en aanvulling van de wetten van 31 juli, 7 december 1934 en 15 maart 1935 met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Pasin.* 1935, 245 – 247.

KB nr. 63 van 13 januari 1935 betreffende de bevoegdheid en de aanleg in burgerlijke en in handelszaken en betreffende het hoger beroep van de vonnissen der vrederechten, *Pasin.* 1935, 21 – 32.

KB nr. 65 van 13 januari 1935 tot instelling van een snelle procedure voor de vrederechter, wanneer het bedrag van de hoofdeis het bedrag van de bevoegdheid in laatste aanleg niet overschrijdt, *Pasin.* 1935, dl. I, 32 – 33.

KB nr. 92 van 6 februari 1935. Koninklijk Besluit tot instelling van een vereenvoudigde rechtspleging inzake de uitkeringen tot onderhoud, die tot de bevoegdheid van den vrederechter behooren, en waarbij artikel 17 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering door een nieuwe bepaling wordt vervangen, *Pasin.* 1935, dl. I, 112 – 113.

KB nr. 110 van 27 februari 1935 betreffende de pleidooien, *Pasin.* 1935, 149.

KB van 19 juli 1935 tot wijziging van de bevoegdheid van de vrederechters en rechtbanken van eerste aanleg in zake vorderingen tot herstel van schade veroorzaakt door werkzaamheden in de mijnen, *Pasin.* 1935, 638 – 639.

Wet van 14 december 1935 tot wijziging van de echtscheidingsprocedure en de procedure van scheiding van tafel en bed, *Pasin.* 1935, 824 – 835.

KB van 24 december 1935 tot wijziging van artikel 141 tot 145 van het wetboek van burgerlijke rechtsvordering, *Pasin.* 1935, 658 – 659.

KB van 7 februari 1936 tot wijziging van de procedure van echtscheiding en scheiding van tafel en bed, *Pasin.* 1936, 69 – 72.

KB nr. 300 van 30 maart 1936 tot wijziging van verschillende bepalingen betreffende de rechtsvordering in burgerlijke zaken en in handelszaken, *Pasin.* 1936, 214 – 239.

Wet van 15 januari 1938 houdende de verlenging van de tijdelijke wet van 10 augustus betreffende de vermindering van zekere pachtprizen, *Pasin.* 1938, 6 – 7.

KB van 13 mei 1938 Inheemse rechtsmachten in *Bulletin Officiel de Congo belge* 1938, 471 – 499.

Wet van 15 januari 1939 houdende de verlenging van de tijdelijke wet van 10 augustus betreffende de vermindering van zekere pachtprizen, *Pasin.* 1939, 3 – 4.

KB van 12 december 1939 met betrekking tot de rechten en uitgaven van deurwaarders, getuigen of verschillende functionarissen alsook de vergoeding voor de bewaarder over het beslag, *Pasin.* 1939, 769 – 773.

Besluit van de Regent van 23 juni 1945 houdende het tarief van gerechtskosten in burgerlijke en in handelszaken, rechten en voorschotten van pleitbezorgers, honoraria en voorschotten van deskundigen, taksen van de partijen, van de getuigen, van de bewaarders van stukken en van de zegelbewaarders, *Pasin.* 1945, 518 – 523.

Besluitwet van 3 februari 1947 met betrekking tot de procedure in hoogdringendheid inzake onteigening voor openbaar nut, *Pasin.* 1947, 76 – 78.

Besluit van de Regent van 23 januari 1948 tot oprichting van een commissie voor de herziening van de wets- en reglementsbepalingen op de Rechterlijke Inrichting, *Pasin.* 1948, 58 – 59.

Wet van 20 maart 1948 tot wijziging van sommige bedragen in burgerlijke en handelszaken, *Pasin.* 1948, 171.

Regentsbesluit van 23 augustus 1948 tot afschaffing van de Raad voor Wetgeving ingesteld bij het Ministerie van justitie, *Pasin.* 1948, 611.

Besluit van de Regent van 31 januari 1949 tot wijziging van het Regentsbesluit van 23 januari 1948 tot oprichting van een commissie voor de herziening van de wettelijke en reglementaire bepalingen op de rechterlijke inrichting, *Pasin.* 1949, 63 – 64.

Koninklijk Besluit houdende oprichting van een Nationale Commissie voor het bestuderen van de vraagstukken betreffende de inrichting van de werkrechtshraden, *Pasin.* 1951, 505 – 506.

KB van 27 maart 1952 tot instelling bij het Ministerie van justitie van een commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering inzake deskundig onderzoek, getuigenverhoor, scheidsrechtspraak en op verzoekschrift gewezen beslissingen, *Pasin.* 1952, 209. Gewijzigd bij KB van 14 september 1952, *Pasin.* 1952, 692.

Wet van 31 juli 1952 tot wijziging van de wet van 18 juni 1869 op de rechterlijke inrichting, wat betreft de wedde van magistraten, griffiers en bedienden van de hoven en rechtbanken, *BS* 4 augustus 1952, 5589.

Wet van 10 februari 1953 tot wijziging van de absolute en van de territoriale bevoegdheid inzake levensonderhoud, *Pasin.* 1953, 76.

Wet van 20 juni 1953 tot wijziging van de rechtspleging in verbreking, *BS* 5 september 1953, 5410.

KB van 29 september 1953 tot wederinstelling van het pleidooirecht, *Pasin.* 1953, 711 – 712.

Wet van 30 juni 1956 op het zelfstandigenpensioen, *Pasin.* 1956, 443 – 452.

Wet van 3 juli 1956 tot wijziging van titel I van boek I van het Wetboek van Koophandel, de wet van 9 juli 1926 op de werkrechtshouders en art. 2 van de wet van 25 maart 1876 houdende titel I van het voorafgaand boek van het wetboek van burgerlijke rechtsoverzoeken, *Pasin.* 1956, 532 – 533

Wet van 20 december 1957 houdende herziening van het statuut van de griffiers van de Rechterlijke Macht en van het personeel van de griffies van de hoven en rechtbanken, *BS* 30 december 1957, 9484.

Wet van 30 april 1958 betreffende de wederzijdse rechten en plichten van echtgenoten, *Pasin.* 1958, 562 – 691.

Constitution de la Ve République, *Journal officiel* de 5 octobre 1958, 9151 – 9172.

KB van 17 oktober 1958 tot oprichting van een Koninklijk Commissariaat voor de rechterlijke hervorming, *BS* 23 oktober 1958, 7876.

Wet van 12 juli 1960 tot wijziging van het Wetboek der registratie-, hypotheek- en griffierechten en van het Wetboek der zegelrechten met betrekking tot de gerechtelijke akten, *Pasin.* 1960, 872 – 876.

Wet van 26 juli 1962 betreffende de rechtspleging bij hoogdringende omstandigheden inzake onteigening ten algemene nutte, *BS* 31 juli 1962, 6414.

Wet van 5 juli 1963 tot regeling van het statuut der gerechtsdeurwaarders, *BS* 17 juli 1963, 7286.

Wet van 3 juli 1964 tot aanvulling van de wet van 27 ventôse jaar VIII op de organisatie van de rechtbanken, *Pasin.* 1964, 961 – 962.

Wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek, *BS* 31 oktober 1967, 11360.

KB van 3 augustus 1968 met betrekking tot de inwerkingtreding van bepaalde bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek en andere beschikkingen van de wet van 10 oktober 1967, *BS* 23 augustus 1968, 8658.

Wet van 10 november 1970 tot wijziging van de wet van 3 april 1953 betreffende de rechterlijke inrichting met het oog op de tijdelijke instandhouding van de personeelsformaties van het Hof van Cassatie, van de hoven van beroep en van de rechtbanken van eerste aanleg, *Pasin.* 1970, dl. II, 1669 – 1670.

Wet van 20 juli 1971 tot vaststelling van de personeelsformatie van de vrederechters, *Pasin.* 1971, dl. II, 1376 – 1378.

Wet van 29 november 1979 tot wijziging van art. 573, 590, 1338 en 617 Ger. W., *Pasin.* 1979, dl. III, 1284.

Wet van 9 april 1980 houdende een deeloplossing van het probleem van de rechtshulp en ter regeling van de bezoldiging van de advocaten-stagiairs belast met de rechtsbijstand, *BS* 30 april 1980, 5249.

Recommendation No. R(84)5 of the committee of ministers to member states on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice. Dd. 28 februari 1984 appendix to Recommendation no. R(84)5 Principles of Civil Procédure Designed to Improve the Functioning of Justice, 167 – 170 geraadpleegd op <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d4591>.

Wet van 28 juni 1984 tot wijziging van de wet van 3 april 1953 op de gerechtelijke organisatie, *Pasin.* 1984, 1199 – 1201.

Wet van 17 juli 1984 houdende bepaalde maatregelen van aard tot vermindering van de gerechtelijke achterstand, *Pasin.* 1984, dl. II, 1362 – 1368.

Wet van 19 juli 1985 met betrekking tot de inrichting van beroepskamers met één raadsheer in de hoven van beroep, *BS* 15 augustus 1985, 11777 – 11779.

Wet van 25 juli 1985 tot wijziging van artikels 91 en 92 van het Gerechtelijk wetboek, *BS* 14 augustus 1985, 11703 – 11704.

Wet van 18 juli 1991 tot wijziging van de voorschriften van het Gerechtelijk Wetboek die betrekking hebben op de opleiding en werving van magistraten, *BS* 26 juli 1991, 16500.

Wet van 6 april 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot het statuut van de gerechtsdeurwaarders, *BS* 13 mei 1992, 10848.

Wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek (10 oktober 1967), *BS* 31 augustus 1992, 19066.

Wet van 14 januari 1993 tot wijziging van titel I, voorafgaande regels en titel III, gedwongen tenuitvoerlegging van deel V van het Gerechtelijk Wetboek inzake het bewarend beslag en de middelen tot gedwongen tenuitvoerlegging en tot wijziging van artikel 476 van de wet van 18 april 1851 betreffende het faillissement, de bankbreuk en uitstel van betalingen, *Pasin.* 1993, dl. I, 157 – 160.

Wet van 25 november 1993 tot wijziging van het artikel 730 van het Gerechtelijk Wetboek, *BS* 30 november 1993, 25566.

Wet van 30 juni 1994 tot invoering van een artikel 1412*bis* in het Gerechtelijk Wetboek, *BS* 21 juli 1994, 19108.

Wet van 22 december 1998 tot wijziging van sommige bepalingen van deel II van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de Hoge Raad voor de Justitie, de benoeming en aanwijzing van magistraten en tot invoering van een evaluatiesysteem, *BS* 2 februari 1999, 2922.

Wet van 29 november 2001 tot vaststelling van een tijdelijke personeelsformatie van raadsheren teneinde de gerechtelijke achterstand bij de hoven van beroep weg te werken, *BS* 8 december 2001, 42333.

Wet van 26 april 2007 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op het bestrijden van de gerechtelijke achterstand, *BS* 12 juni 2007, 31626.

Wet van 1 december 2013 tot hervorming van de gerechtelijke arrondissementen en tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op een grotere mobiliteit van de leden van de rechterlijke orde, *BS* 10 december 2013, 97957.

Wet van 26 maart 2014 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek en de wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransacties met het oog op de toekenning van bevoegdheid aan de natuurlijke rechter in diverse materies, *BS* 22 mei 2014, 40635 – 40637.

Wet van 19 oktober 2015 houdende wijziging van het burgerlijk procesrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 22 oktober 2015, 65084.

Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 13 mei 2016, 31338.

De wet van 25 december 2016 tot wijziging van de rechtspositie van de gedetineerden en van het toezicht op de gevangenen en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 30 december 2016, 91963.

Wet van 6 juli 2017 houdende vereenvoudiging, harmonisering, informatisering en modernisering van bepalingen van burgerlijk recht en van burgerlijk procesrecht alsook van het notariaat, en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 24 juli 2017, 75168.

Wet van 25 mei 2018 tot vermindering en herverdeling van de werklust binnen de rechterlijke orde, *BS* 30 mei 2018, 45045.

5. Rechtspraak

Cass. 1 januari 1835, *Pas.* I, 114.

Cass. 16 september 1848, *Pas.* I, 490.
 Cass. 8 juni 1849, *Pas.* 1850, I, 81.
 Cass. 3 juli 1849, *Pas.* 1849, I, 443.
 Cass. 2 februari 1872, *Pas.* I, 91.
 Cass. 26 november 1874, *Pas.* 1875, I, 31.
 Cass. 13 december 1877, *Pas.* 1878, I, 26.
 Cass. 11 april 1878, *Pas.* 1878, I 205.
 Cass. 14 juni 1883, *Pas.* 1883, I, 277.
 Cass. 5 juni 1884, *Pas.* I, 27.
 Cass. 10 juli 1884, *Pas.* 1884, I, 266.
 Cass. 1886, *Pas.* 1886, I, 225.
 Cass. 1 juli 1886, *Pas.* I, 286.
 Cass. 17 februari 1888, *Pas.* 1888, I, 100.
 Cass. 12 mei 1888, *Pas.* I, 234.
 Cass. 23 oktober 1890 in *JT*, 1242.
 Cass. 26 februari 1891, *Pas.* I, 78.
 Cass. 13 april 1893, *Pas.* 1893, I, 167.
 Cass. 15 maart 1894, *Pas.* 1894, I, 149.
 Cass. 2 juli 1896, *Pas.* 1896, I, 231.
 Cass. 4 december 1902, *Pas.* 1902 I, 49.
 Cass. 13 juni 1907, *Pas.* I, 291.
 Cass. 4 februari 1909, *Pas.* 1909, I, 128.
 Cass. 21 april 1910, *Pas.* 1910, I, 195.
 Cass. 12 juni 1919, *Pas.*, I, 156.
 Cass. 16 oktober 1919, *Pas.* 1919, I, 225 – 226.
 Cass. 5 november 1920, *Pas.* 1920, I, 193.
 Cass. 15 december 1921, *Pas.* 1922, I, 102.
 Cass. 21 december 1922, *Pas.* 1923, I, 110.
 Cass. 15 november 1923, *Pas.* 1924, I, 28.
 Cass. 24 januari 1924, *Pas.* 1924, 159.
 Cass. 29 januari 1925, *Pas.* I, 122.
 Cass. 25 juni 1925, *Pas.* I, 307.
 Cass. 26 januari 1926, *Pas.* 1926, I, 196.
 Cass. 16 februari 1928, *Pas.* 1928, I, 77.
 Cass. 26 april 1928, *Pas.* 1928, I, 143.
 Cass. 11 juni 1931, *Pas.* 1931, I, 189.
 Cass. 10 maart 1932, *Pas.* 1932 I, 98.
 Cass. 21 mei 1933, *Pas.* 1933 I, 222.
 HvB Luik, 4 april 1933, *Pas.* 1933, II, 180.
 Cass. 13 mei 1937, *Pas.* 1937, I, 145.
 Cass. 27 januari 1938, *Pas.* 1939, I, 23.
 Cass. 16 september 1948, *Pas.* 1948, I, 490.
 Cass. 21 december 1956, Arr. Verbr., 1957, 279 – 282.
 Cass. 20 juni 1961, *Pas.* 1961, I, 1157.
 Cass. 20 november 1962, *Pas.* 1963, I, 362.
 Cass. 21 oktober 1966, *Pas.* 1967, I, 240.
 Cass. 4 mei 1972, *RCJB* 1979 met noot van F. Rigaux
 Cass. 10 april 1978
 Cass. 21 mei 1981 in *RW* 1982 – 1983, 2243 – 2250 met noot van J. Lemmens en *ibid.*, 173

6. Parlement

6.1. Parlementaire voorbereiding

Rapport de la Section Centrale de la Chambre sur l'organisation judiciaire présenté par Charles Destouvelles le 18 mai 1832, *Parl. St. Kamer* 1831 – 1832, nr. 147.

Projet de loi tendant à remplacer les titres III et IV de la loi du 8 mars 1810 sur les expropriations pour cause d'utilité publique, *Parl. St. Kamer* 1834 – 1835, nr. 114.

Rapport par monsieur Isidore Fallon, sur le projet de loi tendant à remplacer les titres III et IV de la loi du 8 mars 1810 sur les expropriations pour cause d'utilité publique, *Parl. St. Kamer* 1834 – 1835, nr. 129.

Projet de loi sur la compétence en matière civile, *Parl. St. Kamer* 1835 – 1836, nr. 44.

Projet de loi concernant l'augmentation de personnel de la Cour d'appel de Bruxelles, *Parl. St. Kamer* 1835 – 1836, nr. 43.

Rapport fait par monsieur Liedts, au nom de la commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence en matière civile, *Parl. St. Kamer* 1838 – 1839, nr. 79.

Rapport fait par monsieur Liedts, au nom de la commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence en matière civile, *Parl. St. Kamer* 1840 – 1841, nr. 123.

Rapport fait par monsieur De Haussy, au nom de la Commission chargée de l'examen du projet de loi sur la Compétence Civile, *Parl. St. Senaat* 1840 – 1841, nr. 14.

Discours du Roi, *Parl. St. Kamer* 1841 – 1842, nr. 1.

Projet de loi sur les traitements de l'ordre judiciaire et la mise à la retraite des magistrats, *Parl. St. Kamer* 1841 – 1842, nr. 297.

Rapport fait par M. De Lehayé, au nom de la section centrale chargée d'examiner le projet de loi sur les traitements des membres de l'ordre judiciaire et la mise à la retraite des magistrats, *Parl. St. Kamer* 1842 – 1843 nr. 23.

Réorganisation du Notariat, *Parl. St. Kamer* 1845 – 1846, nr. 200.

Réorganisation du Notariat, Rapport fait au nom de la section centrale par monsieur Lys, *Parl. St. Kamer* 1846 – 1847, nr. 264.

Projet de loi sur la compétence des juges de paix en matière civile et commerciale, *Parl. St. Kamer* 1848 – 1849, nr. 58.

Réduction du personnel des cours et tribunaux, *Parl. St. Kamer* 1848 – 1849, nr. 60.

Juridiction en matière de contestations relatives aux expéditions sur les chemins de fer de l'État, *Parl. St. Kamer* 1848 – 1849, nr. 323.

Juridiction en matière de contestations relatives aux expéditions sur les chemins de fer de l'État. Rapport fait, au nom de la commission, par monsieur Orts, *Parl. St. Kamer* 1848 – 1849, nr. 327.

Rapport de la Commission chargée d'examiner le Projet de loi qui attribue aux tribunaux de Commerce la connaissance des contestations relatives aux expéditions sur les chemins de fer de l'État, *Parl. St. Senaat* 1848 – 1849, nr. 151.

Projet de loi sur l'organisation judiciaire, *Parl. St. Kamer* 1855 – 1856, nr. 212.

Organisation judiciaire, *Parl. St. Kamer* 1861 – 1862, nr. 133.

Projet de loi sur les traitements de l'ordre judiciaire, *Parl. St. Kamer* 1862 – 1863, nr. 14

Organisation judiciaire, *Parl. St. Kamer* 1864 – 1865, nr. 20.

Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi portant abolition de l'amende en matière civile, en cas de rejet de pourvoi ou d'appel, *Parl. St. Kamer* 1865 – 1866, nr. 85.

Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi portant abolition de l'amende en matière civile, en cas de rejet de pourvoi ou d'appel, *Parl. St. Senaat* 1865 – 1866, nr. 80

Organisation judiciaire. (Chapitres XII et XIII du Titre II, et Titres III, IV et V). Rapport fait, au nom de la Commission, par monsieur Orts, *Parl. St. Kamer* 1866 – 1867, nr. 90, 93 en 98.

Organisation judiciaire, *Parl. St. Kamer* 1866 – 1867, nr. 105.

Organisation judiciaire, *Parl. St. Kamer* 1866 – 1867, nr. 110.

Rapport fait au nom de la commission spéciale, par monsieur Thonissen, *Parl. St. Kamer* 1869 – 1870, nr. 134.

Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire. Titre II, Chapitre Ier, Du compromis. Rapport fait, au nom de la commission par monsieur Jacobs, *Parl. St. Kamer* 1872 – 1873, nr. 139.

Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire, Titre premier. De la compétence en matière contentieuse. Chapitre II, De la compétence territoriale. Rapport fait au nom de la commission par monsieur Dupont, *Parl. St. Kamer* 1872 – 1873, nr. 224.

Révision du Code de procédure civile. Livre préliminaire. Titre II. Chapitre II, De la conciliation. Rapport fait au nom de la commission par monsieur Drubbel, *Parl. St. Kamer* 1872 – 1873, nr. 225.

Rapport de monsieur Thonissen (sur le chap. 1er, titre, 1er), du 13 mars 1873, *Parl. St. Kamer* 1872 – 1873, nr. 138.

Révision du code de procédure civile. Livre préliminaire, *Parl. St. Kamer* 1874 – 1875, nr. 14.

Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi contenant le Titre 1er du Livre préliminaire du Code de procédure civile, *Parl. St. Senaat* 1875 – 1876, nr. 5.

Projet de révision du Code de procédure civile. Livre premier. Procédure ordinaire en première instance. Rapport sur les titres I et II fait, au nom de la commission, par monsieur Thonissen, *Parl. St. Kamer* 1876 – 1877, nr. 89.

Projet de révision du Code électoral, *Parl. St. Kamer* 1877 – 1878, nr. 90.

Projet de loi instituant la juridiction des référés en matière commerciale, *Parl. St. Kamer* 1890 – 1891, nr. 189.

Enquêtes en matière sommaire, *Parl. St. Kamer* 1891 – 1892, nr. 133.

Budget du ministère de la justice pour l'exercice 1893. Rapport fait, au nom de la section centrale, par monsieur Eeman, *Parl. St. Kamer* 1892 – 1893, nr. 50.

Code de procédure civile. (Livres I à III et Dispositions générales), *Parl. St. Kamer* 1892 – 1893, nr. 81.

Projet de loi concernant le fractionnement des Cours d'appel et la suppression de l'assistance du ministère public pour le jugement des affaires de milice et de certaines affaires fiscales, *Parl. St. Kamer* 1894 – 1895, nr. 8.

Projet de loi comprenant les livres I à III du Code de procédure civile, *Parl. St. Kamer* 1894 – 1895, nr. 10.

Proposition de Loi simplifiant la procédure devant les Tribunaux, *Parl. St. Senaat* 1894 – 1895, nr. 22.

Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner la proposition de Loi simplifiant la procédure devant les Tribunaux, déposée par monsieur Limpens, *Parl. St. Senaat* 1894 – 1895, nr. 36.

Proposition de loi simplifiant la procédure devant les tribunaux, déposée par M. Limpens, *Parl. St. Senaat* 1894 – 1895, nr. 44.

Projet de loi portant une disposition additionnelle au titre II, livre préliminaire du Code de procédure civile, *Parl. St. Kamer* 1895 – 1896, nr. 84.

Projet de loi portant extension de la compétence des juges de paix aux contestations relatives aux ventes de semences d'engrais et de substances destinées à la nourriture des animaux, *Parl. St. Kamer* 1895 – 1896, nr. 199.

Projet de loi portant extension de la compétence des juges de paix aux contestations relatives aux ventes de semences, d'engrais et de substances destinées à la nourriture des animaux, *Parl. St. Kamer* 1895 – 1896, nr. 261.

Nouvelle proposition de loi modifiant celle déposée le 12 février 1895 et amendée par M. Saintelette le 20 mars suivant, ayant pour objet de simplifier la procédure devant les tribunaux. *Parl. St. Senaat* 1895 – 1896, nr. 12.

Proposition de Loi modifiant la Loi du 18 juin 1869 sur l'organisation judiciaire, *Parl. St. Senaat* 1897 – 1898, nr. 5.

Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner la proposition de loi simplifiant la procédure devant les tribunaux, *Parl. St. Senaat* 1897 – 1898, nr. 52.

Proposition de loi simplifiant la procédure en divorce en permettant les enquêtes devant un seul juge en chambre du Conseil, *Parl. St. Senaat* 1897 – 1898, nr. 53.

Proposition de Loi simplifiant la procédure devant les tribunaux, *Parl. St. Senaat* 1898 – 1899, nr. 34.

Budget du Ministère de la Justice pour l'exercice 1899. Rapport fait, au nom de la section centrale, par monsieur Bilaut, *Parl. St. Kamer* 1898 – 1899, nr. 63.

Proposition de loi étendant la compétence des juges de paix en matière commerciale, *Parl. St. Kamer* 1899 – 1900, nr. 66.

Proposition de loi modifiant certaines dispositions de la loi du 25 mars 1876 sur la compétence des juges de paix, *Parl. St. Kamer* 1900 – 1901, nr. 211.

Budget van het Ministerie van Justitie voor het jaar 1903. Verslag uit naam van de middenafdeling door de heer Van der Linden, *Parl. St. Kamer* 1902 – 1903, nr. 158

Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi modifiant la Loi d'organisation judiciaire du 18 juin 1869 et augmentant le personnel de la Cour d'appel de Bruxelles, *Parl. St. Senaat* 1902 – 1903, nr. 95.

Projet de loi modifiant la procédure en matière de divorce, *Parl. St. Kamer* 1903 – 1904, nr. 84.

Projet de loi modifiant la procédure en matière de divorce. Rapport fait, au nom de la commission, par monsieur Dohet, *Parl. St. Kamer* 1903 – 1904, nr. 118.

Wetsvoorstel tot wijziging van de artikelen 303 e.v. van titel XIV, boek II, 1ste gedeelte van het Wetboek van Burgerlijke rechtspleging, *Parl. St. Kamer* 1904-1905, nr. 103bis.

Begroting van het ministerie van justitie voor het dienstjaar 1905. Verslag uit naam van de middenafdeling door de heer Van der Linden, *Parl. St. Kamer* 1904 – 1905, nr. 148.

Projet de loi sur le juge unique en matière correctionnelle, *Parl. St. Kamer* 1907 – 1908, nr. 14.

Budget du Ministère de la Justice pour l'exercice 1909. Rapport fait, au nom de la section centrale par monsieur Standaert, *Parl. St. Kamer* 1908 – 1909, nr. 107

Ontwerp van wet tot aanvulling en wijziging der wetten van 21 april 1810 en van 2 mei 1837 op de mijnen, graverijen en groeven, *Parl. St. Kamer* 1907 – 1908, nr. 115.

Ontwerp van wet op de inbeslagneming en op het opbod bij vrijwillige vervreemding van zee- en binnenschepen. Verslag namens de commissie uitgebracht door den heer Paul Segers, *Parl. St. Kamer* 1907 – 1908, nr. 179.

Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1910. Verslag namens de middenafdeling uitgebracht door den heer Standaert, *Parl. St. Kamer* 1909 – 1910, nr. 46.

Wetsvoorstel tot wijziging van de parlementaire procedure inzake wetsontwerpen van een bijzonder belang, *Parl. St. Kamer* 1909 – 1910, nr. 185.

Rapport de la Commission de la justice, chargée d'examiner le Projet de loi contenant le Budget du Ministère de la Justice pour l'exercice 1910, *Parl. St. Senaat* 1909 – 1910, nr. 57.

Ontwerp van wet tot uitbreiding van de bevoegdheid der vrederechters, *Parl. St. Kamer* 1910 – 1911, nr. 181.

Ontwerp van wet tot uitbreiding van de bevoegdheid der vrederechters. Verslag namens de commissie uitgebracht door den heer Wauwermans, *Parl. St. Kamer* 1910 – 1911, nr. 217.

Wetsvoorstel wijzigende het wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en toelatende de geschillen in handelszaken beneden 600 frank te verwijzen naar een eenigen rechter, *Parl. St. Kamer* 1911 – 1912, nr. 221.

Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de Loi étendant la compétence des juges de paix, *Parl. St. Senaat* 1910 – 1911, nr. 122.

Proposition de loi sur le crédit professionnel en faveur de la petite bourgeoisie commerçante et industrielle. *Parl. St. Kamer* 1913 – 1914, nr. 28.

Rapport de la Commission de la Justice, chargée d'examiner le Projet de loi sur les loyers, *Parl. St. Senaat* 1918 – 1919, nr. 46.

Wetsontwerp tot tijdelijke wijziging van de rechterlijke inrichting en van de rechtspleging voor de Hoven en Rechtbanken, *Parl. St. Kamer* 1918 – 1919, nr. 169.

Wetsvoorstel tot instelling van den alleensprekende rechter in de Hoven van beroep, *Parl. St. Kamer* 1921 – 1922, nr. 157.

Rapport (Henri Carton de Wiart) de la Commission de la Justice chargée d'examiner le Projet de Loi contenant le Budget du Ministère de la Justice pour l'exercice 1922, *Parl. St. Senaat* 1921 – 1922, nr. 80.

Wetsontwerp betreffende de herziening van de rechterlijke inrichting en van de rechtspleging, *Parl. St. Kamer* 1922 – 1923, nr. 79.

Verslag bij wetsontwerp tot wijziging van art. 8, 37, 38 en 50 van de wet van 25 maart 1876 inhoudende den Eersten Titel van het Voorafgaande Boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St. Kamer* 1922 – 1923, nr. 120.

Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 8, 37, 38 en 50 der wet van 25 maart 1876 inhoudende den Eersten Titel van het Voorafgaande Boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Verslag namens de bestendige commissie voor de justitie en de burger- en strafrechtelijke wetgeving uitgebracht door den heer Sinzot, *Parl. St. Kamer* 1923 – 1924, nr. 120.

Begrooting van het ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1924. Verslag namens de bijzondere commissie uitgebracht door den heer Poncelet, *Parl. St. Kamer* 1923 – 1924, nr. 324.

Wetsontwerp tot verlenging van de tijdelijke wetten op de gerechtelijke organisatie en procedure, *Parl. St. Kamer* 1923 – 1924, nr. 303 en 363 (verslag).

Wetsontwerp met betrekking tot de bevoegdheid in burgerlijke en handelszaken, *Parl. St. Senaat* 1923 – 1924, nr. 243.

Wetsontwerp tot instelling van eene rechtspleging bij dringende omstandigheden inzake onteigening ten algemeenen nutte, *Kamer* 1924 – 1925, nr. 217.

Wetsontwerp tot vermindering van personeel van hoven en rechtbanken, *Parl. St. Senaat* 1925 – 1926, nr. 8.

Rapport de la Commission de la Justice chargée de l'examen du Projet de Loi portant réduction du personnel des Cours et Tribunaux, *Parl. St. Senaat* 1926 – 1927, nr. 13.

Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting, de bevoegdheid en de rechtspleging, *Parl. St. Senaat* 1925 – 1926, nr. 238.

Wetsvoorstel tot intrekking van artikel 15 van het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering, *Parl. St. Kamer*, 1926 – 1927, nr. 56.

Wetsvoorstel betreffende de rechtspleging op verzoekschrift en in zake van beslag, *Parl. St. Kamer*, 1926 – 1927, nr. 233.

Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid. Artikelen 8 tot 14 afgescheiden van het wetsontwerp dat door den Senaat werd overgemaakt (nr. 211), *Parl. St. Kamer* 1927 – 1928, nr. 125.

Wetsontwerp op de machten van de voorzitters van de rechtbanken, *Parl. St. Kamer* 1927 – 1928, nr. 140.

Wetsontwerp op het conservatoir beslag en de gedwongen tenuitvoerlegging, *Parl. St. Kamer*, 1927 – 1928, nr. 141.

Wetsontwerp betreffende de termijnen en beteekeningen in burgerlijke, handelszaken en strafzaken, *Parl. St. Kamer* 1927 – 1928, nr. 298.

Wetsontwerp betreffende de termijnen en beteekeningen in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken, *Parl. St. Kamer* 1928 – 1929, nr. 265.

Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 119, 333 en 428 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering., *Parl. St. Kamer*, 1929 – 1930, nr. 290.

Wetsontwerp betreffende de pleidooien, *Parl. St. Senaat* 1929 – 1930, nr. 152.

Begrooting van het ministerie van justitie voor het dienstjaar 1932. Verslag namens de commissie uitgebracht door den heer Sinzot, *Parl. St. Kamer*, 1931 – 1932, nr. 13.

Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de rechterlijke inrichting en de bevoegdheid. Verslag namens de commissie voor de justitie en de burgerlijke en strafrechtelijke wetgeving, door den heer Sinzot. *Parl. St. Kamer* 1931 – 1932, nr. 142.

Wetsontwerp betreffende de bevoegdheid en den aanleg in burgerlijke zaken en in handelszaken, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 91.

Wetsontwerp betreffende het conservatoir beslag en de gedwongen tenuitvoerlegging, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 95.

Wetsontwerp betreffende de bevoegdheden van de voorzitters der rechtbanken, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 96.

Wetsontwerp betreffende de termijnen en betekeningen in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 98.

Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op de bevoegdheid en de rechtsvordering in strafzaken, alsmede van artikel 565 van het Wetboek van strafrecht, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 103.

Wetsontwerp betreffende de bevoegdheid en den aanleg in burgerlijke zaken en in handelszaken. Verslag namens de commissie voor de justitie en de burgerlijke en strafrechtelijke wetgeving uitgebracht door den heer Van Dievoet, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 239.

Ontwerp van wet waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herself en de vermindering van de openbare lasten, *Parl. St. Kamer* 1933 – 1934, nr. 255.

Wetsontwerp betreffende de termijnen en beteekeningen in burgerlijke zaken, handelszaken en strafzaken. Verslag namens de commissie voor de justitie en de burgerlijke en strafrechtelijke wetgeving, *Parl. St. Kamer*, 1933 – 1934, nr. 284.

Wetsontwerp tot verlenging en aanvulling van de bepalingen der wet van 31 juli 1934 waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Parl. St. Kamer* 1934 – 1935, nr. 7

Ontwerp van wet tot verlenging en aanvulling van de bepalingen der wet van 31 juli 1934 waarbij aan den Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten, *Parl. St. Kamer* 1934 – 1935, nr. 13.

Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 592 van het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering, *Parl. St. Kamer* 1934 – 1935, nr. 90.

Verslag uit naam der Commissie van Justitie, belast met het onderzoek van de Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1935, *Parl. St. Senaat* 1935 – 1936, nr. 49.

Wetsvoorstel tot inrichting van Pachtrechtersraden, *Parl. St. Senaat* 1935 – 1936, nr. 135.

Wetsvoorstel tot herziening der wet van 9 juli 1926 op de Werkrechtersraden. *Parl. St. Senaat* 1936 – 1937, nr. 71.

Wetsvoorstel betreffende het Statuut der Referendarissen bij de Rechtbanken van Koophandel, *Parl. St. Senaat* 1936 – 1937, nr. 104.

Wetsontwerp tot instelling van Tuchtraden van Beroep, *Parl. St. Senaat* 1938 – 1939, nr. 6.

Wetsontwerp waarbij het grondgebied van het Rijk in rechterlijke gebieden wordt ingedeeld, *Parl. St. Senaat* 1938 – 1939, nr. 50

Wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat, *Parl. St. Kamer BZ* 1939, nr. 78.

Wetsvoorstel op de onwettige uitoefening van het beroep van advocaat, *Parl. St. Kamer BZ* 1939, nr. 79.

Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1939. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door den heer de Laveleye, *Parl. St. Kamer BZ* 1939, nr. 135.

Wetsontwerp tot instelling van een stage voor de magistratuur, *Parl. St. Senaat* 1947 – 1948, nr. 449.

Ontwerp van wet waarbij het grondgebied van het Rijk in rechterlijke gebieden wordt ingedeeld en de tabel van het personeel der vrederegerechten en politierechtbanken wordt vastgesteld, *Parl. St. Senaat* 1947 – 1948, nr. 463.

Wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat en houdende invoering van tuchtraden van beroep, *Parl. St. Kamer* 1948 – 1949, nr. 247.

Wetsontwerp betreffende de machten van de Rechter in kort geding, *Parl. St. Senaat* 1948 – 1949, nr. 82.

Wetsontwerp houdende verlenging van het mandaat der gekozen leden van de werkrechtersraden, *Parl. St. Kamer* 1949 – 1950, nr. 25.

Wetsontwerp betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat en houdende invoering van tuchtraden van beroep, *Parl. St. Kamer* 1950 – 1951, nr. 244.

Wetsvoorstel tot invoering van een Burgerlijk Arbeidswetboek *Parl. St. Senaat* 1950 – 1951, nr. 125.

Wetsvoorstel betreffende het Voorzitterschap in de Rechtbanken van Koophandel, *Parl. St. Kamer* 1952 – 1953, nr. 159.

Verslag namens de commissie voor de arbeid en de sociale voorzorg, uitgebracht door de heer De Paepe, *Parl. St. Kamer* 1952 – 1953, nr. 288.

Wetsontwerp betreffende de Fondsen voor bestaanszekerheid, *Parl. St. Senaat*, 1952 – 1953, nr. 318.

Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1953, *Parl. St. Senaat* 1952 – 1953, nr. 290.

Wetsvoorstel tot inrichting van de arbeidsgerechten, *Parl. St. Kamer* 1953 – 1954, nr. 143.

Wetsvoorstel betreffende de rechtstoestand van de advocaten-pleitbezorgers, *Parl. St. Kamer* 1953 – 1954, nr. 251.

Verslag van de Commissie van Arbeid en Sociale Voorzorg, belast met het onderzoek van het wetsontwerp betreffende de arbeiderspensioenen, *Parl. St. Senaat*, 1953 – 1954, nr. 36.

Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1954, *Parl. St. Senaat* 1953 – 1954 nr. 41.

Wetsvoorstel tot wijziging, wat de bevoegdheid en de samenstelling van de zetel betreft, van de organieke wet van 9 juli 1926 op de Werkrechtersraden, *Parl. St. Kamer*, 1954 – 1955, nr. 143.

Wetsvoorstel tot inrichting van de arbeidsgerechten, *Parl. St.*, Kamer, 1954 – 1955, nr. 161.

Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek van het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1955, *Parl. St.* Senaat 1954 – 1955, nr. 164.

Wetsvoorstel tot wederafbakening van het rechtsgebied der werkrechtshoven, *Parl. St.* Kamer BZ 1954, nr. 48.

Wetsvoorstel betreffende de vertegenwoordiging der partijen en de samenstelling van het verzoeningsbureau der werkrechtshoven, *Parl. St.* Kamer BZ 1954, nr. 49.

Wetsvoorstel tot instelling van het Arbeidshof en de Arbeidsrechtbanken, *Parl. St.* Kamer, BZ 1954, nr. 86.

Wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1953. Verslag namens de commissie voor de justitie, uitgebracht door de heer Tahon, *Parl. St.* Kamer 1955 – 1956, nr. 4-VII/3.

Wetsvoorstel tot inrichting van de arbeidsgerechten, *Parl. St.* Kamer 1955 – 1956, nr. 474.

Wetsvoorstel tot instelling van vredegerichten voor sociale zaken, *Parl. St.* Kamer 1955 – 1956, nr. 489.

Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering inzake het getuigenverhoor, *Parl. St.* Kamer, 1955 – 1956, nr. 565/1.

Wetsontwerp betreffende de rechtspleging in kort geding en op verzoekschrift tot wijziging: 1° van het voorafgaande boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering; 2° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St.* Kamer, 1955 – 1956, nr. 566/1.

Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering inzake arbitrage, *Parl. St.* Kamer 1955 – 1956, nr. 567/1.

Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 11 van de wet van 25 maart 1876 betreffende de bevoegdheid van de rechter in kortgeding, *Parl. St.* Kamer, 1956 – 1957, nr. 661/1.

Wetsvoorstel betreffende het conservatoir beslag op onroerende goederen, *Parl. St.* Senaat 1955 – 1956, nr. 344.

Wetsvoorstel betreffende het kennelijk onvermogen, *Parl. St.* Senaat 1955 – 1956, nr. 346.

Wetsvoorstel betreffende de bedriegelijke insolventie, *Parl. St.* Senaat 1955 – 1956, nr. 347.

Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1958. Verslag namens de commissie voor de justitie, uitgebracht door de heer Tahon, *Parl. St.* Kamer 1957 – 1958, nr. 4-VII/2.

Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1959. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Jeunehomme, *Parl. St.* Kamer 1958 – 1959, 4-VII/4.

Wetsvoorstel houdende hervorming van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, *Parl. St.* Kamer 1958 – 1959, nr. 114.

Wetsvoorstel tot instelling van arbeidsgerechten, *Parl. St.* Kamer 1958 – 1959, nr. 316/1.

Wetsvoorstel betreffende conservatoir beslag in burgerlijke zaken, *Parl. St.* Senaat 1958 – 1959, nr. 94.

Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1960. Verslag namens de commissie voor de justitie door de heer Custers, *Parl. St.* Senaat 1959 – 1960, nr. 149.

Begroting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1961. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Jeunehomme, *Parl. St.* Kamer 1960 – 1961, nr. 4-VII/2.

Wetsvoorstel tot instelling van arbeidsgerechten, *Parl. St.* Kamer BZ 1961, nr. 125/1.

Lijst der vaste commissies in *Parl. St.* Senaat 1963-1964, nr. 4, 5; 1964 – 1965, nr. 4, 5; 1965 – 1966, nr. 4, 4 en 1966 – 1967, nr. 4, 4. Lijst der vaste commissies in *Parl. St.* Senaat 1963-1964, nr. 4, 4; 1964 – 1965, nr. 4, 4; 1965 – 1966, nr. 4, 3 en 1966 – 1967, nr. 4, 3. Vaste commissies en afvaardigingen naar de internationale

vergaderingen in *Parl. St. Kamer*, 1963 – 1964, nr. 5, 5; 1964 – 1965, nr. 5, 5; 1965 nr. 5, 5, 1965 – 1966, nr. 5, 5 en 1966 – 1967, nr. 5, 5. Vaste commissies en afvaardigingen naar de internationale vergaderingen in *Parl. St. Kamer*, 1963 – 1964, nr. 5, 5; 1964 – 1965, nr. 5, 5; 1965 nr. 5, 5, 1965 – 1966, nr. 5, 5 en 1966 – 1967, nr. 5, 5.

Verslag voor de Senaat door Charles Van Reepinghen, *Parl. St.* 1963 – 1964, nr. 60.

CRISP, Centre de recherche et d'information socio-politiques, 9 juli 1965 “Un bilan législatif 1961-1965 du département de la justice”, *Parl. St. Kamer* 1964 – 1965, nr. 290.

Ontwerp van wet houdende het Gerechtelijk Wetboek. Verslag namens de commissies voor de justitie en voor de tewerkstelling, arbeid en sociale voorzorg uitgebracht door de heer De Baeck, algemene verslaggever, *Parl. St. Senaat* 1964 – 1965, nr. 170.

Wetsontwerp houdende het Gerechtelijk Wetboek. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer F. Hermans, *Parl. St. Kamer* 1965 – 1966, nr. 49.

Wetsontwerp houdende het Gerechtelijk Wetboek. Tekst aangenomen door de commissie voor de justitie, *Parl. St. Kamer* 1966 – 1967, nr. 50.

Wetsvoorstel betreffende de werving van magistraten, *Parl. St. Kamer* 1973 – 1974, nr. 734/1.

Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1974. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Rombaut, *Parl. St. Senaat* 1973 – 1974, nr. 82.

Wetsvoorstel betreffende de benoemingsvoorwaarden in de rechterlijke macht, *Parl. St. Kamer* 1974 – 1975, nr. 378/1.

Voorstel van wet tot aanvulling van het Gerechtelijk Wetboek met een artikel 440bis, *Parl. St. Senaat* 1974 – 1975, nr. 674/1

Begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1977. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Bourgeois. *Parl. St. Kamer* 1976 – 1977, nr. 4-VI/3.

Voorstel van wet tot instelling van kamers van beroep met één raadsheer, *Parl. St. Senaat* 1975 – 1976, nr. 763/1.

Ontwerp van wet houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1978. Ontwerp van wet houdende aanpassing van de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1977. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Lindemans, *Parl. St. Senaat* 1977 – 1978, nr. 5-VI/2.

Ontwerp van wet houdende aanpassing van de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1979. Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Verbist, *Parl. St. Senaat* 1979 – 1980, nr. 5-VI/2.

Voorstel van wet betreffende de instelling van een Hoge Raad voor de magistratuur, de organisatie van de gerechtelijke stage en de benoeming van de magistraten, *Parl. St.*, Senaat 1979 – 1980, nr. 485/1.

Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 573, 590, 1338 en 617 van het Gerechtelijk Wetboek. *Parl. St. Kamer BZ* 1979, nr. 121.

Ontwerp van wet tot instelling van kamers met één raadsheer in de hoven van beroep. Verslag namens de commissie justitie uitgebracht door de heer Van Rompaey, *Parl. St. Senaat* 1984 – 1985, nr. 910/2.

Ontwerp van wet houdende de begroting van het ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1986 en 1987 verslag door Van Rompaey, *Parl. St. Senaat* 1985 – 1986, nr. 5-VI/2.

Voorstel van wet tot wijziging van de artikelen 187, 189, 190, 191, 192, 193 en 194 van het Gerechtelijk Wetboek betreffende de benoemingsvoorwaarden van de magistraten, *Parl. St. Senaat* 1985 – 1986, nr. 101

Wetsvoorstel betreffende de oprichting van een nationaal centrum voor de magistratuur, de inrichting van de gerechtelijke stage en de benoemingen van de magistraten, *Parl. St. Kamer* 1986 – 1987, nr. 984/1

Voorstel van wet betreffende de oprichting van een Nationaal Centrum voor de Maigstratuur en betreffende de benoeming van de magistraten, *Parl. St. Senaat* 1986 – 1987, nr. 385.

Wetsvoorstel betreffende de oprichting van een nationaal centrum voor de magistratuur, de inrichting van de gerechtelijke stage en de benoemingen van de magistraten, *Parl. St. Kamer BZ* 1988 Kamer, nr. 67/1.

Wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1986 – 1987 en wetsontwerp houdende aanpassing van de begroting van het Ministerie van Justitie van het begrotingsjaar 1985. Verslag namens de commissie justitie uitgebracht door mevrouw Merckx-Van Goey, *Parl. St. Kamer BZ* 1988, nr. 533/2.

Voorstel van wet betreffende de oprichting van een Nationaal Centrum voor de Magistratuur en betreffende de benoeming van de magistraten, *Parl. St. Senaat BZ* 1988, nr. 229

Ontwerp van wet tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, *Parl. St. Senaat* 1990 – 1991, nr. 1198/1.

Wetsvoorstel tot oprichting van een Raad voor Wetgeving, *Parl. St. Kamer* 1996 – 1997, nr. 1071/1.

6.2. Parlementaire Handelingen

Parl. Hand. Senaat, zittingen van 23 – 30 mei 1832.

Parl. Hand. Senaat, zitting van 15 februari 1834.

Parl. Hand. Senaat, zittingen van 13, 23 en 24 maart en 2, 5 en 23 mei 1834.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 4 juni 1832.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 9 juni 1832.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 3 september 1833.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 12 november 1835.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 2 februari 1836.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 20 januari 1837.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 21 december 1839.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 2 mei 1840.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 6 mei 1840.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 8 november 1844.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 14 december 1848.

Parl. Hand. Senaat, zitting van 9 januari 1850.

Parl. Hand. Senaat, zitting van 10 januari 1850.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 15 februari 1853.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 19 oktober 1853.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 13 februari 1854.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 21 februari 1854.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 21 december 1855.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 16 februari 1856.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 23 april 1856.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 24 en 28 november 1856

Parl. Hand. Kamer, zitting van 29 april 1858.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 14 maart 1860.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 22 januari 1861.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 16 mei 1862.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 1 december 1864.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 11 december 1866.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 27 februari 1867.

Parl. Hand. Kamer, zittingen van 1 en 2 maart 1867.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 16 maart 1867.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 15 februari 1870.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 29 maart 1870.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 22 april 1871.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 20 februari 1872.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 21 januari 1873.

Parl. Hand. Kamer, zitting van 18 november 1874
Parl. Hand. Kamer, zitting van 19 november 1874.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 26 november 1874.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 5 mei 1875.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 10 december 1875.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 18 december 1875.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 21 december 1875.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 15 december 1876.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 13 maart 1877.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 22 maart 1877.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 17 april 1877.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 26 juni 1877.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 17 juni 1879.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 18 juni 1879.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 19 juni 1879.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 15 februari 1887.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 18 januari 1888.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 8 februari 1889.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 16 februari 1892.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 17 februari 1892.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 24 maart 1892.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 4 mei 1893.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 24 mei 1893.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 5 april 1894.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 17 november 1896.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 14 juli 1897.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 24 januari 1899.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 7 juni 1899.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 26 juli 1901.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 29 juli 1901.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 9 mei 1902.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 20 juli 1903.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 28 april 1904.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 9 mei 1906.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 7 augustus 1907.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 20 februari 1908.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 22 juli 1909, 2076 – 2077.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 6 april 1910.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 6 mei 1910.
Parl. Hand. Kamer, zittingen van 13, 14 en 19 juli 1911.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 3 augustus 1911.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 21 maart 1912.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 24 april 1912.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 25 april 1912.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 23 augustus 1913.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 6 maart 1914.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 19 februari 1919.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 19 mei 1920.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 28 april 1922.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 7 juni 1922.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 14 juni 1922.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 13 november 1923.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 23 juli 1924.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 4 maart 1926.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 6 juli 1927.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 14 juli 1927.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 19 juli 1927.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 13 juni 1928.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 12 september 1928.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 29 november 1928.

Parl. Hand. Senaat, zitting van 24 maart 1938.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 20 april 1932.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 28 november 1933.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 24 januari 1934.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 4 december 1934.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 6 december 1934.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 24 maart 1935.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 29 maart 1935.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 30 maart 1935.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 22 januari 1936.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 24 juni 1936.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 18 november 1936.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 30 november 1939.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 20 december 1939.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 21 december 1939.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 17 juni 1948.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 29 maart 1949.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 14 februari 1952.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 19 februari 1952.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 19 mei 1952.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 17 juni 1953.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 27 oktober 1953.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 17 december 1953.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 17 juni 1954.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 22 maart 1955.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 9 februari 1956.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 23 maart 1956.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 3 april 1957.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 3 juni 1959.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 22 juni 1960.
Parl. Hand. Kamer, zitting van 16 mei 1961.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 29 november 1961.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 10 december 1963.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 6 april 1965.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 7 april 1965.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 21 februari 1967.
Parl. Hand. Kamer, zittingen van 21 en 22 juni 1967.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 27 juni 1967.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 29 juni 1967.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 13 februari 1969.
Parl. Hand. Senaat, zitting van 18 februari 1969.

7. Overige

7.1. Mercurialen en openingsredes

E. DE GERLACHE, *Discours prononcé à l'audience solennelle d'installation de la Cour de cassation du 15 octobre 1832*, in MB nr 289 van 17 oktober 1832.

I. PLAISANT, *De l'ordre des avocats près la cour de cassation. Discours prononcé à l'audience solennelle de la cour de cassation de Belgique*, le 26 novembre 1832, Bruxelles, 1832, 20 p.

J. FERNELMONT, *Discours de rentrée de la Cour d'appel de Bruxelles van 15 oktober 1838 over Des vices de la législation des faillites*, geraadpleegd op <http://www.just-his.be/eprints/218/>.

A. DELEBECQUE, Mercuriale prononcée par le premier avocat général Alphonse Delebecque à la cour d'appel de Bruxelles le 15 octobre 1841 sur l'intervention de la magistrature pour la révision des lois. Des sessions et de la présidence des assises, geraadpleegd op <http://www.just-his.be/eprints/225/>.

J.-J. RAIKEM, Mercuriale prononcée par le procureur général Jean-Joseph Raikem à la cour d'appel de Liège le 15 octobre 1841 [les nouvelles règles de compétence sur le premier et sur le dernier ressort introduites par la loi du 25 mars 1841], geraadpleegd op <http://www.just-his.be/eprints/952/>

Raikem, Jean-Joseph (1843) Mercuriale prononcée par le procureur général Jean-Joseph Raikem à la cour d'appel de Liège le 16 octobre 1843 [sur les conflits]. H. Dessain, Liège. Geraadpleegd op <http://www.just-his.be/eprints/954/>.

Laurent, Charles (1889) Mercuriale prononcée par le premier avocat général Charles Laurent à la cour d'appel de Bruxelles le 1er octobre 1889 sur la suppression des avis du Ministère public en matière civile. Ve Ferdinand Larcier, Bruxelles. <http://www.just-his.be/eprints/330/>

Mélot, Léon (1897) Mercuriale prononcée par le 1er avocat général Léon Mélot à la cour de cassation le 1er octobre 1897 sur le juge unique et le recrutement de la magistrature en Belgique. Émile Bruylant, Bruxelles. Ook in *Pas.* I, 1 – 11 en *BJ* 1897, 1132. Geraadpleegd op: <http://www.just-his.be/eprints/429/>.

P. LECLERCQ, 'Du pouvoir judiciaire. Discours prononcé par M. Paul Leclercq, avocat-général à l'occasion de l'audience solennelle de rentrée du cours d'appel de Bruxelles, 2 octobre 1911', *BJ* 1911, 1137 – 1155.

L. SOENENS, 'Questions d'organisation judiciaire. Discours prononcé par m. l'avocat-général Soenens à l'audience solennelle de rentrée de la Cour d'appel de Gand le 1er octobre 1921', *BJ* 1922, 33 – 48.

L. CORNIL, 'La Cour de cassation. Origine et caractère', *JT* 1948, 453 – 461.

W. J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, 'Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt. Rede uitgesproken door Procureur-Generaal W.J. Ganshof van der Meersch op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 3 september 1973', *RW* 1973 – 1974, 113 – 155.

R. HAYOIT DE TERMICOURT, 'Propos sur le ministère public', *R.D.P.C.* 1936, 961 – 1011.

J. MATTHIJS, 'De toekomst van de magistratuur op een keerpunt. Rede uitgesproken door de heer Jacques Matthijs, Procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Gent, op de plechtige openingszitting van 1 september 1970', *RW* 1970 – 1971, 97 e.v. en 145 e.v.

7.2. Omzendbrieven

Omzendbrief van 24 april 1799 van minister van Justitie Charles Lambrechts aan de *commissaires du pouvoir exécutif près les tribunaux civils et criminels des départements de la République*, *Rec. Circ.* 1799, 259 – 260.

Omzendbrief van 10 mei 1802 uitgaande van minister van Justitie Abrial aan de rechtbanken van eerste aanleg, *Rec. Circ.* 1802, 401 – 402.

Omzendbrief nr. 597 van 27 oktober 1819 uitgaande van minister van Justitie Van Maanen en gericht aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep van Brussel en Luik, *Rec. Circ.* 1817 – 1824, 206.

Omzendbrief nr. 612 van 2 augustus 1835 uitgaande van minister van Justitie Ernst aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1830 – 1835, 493 – 495.

Omzendbrief nr. 619 van 22 augustus 1835 uitgaande van minister van Justitie Ernst aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1830 – 1835, 505 – 506.

Omzendbrief nr. 637 van 26 oktober 1835 uitgaande van minister van Justitie Ernst aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1830 – 1835, 527.

Omzendbrief nr. 684 van 14 april 1836 uitgaande van minister van Justitie Ernst aan de procureur-generaal bij het Hof van Cassatie, *Rec. Circ.* 1836 – 1844, 31 – 33.

Omzendbrief nr. 1496 van 22 juli 1844 uitgaande van minister van Justitie d'Anethan aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1842 – 1846, 278 – 279.

Omzendbrief nr. 1677 van 8 november 1845 uitgaande van minister van Justitie d'Anethan aan de eerste voorzitters van de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1842 – 1846, 507.

Omzendbrief nr. 1804 van 28 oktober 1846 uitgaande van minister van Justitie d'Anethan aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep en het Hof van Cassatie, *Rec. Circ.* 1804, 649 – 650.

Omzendbrief van 21 april 1877 uitgaande van minister van Justitie Théophile de Lantsheere, *Rec. Circ.* 1876 – 1878, 416 – 417.

Omzendbrief van 27 juni 1894 uitgaande van minister van Justitie Begerem aan de eerste voorzitters en procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1894, 680 – 683.

Omzendbrief van 11 juli 1904 uitgaande van minister van Justitie Van den Heuvel aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep van Gent en Luik, *Rec. Circ.* 1904, 287.

Omzendbrief van 28 september 1911 uitgaande van minister van Justitie de Lantsheere aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1912, 91 – 92.

Omzendbrief van 21 augustus 1919 uitgaande van minister van Justitie Vandervelde aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1919 – 1921, 127 – 128.

Omzendbrief van 21 december 1919 uitgaande van minister van Justitie Vandervelde aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep, *Rec. Circ.* 1919 – 1921, 216 – 218.

Omzendbrief van 23 februari 1933 uitgaande van minister van Justitie Janson aan de eerste voorzitter en procureur-generaal bij het Hof van Cassatie en de hoven van beroep van Brussel, Gent en Luik, de auditeur-generaal bij het Militair Gerechtshof en de voorzitter van het Militair Gerechtshof, *Rec. Circ.* 1933, 58.

Omzendbrief van 15 maart 1933 uitgaande van minister van Justitie Janson aan de procureurs-generaal bij de hoven van beroep en de auditeur-generaal, *Rec. Circ.* 1933, 74.

Omzendbrief van 7 april 1933 uitgaande van minister van Justitie Janson aan de procureur-generaal bij het Hof van Cassatie en de procureurs-generaal bij de hoven van beroep en de auditeur-generaal, *Rec. Circ.* 1933, 115 – 116.

Omzendbrief van 26 juni 1933 uitgaande van minister van Justitie Janson aan de eerste voorzitters en procureurs-generaal bij de hoven van beroep en de voorzitter en auditeur-generaal bij het Militair Gerechtshof, *Rec. Circ.* 1933, 254.

Omzendbrief van 18 februari 1935 uitgaande van minister van Justitie Bovesse aan de eerste voorzitters en procureurs-generaal bij het Hof van Cassatie en de hoven van beroep en de voorzitter en auditeur-generaal van het Krijgshof, *Rec. Circ.* 1935, 75.

Omzendbrief van 15 maart 1949 uitgaande van minister van Justitie Moreau de Melen, *Rec. Circ.* 1949, 38 – 63.

7.3. Rest

Observations de la cour d'appel de Bruxelles sur le projet de code de procédure civile. Geraadpleegd op http://polib.univ-lille3.fr/documents/B593505406_000000005D.43_TXT.pdf

K. GEENS, 'Het justitieplan. Een efficiëntere Justitie voor meer rechtvaardigheid' maart 2015, geraadpleegd op https://cdn.nimbu.io/s/ljn2gqe/assets/Plan_justitie_18maart_NL.pdf.